John Ivan Prcela

Dr. Dražen Živić

HRVATSKI HOLOKAUST

DOKUMENTI I SVJEDOČANSTVA O PORATNIM POKOLJIMA U JUGOSLAVIJI

Hrvatsko društvo političkih zatvorenika

Zagreb

2001.

SADRŽAJ

DODATAK

PREDSLOVO

Kada je u studenome *1995.* godine u prostorijama Hrvatske matice iseljenika u Zagrebu predstavljeno drugo izdanje knjige *Operation Slaughterhouse,* odmah su se čuli glasovi hrvatskih uglednika da ovo djelo treba čim prije prevesti na hrvatski. Ti glasovi ostali su samo lijepa želja sve do sredine 1999. godine, kada je u Teznom kod Maribora, radi izgradnje ceste, otkopano 1.179 kostura hrvatskih PORATNIH žrtava, poubijanih na tom malom dijelu najvećega i najužasnijega mariborskoga pokolja. Predstavnici triju hrvatskih naraštaja tih su dana predano započeli pripremati hrvatsko izdanje tog spomeničkog i povijesnog djela. Ostavivši uglavnom netaknut čitav sadržaj te knjige na engleskorn jeziku i proširivši ga novim nalazima iz nedavnih dogadaja u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, urednici i suradnici izlaze pred hrvatsku čitateljsku publiku s mnogo primjerenijim naslovom - *Hmatski holokaust.*

Operation Slaughterhouse - do sada najdokumentiranije djelo o bleiburškoj tragediji - prvi put je bilo objelodanjeno 1970. godine u američkom velegradu Philadelphiji, u nakladi Dorrance Publishing Company. Premda je ova knjiga izašla sedam godina nakon izdavanja slične knjige - *La Tragedia de Bleiburg* (Buenos Aires: *Studia Croatica,* 1963.), ona nipošto nije ni dijete ni engleski prijevod te knjige na španjolskom jeziku, kao što to tvrde neki hrvatski pisci te čak tako i pišu u hrvatslcim publikacijama i znanstvenim simpozljima o bleiburškoj tragediji. Na taj način ti autori dokazuju kako ne poznaju ni razvoj ni sadržaj našega djela!

Istina je da *Hn)atski holokaust* (kao i engleska izdanja od 1970. i 1995.) sadrži petnaestak iskaza koji se nalaze u knjizi Ive Bogdana *La Tragedia de Bleiburg* te u knjizi Vinka Nikolića *Bleiburška tragedija hruatskog naroda,* ali potonje proizlazi iz činjenice što je iz priprema *Operation Slaughterhouse,* koje su započele 1960. godine, u drugoj polovici 1962, i prvoj polovici 1963. u reviju *Studia Croatica* otišlo dvadesetak iskaza, od kojih su neki u zračnoj luci u Clevelandu bili osobno uručeni gosp. Ivi Rojnici. Koncem 1963. godine većina tih iskaza bila je objavljena u spomenutoj knjizi na španjolskome, bez ijedne riječi o tome odakle im ta dokumentacija.

Nikolićeva knjiga *Bleihurška tragedija hruatskog naroda* dostupna je hrvatskim čitateljima, pa oni mogu lako usporediti njezin sadržaj sa sadržajem *Hrvatskoga holokausta i* tako doći do zaključka da se oba djela, iako obraduju isti predmet, stubokom razlikuju jedno od drugoga i u *Analizi i u Dokumentima.* Kad bi se uistinu radilo o istome djelu na različitim jezicima, bilo bi posve suvišno izaći pred hrvatsku čitateljsku publiku s ovim našim opsežnim djelom.

Ovim, najvećma nepromijenjenim ali proširenim, izdanjem današnjim i budućim hrvatskim naraštajima dajemo plodove puna četiri desetljeća našega rada. Svjesni smo da prvo poglavlje, *Pregled hrvatske povijesti, iz* pera povjesničara dr. Stanka Guldescua, koje je on za američke čitatelje napisao sredinom šezdesetih godina, ne odgovara ni ukusima hrvatskih čitatelja ni najnovijim spoznajama hrvatskih povjesničara, a najmanje odgovara današnjoj političkoj stvarnosti hrvatskoga naroda u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Iz poštovanja prema uspomeni na dr. S. Guldescua, koji je to poglavlje napisao na engleskom, i iz zahvalnosti prema povjesničaru dr. Georgeu J. Prpiću, koji je u srpnju 1999. poglavlje preveo na hrvatski jezik, odlučili smo prilog dr. Guldescua uključiti u našu knjigu bez ikakvih značajnijih preinaka. Stoga molimo čitatelje da pomnjivo razmotre i prihvate ove naše razloge.

Dok se ovako zahvaljujemo dr. Prpiću na njegovoj iznimnoj spremnosti u prevodenju prvoga poglavlja, neka je hvala i gosp. Božidaru Abjaniću, koji je kao preživjeli hrvatski časnik bleiburške tragedije priskočio u pomoć prijevodom drugoga poglavlja. Odajemo mu, takoder, priznanje što je svojim svjedočanstvom u Londonu nastupio u obrani historijski obradenih teza grofa Nikolaja Tolstoja, onda kada se protiv ovoga povjesničara vodila nepravedna sudska parnica i kada je u Londonu za Ujedinjeno Kraljevstvo i čitav svijet (sic!) bila zabranjena njegova knjiga *Ministar i pokolji.* Treće poglavlje - *Povlačenje Hrvatske vojske prema Austriji* - jest moj prijevod, koji je već u ljetu 1967. odobrio sam pisac, general Vjekoslav Luburić. Ovo smo poglavlje uključili u engleska izdanja ovoga djela, a sada ga uključujemo

i u Hrvatski holokaustjer ga smatramo do sada najboljom raščlambom uzroka i posljedica koje su u proljeće 1945. godine vodile 200.000 hrvatskih vojnika i 500.000 hrvatskih gradana ravno u Bleiburg!

Nakon kobnoga 15. svibnja 1945. u Bleiburgu, odatle i iz drugih mjesta u Austriji uslijedila su masovna izručivanja hrvatskih vojnika i civila u ruke jugoslavenskih partizana. Ona čine četvrto poglavlje *Analize,* koje je preveo gosp. Zvonimir Džeba, koji je na dan bleiburške tragedije 1945. godine, kao 17-godišnji pripadnik *Hruatskih oružanih snaga* (HOS) bio u Bleiburgu. Neka mu je hvala za sve što je učinio i još danas čini za dobro hrvatskoga naroda. Peto poglavlje preveo je gosp. Melkior Mašina, predsjednik Hrvatske katoličke zajednice (HKZ) za Sjedinjene Države i Kanadu. Njemu se zahvaljujemo ne samo na prijevodu nego i na njegovu objavljivanju u

nastavcima izvadaka iz knjige na stranicama časopisa *Naša nada.* Neka je vječna hvala i HKZ-i, koju on vodi, za sve ono što je ova dična organizacija učinila za Hrvate nakon Bleiburga, uvijek nas objeručke prihvaćajući i velikodušno pomažući. Za šesto poglavlje, o najnovijim hrvatskim "Bleiburzima" u posljednjem desetljeću okrutnoga 20. stoljeća, neka je topla hvala gosp. dr. Draženu Živiću, rodom iz heroja-grada Vukovara, ne samo stoga što je stručno i spremno napisao to poglavlje nego što se svom požrtvovnom Ijubavlju, kao da je i sam s nama doživio "Bleiburg" od 1945., latio teškoga posla mojega suurednika *Hrvatskoga holokausta.*

Koristim ovu priliku zahvaliti se i dr. Josipu Jurčeviću, hrvatskom povjesniku i recenzentu ove knjige, koji je uložio mnogo truda kako bi svojim primjedbama i savjetima poboljšao konačan sadržaj *Hrvatskoga holokausta.* Vrlo veliku zahvalnost dugujemo i g-dici Marijani Coti koja je spremno i uz puno odricanja prenijela rukopis u kompjuterski medij, bez čega njegov izlazak ne bi bio moguć. Neka je iskrena hvala svim podupirateljima fonda "Hrvatski holokaust", napose g-di Heleni Blagdan, bez čije financijske potpore *Hrvatski holokaustne* bi došao pred hrvatskoga čitatelja. Na koncu, hvala i nakladniku, Hrvatskom društvu političkih zatvorenika, koji je u *svoje* okrilje *uzeo ovo* SVJEDOČANSTVO STRADANJA, PATNJI I KALVARIJE hrvatskoga naroda u prošlom, 20. stoljeću.

U tehničkom smislu valja napomenuti da je lektura obavljena samo u prvih šest poglavlja *Analize,* u tri predgovora te *u Pogovoru* knjige, dok su Svjedočanstva u *Dokumentima* (poglavlja 7.-12.) ostala nelektorirana, odnosno vjerno su prenesena onako kako su ih njihovi autori (svjedoci zbivanja) dali. U njima su uklonjene jedino očite pogreške, napose kod navodenja imena osoba i zemljopisnih pojmova (gradova, rijeka i slično).

Nazivom *Hrvatski holokaust,* mjesto uvriježenoga imena "Bleiburg",
sve se više služimo od godine 1990., kada je objavljena moja knjižica -
Archbishop Stepinac in his Country's Church-State Relations (Nadbiskup Stepinac u crkveno-državnim odnosima svoje domovine), u nakladi Informativnog centra *Hruatski holokaust u* Clevelandu. Ovaj naziv dolazi sve više do izražaja i u mojim člancima o"Bleiburgu" te i u mojim pismima svjetskim državnicima, uključivši i Državno tajništvo Sjedinjenih Država u Washingtonu. Na ovo me potiču sve češća otkrivanja masovnih grobnica mojega poklanog naraštaja diljem Slovenije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine i na područjima sjeveroistočne Italije. Radi se o stotinama masovnih grobova (300 u samoj Sloveniji!) državotvornih Hrvata i Hrvatica. Zato smatramo da je *Hrvatski holokaust* najprimjereniji naslov s kojim možemo izaći pred hrvatsku čitateljsku publiku.

Naslov "Hrvatski holokaust" doliči ovome djelu i zbog raznovrsnih užasnih okrutnosti koje su jugo-partizani i srbo-komunisti primjenjivali na stotinama tisuća hrvatskih žrtava. Ubijali su ih hitcima i tupim predmetima;

ubijali su ih oštrim noževima; ubijali su ih smrtonosnim injekcijama i poljskim vilama; ubijali su ih žedom i gladu; ubijali su ih užarenom vatrom i vrelom vodom; pribijali su ih na križ i krunili bodljikavom žicom; žive su ih u masama bacali u bezdane jame i u duboke rijeke; kao žive mrtvace ubijali su ih na mnogobrojnim "marševima smrti"; u živo meso urezivali su im hrvatske simbole i onda ih vješali po stablima. Silovali su, mučili i ubijali hrvatske djevojke i hrvatske majke; ubijali su majke pri porodajnim mukama i na koncu likvidirali čak i njihovu novorodenčad. Ubijali su ranjenike i tek unovačene hrvatske vojnike; polijevali su ih benzinom i spaljivali. Ubijali su sinove pred očima majki i muževe pred očima njihovih žena; ubijali su hrvatske novinare i profesore. Ubijali su hrvatske svećenike i svećeničke pripravnike, uključivši i nekoliko mojih kolega; ubijali su redovnike i redovnice. UBIJALI SU SVE HRVATE I HRVATICE KOJI SU DRŽAVOTVORNO MISLILI JER IM JE CILJ BIO DA HRVATI ZAUVIJEK OSTANU BEZ HRVATSKE DRŽAVE!! Sve to je bio **VELIKI HRVATSKI HOLOKAUST!**

O tome jasno i glasno govore masovna izručivanja iz Bleiburga i drugih mjesta u Austriji. O tome još rječitije govori dugi niz "marševa smrti". A najglasnije o tome govore "Mariborski pokolji" i drugi pokolji diljem Slovenije. Isto je tako krvavo bilo i"oslobodenje" Zagreba i mnogobrojnih drugih mjesta u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Nijedno od naših šest poglavlja *Dokumenata* nije bez svojih užasa i masovnih žrtava, kao što to nije ni pet dodatnih iskaza koje smo stavili pri kraju 12, poglavlja radi prikaza stradanja Hrvata u Srijemu i u srcu Bosne i Hercegovine.

O tim užasima govore i naše *Rezolucije,* uključivši i najnoviju od 21. svibnja 1995., u kojoj dominiraju besmrtne izjave nadbiskupa Stepinca i dr. Giuseppea Masuccija o STOTINAMA TISUĆA poubijanih Hrvata i Hrvatica. O tome rječito govori i *Pogovor* koji prstom ukazuje na medunarodnu urotu šutnje o bleiburškoj tragediji, i čak na njezino službeno nijekanje od vlade Sjedinjenih Američkih Država i američkih medija.

Operation Slaughterhouse bio je, sve tamo od 1960. godine, naš moćan glas pred američkom vladom, pred američkom javnošću i pred Ujedinjenim narodima. No, po onoj našoj narodnoj poslovici -"tuda zemlja ima svoje, ne poznaje jade tvoje", njih holokaust hrvatskoga naroda zanima manje nego zaštita pasa, mačaka i drugih životinja! Stoga na ulasku u treći milenij izlazimo pred hrvatsku čitateljsku javnost i pred čitav hrvatski narod s moćnom porukom *Hrvatskoga holokausta.*

Hrvati i Hrvatice diljem Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Vojvodine i cijelog svijeta moraju se duboko zamisliti nad paklenim planom uništenja hrvatskoga naroda i nad njegovim još paklenijim provodenjem putem "Hrvatskoga holokausta", poznatog pod imenom "Bleiburg". Njima je sada sveta i uzvišena dužnost da upoznaju svu stvarnost jugo-partizanskih i srbokomunističkih megazločina nad NEKOLIKO STOTINA TISUĆA hrvatskih

narodnih mučenika. Nad tim megazločinima, pred kojima blijedi čak i Danteova mašta o paklu, treba se ne samo zamisliti nego i iz njih povući pouku za daljnji život. Ostajmo uvijek vjerni duhu bleiburških mučenika! Cuvajmo i branimo sveta hrvatska ognjišta! Budimo požrtvovni graditelji države Hrvatske! Usmjerujmo svoje domoljubno djelovanje protiv planova onih koji nas žele ugurati u bilo koje balkanske asocijacije! Iznad svega - nikada ne dopustimo da nas itko opet ugura u Jugoslaviju, jer ona je tamnica i golemo groblje hrvatskoga naroda!

John Ivan Prcela
Cleveland, Ohio, 12. siječnja 2000.

PREDGOVOR prvome izdanju knjige na engleskom

Uhićenje Adolfa Eichmanna koje je izvela izraelska špijunaža na kratko je vrijeme potaknulo oživljavanje javnoga interesa za užasne zločinačke metode kojima je obilježen Drugi svjetski rat. Naciste i njihove saveznike tereti se za većinu takvih operacija, pa se i u slučajevima poput pokolja Poljaka u Katynskoj šumi, u kojemu su Rusi počinili to masovno klanje, jednostavno zaboravilo na neke čudne činjenice. "Demokratske zemlje" tako učinkovito podržavaju svoju šutnju, da je stvarno izbjegnuta pozornost iscrpljenog javnog pamćenja na drugi strašan pokolj koji predstavlja možda najveći pojedini slučaj masovnoga ubijanja u modernim vremenima. Britanske i američke vlasti, koje su izravno upletene u taj događaj, pokazale su, kao i stvarni počinitelji zločina, veliki trud da sudu povijesti ostave jednu nenapisanu stranicu. Očito, Eichmannov slučaj donio je Londonu i Washingtonu dobrodošlu diverziju koja je pozornost civiliziranoga svijeta skrenula s gotovo nepoznate bleiburško-mariborske tragedije, u kojoj je više od 150.000 razoružanih hivatskih vojnika, i čak još veći broj civila, poklano od Titovih partizana nakon prestanka rata u svibnju 1945., i to uz prešutnu suglasnost britanske i američke vlade.

To masovno ubijanje predstavlja posebno mračnu mrlju na engleskoameričkoj vojnoj i političkoj časti jer ove su zemlje imale priliku i moć zaustaviti provedbu toga zločina. Neizbrisivo značenje ove mrlje na ratnim nastojanjima tih "demokracija" jasno govori zašto je na njega spušten zastor šutnje.

U proljeće 1945. i za prethodnih zimskih mjeseci Hrvati su pokušavali pronaći nekoga kome će se predati. Budući da su se i Washington i London zadužili Titu i Rusima, taj pokušaj nije bio okrunjen uspjehom. U to vrijeme Hrvati su još uvijek na terenu imali 16 jakih divizija, snagu od oko 250.000 vojnika koji su bili više nego dostatni da skrše Tita i njegove vrlo razvikane partizane, čije su jedinice za rata postigle stvarne pobjede samo na stranicama angloameričkoga tiska. Mnogi su se hrvatski časnici željeli svim raspoloživim sredstvima uhvatiti u koštac s partizanima, uništiti ih i onda se do posljednjeg

čovjeka boriti protiv Rusa, za koje se očekivalo kako će svaki čas izbiti na pozornicu. No civilne vode NDH mislili su da bi mogli spasiti vojsku predavši se Amerikancima i Britancima. Sve da Britanci i odbiju priznati Hrvatirna pravo na političku i vojnu neovisnost u vlastitoj državi, moglo se je, sasvim razumljivo, od njih očekivati da će se pridržavati medunarodnih zakona o ratovanju, ulcljučenih u 7enevske konvencije. Nitko nije ni mislio na predaju Rusima ili bandama profesionalnih Titovih razbojnika!

Bio je to svibanj 1945. i miris proljeća rasprostirao se zrakom uzduž putova koji su iz Hrvatske i Slovenije vodili prema austrijskoj granici. Duge kolone kamiona porniješanih naizmjence sa seljačkim kolima, zakrčile su svaku cestu, dok su se nebrojene tisuće civila, seljaka, radnika, studenata i trgovaca priključivale vojsci u povlačenju, nakon što je 6. i 7. svibnja napušten hrvatski glavni grad Zagreb. Sve u svemu, ukupno je rnoralo biti blizu pola milijuna vojnoga i civilnoga mnoštva koje je kročilo prema granici da se sretne s američkim i britanskim snagama. Pješačilo se ili se služilo bilo kojim prijevoznim sredstvom. Ovi lojalni Hrvati imali su sada na umu sarno jednu stvar - nakon što je njihovo vodstvo odlučilo više se ne boriti - pokušati pobjeći od Titovih ubojičkih jedinica koje su već zauzele Zagreb, gdje su pokazale svoje nakane koljući bolesnike i ranjenike, koji su ostali u bolnicama, kao i dobar dio gradana glavnoga grada.

Kolone koje su se povlačile zaustaviše glad, žed, studen i opći jad koji ih je udarao. Sredinom svibnja 1945. pročulo se duž dugih kolona kamiona i drugih vozila i medu pješacima kako je hrvatsko vojno i vladino vodstvo konačno uspostavilo vezu s britanskom vojskom. Ona je svoj glavru stan imala u austrijskoj pokrajini Koruškoj. Koruško plemstvo većinom je bilo hrvatskoga podrijetla i kroz čita-vu svtY" povijest Hrvati su imali veze s tim narodom.

Zaista, Britanci su hrvatskome vodstvu dali vjerovati kako će oni prihvatiti predaju *Hruatskih oružanih snaga.* Petnaestoga svibnja 1945. više od 100.000 hrvatskih vojnika i desetak tisuća civila sleglo se na prostranom polju tek preko austrijske granice, blizu gradića Bleiburga. Britanski vojni zapovjednici tu su od njih tražili da polože oružje. Većina je to učinila. Samo neki, prirodno sumnjičavi, suprotstavili su se predaji i potražili utočište u obližnjim šurnama.

Kada su Britanci bili sigurni da su Hrvati razoružani, počeše tjerati razoružane mase preko granice. Je li postojao sporazum izmectu engleskih zapovjednika i partizanskog vodstva, ili su se Englezi jednostavno prepustili nekakvom političkom neznanju? U svakom slučaju, partizanske jedinice koje su noću pristigle i zauzele položaje u obližnjim šumama otvorile su vatru na izbjeglice čim su ih Englezi silom natjerali preko granične crte. Ova zajednička anglo-partizanska akcija bila je tako dobro koordinirana da su tisuće Hrvata svih staleža, a najviše razoružani vojnici, bili hitcima ustrijeljeni na onom dijelu Bleiburškoga polja koje se proteže unutar granica Titove države. To je bio početak.

Drugdje su se tisuće i tisuće hrvatskih vojnika i gradana takoder predale britanskim vojnim vlastima na austrijskom teritoriju. Britanci su ih potpuno razoružali i onda ih kao ovce za klanje nagurali u željezničke vagone i u vojna vozila. Premda su Englezi izbjeglicama svečano jamčili da ih šalju u zarobljeničke logore u Italiji, ti vlakovi i druga vozila odlazili su prema slovenskoj granici. Iz Villacha, Lawamiinda, Krumpendorfa, Griffena i drugih mjesta uzduž austrijsko-slovenske granice ta su vozila, natrpana teretom ljudskih bića, odlazila na teritorij koji je bio pod Titovom kontrolom, gdje su zarobljenici bili iskrcani. Razdvojivši vojne i civilne osobe partizani su svaku kolonu tjerali na "marševe smrti", nad kojima su posebno izučene ubojičke čete počele djelovati.

Očevidci kazuju da su najbrojniji masovni pokolji počinjeni blizu Maribora, u Sloveniji. Tu je 17. udarna partizanska divizija izvršila masovna ubijanja po direktivama srpskih časnika Blaža Jankovića, Rade Corka i Bože Hinića. Poznati hrvatski povjesničar, Oton Knezović, koji je i sarn preživio "marševe smni", procjenjuje da je samo u Mariboru poubijano oko 40.000 hrvatskih vojnika. Knezović u svojemu biografskom opisu toga dogadaja, naslovljenom *Pokolji Hmatske vojske 1945.,* piše: "Kasnije, vidjele su se tisuće i tisuće glava kako probijaju (iz jaraka) a desili su se još užasniji prizori i kolale su priče medu starijima (tj. medu samim slovenskim pučanstvom). Mnogi su mi od njih rekli kako bi radije izabrali da se njih pokopa u one jarke s Hrvatima, nego da dalje žive na tome mjestu i gledaju te užasne grobove u jarcima za čitav svoj život..."

No, na masovnome mariborskom ubijalištu klanje nije bilo završeno. Iz Maribora "marševi smr2i" su se nastavili, dok su Britanci svojim štićenicima isporučivali nove skupine žrtava. Dok su vlakovi, kamioni i druga vozila natrpana zarobljenicima, dnevno stizali u Kočevski Rog, partizani su tjerali zarobljenike u mjesne šume. Ubrzo su preduboke provalije u tom kraju bile pune tjelesa 30.000 Hrvata i Slovenaca. Na ovome su mjestu pokolji trajali osam dana. Jedan od partizanskih zapovjednika bio je hrvatski Srbin Simo Dubajić, pripadnik 11. dalmatinske brigade.

Kako bi uštedjeli streljivo, partizanski su krvnici jednostavno izmislili poseban plan ubijanja. Postavili su zaklopne daske nad dubokim prirodnirn jamama kojih ima dosta na tom prostoru. Povezali su skupine zarobljenika po šest, a onda su ih prisilili da "hodaju po daskama". Služeći se istim metodama poput onih za klanje stoke, zarobljenika na početku skupine udarili bi velikim maljem po glavi čim bi stupio na dasku. Njegov pad u jamu povukao bi za sobom i ostale zarobljenike.

Nakon pokolja u Kočevskom Rogu Tito je poslao komisiju od pet ljudi, pod zapovjedništvom srpskog pukovnika Dule Korača, da pregleda mjesta gdje su pobacana tjelesa. Kako bi prikrili zločin, partizani su izvršili opsežno miniranje terena.

Druge mnogobrojne skupine *Hrvatske vojske* "marširale" su preko Hrvatske sve do Kovina na rumunjskoj granici. Za sobom su ostavili tragove razbacanih kostiju i masovne grobnice.

Pokolji su izvršeni i nad izbjeglicama koje uopće nisu niti stigle do Britanaca i Amerikanaca. U Dolenjskom, Ptuju, Celju i Krškom počinjena su takoder takva klanja nad ljudskim bićima da ona postiduju učinkovitost bilo koje klaonice. U Šestinama, blizu Zagreba, poubijano je 5.000 vojnika, kod Vrginmosta oko 7.000, blizu Dubočca na Savi oko 3.000 te u okolici Podravskog Kloštra najmanje 2.000. U Virovitici je poubijano preko 1.700 mladih novaka koji su bili pozvani u vojsku, a onda napušteni od svojih zapovjednika bez ikakve zapovijedi što im je činiti. Mnogi su ubijeni kod Bjelovara, Gračana, Sošica, Siska, Butmira, Kasindola...

Titovi krvnici nisu ograničili svoje klaoničke metode samo na pripadnike *Hrvatske vojske i* one gradane koji su im se bili pridružili. Čim je Tito preuzeo vlast, diljem zemlje uspostavljeni su koncentracijski i zarobljenički logori. Stotine tisuća gradana svake dobi, spola i zvanja bilo je utamničeno, mučeno i konačno likvidirano. Hrvatska je postala golemo groblje - njezini jarci, jame, šume i rijeke bili su pretrpani ljudskim tjelesima.

Premda Tito i njegovi pomoćnici počiniše ovaj "pothvat klaonica", britanske vojne vlasti snose moralnu odgovornost. Britanci su se morali pridržavati Ženevske konvencije i zakona o vodenju rata. Trebali su prihvatiti *Hrvatsku vojsku i* civile u povlačenju te ih zaštititi od partizanske osvete. Iako američke vlasti ne snose isti stupanj odgovornosti za politiku genocida koju su pokrenule Titove snage sa srpskim osobljem na čelu, ipak se američko priznanje i potpora Titu od 1942. do 1945. natjecalo u pružanju te pomoći sa zlorabnikom vlasti i naivnim političarem Winstonom Churchillom. Ova dvostruka potpora bila je od životne važnosti za uspostavu komunizma u Hrvatskoj. Ova ista potpora nastavlja se do dana današnjega na teret američkih poreznih obveznika!

Charles A. Willoughby
general bojnik u miru
Washington, D.C.
6. svibnja 1968.

PREDGOVOR drugom izdanju knjige na engleskom

Otkad je 1970. bilo objelodanjeno ovo djelo, zbili su se mnogi povijesno značajni dogadaji oko Hrvatske i u njoj, posuvremenivši pritom ovu knjigu danas više nego prije 25 godina.

U prosincu 1971., nakon sastanka u Karadordevu (Srbija), Josip Broz Tito donio je odluku da slomi *hrvatsko proljeće* (liberalizaciju unutar komunističkih redova u Hrvatskoj), koje je bilo započelo u kasnim 1960-im godinama. Ovim cinično represivnim činom bio je obnovljen politički, gospodarski i kulturni genocid hrvatskoga naroda. Sa sve većim brojem odatle proizašlih disidenata, koji su bili spremni na izazov i na prosvjede protiv pretjeranih metoda režima i sustavnih problema prouzrokovanih beogradskim centralizmom, bila je očita nužda promijeniti sistem.

Tako je 1974. Jugoslavija proglasila novi Ustav prema kojemu je Tito, po svojemu odlasku s vlasti, morao biti zamijenjen rotirajućim predsjedništvom. Šest republika: Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Makedonija i Srbija te dvije autonomne pokrajine: Vojvodina i Kosovo, kolektivno bi vladale preko svojih predsjednika. Vodstvo kolektivnog Predsjedništva mijenjalo bi se svake godine. Zato se Komunistička partija Jugoslavije, uz potporu vojske i tajne policije, nadala na vlasti ostati zauvijek.

Titova smrt u svibnju 1980. otvorila je *Pandorinu kutiju* mnogih problema unutar Jugoslavije. Jedan od njih bio je uvijek nazočno hrvatsko pitanje. Hrvati su željeli više političkih i gospodarskih sloboda te manje dominacije Beograda. Njihovi sjeverozapadni susjedi, Slovenci, bili su još tvrdi u svojim zahtjevima. Srpski despot Slobodan Milošević vidio je u "rotirajućem" Predsjedništvu i u zahtjevima Hrvata i Slovenaca raspad Jugoslavije. Zato je 1986. godine i kasnije Milošević odlučio ugrabiti kontrolu nad Predsjedništvom Jugoslavije, dokinuvši pritom autonomne pokrajine Vojvodinu i Kosovo te osiguravši da Crna Gora slijedi stope svoje mnogo veće pravoslavne sestre Srbije. Dosljedno, u kasnim 1980-im godinama Jugoslavija je išla punom brzinom od jedne do druge ustavne krize. Sredinom 1991. Milošević je zadao smrtni udarac Jugoslaviji, spriječivši Hrvata Stjepana

Mesića da postane predsjednikom kolektivnog Predsjedništva jugoslavenske države.

U travnju i svibnju 1990. Hrvati su glasovali (kao i Slovenci u približno isto vrijeme) na prvim slobodnim izborima. Dana 25. lipnja 1991. Hrvatska i Slovenija prekinule su veze s Jugoslavijom i svaka je proglasila svoju neovisnost. Četiri dana prije ovoga povijesnog događaja ministar vanjskih poslova SAD-a, James Baker, prigodom svoga službenog posjeta Beogradu, digao je viku protiv hrvatskih i slovenskih unilaterarnih odluka o samostalnosti. On je tijekom posjeta obećao da će Sjedinjene Države čvrsto stajati na načelu teritorijalne nepovredivosti Jugoslavije, te da njegova vlada neće priznati neovisnost niti Hrvatske niti Slovenije!!! U takvoj je izjavi srpsko poiitičko i vojno vodstvo u Beogradu vidjelo "zeleno svjetlo" za početak agresije, koja je bila planirana, prvo protiv Slovenije, a potom i protiv Hrvatske. Rat u Sloveniji trajao je samo deset dana, završivši u prvim danima srpnja 1991. sramotnim odstupanjem i povlačenjem Jugoslavenske narodne armije iz Slovenije.

Republika Hrvatska, koja nije imala gotovo nikakvoga oružja za samoobranu, nije bila tako sretna. U drugoj polovici srpnja 1991. istočna je Hrvatska napadnuta teškim topništvom i zrakoplovima Jugoslavenske armije. Nakon toga napadnute su i druge hrvatske regije: Lika, Banovina, Kordun, zapadna Slavonija, Dalmacija. "Narodna" Jugoslavenska armija izvršila je od sredine 1991. do siječnja 1992. velika razaranja brojnih gradova i sela u Hrvatskoj.

Najteže su bili napadnuti Vukovar i Dubrovnik. Prvi je grad, nakon tromjesečnih neprestanih bombardiranja i posvemašnjeg rušenja, pao u srpske ruke. Drugi grad Srbi nisu zauzeli, ali je njegovo diljem svijeta poznato i od UNESCO-a zaštićeno kulturno blago uvelike bilo oštećeno od teškoga granatiranja.

Crkve, bolnice, škole, kulturni spomenici, knjižnice... bili su posebne mete srpskih napada u Vukovaru, ali i u drugim gradovima i naseljima diljem Hrvatske. Posebno je strašan genocid bio izvršen nad braniteljima i stanovnicima Vukovara. Ni druga mjesta, koja su pala u srpske ruke, nisu bila poštedena. Koljačke metode iz poraća Drugoga svjetskog rata (1945.1948.) opet su bile upotrijebljene protiv hrvatskih ratnih zarobljenika i građana, što je obilno dokumentirano u djelu *Mass Killing and Genocide in Croatia 1991-1992.* (Zagreb, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 1992.).

Koncem veljače 1992. golema većina muslimanskoga i katoličkog pučanstva u Bosni i Hercegovini glasovala je za neovisnost svoje republike od Jugoslavije. Demokratske kuglice sveukupne izborne većine pridonijele su međunarodnom priznanju Bosne i Hercegovine (7. travnja 1992.), ali i zajedničkom napadu srpskih četnika i Jugoslavenske narodne armije, koju su vodili Srbi, na novu državu. Tim neprijateljskim činom Srbija je službeno

započela treći agresivni rat. Srpski cilj bio je "etničko čišćenje" što je moguće većeg dijela Bosne. "Čišćenje" je uključivalo masovno tjeranje nesrba u radne logore, u logore smrti, te protjerivanje izvan svojih naselja. Popratno rušenje džamija, crkava, škola, bolnica, knjižnica i kulturnih dobara, takoder je činilo barbarski temelj glavne srpske strategije za provedbu genocida.

U dvije i pol godine srpske agresije na Bosnu i Hercegovinu ubijeno je oko 250.000 ljudi, a iz svojih domova protjerano više od 2 milijuna stanovnika BiH. Trpljenje ovoga naroda i barbarsko divljanje, koje su njegovi dobro naoružani protivnici upotrijebili, nadilaze i samu maštu. Unatoč tome, ono je sjajno opisano u knjizi Roya Gutmana: *A Witness to Genocide* (New York: Macmillan, 1993.). Genocid se provodi i dok pišem ove retke: golem je broj sadašnjih žrtava pridodan onima likvidiranim u"marševima smrti" i istrebljivačkim logorima iz godina po svršetku Drugoga svjetskog rata.

Zahvaljujući televizijskim kamerama i novinskim izvješćima, genocidni zločini protiv Hrvatske i Bosne i Hercegovine, koji su započeli u ranim devedesetim godinama ovoga okrutnog stoljeća, poznati su i javno ih se priznaje diljem svijeta. Pokolji hrvatskih ratnih zarobljenika i gradana u danima, tjednima, mjesecima, čak i godinama poslije Drugoga svjetskog rata, premda su bili počinjeni na brojnim mjestima u Austriji, Italiji, Sloveniji, Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Srbiji, nisu bili medijski zabilježeni, pa ih se i danas ignorira. No literatura o ovome predmetu, osobito nakon 1960., kada sam započeo pionirski rad prevodenja iskaza očevidaca na engleski jezik i nakon što je pismohrana *Foreign Officea u* Londonu 1975. otvorena

javnosti, nije manjkava. Samo jedan letimičan pregled na izabranu bibliografiju na koncu ovoga djela može uvjeriti i najsumnjičavije da se hrvatski poratni holokaust uistinu zbio i da je gotovo čitav moj naraštaj poubijan zbog svoje vjernosti Bogu i hrvatskoj državotvornoj misli.

Od posebnog interesa i važnosti jest činjenica da je s početkom demokratizacije u Hrvatskoj 1990. započeto otkrivanje dugačkoga niza mjesta poratnih pokolja koji se tiču hrvatskih žrtava, i objavljuje se u gotovo svakim hrvatskim novinama i časopisima. Učeni simpoziji, koji obraduju isti predmet, bili su održani u Zagrebu 1993. i 1994. (takav simpozij bio je održan u Clevelandu još 1973.). Demokratizacija u Sloveniji i Hrvatskoj urodila je plodom i otkopana su mjesta masovnih pokolja u Kočevju (Slovenija) i kod Sošica (Hrvatska). Oba otkopavanja posve potvrduju potankosti koje se nalaze u dokumentima XLIV, LXXII i LXXIII *Operation Slaughterhouse. Za* mene je najzanimljivije što su ta otkopavanja bila popraćena istaknutim člancima i u američkom tisku!

Sa suprugom sam posjetio mjesto pokolja u jami Jazovki kod Sošica za našega trotjednog hodočašća po Hrvatskoj u lipnju 1994. Moje služenje u Jugoslavenskoj armiji, za triju posljednjih tjedana u svibnju 1945., u bivšem slovenskom selu Bazovici blizu Trsta i u Trstu prvih deset dana u lipnju

1945.. nukalo me da posjetim bazovički spomenik koji je tamo postavljen zahvaijujući talijanskoj vladi krajern 1960-ih godina, a u spomen na tisuće žrtava pobacanih u jame - fojbe, duboke preko 300 metara, od Titovih partizana u tjednima odmah nakon svršetka rata. Naš posjet od 19. lipnja 199/i, podudarao se sa svečanom svetom misom i komemoracijom 49. godišnjice toga pokolja.

Posjet Hrvatskoj, nakon 50 godina života u iseljeništvu pružio nam je priliku posjetiti masovni grob tridesetorice franjevaca na Širokome Brijegu u Hercegovini. Sve su ove mučenike ubili jugoslavenski partizani zbog njihove vjernosti Bogu i zato što su bili Hrvati. Član te zajednice, dr. Vendelin Vasilj (prije dvadesetak godina je preminuo u Chicagu), napisao je tužan, refleksivan iskaz očevidca o najvećemu ubijalištu hrvatskih ratnih zarobljenika, koji se zbio kod Maribora u Sloveniji (vidi Dok. LI).

Na našem putovanju autobusom iz mojega rodnog mjesta Košute-Trilj (blizu Splita) u svjetski poznato marijansko svetište u Medugorju prošli smo blizu Krivodola, još jednog mjesta pokolja, gdje se zbilo masovno likvidiranje hrvatskih ratnih zarobljenika. Dok smo putovali oko Sinja, Splita i Šibenika, čuli smo potanke opise pokolja hrvatskih zarobljenika na Podima i Vagnju (Husina jama) blizu Sinja, kod Kaštel Staroga (Kevina jama), Lovincu kod Splita, u jami Glavuši, pod Svilajom, blizu Drniša i u jami Golubinki kod Šibenika. Ova mjesta smrti kao i mnoga druga mjesta pokolja koja su osvijetljena dolaskom demokratskih promjena u Hrvatskoj nisu opisana u ovoj knjizi. U jednom je svesku nemoguće obuhvatiti podrobnosti toga velikog zIc)čina nad hrvatskim narodom.

Premda smo dr. Stanko Guldescu (koji je prije četiri godine preminuo u Fayettevilleu, Sjeverna Karolina) i ja bili suočeni sa zadatkom golemih razmjera, ipak smo skupili do danas najveću količinu iskaza očevidaca, koji potvrduju našu procjenu od najmanje 600.000 poratnih hrvatskih žrtava. Ova brojka, kojorn smo se poslužili prije 25 godina, ostaje i danas, osobito u svjetlu otkrića pri otkopavanjima mjesta poratnih pokolja u Sloveniji i Hrvatskoj.

Dokumentiranija evidencija zacijelo će se pojaviti dodatnim istraživanjima mjesta poratnih pokolja. U procjenjivanju broja hrvatskih žrtava novim istraživačima je bitno da slijede informacije dobivene od djece i unučadi hrvatskih ratnih zarohljenika i drugih nestalih, koje je moguće pronaći gotovo u svakom mjestu u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. To će, zajedno s informacijama dobivenim otkopavanjem mjesta masovnih pokolja, neizmjerno pomoći u dobivanju konačne procjene sveukupnog broja poratnih hrvatskih žrtava. Važno je da u konačnoj procjeni tih žrtava one ne budu pomiješane i pobrkane s onima koje su pale u borbama tijekom Drugoga svjetskoga rata.

Kako sam već istaknuo, moj suurednik dr. S. Guldescu nije više medu nama. Njegov duh i njegove sposobne ruke ipak su na svim stranicama izdanja od 1970. General Charles A. Willoughby, pisac Predgovora prvome izdanju, preselio se u vječnost 1975. Dr. Dragutin Kamber, koji je 1960. zapalio vatru zamisli objelodanjivanja bleiburških dokumenata na engleskom, preminuo je prije negoli je prvo izdanje tiskano. Gen. Vjekoslav Luburić, koji je u trećem poglavlju napisao do danas najbolje stranice o posljednjim danima Nezavisne Države Hrvatske, o evakuaciji Zagreba i o kraju *Hrvatske vojske, 20.* travnja 1969. bio je umoren u vlastitoj kući u Carcagentu (Valencia) u Španjolskoj. Dr. Krunoslav Draganović, čijem sustavnom sakupljanju bleiburških dokumenata od 1945. do 1967. godine dugujemo i postojanje knjiga o bleiburškoj tragediji na španjolskom, engleskom i hrvatskom jeziku, preselio se u vječnost 1983. u Sarajevu. U vječnost se preseliše mnogi očevidci, uključujući već spomenutog o. Vendelina Vasilja i Ivana Ćorića, supotpisnika Rezolucije u Dodatku B ove knjige. Svima njima izražavamo duboku zahvalnost što su nam omogućili da izidemo s ovim djelom postavljanja temelja i sijanja sjemena. Neka oni počivaju u miru, a uspomena na njih neka vječno živi u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini!

Na sreću, neki preživjeli iz "marševa smrti" još su na životu u domovini i izvan nje. Nekolicina njih dala je i iskaze u ovoj knjizi. Kada se 1960-ih godina pripremala *Operation Slaughterhouse,* oko 50% očevidaca nije dalo iskaz pod svojim punim imenom. Oni su se poslužili početnim slovima, pseudonimima ili brojevima, kako ne bi prouzročili pogibelj sebi, ali i svojoj obitelji. Povratak slobode i demokracije u Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu omogućio im je slobodno identificiranje. Danas nijedan preživjeli više ne skriva svoje ime.

Unatoč prekidu svih kontakata s dr. K. Draganovićem, što je uslijedilo zbog njegova nasilnog povratka u Jugoslaviju 1967., ova knjiga sadrži 77 iskaza koje su prikupili dr. Draganović i njegovi pomoćnici. Stoga je teško shvatiti zašto je prof. Vinko Nikolić bez ikakva objašnjenja mogao izjaviti u svojoj knjizi *Bleiburg: uzroci i posljedice,* objavljenoj 1988., da su svi Draganovićevi dokumenti o bleiburškoj tragediji navodno s njime nestali 1967. Mnogi Draganovićevi dokumenti nisu uključeni u ovu knjigu, ali oni se nalaze u mojoj pismohrani. Mnogi od njih *su u La Tragedia de Bleiburg* na španjolskom i u Nikolićevim knjigama na hrvatskom! Zato neka se zbog povijesne istine kredit dade samo onome tko ga zaslužuje. Istina, i ništa drugo osim istine, proslavit će bleiburške žrive i donijeti mir, slobodu i pravdu njihovoj voljenoj hrvatskoj domovini unutar njezinih etničkih i povijesnih granica.

John Ivan Prcela
glavni urednik
Cleveland, Ohio
15. kolovoza 1994.

RAD ODBORA ZA ISTRt1ŽIVANJE BLEIBURŠKE TRAGEDUE U CLEVELANDUl

PRVA ISKUSTVA BLEIBURGA

Trećega travnja *1945.* bio sam mobiliziran u Titovu vojsku zajedno s kolegama iz Visoke franjevačke bogoslovije u Makarskoj. Šest tjedana nakon toga započeo je POTHVAT KLAONICA mojega naraštaja. Kao mobilizirani franjevac bio sarn jedan kilometar udaljen od preduboke kraške jame u Bazovici blizu Trsta, u koju je nekoliko tjedana nakon završetka rata bačeno na tisuće ratnih zarobijenika raznih narodnosti, medu kojima i 400 Hrvata.

Iz Titove vojske pobjegao sam 10. lipnja 1945., krijući se puna dva tjedna u kapucinskom samostanu u Trstu. Tada još nisam ni pomišljao da ću sljedeći mjesec u franjevačkom samostanu Sv. Ante u Bologni upoznati dr. fra Vendelina Vasilja, jednog od krunskih svjedoka najvećega gubilišta hrvatskih ratnih zarobljenika u blizini Maribora.

Stigavši potkraj ljeta 1945. u Rim i upisavši se na bogoslovne studije u franjevačkom medunarodnom sveučilištu Antonianumu, moja prva "bleiburška" iskustva postala su još intenzivnija jer upoznah dr. Krunosiava Draganovića i doznah za njegovo sustavno sakupljanje iskaza o bieiburškoj tragediji. Dr. V. Vendelin Vasilj, Sead Zubčević, prof. Danijel Crljen i moj brat Pavao bili su prvi svjedoci koji mu dadoše svoje iskaze. Za njima su se redali mnogi drugi Hrvati i nehrvati koji su mu kazivali podatke o"Bleiburgu", i tako je on već 1945, zaorao najdublje brazcle sakupljanja dokumenata o našem hrvatskom HOLOKAUSTU.

ZACETNO SJEME NAŠEGA ODBORA

Petnaest godina nakon "Bleiburga" i jedanaest godina nakon useljenja u SAD, obnašao sam dužnost tajnika Ogranka "Dr. Ante Starčević" UAH-a u Clevelandu. Na jednom sastanku ove hrvatske organizacije početkom 1960.

~ Nešto šira verzija ovoga članka Johna Ivana Prcele objavljena je *u* zborniku radova - *Bleibuyg 1945-1995.,* Hrvatska matica iseljenika, Zagreb, 1997.

godine (kada smo radili nacrt rada za tu godinu) Mirko Šamija, kao promatrač naše sjednice, predloži da se u svibnju organizira svečana 15. obljetnica hleiburške tragedije, da za tu zgodu napišemo prikladne solidne članke na engleskom jeziku i da to dademo do znanja američkom Kongresu i široj američkoj javnosti.

Svečana komemoracija PETNAESTE GODIŠNJICE "Bleiburga° bila je održana 30. svibnja. Sastojala se od svečane svete mise u hrvatskoj crkvi Sv. Pavla u Clevelandu i od popodnevnog programa u hotelu Statler-Hilton u središtu Clevelanda. Dr. Kamber, koji je svoj "Bleiburg" prošao i preživio u Austriji, bio je propovjednik na svetoj misi i glavni govornik u programu. Kamber je u svome govoru apelirao na nas aktiviste u Clevelandu i na čitavu hivatsku dijasporu da se smjesta latimo posla pripravljanja solidne knjige na engleskomu o našoj strašnoj bleiburškoj tragediji. Brošura S. W. Skertića o bleiburško-mariborskim pokoljima i naš prigodni memorandum potaknuli su dr. Kambera da nam održi govor i da nas pokrene na rad bez prestanka dok na svjetlo dana ne izide dokumentarno djelo. Na ovaj rad potaknulo nas je i doslovno uvrštenje naše brošure i memoranduma u *Congressional Record* od 2. lipnja 1960. te članci o toj nezaboravnoj komemoraciji u lokalnim novinama.

Luč koju dr. Kamber zapali, voljom ujedinjenih američkih Hrvata kao lučonoša prihvatih i ponesoh medu Hrvate u zemljama zapadne Europe. Najprije posjetih svetište Majke Božje Fatimske, moleći njezin blagoslov za uspjeh naše velike zamisli u spomen stotina tisuća hrvatskih mučenika. Onda posjetih prof. Pavla Tijana i njegovu obitelj u Madridu. Profesor Tijan i profesorica Nedjeljka Tijan Luetić toplo me primiše i nadugo me intervjuiraše za hrvatski dio programa španjolskog nacionalnog radija.

TRAŽENJE MORALNE POTPORE OD MNOGIH HRVATA

Obećavši mi veliku moralnu potporu, prof. Tijan i njegova supruga dovedoše me u dodir s gen. Vjekoslavom Luburićem i uputiše me da ga posjetim u Valenciji. Tako se prvi put u životu susretoh s ovim junačkim i vidovitim hr<-atskim generalom. Upoznah i njegovo dalekosežno naučavanje o zbijanju redova hrvatskih nacionalista i komunista u jednu JEDINSTVENU FALANGU radi rušenja Jugoslavije i ponovne uspostave Nezavisne Države Hrvatske. Zbog ovih revolucionarnih generalovih pogleda na hrvatsku budućnost, neobično ga zavoljeh i postadoh mu jedan od najbližih suradnika. On mi u svoje ime i u ime svojih sljedbenika po svijetu obeća posvemašnju potporu na osvjetljivanju bleiburške tragedije. Ujedno mi obeća da će kao član *Glavnog ustaškog stana* napisati za mene analizu o konačnim borbama hrvatske vojske, o napuštanju Zagreba i o povlačenju iz Hrvatske.

Nakon posjeta vodećim Hrvatima u Španjolskoj otputovao sam u Rim, gdje sam imao dug sastanak s dr. Krunoslavom Draganovićem. U Hrvatskom

zavodu sv. Jeronima iznio sam mu volju Hrvata u Clevelandu o tome kako je vrijeme više nego sazrelo za pripremanje knjige o bleiburškoj tragediji na engleskom jeziku i da smo stoga mi u Clevelandu odlučili osnovati odbor za istraživanje bleiburške tragedije. Od njega kao najvećeg autoriteta o "Bleiburgu" tražimo suradnju, ali mu takoder dajemo do znanja da ćemo ustrajati s našom zamisli, makar i bez njegove suradnje, JER PREŽIVJELE ŽRTVE NISU DAVALE SVOJE ISKAZE NI NJEMU NITI IKOME DRUGOME DA BI SKUPLJALE PRAŠINU PO LADICAMA, NEGO DA BUDU OBJAVLJENI U TISKU. Dr. Draganović me je pomnjivo saslušao, našu zamisao je pozdravio i obećao svoju suradnju.

Iz Rima sam luč, zapaljenu u Clevelandu, ponio sa sobom u sam Bleiburg, sve do dvorca u kojemu je donesena odluka o kobnoj sudbini pola milijuna vojničkih i gradanskih branitelja države Hrvatske. Iz Bleiburga sam nastavio svoj put vlakom do Munchena, gdje se održavao Medunarodni euharistijski kongres. Na ovome Kongresu djelovala je i posebna hrvatska sekcija s mnogim predavačima, medu kojima su bili i velečasni Vilim Cecelja, fra Mirko Čović, glasoviti fra Karlo Balić, fra Stanko Petrov, prof. Pavao Tijan i drugi. Na Euharistijskom kongresu opet susretoh dr. Draganovića, prof. Varoša, vlč. Antu Livajušića, dr. Branka Jelića i brata mu Ivana, dr. Stjepana Buća, Krunoslava Batušića, Milana Ilinića i mnoge druge Hrvate. Svim spomenutim Hrvatima, osobito dr. Jeliću, govorio sam o zamisli pripremanja knjige o`Bleiburgu" na engleskom jeziku. Svi oduševljeno pozdraviše naše planove, a sam dr. Jelić me do potankosti obavijesti da ću kopije svih Draganovićevih iskaza naći kod dr. J. Bombellesa u Clevelandu. Tada takoder doznah da je dr. Bombelles sve od 1945. godine bio desna Draganovićeva ruka u sakupljanju tih "bleiburških" iskaza.

Traženje razumijevanja i pomoći u osvjetljivanju bleiburške tragedije odvelo me u London, gdje sam u uredništvu *Nove Hrvatske* najviše razgovarao s prof. A. Percom. Jakša Kušan, urednik *Nove Hrvatske,* bio je tih dana izvan Engleske, na putu po zemljama zapadne Europe. Za vrijeme mojega četverodnevnog boravka u Londonu imao sam vrlo dug razgovor i s dr. J. Krnjevićem, predsjednikom HSS-a, moleći i njega za potporu. Potporu mi obeća, ali obećanje ne održi. Dr. Krnjević je kasnije *u Hrvatskom glasu* otvorio paljbu protiv mojega "nametanja" i"nepozvanosti" da pišem o Bleiburgu jer tamo nisam ni bio u svibnju 1945.!!! Nisam mnogo bolje prošao ni s dr. Stjepanom Heferom, predsjednikom HOP-a (Hrvatskog oslobodilačkog pokreta) u Buenos Airesu, kojemu sam se pismeno obratio.

OSNUTAK ODBORA ZA ISTRAŽIVANJE "BLEIBURGA"

Unatoč tome što nismo dobili potporu s vrhova dviju vodećih hrvatskih političkih organizacija, bio sam uvjeren da nam pomoć pojedinih grana i članova tih organizacija neće izostati. Stoga u listopadu 1960. sazvah sjednicu

istaknutih hrvatskih intelektualaca: dr. Dragutina Kambera, dr. Rudolfa Hrašćanca, dr. Jure Prpića, dr. Josipa Bombellesa, prof. Stevena W. Skertića. Sastanak održasmo u kući Ivana Džebe i tu osnovasmo ODBOR ZA ISTRAŽIVANJE BLEIBURŠKE TRAGEDIJE. S. W. Skertić bijaše izabran za tajnika, a pisac ovih redaka za pročelnika-promicatelja. Svi sebi postavismo zadatak: prihvatiti dr. Draganovi(ta za člana i s njime uvijek podržavati lojalnu suradnju te u Odbor primiti i druge hrvatske aktiviste, osobito prof. Vinka Nikolića i neke američke prijatelje.

Dva-tri mjeseca prije osnivanja našega Odbora Nikolić me jednim pismom zamolio da mu za *Hrvatsku reviju* opišem svoje posjete Hrvatima po zapadnoj Europi. Taj članak spremno napisah i poslah ga zračnom poštom
u Buenos Aires, ali taj moj putopis urednik *Hrvatske revije* ne prihvati za objavljivanje s obrazloženjem da je "napisan previše žurnalistički". Unatoč ovom iskustvu izvršio sam želje našeg Odbora i gospodinu Nikoliću uputio sam poziv da bude naš počasni član, što je on rado prihvatio.

Kao počasni članovi u naš Odbor nadalje ufloše: dr. fra Dominik Mandić, dr. fra Lucijan Kordić, dr. fra Vendelin Vasilj, dr. fra Miron Lasić, dr. fra Vjeko Bambir, fra Celestin Raguž, fra Vilim Primorac, fra Bone Prcela, msgr. Ivan
Juriček, msgr. Feliks Diomartić i dr. Stanko Vujica - svi odreda vrlo darežljivi naši podupiratelji. Od rodenih Amerikanaca naši članovi-suradnici postadoše gen. Charles A. Willoughby i dr. David M. Baxter, a suradnja i potpora dr. Stanka Guldescua bila je tako velika da je on zaslužio da njega uzmemo za svoga suurednika na našem djelu *OPERA770N SLAUGHTERHOUSE.*

SVE INTENZIVNIJI RAD NAŠEGA ODBORA

Nakon osnutka Odbora pristupilo se ne samo prepisivanju i prevodenju postojećih iskaza nego i sakupljanju novih dokumenata. U prevodenju su nam pomagali dr. Hrašćanec, Ante Došen i gda Branka Malinar r. Frigan. U prepisivanju postojećih iskaza u više kopija radili smo vrlo intenzivno Štef Crnički i ja. Prof. Mirko Meheš, preživjeli Hrvat iz "marševa smrti", pomnjivo je iskaze pregledavao i analizirao ih. Slijedilo je zatim organizirano sakupljanje novčanih sredstava po SAD-u, Kanadi, Australiji i Europi. Hrvatske organizacije i pojedinci davali su svoje prinose i tako omogućili sve jači rad našega Odbora. Zato mi dr. Bombelles jednom reče: *"Ivane, bleiburški zapisnici koje sam Ti na uvid uručio progli su kroz ruke mnogih hruatskih intelektualaca ali na njih nisu uopće djelovali, a Ti si, eto, na temelju njih stvorio čitav pokret/".*

Za Dan bleiburških žrtava, 30. svibnja 1961., kao glavni govornik stigao nam je iz Rima dr. Krunoslav Draganović. Komemoraciju je sponzorirao Ogranak "Dr. Ante Starčević" UAH-a u Clevelandu. Na engleskomu su govornici bili dr. Edward M. O'Connor, bivši povjerenik za useljenike u

vladi predsjednika Trumana i njegov suradnik, kongresmen Michael A. Feighan, dugogodišnji protivnik svake pomoći Titovoj Jugoslaviji. Feighan je u svoj govor uključio pismo koje je primio od Titova konzula Ivana Miroševića u Pittsburghu. U tom je pismu Mirošević opisao organizatore ove komemoracije kao ustaše-kriminalce, zahtijevajući od kongresmena Feighana da na njoj ne govori. Pročitavši pismo, Feighan se svom žestinom oborio na konzula Miroševića i na njegova gospodara Josipa Broza Tita, obećavši nam na tom veličanstvenom skupu da će od State Departmenta zatražiti izgon konzula Miroševića zbog upletanja u unutarnje poslove moćne zemlje - SAD-a i zbog povrede prava američkih državljana na javno okupljanje. Kongresmen Feighan me je nakon toga pozvao na razgovore u svoj Ured u Washingtonu, dok je konzul Mirošević bio IZGONJEN iz Sjedinjenih Država.

U našim "bleiburškim" pothvatima uvelike nam je pomogao govor dr. Draganovića i njegovo putovanje po SAD-u i Kanadi što je organizirao naš Odbor. On nam je iznad svega pomogao uručivši mi dosta svojih dokumenata. Za njegovih posjeta američkim i kanadskim Hrvatima hrvatski su rodoljubi darivali novac za objavljivanje knjige. Dio toga novca on je donio u blagajnu našega Odbora. Vrativši se iz Toronta, Draganović mi je takoder ostavio najdulji iskaz o bleiburškoj tragediji iz pera satnika Josipa Hećimovića. Smjesta sam se latio prevodenja toga dokumenta i potkraj 1961. godine prvi je dio bio objavljen pod naslovom *In Tito š Death Marches, i* to pod pokroviteljstvom Glavnog odbora iJAH-a u Chicagu.

Intenzivnost našeg rada u 1961. godini nekome je u Clevelandu uvelike smetala. Taj anonimni NETKO napisa, i u listu *Nezavisna Država Hrvatska* objavi, jedan članak, stvorivši od mene Titova oficira koji da je ubijao bleiburške žrtve te da kao takav nemam moralno pravo o tome pisati! Na taj sam članak u tjedniku *Danica u* Chicagu odgovorio svojom dugom autobiografijom, istaknuvši, uz mnoge druge stvari, i ČINJENICU da u 69 dana prisilne službe u Titovoj vojsci nikada nisam nijedan metak ispalio, a kamoli da sam ubijao bleiburške žrtve!!! Taj članak mi je prouzročio mnogo osobnih neugodnosti. Uredništvo *NDH* je moju odluku da tog pisca ne tužim sudu protumačilo čitateljima kao priznanje da sam bio Titov oficir i ubijao bleiburške žrtve. Tako je taj list opet protiv mene pisao!

GRMLJAVINA PROTN ANALIZE GEN. LUBURIĆA

Grmjelo se protiv mene i s mnogo drugih strana, i to zbog sasvim drugačijih razloga. Najveći gromovi su pucali zbog analize gen. Luburića o posljednjim danima NDH i o povlačenju hrvatske vojske. Željelo se da i mi u knjizi *Operation Slaughterhouse,* poput knjige koju je na španjolskom izdala *Studia Croatica i* poput iste koju su na hrvatski preveli prof. Vinko Nikolić i dr. Franjo Nevistić, izostavimo ono što je Luburić napisao. Stizala

su mi pi- na od dr. Kambera, dr. Hrašćanca, dr. Mandića, dr. Kordića, dr. Eterovic i i drugih, te čak i od samog Draganovića protiv Lubur ićeve analize predbleihurških zbivanja u Hrvatskoj.

\aiteže je bilo primati objede od Draganoviča, jer ih je on postavljao kao uvjet svoje suradnje s našim Odborom. Nažalost, njegova suradnja u pisanju i itustriranju naše knjige NIKADA NIJE STIGLA! Želeći da je dobijemo, naš Odbor je jednoglasno odlučio: ANALIZA GEN. LUBURIĆA NE SMIJE UĆI U KNJIGU, KAKO BISMO PRIDOBILI DRAGANOVIĆEVU SURADNJU I SUUREDNIŠTVO U NJOJ! Niti nakon ove odluke niti nakon isplaćenog honorara, Draganovićeve analize nikada ne stigoše! S druge strane, povjesničar dr. Guldescu odlučio je NE SURAĐIVATI NA KNJIZI AKO U NJU NE UVRSTIMO LUBURIĆEVO POGLAVLJE!!!

Znajući za neprestanu moralnu i materijalnu pomoć koja je Odboru stizala od dr. Kambera, jednom sam mu pisao kako je njegovo držanje i držanje drugih Hrvata protiv Luburićeve analize upravo SMIJEŠNO, jer ljudi neosnovano kritiziraju ono što uopće nisu pročitali. Zato ga pozvah da bude gost u mojemu domu u Clevelandu te da pomnjivo pročita i prouči opis generala Luburića - *Konac hrvatske vojske,* kako smo ga dr. Guldescu i ja, s piščevim odobrenjem pripremili za američku čitateljsku publiku. Kada je dr. Kamber pročitao to treće poglavlje naše knjige, uskliknuo je: *"Ivane, sada sam ne sto nego dvjesto posto za to da Maksova analiza doslovce ude u našu knjigu kako sam je u manuskriptu pročitaol ".*

RAD ODBORA U GODINAMA OD *1962.* DO *1966.*

Intenzivnost našega "bleiburškoga" rada u 1962. godini opet se javno očitovala na Danu bleiburških žrtava, 30. svibnja, i na javnim demonstracijama u spomen tih žrtava u središtu Clevelanda. Očitovala se već i u tradicionalnom slanju pisama svim članovima američkoga Kongresa s molbama da povedu istragu o MIRNODOBNOME HRVATSKOM HOLOKAUSTU te da prestanu pomagati srbokomunističku Jugoslaviju. Nastavilo se takoder s prevodenjem iskaza, osobito drugoga dijela Hećimovićeva opisa o logorima smrti. Prvi dio, o"marševima smrti", pridodao sam opsežnijem drugom dijelu i sve sjedinio u jednu knjigu - *In Tito š Death Marches and Extermination Camps* (U Titovim marševima smrti i logorima), koja je s predgovorom dr. Edwarda M. O'Connora objavljena u nakladi *Carlton Pressa u* New Yorku. Izdanje ove knjige i velike pripreme za *Operation Slaugbterhouse,* kao delegat UAHa u Clevelandu iznio sam na Kongresu iseljene Hrvatske u New Yorku. Tu je nastupio i dr. Draganović, koji je tom prigodom dao sljedeću izjavu o mojemu hrvatskom javnom radu: *"Da mi Hrvati imamo samo deset inte-: lektualaca koji bi radili poletnim žarom prof. Ivana Prcele, u kratko vrijeme stvorili bismo slobodnu i demokratsku hruatsku državu!"*

Godina 1963., osim svečane komemoracije bleiburškim žrivama, donijela nam je još svečaniji doček Tita u Bijeloj kući u Washingtonu. Tom prigodom su američki Hrvati izišli na ulice Washingtona nadomak Bijeloj kući s transparentima protiv Tita i u spomen bleiburških žrtava. Ti prizori vidjeli su se na američkim i kanadskim TV kanalima, a o njima su objavljene impresivne slike i dugi članci u *New Yorku Timesu i* u drugim novinama. U demonstracijama su bili neki članovi i mnogi podupiratelji našega Odbora, kao npr. Rudolph Erich, Ivan Ćorić i drugi. Dijelili smo i našu brošuru *Postwar massacres in Yugoslavia s* podrobnim prikazom marševa smrti.

Godina 1964. prošla je u sve intenzivnijem prevodenju dokumenata, ali je te godine održana i 19, obljetnica "Bleiburga". Za 20. obljetnicu bleiburške tragedije dobili smo značajnu potporu američkog senatora Franka J. Lauscha. Ovo je ponukalo Tita da snažno zagrmi protiv našeg Odbora sa srbokomunističkog Olimpa u Beogradu. No ni ti gromovi ni unošenje moga imena na "crnu listu" UDBE u Beogradu nisu me zaustavili u radu na slavu mojega poklanog naraštaja. Tako se i u 1966. godini nastaviše pripreme na djelu o"Bleiburgu", iako još uvijek bez obećane suradnje dr. Draganovića. Zato su mi na pamet često dolazile riječi koje sam mu izgovorio 1960. godine da ćemo mi ustrajati u našemu radu MAKAR I NE DOBILI NJEGOVU SURADNJU. Draganovićeve izlike i dugogodišnje ODUGOVLAČENJE uvelike me ražalostilo.

DRAGANOVIĆEV "JUGOPOVRATAK" POSPJEŠIO JE NAŠE DJELO

Pri svršetku Ijeta 1967. naš Odbor i čitava protjerana Hrvatska bijahu pogodeni tužnom vijesti da su agenti UDBE blizu Trsta ugrabili dr. Draganovića. U povodu toga prof. Nikolić je u *Hrvatskoj Reviji* napisao kako je Draganovićevim povratkom u Jugoslaviju propalo i djelo o bleiburškoj tragediji, kao da sam nije vlastitim očima vidio najprije pripremanje *Operation Slaughterhouse* te zatim i španjolsko izdanje knjige *La Tragedia de Bleiburg* u nakladi *Studia Croatica u* Buenos Airesu. Na te komentare uputio sam Nikoliću pismo "slažući" se s njegovim pogledima na Draganovićevu tragediju. No, dugo pripremano djelo o"Bleiburgu" nije propalo. Dapače, rad na njemu tada je zapravo bio UBRZAN. Suradnja dr. Guldescua bila je opet osigurana, jer sam smjesta kao glavni urednik *Operation Slaughterhousa* odlučio u ovu knjigu uvrstiti analizu gen. Luburića o predbleiburškim zbivanjima u Hrvatskoj.

Uvjeren u veliku važnost našega djela počeo sam kucati na vrata najuglednijih američkih izdavačkih kuća. Konačno, zauzimanjem dr. Guldescua, uspostavismo dodire i potpisasmo ugovor *s Dorrance and Company Publishers iz* Philadephije. Ovu tvrtku je odmah nakon završetka Prvoga svjetskog rata osnovao umirovljeni američki pukovnik Dorrance.

Na Veliki petak godine 1969. o ugovoru obavijestih gen. Luburića, iako je njegova vruća želja bila da knjiga bude objavljena u nakladi *Drinapress* u Valenciji. Želeći ugoditi velikoj većini podupiratelja, uvijek sarn inzistirao na tome da Guldescovu i moju knjigu objelodani neka američka tvrtka. Gen. Luburić nije bio zadovoljan mojim inzistiranjem. Danas, kad se obazrem unatrag na njegovo smaknuće, koje je izvršio Ilija Stanić, nadam se da moje životno djelo nije ponukalo UDBU da i Luburića dotuće, misleći ubiti na taj način i samu zamisao objavljivanja dokumenata o srbokomunističkim MIRNODOBNIM superzločinirna.

Bilo je i mnogo drugih poteškoća s pripremama knjige, jer se iza kulisa mnogo radilo na njezinu uništenju. Tako mi, primjerice, dvojica američkih sveučilišnih profesora, kojima poslah na uvid kopije rukopisa, materijal NIKADA nisu vratili. Jednom me čak nakladnik nazvao navodeći kako je rukopis izgubljen, na što sam mu odgovorio da ne bude uznemiren jer ja uvijek imam barem nekoliko kopija u zalihi. Nakon nekoliko dana rukopis je pronaden!

Dr. Mate Meštrović, kojemu takoder poslah materijal na uvid, sve mi je uredno vratio, ali bez komentara. On ih je, naime, zadržao za sebe, tako da nas, nakon izlaska knjige, svojom "kritikom" zaskoči. Ne slušajući mudre rodoljubne savjete prof. Bogdana Radice, on to zaista i učini u jesenskom broju *Slavic Review* od godine 1970. U toj se "kritici" složio s APSURDNO niskom procjenom Milana Đilasa od 20.000 bleiburških žrtava, zaboravivši ono što je iz Đilasovih usta zabilježio njegov slavni otac: *`iYruatska vojska mora biti poubijana daJugoslavija može živjeti!"Dr.* Meštrović nam je takoder spočitnuo što za bleiburšku tragediju ne okrivljujemo dr. Antu Pavelića. Moj odgovor na tu "kritiku" bio je uskoro objavljen u uglednom tjedniku *Spremnost u* Australiji.

Dva ili tri mjeseca prije izlaska knjige, u ljeto 1970., iz redova Odbora, u nazočnosti Ivana Ćorića, Ivana Džebe i Ivana Prcele, pred hrvatskom crkvom Sv. Pavla u Clevelandu, meni je ZAPOVIJEĐENO da smjesta zaustavim tiskanje *Operation Slaughterhouse* jer vrijedam zapadne Saveznike. Ovaj vjetar zapuhnuo je iz New Yorka, i to od Meštrovićevih prijatelja. Ovi su potaknuli ing. J. V. Bosiljevića da utječe na članove našega Odbora kako bi se zaustavilo objavljivanje knjige. Toj ZAPOVIJEDI otkazah poslušnost, preuzevši na sebe svu odgovornost za tekst knjige. Tako ona KONAČNO ugleda svjetlo dana sredinom 1970. godine.

DALJNJI ODJECI NAŠE KNJIGE

Još je jedan Hrvat, Milan Ilinić, negativno pisao o našemu djelu u čikaškoj *Danici,* ali mnogo mjeseci nakon serije od pet pozitivnih članaka dr. fra Vendelina Vasilja u istom glasilu. Koliko je meni poznato, i svi drugi

prikazi u arneričkirn i hrvatskim listovima bili su vrlo pozitivni. Pozitivan je bio i osvrt dr. Andelka Belića u *Hrvatskoj Reviji, u* kojoj on to prvo izdanje nazva MONUMENTALNIM djelom. Ono je za dr. Franju Trogrančića, profesora na Sveučilištu u Rimu, bilo EPOHALNO. Marijan Mikac, urednik *Obrane* nazva ga hrvatskim BESTSELLEROM za 1970. godinu. Medu vrlo pozitivne osvrte spada i članak dr. Jure Prpića u katoličkoj reviji *America. TheAmerican Opinion, Common Sense i* još neke novine i revije napisaše vrlo impresivne osvrte o našemu prvom izdanju.

Pomoću mnogih podupiratelja u SAD-u, Kanadi, Australiji i Europi, knjigu smo razaslali mnogim državnicima u svijetu, na adrese 50 delegata u Ujedinjenim narodima i na još veći broj članova američkoga Kongresa, mnogim revijama i novinama te radijskim i televizijskim postajama, bibliotekama itd. Dvije naklade, svaka od 2.000 primjeraka, otišle su po svijetu. Knjiga se nalazi u bibliotekama mnogih sveučilišta, na kojima je profesori povijesti preporučuju svojim studentima kao obvezatno štivo za proučavanje problema na Balkanu.

Najznačajniji znanstveni odjek djela bio je Simpozij o bleiburškoj tragediji održan u Clevelandu 2. i 3• lipnja 1963. godine. Na njemu su nastupila četvorica profesora rodom Amerikanaca: Guldescu, O'Connor, McAdams i Skertić. Nastupila su takoder petorica profesora rodom Hrvati: Bombelles, Duraković, Omrčanin, Prpić i Prcela. Izdana je i Rezolucija, koja je tiskana u Dodatku C novoga izdanja naše knjige, a u njezinu se pogovoru nalaze odjeci State Departmenta na tu rezoluciju.

Godine 1975. preminuo je u Naplesu u Floridi gen. Charles A. Willoughby. Smrt ovoga američkoga generala, poznatog iz *Istraživačkog odjela* legendarnog generala McArthura, ponukala je *New York Times i Vjesnik u srijedu* da tek tada dignu glas protiv njegova predgovora našoj knjizi, jer da on nije poznavao povijest Jugoslavije. Tim listovima nije bilo poznato da je general Willoughby slijedio rad našega Odbora od samoga njegova početka 1960. godine i da je ušao u tančine "bleiburških" tekstova u *Congressional Recordu* od 2. lipnja 1960. Taj naš memorandum i knjižica omogućili su mu da napiše impresivan predgovor.

NAŠA "TIŠINA" OSAMDESETIH I DEVEDESETIH GODINA

Kad je početkom osamdesetih godina *DORRANCEmaknula* našu knjigu s tržišta, nastala je nekakva tišina u našemu Odboru, premda sam ja uvijek sanjao o drugom proširenom izdanju te knjige. Na 40. obljetnicu "Bleiburga" tu "tišinu" prekinuh svojim predavanjem u dvorani crkve Sv. Pavla i svojim razgovorom s N. Kovačevićem, voditeljem Hrvatskog radija u Clevelandu. U svojim sam govorima opet bio pun "Bogom nadahnutog žara" (riječi fra L. Kordića iz 1963. godine) za širenje istine o bleiburškim žrtvama. Tada

sam već mislio da 50. obljetnica "Bleiburga" ne smije biti skromna, već SVEČANIJA nego ikada. Hrvatski međudruštveni odbor u Clevelandu radio je punom parom da se moji dugogodišnji snovi zaista i ispune. Pripremljena je svečana komemoracija za 21, svibnja, koja je bila održana u Hrvatskom domu "Kardinal Stepinac" u Eastlakeu. Glavni govornik bio je dominikanac dr. fra Vjekoslav Lasić.

Potkraj osamdesetih i početkom devedesetih godina često sam slao osvrte o"Bleiburgu" našim domovinskim i iseljeničkim novinama. U oslobođenoj Hrvatskoj, koja u 45 godina nije smjela ni pisnuti o bleiburškoj tragediji, počelo se naveliko pisati o našemu HRVATSKOM HOLOKAUSTU, ali s vrlo mnogo netočnosti. Zbog svojeg velikog "bleiburškog" iskustva, reagirao sam na NEUPUĆENOSTI I NETOČNOSTI preko *Glasa Koncila, Hrvatske domovine, Danice, Nezavisne Države Hrvatske, Naše nade, Zajedničara i* drugih listova. Veći dio mojih osvrta popisan je u bibliografiji nove knjige.

Osamostaljenje Hrvatske nadahnulo me je da uime INFORMACIJSKOG CENTRA ZA HRVATSKI HOLOKAUST objavim svoj rad *s John Carrol Universitya iz* 1974. godine. Točno tridesetog svibnja 1990. napisah predgovor toj studiji i sve to objavih pod naslovom - *Archbishop Stepinac in his Country š Church-State Relations* (Nadbiskup Stepinac u crkveno-državnim odnosima svoje domovine).

Velika kruna rada našega Odbora bila je knjiga pod naslovom POTHVAT KLAONICA. Ova kruna još je veća u drugom proširenom izdanju koje izlazi u spomen 50. obljetnice bleiburških žrtava. U novoj knjizi povezan je "Bleiburg" iz četrdesetih godina s"bleiburzima" koji su još u tijeku na teritoriju Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Po mojoj procjeni, u prvome - da ga tako nazovem -"pothvatu Klaonica" poubijano je 600.000 vojničkih i nevojničkih branitelja Hrvatske, dočim su u drugom "pothvatu Klaonica" Hrvatska i BiH dale više od 250.000 žrtava. Zato je dužnost obiju država da zajedno s nama uvelike promiču POTPUNU ISTINU o oba POTHVATA KLAONICA.

XXX

ZAKLJUĆAK

Brojkom od 600.000 hrvatskih državljana ubijenih po svršetku Drugoga svjetskog rata služio sam i se prije 25 godina. Ovu procjenu nisam promijenio ni danas, jer u svojoj pismohrani i dosad najdokumentiranijoj knjizi imam golem broj iskaza preživjelih žrtava ili drugih očevidaca. Nažalost moja se procjena uvelike razlikuje od brojki Milovana Đilasa, dr. Franje Tudmana, ing. Vladimira Žerjavića, Brune Bušića i prof. Vinka Nikolića. Hrvati se danas najviše služe Nikolićevom procjenom od preko 200.000 "bleiburških" žrtava, a moju procjenu niti ne spominju, iako baratam s pet puta više PRIMARNIH dokumenata nego što se može naći u knjizi na španjolskomu te u Nikolić-Nevistićevu kasnijem prijevodu.

Iako NIKADA nisam bio zadovoljan OBEĆANOM ALI NEPOSTOJEĆOM suradnjom dr. Draganovića na našoj knjizi, radi povijesne istine uvijek sam mu odavao i odavat ću mu veliko priznanje za sustavno sakupljanje "bleiburških" iskaza od 1945. do 1967. godine. TIH PRIZNANJA NE NALAZIMO NI U IVE BOGDANA NI U NIKOLIĆ-NEVISTIĆA, premda su svi dobro znali da su im primarni dokumenti o"Bleiburgu" stigli od mene kao pročelnika Odbora za istraživanje bleiburške tragedije. BEZ DRAGANO-VIĆEVIH PRIIvIARNIH DOKUMENATA NIKADA NE BI DOŠLO NI DO KNJIGE NA ŠPANJOLSKOM, NI NA ENGLESKOM, NI NA HRVATSKOM!! Hvala Bogu, Nikolić je u svojoj najnovijoj knjizi o"Bleiburgu" konačno odao Draganoviću dužno priznanje. Medutim *Studia Croatica* tvrdi da je njezina knjiga *La Tragedia de Bleiburg u* neku ruku izvor i"majka" drugih knjiga o bleiburškoj tragediji, uključivši i moje životno djelo *Operation Slaughterhouse*. No, podroban opis rada našeg Odbora sve tamo od godine 1960. jasno i glasno govori da je - što se tiče PRIMARNIH dokumenata - izdanje knjige na španjolskom iz 1963. godine niknulo iz priprema naše knjige na engleskom, a ne obratno.

U pogledu različitih procjena bleiburških žrtava, apeliram na one koji se *ex professo* bave statističkim podatcima, neka dodu do jedne zajedničke PRIBLIŽNE procjene naših žrtava nakon Drugoga svjetskog rata i neka ih ne brkaju s gubitcima u borbama za vrijeme rata. Inače svijet neće ozbiljno prihvatiti naše pisanje o HRVATSKOME HOLOKAUSTU. Poštujmo iskustva i procjene preživjelih žrtava te njihove djece i unučadi mnogo više nego lažne srbokomunističke cenzuse!! Ne niječimo STVARNOST masovnih pokolja ni kod Maribora, ni kod mnogih drugih mjesta! Uostalom, otkopavanja ubijališta u Bazovici, Kočevju i Jazovki uče nas kako preživjele žrtve nisu u svojim procjenama brojke "napuhivale", nego naprotiv, davale su manje brojke žrtava nego što ih je stvarno poklano.

John Ivan Prcela
Cleveland, Ohio, 1995.

1. POGLAVLJE

Pregled hrvatske povijesti*

Premda se danas pretežito smatra kako su Hrvati u većini slavenskoga podrijetla, vjerojatno je da su iskonski Hrvati pripadali iranskim plemenima. Iiasnije su se naselili u stepama područja koje je postalo južna Rusija, osobito blizu obala Crnoga mora. Bilo je to po prilici u drugom stoljeću kršćanske
ere.[1]

Oko 200. godine poslije Krista Goti su osvojili carstvo koje su ranije o;novali iranski Sarmati u pokrajinama stepe. Jedna iranska skupina nazvana Alani pridružila se Gotima i djelomično su se oba naroda etnički stopila.[2]

Iransko-gotska zajednica nametnula je svoju vlast nad slavenskim ratarima u zemljama stepe.3

' U ovome poglavlju, autora dr. Stanka Guldescua, postoje odredene interpretativne i kontekstualne netočnosti i nepreciznosti. To je posljedica činjenice da autoru ovoga poglavlja nisu bili dos[npni brojni izvori, grada i suvremena literatura na hrvatskome jeziku (časopisi, knjige i dr.). No, u načelu, ovo poglavlje tnože poslužiti široj publici kao temeljni uvid u oogatu i kompleksnu hrvatsku povijest. Tim više, jer je ovaj rad izvorno pisan za čitatelje :ngleskoga govornog područja, ponajprije u Sjedinjenim Državama, koji o hrvatskoj povijesti ugla%nom nisu imali nikakvih spoznaja. Stoga je ovo poglavlje imalo svoju svrhu i značenje u ~ngleskom izdanju *Operation Slattghterhotrse-a,* a mi ga, uza sitne stilske i sadržajne intervencije, 'onosimo i u domovinskom izdanju *Hruatskoga holokausta* (urednici)

O iranskoj teoriji o hrvatskom podrijetlu vidi sljedeće: Miljenko Dabo Peranić: *Teza istovjetnosti Hatz ata-Sarmata* (Pariz, 1962.), i od istog autora: *Iranska Hrvatska* (Pariz, 1962.). Vidi takoder:

Guldescu: *HistoryofMedievalCroatta(The* Hague, 1964.), str. 21, 26, 30, 33-40; M. Rostovtseff: *:'nniatits and Greeks in Southern Russia* (Oxford, 1922.), str. 35-146; M. Ebert: *Siidrarssland in t;tertum* (Bonn i Leipzig, 1921.), str. 106; Max Wasmer: *Untersnchungen uber die klteste 1Cbhnsitze der Slaven, i: Die Iranier in Siidrttssland* (Leipzig, 1923.); N. Županćić: *Prvobitni Htrati,* Zbornik kralja Tomislava u spomen tisućugodišnjice Hrvatskoga Kraljevstva (Zagreb, 1925), str. 291-296; Roman St. Kaulfuss; *Die Slaven in den Altesten Zeiten bis Samo (623)* Berlin, 1842.), str. 6-9; Luka Jelić: *Hruatski spomenici ninskoga podruĆfa iz doba hruatskih >>nrodnib rJladara(Zagreb,* 1911.), str. 2-32; Z. Vinski: *UzproblematikustaroglranaiKakvaza* Zagreb, 1940J, str. 20-21; S. Sakač: *IranischeHerkunftdesKroatischen Volks-Namens,* Orientalia C,f:ristiana Periodica, XV (1949.), 313-340; H. Gregoire: *L'origine et nom des Croates et leur ?retandue patrie caucasienne,* La nouvelle Clio, IV (1952.), 323, V(1953J, 3, 466; Ivo Pilar: O *"actlizmu tc vjeri starih Slovjena i o njegovu podrijetlu i značenju,* Zbornik za narodni život i ,bičaje južnih Slavena, XXVIV (1928.), 1-86, passim; J. Strzygowski: *Altai-Iran und die [o:ksteanderung* (Leipzig, 1917.), passim, i od istoga: *Starobrvatska umjetnost(Zagreb,* 1927.); ~adbiskup Bohuzs-Szestrecewicz; *Precis des recherches historiques sur l'origine des Slaves ou F~clatonsetdesSarmates(SC* Petersburg, 1824.), 193, 223-224; Dominik Mandić: *CruenaHruauka* Chicago, 1957.), str. 198-199.

- E Beneger: *Der Westgotisch-Alaniscbe Zug nach Mitteleuropa,* Manns Bibliothek, LI (1931 J, 13 ff. Vjekoslav Klaić: *Hrvatskaplemena od XI do XVI sto jeća,* Rad JAZU, C?GYX (1897J, 15 ff;

Haupnnann: *Die Herkunft der Kkrtner Edlinge,* Viertelahrschrift for Soz. Gechichte, XXI 11)28 J, 263-273.

Guldescu: *History ofMedieval Croatia,* str. 23-26 i podatci u bilješkama.

U posljednjim desetljećirna četvrtoga stoljeća invazija hunskih nomada poremetila je politički život ovoga područja, a isto tako i u dijelovirna Poljske i Češke, u kojima su se izgleda naselili i Hrvati.[4]

Za vrijeme petog, šestog i sedmog stoljeća mnogi Iranci, Goti i Slaveni selili su se prema jugu preko Karpata u srednju Europu i na Balkan.5

Izmedu konca petog i ranog sedmog stoljeća potomci starih Hrvata naselili su se u sadašnjoj Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Osnovali su u ovim zemljama tri kneževine. U to doba počinje se spominjati ime "Croata" (Hrvat) u raznim svjedočanstvirna i kronikama.

Bijela Hrvatska se prostirala na istočnim obalama Jadranskog mora uključujući i dijelove istarskog poluotoka, sjeverne Dalmacije i drugih regija Hrvatske. Južno od tih područja bila je Crvena ili Južna Hrvatska, koja je zadirala duboko u današnju Albaniju.6

Izmedu rijeka Save i Drave, u području Sjeverne ili Panonske Hrvatske nastalo je novo područje. Taj je prostor kasnije nazvan Slavonija.7

Bosna i područja koja su nakon 1448. godine nazvana Hercegovinom bila su takoder područja hrvatskih naseljavanja, ali je njihova politička pripadnost bila promjenjiva. Planinske značajke ovih predjela pogodovale su formiranju slabo povezanih plemenskih tvorevina sličnih onima u srednjovjekovnoj Škotskoj.

Izmedu 568. i 791. godine Avari su vladali zemljom koja danas ulazi u sastav Madarske. Očito su oni pokorili i Hcvate uz nekoliko ostalih slavenskih skupina. U ratu koji je trajao od 791. do 796. godine Hrvati su pomagali franačkom kralju Karlu Velikom u pobjedi nad Avarima. Kao posljedica te borbe Bijela i Panonska Hrvatska postale su franačke vazalne države, dok je ostatak Avara došao pod vlast hrvatskih plemenskih poglavara.8 Izmedu 812. i 817. godine Franci su sklopili sporazum s Bizantskim ili Istočnorimskim carstvom, pod koje je potpala i Crvena Hrvatska.

[4] Ibid., str. 26-27.

5 Dokazi koji postoje o tim selidbama nanizani su u: S. Guldescu: *Political History to 1526,* Croatia: Land, People, Culture, ed. F. H. Eterović i K. Spalatin (Toronto, 1964.), str. 81-84, zajedno s bilješkama; J. B. Bury: *The Early History of the Slavonian Settlements in Dalmatia, Croatia and Serbia* (London, 1920.), str. 22-24, 47-53; S. H. Cross: *Gothic Loan Words in the Slavic Vocabulary,* Harvard Studies and Notes, XVI, no. 193; C. Brant: *7belegend ofErmanaric* (Chicago, 1943.).

6 O Crvenoj Hrvatskoj vidi: D. Mandić, *Crvena Hrvatska; S.* Štedimlija: *Cruena Hrvatska* (Zagreb, *1937.); Ljetopis Popa Duk janina, ed,* E Šišić (Beograd-Zagreb, 1928.), str. 305-307; N. Z. Bjelovučić: *Crvena Hrvatska i Dubrovnik* (Zagreb, 1928.), str. 5-24; F. Šišić: *Povijest Hrvata u vrijerne narodnih vladara* (Zagreb, 1925.), I, 456-457.

7 S. Guldescu: *History ofMedieval Croatia.*

8 S. Guldescu: *Political History,* str. 87 i bilješke.

Nakon smrti Karla Velikoga 814. godine Hrvati Panonije pobunili su se protiv Franaka, kojima su se pridnržili dalmatinski Hrvati pod vodstvom kneza Borne.9

Po svršetku te borbe franački kroničar Einhard zabilježio je da je za Srbe samo čuo. Naime, srpski je narod imao drugačije podrijetlo i povijesni razvoj od Hrvata, s kojima nisu kroz niz stoljeća imali gotovo nikakvu vezu.l0 U svakom slučaju, Srbi su primili kršćanstvo od Bizanta, kratko vrijeme nakon što su se Hrvati izjasnili za latinsko kršćanstvo.ll

Tijekorn devetoga stoljeća Bijela Hrvatska se oslobodila od italskih Karolinga, dok su panonski Hrvati zbacili jaram gerrnanskih nasljednika Karla Velikog. Crvena je Hrvatska ostala pod bizantskim političkim i kulturnim utjecajem. Tada je nomadski madarski narod provalio u srednju Europu. ti-ladarski pritisak djel.ovao je na Hrvate, pa su se Bijela i Panonska Hrvatska sjedinile pod prvim hrvatskim kraljem 'Tomislavom 925. godine.[12]

Tomislavova Hrvatska prostirala se uzduž istočnih jadranskih obala, od rijeke Raše u Istri do rijeke Cetine u Dalmaciji. Na istoku je dosezala do Drine, iza koje su se počele razvijati srpske državice. Većina današnje Bosne i Hercegovine bila je uključena u Tomislavovu državu. Na taj je način, uz Dansku, Švedsku i Norvešku, Tomislavova država bila jedna od najstarijih kraljevina Europe. Ta je činjenica od velike važnosti jer objašnjava zašto su Hrvati kroz čitavu svoju povijest neprekidno branili svoju neovisnost, čak i u doba strane vladavine.

Srednjovjekovna Hrvatska dostigla je svoju najveću snagu i veličinu za kralja Petra Krešimira IV. (1058.-1074.). U to se vrijeme Hrvatska uspješno suprotstavila velikoj poniorskoj sili, Veneciji, radi prevlasti na Jadranu. Na njemu je bilo mnogo hrvatskih brodova.

Nakon smrti Petra Krešimira suprotnosti izmedu rimsko-latinske crkve i tzv, narodne crkve oslabile su jedinstvo hrvatskoga kraljevstva. Iako je "Narodna" skupina nastojala održati veze s Rimom ipak je liturgijski i

` Franački kroničar Einhard glavni je autoritet za tu epizodu. Raspravu o tome dao je S. Guldescu u *Political History,* stc 88-89, a temeljila se na *Einhard Annales,* ed, G. H. Pertz, Scriptorurn Rerum Germanicorum, Vol. I(1895J•

10 O etničkim detaljima vidi: D. Mandić: *Cruena Hrvatska,* str. 107-123 i 184-186. r r D. Mandić: *Bosna i Hercegovina* (Chicago, 1960.), poglavlje 16.

12 F. Rački: *Kako i kada se preobrazi hruatska kneževina u Kra jevinis,* Rad JAZU, CXVII (1871.), str. 70-89. Najstarije rnadarsko djelo o madarsko-hrvatskim odnosima u ranim vremenima, *4nonymi Belae Regis Notarii de GesCis Hungarorum* Liber, ed. S. Endlicher. *Rerxim hung. Mon. 9 rpadiana* (St. Gallen, 1849.), str. 118, ne izgleda closta vjerodostojno. O toj problematici vidi -akoder i u: S. Guldescu: *Political History, str.* 90-91. Rasprava anonimnog notara treba se _~porediti s pouzdanijim madarskim izvorima, kao npr. J. Thuroczy de Szentmihaly: *Cbronica ngaroy-um* (Brunn, 1848J.

društveno bila povezana s bizantskom crkvom. Umjesto latinskoga jezika u bogoslužjima se rabio narodni jezik.[13]

Izumiranjem hrvatske narodne dinastije Trpimirovića, na koncu 11. stoljeća, ugarska dinastija Arpadovića uspjela je nametnuti svoju vlast nad Panonskom Hrvatskom koja se tada zvala Slavonijom.[14]

Arpadovići su takoder sklopili prijateljski ugovor s velikim hrvatskim plemićima koji su živjeli južno od planine Gvozd u drevnoj Bijeloj Hrvatskoj. Tu su južni Hrvati priznali vrhovnu vlast Arpadovića, ali su ostali gospodari svoje zemlje. Ondje Madari nisu mogli steći imanja, a i madarski zakoni nisu vrijedili bez dopuštenja hrvatskoga Sabora, koji je bio vrhovna zakonodavna i upravna vlast.

Do 1527. godine hrvatski je ban (vladar) imao više vlasti u ovim predjelima negoli ugarski kralj.[15] Posebni banovi kasnije su uspostavljeni za Slavoniju i Bosnu, a Bosna je čak postala neovisna kraljevina pod vlašću Tvrtka (1377.-1391.).[16]

Madarski su utjecaji prevladavali u Slavoniji. Madarski povjesničari 19. stoljeća tvrdili su da je ta pokrajina bila bez vladara u vrijeme kad se sjedinila s Hrvatskom.[17] Postupno je Slavonija ustrojila svoj vlastiti sabor, koji se sastajao odvojeno od Hrvatskog sabora.

U srednjem vijeku Venecija i Bizant bili su veliki neprijatelji Madara i Hrvata. Za vladavine Manuela Komnena (1143.-1180.) većinu Hrvatske i Bosne osvojili su Bizantinci. Makar je neizravno priznavao pokroviteljstvo Arpadovića, Kulin ban (1180.-1204.) ponovno je uspostavio autonomiju Bosne.

13 S_Guldescu: *Political History,* str. 98.

1" O madarskom osvajanju Slavonije i o kraju hrvatske narodne neovisnosti vidi: M. Šufflay: Zu *den altesten Kroatisch-Ungarischen Bezuhungerz,* Ungarische Rundschau, N(1915J; Thomas Archidiaconus: Historia salonitana (Vol. XXVI, Monumenta Spectantia), ed. F. Rački: *Priručnik izr ora hizntske bista7je* (Enchiridion fontiurn historiae Croatiae), voL I do str. 1107 (Zagreb, 1914J. str +09-423, 462-464, 561-562; L Kršnjavi: *Zur Historia Salonitana des Thomas Arcbidiacou in Spalato* (Zagreb, 1900.), str. 146-169.

15 Postoji jedna stara hrvatska poslovica iz vremena Arpadovića i njihovih nasljednika: "Tko sudi, onaj vlada . Ta izreka bez sumnje izriče hrvatsko poimanje banske vlasti, ali se ipak ne smije zaboraviti da su sposobni ugarski kraljevi, kao npr. Karlo Robert (1307.-1340.) u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji uspješno nametnuli svoju prevlast nad tako moćnim banovima, kao što je, primjerice, bio Mladen Šubić 11. Vidjeti Miho Barada *Vrijeme smrti i obiteUški odnosi Bana Mladena TI.* Zbornik naučnih radova Ferde Šišića, ed. g. Novak (Zagreb, 1929.), str 167-171.

16 D. Mandić: *Bosna i Hercegotina,* str. 100-457, passim.

17 Stephan Horvath: *UberKroatien als eine durch Unterforscbung Eruorbene Ungrarische Provisaz und des Konigreiches Ungarn Wirklichen Teiles* (Leipzig, 1844.); F. Pesty: *Die Entstehung Kroatiens* (Budapest, 1882.), str. 71-72. Te se Iasprave trebaju usporediti s Miho Barada: *Dinastičko pitanje u Hruatskoj XI. sto jeća,* Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku (Split, 1932.), str. 159-174.

U 13. stoljeću uzdigle su se velike hrvatske plemenitaške obitelji Zrinjski i Kotromanići. To je urodilo nadom da će se uspostaviti Trojedna kraljevina Hrvatska, Slavonija i Dalmacija, kojoj se trebala priključiti i Bosna. Stara Crvena ili Južna Hrvatska se pak pokorila pritisku pravoslavnog Bizanta, Srbije i Bugarske, te je zauvijek bila izgubljena za cjelokupnost hrvatske države.

Početkom 13. stoljeća Venecija je iskoristila četvrtu križarsku vojnu da napadne hrvatski grad Zadar, koji je već dugo priželjkivala. Nakon zauzeća Zadra (1204.) križari su pomogli Mlečanima (Venecijancima) da sruše Bizantsko Carstvo. Silno ojačana tim uspjehom, Republika Sv. Marka bila je u stanju napadati Dalmaciju.

Nakon dinastičkih borbi u 14. stoljeću, Ladislav Napuljski je 1409. godine za 100.000 dukata prodao Veneciji svoja nasljedna prava na Dalmaciju. Ladislav je bio posljednji okrunjeni kralj Hrvatske, Slavonije i Dalmacije.

Tim je činom započelo strašno stoljeće za Hrvate. Ladislavov glavni saveznik, vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić, vodio je rat protiv Sigismunda Luksemburškoga koji je tada postao ugarski kralj i za Ugarsku tražio Hrvatsku i Bosnu kao podložne države. Hrvoje je tada pozvao u pomoć Turke (novopridošle islamske osvajače s Istoka) da mu pomognu u borbi protiv Sigismunda.

Za osmanlijske intervencije turske horde i njihove tatarske i mongolske pomoćne snage često su napadale i pljačkale hrvatske zemlje.[18] Iako su Hrvati mnogo puta porazili te protivnike tijekom 15. stoljeća, Turci su zauzeli Bosnu 1463. godine. Devetnaest godina kasnije podlegla je turskoj prevlasti i Hercegovina, koju je prije toga hrvatska plemićka obitelj Kosača uspostavila kao posebnu kneževinu. U kobnoj 1493. godini tri naraštaja najstarijega hn atskoga plemstva južno od Gvozda pala su gotovo do posljednjeg čovjeka u sukobu s Turcima na Krbavskom polju, koje su nakon toga nazvali "Krvavo polje".19

Pod vodstvom bana i biskupa Petra Berislavića, zvanog "otac seljaka", Hrvati su izvojevali u prva dva desetljeća 16. stoljeća niz pobjeda nad Turcima. Ali 29. kolovoza 1526. godine kralj Ludovik II. (Louis 11.), posljednji Jagelović, kao kralj Hrvatske i Madarske bio je pobijeden na Mohačkom polju (južna Ugarska) od vojske Sulejmana 11. Veličanstvenog (1520.-1566.), pri čemu je i sam poginuo, utopivši se u jednom potoku.

'` Ivan Kukuljević Sakcinski: *Borba Hrvata s Mongoli i Tatari* (Zagreb, 1863.)

~:) toj bici koja je za hivatsku sudbinu bila od presudne važnosti vidi: Aleksije Olesnički: *_:nroiti tttrsii ljetopisac o bojevirna Turaka s Hruathnagocliraa 1491, i 1493.,* Rad (CCLXV), s[r 210-219; J. Valvasor: *Die Ebre des Hezogtums Krain,* 4 sveska (Laibach, 1689J, IV, -?-392.

Hrvati su tada za svojega kralja izabrali Ferdinanda, člana austrijske obitelji Habsburg, brata španjolskoga kralja i cara Njemačke i Svetog Rimskog Carstva, Karla V. (1516.-1560. u Španjolskoj, a 1519.-1555. u Njemačkoj). I jedan dio Madara i Čeha priznao je Ferdinandov dolazak na prijestolje. Budući da je Karlo V. prepustio svome bratu vladavinu nad nasljednim habsburškim zemljama u gornjoj i donjoj Austriji, Štajerskoj, Koruškoj i Tirolu, time je stvorena jezgra jedne nove velesile, Habsburške Monarhije.

Medutim, madarski velikaši proglasili su za kralja Madarske Ivana Zapolju, vojvodu i guvernera Transilvanije u istočnoj Ugarskoj. Slavonski je sabor takoder priznao Zapoljina nastojanja da bude kralj. Na tu je odluku utjecao ban Krsto Frankopan, koji je prije toga podupirao Ferdinanda. Frankopan je poginuo u bici s habsburškim vojnim snagama 1527. godine. Slavonski su Hrvati tada prešli na stranu svojih zemljaka u užoj Hrvatskoj i priznali Ferdinanda za svojega vladara.

Zapolja, da bi se othrvao habsburškim snagama, pozove u pomoć Turke, koji su onda žestoko napali Hrvatsku i Ugarsku. Zapolja je izgubio vladarska prava u Hrvatskoj i Slavoniji, ali je zadržao Transilvaniju, koja je tada postala turska vazalna država. Središnja i južna Ugarska, veći dio Slavonije, Lika i Krbava postale su turski pašaluci.

Turska osvajanja u 15. i 16. stoljeću imala su za Hrvatsku kobne posljedice, koje se osjećaju do danas. Razaranja cijele zemlje i zarobljavanje stotina tisuća Hrvata koji su bili prodavani na tržištima roblja na Orijentu (Bliskom istoku) bile su samo neke od posljedica pobjede polumjeseca nad
križem.20 Turci su takoder doveli u hrvatske krajeve pravoslavne Srbe (i Vlahe).21

Izmedu 1389. i 1459. srpske su državice bile pod osmanlijskim jarmom, te su Srbi ostali turski podložnici kroz iduća četiri stoljeća. Za vrijeme te okupacije trpjeli su ekonomsku i društvenu eksploataciju, kao i uništavanje svog narodnog identiteta. U svojoj dugoročnoj podložnosti morali su trpjeti i sve degeneracije turske vladavine.

Budući da su Srbi bili pravoslavni kršćani, Turci su s njima bolje postupali negoli s katoličkim Hrvatima koji su živjeli u područjima izloženim stalnim turskim ratovima i osvajanjima. Martolozi (većinom pravoslavni Vlasi i Srbi) su bili predstraže neprestanih turskih napada na hrvatske zemlje. Te turske invazije bile su svakodnevna pojava od 15. pa do konca 17. stoljeća.

20 O tursko-hrvatskim sukobirna u 16 stoljeću vidi: Dane Gruber: Borba Hruata s Turcima od pada Sigela do mira Zitua torokzkoga (1566.-1606.) (Zagreb, 1879.); Rudolf Horvat: Borba Hruata s Turcima za Petrinju (1592.-1596J (Petrinja, 1903). O posljedicama turskih konjaničkih navala na hrvatsku zernlju vidi: J. Predavec Selo iseljaci (Zagreb, 1934.), str. 69. Djelo Gunthera Rothenberga: The Aatistrian Military Border in Croatia 1522.-1747. (Urbana, 1960.) gotovo

posve prešućuje ulogu Hrvata u tim borbarna.

21 A. Ivić: Migracije Srba u Hrvatskai tokom 16., 17. i 18. veka (Beograd,1923)

Za vrijeme toga razdoblja hrvatske su zemlje pr<~a crta obrane Europe protiv sve većeg vala turskih osvajanja.

Budući da je katolička Habsburška Monarhija bila najopasniji protivnik s kojim se islam suočio i jer je većina Hrvata ostala habsburškim podanicima, Turci su smatrali Hrvate najnepoželjnijom etničkom skupinom u pokorenim kršćanskim zemljama.

Prije negoli su došli Turci, vjerska sekta poznata kao bogumili postojala je u Bosni i Hercegovini.[22] Odnosi te skupine s Rimom s vremenom su se mijenjali. Pravo značenje vjerovanja i vjerskih obreda bilo je predmetom dugih rasprava, a u prošlosti su ih progonili jednako katolički Madari i Hrvati. Nakon turskih osvajanja mnogi su bogumili prihvatili islam. Drugi su se priznali katolicima, čak i prije turskih osvajanja. Mnogi su bosanskohercegovački katolici stjecajem prilika prešli na pravoslavlje tijekom 16. i 17. stoljeća. U tom razdoblju od preko dvije stotine godina Hrvati su pod turskom vladavinom bili proganjani i tlačeni. Unatoč svemu Hrvati su iskorištavali svaku priliku da se identificiraju sa svojim zemljacima u službi Habsburgovaca. Stoga je u tursko-austrijskim stoljetnim ratovima hrvatsko stanovništvo BiH bilo uistinu desetkovano.

Izmedu habsburške Hrvatske i turske Hrvatske, sjeverozapadna se Bosna razvijala kao "ničija zemlja". Ovdje su se sukobljavale habsburške i turske čete kadgod su se pojavile s jedne ili druge strane granice. Da bi se spriječili stalni napadi Turaka, Habsburgovci su tu ustrojili hrvatsku Vojnu krajinu, s karlovačkim i varaždinskim generalskim sjedištima.

Odnosi izmedu hrvatskih i srpskih graničara nisu bili dobri, makar su se i jedni i drugi borili protiv Turaka i onih svojih zemljaka koji su bili u turskoj službi. Hrvatski je Sabor stalno prosvjedovao u Beču protiv doseljavanja "Vlaha" u hrvatske zemlje. Hrvati su nazivali Vlasima sve pravoslavne došljake bez obzira na to jesu li bili Rumunji, Srbi, Bugari, Grci ili Albanci. Nazivali su Vlasima čak i doseljene Talijane. Iz tih razloga nije sasvim jasno pravo značenje imena "Vlah" u madarskim, austrijskim ili hrvatskim dokumentima.

Beč se trebao braniti od francuske, mletačke, švedske, pruske i bavarske agresije. Za onu protiv Turaka trebao je vojnike koje su davali pravoslavni izbjeglice-useljenici. "Ničiju zemlju" je Austrija postupno preotela od Turaka. Bečka je vlada odvojila vojničku Hrvatsku od gradanske Hrvatske i Slavonije koje su ostale pod jurisdikcijom bana i Sabora. Tako su pravoslavne izbjeglice koje su živjele na granici bile izuzete od hrvatske političke i vjerske kontrole. Kao i hrvatski krajišnici u ovim predjelima i oni (Srbi) su posjedovali imanja bez hrvatskog feudalnog nadzora. Budući da je njihovo posjedovanje zemlje

22 Ima rnnogo kontroverznih rasprava o bogumilima. Najvažnije djelo o tom problemu jest: D. Mandić: *Bogumilska crkva bosanskih krs jana* (Chicago, 1962.).

bilo povezano s vojničkom službom, Srbi su se pokoravali samo svojim vojničkim časnicima. Bez toga zaštitnog zida Vojne krajine srednja Europa, a možda čak i Italija, ne bi bile u stanju razvijati se u razmjerno mirne i sredene gospodarske sustave.

Hrvatski seljaci bili su protiv srpskih graničara koji su isto tako pljačkali hrvatska naselja kao što su se borili protiv Turaka. Hrvatski i srpski krajišnici i medusobno su se tukli i borili. Ipak su se i jedni i drugi borili protiv turskih martoloza, medu kojima je, takoder, bilo dosta Srba.

U ratovima protiv Francuza, Mlečana, Švedana i Nijemaca, hrvatska odanost Habsburgovcima postala je poslovična. Hrvati su katoličkoj protureformaciji pomogli da srednja Europa ostane u većini katolička.

U tridesetogodišnjem ratu (1618.-1648J, u austrijsko-pruskim ratovima (1740.-1748. i 1756.-1763J te u napoleonskim ratovima (1792.-1814.) Hrvati su se borili na svim ratištima od Baltika do Sredozemlja. U isto vrijeme u oslobodilačkim ratovima protiv Osmanlija (1683.-1718J Hrvati su Austriji pomogli osloboditi velike dijelove Hrvatske (Slavoniju, Srijem, Liku i Dalmaciju).

Takoder su u revolucionarnim godinama (1848.-1849.) Hrvati odlučno i borbeno pomogli Habsburgovcima da ovladaju Madarskom i Italijom. Ban Jelačić izjavio je (i dokazao svojom vojnom pomoći) da je protiv propasti austrijske monarhije, koju su ugrozili Madari, Talijani, Česi te njemački nacionalizam.

Bilo je nečeg proročanskog u Jelačićevu naziranju budućnosti vlastitog hrvatskog naroda. Ali drugačije su nazore imali pripadnici hrvatske inteligencije, koji su se okrenuli protiv habsburške države, i to pod utjecajem francuskog i njemačkog romantičnog nacionalizma i talijanskog preporoda.

Izmedu 1849. i 1866. godine Madari su uspjeli uvjeriti hrvatsku "buržoaziju" i svećenstvo, koji su naslijedili Jelačića, da oba naroda imaju dosta toga zajedničkog u borbi protiv germanske Austrije.

Za vrijeme ranih 1860-ih godina, kad je Beč započeo pokus s ustavnošću, Hivati su propustili priliku ostvariti svoje narodne zahtjeve. U tom je vremenu austrijski car tražio saveznike u nastojanjima da donekle federalizira svoju monarhiju. I Nijemci i Madari bili su tada opasni Austrijancima, pa je Franjo josip čak bio spreman dopustiti sjedinjenje Dalmacije s Hivatskom i Slavonijom kako Madari ne bi zavladali obalnim područjem. Kako su se prilike razvijale, Hrvati su odbili poslati svoje predstavnike u središnji parlament u Beču.[23]

Rat s Pruskom 1866. godine prisilio je cara Franju josipa da se pomin s Madarima. Posljedica toga bio je Austro-ugarska nagodba ili "Ausgleich°.

23 O odnosima Hivata s Bečom i Budimpeštom za vrijeme razdoblja 1860.-1866. vidi: Oton Knezovič. *Povijest Hmata* (Madrid, 1961.), str. 269-279.

Sudbina Dalmacije bila je odlučena austrijskom pomorskom pobjedom u bici kod Visa 1866. godine. Austrijska pobjednička flota bila je uglavnom pod hrvatskom mornarskom kontrolom. Beč se tada uvjerio da bi AustroUgarska mogla postati pomorska sila. Zato je bilo potrebno da Jadranska obala dode pod upravu Beča, a ne Budimpešte. Austrijancima nije bilo jasno kako je postojala i treća mogućnost, tj. da se Zagrebu povjeri da bude glavni grad sjedinjene Hrvatske (kojoj bi se uskoro trebala pridružiti i Bosna i Hercegovina) kako bi preuzeli mornaricu i obranu cijele obale.

Godine 1868. Hrvati su s Madarima sklopili Nagodbu koja je uspostavila slične odnose izmedu Hrvatske i Madarske kako je to već prije učinio "Ausgleich° izmedu Austrije i Madarske.[24] Medutim, Nagodba je odredivala da će ban biti imenovan na preporuku madarskog ministra predsjednika u Budimpešti i da je on odgovoran madarskoj vladi, a ne hrvatskom Saboru. Osim toga, Madari su dobili stvarnu kontrolu nad hrvatskim financijama, a time su često remetili austrijske planove za gospodarskim razvojem bogatih hrvatskih zemalja.[25]

Madari su se osobito suprotstavljali izgradnji željeznica u Hrvatskoj i Slavoniji, a takoder i u Dalmaciji i Bosni i Hercegovini. Ovo posljednje područje došlo je pod austrougarsku vlast 1878. godine, kada je vojska, u kojoj su većinom bili Hrvati, suzbila pobunu koju je poticala Srbija.[26]

Unatoč nastojanjima madarskih šovinističkih elemenata, gospodarstveni napredak Hrvatske bio je značajan, osobito izmedu 1866, i 1914. godine. Hrvati bi vjerojatno bili zadovoljni s madarskom vlašću da su se Madari suzdržali od prisilnog nametanja madarskog jezika u školstvu, administraciji, sudstvu, financijama, vojsci, pa čak i na željeznicama. Malo je madarskih političara moglo shvatiti da bi Hrvatima trebali dati ista prava, koja su oni dobili od Austrije.[27]

2" Gustave Horn je napisao studiju o"Ausgleichu" i o Nagodbi u svojoj knjizi: *Le Compromis de 1868 entre La Hongrie e La Croatie-Slavonie Celui de entre 1 Aukricbe et la Hongrie* (Pariz, *1907.)*.

25 O stalnoj madarskoj oporbi austrijskim planovima za ekonomski razvitak pisao je *Hrvatski Dnevnik iz* Sarajeva, 10. studenog *1910.* godine. Citiran je u ovome članku govor madarskog poznatog političara Franje Chorinsa na jesenskoj sjednici madarske delegacije *1910.* godine. Vidi takoder: Samohivat (Đuro Deželić): *Grudobran Kra jevine Hruatske* (Zagreb, *1904.),* str. *408.*

'6 Najbolji, ali gotovo posve neprirnijećen opis bosanskog otpora austro-ugarskorn osvajanju dat je u: T. Herkalović: *Die Viorgeschicte derOccupatLort Bosniens undderHerzegovina* (Vienna, *1878.)*.

-'- Madarsko stajalište o hrvatsko-ugarskim odnosima vidjeti u: Anonymus: *DieMagyarisierung i~i Ungarrt, nach den Debatten des Ungarischen Reichstages uber den Unterricbt der ntagvartscben Spracbe in Volksschulen* (Miinchen, *1879.);* Jean Provolin (barun Živković): *Zur Sarzierzssig der Verletzungen des Kroatiscb-Ungrarischen Aicsgleiches* (Vienna, *188GJ.*

Godine 1908. Beč i Budimpešta odlučili su učiniti ono što su trebali napraviti prije trideset godina - pripojiti Bosnu i Hercegovinu, umjesto da njome samo upravljaju uime Sultana. Makar se riječ "Srbin" i"srpski" rijetko ovdje čula prije 1862. godine,[28] beogradska propaganda postala je vrlo djelotvorna, tako da je u Bosni i Hercegovini rasplamsala srpski naciona

lizam.[29]

Nakon 1878. godine mnogi madarski Srbi, potomci izbjeglica od turske vlasti iz srpskih zemalja, selili su se u Bosnu i Hercegovinu. Nastojali su da se posrbe pravoslavni Vlasi, Grci, Bugari i Albanci, koji su se zajedno s Turcima doselili u ove stare hrvatske zemlje.

Godine 1878. katolički Hrvati pozdravili su austrougarsku okupaciju, dok su se muslimani pomirili s austrougarskom vlašću.[30] Medutim, do 1908. godine većina se pravoslavnih Bosanaca osjećala Srbima. Aneksija je stoga prouzrokovala pravo "osinje gnijezdo" u medunarodnim krugovima. Srbija je očekivala kako će joj Rusija pomoći da dobije Bosnu i Hercegovinu, dok je Crna Gora zahtijevala Hercegovinu.

No 1908. godine Rusija nije ništa mogla učiniti za Srbiju, jer se oporavljala od vojničkog poraza u ratu s Japanom. Isto se tako još oporavljaia od rana zadanih revolucijom 1905. godine. Ruski ministar vanjskih poslova Aleksandar Isvolsky je, štoviše, osobno preporučio Austrijancima da anektiraju BiH. Beč je zauzvrat obećao da se neće protiviti plovidbi ruskih ratnih brodova kroz tjesnace. Isvolsky je bio tako nesposoban diplomat da nije uočio da je Velika Britanija, a ne dvojna monarhija, ona koja se protivila otvaranju strateških tjesnaca Bospora i Dardanela!

Kad je Isvolsky uočio da mu je habsburška država zapravo dala beznačajne koncesije i da je rusko javno mnijenje stalo na stranu Srbije, htio se izvući iz tog sporazuma. Isvolsky je takoder optužio habsburšku državu da je svojevoljno ugrozila europski mir jer je zanijekala sporazum s Berlinskog kongresa iz 1878. godine u pogledu BiH te da ima mračne planove prema Balkanu. Kad je austrijski ministar vanjskih poslova Aehrenthal zaprijetio da će objaviti korespondenciju, Isvolsky se povukao, izgubivši pritom položaj ministra vanjskih poslova Rusije. Tada su ga poslali za ambasadora u Fran

[28] Herkalović: *Vorqeschichte,* str. 16-19. Fra Grga Martić, koji je kroz dvadesetak godina zastupao katolike i pravoslavne u Savjetu koji su ustrojili Turci, veli da je prvi put čuo riječ "Srbin" u upotrebi 1848. godine. K. J. Koharić i F. Šišić, edt. *Zapamćenje Fra Grge Martića* (Zagreb,
1906.), str. 43.

[29] Vladislav Sicarić: *Sarajevo i njegova okolina,* str. 223; Skarić je bio značajan lokalni povjesničar. Vidi takoder: Ivan Meštrović: *Uspomene na političke jttide i dogadaje* (Buenos Aires, 19C1 J, str. 91, ff.

[30] Filip Lukas: *Pavlinović o Bosni, Kolo* (Zagreb), XXII.; Stjepan Radić: *Živo hruatsko prarJO na Bosnu iHercegor,rintc(Zagreb,* 1908.); F. Šišić: *Herceg-BosnaprigodomAneksije(Zagreb,* 1909J.

cusku, gdje je sve poduzeo u pripremi rata za osvetu protiv Austro-Ugarske i Njemačke. I mnogi drugi ugledni Rusi postali su tada veliki neprijatelji Austrije. Isvolskyjev nasljednik Sazanoff organizirao je Balkanski savez u kojemu su bile: Srbija, Bugarska, Crna Gora i Grčka.3[1] Prvotno ustrojen kao instrument protiv Austrije, Balkanski savez se riješio ruskog pokroviteljstva i u ratovima 1912. i 1913• godine pobijedio Tursko Carstvo.32

Istodobno se u Hrvatskoj pojavila Hrvatsko-srpska koalicija kao nova politička skupina. Bila je osnovana zbog madarskih nacionalističkih nasrtaja, ali i zbog siromaštva južne Hrvatske. Tom su siromaštvu glavni krivci bili Madari jer su sustavno sprečavali sva nastojanja Beča da popravi teški gospodarski položaj jadranskih obalnih područja. Istra, kojom je Austrija izravno upravljala, bila je gospodarski napredna jer u njoj nisu vladali Madari, koji su poduzeli sve da Dalmacija ne postane napredna zemlja pod austrijskom polovicom Monarhije.

Dakako, onaj isti romantičarski nacionalizam koji je utjecao na hrvatske intelektualce od vremena Ljudevita Gaja, Franje Račkoga i Strossmayera pokazao se i u slučaju stvaranja Koalicije. Madarska kratkovidnost i uspjesi Srba u balkanskim ratovima ojačali su Koaliciju na štetu hrvatskih političkih skupina. Medu njima su bili nacionalistički i protusrpski nastrojeni elementi koji su se zalagali za okupljanje svih hrvatskih zemalja - program koji je zagovarao dr. Ante Starčević - a bili su tu i pripadnici novoustrojene Hrvatske seljačke stranke, pod vodstvom Stjepana i Ante Radića.33

Premda je Koaliciji uspjelo dobiti većinu u Saboru, rezultat toga bio je da su Madari nasilno uveli ograničeno pravo glasa u Hrvatskoj. Da je bilo uvedeno opće pravo glasa, Koalicija bi preko noći bila pometena od seljačkonacionalističkog saveza. Medutim, Koalicija je dobila glavnu potporu mnogobrojnih srpskih stanovnika Hrvatske, ali i od razmjerno malog broja hrvatskih intelektualaca. Ona nije imala jasan program. Čak i mnogi hrvatski Srbi nisu išli tako daleko da traže izdvajanje iz Austro-Ugarske i pripojenje Hrvatske Srbiji. Samo jedna manja skupina Srba u Hrvatskoj inzistirala je na tome, ohrabrena, vjerojatno, srpskim uspjesima u balkanskim ratovima.

31 S. Sazanoff: *Fateful Years* (New York, 1928), stc 55, 72.

32 Najsigurniji putokaz kroz konfuziju diplomatskih i vojničkih detalja u ovim borbama jest još uvijek djelo E. C. Helmreicha: *Diplomacy of the Balkan Wars* (Cambridge, Mass., 1928.), kao i W. I. Langer, ed.: *Encyclopaedia of World History* (Boston, Houghton-Mifflin, 1968.).

33 graća Radići bili su vrlo kritičN što se tiče Koalicije i njezinih ciljeva. Vidi: Ante Radić: *Sabrana djela,* ed. V. Maček i Rudotf Herceg (Zagreb, 1936.), VII, 175-204; Vicko Milić: Postanak Riečke Rezolucije i njene posljedice; Josip Horvat: *Stranke kod Hrvata i njihove ideologije* (Beograd, 1939); V. Škarić: *DieldeblogiederKroatischenBaurnbewegung* Slawische Rundschau, I(1937J, 147-150; Rudolf Horvat: *Najnovije doba hmatske povijesti* (Zagreb, 1906.), str. 205-208.

U meduvremenu su srpske organizacije, kao *Narodna obrana i Crna ruka,* potpirivale srpski nacionalizam u BiH. Rusija je bila obećala Srbiji da će za sljedećih nekoliko godina biti u stanju dati potporu srpskim zahtjevima glede BiH, pa i dijelova Hrvatske. Srpski šovinistički elementi računali su s tim obećanjima.3[4]

Nakon 1910. godine Srbi su nekoliko puta pokušavali atentate na hrvatske službenike u BiH. Srpski su studenti, pripadnici srpskih terorističkih organizacija, 28. lipnja 1914. godine u Sarajevu ubili austrijskog prijestolonasljednika, nadvojvodu Franju Ferdinanda i njegovu suprugu.35

Hrvati su očekivali da će Nadvojvoda, kada dode na prijestolje, sjediniti sve hrvatske zemlje i da će umjesto dvojedne stvoriti trojednu držaw. Do 1906. godine to je on ustinu i namjeravao.36 Ali te je godine za svoje posjete Dalmaciji bio vrlo hladno primljen.37 Tada je počeo sumnjati u svrsishodnost obnavljanja Trojedne kraljevine Hrvatske. Glavar njegova vojnog ureda, vrlo inteligentan i sposoban pukovnik Alexander Brosch, otvoreno ga je zapitao bi li se moglo računati na lojalnost Hrvata ako bi dobili punu neovisnost. Takoder mu je naglasio da bi austrijska pokrajina Kranjska, koja je najviše bila napučena Slovencima, kao i pretežito slovenska područja južne Štajerske i Koruške, trebala biti pripojena toj "Velikoj Hrvatskoj" koju je Ferdinand htio uspostaviti. Tako bi Hrvati i Slovenci imali potpun nadzor nad austrougarskom obalom kao i nad ratnom i trgovačkom mornaricom.

Medutim, ako bi Hrvatima i Slovencima bilo dopušteno imati svoju državu, cijela bi Pandorina kutija političkih zala bila otvorena. Već je ionako vladao politički zastoj, jer se austrijski i madarski parlament nisu mogli

34 Bila je uistinu "neslužbena" a ne "službena" Rusija panslavistička, ultranacionalistička i protuaustrijska zemlja careva, koja je pomagala balkanske vladavine, kao npr. srpsku i crnogorsku. Vidi: Francusko ministarstvo vanjskih poslova, Documents Diplomatiques Fran~ais, 33 serija, no. 577; Austro-Ugarska, Ministarstvo vanjskih poslova, *bsterreich-Clngarns Aussenpolitik von der Bosnichen Krise 1908 bis zum Kriegsaatsbruch 1914., 8* svezaka (Beč,
1930), IV, nos. 4020, 4035.

35 Najbolji prikaz urnorstva i njegove pozadine dan je u: Joachim Remak: *The Story of a PoliticalMnrder(New* York, 1959J. Službeni srpsko-komunistički prikaz toga dogadaja vidjeti u: Vladimir Dedijer: *The Road to Sarajevo* (New York, 1964.). On na propagandistički način umanjuje srpsku odgovornost za zločin u Sarajevu. Šteta da se nije više pažnje posvetilo djelu *The Murder of Sarajevo,* koje je napisao srpski ministar Ljuba Jovanović (London, 1924.). Jovanović, koji je jedno vrijeme bio ministar prosvjete te predsjedatelj beogradske skupštine, tiskao je srpski original pod naslovom: *Kru slovenstva* (Beograd, 1924.).

36 Vidi pismo ruskoga cara Nikolaja 11. u prilog trijalizma u: *British Documents of the Origins ofthe War 1898-1914.,* ed. G. P. Gooch i Harold Temperley, 11 vols (London, 1927.-1938J, IX, str. 548.

37 Riječka Rezolucija iz 1906, godine i stvaranje Hrvatsko-srpske koalicije razočarali su Ferdinanda glede hrvatskih političkih težnja, unatoč činjenici da su ga Hrvati izvan Dalmacije, a osobito "frankovci" srdačno pozdravljali u toj pokrajini- Vidi: *Hrvatskt dnevyaik* (Sarajevo, 1906.).

složiti oko bitnih pitanja u svezi s BiH. Ne bi bilo probitačno u svemu tome imati tri ili čak četiri parlamenta umjesto dva kao do sada.

Zbog svih rih razloga Brosch je savjetovao Ferdinandu da "velikohrvatske" ili "trijalističke" programe ne može ostvariti uz uvjete koje su Hrvati predložili. Franjo Ferdinand je odlučio da se hrvatski problem najbolje može riješiti tako da austro-ugarski odnosi ostanu kao do tada, ali da bi jedan habsburški nadvojvoda trebao stalno stolovati u Zagrebu. Na taj bi način Hrvati imali izravnu vezu u Beču, što bi zadovoljilo njihove interese. Do tada je Car-kralj kao ustavni vladar morao održavati vezu s Hrvatima samo preko Budimpešte, gdje su Madari sve činili da onemoguće vladarevu vezu s Hrvatima.3[8] Tako bi Hrvati bili u stanju svoje zahtjeve podastrijeti izravno carskom predstavniku u Zagrebu, a on bi onda mogao zaobići Budimpeštu jednostavnim telefonskim pozivom u Beč. Hrvati bi tako postali vladari u svojoj vlastitoj "kući", a time se za Austriju ne bi stvorio neki opasan presedan.

Godine 1914. Hrvati nisu znali sve pojedinosti koje su se ticale njihove budućnosti, ali su osjećali da im Ferdinand želi dobro. Stoga su s dosta oduševljenja prihvatili poziv u rat. Šteta je da se dovoljno ne zna o hrvatskim %ojnim postignućima u vremenu 1914.-1918. godine, osobito u stranih promatrača, a krivo su ih prikazali hrvatski intelektualci i političari, čak i oni koji nisu bili jugoslavenski orijentirani.39

38 Ferdinandovo mišljenje o Hrvatima bilo je pod utjecajem njegova vjerovanja da su za sva zla Monarhije krivi Madari i smatrao je da su oni od Hrvata učinili svoje otude. On ipak nikada nije sasvim napustio ideju trijalizma, koju ne niječe niti činjenica da ga je napao u svom pismu \V'ilhelm IL, koji je, kao i svi u carskoj Njemačkoj, bio čvrsto protiv te ideje. Pod utjecajem lednoga od svojih tutora, Onna Kloppa, i drugih njemačkih nacionalista držao je da su Nijemci kulturno superiorniji svim Slavenima. Ferdinand se oslanjao na Njemačku smatrajući da time ,titi europski mir. Smatrao je da Rusija neće napasti Monarhiju ako ona ima Njemačku za sa%¯eznika. Stoga je nastojao što više biti diplomatski obziran u svojim odnosima s Berlinom u s~ ezi s hrvatskim pitanjem. To ipak ne znači da bi Ferdinand - u slučaju da preuzme prijestolje - dopustio Nijemcima utjecaj u svezi s pitanjem trijalizma. Većina komentatora trijalizma ne uvida da Ferdinand, zahvaljujući svojemu položaju prijestolonasljednika, ne može otvoreno zagovarati ideju trijalizma. Ne treba smetnuti s uma da Ferdinand nikada javno niti službeno nije zanijekao tu ideju, koja je bila zamršena i Ferdinand ju je držao u sebi sve do svoje smrti. Da je postao car, vjerojatno bi uveo trijalizam. Madarski otpor njegovoj vladavini samo bi ubrzao ostvarenje toga nauma. Glavni razlog zašto se bojao uvesti trijalizam bio je njegov strah .ia bi se jedna Velika Hrvatska složila s Madarima protiv Beča. Sve što su Hrvati trebali tada bilo je da ga uvjere kako je hrvatska sudbina povezana s Austrijom a ne s Madarskom, ;~ hi on ispunio hrvatske zahtjeve.

"Najbolji opisi hrvatskoga sudjelovanja u Prvomu svjetskom ratu nalaze se u: Stjepan Pavičić: *H?r atska vojna i rcttna poviest i prui svjetskt* rat(Zagreb, *1943.)* te u: Petar Blašković: *S Bošnjacima , sixtskom ratu* (Zagreb, n.d.). Blašković je bio topnički satnik *1914.* godine. U sedam svezaka -:..žbene Austro-Ugarske povijesti i u mnogim drugim zbirkama i knjigama nalazi se obilje 7 ;~.iataka o hrvatskom sudjelovanju u ovome ratu.

Razlog tome leži u činjenici da je nekoliko pojedinaca, koji su bili zadojeni romantičarskim jugoslavenskim nacionalizmom, na svoju ruku osnovalo *Jugoslavenski odbor u* Londonu, Parizu, Washingtonu, Rimu i St. Petersburgu. Najrazumniji član te skupine bio je svjetski poznat kipar Ivan Meštrović. On je kasnije u životu priznao da su pretpostavke na kojima je Odbor počivao bile sasvim lažne.[40] Oni u Odboru posve su krivo tumačili hrvatsko-srpske odnose, što je urodilo teškim posljedicama za hrvatski narod.

Teza da su Srbi i Hrvati isti narod jest mit koji počiva na umjetno stvorenoj istovjetnosti njihovih jezika, koja je bila izmišljena u hrvatskih romantičarskih nacionalista polovicom 19. stoljeća. To postignuće jest priča za sebe. Hrvatska "ča" i"kaj" narječja, koja su imala bogatu književnu baštinu, bila su odbačena u korist štokavsko-ijekavskog narječja, koje su rabili Hrvati
u Hercegovini.[41]

Srbi su govorili jednim "poddijalektom" štokavskoga narječja. Srpski "jezični stručnjaci" V. S. Karadžić i Đ. Daničić upozorili su u svojim djelima strane znanstvenike na srpsku verziju štokavskoga narječja. Time se odbacila tisućgodišnja opstojnost čakavske i kajkavske književnosti u korist južnoslavenske ideje. Neki su Hrvati tada postali uvjereni kako "jugoslavenstvo" predstavlja uništenje hrvatskog narodnog bića. Njihove opomene bile su ignorirane.

Postojanje srpskih naselja na hrvatskoj zemlji bio je još jedan čavao u mrtvačkom sanduku hrvatske samobitnosti. Srpska manjina si je uz djelomičnu pomoć Čeha 1918. godine prisvojila političko predstavništvo hrvatskog naroda kako bi zamijenila austro-ugarsku hegemoniju srbijanskim despotizmom. Tako su Hrvati - da se poslužimo šalom - iz vruće austrougarske tave skočili u jugoslavensku vatru.

U biti je ta tragična i nepotrebna, katastrofalna politička pogreška bila posljedicom izgubljenog rata i Antantine pomorske blokade. Takoder je u jesen 1918. godine postalo očito da su Washington, London i Pariz bili obećali svojim srpskim, talijanskim i rumunjskim saveznicima, a isto tako češkim i poljskim emigrantima, rušenje Monarhije. Uza sve su to i austrijski socijaldemokrati i"košutovci" (od 1848. jedna od političkih frakcija u Maflarskoj) odlučili srušiti dunavsku Monarhiju.

Sada pak na političkoj pozornici nije bilo ni Jelačića ni Radetzkog da za Hrvate učine ono što je činio Mustafa Kemal za Turke, a barun Mannerheim za Fince, pa su se ovi dali uvjeriti od srpske manjine i od izaslanika čeških

40 Vidi njegove memoare *Uspomene na politiCke ljttde i dogadaje* te njegovu raspravu u Mihanović-Bonifačićevoj knjizi: *Croatian Struggle for Freedom and Independence* (Chicago, 1955J.

41 *p* rasprostiranju nekoliko hrvatskih dijalekata u ovome stoljeću vidi važnu seriju članaka koje je napisao R. Strohal u *Rad,* nos. *CXLVI, CXLVIII, CLII,* itd.

voda Masaryka i Beneša, kako će se spasiti optužbe ratnog poraza pristajanjem na srpsku hegemoniju. Na tu odluku Hrvate je ponukala činjenica da je austrougarska vojska u vremenu od 24. listopada do 4. studenoga 1918. godine izgubila odlučnu bitku kod Vittorio-Veneta na talijanskom bojištu. Hrvati su sada pristali na jugoslavenski program svojih političara u emigraciji.

Zajednica Srba, Hrvata i Slovenaca stvorena je pod srpskim hegemonističkim pokroviteljstvom, makar su Slovenci u prošlosti, u austrijskoj politici bili bolje podučeni kako se treba ponašati pred jačim etničkim suparnikom. Tu poduku Hrvati nisu doživjeli jer su postojale brojne razlike izmedu austrijske i madarske političke prevlasti.

Do 1928. godine većina je Hrvata smatrala Stjepana Radića svojim političkim i narodnim glasnogovornikom. Nažalost Radić u svojoj politici nije bio postojan, makar je uvijek bio zagovornik hrvatskih narodnih prava. Kolebao se u svojemu uvjerenju bi li se hrvatsko pitanje moglo riješiti po uzoru na habsburške, jugoslavenske ili posve republikanske uzore. U ljeto 1928. godine ubio ga je jedan srpski narodni zastupnik. Nakon toga je uspostavljena kraljevska diktatura koja je trebala obnoviti neprirodno narodno jedinstvo kakvo je bilo stvoreno koncem 1918. godine.

Nova skupina djelatnika - ustaše, dolaze tada na hrvatsku političku pozornicu. Njihov je voda žestoki nacionalist, školovani odvjetnik dr. Ante Pavelić. On je preuzeo prijašnji program pravaških političara dr. Ante Starčevića i Josipa Franka, odnosno njegovih "frankovaca". Najvažniji čimbenik u ustaškom političkom programu bilo je ujedinjenje hrvatskih zemalja: Hrvatske (Slavonije, Dalmacije, Istre) i Bosne i Hercegovine u jednu "Veliku Hrvatsku". To nije bilo ništa novo, ali Pavelić je unio u svoj pokret novi dinamički čimbenik - borbeni terorizam u borbi protiv Jugoslavije. To su bili isti načini borbe koje su Srbi nekada rabili kako bi uništili dvojnu Monarhiju.

Godine 1941. njemački ratni napad na Jugoslaviju omogućio je Hrvatima da ostvare svoju državnu samostalnost. Hrvatske jedinice u jugoslavenskoj vojsci digle su se protiv Srba i vojska se ubrzo raspala. 10. travnja 1941. godine general (kasnije maršal) Slavko Kvaternik u Zagrebu je proglasio Nezavisnu Državu Hrvatsku (NDH). Kvaternik je nekada bio ambiciozan časnik u vojsci Austro-Ugarske. U samom početku ustaše su bili jako popularni i bilo je vrlo malo otpora uspostavljanju nove države.

Uz ostale poteškoće jedna od najvećih sastojala se u tome da ta nova država nije imala nikakve ratno-obrambene industrije. Hrvatska je u naoružanju bila sasvim ovisna o Njemačkoj i Italiji. Nijemci i Talijani su, dakako, iskoristili tu slabost hrvatske države, koja je bila naviknuta proizvoditi maslac i maslinovo ulje, a ne oružje.

Ova nova država nije imala dosta razloga tužiti se na njemačku strogost i pljačku, kao što su to imale druge satelitske države. Nijemci su bili jako škrti u opskrbljivanju hrvatskih oružanih snaga dovoljnom količinom topova, tenkova, zrakoplova i streljiva te ostalih potrepština za suvremeno ratovanje. Berlin je; kako bi spriječio da Zagreb postane previše neovisan, sabotirao sve hrvatske napore da stvore ratnu industriju.

S Italijom su Hrvati imali mnogo više problema negoli s Njemačkom. Od tih su poteškoća najveće bile talijanski zahtjevi za Dalmacijom i Istrom. Ta su podn&ja do 1797. godine djelomično i povremeno posjedovali Mlečani (Venecijanci). Grof Ciano, Mussolinijev zet, u svojemu *Dnevniku* tvrdi da fašisti 1941. godine nisu očekivali kako će dobiti Dalmaciju ili Istru od Hrvata. Pozvali su se tada na stari mletački posjed tih zemalja u nadi da će možda sklopiti ugovor s Hrvatima o pravima na Zadar, Split i još neko mjesto gdje se Cianov otac istaknuo u nekoj pomorskoj bici za Prvoga svjetskoga rata. Ali Pavelić i neki njegovi savjetnici velikodušno su predali Italiji veći dio Dalmacije i cijelu Istru. Ta predaja pomorskih obalnih područja još je više omrznula Pavelića i ustaški režim pred narodom. Na Hrvate je takoder snažno djelovala nacistička i fašistička politika u Sloveniji, gdje su Slovenci mnogo trpjeli.

Pavelić je na temelju svojega iskustva (boravio je u Italiji kao emigrant od 1930. do 1941.) bio dobro upoznat sa slabošču i nesposobnošću Mussolinijeve vojske i države. Točno je predvidio da će Italija prije ili kasnije istupiti iz rata. Stoga je računao kako će u budućnosti biti u stanju zauzeti Dalmaciju i Istru. On, medutim, nije predvidio da će Italija, kada će 1943. godine napustiti sudjelovanje u ratu, predati ratne položaje i sve naoružanje ruskom agentu Josipu Brozu Titu, a ne Hrvatskoj!

U austrougarskoj vojsci Broz je bio podčasnik i 1915. godine bio je ranjen i zarobljen. Za ruske revolucije Broz je postao marksist i borio se na strani boljševika. Kasnije su ga oni poslali na Balkan da organizira Komunističku partiju u zemljama u kojima su vladali Karadordevići. U Drugom svjetskom ratu Tito je s odredima gerilaca, većinom Srba, Slovenaca i Makedonaca, počeo borbu protiv Nijemaca u Hrvatskoj, Srbiji i Bosni. Time su partizani pomagali Ruse na koje je tada navalila nacistička Njemačka. Malo je Hrvata podržavalo Tita, kojemu je otac bio Hrvat, a mati Slovenka. Kad se Italija 1943. godine pokorila Saveznicima, mnogo se talijanskih vojnika pridružilo partizanima. Tito je svoju komunističku orijentaciju prikrivao nazivom Narodnooslobodilačka vojska. Na taj je način htio uvjeriti Churchilla i Roosevelta da je njegov pokret demokratski. Ta se taktika isplatila jer su Saveznici počeli davati golemu vojnu pomoć, kao i političko priznanje, dajući mu pritom i veliku promidžbenu potporu.

Titove su se snage tijekom rata "natjecale" sa snagama četnika generala Draže Mihailovića u klanju tisuća hrvatskih civila svih dobi, vjera i spolova. U tome su i partizani i četnici počinili strašna zlodjela na način koji je iznenadio čak i njemačke i ruske vojnike. Američka i britanska vlada znale su što se zbiva, ali su zbog političkih obzira šutjele o svim tim zlodjelima na Balkanu i u srednjoj Europi.

Dugo vremena nije bilo javnog i službenog osudivanja zločina koje su počinili Titovi partizani. Suprotno tome, žestoko se osudivalo Hrvate kao ratne zločince, jer su uspješno suzbijali partizane i njihove simpatizere. Dakako, bilo je medu Hrvatima i ratnih zločinaca, ali isto ih je tako bilo i medu drugim narodima. U usporedbi s hrvatskim zločinima protiv civilnih osoba, komunističko-partizanski masovni zločini (osobito nakon svibnja 1945.) bili su neusporedivo veći i strašniji. Unatoč tome, Titov je režim nakon 1945. godine na Zapadu optužio Hrvate za masovna zlodjela, osobito protiv Srba.

Kad su se Nijemci 1945. godine predali, *Hrvatske oružane snage* sastojale su se od 16 divizija, uz pomorske i razne paravojne jedinice. Bile su nepobijedene i visokoga borbenog morala unatoč nedostatnom naoružanju. Sve te vojničke postrojbe bile su u stanju oduprijeti se toliko hvaljenim Titovim jedinicama. Dakako da se Hrvati nisu mogli uspješno boriti protiv Amerikanaca, Britanaca ili Rusa. Povijest je svjedok onoga što se zbilo a ne onoga što se moglo zbiti, a to se odnosi i na tadašnje sposobnosti Hrvata da nadu bolje rješenje u cijeloj toj situaciji. O tome govore razna svjedočanstva zabilježena u ovoj knjizi.

U političkoj perspektivi a na temelju povijesnih činjenica moglo bi se reći kako je partizansko klanje pripadnika *Hruatskih oružanih snaga* bilo samo nastavak i završetak nepotrebne i beskorisne bitke u Vittorio-Veneto 1918. godine. Hrvatski je položaj te godine bio isti kao i 1945. godine. Hrvati su se naime našli, na svoju nesreću, na strani koja je izgubila rat u vremenu ideoloških sukoba u kojima se, gotovo automatski, poražene snage naziva ratnim zločincima. U oba svjetska rata *Hrvatske oružane snage* borile su se besprimjernom hrabrošću unatoč nedostatnom naoružanju. U Prvom s%¯jetskom ratu mala skupina političara je odlučivala o hrvatskoj sudbini, ali uz pomoć zapadnih Saveznika. U Drugom svjetskom ratu i u poratno doba hr<-atski je narod bio rastrgan izmedu komunističke i protukomunističke opcije.

Ipak je postojala velika razlika izmedu hrvatskog položaja 1918. i onoga u kojemu su se našli 1945. godine. Godine 1918. Hrvati su bili gradani jedne velesile; i čak kada se ta velesila raspala u svoje sastavne dijelove, oni ~u još uvijek uživali ugled austro-ugarskoga gradanstva. Po svršetku obaju ratova Hrvati su se nastojali predati. Vjernost njemačkom savezništvu i

odbijanje političkih snaga da pregovaraju s Njemačkom ili njezinim saveznicima, spriječili su hrvatsku predaju. U oba rata važne svjetske sile dale su svoja obećanja beznačajnim saveznicima kao što su bile Srbija, Rumunjska i Italija. A u Drugom je svjetskom ratu to bilo prerna Titu, što je za posljedicu imalo rušenje države u kojoj su živjeli Hrvati.

U jesen 1918. godine habsburška vojska, u kojoj su se Hrvati borili, bila je posljednja vojna snaga Centralnih sila, nepobijedena i još sasvim na okupu. Da se nije diralo u tu vojsku, mogla je pod svojim nadzorom na okupu zadržati barem jedan dio Monarhije, kao što su to bile učinile Radetzkyjeve snage 1848.i 49. godine. U tom slučaju Srbi, Crnogorci, Talijani, Rumunji, Česi, a možda i Poljaci, ne bi mogli ostvariti svoje nacionalne ambicije. Stoga su Velika Britanija, Francuska i Sjedinjene Države dale sve svoje snage i opremu potrebnu kako bi Talijani pobijedili u bitci u VittorioVeneto, bitci koju niti austrougarska vlada, a niti zapovjedništvo njihove vojske nije željelo. Antantine snage zapravo nisu postigle konačnu pobjedu, ali u vremenu od 31. listopada do 2. studenog Karolyjeva vlada u Ugarskoj izdala je proglas svim Madarima, Slovacima, karpatskim Rutenima, transilvanskim Rumunjima, madarskim Srbima i Hrvatima da napuste frontu kako bi obranili prodor savezničkih snaga s Balkana nakon poraza Bugarske i Turske.

No još uvijek su se habsburške snage na ratištu nastavile boriti do 3. studenog, kada je austrougarsko zapovjedništvo naredilo obustavu neprijateljstava za sve kopnene, morske i zračne snage. Primirje je potpisano u Villa Giusti. Ali onda je talijansko vojno zapovjedništvo proglasilo kako primirje ne može početi prije 4. studenog, jer da tobože o toj zapovijedi nije moguće obavijestiti savezničke snage Antante na dalekim položajima.

Mnoge austrougarske postrojbe - osobito Hrvati - borile su se do zadnjeg časa po naredbi svojega zapovjedništva. Ipak je postupni raspad Monarhije već započeo pod utjecajem oportunističkih političara koji su nadopunjivali rabotu Karolyjeve vlade u Madarskoj i onu austrijskih socijaldemokrata. Romantični nacionalizam posvuda je pobjedivao. Gubitak bitke u VittorioVeneto upotpunio je raspad Monarhije. Pitanje koje se čovjeku nametalo bilo je: u kojoj ću državi živjeti: - austrijskoj, njemačkoj, češkoj, slovačkoj, madarskoj, rumunjskoj, talijanskoj, srpskoj, hrvatskoj...?

Austrougarske saveznice bile su jako iznenadene kada su ih napale talijanske konjaničke i motorizirane jedinice i kad su ih bombardirali britanski i američki zrakoplovi. Još su više te jedinice bile iznenadene kada su im Talijani naredili da se predaju. Tada su Talijanima rekle: "Rat je gotov, vi budale. Maknite se s puta i pustite nas da idemo kući. Nama ne treba niti jedan dio Italije. Možete je čitavu imati."

Medutim talijanska je vlada naredila svim svojim pokretnim postrojbama da zauzmu šta veći dio austrougarskog područja, koja bi onda na mirovnoj konferenciji Rim mogao zatražiti. Sve nekadašnje habsburške jedinice koje su se našle iza talijanskih vojnih postrojbi bile su proglašene ratnim zarobljenicima.

Neke austrougarske jedinice odbile su se predati, te su se u borbi probile do sigurnijih predjela. Većina onih koji su se našli iza prednjih talijanskih jedinica nije htjela ginuti sada kada zemlja za koju su se borili više nije postojala. Mislili su da će ako predaju oružje biti zarobljeni na nekoliko dana i da će ih onda pustiti kući. Nadali su se da će ih njihovi osvajači i nahraniti. Tako je konačna predaja uslijedila 4. studenog, u tri sata poslije podne.

Talijani nisu očekivali da će postići tako odlučnu pobjedu, makar su odgadali svoju ofenzivu sve dok se nisu uvjerili da je austrougarska vojska izgubila svoju borbenu sposobnost. Da su na vrijeme spoznali pravu situaciju, naime da je vojska koja ih je donedavno stalno pobjedivala bila u rasulu i u raznim skupinama koje su se medusobno počele tući zbog vlastitith probitaka, talijanski generali i vlada sigurno bi prihvatili primirje 3. studenoga, kada je to Austro-Ugarska i zatražila. Stoga su se Talijani strašno razočarali kada im je u ruke palo 400.000 zarobljenika. Nisu mogli pravo niti smjestiti niti nahraniti tu masu Ijudi, a bojali su se da ih otpuste. Rezultat toga bio je da su ih držali do proljeća 1919. godine. Do tada su stotine, a možda i tisuće tih zarobljenika pomrle od gladi, studeni i bolesti.

Malo bi se tko od tih 400.000 ljudi bio predao snagama Antante da su znali što ih tamo čeka. Iako koncem 1918. godine Austro-Ugarska više nije postojala, ipak je bilo općenito prihvaćeno da se poštuju prava ratnih zarobljenika. Srbi i Talijani (duhovni sljedbenici Garibaldijevih "crvenih košulja" i Mazzinijevih bandi ubojica) sigurno bi rado masakrirali one koji su se predali, ali to su učinili samo u vrlo malom broju slučajeva. Čak i u ratničkoj Americi strašno bi se prosvjedovalo da se rat koji se vodio radi osiguranja demokracije masakrima pretvorio u rat da bi se riješilo demokracije... Bilo je dosta Francuza, Engleza i Talijana koji su žalili za nestankom habsburške države i koji su bili protiv lošeg postupka prema bivšim neprijateljskim trupama na način kako su to Englezi učinili 1857. godine u velikoj indijskoj pobuni.

Godine 1945. mnogi su Hrvati imali na umu ono što se zbilo 1918. Kao pobijedeni mislili su kako će sada, 1945. godine, doživjeti postupak sličan onome u 1918. Budući da se Srbi nisu usudili loše postupati s neprijateljima po svršetku Prvoga svjetskoga rata, bilo je razloga vjerovati da će tako razmišljati i tri desetljeća kasnije. Pri tome su Hrvati zaboravili

dvije važne činjenice: rat 1914.-1918. bio je razmjerno civiliziran događaj, a 1945. godine su komunisti bili pobjednici!

Hrvati nisu bili svjesni toga da je nakon 1918. godine većina Europljana i Amerikanaca zaboravila kako je časna i stara nekada bila hrvatska nacija, jer je sada naziv "jugoslavenski" zamijenio pojmove Srbin, Hrvat i Slovenac. Kao podanici najstarije europske dinastije Hrvati su od 1527. do 1918. godine uživali ugled u svijetu koji je znao za njihova vojnička postignuća, pa makar se s time mnogi nisu slagali. Godine 1945. Hrvati nisu imali taj ugled i status. Bili su smatrani dobrovoljnim satelitima najstrašnije političke tvorevine, nacističke Njemačke, koja je bila slična marksističkim političkim strašilima. Svatko je znao što su nacisti učinili svojim neprijateljima. Stoga je po svršetku rata nastala prava hajka na Nijemce i njihove ratne saveznike, naročito ove posljednje. Iako su bili pobijeđeni, mnogi su se njemački ratni zločinci sklonili u druge zemlje, gdje su na tamošnje vlade vršili pritisak za boljim postupanjem prema sunarodnjacima u domovini.

Ali njemački mali saveznici kao Hrvati, Slovenci i Slovaci nisu imali nikakve zagovornike. Bilo je dovoljno marksista medu ta tri naroda da uvjere zapadne saveznike, sklone ideologiji "popularnih" vladavina, da je najbolji oblik režima baš taj za sva tri naroda. Britanija i Sjedinjene Države nisu se željele boriti s Rusijom da bi spasile živote nekoliko milijuna Hrvata, Slovenaca i Slovaka. "Narodna fronta", koju su činili balkanski srednjoeuropski komunisti, uspjela je otupjeti moralnu osjetljivost Engleza i Amerikanaca.

Hrvati su bili u osobito osjetljivu položaju 1945. godine jer su izgubili svoj medunarodni ugled. Nisu bili čak ni toliko poznati u stranom svijetu kao što su to bili 1918. godine. Istina, gotovo nitko nije znao dovoljno o hrvatskoj kulturi čak ni prije te godine. Ali ipak je većina pismenih u zapadnom svijetu znala da su Hrvati dobri katolici, neizostavno u prvim vojnim redovima habsburških vojski, a zadnji u napuštanju bojnoga polja. Nije ih se moglo klati niti kao pobijeđene niti kao zarobljene, jer su bili gradani jedne velesile.

No tako nije bilo 1945. godine. Zamjena imena "Hrvat" za neko čudno ime "Jugoslaven" urodila je time da se sve hrvatske borce za neovisnost smatralo izdajicama Jugoslavije. Za izdajice nitko nije mario. Njih se od pamtivijeka strijeljalo, vješalo ili na bilo koji drugi način ubijalo. Stoga su angloamerički saveznici bez prigovora prihvaćali "narodnu pravdu" nad Hrvatima u poslijeratnoj jugoslavenskoj državi; Hrvati su bili pobijeđeni u posljednjem svjetskom sukobu.

Ovu smo knjigu sastavili za čitatelje diljem svijeta da ih upozorimo na posljedice komunističke pobjede u Drugom svjetskom ratu. Što se zbilo s pripadnicima *Hruatskih oružanih snaga i* civilnim izbjeglicama od "narodne"

pravde, dogodit će se neizbježno u Vijetnamu, Kambodži, Laosu, Tajlandu, Jemenu ili bilo gdje ako pobijede "čekić i srp" u jednom ratu. Kada bi domaći komunisti i njihovi simpatizeri - uza stranu pomoć - mogli pobijediti, onda bi se čak i Amerikancima moglo dogoditi ono što se dogodilo Hrvatima 1945. godine. A Englezi će možda požaliti što se *1945.* godine nisu okoristili *Hruatskim oružanim snagama.*

Povijest se sastoji od onoga što se dogodilo, a ne od onoga što se moglo ili trebalo dogoditi. Mi se iskreno nadamo da ni Amerikanci, a niti Englezi neće trebati požaliti pogreške, promašaje i izgubljene prilike, kao što to osjećaju Hrvati do konca svojih pojedinačnih životnih putanja.

Dr. Stanko Guldescu

2. POGLAVLJE

Srpsko-hrvatski sukob

Premda Hrvati i Srbi govore srodnim jezicima, trinaest stoljeća odvojenog političkog postojanja stvorilo je osobito obilježje nacionalnog identiteta za svaki od tih dvaju naroda. Kroz srednji vijek ta su dva naroda imala malo medusobnih dodira. A zbog različitosti vjera koje su ispovijedali, medu njima nije bilo mnogo miješanih brakova. Bilo u srednjem vijeku bilo u moderno doba, Hrvati su sklapali mješovite brakove sa Slovencima, Madarima i Austrijancima. Poprimili su i neke kulturne elemente tih naroda, koji su se bili doselili u hrvatske zemlje. Naravno, priljev krvi tih pohrvaćenih naroda bio je popraćen kulturnim razmjenama koje su se odvijale unutar okvira latinskoga kršćanstva. Nasuprot tome, Hrvati se nisu fizički miješali sa Srbima, niti su pali pod utjecaj ponajviše bizantske ili drugih posudenih kultura srednjovjekovne i moderne Srbije.

Srbi su predstavljali zanemariv etnički čimbenik u Bosni i Hercegovini nakon turskog osvajanja tih područja. Oni Hrvati koji su ostali u osvojenim pokrajinama, držali su se podaleko od pravoslavnih došljaka, osim kad su bili prisilno natjerani da prihvate pravoslavlje. Gotovo svi pravoslavne vjere u BiH doživljavali su se etnički Srbima ma kakvo bilo njihovo izvorno etničko podrijetlo. Općenito, Hrvati katolici i muslimani BiH ostali su zasebna narodnost, koja je imala malo zajedničkog sa svojim pravoslavnim susjedima.

U Vojnoj krajini, stvorenoj u vrijeme habsburške dinastije, Hrvati i Srbi su se počeli tjesnije udruživati. To udruživanje je često bilo sve samo ne prijateljsko. Nakon oslobadanja Like, Slavonije i Dalmacije od Turaka, značajan broj Srba i drugih pravoslavnih naroda prebjegao je u ta područja kako bi izbjegao tursko tlačenje. Njihovi potomci ostali su na hrvatskoj zemlji do danas.

Hrvati i Srbi mogu biti na neki način smatrani "krajiškim narodima", jer predstavljaju civilizaciju Zapada, ali i Istoka. Medutim, u biti, po svojim ustaljenim običajima, pogledu na život, političkim, gospodarskim i kulturnim shvaćanjima i vrednotama Hrvati su srednjoeuropski narod, dok su Srbi "Balkanci". Upravo i u 20. stoljeću i velikom stapanju naroda (kao na primjer u Sjedinjenim Američkim Državama), Hrvati i Srbi uglavnom zadržavaju svoje odvojene identitete sve do vremena kada ih je nesavladiv pritisak amerikanizacije učinio takvima da se nisu razlikovali od Nijemaca, Francuza, Rumunja, Španjolaca i drugih europskih etničkih skupina.

Unatoč dubokim razlikama koje su obilježavale hrvatski i srpski narod, oko 1830. i dalje, skupina zavedenih hrvatskih idealista posvetila se zadaći da se iz tih dviju skupina načini jedan narod. Duh nacionalizma proširen

iljem Europe, prvo Francuskom revolucijom i Napoleonovim ratovima, a zatim njemačkim romantičarima kao što je bio Herder, pružao je nadahnuće za to nastojanje. Idealisti su bili i pod utjecajem činjenice da su Hrvati brojčano slabi jer su tako lako prolijevali svoju krv za habsburšku dinastiju u ratovima vođenima protiv Turaka, Švedana, Prusa, Bavaraca, Saksonaca, Francuza i drugih neprijatelja austrijske Kuće. Prema tome, hrvatski su idealisti razvili neku vrstu osjećaja manje vrijednosti naspram brojčano i gospodarski jačih Austrijanaca i Mađara, koji su upravljali habsburškom monarhijom. Činilo im se da će putem upornog unapređivanja zajedničkog identiteta sa Slovencima i Srbima biti kadri prebroditi brojčanu nadmoć koju su imala ta dva "nadnaroda". Idealisti su započeli s promicanjem teze da su Hrvati i Srbi bili ujedinjeni po vezama narodnosnog identiteta. Čak su odbacili dva autentična hrvatska narječja, "ča" i"kaj", kojima je govorio i pisao velik broj Hrvata koji do 19. stoljeća nije znao latinski, njemački ili mađarski. Umjesto tih starih hrvatskih idioma ovi su započeli s novim književnim jezikom osnovanim na štokavskom narječju kojim su govorili hercegovački Hrvati, a i Srbi su upotrebljavali poddijalekt štokavskoga narječja. Taj izbor zajedničkoga književnog narječja za dva naroda davao je stvarnu podlogu na kojoj će se na koncu sagraditi građevina jugoslavenskog jedinstva.

Konačna posljedica naivnog idealizma tih hrvatskih intelektualaca 19. stoljeća bila je da su njihovi potomci u jesen 1918. bili zatečeni na strani koja je izgubila Prvi svjetski rat, te su dopustili češkoj i srpskoj manjini u Hrvatskoj da ih natjera da zamijene mađarsku i austrijsku hegemoniju srpskim nadgospodstvom.

Tko god je nepristrano proučavao povijest tijeka srpsko-hrvatskoga ujedinjavanja 1918. godine, morao je doći do zaključka kako su Srbi - zbog toga što su se borili na pobjedničkoj strani - na koncu "rata koji je svijet trebao učiniti sigurnim za demokraciju" bili u položaju da mogu krenuti u hrvatske zemlje i Hrvatima nametnuti svoju nadvlast. Hrvatska i BiH su, zbog raspada Austro-Ugarskoga carstva kojem su bile sastavnim dijelovima, u studenom i prosincu 1918. godine bile napušteni brodolomci. Prema ono malo hrvatskih prognanih vođa koji su za vrijeme rata podupirali ciljeve savezničkih snaga i s kojima su srpski glasnogovornici sklapali razne političko-pravne dogovore, Srbi su osjećali samo prezir. Beogradu nije bilo ništa prekršiti sva ratna obećanja svoje vlade u izbjeglištvu, niti je ta vlada imala ikakvih obzira prema Saboru, jedinstvenom i tisućgodišnjem hrvatskom parlamentu. U Beogradu je 1. prosinca 1918. bilo proglašeno srpsko-hrvatskoslovensko ujedinjenje. Četiri dana kasnije srpska je vojska, poslana u hrvatski glavni grad Zagreb, pucala na ostatke hrvatskih pukovnija koje su se vraćale s bojišta u Italiji, Albaniji i Rusiji.

Koncem 1918. godine većina je Hrvata htjela mir pod svaku cijenu. Izgladnjeli blokadom nametnutom od mornarice savezničkih snaga i pretrpjevši velike gubitke služenjem u austrijskoj vojsci, nisu mogli dobro sagledati budućnost. No čim su se počeli oporavljati od ratnodobnih gubitaka i drugih ratnih nedaća, Hrvati su počeli državu u kojoj su se našli kao jedan njezin dio smatrati državom bez ikakve pravne osnove. Štoviše, njezin postanak i opstanak bio je u izravnom proturječju s političko-pravnim načelima i vrijednostima povijesne nacionalne hrvatske države, koja je i pod madarskom i austrijskom vladavinom zadržala poseban identitet, a koji su Srbi sada uskratili.

Kao član pobjedničkog sastava u ratu 1914.-1918. godine, srpski je narod sebe smatrao ovlaštenim upravljati cijelim jugoslavenskim zamršenim stanjem kako to njemu odgovara. A za Hrvate - *vae victis* (teško pobijedenima). Oni su trebali biti zahvalni što su većini od njih Srbi milosrdno spasili živote![1] Bez dvojbe, oni nisu bili jednaki sudionici u novoj državi stvorenoj 1918. godine.

Zapravo, hrvatska područja, zajedno sa Slovenijom i Makedonijom, činila su 78% zemljopisne površine države "Srba, Hrvata i Slovenaca". Uža Srbija i Crna Gora tvorile su samo 22% ukupnog teritorija tog novog političkog bića, jer je dobar dio srpsko-crnogorske zemlje bio ugrabljen od Bugara i Albanaca. Što se tiče stanovništva, hrvatske i nesrpske pokrajine sadržavale su 75% ljudske zalihe Karadordevićeve države, dok su Srbija i Crna Gora mogle dati samo 25%, uključivši one Bugare i Albance koji su bili pretvoreni u Srbe putem terora i podučavanja. Od sveukupne jugoslavenske poljoprivredne proizvodnje, Hrvatska i druge nesrpske zemlje pridonijele su 83%, a srpska i crnogorska područja samo mršavih 17%. Razmjer u broju stoke bio je 79% prema 21%, u šumskom bogatstvu 90% prema 10%, u rudnom bogatstvu 60% prema 40%, u prometu i trgovini 82% prema 18%, u industriji 80% prema 20%, te u novčanom poslovanju 72% prema 28%.[2] Željeznička postrojenja i oprema željeznica, uglavnom u vlasništvu hrvatskih i drugih nesrpskih pokrajina, pod konac rata bila su vrijedna 14 milijardi dinara, dok je vrijednost srpskih željeznica bila procijenjena na približno 3 milijarde dinara. Hrvatska je imala 4.048 javnih zgrada od vrijednosti u usporedbi sa 1.561 takvih zgrada u Srbiji i Crnoj Gori. Zahvaljujući naprednim promjenama u poljodjelstvu Hrvati su imali četiri puta više obradive zemlje

1 Zapravo, "umjereni" političari i vojne vlasti srpskog naroda planirali su rješenje hrvatskog pitanja u Bosni i Hercegovini putem pokolja. Vidi: Ivan Meštrović: *Jugoslavenski odbor u Londonu i Krfska deklaracija, u* knjizi: The Croatian Nation (Chicago, Croatia: Cultural Publishing Center, 1995.), str. 188.

2 Rudolf Bićanić: *Ekonomska podloga hruaukog pitanja* (Zagreb, 1938.), str. 14.

nego što su to imali Srbi. Medutim, mnogo plodne zemlje u Hrvatskoj, osobito u Slavoniji, bilo je u posjedu potomaka srpskih došljaka iz 18. stoljeća. Hrvatska je imala 20.087 kilometara državnih cesta prema 11.206 kilometara, koje je imala Srbija.

Crnogorske ceste, osim onih koje je prije rata izgradila Austrija, nisu vrijedne ni spomena. Hrvatska se mogla pohvaliti sa 8.871 kilometrom državnih željeznica i 876 kilometara željeznica u privatnom vlasništw kojima se koristila država. Srbija je imala 692 kilometara željeznica u cijelosti, dok u Crnoj Gori nije bilo željezničkih komunikacija. Dohodak od državnih šuma u Hrvatskoj bio je sedam i pol puta veći od onih državnih šuma koje je posjedovala Srbija.3

Od vremena njezina nacionalnog uskrsnuća u 19. stoljeću, Srbija, kao siromašna zemljoradnička nacija, uvijek je bila novčano zadužena u stranih država. Iz navedenih podataka lako je uočljivo zašto su Srbi, iako su u početku bili protiv jugoslavenske ideje, pohlepno proširili svoj utjecaj nad hrvatskim zemljama, i zašto su zasjeli na "jugoslavenskoga konja" da to mogu i ostvariti. Nije lako razumjeti zašto su neki Hrvati bili tako naivni pa su prihvatili jugoslavensku tezu kao gotov čin, iako je bilo očito da će hrvatsko-srpska zajednica biti potpuno od koristi samo Srbima. Poznati ekonomist, Rudolf Bićanić, opisao je srpsku ulogu u medunarodnoj trgovini poslijeratnih godina kao većinom pasivnu, a ta pasivnost bila je nadoknadena medunarodnim trgovinskim vezama koje je Hrvatska naslijedila od svojih starih austrougarskih udruga.

Takoder, što se tiče djelatnosti, Srbija je zajednici pridonijela vrlo malo. Djelatnu ulogu odigrale su najvećma hrvatske zemlje. Osobito treba uzeti u obzir novčane pošiljke iseljenika. Od 1919. do 1938. godine iznos tih pošiljaka popeo se do visine od 12 milijardi dinara, što je više nego nadomjestilo gubitak od tri milijarde dinara prouzrokovan vanjskom trgovinom. Prema
mišljenju stručnjaka, najmanje 60% od tih 12 milijardi dinara poslali su hrvatski iseljenici.

Premda je gospodarski slom 1930-ih godina umnogome smanjio iznose koje su iseljenici slali kući, Bićanić ističe da su nakon što se gospodarsko stanje u Americi popravilo, tijekom kasnijih godina toga desetljeća, iseljenici poslali u svoj zavičaj milijun i pol dinara. Četiri petine od te svote predstavljalo je doprinose hrvatskih iseljenika. Slično tome, od 350 do 500 milijuna dinara koje je jugoslavenska država dobivala godišnje od turizma, 182 milijuna dinara su turisti potrošili u obalnim hrvatskim područjima.[4] U Srbiji i Crnoj Gori bilo je vrlo malo turističkih privlačnosti, a stanje u tim zemljama bilo je

3 [bid, str. 30. ' [bid, str. 19.

vrlo primitivno u usporedbi s onim u hrvatskim krajevima, tako da su turisti, koji su znali što im je činiti, nastojali izbjeći srpske krajeve, osim donekle Beograd.

Što se tiče državnoga duga, Srbija je u zajednicu skovanu 1918. godine donijela gubitke koji su 14 puta bili veći od onih koje su imale hrvatske zemlje. Rudolf Bićanić o tome piše: "Svaki stanovnik Srbije bio je opterećen s 4.700 dinara starog stranog duga kada je postao gradaninom Jugoslavije; svaki stanovnilc hrvatskih i drugih nesrpskih zemalja sobom je u novu državu donio samo 185 dinara duga izračunatog na *per capita* osnovi. To je bila jedna četvrtina dugovnog opterećenja nove političke tvorevine nametnute od strane Srba."5 Kasnije je to dugovanje bilo otplačeno iz državne riznice. "Može se navesti, da je od dohotka nove države bilo 15 puta više izdano za otplatu duga učinjenog od predratne Srbije nego za dugovanja naslijectena od Austro-Ugarske monarhije",[6] piše Bićanič.

U visokom novčanom poslovanju beogradska vlada se, takoder, služila i prevarama samo da može unapredivati srpske financijske probitke. Kada je uveden novi jugoslavenski dinar, Beograd je samovoljno smanjio vrijednost hrvatske krune za 20%. Tada je postavio takvu stopu razmjera da su Hrvati dobivali tek jedan dinar za svake četiri krune koje su imali u staroj austrougarskoj valuti.

Bićanić i drugi ekonomisti pružaju analizu poreznih uredaba koje je uvela srpska vlast. Ukupna svota ubrana od poreza izmedu 1919. i 1928. godine za cjelokupnu država Srba, Hrvata i Slovenaca iznosila je 10 milijardi i 100 milijuna dinara (ovdje su uzeti u obzir samo izravni porezi). Od te svote Srbija, Makedonija i Crna Gora uplatile su svega milijardu i 820 milijuna dinara, dok su ostatak uplatila hrvatska i slovenska područja. Hrvatska i slovenska područja uplatila su više od pet milijardi dinara izravnih poreza nego što bi to bila trebala učiniti da se porez obračunavao po stopama koje su vrijedile u Srbiji i Crnoj Gori.7

Službene brojke Ministarstva izgradnje pokazuju da je izmedu 1925. i 1934. godine iz državnog dohotka u izgradnju bilo uloženo 2 milijarde i 700 milijuna dinara. Od te svote Hrvatskoj i Sloveniji dodijeljeno je 250 milijuna, a milijardu i 700 milijuna dinara, ili više od 60%, Srbiji i Crnoj Gori. Prekomjerna financijska diskriminacija iskazana je i u činjenici da je beogradska vlada za izgradnju luke na rijeci Savi kod Beograda utrošila 110 milijuna dinara, dok je za 69 većih luka na Jadranu, kao i za stotine manjih - koje su, največma, bile na hrvatskom području - bilo utrošeno svega 59

5 Ibid, str. 19.
Ibid, str. 34.
Ibid, str. 52.

milijuna dinara! Tada su hrvatske jadranske luke počele znatno nazadovati u odnosu na druge europske luke.[8] Beograd je izmedu dva svjetska rata na izgradnju željeznica kroz srpska područja izdvojio čak 84,5% svih sredstava namijenjenih za tu svrhu.9

Bankarstvo predstavlja, takoder, posebno poglavlje u povijesti srpskoga gospodovanja nad hrvatskim zemljama. Nakon rata bila je uspostavljena Narodna banka s izričitom svrhom da služi srpskim državnim probicima. Od 60 tisuća dionica stavljenih na tržište 35 tisuća bilo je kupljeno u svrhe koje će služiti srpskim interesima. Devet beogradskih Srba posjedovalo je više od 25 tisuća tih dionica. U razdoblju od 1932. do 1937. godine milijarda dinara bila je bespovratno dodijeljena srpskim tvrtkama i pojedincima, a tek četvrtina te svote hrvatskim.

Slično stanje stvari prevladavalo je i u poslovanju Hipotekarne banke. Prema Bićaniću, koji svoj sud izriče na osnovi sudjelovanja hrvatskoga kapitala u poduzetništvu i na osnovi broja kredita dodijeljenih hrvatskim tvrtkama, ta financijska ustanova dala je Hrvatima 412 milijuna dinara manje kredita nego što su trebali primiti. Od devet direktora te banke sedam su bili Srbi: svi članovi Upravnog odbora bili su Srbi; 90% namještenika te banke bilo je srpske etničke pripadnosti. Slično je stanje bilo i u većini drugih banaka u državi.

S obzirom na to da su Hrvati od Austro-Ugarske monarhije naslijedili mnogo jači gospodarski i financijsko-upravni sustav nego što su to imali Srbi, kako je rnoguće da je došlo do takve financijske manipulacije? Odgovor leži u činjenici da su vojska, policija, redarstvo te državna uprava uglavnom bile u srpskim rukama. Premda su Hrvati predstavljali oko trećine državnoga pučanstva, samo je oko tisuću od 10 tisuća časnika u vojsci bilo hrvatske
etničke pripadnosti. Od 165 generala jugoslavenske vojske 1939. godine, svega dva djelatna generala bili su Hrvati i jedan Slovenac, ostalio su bili Srbi i Crnogorci.la

Državna obrambena proizvodnja bila je smještena isključivo u Srbiji. U tu je proizvodnju bilo uloženo više od 4 milijarde dinara, dok u Hrvatskoj nije podignuta niti jedna vojna zgrada od neke vrijednosti. Samo 120 do 150 milijuna dinara bilo je uloženo u vojne ispostave u Hrvatskoj. Na hrvatskom su tlu 90% policije, redarstva, carina i pogranične straže činili Srbi.

Što se tiče činovništva i uprave poslijeratnog Ministarstva rata, u njemu je bilo samo 4% Hrvata, a i ti su bili pomno izabrani izmedu elemenata koji

[8] Ibid, str. 112. Ibid, str. 114.

10 Ibid, str. 120-121. O sudbinama hrvatskih časnika nakon 1918, godine takoder vidjeti u: S. Guldescu, *Habsbur3`ka historija,* Social Education, Vol. XIL (studeni 1948), str. 293-297.

su prije rata u hrvatskom političkom životu pripadali srpsko-hrvatskoj koaliciji. Godine 1938. državna je uprava imala 350 tisuća zaposlenih, od čega je vrlo malo bilo Hrvata, i to unatoč činjenici što su imali znatno bolju naobrazbu od Srba. Iste je godine 1.058 Srba i samo 152 Hrvata bilo primljeno u državnu službu.[11]

Poslijeratna jugoslavenska država bila je prividno parlamentarna demokracija, barem do 1929. godine kada je kralj Aleksandar uspostavio potpunu diktaturu. No, u toj državi nikada nije bilo slobodnih izbora. Njima se oprezno manipuliralo, tako da su mandati u prekomjerno velikom broju davani Srbima, koji su upravljali vladom kako im se svidjelo, i to uz pomoć vojske, policije i redarstva. Nijedna vlada nije pala zbog neuspjeha na izborima, niti je ijedna pala zbog parlamentarnog nepovjerenja. Srpska politička i vojna klika bila je jedina snaga u jugoslavenskom političkom životu koja je mogla oboriti vladu.[12]

Da bi se skupštini osigurala srpska većina, Srbi su primjenjivali izbornu geometriju. Glavna hrvatska politička stranka nakon rata bila je Seljačka stranka, koju su osnovali Stjepan i Antun Radić. Jedan zastupnik te stranke, prema izbornom zakonu, morao je dobiti 11.300 glasova da uđe u Skupštinu, dok je zastupnik jedne od nekoliko srpskih političkih stranaka morao dobiti samo 8 tisuća glasova. Tako su Srbi, koji su činili 23% cjelokupnog pučanstva države, uvijek imali najmanje 37% skupštinskih mandata. *1934.* godine Hrvatska seljačka stranka, na čijem je čelu tada bio dr. Vladko Maček, postigla je 1.076.375 glasova na skupštinskim izborima, ali dobila je samo 67 zastupnika, dok je vladina lista dobila čak 303 zastupnika na temelju osiguranih 1.746.952 glasa.

Hrvatski su ekonomisti ocijenili da su u razdoblju od 25 godina stanovnici nekadašnje trojedine kraljevine Hrvatske-Slavonije-Dalmacije morali doprinijeti više od 30 milijardi dinara poreza središnjoj vladi u Beogradu. Drugim riječima, Hrvati su bili obvezni platiti otprilike dva i pol puta više svojim srpskim nadgospodarima nego što su morali platiti kada su bili pod Austro-Ugarskom. Štoviše, u godinama nakon 1918. hrvatske upravne agencije imale su na raspolaganju jednu polovinu iznosa od onoga prije 1914. a koji su mogle namijeniti domaćim potrebama.[13]

Jedan član francuskog parlamenta dostavio je zapanjujuće statistike o hrvatsko-srpskim odnosima nakon rata. Prema tim pojedinačnim nalazima, od 1.500 studenata, upisanih u vojnu akademiju, koja je pripremala časnike za vojsku, 1.300 ili 85% bili su Srbi. Upisano je bilo samo 140 Hrvata i 50

11 Bićanić, op. cit., str. 77. 12 Ibid, str. 59. 13 Ibid, stc 223.

Slovenaca. Od činovnika Kraljevske palače, 30 od 31 bilo je srpske narodnosti. Ured za odlikovanja, naravno, bio je popunjen samo Srbima; svih 13 članova Ministarskog vijeća bili su srpskog podrijetla. U Ministarstvu unutarnjih poslova 113 od 127 službenika bili su Srbi, a isto tako 120 od 180 zaposlenih u Ministarstvu vanjskih poslova; 150 od 156 u Ministarstvu javnog odgoja; 115 od 137 u Ministarstvu pravde i 115 od 116 aktivnih generala u vojsci.

U odnosu na vjeru slika je istovjetna. U poslijeratnoj državi Srba, Hrvata i Slovenaca 38% stanovništva bili su katolici, a 42% pravoslavci. Tipičan proračun za vjeroispovijest bio je onaj za godinu 1922. Odredio je 17 milijuna dinara za pravoslavnu vjeru, a tek 6 milijuna dinara za katoličku vjeru. Pravoslavnim biskupima dodijeljeno je do 40 tisuća dinara, dok su katolički biskupi morali biti zadovoljni s 15 do 20 tisuća dinara. Protestantske župe u Beogradu, koje su se ponosile sa svojih 900 vjernika, od vlade su dobile 115 tisuća dinara, dok su katoličke župe u tom gradu, koje su služile vjerskim potrebama desetak tisuća osoba, od države dobile tek 66 tisuća dinara.14

Diskriminacija u korist pravoslavne crkve bila je upravo smiješna. Tako članak 21, zakona u odnosu na Srpsku pravoslavnu crkvu odreduje da ta ustanova treba dobiti naknadu za štetu pretrpljenu pod turskim jarmom te za usluge Crkve učinjene na korist srpskom nacionalnom pokretu. Zatražena
naknada koju je Crkva tražila za "štetu" i"usluge" bila je prikazana kao da se proteže na više od stotinu godina u prošlost srpskog naroda.

Ustav pravoslavne crkve odreduje da Patrijarh treba primiti 35 tisuća dinara iznad svote odredene proračunom, po kojemu mu je tada ukupan dohodak iznosio 420 tisuća dinara godišnje. Takoder je na korištenje, na teret državnog proračuna, dobio automobil. Na državni trošak bio je podignut i kraljevski ureden dvorac za Patrijarha, premda je on već imao uredenu zgradu u Srijemskim Karlovcima. Povrh svega toga samo je 1921. godine država dodijelila više od 20 milijuna kruna za srpske vjerske škole, dok je katoličkim školama pripalo jedva 4 milijuna kruna.[1]5

Hrvati nisu s lakoćom primali svu tu diskriminirajuću statistiku. U znak prosvjeda započeli su primjenjivati sva zakonom dopuštena sredstva, kao što je bilo slanje molbi s tisućama potpisa Ligi naroda i podnošenje memoranduma vladama pobjedničkih velikih sila. Hrvatski zastupnici su ria neko vrijeme odustali od sudjelovanja u zasjedanju Skupštine. Hrvatski zahtjevi, koji su u stranom tisku dobili izvjesnu mjeru publiciteta, svratili su barem neku pozornost, no jedini ishod takve zakonite probitačnosti bio je taj da su srpske vlasti primijenile grubu silu u gušenju hrvatske oporbe.

[1]'! Ernet Pezet, *Stepinac - Tito,* Contextes et eclairages de "L'Affaire", Paris, 1959., str. 15. [15] R. Rogušić, *Stanje Katoličke crkve uJugoslavaji do Sporazuma,* Šibenik, 1940., str. 25-26.

Nakon ubojstva Stjepana Radića, kao i dva druga člana njegove stranke, tijekom zasjedanja Skupštine 1928. godine, uslijedilo je uvodenje potpune diktature (6. siječnja 1929.). Djelovanje hrvatskih političkih stranaka bilo je zabranjeno, kao i sama uporaba hrvatske zastave i imena "Hrvat". Policijski i vojni terorizam bio je uistinu neobuzdano nasilan. Srpski redarstvenici i vojnici umorili su hrvatsku mladež u Senju i seljake u Sibinju. Narodni zastupnici Brkljačić i Predavec bili su takoder umoreni. Policija je ubila i poznatog hrvatskog učenjaka Milana Šufflaya, a pokušala je usmrtiti uglednog pisca Milu Budaka.

Čak su i vjerni srpski strani prijatelji bili užasnuti zbog načina primjenjivanih u suzbijanju hrvatske oporbe. Henry Wickham-Steed, dopisnik londonskog *Timesa i* jedan od duhovnih kumova jugoslavenske države, za čije stvaranje se tako žarko zalagao za vrijeme rata (1914.-1918.), usporedivao je srpske postupke s onim najgorim turskima.[16] Francuski publicist Ernest Pezet potvrdio je da mu je zagrebački nadbiskup Stepinac, pokazao kopiju, a potom i original dokumenta jedne priznanice koju je napisao srpski porezni agent. Ta je priznanica potvrdivala kako je jedna hrvatska obitelj platila za naboj koji je srpska policija uporabila za strijeljanje člana te obitelji, osudenog iz političkih razloga. Prividan izgovor za to djelo bio je da je ubijeni čovjek prekršio službene odredbe o prijelazu granice. A zapravo je on bio vlasnik zemlje na obje strane granice i imao je zakonitu dozvolu za prilaz zemlji koju je posjedovao. No srpska je policija smatrala da ga kao hrvatskog rodoljuba treba likvidirati i da troškove, nešto preko 13 dinara, treba snositi njegova obitelj.[1]7

Takve svjetski poznate ličnosti kao Albert Einstein i pisac Thomas Mann govorili su u prilog Hrvata. No ni oni, kao niti memorandumi hrvatskih iseljenika, upućeni Ligi naroda, nisu mnogo popravili stanje Hrvata u domovini. U jednom od memoranduma je istaknuto kako je 76 Hrvata bilo umoreno u zatvorima u koje ih je strpala srpska policija. Izmedu siječnja 1929. i lipnja 1930. godine bilo je održano 69 sudskih postupaka protiv osoba optuženih zbog ugrožavanja sigurnosti jugoslavenske države. Doduše, samo su dvije osobe bile osudene na smrt i jedna na doživotnu robiju, ali 319 drugih dobilo je kazne od ukupno 1.201 godinu i 9 mjeseci zatvora. Glavna optužba zbog počinjenih djela bila je što su "počinitelji" bili rodeni Hrvati. Srbi su bili u stanju opravdati takve postupke protiv Hrvata. Srbi su "oslobodili" Hrvate. Srbi su uspostavili jugoslavensku državu te su je morali Štltltl.

i[6] *Review of Reviews, 15. kolovoz, 1930.* [17] Pezet, op. cit., stc 20-21.

Jedan od najvećih neprijatelja hrvatskih interesa bio je Svetozar Pribičević, politički voda srpske manjine u Hrvatskoj. Iako je bio jedan od tvoraca Jugoslavije, premda je potpomogao poslijeratnu kampanju terorizma protiv Hrvata, ipak je nakon ubojstva Stjepana Radića govorio u prilog Hrvata: "Ta teza 'oslobodenja' je nemoguća. Upravo je uzaludno zagovarati ju u ozbiljnom razgovoru. Prije svega, u Austro-Ugarskoj Hrvati su imali svoj vlastiti Sabor i vlastitu vladu na čelu s Banom, koji je bio odgovoran Hrvatskom saboru; osim toga, Hrvatska je imala potpunu autonomiju u odnosu na upravu unutarnjih poslova, uključujući odgoj, sudstvo i nacionalnu trgovinu". Pribičević je isticao da su zapadne sile - Francuska, Engleska, Sjedinjene Države i Italija - igrale glavnu ulogu u"oslobodenju" Hrvata. Pribičević tako piše: "Kad se te činjenice ispitaju, kakvog ima smisla tvrditi da nas je Srbija oslobodila (Hrvate i hrvatske Srbe koji su živjeli u Hrvatskoj) i na toj osnovi opravdati izvršenje apsolutne vlasti od strane srpske manjine, koja je brojila nešto preko jedne petine pučanstva naše sveukupne nacije? To nije realnost, to je megalomanija, i mali narodi moraju biti na oprezu protiv megalomanije."18

U hrvatskome narodu bilo je ljudi, koji su se posve slagali s Pribičevićem o pitanju potrebe zaštite od srpske megalomanije. Kao odgovor na uspostavu srpske diktature bila je osnovana strogo nacionalistička organizacija *Ustaša.*[1]9

Ustaški revolucionari, zajedno s makedonskim nacionalistima, umorili su 9. listopada 1934. godine kralja Aleksandra Karadordevića u Marseillu u Francuskoj. Budući da ni jedna druga zapadna država nije poduprla hrvatske zahtjeve za neovisnošću, ustaše su zatražili potporu od Italije i Njemačke. Kada su Talijani i Nijemci u travnju 1941. godine napali Jugoslaviju, ustaše su spoznale da je kucnuo njihov čas.

Treba razumjeti da je na toj povijesnoj prekretnici cijeli hrvatski narod jednodušno ustao protiv srpske tiranije koja ga je tlačila kroz protekla dva desetljeća.[2]0 Hrvatski vojnici, koji su služili u jugoslavenskoj vojsci, okrenuli su se protiv Srba i time otežali otpor Nijemcima. Sada su Hrvati svoju zaštitu uzeli u viastite ruke i proglasili uskrsnuće starodrevne hrvatske države.

Srbi i Titovi partizani žestoko su osudili Hrvate kao "izdajice". Ostatak jugoslavenske vojske, to jest srpskih jedinica koje su bježale pred Nijemcima i Talijanima, napadao je nezaštićena hrvatska sela u Bosni i Hercegovini.

18 S. Pribičević, *Diktatura kra ja Aleksandra,* Beograd, 1952., str. 46-47.

[19] O pojavi te skupine vidjeti: S. Guldescu: *The background of the Croatian independence movement,* South Atlantic Quaterly, LVI. (Summer, 1959J, str. 314-318.

20 Vidjeti izjave nadbiskupa Stepinca i drugih istaknutih Hrvata u knjizi - *7Tie Case of Cardinal Aloysius Stepinac,* koju je napisao Richard Pattee (Milwaukee: The Bruce Publishing Company, 1953), str. 415-418, 442-446. i 476.

Jedan od Srba, koji je imao vodeću ulogu u tim napadima, živi danas u Kanadi. Priznao je da je srpska vojska u proljeće 1941. godine počinila mnoge zločine protiv Hrvata Bosne i Hercegovine. No sve do danas on nastoji opravdati zločine s objašnjenjem da se to moralo učiniti zbog "obrane države". To je teško shvatiti, jer zašto bi vojnici, koji nisu mogli braniti državu od Nijemaca i Talijana, kao ni od hrvatskih vojnih postrojbi, mislili da to mogu učiniti klanjem nezaštićenih Bošnjaka?

Nakon potpunog raspada jugoslavenske vojske uslijedio je okrutan gerilski rat. Srpski četnici pod zapovjedništvom generala Draže Mihailovića, harali su ognjem i mačem po hrvatskim selima i gradovima. Nakon rata, kada je bio osuden od komunista protiv kojih se takoder borio, Mihailović je izjavio da je njegov glavni ratni cilj bilo uništenje hrvatske države, uspostavljene na ruševinama Jugoslavije ili "Velike Srbije", u koju je vjerovao.

Premda su se četnici i komunistički partizani borili jedni protiv drugih, kao i protiv Nijemaca, oni su često zajedno nastupali u napadima na hrvatsku državu. Vlada u Zagrebu, koju je uspostavio dr. Ante Pavelić, bila je u stanju organizirati vrlo djelotvorne *Hruatske oružane snage* (HOS), tako da su četnici i komunisti ubrzo bili primorani na obranu. Ono što je hrvatska vlada željela bilo je da Nijemci i Talijani ne ulaze na hrvatsko područje nego da HOS opskrbe oružjem, koje im je bilo nužno za potpuno slamanje srpskih i komunističkih snaga. Medutim, i nacisti i fašisti uporno su se upletali u hrvatsko-srpsko-komunistički rat. Budući da ni Berlin ni Rim nisu imali pojma kako se boriti u ratu koji se vodio, njihov vojni učinak se zapravo - koliko god to paradoksalno zvučalo - sveo na jačanje partizanskog pokreta.

Iako su Nijemci i Talijani odbili opskrbiti HOS oružjem i streljivom koje im je bilo potrebno, te su se snage lako mogle obračunati i s četnicima i s partizanima, samo da su Hitlerove i Mussolinijeve čete ostale po strani. To je stanje iznimno dobro opisano u jednom američkom pravnom dokumentu, koji daje pregled hrvatskog položaja: "Hrvati nikada nisu zaboravili svoj ideal nezavisne države, i kada su Nijemci i Talijani upali u Jugoslaviju za vrijeme Drugog svjetskog rata, ovi su imali svoju prvu priliku da uspostave svoju nezavisnost te su počeli s osnutkom svoje vlade. Tome su se usprotivili Srbi i drugi, i gradanski rat se proširio na sve strane. Vode Nezavisne Države Hrvatske pozvale su Hrvate da podupru novu vladu i poduzele su korake koje su smatrali potrebnim da se unaprijedi vladina borba za političku moć. Buntovničke skupine četnika i partizana činile su sve što su mogle da se onemoguće ciljevi nove vlade."[21]

21 Theodore Hocke, sudac Sjedinjenih Država, okrug Los Angeles, knjiga 9, slučaj 283 od 15. siječnja 1959.

Prema statistikama koje je objavila Titova vlada poslije rata, oko milijun i sedamsto tisuća ljudi izgubilo je život tijekom hrvatsko-četničko-partizanskog "ukoba. Bilo je napisano jako mnogo polemika s ciljem da se Hrvate optuži kao masovne ubojice Srba i partizana. Premda su hrvatske vojne snage na horbenom polju bile djelotvornije nego srpski elementi s kojima su se <ukobljavali, broj žrtava je bio najveći na hrvatskoj strani. To je posljedica činjenice što se najveći broj sukoba odigravao unutar granica hrvatske države. Vrhunac sukoba je dosegnut tek kada je rat bio završen i nakon što je % ećina četnika i srpskih nacionalističkih postrojbi prešla na komunističku stranu tako da izbjegnu osvetu Tita i njegovih partizana, koji su uživali potporu Engleske, Amerike i SSSR-a.

Slom Njemačke u rano proljeće 1945. godine bio je uzrokom da su hrvatske političke vlasti naredile povlačenje svoje cjelokupne i nepobijedene ojske u Austriju. Nevjerojatno naivno su mislili da će britanske snage, koje <u ušle u Austriju, prihvatiti predaju HOS-a i pristati da se s njima postupi :;:ao s ratnim zarobljenicima. Umjesto toga Britanci su poduprli komunističke zahtjeve da se hrvatska vojska i oko dvije stotine tisuća civila koji su je slijedili u progonstvo, izruči Titu. Tako dugo dok su zarobljenici bili na ti idiku britanskih snaga, pretežno srpski komunisti koji su bili odredeni da ih sprovedu preko austrijske granice u novu jugoslavensku državu ponašali 'su se prilično dobro. No kad zarobljenike Britanci više nisu mogli ni čuti ni ~ idjeti, titovci su ih počeli masovno ubijati. O gnjusnim pojedinostima u povorkama smrti" bit će govora u"dokumentima" ove knjige. Ovdje je tek _,otrebno naglasiti da ti poslijeratni pokolji nenaoružanih ljudi, žena i djece ,značuju vrhunac tragičnih odnosa izmedu Hrvata i Srba.

Ti odnosi, započeti od kratkovidnih hrvatskih "intelektualaca" prije Pn og svjetskog rata te dovedeni do sazrijevanja savezničkom promidžbom : u,pjesima za vrijeme rata, ostvarili su srpsko-hrvatsko ujedinjenje 1918. ~odine. To je ujedinjenje bilo rodeno u krvi 5. prosinca 1918. godine, nastavilo se u krvi u meduratnim godinama, bilo je raskinuto u krvi 1941. i, konačno,

: kn•i je bilo iznova uspostavljeno 1945. godine. Nakon umorstva Stjepana R:~dića crnogorski zastupnik i mučenik, Sekula Drljević, rekao je da je čitava :,it ;rpsko-hrvatskih odnosa poprskana krvlju. Tkogod želi prihvatiti vladavinu Beograda, tvrdi Drljević, naći će se i sam poprskan krvlju mučenika.

Hrvatski se narod 1941. godine pobunio protiv srpske nepravde i ~lačenja, tražio je svoje pravo narodnog samoodrectenja, načela za čije je

>n̄arenje, prema izjavi predsjednika Sjedinjenih Država, Woodrowa Wilsona, `'io voden Prvi svjetski rat. Nakon gorkog iskustva sa srpskim nadgospo :arima Hrvati su znali da će Srbi uvijek gaziti njihova ljudska i narodna i to tako dugo dok budu na vlasti i u mogućnosti da to čine. Da im

se pružila bilo kakva prilika za postignuće slobode, Hrvati nikada ne bi prihvatili bilo kakvo ujedinjenje sa Srbima.

Državnici i vojni vode slobodnoga svijeta izručili su hrvatski narod srpskim i drugim kornunistima da s njim čine što im je volja. Tako je, nakon što je rat završen, nekoliko stotina tisuća razoružanih hrvatskih vojnika, uključivši veliki broj žena, djece i staraca bilo umoreno, i to na najužasniji način. Dr. Giuseppe Masucci, tajnik vatikanskog poslanika kod hrvatskog episkopata, upisao je 23. studenog 1945. godine u svoj dnevnik značajnu bilješku o masovnim ubojstvima hrvatskih rodoljuba, koja su trajala i šest mjeseci po okončanju rata. Masucci piše: "To je očito bio prikladacl postupak kojeg je izvršavala nova vlada kao takva, a ne niz djela počinjenih od neodgovornih elemenata. Ovdje nema nikoga tko nekoga ne oplakuje."22

Ali za vanjski svijet komunistička vlada u Beogradu odigrala je ulogu nevinog andela. Nad sabirnim logorima, koje je osnivao Aleksandar Ranković, najdjelotvorniji ubojica kojeg je proizvela Jugoslavija u prošlih četvrt stoljeća, vile su se zastave "oslobodenja". Beogradska je vlada uspostavila "narodne sudove", koji su naveliko obavljali genocidan posao. Titova krvava sudišta djelovala su uz ispriku da je hrvatski narod izdao svoju "vlastitu" državu - Jugoslaviju.

Justitia funclamentum regnorum (pravda je temelj kraljevst`,a) bio je moto stare habsburške države u kojoj ni jedan Hivat nije bio osuden na smrt iz političkih razloga izmedu 1867, i 1914. godine. U svjetlu činjenica koje su iznesene na stranicama ove knjige, tko može očekivati da hrvatski narod bude odan Jugoslaviji, koja je za njega bila jedna velika kosturnica? Kroz gotovo 50 godina Hrvati su se morali boriti protiv srpske prirodne sklonosti hezakonju i nasilju. Ta sklonost dosegnula je vrhunac 1945, godine kod Bleiburga, Maribora, Kočevskog Roga i drugih mjesta masovnih poslijeratnih umorstava.

Upravo kako je istražni sudac Sjedinjenih Država izjavio u Niiinbergu na sudenju njemačkim ratnim zločincima - da je glavni tužitelj tih ljudi bila CIVILIZACIJA, tako i mi možemo reći da je glavni tužitelj srpskim bleiburškim zločincima CIVILIZACIJA, a ne sam hrvatski narod.

Dr. David M. Baxter Rogers,
Arkansas

22 Giuseppe Masucci, Misija u Hrvatskoj, Valencija, 1967., str. 234-235.

3. POGLAVLJE **Povlačenje *Hrvatske vojske* prema Austriji**

Ožujak 1945. *Hwatska južna vojska* potukla elitne partizanske jedinice u nizu borbi u Bosni.
Sredinom travnja 1945. Hrvatska obavještajna mreža otkriva da njemački Wehrmacht planira povlačenje iz Hrvatske.
30. travnja. Hrvatska vlada stvara konačnu odluku da će napustiti domo vinu i izbjeći pružanje šireg otpora da poštedi civilno pučanstvo od angloameričkih zračnih napada i od osvete partizana i bivših srpskih četnika koji su se okupili oko Tita.
1. svibnja, Odluka vlade priopćena je *Glavnom vojnonz stožeru.* Generali izradili potankosti plana povlačenja preko Slovenije u Austriju i predaje Britancima, pozivajući se na status ratnih zarobljenika prema odredbama Ženevske i Haške konvencije.
5. svibnja. Državni ministar Vrančić i kapetan Vrkljan odlaze za britanski Glavni stan da zatraže od britanskoga zapovjedništva da primi predaju *Hrzlatslzih oyzčžanih snaga.*
6. svibnja. *Hmatske oružane snage* započinju evakuaciju Zagreba.
7. svibnja. *Južna vojska* povlači se prema sjeveru i zaobilazi Zagreb.
7. svibnja. General Luburić uvečer se vraća u Zagreb da evakuira najsprernnije jedinice koje su željele boriti se do zadnjega čovjeka.
8. svibnja. Sam general Luburić u zoru se povlači prema Sloveniji. Prve partizanske jedinice ulaze u Zagreb.
7-12. svibnja. Prethodnice *Oružanih snaga i* gradana koji su im se pridružili stižu u Sloveniju i Austriju bez posebnog ometanja od komunističkih snaga, koje su hrvatske elitne jedinice posvuda natjerale na uzmak.
Rasulo njemačkog Wehrmachta za Balkan prouzrokuje zakrčivanje cesta sve od Zagreba do Celja u Sloveniji.
12, svibnja. Hrvatsku mirovnu misiju zaustavlja kapetan Crawford u Forliju u Italiji. Zato nije uspostavljena nikakva izravna veza s Glavnim stanom britanskog vojskovode maršala Montgomeryja u Caserti.
14.-15. svibnja. *Hrvatske oružane snage i* pridruženi gradani stižu do britanskih položaja u Austriji.
15. svibnja. Hrvatski predstavnici (Herenčić, Crljen i dr.) prihvaćaju britanski zahtjev o bezuvjetnoj predaji.
16. svibnja. Započinju pokolji vojnika i gradana.
Svibanj-kolovoz 1945. Diljem Jugoslavije provode se "marševi smrti" hrvatskih ratnih zarobljenika i gradana.
Kolovoz 1945.-jesen 1947. Pokolji se nastavljaju, dok austrijski i talijanski socijalisti vraćaju hrvatske izbjeglice u Jugoslaviju.

Tijekom ožujka 1945. naše *Hruatske oružane snage*[1] vodile su na sedlu Ivan-planine u jugoistočnoj Bosni niz teških borbi protiv partizana koje je predvodio Josip Broz Tito. U ovim krvavim okršajima Hrvati su potukli elitne partizanske trupe, koje su bili izvježbavali Englezi i Amerikanci, opskrbili ih u Egiptu i Italiji te ih onda prevozili na Balkan. Premda je partizansko naonzžanje bilo bolje, topništvo koje smo mi imali bilo je kadro da nadjača njihovo i da ih potuče u napadima koje su vodile motorizirane i tehničke "crvene" udarne jedinice. Hrvatski domoljubi bili su otkopali sakrivena skladišta oružja, i to neka još iz rata 1914.-191t3. Premda je ovo oružje i streljivo bilo zastarjelo, njime su se služile nedavno opremljene policijske postrojbe koje ranije u ovome ratu izvojevahu posebne pobjede protiv partizana i četnika.

Naš lijevi bok prostirao se preko Ivan-planine. Ovdje smo pripremili obrambene položaje i organizirali pomične jedinice koje podržavaše vezu izmedu brojnih hrvatskih policijskih skupina u zapadnoj Hercegovini i naših odreda u jugo-zapadnoj Bosni. Pomoć koja im je stizala iz *Glavnoga stana,* omogućila je rakićanskoj vojsci, pod zapovjedništvom pukovnika Dragičevića, i šuićkoj vojsci da se bore protiv raznih ofenziva koje su partizani vodili protiv našeg boka.

Neprestana izletna nadgledavanja naših položaja na Ivan-planini, koje sam ja izvodio, bila su za mene posebno jamstvo da bismo ovdje mogli čvrsto izdržati protiv deset potpunih partizanskih divizija. Koncentracija od 100.000 vojnika na ovome sektoru osiguravala bi naš bok protiv napada svih jugoslavenskih komunista i srpskih šovinista na Balkanu.

Onaj dio naše fronte koji je bio rasporeden oko Banja Luke bio je takoder čvrst kao stanac-kamen. Ja sam uspostavio postrojbe u srednjoj Slavoniji i na prostorima izmedu Gradiške, Dubice i Sanskoga Mosta. Ovi komandosi osiguravali su nesmetan prolaz trupa i materijala iz Broda do Zagreba. Tako su otvorene bile veze izmectu *Južne i Sjeverne vojske* te takoder i one koje su povezivale Srijemski front u istočnoj Slavoniji s našim glavnim gradom Zagrebom. Na sjeveru, general Moškov je pod svojim zapovjedništvom imao izabrane jedinice Pavelićevih *Tjelesnih zborova.* Ove trupe, skupa s divizijama veterana iz ogorčenih borbi duž Drine, pod zapovjedništvom generala Bobana, podržavale su frontu protiv ruskih i bugarskih masa koje su provodile svoje koncentriranje na toj ratnoj pozornici.

r Bez obzira što neprijatelji, protivnici ili kritičari govore, pišu ili misle o djelovanju generala Luburića za vrijeme Drugoga svjetskog rata, urednici ovoga djela misle da je bitno uključiti njegov iskaz o dogadajima i uzrocima koji su vodili prema predaji *Hreatske vojske* 1945. godine. Luburićev iskaz daje uvid u tragediju te godine, koji bi inače nedostajao u ovomu prikazu lanca uzroka i posljedica koji čine stvarnost te velike hrvatske katastrofe. Ovo je više nego bilješka za povijest; ovo jest povijesno svjedočanstvo, zapravo nepatvoren opis onoga što se stvarno zbilo u posljednjim danima rata na ovim prostorima.

Ja sam uvijek održavao izravan kontakt s hrvatskim čelnicima vojnoga osoblja i s poglavnikom dr. Antom Pavelićem. I brzoglasom i službeno pisanim raportima ja sam tim vlastima priopćio da je uspješno izveden onaj zadatak za koji su me zadužili - organizirati obranu države Hrvatske na Ivan-planini. Naše pobjede nad komunistima u ovoj zoni operacija uvjerile su svakoga koji bijaše sudionikom ovih akcija da smo mi mogli i morali braniti Hrvatsku na sedlu Ivan-planine.

U ono vrijeme mnogo se govorilo o"Zvonimirovoj liniji",[2] koja se prostirala od Varaždina i Koprivnice u Slavoniji preko Siska i Petrinje i južno od Karlovca prema moru. Ova planirana linija utvrda trebala je služiti kao posljednji zid obrane protiv predmnijevanome prodiranju Rusa u našu zemlju sa sjeveroistoka. Mnogi optimisti mislili su da će Velika Britanija i Savezne Američke Države prepoznati pogibelj koja je nadolazila prodorom sovjetske Rusije i medunarodnoga marksizma u Srednju Europu i na Balkan. Ovi ljudi čak su vjerovali da bi nam Anglo-Amerikanci dali potrebnu vojnu opremu da zaustavimo Ruse da nas ne pregaze! Danas ovaj način rezoniranja izgleda možda naivan, osobito u svjetlu dogadaja koji su uslijedili, ali u proljeće 1945. nemali broj Hrvata bio je uvjerio sam sebe da će zapadni Saveznici sigurno spoznati vrijednost *Hrvatske vojske u* nadolazećoj borbi svijeta protiv marksizma.

Visok moral naših postrojbi i gradanskog pučanstva na mene je ostavio dubok dojam. Jednom zgodom osobno sam nadgledao neke jedinice koje su se, zbog neočekivanoga bijega Nijemaca, bile povukle iz Hercegovine. Uvidio sam da su ti hercegovački Hrvati bili potpuno uvjereni da će se kao pobjednici naskoro povratiti na svoju rodnu grudu.

Kada su Nijemci napustili Hercegovinu, oni to učiniše bez prethodnih dogovora s hrvatskim vojnim vlastima toga kraja. Stoga su se hrvatske postrojbe na položajima u tom dijelu naše zemlje našle u teškom škripcu. Da se spasi ugrožene jedinice i da ih napredujući partizani ne odsjeku jedne od drugih, sve vojne i civilne hrvatske vlasti u Hercegovini i okolnim krajevima bile su podložene mojoj vlasti. Sve hrvatske snage koje su se zbog njemačkoga povlačenja morale povlačiti iz Hercegovine, kao i razne jedinice na povlačenju iz južne i srednje Dalmacije te iz istočne i srednje Bosne, bile su uključene u našu *Južnu vojsku.*

2 Kralj Dmitar Zvonimir, koji je kraljevao od 1076. do 1088. ili 1089. godine, bio je posljednji kralj hrvatske narodne krvi. "Zvonimirova linija" trebala se sastojati od tri glavna sektora, čijim je srednjim dijelom, koji se oslanjao na Sisak i Petrinju, trebao zapovijedati general Luburić. Prva vojska generala Moškova s Pavelićevim *Tjelesnim sdnegovdma,* trebala je kod Varaždina oblikovati lijevo krilo, dočim je general Sertić imao zadatak uspostaviti obranu desnoga krila. Njegovo zapovjedništvo trebalo je biti smješteno u Karlovcu. Odluka civilnih vlasti za evakuaciju zemlje poništila je planove tih operacija.

Moram iskoristiti ovu priliku i odati osobno priznanje hrvatskom pučanstw Hercegovine, bili oni katolici, muslimani ili pravoslavci. Od travnja 1941. do tužnih dana u svibnju 1945. čitava Hercegovina bila je vojni rezervoar za *Hrvatsku vojsku.* Svaka naša pojedina pukovnija imala je dobrovoljce iz ove drevne hrvatske zemlje i bila je jedini dio države Hrvatske u kojemu nije trebalo provoditi službene mobilizacijske mjere ili redovito novačenje *u Oružane snage.* Svaki hercegovački Hrvat, bio on katolik ili musliman, te neki pravoslavni Hercegovci, služio je kao dragovoljac. Čak i oni koji su bili premladi ili prestari molili su da im se dopusti služiti u *Vojsci.* Kad sam u Konjicu nadgledao kolone na povlačenju, vlastitim očima sam vidio kako tri naraštaja stupaju jedan uz drugi pod hrvatskim zastavama. Dan-danas sam uvjeren da smo do posljednjeg čovjeka morali braniti domovinu na Ivan-planini. Sto tisuća vojnika, koje sam imao pod svojim zapovjedništvom, dijelilo je moje uvjerenje, kao što je to učinilo i civilno pučanstvo na jugu.

Nitko ni pomišljao nije da je rat izgubljen. Opet se ponovila godina 1918., kada su Hrvati bili posljednji medu habsburškim narodima da pročitaju "rukopis na zidu" i zato nisu bili spremni iskoristiti političku priliku toga trenutka. Civilna izaslanstva dolazila su k meni da izraze svoju spremnost za obranu hrvatske granice na Ivan-planini. Mnogi ugledni gradani dovodili su svoje sinove, od kojih su neki biii malodobnici, da služe kao dragovoljci u obrani rodne grude. Organizacija naših žena, *Ženska loza,* tražila je da sve hrvatske žene budu naoružane. Pristizanje svježih trupa iz sjevernoga dijela naše zemlje još više je podiglo ratni duh koji se je zapažao posvuda. Atmosfera je bila tako ohrabruju(fa da sam iz Broda doveo u Sarajevo vojnu opremu i topničke zalihe koje su upravo trebale biti otpremljene prema sjeveru. Časnici i vojnici imali su na umu samo jedno - tjerati i uništiti neprijatelja. Neki Austrijanci i Nijemci molili su da im se dopusti boriti se u našim redovima ako se Njemačka preda. Albanci, Makedonci i Bugari stizali su u Bosnu u sve većem broju, kao što su to činili i ljudi iz staroga Sandžaka i Novoga Pazara. Crnogorski sljedbenici Sekule Drljevi(fa slali su svoje poklisare, moleći da im se dopusti pridružiti se nama.

U Sarajevu sam razgovarao s mjesnim vojnim i civilnim vlastima. Nadugo sam raspravljao s državnim ministrom Frkovićem, s velikim županom dr. Spuževićem i s ustaškim predstavnikom Šćepom Barbarićem. Održao sam takoder dogovore s ministrom Vrančićem i s dr. Mehičićem. Oba ova dužnosnika nastojala su osigurati svu raspoloživu opremu za naše trupe. Oni su takocier pokušali pomoći muslimanskim izbjeglicama, tzv. "muhadžirima". Šest generala na bosanskoj pozornici operacija, na čelu s generalom Markuljem, zapovjednikom *Sarajevskog vojnog okruga,* stavili su se meni na raspolaganje. Tako je učinio i pukovnik Hadžić. Glavni imam ili kapetan muslimanske *Tjelesne straže* dr. Pavelića te i imam-efendija

Aganović, izvanredni teolog i narodni voda hrvatskih bosanskih muslimana, učinili su isto. Kapetan *Glavnog stožera i* brojni časnici i dužnosnici, čiju sam službu zatražio, stigoše zrakoplovom da mi pomognu u planiranoj obrambenoj organizaciji, a jedna Udarna bojna stigla je kamionom. Zapazio sam da su hrvatske vojne kolone, koje su stizale iz Like i Krbave u zapadnoj Hrvatskoj, bile iznad svih drugih postrojbi čelične u svojoj odlučnosti boriti se do smrti protiv komunista svih boja.

No dok je moral na fronti rastao, u glavnome gradu Vlada je izradivala planove. Bojnik (*),3 zapovjednik *Vojnog redarstva,* i bojnik (*), iz *Vojne obavještajne službe,* otkriše da su njemačke snage na Balkanu namjeravale povlačiti se kroz Hrvatsku u Sloveniju. Balkanski *Wehrmacht* radije bi se predao slovenskim partizanima nego Titovim južnim snagama. Ta dva časnika dostaviše hrvatskoj Vladi i *Vojnome stožeru* povjerljivu dokumentaciju o njemačkim namjerama.

Čim sam doznao što su Nijemci planirali iza naših leda, kontaktirao sam s nekim austrijskim časnicima koji su bili služili u staroj carsko-kraljevskoj vojsci i koji su uvelike cijenili Hrvate. Ove osobe me obavijestiše da se neki austrijski i njemački časnici nisu slagali sa zamisli predaje partizanima, bilo to u Sloveniji bilo drugdje.

To pak bijaše pravo kolo vještica. Kao i uvijek u ovome ratu, četnici igrahu dvostruku ulogu. Naše sigurnosne jedinice uhvatiše dvojicu njih koji su po danu hinili suradnju s Nijemcima, a poslije sumraka pravili su svoje "izlete" za partizane. Ova odabrana dvojica bijahu zabavljena pripremanjem pokolja ranjenih hrvatskih i njemačkih vojnika koji će ostati u sarajevskim bolnicama ako mi napustimo grad. Naši sigurnosnici otkriše i odreden broj četničko-partizanskih urotničkih mreža te takoder uhitiše neke hrvatske izdajice.

Unatoč ovim suprotnim snagama u pozadini, moral *Oružanih snaga i* domoljublje civilnoga pučanstva dosegnuli su najviši stupanj za čitavoga rata. Ovo sam priopćio Poglavniku i ministru obrane, admiralu Steinflu, kada ovaj dode pregledati naše položaje na Ivan-planini. Steinfl se složio s mojom analizom situacije i posvema očito izrazio je želju da radije ostaje s nama nego da se vraća u Zagreb. Čak i u ovim danima iskušenja on je nastojao sačuvati svoj smisao za humor, koji mu nikada, pa ni u najtežim prilikama, nije nedostajao. Za vrijeme Prvoga svjetskoga rata on je bio ranjen u desnu nogu i nije mogao hodati bez štapa. Kad je posjetio naše položaje na Ivan-planini, podsjećao nas je na tu svoju invalidnost. Zbijao je šale o tome, govoreći vojnicima da je njegova želja ostati s njima jer je medu hrabrima morao biti najhrabriji. Zašto ne, kad ionako nije mogao bježati?

[3] Imena ovih hrvatskih časnika motala su biti prešućena radi njihove vlastite sigurnosti (urednička bilješka). Njihova je imena general Luburić odnio sa sobom u grob.

Steinfl i ja bili smo dugogodišnji prijatelji. Kad smo ostali sami, iskreno mu rekoh kako imam osjećaj da mi ne govori o svemu što je znao. Pretpostavljao sam da ga je vlada poslala ovamo s posebnom namjerom, a ova namjera vjerojatno se odnosila na plan povlačenja iz Sarajeva i iz južnoga dijela države Hrvatske. S velikim elanom sam mu priopćio da ćemo u Bosni uspostaviti pravo hrvatsko kraljevstvo. General Boban, pukovnik Sudar, pukovnik Bogdanić, pukovnik Pjanić, pukovnik Dragičević i pukovnik Hadžić pomoći će nam u ovome naumu. Isto će učiniti i muslimanske hodže, fratri franjevci i dominikanci i potomci starih paša, vezira i aga iz turskih vremena. Skupa smo se šalili kako ćemo okruniti novoga hrvatskoga kralja[4] u Sarajevu. Što se tiče Hrvata s druge strane Save, neka oni po svojoj zamisli ustroje državu. Rezultat mnogih naših razgovora bio je da se Steinfl vratio u Zagreb uvjeren da se ja neću povlačiti s Ivan-planine ako mi Vlada i *Glavni stožer* posebno ne naložе da tako učinitn.

Sarajevo je tada gorjelo od nacionalnoga žara. Vršile su se pripreme za slavljenje desetoga travnja, dana državne nezavisnosti, i to na stupnju koji Bosna još nije vidjela. Najugledniji gradani, skupa s redovito rezerviranim begovima, čestitali su mi na uspješnoj obrani Ivan-planine i na vojnim uspjesima koje smo postigli protiv komunista. Takoder izraziše svoje zadovoljstvo što smo uhitili i kaznili izdajice i neprijateljske agente koje su otkrili moji ljudi.

Kao što se uvijek zbiva, kada izgleda da su dostignuti vrhunci veselja i oduševljenja, na vidiku naše časovite sreće pojavi se kobni oblak kao opomena da sva veselja svijeta imaju svoj neizbježiv konac.

Premda su Nijemci činili sve da nam zajamče kako nas oni neće napustiti, mi smo znali da su upravo to pripremali. Kad sam raspolagao svim činjenicama, pozvah njemačke zapovjednike na svečani ručak, na kojemu su bili hrvatski generali i visoki civilni dužnosnici. Za obroka sasvim otvoreno priopćih svojim gostima da znam za njihove planove. Rekoh im da ću - ako njihova nastojanja za provedbu općega povlačenja budu prijetila učinkovitosti hrvatskih trupa - ja razoružati sve njemačke postrojbe. Objesit ću sve njemačke časnike koji su najodgovorniji za akcije na štetu naših državnih interesa.

Očito Nijemci nisu sumnjali da sam mislio onako kako sam im rekao. Zamolili su njemačkoga konzula u Zagrebu da intervenira izmedu njih i vrhovnoga zapovjedništva u Zagrebu. Konzul R. bijaše desna ruka Siegfrieda Kaschea, berlinskoga poklisara pri Pavelićevoj vladi. Konzul R. bio je iskreni

[4] Kada je godine 1941. bila proglašena hrvatska državna nezavisnost, jedan član savojske kuće od Pavelićeve vlade bi prihvaćen za kralja. No, vojvoda je dobro znao da su po svojoj tradiciji Hrvati nastrojeni antitalijanski, pa ovaj nikada nije ni stupio na hrvatsko tlo.

prijatelj hrvatskoga naroda a sa mnom je podržavao dobre osobne veze. U nekoliko navrata uručio mi je originale pritužbi ambasadoru od njemačkih časnika od kojih smo mi Hrvati oduzimali oružje i streljivo. Stoga te pritužbe nikada nisu stigle do viših njemačkih vlasti i nisu prouzročile kršenje veza izmedu nas i Nijemaca, premda se to moglo očekivati. Moram takoder naglasiti da je odmah nakon što je konzul R. stigao u Zagreb jedan broj njemačkih časnika, čija nazočnost bijaše nepoželjna u Hrvatskoj, bio ili od Berlina pozvan natrag ili dodijeljen drugim frontovima.

Zbog beskompromisnoga stava koji sam zauzimao u pogledu hrvatske državne suverenosti, mnogi me Nijemci nisu cijenili. Ja sam ih prihvatio kao ratne saveznike i kao antikomuniste, ali nikada, nikada se nisam slagao s praksom nacističkoga pozdravljanja dizanjem ruke, kako su oni mene redovito pozdravljali, niti sam ikada otišao na sastanke nacističke stranke na koje hrvatski časnici i dužnosnici katkad bijahu pozvani. Jednako sam odbijao civilne počasti koje mi je nudila njemačka vlada. Općenito, izbjegavao sam kontakt s nacističkom strankom kao i sa SS-om, SD-om, postrojbama nacističkih milicija itd.

Hrvatska vlada ipak je odlučila da bi, ako Njemačka padne, bilo nerazborito nastaviti s našim vlastitim vojnim akcijama na području Hrvatske. Zato opomena koju sam bio priopćio njemačkim generalima u Zagrebu ne bi dobro primljena.

Sredinom travnja 1945. dr. Pavelić brzoglasom me pozva da dodem u naš glavni grad na razgovore u kojima će biti raspravljano o nadolazećoj vojnoj i političkoj situaciji.

Pukovnik Rogulj na raspolaganje mi je dao jedan zrakoplov te sam otišao na uzletište a da nisam otvorio ni dnevnu poštu. Načelnik moga stožera, pukovnik Muhamed Ridanović, ostao je na dužnosti u Sarajevu. Njemu sam dao upute da poduzme jaku akciju otklanjanja bilo kakve sumnje da ja napuštam svoje zapovjedništvo. Ako ovakve glasine počnu kolati, njihov učinak na vojni i civilni moral bit će vrlo poguban.

Konačno, moj zrakoplov mogao je poletjeti. Dva pilota i dva tjelesna stražara bili su uz mene u zrakoplovu. Iznad Kozare zašli smo u jaku oluju. Jedva što smo planinu ostavili iza sebe, dva britanska zrakoplova kroz zrak izroniše protiv nas. Morali smo letjeti vrlo nisko i nekoliko puta mijenjati tijek leta, e da izbjegnemo njihove napade. Već je bilo mračno kad smo se približavali Zagrebu. Uzbuna je bila na snazi u gradu, što nas je stavilo u vrlo tešku situaciju jer smo imali samo malo goriva. Niti smo se mogli vratiti natrag niti letjeti na drugo odredište, a niti se spustiti. Piloti odlučiše da jedino što mogu učiniti jest spustiti zrakoplov na uzletište, premda se je znalo da je ono bilo oštećeno, a svjetala nije bilo da nas vode pri spuštanju na zemlju.

Piloti su zrakoplov spustili sigurno, ali kad srno bili na zemlji, upali smo u rupu od bombi. Zrakoplov se iznenada spotaknuo, pa je izgledalo da će se prevrnuti na bok. Nisam siguran što se desilo, osim što se sjećam da sam se bacio unatrag. Jedan pilot bi ozlijeden, dok su drugi piloti i jedan od mojih stražara zadobili lagan potres. Na sreću, drugi stražar ne bi ozlijeden i on je hitno pozvao liječničku pomoć.

Treći dan poslije tog nesretnoga slučaja, probudio sam se u bolnici na Rebru. Imao sam potres mozga koji je nagovješćivao "nešto preozbiljnoga", kako bi se Shakespeare izrazio. Upravitelj bolnice na Rebru bio je pak dr. Cvitanović, koji je ranije u ratu bio jedan od mojih najužih suradnika u borbama uzduž jadranske obale. Njegova je briga bila da netko uvijek ostane uz moj krevet i da mi se pruži svaka njega.

U svojoj knjizi, objelodanjenoj prije nekoliko godina, dr. Jerko Jareb5 veli da sam ja, čim dodoh k sebi, tražio da vidim dr. Pavelića. On je prišao mojem krevetu, a ja sam mu priopćio da Nijemci namjeravaju napustiti Sarajevo te vjerojatno čak i cijelu Hrvatsku.

Nakon što je dr. Pavelić otišao iz bolnice, ja sam bio premješten u zapovjednički stožer na Pantovčaku. Ondje su me njegovali pukovnik Cvitanović i naš obiteljski liječnik i prijatelj, dr. K. Bio sam tako slab da bez pomoći nisam mogao stajati na nogama. Oko mene se odvijala neprestana aktivnost zbog vojnih operacija u punom pogonu. Tako rni je unatoč slabunjavome stanju bilo povjereno organiziranje *Vojyaoga zapovjedništva u* Sisku. Čitavo osoblje hrvatske mornarice bilo je uključeno u postrojbe koje su sada bile podložne mojim nalozima. Riječke jedinice, kadeti mornaričkih akademija, sve mornaričke snage koje su se bile povukle iz obalnoga pojasa i sveukupno ministarstvo mornarice potpali su pod moje zapovjedništvo. lsto su tako jedinice *Časne radne službe* smjesta uključene u redovne vojne postrojbe.

Izgleda da su dužnosti koje su bile povezane s *vojnim zapovjedni§tvom* u Sisku meni dodijeljene da ometu moj povratak u Sarajevo. Izdane su bile zapovijedi onim vlastima koje su bile zadužene za moje odsutnosti, da pokrenu pripreme za povlačenje prema sjeveru. Tako propade plan obrane hrvatske grude na crti Ivan-planine i organiziranja narodnoga otpora u pozadini partizanskih linija. General Markulj sada je bio vodeći general na bosanskome sektoru. Zagreb mu je naložio da u red stavi povlačenje svih naših snaga iz Bosne, uključivši i poluvojne milicije i jedinice domobranstva, prema sjevernoj obali rijeke Save. Odavle će oni moći zauzeti položaje uzduž "Zvonimirove linije".

[5] Jere Jareb: *Pola sto jeća hrvatske politike,* Buenos Aires, knjižnica Hrvatske revije, 1960., str. 116

No, ta linija postojala je samo na papiru.6 Vlada nije imala ozbiljnu namjeru nastaviti rat na našem državnom teritoriju. Značajan otpor partizanskome napredovanju bit će pružen samo nakon što glavnina vojske uđe u Sloveniju. Ova računica temeljila se na pretpostavci da će Nijemci koncentrirati velike količine svojih trupa u Sloveniji dok se njihove jedinice budu povlačile iz Italije i Trsta.

Većina naših vojnih vođa željela je organizirati vojni otpor u don¯iovini. Medutim civilni upravitelji su osjećali da će četnici i partizani, ako se mi odlučimo na konačnu borbu, dobiti toliko pomoći od Rusa, Engleza i Amerikanaca da bi borba mogla samo uroditi istrebljivanjem glavnine hrvatskoga pučanstva, žena, djece i starijih osoba.7

Tako su bili izgradeni piarrovi za povlačenje prema Sloveniji. Čim sam fizički bio u mogućnosti preuzeti zapovjedništvo nad *Južnom vojskom,* to sam i učinio. Ova operacijska skupina uključivala je moj *Drugi i uz* to *Treči i Četvrti sbor* Zadatak generala Moškova i njegovih *sborova* bio je preuzeti *Sjevernu vojsku* koja će biti prethodnica povlačenju. Moškov je već bio zauzet organiziranjem prihvatne postaje za članove *Državnog sazjeta, Sabora* i vladinih dužnosnika, koji su očekivali da će napustiti Hrvatsku. Ta prihvatna središta bila su smještena u Austriji i Njemačkoj.

Nesretni slučaj sa zrakoplovom zapravo me ostavio paraliziranim, ali zahvaljujući učinkovitoj njezi, ja sam se brzo oporavio i naskoro sam se mogao posvetiti koncentriranju snaga moje *Obrane u* blizini Siska. Pukovnik Lisak i moj osobni predstavnik, pukovnik Ivica Matković, otišli su u Sarajevo da pomognu generalu Markulju s pripremama za povlačenje prema sjeveru.

Sve od početka rata ja sam bio zapovjednik postrojbi *Obrane,* koje je zapala odgovornost organizirati otpor u onim hrvatskim krajevima koji, zbog ratnih neprilika, padoše pod komunističku kontrolu. Kao po pravilu, Titove snage mogle su kontrolirati autentične hrvatske krajeve samo onda kad su u razgovorima uspjeli postići mjesne nagodbe s našim "saveznicima", osobito Talijanima. Jedinice *Obrane* služile su se protiv partizana istom gerilskom taktikom kojorn su se sami "crveni" služili na prostorima pod našom kontrolom. Cim sam doznao da je naša vlada planirala povlačenje, poduzeo sam brze mjere organiziranja *Hrvatskoga narodnoga odpora.* Nadao sam se

6 Prema planu izgradnje hrvatskoga *Glavnog stožera,* general Luburić je trebao biti na čelu srednjega sektora ove linije, koju su trebale braniti njegova *Ih7cga vojska i* postrojbe *Obrane.*
Bilo je odredeno da u Sisku bude njegovo zapovjedništvo za ovu operaciju.

7 Poželjno je prizvati pozornost na motive evakuacije državnoga teritorija, jer je srpski Židov Moša Pijade napisao vrlo tendenciozan i pogrešan prikaz o konačnim vojnim dogadajima 1945. Pijadino pričanje ide za tim da glorificira partizanske trupe koje su stvarno bile gotovo u stanju paralize kad god nisu mogle računati s masovnom ruskom, američkom i engleskom potporom.

da ću moći zaštiti povlačenje naše redovite vojske izvodeći nenadane napade, zasjede napredujućim partizanskim kolonama i uspostavljajući opću sabotažu. Ova taktika bila je namijenjena dovodenju srpskih i komunističkih snaga u zbrku, paralizirajući njihovo tjeranje naših trupa na povlačenje.

Da taj cilj bude lakši, sabrao sam i regrupirao ostatke od nekoliko antikomunističkih snaga koje su se kroz teritorij države Hrvatske povlačile prema zapadu. Sve do njemačkog sloma ti su elementi činili zalaznice, prethodnice i snage njemačkih vojski na Balkanu koje su zaštićivale bokove. U Prvome svjetskom ratu Nijemci su se služili hrvatskim i drugim austro-ugarskim trupama da one izvršavaju što je moguće više nečista posla i teške borbe, dok su oni poštedivali svoje ljude i sebi pripisivali sav kredit za postignute uspjehe. Sada, u Drugome svjetskom ratu, Wehrmacht je ponavljao beskrupulozno iskorištavanje svojih saveznika.

Velike skupine albanskih nacionalista dodoše u Sarajevo da se pridruže našim kolonama. Ovaj narod je bježao s Kosova, s glasovitoga "Polja kosptica" iz srpskih legendi, te iz Makedonije i Sandžaka, e da izbjegnu potpunu likvidaciju koju su partizani provodili u nekim krajevima. Srpski komunisti, a isto tako i četnici, znali su samo za jedan put za osiguravanje srpske brojčane nadmoći na Kosovu, Makedoniji i Novom Pazaru, a taj bijaše - pobiti što više Albanaca. Od ovih izbjeglica ustrojio sam posebnu jedinicu, "Skenderbegovu legiju".[8]

Tu albansku postrojbu treba razlikovati od *Sandžačke bojne* koju je predvodio pukovnik Sulejman Pacariz i od jedne druge albanske gerilske jedinice pod zapovjedništvom Omar-paše, tzv. "Prekodrinske grupe", koja je operirala na srpskoj strani Drine. Pukovnik Pacariz jest Hrvat albanskog podrijetla koji bijaše organizator narodnoga otpora u Sandžaku. Njegovo zapovjedništvo bilo je uključeno u moju *Drugu vojsku.*

Crnogorski sljedbenici Sekule Drljevića takoder su uspjeli stići do nas. Nazivajući se *Crnogorskom vojskom,* oni ustrojiše dvije bojne pod zapovjedništvom pukovnika Agrama.9 Tu je bila *i Madarska legija* pod vodstvom bojnika Kovacsa. Sastojala se od izbjeglica iz same Madarske, od madarske skupine iz Osijeka i raznih madarskih pojedinaca koji dezertiraše iz njemačke vojske u koju bijahu unovačeni. Kasnije za rata ti su se Madari borili uz bok hrvatskim trupama kao i u ratu 1914. Sve dok Nijemci ne započeše evakuaciju

[8] Skenderbeg Quraj Kastriotić), koji je umro 1468., jest veliki nacionalni heroj antikomunističkih Albanaca. On je u 15. stoljeću izvojevao mnoge pobjede nad Turcima.

[9] Sve do 19. stoljeća Crna Gora je bila jedina slavenska nezavisna država na Balkanu. Godine 1916. ona bi pobijedena od Austrijanaca, a 1918, bila je uključena u državu Srba, Hrvata i Slovenaca. Neki Crnogorci ipak su ostali vjerni starome kralju Nikoli i opet su željeli uspostaviti nezavisnost svoje zemlje.

Balkana, *Madarska legija* imala je svoj glavni stožer u Lepoglavi, starodrevnome središtu hrvatske znanosti i kulture.

U konačnoj fazi rata morao sam voditi razgovore s generalom Đukićem, vojnim predstavnikom tzv. "kraljevskih četnika" Draže Mihailovića. Hrvatsko vrhovno zapovjedništvo željelo je znati hoće li ti srpski monarhisti suradivati s nama u provodenju operacija protiv komunista na hrvatskom i slovenskom teritoriju. Zajedno s generalom Moškovom razgovore sam vodio i sa slovenskom vojnom delegacijom, koju posla general Rupnik, zapovjednik slovenskih lajelogardista ili domobrana. Biskup Rožman i gosp. Horvat, Slovenac koji je živio u Zagrebu, bili su takoder članovi te delegacije.

Osim zadatka integriranja ovih nekoliko stranih elemenata s hrvatskim postrojbama pod mojim zapovjedništvom, Vlada mi je dala nalog da skupim i integriram u naše redove sve Hrvate koji su, zbog tehničkih razloga, služili u njemačkim jedinicama. Čitavo proljeće ostao sam u uskoj vezi s generalom Metzgerom,l0 koji je bio zapovjednik Srijemskoga fronta. Kao odgovor na njegove zamolbe, poslao sam mu nekoliko iskusnih i hrabrih mladića koji su mu trebali za tenkovske jedinice. Oni su morali poći ususret prodoru jakih ruskih tenkovskih kolona koje se nagomilaše protiv Srijemskome frontu, kako bi pomogle Srbima u njihovim pokušajima da se tu učvrste.

Metzger mi je priopćio da su se Mihailovićevi četnici služili svojim uobičajenim trikovima. Oni su se tako podlo pretvorili u partizanske brigade da čak nisu ni skinuli srpske kraljevske oznake sa svojih šubara i uniforma. Metzger mi je rekao da se on ne bi povlačio, pa sve da ga napadne svaki Srbin, Rus i Bugarin na Balkanu. On nije bio mladić pod utjecajem izljeva nerazboritoga oduševljenja, nego je bio prokušani ratnik koji je ozbiljno promišljao svaku izgovorenu riječ. Poruke koje sam od njega primao uvelike su me ohrabrivale. Posebno sam bio oduševljen saznavši za sjajne uspjehe koje je postigao naš pukovnik Štir u okrugu Valpova. Ovdje je Štir potukao i raspršio jednu rusku pukovniju koja je bila stigla na desnu obalu Drave. Obavijestivši me o toj akciji, general Metzger nadoda da je on proveo opću mobilizaciju u Srijemu, najistočnijem dijelu hrvatskoga državnoga teritorija.

Nakon velikih borbi koje su se vodile oko Siska i Petrinje, da zaustavimo partizansko napredovanje, ja sam iz Sunje organizirao napad na zalaznicu Titovih masa. Prije nego što sam mogao potpuno privesti kraju ovu operaciju, primih žuran brzoglasni naziv da se odmah prijavim *Glavnome stožeru u* Zagrebu. Poslan bi i poseban transportni zrakoplov da me doveze u naš glavni grad, u koji ovaj put stigoh bez nesretnoga slučaja.

U našem glavnome gradu čekale su me tužne vijesti. 30, travnja dr. Pavelić i ministar-predsjednik, dr. Nikola Mandić, predsjedali su sastankom

10 Vidi bilješku br, 1, dok. V. u drugome dijelu.

hrvatske vlade. Na ovome je sastanku donesena odluka da napustimo hrvatsku zemlju i da se putem Slovenije povlačimo u Austriju. *Hrvatske oružane snage u* Austriji će se predati britanskoj vojsci. Izgledalo je kako je svatko mislio da će engleske vlasti poštivati odredbe Haške i Ženevske konvencije o vojnim ratnim zarobljenicima. Čak i civili, od kojih su neki imali dirljivo povjerenje u britanski razvikani duh "fair playa", složili su se da hivatsko vojno osoblje ni pod kakvim uvjetima ne smije kapitulirati pred partizanima, srpskim četnicima ili Rusima. S takvim neprijateljima treba ratova
ti do smrti, i svatko je ovoga bio svjestan.

Sastanak *Glavnoga vojnoga stožera* bio je zakazan poslije vladine sjednice. Ja sam bio izričito pozvan u Zagreb da budem na tom sastanku. *Glavni stožerbio* je vrhovni vojni forum za odlučivanje kako će se voditi rat i za koordinaciju operacija nekolijco hrvatskih *Vojski.* Sam dr. Pavelić držao je položaj *vrhovnoga zapovjednika,* general Grujić bio je na čelu stvarnih operacija na terenu, general Dragojlov bio je načelnik *Glavnoga stožera.* General Perčević, glava *Vojnoga ureda* dr. Pavelića, general Herenčić, zapovjednik ustaških postrojbi, general Skoliber, zapovjednik *Sigurnosnih snaga i* general Sertić, načelnik *Stožera vojnih snaga* na terenu bili su drugi članovi *Glavnoga stožera.* Zapovjednik *Zrać`nih snaga,* general Kupčić, zapovjednik *Redarstva,* general Pećnikar, i general Moškov bili su takoder članovi, a i ja sam, kao zapovjednik postrojbi *Obrane,* bio član.

Sjednica *Stožera* sastala se 1. svibnja. Po mojemu dolasku, sjednica je trajala još tridesetak minuta. Dr. Pavelić nam je osobno priopćio vladinu odluku. Okupljeni generali bili su zamoljeni da iznesu svoje sugestije i protivljenja planu o povlačenju u Austriju i o tamošnjoj predaji Britancima.

Svi nazočni vojnici prihvatiše s ozbiljnim i smirenim dostojanstvom tu deprimirajuću obavijest koja je značila konac njihovih vojnih karijera kao i konac života većine njih. Kao jedan od nekolicine preživjelih svjedoka toga povijesnoga sastanka, sretan sam što mogu posvjedočiti da u tome času nadolazeće nesreće nijedan hrvatski general nije izgledao zabrinut za svoju vlastitu sudbinu. Njihova jedina briga bila je kako spasiti živote 200.000 mladih Hrvata postrojenih u sedamnaest redovnih divizija i u pomoćne jedinice *Hrvatske vojske.*

Budući da je naša kompetencija bila ograničena na vojne poslove, mi nismo imali ništa reći o političkim odlukama vlade. Žurno smo izračunali moć svih raspoloživih snaga. Ja sam ukratko iznio rezultate svojih razgovora sa Slovencima, s kraljevskim četnicima i s nekoliko balkanskih antikomunističkih skupina. Svatko se slagao da je moral naših snaga ostao netaknut povlačenjem Njemačke; glavna naša zabrinutost bila je nedostatak pušaka i streljiva, a da i ne spominjem zrakoplove, tenkove i tehničku opremu. To je bila ista slabost koja je pogadala naše vojne snage kroz čitav rat. Premda je

cijela Hrvatska bila najindustrijaliziraniji dio južno-slavenskoga teritorija, u našoj zemlji nije bilo nijedne velike tvornice oružja. Stoga smo morali ovisiti o Nijemcima za vojne potrepštine. Nekad smo dolazili do pušaka i streljiva ne kupnjom ili nagodbom, nego zapravo kradom ili svrsishodnim skretanjem pošiljki oružja - koje je Reich slao Wehrmachtu na Balkanu - u naše ruke. Ova taktika bila je opravdana jer je hotimična njemačka politika bila da naša vojska ostane neopskrbljena. Berlin nas je htio učiniti potpuno ovisnima o sebi. Naravno, mi smo povremeno uspjeli zarobiti američko, britansko ili rusko oružje, kojim su te zemlje opskrbljivale partizane, ali *Hrvatske oružane snage* nikada u ratu nisu imale opremu koja im je trebala da bi ostvarile svoj potpuni potencijal.

Budući da su komunisti ubijali sve hrvatske domoljube koji im padoše u ruke, nužda uspostavljanja skoroga kontakta s Britancima, za koje se držalo da su civiliziraniji, bila je svakome jasna. Upravo čvrsta vjera u vojnu čast i poštenje Engleza navela je većinu naših vojnih vlasti da bez protivljenja prihvate plan o povlačenju najkraćim putem u austrijsku provinciju Korušku. Ondje ćemo moći položiti svoje oružje pred Britancima radije nego pred partizanima.

Kad je predaja već odlučena, činilo se da se je svatko nadao najboljem. Nitko nije bio tako naivan da misli da će zapadne demokracije učiniti ono što smo mi stvarno željeli - opremiti nas topništvom, tenkovima i zrakoplovima, koje smo trebali, da zaustavimo Ruse od napredovanja prema zapadu. No, sigurno je prevladavao osjećaj da će Britanci i Amerikanci prihvatiti našu predaju i pružiti nam status ratnih zarobljenika.

Možda sam ja bio jedini vojnik na tom sastanku koji je imao malo vjere u britansku vojnu čast. Izgledalo je kako su naši generali potpuno zaboravili da su se 1918. godine austro-ugarske vojne vlasti gotovo dva mjeseca pokušavale predati Englezima i Amerikancima prije potpuno nepotrebne borbe kod Vittorio-Veneta (od 24. listopada do 4. studenoga), a zrakoplovi, ponajviše britanski, igrali su se športa bombardirajući austro-ugarske kolone na povlačenju, i to nakon što su borbe prestale. Znao sam da Englezi posjeduju "sveti egoizam", koji je isto tako oštar kao i talijanski, te da je u vrijeme rata njihova jedina briga - stići što brže na pobjedonosan završetak. Čineći to, ne vode brigu ni o, čijim interesima osim onih vlastitih. Upravo kao što smo mi tražili saveznike gdjegod smo ih mogli naći, oslanjajući se na Njemačku i Italiju, tako je i britanski Lav ležao u istom krevetu s komunističkom Zmijom. Meni se činilo vrlo nevjerojatnim da će London riskirati da upadne u nemilost svoga sovjetskoga saveznika samo zato da spasi živote nekoliko stotina tisuća Hrvata.

Izrazio sam drugim generalima i članovima vlade svoje uvjerenje da će Englezi, ako prihvate predaju naših trupa, to učiniti "Auf Gnade und

Ungnade", tj. na milost i nemilost. Oni će naše ljude razoružati i onda ih poslati natrag da ih partizani pokolju, isto onako kao što su Britanci bili likvidirali hinduske i muslimanske pobunjenike nakon što su razbili veliku pobunu iz 1857.

Budući da sam bio siguran da će se to desiti, ja sam, umjesto predaje, sugerirao da razdijelimo naše snage u tri segmenta. Neka se prvi segment ne predaje ni Englezima niti ikome drugome, nego neka radije izvrše prodor preko savezničkih linija u Austriju. Hrvatske trupe bile su suočene s Britancima i prije, kada, nakon Caporettoa u Prvome svjetskome ratu, nekoliko Tommy-divizija bijaše poslano u Italiju da zaustave daljnji raspad talijanske vojske. Nisam podcjenjivao "Tommyje", ali sam vjerovao da će se naši Ijudi probiti kroz njihove linije. Kada naša prethodnica tako učini, mogla bi se raspršiti u svim pravcima prema Francuskoj, Njemačkoj, Belgiji, Švicarskoj. Sklonivši se u šumama, po bregovima i po poljima, preživjeli pojedinci iz prvoga segmenta naših *Oružanih snaga* imali bi dobru priliku za uspješan bijeg. Bez ikakve sumnje, neki bi Ijudi bili u okruženju ili bi se, prema svome nahodenju, morali predati zbog gladi, studeni i iznemoglosti, ali takve osobe gotovo sigurno ne bi bile izvedene na sudenje zbog bilo kakvih optužbi i njima bi se najvjerojatnije pružio status ratnih zarobljenika. Logično, general Moškov bio bi zapovjednik toga prvoga vala *Hrvatske vojske,* čiji je zadatak bio suzbiti britanske trupe u njihovim nastojanjima da zaustave naš put u sigurnost.

Preporučio sam da drugi val naših *Oružanih snaga* bude ustrojen od onih jedinica koje su se povlačile iz zapadnih krajeva Hrvatske, iz Dalmacije, Like i Krbave i iz pojaseva oko Karlovca. Tu bi bili uključeni mnogi Hrvati koji govore talijanski, na primjer svećenici, intelektualci i dvojezični Dalmatinci iz obalnih krajeva koji su bili okupirani. Predložio sam da general Herenčić bude zapovjednik ovoga vojnoga segmenta. On bi mogao računati s pomoći slovenskih nacionalista koji su bili koncentrirani oko Kranja. Slovenci bi pomogli pri povlačenju njegovih snaga u Istru preko Rijeke i Ljubljane. Kad Herenčićeva vojska jednom bude u Italiji, on bi mogao uspostaviti veze s Amerikancima. Ako pregovori s njima budu nemogući, ja sam očekivao da bi se oni pridržavali tradicije "bezuvjetne predaje", kojoj Ulysses S. Grant postavi temelje u američkome gradanskom ratu 1861.1865., onda bi žitelji Istre, a moguće i sami Slovenci, pomogli ljudima da se rasprše i da kao pojedinci pobjegnu u Italiju i Austriju. Činjenica da većina Hrvata govori talijanski ili njemački zasigurno bi im olakšala uspjeh u takvim nastojanjima.

Moja je zamisao bila da osobno trebam biti zapovjednikom trećega vala ili segmenta *Oružanih snaga.* Obući ćemo naše crne uniforme i udariti na partizane prije nego što oni uopće stignu do Zagreba. Mi ćemo zasigurno

nanijeti dosta štete njihovim kolonama, e da osiguramo bijeg prvih dvaju valova naše vojske. Računao sam na pomoć Makedonske revolucionarne organizacije "Vanča Mihajlova" i njemačkih trupa koje će možda zaostati iza teutonske glavnine.

Drugi hrvatski generali ne odobriše moj plan. Oni su iskazali slijepu %¯jent u smisao "fair playa" i u blagonaklonost Britanaca i Amerikanaca. Za sebe su očekivali izručenje komunistima, ali nisu mogli vjerovati da bi se ista sudbina takoder desila nižim stupnjevima vojske. U najgorem slučaju, bili su sigurni kako će glavnina vojnika i civila neko vrijeme biti stavljena u zarobljeničke logore, dok se ne ispitaju njihovi pojedini slučajevi.

Bez ikakvog okolišanja upitah svoje kolege što oni pretpostavljaju da će se desiti, ako Britanci od nas oduzmu ontžje i onda nas izruče partizanima? Nadodao sam kako ja uopće ne sumnjam da će partizani poubijati sve mlade ljude za čije spasavanje su ovi generali bili zabrinuti. Na moja pitanja i predmnijevanja sam dr. Pavelić odgovorio je vrlo sažeto: "Onda će oni (Britanci) biti odgovorni!"

Tako sastanak 1. svibnja završi neopozivom odlukom da se ide naprijed s planovima povlačenja i predaje. Želim istaknuti činjenicu da je ova odredba hila potaknuta naivnim povjerenjem u čast zapadnih Saveznika. Rat je već davno bio izgubljen kada su se odgovorne civilne vlasti opredijelile za izbjegavanje masovnoga otpora u domovini ako nam se dogodi ono najgore. Oni su bili mišljenja da bismo neko vrijeme mogli izdržati boreći se protiv partizana, ako im Bugari ne pomognu svojim snagama, ali bi nas Rusi, kad jednom završe s Nijemcima, mogli iznenada napasti sa sjevera. Produženi otpor u Hrvatskoj, s nedovoljnim oružjem koje su nam dali Nijemci, mogao bi samo pogoršati sudbinu civilnoga pučanstva. Ni žestok posljednji otpor ne bi na dulji rok dao nikakvu prednost našoj vojsci, osim da joj se dade prilika poginuti u borbi. Upravo je to ono što se za vojsku pretpostavlja, kad joj ne preostaje drugi časni izlaz. Da su drugi generali dijelili moje mišljenje, znao sam da bi i oni izabrali boriti se do kraja unatoč beznadnom ishodu.

Namjesto toga mi smo slušali naloge civilnih vlasti i snagama pod našim zapovjedništvom dali smo upute da se povlače što je moguće kraćim putem prema britanskim linijama u Austriji. Ja sam dobio izričitu zapovijed da odustanem od vodenja gerilskih operacija u pozadini partizana. Moje upute su bile da oko Zagreba okupimo jedinice moje *Obrane* te da pokrivamo povlačenje glavnine vojske prema sjeveru i zapadu. General Grujić predvodio je opći pravac povlačenja. Čim je završen sastanak *Stožera,* on je razgovarao s pukovnikom Helbichom, načelnikom *Operativne divizije Glavnoga stana,* e da se izrade opće potankosti povlačenja.

Medutim, naši odnosi s njernačkim saveznicima doživješe još jedan neugodan zaokret. General-pukovnik Loehr, vrhovni zapovjednik njemačkih snaga na Balkanu, izričito dode u Zagreb da razgovara sa mnom. Dr. Pavelić ga je obavijestio da ću ja koncentrirati snage koje su mi na raspolaganju za osiguravanje bokova i pozadine njemačkih jedinica i glavnine *Hrvatske vojske* na povlačenju.

Loehr i ja sastali smo se u kući dr. Mile Budaka, koji je, skupa s državnim ministrom Ivicom Frkovićem, bio nazočan za naših razgovora. Bilo je teško pregovarati s Loehrom jer on nije razumio hrvatski, a ni moje poznavanje njemačkoga nije bilo dovoljno za raspravljanje tehničkih detalja koji su se ticali općega povlačenja. Dr. Budak i rninistar Frković ipak su mogli biti naši tumači.

Loehr je došao vidjeti mene, jer je znao da sam ja, kada *Poglavnik, Vlada i Glavni stožer* jednom prijedu slovensku granicu, bio zapovjednik svih narodnih snaga koje budu ostale na domovinskome tlu. Kao takav, ja bih imao slobodne ruke praviti odluke *ad hoc,* već prema potrebama časa. Naravno, ono što je on od mene želio bilo je da žrtvujem hrvatske postrojbe za zaštitu povlačenja njegovih njemačkih jedinica, isto onako kao što su Britanci godine 1940. očekivali da Belgijanci umiru do posljednjeg vojnika da se omogući operacija kod Dunkirka.

Na početku naših razgovora on je bio neugodno iznenaden kad sam ga preko Budaka i Frkovića podsjetio da je Wehrmacht, napustivši jedan most kod Petrinje, izložio jednu našu pukovniju pogibelji opkoljenja od partizana. Njemačke vlasti nisu na vrijeme obavijestile mjesnoga hrvatskoga zapovjednika da može poduzeti potrebne mjere za osiguranje svojih trupa. Mi više nećemo dozvoliti takvo držanje. Qštro mu rekoh da njemačko zapovjedništvo mora izvijestiti mene osobno o svim planovima evakuacije i o njihovu rasporedu.

Unatoč najboljim nastojanjima Budaka i Frkovića da posreduju izmedu nas, Loehr i ja rastadosmo se vrlo hladno. Ja osobno nisam nikada mnogo mario za Loehra jer mi se ćinilo da je bio tipični oportunist i ništa marije vrijedan povjerenja nego i druge osobe ta.kvoga kova. Unatoč tome, nekoliko dana nakon tih razgovora ja sam *pokrivao* povlačenje njegovih kolona, boreći se grčevito u predgradima Zagreba, pa su njegove trupe mogle napustiti hrvatski teritorij a da nisu iskusile ozbiljnih zapreka od partizana. Mi smo spasili neke izolirane njemačke postrojbe, 'rzvršivši napad na komunističku koncentraciju kod Podsuseda. Nisam mogao spriječiti da druge njemačke jedinice ne budu odsječene od Titovih trupa, mjesnih "petokolonaša" ili od milicije komunističke partije.

Nakon završetka sjednice *Stožera,* povratio sam se u Sisak. Unatoč ogorćenim nastojanjima partizana da zaustave naše povlačenje ili da ga

pretvore u bijeg, povlačenje naših snaga iz Bosne bilo je uspješno provedeno, i s malo gubitaka. Nažalost, posebni komandosi koje sam bio prethodno poslao generalu Metzgeru, ne mogoše se pridružiti borbi na Srijemskom frontu, izdržavši do konca masovne ruske tenkovske kolone i njihow potpont od bugarskoga topništva.

U skladu s nalozima koncentrirao sam svoje snage da zaštitim povlačenje glavnine *Vojske i Vlade iz* Zagreba. Kad su se jedinice pod mojim zapovjedništvom približile Zagrebu, primih poruku od hrvatskog metropolita

e kasnije kardinala) Stepinca. On me zamolio da dodem k njemu u nadbiskupsku palaču, a njegova zamolba uručena mi je preko njegovih tajnika i pukovnika dr. Cvitanovića. Meni bi sugerirano da se obučern kao ci~ i1 kad mu budem išao u posjet.

\adao sam se da ću u takvom odijelu izbjeći da mu prouzročim neugodnu situaciju pred komunistima koji će zauzeti Zagreb čirn ga mi napustimo. Njegovi tajnici mi pak rekoše kako je nadbiskupova želja da ja niega službeno posjetim kao vodeći general na hrvatskome državnom tlu. On je bio voljan prihvatiti posljedice, odlučivši me primiti kao zapovjednika *H?z-atskih oružanih snaga,* čiji je on bio vrhovni kapelan.

Budući da je on tako želio, obukao sam uniformu sa svim hrvatskim i ~tranim odlikovanjima koja sam imao. Kad sam se predstavio u nadbiskupskome dvoru, tajnici me primiše na vrhu stubišta. Odvedoše me pred nadbiskupa Stepinca, a on me primi vrlo srdačno. Uslijedio je dug i prijateljski razgovor.

Nadbiskup je započeo razgovor toplo mi se zahvalivši za pomoć koju >am tijekom rata pružao izbjeglicama kao i za pomoć koju sam davao brojnim ~amostanima redovnika i redovnica. Posebno se zahvalio na pomoći crkvenim vlastima u zbrinjavanju mnoge djece bez doma, koju smo bili sakupili s nekoliko fronti ili s ratorn razrušenih prostora. lmena te siročadi nisu bila poznata. ali neki od njih morali su biti djeca pravoslavnih roditelja. Mnoga -A te djece bila su pronadena po šumama ili zgurena uzduž cesta blizu norušenih ili popaljenih gradova i sela. Kroz čitav rat Nadbiskup--metropolit pokušao je organizirati brigu za tu djecu, a za njihovo izdržavanje *Hruatska*

• *t otska* davala hranu iz vojnih skladišta. U nekoliko slučajeva ja sam po~redovao da materijalna pomoć bude predvidena za izgubljenu djecu. Zato sada. "prije nego što noć padne"- kako se Nadbiskup izrazio - on mi se želio zahvaliti za nastojanja koja sam poduzimao za tu malu siročad.

\aš se razgovor zatim dotaknuo politike, a odvijao se na direktan, iednostavan i iskren način. Pitanja su bila kratka i precizna, a na njih se xiko~aralo potpuno pošteno. Nadbiskup Stepinac zamolio me da odustanem kI zamisli obrane Zagreba. Priopćio mi je da su Nijemci zauzeli crkve te ~~~~¯vesne i kulturne točke od velike važnosti, koje se nikada nije smjelo

upotrijebiti za vojničke svrhe. Obećao sam mu da ću se pobrinuti da Nijemci odmah evakuiraju ta mjesta.[11] Složio sam se s njim da Zagreb ne smijemo pretvoriti u bojište, kao što je to Wehrmacht učinio s Bečom i Budimpeštom. Nadbiskup je bio uvelike zabrinut za sudbinu hrvatskoga glavnoga grada, povijesnog središta hrvatske kulture i narodne svijesti. Znao je da su Keserevićevi, srpski četnici koji se iznenada pretvoriše u partizane, željeli sravniti omraženu hrvatsku metropolu sa zemljom i uz to poubijati čitavo stanovništvo. Bojao se da će Tito "clati zadovoljštinu" svojim srpskim novacima. Nadbiskup je smatrao vjerojatnim da će se komunisti poslužiti starom praksom plaćeničkih vojski iz tridesetogodišnjega rata 1618.-1648., kada su vojnici poslije zauzeća nekoga grada puna tri dana imali slobodne ruke za ubijanje, silovanje, paljenje i pljačkanje do mile volje. Stepinac i ja dobro smo znali za upute partizanskoga zapovjednika, generala Đoke Jovanića. One su bile primjer jasnoće: "Ako Zagreb dade otpor, naša oslobodilačka vojska na svome putu konačnoga oslobadanja naše zemlje i naše borbene snage pretvorit će ga u prah i pepeo."

Nadbiskup-metropolit izgledao je uvelike rasterećen kada je od mene doznao da namjeravam evakuirati grad bez borbe. Ja mu jasno rekoh da su se *Poglavnik, vlada i Vojni stožer složili* s tom zamisli i - učinivši to - meni su zabranili pružanje širega otpora na teritoriju države Hrvatske. Usprotivili su se takoder mojoj želji da se poslužim gerilskom taktikom širih razmjera protiv partizana, jer su vjerovali da će takav otpor, pa makar on donekle bio uspješan, samo dati Titu potrebnu ispriku da pozove britanske i američke zračne snage da potpuno smrve naše gradove. Većina hrvatskoga gradskog pučanstva doživjela bi istu sudbinu koja je zadesila japansko pučanstvo u Hirošimi. Znali smo da je rat izgubljen i da angloamerički pobjednici u nama ne vide ništa drugo nego fašiste, zločince i ubojice. Zato smo unaprijed znali da će engleski i američki komandosi dati partizanima svu potrebnu vojnu pomoć da izvrše pokolj hrvatskoga naroda. Nitko od vladinih i vojnih vlasti nije bio voljan prihvatiti odgovornost za zapovijed pružanja otpora i ratovanja na noževe" u takvim prilikama.

Kada je opća slika rata počela biti mračnom, dr. Pavelić je izjavio da će, kad zbog bilo kojih razloga redovito uspostavljene državne vlasti ne budu mogle vršiti svoje službene dužnosti, u tom slučaju zagrebački Nadbiskup biti na čelu hrvatske državne Vlade. Takva procedura ima svoj korijen u povijesnim prilikama iz naše prošlosti. Dio hrvatskih državnih arhiva, uključivši i državnu pismohranu od 1941. do 1945., bio je pohranjen

11 Moje zapovjedi u pogledu toga izdane su čim sam se povratio iz nadbiskupskih dvora. Moji su ljudi otkrili da su na ta mjesta Nijemci donijeli eksploziv; očito zato jer su ih namjeravali dići u zrak za vrijeme evakuacije.

u nadhiskupskim zgradama. Zato je, upravo u tom času kada su se političke % lasti povlačile iz zemlje, većina Hrvata smatrala Nadbiskupa Stepinca *de jacto i de iure* poglavarom *Wade.*

Ovaj uzoriti Nadsvećenik uvjerio me da i on dijeli mišljenje *Vlade i l •hovraoga zapovjedništva u* pogledu obrane Zagreba i izbjegavanja otpora širih razmjera na našem državnom teritoriju. Kada je ovo izrekao, pogledao sam ga ravno u oči i upitao: "Preuzvišeni, što vi mislite kakva će biti sudbina onih koji se predaju Britancima?"

"Generale, namjeravate li se vi predati?"

"Ne, niti Englezima niti ikome drugome, ali kao vojnik ja ću izvršiti danu mi zapovijed - pokrivati povlačenje naših *Vojnih snaga i* uputiti sve postrojbe do točki odredenih za predaju. Kada borba prestane, ja ću sakupiti preživjele iz naše zalaznice i s njima ću otići u šume da organiziram otpor i cla spasim sve živote koji se mogu spasiti. Ja ću u šumama čekati ishod i, voden savješću i razumom, odlučiti što ću poduzeti, naravno, ako ostanem na životu."

"Dragi moj generale, ništa nema što nas dijeli; Bog i Hrvatska nas ujedinjuju. Ja Vam dajem svoj blagoslov. Podite u Ime Božje i učinite što možete! Nemojte se predati! U pogledu onih koji se predaju, nemajte nikakvih iluzija o njihovoj sudbini!"

On me zagrlio i blagoslovio i osobno me otpratio do vrata nadbiskupskoga dvora. Oprostili smo se, znajući da se više nikada nećemo vidjeti na ovome svijetu.

Razgovor s Nadbiskupom-metropolitom jest jedno od najzanimljivijih iskustava mojega života. Osim toga, to je bio jedan od brojnih značajnih sastanaka koje sam imao s uglednim osobama u Zagrebu "prije nego što noć padne". Danas mi je u sjećanju posebno živa uspomena na dug i prijateljski razgovor koji sam imao s dr. Džafer-begom Kulenovićem, potpredsjednikom hrvatske *hlade.* Kroz čitav rat naši su odnosi bili vrlo srdačni. U vladinim krugovima on je uvijek branio moju politiku i moje akcije. Posebna dužnost dr. Kulenovića bila je briga i smještaj ratnih izbjeglica, a moji ljudi mogli su mu u tome često pomoći.

Ujutro 6. svibnja dr. Pavelić imao je sa mnom dug i povjerljiv razgovor. Obavijestio sam ga o svojim razgovorima s nadbiskupom Stepincem i s dr. Kulenovićem. Zajamčio sam mu da ću, štogod me čekalo u budućnosti, ostati do smrti vjeran njemu, svojoj vojnoj prisezi i državi Hrvatskoj. Isto tako, da ću izvršiti naloge koje sam dobio, naime izvesti *Oružane snage* pod mojim zapovjedništvom s našega državnoga teritorija, premda ću ovo učiniti protiv svoje volje i protiv svoje prosudbe. Ako budem morao, žrtvovat ću cijelu *Obranu* da pokrijem zalaznicu i bokove glavnine vojske tako da se on kao *Poglavnik* može predstaviti zapadnim Saveznicima na čelu 200.000

naoružanih vojnika. Tako naši neprijatelji neće moći reći da marionetska vlada traži da joj se zajamči njezina vlastita sigurnost na štetu vojske i naroda koje treba predstavljati.

Zatim sam dr. Paveliću rekao da jedini nalog koji mi on ne može dati jest da se ja osobno predam. On me upita što mislim s takvom izjavom. Dao sam mu isti odgovor kao i nadbiskupu Stepincu: kada borba završi, ja ću sam otići u šume. Čak ni moji osobni stražari ne moraju me pratiti ako oni to neće. U šumama ću nastojati sakupiti sve zalutale ili one koji se odbiju predati. Podsjetio sam ga da sam ja čovjek s Janka Puszte, a"učenici" Janka Puszte se ne predaju.[12] Tom prilikom potvrdio sam svoju vjernost onoj školi u koju uđoh kao novak i kojom sam kasnije zapovijedao.

Složili smo se da ja sebe moram smatrati zapovjednikom *Oružanih snaga* koje će ostati na hrvatskome tlu sve dok opća predaja ne bude izvršena u Austriji. Ja ću onda morati djelovati onako kako mi se bude činilo najboljim u danim prilikama. Dr. Paveliću sam ponovio svoje uvjerenje da će Britanci izručiti našu vojsku komunistima ako mi budemo toliko glupi da se predamo "Auf Gnade und Ungnade" predstavnicima "vjerolomnoga Albiona".

Izgledalo je da je dr. Pavelić razumio moje držanje o toj stvari. Onda me je upitao što ja mislim hoće li general Boban slijediti moj primjer i poći u šume da okupi sve nepopustljive elemente? Ja sam bio mišljenja da će Boban možda postupiti na isti način, premda je on jedan od onih koji vjeruju kako će Britanci pružiti status ratnih zarobljenika čitavom hrvatskom vojnom osoblju osim visokim časnicima. Boban je stvarno gajio nadu da će Englezi vidjeti prednost u upotrebi naših hrabrih hrvatskih jedinica da zaustave komunistički valjak koji je pod svojim teretom gazio čitavu Srednju Europu.

Za toga razgovora dr. Pavelić mi je konačno dao nalog u pogledu evakuacije Zagreba i povlačenja u Austriju. Odobrio je moj plan da pošaljem generala Junusa Ajanovića, moga pomoćnika u zapovjedništw *Južne vojske,* da preuzme zapovjedništvo prethodnice na povlačenju *Južne vojske* prema sjeveru. Ajanovićevo osoblje imalo je na raspolaganju radioodašiljač za koji su se nadali da će im omogućiti brz kontakt s Britancima, e da urede uvjete predaje. Istodobno taj bi odašiljač olakšao održavanje veze izmedu *Druge vojske i* ostalih hrvatskih *Vojski* na terenu.

Dr. Pavelić se složio da ministar Vrančić mora pratiti *Drugu vojsku.* Vrančić je stvarno mislio da će Britanci i njihovi američki saveznici možda odbiti prihvaćanje formalne predaje naše *Vojske, i* to na temelju politike.

12 Logor Janka Puszte bi tridesetih godina uspostavljen u južnoj Madarskoj. Neki logoraši bili su trenirani u terorističkoj taktici sa svrhom da na sličan način uzmognu odgovoriti na terorizam kojim su se Srbi služili tih godina.

Nažalost, ni Englezi ni "jenkiji" nisu bili toliko mudri da shvate kako bi Nezavisna Država Hrvatska mogla biti važna za Zapad nasuprot marksističkom kompleksu koji se je ostvarivao u srednjoistočnoj Europi i na Balkanu. No Vrančić se uporno nadao da će Angloamerikanci barem na individualnoj razini našim ljudima dati status ratnih zarobljenika i tako spriječiti njihovo izručenje komunistima. Ja sam nisam imao nikakvih iluzija o tim mjerama, ali bilo je malo onih s vlašću u rukama koji su dijelili moju bojazan. Što se mene tiče, najgori element u ovoj situaciji nije u tome da ćemo mi poginuti i da je rat izgubljen, nego radije sama činjenica da će naši vojnici položiti oružje - ne stoga jer se nisu htjeli boriti do kraja, nego stoga jer im je njihova *Vlada* dala zapovijed da se predaju. Bio sam uvjeren da je *Vlada* donijela vrlo pogrešnu odluku, ali kao vojnik ja sam samo mogao slijediti zapovijed svojih pretpostavljenih.

Ministar Vrančić se iz Siska povratio u Zagreb da izvrši ulogu koju mu je dr. Pavelić namijenio, tj. da bude mirovni poklisar kod zapadnih Saveznika. On mi se predstavio obučen u vojnu uniformu, a preko ramena je imao ruksak i strojnicu. S njim je bio Vinko Nikolić, pa sam predmnijevao da će ići skupa kako bi kontaktirali s visokim britanskim zapovjedništvom. Satnik Vrkljan iz *Glavnoga stožera* bio je takoder dodijeljen da prati Vrančića i *Drugu vojsku,* jer je prije rata živio u Engleskoj i dobro je govorio taj jezik.

Posljednja zapovijed dr. Pavelića upućivala me je da pokrivam bokove i pozadinu naših kolona prethodnica. Čim se one predaju Britancima i drugim zapadnim Saveznicima, moj zadatak je bio sakupiti sve raspršene grupe i pojedince te, prema unaprijed izradenim planovima, započeti takav otpor kakav je izgledao moguć. Mi smo imali na umu da će nas svojom moći Rusi napasti sa sjevera. Što se tiče partizana i njihovih nedavnih obraćenika četnika, očekivali smo malu pogibelj. Oba ova neprijatelja nisu bili tako ludi da se hvataju s nama u koštac. Dr. Pavelić mi je ostavio slobodne ruke da radim već prema prilikama koje će iskrsnuti. Rastali smo se nakon što smo uredili kako ćemo održavati vezu preko povjerljivih poklisara koji će jedni s drugima kontaktirati na odredenim adresama u domovini.

I tako započe veliko povlačenje. Budući da su me i nadbiskup Stepinac i dr. Pavelić molili da vodim računa o tome da što više naših jedinica radije zaobide Zagreb nego da ide kroz njega, povlačenje je trajalo dulje nego što bi trebalo. Nije se radilo o tome da izbjegnemo dezerterstva budući da sam ja našim snagama naložio da ne idu direktnom cestom kroz našu metropolu, premda se je moglo očekivati kako če pojednici, i čak čitave skupine, izaći iz stroja i nestati kada vojska na povlačenju prolazi kroz grad bilo koje veličine. U ovom slučaju dobrovoljci su tako žarko željeli stupati pod našim barjacima da su neke naše bojne, koje su morale proći direktno kroz grad, u njega ušle s 500, a iz njega izašle sa 700 momaka u svojim redovima.

General Servatzi, vojni zapovjednik Zagreba, sa mnom je dijelio odgovornost da očisti grad od onih elemenata koji su bili odlučni boriti se do zadnjega daha. Naravno, nadbiskup Stepinac bio je u pravu misleći da će - ako mi našu metropolu pretvorimo u bojno polje - ona biti porušena tijekom borbe, bez obzira na to koga će zapasti pobjeda. I partizani i njihovi novi srpski saveznici pozdravili bi takav razvoj. S druge strane, većina Hrvata je osjećala da će ideja slobodne Hrvatske živjeti sve dotle dok je Zagreb nedirnut. Mi do iste mjere poštujemo svoj glavni grad kao što Francuzi poštuju svoj Pariz i Austrijanci svoj Beč. Ja sam ipak mislio da Austrijanci počiniše pogrešku što se nisu borili godine 1938., a na isti način mi smo učinili još veću pogrešku što se sada nismo borili.

No ja sam morao slušati zapovijedi i tako sam, da se usprotivim otporu mjesnih operacija, odredio posebne jedinice da iz glavnoga grada uklone one elemente koji su bili voljni poginuti ondje gdje su bili. Bilo je posebno teško ondje gdje su u pitanju bili ranjenici i invalidi. Mnogi od ovih domoljuba Hrvata micali su se polako, vukli su se ili su nekoga zamolili da ih prenese na podesnije točke, odakle će se svom odlučnošću boriti tako dugo dok im u tijelu preostaje daha. Neki od ovih Ijudi jednostavno nisu htjeli biti evakuirani. Kada su vidjeli da im nećemo dopustiti da vode otpor od kuće do kuće, pucali su sami u sebe ili su aktivirali bombe koje ih razniješe na komade. Kako strašan gubitak u ljudstvu iza sebe ostavismo u tim kritičnim danima!

Dr. Kumičić, član jedne ugledne obitelji koja je ostala u Zagrebu, organizirao je pučku miliciju koja je od pomoći bila mojim i Servatzijevim momcima da očiste grad od tvrdokornika. Kumičićeva milicija nosila je hrvatski grb na svojim kapama i na kaputima, a bila je naoružana puškama koje su im bile dane iz naših skladišta. Glavna zadaća milicije bila je zaustaviti pljačku i druge zločine koji bi se mogli desiti u vremenu izmedu našega napuštanja i partizanskoga ulaska u grad.

One hrvatske snage koje su se povlačile iz istočnih i južnih dijelova naše *Države* imale su nalog da se povuku preko Zidanog Mosta. Da stignu do ove točke, one su morale proći kroz Zagreb ili ga zaobići sa sjevera ili s juga. Tako su naše kolone na povlačenju izgledale kao lijevak, a njegovi širi krajevi oslanjali su se na Varaždin i Karlovac. Od ovih točaka lijevak se sužavao preko Podsuseda i Sljemena u pravcu Zidanoga Mosta. Na drugoj strani ovoga grada naša je *Vojska* formirala golemu kolonu koja se protezala prema slovenskoj i austrijskoj granici.

Kako su ceste bile blokirane svakom vrstom vozila, bilo je ljudski nemoguće održavati bilo kakav učinkovit red. Tako su gusto bili "naguživani" vagoni, tenkovi, volovska kola, kolica, samovozi, kamioni i svakovrsne prikolice, da se na mnogim mjestima izmedU njih nije moglo razabrati tlo.

Nijemci su bili glavni krivci za takvo stanje. Oni su u blizini Zidanog Mosta koncentrirali ne samo konvoje, koji su pratili dvanaest ili četrnaest njihovih divizija, nego takoder i vozila koja su pripadala stotinama i više jedinica. Stoga je povlačenje prema Zidanome Mostu odavalo prizor masovne ostrogotske selidbe pod Teodorikom Mladim prije 1500 godina, kada su oni ovim prostorima prolazili na svome putu u Italiju. Žene, djeca, starci i starice i sve vrste životinja bili su pomiješani s hrvatskim, njemačkim, bjeloruskim i albanskim trupama. Seoska kola stajala su pokraj "tigar"-tenkova. To je bio najveličanstveniji kaos što ga se može zamisliti, ali moje je mišljenje da se ovako ne završava rat.

Partizani i njihovi četnički obraćenici bili su nesposobni da učinkovito iskoriste tu neusporedivu zbrku. "Leteće" bojne moje *Obrane* zaštićivale su pozadinu prednjih kolona koje su se slijevale na Zidani Most. Ove snage bile su pod zapovjedništvom takvih ljudi kakvi bijahu Krešo Majić, braća Primorci, bojnik Miro Matijević, satnik Krešić, satnik Nikica Kardum, satnik Joja Sudar, satnik Tiho Kordić i bojnik Hadžija Mataja. Njihovi momci bili su svi prokušani veterani i po izbor-borci. Kadgod su se partizani ili čelnici sukobili s ovim jedinicama, uvelike su požalili.

Dvije važne činjenice ipak su mi postale jasne u prvim satima povlačenja. Prvo, razvikana njemačka stega potpuno se srozala. Pojedini njemački časnici sami su uzmicali, napuštajući svoje jedinice. Male austrijske skupine tražile su bilo koju priliku, koja im se možda pružila, da se predaju partizanima ili bilo kome. S druge strane, neki Nijemci pridružiše se našim jedinicama, najavivši svoju namjeru da pobjegnu preko Alpa, bez obzira zapovijedili im njihovi časnici predaju ili ne.

Drugi aspekt situacije koja me se duboko dojmila bila je nužda poduzimanja najokrutnijih mjera za olakšavanje zbivanja koje je zakrčivalo ceste izmedu Zidanoga Mosta i drugoga glavnog cilja našega povlačenja, naime Celja u Sloveniji. Unatoč zakrčenosti prometa, mi smo imali malo gubitaka na putu prema Zidanom Mostu. Da raščistim cestu odavle do Celja, ja sam izveo nekoliko "izleta" uzduž obje strane glavne ceste, e da poubijam i raspršim partizanske skupine koje su pokušavale napadati naše kolone na povlačenju.

Nijemci su posvuda napuštali svoja vozila. Ostavljali su teške kamione i tenkove posred ceste, dok su oni pokušavali probiti se naprijed pješice ili pobjeći u šume. Ja sam poslao naše pionirske jedinice da uzduž glavne ceste sakupe streljivo koje je Wehrmacht odbacio. Pioniri su morali mnogo toga dignuti u zrak da se riješe kamiona i tenkova u kvaru koji su blokirali cestu. Usput, osjećam se prisiljenim primijetiti da bismo mi - da su nas Nijemci za rata bili opremili takvim oružjem kakvo oni tako olako ostavljaše iza sebe, u rekordno vrijeme mogli umiriti čitav sjeverni Balkan, ili učiniti

makar ono što su napravili Englezi i Amerikanci da pomognu komunistima. Potpuno sam takoder uvjeren da nam je Wehrmacht bio isporučio svoje oružje i vojne potrepštine kada su bježali s Balkana, ne samo da bismo nesmetano mogli osigurati njihovo povlačenje nego bismo takoder mogli izdržati u našoj zemlji sve dotle dok se Englezi i Amerikanci ne umore financirati Tita. Naravno, moram priznati da ne bismo mogli na neodredeno vrijeme pružati otpor u slučaju naše borbe "do kraja" u domovini. Uz to, posjedovanje dobra oružja bilo bi nas učinilo mnogo učinkovitijom snagom nego što smo kao pastorče Osovine mi u stvarriosti bili.

Do Zidanoga Mosta naše je povlačenje u prvom redu bilo vojna operacija, premda je u našim kolonama bilo civilnih izbjeglica iz Zagreba i drugih mjesta. No s onu stranu Zidanoga Mosta mase civilnih bjegunaca Madara, Slovenaca i drugih nehrvatskih narodnosti gurale su se u naše redove. Ovo raznovrsno mnoštvo imalo je na umu samo jedno - stići do britanskih linija i tamo se predati. Premda je neobično vruće vrijeme uzrokovalo veliku žedu, a izbjeglice su od nespavanja bili napola mrtvi, ove su se ljudske mase žurile prema svome cilju - prema engleskim linijama.

Drugi sastanak *Glavnoga stožera* trebao je biti održan 7- svibnja. Ja sam bio na putu za taj sastanak, vozeći se s mojim šoferom u vojnim kolima (svoja vlastita kola ostavio sam na raspolaganju generalu Begiću), kada alarmantne vijesti o rasulu njemačkih jedinica prouzročiše promjene naših planova. Dr. Pavelić i neko drugo osoblje *Ijlade i Stožera* žurili su prema Austriji. Umjesto da sastanak bude održan na Tuškancu, kako je biio odredeno, on bi odr•žan u Rogaškoj Slatini, Ja tamo nisam otišao jer sam smatrao potrebnijim nastaviti pročišćavanje partizanskih gnijezda uzduž ceste Zidani Most-Celje, na putu prema Mariboru.

Čim sam bio siguran da su naši pioniri i"leteće" kolone učinkovito izvršile svoj zadatak, povratih se u Zidani Most. Ovdje dadoh posljednje zapovijedi ne trupama kao cjelini, nego pojedinim zapovjednicima. Kadgod sam vidio višega časnika u kolonama na povlačenju, pozvao bih ga k sebi i rekao: "Ne idite prema Celju glavnom cestom! Ona je već prenatrpana ljudstvom sve od Zidanoga Mosta do karavanskih Alpa. Napustite svoja vozila i smjesta se riješite bilo koje prtljage! Naložite svojim vojnicima da slijede male seoske ceste i staze i recite im da napreduju prema sjeveru! Ne žurite se na predaju bilo kome i budite sigurni da nikome pod vašim zapovjedništvom ne dopustite odložiti oružje u isto vrijeme! Kada vidite što se dešava onima koji se predaju prije vas, sami donesite odluku! Ja sam sada vrhovni zapovjednik svih *Hrvatskih oružanih snaga* koje su ostale na našem državnom teritoriju. Dobio sam upute da izdam zapovijed našim vojnicima da polože svoje oružje pred neprijateljem. No ako vi vidite da se ubija one koji se predadoše ili ih se izručuje partizanima, tada znajte da

nema drugog izbora nego boriti se do kraja i poginuti kao ljudi. Idite u skupinama i podržavajte vezu sa skupinama u vašoj blizini! Sada je prošlo vrijeme održavanja redovitih vojnih postrojbi. Od sada nadalje inicijativa je u rukama onih koji znaju kako će se vladati u prilikama koje će možda iskrsnuti i onih koji će te prilike iskoristiti."

Upravo se tada desilo: naša nepobjediva *Vojska* počela se rasipati. Mnogi časnici počiniše samoubojstvo čim su prešli granicu sa Slovenijom. Znali su da samoubojstvo nije nikakvo rješenje hrvatskih problema, ali kao domoljubi nisu vidjeli drugi izlaz iz dileme u kojoj se nadoše: njihova *Vlada* zabranila im je nastaviti borbu, a oni se ne žele predati.

Posljednji put zagrlih svoje rodake i drugu rodbinu; svi su oni željeli poći sa mnom u šume. Svaki čovjek iz *Obraninih* bojni, pukovnija i divizija učinio bi istu stvar. Pukovnici Pjanić, Hasić i Pacariz kao i albanski, crnogorski i madarski saveznici htjeli su takoder poći sa mnom u šume. Oni hrvatski naraštaji koji dodu poslije nas neka ne zaborave da su sve ove narodnosti prolijevale svoju krv s nama i ginuli s nama. Budući hrvatski naraštaji ne bi smjeli zaboraviti njih i njihovo junaštvo koje su iskazivali do samog kraja, kao što ne bi smjeli zaboraviti ni sudbinu naših vlastitih trupa.

Zapravo neke vrste utjeha za one od nas koji smo imali sreću ili nesreću preživjeti poraz od 1945., jest da svi Hrvati i drugi protivnici komunizma nisu bili tako zaglupljeni da povjeruju britanskoj vojnoj časti. "Leteće" bojne, veterani od 1941. i *Obranini sdrugovi* nisu se predali! Jedna bojna, pod zapovjedništvom časnika s mnogo odlikovanja, odlučno je stupala prema Ljubljani da skrene pozornost partizanskih snaga koje su se pripremale napasti našu pozadinu. Golemo partizansko mnoštvo pristiglo je iz Trsta da iznenada napadne ovu već iscrpljenu bojnu, koja izginu boreći se do zadnjega čovjeka.[1]3 U ovome okršaju komunisti poubijaše čak i one Hrvate koji su bili teško ranjeni i nesposobni za daljnju borbu. Ovo je bio nagovještaj onoga što će se desiti Hrvatima koji se predaju.

Zahvaljujući zaštiti "letećih" bojni, veliko mnoštvo vojnih i civilnih izbjeglica stiže do Celja u sigurnosti i odanle nastavi svoj put za Austriju. Što se tiče samih ljudi u"letećim" bojnama, kosti ovih veterana iz prvih dana hrvatske državne nezavisnosti od 1941. razasute su diljem prostora izmedu Zidanoga Mosta i Maribora, osobito uzduž obiju strana ceste Zidani MostCelje. Tu je mnogo i partizanskih kostiju da im prave društvo!

Moram takoder napomenuti da je jedna bojna mornaričke pješadije imala posebno sjajan udio u raščišćavanju puta za naše glavne kolone,

[1]3 Partizanske snage iz Trsta djelomično su se sastojale od talijanskih trupa bivše redovite talijanske vojske. Kada se 1943. Italija predala Saveznicima, mnogi talijanski časnici i vojnici u Dalmaciji i Istri pridružiše se partizanima. Od tada do konca rata oni su uvelike pomogli u tisku razvikanim partizanskim postrojbama pod Titovim vodstvom.

natjeravši partizane na bijeg u nizu opetovanih "vrućih" akcija. Ova jedinica bila je naveliko angažirana u borbi istočno od Zidanoga Mosta 11. i 12. svibnja. U napadu na dosta brojnije partizanske koncentracije naši izgubiše više od 300 momaka, uključivši mnogo viših i nižih časnika. Komunisti su pobjegli u toj zbrci, a preživjeli iz mornaričke bojne potpadoše pod zapovjedništvo bojnika Matijevića. On mi kasnije reče kako je vjerovao da se nikada prije nigdje na svijetu nije vidjelo takvo junaštvo u borbi kakvo se vidjelo u tih mornaričkih vojnika. Napominjem ovu činjenicu, e da bi se odala dužna počast heroizmu koje je naše mornaričko osoblje tako sustavno dokazivalo. Na isti je način i naša *Časna radna služba* dokazala svoje najherojskije osobine.

U skladu s mojim zapovijedima, u Celju sam se rastao od posljednje jedinice svojih osobnih stražara. Oni me ostaviše suznih očiju. U Austriju su ih pratile dvije hrvatske dame, članice sarajevske *Ustaške omladinske organizacije* koje su dijelile sudbinu vojnika.

Ostao sam u blizini Celja sve dok naše posljednje jedinice ne izidoše iz grada na putu za karavanske Alpe. Sa mnom ostadoše dvojica ljudi koje sretoh u šumi. Sa sobom sam imao i svoju vjernu "askericu", strojnicu koju smo mi sami proizvodili, i dvanaest ručnih granata. Ovo je bilo sve oružje kojim je raspolagao posljednji zapovjednik *Hrvatskih oružanih snaga. Po* prvi put tih dana oprah lice u jednome potoku te malo zaspah. Kada se probudih, osjećah se nekako osvježen pa započeh svoj put natrag prema hrvatskoj granici.

Čim sam ušao u domovinu, uspostavio sam vezu s jednom komandopostrojbom. Budući da sam bio ranjen u borbama za povlačenja, odlučih se na povratak u Zagreb zbog potrebe za njegom. Partizani kasnije doznaše gdje sam boravio za posljednjeg posjeta našem glavnom gradu. Vjerujem da je supruga jednoga od naših časnika izdala one osobe koje su me bile zaštitile.

Kada se to dogodilo, povratih se u šume u društvu drugih hrvatskih nacionalista koji su, prema svojim mogućnostima, željeli nastaviti rat protiv komunista. Prva nam je briga bila spasiti sve druge domoljube koji pobjegoše u šume. Čim smo okupili sve te ljude, započesmo s aktivnostima našega otpora. One su se temeljile na našoj pogrešnoj pretpostavci da će se događaji na međunarodnoj pozornici prije ili kasnije odvijati u prilog hrvatskih državnih interesa. U to vrijeme čak je i skeptik, kao što sam ja bio, morao vjerovati da će službeni Zapadni svijet naskoro morati zauzeti odlučno stajalište protiv ruskog i međunarodnog komunizma, ako ne želi da mu se desi sudbina Države Hrvatske i hrvatskoga naroda. Nije potrebno naglašavati kako su naše nade bile iluzorne. Slobodni svijet pružao je materijalnu i moralnu pomo(f komunistima posvuda, e da osigura uspostavu marksizma ne samo

u Hrvatskoj, Sloveniji, Dalmaciji, Bosni i Hercegovini i Istri nego i u drugim zemljama i narodima srednje i istočne Europe. Kada Amerikanci konačno započeše suprostavljati se širenju komunizma, učiniše to na Dalekom istoku, točno na prostorima gdje su imali najmanje mogućnosti za uspjeh u svojem zakašnjelom nastojanju da zaustave komunističke prijetnje.

Budući da sam Hrvat, možda je naravno što osjećam kako je sudbina I-Irvata teža od sudbine koju je pretrpio bilo koji drugi narod koji potpade pod komunističku dominaciju. Zbog uloge na koju sam bio pozvan u strašnom razvoju događaja koji zapadoše naše *Oružane snage i* građane koji im se pridružiše na putu u tuđinu, imam posebno gorke uspomene na događaje iz *1945.* Kao vojnik bio sam uvježban slušati naloge, a meni izrečeni nalozi bili su: 1. dati upute čitavom našemu vojnom osoblju da se povlači u Austriju i 2. zaustaviti organiziranje masovnoga otpora u pozadini naše *Vojske* na povlačenju. Rezultat ove pogrešne odluke koju je naša *Vlada* donijela bio je da su većinu naših vojnika i građana koji se predadoše Britancima u %jeri da će se s njima postupati kao s ratnim zarobljenicima, engleske vojne ti-lasti izručile partizanima. Čim su jugo-komunisti u rukama imali svoje žrtve daleko od očiju i ušiju zapadnih Saveznika, oni su ih tako mučili i klali da zaslužuju divljenje crvenih američkih Indijanaca otprije 200 godina.

I unatoč činjenici da su se pokolji hrvatskog vojnog osoblja i građana nastavili u tjednima, mjesecima i čak godinama poslije Drugoga svjetskoga rata, tisak "slobodnoga svijeta" podržava urotu šutnje o Titovim klaonicama. Slobodni svijet" previše je usredotočio svoju pozornost na uživanje plodova pobjede a da bi mario za sudbinu gubitaka u nedavno završenoj igri.

Odbor za istraživanje bleiburške tragedije zaslužuje pohvalu za svoja nastojanja da upozna službeni civilizirani svijet s činjenicama bleiburških, mariborskih i drugih poratnih pokolja.

Dajem svoju časnu riječ vojnika da sam napisao ovaj iskaz o koncu *Hrvatske vojske* samo koliko sam to i sam iskusio, vidio i osjećao. Ja sam osobno sastavio original hrvatskoga teksta ovoga iskaza u vjeri da će pomoći da se za buduće naraštaje sačuva istina o događajima u kojima sam, zbog svoje narodnosti i visokoga čina, odigrao razmjerno važnu ulogu.14'

General Vjekoslav Luburić Carcagente
(Valencia), Španjolska

15. kolovoza 1967.

14[i] General Luburić nije doživio da u tisku vidi ovu svoju analizu. U nedjelju 20. travnja 1969. godine on bi umoren u Carcagentu blizu Valencije kao žrtva "lova" u kojemu su mnoge ugledne hrvatske izbjeglice umorene od agenata jugoslavenske tajne policije, UDBE, Podulji

članci o Lubürićevu životu i smrti mogu se naći u svim važnijim španjolskim novinama i revijama. Na poseban način preporučujemo *La Actualidad Espan`ola* od 1. svibnja 1969, zbog cjelovitosti njezina članka o Luburiću. Koliko je nama poznato, američki mediji nisu uopće izvijestili o umorstvu generala Luburića. Sredinom šezdesetih godina, potonji je iskaz glavni urednik najprije doslovno preveo s hrvatskoga na engleski jezik. Onda je dr. Stanko Guldescu za američku publiku čitav iskaz uredio. Uredeni je tekst u ljeto 1967. na hrvatski preveden u nazočnosti generala Luburića, u njegovoj kući. Autor iskaza je uredeni tekst pred glavnim urednikom odobrio i vlastoručno ga potpisao točno na svetkovinu Velike Gospe 1967. godine. (Bilješka glavnog urednika i prevoditelja Johna Ivana Prcele.)

4. POGLAVLJE

Izručivanje hrvatskih žrtava

Vlada Nezavisne Države Hrvatskel poslala je 5. svibnja 1945. godine *Memorandum* feldmaršalu Alexanderu, glavnom zapovjedniku britanskih snaga u Italiji, tražeći da jedinice Osme britanske armije udu na područje hrvatske države i zauzmu glavni grad Zagreb i ostale ključne točke u državi. Hrvati su takoder zatražili da ove britanske snage prihvate predaju *Hrvatskih oružanih snaga,* koje su još uvijek bile nepobijedene i sasvim sposobne da se suprotstave Titovim partizanima i svim ostalim komunističkim snagama na Balkanu.[2] Vlada u Zagrebu htjela je da Englezi sačuvaju Hrvatsku i Sloveniju od komunizma, kao što su to stvarno učinili u Grčkoj, spasivši je od takve nesreće. Bilo je jasno da su hrvatske snage bile sposobne nadjačati Titove bande, ali je isto tako bilo jasno da se one ne bi mogle održati dugo protiv ruskih armija, koje bi došle u pomoć partizanima. Zato je namjera Zagreba bila da na taj način Rusima spriječi prodor u Hrvatsku i Sloveniju. Prema dr. Vjekoslavu Vrančiću, kopija ovog *Memoranduma* odnesena je u Glavni stožer feldmaršala Alexandera u Casertu, Italija, po dvojici ame ričkih zrakoplovaca, koje su zarobili hrvatski vojnici, a dr. Vrančić se osobno, kao predstojnik poslanstva za pregovore o predaji *Hmatskih oružanih snaga,* uputio u Alexanderov Glavni stožer s orginalom *Memoranduma.* Dr. Vrančića je pratio satnik Ante Vrkljan, koji je prije rata živio u Engleskoj i izvrsno

[1] Hrvatski je narod iskoristio njemačku invaziju na jugoslavensku državu 1941. godine da djelotvorno izrazi revolt protiv srbijanske hegemonije, koja je na svim područjima prevladavala od 1918. godine. Hrvatske snage unutar Jugoslavenske vojske potpuno su dezorganizirale tu armiju putem sabotaža, napuštanja postrojbi i onažane pobune. U Zagrebu je 10. travnja 1941. godine objavljena ponovna uspostava starog povijesnog trojedinog Kraljevstva Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Dr. Ante Pavelić, voda ustaškoga pokreta, osnovanog 1929, godine kao odgovor na odluku tadašnjeg jugoslavenskog kralja Aleksandra o uvodenju diktature, postao je poglavnik, odnosno poglavar novouspostavljene hrvatske države. Na nesreću, izbor Talijana, vojvode od Spoleta kao novoga kralja Hrvatske, nužno je u hrvatskoj javnosti povezan s ustupanjem velikog dijela Dalmacije Mussolinijevoj Italiji. To posve nepotrebno žrtvovanje dijela hrvatskoga državnoga prostora imalo je za učinak rast znakovitog nepovjerenja prema Pavelićevoj vladi u očima hrvatskih rodoljuba.

[2] *Hrvauke oružanesnage* imale su sedamnaest punih divizija na položajima, uz različite pomoćne i tehničke postrojbe. Hrvatska vojna stega i moral nisu ni najmanje smanjeni naglim i potpunim padom njemačke vojne sile. Pače, većina Hrvata bila je sretna da se, iako kasno, razmjerno bezbolno riješi bivšeg "saveznika". Bez sumnje, jedan od velikih propusta hrvatskog vrhovnog zapovjedništva u to vrijeme bio je što je propušteno učiniti sve što je bilo moguće da njemačke vojne postrojbe, povlačeći se s Balkana kroz Hrvatsku, predaju svoje oružje hrvatskoj vojsci. Iako su *Hruatske oružane snage* kroz cijeli rat bile ovisne o isporukama oružja i streljiva od Njemačke, te isporuke su bile umnogome ispod njezinih potreba, a oružje i oprema često su bili neispravni. Bio je to način na koji su Nijemci držali Zagreb ovisnim o Berlinu.

govorio engleski te je dr. Vrančiću trebao pomoći kao prevoditelj. Isto se tako i vlč. Guiseppe Masucci, osobni tajnik vatikanskog poslanika u hrvatskom episkopatu, trebao pridružiti ovoj hrvatskoj misiji.

No kada je zrakoplov dr. Vrančića trebao uzletjeti sa zagrebačkog uzletišta, dr. Ramiro Marcone, vatikanski poslanik, zabranio je vlč. Masucciju da se ukrca u zrakoplov. Tako su dr. Vrančić i satnik Vrkljan s ostalim članovima misije konačno poletjeli u dva sata poslije podne 5. svibnja. Sletjeli su sretno u Klagenfurt u Austriji, odakle su prevezeni automobilom u Lienz. Austrijski domaćini spremno su im stavili na raspolaganje gotovo novi mercedes, s obzirom na to da je automobil kojim su doputovali bio u jako lošem stanju. Takoder su zadužili jednog iskusnog austrijskog vozača da preveze hrvatsku misiju preko Alpa. U planinama izmedu Austrije i Italije misija je lako i s dopuštenjem prošla kroz predstraže Pete armije Sjedinjenih Država, a zatim i kroz položaje britanske vojske s gotovo neznatnim poteškoćama. Sve do 9. svibnja dr. Vrančić je imao razloga očekivati da će biti brzo prebačen u Alexanderov stožer u Caserti. Tako se barem moglo razabrati iz razgovora visokih britanskih časnika sa satnikom Vrkljanom. Ali iznenada toga dana situacija se katastrofalno promijenila. Hrvatska mirovna misija bila je zatvorena u logor ratnih zarobljenika u mjestu Mestre, blizu Venecije. Medutim već sljedećeg dana bili su pušteni, s dopuštenjem da nastave svoj put na jug prema Caserti. No, ne zadugo, jer su opet zatvoreni preko noći u jednom drugom zarobljeničkom logoru u Ceseni.
Iako su ova kratka zatvaranja mogla biti samo najlakši način za osiguranje noćnog odmora za misiju mira, i dr. Vrančić i satnik Vrkljan doživjeli su ih vrlo neugodnim. 11. svibnja bilo im je dopušteno putovati dalje na jug prema Forliju, gdje su došli pod nadzor britanskog ratnog sigurnosnog odreda br. 313. Na čelu te jedinice britanske vojske bio je neki kapetan Douglas. On je uistinu pokazao veliko zanimanje za mercedes kojim je hrvatska misija putovala, ali ni najmanje ga nije zanimala misija predaje *Hruatskih oružanih snaga,* koju su imali obaviti. On je držao hrvatske mirovne poslanike gotovo posve izoliranima sve do 18. svibnja, kada im je konačno dopustio da posjete biskupa Forlija. Jedino što su biskupa mogli zamoliti bilo je da obavijesti hrvatsku vladu putem vatikanskih medija o neuspjehu njihove misije. Dva dana kasnije, 20. svibnja, kapetan Douglas je slomio držak bijele zastave koju su hrvatski poslanici imali na svojim kolima cijelim putem od Austrije. Bacio je medunarodno priznati simbol mirovne misije u uličnu prašinu Forlija. A tada je uz pomoć jednog talijanskog suradnika konfiscirao njihov mercedes i u njemu napustio Forli na putu u sjevernu Italiju. No prije nego što je otputovao, dao je dr. Vrančića i satnika Vrkljana zatvoriti u zarobljenički logor u Forliju. To je bila žalosna konačnica

hrvatske mirovne misije u sramotnoj režiji britanske "vojne diplomacije".3 U meduvremenu, *Hrvatske oružane snage i civili* izbjeglice prešli su u Austriju u uvjerenju da je hrvatska vlada napravila dogovor s Britancima, po kojem im Britanci priznaju status ratnih zarobljenika. To bi bilo u skladu s odredbom Ženevske konvencije i drugih medunarodno prihvaćenih ugovora, kojima su podredeni zakoni rata.

Dr. Pavelić i njegova vlada vjerojatno su držali da su Vrančić i Vrkljan uspješno izvršili svoju misiju i da su time osigurali više od 400.000 hrvatskih rodoljuba, koji su morali ostaviti svoju rodnu zemlju radije nego se podvrgnuti marksističkoj tiraniji. Ali dok se hrvatska misija mira uzalud trudila doći do Glavnog stana feldmaršala Alexandera u Caserti, Englezi su hinjenim mirom i ozbiljnošću započeli s izručivanjem hrvatskih izbjeglica, koje su u Austriji tražile utočište, u ruke ubojica pod komandom Josipa Broza Tita.

Britanci su već od 10. svibnja započeli taj posao u ograničenom, ali i krajnje zabrinjavajućem smislu. Toga dana jedna hrvatska grupa od oko 500 vojnika i nekoliko svećenika, zaustavila se na malom prostoru pred mjesnom crkvom u Weldenu. S obzirom na to da je taj dan bio četvrtak, blagdan Uzašašća, svećenici i većina vojnika pribivali su svečanoj svetoj misi. Malo iza toga britanska vojna policija potrpala je jednu grupu izbjeglica u kola kojima su prije toga došli iz Hrvatske. Potom ih je ta ista vojna policija odvela u grad Villach. Ta prva grupa je zaustavljena i razoružana ispred mjesne britanske komande. Druga grupa je razoružana izvan grada, na cesti koja vodi u Spital, a onda je vraćena u Villach da se pridruži ostatku glavne kolone. Svi su kao zarobljenici potom odvedeni iz Villacha u Arnoldstein, na austrijsko-jugoslavenskoj granici, i izručeni. Nakon ovog izručenja jedan hrvatski svećenik u Villachu zahtijevao je da bude obaviješten o sudbini ove grupe koja je dospjela na austrijsko tlo. Britanski zapovjednik odgovorio mu je da uopće ništa ne zna o njima.

Nekoliko dana kasnije britanska vojna policija otišla je u Tiiracher Berger da se "pobrine" za drugu hrvatsku grupu, u kojoj je bilo oko 130 članova hrvatske vlade. Ti istaknuti ljudi bili su smješteni u dva hotela u ovom slikovitom alpskom odmaralištu. Neki od njih bili su uvjereni, a drugi samo prisiljeni vjerovati, da se trebaju iz ovog mjesta preseliti negdje drugdje. Medu ovih 130 visokih dužnosnika bili su: ministar-predsjednik dr. Nikola Mandić, državni ministri dr. Osman Kulenović i dr. Mile Budak (poznati književnik), Ademaga Mesić, dr. Makanec, dr. Puk, dr. Canki i drugi. Sve njih je britanska vojna policija uvjerila kako će najkraćim mogućim putem

3 Iscrpan opis putovanja rnisije mira u Italiju priredio je dr. Vrančić u svom djelu - *S bijelom zastavom preko Alpa* (Buenos Aires, 1953J. Vidjeti, takoder, dr. G. Masucci - *M2sija u Hrvatskoj* (Valencija, 1967.).

biti prebačeni u Italiju. Praćeni britanskom vojnom policijom, ovi su ljudi najprije dovedeni do Turacha; potom su ih vodili kroz Tamsweg na jug u Rosegg, St. Jacob, Maria Elend i Rosenbach. U Rosenbachu su na željezničkoj postaji ukrcani u vlak, koji ih je kroz tunei alpskih Karavanki preveo na područje Jugoslavije.

Sve to nije ostalo neprimijećeno i neki od ljudi počeli su ozbiljno sumnjati u britanska obećanja. Jedan od njih, general Vilko Pećnikar, prozreo je to vjerolomstvo, pa je iskočio iz jurećeg vlaka i pobjegao u obližnju šumu. Drugi su, pak, mislili da je njihovo putovanje zamišljeno kao nužni prolaz kroz Jugoslaviju na putu u Italiju, jer je željeznička pruga dalje na zapad bila porušena u ratu i još nije bila popravljena. No stvarnost se otkrila kad su se dolaskom u Jesenice zatvorenici našli posve u rukama Titovih partizana.

Iz Jesenica svi su odvezeni u Zagreb i prYSiljeni rnarširati gradskim ulicama. Tek koji dan kasnije, članovi vlade i druge istaknute osobe iz izručene grupe, bili su izvedeni na tobožnje sudenje te odmah strijeljani ili obješeni.[4] Glavna namjera Titovih partizana bila je da nagovore "svoje engleske saveznike" da njima predaju cijelu hrvatsku vladu i hrvatsku vojsku. Gdjegod i kadgod su Englezi pokazali volju da učine tako, komunisti su uklonili Hrvate s austrijskog tla što su brže mogli, a onda ih ili odmah poubijali ili ih izložili zloglasnim "marševima smrti", koji su opisani drugdje u ovoj knjizi. Jedan od preživjelih, satnik Josip Hećimović, prikupio je iscrpne podatke o ovim "marševima".5

S obzirom na to da je rat bio nepovratno izgubljen, hrvatsko vojno zapovjedništvo, u skladu s naredbama primljenim od dr. Ante Pavelića i njegove vlade, nije smatralo kako treba svojim vojnicima narediti da stave svoje živote u posljednju, beskorisnu bitku. Englezi su imali na raspolaganju na stotine zrakoplova i tenkova, protiv kojih hrvatska vojska, beznadno opterećena tisućama civilnih izbjeglica i nikad dovoljno naoružana, nije irnala baš nikakvog izgleda za uspjeh. Kad su vojni savjetnici konačno shvatili da Englezi namjeravaju svu vojsku i cijelu masu civilnih izbjeglica predati partizanima, bilo je prekasno organizirati bilo što osim vojnički beskorisne posljednje borbe za već izgubljenu svrhu.

Prema tome, početak najveće tragedije u cijeloj povijesti trinaest stoljeća stare hrvatske države bio je pred nama. Slijed masovnih pokolja, izvršenih od Titovih "ubojica" Hrvati i Slovenci obično označavaju kao "bleiburška tragedija" ili, još točnije, "bleiburški pokolji". To je naziv po mjestu Bleiburgu, koje se nalazi blizu austrijsko-slovenske granice, gdje je većina hrvatskih

4 Dr. Dragutin Kamber: *Moja sjećanja na exodus,* Danica, Chicago, lipanj 1961.

[5] Josip Hećimović: *In Tito's Death Marches and ETtermination Camps,* New York, 1962.

izbjeglica, i vojnih i civilnih, probijala put kroz komunistički otpor. Bilo je to kod Bleiburga, gdje je britanska Vojna komanda u Austriji zahtijevala bezuvjetnu predaju hrvatske vojske i civila. Bilo je to kod Bleiburga, gdje su hrvatski generali dopustili da budu prevareni u prihvaćanju takve predaje i degradiraju se na ulogu ovce u klaonici. Bilo je to u Bleiburgu, gdje je bila stvorena većina dugačkih kolona hrvatskih izbjeglica, koje su se kasnije pretvorile u zloglasne "marševe smrti".

15. svibnja 1945., oko 4 sata poslije podne, po našoj procjeni, nekih 120.000 pripadnika *Hrvatskfh oružanih snaga i* bezbrojne tisuće civilnih izbjeglica bili su smješteni na prostranom polju kod Bleiburga. Svi su oni znali da su njihovi vojni i civilni predstavnici posljednjih nekoliko dana u stalnim pregovorima s lokalnim britanskim vojnim predstavnicima. Tako, kad su iznenada primili naredbu da istaknu bijele zastave predaje, da pripreme oružje za predaju i odbace ga na odredenom mjestu, oni su to učinili u očekivanju da će biti engleski ratni zarobljenici. Predaja je trajala od 4 sata poslije podne do 10 sati navečer, kada su Englezi naredili da se obustavi do sljedečeg jutra.

Od mjesta predaje kolone zarobljenika marširale su u sam Bleiburg. Ovdje su civili odvojeni od vojnika; civili su bili na lijevoj strani, a vojnici na desnoj strani četveroredne kolone. Prije mraka te u noći od 15. na 16. svibnja, mnoge tisuće zarobljenika stigle su u La.wamund, a britanski vojnici pratili su ih do ovoga grada. Kako su im se stalno pridruživali novi zarobljenici, tako su i kolone neprestano rasle. Predaja kod Bleiburga uključuje otprilike još 30.000 drugih Hrvata, koji su stigli u dolinu obližnje rijeke Meza. Većina ovih izbjeglica okupila se oko sela Prevalje i C'Juštanj. Oni koji su zarobljeni kod Prevalja, uputili su se u koloni prema Bleiburgu. Prvi dio ove kolone prošao je kroz Bleiburg tijekom noći i ranog jutra 15./ 16. svibnja. Svi ostali dijelovi kolone iz Prevalja prešli su Dravu tokom jutra cestom prema Dravogradu, iako je bilo manjih grupica koje su zaostajale iza glavne kolone.

Većina Hrvata koji su se predali u blizini Guštanja takoder su odvedeni u Dravograd. Ovdje su, pak, rasporedeni u nekoliko "kolona srnrti", koje su organizirali njihovi komunistički "osloboditelji". Neki iz ove ljudske mase, predodredeni za Titove klaonice, morali su iči u Maribor, a drugi u Celje.

Nekoliko tisuća Hrvata odbilo je predaju koja im je bila naredena na polju pred Bleiburgom. Jednostavno su se povukli u šumu. Ti, koji su odbili predaju, našli su priliku da se probiju u unutrašnjost Austrije, gdje nije bilo komunista kojima bi ih Britanci ili austrijski socijalisti[6] mogli predati, ili na

6 Izraz "austrijski socijalisti" odnosi se na marksistički orijentiranu Socijal-demokratsku partiju, a ne na staru Kršćanska-socijalističku partiju, koja se poslije rata organizirala u konzervativnu i jaku Katoličku narodnu stranku.

svoj način vratiti u Hrvatsku.

General Rafael Boban, uz pratnju preko 2.000 najodlučnijih boraca, odlučio se vratiti u domovinu. Ostalih oko 1.000 Bobanovih vojnika, koji su mu se htjeli pridružiti u noći 15./16. svibnja, pali su nesrećom u ruke partizana, koji su ih odmah uključili u"kolone smrti" prema Mariboru i Celju. Medu drugim časnicima koji su svoje vojnike poveli za sobom u šume, treba posebno spomenuti bojnika Nosu, zapovjednika *Časničke škole oružanih snaga* (Zagreb) i natporučnika Buhina.

Velik, pak, dio Pete bojne "Crne legije" iz Koprivnice i Vojne akademije iz Kerestinca odlučio je poći dublje u Austriju. Iako su zaobišli britansku kolonu tenkova, na svom putu prema Klagenfurtu naišli su na jake britanske snage. Baš kao i mnogi drugi Hrvati, "Crna legija" i vojni pitomci nisu mogli pretpostaviti da je predaja Englezima zapravo predaja partizanima. Da su to znali, Englezi bi u ovom slučaju imali pred sobom tešku borbu. Ali oni su, očekujući da će time postati britanski ratni zarobljenici, dopustili da budu razoružani. No Englezi su ih vratili natrag u Bleiburg i predali komunistima (partizanima). Partizani su ih odmah uključili u nove kolone prema Dravogradu i"crvenim klaonicama", zajedno s drugim žrtvama.

Mnogi hrvatski časnici shvatili su situaciju mnogo ozbiljnije i stvarnije nego njihovi, za ovakve prilike i okolnosti, manje vješti sunarodnjaci. Ljudi koji su na svojim ledima već prije iskusili ovakve i slične engleske "finese", ili su ih zapamtili iz pismene povijesti, razišli su se medu zarobljenike u noći 15./16. svibnja upozoravajući ih što će im se zapravo dogoditi. Nagovarali su sve one koji su sposobni da im se pridruže u odlasku u šumu, da tako izbjegnu izručenje u ruke komunista. Bilo je najmanje pedesetak časnika koji su zdušno pokušavali odvratiti one koji se još nisu predali da ne predaju svoje živote na milost Britancima, koji se uopće nisu brinuli što će se dogoditi Hrvatima, svakom osobno ili svima zajedno. Na sreću, uspjeli su uvjeriti mnoge, vojnike i nevojnike, da se vrate s njima u Hrvatsku, gdje su ili nastavili gerilski rat protiv "crvenih" ili se nastojali pojedinačno izgubiti medu poslijeratnim pučanstvom.

Većina izbjeglica koji su još bili u brdima i šumama oko Bleiburga u vrijeme predaje, vratili su se u domovinu sa svojim časnicima. Oni koji su se predali ujutro 16. svibnja, živjeli su barem toliko dugo da zažale svoju lakoumnost. Zora 16. svibnja otkrila je neočekivan prizor, kad su tisuće Ijudi nakon noći provedene u gusto pošumljenim brdima počeli silaziti na cestu. Neki su silazili svojevoljno iz zaklona gdje su se sklonili, dok su druge, koji nisu poslušali upozorenja svojih časnika, okružili partizani.

Mnogi od Hrvata još su uvijek mislili da će biti engleski ratni zarobljenici. Englezi su sami pridonijeli toj obmani, jer je engleski Glavni stan bio u

Bleiburgu, a zarobljenici zatočeni toga jutra bili su postrojeni i razoružani na raskršću, samo malo sjevernije od toga grada. Ovi ljudi još uvijek nisu mogli vjerovati da će partizanima biti dopušteno slobodno odlučivati o njihovoj sudbini.

Osma hruatska posadna bojna nije se predala prethodnog dana (15. V.). Povukla se u šumu duž desne strane ceste, da bi mogli vidjeti što se dogada s ljudima koji su se predali. No kad su Englezi 16. svibnja tražili da se bojna preda britanskom Zapovjedništvu, ovi su napravili istu pogrešku koju su i toliki drugi Hrvati napravili: mislili su da su time slobodni od partizanske osvete. Naravno, Britanci su ih spremno predali u ruke ubojica.

Druge hrvatske vojne postrojbe, koje su bile odvojene od glavnog dijela vojske i nisu znale što se je u meduvremenu dogadalo, stigla je ista sudbina. Nakon što su predali glavninu hrvatskih izbjeglica komunistima 15./16. svibnja, Englezi su počeli izručivati i one mnogobrojne izbjeglice koje su im se predale u klagenfurtskoj dolini.

Bilo je na tisuće Hrvata koji su se probili iz Zagreba u ovaj dio Koruške. Tisuće Hrvata koji su izbjegli s Bleiburškog polja takoder su došli ovdje. Ti ljudi su prenatrpali logore ratnih zarobljenika u Klagenfurtu, Krumpendorfu, Tbschlingu, Rossegu, Ferlachu, Viktringu, Maria Saalu, Tamswegu, Grafensteinu, Vblkermarktu, Griffenu i Wolfsbergu. U svemu, bilo je tu najmanje 90.000 Hrvata, rasporedenih kroz cijelu klagenfurtsku dolinu.

Kako bi proces izručivanja mogli učiniti što lakšim, Englezi su uvjeravali Hrvate da ih žele poslati u zarobljeničke logore u Italiji. Neki od Engleza su čak uspjeli uvjeriti Hrvate da će u ovim talijanskim logorima biti uvježbani za nastavak borbe protiv komunizma.

Englezi su 15. svibnja doveli oko 3.000 Hrvata iz samoga grada Klagenfurta na željezničku postaju u Rosenbach. Njihov broj narastao je do 5.000 dok su čekali vlakove koji su ih, po britanskim navodima, trebali odvesti u Italiju. No vlakovi su išli u Jesenice, a kad su prešli slovensku granicu, engleske stražare zamijenili su partizani. Konačno su Hrvati shvatili da su opet prevareni i mnogi su skakali iz već jurećeg vlaka; sada više nisu gajili iluzije o tome što im Englezi spremaju.

Pripadnici Pavelićeve straže bili su medu prvim hrvatskim postrojbama koje su stigle u Korušku. U toj postrojbi bilo je oko 1.000 Ijudi. Oni su se kao postrojba zajedno predali Englezima, koji su im oduzeli oružje i odveli ih u Krumpendorf, gdje su bili smješteni u privremene barake pokraj željezničke postaje. 16 svibnja cijela je grupa, zajedno s civilima koji su im se pridružili, dovedena u Villach. Tu su uključeni u drugu hrvatsku grupu, koja' je bila pod zapovjedništvom natporučnika Babića. Tako sastavljenu skupinu Englezi su ukrcali u teretne vagone i zaključali ih. Na taj način su sve ove žrtve predali u ruke partizanima.

Englezi su partizanima 17. svibnja izručili još 3.000 Hrvata, koje su prije toga doveli u Krumpendorf. Medu njima je bio i jedan visoki časnik, pukovnik Marković, i priličan broj drugih časnika. Svi ovi zatvorenici odvedeni su preko Unterferlacha u St. Jacob, odakle su engleskim vojnim kamionima prevezeni na željezničku postaju u Maria Elend. Ovdje su ih ukrcali na vlak za koji su rekli da ide u Italiju. Kad je vlak napustio Maria Elend, bio je već mrak i zatvorenici nisu mogli razabrati da vlak ne ide u Italiju nego u Sloveniju. Tek kad su stigli u Jesenice shvatili su strašnu istinu. Da su to mogli naslutiti ranije, lako bi nadjačali englesku stražu u Maria Elendu i sklonili se dalje u obližnja sela.

Pukovnik Petrović naslutio je što se sprema izbjeglicama i pokušao je odvesti kolonu kojom je zapovijedao, dublje u unutrašnjost Austrije. Nekih 2.000 od njegovih vojnika nisu ga brižljivo slijedili, nego su zaostali raštrkani duž ceste za Ferlach. Englezi su ih okružili, prisilili na razoružavanje i zatvorili u teretne vagone na željezničkoj postaji u Maria Elendu. Odavde su izručeni u ruke britanskih "ratnih saveznika", jugoslavenskih komunista. Potom su ih odvezli vlakom u Jesenice, odakle su morali marširati do mjesta likvidacije. 18. svibnja, još je jednoj hrvatskoj skupini, ovaj put sastavljenoj od 800 vojnika i civila, naredilo englesko zapovjedništvo da napusti Krumpendorf, a njima se takoder moralo pridružiti i drugih 500 hrvatskih vojnika koji su došli iz privremenog logora u Maria Saal. Zatim se je još jedna grupa od 300 izbjeglica koji su skupljeni u Tamswegu priključila ovoj koloni. Bojnik Stipe Milinković, satnik Đuro Marković, natporučnik Šindik, i drugi časnici bili su uključeni u ovako sastavljenu grupu.

Na željezničkoj postaji u Rosenbachu još se 250 hrvatskih oružnika iz logora sjeverno od Krumpendorfa pridružilo ovoj koloni. Svi ovi Ijudi željeli su se boriti radije nego biti u rukama partizana. Ali Englezi su ih prevarili, obećavajući im da će ih prebaciti u Udine, u sjevernoj Italiji. Tek kad su se našli u rukama Titove vojske, shvatili su da su tragično prevareni. U ovoj konkretnoj grupi žrtava engleske dvoličnosti i partizanskog barbarizma bilo je preko šezdeset iskusnih i za borbu spremnih časnika, medu njima i general Tomislav SertiC Izmedu 19. i 23. svibnja Englezi su izručili i velik broj hrvatskih izbjeglica iz Grafensteina. Kao i prije, i ovim žrlvama su rekli da ih vode u Italiju. Zato su zarobljenici i dopustili da ih bez ikakvog otpora vode na postaju Maria Elend. Engleski stražari temeljito su ih pretražili na postaji kako bi bili sigurni da pri sebi nemaju skrivenog oružja, a potom su ih ukrcali u teretne vagone. Na taj način su ih prevezli u dva posebna vlaka do Rosenbacha, gdje su čekali partizani. Englezi su 20. svibnja doveli na istu postaju daljnjih 2.000 Hrvata. General Ajanović i dopukovnik Orešković -

7 Dr. Fra Oton Knezović: *Poko j Hruatske vojske 1945.* (Chicago, 1960.).

Gandi bili su u toj skupini. Kad su Englezi zaplijenili samokrese koje su ovi časnici nosili, i ovi Hrvati su počeli sumnjati o engleskoj "vojničkoj časti" i toliko opisanom anglosaksonskom smislu za "fair-play". No kad su ih Englezi ozbiljno uvjeravali da ih prevoze u Italiju, ovi su im povjerovali. Nakon putovanja vlakom cijelu noć zarobljenici su se ujutro probudili u rukama partizana, koji su ih pješke sprovodili u Št. Vid.

Još dvije zarobljeničke skupine sproveli su Englezi 21. svibnja iz Grafensteina. Prvu od njih činile su pretežito obitelji, iako je medu njima bilo i nešto pojedinaca civila. Njih su Englezi ukrcali u vojne kamione oko 8 sati ujutro i odvezli u Bleiburg. U 11 sati ujutro u dodatne kamione ukrcali su i drugu, miješanu skupinu vojnika i civila, medu kojima je bilo i svećenika, i sproveli je za prvom. Bilo je ukupno oko 1.500 ljudi u obje skupine. Pratila ih je engleska vojna policija na motor-kotačima, a na čelu i začelju svake kolone bili su tenkovi. Sve su ove Hrvate sproveli do željezničke postaje u Bleiburgu, gdje su ih brižljivo pretražili.

U meduvremenu svi su zatočenici postali uvjereni da ih ne kane poslati u Italiju, kako su im Englezi prije toga govorili, pa su počeli bježati i sakrivati se u obližnje žitno polje. Vlč. dr. Kranjčec, koji je govorio engleski, zatražio je od engleskog zapovjednika dopuštenje da se zatočenici sami pobrinu za sebe i nadu si moguće utočište. Ovaj je odgovorio da Hrvati moraju biti izručeni Jugoslaviji, ali, ako su na bilo koji način bili zlostavljani, onda trebaju podnijeti žalbu britanskom konzulu u Zagrebu! Je li taj britanski časnik bio samo naivan i glup vojnik, neznalica u svemu što je izvan njegove službe, ili je bio namjerno licemjeran i podrugljiv? Kakva god njegova intelektualna razina bila, njegova primjedba podsjeća na izreku pokojnog Georgea Bernarda Shawa, koji se ponekad volio zamišljati marksistom: *Nema ništa tako dobro i ništa tako loše da nećeš naći nekog Engleza da to negdje ne radi. Ali nećeš nikada naći jednog Engleza da radi nešto krivo.*

Engleski vojnici koji su pratili izbjeglice, upozorili su ih kako imaju naredbe od svojih nadredenih časnika da pucaju u svakog zarobljenika koji pokuša pobjeći. U sumrak su partizanima predali sve Hrvate koji nisu uspjeli pobjeći. Partizani su ih potrpali u teretne vagone i odvezli u Maribor na pokolj uza zaglušnu paljbu pušaka i strojnica. Osim vlč. Kranjčeca, glavara franjevačkog samostana u Karlovcu, dr. Ribić je takoder izručen s ovim nesretnicima.

Sljedećeg dana, 22, svibnja, opet su Englezi iz Grafensteina odveli drugih 1.000 ljudi. I ovim su ljudima obećali da će ih prevesti u Italiju. I opet su žrtve vjerovale u ono što su im rekli, dok nisu došle u Bleiburg i čule što im je rečeno o sudbini onih koji su došli prije njih.

Konačno, 23. svibnja logor ratnih zarobljenika u Grafensteinu je zatvoren; posljednjih 800 Hrvata koji su bili u njemu čuli su priču o prijevozu

u Italiju, ali su ih umjesto toga poslali u Bleiburg. Na željezničkoj postaji u Grafensteinu postrojili su ih u kolone po četiri i pustili ih čekati na žegi preko dva i pol sata. Hrvatskim časnicima su oduzeli njihove samokrese, u izravnoj suprotnosti s odredbama Ženevske konvencije o postupanju u medunarodnim sukobima. Neki vojnici i civili koji su se prije sklonili u šume, bili su prisiljeni zbog gladi i iscrpljenosti priključiti se ovoj zadnjoj grupi zarobljenika u Grafensteinu. Konačno, sve su ih ukrcali u teretne vagone i prevezli do sljedeće postaje, gdje su vlak preuzeli i uputili ga u Maribor.$ Jedna posebna hrvatska grupa, sastavljena poglavito od pripadnika Pavelićeve *Tjelesne straže i* stožernog osoblja, stigla je kamionima u Lawamund, Vblkermarkt i Griffen. Cijelim putem iz Zagreba imali su na raspolaganju oko dvadeset kamiona hrvatske vojske. Pojedinci i grupe stalno su se pridruživali početnoj jedinici. Da bi izbjegli sukob na austrijskom tlu, ili s partizanima koji su imali neke svoje snage u Klagenfurtu, nekih više od 2.000 Hrvata u ovoj grupi otišlo je radije u Tbschling.

Pukovnik Petrović, glavni stožerni časnik *Tjelesne straže,* bio je takoder zapovjedni časnik ove jedinice u izbjeglištvu, iako su pukovnici Aladar, Bidler i Jagnjić te dopukovnik Sladović i drugi visoki časnici takoder bili u ovoj grupi. Petrović je bio sa svojom ženom. On je predao cijelu grupu Englezima, koji su u svaki kamion postavili po dva naoružana stražara, te cijeli konvoj uputili u Rosenbach, gdje je 20. svibnja obavljen uobičajeni
proces izručenja. Medutim, sam Pukovnik Petrović nije bio izručen taj dan.

Jedna mala skupina uspjela je svladati mnoge poteškoće nakon napuštanja Zagreba, probila se do engleskog operativnog područja u Austriji i konačno stigla u Volkermarkt. U ovoj grupi bio je i poznati protutenkovski topnik Slavko Truhli, koji je zadobio velik ugled medu Hrvatima zbog svog uspješnog i herojskog primjera u borbama oko Dravograda. S obzirom na to da su mnogi pojedinci i manje grupe izbjeglica dolazile u Volkermarkt, ova je grupa narasla na preko tisuću ljudi. Nakon predaje Englezima svi su ovi ljudi bez iznimke bili izručeni partizanima.

Neki dijelovi 369. legionarske divizije i druge njemačke jedinice takoder su stigle u englesku zonu. Nijemci su ovdje imali oko 4.000 Ijudi; bilo je i nešto hrvatskih dragovoljaca koji su služili s njima. Jedna engleska oklopna jedinica prihvatila je predaju Nijemaca. Cijela grupa je 16. svibnja uz pratnju engleske straže i nešto partizana prevedena u Lawam0nd. Englezi su ovdje jednostavno napustili ovu grupu zarobljenika i prepustili ih na milost i nemilost komunistima.9

8 Vidjeti Dokument XIX. od R. G. G. Vidjeti, takoder, članak *Na Maršu smrti od Klagenfurta do Ivančice,* Drina (travanj, 1954., br. 3-5.).

9 E. Schimdt-Richberg: *Der Endkampf auf dem Balkan* (Heidelberg, 1955 J.

Neke pojedince, koji su na vrijeme napustili pukovnika Petrovića da bi izbjegli predaju, i ostatke Prve obrambene divizije opkolili su Englezi i priveli ih u veliki logor ratnih zarobljenika u Viktringu, pet kilometara južno od Klagenfurta. Tu je bilo približno 4.300 Hrvata. 21. svibnja Englezi su prebacili ove zarobljenike u Maria Elend. Prije nego što su pošli, jedan engleski pukovnik održao im je govor. Rekao im je da su oni odredeni da idu u Italiju, gdje će biti pripremani za sudjelovanje u budućoj borbi protiv komunizma. Njegov govor je preveden na hrvatski, i svi Hrvati, uključujući i pukovnika Petrovića, koji se takoder pridružio grupi, bili su ugodno ohrabreni tim govorom. Kad je Englez završio svoj govor, ovi hrabri veterani antikomunističke borbe puni nade i vedra čela brzo su napunili dva vlaka, koji su ih povezli k jugu. Tek kad su vlakovi prošli kroz tunel na austrijsko-slovenskoj granici, otvorile su se oči i ovim nesretnim hrvatskim sužnjevima da shvate da su predani u krvave ruke partizana. U Jesenicama su morali ostaviti vlakove i poći kao ovce na klanje prema Radovljici, gdje su mnogi od njih ubijeni.lo

Znatan broj Hrvata koji su pobjegli iz okolice Bleiburga, da izbjegnu predaju na tom mjestu, uputili su se prema Klagenfurtu. Približno 700 ovih bjegunaca uhvatili su Englezi u blizini samoga grada i odveli ih u Krumpendorf, a 22, svibnja odveli su ih u Maria Elend, pod izlikom da ih šalju u Italiju. U Maria Elendu opet su predani u ruke partizanima. Mectu ovim zarobljenicima bili su P. Bjondić, Ivan Carević, Josip Križić, Ivan Ivanović i drugi dobro poznati Hrvati. Četiri osobe, spomenute ovdje, mnogo sretnije od mnogih svojih supatnika, provele su tri mjeseca u zatvoru Titove Jugoslavije, ali su konačno uspjele pobjeći u Italiju i potom u Ameriku.

Nakon izručenja spomenute grupe, velik broj vojnika i civila, bez hrane i zaklona, bio je prisiljen predati se. Tako ih je već 25. svibnja u Krumpendorfu bilo oko 2.500. Na taj dan posjetilo ih je englesko Nadzorno povjerenstvo na čelu kojega je bio visoki časnik. On im je održao uobičajeni "fight talk", koji je general Rubčić preveo na hrvatski. Naravno, uobičajeno obećanje za zajamčeni slobodni prolaz u Italiju nije izostalo. Kad su već stigli na željezničku postaju Maria Elend, ova nova grupa zarobljenika doživjela je istu sudbinu kao i one koje su došle prije. Smješteni su u vlakove koji su ih odvezli u Jesenice.

Medutim prije dolaska na ovu postaju časnike su skinuli s vlakova i mnoge su od njih partizani odmah poubijali. Druge su, pak, uključili u "kolone smrti", koje su išle prema Kranju.ll

10 Vidjeti svjedočanstvo Hasana Selimovića, Dokument XXVII. 11 Hećimović, vidjeti spomenuto djelo, str. 24.

U Viktringu je bio iogor ratnih zarobljenika, koji je bio predviden za antikomtmiste Slovence. Medutim, u njemu je bilo takoder najmanje 2.500 Hrvata, koji su 27. svibnja, zajedno sa 600 Slovenaca i nešto srpskih rojalista, dovedeni na željezničku postaju u Rosenbach. Ovdje su ih Englezi predali partizanirna, koji su ih sproveli u komunističke klaonice.

Knjiga koja je izdana 1960. pod naslovom *vetrinjsk,a tragedija* obiluje dokumentacijom o ovim dogadajima i podsjeća na žalosnu sudbinu ovih Slovenaca kao i ostalih žrtava. Protukomtunistički Srbi su takoder objavili knjigu pod naslovom *Kočevje,* koja opisuje likvidiranje Srba, Slovenaca i Hrvata koje su Englezi predali partizanima. Obje ove knjige naglašavaju činjenicu da su engleske vlasti obećavale zarobljenicima svih triju narodnosti slobodan prolaz u Italiju. Navodi ovih knjiga takoder ističu ulogu zlokobnog bojnika Williama Johnsona, koji je po svemu bio glavni izvor ove obmane.

Upornim ponavljanjem obećanja da će zarobljenici biti prevezeni u Italiju, bojnik Johnson je bitno pridonio broju i vremenskom slijedu u kojem su likvidirane tisuće ljudi koji nikad ne bi pristali na predaju da su unaprijed znali kuda ih se otpravlja. U vrijerne pisanja ove knjige engleski vladini krugovi u Londonu započeli su tajnu istragu o točnosti činjenica objavljenih *u Kočezju.* Rezultati istrage objavljeni su u Kanadi a službeni predstavnici u Ottawi obavijestili su svoje engleske sugovornike da je ono što je rečeno u
Koć`ei ju "bitno točno".[12]

U Rossegu su Englezi prikupili u jednu grupu oko 2.000 izbjeglica Hrvata. Iako su neki od ovih ljudi došli u Rosseg izravno iz Hrvatske, drugi su ondje došli iz Villacha, Spitala i drugih manjih austrijskih gradova u zapadnom dijelu klagenfurtskog bazena. Svi ovi nesretnici su 31, svibnja predani partizanima na željezničkoj postaji u Arnoldsteinu.[13]

Najzanimljiviji i najočiglednij slučaj zbio se sa sudbinom jedne grupe od približno 3.000 Hrvata, koji su sa soborn imali oko 150 motornih vozila kad su napustili domovinu. Oni su stigli u Reichenfels, gdje su ih Englezi proglasili zarobljenicima, a onda su ih prebacili u Sankt Stefan, dva i pol kilometra od Wolfsberga. Samo nekolicina iz ove skupine je bila izručena partizanima. Životi velike većine bili su spašeni zahvaljujući oštroumnosti i poštenju rnjesnog engleskog zapovjednika. On je rekao Hrvatima sasvim iskreno kako ima naredbe od viših engleskih vlasti da izruči sve izbjeglice partizanima. Zatim je počeo odugovlačiti s provedbom zapovijedi opetovano govoreći Hrvatima da samo oni pojedinci koji se smatraju vojnicirna trebaju biti vraćeni u Jugoslaviju.

12 Vidjeti - *iletrinjska tragedija* (Cleveland, 1960.), str. 59. Vidjeti takoder knjigu Borivoja Karapandžića: *Kočevje* (Cleveland, 1959.), str. 36-40., te članak Lubor J. Zinka - *For Titoist Crimes: A Later day Nurnberg,* koji je izašao u Toronto Daily Telegrafu 22. srpnja 1966.

13 Knezović, navedeno djelo, str. 80.

Bojnik Braco Tomljenović iskoristio je odgadanje da okupi 200 vojnika. Ta cijela mala grupa odmah je otišla u šumu i vratila se u Hrvatsku, gdje su nastavili borbu protiv komunista. Kolebanje engleskoga časnika u izvršenju naredenog izručenja omogućilo je i većini drugih hrvatskih vojnika u ovoj grupi da se preruše u civile, a potom ih je spomenuti engleski časnik odbio predati partizanima.
U meduvremenu, general Tomislav Rolf, njegova žena i general Dragojlov odlučili su se na samoubojstvo. Odgovornost koju su generali preuzeli vjenijući u iskrenost Engleza i naredujući svojim vojnicima da se predaju umjesto da se bore do smrti, teško je opteretila njihovu savjest. I opet je engleski zapovjednik u području St. Stefan-Wolfsberga pokazao i svoju brzinu shvaćanja i humanitarni osjećaj, te je naredio da se svo troje hitno prevezu u bolnicu. Time su životi generala Dragojlova i gospode Rolf bili spašeni, ali general Rolf je umro od rane koju si je nanio. No 18. svibnja, oko 150 vojnika i 450 civila iz ove grupe ipak je izručeno. Medu vojnicima bila su i tri visoka časnika, a jedan od njih je bio dopukovnik Steinfl, koji nije htio iskoristiti namjerno odgadanje predaje. Odlučio je dopustiti da ih vrate u domovinu, ako to žele, i tako se suočiti s optužbama koje bi mogli imati protiv njih. Steinfl je bio toliko ogorčen radi prijašnjeg izručenja njegova brata, admirala Steinfla, da od Engleza nije htio prihvatiti nikalwtt naklonost.[14]
U zadnji čas predomislilo se oko stotinu ljudi koji su bili odlučili vratiti se u Hrvatsku, a njihovi engleski čuvari dopustili su im bijeg. Kasnije su se ovoj grupi pridnižili i dnigi Hrvati, iz okolnih šuma, gdje su ranije bili izbjegli. Na taj je način odluka jednog hrabrog, inteligentnog i humanog engleskog zapovjednika spasila živote najmanje 2.500 Hrvata. Čak i više ih je moglo pobjeći da su htjeli iskoristiti njegovu dobrotu. Ovaj časnik, sasvim sigurno, prihvatio je rizik da bude izveden pred ratni sud zbog promjene i nepoštivanja naredbi o izručenju, primljenih od svojih pretpostavljenih. No primjer koji je dao pokazuje što vojne osobe na pobjedničkoj strani mogu učiniti ako imaju plemenitosti i političkog osjećaja.
Bila je uistinu nesretna okolnost za Hrvate što je bilo premalo takvih osoba koje su u to vrijeme služile u engleskoj vojsci u Austriji i Italiji. Budući da su partizani u Lawamundu imali svoju posadu od četiri satnije, lako je razumjeti da je i njima i Englezima proces izručivanja bio mnogo lakši nego što je to bio slučaj u području St. Stefan-Wolfsberg. Izručenja su bila ograničena na nekoliko manjih slučajeva. I Englezi i partizani hvatali su pojedinačne izbjeglice i odvojene male grupe, koje su se kretale od mjesta do mjesta u istočnom dijelu klagenfurtskog bazena, naročito oko Jaunthala

[14] Admiral se predao Englezima u noći 12.-13. svibnja, i izručen je partizanima već sljedeći dan.

i Lawanthala. Većina ljudi uhvaćenih u ovom području odvedena je u Bleiburg ili Lawamund, gdje su izručeni partizanima.

Ponekad, radi izbjegavanja formalnoga procesa izručivanja, Englezi su zarobljenike jednostavno predavali prvom partizanskom odredu na koji su naišli. A Titovi krvnici, jedva dočekavši, nerijetko su ubijali zarobljenike gotovo na licu mjesta. Druge su, one "sretnije", odvodili u"kolone smrti" u Dravograd.

Jedna od prvih situacija gdje su partizani namjeravali izvršiti ubijanje "na licu mjesta" bilo je u slučaju grupe od šezdesetak hrvatskih zrakoplovnih časnika koji su izbjegli predaju na Bleiburškom polju i probijali se prema Klagenfurtu. Blizu Ebendorfa pali su u ruke partizanima, koji su ih skinuli do gola i tako ih primorali gledati i čekati dok im iskopaju masovni grob. No prije nego što je njihovo pogubljenje započelo, naišla je druga kolona zarobljenika i zapovjednik komunističke pratnje uključio je tih šezdeset osudenika medu zarobljenike koje je on pratio. Prema navodima preživjelih, taj komunistički časnik bio je i sam Hrvat ili Slovenac.

U drugom slučaju, jedan manji dio snaga generala Ajanovića imao je cijeli niz uspješnih intervencija. Probijali su se po planinskom području u Sloveniji razbijajući partizanske bande, koje su ih htjele zaustaviti, a 13. svibnja priključio im se još jedan odjel Pavelićeve *Tjelesne straže.* Medu njima su bili natporučnici Rolf i Pejić i zastavnik Ivan Svatoš. Tako ujedinjenu grupu napala je znatno veća partizanska jedinica. No, sreća je htjela da se u blizini našla i jedinica hrvatske *Obrane,* koja je partizane napala točnom topovskom vatrom. Kad su partizani vidjeli da im je odsječen uzmak, *Obrana* ih je primorala na obećanje da će se pobrinuti za hrvatske ranjenike kao i za žene i djecu, koji su došli tako daleko s vojskom. Kad je, pak, *Obrana* napustila to područje, partizani su odmah poubijali sve te civile.

Partizanske vojne formacije ostale su u Koruškoj od 8. do 24. svibnja, te su za to vrijeme poubijale mnoge Hrvate na austrijskom tlu. U Koruškoj dolini strojopuščana paljba mogla se čuti svaku noć. Jedan od žrtava ovih ubojica preživio je igrom slučaja, te je opisao svoja iskustva za ovih koruških ubijanja.15

I Sir Winston Churchill očigledno je čuo nešto o masakrima koji su se dogadali u vrijeme dok je engleska vojska imala punu kontrolu u Koruškoj i mogla spriječiti ta klanja, da je samo htjela. Churchill je jednom i sam priznao da su i engleske i američke trupe imale prilike uvjeriti se vlastitim

15 Vidjeti svjedočanstvo Pere Martića, Dokument VIII.

očima u primjenu raznih okrutnosti partizana. Bez sumnje, mislio je na ovakve, ovdje opisane zločine, kada je usporedivao Hitlerovu taktiku s onom koju je primjenjivao Tito.[16] Doline i brežuljci Austrije obiluju grobovima Hrvata, žrtava pokolja iz svibnja 1945. Koruška je bila glavna scena ovih pokolja, iako su se neki manji, izolirani pokolji zbivali (zahvaljujući Rusima) takoder i drugdje u socijalističkoj Austriji. Austrijski svjedoci otkrili su da je jedan ustaški poručnik ubijen u kući mjesnog žitelja i da su mu partizani prerezali grlo kad je već bio mrtav, kako bi bili sigurni da nisu loše obavili svoj posao ubijanja. Nedaleko od mjesta gdje se ovo dogodilo ima još sedam hrvatskih grobova. U Hombergu, iznad željezničke pruge, još je jedna masovna grobnica u kojoj su tijela dvije stotine ubijenih Hrvata.[17]

Zbog zavjere šutnje koju su uveli i održavali i Englezi i Amerikanci, kao i austrijski socijalisti, a odnosi se na veliku tragediju koja se dogodila uglavnom na Bleiburškom polju i okolnim dijelovima Austrije, mnogi drugi slučajevi mučenja i pokolja ostali su neopisani. Medutim zapisi koji su sačuvani u Katoličkom rektoratu u Galizienu spominju da su tijela šestorice hrvatskih vojnika, koji su ustrijeljeni hitcima u potiljak, pokopana ondje. Isti zapisi takoder ističu da su partizani najmanje jednog hrvatskog vojnika izgladnjeli do smrti.[18] Neki od svjedoka koji su opisali svoja iskustva u ovoj knjizi, iznijeli su kako su se partizani ponekad sakrivali iza engleskih postrojbi, tako da Hrvati ne bi shvatili da se zapravo predaju Titovim Ijudima. Takve vojne lakrdije ponavljali su mnogo puta.

Čim bi Englezi prihvatili predaju Hrvata i oduzeli im oružje, odredili bi jednog od zarobljenih časnika za zapovjednika grupe. Zatim bi jednostavno odmarširali, a partizani bi se pojavili da preuzmu razoružane ljude i potjeraju ih u"kolone smrti", kao dodatak tolikim tisućama drugih nesretnika.l9

Iako su partizani počinili mnoge izolirane pokolje na raznim mjestima u Austriji, njihovo sjedište u Ebendorfu, osam kilometara južno od Volkermarkta, bila je njihova glavna klaonica. Oko 350 Hrvata bilo je zatočeno ondje. Medu ostalim zatvorenicima bila su četiri časnika hrvatske vojske i novinar Ivo Mrakovčić. Partizani su ih uhvatili prije nego što su mogli doći u kontakt s Englezima, i priveli ih u svoj logor u Ebendorfu, bez ikakve obavijesti mjesnim engleskim vlastima. Mrakovčić i četiri časnika ipak su uspjeli pobjeći i stići u Klagenfurt. Kasnije su otišli u Krumpendorf i prijavili incident odboru hrvatskog Crvenog križa, koji je ovdje našao utočište. Crveni

16 W. Churchill: *Triumph and Tragedy* (Boston, Houghton Miffin, 1953.), str. 557 i561.[17] O detaljima vidjeti članak *Bleiburg,* Hrvatska Država (Munchen, 1955.), br. 1, str. 5.

18 *Hrvatska* (Buenos Aires, 20. svibanj 1951.). Pokojni fra Oton Knezović, koji je preživio marševe smrti", izričito spominje masovno izgladnjivanje zarobljenih ustaša.

[1]9 Vidjeti Dokument XXIII.

križ je obavijestio engleske vlasti o tom slučaju. Englezi su intervenirali tako što su ostatak zarobljenika u Ebendorfu oduzeli partizanima, ali su ih ubrzo nakon toga ipak izručili drugoj grupi partizana u Maria Saalu.

Partizansko logorište je takoder bilo i u Eisenkappelu, kroz koji je prošlo 5.000 hrvatskih zarobljenika na putu u"kolone smrti". Odavde su ih sproveli u Kranj i Št. Vid. Isto tako, više stotina Hrvata ubijeno je u klancu kod Leibla na austrijsko-slovenskoj granici za kratkotrajnog boravka partizana u Koruškoj. Tijela mnogih od tih žrtava kasnije su iskopana iz masovnih grobnica na austrijskim grobljima. Danas se, primjerice, zna za više tisuća hrvatskih grobova u području Lawamund-Rosenbacha.

Budući da su austrijski socijaldemokrati uživali potporu Rusa te englesku, francusku i američku zaštitu, ta je stranka gotovo dominirala austrijskim javnim životom u to vrijeme. Stoga austrijske novine nisu imale što reći o masovnim ponovnim pokopima, a još manje o dogadajima iz svibnja 1945. Medutim, švicarski list *ha Liberte,* od 28. kolovoza 1953., pisao je o ekshumiranim tjelesima, kojih su se partizani na brzinu rješavali, prije nego što su napustili Korušku. Dopisnici ovoga lista proveli su istragu o tom predmetu, koja je rezultirala objavljivanjem opsežnog članka pod naslovom *Un Katyn' Yougoslave* ("Jugoslavenski Katyn").[20] No Austrija nije bila jedino nejugoslavensko područje u kojem su Englezi dopustili partizanima provedbu terora. Već ranije, 1, svibnja 1945., 30. partizanska divizija, kojom je zapovijedao general Dušan Kveder, ušla je u Trst.[21] Uz nju je bila i 43. ili Istarska divizija. Engleski zapovjednik ovdje, general Freiburg, dopustio je partizanima da ostanu u gradu punih četrdeset dana. Kvederove trupe, kojima su se pridružile mnoge izolirane partizanske jedinice, iskoristile su to vrijeme da počine izvjestan broj masakra u gradu i okolici. Pobili su najmanje 7.000 stanovnika Trsta, nekoliko stotina ranjenih ljudi koji su pripadali raznim antikomunističkim nacionalistima i približno 1.100 njemačkih ratnih zarobljenika.

Dugo vremena javnost u Trstu i okolnim područjima nije znala što su partizani učinili s ovim zarobljenicima.[22] Istina nije izašla na vidjelo do 1954., kada je otkriveno da su tisuće tjelesa bačena u veliki bazen, koji je

20 Katynska šuma bilo je područje masakra preko 10.000 časnika poljske vojske i civilnih dužnosnika, kojeg su počinili Rusi 1939. godine.

21 Titova viada tvrdila je da Trst pripada Jugoslaviji samo na temelju činjenice što su mnogi od njegovih stanovnika Slovenci i Hrvati.

22 John Ivan Prcela, glavni urednik ove knjige i predsjednik Odbora za istraživanje bleiburške tragedije studirao je 1944.-1945. godine na franjevačkoj Bogosloviji u Makarskoj. Početkom jeseni 1944. godine Titove snage zavladale su makarskim područjem zbog neizbježnog njemačkog pada, povlačenja njemačke vojske s Balkana i dosljednog skraćivanja linija koje su držale *Hrvatske oružane snage.* Prcela je 3. travnja 1945. godine bio prisilno mobiliziran u

godinama služio ovom gradu kao mjesto za odbacivanje smeća i otpada. Naravno, samo ona mjesta pokolja koja su bila na talijanskoj strani talijanskojugoslavenske granice mogla su se posjetiti i istraživati. Titovi vojni i civilni predstavnici spriječili su otvaranje masovnih grobnica koje su ležale na jugoslavenskoj strani granične crte. A talijanske vlasti ne samo da to nisu dosljedno zahtijevale nego nisu pokazale nikakvu želju da otvore i istraže sva mjesta pokapanja Titovih žrtava na talijanskom tlu.

Poznato je, na primjer, da su posmrtni ostatci oko 3.600 Talijana, vojnika i civila, otkopani blizu Bazovice, i isto tako u jednoj jami zvanoj Rudnik ili Bunar. Procijenjeno je, takoder, da je nekih 800 njemačkih ratnih zarobljenika pokopano u ovim masovnim grobnicama. U blizini mjesta Opićina otkopana je jedna masovna grobnica u kojoj je bilo zakopano gotovo 1.300 tjelesa. Ova grobnica poklanih označena je kao 149, grobno mjesto u ovom području. Medu ovim žrtvama bilo je 400 mornara *Hrvatske mornarice, 100* hrvatskih vojnika, 350 njemačkih ratnih zarobljenika i nekoliko stotina civila-izbjeglica iz Hrvatskog primorja, Like i Istre. Medu njima je bio i znatan broj bolničarki i drugog bolničkog osoblja iz Istre. Sasvim je sigurno da su Amerikanci, baš kao i Englezi, dobro znali što se dogada ovdje. Američki predsjednik Harry Truman poslao je 12. svibnja ljutit telegram Sir Winstonu Churchillu, kojim protestira zbog hitlerovske taktike koju uporebljavaju partizani pod zaštitom engleskih trupa. U pismu koje je napisao u to vrijeme, Truman govori o potrebi sprečavanja komunističke prevlasti u Europi. Medutim, dva dana nakon što je poslao tu poruku Churchillu, Trumanove ideje su se, izgleda, promijenile, zbog nekog, ne baš tako tajanstvenog, razloga.[23] Nema ni najmanje sumnje da su komunistički simpatizeri u Odjelu vanjskih poslova (State Department), a možda i u Ratnom kabinetu (War Department), od kojih su oba poznata po pogrešnim ocjenama u važnim pitanjima medunarodnog značenja, jednostavno "došli" Predsjedniku i uvjerili ga da je sada najvažnije uspješno završiti rat protiv Japana.[24] Time su Rusi i ostali marksisti dobili čisto polje za svoju rabotu u Europi.

Tako tolerantan stav Engleza i Amerikanaca prema Titovim krvnicima, od tada pa nadalje, olakšao je opči pokolj antikomunista, ne samo Hrvata

Titovu vojsku. Prvo je bio stacioniran na otocima Čiovo i Rab, zatim u Bazovici i napokon u Trstu. Cuo je govorkanje o pokolju većih razmjera nad zarobljenicima i istaknutim gradanima, antikomunistima. Dok je bio u Trstu svaki je dan slušao pucnjavu iz mjesta Bazovice i okolnog područja. Od članova likvidacijskog odreda saznao je što se zapravo tamo dogada. Prcela je 10. lipnja dezertirao iz komunističke vojske i sklonio se u samostan u Trstu. O masakrima u blizini Trsta vidjeti, takoder, *Hrvatski kn'žni put,* Slobodna Hrvatska (Miinchen, svibanj-kolovoz, 1961.), str. 3.

23 O Trumanovoj poruci, vidjeti W. Churchill navedeno djelo, str. 554-557. 24 Ibid.

nego i ljudi drugih nacionalnosti.[25] Englezi su imali i izbor i mogućnost da učine drugačije, ali su svojom voljom, a možda i protiv svoje savjesti, izabrali za saveznike komunističke partizanske koljače. Pod zaštitom koju su imali u engleskoj zračnoj floti, tenkovima i topništvu, Englezi su bili u stanju obaviti častan posao u Trstu i okolnim područjima Istre. To nisu učinili, na svoju sramotu, ali su izvršili izručenje četvrt milijuna Hrvata koji su potražili utočište u Austriji.

Vijesti o dogadajima u Austriji došle su do hrvatskih masa koje su se povlačile iz domovine, ali još nisu prešle granicu. Bili su, naravno, u velikoj mjeri obeshrabreni što ne mogu očekivati utočište u susjednoj zemlji. Tim više jer već danima nisu gotovo ništa jeli i bili su fizički iscrpljeni od napora kojima su se izvrgnuli samo da stignu do austrijske granice. U ovoj zalaznici hrvatskog egzodusa civili su bili toliko izmiješani s vojnicima da je bilo upravo nemoguće organizirati bilo kakvu uspješnu obranu. To je sve bilo uzrokom da se 20.000 vojnika i isto toliko civila predalo "crvenima" kod Dravograda. Drugih 60.000 predalo se kod Maribora.[26]

S obzirom na to da su Englezi odbili prihvatiti Hrvate kao ratne zarobljenike, oni nisu imali kamo ići, nisu se imali čime boriti i isto tako nisu imali ništa za što bi se mogli boriti ili umrijeti. Vrijedno je, medutim, imati na umu, da je kojim pravednijim slučajem prvih 250.000 Hrvata koji su stigli u Austriju dobilo azil, na koji su imali pravo po zakonima medunarodnoga ratovanja, onda bi i stotine tisuća drugih Hrvata uspješnije ustrajalo u svom naporu. Uspjeli bi svi zajedno izbjeći komunističku tiraniju, koju su doživjeli i oni i njihova domovina. Ovako se još daljnih 60.000 Hrvata moralo predati u Celju, a sve su to bile posljedice tragedije započete u Bleiburgu.

Režim u Beogradu bio je vrlo temeljit u svom nastojanju da napravi što potpuniji popis svih svojih neprijatelja. Nisu se zadovoljili masama zarobljenika, predanih u njihove ruke politikom i akcijama Engleza, pa su napravili listu "ratnih zločinaca" za "moralnu pouku" svojim zapadnim Saveznicima. Na tom popisu bila su imena 20.000 ljudi koji su izbjegli izručenje. I Englezi i Amerikanci, koji su mislili da su napravili dobar posao

25 Neki članovi Odbora za istraživanje bleiburške tragedije upoznali su prije nekoliko godina jednog službenika Trurnanove administracije. On im je rekao da Ured ministra pravosuda (United States Attorney General) ima velik broj dokumenata i izvještaja koji se odnose na masakre Hrvata 1945. godine. Na temelju ovog izvješća, Odbor je zamolio senatora Lauschea iz Ohia, kao i članove parlamenta (kongresmene) Boltona i Feighana, takoder iz Ohia, da zatraže te dokumente od Ureda ministra pravosuda. Odgovoreno im je da njihov Ured nerna nikakvih dokumenata koji se odnose na velike pokolje Hrvata nakon rata. Takoder je kazano da takvih dokumenata nema niti u vojnim arhivima.

26 Ove se brojke, kao i druge koje se nalaze u ovoj knjizi, ternelje na brojnim iskazima svjedoka danirn u knjizi, kao i na onima koji se nalaze u našoj pismohrani, a iz objektivnih razloga nisu mogli biti uvršteni u knjigu.

zadužujući Titove krvnike svojim uslugama, bili su zapanjeni opsegom ovog popisa. Ako su ovi "ratni zločinci", koga su onda oni izručili partizanima? i-ledu Amerikancima i Englezima ipak je bilo malo onih koji su ozbiljno Njerovali da se cijeli hrvatski narod sastoji od "ratnih zločinaca". Vlasti obiju nacija odbile su prihvatiti jugoslavensku listu kao valjanu. Kako ne bi izgubio sve, Beograd je odlučio smanjiti listu na 2.000 imena. Na temelju podnesenih podataka, Saveznici - Velika Britanija i Sjedinjene Američke Države - počeli su hvatati optužene ljude. One Hrvate koje Englezi nisu predali partizanima u Bleiburgu i drugim mjestima u Austriji, držali su u logorima koje su čuvali Englezi u Klagenfurtu i Amerikanci u Salzburgu. Englezi su takoder imali logor za Hrvate u Wolfsbergu. Tamo su slali "ratne zločince" koje su uhvatili u području Klagenfurta i u Spitalu, Villachu i Grazu. Iz Wolfsberga su ovu novu vrstu žrtava izručivali pojedinačno u Jugoslaviju. Englezi su tako slali pojedinačne "ratne zločince" negdje do sredine 1948. godine

Pet stotina hrvatskih izbjeglica iz "povlačenja" 1945. ostalo je u logorima Lehen u Salzburgu. Ondje je bio takoder i priličan broj Hrvata koji su radili u Njemačkoj za vrijeme rata i nisu se htjeli vratiti u"Titov socijalistički raj". Sjedište hrvatskog Crvenoga križa, koji je vodio vlč. Vilim Cecelja, bilo je takoder ovdje. Vladimir Bosiljević, tajnik ove organizacije, bio je njezin neumorni radnik. Nastojanje Crvenoga križa u olakšanju života zatvorenih izbjeglica jako je smetalo i ljutilo Jugoslavenski odbor, koji je imao svoje urede upravo preko puta lehenskih zatvoreničkih baraka. Taj odbor je nazvao sve Hrvate antikomuniste nacistima i fašistima. Pod tom su izlikom komunisti htjeli spriječiti djelatnost Crvenoga križa.

Hrvati koji su bili zatvoreni u američkoj okupacijskoj zoni u Austriji, morali su takoder trpjeti progone američke obavještajne službe (American Counter Intelligence Agency), kojoj je na čelu bio američki Srbin, major Nlilovanović. U noći 29.-30. kolovoza 1945. major Milovanović doveo je pedeset svojih ljudi u neprobojnim armiranim kolima u lehenski logor. Te je noći odveo kamionom pedeset zatvorenika u provincijsku sudsku zgradu. Takoder je sa sobom odnio nekih pedeset izjava očevidaca o masakrima koji su počinjeni u Mariboru, Celju, Kočevju i drugim mjestima u Sloveniji.

Uhićene su zatočili dva tjedna u zgradi provincijskog suda, a potom su većinu njih odveli u logor "Marcus W. Orr" u Glasenbachu. Taj centar bio je zatočeničko mjesto za "ratne zločince". Dvojicu od tih su odavde izručili u partizanske ruke 11. veljače 1946., a nekoliko drugih uhapšenika iz te grupe dočekalo je istu sudbinu 9. rujna.

Još gora je bila sudbina bojnika Ćirila Kralja. S obzirom na to da ga nisu mogli optužiti da je počinio bilo kakav zločin, osim što je u ratu ubio kojeg partizana u otvorenoj borbi, on je osloboden iz logora i poučen da uzme kartu koja će ga dovesti u Salzburg. Bio je jedva 150 metara od logora,

kad su ga uhvatili Titovi agenti, utrpali ga u svoja kola i prevezli preko granice. Cim su stigli u Jugoslaviju, odmah su ga objesili. *Ovaj zločin se ne bi mogao izvesti da nije bilo tajne suradnje, sa zločinačkom svrhom, izmedu Amerikanaca poput Milovanovića i Titove policije.i*

Feldmaršal Slavko Kvaternik bio je medu Hrvatima koji su izručeni 9. rujna *1946.* Prije svoga pogubljenja 13. lipnja 1947. u Zagrebu, uspio je iz zatvora povjerljivo dostaviti svoju "posljednju poruku", koja tvori "Dodatak A" ove knjige. Ta poruka baca dodatno svjetlo na uobičajenu praksu Titova režima.

Italija je, takoder, bila svjedokom lova na hrvatske izbjeglice, čak i one koji nisu imali nikakvu značajnu ulogu u životu Nezavisne Države Hrvatske od 1941. do 1945. Major Stephen Clissold iz engleske obavještajne službe bio je glavni poticatelj ovog "lova na vještice". Prije rata Clissold je bio u engleskoj diplomatskoj službi u Zagrebu. Oženio se ženom koja je očito bila "jugoslavenskog" usmjerenja, što je moralo utjecati na boju njegovih

pogleda o jugoslavenskoj situaciji. Uvečer 27. ožujka 1947. on je osobno pokrenuo hapšenje 120 Hrvata koji su izbjegli masovnom pogubljenju 1945. godine.[27] U ovom slučaju bio je u funkciji tajnika Povjerenstva za istraživanje ratnih zločinaca. Glavni šef tog povjerenstva bio je general Fitzroy McLean, autor jedne nevjerojatno naivne knjige o ratnim aktivnostima Tita i njegovih partizana. McLean[28] je dostojan sunarodnjak pokojnog R. W. Seton-Watsona, koji je možda učinio više nego bilo koja druga osoba da zamuti srednjoeuropske i sjevernobalkanske povijesne vode.

U travnju 1947. Englezi su izveli jednu stvarnu vojnu ofenzivu protiv logora raseljenih osoba u Fermu, u Italiji. Ondje je bilo najmanje 2.500 Hrvata. Mnogi su bili dobro poznati športaši ili ljudi od pera, i logor je kao cjelina, poticao hrvatski kulturni život te promicao športove. Englezi su odvojili petnaest Hrvata iz ovoga logora i bacili ih u zatvor "Kraljica Elena" u Rimu, u kojem je, takoder, već bio odreden broj drugih Hrvata za koje su pretpostavljali da su "ratni zločinci". Neki od Hrvata izručeni su iz ovoga mjesta u Beograd.[29] Drugi su odvedeni u Njemačku na sudenje i od tamo vraćeni u Jugoslaviju.

Lov na "ratne zločince" u Italiji nije bio ograničen samo na Rim i Fermo nego je bio primijenjen i na Bagnoli, Modenu, Berlatti i druga mjesta. General Vladimir Kren, pukovnik Janko Vernić, dr. Vladimir Židovec i hrvatski

27 John Ivan Prcela, glavni urednik ove knjige, bio je u Rimu u to vrijeme, pa je i sam bio žrtva tih progona, zajedno sa svojim bratom Pavlom.

28 General McLean je u predratnim godinama bio djelatnik engleskog veleposlanstva u Moskvi, a tijekom rata bio je šef engleske misije kod Tita. Inače, Engleska obavještajna služba (SQE) optuživala ga je za homoseksualizam i sklonost komunistima.

29 Spiridion (dr. Dušan Žanko): *Nevini u Regina Elena, Novi* život (Roma, 2. studenog 1967.).

novinari Milivoj Magdić, Vilim Peroš i Dane Uvanović bili su medu istaknutim hrvatskim osobama koje su predane jugoslavenskim komunistima na ovaj kasni datum *(1947.).*

Major Clissold i Uvanović, obojica novinari, uspostavili su prijateljske odnose u Zagrebu, davno prije hrvatske katastrofe iz *1945.* Njihovo prijateljstvo je obnovljeno tijekom Uvanovićeva izbjeglištva u Rimu. Uvanović je, medutim, naučio koliko vrijedi englesko "prijateljstvo", kada se našao na putu u zemlju iz koje je pobjegao dvije godine ranije. Clissold se, takoder, istaknuo svojom ulogom u izručenju generala Ante Moškova, 8. svibnja *1947.* Moškov je bio jedan od najopasnijih Titovih neprijatelja. On se usprotivio evakuaciji Hrvatske *1945. i* savjetovao je borbu do kraja unatoč svim nepovoljnostima situacije. Clissold je opet i u luci Genova3[0] upravljao hvatanjem Hrvata koji su si već bili osigurali prolaz u Argentinu. Te su ijude najprije odveli u Trst, a onda ih vratili u Jugoslaviju.

Prema poznatom hrvatskom crkvenom povjesničaru dr. Krunoslavu Draganoviću, trideset pet vrlo istaknutih hrvatskih političkih voda i intelektualaca bilo je ili izručeno iz Trsta ili ih je otela komunistička policija u blizini Trsta i tajno otpremila u Jugoslaviju. Neke hrvatske "ratne zločince" poslali su iz Italije u Njemačku, a kasnije ih izručili njihovim jugoslavenskim krvnicima. Guverner Josip Marković, konzul profesor Seliha Baljić i državni ministar Živan Kuvedžić bili su medu onima koje su, dugo nakon što je rat bio završen, odveli iz njemačkog zatvoreničkog logora u Esterwegenu i predali "jugoslovenskoj pravdi".3[1]

I još dugo, sve do *1948.,* Hrvate su slali iz Esterwegena u jugoslavenski pakao. Konačno, *1967.,* Titova policija je blizu Trsta otela i samog dr. Draganovića, dok je bio obuzet radom na prikupljanju dodatnih dokaza koji se tiču masovnih ubijanja u *1945.-1947.*[32]

30 Ovaj lov na vještice", koji je uvijek završavao izručivanjem vodećih hrvatskih osoba u Jugoslaviju, potaknuo je dc Branimira Jelića, predsjednika Hrvatskog izbjegličkog društva u Londonu, da pošalje opširan i dokumentiran izvještaj engleskoj vladi, ne samo o hrvatskim žrtvama iz svibnja 1947.nego i o žrtvama iz svibnja 1945, godine. Dr. Jelić je optužio Titov režim za nečovječne zločine slične nacističkima, te za otvoreni genocid.

31 Dr. Krunoslav Draganović: *Popratna riječ,* Novi život, br. 2(i)67), str. 123.

32 Dr. Krunoslav Draganović je 10. rujna 1967.godine nestao u blizini Trsta u Italiji. Radio je predano dodajući nove priloge svojoj zbirci dokumenata i osobnih svjedočanstava primljenih od preživjetih svjedoka poslijeratnih pokolja, izvršenih od jugoslavenskih komunista tijekom 1945.godine i kasnije. Novine i časopisi u Austriji, Italiji, Švicarskoj, Njemačkoj i zemljama engleskog govornog područja, a takoder i jugoslavenski tisak, pisali su o ovome dogadaju. Većina europskog tiska pokazala je šire i razumnije shvaćanje ovoga slučaja nego tisak Sjedinjenih Država, Kanade i Engleske. Upućeni Europljani dijele uvjerenje hrvatskih prijatelja dr. Draganovića, rastjeranih po cijelomu svijetu, da je ovog najistaknutijeg hrvatskog izbjeglicu otela jugoslavenska tajna policija. Gotovo sav hrvatski tisak u izbjeglištw suglasan je u tome.

Tek 1948. neki katolici, članovi engleskog Parlamenta, postavili su pitanje o engleskoj odgovornosti za izručenje ratnih izbjeglica u ruke komunističkog režima u Beogradu. U svom odgovoru na njihovo traženje, vlada Njegovog Veličanstva izjavljuje da je krajem svibnja 1945. oko 600 "jugoslavenskih kolaboracionista" poslano natrag u svoju domovinu!!! Odmah zatim i englesko Ministarstvo vanjskih poslova (British Foreign Office) svečano potvrduje "točnost" ove službene vladine izjave. Ovu deklaraciju engleske vlade treba pretopiti u zlatna slova kao vječni podsjetnik na lažljivost, na koju je službena Engleska spremna kada želi izbjeći političku neugodnost. Ova službena izjava od 1948. ide pod ruku s vladinom tezom iz 1914., a tiče se ulaska Velike Britanije u rat te godine, i s krajnjim nepoštenjem britanske ratne propagande u oba svjetska rata. Englezi uvijek znaju uspješno oklevetati svoga protivnika, dok u isto vrijeme prikrivaju i zaniječu svoje vlastite sramotne postupke. Povijest obiluje primjerima ovog anglosaksonskog talenta. Upravo taj uspjeh svojstven Englezima u tom području političkoga

S druge strane, jugoslavenski tisak objavio je sedam stranica dugačko pismo koje je, navodno, dr. Draganović napisao, zajedno s tobožnjim intervjuom, koji je "dao" nakon razglašenog "povratka" u Jugoslaviju, dva mjeseca po njegovu nestanku. Prema službenom jugoslavenskom tisku, dr. Draganović se vratio "dragovoljno" u Jugoslaviju kako bi se suočio s optužbom za svoje "ratne zločine" te za neprijateljsku propagandu koju je dugi niz godina širio svijetom protiv Titova režima. Sredinom studenog 1967. godine američki tisak, npr. *New York Times i Cleveland Plain Dealer* kao i drugi istaknuti listovi u Sjedinjenim Državama i Kanadi, tiskali su službeno jugoslavensko priopćenje o Draganovićevu slučaju. Niti američki niti jugoslavenski tisak nije spomenuo činjenice koje se tiču "nestanka" hrvatskog učenjaka. Za ovaj predmet je bitna činjenica da se dc Draganović dugi niz godina posvetio otkrivanju istine koja se tiče ratnih i poratnih zločina počinjenih od jugoslavenskih komunista. Dr. Draganović je osobno saslušao stotine Hrvata, Slovenaca, Crnogoraca, Nijemaca, Austrijanaca, Madara i Srba, preživjelih žrtava i očevidaca masakra koje je naredio Tito i njegova vlada. U namjeri da prikrije svoje zločine, jugoslavenska je vlada dr. Draganovića proglasila "ratnim zločincem" samo zato što je iznio na vidjelo istinu o zločinu, ali i njegove naredbodavce i izvršitelje.

Prije "nestanka", 10. rujna 1967. godine, Draganovića je u nekoliko navrata pokušala ubiti ili oteti Titova tajna policija. Draganović je nekim svojim prijateljima pisao kako zna da se na njega vreba. Stoga ne treba prihvatiti službeno priopćenje o njegovu dragovoljnom povratku u Jugoslaviju. Hrvatske izbjegličke organizacije su istraživale Draganovićev "nestanak". Prema nekim spoznajama, dva Jugoslavena, Petar Galić i Asim Sahimpašić, očito agenti UDBE, nekako su zadobili Draganovićevo povjerenje, uvjerivši ga da su oni protiv srbijanske dominacije u Jugoslaviji. Podaci o ovome slučaju pokazuju da su Galić i Sahimpašić namamili dr. Draganovića na jedno rnjesto u blizini Trsta pod izlikom da mu osobno pokažu mjesto gdje su 1945. godine izvršeni neki masovni zločini. Tada su ga oteli i"živa ili mrtva" odveli u Jugoslaviju. Postoje saznanja da je Draganović ubijen odmah po povratku u Jugoslaviju, a da su sva kasnija zbivanja samo jedna od majstorija jugoslavenskih majstora obmane. S druge strane, postoje spoznaje da je Draganović u Jugoslaviji sve do svoje smrti živio u nekoj vrsti kućnoga pritvora. Sve to pokazuje da je Draganovićev "nestanak" iz iseljeništva mnogo zamršenije pitanje no što se u prvi mah čini. Njegov slučaj može se promatrati i u širem kontekstu. Nairne, Draganović je "nestao" nedugo nakon što su ponovno uspostavljeni diplomatski odnosi Jugoslavije i Vatikana, što se pripremalo desetak godina. Ukratko, "nestanak" dr. Draganovića još je uvijek otvorena tema.

ratovanja razlogom je zašto su Europljani - koji poznaju englesku službenu misao - otočno kraljevstvo nazvali "vampirom kontinenta".

Hrvati nisu ni prvi ni posljednji medu narodima koji se kaju za divljenje Englezima. I to stoga što su Englezi, kao diplomatski i literarni predstavnici ¯perfidnog Albiona", tako uspješni kad se radi o usadivanju krive predodžbe u mozak naivnih osoba bilo koje nacije. S obzirom na to da su Hrvati kroz četiri stoljeća bili članovi habsburške zajednice naroda, lako su prihvatili povoljnu sliku o Englezima, što je bila posljedica dugog prijateljstva i saveza iztnedu Velike Britanije i Austro-Ugarske. Tijekom vremena većina podanika Austro-Ugarske prihvatila je neobično besmislenu ideju da britanska unija ima sve vrline i prednosti koje ima i austrougarska unija, ali nema mane i slabosti Austro-Ugarske.

Tako se sama Austro-Ugarska, a onda i pojedini narodi uključeni u taj skup, pridružila mnoštvu bivših prijatelja, saveznika i štovatelja Engleske na povijesnom smetlištu. Naravno ima mnogo Engleza koji osuduju oboje, i licemjernost i obmanu za koje je službena britanska misao sposobna, a isto tako i pretjeranu nadarenost za samoopravdanje.

Predstavnik britanskog Ureda za socijalnu skrb, John Cornellis, zapanjen izjavom svoje vlade o izručenjima iz 1945., osporio je točnost te izjave. Bio je ponukan to učiniti, jer je svojim očima vidio kako su tisuće Hrvata, Slovenaca i Srba poslane natrag u Jugoslaviju samo iz viktrinškog logora. On je javno protestirao protiv službene laži koju su širili engleski ministri da operu "dobro englesko ime" od svake sumnje za sukrivnju u divljem i sveopćem pokolju stotina tisuća u nedavno okončanom ratu. Ministarstvo ~¯anjskih poslova pozvalo ga je da ih posjeti u njihovom "svetom uredu" i da %idi originalni popis od 600 "Jugoslavena" koji su vraćeni u svoju zemlju milošću engleskog vojnog zapovedništva.33 Ali Ministarstvo vanjskih poslova ubrzo je uvidjelo kako Cornellis previše zna a da bi ga mogli uvjeriti u laž, pa su mu zato jednostavno naredili da "zaveže" jezik. Kako bi osigurali njegovu šutnju, primijenili su na njemu nepodnošljiv pritisak na nenadmašiv način, koji su običavali primjenjivati još od dana Tudora.

Jedan od članova Odbora za istraživanje bleiburške tragedije upoznao je osobno jednog službenika britanskog Ministarstva vanjskih poslova. Ovaj Englez obavijestio ga je da u arhivima Ministarstva ima jako mnogo dokumenata i statističkih podataka koji se izričito odnose na masovna izručenja i nakon toga masovna ubojstva Jugoslavena koji su potražili utočište u engleskoj zoni nadzora u Austriji, Italiji i Njemačkoj. John Ivan Prcela, predsjednik Odbora za istraživanje bleiburške tragedije i suurednik ove knjige, zamolio je gdu. Frances P. Bolton, predstavnicu Ohia u Kongresu

33 *uetriniska tragedija,* str. 133.

Sjedinjenih Američkih Država da se obrati britanskom Ministarstvu vanjskih poslova sa zahtjevom, da se materijali u njihovim arhivima, koji se tiču poslijeratnih izručenja i pokolja, stave na raspolaganje urednicima ovoga djela. *19.* listopada *1966.* Ministarstvo vanjskih poslova odgovorilo je gdi. Bolton kako slijedi:

"Hvala na Tjagem pismu od 13. listopada o dokumentima koji se odnose na pokolje Hrvata, a za koje je zainteresiran Vag birač, gosp. Ivan Prcela.

Ja sam osobnopretražio arhiveMinistarstva tražeći dokumente za koje gosp. Prcela vjeruje da ih imamo, ali na žalost, nisam ništa našao. Ja pretpostavljam da su takve dokumente mogle prirediti naše vojne osobe u Austriji u to vrijeme, ali kao i mnoge druge administrativne dokumente, nisu ih poslali natrag u London, nego su ih držali tamo i konačno uništili. (Samo za vrijeme moje posljednje četiri godine u knjižnici Ministarstva vanjskih poslova mogli smo ovamo donijeti dokumente britanske Kontrolne komisije za Austriju, koji su do tada trunuli u podrumu nage Ambasade u Beču!)

Žao mi je da nisam mogao pomoći gosp. Prceli, ali ako ijedan od dokumenata pronademo u budućnosti, ja ću se prisjetiti njegova traženja. "

C. J. Child

25. studenog *1966. C. J.* Child napisao je i drugo pismo gdi. Bolton, koja je ustrajala sa svojim zahtjevom. Tekst toga pisma jest sljedeći:

"Hvala na Vagem drugom pismu od 16. studenog o informacijama koje se tiču bleibur3`ke tragedije, a koje bi Vaš birač gosp. Ivan Prcela želio dobiti.

Kao što sam Vam već rekao, mi nemamo ni§ta u arhivima Ministarstva vanjskih poslova, ali ja sada tražim od vojnih vlasti, ako bi se oni potrudili da vide je li ikakav dokument sačuvan u njihovim arhivima. Ja ću Vas o rezultatima obavijestiti u dogledno vrijeme. "

Treće je pismo C. *J.*Child pisao gdi. Bolton 3. siječnja *1967.* kao knjižničar i čuvar dokumenata knjižnice Ureda za vanjske poslove:

`Nastavljajući na moje pismo od 25. studenog, dobio sam vijesti od vojnih vlasti o rezultatima traženja materijala, koji se odnose na bleiburšku tragediju, a što sam od njih tražio po želji Vašega birača, gosp. Ivana Prcele. Mr. E. H. G. Richardson iz Ministarstva obrane piše mi sada: "U odgovoru na haše pismo od 25. studenog 1966., glede traženja gde. Frances P. Bolton ima li znakova o postojanju izvjesnih dokumenata o masakrima

hrvatskih ratnih zarobljenika, ja Vam javljam da nismo uspjeli pronaći nikakvih tragova o njima, niti u našim arhivima, niti medu dokumentima Odjela armije. "

Ovo mi, na žalost, ne pruža mogućnost da nastavim daljnje istraživaraje. ***Kao što sam rekao u svom pismu od 19. listopada, mnogi dokumenti su zadržani u lokalitetima u Austriji poslije rata i bili su konačno uništeni umjesto da su poslani k nama To se je lako moglo dogoditi i s dokumentima o bleiburškoj tragediji.*** *"34*

Clifton J. Child

Može se vidjeti iz citiranih pisama da je službeni London dao manje zadovoljavajući odgovor na ponovljena traženja gde. Bolton nego što je to dao dopisniku *Toronto Daily Telegrafa,* Mr. Luboru J. Zinku. Zink je znao nešto o nestalnosti Londona, zbog koje je pretrpio Cornellis iz Ureda za socijalnu skrb u svom nastojanju da otkrije istinu o izručenjima, pa je usredotočio svoje istraživanje na nasilnu repatrijaciju, koju su pretrpjeli zarobljenici u logoru za ratne zarobljenike u Viktringu. U srpskom opisu pod naslovom *Kočevje* radi se, takoder, uglavnom o izručenjima iz ovoga logora.

Preko kanadske vlade u Ottawi, Zink je primio odgovor od službenog Londona da su činjenice navedene u *Kočevju* "bitno točne". Naravno, Kanadani se smatraju znatno iznad Amerikanaca u ocjeni mnogih Britanaca, bilo da su članovi zakonodavnih tijela njihovih pojedinih zemalja bilo da to nisu. Gda. Bolton nije dobila ništa osim pristojnih niječnih odgovora, ili kako bi to Amerikanci rekli "trku naokolo". Naravno, nije potrebno postavljati pitanje o osobnoj dobroj volji C. J. Childa, ali jasno je da su ili komunistički simpatizeri u engleskom Uredu vanjskih poslova ili službenici koji su iznad svega zaokupljeni brigom da englesko ime očuvaju neokaljanim, sasvicn sigurno sklonili ili uništili svu inkriminirajuću dokumentaciju.

Trebalo je gotovo pet stotina godina da istina koja se tiče ubojstva sinova Edwarda IV. od Engleske i sustavnog uklanjanja svih zakonitih pretendenata na englesku krunu od Henrija IV., Henrija VII. i Henrija VIII. izade na svjetlo dana. Možda neće trebati tako dugo da se dokaže suodgovornost službene Engleske za masovne pokolje od 1945.-1947. i odvojena ubojstva izvršena od beogradskog režima nakog toga. Ali, ako tipično sebični Englezi u vladi i vojnim krugovima, koji sami sebe smatraju pravičnima, mogu sakriti činjenice kroz više od pola tisućljeća, oni će to sigurno učiniti i ovaj put. Jer, Engleska je zauvijek, a koga je ionako briga za Hrvatsku?

34 Istaknuto prema odluci urednika ove knjige.

No već rano, 23. svibnja 1945., Londonski *Times* donio je poduži članak što ga je napisao engleski vojnik koji je neposredno prije toga bio u Jugoslaviji. Ovaj napis u *Timesu* izričito naglašava činjenicu kako su engleski politički i vojni krugovi bili temeljito upoznati s potankostima o onome što se dogada u Austriji, Sloveniji, u okolici Trsta i u samoj Jugoslaviji:

"...Mi *smo, u našoj zahvalnosti za pobjedu, potvrdili činjenicu da smo krkanski narod i da smo mir svečano i ozbiljno posvetili kršćanskim načelima. Samo nekoliko dana nakon ovih svečanosti pozvani smo da se pomirimo s prostačkim produženjem prizora koji je probudio savjest naših djedova - podložnost kršćanskih naroda Balkana nekršćanskoj tiranskoj vladavini. Narodi sada podjarmljeni snagama maršala Tita pretežno su rimokatolici. Ponašanje njegova režima prema njihovoj crkvi nije predmet nagadanja: to je već dugo bilo očevidno u Hrvatskoj; ali znanje je ograničeno na one koji, zahvaljujući službenim izvorima, ne smiju govoriti. Nije li došlo vrijeme da se objavi istina?Za vrijeme njemačkog rata smatralo seprikladnim da sepripigu herojske vrline svima onima koji su bili na našoj strani i prigugi svaki spomen njihovih zločina. Sada ne može biti razloga za daljnje prikrivanje.*

Ako se, kad se iznese istina, otkrije da režim maršala Tita ima sve osobine nacizma - tajnu političku policiju, bestidnu propagandnu službu, sudska ubojstva političkih protivnika, organiziranje djece u fanatično slavljenje "herojskih"voda, zatvaranje i nestanak gradana samo zbog toga što su govorili engleski i izmijenili izraze pristojnosti s pripadnicima engleske vojske, otimanje političkih protivnika na stranom tlu, zatvaranje i nestanak narodnog vode, koji je, uz jamstvo sigurnosti, došao da pregovara o suradnji, i napokon, i iznad svega, progon same Crkve do njezina uništenja, progon velikog broja svećenika, čiji je jedini prekr9aj bio osobna obljubljenost u narodu, pa su stoga osudeni na smrt, zatvaranje vjerskih kuća i ukidanje vjerskih udruga, da je složena i nasilna propagandna akcija primijenjena da okleveta religije i da je izražavanje mišljenja nemoguće izvan partijske organizacije - ako je sve to točno, nacija će vidjeti gdje je njezina dužnost prema ljudima kojima prijeti širenje i primjena ovog režima.

Mi smo bili prisiljeni u proš`lih 10 godina učiniti mnogo bolnih nagodbi s pravdom, od kojih neke izgledaju nepopravljive; postavlja se pitanje gdje je naša moć da učinimo što je pravo... "35

U svojoj reportaži o Titovoj fanatičnosti *Times* takoder potvrduje masovne progone u Jugoslaviji nakon rata i pripisuje likvidacije i zatvaranje oko 300.000 osoba koje su žrtve partizana i državne sigurnosne policije

35 Pisma uredniku, *The Times of London,* 23. svibanj 1945., str. 5.

Aleksandra Rankovića.3[6] Sažeta izjava Sir Winstona Churchilla o predmetu poslijeratnih zločina jugoslavenskih komunista upoznaje nas s pitanjem engleske angažiranosti u masakrima od 1945.-1947. Ta izjava otkriva kako su vodeći engleski krugovi bili dobro informirani o klanju koje se obavlja. Churchill to izjavljuje na vrlo jezgrovit način:

"...Njihovo (partizansko) ponašanje i u Austriji i u Julijskoj Veneciji (u tom dijelu stare austrijske provincije Carniola i Küstenland, koji je Italija dobila poslije rata 1914.-1918.) ostavilo je vrlo loš dojam na savezničketrupe, i one Sjedinjenih Država kao i engleske. Naši ljudi su morali gledati, bez snage da interveniraju, akcije koje su vrijedale njihov osjećaj pravde, i osjećali su se kao da im opraštaju za te zločine.'37

Očito je iz prethodne izjave da su zapadni Saveznici - iako sami nisu bili počinitelji bleiburško-mariborskih pokolja - bitno olakšali njihovo izvršenje pod najzvjerskijim i najnehumanijim okolnostima. Zar nije dovoljno što su stotine tisuća Ijudi, Hrvata i drugih, osudeni na smrt i prije nego što su pali u partizanske ruke, bez ikakvoga suda i istrage, pa čak u velikoj većini i bez najelementarnijeg identificiranja žrtava? Dakle, bili su to mahom nevini ljudi, bez krivnje ili zločina, osim Titove pretpostavke da su bili antikomunisti. A što se tiče onih Hrvata koji su pod bilo kakvom izlikom bili optuženi kao "ratni zločinci", njihov najgori zločin mogao bi biti onaj isti koji su napravili vojnici pobjedničke strane, to jest oni u vojskama zapadnih Saveznika - nekoga su ubili.

U velikom povijesnom romanu Victora Hugoa, *Devedeset i treća, u* jednoj sceni grupa vendeanskih rojalista, potpuno opkoljena republičkom vojskom, kleči pred svećenikom moleći oprost za svoje grijehe prije nego što će poći u posljednju bitku protiv nadmoćnog neprijatelja. Kad svećenik traži od svakoga da ispovijedi svoje grijehe, oni odgovaraju pojedinačno jednostavnom izjavom "Ja sam ubijao". Trupe koje su se borile u Vijetnamu i Koreji, vendeanski rojalisti ili francuski republikanci iz 1793.-1800., i hrvatski borci za slobodu iz 1941.-1945., svi su "ratni zločinci" ili, osim izvanredno samovoljnih ljudi, nijedan od njih nije ratni zločinac! U dvadesetom stoljeću stvarni zločin jest biti uhvaćen na strani gubitnika!

Na dvadesetu godišnjicu bleiburške tragedije, senator Frank J. Lausche, demokrat iz države Ohio, izjavio je na sjednici Senata Sjedinjenih Država da je izručenje u velikim razmjerima i predaja nebrojenih žrtava u ruke Titovih ubojica bila jedna od "mnogih tragičnih i glupih pogrešaka" zapadnih Saveznika pri kraju 11. svjetskog rata. Njegova svečana deklaracija glasi:

`Medu mnogim tragičnim i glupim pogreškama koje su zapadni Saveznici napravili koncem IIT svjetskog rata, jedna je danas i prečesto zaboravljena ili jednostavno prešućena. Ta pogreška jest neograničena pomoć zapadnih snaga komunističkim Titovim gerilskim bandama. U to vrijeme svi su znaci pokazivali da se Tito ne bori samo protiv nacista, iako je ta njegova borba bila neefikasna, vrlo izbirljiva i sekundarna, nego u prvom redu protiv svih antikomunista unutar granica predratne Jugoslavije. Bilo je već tada sasvim jasno da će političke i gradanske slobode kao i prava manjina biti bezobzirnogažena u komunistički upravljanojJugoslaviji. Pa ipak, oni koji su se protiv takve diktature borili, tražili načina da zaustave komunistički val u Jugoslaviji i zaftite prava različitih nacionalnosti na samoodredenje, dobili su jedva dovoljnu i nečujnu naklonost savezničkih autoriteta. Tijekom svibnja 1945. engleski vojni zapovjednici izručili su Titovim krvnicima tisuće Slovenaca i Hrvata, antikomunista, koji su se predali Englezima u nadi da će dobiti za9titu i pomoć. Sve ove rodoljube Titove snage su bezdušno poklale.

Masovno ubijanje Hrvata koje su Englezi predali Titu u svibnju 1945. danas je poznato kao bleiburška tragedija. Hrvati, raseljeni š`irom svijeta da izbjegnu terorističku diktaturu u komunističkojJugoslaviji, odredili su jedan dan sredinom svibnja kao sjećanje na tragične dane i kao uspomenu na njihove sunarodnjake koji su postali žrtve savezničke sljepoće. Ja sam uvjeren da je daljnje istraživanje bleiburške tragedije potrebno da se razbiju iluzije oko komunističke diktature u Jugoslaviji. Želim pozdraviti i ohrabriti sve one koji su se posvetili toj zadaći i izražavam svoje iskreno suosjećanje uz ovaj žalosni spomendan. "3[8]

Bez svake sumnje, žrtve ove sramotno velike klaoničke operacije složile bi se s riječima uglednog senatora iz Ohija. Oni bi, medutim, senatorove "tisuće" ipak podigli na "stotine tisuća" žrtava. Gotovo cijeli naraštaj hrvatskih Ijudi morao je izginuti groznom smrću, a njihove obitelji su slično stradale tijekom razuzdanog divljaštva 1945.-1947. i kroz sve daljnje godine crvene tiranije. Tito i njegovi vjerni sluge nisu se zadovoljili samo ubijanjem političkih protivnika svoga doba nego su htjeli uništiti i samu ideju hrvatske državnosti, koja je preživjela duga stoljeća madarske i habsburške vladavine.

Jesu li masakri iz 1945.-1947. izvršeni u dovoljno velikoj mjeri da unište Hrvatsku, treba tek vidjeti. Kakva god sudbina očekuje hrvatske ljude, nekomunistički svijet može naučiti neke vrijedne lekcije iz njihova iskustva. Prva lekcija, koja treba biti usadena u svijest svakog vojnika i svake gradanske osobe svih nekomunističkih naroda svijeta, jest: *Nikad se ne predaj*

komunistima na bojnom polju, ili bilo gdje drugdje, bilo da si u pobjedničkom ratu bilo da gubiš rat! Mnogi ljudi koji su se borili u Koreji ili Vijetnamu došli su do ovog zaključka sami, a da nisu ništa znali o dogadajima iz 1945.1947. Nažalost, izgleda da je vrlo malo ljudi koji mogu učiti iz iskustva drugih: oni uče samo kroz svoju vlastitu nesreću. Svijet danas treba postati temeljito upoznat s tragedijom koju su doživjeli Hrvati, kao i druge žrtve svjetskog marksizma poslije 1945.

Hrvatsko iskustvo iz 1945.-1947. pokazuje da postoji samo jedan način za susreta s komunizmom - biti protiv njega, kad god i gdje god se ukaže prilika - i jao poraženima - *Vae victis.t To* je lekcija naučena kroz bleiburšku tragediju.

John Ivan Prcela i Stanko Guldescu
10. travnja, 1969.

5. POGLAVLJE

Bleiburško-mariborski pokolji u tisku i prema svjedočanstvima očevidaca

Partizani Josipa Broza Tita začetnici su politike masovnog ubojstva hrvatskoga naroda već od kolovoza 1941. Od tog je vremena, naime, započeo takozvani pokret "oslobodenja" ili "narodna revolucija" na područjima koja su bila pod jugoslavenskom državom od 1918. do 1941. godine. Titovi su partizani započeli svoju partizansku kampanju iz poslušnosti prema naredbama koje su primali od Kominterne ili, bolje rečeno, od vlade Sovjetskog Saveza koja je Tita poslala na Balkan u godinama prije rata s ciljem da u Hrvatskoj i drugim djelovima tadašnje kraljevske jugoslavenske države uspostavi komunističku partiju.

Jugoslavenski su komunisti različito gledali na raspad Jugoslavije, ali čim su njezini osvajači, Nijemci, krenuli u napad na SSSR, ovi su učinili sve što je bilo u njihovoj moći kako bi odvratili Nijemce od istočnog fronta.[1] Rat je 1941. godine došao na tlo Hrvatske, čiji su se narodni vode nadali kako će od svoje zemlje napraviti drugu Švedsku. I prije nego što su partizani službeno započeli svoju kampanju protiv hrvatskoga naroda, koji je u svojoj osnovi bio protunacistički i protukomunistički, kraljevske srbočetničke bande pod zapovjedništvom Draže Mihailovića i drugih šovinistički naoštrenih voda, već su bezrazložno napadale nenaoružano hrvatsko stanovništvo, posebno uz obalna područja gdje su imali slobodne ruke s"blagoslovom" talijanskih okupatorskih snaga. Ali od kolovoza 1941. partizani su i četnici suradivali protiv onoga što su jedni i drugi smatrali svojim najopasnijim neprijateljem, to jest Nezavisne Države Hrvatske (NDH).

I partizani i četnici htjeli su, naime, obnoviti Jugoslaviju, umjetnu i neprirodnu tvorevinu propagande i vojnog ishoda Prvoga svjetskoga rata. Premda su imali drugačiju ideju o tome pod čijim se zapovjedništvom ta obnova Jugoslavije treba zbiti, i jedni su i drugi dobro znali da im upravo hrvatska težnja za državnom neovisnošću stoji kao zapreka na putu njihova ostvarenja, više nego njemački nacizam ili talijanski fašizam. Isto tako, budući da su Berlin i Rim više voljeli imati posla s ujedinjenom Jugoslavijom pod

[1] Napad Njemačke na Jugoslaviju ponajprije ima medunarodne uzroke: sukob interesa Njemačke i Engleske na jugoistoku Europe. Engleski je interes bio "potpaliti Balkan", pa je puč generala Dušana Simovića, 27. ožujka 1941, godine, u cijelosti pripremila engleska obavještajna služba (SQE). Do tada je - zbog svojih specifičnih interesa - Njemačka čvrsto stajala iza očuvanja cjelovitosti Jugoslavije. To se osobito vidi u odnosu Njemačke prema ustaškom pokretu od 1939. godine.

vladom koja bi njima odgovarala, nikako nisu bili zadovoljni s proglašenjem Nezavisne Države Hrvatske 10. travnja 1941. godine.

Sada kada su Hrvati uzeli stvari u svoje ruke, Nijemci su i Talijani bili suočeni *s fait accompli* koju nisu mogli promijeniti bez stvaranja golemih poteškoća na jugu, upravo u trenutku kada su bili toliko uključeni u borbu na "sve ili ništa" u SSSR-u, sjevernoj Africi i Grčkoj. Oni su, primjerice, već na početku rata odbili isporučiti potrebne materijale hrvatskoj mornarici i vojsci, koji bi omogućili da Zagreb postane neovisnim o Berlinu i Rimu.

Budući da su partizani i četnici bili vrlo svjesni ovakvog položaja Hrvatske, shvatili su da se u najgorem slučaju mogu dogovoriti s Nijemcima za obnovu Jugoslavije, ako uspiju oslabiti hrvatski element do te mjere da taj čimbenik u Hitlerovim i Mussolinijevim računicama nema više nikakve potpore. Partizansko-četnička suradnja protiv Hrvata nastavit će se do proljeća 1942. godine. U to su vijeme političke krize izmedu sovjetski nadahnutih komunista i srpskih nacionalista došle na svjetlo bijeloga dana, pa su se počeli medusobno boriti. Četnicima je ta borba protiv partizana omogućila da preko generala Nedića, čelnika ratne pronacističke srpske države, dobiju od Nijemaca potrebno oružje.

No partizani i četnici i nadalje nastavljaju napadati goloruko hrvatsko stanovništvo i nezaštićena sela, jer su mladi hrvatski momci listom otišli u hrvatsku vojsku. Na taj je način hrvatska država postala meta i partizana i četnika, a područje hrvatske države bilo je najveće poprište rata, te su Hrvati bili najveće žrtve rata. Dio srpske manjine u Hrvatskoj (potomci pravoslavnog življa koji je bježeći pred Turcima našao utočište u Hrvatskoj i sklonio se od turskog despotizma i fanatizma, što je stigao na balkansko područje) priključio se partizanima i četnicima napadajući nenaoružane Hrvate. Ponekad su se usudili napasti i hrvatska vojna ustrojstva.

Kao posljedica toga, razljućeni su Hrvati odvratili istom mjerom, tako da se na tom području razbuktao nemilosrdni rat. Već 1941. i 1942. godine, kao i pri kraju rata kada su četnici masovno prešli u partizane, Titovi su se partizani uglavnom sastojali od Srba. Pojednostavljeno rečeno, partizanskočetnička borba bila je u stvarnosti sukob izmedu srpskih komunista i srpskih nacionalista, a jedni su i drugi mrzili Hrvate istom oštrinom.

Nažalost, bilo je i medu Hrvatima onih, ponajviše u redovima "intelektualaca" ili gradskog radništva, koje je privlačilo marksističko umovanje. Osim toga, socijalistički i komunistički članovi partije bili su najjači u Sloveniji, u tom trećem nacionalnom elementu koji je tvorio predratnu Jugoslaviju. Uključivanjem ovakvih slojeva naroda kao i onih priobalnih Hrvata koji su reagirali na četničke zločine i iživljavanje okupacijskih talijanskih snaga pod zapovjedništvom generala Roatte, partizani su uspjeli sačuvati privid

ujedinjene fronte. U trenutku slabosti dr. Ante Pavelić, poglavnik hrvatske

države (čiji je kralj trebao biti član talijanske kuće Savoya), predao je Dalmaciju, kolijevku hrvatske nacionalne baštine i civilizacije, Italiji. U srednjem je vijeku velika pomorska republika Venecija prisvojila ovaj dio hrvatskoga područja i od kraja sedamnaestog stoljeća do 1797. veći je dio ostao u mletačkim rukama. Pod takvim izgovorom, meciu inima, Mussolini je 1941. svojatao ovaj dio Hrvatske. Pavelić je bio voljan predati Dalmaciju jer je očekivao da će Italija pod teretom rata propasti, nakon čega bi onda Hrvati preuzeli kontrolu od poraženih Talijana.

Stvari su se, medutim, odvijale drugačije nego što se očekivalo. Kada je Italija u rujnu 1943. godine kapitulirala, većina je talijanske vojske i visokih časnika koji su bili stacionirani u Dalmaciji, predala svoje najmodernije oružje partizanima i, ponegdje, četnicima. Tako su ove skupine imale znatne koristi od propasti takozvanog hrvatskog "saveznika"!

Partizanski pokret tek je pri zadnjoj četvrtini 1944. počeo predstavljati ozbiljnu opasnost hrvatskoj naciji. Protivno razbuktaloj propagandi ispisanoj u angloameričkom tisku uz suradnju sa sovjetskom lukavošću, partizani nisu bili nikakvi suparnici hrvatskoj vojsci, unatoč propalim i neuspjelim taktikama njemačkog balkanskog ratnog stroja, čija je nakana bila što više ograničiti hrvatske ratne napore. Nijemci nisu znali voditi gerilski rat u planinama i njihova česta prtljanja sprečavala su Hrvate u potpunom uništenju partizanskih formacija.

U jesen 1944. njemački se balkanski vojni stroj počeo povlačiti prema sjeveru. Slično kao i u ratu 1914., Nijemci nisu vjerno suradivali sa svojim saveznicima. Često bi se njemačke jedinice povlačile iz mjesnog položaja a da o tome ne bi obavijestile obližnje hrvatske snage. Tako su hrvatske bočne jedinice ostale otkrivene, zbog čega su se hrvatske postrojbe morale povlačiti kako bi spriječile da ih ne presijeku napadajuće partizanske snage kojima su se sve više u velikom broju pridruživali četnici. Četnici su, naime, vidjevši promjenu u političkim vjetrovima, promijenili "kraljevsko" ozračje za crvenu zvijezdu.

Kako su hrvatska sela, naselja i gradovi u južnom dijelu Hrvatske ostali nezaštićeni, partizanska taktika ubijanja neuvojačenih gradana, koju su kroz cijelo vrijeme rata dosljedno provodili, poprimala je obilježje genocida. Sva hrvatska sela koja su došla pod kontrolu partizana izmedu listopada 1944. i travnja 1945. imala su svoje "Katyne".[2] Narod je počeo dobro shvaćati što ih očekuje ako ostanu u svojim mjestima i dočekaju ubojičke partizanske bande (koje su naoružavale SAD, Velika Britanija i Sovjetski Savez) i koje će preuzeti njihove mjesne zajednice. Zato je mnoštvo naroda napustilo svoja ognjišta i sve svoje posjede i bježalo prema sjeveru.

[2] Vidi bilješku br. 19. u 4. poglavlju.

U prvim mjesecima 1945. stanovništvo Zagreba se udvostručilo od silnog priljeva ubogih prognanika. U meduvremenu Dubrovnik, Split, Sinj,3 Imotski, Mostar, Široki Brijeg,[4] Travnik, Sarajevo, Našice, Mitrovica, Gospić5 i druga hrvatska mjesta pala su u ruke "crvenih", koje su vojno pomagale Amerika i Velika Britanija. U svim ovim mjestima odigrali su se prizori takvih masakra i divljaštva kakva nisu zabilježena od vremena mongolskih i turskih osvajanja! Titovi su sljedbenici izvršili svoj naum likvidacije svih hrvatskih rodoljuba, muških i ženskih, starih i mladih, bogatih i siromašnih, školovanih ili neukih.

Ovi masakri koji su se vremenski dogodili prije Bleiburga mogli bi takoder biti dio ove knjige, ali ta tragična priča zasigurno zaslužuje zasebnu knjišku obradu. Zbog toga smo mi urednici smatrali da moramo ograničiti dokumentaciju na dogadaje koji su se zbili nakon formalnog završetka ratnih sukoba 1945. godine i nakon službenog Titova proglašenja "konačne pobjede".

Prema tome, dokumenti u ovoj knjizi u prvom redu obraduju poslijeratne masakre koje su partizani učinili nad hrvatskim narodom. Treba pripomenuti, medutim, da u nekoliko slučajeva svjedočanstva očevidaca o poslijeratnim masakrima takoder uključuju i ona koja su se zbila tijekom rata. Stvarna se svjedočanstva očevidaca i druge potankosti u svezi sa sveobuhvatnim pokoljem stanovništva u svim hrvatskim područjima mogu naći u hrvatskim novinama i časopisima u razdoblju od 1941.-1945. godine. Predbleiburške i poslijebleiburške masakre najbolje je opisao vlč. dr. Krunoslav Draganović, koji je ovaj predmet stručno i iscrpno proučavao i o njemu napisao mnoga djela.6 Njegovi se članci nalaze u hrvatskim

[3] Budući da je pisac ovoga poglavlja rodom iz okolice Sinja, on potanko poznaje sudbinu ovih prostora u vrijeme 1944. i 1945. U pismohrani ovog Odbora postoji dugi popis osoba koje su partizani poubijali u Sinju, u njegovoj okolici i u piščew rodnom selu Košute. Medu žrtvama bilo je mnogo njegovih profesora i drugih franjevačkih svećenika i župnika u obližnjim mjestima. Opisi pada Sinja u jesen 1944. ovdje su izostavljeni jer smo svoju pozornost usredotočili na poratne pokolje.

[4] Široki Brijeg, sjedište glasovite franjevačke gimnazije koja je dala mnogo naraštaja vrlo uglednih Hrvata, mjesto je najpoznatijeg predbleiburškog pokolja. Ovdje su partizani poubijali trideset franjevaca, od kojih su dvanaestorica bili zapaljeni živi. Dr. Oton Knezović, član te franjevačke zajednice, sa Širokog Brijega je pobjegao malo prije tih pokolja i napisao je dirljivu knjigu - *Poko j Hruatske vojske 1945.*

[5] Ovaj Odbor u svojoj pismohrani ima detaljne zapisnike preživjelih svjedoka o pokoljima počinjenim na svim spomenutim mjestima i drugdje. Vrijedan posebnog spomena jest pokolj 1.718 hrvatskih mladića u Virovitici, čiji je jedini zločin bio što su od hrvatske vlade bili pozvani u vojsku pred konac rata. Nijedan od njih nije ispalio ni jedan hitac za vrijeme tih ratnih sukoba. Vidi Dok. LXXX.

6 Vidjeti Draganovićevu studiju, objavljenu u knjizi C. Mihanovića i A. Bonifačića (oni su urednici) - *The Croatian Nation in Its StresggleforFreedom and Independence* (Chicago, 1955.), str. 293-308.

emigrantskim novinama i časopisima kao što su *Danica, Hrvatska država, Hrvatska revija, Studia Croatica i Novi život.*

Napisana djela koja obraduju partizanske pokolje na početku i prema svršetku rata jesu ova: *Martyrium Croatiae* (Roma, 1946.), Vlč. Theodore Benković, *Tragedy of a Nation* (Chicago, 1946.); dr. Oton Knezović, *Pokolj Hrvatske vojske 1945.* (Chicago, 1960.); dr. Ivo Omrčanin, *Martires de la Fe* (Buenos Aires, 1962.); dr. Ivo Bogdan, *La Tragedia de Bleiburg* (Buenos Aires, 1963.); *La CroatieMartyre* (Paris, 1968.); Bernard George, *L'Occident Joue et Perd: la Yugoslavie dans la Guerre* (Paris, La Table Rond, 1968.).

Vrijedno je posebno spomenuti obol što ga je dao pokojni Safet Jaskić, *Srbokomunistički zločini nad Bosnom* (Valencija, 1968.). Nakon trinaest godina zatvora Jaskić je uspio pobjeći u Zapadnu Njemačku, gdje je umro prije nego što je knjiga objelodanjena. Ali iza sebe je ostavio dragocjeno izvješće vlastitog iskustva o mučeništvu Bosne, poglavito muslimanskog stanovništva u toj zemlji. Osim već navedenih svjedočanstava koja su napisali preživjeli Hrvati, prikupljena su mnoga svjedočanstva što su ih marljivo upotpunjavali razni hrvatski odbori uspostavljeni za tu svrhu kao i hrvatske ustanove u Austriji, Italiji, Zapadnoj Njemačkoj, Argentini i u Sjedinjenim Američkim Državama (ponajviše u Clevelandu). Ta razna zaprisegnuta očitovanja mogla bi ispuniti mnoge sveske knjiga. Upravo je tragično da neće ugledati svjetlo dana i da će ostati nepročitana, jer bi njihova istinska svjedočanstva mogla teći usporedno sa sudbinama spomenutih zemalja, ako komunisti uspiju tamo kao što su uspijevali u Hrvatskoj.

Ovaj se materijal nalazi u pretincima nekoliko pododbora ili ustanova i dostupan je za istraživanje budućim istraživačima na polju društvenih, političkih i povijesnih znanosti. Štoviše, ako bi bio omogućen pristup stvarnim mjestima masakra koja postoje u sadašnjoj Jugoslaviji (1969.), čitav niz knjiga o pokoljima 1945. ne bi iscrpio ovu gradu. Naravno, samo Ujedinjeni narodi mogli bi poduzeti takva istraživanja, što bi se moglo dogoditi samo u slučaju da se svrgne Titov režim.

U mnogo smo navrata uputili molbe Ujedinjenim narodima tražeći da poduzmu mjere da se iznese istina o taktici pokolja koju je jugoslavenski režim upotrijebio prije i poslije rata 1945. godine. Najprije smo svoje molbe uputili Dagu Hammerskjoldu. Onda smo kasnije slali peticije U Thantu, generalnom tajniku UN-a. Stupili smo u dodir i s pojedinim delegatima u UN-u iz država "slobodnog svijeta". Ali ovo internacionalno tijelo ima jednako zanimanja za sudbinu hrvatskih žrtava komunističke agresije kao što je zabrinuto za patnju jemenskog naroda pod čizmom egipatske i sovjetske invazije.

Unatoč našim osobnim naporima i mnogim pismenim molbama nismo od predstavnika tog jalovog i izrodenog medunarodnog tijela primili niti

jednu potvrdu primitka tolikih pošiljki. Nešto smo više sreće imali s američkim Kongresom. Posljednjih devet godina naš "Odbor za istraživanje bleiburške tragedije" u dva je navrata poslao molbu svakom članu Kongresa kako bi se započelo formalno i službeno istraživanje poslijeratnih masakra na Bleiburgu i u Jugoslaviji. Tražili smo to ne samo zbog stotina tisuća mrtvih žrtava koje su jugoslavenski komunisti kao saveznici SAD-a i Velike Britanije poubijali *1945.* godine i kasnije nego i poradi istinitog obavješćivanja američkih poreznih obveznika. Dužnosnici američke vlade i javna sredstva za tisak, gotovo bez iznimke, nadmašili su jedni druge kako bi u mozgove američke javnosti utisnuli "blagi" karakter Titovog eksperimenta, koji, naravno, i nije °pravi marksizam". Često je Odbor tražio od najistaknutijih članova Kongresa, uključujući senatora države Ohio i kongresmene iz okolice Clevelanda, da se otvore kongresna saslušanja o krivičnim zlodjelima koja su počinili jugoslavenski komunisti.

Naši su napori u ovom smjeru dobivali manje pozornosti nego zagovaranje prevencije radi zaštite protiv okrutnosti prema životinjama. Ipak je 2. lipnja 1960. godine članica američkog Kongresa, gospoda Frances P. Bolton, na zahtjev gospodina Glenna, uvela u pismohranu kongresne dokumentacije knjižicu koju je sastavio član našega Odbora, Stephen W. Skertic, pod imenom - *The Bleiburg MariborMassacres - Croatian Golgotha,* zajedno s rezolucijom koju su u pogledu masakra usvojili "Ujedinjeni američki Hrvati".7 Ovaj je memorandum bio rezultat komemoracije 15. obljetnice bleiburške tragedije, a spomendan je održan u Clevelandu. Sam je "Odbor za istraživanje bleiburške tragedije" oblikovan prigodom prve komemoracije pokolja hrvatske vojske.

U povodu komemoracije 20, obljetnice masakra (tj. dana kada su Britanci primili predaju *Hrvatskih oružanih snaga i* započeli s njihovim izručenjem komunistima), senator Frank J. Lausche iz države Ohio dao je značajnu izjavu na senatorskom zasjedanju. Njegov se govor, izrečen 13. svibnja 1965., nalazi u četvrtom poglavlju ove knjige. Takoder su opisani i koraci koje je kongreskinja Frances P. Bolton učinila kako bi se iznijela na svjetlo dana potpuna istina o bleiburško-mariborskim pokoljima i užasima koji su uslijedili nakon toga.

Kongresmen Michael A. Feighan takoder nam je mnogo puta dao potporu u svojim govorima prigodom spomendana koje smo priredili u čast žrtava bleiburškog masakra. Primjerice, on je 1961, godine nakon komemoracije bleiburškim žrtvama 1945. godine, išao tako daleko da je zahtijevao od visokih američkih vladinih dužnosnika deportaciju jugoslavenskog konzula u Pittsburghu, Ivana Miroševića, zbog toga što je ovaj

Vidjeti *Congressional Record* od 2. lipnja 1960., str. 10922-10923.

pokušao stigmatizirati pisca ovog članka kao "ratnog kriminalca". Slično se tako Mirošević trudio da oblati i druge članove "Ujedinjenih američkih Hrvata" te je pokušao odvratiti gospodina Feighana od govorenja na našem memorijalnom skupu. Naravno, Feighan je ignorirao Miroševića, i u svom je govoru citirao njegovo pismo, na temelju kojega mu se još dobro izrugao i obezvrijedio i njega i njegovog, u Moskvi izvježbanog, gazdu Tita. Posljedica ovog izazova ipak je bila u tome što je Mirošević odstranjen sa svog položaja, ali se Beograd potom bacio na grube verbalne napade na gospodina Feighana, kao i na mene i druge priredivače ovog spomendana. Čak je i Tito "počastio" sve nas izrazima svoga otrova za vrijeme dvadesete obljetnice početka komunističke revolucije u Jugoslaviji.

U povodu dvadesete obljetnice bleiburške tragedije, kongresman Feighan dao je ovu izjavu:

"Tito i njegovi komunisti trebali su biti izručeni i dovedeni pred Nurnberški sud, gdje ih je sud trebao p)roglasiti krivima za tužne i sramotne dogadaje povezane s bleiburškim masakrima i mnogim drugim neljudskim zlodjelima koje su on i njegovi komunisti počinili protiv čovječanstva, protiv dobrih i bogobojaznih ljudi čija je jedina greška bila, ako ikakva - i ja u ovome ne vidim nikakva zla - čto su u svojim srcima imali ljubav prema Bogu i prema svojoj domovini te što su željeli da i dalje imaju svoju domovinu, slobodu i nacionalnu neovisnost. Spomen na ovaj, ma kako god tužan i tragičan dogadaj, moramo držati živim; moramo se vječno sjećati takvog genocidnog djela koje su komunisti počinili, jer samo ako budemo cyečno čuvali ovaj spomen, moći ćemo izboriti slobodu i neovisnost za veliku domovinu Hrvata, fto će nadalje omogućiti unistenje komunističke tragedije i što će pomoCi da svi narodi sadašnje Jugoslavije budu slobodni i u stanju odrediti svoju vlastitu sudbinu, tako da više neće biti okovani Titovim režimom ruske dominacije, 9to je najgora vrsta upravnog sustava što ga čovjek može zamisliti. "

Posebno treba nešto reći i o nedostatku obavijesti u tisku o"marševima smrti" i o mučenju i masakrima stotina tisuća Hrvata i drugih žrtava poraza 1945. godine. Sve što je objavljeno u britanskom tisku u vrijeme ove katastrofe, bilo je pismo uredniku londonskog *Timesa,* dakle u novinama koje su prije 1918. uvelike pomagale stvaranju jugoslavenskog političkog Frankensteina. Tekst ovoga pisma nalazi se u četvrtom poglavlju knjige. Znakovito je što je odmah sljedećeg dana izdavač *Timesa* opovrgnuo to pismo, objavivši prilog:

"U Timesu od 23. svibnja 1945. britanski vojnik koji je nedavno bio u Jugoslaviji iznio je strašan popis neodredenih napada protiv režtma maršala Tita za masovna ubijanja, zatvaranja, izgone i otmice civila, ubijanja svećenika te izrugivanja religije i vjerske progone. Ja sam se upravo vratio iz

Jugoslavije nakon što sam proveo mnoge mjesece u raznim krajevima te zemlje, uključujući i rimokatoličku Hrvatsku, i bojim se da kao svjedok na licu mjesta moram čvrstoproturječiti ovim neosnovanim optužbama. Nadalje, za vrijeme svog dugog boravka u Jugoslaviji bio sam neprestano u dodiru s britanskom itojnom misijom, i od njihovih ustiju nikada nisam čuo takve optužbe. Neki su od tih časnika sada u Londonu slobodni dati svjedočanstvo pred zakonitim vlastima. "

Iskreno Vaš;
američki ratni dopisnik [8] donedavno
u Jugoslaviji.

Ovo je pismo vrijedno pozornosti. Tko je bio "američki vojni dopisnik donedavno u Jugoslaviji"? Mogao je biti Ray Brock St. John, Leigh White ili brojni drugi američki novinari koji su slali svoje netočne, neobaviještene i djetinjaste hvalospjeve Titovu režimu. Činjenica je da mi ne znamo tko je bio taj dopisnik. Zapravo, nitko ne zna osim samog pojedinca i izdavača *Timesa.* Je li ovaj "očevidac na licu mjesta" očekivao da će ga partizani, kojima se on zasigurno veoma divi, pozvati kao svjedoka da vidi "Operaciju klaonica" koju su vršili partizanski komunisti? Ili bi im možda takav očevidac mogao poslužiti kao član pokopnog rituala? Ako je "američki vojni dopisnik" doista proveo neko vrijeme u bilo kojem dijelu Hrvatske, njega su, bez dvojbe, vodili na piće i pokazivali mu privlačnije Ijepote nego što su redovi ljudi koji ginu.

Komunisti, naravno, nisu bili toliko okrutni i otvoreno pošteni kao pokojni rumunjski kraj Karol II. koji je dao strijeljati Željeznu stražu na otvorenom i ostavio njihova tijela neka leže. Tako je "američki vojni dopisnik" bio "svjedok na licu mjesta". Svjedok čega? Večera, pijanki, ili službenih putovanja uz vodiče? Ovakva pribivanja obično ne uključuju posjete mjestima pogibije ili koncentracijske logore.

Što se tiče časnika britanske Vojne misije, možemo samo reći da Englezi, bez premca, imaju sposobnost odijeliti se od zlodjela koja čine njihovi saveznici. Svoje su oči zatvorili nad zlodjelima što su ih počinili Rusi, Srbi i Talijani u Prvom svjetskom ratu, jer britanski saveznik smjesta postane sankrosanktan i taj ne može činiti zla. Britanski su vojnici u ovoj stvari najpodliji na svijetu.

Povijest je pokazala da oni znaju kako najopreznije šutjeti kada su u pitanju barbarstva što ih vrše njihovi saveznici, ali jednako tako očekuju istu uslugu od svojih saveznika kada se radi o njihovim, britanskim zvjerstvima.

8 Vidjeti ovaj dopis u londonskom *Timesu* od 23. i 24. svibnja 1945.

Primjeri su toga velika pobuna Sepoja iz 1856., Boerovi koncentracijski kampovi u Južnoj Africi od 1900.-1902. i britanska mornarička blokada od 1914.-1918. godine. Stoga ne možemo čak niti pretpostaviti da bi bilo koji britanski časnik svjedočio pred "zakonitim vlastima" o bilo kakvim prekršajima britanskih saveznika protiv njihovih neprijatelja. Zamišljati, takoder, da će zakonske vlasti učiniti bilo što drugo osim pomno skrivati - ako ne i uništiti - bilo kakvu dokumentiranu ispravu časnika koji bi se usudio nijekati kako je u ratu sve bilo u redu, doklegod to činila Britanija ili njezini saveznici, bilo bi još čudnovatije. Tako je vrijednost svjedočanstva ovog "svjedoka na licu mjesta" za svakoga koji je dobro upoznat s naravi britanske političke i vojne teorije i prakse, doista više nego očita.

Uz malo iznimaka, sredstva za priopćivanje u angloameričkim zemljama, kao i"američki vojni dopisnik", lažno su izvještavala o poslijeratnim komunističkim zvjerstvima ili su se medusobno natjecala u veličanju "galantnog borca" Tita. Za dobrobit javnosti koja prati dnevna novinarska i radio-televizijska izvješća, sredstva javnog priopćivanja opisivala su najpohvalnijim riječima plodove koje je sjeme marksizma "rodilo" na hrvatskoj zemlji. Upravo je ovakva zaprepašćujuća zbilja u kojoj slobodni tisak može sustavno zavaravati svoje čitatelje, veličajući Tita i njegove partizane, dovela do osnivanja našega Odbora. Štoviše, bili smo užasnuti činjenicom da su milijarde dolara - što su ih američki poreznici, uključujući i nas same, morali plaćati - poslane u Beograd kako bi se učvrstio Titov takozvani "nacionalni komunizam" (prisjetite se Hitlerovog nacionalnog socijalizma - tj. nacizma)!

Osjećamo se neizostavno dužnima dati istinite činjenice ne samo svojim američkim sugradanima već i cijelom svijetu o pravoj naravi Titova uspona na vlast i o zbiljskom značenju strahovlade koja se od 1945. uvriježila u Jugoslaviji. Za pripravni dio rada u uspostavi našeg Odbora zaslužan je vlč. dr. Dragutin Kamber, koji je u povodu 15. obljetnice bleiburške tragedije, 30. svibnja 1960., održao zapažen govor. U to je vrijeme nekoliko američkih publikacija, uz britanski časopis *Tablet,* počelo objavljivati što se stvarno dogodilo u godinama prije rata, za njegova trajanja i nakon završetka rata 1945. godine.

Tako je 31. svibnja 1960. godine *Cleveland Plain Dealerobjavio* članak o našem spomen-obilježju. Ovaj se članak nužno dotaknuo pitanja likvidacije sto pedeset tisuća hrvatskih ratnih zarobljenika od američkih saveznika - partizana. Potom je 18. lipnja 1960. časopis *America* preporučio svojim čitateljima već spomenutu brošuru koju je kongreskinja Bolton čitala u službenim dokumentima američkoga Kongresa. Zatim je slijedio ovaj komentar o hrvatskoj tragediji: `*Povjesničari sada priznaju da su nakon Drugog svjetskog rata mnoga ubojštva preš`ućena zbog olake optužbe da su žrtve navodno suradivale ili su i same bile fašisti. Vige nego ijedan drugi*

slzcčaj, zasigurno je dokazano dokumentirana sudbina hrvatskih vojnika, Titovih žrtava ".9

Unatoč tome, gotovo su sve američke novine i časopisi odbili upoznati svoje čitatelje s činjenicama, premda smo se trudili opskrbiti američki tisak najizvornijim i najpovjerljivijim obavijestima. Medu novinarskim svijetom postojala je stvarna zavjera šutnje u pogledu pokolja kod Bleiburga i Maribora i glede dogadaja koji su slijedili, kao što danas postoji zavjera šutnje u pogledu Egipćana i njihovih komunističkih zaštitnika u Jemenu od 1962. godine. Gotovo bez iznimke podlo sluganski i jednoličan američki tisak nastavio je povoljno predstavljati Tita i njegove krvnike, medu kojima je bilo, istini za volju, i Hrvata i Srba. Srbi su takoder rekli svoju priču o masovnim likvidacijama izvršenim nad onim Srbima koji su bili protukomunisti. Na primjer, u Kočevju, uz dvadesetak tisuća Hrvata, Titovi su cnasakri ubili desetke tisuća Srba i Slovenaca.

Ali ovo "jedinstvo u bratstvu smrti" i činjenica da su kosti i Srba i Hrvata pomiješane u zajedničkim grobnicama nije razlogom za uspostavu "čvrstog temelja jedinstva" izmedu preživjelih Hrvata i Srba, kao što to nije niti temelj za jedinstvo izmedu Hrvata i Madara, jer su Titovi koljači 1945. godine i njih pobili zajedno u Banatu i Bačkoj. Svejedno, priznat ćemo da je masovno ubojstvo uspješno sredstvo uspostavljanja jedinstva neke vrste, ako je to ubojstvo dovoljno sveobuhvatno. Stari azijski kraljevi, poput Džingiskana, kao i Adolf Hitler, upotrebljavali su istu taktiku s priličnim uspjehom - nakratko. Sigurno je da ovi veliki povijesni kriminalci nisu raspolagali u svojim kampanjama s moćnim glasom angloameričkoga tiska. Sve do današnjih dana ovaj navodno slobodni i nepokvareni tisak kao i radiotelevizijski mediji, otimali su se tko će medu njima čitateljima i slušateljima bolje prodavati Titov mit.

Oni projiciraju sliku Titove Jugoslavije kao uzor za miran razvoj mirnog suživota izmedu marksističkih i nemarksističkih svijetova. Kao što je to rekao Fredrick Wilhelmsen 1962. godine: *"Ovaj mit potpuno niječe činjenicu da su posve pristojni ljudi tako zatvarani da ne bi pričali o neprestanom potiskivanju jednog zapadnog naroda, koji se razlikuje od svojih susjeda na jugu i istoku po uljudenom ponašanju i visokom stupnju razvoja, i po životu u svemu nalik na Europu. Naravno, mislim ovdje na Hrvate. Ali taj istočni mit ne vidi ništa osobito zapadnog što bi bilo vrijedno spašavanja ". 10*

Josip Hećimović je 1962. godine objelodanio knjigu koja vrlo podrobno opisuje masakre u Bleiburgu i Mariboru kao i"marševe smrti" koji su uslijedili.

On All Horizons, Arnerica od 18. lipnja 1960., str, 369.

10 Frederich D. Wilhelmsen, *Babylonian Meditation,* National Review od 10. travnja 1962., stc 246

Hećimović je i sam proživio strahote koje su drugi "svjedoci na licu mjesta" i"američki ratni dopisnik" previdjeli. Kao što se moglo i očekivati, niti britanski niti američki tisak nisu u svojim rubrikama za pregled knjiga posvetili niti malo pozornosti Hećimovićevu djelu, koje je tako snažno proturječilo utvrdenom novinarskom mitu koji je nametnut angloameričkim narodima. Ipak je pojava Hećimovićeve knjige - *In Tito š Death Marches and Extermination Camps,* pomogla podignuti barem dio užasne koprene šutnje navučene nad zlodjela počinjena u doba mira. *America, The Catholic Universe Bulletin,* i nekoliko drugih vjerskih časopisa donijelo je komentare u prilog Hećimovićeva djela. Dr. David M. Baxter, koji je autor drugog poglavlja ove knjige *(Operation Slaughterhouse),* ocijenio je u nekoliko protestantskih i katoličkih publikacija Hećimovićev prinos vrlo povoljno. Dr. Revilo Oliver takoder je dao pohvalnu ocjenu Hećimovićevoj knjizi u časopisu *American Opinion.*

Koliko je nama poznato, golemo područje popularnog američkog tiska nije ovu knjigu približilo pozornosti svojih čitatelja. Medutim, genocid je internacionalni zločin protiv čovječnosti, bez obzira na to tko ga je počinio i trebao bi se ticati svakog čovjeka. U jesen 1963. godine Titu je bilo dopušteno posjetiti SAD. Naš Odbor priredio mu je "dobrodošlicu" time što je njemu i njegovu domaćinu, predsjedniku Johnu F. Kennedyju, poslao pomno dokumentiranu knjižicu. Poslali smo takoder prijepise ekspozea o jugokomunističkim zlodjelima članovima američkoga Kongresa, delegatima Ujedinjenih naroda, mnogim američkim novinama i časopisima i trima važnim američkim televizijskim mrežama. Knjižica je nosila naslov *Postwar Massacres in Yugoslavia.* Rudolph Erich, tajnik Odbora, s nekoliko drugih članova i mnogo pojedinaca koji su dali potporu našim nastojanjima da se sruši mit Titove ispravnosti, pridružio se hrvatskim prosvjedima koji su održani protiv službenog primanja Tita u Bijelu Kuću. Ovi su prosvjednici nosili znakove koji su jasno govorili o masovnim zvjerstvima koja je Tito dao počiniti 1945. godine.

The New York Times je konačno uvidio hrvatsku tragediju i donio je nekoliko slika nositelja plakata. Tako smo došli na prvu stranicu *New York Timesa i* nekoliko drugih američkih časopisa, ali bez velike koristi, jer nijedna novina nije izvijestila o Titovim zatvorima i klanjima.

Sljedeći korak u donošenju istine na svjetlo dana poduzeo je Berislav Deželić, ravnatelj Hrvatske društvene službe u Diisseldorfu (Zapadna Njemačka). Djelujući u skladu s drugim hrvatskim emigrantskim ustanovama kao i s našim Odborom za istraživanje bleiburške tragedije, Deželić je zatražio od medunarodnog Crvenog križa u Ženevi (Švicarska) da se smjesta započne s ekshumacijom masovnih grobnica za koje se znalo da sadrže žrtve poslijeratnih ubojstava.

Nasuprot engleskom i američkom tisku, švicarski, austrijski, i njemački tisak dao je potporu ovim zahtjevima da medunarodni Crveni križ istraži poslijeratne masakre.[11] Naravno, Tito i njegov režim u Beogradu odbili su se pridružiti zahtjevima za ekshumaciju, koju je ipak zatražio medunarodni Crveni križ. No, svejedno, zanimanje Crvenoga križa za istraživanja poslijeratnih dogadaja 1945. godine vrlo ih je uzbudilo. Mogli su samo zamisliti kako će američka novčana pomoć ispariti u zrak, posebno ako američka javnost dozna da je njihov porezni novac upotrijebljen za financiranje sramotne skupine koljača.

Agenti UDBE - tajne jugoslavenske policije, pucali su i ozbiljno ozlijedili gospodina Deželića, njegovu ženu i kćerku. Da se gospoda Deželić nije odupirala nasilnicima, ubojice bi bili ubili njezinog muža. On je nekoliko tjedana liječen u bolnici.[12]

Svršetak važne 1963. godine donio je još jedan pokušaj Hrvata da se svijet upozna s činjenicama o bleiburško-mariborskim pokoljima. *Studia Croatica,* hrvatska publikacija na španjolskom jeziku u Argentini, izdala je posebno izdanje pod naslovom *La Tragedia de Bleiburg.* Mnogi su dokumenti iz pismohrane našeg Odbora dani na raspolaganje izdavaču ovoga djela. Španjolske i latinsko-američke novine i časopisi, i poneki drugi, vrlo su povoljno ocijenili ovo izdanje. Medutim, Ujedinjeni narodi i druga navodno stručna medunarodna istraživačka tijela ostala su potpuno nijema.

U povodu 20. obljetnice bleiburške tragedije u svibnju 1965. godine učinili smo još jedan pokušaj kako bismo iznijeli pred svjetsku javnost točne činjenice o komunističkim zlodjelima u Titovoj državi. Uz izjave koje su dali senator Lausche i kongresman Feighan, a koje smo već naveli, *Cleveland Plain Dealer* objavio je dva vrlo povoljna članka o našem predmetu. U meduvremenu nastavili smo svoj posao prikupljanja i prevodenja svjedočanstava očevidaca o masakrima i"marševima smrti". Povremeno smo takoder slali izjave svjedočanstava i druge podatke raznim američkim novinama, časopisima, televizijskim i radio-mrežama. U travnju 1967. godine *Plain Dealernam* je ponovno dao prostor na svojim stranicama. Objavio je formalne optužbe što smo ih iznijeli u pogledu pokolja nekoliko tisuća Hrvata, Slovenaca, Srba i Madara i"folksdojčera" (njemačke manjine u

11 Vidjeti dug i iscrpan članak Othmara Wettingera, *Ein 'Solferino' ftir das Reute Kreuz im Jahre 1963.,* Der Republikaner, Ziirich, 18. svibnja 1963. Medunarodni Crveni križ osnovan je kao posljedica patnji koje su doživljavali ranjenici u borbi kod Solferina u francusko-talijanskoaustrijskom ratu iz 1859. godine.

12 Detaljne iskaze o tome dogadaju vidjeti u iseljeničkom glasilu *Obrana* (Madrid) za listopad 1965. godine. Dana 28. lipnja 1969., dan prije nego što je potpisan ugovor za objavljivanje ove knjige, Nahid Kulenović, Deželićev zet, brutalno je ubijen od UDBE u jednom munchenskom apartmanu

Hrvatskoj i drugim područjima tadašnje Jugoslavije).i3 Nedvojbeno je da je razlog prilagodavanja novina *Plain Dealer* bio u tome što je upravo u to vrijeme Tito nerazborito napao predsjednika Johnsona i vojne snage SAD-a da u Vijetnamu provode kampanju "genocidnog" rata. Titov "pravedan" napad na Johnsona bio je uzrokom da smo američkom predsjedniku poslali knjižicu *PostwarMassacres in Yugoslavia.* Poslali smo mu takoder pismo u kojemu smo naglasili da je Tito zasigurno kriv u pogledu genocida. Kao što se moglo i očekivati, Bijela kuća nam je poslala otrcani odgovor najopćenitijeg značenja. Njihova potvrda primitka našeg pisma nije uključivala nikakvo spominjanje predmeta na kojem je počivalo naše pismo. Medutim, *Beacon Journal iz* grada Akrona u državi Ohio, reagirao je na Titove ozloglašujuće napade u svom uvodniku, u kojemu su citirani neki dokumentarni dokazi koje je naš Odbor prikupio i poslao novinama i koji govore o Titovoj genocidnoj kampanji u Hrvatskoj.[14]

Dana 8. travnja 1967. godine *Plain Dealer* je objavio oštro pismo dr. Zvonimira Marasa upućeno uredniku novina, u kojem pisac iznosi genocidne postupke beogradskog režima. Objava Marasova pisma iznudila je odgovor sličan onome prije dvadeset godina, kada je u londonskome *Timesu* odgovorio "američki ratni dopisnik, donedavno u Jugoslaviji". Odgovor je dao odvjetnik Harold Ticktin, koji je naše optužbe i one iz pisma dr. Marasa označio kao "navodne", htijući time oprati Tita. Gospodin Ticktin je upozoravao da optužbe o ratnim zločinima nikada nisu bile uperene protiv vlade u Beogradu, bilo na poznatom Nurnberškom sudu bilo u nekom drugom obliku. On je, dosljedno, zaključio da su taj i drugi medunarodni sudovi proglasili Tita i njegov režim čistim.

No, u pogledu Nurnberškog suda držimo primjerenim upozoriti čitatelje na vrlo značajno djelo koje je napisao F. J. P. Veale. Premda ovaj pisac ne obraduje predmet bleiburških masakra pojedinačno, sljedeći izvadak vrlo izričito govori o odnosu Niirnberg-Bleiburg:

`Doista je teško shvatiti, ako se proučavaju niirnberški procesi i rokovi osuda koje su izrečene, u konać`nici, s toliko svečanosti, da su upravo u to isto vrijeme, učinjene takve neusporedive strahote i zlodjela. Iskustvo progona Nijemaca od "crvenih" Poljaka, što se ponavljalo na desetke tisuća puta i pod sve težim uvjetima, a odnosilo se na više od 15 milijuna osoba, bilo je donekle još strašnije i okrutnije od bombardiranja Dresdena, Hiroshime i Nagasakija ili Hitlerove eksterminacije Židova... Sud je s toliko neumorne strpljivosti slu§ao opise uvjeta koji su postojali u Belsenu, ali nije izrazio

13 Vidjeti članak - *Group Here Accuses Tito of Genocide,* The Cleveland Plain Dealer, 3. travnja 1967.
14 Uvodnik - *Look Who is Talking,* Akron Beacon Journal, 29. ožujka 1967.

nikakvu zabrinutost za činjenicu koja je bila svima poznata - da izmedu "zeljezne zavjese", (iza koje je Churchill smjestio i Jugoslaviju, op.a.) *postoji velik broj sličnih koncentracijskih logora u kojima su uvjeti bili jednako loši, ako ne i gori. Neukusne činjenice, kao što su ove, bile su posve isključene iz svijeta sna u kojemu je Nurnberški sud izabrao živjeti ".IS*

U ovom izdanju gospodin Veale takoder je prilično opširno govorio o vrlo poznatim masakrima u Katynu 1939. godine, kada je poubijano poljsko vojno i civilno osoblje. On navodi kako Rusi pokušavaju na sve moguće načine za ove pokolje okriviti naciste i zaključuje: *`Medunarodni vojni Sud, izdigao se, medutim, nad svime. Na kraju cijeloga ovog sudenja, ovaj sud nije niti spomenuo masakre u Katynu".*[1]G

Razumije se da je taj uzvišeni Sud otpisao bleiburško-mariborske masakre na još lakši način nego što je bio slučaj s masakrima u Katynu. No izgleda da je, ipak, prema pričanjima u Rimu i drugdje u Europi, američki sudac Robert Jackson upitao jugoslavenske tužitelje u Niirnbergu o "poslovima" povezanim s Bleiburgom i Mariborom.

Ništa nije učinjeno i malo je rečeno u Nurnbergu o zlodjelima koja su počinili komunisti budući da su oni izašli kao pobjednici u ratu. Većina *Hrvatskih oružanih snaga* doživjela je mnogo gore postupke nego što su bili odmjereni najzloglasnijim rlacističkim zločincima, ili japanskim vodama koji su bili sudeni u Tokiju. U isto vrijeme Mussolinijevi fašistički plaćenici nisu ni privedeni sudu zbog odvodenja Italije u posve agresivan rat koji je bio nadahnut njihovim ekspanzionističkim ambicijama. Ali hrvatski su vojnici i njihovi pomagači u svakom hrvatskom se1u, naselju ili gradu, morali umrijeti, obično uz najistančanije moguće mučenje i trpljenje.

Velečasni Inge je u svom uvodu knjizi gospodina Vealea *Advance to Barbarism,* izjavio kako je jedna od nacija koja je zasjedala kao sudac u Nurnberškom procesu - SSSR - trebala i sama biti na optuženičkoj klupi, a ne na sudačkoj stolici.

I jugoslavenski su suci trebali biti sudeni zbog svojih zlodjela, pa makar ona bila samo pravne naravi. Ali ti su jugoslavenski pravdodijelci bili krivi za nešto više nego samo zato što su osudili na smrt ljude bez pravnoga razloga. Oni su pomogli opskrbiti Nurnberški sud fotografijama koje su snimali partizani, a koje su pokazivale smaknuće njihovih žrtava 1945. godine. Titov je režim dostavio kao dokaznu gradu ove snimke zlodjela koja je sam Beograd naredio. S najvećom su drskošću Titovi dužnosnici i agenti kao

15 F. J. P. Veale, *Advance to Barbarism,* Appleton, Wisconsin, C.C. Nelson Publishing Co., 1953., str. 246-248.
16 Ibid., str. 189.

"ustaška zlodjela" identificirali ogavne prizore koje su snimale kamere samih partizana dok su ubijali poslijeratne žrtve.17

Kao što smo naveli u četvrtom poglavlju, u ranu je jesen 1967. godine nestao vlč. dr. Krunoslav Draganović, kada je bio u posjetu žnvama masakra od 1945. godine, u mjestima masovnih pokolja, u blizini Trsta. Talijanski, austrijski, švicarski i njemački tisak u svojim komentarima o ovom događaju smatrali su da se radi o jednostavnoj otmici koju su počinili agenti jugoslavenske tajne policije zbog poznavanja pokolja i mjesta pokolja iz 1945. godine. Nitko nije bolje poznavao ovaj predmet od vlč. dr. Draganovića. On je prikupio golemu količinu dokaza u obliku usmenih i pismenih svjedočanstava od neposrednih svjedoka koji su preživjeli bleiburšku tragediju 1945. godine i križne puteve u poslijeratnom razdoblju.

Ali u studenom 1967. godine američke su novine hranile čitatelje s jugoslavenskom, komunističkom verzijom Draganovićeva slučaja. Tako je *Cleveland Press u* svom izdanju od 13. studenog potvrdio beogradsku verziju da se vlč. Draganović "dragovoljno" vratio u Jugoslaviju kako bi se suočio sa suđenjem svojim "ratnim zločinima". Ovaj me članak ponukao na odgovor, koji sam kao pročelnik Odbora za istraživanje bleiburške tragedije pistneno poslao uredniku novina.

Novinar *Cleveland Pressa* za pitanja raznih nacionalnosti, Theodore Andrica, u članku naslovljenom *Nacionalne skupine traže riječ u slučaju nestalog svećenika,* što je bilo objavljeno 1. prosinca, dao je skraćenu i krivo citiranu verziju moga pisma. Zahtijevao sam od glavnog urednika da opozove Andričine krivotvorine i da se dijelovi moga pisma objave u cijelosti. U protivnom slučaju zaprijetio sam da ću naći načina o tome upozoriti čitatelje. Budući da je *Press* ignorirao moj prosvjed, korisno je donijeti ovdje moje pismo u cijelosti, koje glasi:

"Članak Protujugoslavenski se svećenik vraća radi suočavanja sa sudom ; koji je objavio Cleveland Press 13. studenog, iskrivljuje mnoge činjenice iz njegovog osobnog života kao i iz života njegove rodne domovine. Trebalo bi mnogo prostora za odgovaranje na sve krive tvrdnje, ali potrebno je upoznati američku javnost s pravim razlogom otmice vlč. Draganovića od jugoslavenske tajne policije - UDBE. Dana 25. kolovoza 1967. godine vlč. Draganović je u Munchenu, Njemačka, potpisao ugovor o objavljivanju svoje

17 Za svojih putovanja ovaj pisac se susreo, razgovarao ili se dopisivao s nekim prijašnjim partizanima hrvatske narodnosti. Oni su mu dali specifične detalje o tome kako su beogradske vlasti fotografirale žrtve svojih vlastitih ruku, označavale ih kao "ustaške zločine", slale ih u Nurnberg ili ih čak u jugoslavenskim kinodvoranama prikazivale kao novosti. Jedan od očevidaca pokolja iz 1945. izjavio je da su partizani tako upotrijebili snimke poko(ja kod Siska koji su sami izvršili. Neki od bivših partizana pristali su da njihovi iskazi te naravi budu objavljeni u ovome djelu, dok se druge citira u nekim drugim medijima. Beograd je opetovano nastojao vanjskom svijetu prikazati žrtve svojih ruku kao "mučenike ustaških brutalnosti".

knjige na hrvatskom jeziku pod naslovom "Bleiburg". Ta je knjiga trebala govoriti o predaji nekoliko stotina tisuća izbjeglih Hrvata u Bleiburgu i drugim mjestima, o njihovu izručenju i likvidaciji u šumama Slovenije, Hrvatske i Srbije. Prije objavljivanja ovog važnog djela poznatog su hrvatskog povjesničara oteli kod Trsta u Ital-iji. Rukopisi njegova stručnog djela na kojemu je radio od 1945., vodeći razgovore sa stotinama hrvatskih, slovenskih, crnogorskih i srpskih očevidaca poslijeratnih masakra u Titovoj "novoj "jugoslaviji, bili su pokradeni i vjerojatno uništeni. U mnogo je navrata stavio vlastiti život na kocku, ali nikada nije posustao u istraživanju ovog prednaeta; neke su njegove studije objavljene u hrvatskim iseljeničkim novinama i knjigarna. Vlč. Draganović je takodertrebao biti jedan odglavnih suradnika naše knjige "Operation Slaughterhouse"; koju upravopripremamo. Njegovopoglavlje "Stvarna i kritična analiza bleiburško-mariborskih pokolja" predstavljalo bi, zapravo, kako je to očito iz njegova pisma meni nekoliko dana prije otmice, glavne obrise njegove vlastite knjige. Llpismu je naznačeno da smo njegovu pošiljku trebali dobiti do kraja rujna 1967. godine. Stvarno pitanje iza čitave tragedije nisu "ratna zlodjela"vlč. Draganovića. Zločin je poslijeratni genocid koji su izvršili na kraju i nakon rata jugoslavenski komunisti. Ti jugoslavenski komunisti smišljaju kako ćeprekriti svoja zlodjela optužujući jednog primjernog svećenika i gorljivog hrvatskog rodoljuba kao "ratnog zločinca ". Da je bio zločinac, hruatski ga biskupi ne bi bili poslali u hrvatsku misiju u Vatikan za vrijeme kritičnih godina Drugog svjetskog rata, niti bi papa Pio XZh prihvatio njegovo imenovanje za tu službu. Nadalje, po završetku Drugog svjetskog rata saveznieke vlasti ne bi mu bile dopustile slobodan pristup svim kampovima i zatvorima gdje su se nalazili zatočeni vojnici poraženih snaga. Tisuće hruatskih i nehruatskih izbjeglica koje su nametnuti komunistički režimi u Istočnoj Europi nagnali na bijeg, i koji sada žive u SAD-u, Kanadi, Australiji i zemljama Latinske Amerike, duguju svoje živote požrtvovnosti i odlučnosti revnog katoličkog svećenika. Vlč. Draganović jegradanin Austrije. On nije nikada bio podložnik komunističke Jugoslavije. Njegova otmica i krada povijesne dokumentacije, kao i podrugljiv sudski proces s kojim je sada suočen u Jugoslaviji, predstavljaju teška medunarodna zlodjela koja je počinila jugoslavenska vlada. Izgledalo je da će ovakav zlokobni incident prouzrokovati ozbiljne i natižne posljedice u zapadnom svijetu. Dosljedno tome, svaki bi bogobojazni Amerikanac trebao podignuti svoj glas u obranu ovog povjesničara i svećenika čije je ime lažno oblaćeno, čiji je život sada u smrtnoj opasnosti i u nemogućnosti da se brani u slobodi.[18]

[18] Vjerna reprodukcija duha koji je izražen u spomenutom pismu i točan citat iz njega, nalazi se u članku *Says Arrested Priest Was to Write Book,* The Catholic Universe Bulletin, 1, prosinca 1967

Zaključujući ovu bilješku o općoj bibliografiji našega poglavlja, željeli smo svratiti pozornost na nekoliko novinarskih komentara o dogadajima u Hrvatskoj i Jugoslaviji. U srpnju 1966. *Chicago Tribune* je donio osvrt na svrgavanje s položaja Aleksandra Rankovića, pročelnika zloglasne jugoslavenske tajne policije, UDBE, i stožernog ravnatelja operacije "kosturnica", kako je opisano u ovoj knjizi. Navodimo dio komentara ovih novina o likvidaciji protukomunista u poslijeratnoj Jugoslaviji: *"On (Tito) je dao Rankoviću priznanje što je za vrijeme rata i u rantim poratnim godinana obavio zaslužnu službu tajne policije u likvidaciji klasnog i svih drugih neprijatelja koji su htjeli imati bilo kakvu ulogu u našoj zemlji".*[19] *New Individualist Review* donio je članak što ga je napisao Ljubo Sirc, u kojem se nalaze komentari koji osvjetljuju poslijeratne likvidacije protukomunista u Jugoslaviji: *"Za vrijeme 1945. i 1946. nisu uvedene gotovo nikakve reforme; vrijeme je utrošeno na pronalaženje i hvatanje "kolaboratora " i njihovo dovodenje na sudove, ali definicija kolaboracije bila je tako široka da je zatvaran svatko, bio rodoljub ili ne; koga komunisti nisu voljeli, smatran je kolaboratorom. Ako nekome definicija kolaboratora nije mogla biti prišivena, to se lako moglo ostvariti izmišljenim optužbama. Nadalje, komunisti su pobili mnoge ljude bez ikakvih sudskih procesa. lako je nacistički režim ujugoslaviji bio krajnje okrutan, Nijemci imaju pravo kada upozoravaju kako velik dio od preko 1,5 milijuna jugoslavenskih ratnih žrtava ishodi od unutarnjih sukoba, kao i da je značajan broj žrtava rezultat komunističkih likvidacija, ponekad zbog valjana razloga, a ponekad samo zbog priprema za konačno preuzimanje vlasti, nakon čega su uslijedili novi masakri, kada je ubijeno do 300.000 ljudi; zatvori su bili prepuni a mnogo je naroda, većinom njemačke manjine u Jugoslaviji, istjerano preko granice u Austriju. Strahovlada je bila toliko jaka da im je uspjelo podjarmiti narod u pokornost".*[2o]

Za daljnju potvrdu tolikog broja žrtava vrijedna je izjava Bogdana Radice, bivšeg Titovog pročelnika za tisak, da je nakon "oslobodenja" likvidirano, prema vlastitim priznanjima samih komunista, do 500.000 Jugoslavena, bilo zatvaranjem, nestankom ili smrću.[21] Prema sudu dr. Otona Knezovića, pisca knjige *Pokolj Hrvatske vojske 1945.,* kao i po mojem vlastitom sudu, Tito i njegov režim pobili su nakon ratnih sukoba 600.000 Hrvata.

[19] *Bugging Issue Ptsrge in Yugoslavia,* Chicago Daily Tribune, 17, srpnja 1966., sekcija 1 B, str. 2. Slične Titove izjave nalaze se u mnogim drugim novinama i listovima koji su pisali o izopćenju Aleksandra Rankovića.
[20] Ljubo Sirc, *T2uo Decades of Economic Planning in Yugoslavia,* The New Individualist Review, (University of Chicago), zima 1968., Vol. V., br. 1., str. 23-24.
[21] Bogdan Radica, *7Tie Tragic Lessons of Yugoslavia,* Reader's Digest, listopad 1946. Vidjeti takoder Radicin članak *How TerrorRules Yugoslavia,* The Catholic Digest, veljača 1947.

Njemački odvjetnik Wilhelm Schottler, koji je godinama radio na tome da privede na sud srpskog komunističkog generala Koču Popovića, bivšeg jugoslavenskog ministra vanjskih poslova, smatra da je u Hrvatskoj likvidirano 20% stanovništva.[2]z Treba takoder spomenuti da je u tom istom razdoblju poslije rata likvidirano 12.000 Slovenaca, kao i mnogo više Crnogoraca, Albanaca, Bjelorusa, Madara, Makedonaca, Nijemaca ili Austrijanaca.

Ovdje je primjereno donijeti izjavu blagopokojnog kardinala Alojzija Stepinca, tadašnjeg zagrebačkog nadbiskupa, koji je u svom dugom pismu od 21. srpnja 1945. iznio progone Katoličke crkve u Jugoslaviji. U tom se pismu kardinal Stepinac osvrće i na sudbinu hrvatske vojske: *`Konačno se narnećepitanje: postoji li moralno opravdanje da seprogone hiljade hruatskih časnika i stotine hiljada vojnika, koji su s najboljom voljom i najvećim žrtvama vršili svoju vojnu dužnost gledajući da služe svom hruatskom narodu? Usuglasju s moralnim ratnim principima niti jedan ne bi smio biti kažnjen osim onih koji su prekršili medunarodne zakone rata i nepravedno napali civilno pučanstvo, koje nije imalo učešća u ratnim operacijama".[2]3*

Dr. Guiseppe Masucci, tajnik vatikanskog poslanika pri hrvatskom episkopatu, zabilježio je u svom objavljenom dnevniku da je politika koju provodi nova Jugoslavija dijabolična. On je usporedio "oslobodeni" grad Zagreb s velikim grobljem i upozorio da su svi zatvori pretrpani žrtvama i sliče na ovčje torove. Medu zatvorenicima nalazilo se mnogo svećenika. Msgr. Masucci je zapazio, takoder, da je u okolici Zagreba poubijano mnogo naroda. Zbog počinjenih nebrojenih zlodjela, upozorio je dr. Masucci, temelji pravde u Titovoj državi potpuno su potkopani. U svom dnevniku od 22. studenog 1945. godine zabilježio je sljedeće: *"Gorkesuze teku bezprestanka. Izriču se nove kazne i ljudi odlaze u smrt vješanjem. Cijela je zemlja natopljena potocima suza. Nakon masakra nekoliko stotina tisuća hruatskih vojnika i civila sa strane komunističkog režima, streljanja i vjeganja sprovode se još uvijek iz dana u dan. Očito je da ovakvi postupci masovnih egzekucija nisu posljedica pojedinačnih djela počinjenih od neodgovornih elemenata, već je to službena politika postojećeg režima. Nema nikoga koji ne oplakuje nekoga svoga".[24]*

Koliki god bio broj sveukupnih hrvatskih žrtava koje je naredio beogradski režim, svi se pouzdani hrvatski izvori slažu da je broj hrvatskih vojnika - žrtava izmedu 150.000 do 180.000 i da su većinu tih vojnika u

[22] *Die Kroaten Rutteln an dem Gewissen Europas,* Deutche Wochen Zeitung, 14. travnja 1967., stc 11.

[2]3 Richard Pattee, *The Case of Cardinal Stepinac,* Milwaukee: The Bruce Publishing Co., 1952., Dok. LXVI, str. 441-442.

[24] Dr. Giuseppe Masucci, O.S.B., *Misija u Hrvatskoj,* Valencia, 1967., str.234-235.

partizanske ruke izručili Britanci te da su ovi partizanski saveznički egzekutori i Titove "pobjedničke" legije poubijale hrvatske vojnike.

Budući da je beogradski režim po izričitoj naredbi dao poubijati strahovito velik broj žrtava, bilo bi logično očekivati da će osobe kao što su Winston Churchill, Fitzroy McLean, feldmaršal Alexander, Stephen Clissold i drugi komentatori na jugoslavenskoj sceni, nešto napisati o masovnim ubojstvima u svojim djelima koja opisuju dogadaje za vrijeme i na kraju Drugog svjetskog rata. Svi su ovi pojedinci bili izravno upleteni u britanskojugoslavenskim poslovima u Bleiburgu na ovaj ili onaj način. Svi su oni, osim gospodina Winstona Churchilla, posve šutjeli o ovim masakrima, i za vrijeme rata i nakon njega.

Clissold se iza rata svim silama trudio kako bi ulovio one koji su preživjeli i izbjegli i kako bi ih predao u ruke Titovih krvnika. Ali, kakvi god bili njegovi motivi, Clissold je učinio sve što je mogao kako bi prekrio istinu "Vihora" (Wirlwind), koji je opisao tako slavopjevno.

Ne samo Clissold nego takoder McLean i drugi Angloamerikanci znaju postati vrlo rječiti kada se radi o opisivanju pogrešaka i nedostataka hrvatske države i ustaškoga režima. Naravno, treba uzeti u obzir da takvi komentatori još uvijek rade pod dojmovima koje je stvorila angloamerička propaganda. U svezi s time treba se prisjetiti da su Britanija i Amerika dvije najveće države u svijetu u pogledu širenja propagande i reklama. Njihova gospodarstvena snaga utemeljena je na sposobnosti britanskih i američkih promidžbenih trgovaca u prodavanju stvari bez obzira na to trebaju li ljudi te stvari ili ne. A britanska i američka ratna propaganda nadmašuju sve propagande drugih narodnosti upravo zbog toga što te države u ratno vrijeme mogu mobilizirati stručnjake mnogih propagandnih talenata, koji onda prodaju moralnu opravdanost britansko-američkih probitaka i prijateljima i neprijateljima. I svaki je saveznik Britanije ili SAD-a besprijekorni primjer kreposti dokle god traje rat, a u mnogim slučajevima i nakon rata.

Ali marksistički svijet ima svoju vlastitu propagandnu tehniku koja je vrlo uspješna u naivnijih kategorija "intelektualaca", kao i u društvenih i nacionalnih skupina s mentalitetom čopora. Britansko-američka i komunističko-socijalistička propaganda uspjela je zavarati sve zemlje; iskoristivši vojne dogadaje 1945. godine, uspjelo im je uspostaviti nad Hrvatima takav režim koji nije imao, niti još uvijek ima, vjerojatno niti dijelić potpore u hrvatskoga naroda. Niti jedan britansko-američki službenik, novinar ili izdavač knjiga ne želi priznati da su gadno nasjeli marksistima, niti žele priznati da su na Balkanu u doba rata 1941.-1945., kao i poslije, "potpomagali krivoga konja". Prema tome, oni ne žele otkriti okolnosti koje su urodile takvim tragičnim posljedieama za Hrvate i druge narode na Balkanu i u srednjoj Europi.

Oni će radije progutati neistine koje šire svesrpski četnički i diplomatski glasnogovornici i ini jugoslavenski partizanski apologeti kao i one neistine koje dolaze od službene propagandističke linije iz Beograda i Moskve, odakle se šalju po cijelom svijetu i odakle te laži sve liberalnije socijalistički orijentiran tisak preuzima i vjerno prenosi.

Premda srpski rojalisti i komunisti nemaju ljubavi jedan za drugoga, oni se potpuno slažu u tome da ništa ne smije biti neučinjeno što bi pridonijelo ocrnjivanju hrvatskoga naroda, njegove povijesti, njegovih nacionalnih čežnji, i onoga što se dogodilo u posljednja dva rata.[25] Šutnja angloameričkih sredstava priopćivanja, pogotovo "slobodnog tiska" kojim se Britanci i Amerikanci vole ponositi, kao i šutnja odgovornih u vladinim i odgojnim ustanovama, doista je priznanje uspješnosti marksističke propagande u prekrivanju događaja, njihovih uzroka i posljedica, od 1941. do 1945. godine. Dapače, u dobroj knjizi Charlesa Zalara, *Yugoslav Communism: A Critical Study of Its Socio-economic, Legal and PoliticalAspects,* hrvatske bleiburško-mariborske tragedije spominju se samo uzgred: *"Britanci su izručili nekoliko tisuća brvatskih vojnika".* Predmetu masakra nad Hrvatima nije posvećena niti jedna puna rečenica, premda ima u knjizi poglavlja naslovljenih: *Likvidacija četnika i drugihprotukomunista, Uništenjeprotukomunističkih boraca, Uloga cmenih i britanskib vojski* itd. Medutim, dr. Zalar nije toliko štedljiv na riječima kada se trudi obezvrijediti ustaše i njihov kratkotrajni režim.[26]

Unatoč činjenici da tisak i druga javna sredstva priopćivanja, pojedini pisci i službeni komentatori, nastoje oprezno izbjeći pisanje i govorenje o masakrima koje su počinili partizani, ovi su masakri nepobitna činjenica. Ta su klanja naveliko počinjena ne samo u Bleiburgu i Mariboru već takoder na bezbrojnim drugim mjestima, kako preživjeli svjedoci i njihova svjedočanstva to nepobitno potvrduju i čija ćemo svjedočanstva navesti u ovoj knjizi. Više Hrvata je stradalo nakon rata nego u krvavim ratnim godinama od 1941. do *1945.* godine! U tim se, naime, godinama unutar granica hrvatske države borilo devet raznih vojski, i Hrvati su, borivši se s njima ili uz njih, uključivši Nijemce i Ruse, što se tiče i izgubljenih života, prošli kao i oni ili bolje od njih. Ali zahvaljujući djelomično nesposobnosti i nedostatku vizije svojih voda, Hrvati su se nakon rata našli u zamci širokog lanca klaonica. Umjesto da nadu sigurnost u Austriji - koja je, treba priznati, kroz četiri stoljeća pružala utočište hrvatskim bjeguncima od balkanske i talijanske agresije i od planiranog barbarizma - više od pola milijuna Hrvata

25 Dr. Branko Jelić, *A Report on the Croatian Refugees and Displaced Persons,* London 1947.
26 Dr. Charles Zalar, *Yugoslav Communism: A Critical Study of Its Economic, Legal and Political Aspects,* Washington: U.S. Goverment Printing Office, 1961., str. 115.

koji su se opet probili u svoju starodrevnu zemlju, u njoj je našao smrt i patnje.

Ratni zarobljenici, ranjenici, žene, djeca, starci i starice doživjeli su istu sudbinu, ako nisu izmakli budnim očima partizanskih krvnika kojima su ih Englezi izručili. Kroz više od četiri desetljeća razne hrvatske skupine i pojedinci, uključivši i naš Odbor, posvetili su se prikupljanju dokumentacije koja još postoji o masovnim pokoljima koje je naredio Josip Broz Tito.

Pojedinci koji su služili u partizanskim redovima za vrijeme rata i kasnije, takoder su dali svoje iskaze o dogadajima tih sudbonosnih godina. Ne postoji stoga nikakva tajna - osim one nametnute od svjetskog tiska i novinarskih agencija - o tome što se stvarno zbivalo. Čitajući te dokumente, svaka zainteresirana osoba može predočiti čitavu užasnu sliku tih paklenih dana. Tako se može doznati iz prve ruke da su od sredine svibnja do svršetka
kolovoza 1945. veće i manje skupine Hrvata, koje odmah nakon rata nisu bile poubijane, "marširale" uzduž i poprijeko političkog Frankensteina, poznatog kao Jugoslavija. Kako su te skupine "marširale", bivale su sustavno i brutalno desetkovane tih prvih dana po svršetku formalnih sukoba na bojnome polju.

Oni koji su izmaknuli smrti od metka, noževa ili tupih predmeta, umirali su od žedi, gladi i iznemoglosti. Mnogi su pomrli od bolesti koje su se mogle lako zaustaviti. Drugi su bili vrlo sretni ako su ih stražari ustrijelili ili im smrskali glavu. Mnoge druge žrtve nisu mogle izdržati u preostalim ljudskim čoporima koji su bili tjerani u sabirne logore. Posebna "bolnička kola" sakupljala su te nesretnike i vodila na učinkovitija ubijališta. Oni ljudi koji su bili dosta jaki da prežive sve teškoće, bili su polijevani vrelom vodom jer ništa drugo nije moglo zadovoljiti njihove krvnike koji su željeli slušati jauke i od njih iznuditi znakove patnje. Tisuće žrtava bile su žive spaljivane u pećima, po užasnoj praksi koju je tisak demokratskog i marksističkog svijeta pokušavao pripisati samo nacistima. Druge tisuće bile su žive bacane kroz otvore rudnika ili strovaljivane u planinske jame. Mnogi su bili utapljani u javnim kupaonicama kao da se radilo o štakorima. Neki su bili namjerno trovani ili su im Titovi liječnici davali smrtonosne injekcije.[27] Ironično je da su američki porezni obveznici pomagali financiranje tih masovnih pokolja putem lažne promidžbe te vojne i gospodarske pomoći koju je vlada SADa davala Titovu režimu da ga održi na vlasti.

Mi ne tvrdimo da su svi pripadnici partizanskih snaga sudjelovali ili da st{
odobravali te masovne pokolje koji su bili vršeni po nalogu njihovih

27 U vezi s ovim vidjeti knjigu Safeta Jaskića - *Srbo-komunutiCki zločini nad Bosnom* (Valencia, 1968.). Ova knjiga posebno je vrijedna zbog točnih podataka o zadatku koji su komunisti dali dr. Jovi Držiću, osobnom liječniku Draže Mihailovića. Držićev zadatak bio je davati smrtne injekcije bolesnim i ranjenirn hrvatskim zarobljenicima.

zapovjednika. Uistinu, velika većina hrvatskih partizana trpjela je gledajući kako se ruši životna snaga njihovoga naroda, ali bili su bespomoćni zaustaviti to ubijanje po miloj volji. No u to je bilo upleteno dosta njihovih jedinica zajedno s ekstremnim elementima srpskih, slovenskih, albanskih, makedonskih i drugih balkanskih i europskih komunista. Tako se ovaj dio hrvatske povijesti može označiti ne samo sramotnim nego i najtragičnijim razdobljem.

Budući da su najviše pozicije u vojsci, vladi i tajnoj policiji bile u rukama Srba, oni su pravili planove i izvršavali naloge: oni su takoder uglavnom izazivali i poticali mase na tako brutalne operacije. Isto se može tvrditi i o kasnijem propagandističkom prikrivanju tih zločina.

Tako su Rade Čorak, zapovjednik proleterske brigade, njegov srpski sunarodnjak Koča Popović i drugi viši komunistički oficiri u Mariboru dirigirali pokoljem desetaka tisuća hrvatskih zarobljenika. Medu tim pretežito hrvatskim žrtvama bio je i manji broj drugih jugoslavenskih narodnosti: Nijemaca, Austrijanaca i Madara. Mrtva tjelesa bila su pobacana u četiri kilometra dug antitenkovski kanal koji su Nijemci iskopali za vrijeme rata.

Drugi veliki pokolj desio se u Kočevskom Rogu u Sloveniji. Ovdje su glavni krivci bili hrvatski komunisti iz Dalmacije, ali srpski marksist Simo Dubajić bio je zapovjednik te operacije. Tu je poubijano oko 20.000 Hrvata skupa s nekoliko tisuća Slovenaca i Srba.

Za svoje ubojičko umijeće krvnici su bili nagradeni dopustom u luksuznom hotelu na Bledu.

Dok su duge kolone zarobljenika bile tjerane kroz slovenske, hrvatske i srpske krajeve, u mjestima kroz koja su žrtve prolazile komunističke vlasti bi organizirale svjetinu da ponižava i muči zarobljenike.

Gradsko i seosko srpsko pučanstvo na poseban način se istaknulo vrijedanjem i maltretiranjem iznemoglih i izgladnjelih gubitnika rata. Ovi nesretnici očito i namjerno ponekad su tjednima bili ostavljeni bez hrane i vode. Oni bi konačno putem padali i tako stražarima i svjetini pružali službenu ispriku da ih poubijaju.[28]

Očito je da su te procedure bile sustavno planirane, jer su zarobljenici bili tjerani kroz mjesta u kojima su oni partizanima i četnicima nanijeli velike gubitke za rata. Na mjestima prijašnjih pobjeda hrvatski vojnici su sada bili brutalno mučeni i izloženi svakovrsnim ponižavajućim patnjama. Mnogi su zarobljenici bili opetovano tjerani u"marševima" kroz ulice Zagreba

[28] Najbolju dokumentaciju o vladanju srpskog civilnog pučanstva dali su hrvatski muslimani Safet Jaskić i Safet Bajin. Safet Bajin bio je osobno zainteresiran za istraživanje toga najužasnijega i najogavnijeg pokolja koji je bio počinjen u Gornjim Podgracima i na poseban je način bio motiviran da na ovim stranicama do potankosti opiše taj pokolj, jer je njegov brat bio medu žrtvama toga masovnog pokolja, koji su izvršili bosanski Srbi na planini Kozari. Vidjeti Dok. \CI. i XCII.

i drugih hrvatskih gradova. Njihovi stražari išli su za tim da im pogoršaju ionako užasne patnje. U pozadini toga bila je zamisao da se na Hrvate ostavi dojam potpune komunističke pobjede i da ih se zastraši i od same pomisli na daljnji otpor marksizmu.

Preživjeli iz "marševa smrti", koji danas žive u SAD-u, Kanadi, Južnoj Americi, Australiji, Italiji, Austriji, Njemačkoj, Švedskoj i u drugim zemljama govore nam svojim iskazima u ovoj knjizi. Neki iskazi koji se nalaze u ovom opsežnom djelu bili su prokrijumčareni iz poratne Jugoslavije uz velik rizik za iskaznike i za druge osobe. Više od 90 takvih svjedočenja uključeno je u drugi dio, koji je naslovljen *Dokumenti.*

U našoj pismohrani imamo i stotine drugih izjava iz prve ruke koje nisu ušle u ovu knjigu. Neke od tih izjava nalaze se u knjigama: *La Tragedia de Bleiburg, Pokolj Hrvatske vojske 1945., Srbo-komunistički zločini nad Bosnom, In Tito š Death Marches and Extermination Camps, Four Years in Tito's Hell i u Croatia š Way of the Cross* Mate Tovila (Toronto, 1966.).

Hećimović i Pintar posvetili su mnogo stranica u svojim knjigama strašnom pokolju koji se desio u srpnju 1948. godine unutar zidina lepoglavske tamnice.[29] Pokojni kardinal Stepinac, najpoznatija žrtva hrvatske poratne katastrofe, u vrijeme toga pokolja bio je lepoglavski utamničenik.

Unatoč opreznoj šutnji angloameričkog tiska, iseljeničke novine, kao na primjer *Obrana, Danica, Naša nada, Hrvatski glas, Nezavisna Država Hrvatska, Nova Hrvatska, Slobodna Hrvatska, Hrvatski narod, Hrvatska država i* mnoge druge, objavile su golem broj članaka, uvodnika i iskaza očevidaca o mnogim poratnim zločinima koji su izvršeni po nalogu Tita i njegova režima u Beogradu. Ove iseljeničke novine nikada nisu prestale objavljivati imena hrvatskih vojnika koji su posljednji put bili viđeni na jednom ili drugom mjestu pokolja.

Tisuće preživjele rodbine još brižno traže da doznaju mjesto masovnih grobova u kojima se možda nalaze posmrtni ostatci njihovih milih i dragih, premda bi bilo nemoguće identificirati te ostatke. Od tada Titova se vlada utekla dobro poznatom kriminalnom izbjegavanju odgovornosti, uklanjajući evidenciju, tzv. *corpus delicti. Služili su* se vapnom i dinamitom da izbrišu, koliko je to moguće, činjeničnu evidenciju tih slučajeva. Čak su i hrvatska vojna groblja iz Prvog i Drugog svjetskog rata bila preorana jer se nastojalo izbrisati svaki spomen hrvatskog junaštva iz prošlosti, junaštva koje je i sam Tito pohvalno uspoređivao s junaštvom njemačkih vojnika.

[29] Vidi 5, poglavlje u knjizi satnika Josipa Hećimovića - *In Tito's Death Marches and Exterrrtination Camps,* str. 182-185. Vidjeti takoder 5. poglavlje u knjizi Johna Pintara - *Four Years in Tito's Hell,* Buenos Aires, *1954.,* str. 169-171.

Znatan broj hrvatskih glasila: *Hruatska revija*[30] *, Hrvatska misao, Osoba i Duh, Drina, Hruatska gruda, Glasnik Srca Isusova i Marijina, Mlada Hrvatska, Vjesnik Ujedinjenih američkih Hrvata, Novi život, jadran i* mnogi kalendari koje su objavljivala hrvatska iseljenička društva, uvelike su pisali o poratnim pokoljima.

Ima čak i posebnih zbirki pjesama koje su posvećene ovoj najstrašnijoj hrvatskoj katastrofi. Medu njima moramo posebno spomenuti zbirke *Izgubljena domovina i Oskvrnuto proljeće,* obje autora Vinka Nikolića. Vrijedno je uz to naglasiti i zbirku *Posljednji svibanj dr.* Georgea J. Prpića. Zbirke pjesama *Pod tudim nebom i Exodus* čak zaslužuju da ih se prevede na najraširenije svjetske jezike. Postoje i dva povijesna romana: *Upovorkama sinrti* Marijana Mikca *i Manana Que Serd...* Stjepana Frištrovića. Ovi romani bave se istom temom kao i naša knjiga.

Mikac je takoder urednik dokumentarnog dnevnika *Misija u Hruatskoj* autora Giuseppea Masuccija, čije pripovijedanje dokazuje da ratni režim u Hr<Tatskoj nije bio tako crn kao što su ga prikazali Titov režim i angloamerički i marksistički tisak.

Morali smo izostaviti gotovo sav golem materijal koji je objavljen u hrvatskom iseljeničkom tisku; izostavili smo ga ne samo *u Analizi i u Dokumentima* ovoga djela nego i u samoj *Bibliografiji.* Morali smo ograničiti opseg ovoga djela da izbjegnemo ponavljanje, premda je ono najbolja potvrda evidenciji i istinitosti koje iznosimo na ovim stranicama. Znatan dio ponavljanja ionako je neizbježiv u sekciji *Dokumenti* ove knjige. Iskazi o °marševima smrti" posebno mogu zvučati vrlo slično jer, na koncu konca, preživjeli svjedoci imali su podosta slična iskustva. Dajući dokumente i svjedočenja kojima smo raspolagali, prednost smo dali onim dokumentima koji opisuju dogadaje kod Bleiburga ili su bili neposredna posljedica britansko-partizanskog "rješenja" u tome mjestu.

Mogli smo iskaz generala Luburića uključiti u drugi dio ovoga djela, ali umjesto toga stavili smo ga u *Analizu* jer on osvjetljuje pozadinu tragedije iz godine 1945. Naši čitatelji će zapaziti da smo Titovu botnbastičnu izjavu o"konačnoj predaji" stavili na čelo *Dokumenata.* Zapravo, to tipično Titovo hvaljenje, skupa s iskazom dopukovnika Milana Baste, srpskog partizanskog zapovjednika, omogućuje nam da dademo ton čitavome našem djelu.

Iza Bastine priče slijedi iskaz Danijela Crljena, koji je bio civilni predstavnik Pavelićeva režima u razgovorima u Bleiburgu. Treba naglasiti

30 Na desetu godišnjicu početka bleiburško-mariborsko-zagrebačkih pokolja urednik *Hrvatske revije u* Buenos Airesu izdao je opsežno djelo o individualnim tragedijama 50-ak uglednih hrvatskih pjesnika, pisaca, povjesničara, novinara i profesora koji su bili poubijani nakon oslobodenja" Zagreba.

kako je njegov opis tih "pregovora" bitno isti kao i Bastin iskaz, ako se samo izuzme protukomunističko i hrvatsko nacionalno gledište hrvatskog pregovarača.3[1]

Bastino pripovijedanje uzeto je iz njegove knjige *Rat posle rata.* On ovu knjigu zaključuje sljedećom izjavom: *"Partizani su onda dolinom Drave žurno otišli prema otadžbini da izvrše nove zadatke".3*[2] Basta ni jedne riječi nije napisao o tim "novim zadacima". Njihov sadržaj opisuju nam osobe koje govore na ovim stranicama; neke od tih osoba jesu i njegovi partizanski "drugovi".

Zbog same činjenice što su deseci tisuća Hrvata i pripadnika drugih nacionalnosti bili poubijani kod Maribora, većina preživjelih očevidaca smatra ovaj grad najvećim ubijalištem i njime terete Titovu vladu. Velik postotak očevidaca, čiji se iskazi nalaze u ovoj knjizi, prošao je kroz Maribor na svome putu prema drugim mjestima. Zato smatramo da je poglavlje ovoga djela o mariborskim pokoljima potpunije i dokumentiranije nego ijedno drugo poglavlje.

Takoder vjerujemo da se i opisi "marševa smrti", osobito oni glavniji koji su ocrtani na mapi br. 5, mogu mjeriti s"mariborskim pokoljima" u potpunosti same dokumentacije. Moguće je da su procjene o broju žrtava koje su preživjeli svjedoci na nekim mjestima opisali pretjerane. No, nismo si dopustili slobodu mijenjati te brojke jer, na koncu, preživjeli svjedoci bili su u mogućnosti da bolje od ikoga drugoga saznaju koliko je žrtava bilo poubijano na jednom ili drugom mjestu.

U nekim iskazima, koje ovdje objavljujemo, zapažaju se slabosti u pogledu datuma i identifikacije krvnika. Moramo imati na umu da u strašnoj situaciji u kojoj su se svjedoci nalazili 1945. i kasnije, oni nisu očekivali da će preživjeti. Nisu imali ni vremena ni mogućnosti točno bilježiti podatke "tko", "kada", "gdje", "zašto" i"kako" je dotični ovo ili ono napravio, a što je svojstveno novinarskim reportažama.

Sasvim je sigurno da nijednoj od osoba koje su preživjele hrvatski holokaust koji se dogodio nakon Drugog svjetskog rata, ni na kraj pameti nije bilo kako će upravo ona biti glavni izvor informacija o dogadajima toga

31 Prof. Danijel Crljen je 1945, u Austriji dao prof. Draganoviću svjedočenje o"pregovorima" u Bleiburgu. Dr. Oton Knezović tu je izjavu objavio u svojoj knjizi *Poko j Hrvatske vojske 1945.* Mjesečnik *Obrana* (Madrid) godine 1962. takoder je objavio taj iskaz. Isto svjedočenje opet je izašlo u *La Tragedia de Bleiburg u* izdanju revije *Studia Croatica i* onda slično u jednome broju *Hrvatske revije.* Sva ta objavljivanja Crljenovog svjedočenja na hrvatskom, španjolskom i engleskom bitno su ista, ali Crljen je verziju na hrvatskom proširio u *Hrvatskoj reviji od* proljećaIjeta 1967., i to na temelju raznih članaka i knjiga koje su do tada bile napisane o hrvatskoj narodnoj katastrofi od godine 1945.

32 Milan Basta, *Rat posle rata,* Zagreb, 1963., str. 153.

razdoblja. Unatoč tim nedostacima i neizbježnom blijedenju sjećanja, vjerujemo da će svaka objektivna analiza iskaza koje ovdje donosimo - premda se oni odnose na različite datume i mjesta - doći do zaključka da se ovi iskazi upotpunjuju i potvrduju jedan drugoga radije nego da se suprotstavljaju.

Stoga, vjerujemo da smo u mogućnosti konačno izići s posve upotpunjenom slikom onoga što se zbivalo za jugoslavenske strahovlade. Ako je bilo tko sklon sumnjati u temeljnu istinu osobnih iskaza koje u cijelosti iznosimo u ovome djelu, taj mora pročitati dnevnik dr. Masuccija koji smo spomenuli i koji i dalje citiramo. Njegov opis "nesretnoga grada" Zagreba u mjesecima nakon Drugog svjetskog rata jest jednostavna reportaža za kakvu "američki ratni dopisnik" i njegove kolege na Titovim banketima očito nisu imali vremena niti ih je za to bilo briga. Masucci tvrdi da je Zagreb postao golemo groblje za poubijane žrtve. Zagreb je u 19. i u 20. stoljeću bio žarište hrvatske kulture i narodnih težnji, te posvećujemo posebno poglavlje ove knjige "oslobodenju" Zagreba. Premda dostupni iskazi o ovome dijelu hrvatske tragedije nisu toliko brojni kao svjedočenja o mariborskim pokoljima, osjećamo da svi Hrvati i mnogi stranci koji su prije rata poznavali posebne čari hrvatske metropole, žele znati o njegovoj sudbini.

Što se tiče mjesta raznih pokolja, očevidce smo molili da ih opišu što je moguće detaljnije. Unatoč tome postoji, bez sumnje, mnogo tih mjesta, osobito unutar granica *hruatskih zemalja,* koja ovdje nisu opisana.

Nije nam bilo moguće otkriti sve hrvatske "Katyne", bili oni veliki ili mali. Da bi dugi niz pokolja, izvršenih po Titovu nalogu, mogao potanko biti istražen, većina milijardi dolara koje je Washington poslao Beogradu morale bi biti vraćene i upotrijebljene za ovu specifičnu svrhu. Osim toga, takvo istraživanje moralo bi izvesti jedno medunarodno tijelo koje bi bilo sposobno nametnuti jake sankcije protiv miješanja Titovog režima u ovaj posao.

Pisac ovih redaka želi istaknuti da je on, putujući u prošlih devet godina Europom, SAD-om i Kanadom, kao i apelima objavljenim u hrvatskom iseljeničkom tisku i osobnim dopisivanjem, nastojao sakupiti što je moguće više dokumentarnog materijala. Pritom se osvjedočio kako se većina preživjelih očevidaca i drugih osoba od pera bojala za sigurnost rodbine i prijatelja u Jugoslaviji ako opišu ono što znaju. Mnoge od ovih osoba odbile su da ih citiramo ili da autoru ili njegovim suradnicima daju potpisane iskaze.

Dobar dio iskaza u ovom djelu bio je pribavljen nakon čestih traženja i opetovanih moljakanja. Neki od onih koje smo uvjerili da opišu svoja iskustva, od nas su čak zahtijevali da njihova imena držimo u tajnosti sve do vremena kada će kompetentni medunarodni forum odlučiti istražiti čitav

niz užasnih poslijeratnih ubijanja. Mnogo puta ovaj je autor bio takoder opomenut da pred "vanjski" svijet ne iznosi dokumente o Titovim zločincima. Bilo je tu i tamo čak i fizičkih prijetnji, skupa sa zlobnim pokušajima da mu se ocrni dobar glas, dočim je UDBA gnjavila njegove roditelje u domovini. Ovo posljednje zaslužuje poseban osvrt. Pod stalnim pritiskom UDBE, autorovi roditelji često su pokušali i njega samog odgovoriti od objelodanjivanja ove dokumentacije o poratnim zločinima Titove vlade i njezinih pomagača. Jugoslavenske vlasti su na sličan način nastojale uvjeriti američke federalne i mjesne vlasti da su ovaj autor i njegovi suradnici bili ustaše. Što se osobno samog autora tiče, on je godine izmedu 1935. i 1949., tj. vrijeme svojega dječaštva i mladosti proveo u manjim i većim franjevačkim sjemeništima u Sinju, na Visovcu, u Makarskoj, Veneciji, Bologni i Rimu. U tom razdoblju (od 3. travnja 1945. do 10. lipnja iste godine) služio je 69 dana kao Titov vojnik. Budući da na temelju ovih podataka nije bilo moguće konstruirati uvjerljivu optužbu o njemu kao o"ratnom zločincu", Beograd je od Washingtona zahtijevao da se zabrane daljnje aktivnosti našega Odbora.

UDBA je u meduvremenu smislila drugi plan - njezini su agenti razasuli "informacije" o njegovoj prošlosti i proglasili ga oficirom u Titovim postrojbama, koji je 1945. godine uistinu poubijao mnogo osoba!! Premda ga nisu mogli ušutkati, ipak su uspjeli da mu putovanja po SAD-u učine težima nego što je to bio slučaj s poznatim Titovim agentima. Suočavajući se s tim i s bezbrojnim drugim poteškoćama pri objelodanjivanju ove knjige, na pamet nam padaju besmrtne riječi kardinala Stepinca u najmračnijim danima Hrvatske: *`Ako nam je i pasti, past ćemo vršeći svoju dužnost.i"*. Te su riječi bile i još su i danas geslo ovoga Odbora. Netko mora progovoriti, i to učinkovito progovoriti, da pokaže osobito anglosaskome svijetu pravo lice komunizma i što znači komunistička pobjeda, pa bila ona u Hrvatskoj, Tajlandu, Jemenu, Španjolskoj, Dalekom istoku, Rusiji, Kini ili - jednoga dana - u Americi i Engleskoj. Stranoj javnosti, kao i mlaciim hrvatskim naraštajima u domovini, želimo predstaviti hrvatske protukomunističke borce koji su u četverogodišnjem ratu obilno prolijevali svoju krv ne radi njemačkih nacista ili talijanskih fašista, nego zbog spoznaja da su iluzorne ideje na kojima počiva marksističko vjerovanje bile veća i opasnija prijetnja svemu što je vrijedno u modernoj civilizaciji nego što je to bila gruba ideologija drugih totalitarnih sustava. Ovo je pouka koju preostali svijet još mora naučiti.

John Ivan Prcela
predsjednik Odbora za istraživanje Bleiburške tragedije
15. svibnja 1969., Cleveland

6. POGLAVLJE

Velikosrpska agresija na Republiku Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu

UMJESTO UVODA

Na svršetku 20. stoljeća, u srcu Europe, dogodio se velik zločin i genocid, koji je po svojim razmjerima nadmašio slična stradanja iz prošlih stoljeća, pa čak i ona iz Drugoga svjetskoga rata. Velikosrpska ratna agresija na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu bila je praćena golemim Ijudskim stradanjima, materijalnim razaranjima i etničkim čišćenjem, riječju - genocidom nad nesrpskim i nepravoslavnim stanovništvom na područjima koja su bila zahvaćena ratnim sukobima i bila okupirana, ali i na prostorima koji su bili daleko od crta bojišnica (primjerice, sjeverozapadna Bosna). Velikosrpska ideološka i imperijalistička vrhuška u svojemu je ekspanzionističkom programu planirala genocid kao temeljno sredstvo uklanjanja svega što nije srpsko, radi uspostave Velike Srbije na prostorima koji nikada nisu bili sastavnicom srpske države, na kojima Srbi najvećma nisu autohton narod te na kojima uglavnom nisu činili većinu stanovništva. Dakle, agresija na Republiku Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu samo je krajnji izraz dugo planirane i pripremane velikosrpske nacionalne politike i ideologije.

Posljednje će desetljeće u suvremenoj povijesti hrvatskoga naroda ostati upamćeno po ponovnoj uspostavi samostalne, neovisne i slobodne države Hrvatske. Poslije gotovo tisuću godina Hrvati su uspjeli oživotvoriti svoju državotvornu ideju, iako su u proteklih deset godina za ostvarenje toga cilja prošli mukotrpan i trnovit put kojim su se oslobodili jugokomunističkog i velikosrpskog zagrljaja, koji je, uistinu, prijetio smrtno ugroziti samu opstojnost hrvatstva na ovim prostorima.

Iako u povijesnim razmjerima razmjerno kratko, proteklo je desetljeće prepuno zamršenih i burnih političko-vojnih, društvenih i gospodarskih zbivanja i procesa, koji su znakovito uspostavili, odredili i usmjerili nove političke, društvene, geopolitičke, geostrateške i druge odnose na jugoistoku Europe. U medunarodnim političkim okvirima raspad Jugoslavije označio je kraj svojevrsne hladnoratovske i djelomično posthladnoratovske ravnoteže snaga i interesa, koju je Jugoslavija u ovome dijelu svijeta umjetno održavala više desetljeća.

Protekla su zbivanja jasno razotkrila kontinuitet velikosrpske imperijalističke i hegemonističke politike nasilnog prisvajanja tudih, nesrpskih povijesnih, etničkih i državnih prostora. Od početka 1990-ih smo godina pratili političko i oružano rušenje Jugoslavije, što je isplanirao, inscenirao i

proveo velikosrpski režim pod Slobodanom Miloševićem, ali i ustrajnu borbu nesrpskih naroda koji se nisu željeli pomiriti s velikosrpskim nastojanjima da drastično promijene političku i nacionalnu sliku ovoga dijela Europe.

Hrvatski je narod, braneći se od srpske agresije, prekinuo srpsku dominaciju te konačno oživotvorio stoljećima, od tudina sputavanu ali uvijek tinjajuću, državotvornu ideju, jer su Hrvati znali da jedino u svojoj državi mogu osigurati i sačuvati svoj nacionalni i vjerski identitet te da jedino u svojoj državi mogu graditi budućnost dostojnu čovjeka i višestoljetne baštine hrvatskoga naroda. Krvava je velikosrpska agresija na novouspostavljenu hrvatsku državu, te kasnije i na Bosnu i Hercegovinu, pokušala onemogućiti ta hrvatska nastojanja. Svaka je godina u ovome desetljeću bila natopljena krvlju hrvatskih Ijudi koji su svojim tijelima branili život mlade hrvatske države. Spomen na Ijude koji su svoj topli dom zamijenili hladnim rovom u kojemu su branili i obranili Hrvatsku mora zasvagda biti upisan u pamćenje hrvatskoga naroda, u njegovu stradanjima prebogatu prošlost, u njegov nacionalni identitet, ali i u temelje nove i ljepše budućnosti.

Istodobno, protekla su zbivanja jasno razotkrila manjak pravodobnog, učinkovitog i pravednog medunarodnog političkog, diplomatskog, pa i vojnog okvira za zaustavljanje ratnih sukoba i postizanje mirovnih rješenja. Nemoć u raspletanju hrvatske i, nešto kasnije, bosanskohercegovačke tragedije pokazala je da, unatoč proklamiranom vanjskopolitičkom jedinstvu (primjerice u Europskoj uniji), promicanju visokih standarda zaštite ljudskih, etničkih, vjerskih i drugih prava, još uvijek u medunarodnim odnosima vodeće mjesto zauzimaju uski nacionalni interesi, mjereni društvenim, gospodarstvenim, geopolitičkim i vojnim pravima jačega. Velikosrpska agresija na Hrvatsku i BiH, nažalost, zorno je pokazala da u takvom medunarodnom političkom okružju istina i pravda ustupaju svoje mjesto pred suprotstavljenim interesima svjetskih moćnika, koji, najvećma, uz časne iznimke, tijekom velikosrpske agresije nisu pravili razliku izmedu agresora i žrtve.

KORIJENI VELIKOSRPSKOG IMPERIJALISTIČKOG POSEZANJA ZA HRVATSKIM PROSTOROM

Ukupna je povijest hrvatskoga naroda bitno obilježena težnjom za nacionalnom opstojnosti, ali i za opstojnošću vlastite države. Povijest je Hrvata i hrvatske države u posljednja dva stoljeća, nažalost, bila bitno odredena velikosrpskim političkim i teritorijalnim posezanjima za hrvatskim prostorom i hrvatskim prirodnim i ljudskim dobrima. Zahvaljujući velikosrpskom novovjekovnom imperijalizmu, hrvatski je narod samo u ovome stoljeću u četiri navrata doživio kalvariju kao malo koji narod u Europi.

Prvo je stradanje pretrpio u srpskoj kraljevini Jugoslaviji od 1918. do 1941. godine, kada su u cijelosti bila dokinuta i najmanja obilježja hrvatske državnosti, kada je u upravno-teritorijalnom smislu hrvatski etnički i državnopravni prostor bio posve rascjepkan te kada su zbog isticanja svojega hrvatstva brojni Hrvati bili progonjeni, zatvarani ili likvidirani; drugo tijekom Drugoga svjetskoga rata (1941.-1945.) i osobito u poraću (1945.-1948.), kada je hrvatski puk bio prisiljen proći holokaust Bleiburga, marševa smrti i križnih putova, o čemu potresno svjedoče brojni dokumenti i svjedočanstva u ovoj knjizi; treće u Titovoj komunističkoj Jugoslaviji od 1945. do 1990. godine, a četvrto u velikosrpskoj ratnoj agresiji na Hrvatsku u posljednjem desetljeću drugoga milenija, tijekom koje je hrvatski narod obranio nacionalnu slobodu i neovisnost, ali i doživio velika ljudska stradanja, golema materijalna razaranja te patnju stotina tisuća Ijudi.

U proteklom je stoljeću bila surovo gušena sloboda hrvatskoga naroda, kao i svaki pokušaj oživotvorenja njegove pune državne neovisnosti i samostalnosti. Posljednje stoljeće nije samo pokazalo i potvrdilo neodrživost bilo kakve jugoslavenske državne zajednice u kojoj bi bili i Hrvati nego i neugaslu želju hrvatskoga naroda za svojom državom.

Hrvatski je narod svoju državnost na današnjim prostorima obitavanja prvi put ostvario prije više od tisuću godina. Još u ranom srednjem vijeku Hrvati su imali svoju državu; najprije kneževinu, a potom kraljevinu kojoj su na čelu stajali narodni vladari. Hrvati su svoju državnost i državotvornost u odredenu opsegu zadržali i za državnih zajednica s Madarskom i Austrijom u razdoblju od 12. stoljeća do konca Prvoga svjetskoga rata. Godine su 1918., stupajući u monarhističku velikosrpsku Kraljevinu SHS, odnosno Kraljevinu Jugoslaviju, Hrvati ostali bez svoje državnosti, a Hrvatska je nakon tisuću godina izgubila svoj državnopravni status utopivši se u unitarnoj velikosrpskoj kraljevini, a koji će dijelom biti obnovljen tek uspostavom Banovine Hrvatske 1939., odnosno proglašenjem NDH u travnju 1941. godine.

Naselivši se u križištu velikih geografskih cjelina - Sredozemlja, Podunavlja i Balkana, na kontaktu katoličanstva, pravoslavlja i islama, na razmedi zapadnog i istočnog civilizacijskog kruga, Hrvati su se oduvijek nalazili na udaru različitih političko-vojnih čimbenika, koji su nastojali kontrolirati taj geostrateški iznimno važan prostor.

Unatoč svim višestoljetnim nepovoljnim medunarodnim političkim i vojnim okolnostima, koje su, najvećma, dovodile u pitanje hrvatsku državu, zatirale hrvatstvo na ovim prostorima te sprečavale svaki ozbiljniji pokušaj oživotvorenja hrvatske državnopravne i nacionalne samostalnosti i neovisnosti, Hrvati se nikada tijekom proteklih devet teških i krvavih stoljeća nisu odrekli svojega nacionalnog identiteta, svoje pripadnosti rimokatoličkoj crkvi te svojih državotvornih težnji.

Promišljajući o najznačajnijim čimbenicima i uzročnicima tako teškog, mukotrpnog i tragičnoga puta hrvatskoga naroda u osiguranju svoje nacionalne slobode i državne samostalnosti, zapravo neprestano ukazujemo na stalnu opasnost koja se u obliku velikosrpske imperijalističke hegemonije nadvijala posljednjih desetljeća nad hrvatskim narodom i hrvatskom državom. Valja nam i ovom prigodom naglasiti osnovne korijene zla koje je pustošilo posljednjih desetljeća hrvatske etničke, povijesne i državne prostore.

Velikosrpstvo nije nov fenomen, ono ima svoju dugu povijest, ono je već niz desetljeća značajnom, pa i presudnom sastavnicom srpske političke strategije i nacionalne ideologije, koja počiva na povijesnim, političkim, kulturnim, demografskim i drugim falsifikatima, mitovima i predrasudama.[1] U Srbiji su tijekom posljednja dva stoljeća usko isprepleteni: povijesna obmana, srpska mitologija, koja je sve više postajala dijelom stvarnosti, te naslijeđeni osjećaj "neograničene moći i veličine".[2]

Idejno-politički korijeni suvremene velikosrpske hegemonističke i imperijalističke politike sežu u konac 18. stoljeća3, a leže u velikosrpskoj ideologiji čiji je stožerni nosilac bila i ostala srpska politička, znanstvena, kulturna i crkvena, dakle, u širem smislu riječi, duhovna elita. Njezini su pripadnici ideološki oblikovali velikosrpski nacionalni program, s temeljnim ciljem: ***uspostavom Velike Srbije i njezinim teritorijalnim širenjem na druge nesrpske prostore, bez obzira na njibov etnički sastav, povijesni razvoj i državnopravni okvir (status).***

Medu istaknute velikosrpske ideologe, koji dolaze iz svih sfera srpskog javnog života, valja nam ubrojiti Iliju Garašanina, tvorca *Načertanija iz* 1844. godine - plana za stvaranje Velike Srbije, temeljnog dokumenta uspostave i teritorijalnog širenja suvremene srpske države.

Jezično je načelo velikosrpstva osmislio i zdušno zagovarao Vuk Stefanović Karadžić - srpski jezikoslovac, pisac i putnik po balkanskim i srednjoeuropskim zemljama. Zagovarajući ideju da su svi štokavci zapravo Srbi *(Srbi svi i svuda),* Karadžić nije samo izvrnuo povijesne činjenice i spoznaje nego je i udario temelje suvremenom mitu velikosrpstva, prema

[1] Klemenčić, M. (1993./94J: *Greater Serbian Territorial Claims,* Croatia - A New European State, Zagreb.

2 Jajčinović, M. (1998): *Đavo i vodeničari, Mit o"nebeskom narodu"i njegove pos jedice, PAN* LIBER, Biblioteka Politička publicistika, knjiga IIL, Osijek-Zagreb-Split. Autor će ustvrditi da su "mržnja", "rušilačka žudnja" i"teritorijalna glad" temeljne odrednice suvremenog velikosrpstva, koje će, nažalost, rezultirati golemim stradanjima Vukovara, Dubrovnika, Osijeka, Šibenika, Gospića i mnogih drugih gradova i krajeva diljem Hrvatske.

3 Jedna od najboljih raščlambi velikosrpske ideologije i nacionalne politike dana je u knjizi: *Izvori velikosrpske ideologije, (ur.)* Bože Čović, AGM, Zagreb, 1991. Raščlamba korijena velikosrpskog imperijalističkog posezanja za hrvatskim prostorom u ovome poglavlju najvećma se temelji na tom izvanrednom djelu.

kojemu na ovim prostorima živi samo jedan narod - Srbi, s tri vjere (rimokatoličkom, pravoslavnom i muslimanskom) i jednim jezikom (srpskim).

Otvoren poziv na istrebljenje Hrvata upućen je 1902. godine, u zagrebačkom listu *Srbobran (!), iz* pera srpskoga pravnika i političara Nikole Stojanovića. U svojemu je tekstu *Do istrage naše ili vaše,* Stojanović zanijekao Hrvatima narodnost, nacionalnu osobitost, državotvornost, kulturnu baštinu i jezik, te je pozvao Srbe na borbu u kojoj će, kako sam kaže, Hrvati "podleći". Najjasniju poruku u tom smislu, devet desetljeća kasnije, izrekao je (1991.) u baranjskom selu Jagodnjaku, srpski političar Milan Paroški, pozivom tamošnjim Srbima da "sve one koji kažu da to nije srpska zemlja mogu da ubiju poput kera kod tarabe".

"Recept" etničkoga čišćenja, kao jednog od temeljnih sredstava oživotvorenja velikosrpskoga projekta, dao je 1937. godine srpski povjesničar (akademik!) Vasa Čubrilović, koji je bio jedan od najmlađih atentatora na prijestolonasljednika Franju Ferdinanda 1914. godine u Sarajevu. Čubrilović je srpskom ekspanzionističkom pokretu u baštinu ostavio ideal etnički čiste srpske države, ideal kojemu svi Srbi trebaju težiti.

Politička, etnička i granična pitanja stvaranja Velike Srbije dao je i Stevan Moljević, četnički ideolog i jedan od najbližih suradnika četničkoga vođe Draže Mihailovića, u svojemu spisu *Homogena Srbija iz* 1941, godine. Moljević je srpskom narodu predložio pripojenje Srbiji velikih dijelova Hrvatske te cijele Bosne i Hercegovine, zalažući se pritom za "humano preseljenje stanovništva", što zapravo znači za etničko čišćenje.

Tijekom minulih stoljeća velikosrpska hegemonistička i imperijalistička ideologija svojega je stožernog nosioca imala i u Srpskoj pravoslavnoj crkvi (SPC). Još od 13. stoljeća i utemeljenja srpske arhiepiskopije traje nerazdvojiv put SPC-a i srpske državne i nacionalne politike. Od tada pa sve do današnjih dana iznimno je teško, gotovo nemoguće, razlučiti što su državne a što crkvene obveze i prava. Stoga SPC snosi golemu odgovornost za sva zbivanja (i osobe) vezane uza srpsku državu i nosioce vlasti. SPC se niz stoljeća javlja kao najuporniji, najustrajniji i najagresivniji širitelj velikosrpske ideje. SPC je kao nacionalna i državna organizacija održala jedinstvo srpskoga naroda i u godinama, pa i stoljećima, nepostojanja srpske države.[4] Brutalna neofašistička srpska agresija na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu, uz blagoslov SPC-a, potpuno je razotkrila stoljetnu konstantu imperijalističke politike velikosrpskog svetosavlja.5 Karakter i ulogu SPC-a u agresiji na Hrvatsku i

4 Javorović, B. (1995.): *Velikosrpska najezda i obrana Hrvatske,* Defimi, Biblioteka Hrvatski domovinski rat, Zagreb.

5 Štefan, Lj. (1996.): *Srpska pravoslavrta crkva t fašizam,* Nakladni zavod Globus, Biblioteka Posebna izdanja, Zagreb.

Bosnu i Hercegovinu vrlo je jasno razobličio srpski književnik Mirko Kovač (danas živi u Hrvatskoj), nazvavši SPC "duhovnom JNA".

Sredinom i krajem 1980-ih, u vrijeme kada su se i u Jugoslaviji počeli osjećati povjetarci demokracije i kada je Srbija pomalo počela gubiti moć apsolutne gospodarstvene i političke dominacije i kontrole, u javnosti se pojavio *Memorandum Srpske akademije nauka i umetnosti.* Taj dokument srpskih akademika nastao je 1986. godine kao predratna idejno-politička osnova velikosrpskih političko-teritorijalnih posezanja za nesrpskim prostorima, odnosno kao ideološki temelj velikosrpskoj politici Slobodana Miloševića, prema kojoj "svi Srbi moraju živeti u istoj državi". Milošević je konačno uobličio taj koncept porukom: "Srpska je zemlja sve ono gde se nalaze srpski grobovi". Tadašnji je velikosrpski voda, uz pomoć suvremenih ali i tradicionalnih velikosrpskih programa i planova, "probudio" srpski nacionalizam mitovima, koji su potpaljivali patološku i histeričnu mržnju protiv Hrvata. Plasirajući lažne informacije, potpomognute desetljećima sustavno, planski i organizirano gradenim mitom o genocidnosti Hrvata - koji je u javnosti poznat kao "jasenovački mit" - Milošević je uvjerio Srbe u Hrvatsku kao fašističku državu, u vatikansku zavjeru protiv pravoslavlja, u austrijsko-njemačko-hrvatsku namjeru uspostave Četvrtog Reicha i slično. Slobodan Milošević je konsolidirao velikosrpski politički sustav, stvorio je u državi velikosrpsku klimu, u vojsci (JNA) uspostavio kritičnu masu u službi velikosrpstva, što mu i nije bilo odveć teško,[6] te je uspješno proširio velikosrpski naboj medu Srbima u Hrvatskoj.

Memorandum SANU u detalje je razradio program cjelovitog ustavnog, političkog, gospodarstvenog, pa i vojnog preuzimanja Jugoslavije u srpske ruke. Ukoliko bi, tada već vidljiv, raspad Jugoslavije postao neizbježan, Srbi bi se, smatrali su srpski akademici, odlučili na samostalan put, ali bi prije toga sebi priključili sve prostore na kojima Srbi žive, pa makar i u manjini, jer ako su Srbi negdje u većini, "prirodno" je da vladaju, a ako su u manjini, onda radi navodne ugroženosti od većinskoga naroda preuzimaju vlast i, kad etnički očiste te prostore, pripajaju ih matičnoj srpskoj državi. Hrvati nikada nisu posezali za tudom zemljom. Srbima je to konstanta, programska rigidnost i nepromjenjivost, već niz stoljeća.7

[6] JNA je i prije rata bila zapravo u srpskim rukama, kao što su to bile i sve javne službe u bivšoj Jugoslaviji. Srbi su u profesionalnom časničkom kadru u JNA činili 1980-ih godina 60% časnika, iako ih je tada u ukupnom stanovništw Jugoslavije bilo gotovo upola manje. S Crnogorcima, kojih je u JNA bilo 6,2%, Srbi su činili 2/3 časničkoga kadra, što nedvojbeno upućuje i na predratnu srbiziranost jugoslavenske vojske. Više o kadrovskoj zastupljenosti Srba u bivšoj Jugoslaviji vidjeti u: Javorović, B. (1995.): *Velikosrpska najezda i obrana Hrvatske,* Defimi, Biblioteka Hrvatski domovinski rat, Zagreb.

7 Tarle, M. (1993.): Geneza velikosrpske imperijalne misli, 111. Demografski i vjerski odnosi Hrvata i Srba u Hrvatskoj, *Hrvatska revija,* 2-3 (170-171), Zagreb.

Prema tome, velikosrpska ideja u posljednja dva stoljeća pokazuje izrazit kontinuitet. Ona je s vremenom varirala, prolazila odgovarajuće vremenske i prostorne faze, dobivala nove provedbene oblike, ali nikada nije prestajala zaokupljati Srbe u njihovu nastojanju da se proglase "božanskim" i "izabranim"narodom. Iako se prividna ideologija (monarhija, komunizam) mijenja, osnovna nit, cilj i sredstva velikosrpstva ostajali su postojani. Kalvarija koju je pritom hrvatski narod doživio, proživio i preživio u ovome stoljeću, rezultat je jedne te iste velikosrpske hegemonističke i imperijalističke politike.

VELIKOSRPSKA AGRESIJA NA HRVATSKU

Unatoč slici koju je o sebi slala u svijet, Jugoslavija je bila daleko od idealne multietničke države. U njoj su, u početku pritajeno i tiho a kasnije sve otvorenije i glasnije, prevladavala stalna neslaganja oko najvažnijih političkih, gospodarstvenih i nacionalnih pitanja, poticana ponajviše željom Srba da u cijelosti stave Jugoslaviju pod svoju kontrolu. Još iz vremena nastanka prve, monarhističke Jugoslavije, bilo je jasno da su tu državnu zajednicu Srbi vidjeli jedino kao veliku Srbiju. I komunističku Jugoslaviju Srbi su koristili samo kao masku za ostvarenje svoje (i)racionalne velikosrpske ideje.

Posljednjih su se godina postojanja jugoslavenske federacije velikosrpska nastojanja pokušala ostvariti izgradnjom i očuvanjem "čvrste federacije". Nakon što taj naum nije naišao na nesrpsku potporu, napadnuta je ustavna konstitutivnost Kosova i Vojvodine. Medutim, ta su zbivanja samo ojačala težnje sjeverozapadnih republika za osamostaljenjem, što je u konačnici velikosrpskih nastojanja rezultiralo oružanom agresijom na Sloveniju, Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu.

Tzv. jugoslavenska kriza nastala je isključivo kao rezultat, ali i strateški cilj velikosrpske politike - otjerati iz Jugoslavije sve koji predstavljaju smetnju (npr. Slovence i Sloveniju), a (silom ako treba) zadržati one od kojih se mogu i dalje nesmetano crpsti prirodna i ljudska dobra (npr. Hrvate i Hrvatsku). Za velikosrbe, BiH i Makedonija su ionako "vekovne svete srpske zemlje".

Vrhunac je političke krize, opterećene meduetničkim napetostima - ponajprije izmedu Hrvata i Srba, ali i Srba i Slovenaca, odnosno Srba i Albanaca, koja je neizbježno vodila k raspadu jugoslavenske državne zajednice, dosegnut koncem 1980-ih godina. Tih je godina velikosrpski osvajački program sasvim otvoreno ("jogurt" i"antibirokratske revolucije" u Vojvodini i Crnoj Gori, ukidanje ustavne konstitutivnosti Kosova, "balvan revolucija" u Hrvatskoj...) pokušao centralizirati cjelokupnu vlast u Jugoslaviji,

što je z.i preostale republike (države članice jugoslavenske federacije) bilo posve neprihvatljivo. Izlaz iz tako nepovoljnog političkog, nacionalnog, gospodarstvenog i vojnog velikosrpskog okružja, Hrvatska i Slovenija (kasnije i BiH, odnosno Makedonija) vidjele su jedino u nacionalnom oslobodenju i stjecanju državne suverenosti i samostalnosti.

Osvajački rat protiv Hrvatske (od 1991.) i Bosne i Hercegovine (od 1992.) bio je ne samo pokušaj očuvanja Jugoslavije u kojoj bi Srbija imala potpunu dominaciju nego još i više - svojevrsni finale - velikosrpske politike i velikosrpske dvostoljetne teritorijalne ekspanzije prema zapadu. Rat u Hrvatskoj i protiv Hrvatske završni je čin krvave drame za koju se desetljećima, pa i stoljećima, prikupljala grada. On je posljedica vjerske i nacionalne isključivosti. Nije se Jugoslavija raspala zato što su to željeli Hrvati, već zato što su je Srbi otvoreno nastojali pretvoriti u Veliku Srbiju, protivno tadašnjim ustavnim odredbama (Ustav SFRJ iz 1974.), koje su barem "de iure" osiguravale ravnopravnost naroda i republika/država jugoslavenske zajednice. Borba protiv velikosrpske imperijalističke politike s vremenom se pretvorila u borbu za vlastito nacionalno oslobodenje. Srbi su rat započeli kada više nisu mogli putem saveznih jugoslavenskih institucija kontrolirati nacionalne oslobodilačke težnje hrvatskoga naroda, odnosno kada su politički procesi u Jugoslaviji krenuli suprotno memorandumskom programu iz 1986. godine.[8]

Želeći se osloboditi smrtnog zagrljaja Beograda i Srbije, Hrvatska se početkom 1990-ih godina našla na putu najvećeg i najrazornijeg udara velikosrpske mržnje prema svemu hrvatskom i katoličkom. Uništiti povijesnu, sakralnu i kulturnu baštinu hrvatskoga naroda, protjerati hrvatskog čovjeka s njegovih stoljetnih ognjišta te ukloniti sve tragove postojanja hrvatstva na hrvatskom tlu - temeljni su provedbeni programi suvremenih velikosrpskih ciljeva za oživotvorenje Velike Srbije. Srušene crkve, škole, bolnice i knjižnice diljem Hrvatske nedvojbeno svjedoče o posvemašnjoj destrukciji dijela hrvatskog etničkog, državnog i povijesnog prostora. Unaprijed smišljena i sustavno provodena politika genocida i etničkog čišćenja, praćena osnivanjem koncentracijskih logora smrti, masovnim likvidacijama nedužnog, pretežito civilnog stanovništva, silovanjima, pljačkanjima - osnovne su značajke današnje velikosrpske politike. Genocid nad Hrvatima iz današnjeg vremena tek se u broju žrtava, ali ne i u temeljitosti i krvoločnosti, razlikuje od holokausta hrvatskoga puka iz prošlih vremena, osobito Drugoga svjetskog rata i poraća (1945.-1948.), koji je postao si¯bokomunistička strahovlada.

Povijest bilježi više od dvjesto godina planiranog nastojanja i prodora Srba prema zapadu. Za taj su cilj u Srbiji instrumentalizirani svi državni,

[8]Šakić, V. *(1993): Opći okvir proučavanja srpske agresije na Hrvatsku 1991...,* Društvena istraživanja, *4-5 (2-3),* IPDI, Zagreb

paradržavni i javni sustavi. Politički, kulturni, prosvjetni, znanstveni i drugi programi i ciljevi velikosrpske politike temeljeni su na falsifikatima povijesti, kulture, jezika i vjere Hrvata. Uporno i planirano ponavljanje laži o genocidnosti i fašistoidnosti Hrvata, o hrvatskim područjima kao "vekovnim srpskim zemljama", o Hrvatima kao Srbima rimokatoličke vjere, o navodno ugroženom srpstvu i pravoslavlju u Republici Hrvatskoj i slično, težilo je da se ona jednom prihvati kao istina, tj. da se pripremi teren za agresiju, odnosno da se agresija potakne i pred svijetom opravda.9

U sklopu svoje velikosrpske nacionalne ideologije Srbi su Hrvatima osporavali državnost i državotvornost, iako je prema svim povijesnim vrelima jasno da su po doseljenju na ovaj prostor Hrvati osnovali stabilnu državu mnogo prije Srba. Velikosrbi su Hrvatima osporavali i znatan dio teritorija, proglašavajući ga "svetom srpskom zemljom". Kroz proteklih dvije stotine godina bilo je više pokušaja da se "znanstveno" opravdaju amputacije ili prisvajanja hrvatskoga teritorija. Velikosrpske su pretenzije u novije doba najjasnije došle do izražaja proglašavanjem crte Virovitica-Karlovac-OgulinKarlobag ("Šešeljeva crta") zapadnim granicama suvremene (veliko)srpske države. Konačno, velikosrbi već pola stoljeća ustrajno i temeljito Hrvatima nameću osjećaj genocidnosti.1[0]

Medutim, svi pravni, politički, kulturni, vjerski, povijesni i osobito demografski pokazatelji hrvatskog državnog prostora pokazuju potpunu neutemeljenost i neopravdanost velikosrpskih teritorijalrlo-političkih posezanja za bilo kojim dijelom hrvatske države. Povijesno-politički, etnodemografski, religijski i kulturno-civilizacijski razvoj hrvatskoga državnog i etničkog prostora neumitno dokazuje njegove izvorne hrvatske značajke i njegovu pripadnost zapadnoj, katoličkoj civilizaciji. Svi pokušaji da se od Hrvatske naprave "vekovne srpske zernlje" osnivaju se samo i jedino na povijesnim krivotvorinama, lažima, predrasudama i mitovima te nemaju nikakva uporišta u stvarnim činjenicama i spoznajama. Stoga se Hrvati nisu mogli niti smjeli pomiriti (pokoriti se) s naraslim velikosrpskim apetitima.

Na temelju samovoljno tumačenih, izmišljenih ili krivotvorenih povijesnih izvora te rezultata različitih popisa stanovništva Srbi su pokušali "znanstveno" opravdati agresiju. Namjera im je uvijek bila umjetno povećati broj Srba i pravoslavaca na nekom prostoru, čime bi taj prostor odmah dobio oznaku "vekovne srpske zemlje" i tako "prirodnim, povijesnim i etničkim pravom" ušao u sastav Velike Srbije.

[9] Šakić, V. *(1993.): Opći okvtr prouCavanja srpske agresije na Hruatsku 1991...,* Društvena istraživanja, *4-5 (2-3),* IPDI, Zagreb.

[10] Javorović, B. *(1995.): Velikosrpska najezda i obrana Hrvatske,* Defimi, Biblioteka Hrvatski domovinski rat, Zagreb.

Koliko su apsurdne bile velikosrpske teritorijalne pretenzije prema hrvatskom prostoru, nedvojbeno nam svjedoče neki izabrani demografski pokazatelji. Primjerice, da su Srbi uspjeli u svojemu naumu otkidanja hrvatskog teritorija istočno od tzv. Šešeljeve crte: "Virovitica-Karlovac-OgulinKarlobag", onda bi u toj zapadnoj srpskoj državi živjelo dva i pol milijuna stanovnika, a meciu njima bi najbrojniji bili Hrvati (72%); Srba bi bilo tek oko 19%, a ostalih oko 9%. Kakva bi to bila Velika Srbija na hrvatskome prostoru, kada bi u njoj Srbi bili izrazita etnička manjina? Prema posljednjem popisu stanovništva iz 1991. godine Srbi su većinu stanovništva imali u samo 11 od 102 bivše općine (Dvor, Glina, Hrvatska Kostajnica, Vojnić, Vrginmost, Benkovac, Donji Lapac, Gračac, Knin, Obrovac i Titova Korenica), no u njima je živjela svega četvrtina Srba u Republici Hrvatskoj te godine.11

Srpska agresija nije zahvatila samo područja koja su, prema popisu 1991. godine, imala srpsku etničku većinu (dijelovi Banovine, Korduna, Like, zapadne Slavonije i sjeverne Dalmacije) već i pragranična područja Hrvatske prema Jugoslaviji s većinom hrvatskog stanovništva (hrvatsko Podunavlje), odnosno čak i ona područja u kojima su Hrvati činili izrazitu većinu pučanstva (primjerice: Drniš, Dubrovnik, Sinj, Sisak, Šibenik, Virovitica...).[12] Izravnim je ratnim stradanjima bilo obuhvaćeno oko 29.000 četvornih kilometara, s nešto više od milijun stanovnika. Velikosrpski je agresor tijekom druge polovice 1991. godine uspio privremeno okupirati
približno 15.000 četvornih kilometara hrvatske države (26,5% površine Hrvatske) s ukupno 1.074 naselja. Ukupno je u bivšim okupiranim naseljima pred sam rat živjelo oko 550.000 stanovnika, od kojih je Srba bilo tek nešto više od polovice broja (52%), a Hrvata čak 37%, uz 11% ostalih.[1]3

Srpska je agresija odnijela oko 15 tisuća života u Hrvatskoj,l[4] nekoliko desetaka tisuća ljudi je bilo ranjeno, više tisuća nestalo, stotine tisuća prognano iz svojih domova... Potpuno je ili djelomično razrušeno, spaljeno i opljačkano oko 600 hrvatskih naselja, neka i do temelja. Medu njima se nalazi i hrvatski grad heroj - Vukovar.[1]5 Grad je to koji je podnio najveću žrtvu u obrani

11 Crkvenčić, L(1993./94.): Areas of Aggression in Croatia (Basic historical and demographical facts), *Croatia - a neau European State,* Zagreb.
12 Živić, D. (1999.): Temeljni demografski pokazatelji etničkog čišćenja tijekom srpske agresije na Republiku Hrvatsku, *Suzama do istine,* "Vukovarske majke", Udruga roditelja i obitelji zarobljenih i nasilno odvedenih hrvatskih branitelja, Zagreb.
13 Šterc, S. i Pokos, N. (1993J= Demografski uzroci i posljedice rata protiv Hrvatske, *Dncštvena istraživanja,* 2-3 (4-5), Zagreb.
14 Vidjeti: Ministarstvo hrvatskih branitelja iz domovinskog rata, Baza podataka, Zagreb, siječanj 2000.; Ministarstvo zdravstva, Odjel za istraživanje i informiranje, Baza podataka, Zagreb, ožujak 1999.
15 O povijesnim, geografskim, društvenim i gospodarskim značajkama Vukovara i njegova okolnoga prostora te o ulozi Vukovara u obrani od velikosrpskog agresora vidjeti *u: Vukovar*

domovine, grad na koji se velikosrpski agresor obrušio svom svojom žestinom u nerazumnom i bjesomučnom napadu na Hrvatsku, hrvatski narod i sve tekovine hrvatstva na ovim prostorima. Vukovar je simbol hrvatskoga otpora agresoru, ali i navještaj sigurne pobjede u domovinskom obrambenom ratu. Vukovar je pokazao snagu hrvatskoga puka, njegovo dostojanstvo, njegovo domoljublje, bogoljublje i čovjekoljublje. Vukovar je, istodobno, konačno razotkrio krinku velikosrpske ideologije, otkrio je zločinca u svoj njegovoj veličini i tragičnosti, njegovu bezobzirnost, mržnju, sebičnost i okrutnost. Vukovar je srušio srpske mitove i povijesne predrasude. Vukovar je svojim nadljudskim otporom pokazao da nije srpski, da nikada nije bio srpski i da nikada neće biti srpski. Vukovar je, nažalost, pokazao i potpuni slom medunarodnoga humanitarnoga prava. Nad Vukovarom i u njegovim porušenim i spaljenim baroknim ulicama i trgovima srušene su sve medunarodne konvencije o ljudskim pravima, o pravima bolesnih i stradalih, zatočenih i ranjenih. Vukovarska je bolnica potvrdila nemoć i nezainteresiranost svijeta da pomogne ugroženima. Razaranjem Vukovara razorena je i vjera u pravednost i humanost suvremenoga svijeta.

Zaključimo: osnovni trajni i konkretni ciljevi velikosrpske politike u Hrvatskoj bili su: širenje srpske nacije i"srpskog prostora", povezivanje svih "srpskih zemalja" i stvaranje jedne velike i etnički čiste srpske države, za što je bilo nužno srušiti hrvatsku državu, ili barem amputirati dijelove njezina teritorija.

KRONOLOGIJA VELIKOSRPSKE AGRESIJE NA HRVATSKU

Iako nam protekla zbivanja jasno daju zaključiti da je proces raspada Jugoslavije započeo još sredinom 1980-ih godina (Memorandum SANU 1986.), ipak bismo, a u vezi s položajem Hrvatske u tome procesu, početak 1990. godine mogli označiti polazišnim u kronološkom vrednovanju procesa osamostaljenja Hrvatske i ratne agresije na nju, kao velikosrpskog odgovora konačnom oživotvorenju hrvatske državotvorne ideje.

Naime, sredinom veljače 1990. godine tadašnji je Sabor SR Hrvatske usvojio amandmane na republički Ustav, čime je u Hrvatskoj bilo ozakonjeno višestranačje kao temeljni preduvjet prvim slobodnim i demokratskim izborima u zemlji, koji su održani u travnju i svibnju (dva kruga) iste godine i na kojima je pobijedila Hrvatska demokratska zajednica (HDZ). Prva sjednica demokratski izabranog višestranačkog Sabora održana je 30. svibnja 1990, godine.

-*vjekovnti hruatsktgrad na Dunavu,* Nakladna kuća Dr. Feletar, Koprivnica, 1994., te u tematskom broju časopisa *Drttštvena istraživanja* - Rat protiv Hrvatske, Zagreb, 1993.

Nakon prvih izbora svaki politički potez demokratski izabrane hrvatske vlasti dočelcivan je provokatorskim i pobunjeničkim djelovanjem dijela srpske manjine u Republici Hrvatskoj, uz pomoć srpske države i JNA. Na taj je način srpska manjina dovedena u stanje nepomirljivog odnosa prema hrvatskoj državi.l[6]

Već u lipnju, srpnju i kolovozu iste godine hrvatski Srbi, uz pomoć političkog vodstva iz Beograda, započinju s neposrednim pripremama i provodenjem odluke o uspostavljanju tzv. Srpskog nacionalnog vijeća, otimaju oružje iz policijskih postaja u Kninu, Obrovcu, Benkovcu..., započinju blokadu cestovnih i željezničkih prometnica u Lici i dijelu sjeverne Dalmacije ("balvan revolucija"), riječju - započinju pobunu protiv hrvatske države.

Otvorena je srpska oružana pobuna, uz izravnu pomoć tada već u cijelosti srbiz,irane JNA, otpočela već s prvim mjesecima 1991, godine. Tijekom siječnja, veljače i ožujka Srbi su u Hrvatskoj donosili odluke kojima je cilj bio potpuno političko i teritorijalno izdvajanje iz hrvatske države. Stoga su osnovali paradržavnu tvorevinu - SAO Krajinu. "Skupština" tzv. Krajine 19. ožujka 1991. godine donijela je "odluku" o izdvajanju iz Republike Hrvatske. Istodobno savezne vlasti tadašnje SFRJ, osobito Sekretarijat za narodnu obranu (JNA), koji je tada več u cijelosti bio u (veliko)srpskim rukama, vršili su snažne političke pritiske na Hrvatsku, kojima nije bio cilj smirivanje napetosti i pronalaženje mirnoga političkog rješenja (razlaza), nego sputavanje Hrvatske u ostvarivanju njezinih opravdanih težnji.

Vjerojatno će se većina istraživača proteklih zbivanja složiti da je rat u Hrvatskoj i protiv nje počeo 31. ožujka 1991. godine ("krvavi Uskrs"), kada su na Plitvičkim jezerima pobunjeni Srbi napali posebnu postrojbu MUP-a Hrvatske, koja je bila ondje radi uspostave mira, reda i hrvatskog državnog suvereniteta u tom dijelu hrvatske države. Pritom je poginuo policajac Josip Jovič, prva izravna žrtva velikosrpske agresije na Republiku Hrvatsku.

Tijekom mjeseca travnja srpska se pobuna širi i u drugim dijelovima Hn•atske, i to ne samo u onim područjima u kojima su, prema popisu pučanstva iz 1991. godine, Srbi činili većinu stanovništva (istočna Lika, Banovina, Kordun, dijelovi zapadne Slavonije i sjeverne Dalmacije), nego i u krajevima Hrvatske u kojima su bili izrazita manjina stanovništva (istočna Slavonija, Baranja, zapadni Srijem ili hrvatsko Podunavlje). Osobito se vukovarsko područje, zbog svoje geostrateške, geoprometne i gospodarstvene važnosti, našlo na udanl cestovnih barikada i oružanih incidenata, koje su postavljali i izazivali srpski teroristi iz Borova Sela, Bršadina, Mirkovaca... Vrhunac je napetosti u istočnom dijelu Hrvatske, nakon

16 Jurčević, J. (1996.): Srbijanska oružana agresija na Hrvatsku 1990.-1995. godine, *Jugoistočna Europa 1918.-1995.,* Hrvatska matica iseljenika, HIC, Zagreb.

uzaludnih napora hrvatske vlasti u smirivanju situacije, dosegnut 2. svibnja 1991. godine, kada su u Borovu Selu kraj Vukovara pobunjeni Srbi i iz Srhije uvezeni četnici masakrirali 12 hrvatskih policajaca. U sukob se uključila (slično kao i na Plitvicama) i JNA, stvarajući tzv. tampon-zonu izmedu hrvat_5ke policije i garde i srpskih paravojnih postrojbi, a zapravo omogućavajući zaštitu teroristima, s kojima bi se, iako nedovoljno naoružane, opremljene i izvježbane, hrvatske postrojbe lako obračunale. Od tada JNA sasvim otvoreno staje na stranu pobunjenika, pružajući im logističku potporu, kao i pomoć u ljudstvu. JNA staje na zapadne granice velikosrpskog projekta "ViroviticaKarlovac-Ogulin-Karlobag".

U Republici Hrvatskoj je 19. svibnja 1991. godine održan referendum na kojemu se 94,2% glasača izjasnilo za izdvajanje iz Jugoslavije i uspostavu samostalne i suverene Republike Hrvatske.

Ljetni mjeseci 1991. godine prolazili su u sve agresivnijim nastojanjima pobunjenih Srba za ovladavanjem onih prostora Hrvatske koje su smatrali opravdanim uključiti u sastav Velike Srbije. Tako je početkom srpnja okupirana Baranja, granatiraju se Osijek, Vinkovci, Vukovar. Prvoga kolovoza srpski teroristi uz pomoć JNA zaposjedaju Dalj, Erdut, Aljmaš. Nezaboravne su tragične slike stotina hrvatskih prognanika iz tih naselja, koji pred pogibelji u riječnim šleperima pokušavaju naći spas u Osijeku. Hrvatska je već početkom kolovoza imala oko 30 tisuća prognanika. Postrojbe JNA se razmještaju na svim strateški važnim položajima diljem Hrvatske, osobito na njezinu krajnjem istoku.

U najkraćem, vojni ciljevi velikosrpske agresije na Hivatsku, onako kako su je bili zamislili njezini pokretači iz Beograda, obuhvaćali su: presijecanje Slavonije pravcem Okučani-Pakrac-Daruvar, izbijanje na crtu Virovitica-Osijek i prodiranje dolinom Drave prema Sloveniji, presijecanje Zagreba s juga, presijecanje južne Hrvatske na crti Zadar-Šibenik-Split i ovladavanje jadranskim primorjem te presijecanje Hercegovine i Hrvatske na crti Mostar-Ploče.l7

Agresor je vrlo brzo spoznao da je hrvatski subjektivitet nemoguće politički niti vojno potpuno slomiti, pa je svoju strategiju temeljio na amputacijama hrvatskog teritorija. Amputacijsku jezgru činili su oni dijelovi Hrvatske u kojima je srpsko pučanstvo bilo jače zastupljeno. Zatim su se te jezgre uz pomoć JNA širile, stvarajući kontinuirane amputacijske zone, koje su se onda trebale politički i teritorijalno izdvojiti iz Hrvatske.[18] Agresor,

[17] Jović, B. (1995.): *Posljednji dani SFRJ,* Politika, Beograd.
[18] Klemenčić, M. (1993.): Velikosrpska teritorijalna posezanja, *Drtsštvena istraživanja, 4-5 (2-3),* IPDI, Zagreb.

∴

dakako, nije htio prihvatiti činjenicu da tako izdvojeni prostori povijesno, pravno i etnički gledano nikada nisu bili dio srpske države.

Najžešći napadi na Hrvatsku uslijedit će koncem kolovoza i početkom rujna 1991. godine; 25. kolovoza je s kopna i iz zraka svim sredstvima napadnut Vukovar. Tri će mjeseca, sve do 18. studenog, trajati bjesomučni srpski napadi na hrvatski grad-heroja, ali i njegov junački, gotovo nadljudski otpor agresoru. Iako je grad i civile u njemu branila tek koja stotina slabo naoružanih branitelja, srpskom su agresoru naneseni takvi gubici u ljudstvu i tehnici, da on to više nikada tijekom rata protiv Hrvatske nije mogao nadomjestiti. Tri je mjeseca Vukovar napadalo nikada manje od 30 tisuća vojnika. Objektivne procjene kazuju da je u napadu na Vukovar poginulo do 15 tisuća, a ranjeno do 35 tisuća srpskih vojnika, uništeno je ili onesposobljeno oko 350 tenkova i drugih oklopnih sredstava, srušeno je dvadesetak srpskih zrakoplova.[1]9 Unatoč tome što je uspio zauzeti grad, srpski je agresor u Vukovaru izgubio ne samo bitku nego i rat protiv Hrvatske. Tromjesečno vezivanje glavnine srpskih okupacijskih snaga na razmjerno mali prostor oko Vukovara, kao i njihovi veliki gubici tijekom opsade, prilično je materijalno, politički i vojno oslabilo potencijale srpske vojske, ali i političkog vodstva da pred svijetom, pa i pred samim svojim narodom, opravda agresiju.

Dok su agresorske snage bile moralno i vojnički slomljene, hrvatski je čovjek dobio dodatnu snagu i dovoljno vremena da se naoruža i pripremi za davanje odlučnih vojnih udaraca agresoru, što je uslijedilo u akcijama Hrvatske vojske pri oslobodenju juga Hrvatske 1992., u operaciji "Maslenica" 1993., a osobito u oslobodilačkim akcijama "Bljesak" i"Oluja" sredinom 1995. godine. Stoga je Vukovarska bitka najveći simbol hrvatskoga otpora velikosrpskoj ratnoj agresiji.

Tijekom rujna, listopada i studenog snažno su napadani Vukovar, Vinkovci, Osijek, Dubrovnik, Gospić, Šibenik... Vukovar su 18. studenog 1991. godine okupirali JNA i srpski pobunjenici. Odmah slijede masovna smaknuća, pljačke i progoni civilnog, pretežito hrvatskog stanovništva. Nepotpuni podaci o obrani Vukovara kazuju da je tijekom opsade grada poginulo oko tisuću i sedamsto osoba (više od tisu(fe njih bili su civili), više od četiri tisuće je ranjeno, oko pet tisuća je bilo zarobljeno i odvedeno u srpske koncentracijske logore. Oko dvije i pol tisuće Ijudi još se početkom 1998. godine vodilo nestalim osobama.[20] Više od 200 ranjenika i bolesnika

[19] Borković, B. (1995J: *Rttišitej ustarmog poretka,* Meditor, Udruga hrvatskih dragovoljaca domovinskog rata, Zagreb.

20 Jurčević, J(1996J: Srbijanska oružana agresija na Hrvatsku 1990.-1995. godine, *jugoistočna Europa 1918-1995.,* Hrvatska matica iseljenika, HIC, Zagreb.

iz vukovarske bolnice odvedeno je na obližnju farmu Ovčara i zvjerski likvidirano. To je, pojedinačno gledano, najteži oblik ratnog zločina koji su počinili Srbi tijekom agresije na Hrvatsku.[21]

Vjerojatno smatrajući da su dosegnuli maksimum svojega osvajanja u Hrvatskoj (okupirana četvrtina hrvatskog teritorija s više od tisuću naselja, medu njima gradovi: Vukovar, Ilok, Beli Manastir, Petrinja, Drniš, Knin...), srpski su pobunjenici 19. prosinca 1991. godine u Kninu proglasili državu - °Republiku Srpsku Krajinu".

Tijekom druge polovice 1991. godine zbio se i pojačani angažman medunarodne zajednice u svezi s krizom na području bivše jugoslavenske državne zajednice, osobito u svezi s ratom u Hrvatskoj. To je, uz vojne uspjehe HV-a (oslobadanje velikog dijela zapadne Slavonije), koji su pokazali da srpski agresor nije u stanju vojno slomiti hrvatsku državu, rezultiralo potpisivanjem Sarajevskog primirja (2. siječnja 1992.), kao i Vanceovog plana o prekidu rata u Hrvatskoj i slanju snaga UN-a (3. siječnja). Od tada započinje razdoblje medunarodne političke i vojne nazočnosti u Hrvatskoj, koja će, doduše, utjecati na smirivanje prilika (prestanak većih vojnih operacija), ali ne i na trajno i pravedno političko rješenje (uspostava hrvatske državne suverenosti na cijelom hrvatskom teritoriju). To je razdoblje UNPROFOR-a i UNCRO-a od proljeća 1992, do svibnja, odnosno kolovoza 1995. godine, te razdoblje UNTAES-a u hrvatskome Podunavlju od siječnja 1996. do siječnja 1998. godine. Unatoč nazočnosti medunarodnih snaga provokacije sa srpske strane nisu manjkale,[22] pa je Hrvatska vojska tijekom 1992., 1993. i 1994. godine u nekoliko navrata svojom intervencijom uspješno sudjelovala u uspostavi hrvatskog državnog suvereniteta na dijelovima bivših okupiranih područja Hrvatske (dubrova(fko područje, Maslenica, Medački džep).

Medunarodna zajednica priznala je Republiku Hrvatsku kao samostalnu državu 15. siječnja 1992. godine, a u UN je primljena 22. svibnja iste godine.

Od početka 1992. do svibnja 1995. godine pobunjeni su hrvatski Srbi uglavnom sprečavali svaki politički ili gospodarstveni dogovor oko okupiranih područja, kao i oko svoga statusa u Hrvatskoj. Unatoč naporima s hrvatske strane, pa i od medunarodne zajednice, vidljiv i stvaran politički napredak tijekom tih godina nije postignut. Istodobno, s okupiranih su

)1 O problemu nestalih, nasilno odvedenih i zatočenih, kao i o masovnim ubijalištima i grobnicama Hrvata tijekom velikosrpske agresije, detaljnije vidjeti u: *Suzama do istme.* Vukovarske majke, Savez udruga obitelji zatočenih i nestalih, Zagreb, 1999.

22 Samo je u prvoj polovici 1992. godine, u razdoblju tzv. *nifi rata niti mira, u Hn* atskoj poginulo 507, ranjeno *3.370,* a prognana 1.981 osoba. Primirje je u tih šest mjeseci prekr~ˉeno čak 8.072 puta. Više o razdoblju *niti rata niti mira u* Hrvatskoj vidjeti u: Javorović. B(1995) *F'elikosrpska najezda i obrana Hrvatske,* Defimi, Biblioteka Hrvatski domovinski rat, Zagreb

područja bili protjerani svi Hrvati,23 rušene su, pljačkane i spaljivane katoličke crkve, škole, knjižnice; sustavno je na okupiranim područjima razarana hrvatska povijesna, vjerska, kulturna i civilizacijska baština. Svima je bilo jasno da Srbi ne žele Hrvatsku i da će se državni suverenitet morati na okupiranim područjima uspostaviti vojnim putem. Kad je dosegnut prag hrvatske izdržljivosti, operacijama "Bljesak" (svibanj 1995.) i"Oluja" (kolovoz iste godine) osloboden je najveći dio zemlje. Preostalo je okupirano područje (hrvatsko Podunavlje) oslobodeno mirnom reintegracijom tijekom dvije godine prijelaznog razdoblja u kojemu je vlast na tom području obnašao UNTAES.

RATNI ZLOČINI TUEKOM VELIKOSRPSKE AGRESUE NA HRVATSKU

Velikosrpska agresija na Republiku Hrvatsku i njezino stanovništvo, ponajviše Hrvate, ali i na pripadnike drugih naroda i etničkih skupina, imala je sve značajke genocida, urbicida, ekocida i kulturocida, s dalekosežnim posljedicama za svekoliki razvoj hrvatske države i hrvatskog društva. Srpski je agresor u Hrvatskoj od 1991. do 1995. godine počinio niz ratnih zločina, gotovo bez presedana u europskoj povijesti nakon Drugoga svjetskog rata, s iznimkom srbokomunističke strahovlade (1945.-1948.) tijekom koje se u mirnodopskom razdoblju zbila bleiburška tragedija. Time je agresor zapravo nastavio kontinuitet i velikosrpske imperijalističke ideologije stare dva stoljeća i masovnih zločina nad hrvatskim narodom, koji su započeli osnutkom monarhističke Jugoslavije 1918. godine, a nastavljeni tijekom Drugoga svjetskog rata i osobito tijekom bleiburške tragedije.

Za provodenje genocidne politike i ratnog zločina u najširem smislu te riječi nužne su tri pretpostavke: ideja (dvostoljetni velikosrpski imperijalistički program čiju su novovjekovnu varijantu detaljno osmislili današnji srpski intelektualci), voda (Slobodan Milošević) i izvršitelji (JNA, četnici, SANU, SPC... .[24] Sve su se tri komponente sjedinile u agresiji na Hrvatsku, kojoj cilj nije bio samo priključenje hrvatskih teritorija Velikoj Srbiji nego i potpuno zatiranje svih tragova hrvatstva na tim prostorima, uključujući likvidacije hrvatskog stanovništva, masovno protjerivanje Hrvata, razaranje povijesne, sakralne, kulturne i urbano-arhitektonske baštine.

23 Nepotpuni podaci kazuju da je tijekom medunarodne nazočnosti (UNPROFOR) na bivšim okupiranim područjima ubijeno više od 600, a protjerano oko 7.000 civila. Qurčević, J., 1998: Srbijanska oružana agresija na Hrvatsku 1990.-1995. godine, *Jugoistočna Europa 1918.-1995., Hrvatska mattca tise jenika, HIC, Zagreb).*

24 Šeparović, Z. (1998.): Žrtve rata, *Hrvatski žrtvoslov,* Zbornik radova Prvog hrvatskog žrtvoslovnog kongresa, HŽD, Zagreb; Šakić, V. (1993J: Opći okvir proučavanja srpske agresije na Hrvatsku 1991..., *Drctiš`tvena istraživanja,* 4-5 (2-3), IPDI, Zagreb.

Unatoč još uvijek manjkavim podacima o ukupnirn posljedicama velikosrpske genocidne osvajačke agresije na Hrvatsku, potonju je probletnatiku moguće sagledati na nekoliko razina.

Prvo, tijekom srpske agresije u Hrvatskoj je smrtno stradalo oko 15 tisuća njezinih stanovnika, a od tog broja tek nešto manje od polovice čini civilno stanovništvo.[25] Brojni antropološki nalazi, iskazi svjedoka i dokumenti nedvojbeno svjedoče da je tijekom agresije više od tisuću hrvatskih civila i branitelja masakrirano. Broj je poginulih još i veći, jer se znatan broj ratnih stradalnika smatra nestalim osobama. Nažalost, njihovu konačnu sudbinu otkrivaju brojne masovne grobnice diljern bivših okupiranih područja Hrvatske.

Drugo, tijekom rata više tisuća ljudi je bilo nasilno odvedeno i zatočeno, mnogi su, osobito iz istočnih predjela Hrvatske, prošli torture srpskih koncentracijskih logora u Srbiji (Begejci, Stajičevo, Srijemska Mitrovica, Niš, Aleksinac...) i Bosni i Hercegovini (Manjača, Banja Luka...).

Treće, jedan od najznačajnijih oblika srpske genocidne politike tijekom rata protiv Hrvatske bio je etničko čišćenje hrvatskog i drugog nesrpskog stanovništva s područja samoproglašene Krajine. Prognanici su tijekom rata bili najbrojnija skupina hrvatskih ratnih stradalnika. U jednom je trenutku, koncem 1991, godine, oko pola milijuna stanovnika Hrvatske zbog srpske ratne agresije bilo prisiljeno napustiti svoj dom. Srbi su etničko čišćenje, kao temeljno sredstvo svoje osvajačke politike, provodili organizirano, sustavno, planski, okrutno, i bez iznimke. Time su željeli ostvariti ideal etnički čiste velike Srbije, kako su ga prije pola stoljeća zamišljali i predlagali Vasa Čubrilović i Stevan Moljević. Prvi su prognanici iz okupiranih hrvatskih naselja na slobodna područja države počeli stizati u ljeto 1991. godine, najprije iz Like, sjeverne Dalmacije i Slavonije. Vrhunac se progneničke krize zbio u studenom i prosincu iste godine, kada je iz Vukovara i okolnih naselja protjerano više desetaka tisuća ljudi. U ožujku 1992. godine u Hrvatskoj je zabilježen najveći službeno registrirani broj prognanika - 356.627 osoba, čemu valja pribrojiti nekoliko desetaka tisuća stanovnika Hrvatske koji su privremeni smještaj morali naći izvan Hrvatske - u Njemačkoj, Madarskoj, Austriji, Sloveniji..., sve do dalekih Australije, Kanade i SAD-a. Gotovo svaki deseti stanovnik Hrvatske bio je zbog srpske agresije prisiljen napustiti svoj dom. Tijekom okupacije protjerano je bilo gotovo 40% prijeratnog stanovništva okupiranih naselja, medu njima uvjerljivo najviše Hrvata (90%). Tek po oslobadanju okupiranih područja Hrvatske, kao i mirne reintegracije hrvatskoga Podunavlja (1995.-1998.), stvaraju se nužni

25 Vidjeti: *Izvješće o ratnoj 3`teti ts Republici Hrvatskoj,* Završno izvješće, Državna komisija za popis i procjenu ratne štete u Republici Hrvatskoj, Zagreb, rujan, 1999. te bilješku 14.

politički; sigurnosni i gospodarstveni preduvjeti povratka prognanika u njihova, najvećma razrušena, opljačkana i spaljena naselja. Uza izravna ratna stradanja i razaranja, etničko je čišćenje jedan od najznačajnijih dokaza ratnog zločina te najgrubljeg kršenja temeljnih ljudskih prava, kao i medunarodnoga ratnog i humanitarnog prava koje je u Hrvatskoj počinio srpski agresor. Istodobno, planirajući i provodeći okupaciju i raseljavanja autohtonog stanovništva, velikosrbi su naseljavali okupirana naselja svojim stanovništvom, nastojeći promijeniti etničku sliku tih prostora na štetu hrvatskoga naroda, čime bi, smatrali su, opravdali agresiju.

Četvrto, tijekom rata u Hrvatskoj je bilo okupirano više od tisuću naselja. Agresor je sustavno razorio više od šest stotina sela i gradova; neka su bila okupirana, a neka je zbog nemoći da ih zaposjedne, mjesecima napadao topništvom i zrakoplovima (Sisak, Šibenik, Osijek, Vinkovci, Zadar). Pojedina su okupirana naselja bila do temelja uništena, a medu njima su najznačajniji primjeri srpskog novovjekovnog barbarizma Vukovar, Pakrac, Lipik... Agresor je osobito temeljito uništavao sakralnu i kulturnu baštinu Hrvatske (kulturocid),[26] kao i čovjekov širi okoliš (ekocid). Prisjetimo se samo, primjerice, do temelja razorenog poznatog marijanskog svetišta u Aljmašu, ili pak pokušaja miniranja i dizanja u zrak brane HE Peruča.

Agresor je, osim stambenih objekata i objekata hrvatske baštine, sustavno razarao i gospodarstvenu, komunalnu i infrastrukturnu osnovu na ratom zahvaćenim prostorima Hrvatske. Još su uvijek svježe slike višestrukog granatiranja rafinerije nafte u Sisku, što je imalo goleme ekološke i gospodarstvene posljedice za okolni prostor, ili pak namjerno rušenje Masleničkog mosta, čime se željelo prekinuti prometnu žilu kucavicu izmedu sjeverne (središnje) i južne Hrvatske (Dalmacije). Ukupna (neposredna i posredna) ratna šteta uzrokovana velikosrpskom agresijom procijenjena je na 37 milijardi američkih dolara.[27] Ona se odnosi na sva područja gospodarstva i društvenih djelatnosti. Prema procjenama uništeno je približno 30% hrvatskoga gospodarstva, koje je ionako bilo prilično uzdrmano negativnim komunističkim naslijedem. Najveće je štete pretrpjela stambeno

[26] Srpski je agresor potpuno uništio 351 sakralni objekt, 425 ih je teško, a 537 lakše oštećeno. Osobito je teško stradala Đakovačka i Srijemska biskupija. (Pavković, *M.,* 1998: Hrvatske ratne štete, *Hrvatski žrtvoslov,* Zbornik radova Prvog hrvatskog žtvoslovnog kongresa, HŽD, Zagreb) Tijekom srpske agresije uništeno je desetak arheoloških lokaliteta (medu njima je jedno od svjetskih najpoznatijih Vučedol kraj Vukovara), razoreno je ili oštećeno 46 muzeja, 22 knjižnice, 660 spomenika kulture, neki i od svjetske važnosti... Qurčević, J., 1996: Srbijanska oružana agresija na Hrvatsku 1990.-1995. godine, *Jugoistočna Europa 1918-1995.,* Hrvatska matica iseljenika, HIC, Zagreb).

27 *Izvješće o ratnoj šteti u Republici Hruatskoj,* Vlada Republike Hrvatske, Državna komisija za popis i procjenu ratne štete, Zagreb, rujan, 1999.

komunalna djelatnost, jer je uništeno ili oštećeno oko 217 tisuća stambenih jedinica.

Peto, silovanje, tortura, teror - još su neki od karakterističnih oblika sustavne srpske politike genocida u Hrvatskoj. Cilj im je bio što više zastrašiti stanovništvo i tako ga potaknuti na "dragovoljni" odlazak sa stoljetnih ognjišta. Rat protiv Hrvatske, kao i kasnija velikosrpska agresija na Bosnu i Hercegovinu, istaknuli su silovanja kao vrlo ozbiljan zločin, osobito s obzirom na to da ih je velikosrpski agresor provodio masovno, sustavno, politički motivirano i organizirano. Stoga masovna silovanja u Hrvatskoj (i BiH) nose sve značajke genocida i ratnog zločina. Procjene kazuju da je tijekom agresije na Republiku Hrvatsku silovano više stotina žena.[28]

Šesto, srpski je agresor u Hrvatskoj tijekom rata postavio oko dva milijuna mina i drugih eksplozivnih sredstava. Riječ je, najvećma, o minskim poljima bez nacrta, što bitno otežava, ionako zamršen postupak razminiranja. U razdoblju od samo pet mjeseci nakon "Oluje" na bivšim je okupiranim područjima od mina stradalo 400 civila.[29]

MASOVNE GROBNICE KAO NEOBORIVI MATERIJALNI DOKAZI ZLOČINA NAD HRVATSKIM CIVILNIM STANOVNIŠTVOM

Tijekom velikosrpske agresije na Republiku Hrvatsku počinjeni su masovni ratni zločini, kao i najgrublja kršenja temeljnih Ijudskih prava, kojima je agresor nastojao ostvariti osnovni cilj agresije - zaposjedanje hrvatskog prostora, uspostavu i teritorijalno širenje Velike Srbije.

Već smo istaknuli najteže oblike zločina koje je agresor počinio u Hrvatskoj od 1991. do 1995. godine - bespoštedna granatiranja civilnih ciljeva, masovni pokolji, masakri i hotimična ubijanja civila, zlostavljanje ratnih zarobljenika i civilnih zatočenika u srpskim koncentracijskim logorima, seksualno zlostavljanje, blokiranje humanitarnih koridora i etničko čišćenje.[30] Tijekom rata u Hrvatskoj je zabilježen i iznimno veliki broj nasilno odvedenih, zatočenih i nestalih osoba. Samo je u prve dvije godine rata nasilno odvedeno blizu 18 tisuća osoba, najviše iz hrvatskoga Podunavlja. Značajan broj nasilno

28 Više o pravnom, političkom, medicinskom, psihološkom i etičkom aspektu masovnih silovanja od velikosrpskog agresora, vidjeti u: *Masovna silovanja kao ratni zločin,* ur. Zvonimir Šeparović, Documenta Croatica, Središnjica za genocid i ratne žrtve, Zagreb, 1993.

29 Jurčević, J. (1996.): Srbijanska oružana agresija na Hrvatsku 1990.-1995. godine, *Jugoisdočna Europa 1918.-1995.,* Hrvatska matica iseljenika, HIC, Zagreb.

30 Kujundžić, M; KQstović, I; Henigsberg, N; Judaš, M(1998.): Zločini nad civilnim pučanstvom tijekom agresije na Hrvatsku 1991./92., *Hrvatski žrtvoslov,* Zbornik radova Prvog hrvatskog žrtvoslovnog kongresa, HŽD, Zagreb.

odvedenih (8 tisuća) završio je u srpskim koncentracijskim logorima i zatvorima i oni su uglavnom razmijenjeni do kolovoza 1992. godine.

Nažalost, unatoč tim razmjenama još uvijek se nekoliko tisuća osoba smatralo nestalima. Njihova sudbina se doznaje tek danas, otkrivanjem brojnih masovnih stratišta i grobnica diljem Hrvatske, tragičnih tragova velikosrpskog pira nad hrvatskim narodom i hrvatskom državom. Masovne su grobnice najznačajniji dokaz ratnog zločina nad hrvatskim narodorn tijekom velikosrpske agresije, osobito ratnog zločina nad civilnim pučanstvom.

Prema podatcima Komisije za zatočene i nestale vlade Republike Hrvatske od 30. studenog 1999. godine, u Hrvatskoj je otkriveno ukupno 125 masovnih grobnica, s 3.113 ekshumiranih tijela; nažalost, nisu još sva identificirana. Najviše je masovnih grobnica otkriveno u hrvatskome Podunavlju (60 grobnica, s ekshumiranih gotovo 2.000 žrtava).

Najveća masovna grobnica u Hrvatskoj do danas otkrivena je na Novom groblju u Vukovaru, gdje je ekshumirano tisuću žrtava srpske agresije. Riječ je, najvećma, o stradalim borcima i civilima u vrijeme tromjesečne opsade Vukovara, ali i o onima koje je agresorska vojska okrutno likvidirala po zauzimanju grada. Medutim, najveći i najtragičniji slučaj povrede svih Ženevskih konvencija počinjen je na Ovčari, stočnoj farmi nekoliko kilometara jugoistočno od Vukovara, na koju su dovedeni ranjenici, bolesnici i bolesničko osoblje (oko 260 osoba) iz vukovarske bolnice, te tamo nakon strašnog mučenja okrutno likvidirani (strijeljani). Nedaleko Ovčare još je 1993. godine otkrivena masovna grobnica. Ovčara je nesumnjiv simbol hrvatskih stradanja u ovome ratu, simbol patnji i boli, ali i neoboriv dokaz srpskih ratnih zločina nad Hrvatima, kao i svima onima koji nisu prihvatili velikosrpsku ideju i nisu željeli živjeti u Velikoj Srbiji, nego u svojoj samostalnoj, neovisnoj i slobodnoj državi Hrvatskoj. Iz masovne grobnice na Ovčari, pojedinačno gledajući najvećem stratištu i gubilištu Hrvata u ovom brutalnom ratu i bjesomučnoj agresiji, ekshumirano je dvije stotine nevinih žrtava. Mnogi još nisu identificirani.

Nažalost, još nisu poznate konačne brojke hrvatskih žrtava u velikosrpskoj agresiji. Svakim se danom otkrivaju nove masovne grobnice - u bunarima, na grobljima, u dvorištima obiteljskih kuća, na poljima... Koncem studenog 1999. godine, prema podatcima Komisije za zatočene i nestale vlade Republike Hrvatske, na popisu nestalih nalazilo se još 1.658 osoba, najviše iz hrvatskoga Podunavlja (približno tisuću osoba). Njihova je sudbina još uvijek nepoznata, ali se s priličnom sigurnošću može pretpostaviti da se njihova napaćena tijela kriju u još nekoj od neotkrivenih masovnih grobnica diljem Hrvatske, a vjerojatno i Srbije, odnosno Bosne i Hercegovine.

MEĐUNARODNA ZAJEDNICA I VELIKOSRPSKA AGRESIJA NA HRVATSKU

Svršetkom hladnoga rata, propašću komunizma, raspadom SSSR-a i konačnim dokidanjem protuprirodne jugoslavenske državne zajednice, u znatnoj su se mjeri promijenili i poremetili politički i gospodarstveni odnosi u srednjoj, istočnoj i jugoistočnoj Europi. Hrvatski je narod svoju državu trebao graditi i braniti u vrlo kompleksnim i - u najmanju ruku - nepovoljnim uvjetima, u kojima nije bilo dovoljno pokazati veliku hrabrost, već i državničku i političku mudrost te nacionalnu zrelost, kako bi se prevladale sve političke i gospodarstvene barijere koje su Hrvatskoj postavili brojni neskloni svjetski čimbenici.

Nažalost, iskustvo je pokazalo da je vrlo suzdržan odnos najvećeg dijela svjetske zajednice prema pravednoj borbi hrvatskoga naroda proizašao iz nesnalažljivosti toga svijeta za brze i korjenite promjene, kakve su se zbile u Europi padom Berlinskoga zida i nestajanjem "željezne zavjese", kao i iz uskih interesa pojedinih članica, koje su na primjeru Hrvatske pokušale povratiti svoj izgubljeni politički ugled i moć. To se, ponajprije, odnosi na Francusku, Veliku Britaniju i Rusiju, čija je ponekad otvorena potpora Srbiji trebala valjda sputati naraslu političku i gospodarstvenu snagu ujedinjene Njemačke, koja je, vodena vlastitim iskustvom, medu prvima razumjela, odobrila i prihvatila težnje hrvatskoga naroda i njegova nastojanja da se istrgne iz velikosrpskog smrtnog zagrljaja.

Protekla su zbivanja zorno pokazala nemoć, ali i nezainteresiranost medunarodne zajednice da učinkovito pristupi rješavanju velikih problema, da pravodobno spriječi širenje velikosrpske imperijalističke agresije, rata i zločina te da nedvosmisleno osudi i kazni sve one koji su u okrutnom sukobu i ratu protiv Hrvatske počinili ratne zločine, genocid i etničko čišćenje.

Medunarodna politička zajednica i šira javnost bili su, nažalost, nespremni za ono što se zbivalo u raspadajućoj Jugoslaviji. I ne samo to, svijet je nerazumno i tvrdoglavo želio opstanak Jugoslavije pod svaku cijenu, pa i pod cijenu da ona postane konačnim plijenom velikosrpskih imperijalističkih i osvajačkih težnji. Svijet se plašio narušavanja višedesetljetne hladnoratovske geopolitičke i geostrateške stabilnosti na jugoistoku Europe, koju je komunistička Jugoslavija (pri tome bogato nagradivana od Zapada) predugo održavala.

Višegodišnji mirovni angažman medunarodne zajednice u Hr<-atskoi (prvo UNPROFOR, potom UNCRO i na koncu UNTAES), i uz odreclena pozitivna rješenja (mislimo tu, ponajprije, na precizno proveden proce, mirne reintegracije hrvatskoga Podunavlja od 15. siječnja 1996. do 1> siječnja 1998.), nikada neće moći sprati sramotu nezainteresiranog i hladnokrvnog

promatranja srpske ratne agresije, genocida i etničkog čišćenja četvrtine hrvatskog državnog prostora. S nevjerojatnom su pasivnošću relevantni medunarodni čimbenici (čast rijetkim iznimkama) promatrali razaranje Vukovara i Dubrovnika u jesen 1991. godine, protjerivanje stotina tisuća hrvatskih gradana, razaranje gradova i sela... Tek kada je sukob prijetio širenjem izvan granica bivše jugoslavenske države, odnosno kada su se tisuće izbjeglica iz Hrvatske, odnosno BiH, prelijevale u Europsku uniju, pa i na druge kontinente, svijet je poželio uspostaviti trajni mir i stabilnost na ovim prostorima. No, mir pod koju cijenu? Svijet je zbog "mira" htio priznati etničko čišćenje u Hrvatskoj. Medutim, to nije bio pravedan mir i Hrvatska ga nije htjela niti mogla prihvatiti. Mir uključuje i kažnjavanje pokretača rata. Mir znači priznanje i pomoć žrtvi. Svijet je dugo vremena htio uspostaviti nepravedan mir na razvalinama velikosrpske ratne agresije. Mišljenja smo da je svijet mogao, ali nije htio preuzeti odgovornost da, pravodobno pomažući istinskim žrtvama velikosrpske agresije, zapravo pomogne sprečavanju širenja rata i golemoga ljudskog stradanja te uspostavi pravedan i trajan mir na ovim prostorima, kao i trajnu geopolitičku stabilnost na širem području jugoistočne Europe.

Rijetki su članovi medunarodne zajednice i važnih medunarodnih političkih čimbenika koji su razumjeli genezu političko-vojne krize u ovome dijelu Europe te koji su, stoga, podržali opravdana nastojanja hrvatskoga naroda za slobodom i samostalnom državom.

VELIKOSRPSKA AGRESIJA NA BOSNU I HERCEGOVINU

Srpski osvajački rat protiv Bosne i Hercegovine započeo je u jesen 1991. godine, agresijom srbizirane JNA na Ravno, hercegovačko mjesto naseljeno hrvatskim stanovništvom. Otvorena agresija na širokoj bojišnici otpočela je u proljeće 1992. godine, nakon što je 6. travnja medunarodna zajednica priznala Bosnu i Hercegovinu kao samostalnu, suverenu i neovisnu državu.

Bosna i Hercegovina bila je poprištem okrutnoga rata, s nesagledivim demografskim, gospodarstvenim, društvenim, političkim, etničkim i psihološkim posljedicama. U BiH nije bila na djelu samo velikosrpska agresija, nije bio samo izrežiran sukob izmedu muslimanskog i hrvatskog naroda, u BiH se nije vodio samo rat; na području te zemlje odvijali su se ratni zločini možda i strašniji od onih iz vremena Drugoga svjetskoga rata. Ubijanja, silovanja, protjerivanja, rušenja, pljačkanja, zlostavljanja, bila su konstanta i prežalosna činjenica rušilačkog velikosrpskog pohoda na Bosnu i Herce-

govinu. Rat nije štedio nikoga, niti s obzirom na spol, dob, zanimanje, niti s ohzirom na etničku pripadnost... Medutim, hrvatski je narod bio vjerojatno najpogodeniji i najugroženiji tijekom rata i agresije, kada je gotovo u pitanje dovedena njegova opstojnost u BiH, zemlji višestoljetnih hrvatskih korijena.

Višegodišnji rat koji je pretežito voden na prostorima s većinskim nesrpskim stanovništvom razorio je pravnu, političku, gospodarstvenu, komunikacijsku, demografsku i svaku drugu osnovu u Bosni i Hercegovini. Njihova obnova bit će duga, teška i zamršena. Obnova posve poremećenih meduetničkih, meduvjerskih i meduljudskih odnosa biti će još teža, ako ne i nemoguća.

Zahvaljujući brojnim izvorima i literaturi, nedvojbeno možemo naglasiti cla je sve do turskih vremena (dakle, do druge polovice 15. stoljeća) Bosna i Hercegovina pripadala hrvatskom povijesnom, etničkom i civilizacijskom prostoru. Tek tijekom turskoga razdoblja, koje je bilo obilježeno značajnim i znakovitim političkim, društvenim, socijalnim i demografskim promjenama (procesi islamizacije i pravoslavizacije BiH), Bosna i Hercegovina je počela postupno gubiti izvorne hrvatske značajke. U tom smislu osobito valja istaknuti da se tijekom 16. i 17. stoljeća odvijalo golemo i dramatično preseljavanje stanovništva unutar bosanskohercegovačkog prostora i izvan njega. U 16. stoljeću Hrvati su značajno migrirali prema zapadu, sklanjajući se pritom u sigurnije predjele izvan domašaja Turskoga Carstva. Tako su nekada isključivo hrvatski krajevi Bosne i Hercegovine, poput Srebrenice, Zvornika, Bjeljine, Olova, Višegrada..., potpuno opustjeli. Od druge polovice 15. stoljeća možemo govoriti o početku procesa višestoljetnog hrvatskog i katoličkog uzmicanja u Bosni i Hercegovini i iz nje. Turska je vlast u opustošene predjele naseljavala stanovništvo mješovitog etničkog sastava, s prevladavajućim udjelom islamiziranog stanovništva te pravoslavnih Vlaha, za koje postoje jasni dokazi da su pravi preci današnjih Srba u Bosni i Hercegovini, ali i u Hrvatskoj.

Suprotno potonjim procesima, tijekom 17. stoljeća odvijao se proces svojevrsnog sabijanja islamskoga stanovništva, koje je nakon protjerivanja turske vlasti iz Slavonije, Srijema i Like, napustilo te prostore i naselilo se u stanovništvom nenapučene predjele BiH. Tako je tijekom 17. stoljeća stvorena etnička slika Bosne i Hercegovine, koja se nije bitnije mijenjala sve do konca ovoga stoljeća.

Hrvatski narod u Bosni i Hercegovini muka i poniženja nije bio lišen niti u 20. stoljeću. Drugi svjetski rat nepovratno je uništio cvijet hrvatskoga naroda u BiH, a velikosrpski genocid u posljednjem desetljeću ovoga stoljeća vjerojatno je nezapamćen primjer kalvarije hrvatskoga naroda u suvremenoj povijesti Bosne i Hercegovine.

Tijekom proteklih godina objavljena su brojna i neprijeporna svjedočanstva o uzrocima, razmjerima i akterima velikosrpskog zločina nad hrvatskim, muslimanskim i drugim nesrpskim stanovništvom Bosne i Hercegovine. Postoje nepobitni dokazi o veličini srpskog zločina, koji razotkrivaju pravu pozadinu rata u BiH, a osobito tezu da je program genocida unaprijed stvoren i da se sustavno provodio na svim područjima koja su bila, ili još uvijek jesu, pod srpskom vlašću.

Zamršeni su povijesno-politički i etnoreligijski uzroci i aspekti velikosrpske agresije na Bosnu i Hercegovinu. Medutim, iako kompleksni, mogu se podvesti pod jedan z.ajednički nazivnik - ovovjekovni velikosrpski nacionalizam i imperijalizam. Naime, srpska je etnička skupina u BiH, u funkciji velikosrpskih teritorijalnih pretenzija i posezanja prema prostorima zapadno od rijeke Drine, inzistirala na ostanku u sastavu (krnje) Jugoslavije. S druge pak strane, Hrvati i Muslimani, kao i drugo nesrpsko stanovništvo u BiH, nisu željeli živjeti u istoj državi s Miloševićem i drugim sljedbenicima velikosrpskog nacionalizma.

Tijekom 1991. godine i u BiH je, unatoč srpskim otporima te nesnalaženju vodstva muslimanskog naroda, proces osamostaljenja nezaustavljivo tekao, doduše nešto sporije i teže od sjeverozapadnih republika bivše Jugoslavije (Slovenija, Hrvatska). Srbi su u studenom 1991. godine organizirali ''referendum", na kojemu se 98% bosanskih Srba izjasnilo za ostanak u Jugoslaviji. Tom se odlukom rat u Bosni i Hercegovini, barem što se tiče Srba, više nije mogao izbjeći, odnosno Srbi su rat izabrali kao svoje rješenje političke i državnopravne budućnosti Bosne i Hercegovine. Krajem veljače 1992. godine bosanskohercegovačka vlada organizirala je plebiscit o neovisnosti BiH, na kojemu su se odazvani birači (uglavnom Hrvati i Muslimani) izjasnili za izlazak Bosne i Hercegovine iz Jugoslavije i uspostavu samostalne i neovisne države. Srbi su taj plebiscit bojkotirali.3[1] Potonji je referendum bio politička pretpostavka medunarodnog priznanja Bosne i Hercegovine, koje je od Sjedinjenih Država te od zemalja Europske zajednice, uslijedilo 6. travnja 1992. godine. Medunarodno priznanje Bosne i Hercegovine bilo je samo neposredan povod izravnoj srpskoj agresiji na novo
proglašenu europsku državu.

U početnim danima srpske agresije vojna situacija u BiH gotovo da nije mogla biti gora za muslimanski i hrvatski narod. S jedne strane, slabo naoružani i nedovoljno osposobljeni i organizirani, Hrvati i Muslimani našli su se pred višestruko nadmoćnijim neprijateljem, koji je na području Bosne i Hercegovine obilovao velikim i brojnim vojnim bazama, tvornicama oružja i streljiva, skladištima vojne opreme... Iako je već u svibnju 1992. godine

31 Gutman, *R(1994J: Svjedokgenocida,* Durieux, Zagreb•

srbizirana JNA, pod pritiskom medunarodne zajednice, morala "povući° svoje efektive iz BiH, riječ je bila o lažiranom procesu, jer se samo mali dio vojske stvarno povukao u Srbiju, dok je bitno veći dio Ijudstva a posebno opreme i tehnike samo promijenio vojne oznake i ostao na bosanskohercegovačkom prostoru kao vojska bosanskih Srba (kasnije Republike Srpske). Time je srpska vojska u BiH stekla višestruko veću nadmoć spram vojske bosanskih Muslimana i Hrvata. Vojni odnos izmedu suparničkih snaga u BiH dodatno se pogoršao uvodenjem nepravednog embarga na uvoz oružja, čije su posljedice osjetili samo Hrvati i Muslimani, i to ne samo u Bosni i Hercegovini nego i u Hrvatskoj.

Strategija vojnih osvajanja velikosrpskog agresora na BiH odvijala se kroz tri veća smjera. Srbi su prvo počeli napadati i opsjedati Sarajevo, te su potom u munjevitu ratu osvojili područje oko rijeke Drine, odnosno uže granično područje izmedu BiH i Srbije, što je za agresora bilo od neizmjerne geostrateške važnosti. Šire će granično područje, zauzimanjem Srebrenice i Žepe, Srbi okupirati tijekom prve polovice 1995. godine. Druga etapa rata obuhvaćala je otvaranje srpskog koridora u sjevernoj Bosni, što je do jeseni 1992. godine rezultiralo zauzimanjem gotovo cijele Bosanske Posavine. Srpski koridor kroz sjevernu Bosnu bio je životno važan za opstanak nove, zapadne srpske (para)države, jer je povezivao Banja Luku i Knin s Beogradom. U trećoj su i završnoj etapi agresije Srbi uspjeli zauzeti i svojoj vlasti podvrgnuti približno 70% teritorija Bosne i Hercegovine. Kasnijim se oslobodilačkim akcijama hrvatskih i muslimanskih vojnih postrojbi, kao i Daytonskim mirovnim sporazumom, udjel teritorija pod srpskom kontrolom (Republika Srpska) smanjio na 49%.

Uz tragične posljedice srpske agresije, u Bosni i Hercegovini bio je izazvan i medusobni sukob Hrvata i Muslimana, kao žrtava srpskog genocida. Tada je ratna drama u Bosni i Hercegovini doživjela svoju žalosnu i tragičnu kulminaciju.
Valja naglasiti da je velikosrpska agresija na BiH od 1992. godine ujedno značila i nastavak agresije na Hrvatsku. Potonje potvrduju činjenice da su snage srbizirane JNA tijekom rata u BiH napadale i rubna, geostrateški iznimno značajna hrvatska područja, osobito područje Dubrovnika, Županje, Slavonskog Broda i Nove Gradiške. Nakon što se JNA, na prijelazu 1991./ 1992. godine, povukla iz Hrvatske u BiH, velik dio naoružanja i opreme ostavila je srpskoj paravojsci u Hrvatskoj. Vojna zračna luka u Udbini (Lika) koristila se i za borbene akcije u BiH. Temeljito provodeći etničko čišćenje u BiH, Srbi su opteretili Hrvatsku stotinama tisuća hrvatskih i muslimanskih izbjeglica. Konačno, politički vrhunac velikosrpske agresije iz BiH na Hrvatsku predstavlja proglašenje ujedinjenja hrvatske i bosanske krajine u jednu srpsku

"državu", što je deklarativno obavljeno 31. listopada 1992. godine u Prijedoni.[32]

Već smo naglasili da je velikosrpska agresija na Bosnu i Hercegovinu (kao uostalom i na Hrvatsku) imala sve oznake genocida i ratnog zločina nad hrvatskim, muslimanskim i drugim nesrpskim stanovništvom BiH. Nedvojbeno se može naglasiti da je rat u Bosni i Hercegovini i protiv nje odnio (poginuli, ubijeni, prognani, izbjegli) više od trećine njezina prijeratnog stanovništva (popis 1991.), ili približno 35%. Obrazac srpskog osvajanja i ratnog zločina bio je sljedeći: nakon što je srpska vojska okupirala odredeno selo ili grad, muškarce je odvodila u logore, gdje su bili zlostavljani, mučeni i nerijetko okrutno likvidirani, a žene masovno silovala. Ostalom je stanovništvu ponudeno da se "pod zaštitom vojske" iseli, pa se na okupiranom prostoru dobivao etnički čist srpski teritorij.33 Upravo je velikosrpska agresija na Bosnu i Hercegovinu konačno razotkrila bit strategije genocida, koji čine: smišljena i organizirana masovna ubojstva, protjerivanja cjelokupnog nesrpskog stanovništva s okupiranih prostora, razaranje i spaljivanje naselja, rušenje objekata, infrastrukture, vjerske,[34] spomeničke i kulturne baštine te naseljavanje srpskog stanovništva u osvojena nesrpska naselja.

Najtragičnija posljedica rata u Bosni i Hercegovini jest, procjenjuje se, oko 200 tisuća poginulih.35 Uza stradale vojnike u teškim borbama, najznačajniji pokazatelj srpske genocidne politike jest sustavno ubijanje civila nakon osvajanja pojedinih naselja i područja unutar BiH. Osobito su poznati primjeri stradanja stanovništva Bjeljine, Zvornika, Brčkog, Foče, Žepe, Goražda, okolice Bihaća..., dok je najpoznatiji primjer masovne likvidacije stanovništva grad Srebrenica, koji su Srbi zauzeli dok je bio pod "zaštitom" UN-a. Procjenjuje se da je samo u Srebrenici i okolici svirepo likvidirano oko sedam tisuća Muslimana, pretežito vojno sposobnih muškaraca. Brojna

32 Javorović, B. (1995.): *Velikosrpska najezda i obrana Hruatske,* Defimi, Biblioteka Hrvatski domovinski rat, Zagreb.

33 Masovna silovaraja kao ratni zločin, ur. Zvonimir Šeparović, Documenta Croatica, Središnjica za genocid i ratne žrtve, Zagreb, 1993.

34 Samo su u sjeverozapadnoj Bosni ili Banjalučkoj regiji, koja je ostala poštedena izravnih ratnih aktivnosti, Srbi srušili 81 katoličku crkvu, samostan i župni dvor te oko 250 džamija. U Banja Luci je, primjerice, razoreno svih 16 džamija neizmjerne Ijepote i povijesno-sakralne vrijednosti. Poznate su i riječi jednog tamošnjeg srpskog dužnosnika, koji je rekao: "Mi znademo kako vi katolici držite do svojih crkvi, da je to srce vašeg života i vašeg identiteta. Ako vam srušimo crkvu, tj. taj kohezioni centar, srušili smo vam sve, a onda je posao s vama i vašom likvidacijom upola završen." *(Genocidom do istrebljenja: srpski zločint: Bosna i Hercegovina, sjeverozapadna Bosna,* Hrvatski informativni centar, Izdavačka udruga Zajednice Hrvata sjeverozapadne Bosne, Zagreb, 1994.)

3[5] Prašo, M(1996J: Demografske posljedice rata 1992.-1995., *Erasmus,* 16, Zagreb.

mučna svjedočanstva kazuju i o velikom broju žrtava u srpskirn koncentracijskim logorima, poput Omarske, Manjače, Keraterma...

Tijekom rata u Bosni i Hercegovini poginulo je oko 30.000 Hrvata, najviše od velikosrpskog agresora, ali i u tragičnom muslimansko-hrvatskom sukobu. Osobito je velike žrtve hrvatski narod podnio u Bosanskoj Posavini te u srednjoj Bosni.

Važan su dokaz srpske genocidne politike tijekom rata u BiH i masovna silovanja. Iako ne postoje cjeloviti podatci, procjenjuje se da je u BiH u najtežem razdoblju rata silovano izmedu 20 i 50 tisuća žena i djevojčica, a zabilježeni su i primjeri silovanja muškaraca. U najvećem broju silovanja riječ je o silovanjima po naredbi, što, takoder, nepobitno ukazuje na genocidni karakter velikosrpske agresije na Bosnu i Hercegovinu. Nažalost, zabilježeni su i slučajevi da su zarobljene Hrvatice i Muslimanke služile za zabavu pripadnicima snaga UN-a.3[6]

Najvažnije sredstvo u postizanju konačnog cilja velikosrpske agresije na BiH jest etničko čišćenje nesrpskog stanovništva s područja pod kontrolorn srpske paravlasti. Razlozi etničkoga čišćenja u BiH identični su onima u Hrvatskoj: stvaranje etnički čiste nove srpske države na prostorima koji nisu pravno, etnički, a osobito povijesno, nikada pripadali bilo kakvoj srpskoj državi. Nažalost, tijekom muslimansko-hrvatskog sukoba etničko se čišćenje odvijalo i na prostorima koje su kontrolirale muslimanske, odnosno hrvatske vojne postrojbe. Stoga je rat u BiH bitno promijenio i poremetio njezinu demografsku i etničku sliku.

Prema posljednjem je popisu stanovništva 1991. godine Bosna i Hercegovina imala približno 4,4 milijuna stanovnika (Hrvati 17,1%, Muslimani 43,3%, Srbi 31%, ostali 8,6%). Različitim oblicima i stupnjevima etničkoga čišćenja bilo je zahvaćeno više od 2 milijuna stanovnika ili oko 46% prijeratnog stanovništva zemlje. To znači da je gotovo svaki drugi stanovnik BiH silom morao promijeniti mjesto svojega življenja. Nažalost, to je bila teška sudbina i posljedica velikosrpske politike i srpske osvajačke agresije na ovim prostorima. Od spomenutih dva milijuna izbjeglica, oko 700 tisuća je privremeni smještaj našlo na drugim područjima BiH, a oko 1,3 milijuna je izbjeglo preko granica BiH (Hrvatska, Jugoslavija, Njemačka, Austrija, Švicarska, Švedska, SAD, Australija...).37 Preko polovice hrvatskog i muslimanskog te oko trećina srpskog stanovništva bilo je protjerano ili je izbjeglo iz prijeratnih prebivališta.

36 *Masovna silovanja kao ratni zločin,* ur. Zvonimir Šeparović, Documenta Croatica, Središnjica za genocid i ratne žrtve, Zagreb, *1993.*

[37] Izvor: UNHCR, *Information Notes,* No. *4/96,* April, *1996.*

Od oko 752 tisuće Hrvata koji su prije rata živjeli u Bosni i Hercegovini, više od polovice, ili oko 400 tisuća, napustilo je svoje domove i najvećim dijelom iselilo se u Republiku Hrvatsku, odnosno zapadnoeuropske zemlje. Procjenjuje se da su muslimanske vojne postrojbe protjerale približno 130 tisuća, a srpske oko 155 tisuća Hrvata, dok se zbog ratnih aktivnosti s područja BiH koja su se nalazila pod hrvatskom kontrolom iselilo još oko 105 tisuća Hrvata. Od hrvatskog su stanovništva gotovo u cjelosti etnički očišćeni prostori u srpskom entitetu u Bosni i Hercegovini, osobito Bosanska Posavina i sjeverozapadna Bosna, kao i značajna područja u dijelu Federacije BiH pod muslimanskom kontrolom (srednja Bosna, osobito područje Travnika, Vareša, Kaknja, Fojnice, Prozora, Bugojna..., pa i samo Sarajevo). Tijekom rata preko tri stotine većinskih hrvatskih naselja etnički je očišćeno, opljačkano, spaljeno i porušeno. Možemo reći da je u BiH na djelu bila svojevrsna dekroatizacija zemlje, odnosno raspučenje hrvatskoga etničkoga elementa.3[8]

Zahvaljujući velikosrpskoj agresiji, Bosna i Hercegovina je tijekom rata, uz golem broj ubijenih i ranjenih, postala vjerojatno najrazrušenija i najraseljenija država svjetske zajednice.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Hrvatski je narod u ovome stoljeću predugo bio razapet izmedu različitih političkih opcija i pokreta, što je razbijalo njegovo nacionalno jedinstvo, a jačalo one silnice koje su htjele ne samo suzbiti nego i potpuno rastočiti svaki spomen hrvatskoga imena, hrvatske povijesne i kulturne baštine, hrvatskoga katoličanstva i, u konačnici, hrvatske državotvornosti. Hrvati trebaju poštivati, vrednovati i isticati svoju bogatu, ali i tešku prošlost. Današnja Hrvatska baštini tisućljetnu hrvatsku povijest - od prvih hrvatskih knezova i kraljeva, preko Zrinskih i Frankopana, Ante Starčevića, Stjepana Radiča, sve do današnjih naraštaja i boraca za slobodnu i neovisnu hrvatsku državu.

Današnji i budući hrvatski naraštaji trebaju se izboriti za nov početak, iznova graditi hrvatsku budućnost na temeljima hrvatske povijesne i kulturne baštine, kršćanskoga svjetonazora, demokratskih postignuća suvremenoga svijeta te - što je najvažnije - na temeljima veličanstvene hrvatske pobjede u domovinskom obrambenom ratu protiv velikosrpskog agresora.

U svijetu u kojernu živimo, svijetu - kao možda nikada do sada - podijeljenom na velike i male, na razvijene i nerazvijene, na bogate i

siromašne, na jake i slabe, hrvatski je narod uz iznimno velike žrtve sebi i svojoj državi teško osigurao mjesto u zajednici slobodnoga i demokratskog svijeta. Za to je u krvavoj borbi protiv velikosrpskog agresora podnio pregolemu žrtvu i zbog tih je nastojanja agresor nad hrvatskim narodom, na koncu drugoga milenija, počinio genocid i ratni zločin. Stoga počinjeni ratni zločini nikada ne smiju biti zaboravljeni, a zločinci ne smiju izbjeći ruci pravde.

dr. sc. Dražen Živić
U Zagrebu, siječnja 2000. godine.

DOKUMENTI

7. POGLAVLJE

Bleiburški pregovori i izručivanja

Dokument I.

Vrhovni zapovjednik hvali Treću Armiju i njezine vodeće zapovjednikel

Brzim i energičnim nadiranjem prema gornjem toku reke Drave, trupe naše Treće armije presekle su otstupnicu ostacima nemačkih i ustaškočetničkih bandi i, zaokruživši ih na području Slovenski Gradec-GuštanjPliberg-Dravograd, posle trodnevnih žestokih borbi, razbile ih i prisilile na kapitulaciju.

Ovim su likvidirane poslednje neprijateljske snage, koje su pred našim trupama još pružale organizovani otpor.

Zarobljeno je preko 20.000 ustaša, medu kojima ima veliki broj poznatih zlikovaca. Sa ustašama zarobljen je i veći broj četnika. Osim toga prisiljeni su na kapitulaciju poslednji ostaci nemačke balkanske grupacije feldmaršala Lera i zarobljeno je preko 10.000 Nemaca. U borbama je poginulo više od 5.000 neprijateljskih vojnika i oficira i oslobodeno oko 8.000 gradanskih lica koja su ustaške bande silom odvele sa sobom.

Zaplenjene su ogromne količine oružja i ratnog materijala.

Trupe treće armije za posljednjih petnaest dana zarobile su oko 100.000 neprijateljskih vojnika i oficira.

Za izvojevanje ove pobede, kao i za brzo, uspešno i potpuno izvršenje postavljenog zadatka, pohvaljujem hrabre trupe naše Treće armije pod komandom general-lajtnanta Koste Nada, pukovnika Branka Petričevića i pukovnika Vukašina Subotića.

Izražavam svoju zahvalnost svima borcima i rukovodiocima jedinica koje su izvojevale ovu pobedu i uspešno izvršile postavljeni zadatak.

Neka je slava palim junacima za oslobodenje naše otadžbine!

Smrt fašizmu - sloboda narodu!

15. maja 1945. god.

Beograd

VRHOVNI KOMANDANT
MARŠAL JUGOSLAVIJE
J. B. TITO, s. r.

Preuzeto iz knjige - *Zbornik dokasmenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda,* tom 11, knjiga 1, Beograd: Vojnoistorijski institut Jugoslavenske Armije, 1949., str. 637.

Dokument II.

Pregovori u Bleiburgu kako ih opisuje jedan srpski komesar s visokim činom

Krenuli smo na razgovore u savezničku komandu korpusa koja se nalazila u raskošnom feudalnom dvorcu u divnoj borovoj šumi nedaleko od Pliberka.

Oko dvorca pretrpanog vozilima zatekli smo dosta savezničkih oficira i vojnika. Posmatrali su nas sa interesovanjem. Pustili su nas da udemo ne zadržavajući nas i po tome se vidjelo da su nas očekivali.

U predsoblju nas je dočekao jedan oficir i zamolio da časak pričekamo savezničkog komandanta. Zaprepašćen primetio sam u jednom uglu velikog mermernog predsoblja četvoricu ustaških generala.[2] Ovaj susret nismo očekivali. Nismo pretpostavljali da su predstavnici Pavelićeve vojske već uhvatili kontakt i nudili predaju savezničkim jedinicama. Povukli su se neprimećeni, valjda još pre mog dolaska na položaj. Isto tako me je iznenadilo zašto je oficir za vezu to prećutao. Ustaške glavešine su se potrudile da ostvare ovaj kontakt najbržim putem jer im je gorelo tlo pod nogama.

Prošao sam zbunjen nekoliko puta predsobljem, a krv mi je sve više navirala u glavu. Odmah mi se nametnulo pitanje: zašto su saveznici prećutali da se neprijateljski pregovarači već nalaze u njihovom štabu? Počela me mučiti pomisao da sam napravio grešku što sam se odazvao pozivu. Pošao sam na razgovore sa saveznicima, a očekuju me pregovori sa neprijateljem i to uz asistenciju i verovatan pritisak saveznika. Početak ne može biti gori! Doći na pregovore na ovakvom nivou i u ovom kritičnom trenutku se odvojiti od položaja bez ovlašćenja višeg štaba!

Već na prvom koraku sam se osećao prevarenim.

Pomislih kako bi bilo dobro da kažem engleskom komandantu - kad docie do razgovora - da ove neprijateljske generale lično poznajem. Na taj način stavio bih mu do znanja da će jugoslovenska javnost saznati ako oni ostanu u inostranstw pod okriljem saveznika. Ova moja razmišljanja potrajaše samo nekoliko trenutaka. Nisam imao vremena ni da izmenjam misli sa drugom iz Slovenije, a već su nas pozvali da udemo kod savezničkog komandanta.

Na ulazu dočekao nas je visok suvonjav engleski general, potpuno sed, brižljivo izbrijan i strogog vojničkog držanja. Rukujući se sa nama prilično

[2] Stvarno, samo tri hrvatska časnika, koji su bili u dvorcu prije komunističkih predstavnika, imali su čin generala (Heren(Nć, Servatzi i Metikoš). Kako je naznačeno u sljede(fem dokumentu, Danijel Crljen, iako je za vrijeme rata bio pukovnik, bio je stvarno civilni a ne vojni dužnosnik.

srdačno, izjavio je da mu je naročito milo što je došao u kontakt sa Titovom vojskom i njegovim višim oficirima. Rekao je da je dosta slušao za vreme kampanje u Italiji o nama i divio se našim naporima i herojstvima.

Odgovorio sam da smo i mi pratili svaku akciju savezničkih snaga u Italiji i na drugim frontovima i da naši ljudi cene pomoć koju smo od njih dobijali u ratnom materijalu. Napomenuo sam mu da su naši borci često imali i lične kontakte sa savezničkim avijatičarima, koji su, vraćajući se sa bombardovanja iz Nemačke, bili prinudeni da se spuste na našu teritoriju. Mi smo ih prihvatali i ranjene lečili. Mnogo godina ratujemo protiv zajedničkog neprijatelja što je pridonelo stvaranju ratnog drugarstva koje mi cenimo. Dok su moje reči prevodene general je odobravao i klimao glavom.

Ponudio nas je da sednemo pokazujući rukom u vrh dugačkog stola u njegovoj kancelariji. Pored mene, s desne strane, seo je moj drug Slovenac, a s leve general, komandant savezničkog ekspedicionog korpusa, čije su trupe zaposele teritoriju Koruške. Kraj prozora je stajalo pet do šest štapskih oficira. Nešto iza generala seo je oficir za vezu koji nas je doveo. On je vršio ulogu prevodioca. Iskoristio sam tada malu pauzu pre prelaska na razgovore i napomenuo da sam iznenaden što vidim da su ovde primljeni Pavelićevi generali, a da o tome prethodno nismo bili obavešteni. Dodao sam da svu četvoricu lično poznajem. General je odmah odgovorio da su oni došli da se predaju i da me je zbog toga pozvao da se kao saveznici dogovorimo.

- Pred vama se nalazi 300 hiljada neprijateljskih vojnika - otpoče general mirno svoje izlaganje. Ta vojska, iz razumljivih razloga, ne želi da se preda vama. Štoviše ona je spremna da u slučaju neuspeha ovih pregovora nastavi borbu. Medutim, rat je već zvanično završen i nema nikakvog smisla dalje prolivati krv. Oni žele da se predaju nama, a pošto smo saveznici mi ćemo kasnije stvar lako rešiti.

Reagovao sam nenaviknut na ovakve razgovore prilično brzo i nervozno i izneo da ustaško-domobranske jedinice ne broje više od 30.000 ljudi (tada sam stvarno verovao da ih nema više, medutim tek kasnije se ispostavilo da je u toj poslednjoj grupaciji bilo oko 100.000 Pavelićevih vojnika, ne računajući četnike, ni one koje smo ranije zarobili). Dodao sam, već mirnijim tonom, da je general pogrešno obavešten o jačini neprijateljskih snaga i da naš protivnik, zato što mu je to u interesu, uveličava broj svojih vojnika. On nema snage za borbu jer je desetkovan, demoralisan i pritisnut sa svih strana našim snagama. Ukratko sam izneo naš stav: saveznici ovo pitanje treba da tretiraju kao čisto jugoslovensku stvar. Mi imamo snage da situaciju sami rešimo u svoju korist. Naša je želja, ako već ne mogu da nam pomognu, da nam bar u tom pogledu ne čine smetnje.

General se nasmešio, zatim je ponovo ozbiljnim glasom insistirao na tome da je teško ubediti vojnike da treba da ginu kada je rat već završen.

- Ne, naprotiv - rekao sam. - U pitanju je takav neprijatelj, koji je četiri godine uz pomoć okupatora žario i palio u našoj zemlji. Zato su naši borci spremni da se tuku do konačnog rešenja bez obzira na to koliko će sukob trajati. Uostalom, po istoj logici, samo sa daleko više razloga može se postaviti pitanje: ko će ubediti većinu demoralisanih i malaksalih neprijateljskih vojnika, koji se danonoćno povlače iz svoje zemlje i napuštaju svoja ognjišta, da se i dalje, bez ikakvih izgleda na uspeh, bore za račun Pavelića i njegovih komandanata koji beže od odgovornosti za učinjene ratne zločine.

Instinktivno sam osetio da je general u nedoumici i zato sam nastavio da govorim o vojničkom ponosu sa kojim se takode mora računati jer se radi o tome da neprijatelja treba da dotuku one snage koje su ga uzastopnim udarima već stavile na kolena. Obična vojnička solidarnost zahteva da tu pobedu ne može da uzme niko, čak ni ratni saveznici, iz ruku onih koji su je najviše zaslužili. Osim toga glavnina neprijateljskih snaga nalazi se još uvek na teritoriji Jugoslavije bez velikih izgleda da se prebaci preko granice.

- Imam izričito naredenje - rekao sam na kraju - da preuzmem neprijateljsku vojsku i da je snagama koje mi stoje na raspolaganju prisilim na kapitulaciju ukoliko to ona posle svih pretrpljenih poraza ne učini sama bez otpora. Kao vojnik dužan sam da to naredenje poštujem i učinim sve da ga izvršim, bez obzira na sve okolnosti. Ovde sam došao radi dogovora da bi se to najbolje i što bezbolnije izvršilo.

Posle kraćeg ćutanja general me je upitao što mislim o roku kada treba otpočeti sa kapitulacijom. Odgovorio sam da to treba učiniti najkasnije jedan čas posle povratka na front. Tada je bilo, mislim, već blizu 14 časova.

Engleski komandant je izrazio sumnju u mogućnost izvodenja tako brze predaje velike neprijateljske vojske i tehnike i predložio da se čitava stvar odgodi za sutra ujutro. Preko noći bi se mogle izvršiti ipak nekakve pripreme, tako da bi predaja organizovano tekla. Treba popisati oružje, ljude itd.

Brzo sam objasnio da se ovde ne radi o tome da se u roku od jednog časa izvrši primopredaja celokupne vojske i materijala po spisku - nego da u roku jednog časa od završenih pregovora, odnosno vraćanja pregovarača na položaje, otpočne kapitulacija. Važno je da predaja otpočne u najkraćem mogućem roku, a ona može posle toga da traje, ako treba i nekoliko dana.

Prekid pregovora

General je, insistirajući na tome da se vremenski termin kapitulacije produži, dobacio uz suzdržan osmeh i očito želeći da ublaži primedbu da jugoslovenski komandant za jedan čas ne može ni svoje jedinice obavestiti o roku kapitulacije i izdati sva potrebna upustva. Na tu njegovu primedbu

odgovorio sam istim tonom da imamo na raspolaganju američki džip, a u štabu engleske telefone preko kojih ćemo izvestiti jedinice o vremenu kapitulacije najkasnije za 10 do 15 minuta. Svoje zadatke u vezi sa primopredajom neprijateljskog ljudstva, tehnike i sprovodenja zarobljenika naše jedinice već znaju od ranije. "Uostalom - zaključih - pobedenog i razoružanog neprijatelja nije teško voditi; teže je s njima ratovati".

Za čas je stvoreno dobro raspoloženje.

-Cuo sam ja za partizansku dovitljivost i spremnost - reče sedi general - ali bih ipak hteo da o svim tim uslovima razgovaram ponovo sa predstavnicima neprijateljske vojske.

Zamolio nas je da za jedan trenutak, pre no što dode do definitivnih pregovora, pričekamo u drugoj sobi.

Ponovo odlaganje definitivne odluke delovalo je na nas dosta neprijatno. Obuzelo me je dvostruko osećanje. S jedne strane bio sam zadovoljan svojim istupanjem. Ispalo je mnogo bolje nego što sam mogao zamisliti. Odlučno su izneti naši stavovi i zahtevi, a ipak nismo zatvorili vrata za razgovore i eventualnu savezničku saradnju. Ali odmah zatim sam se pitao šta sada saveznici imaju ponovo da razgovaraju sa neprijateljskim pregovaračima. Očigledno se videlo da je saveznički general pogrešno bio obavešten o stanju i broju i naših i neprijateljskih jedinica. Po svemu izgleda on je dao ustašama i neka obećanja, jer zašto bi inače stalno zastupao stavove koji su se razlikovali od naših. I sada, kada je dobio obaveštenja i sa druge, naše strane, kad je video naš stav i odlučnost, osetio se nesigurnim u pogledu odlučivanja. Trebalo je, očito, nešto menjati u pn•obitnim stavovima. Možda je svoj viši štab obavestio o dogadaju, pa na osnovu našeg razgovora traži novu odluku odozgo. Zato, valjda, ponovo i poziva ustaške generale da s njima opet nasamo razgovara i da dobije i on u vremenu. U svakom slučaju njegove su namere nejasne. Sve te misli rojile su se i letele kroz glavu munjevitom brzinom.

Zajedno sa nama u drugu sobu pošao je i jedan viši saveznički oficir. Sedeli smo i čekali da nas pozovu da nastavimo razgovore. Naš novi pratilac nam je stavio do znanja da ne poznaje naš jezik. Razgovarao sam tiho sa drugom Slovencem. Obojica smo smatrali da su prethodni razgovori sasvim dobro tekli. Iako nismo imali vremena i mogućnosti da se dogovorimo o tome kako treba izložiti naš stav moj drug Slovenac bio je zadovoljan onim što sam kazao engleskom generalu.

Dok smo čekali na nastavak razgovora najviše nas je mučio utisak da je saveznički general uzeo nekakvu ulogu arbitra. On već drugi put pregovara sa neprijateljskim delegatima ne obaveštavajući nas, svoje saveznike, o tome šta su pregovarači zahtevali, kakve podatke i uslove sa svoje strane iznose.

Pored toga, nije ni zaustio da nas pita da li treba i o čemu ponovo razgovarati s neprijateljem.

Sumnje su se ponovo pojavile. Opet sam osetio kajanje što sam pristao na ove pregovore. Neizvesna situacija sa pregovorima, nepoznavanje stanja na našim položajima za proteklo vreme, sve me je to učinilo toliko nervoznim da mi se onih desetak minuta čekanja učinilo kao večnost. Stalno sam šetao po sobi, gledao kroz prozor i ponešto od svoje sumnje tiho saopštavao svome drugu.

Na kraju smo, mučeći se, pola na francuskom, a pola na nemačkom, saopštavali našem pratiocu da dugo čekamo i zamolili ga da saopšti generalu da treba ubrzati ove razgovore. On je izašao i brzo se vratio. Nismo ga ništa razumeli. Trenutak kasnije zatražili smo od njega da saopšti svome komandantu našu odluku: ako nas za pet minuta ne pozove na konačne razgovore prekidamo sastanak i pregovore i vraćamo se nazad.

Izašao je valjda da izvesti o našem zahtevu. U odsustvu pratioca, izrazio sam glasno sumnju da nas mogu čak ovde zadržati nekoliko dana... Moj drug je samo zabrinuto zavrteo glavom.

U jednom trenutku moj kolega mi pokaza na cestu. Stotinjak metara ispred dvorca, ubrzanim maršom, prolazile su neke pešadijske jedinice i artiljerija. Nije mi teško bilo prepoznati da su to pristizale naše jedinice: 12. proleterska brigada i artiljerija divizije, koje je iz Dravograda uputio komandant naše divizije "Kolja"*. E, kako je lepo videti ih u žurnom maršu. Pa oni su stigli u rekordnom vremenu, u pravi čas! Pravi proleteri!

"To su naši, to su naši" - povikao sam punim glasom. Bio sam uzbuden. Zagrlio sam Slovenca. On je bio isto radostan, ali malo zbunjen naglim izlivom moje radosti. Pripitao me je kakve su to jedinice. Tek sad sam shvatio da on ne zna da nam iz Dravograda šalju obećanu pomoć. On s nama nije ranije bio u vezi. Pojavio se zajedno sa savezničkim oficirima za vezu pre nepuna dva časa u našem štabu kod Hrusta. Objasnio sam mu da je to sigurno 12. proleterska brigada i divizijska artiljerija. Izneo sam mu da sam se odlučio da idem na pregovore izmedu ostalog i zato da bismo dobili u vremenu dok ne pristignu ove naše snage.

- Onda su to sigurno naši - reče.

- Da, sigurno naši, nema ko drugi da bude - odgovorih.

Tek tada se i on otkravi, osmehnu i otpoče krupnim koracima, trljajući ruke, da prelazi preko sobe.

Bitka za vreme u stvari je dobijena! Pobeda je tu, na domaku!

Ubrzo su nas pozvali kod savezničkog komandanta. Pavelićeve generale je prethodno otpustio da se ne bismo sreli. General nam odmah po ulasku saopšti da će sada otpočeti definitivni pregovori.

pukovnik Sreta Savić s nadimkom "Kolja"

- Pre nego što ponovo udu neprijateljski predstavnici, mi saveznici, ~ešćemo sa ove strane - reče general i pokaza rukom.

Nema šta, potrebna forma je ispoljena, pomislih, ali ništa nam se ne kazuje kako su tekli ovi poslednji razgovori sa neprijateljskim pregovaračima, u čemu su teškoće, na kakve uslove pristaju i na šta su sve spremni. O svemu tome - ni jedne reči! Ranije je savezhički general izrazio nameru da preuzme Pavelićevu vojsku. Sada već izgleda uzima ulogu nekakvog objektivnog neutralca" koji ne želi da ošteti ni jednu ni drugu stranu. U svakom slučaju napredak! Ali kakvo će sada na kraju biti njegovo držanje? Nismo došli da pregovaramo sa neprijateljem i to uz ovakvu asistenciju i arbitražu. Sticajem okolnosti, našli smo se za pregovaračkim stolom. Trebalo je što pre okončati ove razgovore. Uostalom naše nove snage su pristigle. Vreme je radilo u našu korist, i uslovi su se već izmenili. Ako od pregovora ne bude koristi neće biti ni štete; samo ih treba brzo, najviše za 20-30 minuta, okončati i onda se hitno vratiti na položaj.

Završni pregovori

Pre jednog minuta otpušteni neprijateljski generali, sada ponovo, valjda po treći put, udoše u kancelariju komandanta engleskog ekspedicionog korpusa. Medutim, ovoga puta su se morali suočiti i sa dvojicom partizanskih oficira.

U sobu su sada stupila samo dva ustaška generala. Druga dvojica se nisu pojavila, valjda su ostala u predsoblju. Duboko su se poklonili, ostavši dugo u stavu mirno. Dosta vremena je trebalo da sednu.

Gledao sam ih ispod oka. Zbunjeni su. Jedan od ovih ustaških šefova, koji je prvi seo, načelnik je general-štaba oružanih snaga NDH. Kasnije sam saznao da je to bio Tomislav Sertić, po činu general NDH i ustaški pukovnik.3

Sertić je zauzimao najviše vojne funkcije u NDH. Ovde je sada glavni pregovarač. To je plav čovek, srednjeg rasta, prilično ugojen i očuvan. Učinilo mi se da nema više od 45 godina. Možda je bio i nešto mladi. S obzirom na priliku u kojoj se našao delovao je glasom i gestama dosta staloženo, odmereno. Drugi general bio je crn, prilično sed, iako se ne bi reklo da je bio stariji od Sertića. Visok, dosta mršav, uzbudeno je i nervozno gužvao svoju kapu.

Nisam potpuno ni sredio svoje prve utiske kada saveznički komandant korpusa, bez ikakvog uvoda, saopšti da jugoslovenskom komandantu daje reč da iznese svoje uslove kapitulacije. Pogledao sam po sobi malo zbunjeno,

3 Prema Dokumentu III. i nekim drugim dokumentima, očito je da je komesar Basta u kricu identificirajući generala Sertića kao jednoga od dvojice završnih hrvatskih pregovarača u Bleiburgu. Ti Hrvati su zapravo bili general Herenčić i profesor Crljen.

jer se nisam pripremio za ovakovu vrstu pregovora. Sve je išlo neočekivano brzo. Srećom sam se odmah setio uslova za predaju koje smo ranije u štabu pisali. Posle kratkog ćutanja počeo sam prilično suvo i grubo da diktiram uslove kapitulacije. Uostalom, sada smo, dolaskom naših novih snaga, postali uveliko gospodari situacije.

Tekst uslova kapitulacije, koji sam tada diktirao, svodio se uglavnom na izlaganje ovim redom:

- Ostaci vaše ustaško-domobranske vojske nalaze se u bezizlaznoj situaciji. Opkoljeni ste sa svih strana jakim snagama Jugoslovenske armije. Mislim da ste obavešteni da su četiri armije oslobodilačkih snaga Jugoslavije sa svih strana stegle obruč oko vas. Tačno smo obavešteni preko zarobljenika, da sa ozbiljnim i organizovanim borbenim snagama sposobnim za proboj ne raspolažete. Vreme je išlo u našu korist. Mi vas sada možemo prisiliti na bezuslovnu predaju ili uništiti. Na ovaj sektor su pristigle i stalno pristižu naše sveže snage. U vašem je interesu i interesu spasavanja izbeglog naroda, koga ste poveli u emigraciju, da pristanete na kapitulaciju bez otpora. U ime komande 51. divizije Treće jugoslovenske armije tražim vašu bezuslovnu kapitulaciju. Rok za predaju je jedan čas po vašem povratku u jedinice, tj. najdalje do 16 časova. Znak za predaju je dizanje bele zastave. Sama predaja trajaće dok ne preuzmemo celokupno ljudstvo i oružje. O izvesnim detaljima ćemo se dogovoriti na licu mjesta.

Posle manjeg predaha nastavio sam:

- Mogu vas ipak na kraju nešto pobliže obavestiti o sledećem: Izbeglo stanovništvo vratiti ćemo kućama; celokupna vojska biće, u slučaju da pristanete na bezuslovnu kapitulaciju, sprovedena u zarobljeničke logore; prema pripadnicima vaše armije će se postupati po medunarodnom pravu o ratnim zarobljenicima; svim oficirima i vojnicima će biti ostavljena najnužnija sprema; generali mogu da ostave svoje posilne i lično naoružanje do daljeg. Ukoliko se ne prihvate ovi uslovi, smatraćemo - s obzirom na to da nastavljate ratne operacije posle zvaničnog obustavljanja drugog svetskog rata - da vas više ne štiti medunarodno pravo o ratnim zarobljenicima. U tom slučaju tretirati ćemo vas kao odmetnike čiju će likvidaciju pomoći i naši saveznici.

To, da će nas pomoći naši saveznici naročito sam naglasio, u želji da ustaše dobiju utisak da smo se mi već dogovorili o njihovoj sudbini.

Pošto sam glasno i energično izneo uslove kapitulacije progovorio je tihim glasom i pomirljivo načelnik ustaškog generalštaba:

- Gospodine komesaru (znao je, naravno, oznake u našoj vojsci, dok me je engleski general stalno nazivao komandantom), vaše izlaganje sa vašeg stanovišta je pravilno postavljeno, ali mi ne možemo primiti rok predaje. Prvo, mi u roku od jednog časa ne možemo objasniti celokupnoj vojsci vaše uslove predaje. Osim toga, kod nas ima veliki broj ljudi koji su se protiv vas borili četiri godine i njih nije lako tako brzo ubedeti u potrebu kapitulacije.

Mogu pojedine grupe, usprkos našeg naredenja, dati otpor. Vi zbog toga možete smatrati da mi kao celina nismo prihvatili uslove kapitulacije.

Prekinuo sam ga rečima da ćemo, ako prihvate kapitulaciju u celini, svaki izolovani otpor pojedinih grupa kao takav i tretirati.

Dok je ustaški general govorio, u prostoriju je dva puta ulazio jedan visoki saveznički oficir i nešto tiho referisao engleskom komandantu. Pošto je engleski general sedeo blizu, dopirale su mnoge reči do mene, ali ih ja nisam razumeo. Osetio sam samo da se govori nešto o nama partizanima i Jugoslaviji. Primetio sam samo da general sa velikim interesom sluša svog sabesednika i nešto tiho zapitkuje. Pretpostavljao sam da ga je ovaj obaveštavao o pristizanju naših pojačanja.

Medutim, neočekivano, onaj drugi ustaški general ustade, naglo prekide razgovor i poče uzbudenim glasom da govori obraćajući se engleskom komandantu da mu istorija nikada neće oprostiti ako dozvoli da 300.000 Hrvata padne u ruke neprijatelja itd.

Ustao sam videći da je svega ovog dosta. Obratio sam se u čitavoj toj galami tumaču da saopšti da je vreme da idemo, jer smo se i inače dugo zadržali. Ustali su svi.

Ustaški general je još galamio, molio, preklinjao, kad se engleski general, prilično nervozan, obratio meni rečima:

"Gospodine komandante, moji tenkovi su vam na raspolaganju". - Trgao sam se. Bio sam iznenaden neočekivanim, oštro izraženim i jasnim stavom kojim se engleski saveznički general definitivno stavljao na našu stranu.

Pomišljao sam da je ovakva njegova oštrina bila neka vrsta reakcije na ustaška preklinjanja i neukusno pozivanje na istoriju. To pozivanje na hrvatski narod i istoriju zvučalo je utoliko groteskni je što je bio u pitanju ustaški general. Bio sam ubeden da su engleskom komandantu bili bar donekle poznati zločini ustaša nad nedužnim stanovništvom. Zbog toga je verovatno spontano reagovao. Ali u isto vreme on je morao biti obavešten o dolasku naših snaga. U svakom slučaju, drugčiji stav ili eventualna intervencija savezničkih snaga u korist ustaša u prisustvu naših jakih snaga predstavljala bi samo avanturu za čije posledice bi teško bilo snositi odgovornost. Zbog tih razloga engleski general je na kraju odustao od ranije izražene namere da preuzme Pavelićew vojsku.[4]

" Zanimljivo je pak naznačiti da su posrijedi biii drugi motivirajući interesi. Alexander Keller, npr. napisao je u bečkoj reviji *Die Fasrche* od 7. lipnja 1958. jedan članak pod naslovom - *210.000 Menschen fur ein Auto - Vergessene Kroatische Tragodie.* Članak je sam po sebi jasan.
Ivan Meštrović, istaknuti hrvatski kipar, u svojim uspomenama takoder spominje svoje razgovore s vodećim jugoslavenskim komunistima. Oni se tu hvalisaju da je Hrvatska vojska izručena iz Austrije za cijenu jednoga američkog Packarda. (Vidjeti: Ivan Meštrović- *Uspomenerzapolitičke Ijude i dogadaje,* Buenos Aires, Knjižnica Hrvatske Revije, 1961., str. 392-393.)

Posle ovog oba ustaška generala su ćutke pošla prema izlazu, oborenih glava. Već skoro na vratima Sertić se okrenu i zamoli me da sravnimo satove, jer je njihov išao prema nemačkom vremenu - jedan čas unapred. Izgledalo je kao da jedva čeka da se sve ovo jednom već svrši.

Sertić je, u stvari, jedan od glavnih tvoraca ustaške vojske i Pavelićeva desna ruka za sva vojna pitanja tokom čitavog rata. Roden je u Udbini u Lici. Kao potpukovnik stare jugoslovenske vojske, još pre rata, zbog veza sa ustašama, emigrirao je najpre u Madarsku, a potom se prebacio u Italiju. Po prelasku u Italiju odmah stupa u vezu sa Pavelićem.

Stvaranjem "NDH" postao je komandant I. ustaške pukovnije. Kao dugogodišnji načelnik ustaškog generalštaba spremao je kadrove i davao inicijativu za stvaranje raznih kurseva za oficire i podoficire u zemlji i inostranstvu.

Sertić je igrao glavnu ulogu u formiranju I, ustaške ličke bojne za borbu protiv ustanika 1941. godine koja je počinila nečuvene zločine u Lici a nešto kasnije na Kordunu za vreme poznate ofanzive na Petrovu Goru 1942. godine. Sertić je formirao zloglasni Francetićev I. ustaški zdrug, kasnije nazvan "Crna legija".

Sertić je u leto 1943. godine učestvovao u organizovanju odbrane opsednutog ustaškog garnizona Gospić. Za odbranu Gospića od Pavelića je dobio zvanje `viteza".

Susret sa slavonskirn proleterirna

Zahvalio sam komandantu savezničkog korpusa na saradnji i zamolio ga da mi da svoje ime da bih obavestio svoju višu komandu o savezničkoj saradnji. On je takoder zapisao moje ime. Nažalost; tu zabelešku sam izgubio. Ponovo smo izmenjali nekoliko reči o našem ratnom savezništvu i srdačno se oprostili.
Usput smo sreli 12. slavonsku proletersku brigadu i artiljerijske jedinice divizije. Na čelu brigade su bili komandant Dušan Ostojić zvani "Osman" i Rade Knežević zvani "Tihi", zamenik komandanta 12. slavonske divizije. Ispričao sam im ukratko rezultate pregovora, obavestio ih o stanju kod neprijatelja i na našim položajima do odlaska na pregovore. Objasnio sam njihov zadatak u vezi sa prihvatanjem i sprovodenjem zarobljenika. Naročito im je naglašeno da pripreme borce na strogo vojničko držanje i disciplinu. Moraju izdati izričito naredenje i objasniti svojim borcima da ne sme biti nikakvih grešaka u odnosu prema zarobljenicima. Ta mogućnost bi postojala ako ne bismo izvršili prethodne pripreme s obzirom na činjenicu da će u koloni biti okorelih i poznatih ustaških zlikovaca. Medu našim borcima ima mnogo takvih kojima su ustaše uništile čitave porodice. Neka objasne svome

ljudstvu da će naša vlast ispitati stepen svačije krivice i da će oni koji su avili svoje ruke nevinom krvlju odgovarati pred narodnim sudom i biti zasluženo kažnjeni.

Upozorio sam ih da budu oprezni i da ne dozvole da neprijatelj beži iz holone. Ako bi se eventualno neko od Iokalnih savezničkih komandanata, neupoznat sa odlukama donesenima na pregovorima u komandi savezničkog korpusa, pokušao mešati i intervenisati, treba ga prethodno obavestiti o rezultatima zajedničkih pregovora. Upozoriti takve koji bi pokušali da ometaju naš rad da se mogu o zaključcima pregovora o kapitulaciji neprijatelja mformisati u svom višem štabu. U svakom slučaju od našeg naredenja koje sc bazira na odlukama zajedničkih pregovora ne sme se nikako odstupiti.

Sve u svemu očekivao nas je težak zadatak: sprovesti natrag u Jugo ’~laviju masu zarobljenika i još više civilnog stanovništva i to pod ovakvim okolnostima. Znao sam da se sporazumi mogu katkad i prekršiti; nedavna iskustva nam to pokazuju. Sve dok neprijateljska solclateska ne bude razoružana i celokupna se nade na našoj teritoriji ne možemo biti sigurni u željeni ishod pregovora.

Vozeći se nazad u svoj štab osećao sam da je dolazak naših svežih snaga bio presudni faktor za povoljni rasplet čitave ove zamršene situacije.

Štancer dolazi na seperatne pregovore

Najzad smo stigli u štab gdje je vladala prilična nervoza, jer smo se dugo zadržali. Već je bilo prošlo dogovoreno vreme za slanje našeg ultimatuma za predaju neprijatelja. Ali, nisam čestito ni seo, ni upola ispričao rezultate pregovora, kada najaviše da neki novi ustaški generali traže da dodu kod "glavnog komandanta". Bilo ih je i ovde četvero. Iz vrtne kućice videli smo kako dolaze.

Komandir straže ih uvede. Pristupili su stolu za kojim je sedela čitava grupa naših oficira i složno, kao po komandi, stali mirno i vojnički pozdravili. Najstariji od njih, general-pukovnik Slavko Štancer, komandant kopnene vojske NDH, suv, visok čičica bez jedne ruke, reče da traži engleskog ili nekog drugog komadanta s kojim bi hteli da razgovaraju o predaji. Izjavio je da je njihova delegacija od četiri generala otišla da pregovara i da se još nije vratila. Štancer je, verovatno, zaključio da su njegove kolege-pregovarači ostali kod saveznika, ostavljajući ostale na cedilu, pa je, na svoju ruku, odlučio da i sam pregovara.
Obratio sam se novim pregovaračima i rekao da smo mi ovde najstarija komanda Jugoslovenske armije i da se jedino nama mogu predati. Upravo pre 20 minuta došao sam sa pregovora sa predstavnicima njihove vojske i zapadnih saveznika gde je rešeno da se ustaško-domobranske jedinice imaju

predati ovoj komandi i jedinicama koje se nalaze pred njima. Izneo sam ukratko već izrečene uslove za kapitulaciju.

Ovog puta sam naročito naglasio da generalima ostavljamo lično naoružanje, lični prtljag, automobile i posilne. Na kraju mi iznenada sinu misao da nešto kažem o njihovoj sudbini koja ih u ovom momentu sigurno najviše interesuje.

- Sve što mogu da kažem o vašoj sudbini nastavio sam - to je da ćete biti tretirani po medunarodnom pravu. Da li će biti formirana mešovita komisija u kojoj bi bili i predstavnici Saveznika radi ispitivanja vaše odgovornosti i krivice? Ne mogu vam ništa sigurno reć.i. Ponavljam i mi smo regularna armija i držaćemo se svih pravila.

Medu neprijateljskim generalima nasta živost, kad je rečeno da u znak predaje treba da se istaknu bele zastave. Jedan od njih, mislim da je bio general Tomašević, primeti da nemaju belih zastava, kao da je to najvažnije u čitavoj stvari, na što jedan naš oficir dobaci: "Istaknite gaće i košulje - to svakako imate".

Nakon kraćeg razmišljanja Štancer dosta zbunjeno progovori: "Ako je sve kao što kažete i ako je to dogovoreno sa našim predstavnicima - narediću predaju. Ali, ja sam vojnik i želio bih da dobijem naredenje od svog načelnika generalštaba. Ukoliko to naredenje uskoro ne dobijem, pošto nema dnige alternative, inicijativno ću delovati u duhu ovih uslova".

Predočeno mu je da ih svako odugovlačenje može skupo stajati. Obratio sam im se bez okolišanja jasnim zahtevom: "Verovatno je vaša vrhovna komanda već izdala ili će u najskorije vreme izdati naredenje u duhu zaključaka na pomenutim pregovorima. Ali bez obzira na to kakva ćete naredenja i direktive dobiti i da li će one uops'te biti izdate, naredujem vam u ime Jugoslovenske armije, da u roku od jednog časa prestane svaki pokušaj davanja otpora, da predate oružje i disciplinovano izvršite naša naredenja. Ukoliko nas ne poslušate gorko ćete se kajati. Mi ćemo vas uništiti, a na sebe preuzimate odgovornost za sudbinu svojih Ijudi i civilnog stanovništva. Mislim da biste morali toliko znati ako dode do takve ili slične situacije, da ćete neobično otežati tretman vas i vaših ljudi, koji če potom pasti u zarobljeništvo. Pnižanje otpora i posle objavljenog završetka drugog svetskog rata može se samo okvalifikovati kao odmetništvo. Mi vam pružamo posljednju šansu, pa ćete ukoliko dode do organizovane kapitulacije i izvršenja našeg zahteva, bitno olakšati vašu sadašnju i buduću situaciju'".

Štancer je posle ovoga stao mirno, pozdravio, odgovorio da prihvata uslove i zatražio da ga otpusti. Četvorici ustaških generala omogućili srno da se vrate svojim trupama.
Iako smo očekivali da posao oko predaje ni sada neće ići glatko, s obzirom na ogrornan broj osvedočenih ratnih zločinaca, petnaestak minuta

po odlasku Štancera javljeno je sa položaja da se bele zastave viju kao čadori" i da su prekrile polje i okolne brežuljke svuda gde se nalazi neprijatelj. Istovremeno u štab je došao komandant 12. slavonske proleterske brigade koja je već počela pristizati na položaj. Naredeno je 12. brigadi i ostalim našim snagama da se približe neprijatelju i da otpočne primanje oružja i zarobljenika. Sve je išlo vrtoglavom brzinom. Neprijateljski vojnici kao da su se utrkivali ko će pre da se preda. Zarobljenička kolona se sručila poput lavine na cestu ispred samog štaba.

Od generala koji su uskoro došli kao zarobljenici u naš štab najzad smo saznali da ih ima sigurno preko 100.000 vojnika i oficira. I još mnogo civila. S obzirom na poslednje bitke i stalna osipanja ni oni sami ne znaju tačan broj.

Tako je 15. maja 1945. godine izmedu 16 i 16,30 časova prestao organizovani otpor neprijatelja i time je završen drugi svetski rat na teritoriji Jugoslavije.

Milan Basta, potpukovnik
Politički komesar
51. Vojvodanske divizije

Tekst gornjega iskaza doslovno je preuzet iz knjige Milana Baste - *Rat posle rata,* Stvarnost, Zagreb, 1963., str. 87-102.

Dokument III.

Proteklo je punih dvadeset godina od sloma Nezavisne Države Hrvatske i Bleiburške tragedije, kad su partizani pokoljem hrvatske vojske pokušali prebiti kičmu hrvatskoj naciji i u krvi ugušiti hrvatsku državotvornu misao, smatrajući to s pravom preduvjetima obstanka i učvršćenja komunističke Jugoslavije. Iako se je o tim dogadajima dosta pisalo u hrvatskom izbjegličkom tisku, naša javnost još uvijek ne raspolaže svim izravnim svjedočanstvima i pouzdanim dokumentima, da bi mogla stvoriti konačni sud o uzrocima, zbivanju i posljedicama hrvatske narodne katastrofe godine 1945. Nepredvidivim sticajem okolnosti i čudnom igrom sudbine postao sam svjedokom u zadnjoj fazi dogadjaja, koje u ovim uspomenama iznosim. Uvijek mi se je činilo, da će te uspomene biti krnje pa čak i nerazumljive, ako im ne budu predhodila autentična svjedočanstva Poglavnika, članova hrvatske državne

vlade i pripadnika Glavnog Stana Poglavnika, koji su sudjelovali u donošenju odluka i na vrelu pratili dogadjaje. Usprkos tomu, moja sjećanja nisu ostala u tajnosti. Iznio sam ih usmeno u nizu predavanja po izbjegličkim logorima Austrije i Italije tokom 1945. i 1946. a pismeno sam ih dostavio dr. Draganoviću za njegov arhiv. Kasnije je moje svjedočanstvo objavljeno u hrvatskom tisku Buenos Airesa i Madrida, te u kapitalnom djelu na španjolskom "La Tragedia de Bleiburg", koje je u Buenos Airesu objavio Hrvatski latinskoamerički kulturni institut.

Nedjelja, 6 svibnja 1945.

U devet sati otišao sam u sjedište Glavnog ustaškog stana, da saznam najnovije odluke s Markovog trga i primim eventualne upute. U uredu sam našao postrojnika dr. Lovru Sušića. Iako pritisnut morom katastrofe na pomolu, bio je miran i Ijubazan kao uvijek. Tek nešto ozbiljniji. I bljedji. Obavijestio me je kratko, da se Vlada i Glavni ustaški stan povlače istog dana poslije podne. Ustaški se dužnosnici imaju sabrati u dvorištu zgrade do 4 sata kad kolona ima krenuti. Iako očekivana, vijest me duboko pogadja. Budući da sam, osim dužnosti povjerenika za odgoj i promičbu u G.U.S.-u, imao takodjer dužnost pročelnika Odgojnog odjela u Ministarstvu oružanih snaga i bio u činu djelatnog ustaškog pukovnika, smatrao sam, da trebamo čekati nalog za povlačenje vojske i pridružiti se njezinoj koloni. To sam kazao Postrojniku, izjavivši ujedno, da mi se čini uputnijim obitelj poslati s dužnosnicima G.U.S.-a. Postrojnik se u tome sa mnom složio.

Popeo sam se u svoj ured u drugom katu, da uništim neke spise i poberem osobne stvari.

Žurim kući kroz krasno proljetno jutro ulicama Zagreba, koji mi se iznenada pričinja stranim i nepoznatim, kao da mi se duša davno od njega otudjila, ne bi li prisilni oproštaj bio lakši.

Žena mi prima vijest naoko mirno. Tako je lakše oboma. Suza nema, makar uzajamno osjećamo, kako srca plaču.

Nije bilo ni vremena ni volje za oproštajne posjete. Slažemo šutke robu. Zimsku u prvom redu, iako je proljeće. Znamo, da je put dalek, cilj u mraku, te da nikakvom optimizmu nema mjesta. Dijeliti nam je zlu kob pobijedjenih u najneljudskijem ratu povijesti.

Četiri sata poslije podne. U miru i mučnoj tišini vrše se posljednje pripreme za polazak kolone u dvorištu G.U.S.-a. Smanjio sam našu prtljagu na minimum, da bi u meni dodijeljenim kolima mogli naći mjesta moj

[5] Ove su uspomene pisane na temelju dnevnika koji sam vodio u Austriji godine 1945., i u kojem sam, dok su mi bili svježi dojmovi, rekonstruirao dogadjaje tokom našeg povLačenja.

zamjenik ing. Karlo Mirth i ustaški stožernik ing. Viktor Šarić.

Odlazi kolona. Ostajem sam u dvorištu, gledajući nijem za kolima, iz kojih me gleda moja zaplakana Danijelica, koju više nikad nisam vidio.

Vratim se kući, gdje me dočeka žurni poziv u Ministarstvo oružanih snaga. Tamo mi saopće da se vojnička kolona formira za povlačenje sutradan ujutro. Odem u Prosvjetnu bojnu[6], da to saobćim njezinim pripadnicima i dadem potrebne upute. Tamo me dočeka niz svećenika, koji su morali bježati pred partizanima te su bili stavljeni na raspolaganje Prosvjetnoj bojni. Svi su oni zatražili vojničke odore, jer su najprikladnije za tegoban put, koji nas čeka. Vojno skladište u Ljubljanskoj ulici nije nam htjelo dati odore bez nadležnog pismenog naloga. Morao sam otići osobno da uvjerim skladištara, da mi dade. Teškom sam mukom uspio, i to nakon što sam pismeno preuzeo svu odgovornost za taj nepropisani čin. Što se može! Država nestaje, ali birokracija ostaje.

Odredbom Ministarstva oružanih snaga zapovjedništvo kolone Odgojnog odjela trebao je preuzeti satnik Naglić, s kojim sam uveče raspravio niz pojedinosti. Veče smo proveli u posljednjim pripremama i razgovoru o jedinoj sudbonosnoj temi: koje su perspektive hrvatskog Exodusa? San nije nikome išao na oči. U noćnoj tišini prilazili smo redorn prisutnim svećenicima i ispovijedali se.

Ponedjel jak, 7. svibnja.

U ranu zoru prosvjetnička je bojna postrojena za polazak. Izlazim uzbudjen, da primim posljednji prijavak i izreknem nekoliko riječi na oproštaju:

... Idemo u susret svijetu, koji nas nije priznao ni razumio. Napuštanjem Hrvatske ne prestaje naša borba. Dužni smo, naprotiv, ustostručenim silama raditi i nastojati, da nas taj veliki demokratski svijet upozna, da shvati naše ideale i razumije našu borbu. Htjeli smo Hrvatsku Državu, samo za nju smo se borili, uz nju ostajemo i danas, kada moramo bježati iz svoje zemlje, okovane lancima boljševizma..."

Vozimo se zakrčenom Ilicom prema Černomercu. Prozori su načičkani glavama. Svi nam mašu i dovikuju "Do vidjenja!" U mnogim su očima suze.

U Vrapču sam pričekao Prosvjetnu bojnu. Uspio sarn pronaći dvoja seljačka kola, da bi se barem stariji pripadnici bojne mogli voziti, jer su ostali, nažalost, morali pješačiti.

Poslije Vrapča, utonula su naša kola u pravu rijeku šarenog mnoštva.

6 Jedinica, u kojoj su bili postrojeni promičbeni radnici svih struka, koji su djelovali u okviru Odgojnog odjela.

Zastali smo na nekoj uzvisini, pa sam izašao da promatram kolonu. Dokle mi je oko dopiralo naprijed i natrag, crnila se je cesta zakrčena vojnicima u manjim i većim postrojbama ili osamljenima, civilima obaju spolova i svake dobi, automobilima, kolima, biciklima, motorkotačima, kamionima, bornim kolima, konjima, ovcama i kravama. Gomila se je valjala ne samo glavnom cestom, nego je poplavila i sve sporedne putove i staze. Nije se primjećivala nikakva organizacija unutar te bezlične mase, niti se je ona uobće mogla zamisliti. Optimizam i panika stopili su se u čudnovatu smjesu. Vesela pjesma iz mladenačkih grla zamijenila je requiem nad grobovima nizu samoubojica, koji su u smrti potražili brzo rješenje svojoj beznadnosti.

Pred noć smo stigli na hrvatsko-njemačku granicu.

Rasulo se mnoštvo s ceste po poljima, livadama i pašnjacima, šumama i čistinama. Bojeći se samoće, do jučer nepoznati ljudi slažu se u skupine, da uzajamnom pomoći lakše odole očekivanim naporima, brže i sigurnije stignu željenom ali nepoznatom cilju.

I ja se okrećem za društvom. U blizini nemam ni jednog znanca. Šećući, dodjem do pograničnog mosta. S druge strane više nije Hrvatska. Vraćam se, da barem još jednu noć provedem u Hrvatskoj.

Slučaj me nanese na zrakoplovnog pukovnika Džala, našeg proslavljenog viteza s Istočnog bojišta. Rado prihvaćam poziv, da se to veče pridružim njegovoj obitelji. Ova se nalazi na kamionu unutar improviziranog logora naše zrakoplovne skupine na povlačenju.

Legosmo pod Džalov šator i dugo razgovaramo u mraku. Prilika je, da se razgali duša. Ne vidi jasno, kamo nas vodi povlačenje, ali on je discipliniran i vjeran iznad svega. Zabrinut je radi raspoloženja medju njegovim drugovima. Neki otvoreno negoduju. Za druge drži, da su pošli na ovaj put samo da se ne odadu prerano, ali da su zapravo već na drugoj strani barikade. On će spavati s revolverom pod uzglavljem, to isto savjetuje i meni.

Utorak, 8. svibnja.

Mnoštvo se je opet slilo na cestu, kao što se voda slijeva u korito. Kolona je tromo krenula dalje. O podne smo zastali.

Vidim okupljanje i komešanje oko nekog automobila s radio aparatom. Slušaju radio postaju Zagreb. Brzo puče vijest: partizani su ušli u Zagreb. Iako očekivana, vijest je udarila medju nas kao grom iz vedra neba. Mene prodjoše trnci. Jedni pocrveniše od bijesa, drugi su blijedi kao krpa. Dva mlada časnika pokušavaju sakriti suze, koje ne mogu ustaviti. Netko odape psovku, misleći, valjda, da će mu biti lakše.

Prenoćio sam u slovenskoj seljačkoj kući, koju je ustaški pukovnik P. u tu svrhu djelomično rekvirirao.

Srijeda, 9. svibnja

Na ulazu u Celje prolazimo ispod slavoluka s nadpisom: Živio Tito - Živjela Narodno-oslobodilačka vojska. Čudi me, da je čitav. Toliko je naših ispod njega prošlo. Malo dalje drugi slavoluk, takodjer, netaknut. Oko njega slovenske i jugoslavenske zastave s crvenom zvijezdom.

Iz automobilskog sanduka vadim strojopušku i stavim je preko koljena. Prešavši most, vozimo se pored mladih partizanki pod oružjem. Tamo su, valjda, na straži. Hladno nas slijede pogledom, ali ne poduzimaju ništa.

Sve su kuće okićene trobojkama s crvenom zvijezdom. Nad obližnjom tvornicom vije se ogromna crvena zastava. Upadljiva je, visoko iznad sviju. Neka se zna tko je novi gospodar.

Na jednom raskršću nekoliko pijanih Slovenaca razoružavaju skupinu njemačkih vojnika, koji se apatično predaju sudbini.

Naša je kolona zastala usred Celja i ne miče se več preko sat vremena. Počinjem se uznemiravati, jer ne bismo htjeli zanoćiti u partizanskom Celju. Kakavgod incident mogao bi izazvati metež tragičnih razmjera.

Izadjem iz kola i podjem pješke naprijed kroz kolonu, da se informiram o razlozima zastoja. Glavni trg je zakrčen našim vozilima. Tu je, vele mi, čelo kolone. Pred općinskom viječnicom veliki skup naših generala i viših časnika. Pridjem i pozdravim redom generale Servatzya, Herenčića, Metikoša, Tomaševića, Dolanskog, pukovnika Štitića i ostale. Tu upoznajem dr. Krivokapića, predstavnika skupine Crnogoraca, koji su se kao naši saveznici povlačili u sklopu hrvatske vojske.[7]

Upao sam usred živog razlaganja dinamičnog i vrlo rječitog generala Servatzya. On je već ujutro bio u dodiru sa stanovitim partizanskim predstavnicima. Imao je utisak, da se s njima dade razgovarati, jer da su ti slovenski partizani drukčiji od ostalih. Njegovim je posredovanjem već uglavljena konferencija s partizanima, koja ima domalo početi u prvom katu viječnice, pred kojom stojimo.

Ulazeći u zgradu, obratio mi se general Servatzy:

"Izvolite i Vi gore, profesore, da ne budemo kod tog posla sami vojnici". Stepenicama i hodnicima promiču ustaše i partizani, jedni pored drugih na temelju čudnog, nedogovorenog primirja.

Udjemo u prazan salon, da održimo predkonferenciju. General Servatzy uzeo je ponovno riječ. Govorio je dugo, brzo i živahno, kako smo ga bili navikli slušati:

7 Radilo se je tu o pristašama istaknutog crnogorskog političkog prvaka dr. Sekule Drljevića, koji je život posvetio borbi protiv velikosrpske hegemonije te radu na osamostaljenju Crne Gore i njezinom povezivanju s Hrvatskom. Za taj je ideal položio i život jer su ga četnici ubili, zajedno s njegovom ženom, u jednom izbjegličkom logoru u Austriji.

"Kako sam vas već obavijestio, gospodo, jutros sam bio u dodiru s partizanskim predstavnicima. Tražio sam prolaz za našu vojsku izjavivši, da se mi ne namjeravamo boriti, nego želimo mirno otići iz zemlje. Oni su me saslušali i pokazali razumijevanje za cijeli problem, ali su mi izjavili, da ne mogu u tako važnoj stvari donijeti samostalnu odluku, nego da moramo poslati izaslanike u Ljubljanu, da pregovaraju s njihovim višim zapovjedništvom. Oni jamče našim izaslanicima osobnu sigurnost i prevozno sredstvo, ukoliko trebamo".

"Koliko bismo vremena izgubili u tim pregovorima?"

"Pa, trebali bismo po mojem mišljenju oko pet dana", uzvraća general Servatzy i nastavlja: "Neki su mi viši partizanski časnici rekli, da ne ćemo moći biti pušteni dalje s onižjem, ali su me uvjeravali, da bismo mogli slobodno dalje otići, ako bismo ovdje predali oružje".

Teško zabrinut i smućen neočekivanim razvojem diskusije, uzeo sam riječ: "Dozvolite mi, gospodine generale, jasno pitanje. Ako nam partizani tokom razgovora ponude slobodan prolaz kroz Sloveniju pod uvjetom, da ovdje u Celju položimo oružje, da li ste Vi za to, da to prihvatimo, ili da odbijemo?"

General Servatzy odgovori: "Ako nam zajamče slobodan prolaz, ja sam za to, da prihvatimo".

"A kakvu garanciju imamo, da će partizanski razbojnici poštivati svoju riječ, nakon što položimo oružje?", nadovezao sam: "Čemu smo uopće napuštali Zagreb i izložili naš svijet tolikom stradanju? Mogli smo već u Zagrebu položiti oružje i osloniti se na partizansku riječ. Moje je mišljenje, da ne smijemo ni u kojem slučaju položiti oružje, jer nam je ono jedina garancija, da ćemo se moći probiti do granice, bilo mirno, bilo u borbi".

Protiv ovog mišljenja je ustao general Tomašević: "Znate li, da je Njemačka kapitulirala i da je rat prestao, te da možemo biti proglašeni franktirerima (borcima izvan zakona), ako tokom povlačenja zametnemo bitku?"

``'Pa mi se po shvaćanju saveznika već četiri godine borimo ilegalno, jer nas nisu priznali kao zaraćenu stranu, pa možemo se onda boriti još četiri dana, ako je to cijena, da dopremo do Angloamerikanaca i izbjegnemo partizanskom pokolju. U tome je konačno sav smisao ovoga povlačenja. Držim, uostalom, da se ne ćemo ni morati boriti. Očito je, da su partizani spremni s nama razgovarati, jer nemaju dovoljno snaga, da nas ustave i razoružaju. Držim, da moramo tražiti prolaz s oružjem i zaprijetiti se najtežim represalijama za slučaj napadaja bilo koje partizanske jedinice na našu kolonu. Vjerujem, da će samo ova taktika s obzirom na časoviti odnos snaga dovesti do uspjeha, i molim, da me se uključi medju naše pregovarače, ako se nitko od gospode ne protivi".

Dr. Krivokapić je zamolio, da se pri pregovaranju ne zaboravi na crnogorsku skupinu, koja je spremna dijeliti sudbinu hrvatske vojske. Dogovoreno je nakon kraće diskusije, da u pregovorima sudjeluju generali Servatzy, Metikoš i još jedan, čijeg se imena ne sjećam, dr. Krivokapić i ja. ledinice na čelu kolone dobile su na moj prijedlog nalog za pokret i izvršavanje priprema, da se odbiju eventualni iznenadni napadaji.

U ime partizana dolaze pregovarati: Emilija Gabinec, "tajnica celjskog okružnog narodno-oslobodilačkog odbora", koja je, sudeći po odjeći i ponašanju, očito netom došla iz šume, i još dva muškarca.

Čim smo posjedali oko stola, uzeo sam riječ, da bi diskusija odmah dobila željeni smjer.

"Kad su Hitler i Mussolini podijelili Sloveniju, Nezavisna Država Hrvatska primila je i udomila oko 250 000 Slovenaca. Mi od vas ne tražimo, da nam uzvratite ovo gostoprimstvo. Kad biste i htjeli to učiniti, ne bi mogli od svojih gospodara u Beogradu. Tražimo od vas jedino, da nas pustite mirno proći kroz Sloveniju. Ni to ne pitamo kao neki uzvrat s vaše strane za dobro, koje je ustaški režim Slovencima učinio. Vi nam morate dati jamstvo, da nas vaši odredi neće napadati, jer je to u vašem vlastitom probitku. Budemo li pušteni na miru, povlačit ćemo se mirno, kao i do sada, nu, ako nas na bilo kojem odsjeku napadne neka vaša jedinica, poduzet ćemo na cijelom području, kojim prolazimo, najteže represalije, a u tom pogledu, znadem, uživamo kod vas pretjeranu reputaciju. Ne vjerujem, da se vaša nova vlast može usuditi preuzeti takvu odgovornost na sebe".

Gabinčeva je odgovorila jedva suzdržavajući bjesnilo. Na moj uvod, ona je uzvratila napadajem na našu vladavinu. Predbacila mi je ucjenjivački karakter mojeg izlaganja, a zatim je dodala, da oni u Celju nisu vlasni ništa odlučiti te da treba pregovarati s njihovom "komandom" u Ljubljani, ili čekati, dok iz Ljubljane stignu potrebne upute i ovlaštenja.

"Ne samo, da ne ćemo ići u Ljubljanu ni čekati odgovora, te tako izgubiti dragocjeno vrijeme, dajući vašim jedinicama mogućnost, da se prikupe, nego ne želimo niti zanoćiti u Celju iz vama sasvim razumljivih razloga. Zato je čelo naše kolone već dobilo nalog za pokret, te, ako se dogodi kakav incident, naša će odmazda početi ovdje u samorn Celju. Stoga morate požuriti s odlukom i o njoj obavijestiti vaše jedinice".
Nakon što smo pristali, da pričekamo nekoliko minuta, Gabinčeva je izašla sa svojim pratiocima i četvrt sata kasnije vratila se s gotovim tekstom utanačenja, u kojem je stajalo, da se dozvoljava *"šlobodan sprehod oboružani vojaški sili ustašov, domobrancev in Črnogorcev z teritorija ce jskega okrožja v smeri Frankolovo".* Utanačenje je, nadalje, preciziralo, da se u slučaju bilo kakvog oružanog sukoba, naše jedinice ne smiju vratiti na celjsko područje.

Prva je podpisala Emilija Gabinec u ime partizana, zatim u naše ime generali Servatzy i Metikoš, te dr. Krivokapić u ime Crnogoraca. Potpisana su dva primjerka. Jedan je ostao partizanima, a drugi je odlukom prisutnih generala_ bio predan meni na čuvanje. Rastali smo se bez pozdrava.

Budući da je izgubljen svaki dodir s imenovanim zapovjednikom povlačenja[8], odlučeno je rekonstruirati zapovjedništvo kolone i povjeriti ga generalu Herenčiću uz asistenciju neke vrsti vojničkog vijeća, sastavljenog od svih okupljenih generala i nekoliko glavnostožerskih časnika. Tom sam vijeću bio dodijeljen i ja, radi suradnje na eventualnim promičbenim i političkim problemima, bez prava prisustvovanja njegovim vijećanjima.

10. - 14. svibnja.

Kolona tromo napreduje. Umor je pritisnuo mnoge. Sumorna lica ne odaju optimizma. Neke je očaj definitivno savladao. Dodju mi javiti, da se je neka žena objesila. Malo zatim me odvedu do lješine koštunjava seljaka. Sklonio se iza grma i prerezao si žile. Oboje su pokopani u sjeni starih hrastova. Zacijelo su se tako i za života najradije odmarali.

Dvaput su nam zakrčili put njemački odredi na povlačenju. Prviput smo se probili silom. Drugiput smo otišli na pregovore s njemačkim zapovjednikom i problem riješili dogovorno.

Teško napredujući, dohvatili smo se Slovengradca na putu prema Dravogradu. Pred nama se cestom i poljem uz cestu ispružila čitava kozačka divizija (u sklopu njemačke vojske). Pred njom su se, prema sabranim obavijestima, nalazile druge njemačke jedinice, koje su čekale, da se kod Dravograda predadu i budu razoružane. Ljudski zid, u koji smo udarili, bio je neprobojan, zbog svoje dubine i kompaktnosti, te nije moglo biti govora o napredovanju, ni milom ni silom.

Rijeka mnoštva razli se poljem, da improvizira konačište. Časnici nastoje reorganizirati razasute vojničke postrojbe.

Iz pozadine izbije do nas mlad časnik na motornom kotaču, crn od znoja i prašine. Šalju ga zapovjednici nekih jedinica, radi uspostave tekličke službe i traženja uputa. Oni su nekih 10-15 kilometara iza nas.

"Znadete li barem vi otraga, koliko nam je duga kolona?"

"To je teško reći. Možda 40 kilometara. Neki vele čak 60."

Vratio sam se s časnikom tekličem, da prema nalogu vojničkog vodstva sam uspostavim traženu vezu, te usput i drugim jedinicama prenesem upute o stalnoj vezi putem motoriziranih tekliča. Nakon nekoliko kilometara

mučnog napredovanja "uz rijeku", morali smo se odreći pokušaja, jer je gomila bila tako zbijena, da je bilo nemoguće svako provlačenje.

Vratio sam se natrag. Medju generalima sam našao generala Bobana, koji je izbio iz kolone i pridružio se vodstvu, u kojem je ostao do kraja.

Kozački časnici dolaze k nama na pregovore. Prema njihovim podatcima, u Dravogradu se nalaze Bugari pod zapovjedništvom sovjetskog maršala Toljbuhina. Dravogradski most drže partizani i tamo razoružavaju sve jedinice, koje stižu. Kozaci se namjeravaju probiti silorn do Engleza ili Amerikanaca i njima se predati, ili se dohvatiti njemačkih neprohodnih šuma i tamo se t̄aspršiti. Predlažu nam zajedničku akciju.

Naše se zapovjedništvo želi izravno informirati o situaciji, te pošalje generala Metikoša i mene na dravogradski most. Teškom mukom krčimo put kroz kozačku diviziju, a zatim kroz niz njemačlcih jedinica u podpunom rasulu. Više puta moramo sići s motornih kotača, da uklonimo s puta kola, konje ili sanduke razbacanog tvoriva, oružja ili hrane.

Na Dravogradskom mostu nalazimo posadu slovenskih partizana. General Metikoš povede s njima razgovore, tražeći za naoružanu hrvatsku vojsku slobodan prolaz, na temelju utanačenja podpisanog u Celju. Oni ga, naravno, ne priznaju, ali sami opet ne znaju što bi napravili. Očito je, da se ni oni ne snalaze u općem metežu. Oni bi trebali poslati "komandira čete" nekamo u pozadinu, da zatraži upute. Mi pristajerno, da im posudimo jednog motoristu, jer oni nemaju prevoznih sredstava. Mjerimo se uzajamnim nepovjerenjem. Naša pratnja drži neprestano oružje u pripremi.

Dok smo čekali povratak "komandira", na mostu je neočekivano nastala nova situacija. Konjanička jedinica bugarske vojske preuzela je čuvanje mosta i saobćila partizanima, da mogu otići.

Ne čekajući "komandira", koji nije više mogao o ničemu odlučivati, vratimo se, da obavijestimo naše zapovjedništvo o novoj situaciji. Tamo nadjemo višeg bugarskog časnika, koji nas je došao uputiti, da moramo poslati izaslanstvo u sjedište bugarskog glavnog stožera u neko selo blizu Dravograda. Razgovori su s njim vodjeni francuski, te sam poslužio kao tumač. Kulturan i fin, Bugarin nije skrivao svoje odbojnosti prema partizanima. Sa zadovoljstvom mi je ispričao niz incidenata, koje su s njima imali. Bugarske se jedinice, medjutim, nalaze pod sovjetskim zapovjedništvom, te ne mogu ništa odlučiti na svoju ruku.

Kozaci su, medjutim, nastavili razgovore o zajedničkom planu proboja. Naši su tražili dio podvoza, da bismo bili pokretniji, i municije. Kozački su pregovarači insistirali, da naše jedinice osiguraju njihove bokove, ali nisu bili spremni za uzvrat ustupiti nikakvo tvorivo. Pregovori su se trebali nastaviti sutradan. U noći nas je, medjutim, uznemirila tutnjava, povici, škripa kola i topot konja u trku: Kozaci su odlučili pokušati sreću sami te se probiti u

Njemačku. Iz mraka su izvirale reske zapovijedi, zavijajući poklici i sočne obscene psovke, kojima su Kozaci bodrili svoje konje, žureći se ususret sudbini. Bila je to posljednja homerska trka divljih jahača s Dona. Razbijeni dva dana kasnije, bili su podpuno uništeni.

Bugari su, medjutim, utvrdili sat za naš sastanak s njihovim generalom i poslali nam jednog satnika, da nas provede do njegovog stožera. Nakon kraćeg dogovora, naši generali odluče poslati Bugarima generale Servatzya i Metikoša, glavnostožerskog pukovnika N. i mene.

Sporo napredujemo kroz naše mnoštvo, koje je brzo prekrilo dio ceste, koju su napustili Kozaci. Ljudi nam veselo mašu. Vide nas naoružane, u pratnji Bugara, s hrvatskom državnom zastavom na blatobranu. Nije dakle, još sve izgubljeno. Tračak nade osvjetljuje im lice.

Doskora nam je ostala iza ledja naša predhodnica: motorizirani odred pod zapovjedništvom satnika Kazimira Kovačića, koji se je vratio s Istočnog bojišta. Mali komad "ničije zemlje", i stižemo do neke partizanske straže. Partizan zaustavlja kola i zaviruje u njih. Bugarski mu časnik objašnjava.

"Tko su ti?" viče netko s humka, na kojem je stražarnica.

"To su od Pavelićeve vojske", odgovara partizan pored naših kola, i propušta nas. Ubrzo stižemo u selo, bogato okićeno austrijskim crvenim zastavama, dok američkih i engleskih nigdje nema.

Bugarskom generalu, koji nas je odmah primio, general Servatzy je izložio naš položaj i zatražio za nas kao političke emigrante slobodan prelaz preko jugoslavenske granice. U odgovoru bugarski general požali, što osobno ne može donijeti nikakvu odluku, jer se bugarske jedinice nalaze pod vrhovnim zapovjedništvom sovjetskog maršala Toljbuhina, istaknu, da oni imaju obvezu konzultirati takodjer svoje saveznike Engleze i zaključi, da se povratimo sutradan u 1 sat poslije podne, da se sastanemo s mješovitom bugarsko-sovjetsko-engleskom komisijom, čiji je sastanak već bio urečen.

Naše je vodstvo sve zabrinutije i traži grozničavo izlaz. Svi osjećamo, da prolaze dragocjeni sati i da pod svaku cijenu treba preći čim prije u Austriju. Sve više sazrijeva misao, da treba pokušati sreću, izbjegavši prelaz preko Dravograda, to više, što smo svi skeptični s obzirom na uspjeh naših razgovora s trojnom komisijom. Iz pozadine stižu, medjutim, neprekidno nove mase izbjeglica i vojske, razlijevaju se po kotlini, zbijaju duž ceste. Mnoštvo je neprebrojivo, a posljednji koji pristižu, izjavljuju, da se koloni iza njih ne zna ni duljine ni kraja.

Zastoj se iskorištava za okupljanje i brzu reorganizaciju raspršenih jedinica svih vojnih rodova. Iako još nismo imali ozbiljnijeg okršaja s partizanima, znamo da se moramo pripremiti za najgore. Sa svih strana izviru časnici, dočasnici i vojnici, u skupinama ili pojedinačno, nevoljko ili oduševljeno: crne uniforme brzih sklopova i Obrane miješaju se s tamno-

plavim policijskim, plavim zrakoplovnim, sivomodrim P.T.S.-a, sivim domobranskim, žutosmedjim Ustaške vojnice. Usprkos metežu, sve se odvija mirno, bez oporbe, bez neprilika, kao da se nalazimo u dvorištu neke naše vojarne. Iako je tehnička dezorganizacija razbila mnoge jedinice, duh je ostao netaknut. Borbenost, svijest i stega velike većine više podsjećaju na pobjedonosne čete pred konačni juriš, nego li na demoraliziranu vojsku u povlačenju bez povratka.

Svanuo je novi dan. U zapovjedništvo je opet došao isti bugarski časnik, da nas prati na urečenu trojnu konferenciju. Iako je vrlo diskretan i zatvoren, daje nam dragocjenu sugestiju: Ako idemo ravno prema Dravogradu, bit ćemo zaustavljeni, jer bugarska vojska ima takav nalog, nu ako skrenerno lijevo preko drvenog mosta prema Bleiburgu i mimoidjemo Dravograd, bugarska nas vojska, po njegovu mišljenju, ne će progoniti. Na konferenciju, naravno, moramo ići, kad je već urečena.

Vojničko je vodstvo zaključilo, da iderno general Servatzy i ja, nakon što je general Tornašević odklonio da ide.

Budući da se zajedno s našorn odlučivala i sudbina Crnogoraca, njihov je predstavnik dr. Krivokapič zatražio, da bude uključen u izaslanstvo, čemu je udovoljeno bez diskusije. Izaslanstvu su još bila dodijeljena dva viša glavnostožerska časnika.

Cesta je bila malo prohodnija, jer je dobar dio Nijemaca već bio prešao na drugu stranu na putu u zarobljeničke logore. Činilo nam se, da prolazimo kroz opustjelo bojište, s kojeg je poražena vojska pobjegla glavom bez obzira. Na sve strane vidjelo se napuštena kola, lutajuće konje, prevaljene topove, razbacane puške, prosuto streljivo, razbijene sanduke hrane, vojničke kape, telećake, pribor za jelo.

Prošli smo opet kroz partizansko područje nakon kratkog objašnjenja sa stražarom. Stigavši u bugarsko zapovjedništvo, bili smo uvedeni u prostranu gostinjsku sobu. Dočekali su nas i ljubazno primili dva bugarska dopukovnika, oba politički komesari. Sjeli smo za stol i bili počašćeni sirom i pivom. Založili smo malo i upustili se u razgovor. Glavnu riječ vodi mladji dopukovnik, koji je, vidi se odmah, uvjereni komunist. Rekao nam je medju ostalim, da naš bijeg nema smisla, da moramo napustiti nadu u neki preokret povoljan za nas, jer se kotač povijesti ne da vratiti natrag, te da nismo smjeli svojom propagandom navesti naš svijet, da napušta zemlju, jer će pod novom vlašću narodu biti sasvim dobro.

Iako nije bilo uputno kornplicirati naš delikatni položaj, upao sam mu u riječ upozoravajući ga, da govori bez poznavanja stvari, jer nikakva propaganda ne bi mogla navesti tako silno mnoštvo na tragični bijeg u nepoznato, prouzrokovan jedino partizanskim zlodjelima. Narod hrvatski imao je dovoljno prilike upoznati partizane, i panično bježanje stotina tisuća

Ijudi, žena i djece rječito dokazuje, u kakvom su se svijetlu partizani predstavili.

Bugarin je promijenio temu i dao se na živahan opis "krasnog života u Sovjetskom savezu".

"Koliko ste vremena proveli u Sovjetskom Savezu, gospodine dopukovniče?" upitao sam ga.

Pitanje ga je zateklo, te mi oklijevajući prizna, da nije Sovjetskog Saveza ni vidio, ali doda, da to nije ni potrebno, jer da su njihovi navodi opće poznate činjenice, na što sam uzvratio: "Žao mi je, što mi naš današnji položaj ne dozvoljava, da svoje misli izrazim do kraja."

Drugi je bugarski časnik šutio. Kad je prvi izišao, da se informira o sastanku s nama, ovaj iskoristi priliku da nam se povjeri: "Vidite, gospodo, ja nisam komunist. Ja sam Bugarin, i znam, da moj narod ne voli boljševike, ali mi nemamo danas drugog izlaza, nego s njima suradjivati. Prihvatio sam položaj političkog komesara, jer držim, da je bolje da tu budem ja, nego li kakav boljševik doveden iz Rusije."

Čekali smo više od jednog sata. Prvi se dopukovnik vraća u sobu i javlja nam, da od urečene konferencije nema ništa, jer da engleski izaslanik, koji je trebao stići iz Klagenfurta, nije mogao biti na vrijeme obaviješten. Konferencija se stoga odgadja za sutradan u isti sat.

Ustajemo razočarani i smućeni. Bilo bi nam mnogo draže, da smo nešto izveli na čistac. Najgore je ovo neprekidno tapanje u mraku.

Vozim se na povratku s generalom Servatzyem i izmjenjujemo dojmove. Iznenada nam kola zastanu upravo pred partizanskom vojarnom uslijed kvara. Nekoliko se partizana približi. Nepovjerljivo i hladno, ali ne napadački. Bugarski motorist, koji nas je predvodio, ne primjetivsi naš zastoj, nestao je iza okuke.

General Servatzy nagovori ih prvi: Iz kojeg ste
kraja, momci?"

Oni su iz Vojvodine. Madžari i Rumunji. Ima i Cigana. Tek nedavno su mobilizirani i malo razumiju od dogadjaja, u kojem sudjeluju. Jedan od njih veli: "Rat je gotov. Dosta je bilo svega. Mi smo bili jači, i sad treba da prestane svaka borba i prolijevanje krvi. Ja sam protiv ubijanja, koja naši vrše. Treba nam mira. I vi i mi moramo se vratiti svojim kućama."

Kola su nam konačno popravljena. Na dvjesta metara dočeka nas mirno ukraj puta bugarski motorist.

U naše logorište stižu četvorica mladih bugarskih časnil<a. U njihovim se jedinicama pročulo, da je pred Dravograd stiglo ogromno mnoštvo hrvatskih izbjeglica, medju njima desetci tisuća žena i djece. Kod njih je to probudilo veliko zanimanje, jer osjećaju simpatije prema Hrvatima. Činilo im se vrlo nevjerojatnim, da su se tolike žene i djeca odlučili na bijeg, pa su

došli, da se na svoje oči uvjere. Naše zapovjedništvo nema ništa protiv, da oni prošeću kroz mnoštvo i razgledaju. Zamoljen sam, da ih na toj šetnji pratim.

Simpatični su, raspoloženi i razgovorljivi. Nije bilo kraja njihovim primjedbama, punim čudjenja:

"Pa to je iselilo pola Hrvatske", uskliknu jedan. "Smijemo li razgovarati s ljudima?"

"Smijemo li snimati?"

Nema razloga, da im se to spriječi.

Snimali su marljivo, skupine i pojedince, i razgovarali cijelim putem. Govorio sam im o prijateljstvu Hrvata i Bugara, o zajedničkim probicima, koji nas povezuju. Oni se slažu sa mnom. Njihov je posjet izraz simpatija prema hrvatskome narodu. Došli su nas vidjeti, iako bi mogli imati neprilika zbog toga.

Izlažem im nadalje, da smo mi miroljubiv narod, koji teži samo za svojom slobodom, koji ne osvaja niti zauzima, nego se bori tek da se obrani od napadača.

"Da li ćete imati srca narediti svojim vojnicima", upitam iznenada, "da pucaju u ovo nezaštićeno mnoštvo, koje bježi samo zbog toga, da se spasi od metka i noža Titovih ubojica?"

Iako im nije ugodno odgovoriti, jedan od njih ipak pronadje formulu, koja je trebala zadovoljiti njihove vojničke savjesti:

"Gospodine pukovniče, mi smo vojnici i moramo izvršavati naloge predpostavljenih, kakvigod bili."

Muka mi je, naravno, čuti taj odgovor, iako sam ga očekivao. Nadovežem, krijući uzbudjenje: "Mi bježimo pred partizanskim pokoljem i moramo sebi prokrčiti put do Engleza ili Amerikanaca, makar i uz cijenu očajničkih okršaja. Bili bismo sretni, kad se ne bismo morali s vama sukobiti, nu ako se to dogodi, znajte, da će to biti vaša najkrvavija bitka."

Bugari ne mogu skrivati svoju nepriliku i izražavaju uvjerenje, da će se to ipak izbjeći.

Naša je šetnja završena. Još četiri oštra vojnička pozdrava, i doskora ih sakrije oblak prašine u daljini.

12. svibnja ujutro došao je u sjedište našeg stožera bugarski satnik Orlov, koji je izjavio, da je njegov posjet privatnog karaktera, i da bi nešto htio učiniti za djecu i žene. Bio je vrlo simpatičan ovaj novi znak bugarske pažnje prema nama, te je na sve nas vrlo povoljno djelovao. Vojničko me je vodstvo uputilo na razgovor sa satnikom Orlovom, kojemu sam razložio našu situaciju i smisao našeg povlačenja, te našu čvrstu volju, da se ne sukobimo s bugarskom vojskom. Budući da se je bugarska vojska nalazila pod vrhovnim zapovjedništvom sovjetskog maršala Toljbuhina, shvatio sam

zašto satnik Orlov ne ulazi uopće u razgovor o vojničkim problemima, koje situacija postavlja. Živo se je, medjutim, zanimao za zdravstveno i prehrambeno stanje izbjeglica, ponudivši nam pomoć u tom pogledu. Rekao sam mu, da naročito oskudijevamo na mlijeku za djecu i na kruhu. Satnik je Orlov obećao, da će učiniti što bude mogao, te da u tom pogledu možemo sa sigurnošću računati na bugarsku pomoO

Istog dana zapovjednik naše motorizirane predhodnice, satnik K. K.; doveo je u naš stožer jednog partizanskog satnika i motoristu, koji ga je pratio. Taj je donio ultimativnu poruku 51. vojvodjanske divizije, kojom se je tražila naša kapitulacija, pod prijetnjom, da ćemo inače svi biti stavljeni izvan zakona. Tražio je našu bezuvjetnu predaju u roku od jednog sata.

Ultimatum je, naravno, bio odbijen i popraćen protuultimatumom: ukoliko partizani pokušaju spriječiti naš prelaz preko granice, mi ćemo sebi put prokrčiti silom, a oni se izlažu najtežim represalijama s naše strane.

Već je dan prije naša lijeva pobočnica zarobila i poslala u stožer na preslušanje dvadesetak prljavih i odrpanih, na smrt prestravljenih partizana, što je ubrzalo već započetu reorganizaciju za borbu sposobnih jedinica.

Cjelokupna je naša predhodnica stavljena pod zapovjedništvo generala Metikoša. Preko tekliča upućena je zapovijed konjičkom odredu Poglavnikovih tjelesnih sdrugova, da se probije prema čelu kolone i pripremi za ulaz u borbu. Na obližnjoj livadi od raspršenih dijelova i izgubljenih vojnika improviziraju se nove jedinice.

Sjedio sam u zapovjedništvu i razgovarao u četiri oka s jednirn zarobljenim partizanom, nadajući se, da će mi, oslobodjen straha, moći nešto više kazati, kad upadne teklič zapovjednika motorizirane predhodnice, javljajući, da je s njima uspostavio vezu neki časnik američke vojske, po rodjenju Hrvat, te da satnik Kovačević traži, da dodje netko iz zapovjedništva.

[9] Držanje Bugara prema nama bilo je zacijelo uvjetovano njihovim neprijateljstvom prema partizanima, o čemu nalazimo zanimljive podatke u knjizi °RAT POSLE RATA - *Pavelićev¢ generali se predaju", izd.* Stvarnost, Zagreb, 1963., od Milana Baste, partizanskog političkog komesara i glavnog predstavnika u Bleiburgu. Govoreći o sastanku s bugarskim generalom Atanasovom (bio je to, valjda, njegov stožer, u koji smo dva puta odlazili), da bi *sprۥiječili da votli pregozore s rzeprijate jem, na čemu je on insistirao",* kaže dalje Basta: *Nca nak izneracadjenje. general Atanasovje posle toga bladno izjaviq da je njegovo miš jenje, da bi se ssstaš`e sigurno njima BzUgarima predali lakge, jer ne žele da se predaju jicgoslovenskim partizanima, s obzirom na zakru jenost u četverogodi,šnjoj borbi. Objasnili smo mv., da je to sasvim proizvoljna predpostavka i da je naše mul'enje stečeno na osnovu priktsp jenih podataka i dosadašnjeg ponašanja da se neprijatelj ne želi predati ni njima ni nama već da pregovorima tciktizira kako bi dobio u vremenu da izvdi koncentraciju i proboj prema teritoriju zapadnih saveznika.. Gerzeral Atanasov jeposle toga... rekao, da smo uobraženi zbog uspjeha u oslobodilačkoj borbi... odmah zatim rcastavio je pateKČnim glcuom: Svi snao mi pod komandom cruene armije i na istočnom frontu rešila se sudbina sveta pa i Jugoslavije. Šta se vi tu mnogo prsite sa vašom borbom... "*

Odlučeno je odmah, da ode' general Metikoš, koji je ionako trebao ići radi reorganiziranja predhodnice, i ja.

Na čelu kolone nadjemo napeto stanje. Kretanje na partizanskoj strani daje naslutiti, da se nešto sprema. Vojnici stoje kod svojih vozila, spremni na borbu. Oklopljena kola s posadom svojih grenadira prva su na udaru. Dodje li do napadaja, ona moraju osigurati nekoliko dragocjenih minuta, potrebnih da se ostali razviju i stupe u akciju.

Interesiram se, da li je bugarski časnik za vezu došao do naših linija. Bez njega se ne može na konferenciju, u čije održanje, uostalom temeljito sumnjamo. Nova situacija pred nama uvjerava nas, da će naše vodstvo biti prisiljeno na silovita rješenja.

Na tratini, ispred starog mlina, za ogromnim na pol trulim stolom nadjemo američkog časnika.

"Ja sam rodom iz okolice Zagreba", veli nam ravnodušno, kao da to za njega nema nikakvog posebnog značaja. On se osjeća Amerikancem i ne pokazuje, da bi mu Hrvati bili bliži od ikojeg drugog tudjinca. Bio je dvije godine američki časnik za vezu kod raznih partizanskih odreda, i osjećamo, da su i njegove simpatije na Titovoj strani. Sad je dodijeljen engleskoj vojsci kao tumač, jer govori vrlo dobro hrvatski. Došao je uspostaviti vezu s nama, informirati se o našem broju i namjerama, ne imajući nikakvog odredjenijeg zadatka u vezi s nama.

Pripovijedamo mu general Metikoš i ja naizmjenice mnogo stvari, koje očito ne zna, ali koje ga, čini se, ostavljaju hladna. Uistinu, bilo bi pravo čudo, kad bi mi u samih nekoliko minuta razderali gusto tkivo laži, koje je oko njega godinama tkano.

Uz pečenu ribu i vino, razgovor tromi i umire. Pred nama se nečujno zatvaraju još jedna vrata, i jedan hrvatski sin, ne znajući stavlja svoj mali pečat na hrvatsku tragediju.

Ja se moram vratiti. Valja ponijeti izvještaj i sugestije generala Metikoša: ideju o konferenciji s Bugarima treba odbaciti i brzo stvarati nove odluke.

Oko našeg zapovjedništva je velika vreva. Skupljaju se ljudi, željni podataka i uputa. Poput stada, koje predosjeća opasnost, mnoštvo se instinktivno zbija u gomilu.

Iz daljine dopire pjesma. Neočekivana i uzbudljiva izaziva komešanje i žagor:

"Oj, ustaše, ne bojte se rana,
Nema smrti do sudjena dana."

To pjeva konjica P.T.S.-a koja upravo stiže iz pozadine. U savršenom redu, uspravni u sedlima, disciplinirani i gordi jaše momci i pjevaju, kao da idu na svadbu. Domahuju svijetu, koji se strčao, da ih gleda; smiju se, dovikuju i šale. Znaju, da idu u bitku, težu od svih dosadašnjih, u bitku bez

nade, u kojoj ne mogu pobijediti, jer za nas u ovom ratu više nema pobjede. Idu u smrt, da bi naša kolona mogla nastaviti put u neizvjesnost. Krvlju će svojom prokrčiti stazu, koja, možda, samo u propast vodi. Tući će se bez osiguranih ledja, bez pouzdane pomoći, bez izgleda na pobjedonosni povratak. Ako nadjačaju, vratit će se u kolonu poraženih; ako padnu, ostat će trunuti bez groba i križa u tudjoj zemlji, s kojom ih ništa ne veže, koja im ništa ne pruža.

Mnoštvo ih gleda zabezeknuto i upija očima njihovu snagu i polet, kao da upija svoju posljednju nadu. I ja stojim kraj puta i gledam ih netremice, uzbudjen i dirnut, poput dječaka.

U zapovjedništvo se plaho uvlači neka seljanka. U ruci nosi pismo. "Što tražiš?" pita je stražar.

"Dali su mi pismo za hrvatskog komandanta", odgovori seljanka. Uvedu je u sobu.

"Odakle ti to pismo?"

"Došli su neki vojnici do moje kuće i naredili mi, da ovo predam hrvatskom komandantu."

"A gdje ti je kuća?"

"Gore u šumi. Sat hoda odavle."

General Herenčić pismo čita naglas. Komandant nekakve partizanske brigade, koja operira na ovom području, daje ultimatum od jednog sata, da mu se sva hrvatska vojska preda.

"Ne znamo još niti da ta brigada postoji, a već bi joj se trebali predati", komentira netko prezirno.

Ultimatum je ostavljen bez odgovora.

Bugarskom časniku, koji nas je trebao voditi u svoj stožer, ni traga.

Vojničko se vodstvo složilo, da se nema što čekati, već da treba pokušati sreću, udarivši lijevo preko drvenog mosta, da se mimoidje Dravograd i nastavi putem prema Bleiburgu.

Razgovori su bili u toku, kad tišinu ranog poslijepodneva razbi štektanje strojnice. Vatra je dolazila iz šumovitih obronaka s naše desne strane, ali se nije vidjelo kamo metci padaju.

Ispred nas na cesti nasta komešanje i vika: "Pucaju u kolone. Bježite Ijudi s ceste!"

Niz kola ispred nas okrenuo se i polazi natrag prema nama. Panika se širi kao požar. Na cestu izadje general Boban:

"Zaustavite kola! Nitko ne srnije voziti natrag, jer će se cesta zakrčiti. Lijeva strana ceste mora ostati slobodna za vojničke pokrete." Riječi mu se gube u metežu. Nitko ga pravo ni ne čuje. "Zaustavi!" viče Boban crven od bijesa, i trže samokres. Blijed i uzbudjen, gledam tko će biti prva žrtva.

181

Boban se svlada. Spusti revolver, uperen u šofera, i opali u prednje gume kamiona, koji je dolazio. ICamion stade i tako spriječi put i ostalima. Boban spremi samokres:

"Ovamo, momci", pozva nekoliko vojnika. "Treba očistiti cestu. Sva kola, koja su krenula natrag, u jarak! "

Vojnici odmah priskočiše. Jedna kola za drugim svaljuju se u grabu tutnjeći muklo. Čuju se glasovi protesta. Neke žene plaču. Nitko se, medjutim, ne odupire. Doskora je lijeva strana ceste čista.

Relativni mir je uspostavljen. Strojnice se opet javljaju. Ljudi su uzbudjeni, ali bez panike, sklanjaju se iza kola, iza kuće, po jarcima i malim kotlinama.

Novi odredi P.T.S.-a, domobranski gorski sdrug generala Peričića, dijelovi Bobanove Crne legije, upućuju se prema položajima, s kojih dolazi vatra. Pokret je nemoguć, dok obronci desno od ceste ne budu u našim rukama, jer partizani odanle drže pod vatrom drveni most, preko kojega moramo preći.

Boban ide cestom i domahuje samokresom vojnicima, da ga slijede. Krupan bojnik Ustaške obrane predvodi trkom svoje i nalaže im, da u hodu nabijaju oružje.

Kroz kolonu je pušten glas, da se odmah spremi za pokret.

Naši su vojnici već pregazili kotlinu na putu prema borbenim položajima i uspinju se kozjim stazama i bespućima. Ne idu ravno na partizanske položaje, nego se penju desno, da bi ih nadvisili i onda napadali, spuštajući se prema njima.

Poput stonoge izvlače se naši jedan po jedan na hrbat, razvijaju u širinu i nestaju s onu stranu.

Strojnice bijesno zaštekću. Odjekuju puške i bombe. Sudarili su se.

Vatra je sve žešća. Cujem nesuvislo dovikivanje. Naši šalju svjetlosne signale. Nove snage penju se pristrancima, spuštaju s druge strane i ulaze u borbu.

Neki se već vraćaju. Što je?! Nisu valjda potisnuti?

"To su sigurno ranjenici", veli mi časnik, koji promatra dalekozorom.

Imao je pravo. Nije prošao sat vremena od početka bitke, a već su prvi ranjenici stigli u zgradu zapovjedništva. Jedni su dolazili sami, okrvavljeni, blijedi, držeći se za ranu, da barem donekle spriječe krvarenje. Druge su nosili suborci, poprskani krvlju, koja je šikljala iz rana, sopčući od umora. Jedan šepa ranjen u bedro, drugi se savija jaučući, treći mirno leži prostrijeljenih pluća, već obilježen smrću.

Bolnički odjeli su izgubljeni negdje, u dubini kolone. Pri ruci je samo jedan liječnik. Pomaže mu nekoliko pripadnica Ustaške mladeži, koje se nešto razumiju u previjanje i koje hrabro savladavaju odvratnost, strah i umor. Kuća je već puna ranjenika, koji ispuniše sve sobe, hodnike, stube.

Na sve strane traženje pomoći, jauci, miris krvi. Kroz kuću se ne prolazi drugčije, nego prekoračujući ranjenike, koji su svaki četvorni metar prostora ispunili.

U zagušljivu i mučnu atmosferu previjališta prodriješe neočekivano veseli poklici s ceste. Istrčim neugodno dirnut, ne shvaćajući, što je u toj situaciji moglo izazvati izraze veselja. Na cesti komešanje i strka. S položaja je bez daha dotrčao teklič i priča u skupini.

"Naši su već u partizanskim rovovima. Poslije pola ure oštre pripremne vatre, poletjeli smo na juriš. Nije došlo do prave borbe prsa u prsa, jer nas partizani nisu smjeli ni dočekati u rovovima."

Od zadovoljstva i uzbudjenja, teklič je zaboravio, da mora odmah podnijeti izvještaj zapovjedništvu.

Neobičnom brzinom izvojevana pobjeda nad partizanima, elektrizirala je sve prisutne. Na mnogim ranjeničkim ustima zatitrao je kroz bol smiješak zadovoljstva. Lakše im je, kad znaju, da žrtva nije bila uzaludna.

Jedinicama na položaju upućena je zapovijed, da se na njemu zadrže. Bilo se bojati, da partizani ne izvrše protunapadaj i ponovno ne ugroze most. [10]

Kolona konačno može krenuti preko mosta. Odlučeno je uputiti naprijed sve pješake, a vozila tek sutradan. Cijelu noć tekla je pored nas rijeka izbjeglica. Tromo, potišteno, beskonačno.

U zapovjedništvu se nije spavalo. Cijelu smo noć proveli u pomaganju ranjenicima i pripremama za pokret.

Rano ujutro dan je nalog, da prodje automobilska kolona. Budući da nije bilo ambulantnih kola za ranjenike, date su upute vojnicima pomoćne službe, da ih ukrcavaju na kamione i privatna kola. Izvršenje te zapovijedi nije, medjutim, bilo jednostavno. Jučerašnja bitka dala je svima naslutiti neposrednu opasnost, i svatko se je žurio, da čim prije predje most i odmakne od kritične zone. Uzalud su vojnici vičući pokušavali zaustaviti kola, da bi ukrcavali ranjenike. Vozači su tjerali dalje, mašući bijesno, da im se uklone s puta oni, koji su ih htjeli zadržati.

"Ne će nitko da stane", dotrčao se potužiti neki vojnik, sav očajan.

[10] U spomenutoj knjizi M. Basta veli o tim borbama, medju ostalim: *"Posle nekoliko časova borbe uspeo je (neprijate j) da potisne nagu 6. i 12. brigadu na levu obalu Drave... Uspeli smo vratiti deo terena na levoj obali Drave, koji smo ranije morali napustiti. Neprijatelj je ipak zadržao takve položaje koji su mu omogućavali da jedno vreme is priličnoj meri paralge dejstvo nagih snaga iz reona Dravograda. 7. i 8, brigada i delovi 1. brigade 14. slovenačke divizije, braneći pravac Guš`tanj-Po jana, bili su rasporedjeni na suvi3`e girokom frontu. Odbrana nije imala potrebne dubine: nedostajalo je snaga... Zato one nisu uspele odbiti neprijateljskt napad. Posle oštre borbe neprijate j je izvrš`io prodorprema Pliberku* (slovensko ime Bleiburga, op. D. *C.) potiskttjući naš`u 7. i delove 8. brigade odnosno odvajajttći ih od glavnine divizije. "*

"Tko ne će da stane?!" uzrujavaju se u zapovjedništvu. "Ustavite ih silom. Kakvi ste vi vojnici!"

Vrijeme je bilo dragocjeno. General Herenčić me zamoli, da interveniram.

Izadjem, ustavim prvi kamion i obratim se vozaču:

"Ustavite, da primite dva-tri ranjenika. Nemamo bolničkih kola, a ranjenike ne možemo ovdje ostaviti."

"Na mojim kolima nema mjesta, gospodine pukovniče. Otraga dolaze poluprazni kamioni, pa neka oni prime."

"Pričekaj, da pogledam".

Nu on nije pričekao. Čim sam mu se uklonio s puta, dao je gas i odjurio. Slijedeći se uopće nije odazvao pozivu da stane. Treći isto tako.

Panika se širi poput oluje i radja egoizam i kukavičluk, koji su priljepčivi poput zaraze. Još jučer su naši vojnici pjevajući pošli u bitku, da vlastitom krvlju otvore put ovim istim bjeguncima, koji danas bijesno odbijaju, da pomognu spasavati svoje ranjene spasitelje.

Izvadim samokres i uperim u vozača slijedećih kola.

"Stoj! Treba ukrcati ranjenike. Nosite ovamo prvu četvoricu." S kamiona se čuje više glasova:

"Nema mjesta. Sve je puno."

"Vozi naprijed", dere se netko na vozača. Ne obilazim kola, da ne odjure.

"Tko se vozi na kolima?" upitam.

"Časnici, vojnici, nekoliko žena."

"Ima li ranjenih ili invalida?"

"Nema."

"Časnici i vojnici dolje, da naprave ranjenicima mjesta."

Silaze nevoljko. Tu i tamo netko gundja, ali se pokorava. Svi ipak razumiju, da nemaju kud, nego sići, kad se traži mjesto za ranjenike. Četvorica su ukrcana.

"Naprijed."

Sad pred slijedeća kola:

"Stoj! Svi zdravi muškarci dolje. Mjesta za ranjenike. Ukrcajte četvoricu i odmah žurno dalje."

Vojnici iznose ranjenike i slažu ih pored ceste. Tako će ići brže. Sad već nema nikakva odpora ni diskusije. Oni otraga vide, da se naprijed staje i uzima ranjenike bez prigovora. Neki ustavljaju i sami pomažu. Drugi pronalaze još mjesta i pozivaju lakše ranjene, da se penju.

Pokraj ceste ne leži više nitko.

"Ima li još?"

"Nema. Gotovo je."

Automobilska kolona sada slobodno promiče. Jutro je oko 9 sati. Ulazimo i mi u kola i uvlačimo se u kolonu. Gledam nepovjerljivo prema visovima desno od nas.

"Hoće li nas presjeći ?"

Ako i ne zauzmu iste položaje, partizani topovima ili bacačima mogu uzeti pod vatru most. Jedan puni pogodak, i sve je dovedeno u pitanje.

Automobili idu znatnom brzinom. Ljudi slute, da se možda radi o utrci sa smrću. S obih strana još uvijek prolaze kolone pješaka. Čini se, da tom mnoštvu nema kraja.

Kola s konjskom i volovskom spregom još čekaju. Oni će se nadovezati na automobile.

Primakli smo se mostu. Kola su ispred nas zastala, jer most prelaze jedna po jedna svom brzinom, da se smanji rizik. Napeto čekam naš red. Nasred mosta motor poče izdavati. Samih 50 metara poslije mosta stadosmo radi kvara. Znakova opasnosti, medjutim, nema. Pola sata kasnije pretičemo kolonu, da stignemo zapovjedničku skupinu.

Prolazimo kroz neko selo i u hladu kestena vidim nekoliko kola. Domahuju mi poznati časnici i ustavim se kod njih. Jedan mi pokazuje obližnji vrt.

"Tu smo malo prije zakopali našega bojnika." "Kojega?"

Po opisu ga se sjetim. Dan prije je prolazeći pored mene naredio vojnicima, da pune puške u hodu.

"Poginuo je jučer kod našeg proboja. Nikad se u vatri nije čuvao. Dok smo mi ležali zaklonjeni, on je stajao, da bolje upravlja našom vatrom. Nismo imali vremena, da ga nosimo na groblje. Platili smo ovom seljaku, da ga u njegov vrt zakopamo, a župnika smo zamolili, da ga dade kasnije prenijeti na groblje i da mu stavi križ s imenom, da ga možemo naći, ako se ikada ovamo vratimo. Platili smo mu misu za dušu."

Pogledam u vrt prema svježem humku i nešto me u grlu stegnu.

"Gdje li dodje kosti ostaviti, junačino!"

Oko podneva zastali smo u kotlini, okruženoj visokim bregovima. Pješaci se trebaju odmoriti, a cijela kolona prikupiti i povezati ukoliko je to moguće. Tamo sam tek stigao zapovjedništvo kolone, u kojem sam zatekao i generala Peričića. Njegova divizija napreduje vrhovima brda, lijevo od našeg rasporeda štiteći nam bok.

Opet se od nekud osu strojnička vatra. Mnoštvo se na cesti uskomeša i nasta trka. Ljudi bježe iza kola, smeteno se vrte po livadi, bacaju se u jarak, dozivaju, viču. Mnogi časnici, navikli na tu muziku, promatraju mirno, da bi utvrdili odakle se puca i kud pada tanad.

"Gore su u onom šumarku pod vrhom", pokazuje netko.

"Nije potrebno gore vojsku slati. Daleko su i ne vodi nas tamo put. Treba ih topovima razbiti."

U blizini je baterija protutankovskih topova. General Boban preuzima upravljanje vatrom. Vještinom iskusnih veteFana, topdžije okreću topove u datom pravcu i brzo ih pune, dok zapovjednik baterije izračunava udaljenost i daje potrebne elemente.

"Spremno?" pita Boban.

"Spremno, gospodine generale."

"Pali!"

Grunuše topovi. Potrese se zrak, a jeka se odbija od brjegova, gubeći se poput daleke grmljavine.

"Puni opet!"

"Spremno?"

"Spremno!"

"Pali!"

Partizanskih se strojnica više ne čuje. Ljudi su poustajali iz jaraka, izvukli se iza kola i promatraju. Naši topovi utihnuše. Na partizanskim položajima ni traga života. Svladana je još jedna zapreka, put je ponovno slobodan.

"Nema više opasnosti. Pješaci neka idu naprijed."

Opet se prikuplja na sve strane raštrkano mnoštvo, slijeva se prema cesti i utiče u gustu tamnosivu masu, koja danima teče slovenskim putovima i stazama, noseći sobom hrvatsku upornost, strah i nadu.

Usprkos općem metežu, temeljni smisao za posluh i red nije nestao. Ljudi se daju uputiti i nagovoriti. Zapovijedi primaju s apatijom, ali ih izvršavaju bez protesta.

Izvlačimo se iz doline, penjući se na brdsko sedlo, kojim nas vodi cesta. Uspon nije nagao, ali je dug i predstavlja kušnju izdržljivosti ne samo za pješake, nego i za kola, koja škripe, sopću, cvile, teško vukući svoj teret. Mnogi su motori već davno zatajili i automobili ovise o milosti kamiona, koji ih vuku za sobom.

Stižu nas neka kola i vozač me pita:

"Ima li u blizini crkva ili župni dvor?"

"Ne znam. Što će vam?"

"Vozimo našeg satnika."

Zavirim u kola. Na stražnjem sjedalu vidim dva časnika. Jedan je naslonjen na drugoga i čini se da spava.

"Zar je ranjen?"

"Ne. Mrtav je. Počinio je samoubojstvo prije nekoliko minuta. Prevozimo ga ovako prikriveno, da se ljudi ne uzbudjuju. Htjeli bismo ga kršćanski pokopati i znati gdje mu je grob."

Pogledam opet mrtvaca. "San je slika smrti", rekoše stari. Ovdje je smrt bila slika sna. Lijepo mladenačko lice nije bilo iskrivljeno ni najblažim grčem. Smrt mu se smilovala i uzela ga bez boli.

Veče se približava, spuštamo se kroz proplanak u dolinu, koja se otegla pred nama.

Ususret nam dolazi motorist i javlja:

"Čelo naše kolone doprlo je do položaja neke engleske jedinice. Naši se zaustavljaju, čekajući naloge. General Herenčić s još nekim časnicima žuri naprijed, da stupi u dodir s Englezima. Kolona se razilaz: i smješta po livadama, šumarcima i pristrancima, koji obrubljuju naš put."

Stižem do vijugavog potočića, koji se spušta sa šumovitih obronaka desno od nas, sječe dolinu i nestaje u šipražju na protivnoj strani. U krugu generala i visokih časnika vlada neobično, optimističko, gotovo svečano raspoloženje. General Herenčić izvještava:

Čim su nam iz predhodnice javili, da su došli do prvih engleskih jedinica, poslan je u englesko zapovjedništvo u svojstvu našeg tumača i časnika za vezu domobranski poručnik Deutsch-Maceljski. On se je ubrzo vratio u engleskom jeep-u, da povede naše izaslanike k Englezima. Po odluci našeg vojnog vodstva, otišli su generali Herenčić i Gregorić. Bili su odmah primljeni od engleskog majora, zapovjednika jedinice, na koju smo naišli. Prijem je bio vrlo lijep, skoro srdačan.

Naši su generali saobćili majoru, da su došli predati vojsku engleskim jedinicama i staviti pod njihovu zaštitu gradjansko pučanstvo. Major im je odgovorio, da je obaviješten o našem dolasku, te da trebamo obustaviti daljnje napredovanje, jer da se iza njegove jedinice nalaze partizani, a budući da se spušta noć, moglo bi doći do incidenta, koje on svakako želi spriječiti. Sutradan ćemo moći bez zapreka krenuti dalje. Možemo zadržati oružje, a ako imamo teških ranjenika, major nam sugerira, da ih našim kolima odmah uputimo u Klagenfurt. Potočić pred čelom naše kolone odredjen je kao granica našeg napredovanja, da ne dodje do nepotrebnog miješanja i zbrke.

Obrativši se meni, zamoli me general Herenčić, da se vratim kroz kolonu i saobćim svijetu novu vijest, da mu se malo podigne duh. Neki su, zaraženi optimizmom lakovjernih, pomislili, da je kraj našoj kalvariji. Nitko nije slutio, da je to tek uvod u najteži dio našeg križnog puta, početak pravog rasipanja i smrti, koja se ne zasićuje.

Vraćam se na motorkotaču uz kolonu i dovikujem skupinama novu vijest. Nada ožaruje lica, živne korak olovnih nogu, oko zasja smješkom zahvalnosti. Sve dublje u kolonu prodire glas utjehe.

"Kud to vozite?!", dreknu netko iz mraka. "Zar ne vidite oznaku, da je taj dio ceste miniran?" Moj motorist silovito zakoči i stade kao ukopan. Tek tada ugledasmo na stupu mrtvačku glavu, oznaku minskog polja.

Mrak se je bio već podpuno spustio, kad smo se vraćali natrag. Čitava dolina i susjedni obronci bili su napučeni tisućama ljudi, koji su zapalili stotine ognjeva. Svijetlili su u mraku, kao čarobni žižci nekog grada iz priča. h nebu se je dizao mrmor, u koji su se stapali nesuvisli glasovi bezbrojnog mnoštva. Glavnina hrvatskih izbjeglica slegla se je na polje pred Bleiburgom...

General Metikoš, zovnu me, da nešto založimo. Vojnik nam upali vatru. Jedemo i pripovijedamo. General je uvjeren, da smo dolaskom do Engleza izvršili zadatak, i da će sve biti u redu. Prebire ratne uspomene, nagadja rok Titova pada. Kulturni svijet ne može preći preko užasa njegovog režima. Pobjedonosna demokracija prisilit će komunizam na povlačenje iz Evrope. Ta, radi se i o njoj samoj.

Improviziramo ležaj na nekakvoj vratnici, dijela plota, što li. Hladnoća, neudobnost i brige ne daju snu na oči. Dugo slušam sve tiši žagor glavnog grada Hrvatske u seobi, koji mirno čeka neslućenu sudbinu, okupljen oko ognjeva, tih usudom uspaljenih svijeća na groblju živih.

15. svibnja.

Probudim se rano ujutro. Mnoštvo vrvi i bruji kao u košnici. Dolina je napučena dokle oko seže. Kroz proplanak u daljinu još uvijek naviru nove mase. Cestom neprekidno promiču kola u oba smjera. Prašina, sirene, povici. Neki časnici pokušavaju unijeti malo reda, upućujući automobile na slobodan prostor, rezerviran za njih, a kola sa spregom na drugi kraj. Improvizirani prometni stražari trude se, da rješavaju gordijske čvorove isprepletenog prometa. Zapovijedi se miješaju s protestima, neartikuliranom vikom, drndanjem kola. I opet sirene, koje zaglušuju sve, i prašina, koja se kovitla zrakom, obavija, prodire, peče oči, suši grla.

Zovu me iz zapovjedništva. Tamo je zaključeno poduzeti mjere, da bi se mnoštvo moglo predati Englezima, ukoliko je to moguće organizirano. Meni je povjereno prikupljanje političkih dužnosnika, preko kojih bi se sve gradjanske osobe svrstale u skupine prema pokrajinama i kotarevima, iz kojih potječu.

Usred dogovora s prvom grupom dužnosnika, koji su se u prvi čas sabrali, novi žurni poziv. Vojničko je vodstvo zakijučilo, da i ja idem na razgovore s Englezima.

"Predajte posao oko sakupljanja dužnosnika prof. Kaštelanu, a Vi ostanite ovdje. Morat ćemo se još savjetovati prije polaska."

S engleske strane dolaze kola. U njima je naš časnik za vezu, DeutschMaceljski, koji je sinoć prilikom prvog dodira ostao u engleskom zapovjedništvu. Ozbiljan je i lošeg raspoloženja:

"Čini mi se, da se je držanje Engleza od sinoć promijenilo i da ne sluti

na dobro. Dok su me jučer vrlo ljubazno primili, jutros su svi ozbiljni te izbjegavaju razgovor sa mnom. Došli su jutros neki njihovi časnici iz Klagenfurta, a sreo sam i neke partizanske časnike u engleskom stožeru. Saobćeno mi je, da danas dolazi engleski general iz Klagenfurta i da će primiti naše izaslanike u 1 sat poslije podne."

Na čelu kolone je živo. General Herenčić dao je pozvati sve zapovjednike jedinica. Na okupu je oko 60-70 časnika. Medju njima je i stari general Štancer, nadzornik hrvatskih oružanih snaga. Živahna je diskusija protkana nedoumicom i kontradiktornim planovima.

U šumovitim pristrancima, desno od nas, započe neko komešanje i odmah nasta strka. Pred nas ispadoše dva vojnika, zadihana. Pripadaju jedinici, koja je poslana u šumu, desno od našeg puta, radi osiguranja.

"Gospodine generale, napadaju nas partizani. Traže, da položimo oružje, jer da je rat svršen i da se moramo svi predati. Zapovjednik ne zna, bi li ih napao, da nam to ne bi otežalo situaciju kod Engleza."

"Englezi su nam odredili demarkacionu liniju, koju moraju poštivati i partizani. Ne smije se izazivati sukob, ali ako predju liniju s napadačkim namjerama, treba se braniti."

"Ne smije se nikako pucati u partizane. Oni su engleski saveznici, a mi sada podpuno zavisimo od Engleza."

"A što ćemo stajati prekrštenih ruku, ako nas napadnu?"

"Treba tražiti zaštitu od Engleza i jamstvo, da nitko ne će preći demarkacionu crtu."

"Ne možemo to čekati. Ako napadnu, treba udariti po njima.°

Mišljenja se ne slažu. Vojnici su vraćeni s nedostatnom uputom, da treba ostati na položaju i izbjegavati sukob.

Nad našim glavama zazuje zrakoplovi. Dok smo podigli glave, već su prohujali. Opet se vraćaju. Lete vrlo nisko, iznad samih glava, tako reći. Ljudi promatraju zrakoplove znatiželjno i veselo. Mnogi viču i domahuju. Svima se čini, da se radi o nekom prijateljskom posjetu. Netko je saznao za nas, zanima se, šalje zrakoplove, da vide o čemu se radi. Nismo, dakle, sasvim prepušteni sami sebi.

Tek kasnije smo saznali, da su avione poslali Englezi na zahtjev partizana, radi zastrašivanja i moralnog pritiska na naše vodstvo. Bio je to samo jedan od načina, da se skrši te uporne i tvrde Hrvate, koji ne polažu oružje, iako su to već svi učinili.

Primaklo se podne. Javljaju mi, da je vrijeme polaska. U naše su izaslanstvo odredjeni generali Herenčić i Servatzy, i ja. Prati nas motorizirani odred za osiguranje. Prelazimo demarkacionu liniju i vozimo se pustom cestom kilometar-kilometar i pol. Pred nama su Englezi. Oko kuća na cesti

je niz njihovih vozila, izmedju kojih vršljaju vojnici. Desno na rubu šumarka ugledam njihov tenk. Bliže cesti drugi, pa treći. S druge strane ceste nabrojim još četiri, razmještena u stanovitoj udaljenosti.

Pred ovećom kućom nas dočeka naš časnik za vezu i udje, da obavijesti o našem dolasku.

Odvedeni smo u prvi kat. U prostranoj sobi, gdje smo trebali pričekati, nadjemo američkog časnika Hrvata, s kojim sam se već sreo kod mlina. On se pravi kao da nas ne pozna i ne prihvaća razgovor, koji smo s njim pokušali zapodjeti.

U sobu udje neki engleski časnik i saobći nam preko našeg Amerikanca, koji je bio njihov tumač, da engleski general ne će doći u tu kuću, već da se moramo odvesti do glavnog stožera (radilo se je, sudeći po svemu, o stožeru divizije), gdje će nas general primiti.

Pitali smo, da li da povedemo našeg časnika za vezu kao tumača, našto nam odgovoriše, da nije potrebno, jer oni imaju svog tumača.

Sišli smo, posjedali u kola i pošli za jeep-om, koji nam je trebao pokazati put.

Nakon desetak minuta, stigli smo do nekog starinskog dvorca, gdje se je nalazio engleski stožer.

U prvom smo katu u mračnom predsoblju pričekali, da nas engleski časnik, koji nas je primio, najavi generalu. Konačno se otvore vrata i časnik nam pokaza rukom, da možemo ući.

Soba je duguljasta. Na prostranom kraju je prozor. Dio do vrata je u polutami. Tamo stoji nekoliko engleskih viših časnika. Generahl stoji u sredini sobe pored stola, a pored njega već spomenuti američki časnik. Ušavši pozdravljamo vojnički. Nema rukovanja ni predstavljanja. Saznavši tko predvodi naše izaslanstvo, engleski general ponudi generalu Herenčiću mjesto za stolom, i sam mu sjede nasuprot, ledjima prema nama, koji ostadosmo stajati. Izmedju njih je stajao američki časnik kao tumač.

General dade znak Herenčiću, da može govoriti, na što ovaj reče:

"Dolazimo po nalogu Poglavara Nezavisne Države Hrvatske i hrvatske državne vlade, da se predamo i stavimo pod zaštitu zapadnih saveznika."

Engleski general uzvrati brzo i suho, da nas engleska vojska ne može primiti, da bi s nama trebalo postupati kao s ilegalnim bandama, jer smo po ugovoru o primirju trebali već prije osam dana položiti oružje pred partizanskim jedinicama, a mi smo nastavili s borbom.

11 Prema brojnirn hrvatskim iseljeničkim izvorima, taj engleski general se zvao Horatius Murray. Medjutim, u kolovozu 1967. iz Foreign Officea u Londonu procurila je infonnacija da je engleski visoki časnik na pregovorima u Bleiburgu bio general Patrick Scott.

General Herenčić dobaci, da su za Nezavisnu Državw Hrvatsku partizani razbojničke bande, na što ga engleski general presječe:

"Oni su naši saveznici."

Neočekivana kategorična osuda pogodila je generala Herenčića, koji nije nalazio prave riječi, da nastavi razgovor. Nastao je kratki mučni tajac, te se je bilo bojati, da engleski general ustane i tako zaključi sastanak. U tom se času odlučim intervenirati i obratim se tumaču:

"Molim Vas, da zapitate gospodina generala, da li mogu ja nešto kazati."

Tumač prevede i general klimne glavom odobravajući, te mi pokaza mjesto do generala Herenčića, da sjednem.

Nisam bio siguran, što trebam kazati. Osjetio sam tek, da se ne smije samo tako zaključiti taj sudbonosni razgovor i da treba nešto učiniti, da se pokuša naći neki izlaz.

Obilazeći stol smišljam uzbudjeno prve rečenice. Nastojeći biti što sabraniji, počnem:

"Gospodine generale, mi znademo, da postoje medju Saveznicima utanačenja o izručenju vojnika. Medjutim, kod nas se ne radi samo o vojsci, nego i o gradjanskim osobama, koje su dobrovoljno napustile zemlju, da bi se kao politički emigranti sklonili u inozemstvu. Običaj je svih kulturnih zemalja, da primaju i štite političke izbjeglice. Tu zaštitu i mi očekujemo od pobjedničkih sila Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država."

"To su politička pitanja, u koja ja kao vojnik ne mogu ulaziti", uzvraća general.

General Herenčić: "Problem je, medjutim, politički, jer se radi o mnoštw naroda, koji bježi pred komunizmom, i mi molimo, da se zatraže upute od političkih foruma za naš slučaj."

"Ja imam sigurno sasvim precizne naloge od generala Alexandera, a on je sigurno dobio potrebne političke upute od predsjednika vlade gospodina Churchilla."

"Mi bismo željeli", insistira general Herenčić, "da nam se omogući stupiti na bilo koji način u vezu s generalom Alexanderom, da izložimo naš položaj."

"To je nepotrebno, jer general Alexander ne će ništa promijeniti na već stvorenim odlukama."

Englez je neumoljiv. Njegovi su odgovori postali nešto nervozniji. On želi čim prije zaključiti tu neugodnu raspravu. Mi, medjutim, navaljujemo makar bez nade, boreći se da se razgovor ne završi.

"Nije moguće", udjem opet u raspravu, "da Englezi, makar i neprijatelji, izlože ovo silno izbjegličko mnoštvo zločinima partizana."

General brzo uzvrati:

"Naši saveznici partizani priznaju medjunarodne ugovore[12] i obvezali Iu se postupati prema medjunarodnim zakonima, tako da se vaš svijet nema čega bojati od njih. Vi niste trebali narod zastrašivati svojom propagandom i navesti ga, da napusti zemlju bez potpore."

Sjetio sam se bugarskog dopukovnika, crvenog političkog komesara, koji nam je slično rekao. Uzvratio sam nastojeći sačuvati mir:

`'Bijeg pola milijuna Hrvata iz Hrvatske posljedica je bezbrojnih partizanskih zločina, vršenih po svim hrvatskim krajevima tokom cijelog rata, makar gospodin general možda za njih ne zna. Od seobe naroda do cianas nije bilo slučaja, da bi jedan narod bježao iz svoje zemlje, kao što danas bježi hrvatski narod pred boljševizmom. Ne samo da mi nismo trebali nagovarati, ili tjerati narod u emigraciju, nego bi bilo uzaludno, da ga je itko pokušao zaustavljati. Mi smo tokom ovog strahovitog puta imali već niz samoubojstava, nu nije nam poznat slučaj, da bi se netko vratio natrag, jer ovi Ijudi idu radije u smrt nego partizanima. Oni se danas utječu Engleskoj, jer ona je u stanju odlučiti o njihovoj sudbini, i na nju pada moralna odgovornost, ako ovaj svijet bude izložen partizanskom pokolju."

Tokom razgovora engleski general je izjavio, medju ostalim, da nas ne može primiti već zbog toga, što nema kamo smjestiti toliki svijet, niti ga ima čime hraniti. Rekao sam na to, da je za nas prihvatljivo i najoskudnije rješenje, i da to, uostalom, nije dostatan razlog, da nas se izloži uništenju.

General Herenčić je dodao, da imamo hrane za tri mjeseca, te da bismo jedino žurno trebali mlijeko za djecu.

Engleski general je uzrujano rekao, da nema više vremena na raspolaganju, te da je daljnja diskusija suvišna. Unatoč tome, uzeo sam opet riječ:

"Nema sumnje, gospodine generale, da će prije ili kasnije izbiti sukob izmedju kulturnog svijeta i boljševizma iza kojeg će ostati ili kulturni svijet ili boljševizam. Mi žalimo, što smo došli prerano, da od kulturnog svijeta tražimo zaštitu protiv boljševizma, te će zbog toga hrvatski narod morati pretrpjeti najtežu katastrofu u svojoj povijesti."

Ove su riječi ostale bez uzvrata. General nam je još saobćio, da ćemo u njegovom prisustvu razgovarati s partizanskim predstavnicima. General Herenčić ga je upoznao, da smo izaslani izravno njemu te da nemamo vlasti s bilo kim drugim razgovarati, na što je Englez odrezao:

12 Pod izrazom "medunarodni ugovori" general Scott očito misli na Ženevsku konvenciju od 1929. o zaštiti bolesnih i ranjenih vojnika i o pravednom postupku prema ratnim zarobljenicima. 20. siječnja 1943. Nezavisna Država Hrvatska pristupila je toj Konvenciji. Sve države potpisnice, uključivši i Ujedinjeno Kraljevstvo o tome su bile obaviještene od političkog odjela Ministarstva vanjskih poslova u Bernu, Švicarska. Vidi *La Tragedia de Bleiburg* (Buenos Aires, 1963.) str. 214-215.

"Zašto ste uobće dolazili, ako nemate podpune punomoći ?", i zaključio razgovor, uputivši nas, da u predsoblju pričekamo ponovni poziv.

Ustali smo i izašli bez riječi, zajedno s generalom Servatzyjem. U predsoblju nas je dočekao general Metikoš, poslan, da vidi što je na stvari, kad nas tako dugo nije bilo. U nekoliko riječi izložili smo mu naš položaj. On je zaprepašten šutio.

"Najradije bih se ovdje pred njima ustrijelio", dobaci general Herenčić.

General Metikoš nam pripovijeda, da je bilo nekoliko incidenata s partizanima na graničnoj liniji. On je mišljenja, da treba tražiti od Engleza posredovanje, da se incidenti spriječe, da ne bi došlo do težeg sukoba.

Dogadjaji su, nažalost, nadišli takva pitanja. Ne radi se više o izbjegavanju incidenata, nego o stotinama tisuća osudjenih na uništenje.

Predvodjeni od jednog engleskog časnika ulaze u generalovu sobu dva partizana.[13] Nakon nekoliko minuta izlazi tumač i kaže nam, da trebamo ponovno ući samo dvojica, jer da su i s partizanske strane došla samo dva izaslanika.

U kratkom dogovoru odlučeno je, da udjemo Herenčić i ja. On kao vojnički zapovjednik i ja kao politička osoba.

Pogledam generala Metikoša i Servatzya. Oni nas gledaju ozbiljno, tjeskobno, ne nalaze riječi. Čekat će nas, dok izadjemo.

Ulazim s osjećajem osudjenika, koji vrši absurdni pokušaj, da promijeni neopozivu osudu. Bez zakona, bez branitelja, bez nepristranog sudca, pritisnuti okrutnim simbolom "Vae victis!", kakve su naše šanse? Sada se povući ne možemo. Niti bi to imalo smisla, niti znamo, da li ta mogućnost uobće postoji. Treba gledati stvarnosti u oči do kraja. Treba čuti, što se od nas traži, da bi naše zapovjedništvo moglo lakše odlučiti, što ćemo učiniti.

Da li smo mi ovdje već bespravni zarobljenici ili još uvijek slobodni parlamentarci? Tko nam jamči našu nepovrjedivost ili bilo kakva prava? Ne znači li ulazak u ovu sobu stupanje u predvorje smrti?

Pribrao sam se, ugledavši Ijude u sobi. Oko stola stajali su čekajući nas engleski general s tumačem i dva partizana, oba dopukovnici, politički kome-

13 Basta o tome piše ovako: *`Krenuli smo na razgovore u savezniCku komandu korptrsa, koja se nalazila u raskošnom feudalnom dvorcu u divnoj borovoj 3`umi nedaleko od Pliberka. U predsob ju nas je dočekao jedan oficir i zamolio da časak priCekamo savezničkog komandanta. Zaprepašćen primetio sam u jednom uglu velikog mermernog predsoblja četvoricu ustaških generala. Ovaj susret nismo očekivali. Nismo pretpostav jali da su predstavnici Pavelićeve vojške već ttihvatili kontakt i nttidili predaju savezničkim jedinicama... Počela me mučiti pomisao da sam napravio gre3`ku što sam se odazvao pozivu. Pošao sam na razgovore sa saveznicima, a očekujtc me pregovori sa neprijateljem i to uz asistenciju i verovatan pritisak saveznika. već na prvom koraku sam se osećao prevarenim. Pomislih kako bi bilo dobro da kažem engleskom komandantu - kad dodje do razgovora - da ove neprijate jske generale lično pozrtajem. Na taj naCin stavio bib mu do znanja da će jugoslovenska javnost saznati ako oni ostanu u inozemstvu pod okri jem saveznika. "*

sari, jedan Srbin, drugi Slovenac. Srbin je odmah uzeo riječ. Bahata držanja s prizvukom ironije u glasu:

"Najprije, gospodo, da se upoznamo. Tko ste Vi?" obrati se generalu Herenčiću. Pitanje je zvučalo drsko.

"General Herenčić."

"A Vi?" upita me istim tonom.

"Pukovnik Crljen."

Svoje ime nije rekao. U mene je počeo ulaziti bijes. Obratim mu se tonom, kojim je on nas pitao:

"A Vi?"

On odgovori kratko:

"Basta."

General Herenčić shvati, da on tom riječju (koja na talijanskom znači dosta) odbija predstaviti se i upita ga:

"Zar Vi ne ćete kazati svoje ime ?"

"Ja se zovem Milan Basta. ja sam Srbin iz Like." "A tako."

Slovenac je šutio. Srbin je očito predvodio izaslanstvo. Na poziv engleskog generala posjedali smo oko stola. Začudilo me je, da nitko nije vodio nikakav zapisnik.

Basta je počeo izlaganjem:

"Gospodo, najprije da vam prikažem vaš položaj. Vi se nalazite obkoljeni od naših divizija, koje su vas zahvatile sa svih strana. Ja zapovijedam jednom divizijom, a kao politički komesar armije nalazim se u zapovjedništvu skupine divizija. Imam, prema tome, točan uvid u situaciju. Vaša se je glavnina, koju smo odrezali pred Dravogradom, već predala. Predao se je i njezin zapovjednika Frane Sudar. Ja sam bio s njim cijelo vrijeme. Vi zapovijedate predhodnicom, koja se je uspjela probiti i koja broji samo nekoliko tisuća ljudi."[14]

1" Ovo je izlaganje bilo više upućeno engleskom generalu nego li nama. Time je Basta htio u očima Engleza umanjiti značenje naše kolone, kao što je to već učinio u predhodnom razgovoru s engleskim generalom. O tome Basta piše:

`7skoristio sam tada malu pauzu pre prelaska na razgovore i napomenuo da sam izneraadjen Sto vidim da su ovdjep-rim jeni Pavelićevigenerali, a da o tome prethodno nismo bili obavesteni. Dodao sam da svu četvorlcu lično poznajem (!) General je odmah odgovorio da su oni došli da se predaju i da me je zbog toga pozuao da se kao saveznici dogovorimo.

- Pred vama se nalazi 300 hi jada vojnika - otpoče general, mirno svoje izlaganje. Ta vojška iz razuna jivih razloga ne želi da se preda varna. Štovise ona je spremna da u slučaju neuspeha ovih pregovora nastavi borbu. Medjutim rat je već zvaniCno završen i nema nikakvog smisla da je prolevati krv. Oni žele da se predaju nama, a pogto smo saveznici mi ćemo kasnije stvar lako rešiti. -

Reagovao sam nenaviknut na ovakove razgovore prilično brzo i nervozno i izneo da ustaškodomobranske jedinice ne broje viš`e od 30.000 judi (tada sam stvarno verovao da ih nema više, rraedjutim tek kasnije se ispostavilo da je u toj pos jednjoj grupaciji bilo oko 100.000 Pavelićevih vojnika, ne računajući Cetnike, ni one koje smo ranije zarobili). Dodao sarn vec

"Naši su uvjeti slijedeći: Čim se vratite, morate u svom logoru izvjesiti bijele zastave i u roku od jednog sata izvršiti organiziranu predaju čitave vojske. U tom slučaju, žene i djeca idu natrag kući, vojnici u zarobljeništvo, a vi oficiri sa svojim kolima i stvarima u našoj pratnji u Maribor. Tamo će se istražiti, da li je tko što skrivio, ili se o nešto ogriješio tokom rata, i krivci će biti izvedeni pred vojni sud. Vi ste, gospodo, zapovijedali divizijama i armijama, i razumljivo je da za svoje vodjenje snosite odgovornost."

Kako je Basta uzeo riječ, tako ju je u ime partizanske delegacije zadržao do kraja. Slovenac je tek jednom zgodom nešto beznačajno primijetio.

Tumač cijelo vrijeme prevodi u pola glasa engleskom generalu, koji sluša šuteći.

General Herenčić uzima riječ, obraćajući se Englezu:

"Nema ni govora o tome, da bi se predaja mogla izvršiti u roku od jednog sata. Kroz to vrijeme ne može se ni obavijestiti sve jedinice. Desetci tisuća ljudi napunili su dolinu, gdje smo se ustavili, i pružaju se u koloni cestom sve do Dravograda i dalje. Mi tražimo, da nam se dadu 24 sata vremena."

Ideja je bila jasna. Treba prividno prihvatiti princip predaje, da se dobije koncesija u vremenu i tako omogući bijeg onima, koji se na to odluče.

Basta, koji vjerovatno sluti, o čemu se radi, odbija kategorički:

"Mi ne pristajemo na nikakvo produženje roka. Upozoravam vas, ukoliko ne pristanete na naše uvjete, naše će jedinice započeti obćim napadajem kroz petnaest minuta."

To znači, da bi napadaj počeo prije nego se uobće vratimo k našima, da ih obavijestimo. Osjećam, da nam je stavljen nož pod grlo. Herenčić se opet obrati tumaču:

"Objasnite, molim, gospodinu generalu, da su uvjeti gospode nemogući, te da se na toj bazi ne da razgovarati. Nije točno, da smo mi samo predhodnica, već se s nama nalazi nepregledno mnoštvo vojske i gradjanskih

mirnijim tonom da jegeneral pogrešno obavešten o jačini neprijate jskib snaga i da naš`protivnik, zato što mu je to u interesu, uveličava broj svojib vojnika. On nema snage za borbu jer je desetkovan, demoralisan i pritisnud sa svih strana našim snagama. Ukratko sam izneo naš stav: saveznici ovo pitanje treba da tretiraju kao čisto jugoslovensku stvar. "

Basti je glavno postići predaju hrvatske vojske partizanima na milost i nemilost, te isključiti bilo kakovu englesku asistenciju. Način, na koji partizani primjenjuju medjunarodno ratno pravo, mora u prvom redu biti sakriven pred stranim promatračima. Zbog toga je Basta čitavim izlaganjem nastojao Engleze prevariti u vezi našim brojem, moralom, rasporedom i značenjem. Podvalio im je čak, da pozna osobno hrvatske izaslanike, da bi mogaq ako bi trebalo, nastupiti odmah kao svjedok protiv nas. Medjutim, sam u svojoj knjizi neizravno priznaje, da nije ni jednog od nas poznavao, jer aludirajući na šefa naše delegacije (generala Herenčića) kaže:

"...Kasnije sam saznao, da je to bio Tomislau Sertić, po čin¢s general NDH i ustaški pukovnik. "
General Sertić nije, medjutim, uopće bio u našoj koloni.

osoba. Mi bismo željeli, da gospodin general pošalje engleske promatrače, da se uvjere o tome, čiji su podatci točniji."

Ne dolazi u obzir. General se ne želi uplitati u stvari, koje se tiču samo njegovih saveznika. Medjutim, uvidjajući nemogućnost partizanskog ultimatuma, general se ipak odlučuje na posredovanje. Tumač prevodi, obraćajući se Basti:

"Gospodin general predlaže, da se rok predaje produlji na dva sata." Basta odreza:

"Ne smatram potrebnim to produženje. Čak je i jedan sat previše." Zatim nastavi, obraćajući se Herenčiću:

"Vi zapovijedate organiziranom vojskom i sigurno imate svog zamjenika, kojemu trebate samo poručiti nalog za predaju. Vi se sami ne morate uobće ~ raćati k vašim jedinicama, nego pošaljite oficira za vezu, a vi ostanite odmah ovdje s nama."

Da li smo već u klopci, iz koje nas ne će više pustiti? Nastojao sam se pokazati mirnim i ravnodušnim, da bi moje riječi bile uvjerljive:

"Odluke takvog značaja ne mogu se dojaviti preko posrednika. Osobna prisutnost zapovjednika neobhodno je potrebna, da bi mogao čitavim svojim autoritetom djelovati na podredjene, jer je prirodno, da reakcija na vaše uvjete bude raznolika."

Cekali smo napeto odgovor. Basta, medjutim, nije ustrajao na tome, da mi moramo odmah ostati. Njemu je sigurno bilo svejedno, da li nas ima nekoliko sati prije ili poslije.

Nekoliko puta tokom svog izlaganja partizan je naglasio, da mi zapovjedamo organiziranom i discipliniranom vojskom, te da ne predstavlja nikakav problem izvršiti urednu predaju. Partizan je znao, da do organizirane predaje ne može doći, jer će sama vijest o predaji dovesti do bijega mnogih skupina i pojedinaca u šumu, svijesnih, da je predaja za velik dio jednaka odlasku u smrt. Partizan je htio, medjutim, engleskog generala uvjeriti, da je moguće organizirano izručenje, da bi tako unaprijed opravdao krvoločne dogadjaje, koji su se spremali, davši im karakter represalija zbog neizvršenja ultimativnog zahtjeva predaje.

General Herenčić izlazi s novim argumentima, tražeći više vremena. Basta je uporan.

"Nemojte, gospodo, suvišno zatezati razgovor. Vi ne ćete imati nikakvih poteškoća za izvršenje predaje, jer mi znamo vrlo dobro, da je vaša vojska sita borbe i da jedva čeka da položi oružje."

Engleski general takodjer gubi strpljenje. Saobćuje nam preko tumača, da englesko oružje stoji na raspolaganju partizanima i da su nam engleski tankovi već zatvorili put, imajući na dometu svoje vatre naše logorište. Tumač se zatim okrenu partizanima:

"Gospodin general pita, da li našim saveznicima treba još pomoći u oružju."

Basta uzvraća ljubazno i oholo:

"Zahvaljujem gospodinu generalu na ponudi, ali mislim, da za sada ne će biti potrebna daljnja pomoć. Ukoliko ustreba, mi ćemo se gospodinu generalu naknadno obratiti."

Nezaboravan mi je osjećaj poniženja i bijesa, koji je kod mene izazvala generalova ponuda partizanima. Hrvatsko mnoštvo iscrpljeno, umorno, gladno i nemoćno sleglo se pred Engleze, tražeći od kulturnog pobjednika zaštitu od pokolja, i našlo je engleske tankove, odredjene, da baš taj pokolj omoguće. Bilo je u generalovoj ponudi partizanirna, uostalom sasvim suvišnoj, cinizma, koji onda još nisam mogao shvatiti. Nestao je i zadnji tračak nade, da bi predajom Englezima i stavljanjem pod zaštitu medjunarodnih zakona izbjegli cr<ienim krvnicima. Medeni mjesec protuprirodnog i kobnog braka komunizma i demokracije bio je još u punom jeku. Englez je partizane upravo ostentativno nazivao saveznicima, bio neprestano pun brige, da im pomogne, pun obzirnosti, da ih ne povrijedi. Tada se još nije mogla ni naslutiti Churchillova izjava, da je pomaganje Tita bila njegova najveća pogrješka tokom rata.

U težnji, da se pod svaku cijenu postigne barem engleska kontrola sudbine naše vojske, general Herenčić zatraži, da Englezi pošalju komisiju, koja bi imala posredovati kod razoružanja i biti jamac zakonitog postupka prema zarobljenicima.

Englez se obrati partizanima:

"Da li naši saveznici žele, da pošaljemo komisiju, koja bi irn bila pri ruci kod izvršenja predaje?"

Basta glatko odbije:

"Hvala lijepa. Ne čini nam se potrebno." General Herenčić na to replicira:

"Ali mi ipak tražimo, da engleska komisija bude prisutna." Englez odsječe suho:

"Vi nemate što tražiti. To je stvar samo naših saveznika, ukoliko žele našu prisutnost."

General Herenčić ne popušta: "Mi ne možemo jamčiti, da će predaja biti izvršena", na što Englez uzvrati prijeteći: "Ako se to ne izvrši, mi ćemo vas poslije jednog sata početi bombardirati."

Sva su nam vrata silovito zalupljena u lice. Izlaza nema. Još jednom uzimam riječ, da barem neku koncesiju iščupamo u dramatičnoj borbi za vrijeme:

"Ako već nema odstupanja od vašeg roka, držim, da taj sat ultimatuma

ne može prije početi teći, nego se mi vratimo našoj koloni, za što nam je potrebno 20 minuta vožnje."

Bio sam uvjeren, da će i to biti bez daljnjega odbijeno. Začudio sam se, kad su na tu jedinu koncesiju pristali.

Basta pogleda na sat:

"Dobro. Rok ultirnatuma počet će teći do 20 minuta. Mi smo gotovi." Svi smo naglo ustali. Pozdravili smo vojnički engleskog generala i bez riječi požurili k vratima.

General Metikoš i Servatzy pročitali su nam istinu sa zemljanih lica.

"Imamo rok od jednog sata za predaju partizanima. Englezi peru ruke od svega i podpuno nas prepuštaju njima. Idemo žurno natrag."ls

Blijedi, bez riječi, odemo kolima. U dvorištu prodjemo kraj nekih partizana i partizanki. Gledaju nas ravnodušno, kao da ih se ne tičemo.

Na čelu kolone dočekuje nas puna nervoze i ozbiljnosti velika skupina domobranskih i ustaških časnika. Medju njima su i neki ustaški dužnosnici. Svi se odtnah skupe oko nas. General Herenčić ukratko izloži tok razgovora, držanje Engleza, partizanski ultimatum:

15 Bečki katolički list *Die Furche u* broju 23. od 7. lipnja 1958. donosi iz pera svog dopisnika Aleksandra Kellera članak pod naslovom: *210.000 judi za jedan automobil", u* kojem opisuje dramatičnom živošću razgovor s engleskim generalom i naše suočavanje s partizanima.

Uvodno kaže Keller o hivatskoj vojsci:

"tvakon tispje3`nih borbi s bugarskim trupama i Titovim partizanima, bjegtcnci supre.;'IiT ravts i 15. svibnja dosegli bleibur3`ku dolinu. Zapovjedajućt generali htjeli su svoje jude prema odredbama Ženevske konvexxcije predati Englezima...

Kasnijim tvrdnjama, da hrvatske trupe nisu bile nikakva vojska, mora se uzvratiti, da je Hrvatska Država zaista postajala te bila priznata od tri velesile: Njemačke, Italije i Japana, kao i da je bila priznata formalno od Švicarske. Ona je, prema tome, imala pravo postaviti svoju obranbenu vojskzc... Ova je vojska odgovarala stanovi.itu ameri.čkog javnog ttsžiteostva Roberta H. Jacksona; koji je u Nurnberš`kom procestt zastupao tezu, da svaka država ima pravo postaviti obranbenu vojsku, jer se logiCno jednoj državi ne može oduzeti pravo, da se brani. "

U zaglavku svog članka Keller govori o jezovitom otkriću, prema kojem je sam Bakarić u pijanom stanju tokom jednog primanja otkrio, da je engleski general dobio na dar luksuzni auto Packard, za koji je prodao cijelu hrvatsku vojsku partizanima.

O dogadjajima kod Bleiburga pisao je i njemački časnik Kem u svojoj knjizi *"General von Pannwitz und seine Kosaken"*, koja je objavljena prošle godine (1965J u Njemačkoj. Pisac posebno istic`e engleski cinizam i bezdušnost, koji su u tolikoj mjeri pridonijeli htvatskoj tragediji. S poznavanjem i simpatijama iznosi nastojanja hrvatskog izaslanstva, da od engleskog generala postigne primanje u zarobljeništvo hrvatske vojske:

"Uzalud su zaprepaš`teni Hruati pokuš`avali razložiti Englezima nemogućnost njihovog postupka. Zapovjednik jeprimijetio sasvim mirno: "Tito je obećao znadalu Alexandeni postupati Covječatuki sa zarobljenicima."

"... U 4 sata popodne engleski su topnici već stali iza svojih brzometnih topova. Zrakoplovi Spitfire prelijetali su prijeteći u visini od samih 20 metara preko logora... "

"Englezi nas izručuju partizanima. Ja se kao ustaški časnik ne ću predati, već idem u šumu. Mislim da je najbolje, da general Štancer preuzme zapovjedništvo i zajedno s vama ostalima donosi daljnje odluke."

General Boban nadovezuje:

"Ni ja se predati ne ću, nego idem s mojima u šumu."

Neki se zapovjednici vraćaju odmah svojim jedinicama. Drugi stoje neodlučno. Ubitačna konsternacija zaustavlja mozgove. Totalnost katastrofe je neslućena.

General Tomašević predlaže, da se ponovno ide Englezima.

"Neka ide jedan domobranski general zajedno s generalom Štancerom, koji će kao stari austrijski časnik i teški ratni invalid možda više imponirati Englezima."

"Niste li vi bili tamo?! Nikakva promjena ne dolazi u obzir. Proteći će ovaj dragocjeni sat, vi ćete se naći još kod njih, a onda je sve gotovo."[16] "Pa što možemo? Ne ću valjda, kao stari general ići u šumu!" "Meni drugo ne preostaje."i7

Neki domobranski general veli:

"Ja znam, da se ustaški generali ne mogu predati, jer im je sudbina zapečaćena, nu mi drugi, koji smo bili samo vojnici, bez veze s politikom,

16 General Štancer je na čelu nove delegacije ipak otišao Englezima. Izgleda, da ga engleski general uopće nije primio, nego ga je dao uputiti ravno u partizanski stožer, gdje ih je dočekao Basta, koji o tome piše ovako:

"Treć je bilo prošlo dogovoreno vreme za slanje nageg ultimatuma za predaju naprijate ja. Ali nisam čestito ni seo, ni upola isprlčao rez2sltate pregovora, kada javise da neki novi ustaš`ki generali traže da dodju kodglavnog komandanta... Najstariji od njib, general pukovnik Slavko Štancer, komandant kopnene vojske IVDH, suv, visok Cičica bez jedne ruke, reče da traže engleskog ili nekog drugog komandanta s kojim bi bteli da razgovaraju o predaji. Obratio sam se novim pregovaračima i rekao da smo mi ovde najstarija komandajugoslavenske armije i da se jedino nama mogis predati...

"Sve što mogu da kažem o vašoj sudbini, nastavio sam, to je da ćete biti tretirani po medjunarodnom pravu. Da li će biti formirana mešovita komisija u kojoj bi bili i predstavnici saveznika radi ispitivanja vaše odgovornosti i krivice ? Ne mogu vam ništa sigurno reći. Ponav jam i mi smo regularna armija i držaćemo se svih pravila... "

"...Pružanje otpora i posle objav jenog zavr3`etka drugog svjetskog rata može se samo okvalifikovati kao odmetniS`tvo. Mi vam pnižamo pos jednju š`ansu pa ćete u koliko dodje do organizovane kapitulacije i izvršenja našeg zahteva, bitno olakšati vašu sadašnju i bisdućati situaciju. "

Štancer je posle ovoga stao mirno, pozdravio, odgovorio da prlhvata uslove i zatražio da ga napustim.

Tako je 15. maja 1945. godine izmedju 16 i 16,30 časova prestao organizovani otpor neprijate ja i time završen dnsgi svetski rat na teritoriji Jugoslavije. "

[17] Nedavno sam imao priliku usporediti moje zapise sa sječanjima generala Herenčića, koja se, osim u nekoliko nevažnih pojedinosti, poklapaju s mojim uspomenama. Na dva tri mjesta uzeo sam u obzir neke nadopune generala Herenčića u vezi s njegovim osobnim nastupom pred engleskim generalom.

nalazimo se ipak pod zaštitom medjunarodnog ratnog prava."

Nema jasne predočbe o tome, što treba učiniti. Usprkos mnoštvu, koje nas okružuje, čini mi se, da se svatko osjeća sam, pritisnut o zid i suočen s propašću, upućen na svoje misli i odluke.

Izadjem iz skupine i požurim ustaškim dužnosnicima, koji su se bili koncentrirali pod vodstvom stožernika prof. Kaštelana. U najkraćim potezima izložim naše stanje.

Neki su mišljenja, da treba izvršiti organiziranu predaju, koja bi nam osigurala zaštitu medjunarodnog prava. Drugi smatraju, da nas od partizanskih zločina ne će ništa zaštititi, kao ni do tada. Prvi na to uzvraćaju, da će se Englezi zacijelo brinuti za sudbinu onih, koje oni sami izručuju, dok će bjegunci, nakon predaje, biti sasvim sigurno stavljeni izvan zakona.

Svi nastojimo sabrati misli, koje se kovitlaju, izbjegavaju nadzoru, sukobljavaju, blijede. Usred mozga čekićem tuče nevidljivi sat, odbijajući dragocjene sekunde kobnog roka, koji vrtlogavo promiče, troši se, nestaje.

Koja će sudbina biti onih, koji se predadu; koja onih, koji bježe?

Diskusija je ubrzana, nervozna. Svatko osjeća potrebu, da čim prije zaključi, prekine. Moje mišljenje, da je sudbina viših dužnosnika zapečaćena, ako se predadu. Oni ne mogu više nikome pomoći. Naprotiv, mogu otežati sudbinu onih, s kojima se nadju.

Dužnosnici se razilaze. Moraju stići čim prije do svojih skupina, do svojih obitelji, rasutih po kotlini, prislonjenih uz obronke duž beskonačnog puta. Jedni su iskoristili preostale minute, da se sa svojima dogovore i odluče na bijeg. Drugi će se, ne videći u bijegu nikakva izlaza, bespomoćno predati sudbini.

Kakvoj sudbini? Ne će li, možda, ipak oni, koji se predadu, biti bar donekle zaštićeni medjunarodnim zakonima i ugovorima o postupku sa zarobljenicima? Da li će Englezi ostaviti hrvatsko mnoštvo na milost i nemilost partizanskih ubojica, ili će osjećati moralnu suodgovornost za sudbinu vojske i naroda, koji su se, konačno, njima predali? Hoće li bjegunci naći spas u bijegu, ili će tek pohrliti ususret katastrofi, kojoj bi htjeli izmaći?

"Kamo ćete Vi, profesore?", pita me neki dužnosnik.

"Moram potražiti neku jedinicu, koja se ne će predati, nego će krenuti u šumu. Ne vidim drugog izlaza."

Ubrzo ostajem sam i u nedoumici: "Komu bih se pridružio?" Pogledam oko sebe... Iz grupe časnika se je izdvojio general Boban. "Na koju ćete stranu Vi?", pitam ga. On će sigurno u šumu, mislim.

Možda i mene pozove? On će se u šumi snaći. Njegovu bi se iskustvu, čini mi se, čovjek mogao povjeriti.

Boban samo mahnu u neodredjenoj gesti: "A, idem ovamo."

Neodlučan, puštam ga, da podje. Ne želim mu se nametati. Ta, bira se društvo za život i smrt.

Časničku skupinu napušta i Herenčić. I ode cestom kroz kolonu, te ga presretnem.

"Idem još obavijestiti neke zapovjednike", odgovara mi, "a onda ću skrenuti lijevo u šumu. Tamo gore možemo se naći."

Mjesto sastanka i suviše je neodredjeno. Mogu, tražeći ga, ostati bez ikoga.

Prošlo je preko 20 minuta od ultimativnog sata. Nakon kraćeg razmiš ljanja, odlučim se pridružiti jedinicama Ustaške obrane.

Od nekud preda me ispade bojnik Obrane M, sa zaručnicom. "Gdje su naši najbliži položaji", upitam ga.

"Gore u šumi nalazi se na osiguranju lijevog krila jedna naša satnija." "Dobro. Idem gore, da im se pridružim." "Idemo i mi s Vama."

Uzmem strojopušku i dva komada dvopeka, te nas troje krenemo uza stranu.

Do jedinica za osiguranje nije još bila stigla vijest o englesko-partizanskom ultimatumu. Satnija je mirno počivala, razdijeljena u rovove, koji su se bili razasuli po pristrancima. S izloženih točaka pazili su skriveni stražari.

Satnijom je zapovijedao ustaški bojnik Vrban, koji nam izidje u susret. Govorimo ispod glasa, jer to je pravilo na položajima u vjerovatnoj blizini neprijatelja.

"Saobćite, bojniče, momcima, da nas Englezi hoće da izruče partizanima. Držim, da se Vaša jedinica ni u kojem slučaju ne smije predati. Zato sam i došao pridružiti se vama i dijeliti zajedničku sudbinu."

Doskora se oko nas okupiše čarkari. Bojnik Vrban ukratko im objasni, o čemu se radi, i naredi formiranje skupina od desetak vojnika svaka, koje bi se onda samostalno probijale, bilo natrag u Hrvatsku, bilo dublje u Austriju.

Vojnici instinktivno teže, da ostanu uz svog zapovjednika. U skupini, kojom krećemo u šumu bojnici Vrban, M. i ja, ima nas već četrdesetak. U brzini se uništava oružje, koje treba napustiti. Samih nekoliko minuta nakon mog dolaska, već smo u pokretu probijajući se u Karavanke.

Nad Bleiburškim poljem prijeteći lete engleski zrakoplovi.

Buenos Aires

Danijel Crljen

Gornji iskaz, iako je on dosta dulji i iscrpniji od onoga objavljenog u knjigama *La Tragedia de Bleiburg* (1963.) *i Operation Slaughterhouse* (1970. i 1995.), doslovno prenosimo iz *Hrvatske Revije* od prosinca 1966., gdje ga nalazimo na str. 263-297 pod lakonski kratkim, rječitim naslovom *Bleiburg.* Iz dubokog poštovanja prema uspomeni na Danijela Crljena kao uglednoga hrvatskog djelatnika još u njegovoj ranoj mladosti, kao istaknutoga odgojiteljadomoljuba u godinama Nezavisne Države Hrvatske i kao vrlo plodnoga pisca kroz punih 50 godina života u tudini, najviše u Argentini, ovdje objavljujemo čitav njegov članak, ne mijenjajući čak ni neke bilješke, premda se one točno poklapaju s detaljima iznesenim u Dokumentu 11. ovoga djela. Neka iz ovoga Dokumenta, iz trećega Poglavlja, iz Dokumenta LVIII. i iz drugih iskaza hrvatski čitatelji vide da je borbeni moral *Hrvatske vojske u* borbi i nadljudskim žrtvama za Državu Hrvatsku, čak i u predvečerje najveće tragedije u hrvatskoj povijesti, bio zaista na zamjetnoj visini.

Dokument IV.

Sutradan 15/V kada se je svanulo, narod se je spremio za pokret i do malo vremena krenulo se je dalje. Ali kada je početak kolone došao po sredini polja, izdata je zapovjed, da se zaustave. A poslije kratkog vremena dodje naredjenje, da se sidje sa ceste i krene prema sredini polja. Neka se cijeli narod prikupi i smjesti na tom polju. A to je bilo tragično Bleiburško polje. Narod je, i ne znajući o čemu se radi, izvršio naredjenje i za 1 sat glavnina kolone je prikupljena i po polju razmještana. Sa nestrpljenjem očekivalo se je daljnji razvoj dogadjaja.

U 9 sati primjetismo na zapadnoj strani polja gdje pridolaze engleski tenkovi te su se postavili jedan do drugoga, u ne velikom razmaku, sa namjerom da nam zakrče put. Čim su se tenkovi razmjestili začuje se šum aviona, pak nakon nekoliko minuta nad nama je kružilo 12 engleskih aviona u vrlo niskom letu. U narodu, i ne sluteći o čemu se radi, nastalo je neizmjerno veselje. Narod je od veselja rukama pozdravljao avione, a neki su od radosti u zrak bacali krpe. Piloti su iz aviona mahanjem ruku odzdravljali. Hrvatske zastave su viorile na sve strane pak pjesmi i veselju nije bilo kraja.

Tako je to veselje potrajalo do 2 sata poslije podne. A onda se je pronio glas kroz narod da je engleska komanda pozvala nekoliko naših generala na pregovore. Na te vijesti zašutjela je pjesma i ljudi su se uozbiljili, nestrpljivo i sa zebnjom očekujući rezultat pregovora.

Četvrt sata prije 4 sata došla je tužna vijest, da su naši predvodnici podpisali predaju, te da su ovi uvjeti: cjelokupne hrvatske oružane snage

imaju se u cjelosti sa svom opremom i oružjem predati engleskoj vojnoj komandi. A sa tim uvjetom, da će ih engleska komanda predati Titu uz garanciju, da se neće nikome ništa dogoditi. Svatko može, koliko civili, toliko vojnici, bez ikakvog straha, povratiti se mirno svojim kućama.

Točno u 4 sata, izdato je naredjenje, od hrvatske vojne komande, da se poskidaju nacionalne zastave i na njihova mjesta, da se istaknu bijele, u znak predaje.

Na tu vijest ljudi su ostali zabezeknuti, te su u većini odmah na zlo pomislili, govoreći: "Sve je izgubljeno".

Kad su se digle bijele zastave, već su bili došli engleski oficiri sa nekoliko partizanskih, koji su sa zadovoljstvom osmatrali plijen. Par minuta poslije 4 sata započela je predaja. Nedaleko nas nalazio se jedan oficir, poznanik moga prijatelja, pa sam opremio prijatelja do njega, da ga priupita, da li zna što detaljnije o pregovorima. Kada se je povratio, kaže mi: "Našao sam ga u šatoru gdje plače, te je već poskidao sve sa sebe i kod njega je žena i sin"n govori mi kroz suze: "Moj prijatelju, propali smo i sve je izgubljeno! Englezi će nas izručiti Titu, a on će od nas raditi što ga je volja. Dobar dio oficira sa vojnicima, zaključili su, da se neče predati, već će radje otići u šumu, pa što Bog dade. I ja bih to radije učinio, kad ne bi imao sa sobom ženu i sina, ali kuda ću s njima. Zato sam odlučio sa njima se povratiti natrag pa šta bude".

Moram napomenuti, da za 8 dana našeg povlačenja, nije na nas palo niti kaplje kiše. A kratko vrijeme prije početka predaje stvorili su se nenadano nad nama gusti oblaci, te je započela padati sitna, gusta kiša. Svakome u to vrijeme bilo je u duši sve sledjeno, a kiša je napravila, da je postalo još ledenije.

U tom očaju, i ne znajući što da radimo, primjetim ja generala R. Bobana, gdje prema nama ide sa nekoliko oficira. Preko ledja nosi šmajser, a u ruci tašku. Blijed je bio kao krpa i previše zabrinut. Koliko on, toliko i cijela njegova pratnja. Kada su došli na nekih dvadesetak koračaja od nas, zaustavili su se. Tada se okrene general Boban nekom pukovniku koji se je nalazio sa njime, te mu nešto stao govoriti. Poslije par časaka Boban mu je pružio ruku, a puk, je vojnički pozdravio i povratio se je natrag. A Boban sa ostalima produžili su naprijed. Ovaj pukovnik, učinivši dvadesetak koračaja, zaustavio ga je jedan satnik i stao ga nešto pitati. Poslije par minuta dodje k njima jedan drugi oficir, u crnoj uniformi, a u takvoj je bio i pukovnik. Mislim, da je to bio general V. Luburićls, te se stane s njim razgovarati. Nije prošlo mnogo vremena dodje k njima prof. Danijel Crljen i profesorica Irena Javor. Kada su oni došli kod njih vrlo kratko se kod njih zaustave, a

onda svi, osim satnika, produže u pravcu kuda je otišao general Boban.

Nakon toga odlazim u šumu da donesem drva, odnosno, kolaca za šator, jer je kiša padala. Na brdu, obraslom gustom šumom, bile su crnogorske nacionalističke jedinice, a još više po vrhovima, Bobanovi ljudi bili su osiguranje. Poslije toga gledaju kako se odvija predaja.

Kad smo došli blizu samog mjesta, kuda se vrši predaja, vidimo gdje se uglavnom predaju civili, starci, žene i djeca. Medju njima nešto vojnika i po koji mladi oficir. Kako se koji predade, odloži sve oružje na lijevu stranu ceste, te ga odmah svrstaju u četveroredno kolonu. Već smo bili dobro prokisli i, to osmatrajući, skoro mi je došlo da proplačem, pa sam pogledao prema oblacima i rekao: "Evo i naš Bog plače".

Još do tada ja sa prijateljem nisam bio zaključio što da napravimo, pa ga tada upitam za mišljenje. A on meni tada odgovori: "Ja vidim, ako se predademo, da nam se slabo i crno sprema. A ne predati im se sada i otići u šumu, moramo gore nego zvijeri patiti i sa partizanima stalno voditi borbe. Prije ili poslije sve će nas pohvatati i poubijati. Tako i tako težko, i po čudu mogli bismo prošvercovati život A za to sam ja odlučio predati im se, jer i ovako uslijed bolesnih nogu ne mogu dalje pješačiti. Što me prije ubiju prije će me riješiti ovih patnja!"

Ja sam do toga časa imao misao nikako ne dati se dobrovoljno partizanima u ruke nego sa ostalim otići u šumu, pa što Bog dade. Ali kada sam, razumio njegovo mišljenje, da je odlučio predati se i da se moramo, ako ja odbijem predaju, možda, zauvijek rastati. Popustio sam u svojim odlukama, a vidjevši, da su se počeli i viši oficiri predavati, čak i domobranski pukovnici, ustaški satnici, stari emigranti i ostali, zaključim, da ću se i ja predati. Kada smo se sporazumili za predaju, uzmemo sa konja u rančeve nužniju prtljagu, a ostatak porazbacamo po zemlji te konje pustimo. Natovarimo na ledja rančeve, pa smo otišli sa strane, na jednu malu uzvisinu, da bolje možemo osmatrati tok predaje. Tu je bilo ganutljivih prizora za vidjeti. Dvadesetak metara od samog mjesta predaje tu su se rastajali muževi od žena i djece. Braća od roditelja, nejaka braća i sestre od rodjaka i prijatelja i svi su u grčevitom plaču. Muževi su poslali žene i djecu, da se predadu, kao i sinovi svoje roditelje i ostale, a oni su ostali tu i kada je došla noć, razbježali se po šumama.

Partizani su kao lješinari samo vikali: "Oficiri naprijed". Kako bi se koji predao, odmah su ga odvajali od mase i poveli u nepoznatom pravcu.

Na mjestu, gdje se je bacalo oružje, kroz malo vremena, nagomilala se je vagonska količina oružja, pa nepažnjom eksplodiralo je nekoliko ručnih granata, i teže ranilo nekoliko ljudi. Ja i prijatelj tu večer nijesmo se nikako mogli odlučiti za predaju. A kada je došlo 6 sati na večer, već se je bilo

počelo mračiti. Englezi narede, da se prekida s predajom, da svaki tu noć prenoći gdje zna, a sutra u 8, da će se predaja nastaviti.

Tu večer, od cijele kolone možda se je bilo predalo jedna trećina. Kad je prekinuta predaja, svatko se je gledao sa toga mjesta udaljiti što daije. Zato se je cijeli ostatak ljudstva povukao sa desne strane ceste u brdo, gdje je bila gusta šuma.

Mi dvojica smjestili smo se u pola brda, te smo gledali, da budemo u sredini, radi opreznosti.

Kada smo odredili gdje ćemo se zaustaviti, rastvorimo prtljagu sa sebe te sjednemo na nju. Na nama je bilo već sve promočeno, a kiša je još uvijek padala sa istim temporn. Još smo imali nešto hrane, moj prijatelj je počeo da jede. Pokušam i ja, ali premda sam bio gladan, nijesam mogao progutati. Kada je nadošla crna noć, zle slutnje su se postostručile i srce je htjelo od žalosti da iskoči.

Na blatnjavu zemlju prostrli smo šatorsko krilo, a poviše njega dvije deke te na vrh još jedno krilo. Rančeve smo stavili za jastuke, a izmedju jastuka jednu kožnu torbu, sa ostatkom hrane i tako mokri smo legli.

Premda sam bio vrlo umoran i sav skršen nijesam mogao nikako da zaspem, jer su mi se stalno zle misli i slutnje motale po glavi. Na posljetku, teškom mukom, možda oko 12 sati, ipak sam usnuo.

Kada sam se probudio, već je bilo sunce isteklo, skočim i u čudu gledam naokolo, jer okolo nas nikoga nikuda ne mogu vidjeti. Podignem se na noge i tek tada opazim malo podalje tu i tamo, po par ljudi. Tada probudim prijatelja i rečem mu što je na stvari. On brzo skoči, pospremimo prtljagu, ali tada primjetismo, da nam je odnešena torba sa hranom. Gledam svuda naokolo, da je ne bi negdje primjetili, ali njoj nigdje traga. Pogledamo jedan drugoga, i ja mu rečem, da ćemo biti lijepi, bez hrane. Ati on mi odgovori, da nam je još trebalo da se i to dogodi. Metnemo rančeve na ledja i uputimo se niz brdo, gdje smo opazili jednu skupinu ljudi. Kada smo došli do njih, upitarno ih, da li oni znaju kuda je otišao ostali narod, koji je prespavao ovu noć, okolo nas u ovoj šumi. Oni su nam odgovorili: Ta nijeste čuli, kada su poslije pola noći obilazili naši oficiri i ljude nagovarali da se ne predaju, već da idu sa njima, pa da će se svi skupa povlačiti u šume. Velika većina ih je poslušala i otišla sa njima. A oni koji nisu htjeli sa njima otići, čim je svanulo, otišli su dolje na cestu sa namjerom, da se predadu Englezima. A onda ja njih upitam: "Pa dobro, što ste vi tu ostali i nećete da idete dalje". Na to mi jedan odgovori: "Noćas kada su nas zvali naši oficiri, da idemo sa njima, ja sam bio za to i još neki, a većina je njih bila protiv toga. Onda smo i mi da se ne cijepa društvo odustali da idemo. A sada, kada je već kasno, sada se svi kaju što nismo otišli. I neka je sada kasno, da znamo sa kojim su pravcem naši otišli, pa da smo sigurni, da nećemo naići na jače partizanske odrede,

krenuli bi za njima". Tada pitaju nas, što mi mislimo. Mi smo im odgovorili, da smo čuli noćas naše oficire, da bismo rado bili otišli sa njima. A sada je već kasno o tom raspravljati, jer od toga nema nikakove koristi. Zato, nam ne preostaje drugo, nego otići predati se Englezima. Tada smo se sa njima pozdravili i krenuli niza stranu u pravcu ceste.

Kada smo napustili dotičnu skupinu, oni su se počeli svadjati tko je kriv, da noćas nijesu otišli i stali su bacati krivnju jedan na drugoga. Iduči prema cesti naišli smo na nekoliko manjih skupina naših ljudi. Svi su se oni medjusobno prepirali za to što nijesu otišli s oficirima. Sada, vidjevši da nema druge, idu i oni, da se predaju. U razgovoru sa njima izašli smo na cestu i krenuli u pravcu kuda se je sinoć vršila predaja. Kada smo došli do tog mjesta našli smo tu još naših dvadesetak ljudi. Engiezima ni partizanima nigdje traga. Sve oružje je već bilo odvučeno. Na tom mjestu smo ostali jedno četvrt sata. Kroz to vrijeme sakupilo se nas oko 71 ljudi, jer i one grupe, na koje smo prve naišli, vidjevši da već nema drugog izlaza, zaključili su da će se predavati, pa su se pridružili nama. Kada nas se prikupilo tako lijepi broj, krenuli smo cestom u onom pravcu, kojim su sinoć Englezi slali naše ljude koji su se predavali. Tako smo pješačili samo dva km., kada prema nama dodje jedan vod partizana. Tu su nas zaustavili, postrojili u četverored i u pratnji od šestorice njih krenuli smo dalje. Ostali partizani produžili su u pravcu mjesta predaje sa namjerom, da kupe ostatke ljudi.

Pod pratnjom partizana pješačili smo još jedan km. i pred mjestom Slovenjgradec stigli smo kolonu.

Križni put

U Slovenjgradecu su se nalazili jaki odredi partizana, pomješani sa Englezima. Tada nas pratioci predadu njima, a oni se povrate natrag, Preuzelo nas je nekoliko partizana sa dva engleska vojnika i priključili koloni. Kolona je bila zaustavljena sinoć u tom mjestu i tu noć su u njemu po ulicama prenoćili. Poslije pola sata još je bila dovedena jedna oveća grupa naših, koji su u namjeri, da se pridniže Bobanovima jedinicama zalutali i upali u ruke partizana.

Oko 10 sati 16. V. izdata je naredba, da kolona krene u pravcu Dravograda. Kolona je krenula postrojena u četverored, a sa obje strane išao je kordon partizana, naoružanih sa šmajserima, a samo se je tu i tamo moglo vidjeti po kojeg Engleza. Išli smo sa desne strane rijeke Drave, te u 11 sati došli do jednog drvenog mosta, na kojem je bila engleska straža. Započelo se je prelaziti preko mosta u manjim skupinama, jer je most bio slab i nesiguran za podnijeti veći teret. Na lijevoj strani Drave dočekali su nas još jači odredi partizana, do zubi naoružanih, a bilo ih je dosta na

konjima. A kada smo prošli most, više Englezima ni traga nije bilo. Tek tada smo potpuno progledali i vidjeli kuda smo upali. Ali tada je već bilo prekasno za stvaranje bilo kakovih planova.

Dok su bili partizani pomješani sa engleskom vojskom, nijesu tako brutalno sa nama postupali. Ali kada smo prešli na lijevu stranu rijeke, gdje već nije bilo Engleza, dočekali su nas partizani kao bijesni lavovi. Najprije su nas natjerali, da užurbano marširamo, pa kada bi netko od iznemoglosti malo zaostao ili ne bi pravilno išao u svome redu, tukli bi ga sa kundacima ili drvenim palicama. Tako u tom užurbanom i prisilnom maršu, stignemo oko 5 sati poslije podne u predgradje Dravograda.

U Dravogradu nas dočekaju novi odredi partizana, koji navale na nas kao lješinari, pa su počeli sa generalnom pljačkom. Bili su postrojeni u gustom kordonu, sa obje strane kolone, pa kako bi koji od njih na kome što primjetio, naime sat, prsten, ogrlicu, nalivpero i slično, munjevitom bi brzinom vlasniku oduzimali. Uz jednostavne riječi: "To je tebi, druže, nepotrebno". U mom redu prvi od lijeve strane nalazio se je jedan mladić u domobranskoj uniformi. Imao je na ruci prsten, uspomena od pok. oca i na istom mu je urezana očeva slika. On taj prsten je počeo nositi od 16 godina i nije ga nikada skidao s ruke. Tek kako se je poslije još razvijao prsti su mu postali deblji pa poslije, da je i imao volju, da ga skine, nije već mogao. I tako ga je morao stalno držati na ruci. Čim smo došli u Dravograd, a kako je on bio na kraju, odmah je on upao u oči i njegov prsten. Jedan partizan najuri na njega. Mučio se je neko vrijeme okolo njega, ali kada je vidio da ga ne može izvaditi, pustio ga je. Tako je do malo napravio i drugi. Po izgledu ova su dvojica bili sa granice Hrvatske i Slovenije. Ali kada je upao u ruke trećemu, već nije bilo šale. Ovaj je bio Srbijanac, pa ga je odmah i srpskim najgorim izrazom pozdravio i nastavio je: "Bre, majku ti banditsku, skidaj to sa ruke". Ovaj mu dečko pruži ruku i pokaže, da bi mu on to rado daq premda mu je mila uspomena od pok. oca, ali da se ne može izvaditi. U to mu reče: "Vidiš, već su se drugi mučili, pa ga nijesu mogli izvaditi". A on će na to: °Što ga nisu mogli izvaditi. To ti lažeš banditu. Vidjet ćeš kako ću ga ja lako skinuti". Tada mu uhvati ruku i stane se mučiti oko prsta. Vrtio je i lomio sa prstom, ali sve bez koristi. A kroz to vrijeme ovaj dečko od bola vrištio je kao zmija. Kada se je izmučio ovaj partizan i, vidjevši, da prsten nikako ne može da skine, izvadio ga je iz kolone i negdje poveo, pa ga uopće više nisam vidio.

Kada smo došli prema vratima jednog magazina, mene uhvate za ramena i za ruke dva jaka partizana i tisnu me kroz vrata unutra. Čim sam došao unutra, donijeli su mi prema glavi dva pištolja i zavikali: "Ruke uvis!" Kad sam digao ruke, jedni su mi džepove pregledavali, a drugi ranac. Kad su mi sve pokupili, što im se je svidjelo, pustili su me vani. Kad smo došli

usred grada na jednu raskrsnicu, gdje se na desnoj strani nalazi most preko Drave, tada su nas razdvojili. Dva reda su ih hodila uz obalu Drave, a dva reda, u kojima sam se nalazio ja sa prijateljem, krenuli su preko mosta. Kada smo bili na sredini mosta bacim ja pogled na one, što su kretali uz obalu Drave, pa ću prijatelju: "Što misliš, tko će bolje proći: mi ili oni tamo?" A on će ti meni na to: "Bog sami zna i ako nas on ne spasi, nikada nećemo svojih vidjeti".

Kada smo prošli most, pravo se je pružala cesta, koja vodi za Celje, a na lijevoj strani bila je druga uža, koja je vodila na željezničku stanicu. A ista se je nalazila u neposrednoj blizini. Na početku ceste, koja vodi na stanicu, bila su dva naoružana partizana, koji su naredjivali, da žene, djeca, starci i bolesni odvoje se i krenu na stanicu. Ja predložim prijatelju, da se napravimo bolesni i da pokušamo otići na stanicu, jer da bismo tamo možda bolje prošli. On je u početku to odbio sa primjedbom, da nam neće uspjeti, da bi nas lako mogli partizani iskundačiti. Nijesu mene smele te njegove riječi, već kada smo došli prema cesti, koja vodi put stanice, objesim se ja prijatelju oko ramena i stanem ga gurati prema stanici. U tom času se izdere na nas jedan partizan sa riječima: "Kuda ćete banditi?" Na to će mu moj prijatelj: "Oli ne vidite, da umire. Kuda ću s njime?" A partizan će na to: "Baci ga tamo na stanicu". Na stanici nas se je skupilo par stotina. Osim nas još ih se je dvadesetak prošvercalo mladjih, tobože na račun te bolesti. A ostali su produžili u pravcu Celja...

Jerko Ursić

Rim, 7. travnja 1955.

Dokument V.

Dana 6. svibnja 1945. prije podne dobio sam usmeno nalog od satnika Djuke Markovića, koji je stigao iz Zagreba, da se tokom noći s čitavom spremom imam povlačiti s tečajcima iz Kerestinca prema Celju i sastati se s časničkom školom i drugim časničkim školama i tečajcima, a da ću u Celju dobiti daljnji nalog i upute. Pristupio sam odmah organiziranju tečajaca za povlačenje iz Kerestinca, te sam, uz spomenute tečajce, preuzeo i dio časničke škole, dio IV. i VII. zastavničkog tečaja i dio Ženske Radne Službe s državnog imanja u Kerestincu, i preko Hrv. Zagorja krenuo put Celja. Kerestinac sam napustio 7. svibnja ujutro, tako sam sa spomenutim ljudstvom, čini mi se, stigao u Celje 9. svibnja 1945. Put kroz Hrv. Zagorje prošli smo bez smetnja,

a išli smo pješice, dok je sprema bila natovarena na konjaška kola i 2 teretnjaka.

Kad smo stigli u Celje, već su partizani bili preuzeli vlast, htijući nas razoružati, ali mi smo se silom oduprli i prodrli izvan Celja, putujući prema Dravogradu, kamo su se kretale i ostale kolone, koje smo stizali na putu. Moja je grupa sačinjavala oko 300 osoba, dok je pod oružjem bilo 220 vojnika, koji su bili opremljeni pješačkim oružjem.

Sa svojom grupom putovao sam bez većih smetnja do pod Dravograd, gdje sam stigao 13. svibnja 1945. i zatekao na jednoj ogromnoj poljani mnoštvo naoružane vojske, kao i gradjanskih osoba. Držim da ih je moglo biti oko 80.000, a iza mene stizale su nepregledne kolone vojske i gradjanskih osoba. Na tom mjestu zatekao sam generale Herenčića, Servacia, Bobana, Tomaševića, Metzgeral9, Gustovića, Metikoša, a čini mi se, i generala Štancera, kao i veliki broj viših časnika. Prijavio sam se generalu Herenčiću, koji mi je izdao nalog da podijelim hranu onim jedinicama, koje nemaju dovoljno, a zatim mi rekao, da se prijavim generalu Gustoviću, kao operativnom zapovjedniku. Na upit, general Herenčić mi je izjavio, da se vode pregovori s predstavnicima bugarske vojske i partizana, te da će sutra biti neka komisija od jednog engleskog, ruskog, bugarskog i partizanskog generala, te naših predstavnika, na kojoj se konferenciji ima donijeti zaključak o slobodnom prijelazu naših oružanih snaga na području Austrije, koja se nalazi pod okupacijom Angloamerikanaca. Primjetio sam generalu Herenčiću, da je nezgodno čekati do sutra, jer da bi to s njihove strane mogao biti trik za dobivanje vremena, dok se skupe partizanske snage; nego da je najbolje staviti rok od 2 sata i - u slučaju neodobravanja slobodnog prolaza - probiti se silom. General Herenčić mi je rekao, da će on ipak sačekati sutra. Nakon toga prijavio sam se generalu Gustoviću, i on me udijelio u IV. diviziju, kojoj je bio zapovjednik pukovnik Begić koji se nećkao preuzeti vodstvo predajući zapovjedništvo nekom opskrbnom časniku, tako da su zapovjednici pojedinih odreda preuzeli vodstvo na svoju ruku. Istog dana navečer izdan je nalog za pokret prema Bleiburgu, pošto su partizani s obližnjih kota počeli napadati lakim oružjem. Tada su se organizirali generali Boban i Herenčić, te pukovnik Sudar sa svojim postrojbama i dijelovima PTS-a i oružništva, zauzeli neke kote i osiguravali daljnji pokret, te je tokom noći izmedju naših i partizana vodjena borba. Pukovnik Sudar zarobio je preko stotinu partizana, uglavnom banatskih Cigana. Sutradan ujutro partizani su, uz pomoć bugarskih trupa, pojačali paljbu iz topništva, te je borba bila

[1] 9 Kao član austrougarskog *Glavnog stožera* 1914.-1915., Metzger je bio uvelike odgovoran za teške pogreške počinjene u vodenju borbi protiv Rusa i Srba u prvirn mjesecirna toga rata. On se kasnije istakao kao divizijski zapovjednik u prvim borbenim linijama.

prihvaćena, i s naše strane je bilo gubitaka u Ijudstvu par stotina. Nekim našim jedinicama uspjelo je djelomično slomiti napad neprijatelja i postaviti mostobran za Dravograd, tako da su naše jedinice počele probijati se cestom za Bleiburg, zapadnije od Dravograda. Meni je s mojom grupom, bez povoza, koji je izbačen iz kolone usljed rušenja mosta, i ostalim jedinicama uspjelo istu večer doći pred Bleiburg, gdje sam zatekao mnoštvo naših oružanih snaga, ali svakako manje, nego pred Dravogradom. Tu su zatečene engleske čete i partizani, koji nisu dopustili slobodan prolaz u Bleiburg prema Klagenfurtu bez odobrenja višeg engleskog zapovjedništva. Na lice mjesta stigli su i naprijed označeni generali, te su sutradan otišli Englezima na pregovore generali Herenčić i Servaci, te pukovnik Crljen. Kako su pregovori vodjeni, ne znam, samo znam, da su toga dana poslije podne izvješene bijele zastave, što je značilo predaju. Medju Ijudstvom nastala je pometnja i uzbudjenost, tako da su neki časnici htjeli sa svojim jedinicama u šumu, kao što sam i ja htio, ali u razgovoru s generalom Metzgerom i dopukovnikom Bobincem rekli su, da je bolje, da se predamo, jer da će Englezi i partizani otvoriti na nas paljbu i tako pobiti žene i djecu, koji su bili medju nama. Razgovarao sam i s nekim časnicima, ali svi su se bili izgubili, a tim više, čim su spomenuti pregovarači saopćili rezultat svojih pregovora s Englezima, nestali su. Čuo sam od drugih, da su se general Boban i pukovnik Sudar povratili prema Hrvatskoj, sakupljajući svoje jedinice, da u Hrvatskoj daju otpor iz šume. Ja sam odložio svoje oružje, svrstao se u kolonu i preko Bleiburga bio sam s ostalima vraćen u Hrvatsku.

Videći, da partizani putem pljačkaju i odvajaju pojedine časnike, kao što su i meni opljačkali sat, prsten i naliv-pero, i htjeli me strijeljati, ali ih je u tom spriječio neki partizanski časnik, odlučio sam bježati u šumu, i, nakon 8 dana lutanja, došao u Villach i prijavio se u hrvatski logor. U Villachu sam se zadržao oko 8 mjeseci, a zatim se prebacio u Italiju i stigao u logor Fermo.

B. J. [20]

Fermo, 20. listopada 1945.

[20] Ovaj i nekoliko drugih iskaza, zbog prisilnog povratka dr. Krunoslava Draganovića u Jugoslaviju u rujnu 1967., ostali su pod početnim slovima ili pod brojevima. S Draganovićem, sakupljačem mnogih iskaza o bleiburškoj tragediji, izgubljen je svaki kontakt pa je bffo nemoguće doći do punog imena nekih očevidaca. Unatoč tome, odlučili smo u knjigu uključiti i nekoliko drugih nepotpisanih iskaza jer oni upotpunjuju i sadržajno se uklapaju u potpuno potpisane dokumente.

Dokument VI.

Postupak Engleza s Hrvatima za vrijeme izručenja

i **u logorima**[21]

Pisac je kapetan duge plovidbe i za vrijeme rata bio je mobiliziran kao časnik hrvatske vojske. Tokom exodusa 1945. i kasnije u raznim logorima pod engleskom kontrolom, gdje je bio tumač, imao je prilike posredovati za hrvatske bjegunce, osobito u časovima prisilnog izručenja. Ovdje opisuje kako su Englezi u Lawamundu postupali drugčije nego kod Bleiburga.

Bilo je opće i neopisivo veselje austrijskog građanstva, a pogotovo moje i trojice mojih sunarodnjaka (braća F. i M.), kada smo se u predvečerje 9. V. 1945., putujući prema Koflachu, susreli s prvim engleskim izvidničkim kolima, koja se lagano i oprezno spuštahu cestom od Alpi. Onog trenutka nestadoše iz naših očiju sovjetski vojnici, psovke, zulumi i nasilja, te strah i vika austrijskih žena i djece, koja, napuštajući svoje kuće panično bježahu prema brdima pred azijatskim zvijerima, od čijeg pjevanja - ne od njihovih tankova - mi se smrznu krv u žilama, kad ih par dana prije čuh pjevati kod Widona...

Prvi moj razgovor s Englezima u Alpama nije na mene ostavio ugodan dojam, jer, kad im rastumačih uzroke napuštanja naše Domovine, te sumnju u Titovu i komunističku pravdu, odgovoriše mi, da ćemo se mi Hrvati jednoga dana ipak s Titom morati sastati.
Dne 12. svibnja stigosmo u Wolfsberg, koji je bio zaposjednut po većim jedinicama engleske vojske raznih rodova. Ovdje se susretosmo s našim sunarodnjacima dr. Milasom i, ako se ne varam, s g. Drezgom, koji nas obavijestiše, da će u predvečerje istoga dana stići jedna velika skupina hrvatskih izbjeglica, koji da dolaze od Judenburga, a u ime koje oni uzaludno nastojahu uspostaviti vezu s predstavnicima engleske vojske. (Držim, da ni jedan od njih nije govorio engleski.) Zbilja, u predvečerje istoga dana pojaviše se prva kola jedne kolone, koja se sastojala od, po prilici, kojih 150 raznovrsnih vozila, natrpanih s otprilike kojih 2 500 do 3 000 hrvatskih izbjeglica. Iskoristivši jedan mali zastoj ove kolone, uspjelo mi je ugurati se u jedna od ovih pretrpanih vozila. Laganom vožnjom nastavismo put prema

jugu. Stigavši u St. Stefan, koji leži kojih 4 km. južno od Wolsfberga, kolona se je zaustavila. Smjestismo se na livadama uz cestu i pod vedrim nebom.

U zoru slijedećeg jutra pozvao me je k sebi danas pok, gen. Tomislav Rolf, koji mi je rekao, da su u toku noći engleski vojnici odveli našeg ministra mornarice, admirala Steinfla, zamolivši me, da bih otišao u Wolfsherg i nastojao nešto o njima saznati i eventualno nešto za njega učiniti.

Obilazeći jedinicu po jedinicu engleske vojske, naidoh na jednog dočasnika porijeklom Irca, koji mi je u povjerljivom tonu pokazao zgradu, u kojoj se spomenuti nalazio zatočen.

Pristupio sam stražaru te zgrade, zamolivši ga, da bi me predveo službujućem časniku, što je ovaj, nakon malog krzmanja, i učinio. Službujući časnik me je predveo jednom bojniku. Ovome sam ganutljivim riječima opisao, tko sam i što smo mi Hrvati, te iznio našu borbu za slobodu, progone i patnju našeg naroda, zamolivši ga, da nastoji ublažiti naše patnje. Isto tako sam mu obrazložio naše stanovište prema komunizmu i njegovu predstavniku Titu, te kako će naš zatočenik i drugi s njime zatvoreni, biti na krvnički način pogubljeni, ukoliko budu prisilno izručeni Jugoslaviji, zamolivši ga, da sve poduzme, da ne dode do izručenja ni ovih zatvorenih, ni nas uopće. Ganut mojim riječima, otišao je u drugu sobu, da bi se kasnije vratio priopćivši mi slijedeće:

- Vaš odličnik, za kojeg se zauzimate, nalazi se u ovoj jedinici, nije zatvoren ali, nažalost, ne može na slobodu. Njegova sudbina se znatno razlikuje od sudbine vaše skupine; neka vaša skupina ostane na mjestu, gdje se nalazite, ali nastojte se smjestiti tako, da ne ometate promet.

Nakon ovih riječi, izrečenih ganutljivim ali odlučnim tonom, bilo je uzaludno moje daljnje nastojanje u korist zatočenih. Njihova sudbina mi je bila jasna, dok me je naša ozbiljno zabrinula. Da bar nešto postignem, zamolih ga, da bi nam pritekli u pomoć, jer da smo bez hrane, na što se je vrlo rado odazvao rekavši mi, da svakog drugog jutra pošaljemo jedan kamion, a oni da će nama uručivati hranu za dva dana.

Na povratku obavijestio sam gen. Rolfa o svemu ovome, izrazivši moju sumnju u našu dobru sudbinu...

U predvečerje 16. svibnja pristupio je našoj skupini jedan engleski nadporučnik s riječima:

- Sutra u 8 sati vaša skupina mora biti spremna za pokret. Prije nego li ćete krenuti na put, vojska će biti razoružana. Da li imadete dovoljno vozila za pokret čitave skupine?
Uzalud sam nastojao doznati pravac puta... Uskogrudnost i način prenošenja zapovijedi od strane ovog engleskog časnika još više su povećavali u meni sumnju u našu dobru sudbinu. Od tog trenutka broj naše skupine je bio sve manji. Gen. Rolf je i nadalje bio čvrstog uvjerenja, da ne će doći do

izručenja, ali je kao mjeru opreza prihvatio moj prijedlog, da se dio lakog oružja sakrije i da se na čelo kolone postavi bojnik Hodko sa svojom postrojbom..., koji da se ima zaustaviti na raskršću cesta Wolfsberg-Klagenfurt-Lawamund u slučaju, da nas budu vodili prema ovome posljednjemu.

Točno u odredeno vrijeme, 17. svibnja 1945. pristupio nam je jedan odred engleske vojske pod zapovjedništvom jednog satnika, svi irskog porijekla, koji je izdao nalog, da vojska odloži oružje, što je odmah i prema dogovoru izvršeno. Odloženo oružje su ovi engleski vojnici pokupili i polomili, učinivši jedan letimični pregled, ali bez osobnog pretraživanja, ostavivši gen. Rolfu njegov samokres. Dok se je ovo obavljalo, ja sam nastojao od satnika doznati pravac puta. Odgovorio je, da ne zna. Zašutio je na moju primjetbu, da bi se to moglo vjerovati onome sinoćnjem časniku, ali, kako je moguće vjerovati njemu, koji ima nalog, da nas sprovede, a da ne zna gdje nas treba odvesti...

Prema utvrdenom planu, kolona je krenula na put, na čelu koje je išao bojnik Hodko i njegova postrojba. Prevalivši kojih četiri kilometra, tj. u blizini St. Andra, i točno na raskršću ceste Klagenftut-Lawamund, kolona se je zaustavila: znak da nas vode prema Jugoslaviji. Bezuspješno je bilo svako naše nastojanje, da se odupremo nastavku puta, budući je cesta prema Klagenfurtu bila zatvorena jakom engleskom tankovskom postrojbom, pa su uzalud bile i naše molbe, da nas radije postrijeljaju engleski vojnici, ali da nas žive ne vode u Jugoslaviju...

Uvidjevši naš tragični položaj, pristupio sam ovome engleskom časniku i ukratko mu iznio našu povijest, naše patnje i našu borbu za slobodu, naše stanovište prema komunizmu, pozivajući se na katolicizam, vjeru naših i njegovih otaca. Držim, da sam bio rječit, a moje riječi uvjerljive, jer se nakon mojih riječi ovaj Irac našao u ne malim mukama. S jedne strane, dužnost, a s druge strane savjest i duševnost. Zamolio nas je, da budemo uvidavni i nastavimo put, i time ga oslobodimo od upotrebe sile, dok nam on sa svoje strane jamči, da u toku dana ne ćemo biti izručeni; te, konačno, da put do Lawamunda vodi kroz šumice i sela, a da ni on niti njegovi vojnici ništa ne vide.

Nastavismo put, u toku kojega je sve više mjesta bilo u našim vozilima. Oko četri sata poslije podne stigosmo na rub šumice, kojih 800 metara pred Lawamundom. Tu se zaustavismo i smjestimo u šumici kraj ceste i tu su nas nadalje čuvali isti vojnici, dok je njihov zapovjednik otišao u grad.

Nakon kraćeg vremena, vratio se je ovaj satnik u pratnji jednog nadporučnika, pripadnika Intelligence Service-a, i pozvaše me i predvedoše jednom pukovniku, zapovjedniku engleske vojske u Lawamundu, a u čiju dužnost je spadalo naše izručenje. Ovome sam ponovio sve ono, što sam na raznim mjestima do tada već govorio i, apelirajući na njegovu duševnost,

zamolih ga, da sve poduzme, da ne dode do našeg izručenja, nego da nas uzme pod svoju zaštitu, što je on, na kraju, i obećao. Nakon toga se povratih skupini u pratnji istog satnika.

Spomenuti pukovnik je u nekoliko navrata dolazio k nama, ispitujući pojedinosti, te, konačno, oko 9 sati navečer sa slijedećom izjavom:

- Sutra u 10 sati vojska će biti izručena, dok civili, koji ne žele dobrovoljno u Jugoslaviju, ostaju pod mojom zaštitom.

Odgovorio sam mu, da dvojim u istinitost njegovih riječi. Ljutit, upitao me je:

- Tko ste Vi, da ne vjerujete u riječi jednog engleskog pukovnika?

Odgovorih: - Nije mi namjera vrijedati, ali znam, da ste Vi vojnik i da imate svoje predpostavljene, čija naredenja morate izvršavati.

- Istina je, ali ipak Vas uvjeravam, da civili sutra ne će biti prisilno izručeni, nego da če ostati pod mojom zaštitom. Što će biti s njima kasnije, ovisi o odluci vlade Njegovog Veličanstva.

Nakon ovih riječi, bio sam potpuno uvjeren, da bar civili ne će biti prisilno predani. U ovome trenutku pristupio je I. Bogdan[22] i preko mene zamolio ovog pukovnika, da bi uputio Sv. O. Papi brzojav, kojega mu je predao, a u kojem se obavještavalo Sv. Oca o našem predstojećem izručenju s molbom za posredovanje.23 Isti je primio brzojav, obećavši ga uputiti, ali prema riječima prof. dr. Draganovića - reče mi par mjeseci kasnije u Lienzu - ovaj brzojav Papa nije nikada primio. Otprilike jedan sat kasnije pristupio mi je Irac, satnik i zapovjednik dotadašnje naše pratnje, te se ganutljivim riječima oprostio sa mnom, uvjeravajući me u istinitost pukovnikovih riječi, dodavši, da je on predao dužnost jednom drugom satniku, koji pripada pograničnim postrojbarna, dok da se on sa svojim odredom vraća u Wolfsberg, budući da je njegova misija dovršena. Isto tako me je obavijestio, da je sve, što je bilo u njegovoj mogućnosti, kod pukovnika poduzeo, kao i da je svojeg zamjenika u detalje upoznao, te kako je ovaj drugi duševan čovjek,

22 Hrvatski novinar Ivo Bogdan bio je zbog svojega plodnog pera dobro poznat već u vrijeme Nezavisne Države Hrvatske a poslije Drugoga svjetskoga rata svojim novinarskim radom isticao se u brojnoj hrvatskoj zajednici u Buenos Airesu. Kao urednik revije "Studia Croatica" na španjolskom, uredio je i objelodanio knjigu od 400 stranica pod naslovom *La Tragedia de Bleiburg del pueblo Croata* (Buenos Aires, 1963)

23 31. kolovoza 1966., glavni urednik ovoga djela obratio se pismom Papi Pavlu VI, jer je on *1945.* predvodio poslove vatikanskog Državnog tajništva, zamoliaši ga da mu javi je li taj brzojav stigao u ruke Pija XII. Osim toga, gl. urednik je takoder zamolio Pavla VI. da mu Vatikan pošalje dokumente o poratnim pokoljima u Jugoslaviji. Ovih dokumenata, prema dnevniku dr. Giuseppe Masuccija, bilo je mnogo u vatikanskim arhivima. Dva mjeseca nakon toga pisma, stigao je prekratak odgovor od Biskupa Egidija Vagnozzija, apostolskog nuncija u Washingtonu, koji doslovno glasi: "It has been the policy of the Holy Seat not to give out any documents from the Archives that are dated after the year 1870."

koji da će se za nas jednako zauzimati. Zaželivši nam svaku sreću, vrlo uzbuden rastao se od mene. Ovaj satnik je zaista održao svoje obećanje i učinio sve, da nas spasi od izručenja. Premda sam bio vrlo zauzet poslom u ovim okolnostima, ali ipak nikada ne ću prežaliti propust, da ga ne upitah za ime i adresu, jer njemu pripada najveća zasluga za naše spasenje od izručenja.

Odmah nakon odlaska ovog satnika i u času, kada smo bili opkoljeni tankovima, koji su pripadali drugoj postrojbi engleske vojske, pozvao me je k sebi zapovjednik iste, po činu takocter satnik, ali ne Irac, i on mi je rekao slijedeće:

- Možete biti potpuno uvjereni u pukovnikove riječi, tj. da će sutra biti izručena samo vojska. S moje strane Vas obaviještavam, da ove tankove, s kojima ste opkoljeni, ne smatrate neprijateljskim, hoću reći: svi oni, koji se smatraju ugroženima, imadu čitavu noć vremena, tu je šuma, te - pokrivši oči rukom - dodao: - moji vojnici ništa ne vide.

Ponudio me je čajem i dvopekom, što mi je dobro došlo, jer je to bilo jedino, što okusih toga dana. Razumljivo je, da su ove riječi bile iskorištene, jer je slijedećeg jutra naša skupina brojila tek kojih 600 osoba, što znači tek jednu petinu od početne.

Rano u zoru probudiše me riječima, da smo opkoljeni po komunističkoj Titovoj vojsci, ali da se izmedu nas i njih nalazi još uvijek engleska vojska, te da su gen. Rolf i gospoda popili otrov, dok da si je gen. Dragojlovz` prerezao žile na ruci. Otrčao sam engleskom satniku, koji je odmah dozvao onog nadporučnika Intelligence Service-a, od kojega sam najenergičnije zatražio, da ih se žurno preveze u Wolfsbergšku bolnicu, jer da se umiruće ljude ne smije izručivati, bez da im se ne pruži liječnička pomoć. Isti je izdao nalog za prijevoz u bolnicu sve troje, i to na moj zahtjev u pratnji dr. Milasa. Moram naglasiti, da su bili uzaludni svi partizanski protesti. Na putu do bolnice preminuo je gen. Rolf, dok su njegova gospoda i gen. Dragojlov ozdravili i kasnije spašeni od izručenja. Iza kako su spomenuti upućeni u bolnicu, pristupio mi je dr. Gromes riječima, da se je R., obsjednut panikom, otišao otrovati. Skočio sam k njemu zgrabivši ga za ramena, prodrmah ga i upitah, da li je poludio, iznudih od istoga nadporučnika dozvolu, da bi R. s još nekima mogao otići do obližnjeg bunara - a izvan dohvata partizana - piti vodu. Odoše i, naravno, više se ne vratiše, već proslijediše put u slobodu. Ovaj isti engleski nadporučnik me je pozvao, da prisustvujem popisivanju stvari gen. Dragojlova, koje su se nalazile u njegovom automobilu, dok je gen. Rolf, s vlastitim automobilom i stvarima prevezen u bolnicu. Nekoliko

24 Mnogo mjeseci kasnije, general Dragojlov rekao je piscu ovoga iskaza da su mu Britanci i Austrijanci vratili ne samo zaplijenjeni novac nego i njegov automobil i druge stvari.

mjeseci kasnije, a zahvaljujući mi na učinjenoj mu usluzi, gen. Dragojlov mi je rekao, da mu je bio povraćen novac, auto i sve stvari do u najmanju sitnicu.

Čitavo ovo vrijeme su nas partizani promatrali kao gladne zvijeri, bez da su se smjeli k nama približiti, a ukoliko je koji od njih to pokušao, bio je nemilice po Englezima odstranjen.

Konačno 18. svibnja, nešto prije 10 sati, pojavio se je onaj isti engleski pukovnik, kojemu je pristupio komunistički dopukovnik, Crnogorac Tomić, osoba, kojemu ćemo biti izručeni mi Hrvati. Ovaj engleski pukovnik pozvao me je k sebi riječima:

- Kako sam Vam sinoć rekao, vojska će ovog časa biti izručena, dok civili, koji dobrovoljno ne žele u Jugoslaviju, ostaju pod mojom zaštitom. Upitao sam ga:

tko je po njegovom mišljenju vojnik? Odgovorio je:

- Svaki onaj, koji se takvim smatra, dodavši: - Svaki onaj, koji želi dobrovoljno u Jugoslaviju, neka se odvoji na stranu...

Kada su komunistički vojnici opazili, da je ogromna većina naših vojničkih osoba ostala na strani onih, koji se ne žele vratiti u Jugoslaviju, digoše dreku, da su oni oficiri, koje se po ugovoru mora njima izručiti. Ponovo me je pozvao engleski pukovnik i upitao, da li je to istina. Odgovorio sam, da nije, nego da se tu radi o ljudima, koji se vraćaju iz njemačkih logora, a koji zamijeniše svoje prnje s odbačenim vojničkim odorama. Ne vjerujem, da bi itko pametan mogao povjerovati u ovu moju izmišljotinu, a pogotovo ne ovaj engleski pukovnik. Ali, uza sve to, prekinuo je partizansku dreku riječima:

- To su civili i ostaju pod mojom zaštitom, - davši istovremeno nalog za pokret onih, koji se dobrovoljno opredijeliše za Jugoslaviju. Odoše, otprilike, kojih 450 do 500 osoba, u ogromnoj većini žena i djece, puni vjere i pouzdanja u komunističku pravdu...

Englezi nas ponovo opkoliše, ali sada ne da nas izruče, naprotiv, da nas štite od partizana. Na njihovim licima se čitala bitna promjena. Nestalo je s njihovih lica izraz neugodne dužnosti, koja se pretvorila u radost, jer ih je zapala nova dužnost, koja je ujedno bila naša najveća želja toga časa tj. da budu naši zaštitnici, a ne naši krvnici.

Istoga dana, oko tri sata poslije podne, oporavljeni bar časovito od neugodne neizvjesnosti i okrepljeni hranom, naša skupina, koja je tada bila dosegla brojku od po prilici 150 osoba, bila je smještena u jednu baraku u engleskom vojničkom logoru, koji leži u Lawamundu, s druge strane rijeke Drave. Tom prilikom nas upozoriše, da je to velika iznimka, koja da se

protivi engleskim vojničkim propisima, tj. smještanje civilnog pučanstva u vojnički logor, ali da su prisiljeni tu iznimku učiniti, da bi nas na taj način zaštitili pred partizanima, čije 4 satnije se nalaze u jednom tako malenom gradiću...

Ovdje prekidam pa ću sada iznijeti drugi dio mojeg svjedočanstva, tj. neke moje doživljaje o postupku pojedinih Engleza po logorima.

II.

Major Simcock, kao šef odsjeka za istraživanje, tzv. ratnih zločinaca u logoru Casa Nova, nije ni pokušavao istražiti, da li se doista nalaze u skupini Hrvata oni, koje je on po svojoj dužnosti prozivao. Dapače, kod drugog prozivanja nisu se javili neki, koji su to učinili kod prvoga, ali on nije ništa učinio, da ih traži, nego je samo formalno izvršio svoju dužnost.

Major White u Fermu nam je javno rekao slijedeće:

- Vi Hrvati izvan zidina ovoga logora nemate za prijatelja nikoga pa čak ni Talijane. Jedini smo vam prijatelji mi. Ali ne zaboravite, da smo mi Englezi saveznici Tita i Staljina, prema kojima imamo ugovore i obveze, koje moramo ispunjavati. Što mi o njima mislimo, to je druga stvar. Pokušajte se ravnati prema našoj politici. Ja dobro znam, tko su i što su mnogi od vas, premda me to ni najmanje ne zanima. Ali, zamislite moj položaj, kada se i preko Radio Moskve tvrdi, da ja znam, tko su tu neki ljudi i da ništa ne poduzimam protiv njih...

Dopukovnik Samsone, zapovjednik logora u Bagnoliu, jednoj je skupini Hrvata, koju su prisilno premjestili u nepoznato, rekao:

- Što će vam pokrivač? Ako idete u raj, tamo je dobro i ne treba vam ga, medutim, ako vas vode u pakao, tamo je vraški toplo.

I time im je dao znati, pred kakvom pogibelji stoje, pa neka se ravnaju (i na putu pobjegnu)...

Major D. C. Owen, treći član engleske komisije u Glavnom štabu Titovu za vrijeme rata (prvi je bio MacLean, drugi R. Churchill), smijući se, govorio mi je, kako smo mi Hrvati lijepo utopili u Dunav rusku tankovsku postrojbu kod Vukovara, ali da bi jao nama bilo, da su se ovi bili iskrcali par kilometara sjevernije, dodavši:

- Ja sam tog časa bio sakriven u podrumu jedne kuće u Vukovaru.

U Barletti sam s ovim gospodinom mnogo razgovarao. I mogu reći, da je našu situaciju, naše narodne težnje i borbu, do u tančine poznavao, dapače znao je i hrvatski. Isto tako bila su mu dobro poznata i sva četnička i partizanska zlodjela, izvršena nad hrvatskim narodom. On je osobno to sve promatrao i istraživao te o tome slao izvještaje. Isti ovaj časnik je uposlio kao šofere 20 hrvatskih dočasnika, smjestivši ih izvan logora u bivše nastambe

poljskih časnika. Ovi su naši Ijudi, uz druge povlastice, imali potpunu slobodu kretanja u svako doba dana i noći. Ekonomski su stajali bolje nego kod kuće. Najbolje se moglo vidjeti, kako smo mi Hrvati imali u njemu prijatelja iz toga, što se je on čak bio spremao na tajni put preko Jadrana, da spasi jednu hrvatsku obitelj. Velika je, stoga, šteta, što je ovaj engleski časnik god. 1947. na putu u London u zrakoplovu podlegao mnogim bolestima, koje je bio zadobio u bosanskim šumama.

Kapetan S. A. Hill, zapovjednik logora u Klagenfurtu, dao je dozvolu za slobodan prelaz granice u Italiji svakoj osobi, za koju sam ga zamolio...

Moglo bi se ovdje nanizati još mnogo toga, što sam čuo i vidio, što sam doživio i proživio u dodiru s Englezima, ali mi se čini, da je za sada i ovo dovoljno, da se može reći, da nam svi Englezi nisu bili neprijatelji...

Ilija Perušina [25]

Dokument VII.

Dana 6. svibnja 1945., u 24 sata napustio sam Zagreb. Uz velike poteškoće, probijali smo se kamionom kroz nepregledne gomile svijeta, koji je pješice išao napustivši svoje domove, pred partizanskim ruljama. Oko podne, 7. svibnja, stigli smo u Brežice (Slovenija) i tu smo ostali do večeri istog dana, jer smo poslali kamione i automobile natrag, da pokupe koliko je moguće više nevoljnog svijeta, koji je pješačio. Na večer istoga dana, krenuo sam kamionom prema Celju. Teško smo se probijali, jer su ceste bile prenatrpane civilima i vojskom. Tako smo ujutro 8. svibnja stigli u Celje. Tu smo dobili zapovijed, da odmah krenemo dalje, jer da prijeti opasnost, da će nam partizani presjeći put. 8. svibnja u 16 sati, prispjeli smo bez naročitih poteškoća pred Ruden u blizini Volkermarkta. Tu smo stali i opet poslali kamione po naše, koji su išli pješice, jer smo već mi stigli na austrijsko područje i to u englesku okupacionu zonu, pa smo se osjećali sigurni. Na ovom mjestu smo ostali do idućeg dana, kada su mnogi od nas pošli pješice prema Klagenfurtu, kako bi se čim prije sreli sa engleskom

25 5. rujna 1926., Ilija Perušina i nekoliko drugih mornara na jugoslavenskom brodu "Izabran" spasili su od brodoloma osoblje američke lade "Albert W. Robinson". Sam američki predsjednik Coolidge, Perušini je uručio zlatnu medalju kao priznanje za njegove zasluge u toj nesreći. Nekoliko dana američke novine su pisale o herojskome podvigu Ilije Perušine.

vojskom, smatrajući, da će tako sasma sigurno biti zaštićeni od partizana. Naši kamioni nisu se vratili sve do 9. svibnja (do 11 sati). Jedan ostatak ljudi, s kojima sam došao do ovog mjesta, ostao je i dalje tu čekajući kamione. Da li su se ti kamioni vratili natrag u Austriju ili ne, nije mi poznato.

Kolona gen. Rolfa, sa kojom sam sada nastavio put, kada je došla na raskrsnicu Volkermarkt-Griffen, krenula je prema Griffenu, jer je vodstvo bilo upozoreno da su u Klagenfurt i Volkermarkt, kao i u Štajersku ušli partizani. Sada nam je bio cilj preko Wolfsberga i Judenberga pobjeći prema Salzburgu. Istog dana, tj. 9. V. prispjeli smo pred Wolfsberg i tu se prvi puta sreli sa engleskom vojskom. Pok. gen. Rolf, poslao je jednoga mornaričkoga časnika, koji govori engleski - engleskom zapovjedniku u Wolfsberg, da mu javi naš dolazak i zamolio za obavijesti i upute. Nakon izvjesnog vremena, došao je engleski časnik i sa nekom ironijom zapitao, tko smo i čija smo vojska. Kada mu je rečeno da smo Hrvati i da je to hrvatska vojska, on je ironično odgovorio, da mi nismo ni vojska, ni država, nego samo možemo biti neko društvo, koje oni ne primaju. Nadalje je rekao, da smo se trebali predati Titu, protiv kojeg smo se i borili. Pok. gen. Rolf mu je objasnio, da smo mi hrvatski nacionalisti i katolici, koji se mogu samo protiv komunizma boriti, a ne sa njim suradjivati. Dalje je rekao Rolf, da se Titu ne možemo predati, radi barbarske okrutnosti kojom postupa sa zarobljenicima.

Ujutro smo krenuli prema Judenbergu i stigli oko 15 sati dne 10. svibnja u Reichenfels. Tu smo ostali do subote, tj. 12. V., kada smo po naredjenju Engleza, krenuli natrag u Wolfsberg. Tu smo ostali do 19. V. Kada su nas Englezi tog jutra razoružali i onaj mali dio vojske, koji je išao sa ovom kolonom, prekrcali su u kamione i krenuli sa nama prema jugu. Nismo znali kamo nas voze, a ništa dobrog nismo ni slutili, te smo sa zebnjom čekali raskrsnicu kod Sv. Andrea, da vidimo kamo nas voze, da li prema Klagenfurtu ili prema Mariboru. Na naše zaprepaštenje, krenuli smo prema Mariboru. Mi smo sada zaustavili naša kola i rekli da dalje nećemo ići. Nakon natezanja od jednog sata, saopćio nam je engleski kapetan, porijeklom Irac (vojska, koja nas je pratila, imala je na kapi plave i ljubičaste perjanice) da idemo do Lawamunda i da tamo možemo razgovarati sa njihovim generalom. Kada smo stigli tamo, zaustavili smo se na jednoj livadi. Gen. Rolf je poslao neke časnike na pregovore. Nakon kratkog vremena, vratio se spomenuti engleski kapetan i rekao otvoreno pok. gen. Rolfu, da ima nalog da nas izruči partizanima. Rolf mu je na sve načine objašnjavao, da su u koloni više od dvije trećine civili, sa velikim brojem žena i djece, pa da se njihovo izručenje protivi Božjim i ljudskim zakonima. Kada to nije ništa pomoglo, onda je Rolf molio, da nas oni sami postrijeljaju, jer da će nam na taj način prištedjeti velike muke. To je Englez odbio. Rolf je dalje molio, da nam vrate barem samokrese i nešto municije, pa da ćemo se radije sami

postrijeljati. Ovome Englezu je bilo pri duši veoma teško, okrenuo se i otišao malo na stranu, valjda da sakrije suze, koje su mu na oči navirale. Čuvši sada otvoreno iz ustiju jednog engleskog časnika, da ćemo biti predani partizanima, to sam odlučio sa svojim prijateljem I. H. da pobjegnemo. Nakanu smo proveli u djelo i napustili kolonu 19. V. u 17 sati. Kako su se stvari dalje razvijale, znam samo po pripovijedanju onih koji su kasnije do nas stigli, a koji su se spasili isto bijegom i od onih, koji nisu bili izručeni. Napominjem, da je u ovoj koloni bilo oko 800 muškaraca, žena i djece. Vojske je moglo biti najviše oko 200-250, ostatak civili.

Mirko Živković

Dokument VIII.

Ja sam služio u Ustaškoj Željezničkoj Bojni od jeseni 1944. do povlačenja 1945. Naše povlačenje je počelo sredinom travnja, a vršilo se je preko Dubočca, B. Kostajnice, Sunje, Zagreba, Siska, Petrinje prema Celju i dalje. Borbe s partizanima imali smo kod B. Kostajnice i u blizini Petrinje. Izmedju Siska i Petrinje bio sam ranjen, a ova brazgotina na mojoj lijevoj nozi potječe odatle.
Kod Celja nas oko 3.000 (Ustaše, Domobrani i civili) skrenuli smo s glavne ceste i otišli preko nekog brda, jer se nismo dali prevariti od partizana, koji su već na prevaru razoružali Nijemce, presjekli im kolonu i zaustavili njihovo povlačenje. Prošli smo mimo te Nijemce uz sporazum naše kolone i partizanskih jedinica, da nećemo jedni na druge pucati. Nakon 24 sata partizani su otvorili paljbu i malo kasnije s njom prekinuli, jer tu nisu bili dosta jaki. Zatim smo stigli na jedan željeznički most blizu sela Kamnika. Htjeli smo proći na drugu stranu Drave, gdje su se nalazili Englezi. Vodjeni su pregovori izmedju engleskog i hrvatskog komandanta. Englezi su zahtijevali da se odloži oružje i da se onda prelazi preko mosta. No taj hrvatski komandant, neki domobranski pukovnik ili dopukovnik, nije pristao na razoružavanje, jer nam je već bilo poznato, da su se iza Engleza nalazile prikrivene partizanske trupe, kojima su prvi hrvatski odredi bili predani, čim su prešli na drugu stranu. Poslije toga odmarali smo se neko vrijeme nedaleko spomenutog mosta i Felkemarkta. Doznali smo da kod Felkemarkta ima jedan drugi most pa smo namjeravali ići preko njega. Medjutim, čuli smo od civila, da su na drugoj strani toga mosta Englezi i da je most miniran. Čule su se detonacije, a seljaci, koji su tuda prolazili, rekoše nam, da je most dignut u zrak. U ovakvoj situaciji naša se je kolona rascjepala na grupe

i grupice: nije bilo više zapovjedništva i svatko se je snalazio, kako je najbolje znao. Odlučili smo u većim ili manjim grupicama vratiti se u domovinu, da u njoj poginemo nevezanih, radije nego svezanih ruku. To se je sve odigralo 13. ili 14. svibnja. Na večer toga dana (padala je velika kiša i puhao jaki vjetar) meni i još jednom kolegi uspjelo je sakriti se kod jednog seljaka, u čijoj štali smo prenoćili.

Moj drug i ja iz štale smo čuli, da netko u seljakovoj kući pita, da li tu ima vojnika. Misleći, da su to naši izašli smo vani iznad kuće, ali ostavili smo naše oružje i stvari u štali. Najedanput iza nas povikaše partizani: "Ej, druže!" Iza toga smo sišli prema štali. Partizani su uzeli naše oružje, stvari i ruksake; rekli su nam da to stavimo na konje. Tako su nas odveli pod jedno brdo, gdje je bila komanda njihove brigade. Tu su nas ispitivala četvorica njihovih oficira. Najviše su nas raspitivali o hrvatskim kolonama. Moj kolega, koji je bio mlad i neiskusan, bio je neoprezan u davanju odgovora, dok sam se ja izmotavao, kako sam najbolje znao. Jedan je pitao moga kolegu otkuda je. Odgovorio mu je: "Iz Gračanice kod Ozrena." "Oh, onda si ti moj zemljak, ja sam iz Ozrena", reče taj oficir. Jedan drugi debeli i niski oficir meni je ponudio cigaretu: "Uzmi i puši naše partizanske cigarete". Rekoh mu: "Hvala, ja imam cigarete u ruksaku". On odgovori: "Ja znam, da vi Ustaše ne volite nas partizane". A ja ću na to: "Ja volim svakoga čovjeka, bio on ustaša ili partizan, ako ima karakter pravoga čovjeka".

Iza tih ispitivanja i razgovora rekli su nam da sjedimo iznad kuče blizu njihovog bacačlije mina. Tada dodje jedan partizan bez ikakova čina. Izgledao je kao prosti vojnik, a ja mislim da je to bio njihov komesar. Raspitivao je o našim kolonima. Kad je on otišao, dovedoše tu 25-30 ustaša i domobrana i medju njima tri ženske. U toj skupini bio je i jedan ustaški poručnik. Posjedoše ih s druge strane kuće, ali naši čuvari htjeli su vidjeti te Hrvate, pa i nama rekoše da im se pridružimo. Ti hrvatski vojnici bili su naoružani. Ustaškog poručnika odvedoše na ispitivanje. Medjutim je jedan mladi partizan vikao: "Ja sam Srbin! Ja sam Srbin!" Došao je tu jedan visoki partizan u crvenoj košulji i zapita:"Imali ijedan Srbin medju vama?" Nitko se nije javio. On na to reče: "Da, vi Hrvati ste se sami podigli da bežite. Žalosna vam pura, koju ste jeli i opanci u koje ste se obuli! Ne znate što vas čeka". Neki su se od njih otvoreno prijetili sa smrću, dok su drugi nju od nas krili laskavim riječima. U to se povrati ustaški poručnik. Poslije ispitivanja govorio je svojoj skupini, da sada treba izgradjivati domovinu. On je svoju grupu stavio u pokret i nama dvojici rekao, da im se pridružimo. Medjutim partizanski je komandant htio da sedmorica ostanu kod njega dobrovoljno. Javili su se svi, ali on je uzeo mene, moga kolegu i još petoricu s kraja te hrvatske skupine. Druge su odveli razoružane prema jednom malom jezeru. Nakon pet dana čuli smo od civila da su poslije svakojakih mučenja, razapinjanja i

urezivanja slova "U" na čelu i prsima svi bili poubijani.

Tu na komandu partizani dovedoše i dva visoka Nijemca, kojima su pri ispitivanju obećali pustiti ih slobodno u Njemačku. Nakon ispitivanja vodili su ih u pravcu protivnom od Njemačke prema spomenutom jezeru. Nijemci su se odupirali pozivajuči se na obećanja. Partizani, koji su ih pratili, zvali su glasno: "Druže komandante, oni neće da idu kuda je nare-djeno, nego hoće da idu prema Njemačkoj". Komandant je povikao uz grdne psovke, da ih vrate natrag, da će im on pokazati Njemačku. Ta dva Nijemca su onda zabacili ruksake s ledja i krenuli u šumicu. Partizani su za njima zapucali i na mjestu ih ubili, a komandant je rekao: "Eto, sad su došli u Njemačku". Nakon pola sata doveli su još četvoricu Nijemaca, ispitivali ih, lagali im kao i onoj dvojici, odveli ih prema onom jezeru i tamo su ih sigurno poubijali.

Kasnije su doveli dva hrvatska domobrana i jednog ustašu, kojega su u civilnim odjelima pronašli kod nekog seljaka i prisilili da obuče svoju uniformu. U sumrak toga dana, sjedili smo poredani ispred neke štale. Partizana je tu bila velika masa i pjevali su svakojake pjesme protiv NDH i Njemačke. Nas je čuvala posebna straža. Kako sam ja bio prvi u redu, jedan stražar, hrvatski partizan, kriomice mi je dao cigareta za sve nas da zapušimo pokazujući veliko sažaljenje prema nama i našem udesu, koji nas je sigurno čekao. Kad se je smračilo, partizani su se bojali, da ćemo pobjeći pa su nas poslali u štalu. Na jednoj strani bili su konji i krave, na drugoj svinje i kokoši. A u sredini je bio mali prolaz. Nakon kratkog vremena došla su dvojica partizana sa šmajserima i baterijom i rekli nam da moramo dati satove, naliv-pera i prstenje. Ja sam svoj sat i naliv-pero sakrio u slamu. Iza toga partizani su napali jednoga, da zašto nije dao svoj sat, a on je odgovorio, da jedan sat nije mogao dati svim partizanima. Kad su partizani došli po drugi put, naredili su da svučemo sa sebe sve osim košulje i gaćica. Onaj naš vojnik, koga su doveli od seljaka, govorio mi je, da mu nije žao poginuti u borbi, ali da mu je teško što će sada poginuti kao rob i to uz strašno mučenje. Sokolio sam ga i govorio, da mu neće biti ništa. Nije prošlo ni deset minuta, odkada su nam dvojica partizana sa šmajserima i baterijom otišli od nas, dodjoše opet dvojica sa šmajserima i baterijom i rekoše: "Bosanče, idi na ispit!". Tako izvedoše onog ustašu. On se je protivio, kad su ga počeli vezati žicom. To sam dobro čuo, jer sam stvarno sve prisluškivao. Iza toga ništa nisam čuo, jer je tu bilo mnogo partizana. Oni su pjevali i zabavljali se. Iza svojih dvadeset minuta nitko se nije pojavio u štali. Onda dodjoše opet ona dvojica i rekoše: "Ajde, jedan Dalmatinac na ispit!" Izveli su ga pa za dvadeset minuta nitko nije došao u štalu. Nakon toga došli su opet po jednoga Dalmatinca. Kad su ga izveli, čuo sam, da ih je nešto molio, a odgovor je dobio: "Bre, šuti!" Nakon istog razmaka dodjoše i rekoše:

"Adje, jedan koji bilo!" Tako je četvrti naš čovjek odveden, a za njim i peti. Sada sam mislio na bijeg, pa neka me pri bijegu ubiju bez mučenja. Pogledao sam prozore i vidio, da su svi osim jednoga imali izvana gvozdene rešetke, a taj bez rešetki bio je zakovan čavlima. Kad su nakon 20-25 minuta odveli šestoga čovjeka, te dok su ga zlostavljali i tako zabavljali partizane, počupao sam čavle, otvorio prozorčić i iskočio vani. Za menom su iskočila još trojica preostala. Kad su partizani došli po sedmoga u štalu i nikoga nisu našli, povikaše: "Pobegli!" Počeli su pucati i dvojicu ubili. Ja sam ušao u neki potočić, pokrio se granjem i čekao svoju sudbinu. Kad je paljba prestala, potrbuške sam se odvukao u jednu šumicu, nedaleko bašte u koju sam iz štale uskočio. U toj šumici šutio sam cijelo vrijeme. Poslije pucnjave izletjeli su komandiri i psovali, a možda su stražare poubijali. Kasnije sam čuo odzvanjanje lopata. Zakopavali su poklane poubijane ljude.
Ni u šumici se nisam osjećao sigurnim, jer su strojnice unaokolo neprestano štekale i ubijale hrvatske zarobljenike. Vukući se sve potrbuške izašao sam na jedno brdo. Tu sam našao sitne smreke i u nju se zavukao i bio spreman svaki čas na bijeg, ako me ugledaju partizani. Najedanput čujem, da netko prolazi dosta blizu mene. To su bili vukovi, kojih sam se bojao daleko manje nego samih partizana. Stvarno vukovi me nisu dirali. Poslije te strašne noći, ostao sam sakriven cijeli dan baš na tome brdu. Proveo sam i drugu noć i dan sakriven medju stablima i to samo u košulji i gaćicama. Trpio sam silno od studeni i k tomu od gladi. Treće noći uputio sam se prema jednoj kući. Zapravo to nije bila kuća nego crkva, blizu koje sam se spotakao o jedan kip, uputio sam se prema jednoj kući, u kojoj se je vidio fenjer. U toj kući su mi pričali o pljačkanju i ubijanju sa strane partizana, pa ih je jedna žena pred menom nazvala "prokletim hudičima". Rekli su mi takoder, da su partizani toga dana otišli na staru granicu, kazali su mi za jednog drugog Hrvata tu u blizini. Očekivao sam da će mi dati nešto obući ali nisu. Doduše dali su mi nešto pojesti i smjestili me na spavanje u svoju štalu davši mi, pukim slučajem, (to sam sutra doznao) neki pokrivač sav zamazan od kolomasti. Sutradan sam našao kod nekog seljaka ovog svog kolegu, koji mi se je zahvaljivao, što sam mu život spasio. Kazao mi je, gdje su po pričanju seljaka pokopani oni poklani hrvatski vojnici. Uputio sam se prema tome mjestu, a kad sam bio blizu njega, reče rni jedan seljak: "Eto, tam su v detelini!" Trava i djetelina oko toga mjesta crvenila se je kao da si je polio crvenom bojom. Seljak mi je pripovijedao, kako su Englezi rekli da se ne dira to mjesto, jer da će doći njihova komisija i otkopati poubijane ljude. Ja bih sam vidio te ljude, da se nisam bojao Engleza, kojima bi seljaci mogli tu stvar lako prijaviti. Uz to mjesto našao sam nekakove vojničke gaćice i cipeletine i to stavio na sebe.

Siromašni seljaci su mi našli posao kod Jozefa Pušnika, koji se je za nekoliko dana za mene brinuo, dok sam se ja još skrivao od Engleza, da me ne bi izručili partizanima kao mnoge druge Hrvate. Englezi su me za nekoliko dana tražili, pa stoga kod Pušnika nisam ostao dugo. Sam Pušnik me je odveo k jednom drugom seljaku. Ovaj me je prijavio općini prema propisima. Kasnije su došli Englezi, ispitivali me i pustili me da tu radim. Nisu me htjeli izručivati, jer su sami vrlo dobro znali za pokolje hrvatskih vojnika i civila. Kod tog seljaka ostao sam dva mjeseca.

Za istinitost gore navedenih strahota ja prisežem, a spreman sam dati prisegu i pred zainteresiranom komisijom. U svako vrijeme spreman sam čak otići na lice mjesta i pokazati, gdje su izvršeni gore navedeni pokolji. Naravski, u tom slučaju komisija bi mi trebala platiti put. Želim nadodati i to, da bi u tom slučaju mogao dati mnogo više detalja o tim strahotama, nego što iznosim u ovome iskazu.

Iskaz mi je pročitan dva puta. Prvi put ga nisam htio potpisati, jer su u njemu navedene neke netočnosti. Ovaj put u njemu nema netočnosti nego je sve navedeno, pa zato dajem svoj potpis.

Pero Martić

Saslušao: Ivan Prcela
Cleveland, 4, prosinca 1960.

8. POGLAVLJE

"Marševi smrti"

Dokument IX.

Kao pripadnik Hrv. Oružanih Snaga - bio sam vodnik II. Pripravne Bojne u Zagrebu već promaknut pod kraj rata u čin zastavnika - bio sam u povorci smrti preko Bleiburga, Dravograda, Maribora do Zagreba.

Nakon polaganja oružja kod Bleiburga, mislim negdje na 15. svibnja 1945., probio sam se kroz obruč sa oko 50 hrvatskih vojnika. Na daljnjem putu vidio sam, odnosno bio svjedokom slijedećih dogadjaja.

Kad je dio povorke, u kojoj sam bio i ja, prešao preko drvenog mosta kod Dravograda, dočekala nas je na lijevoj obali Drave grupa od oko 50 partizana, naoružanih automatskim oružjem. Oni su razdvajali časnike i dočasnike od vojnika i govorili nam, da ćemo ići vlakom u Zagreb. Kad smo došli do željezničke stanice, odvedoše nas nekoliko kuća dalje, navodno da nas prebroje, uvedoše u jedno dvorište na lijevoj strani ceste i zapovjediše nam da sjednemo. Nismo smjeli medjusobno govoriti. Bili smo uvjereni, da će nas likvidirati. Medjutim sa ceste čuli su se povici: "Bježite, postrijeljat će vas!" Pet-šest partizana potrčaše na cestu, da pohvataju one koji viču. Na to poskačemo i mi, iskoristivši priliku i uletimo u gomilu. Partizani otvore vatru na cijelu povorku, te ubiše iz svojih automata oko stotinu ljudi: vojnika, gradjana i žena. Vidio sam svojim očima neku ženu, kako u strahu bježi prema Dravi, vukući za sobom djevojčicu staru 8-10 godina. Nije učinila ni 50 koraka od ceste, kad je zahvati rafal iz automata, te pade mrtva zajedno sa svojom djevojčicom.

Isti dan poslije podne vidio sam na cesti izmedju Dravograda i Maribora u jednom zaseoku, kako je neka djevojka izašla iz povorke s bocom u ruci, da zagrabi vode na bunaru. U času kad je sišla s ceste partizan na konju, naš pratilac pokosio ju je iz automata bez opomene, ispalivši u nju možda 10 metaka.

Do Maribora smo išli cijela dva dana. Naši goniči-partizani, jašući na konjima, počeli su na jednom mjestu, možda nekih 15 km. pred Mariborom derati se iz svega grla: "Bando, trkom napred!" Pri tom su počeli i pucati. Iako smo bili na smrt umorni, a usta nam se lijepila od žedje, jer nismo ništa jeli ni pili već puna tri dana, počeli smo se brže gibati. Nakon 50-60 koraka trčanja mnogi su iznemogli ispali iz reda. Oni su odmah bili pokošeni metcima iz automata. Teško je reći, koliko je tu Hrvata palo. Ja samo znam, da je u mojoj grupi tom zgodom bilo ubijeno 40 do 50 ljudi. Ne znam, koliko ih je palo u cijeloj povorci, koja je bila najmanje 10 km. duga.

S nama je bio i jedan katolički svećenik, star oko 65 godina. Imena mu ne znam. Kako je bio iznemogao od trčanja, vukli su ga za ruke mladji Ijudi, da ne padne i ne bude ubijen. Nagovarali smo ga, da skine tvrdi svećenički okovratnik, da ga ne prepoznaju kao svečenika. On to nije htio. Molio se na glas Bogu i mi s njime da mognemo izdržati. Ipak su ga partizani otkrili i navečer nekuda odveli. Ne znam za njegovu sudbinu, ali držim, da je sigurno ubijen.

Na mariborskim ulicama bilo je silno mnoštvo hrvatskih zarobljenika. Na onom dijelu ulice, gdje sam i ja bio, našlo se oko 20 Nijemaca. Medju njima su bili tri časnika. Njih su strahovito tukli, te zatim odveli u jedan vrt kraj same ceste. Najprije su ih opljačkali te jednom našli prsten i sat pod kapom, drugom malu konzervu u džepu, dok treći nije imao ništa. Prisilili su ih, da legnu na trbuh, zatim ubili, okrenuli lješeve te im razmrskali lica, da ih nitko ne može prepoznati.

U Mariboru nisu nas smjestili ni u kakav logor. Prenoćili smo na cesti. Oko 22 sata u noći počeli su partizani ponovo tragati po gomilama ljudi. Svakoga, tko je imao oznaku čina ili bio obučen u bolje odijelo, odvedoše nekamo u nepovrat. To je trajalo kroz cijelu noć. Ujutro oko 4 sata narediše nam, da ustanemo i krenemo. Pošli smo u pravcu Ptuja. Krenulo je mnoštvo ljudi šutke ne znajući što im nosi slijedeća minuta. Na izlazu iz Maribora u pravcu Ptuja nalazi se s desne strane ceste rijedka borova šuma. Ja podjoh u šumu radi vršenja nužde (pripominjem, u početku smo išli slobodno bez partizanskih pratilaca). Preda mnom se ukaza jezovit prizor. Nekih 40 ili 50 koraka od ceste bila su tri kratera od zrakoplovnih bombi, udaljen jedan od drugog tek desetak koraka. Sva tri su bila napunjena do vrha lješevima poubijanih hrvatskih vojnika. Na njih je bilo nabacano tek malo zemlje, te je na dosta mjesta virila iz nje ruka ili noga. Legao sam na zemlju na rubu jednog kratera i rukama odkopao malo zemlje. Ugledao sam pred sobom mrtva čovjeka, vrlo mlada i glave rasječene na tjemenu nekim oštrim predmetom. Mrtvaci nisu zaudarali, bili su, dakle, ubijeni prošle noći ili prošloga dana. Načinim veliki znak križa i vratim se na cestu u povorku.

Stigosmo do raskršća ceste prema Varaždinu na jednu stranu, a Krapini na drugu stranu. U polju izmedju ta dva kraka ceste, na mjestu udaljenu oko 40 metara, ležalo je oko 60 hrvatskih lješeva možda od prošle noći. Nekoji su od njih bili potpuno goli.

Naš put do Krapine trajao je dva dana. Prenoćili smo uz put na cesti. Putem smo čupali iz zemlje krumpir, koji je bio još posve zelen, i jeli da bi utažili glad. Neki su jeli travu i sirove puževe. Ja sam najviše jeo mladi tek iznikli kukuruz. Moram spomenuti, da je stanovništvo u ovom dijelu Slovenije prema nama bilo više prijateljski raspoloženo, pa smo doživjeli, da su znali dobaciti koji komad kruha. To je u suprotnosti s držanjem Slovenaca na

našem putu izmedju Dravograda i Maribora, gdje su se seljaci zalijetavali medju nas, te nam pod zaštitom partizana otimali razne stvari.

Došavši u Krapinu obkolio nas je jedan jači odred partizana. Tjerali su nas dalje cijelu noć preko Trgovišća u Mirkovce, malo selo u blizini Trgovišća. Tu su bile neke barake, koje su sagradili Nijemci. Zatim smo otjerani dalje u selo Luku. Tu smo prenoćili u zgradi škole i po prvi put nakon 6 dana dobili hranu: glavicu mladog luka i komadić kruha. Tu su nam partizani oduzeli još preostale stvari kao satove, kutije za cigarete, džepne nožiće, itd. Pred nama su ih bez ikakva stida medju sobom razdijelili kao vojnici Isusove haljine. Odavle su nas otjerali dalje uz željezničku prugu u pravcu Zagreba. Na tom mjestu bila su ubijena od naših sprovodioca tri željezničara iz povorke. Bili su poletjeli za komadom kruha, koji im je bacio iz vlaka neki željezničar, dok je vlak polagano išao. Sva trojica su pala mrtva kraj jedne voćke uz samu željezničku prugu.

Istoga dana stigli smo u logor Jankomir kod Vrapča, nekada voćnikrasadnik. Tu smo ostali dva dana. Medju nama je bio jedan mladić, Hrvat, tako bolestan da nije mogao stajati na nogama. Po vremenu mu je curila iz usta krv. Drugi mladić, koji je stalno bio uz njega zatražio je od straže da mu dovedu liječnika. Na mjesto toga, dodjoše dva stražara, po govoru Srbina, dovedoše bolesnog mladića do ograde, te mu puškama razmrskaše glavu. Lješ su mu bacili u obližnji potok.

Neki hrvatski dočasnik u logoru kuhao je u limenoj posudi od konzerve lišće, koje je padalo s drveća, jer hrane nismo više dobivali. Pristupi mu neki stražar, počeo se derati na njega, da mu odmah preda šibice i ugasi vatru. Kad ga je pogledao iz bliza, postao je prava zvijer, oborio ga udarcern kundaka na zemlju, te mu opet zapovjedio da ustane, čim je dočasnik došao k svijesti. Na to ga odvede u jednu zidanu zgradu, te zajedno s drugim partizanom poče tući tog nesretnog vojnika željeznim komadima. Nesretnik je ostao mrtav. Na to ga oni za noge odvukoše i baciše na smetište, odkud ga je tokom noći nestalo. U Jankomiru smo ostali dva dana.

Nakon toga otjeraše nas u Prečko. Tamo smo stigli na 24. svibnja, koliko se ja mogu sjetiti. Pošto je logor bio odviše pretrpan, ostali smo u njemu tek dva do tri sata. Tu su oko 300 nas počeli vezati žicom. Pošto im je žice nestalo, morali su se drugi držati za ruke, dok smo prolazili kroz Zagreb. Stigli smo u logor Maksimir. Tu nas je čekalo 6 teretnih automobila. U njih ubaciše odmah one žicom povezane ljude, njih oko 250, dok nas nevezane utjeraše u logor. Znali smo, kuda voze našu nesretnu braću. Dvadesetak minuta kasnije čuli smo štekanje strojnica iz pravca Stare Ciglane. Mi izmolismo jedan Očenaš za pokoj njihovih duša.

Slijedećih nekoliko dana - u Maksimiru smo ostali 6 ili 7 dana - dolazio je u taj logor neki vrlo mlad komunista. Morali smo stajati u stroju, a on je

obilazeći vadio iz stroja pojedine Ijude, koje su odmah vezali žicom i odvodili u neku bivšu staju, 50 metara izvan logora. Tu su ih strahovito mučili. Svakodnevno čuli smo otuda bolno zapomaganje. Kada su ih izmučili na mrtvo, tovarili su ih na teretnjake i strijeljali opet tamo u blizini.

Iz logora Maksimir odveli su mene vezana sa još nekih 200 Hrvata u logor "Kanal". Tu sam ostao sve do 29. lipnja 1945. Režim u logoru bio je vrlo strog i svaka zgrada za se bila je ogradjena gustom bodljikavom žicom. Na putu izmedju logora i stambenih zgrada stajao je stražar na svakih 50 koraka, dok je po noći tu neprestano prolazila i obhodnja.

Jednoga prijepodneva prolazila je tim putem kraj logora jedna starija i jedna mladja žena. Neki mladi zastavnik povika s prozora barake: "Majko!" Žena zastade i mahnu sinu rukom. Na to stražar uperi na zastavnika automat, a da to ovaj nije ni primjetio i ispali u njega nekoliko metaka. Mladi zastavnik pade mrtav pred očima svoje majke i sestre ili možda zaručnice. Ne da se opisati strahota ovoga prizora. Odmah je dana uzbuna, pojačana straža i taj dan nitko nije smio izaći iz barake ili primiti paket.

Dan nakon toga dovedoše partizani jednog majstora iz Zagreba, da popravi pokvareni nuždnik. Trojica logoraša bila su odredjena da mu pomažu. ja sam bio medju njima. Mi smo mu ukrali škare za rezanje lima. On se nije Ijutio, a reći mu ništa nismo smjeli. Tužno smo ga gledali i on nas je razumio. Na odlasku nam reče: "Puno sreće!".
Nas troje spremali smo bijeg kroz kanal za prljavu vodu. Taj nije bio pokriven i tekao je prema željezničkim radionicama. Ja sam dobro poznavao taj dio grada. Mi smo čekali na nama pogodno ružno vrijeme. Bila smo samo dvojica, jer su onoga trećega noć prije toga bili odveli i strijeljali. Taj treći zvao se Ivan Herceg, soboslikarski obrtnik iz Zagreba. On je osudjen na smrt i strijeljan, kako sam doznao zajedno s pravoslavnim metropolitom Germogenom iz Zagreba kod Stare Ciglane. Ja to mjesto dobro pamtim, jer su partizani nama zatvorenicima u tzv. "ustaškim" barakama logora "Kanala" govorili: "Za vas je šteta kugle. Sve ćemo vas poklati na šumarskom fakultetu!" Stara Ciglana upravo je iza šumarskog fakulteta. Jedne mračne noći s kišom i vjetrom, u jedan sat iza ponoći podjosmo pužući iz barake, te ja koji sam bio prvi škarama načinih otvor najprvo na prvoj ogradi, pa na drugoj, te se svaiismo u kanal pun dubokog mulja. Kraj nas je prošla obhodnja, a da nas nije opazila. Za 5 minuta stigosmo do zadnje barake, koja je ujedno najopasnije mjesto na našem putu. Opazim kako iz barake izlaze neki ljudi. Čujem naredjenje: "Kada bude gotovo, jedan stražar neka ostane ovdje!" Zatim počeše izvlačiti ljude, njih oko 20 svezanih, u jednu napravu od betona nalik na bunker. Dvojica s automatima stadoše na vrata i opališe nekoliko rafala. Čulo se strahovito zapomaganje, psovanje i zazivanje Boga. Opet netko naredjuje: "Raspali još!" Na to dvojica unidju u bunker i ispale

dva do tri rafala. Nastade tišina. Od groze me oblio znoj, te nisam više osjećao ni nogu ni ruku. Došao sarn k sebi istom kad me je za nogu povukao Luka, moj drug koji je iza mene plazio. Pužemo dalje do zadnje ograde na rubu većeg kanala. Za par minuta smo na slobodi. Zaprepastimo se. Ova zadnja zapreka bila je od debelih željeznih šipaka. Naše šlcare više nisu koristile. Mi nesretnici vratimo se "sretno" natrag u našu baraku prije nego što je svijetlo bilo upaljeno.

Dana 29. VI. 1945. bio sam odveden sa još drugih 19 Hrvata i I-Irvatica u zatvor tzv. OZNA 11. u Zagrebu, Gjorgjićeva ulica broj 2. Tu sam bio zatvoren sa još dvojicom u nekoj rupi bez prozora dva dana. Kroz to vrijeme nismo dobili nikakove hrane. Dne 2. srpnja 1945. bio sam odveden u sadašnji Kotarski sud u Amruševoj ulici broj 2. Tu je bio sud za tzv. "povredu nacionalne časti".

Tu sam bio u jednoj ćeliji sa stricern od V. Mašine, koji je bio vlasnik tvornice čarapa u Zagrebu, koliko se ja sjećam. Čuo sam, da je bio strijeljan, no sigurno ne znam.

Iz ovog zatvora bio sam prebačen dne 8. srpnja 1945. u Okružni sud na Zrinjevcu, gdje je sudio Vojni sud II. armije. Tada sam već bio teško bolestan uslijed zlostavljanja i gladi, pa me je u sudnici iz prizemlja na drugi kat nosio mladić iz Srijemskih Karlovaca sa jednim domobranskirn bojnikom, kojemu sam ime zaboravio, ali je zvučalo kao talijansko ime (kao Martini, Zorini, Dorini ili slično).

Usput napominjem, kako se je u logoru "Kanal" sastavljao zapisnik o mojoj "krivici" kojeg je sastavljao moj "isljednik" neki Ivan "Šuster" (vjerojatno samo nadimak "Šuster"). Tu me je spomenuti Šuster tri puta na mrtvo isprebijao, jer nisam htio podpisati zapisnik, kojeg je on napisao. On nije unio moje izjave u zapisnik, već je napisao zapisnik po svojoj volji, pun laži, tako da bih ja na temelju tog zapisnika bezuvjetno bio osudjen na smrt, da sam ga podpisao. Ovako sam došao na Vojni sud, a da moj zapisnik nije bio podpisan.

Poslije rasprave bio sam donešen u ćeliju, gdje se je nalazio odvjetnik Dr. Kumičić, ravnatelj opere Lovro Matačić, general Lukić, Pukovnik Čanić i jedan mladi svećenik iz Srijema. Svi ovdje spomenuti bili su sa mnom sudjeni dne 17. srpnja 1945. u vremenu od ne punog jednog sata.

Sudio nas je sud sastavljen od četiri člana, a predsjedao je Vlado Ranogajec, po činu kapetan. Evo kako se je sudilo:
Bio sam odveden pred sud u praznu dvoranu. Dolaze sudci. Tužitelj, neki poručnik (rekli su mi, da se zove Molnar) čita optužbu, i završava riječima: "Neka mu se sudi po članu 1 ili 3 ili po članu 1-3." To je išlo vrlo brzo. Jedan član Sudskog vijeća viče: "Bandite, jesi li razumio, glavu dolje, sada će biti odmazda". Drugi sudac viče: `Branioca nemaš, a sam se nemaš

pravo braniti". Konačno progovori Ranogajec, kao predsjedatelj: "Pošto je utvrdjeno, da si narodni neprijatelj, i po svom uvjerenju Ustaša, nemaš mjesta medju čestitim ljudima". "Stražaru, vodi ga!" Odveden sam natrag u ćeliju oko 4 sata poslije podne. Oko 6 sati poslije podne istog dana ponovo sam bio priveden u neku drugu sobu pred nekog poručnika, koji me je samo upitao, da li znadem, koliko je ulaza bilo u logoru Jasenovac. Odgovorio sam, da ne znam. Vraćen sam bio opet u ćeliju.

Drugi dan ujutro u 8 sati dolazi Ranogajec sa jakom pratnjom i čita osude. Meni je pročitao 8 godina tamnice. Bio sam sretan, jer sam spasio život, premda sam si želio umrijeti i riješiti se svih muka.

U okružnom sudu u Zagrebu, bilo je vršeno vješanje u dvorištu svake noći onih, koji su bili na smrt osudjeni. Njih su stražari jednostavno bacili niz stubište, tako da su mnogi od njih umirali slomivši kičmu na stubištu. Nas ostale tjerali su svako jutro, da peremo stubište, koje je bilo puno krvi.

Slijedećih dana poslije moje osude bio sam odveden sa gore spomenutom grupom u Sesvete kraj Zagreba, pred drugi Vojni sud. Tu su se samo pregledavali spisi. Dr. Kumičića i generala Lukića ponovo su preslušavali, te psovali Lovru Matačića, jer nije navodno htio ići u Moskvu davati Koncert. Dne 19. srpnja 1945. odvezli su nas u Popovaču na rad. Bili smo smješteni u zgradu nekog starog mlina. Kako nije bilo dosta mjesta, te smo spavali na ledini kao stoka. Radili smo na čišćenju željezničke postaje, koja je bila tokom rata oštećena.

Jednog dana dovedoše partizani nekog snažnog čovjeka svezanog, te su ga objesili o granu jednog hrasta, koji se je nalazio nedaleko od logorske zgrade. Na večer istog dana odvezali su ga od grane, na kojoj je visio, te su mu svezali ruke i noge, tako da se nije mogao micati, niti braniti od mravi, koji su mu ulazili u nos i uha. On je neko vrijeme vikao, a zatim je prestao vikati. U jutro su mu odriješili noge, no on nije mogao niti stajati. Jedna žena nije mogla gledati to mučenje, nego je navalila na stražu, jednog je partizana ogrebla po licu. Partizani su ju nekuda odvukli svezavši ju prije toga, te je poslije nismo više vidjeli. Na sve psovke partizana, taj čovjek im se u lice smijao. Rečeno nam je, da je taj čovjek bio veliki župan bjelovarskokriževačke županije. On je bio odpremljen u Zagreb na ponovno sudjenje.

Iz Popovače sam bio odpremljen sa još 200 osudjenika na rad u selo Stružec. Tu sam ponovno obolio od zlostavljanja i gladi. Tu sam se vukao do 15. kolovoza 1945. te sam tada bio odpušten na kućnu njegu, jer u bolnicama nije bilo mjesta. Bilo mi je dozvoljeno kretanje po Zagrebu, ali nakon a.mnestije, dobio sam izgon iz Zagreba.

Nakon izgona iz Zagreba preselio sam se sa svojom obitelji u Osijek. Tu sam radio kao dimnjačar.

U Osijeku su se strijeljanja i pokapanja vršila uvijek noću u tzv. Staroj Tvrdjavi na lijevoj obali Drave, na baranjskoj strani.

Tu su se vidjeli prizori, kako su roditelji, braća i djeca dolazila te pokušala obilaziti svježe grobove ubijenih tokom noći oko zidova tvrdjave, te uz put, koji vodi prema Kisdardi. Blizu tih grobova nije se moglo doći, jer je partizanska straža branila pristup. Rodbina je bacala cvijeće preko ograde na grobovima, a mogi su klečali na tom putu i molili se Bogu.

Kao dimnjačar imao sam pristupa i u zgrade zatvora, te sam mnogo toga vidio. U zgradi zatvora u Osijeku vršio je pokolje neki partizanski časnik sa nadimkom "Bubalo", koji je klao Hrvate na taj način, da je vezane žrtve polegao potrbuške, te je jednom rukom podigao glavu, a drugom rukom je prerezao grkljan svakoj žrtvi. Ne zna se koliko je taj koljač Hrvata poubijao na taj način, ali se zna, da je taj broj vrlo velik. Jednog dana, zimi 1945. taj "Bubalo" je poludio.

U istom zatvoru u Osijeku u jesen 1945. osudjeno je na smrt 48 hrvatskih intelektualaca. Oni su strpani u jednu ćeliju, te bombama poubijani. Medju njima bio je i vrli Hrvat Šeper. To je bilo učinjeno zato, jer su obitelji ovih na smrt osudjenih čekali na ulicama, kada će ih komunisti izvesti u spomenutu Staru Tvrdjavu i tamo ubijati, jer je bila svima poznata smrtna osuda.

Za ovo gore napisano jamčim svojom bitnošću.

Ivan Hrvoj v. r.

Dalbywagen, Švedska
15. svibnja 1963.

Dokument X.

Povlačio sam se na hrvatskim četama od Doboja. Bio sam zastavnik pripadnikom 11. Bojne 11. Udarne divizije pod zapovjedništvom nadporučnika Franje Lukšića. Kod Kostajnice sam bio u vrat ranjen dva dana prije njemačke kapitulacije. Zagreb sam napustio u kamionu s više ranjenika u sriedu dne 9. V. 1945., kad su već partizani ulazili u grad i borba se na nekim točkama periferije vodila. Došavši vozilom u Krapinu stigli smo pred večer uslied zakrčenosti putova po narodu, koji se povlačio. Tu smo odmah bili prekrcani na njemački transport, koji je primio nas Hrvata ranjenika preko 250. Sliedećeg dana ujutro primili smo hranu na stanici Celje i krenuli prema Mariboru. Negdje četiri stanice pred Mariborom zaustavio se vlak. Iz njega su pucali zdravi njemački vojnici. Mislili smo, da su Rusi, a u stvari su bili partizani.

Oni su odmah započeli s pljačkom u prvim vagonima, a isto i sa pokoljem ranjenika. To znam odakle, što su se iz vagona čuli strahoviti jauci i česti osamljeni hitci. Osim toga kasnije je do nas došao Marko Ključević iz Komarice kod Dervente, koji je bio medu lakše ranjenim ljudima u prvim % agonima. Na njegove oči su dotični partizani Srbijanci, koji su došli iz Maribora, najprije ljude pljačkali i mlatili kundacima, a kasnije ubijali ranjenike iz samokresa i šmajsera, a rjede noževima. U tom vlaku hrvatskih i njemačkih ranjenika držimo, da nije nitko živ ostao, tko nije kao lakši ranjenik ili zdrav čovjek na vrieme umakao u šumu. Medu ubijenim ranjenicima bio je Krajinović Joze pok. Franje iz Foče, Ante Grlić, Božin iz Foče, zastavnik iz Jajca Ljubo Nikolić, težki ranjenik prostrieljenih leda i noge te mnogi drugi. Računam, da je Hrvata-ranjenika poklano i poubijano oko dvije stotine, a Nijemaca manje, možda stotinjak. Pri biegu sam vidio, kako se nešto Niemaca bori vatrom iz jedne šumice desno od pruge.

Kao nešto lakši ranjenik sa oko petnaest drugova iz istog vagona pobjegao sam u pravcu Celja, gdje je još bila naša hrv. vojska. Medu ostalim bio je sa mnom na biegu laki ranjenik Mijo Kurtušić, Božin iz sela Foče te Ivan Galić, pok. Joze, sin istoga sela. Istoga dana navečer, idući cestom i preko brda lievo od pruge u Celju, stigao sam u sam grad Celje. Vidio sam kako razoružavaju Niemce, ali se neki nisu dali razoružati nego su pucali. Ni naša se hrv. grupa nije dala razoružati, te su slov. partizani rekli: Hrvati mogu poći s oružjem, ali Niemci ne. Prošao sam kroz grad, čijim su centrom vladali Hrvati, a periferijom partizani, i noćio s hrv. vojskom izvan grada na cesti prema Dravogradu. Uz nešto pucanja i borbe stigli smo za dva dana do Dravograda. Ja sam išao najviše kamionom i kolima. Pred Dravogradom smo odbili predaju te smo probili partizanske redove i pošli se povlačiti prema Bleiburgu. Pregovore, koje je započeo general Herenčić, odbio je general Boban i zapovjedio, da se stupi u borbu. Tako su mi barem tamo bili rekli. Naših je pred mojim očima bilo malo poginulo, jedva desetak.

Pred bleiburškim poljem na 3-4 km ponovno je nastala žestoka borba puščanom vatrom, bacačima i topovima. Naši su bitku dobili i kolona je krenula prema bleiburškom polju. 800 m nakon proboja vidio sam kolonu od 15-20 spaljenih kamiona, na kojima su ležale izgorjele Iješine njem. vojnika, dok su se kamioni još pušili. Bili su prije pobieni i kasnije spaljeni s kamionima. Bio je strašan zadah spaljenog Ijudskog mesa. Prizor je bio užasan.

Ostali smo tu cielu noć i drugi dan do 4 sata posl. podne. General Herenčić izdao je zapovied, da se preda odmah brojno stanje svake jedinice i njemu dostavi, a nad jedinicom izvisi biela zastava, pošto "smo se predali Englezima". Ja sam sjedio sa zapovjednikom bojne Fr. Lukšićem, kad je ta zapovied stigla. Odmah sam poletio do naše satnije i zbrojio 76 ljudi (sa

Cera izmedu Doboja i Dervente krenulo nas je 220, 15 dana ranije). Najviše ih je bilo poginulo u borbama oko Zidanog Mosta, gdje smo bili zalaznica hrv. vojske. Tu mi je po svoj prilici poginuo i brat Franjo od 19 godina.

Zapovjednik bojne je odnio brojno stanje zapovjedniku zdruga. Vojsci je rekao, valjda po višoj zapoviedi, da se predamo Englezima i da ćemo dobiti novo, bolje oružje za borbu, jer će po svoj prilici biti dalje borba s Rusima.

Jedni su počeli po zapoviedi dizati biele zastave. Ljudi bacaju oružje i kidaju sa sebe odlikovanja i plaču kod toga. Nadporučnik vodnik Antun Křižić iz Johovaca ima puna prsa odlikovanja: kida ih, plače i ljubi šmajsericu. A tako i mnogi drugi. Kad se je kolona pokrenula, čuli smo eksploziju mine: neki hrv. časnik podbacio je minu pod svoja kola i je sa ženom i djecom bio razkinut. Sigurno je bio čuo, da se zapravo predaja obavlja partizanima.

Kolona se stavila u pokret i prolazila kraj hrpa odloženog oružja. Predvečer ulazimo u neki široki ogradeni prostor. Pred nama se vidio jedan veliki engleski tenk, na kojem je engl. vojnik mirno pušio lulu. U njemu smo gledali svoj spas, ali uzalud. Svi drugi su bili partizani. Ponašali su se dosta pristojno u početku, dok su bili blizu Englezi. Iste večeri dali su zapovied: "Svi oficiri i podoficiri imaju doći na večeru". Meni poručnik Jeleč reče (plačući i opraštajući se od mene i pitajući me, da li ću i ja na večeru): "Dragi moj gavrane, otidi mojoj kući, ako ostaneš živ, i reci mi ženi, da mene više nema". Bio je rodom izmedu Doboja i Tešnja. Znao je, što znači partizanski poziv na večeru. Mi te ljude, časnike, više nismo vidili sa sobom.

Sutradan prošle su ogromne kolone natrag, u pravcu Maribora i Celja. Pred Dravogradom bila je prva velika pljačka. Digli su nam partizani nalivpera, satove, prstenje, bolja odiela, cipele itd. Otimali su nam podnoseći samokres pod nos i prieteći. Tu su i meni uzeli moje dobro časničko odielo i dali neko poderano civilno i ušijivo, govoreći, da ćemo kasnije dobiti bielo, zarobljeničko. Odmah nakon pljačkanja zašli su posebni partizani, koji su "prepoznavali" Ijude, odvodili na stranu, u šumu i ubijali. Ljude su neke ubijali blizu ceste, kraj kuća, a druge malo dalje od puta u šumi. Dobro smo čuli pucnje i jauke, a više puta svojim očima vidjeli samo ubijanje. U mom malom odsjeku kolone vidio sam tako ubienih 6 ili 7 ljudi do samog Dravograda. Na mostu u Drav. dočekali su nas neki partizanski cigani s glazbom (harmonikama) i pjevajući pogrdne pjesme protiv nas.

Kod Dravograda dielila se kolona te jedna polovica išla prema Mariboru, a druga prema Celju. Ja sam išao u Celje, bojeći se, da me ne odvedu u Rusiju. Tu sam na stanici Dravograd susreo grupu hrv. aviatičara, koji su me zvali sebi. Nisam htio poći. Čuo sam, da su kasnije polovinu poubijali malo kilometara od Dravograda. To mi je rekao pilot Penjak iz Brčkog. Zapovjedili

su im da legnu uz rieku Dravu te su po njima razpalili iz strojopušaka. To su pripoviedali i drugi svjedoci.

Preda mnom su nam neki partizani sprovodnici govorili: Tko je iznemogao ili ne može ići, nek' se odieli i ide u vlak. Iznemogla i izgladnjela raja javljala se njima, makar da su mnogi mislili, da će to biti transport smrti. Meflutim ih uopće nisu utovarili nego ih odveli iza Dravograda k rieci i iz šmajsera postrieljali. Lješine su bacili u rieku. Meflu postrieljanim bilo je više žena i djece, jer te najviše nisu mogle ići. Njihovom ubijanju prisustvovao je vojnik P.T.S. koji se odatle spasio. Imena mu točno ne znam. On nam je to pripoviedao u koloni iza Dravograda, da je svojim očima gledao ubijanje, ali ih je bilo vrlo mnogo. Ja sam svojim očima gledao, kako čitave iznemogle kolone javljaju se za specialni vlak, koji je vozio - na drugi sviet.

Iznemogle, gladne, gole i bose kolone pratili su obiesni partizani na konjima. Pratioci nosili šmajsere i nije ih bilo odviše mnogo. U svakom selu, kod svake grupe kuća bile su partizanske zasjede, koje su nas ponovno pljačkale, tukle i često iz kolone izvodili na ubijanje. Ubijani su svi ljudi, koji bi pali iznemogli ili ranjeni kraj puta. Partizan odmah puca s konja bez opomene i ubija. Vidio sam više desetaka puta takvu tužnu smrt svojih drugova. S nama su u koloni bile dosta puta i žene i djeca. Par puta sam vidio, da su na taj način ubili i iznemoglu ženu. Hrane nismo dobili cielog puta od osam dana ni jedan jedini put. Pravu hranu su dobili ljudi u logoru u Zagrebu ili - kao ja - u Sisku i to šaku kukuruznog brašna bez vode. Inače smo na putu kupili prosute sitne krompire iz njemačkih kamiona ili konjsku zob, koja je više puta bila pomiešana sa šećernom repom i prema tome slatka. Nisu dozvoljavali ni vode piti i ubijali su Ijude kraj vode. Pili smo vodu samo krišom i u velikom strahu. Kroz mjesta su zapoviedali, da trčimo, da nas pred narodom osramote i da što popada poubijaju. U Hrvatskoj je narod iznosio vodu i hranu pred nas, ali u Sloveniji nigdje. Pače su često odriešili konopce s bunareva ili odnieli kante, da se nitko ne može napiti. U Hrvatskoj je doček od strane naroda bio dirljiv i mase su nam izkazivale najveću ljubav.

Put nas je vodio preko Dravograda u Celje, Zidani Most, Brežice, Samobor i Zagreb. Pobjegao sam 7 km pred Zagrebom po danu, ali me je s drugom odala neka partizanka te su nas nakon progona od jedan dan ulovili u jednom selu blizu Vel. Gorice i odveli u logor V. Goricu. Tu sam izjavio, da sam civil i radnik iz Njemačke pod tudim imenom. Napola su mi vjerovali te me opet pješke tjerali u logor Sisak, gdje sam našao ostatke naše jedne kolone.

Putem sam vidio mnoge mrtvace i ubijanja. Tako sam npr. kod Zidanog Mosta uz samu cestu s desne strane vidio 15 ljudi u uniformama Udarne divizije istom postrieljanih, krvavih i pokrivenih granjem. Idući kraj Savinje

niže Celja vidio sam na dosta mjesta mrtvih ljudi u samoj vodi. Misleći, da mi tu brat, povlačio sam u zgodnoj prilici ovo ili ono mrtvo tielo u našoj uniformi, da bih prepoznao brata, ali ga tu nije bilo.

U jednom mjestancu u Sloveniji, gdje su nas partizanke dočekivale sa svojim divljim pjesmama punim mržnje, poliegao je umorni i izgladnjeli narod i pospao. Dodoše partizani i gazeći čizmama po ljudima odbrajali su grupe po 20 Ijudi i odvodili od nas daleko stotinjak metara. Pred našim očima su ljude strieljali. Odveli su preda mnom tri ili četiri puta odkada sam se bio probudio, a prije toga ne znam, koliko su grupa odveli. Sa svojim drugom bježao sam prema sredini uspavanih ljudi, da i mene ne odvedu. To je bilo već prve noći nakon Dravograda kod gradića, gdje željeznička pruga sieče cestu. Mjesto bih mogao lako prepoznati. Tako su činili svaku noć, gdje smo noćivali, ne izuzevši čak ni grada Celja. U Celju smo bili upravo u nedjelju, ne znam kojega datuma.

Prije Celja, na nekih 10 km, s desne strane kraj puta od njega 3 do 4 metra, vidio sam više izkopanih širokih graba; jedne već zasute, a druge su čekale svoje žrtve. U njih ukapali poubijane zarobljenike, Niemce i Hrvate, a više puta i mrtve konje, kako mi mnogi rekoše.

U Samoboru je bilo najstrašnije: u gradu na ulicama vršili su partizani "prepoznavanje", kako rekoše, Ustaša i odvodenje. Svaki je voden s 4 stražara. Vidio sam vodenje dvaju naših časnika, koje svezaše i odvedoše u neku kuću. Ti se Ijudi nisu više povraćali.

U logoru Sisak boravio sam tri dana. Već prvoga dana navečer odveli su na strieljanje grupu od 120 ljudi, sve pripadnike izvjesne hrv. vojne jedinice ("Crna Legija"). Medu njima su bili moji uži zemljaci: Adam Tolić, Jurin iz Foče, Stipo Perić i Ivan Perić iz Mišinaca, Anto Mandić iz Komarice i drugi. Odveli su u noći, ne znam, da li su vezani. Vodeni su u pravcu, odakle se četvrt sata kasnije čuo prasak pušaka. Pričali su mi drugovi u logoru, da su svaku noć odvodili grupe Ijudi na ubijanje prema nekom prozivu. Mnogi su se dragovoljno javljali na strieljanje, da skrate svoje patnje od gladi i trpljenja.

Od početnih 4.500 logoraša, koje sam zatekao, odveli su treći dan oko 700 ljudi u drugu žicu. Medu nas došao neki kapetan Srbijanac s njemačkim samokresom u ruci i smijući se pitao pojedince, gdje su služili i borili se. Smješeći se ubijao je ljude, svakog drugog ili trećeg prema onome, što je taj izkazao. Mi smo okolo stajali i čekali, da dode na nas red izpitivanja odnosno ubijanja. Kad mu je nestalo municije u pištolju punio ga je iz džepova, a kad je i ove izpraznio, rekao nam je, da ostanemo, ali da će i za nas doći naš čas. Izpitivanje je vršeno prije podne i trajalo je barem dva sata. Po mom računu pobio je taj nečovjek 60-70 ljudi. Pred moje je noge pao mladić, zapravo dječak od 16-17 godina ubijen. Nisu se dugo patili, jer je komesar

pucao prema potrebi i dva i tri puta u čovjeka. Tomu je od poznatih prisustvovao moj drug Ivan Galić pok. Joze iz Foče i mnogo drugih domobrana, legionara i ustaša.

Četvrti dan su preostali ljudi odvedeni u Karlovac, odatle u Ogulin. Iz tog sam mjesta pobjegao sa četiri druga, svi živi u Italiji (dva u Fermu: -Nlirko Bodrušić i Ivan Fuček, te Mato Gadža u Napulju).

O svemu gornjem izkazao sam punu istinu, koju sam pripravan i zakletvom potvrditi.

Mijo Gavran

Rim, dne 5. rujna 1947.

Dokument XI.

Povlačio sam se iz Zagreba, ne sjećam se točno kojega dana, na motociklu do Celja, gdje sam bio zarobljen zajedno sa gen. Brozovićem i jednom manjom kolonom P.T.S.-ovaca od celjske mjesne straže pod zapovjedništvom jednog partizana, ali smo iza par sati bili oslobodjeni od hrv. četa, koje su kasnije nadošle pod zapovjedništvom gen. Servacija. Ta hrv. vojska nije u Celju učinila nikakva nasilja, osim što je polomila i popalila zastave sa crvenom zvijezdom, dapače i sa tornja crkve. Pregovore ispred Hrvata vodili su profesor Crljen, general Sudar i neki drugi.

Od Celja idemo dalje s kolonom gen. Bobana, do Dravograda, probijajući se lakše nego do Celja kroz partizane. Imali smo teže borbe tek u jednom klancu, kroz koji prolazi mala rječica, gdje smo se borili jedno cijelo poslije podne. Da li je to bio klanac "Huda Lukna", ne znam. Došli smo uz lakše borbe do Dravograda, ali Dravu nismo prešli, vjerovatno zato, što nam bugarske čete to nisu dozvolile. Bugar. pregovarači, došli su na konjima do stožera gen. Bobana i Herenčića, a ja sam imao dužnost, da bugarske parlamentarce (tri časnika) prihvatim i dovedem do gl. Stožera i kasnije natrag povratim.
U noći od 14. na 15. svibnja 1945., stigli smo na oveće polje, za koje sam kasnije doznao, da je kod gradića Bleiburga, ali samog gradića nisam vidio. Polje je bilo puno hrv. vojnika, ali i mase hrv. civila s mnogo seljačkih kola, punih žena i djece. Bilo je tu i puno željezničara, a sreo sam i mnogo crnogor. četnika s obiteljima. Nad poljem su nisko letjeli engleski avioni, kojima su mnogi naši sa polja mahali, čak i nekim engleskim i američkim

zastavama (oko 11 sati prije podne). Vidio sam i engleske tankove, radi kojih sam odustao od bijega. Ja sam se bio na polju priključio časničkoj školi hrv. oružanih snaga (zapovjednik gen. Petanjek, prof.) radi eventualne prehrane. Bio sam medju masom hrv. mladića od 16-18 godina (njih preko stotinu časničkih pripravnika), koji su još uvijek bili na visini vojničkog morala.

Znam, da je medju pregovaračima bio general Herenčić. Taj je nakon pregovora došao da nas informira i sazvao časnike (ustaške i domobranske). Stajao sam tek 3-4 m od njega, a okolo par stotina časnika. Rekao je, da su Englezi postavili kao uvijet predaje, da odložimo oružje. Nije ni rječju spomenuo, da se moramo predati partizanima. >Vii smo bez negodovanja, kao normalnu stvar, prihvatili, da se predamo zap. saveznicima. Nitko od nas nije ni sanjao, da nas predaju partizanima i da nas kao roblje vode natrag u Titovinu. Nisam na polju vidio uopće partizana, osim dvojice, koji su upali medju nas, ali smo ih odmah "zarobili", oduzeli im oružje i strgali im oznake. Gen. Herenčić dao je na to zapovijed jednom ustaškom časniku (M.Lj.), da im sve to natrag povrati te se s mnogo učtivosti izvinuo za taj incident; na to su oba partizana - jedan od te dvojice bio je bivši ustaški časnik - u velikoj žurbi sjela na svoj motor i izgubila se jednom cestom, koja je bila slobodna.

Nakon toga svaki časnik se povratio svojoj jedinici i započelo je odbacivanje oružja na samorn polju. Bilo je to oko 4 ili 5 sati poslije podne, 15. V. 1945. Moja skupina i neke druge pošle su u koloni u meni nepoznatom pravcu. Iste večeri, nekako uz zapad sunca, prošli smo kraj logora engleskih vojnika te noćili u jednom selu. Koliko ja znam, nije nas pratio nitko: ni Englez, ni partizan. Partizane smo susretali usput, ali bez oružja, koji uopće u nas nisu dirali.

Sutradan smo prošli kroz mjesto, okićeno austrijskim zastavama, naravno bez partizanskih zvijezda, što me utvrdjivalo u misli, da ne idemo u Jugoslaviju. Naša je kolona bila nepregledna, vrlo velika. Medjutim nakon tog sela, partizani oko nas postajali su sve češći i brojniji, te već pod orvžjem i s nama sve energičnije, ali još uvijek pristojni. Dravu smo prešli kraj neke električne centrale.

Išli smo po danu i po noći, mislim tri dana i tri noći. Najprije su silom odijelili od nas žene i djecu, dok je vojska i odrasli muškarci civili, nastavili put do Maribora. Išli smo neprestano lijevom obalom Drave do prelaza kod spomenute centrale i prešli na desnu obalu.

Pljačka je počela drugog dana i to u početku polu-uljudno, a kasnije je užasno: digli su najprije bolje kabanice i cipele, kasnije prstenje, satove, naliv-pera i drugo, a na koncu košulje i donje rublje. Ja sam, da se spasim, nožem rasparao cipele i hlače, a prsten s ruke, dar roditelja za moju maturu,

natakao sam na drugi prst lijeve noge, pa mi je ogulio meso i kožu do kosti, ali sam ga spasio. Nismo dobili ništa za jelo skoro 8-9 dana (jeo sam neku kožu od slanine, odnosno sisao u ustima). Sve Ijude, koji su od iznemoglosti ili sna zaostajali na putu, naši partizanski pratioci su ubijali. Morao sam svog 17-godišnjeg nećaka šamarati, odnosno ćuškama držati budnog, da ne bude ubijen. Cijelo to vrijeme bili smo u pokretu prema Mariboru užasno izmoreni, žedni i gladni.

Par kilometara pred Mariborom izabrali su po drugi ili treći put iz kolone željezničare, za koje su imali poseban interes i potrebu, a nas, onako izmučene, kasom su tjerali u Maribor i bez pardona pobili one, koji su na putu pali. Pošto su ljudi radi lakšeg trčanja odbacivali ruksake, deke itd., to smo preko tih stvari i preko mrtvaca padali i izlagali se smrtnoj pogibelji. Pred mojim očima, bio je na zemlji ubijen nadsatnik Knez, upravitelj Odjevnog Zavoda H. Oružanih snaga. Ja sam vidio, iako sam bio dosta naprijed, par desetaka mrtvaca na tom mjestu.

Prt7i dan, nisu nas pratili nego kraj nas se vraćali istom cestom bugarski odredi, koji nas nipošto nisu progonili, nego smo čak s njima "trgovali", dajući im naše vrijedne predmete (satove, naliv-pera, itd.) za kruh. Naprotiv, kasniji naši pratioci-partizani govorili su ekavicom i bili od reda Srbi, ne znam koje partizanske jedinice.

U Mariboru smo došli oko 10 sati ujutro i to u predgradje Maribora. Sprovedeni smo odmah dalje te smo poslije podne bili pred jednom zgradom na 2 ili 3 sprata, vrlo sličnu Sveučilištu u Zagrebu. Pred njom je bio park Tu su nas dijelili na časnike, studente i vojnike (već pred Mariborom, prije naredbe, odijelili su civile od vojničkih osoba); časnike su dalje dijelili na ustaške i domobranske; prve su čuvali vojnici s bodovima na pušci, dok su sa domobranskim postupali blaže. Ja sam s jednom grupom dornobranskih časnika bio odveden u jednu modernu trokatnu zgradu, neku uglednu njemačku školu, u kojoj su bile male klupice kao u zabavištu.

Tu sam ostao 4-5 dana, ali još uvijek bez ikakve hrane. Postupak s nama nije bio odviše loš. Nije mi poznato, da su koga odvodili na ubijanje, ali znam, da smo mislili da nas odvode na likvidaciju, kad su nas poveli u drugi logor, tj. u neki veliki državni magazin s 2-3 industrijska kolosjeka. U ovoj zgradi pisali smo svoje generalije i morali ujedno navesti, da smo bili zarobljeni od te i te partizanske armije. Mi smo pokušali uvjeriti partizane, da nismo bili zarobljeni, ali oni nisu na to pristali, već smo morali potpisati sve, što su oni tražili.

Od mog dolaska u Maribor sve do odlaska, neprestano se pucalo oko i u Mariboru. Mi smo medjusobno šaputali da ta pucanja znače ubijanja naših drugova, što smo već sa više strana bili doznali, iako o ubijanju direktno ništa ne znam.

U logoru-magazinu, po prvi put smo dobili neki čaj uz malen komad kruha.

O držanju civilnog pučanstva Maribora, spominjem, da smo nakon onog katastrofalnog trčanja pred gradom, bili dočekani od mnogih maribor. žena koje su nosile vodu u škafovima i posudama i davale nam s mnogo sažaljenja da pijemo i da se osvježimo, iako su partizani gurali žene i prijetili puškama. Medju njima je bila i žena nadsatnika Kneza, i sama Mariborčanka, koja me je pitala za muža, ali nisam imao srca, da joj reknem, da je malo prije bio ubijen.

Nakon što smo proživjeli nekoliko dana u Mariboru u navedenim logorima izmedju života i smrti i osobno u stalnom strahu da me ponovo netko ne izda, napokon smo se ukrcali u posebni vlak u vagone za blago (stoku), otprilike 50-60 po vagonu.

Prilike su bile očajne, jer se nije moglo niti sjediti po podu, ljudi bolesni i iznemogli, zrak smrdljiv i neizdrživ, jer smo morali obavljati nužde tako zatvoreni, unutar vagona. Neki su imali proljev, a jedan stari satnik je gubio i krv u"stolici". Tako jednom u želji da učini što bolje, ne imajući ni papira, ni ostalog čime bi se pomogao, zamazao je sebe i polovicu vagona i osoba. U toj strahoti polazimo nakon nekoliko sati čekanja, poslije podne (dne ?) iz Maribora! Kuda? U tamu, strah i neizvjesnost! Drugi dan stižemo u Zidani Most, Zaprešić i napokon poslije podne Zagreb - Glavni kolodvor. Tu opet stojimo nekoliko sati. Opet nakon neizmjerno dugog puta, pretres već golih i operušanih "mizerija". Drugovi su bijesni, jer nema više ničega, čega bi nas još mogli rješiti.

Vlak ide prema Kanalu (predio Zagreba), pa se opet vraća na Gl. kolodvor i napokon drugi dan u zoru stižemo u Prečko.

Tu su isto tako očajne prilike. Sreća je, što su dani već topliji, jer se leži na zemlji i što napokon od kuće stigne po koji paket, pa se jede. Sve bi se podnijelo da ne postoji opravdan razlog da te netko ne izda. Uz sve užasne prilike, sve to fizički podnašam, živci me, bojim se, napuštaju. Opet me netko izdaje, doznajem dom. satnik Račić, napadaju me, traže i gone. Sakrivam se, ali osjećam da ne ću dugo ovako izdržati. Prijatelj U., zastavnik Dusper i drugi me savjetuju neka vidim kako je u ustaškom logoru ili drugdje (svi smo u jednoj žici i miješamo se). Odlučujem se, i noću odlazim da me ne primjete iz barake domobr. časnika i mješamo se medju druge. Tu se nastojim informirati, gdje su i kako je sa ustašama. Nesimpatičan nagovor i jeza za svakoga, ali napokon doznajem za jednti baraku po strani logora. Pod raznim izlikama, približavam se toj baraki i opazim kako "drugovi" iznašaju na drugoj strani mrtvace i tovare ukočene kao drva u kola. U baraki u tami nisam primjetio života, već samo prnja ili mrtvaca (?). To mi je bilo dovoljno da stvorim odluku - vratio sam se nazad. Čuvao sam se da me

ne opaze i nadju, a kasnije u koloni sam doznao, da su me i da me neprestano traže.

Nakon nekoliko dana, na moju sreću, krenuli smo iz logora Prečko opet u neizvjesnost. Kasnije su mi rekli, da je to bila kolona od 10.000 većinom hrv. časnika, koja je prošla iza zamračenja kroz Zagreb. Najprije su nas vezali telefonskom žicom, a poslije su odustali od te namjere.

U noći smo napustili Zagreb i prošli Dubravu. Hodali smo bez prestanka do Čazme. Tu smo na cesti stali. Opet su bili u bijesnoj potrazi za ustašama, koji se skrivaju u koloni. Taj me strah moralno ubijao. Bojazan, da li će me netko prepoznati, da li ću se spasiti? Uzduž kolone za svaku nepredvidivu sitnicu, zastoj ili ako se netko želi napiti vode ili je iznemogao, ubijaju! L"bijaju po danu, a u pozadini kolone divljače i tamane zvjerski. Nastavljamo put predvečer, takoreći bez odmora. Nisam vidio Čazme. Sada dolazi grozota i Kosovo" našeg puta. Zakrećemo u šumu, počima kišiti, zatim užasna tuča koja je mogla trajati 2-3 sata. Šumom teče voda, koja je dosezala do koljena, pada se u jamu do prsa, teren je ilovačast i sklizav, partizani na konjima, a i pješke, bijesni pa i oni pokisli, rešetaju svojim "šarcima" (strojnice) bez milosti. Tamo smo lutali i bili tamanjeni do drugog jutra, učinivši u toj šumi "krvavo slovo O".

Koliko je palo, koliko je uspjelo pobjeći, koliko je ranjeno, ne bih mogao niti od prilike reći. Vidio sam samo mnogo desetina mrtvih (poginulih). Što je užasno djelovalo, pucali su svjetlećim metcima. Govorilo se, da su u toj šumi "likvidirali" u pozadini, ono što je bilo u masi odredjeno. Tako prorijedjeni, izmoreni i naličivši ludjacima, izobličeni od straha, pojavili smo se pred Bjelovarom. Našu su kolonu zvali "Žuta kolona", jer smo bili zamazani od čazmanske ilovače i prokisli od strahovite kiše i tuče.

Niti pred Bjelovarom, a niti u samom gradu, nisu prestala ubijanja i zlostavljanja, kundačenja i mrcvarenja. U neposrednoj mojoj blizini ubili su nekolicinu, navodno, jer je pred nama jedan jadnik u živčanoj krizi, skočio na jednog komesara na konju u namjeri da ga sruši sa konja i da mu otme strojnicu. U samom gradu, bio je ubijen jedan mladić-Bjelovarčanin, spazivši majku i u namjeri da ju zagrli, bio je ubijen pred njezinim očima, a nije mi poznato kako je prošla i ona sama. Nakon tog slučaja, počeli su nas tući, da ne gledamo, već samo u zemlju, a gradjanstvo se je moralo povući u kuće, spustiti zastore i napustiti ulice. Ako je istina da je Bjelovar sjajno dočekao partizane i sa velikim slavljem, nadama i iluzijama, nakon svega par dana i to našim dolaskom, sve je propalo i gradjanstvo je osjetilo golu i gorku istinu!

Tu se je dogodilo čudo! Iz Zagreba je stigao neki visoki partiz. funkcioner Čop sa najvišim nalogom, da iz kolone odijeli neke, vjerovatno '`zaslužne" ljude, medju koje sam se i ja uvukao, fingirajući (što mi nije bilo

nimalo teško) da sam bolestan. U žurbi dao je naloge drugima i otišao, a nas misleći da smo svi "zaslužni", uputili u O.Z.N.-u. Nakon 2-3 dana, postupak se poboljšao, pa smo čak dobili i dozvolu za kretanje u gradu.

Drugi je dan kolona proslijedila put! Kuda? Saznao sam kasnije prema Osijeku. Nakon nekoliko dana i posjetivši poznate u gradu, sve je bilo pripremljeno. Božjom pomoću, lažnim dokumentima i novim odijelom željezničara stigao sam vlakom u Zagreb, 6. VI. 1945.

Skrivao sam se u podrumu jedne kuće 106 dana u nadi bijega i spasa. Bile su kombinacije sa Papukom, jer se pričalo da tamo ima bezbroj izbjeglica i pravih "križara", ali hvala Bogu, slučajno i neočekivano, prijatelji su me "opskrbili" novim dokumentima i tako sam se bez ikakvih poteškoća uputio na novi put - bijeg, koji se je uspješno završio, preko Rijeke u Trst, 22. IX. 1945., sa voljom i dobrotom Svevišnjega, koji je prekinuo tako moj gorki put i otvorio mi vrata novog života i novih mogućnosti i spasenja!

Iko Šarić

Trst, Italija

1. I. 1956.

Dokument XII.

Dne 6. maja o.g. na zahtjev mog predpostavljenog g. Dr. Nikole Mandića, Predsjednika Hrv, drž. vlade i mojomvoljom, priključila sam se jednoj koloni koju je predvodio g. pukov. Joso Mrmić, dopukov. Dr. Kamber[1] i još jedan gospodin po činu bojnik (čije ime ne znam). Dne 7. V. 45. u jedan sat po podne sačekaju nas četnici pred alpskim tunelom, nekoliko kilom. obično drumski, sa strašno naoružanom vojskom, koju je vodio neki pukov. Jovanović; razoružaju našu vojsku, koja je bila slabo naoružana, oduzmu sva prevozna, živežna i odjevna sredstva, te nas ostave na ledini sjediti pod njihovom stražom, malo poslije i oni se povuku. Tu se naša kolona razasu. Mnogi od nas se sretnu sutra sa istim četnicima, opet nam bude zatvoren prolaz. Noćili smo pod jednom šumom u strašnom strahu, četnici su se dogovarali kako će otvoriti vatru čim svane, mi nismo znali na koga se to odnosi a nismo mogli nikud maknuti, jer je bila njihova straža okolo. 8. V.

[1] Dr. Dragutin Kamber, koji je umro malo prije nego je izašlo prvo izdanje *Operation Slaughterhouse,* bio je šezdesetih godina župnik Marije Kraljice Hrvatske u Torontu u Kanadi. U vrijeme bijega pripadao je katoličkoj nadbiskupiji u Sarajevu. Četrnaest svećenika i jedan sjemeništarac ove nadbiskupije ubijeni su od partizana.

krenuli smo sa istom kolonom prema Celovcu, tu htjedosmo se priključiti jednoj Njemačkoj koloni, ali četnici nas zaustave i kažu, da se nesmijemo od njih djeliti navodno, da nam se neće ništa dogoditi. Istog dana u 3 sata po podne zarobe partizani četnike i nas deset kilom. pred Celovcom.

Bili smo potisnuti u jedan uski prolaz, morali smo sve od sebe baciti, no već ništa nismo imali, ali ipak još barem dokumente i koji mali paketič, tako nas strpaju nekoliko stotina u jedan prostor vrlo mali, tu dodoše mnogi muškarci razbijene glave, naročito jedan Ruski svećenik, zasuše nas sa strašnim pogrdama i prijete smrću, po nekoje i tuku pred svima. Situacija je vrlo loša, svaki šuti i kida sve što je imao kod sebe: papirne novce i sl. U 5 sati popodne donesu nam jesti svakom jednu žlicu tjesta u ruku, pri tom poberu sve satove, nakit i sve što je i malo vredilo. U 8 na veče dođe kamijon i vozi nas u nepoznatom pravcu, kroz šumu i sela, zaustavimo se na Horuškoj Bistrici, gdje nam je hrana bila prilična, a noći užasne. Dvije noći, čuo se je grozan jauk, udaranje kundaka, pucanje metaka, na koncu otvori se auto-motor i više se jasno nije ništa čulo. Tek pred zoru opet se čuje jedan glas, onaj koji smo skoro cijele noći čuli zapomagati, "bacili ste me kroz prozor, kažete da sam sam pio prašak, da sam poludio; ne, braćo Hrvati, nisam ja lud, mene su bacili kroz prozor, svega izprebijanog, cijelu noć molim, da me ubiju metkom, ubijte me (to smo svi čuli: da je molio smrt od metka), ja imam ženu i dvoje djece, mehanički sam radnik u Zagrebu, Palmotićeva ul. 25" (u to sam se uvjerila) to je trajalo dugo, dok jednom opet motor zuji, koji su bili prizemno, čuli su kako ga dotukoše sjekirom, zatim nasta tišina a i zora je svanula. I mnogo, mnogo prerezanih žila, raznih bolesnika u svim sobama.

12. V. na sreću krenemo vrlo naglo prema Villachu, zaustavišmo se 10 kilm. pred Villachom, to je bilo kasno u noći, tu ostadosmo dva dana a da nitko ne pita za hranu, spavasmo svi u jednoj prostoriji više stajasmo jer mjesta nije bilo. Odavle krenemo par kilometara napred, tamo su stambene prilike dobre, ali hrana, umrijeti, tu se povećava brojčano stanje, postaje sve gore i gore. Svaki dan saslušanje, tu i tamo batine, živi se. Izgubila sam vezu sa datumom. Jednog jutra krenemo natrag te u pola dana prevalimo put od Villacha do Rozenba gdje nas ukrcaju u vlak i prevezu do kraja svih prelaza svih tunela i mostova pa do Jesenica pješice. Tako smo tu nekoliko dana proveli opet pod istim okolnostima. Ljudi je sve više i više (naših Hrvata). Iz Jesenica krenemo prema Kranju, tamo je hrana dobra, može se reći da smo se oporavili, opet nas sve više, velika kolona krene u Škofja-Loku, došli smo gore na breg u neko biv. sjemenište, spavali smo na vodi i dubretu, jeli uopće nismo, jer smo tamo bili samo dva dana, tu je bilo po običaju odvođenje iz sobe u jednu sobu gdje je bilo saslušanje, mnogi se sa saslušanja nije uobće vratio u svoju sobu, a niti se zna za nj, tu smo informirani, da za

nas nema mjesta jer se mora tu saslušavati vojska i razdjeliti tko će kuda, bilo je medu nama skoro sama vojska ali se je sve presvuklo u civil i kamufliralo kako je tko znao. Na prvom katu izpod nas bilo je 400 ljudi naših Hrvata koji su nam niz prolaz došaptavali, da je ovde strašno, da ih grozno tuku.

Moja kolona krene prema Šent Vidu kod Ljubljane; došli smo kasno u veče, mjesta nije bilo za spavati, tako nas ženske u neku kapelicu smjeste a vojska osta na vedrom nebu, na strahovitoj kiši i nevremenu. Kad je svanulo, tražili smo se, jedva sam našla moju grupu, vani pod drvetom mokri, smrznuti sjede u blatu. Kad sam prošla po dvorištu, koje je bilo naokolo zgrade, rekli su mi da je tu oko trideset tisuća naših ljudi, tamo sam i ja našla puno svojih znanaca. Saberem ih oko dvadeset i pet, te sam molila službujućeg častnika da ih pusti u zgradu, tako sam uspjela smjestiti ih u jedan kut da se malo zagriju, tu je bio pukov. Mesić Josip, nadpor. Dr. Rukavina i njegov brat, zastavnik Zrinjko Šuperina, nadpor. Slavujević, druga imena ne znam. Tako se je inače u zgradi smjestilo još par stotina naših vojnika a ostalo je sve bilo na polju na kiši dan i noć. Kuhala se je hrana do koje se nije moglo od silnoga svjeta, kroz noć i dan je umiralo po nekoliko ljudi od gladi i zime, jednog dana je došao jedan dio P.T.S.-a koji je sa sobom doveo i poljske kuhinje, pa su prema uputama liječnika kuhali lipovo lišće; na taj način si je mnogi spasio život i na koncu je to postala svakidanja hrana. Svaki dan su išli po sobama i po popisima pobirali ljude, tako je i iz moje susjedne sobe odvedeno sedam za koje više nismo nikad čuli niti doznali za njihovu sudbinu. A ono što se tamo nije moglo vidjeti jer su nas ključali da nevidirno i da jedan drugome ne pomognemo; to se neda opisati, jer je to samo bio jedan krik: glad, glad, molim kruha, molim vode... itd.

To je bio centralni logor u koji se je skupljala vojska od svih strana i kratko saslušavala i odpremala u razna mjesta. Mojom spretnosti sam se kradom pridružila onoj grupi koja ide doskora za Zagreb, to su bile žene i djeca, sa kojima se je nježno postupalo. Opet jednog dana postroje nas u stroj u četiri sata po podne, tako smo stajale do tri po ponoći, onda smo krenuli za Zagreb, gdje smo stigli u tri po podne, bilo nas je 62 bez djece u marvinskorn vagonu. Zatvoreni izvana, vrućina, nesvjest, glad, žed i zapara - užas. Molimo za malo vode ili zraka, nitko i ne čuje, naime, neće da čuju. Tu su nas vidjeli prolaznici koji su prolazili preko trnjarskog mosta, tako smo kroz onaj mali prozor uspjeli nekoji javiti svojima da se nalazimo u Zagrebu. U sedam na veče odvedu nas lijepo u stroju u Maksimir u logor. Tu nakon tri dana puste djecu izpod 14 godina i žene van, dok nas još dosta ostade. Tako smo se podijelili na kotare i Zagrebački kotar je hranio one sve druge kotareve, jer je pučanstvo donosilo hrane koje nije imalo nikoga u logoru. Jednog dana opet u stroj na svu sreću i na slobodu. Neukusno je,

ai nemogu da ne spomenem i ovo: to zato jer partizani kažu da oni nikoga nemuče i da nisu učinili ono što čovjeku nije dostojno. Prije nego izadjemo 'asvim na slobodu, kažu da moramo ići na razkužni zavod, na tome se nitko nije protivio jer za ovaj mjesec dana nitko se nije prao osim možda

Kad smo tamo došli, strpali su nas oko stopedeset u jednu praonicu od :noguće deset praonica, svukli i odijela odnijeli a na nas odnosno praonice pustili vrelu vodu, za jedan čas je tamo bio pravi pakao od one pare, to je trajalo tako do dva sata: malo je bilo žena koje nisu pale u nesvjest, a na moje oči sam vidjela troje male djece na umoru, onaj krik majke i ono prevrtanje očica to nikad neću zaboraviti. Zovemo, zapomažu žene, osobito koje su imale djecu uza se; nigdje nikoga nema, dok nije iztekao jedan sat. Onda se pojavi na naše zaprepaštenje dva do tri dečkića od 19 do 20 godina, i:oji sasvim slobodno ulaze k nama iako nismo imale ni nipčića uza se, tako nas pustiše u jednu drugu sobu i počeše nam dijeliti naša odijela koja su nam bila jedina pa i ta izgorjela u pari.

Tako sam se vratila svojoj kući, gdje sam ostala do dvadesetak dana, poslije sam se sa mnogima od one svoje grupe ponovo našla u logoru na Savskoj cesti. Tamo smo bile kako koja, ja naprimjer 23 dana a da nisam znala zašto. Eto tako je svaki čovjek morao proći kroz Oznu i to još uvjek nije zadnji put. Za koji dan dodu dva gosp. od Ozne, dadu mi na znanje, da li hoću im predati stan sa stvarima ili će me privesti u Oznu. Jasno da ću se odreći stana, jer oni imaju nalog i ako nemaju razlog. Doduše ima razlog, ja nisam bila uobće zapisana u uličnom odboru. Nisam dala niti jednu haljinu, sudja, posteljinu, zlatnine, niti komadić namještaja ništa kad se je sabiralo za postradale partizane, ne odlazim na sastanke, ne suradjujem, bježala sam pred njihovom vojskom, bila sam u službi Predsjedničtva vlade, simpatizirala sa tistašama-okupatorima, u glavnom nisam poćudna i ako nisam ništa kriva.

Ovako se postupa skoro sa svakim gradjaninom. To je ta Titova demokracija. Već kad imam priliku i govoriti o prilikama u Jugoslaviji (Hrvatskoj), a što mi je bio glavni cilj, da iznesem prilike naše vojske o kojoj se mora govoriti na prvom mjestu: Dogadjaje oko Samobora i Dravograda držim da Vam je poznato, ukoliko nije, može se reći masovno klanje, žene koje imaju posjed svoj tamo, kažu da je u masama poubijani ljudi po privatnom zemljištu po sto, stodvadeset, stotrideset u jednu jamu pokopano, no tome se broj ne zna. Na hiljade i hiljade vojnika je mučeno hodanjem iz Koruške do Beograda pa natrag u Zagreb: kako je putom to izgledalo, to se neda opisati. Za vršenje ove službe bila je odredjena neka partizanska Radićeva brigada, koja je ubila svakog čovjeka koji nije mogao hodati, kad su krenuli iz Ljubljane: Zagreb, Bjelovar, Nova Gradiška, Osijek, Petrovaradin, Zemun,

Beograd, Bela-Crkva i nazad Zagreb, pa opet Bog zna kud. To se razumije koliko je bilo ljudi koji su taj štrapac mogli izdržati: bez hrane, vode i odmora. Prodavali su partizani vodu po 5.000 Kuna jednu čašu a najredovitije su pucali u grupu koji su riskirali glavu za gutljaj vode. Osim svega toga bili su goli i bosi, dronjavi, izbezumljeni, na životinje su više sličili nego na čovjeka, kad su ulovili koji kukuruz pa su ga pojeli zajedno sa odpadkom, svijet je bježao da ne vidi te strahote; jer nije smio nitko dati ništa od hrane ili bilo kakve okrijepe. To je samo jedna vrsta sistematskog ubijanja naših Ijudi. Pripovijeda jedan mladić, koji je pobjegao iz logora iz Martinovca kod Koprivnice. Kad su ih počeli klati, pa ih prikolje tako da su skakali kao zaklano pile. Iz Virovitičkog logora ih je odvedeno 800 u šumu zvana Borovo za koje nitko nikad ne zna, tako su mnogi i mnogi za koje se nikad ne zna, jer se je javio svaki tko je živ pa makar gdje bio.

Spomenut ću i rad Uličnih odbora i organizaciju za izbore: Ulični odbor je vrhovna vlast, kojoj ne može izbjeći niti jedan čovjek. U jedan odbor spada dvije do tri ulice, taj odbor ima pododbor, koji vodi temeljito kontrolu, to su kućne starješine, koji daju podatke o svakoj osobi kako je politički razpoložena, koliko daje pomoć za odbor i slično. Prijavljivanje za izbore isto vrši ulični odbor koji podnosi podatke rajonu. Rajon odlučuje tko će imati pravo glasa. Na upise za izbore se je javilo 1/2 glasača, od te polovine se opet polovina odbila jer nema pravo glasa, tako će konačno glasati samo partizani. Producira se Tito nosioc liste "Republika", Gaži "Seljačka° stranka, sad se puno govori o Radićevoj stranki, no još je nitko ne zastupa. Narod je za Tita i izbori će biti demokratski provedeni; a g. Ivica Kasunović iz Ogulina je rekao da će Mačekovci dobiti na izborima, pa ga je Ozna odmah zatvorila, tako inače nitko ne smije ni pisnuti; odmah mu se zametne trag.

Unatoč svega toga je organizacija odlična, sve su se stranke zbile u jedne redove, šuti se i radi. Istina nema ni jednog čovjeka koji javno zastupa u domovini interese reakcije, narod je prepušten sam sebi; veza sa šumom je izvrsno povezana sa gradom i selom, nitko se više ne hrani lažima, sve gleda istini uoči a tako i na svakom mjestu nastupa; partizani se vrstaju u naše redove, pomažu na svakom koraku, Ozna nam je sklona svagdje i na svakom koraku se osjeti trulež-razpadanje njihovih redova, to onih ljudi koji su godinama radili za njih; a simpatizeri oni koji su njih pomagali to su sada najveći njihovi neprijatelji, gorko su se pokajali i vrlo su marljivi u korist reakcije.

Narod je jednoglasno nastupio za obranu vjere, Nadbiskup presvjetli Dr. Stepinac je jedini kao službena vlast, koja narod sabire i vodi, no državna vlast ga zlostavlja, a stavlja napred Ritiga, koji je izključen iz svećeničkih redova, samo ga je Tito postavio za župnika crkve Sv. Marka. Ritiga se predstavlja kao reprezentaciju svakoj stranoj vlasti. Svećenstvo je strahovito

_1larševf sinrti"

ugroženo, bori se svaki svećenik pod cijenu života; u Bjelovaru je crkva zatvorena i u Banja Luci, svećenici su na mase zatvarani, mnogo ih je u šumu otišlo, i inače se je razbježalo na sve strane.

Samo jedne večeri oko 10 sati vidjela sam i brojila jednu grupu svećenika kad su ih partizani vodili prema Novoj Vesi, bilo ih je oko dvijesto. Dali su to bili iz Zagreba ili odkud drugdje ne znam.

15. IX. kad sam ja otišla iz Zagreba, ostalo je oko 600 naših častnika osudenih na smrt tu kod Rarnog suda. Dok sam bila u Maksimiru u logoru, vidjela sam ja, a i svi oni koji su htjeli vidjeti, kako je po nekoliko puta na dan provedeno po nekoliko svezanih ljudi u lance prema maksimirskoj šumi.

Činovničtvo je odpušteno, skoro sve. U Ministarstvu trgovine gdje je najviše ostalo u službi pa ih nema prema 50, Željeznica, Pošta, Ministarstvo vanjskih, Unutarnjih, Predsjedničtvo vlade tih nema, podržavne i državne ustanove to je sve isto odpušteno, što se nije razbježalo to šeta po ulici, o zaposlenju niti govora. Trgovine su otvorene ali uobće ne rade, roba se može kupiti samo na doznake ministarstva, a doznake dobiju samo partizani, koji robu plate samo po maksimiranoj cijeni. Trgovci su obavezni platiti velike poreze, namještenike dobro platiti a dnevno imaju prometa 200 do 500 Din. Od seljaka se oduzima hrana, samo se ostavlja neka mala količina po osobi dnevno; tko ima dvije krave, jedna se oduzima i dade se onom koji nema ni jednu; to sve narod čini dobrovoljno... Svaki čovjek koji ima bilo kakvu imovinu, kriv je i mora doći u logor, za to vrijeme se oduzme njegova imovina, dotični se pusti na slobodu i nikorn ništa. Narod se sili, da jedno drugog tuži, to je izprva i činio.

Prjetnje su velike za strogoću i generalno čišćenje poslije izbora.

Evo takve su prilike u Jugoslaviji (Hrvatskoj), ovo je tek ponešto. Ako bi se sve pisalo, to bi bila cjela knjiga.

Franciska Blažević

Rim, 4. X. 1945.

Dokument XIII.

Na povlačenju Hrvatske Vojske prema Austriji, stigoh do Krumpendorfa. U tome logoru se pronesoše glasine da Englezi primaju dobrovoljce koji će se boriti protiv komunizrna. Utrpaše nas u engleske kamione i s nama u St. Jakob. Tu su nam u jednome šljiviku oduzeli ostatak lakog oružja jer su rekli: "Dobiti ćete novo moderno oružje kad stignete u Udine - Italija".

Englezi nas strpaše u vagone, tobože da idemo za Italiju, a najednom se partizani pojaviše na vlaku. Iskrcaše nas u Kranju i s nama u žicu. Tu sam bio tri dana i samo jednom dobismo malo hrane.

Nakon tri dana otjeraše nas u Šent Vid kod Ljubljane. Tu u Šent Vidu[2] sam vidio prave komunističke zločine. Prvo jutro partizani su hodali izmedju nas. U one, koji su se potužili da su ranjeni ili bolesni, odmah je puška prasnula onako hladnokrvno pred masom naroda, vojnika i civila. Nakon nekoliko minuta stigoše kamioni da pokupe tjelesa. Uz svakog mrtvoga išla su i dva živa. Nakon dva sata ti isti kamioni su se vratili i natrpali drugu grupu što živih što mrtvih. Tako se je to nastavilo punih jedanaest dana.

Tih dana Bog dade kišu pa je i to povećalo trpljenje. Nakon pet dana nije nam bilo više stalo kada ćemo umrijeti jer i tako vidimo da nam je svakako umrijeti. Ljudi su kidali grane sa drveća i jeli koru, ali su mnogi zato izgubili glave. Koru od krumpira smo jeli s buništa. U tih jedanaest dana samo smo dva puta dobili jesti. Ja više nisam mogao stajati na nogama. Ostatak nas, koji smo preživjeli strpaše opet u vlak u zatvorene vagone i s nama na put. Pomišljali smo najgore. U vagonima je bio užas jer smo bili nabijeni kao srdele. Na putovanju smo imali u jednome vagonu četiri mrtva.

Stigosmo u Zagreb na zapadni kolodvor 26. ili 27. svibnja. Čim je vlak stao i srećom se vrata otvoriše, iskoristih priliku i pobjegoh. Povukao sam se ispod žice te sam upao u prvu kuću negdje na Kustošiji.

Poslije, partizani su pohvatali nas oko dvadeset i šest, povezaše nas u žicu i počeše nas tući. Štogod je na nama bilo vrijedno, skidoše s nas, ali nisu se puno okoristili jer smo bili blatni i mnogi od nas poderani. Već nam govore kako ćemo se noćas najesti i napiti za vječno. Kako su nas tvrdo povezali i tukli te otvoreno govorili da nam nije dugo živjeti, pomirili smo se sa sudbinom. Povedoše nas preko jedne livade, kad izdaleka opazismo svjetiljku prema nama; pomišljali smo da su to naši grobari. Tada jedan oficir s dva vojnika zapita vodnika, gdje nas vodi. Vodnik odgovori: "Druže poručniče, vodim ih u centralnu komandu". "Ne"- odgovori poručnik: "vodi ih u školu na Kustošiji pa ću ih ja ispitati sutra ujutro i vidjeti kakve su zločine počinili pa ćemo ih onda kazniti". Onaj je vodnik škripao zubima od muke, valjda zato što mu nije uspjelo da nas dotuče. Po svemu je izgledalo, da je onaj vodnik bio Srbin iz Korduna a onaj poručnik jedan Hrvat jer se je moglo primjetiti po samome govoru.

Sutra ujutro nas odvedoše u Prečko i samo nas strpaše bez ikakve predaje. Tu nas postrojiše u radne brigade te smo radili oko Save i čistili. Onaj vlak iz kojega sam ja pobjegao, tj. Ijudi koji su u njemu bili i koje sam

ja poznavao - za njih se više nikada nije čulo. Željezničari su govorili da su otierani prema Kozari i tamo su bili mučeni od srpskoga stanovništva.

Ja sam u Zagrebu imao dva rodjaka pa su mi oni par puta dali hrane. Oni su imali jednu radnju na Jelačićevom Trgu -"Zalogajnica Jelačić". Obadva -_i hrata, Marko i Šćepo Mučić, po noći su odvedeni i nikad se više nisu :-,)iavili na sunce. Komunisti su ih smaknuli bez ikakva suda.

Početkom sedmog mjeseca 1945. uspjelo mi je doći kući. U Hercegovini .e izgledalo da je ratno stanje. Križara je bilo mnogo po šumama; mnogi od njih su hili moji osobni prijatelji. Nakon par mjeseci, moja sestra Šima i ja smo bili obtuženi da smo davali hranu Križarima. Jedno jutro su blokirali kuću, da me uhvate, ali je meni Bog bio u pomoći pa sam nekim čudom uspio pobjeći i tu istu večer pridružio sam se Križarima. Srećom, moja ~;estra Šima se je nalazila onda u Sarajevu pa ju nisu uhvatili. Odmah joj je iavljeno i ona je ostala u Bosni oko godinu dana; druge godine se preselila u Hercegovinu, ali ne kući.

U mojoj su kući uhvatili moju sestričnu, koju su osudili na deset godina tamnice. Moju majku su takoder zatvorili a pokojnoga mi oca žestoko isprebijali, što mu je dalo i umrijeti. Kada su mi majku zatvorili a nas dvoje nisu mogli uhvatiti te i oca isprebijali, onda su napastovali moju najmladju sestru kojoj je bilo samo 17 godina. Tu moju najmladju sestru Jelu su ganjali po brdima da mene nadu, ali jadna nije mogla za me znati. Ona je po cijelu noć bivala na kiši te su je i tukli dok konačno nije obolila. U strahu i bijedi je i umrla; to im ne mogu nikada oprostiti. Nju više žalim nego sve ostale i mene samoga. Starijeg brata Martina su ubili u Beloj Crkvi. Dva zeta su mi takodjer poginula u povlačenju. Dakle, moju su rodbinu prilično uništili.

U šumi sam krstario od Širokog Brijega, Brotnja i čak tamo do Popova Polja te jedno vrijeme u Dalmaciji blizu Stona. Mnogo sam se puta s oružjem s njima sreo i bilo je ljutih borbi. Kad je pokojni Grgo Vasilj (Kekušić) poginuo i Nikola Jerković (Zovkušić) ranjen, tada sam ja bio u bunkeru. Niko Zovkušić bio je prilično teško ranjen i ja sam ga previjao oko mjesec dana. Hvala Bogu, eto on je ozdravio i sada se nalazi u Kanadi. U veljači 1947. godine bili smo obojica, Niko i ja, bolesni: on ranjen a ja dobio strašnu prehladu.

Partizani izdadoše nalog u Bijakovićima mojim komšijama da će, ako se nas dvojica ne predamo, oni cijelo selo izseliti. Neki od komšija su znali za nas pa nas je bilo strah da nas ne izdadu jer, kada dode do selenja, onda se ne pozna komšija.

U to doba izidje amnestija i po savjetu mojih seljana nas dvojica smo se zbog amnestije predali; nije bilo drugoga izlaza budući da smo bili onesposobljeni za bilo kakvo kretanje.

Nakon kratkog vremena, počeše jednoga po jednoga kupiti, tj. one koji su se prijavili na amenstiju. Meni je prijatelj šapnuo da moram negdje bježati. Odmah sam otišao u Rijeku, odakle sam gledao priliku da pobjegnem. Dne 30. travnja 1948., pobjegao sam u Italiju.

Ivan Ivanković

Los Angeles, California

10. kolovoza 1961.

Dokument XIV.

Kao hrvatski vojnik služio sam u Dornobranskoj samovoznoj bojni u Zagrebu, Ilica 207. U vojsku sam pozvan dana 9. veljače 1942. U I. Domobranskoj samovoznoj bojni bio sam 1944., kada sam po potrebi službe, premješten u Samovozni odsjek tehničkog odjela, Ministarstva oružanih snaga. Tamo sam ostao na službi sve do svibnja 1945. 8. svibnja 1945, dobili smo nalog da se povlačimo iz Zagreba, preko Slovenije u Austriju. O povlačenju u Sloveniju, odnosno kroz Sloveniju, neću navadjati detalje, nego bih želio svjedočiti o povraćanju u Hrvatsku.

Smatram, da je za ovakovu predaju krivo naše vodstvo, generalštab, jer onako visok moral, koji je vladao medju vojnicima i mladjim časnicima, toga nikada ne bi dozvolio.

Dana 15. svibnja 1945., oko četiri sata poslije podne dobili smo nalog, da praznimo oružje, zatim da ga predamo partizanima, a nas da će preuzeti Englezi. Nalazio sam se na čelu kolone oko 1.500 ljudi, što vojnika, što civila: muškaraca, žena i djece. To je bilo pred selom Prevalje.

Nakon predaje oružja upućeni smo cestom za Prevalje, a odatle za Bleiburg. Negdje iza Prevalja vidjao sam sve više i više partizana, koji su nas počeli sprovoditi. U početku smo bili bez ikakove pratnje. Kada smo došli do nekog mosta na Dravi, zatvarao se je s obadvije strane, morali smo ući na most, pa kad je most bio napunjen, zatvorili su vrata i izvršili premetačinu džepova, prtljage i drugog. Sve vrijednije stvari su uzeli kao npr. satove, lančiće, prstenje, medaljice, križiće, novac itd. Kolona u kojoj sam ja išao, a brojila je 4- 4500 osoba, krenula je za Dravograd. Po noći su nas zaustavljali na cesti i dozvoljavali nam 3-4 sata odmora. Za to vrijeme strijeljali bi 15-20 ljudi za koje su po danu posumnjali da su bili ustaše (to je bio samo izgovor). Kad smo došli u Dravograd počeli su djeliti civile od vojnika. Dapače su izvršili i registraciju. Morali smo dati svoje podatke. Iza toga su formirane

kolone i upućene, jedna za Maribor, a druga za Sloven-gradec i Celje. Bilo nas je oko 4000. Sa menom se je nalazio: Alfons Knez (kasnije je bio vraćen i poslan u Maribor), Marijan Jerbić, Zvonko Rončević, Josip Rogina, Srećko Osrecki, Drago Sautner i neki Majstorović. Došli smo u Sloven-gradec oko osam na večer. Smjestili su nas u jednu pilanu gdje smo trebali prenoćiti. Upravo kad smo našli mjesto iza složenih dasaka, pristupio mi je neki partizan i rekao da me pozna iz Domobranske samovozne bojne, gdje je i on svojevremeno bio vojnik, te neka se sklonim na drugu stranu, jer da je ovdje opasno, pošto će po noći biti strijeljanja. Tako smo se mi svi preselili, kako nam je ovaj rekao. Po noći sam čuo da su budili i dizali ljude, odvodili ih, a zatim smo čuli pucanje i povike: "stoj". Oko osam sati ujutro krenula je kolona za Celje. Vidjeli smo da naših nedostaje barem 200 ljudi. Svi su ti bili te noći poubijani u onoj pilani.
Na putu za Celje, ubili su barem 15-20 ljudi. Jednostavno čovjeka izvuku iz reda u jarak i tamo ubiju. Za vrijeme, kada nisu dozvolili nikome, da bi obavljao nuždu, a ako je tko ipak izostao, taj je bio bez milosti ubijen. Došli smo u Celje oko dva sata poslije podne. Smjestili su nas na neku livadu pred gradom. Izmedju nas su opet izabrali pedesetak ljudi i odveli u Celje, da će tobože nešto raditi i dobiti jela. Ovo je bio već treći dan, a bez da smo išta dobili jesti. Niti jedan od ovih nesretnika nije se vratio, a mi smo oko osam sati poslije podne dobili nalog za pokret. I ovi su više negosigurno bili pobijeni. Krenuvši iz Celja za Zidani Most, došli smo oko deset sati u jednu šumicu. Tu su nam dali odmor i da možemo spavati. Drugog dana ujutro oko četiri sata dan je nalog za pokret. Diži se i ne govori ništa. Tu su mnogi ostali spavajući, jer nisu čuli ovu komandu. Nas, koji smo se digli, svrstali su u kolonu i poveli naprijed. Kad smo se odmakli nekoliko stotina metara, čuli smo pucanje iz automatskog oružja i pušaka te jauk nekolicine ljudi. Jedan je uspio pobjeći, jednog kojega sam ja vidjao i govorio s njima i rekao mi je, da su svi oni, koji su spavali ubijeni na cesti, u jarku za živicom i u šumici. Tu je palo oko 150 Ijudi, a odigralo se je u blizini Zidanog Mosta. Tu sam našao još jednog poznatog časnika, g. Zdenka Špehera iz Vinkovaca, ukoliko se ne varam. Odavle smo krenuli u Sevnicu na Savi. Došavši ovarno, počeli su nas grupirati u nekakove bataljone. Poslije batina i drugog, uspio sam se priključiti mojoj skupini te slijedećeg dana nastaviti put prema Samoboru. Kad smo došli u Samobor, u mjestu su nas opet legitimirali, a onaj, koji nije imao valjanog dokaza, da nije bio ustaša ili da nije bio časnik, bio je nemilosrdno tučen i zlostavljan. Tu su s nama uredovali mještani - komunisti-civili i partizanska vojska. Oko šest popodne, otpratili su nas na neke livade, gdje smo našli prije nas dotjerane "zarobljenike".

U Samoboru su mnogo Ijudi odveli u zatvor, a kako su svršili to ne znam. U Samoboru smo ostali dva dana. Iza toga su nas odveli na Veliku Goricu. Smješteni smo na Sajmište i tu nam je rečeno da ćemo dobiti večeru. Ipak nisam uspio ništa dobiti, jer je bilo premalo. Slijedećega dana su nas odveli u Sisak. Ovdje moram spomenuti i to, da su nas komunisti-civili u Gorici tukli štapovima, a skupa sa ženama su po nama pljuvali i vikali da smo izdajnici i druge pogrdne riječi. Kad smo stigli u Sisak bilo je devet sati na večer. U Sisku smo dočekani s batinama. Iz kolone su izbacivali Ijude, tukli, a mnogi se više nije vidio medju nama. Kad smo došli na most u Sisak, vidio sam, kako su pucali na ljude u vodi, koje su pobacali prije u vodu žive. Tako su ih u vodi ubijali. Smješteni smo u logor Viktorovac. Tamo sam dobio oko jedan kilogram kukuruznog brašna, ali nismo imali vode da bi mogli kuhati palentu. U Sisku su strogo pretražili svakoga, a svakog nepoćudnog zatvorili u barake, koje su bile opkoljene partizanima, a svi su imali u rukama strojnice kao i namještene mitraljeze. Iz logora su na kamionima odvažali ljude, tobože za Petrinju, a znam sigurno da su ih u jednoj šumici, izmedju Siska i Petrinje strijeljali. U Sisku je ostalo bez života mnoštvo Ijudi. Moja kolona je tada brojila 2 - 2500 judi. Drugoga dana poslije podne nastavili smo put prema Banovoj Jarugi. Usput sam opet vidio, kako su ubili trojicu Ijudi, otprilike 5 km. od Siska, jer su izašli iz reda da vrše nuždu. Isto tako sam vidio, da su na putu za Daruvar ubili jednog svećenika, starog oko 50 godina, jer nije mogao ići. Mi smo ga nosili i mojim ledjima su ga skrivali i postavili da sjedne u jarak. Kad je sjeo, jedan ga je partizan udario nogom u želudac, a kad se je svećenik skupio u klupko i pritome sagnuo glavu, onda ga je iz revolvera u zatiljak ubio. Sve ovo su vidjele naprijed navedene osobe, a sada i još jedan prijatelj više Ing. Vedrina (iz Zagreba, Tkalčićeva ul.). U to vrijeme bio je i on član našeg užeg kruga. Kad smo stigli u Daruvar, donijele su nam žene jelo, ali partizani nisu dozvolili da nam daju jelo. To je bio jedanaesti dan pješačenja - putovanja. Bos, napola gol (jer su mi partizani sve oduzeli još u Dravogradu) i taj dan smo dobili kruh. Kruh je bio odprilike oko 2 kg. a dijeljen je na 26 ljudi. U Daruvaru smo opet bili na Sajmištu. Tu smo ostali pet dana. Poslije toga premjestili su nas na neku livadu. Odavle su dnevno vodili oko 10 ljudi da čiste Daruvar, ali se natrag nije vraćao ni jedan. Kako su svršavali nije mi poznato. Sigurno smrću. Na toj livadi su nam kuhali kukuruz u zrnu i dobivali smo dnevno oko jedan decilitar vode i kukuruza. To je trajalo dva dana. Istom tamo smo dobili hranu, iako ne radostnu, ali toplu i dvaput na dan. Drugog dana na večer, pozvali su nas i otpratili u Daruvar, a odatle preko Grubišnog Polja za Bjelovar. U Daruvaru su ponovno dvojicu ljudi odveli na "narodni" odbor i nisu se više vratili. Tu dvojicu je trebala jedna parizanka, a Dragu Sautneru su silom htjeli oduzeti vjenčani prsten. Kad

smo došli u Bjelovar, smješteni smo u vojnički logor, Vojnović kasarne, saslušani od OZN-e, te nakon toga razvrstani u radničke bataljone. Ja sam hio u IV. radničkom bataljonu, koji je išao na rad u Varaždin, zatim u Sarajevo, Banja Luku, Prijedor, Palanćište, Jajce i ponovo u Banja Luku, odakle smo demobilizirani u listopadu (1. listopa a, 1945.).

Od Prevalja do Siska, pratili su nas Crnogorci. Od Siska do Daruvara pripadnici XII. krajiške brigade, a od Daruvara u Bjelovar neki domaći partizani. U Bjelovaru su nas opet preuzeli Crnogorci. Komandant bataljona mi je bio neki Rade Uzelac, a komandant Sava Savanović. Obojica su bili iz Rajića.

Mato Stanković

26. travnja, 1952.
Le Fraschette

Dokument XV.

Počimam od dolaska na poljanu kod Klagenfurta, gdje smo stigli 14. svibnja 1945. Dužina Klagenfurta može biti 5-6 a i više kvadratnih kilometara. Na toj poljani bilo je nepregledno mnoštvo vojnika iz raznih rodova vojske i mnoštvo civila. U tom mnoštvu nisu bili samo Hrvati, nego je tu bilo i pripadnika raznih inostranih jedinica. Ja sam sudim a i drugi pričaju, da je tu toga dana bilo 80.000-90.000, ali to je mnoštvo ipak bilo rasporedjeno; naime, po engleskim i Titovim planovima odredjeno je u kojem dijelu poljane moraju stati Hrvati, Njemci, Slovenci i drugi. Te velike skupine bile su svrstane pokraj glavne ceste.

Dne 16. ili 17. svibnja malo sam bolje razgledao poljanu i primjetio sam okolo navedene poljane mnoštvo tenkova. Bili su od nas daleko oko 2-3 km, pa nisam vidio njihove marke, ali sam kasnije po pričanju doznao, da su to bili engleski tenkovi. Govorilo se je, da je tu bilo i Titovih tenkova skupa s engleskim. Nitko nas na tome polju za dva dana nije ništa pitao. Na 17. svibnja u 9 sati ujutro pojaviše se engleski zrakoplovi; njih 6 letilo je vrlo nisko, možda svojih 200 m. iznad nas. Učinili su iznad nas tri kruga i otišli, ali nikakva znaka nisu davali. Iza toga nastalo je medju narodom i vojnicima negodovanje i nagadjanje šta će sada biti. Naši viši oficiri bili su vrlo nezadovoljni, što se jasno vidjelo iz njihovog držanja. Nije prošlo od toga ni 2 sata i preko velike mase proširila se vijest, da su se naši probili i da su

pregovori s Englezima uspjeli. Toga časa smo se malo raspoložili, ali malo poslije cijela narn je stvar bila sumnjiva, kada smo vidjeli, da naši časnici skidaju vojne oznake. Radi ovoga smo bili svi zaprepašteni. Nakon 15 minuta dolazi naredba, od koga nitko nije znao, da se ispražnjava oružje. Ni 10 minuta nije prošlo stiže zapovijed, od koga ne znamo, da se dižu bijele zastave. Dizalo se je sve što je netko imao bijelo kod sebe. Zbog ovoga je nastala čitava vika kod naših oružanih vojnika: "Kome da sada dižem bijelu zastavu, a toliko sam se vremena borio i krv svoju prolijevao". I sam sam tako mislio. Tako je nastala velika gužva i bilo je svega i svačega; jedni idu
u šumu na desnoj strani, a drugi se prepiru oko predaje, i sl. Najedanput masa se je počela micati naprijed uz tu veliku poljanu. Počele su se davati eksplozivne mine i razne granate našim vojnicima, ali nismo znali što se dešava. Mislili smo da se radi o nekom napadu, pa smo se počeli žuriti naprijed da pritečemo u pomoć. Konačno nailazimo na jednu partizanku s jedne strane ceste i na partizana s druge strane sa šmajserima kao da su na mrtvoj straži. Iza njih je bilo 6 hrpa raznog oružja. Na svakoj je hrpi bila ogromna masa oružja, koje ne bi stalo u nekoliko transporta. Sa obadvije strane, sučelice tim partizanskim stražarima, nalazile su se Englezke jedinice gledajući prema nama i patroleći oko nas. Sa strane naše vojske tu se je počelo s uništavanjem i onesposobljavanjem oružja. Spomenuta straža ništa nije govorila, osim: "Odloži oružje!". Sve se je to bacalo kao cjepanice na goleme hrpe i naslage.

POČETAK KALVARIJE

Od spomenutog mjesta razoružanja prolazimo dalje u kolonama u dubinu Austrije i pomalo prilaze k nama Englezi, koji sa svojim tenkovima kruže oko nas govoreći nam: "Sad je rat završio. Svatko ide svojim kućama. Ništa se ne bojte! Sada ste slobodni". Taj dan su išli s nama nekoliko kilometara, i fino su s nama postupali. Na večer oko 5 sati dodje I. Srpska Proleterska brigada, ali ne znam tko je bio njezin glavni komandant. Za vrijeme putovanja doznao sam za ime kapetana, komandira neke prve čete, drugog bataljona. Ime mu je Krnjoč Nikola. Od Engleza nas, dakle, prihvatiše pravi hajduci i krvnici. Oni su se svi nalazili na konjima, te smo platili kiriju. Počeše narn govoriti: "Mislite, da će vas uvek da prate Englezi. Sada ste došli, gde treba! Sada ćete da vidite, što znači komunista i partizan!" Već su tu počeli tući, ali samo one, koji su bili u pozadini. Poredali su nas po četiri na cesti. Predpostavljam, da nas je bilo u toj koloni oko 35.000. Putovali smo neprestano i skoro uvijek u trčečem koraku. Partizani su išli na konjima usporedno s nama tukući nas. Dne 19. svibnja u zoru pred samim Mariborom odsjeli smo po prvi put za jedan mali odmor. Tu je bilo odstranjivanje

časnika i dočasnika po rodovima vojske. Tu je bila cijela tragedija. Odvojili su oko 4.500 tih ljudi. Tu sam najbolje upoznao kapetana Krnjoč Nikolu, koji je izašao pred njih i govorio: "Ah, vi ste ti, koje sam ja morao terati i za koje sam morao da se danas patim. Toliko ste mi jada zadavali kroz 4 godine. Ja ću vama da se sada odužim." On je pozvao komandira svoga odjeljenja i rekao, da se ti Ijudi moraju nabaška odmoriti, da se stoga odstrane od običnih vojnika, jer je rat završio. Spomenuti kapetan je otišao sa stotinjak svojih partizana, oboružanih našim oružjem. Naše su časnike odveli od nas nekih 300 metara u jednu uvalu, koja se je protezala pokraj ceste u blizini Maribora; uvala je bila duga nekih 5 km. Nastade krika i vika, ali nismo čuli nijedan metak. To je trajalo svoja 2 sata. Onda su se partizani povratili, svi zapuhani i kažu nam: "Nije za vas bolje pripremljeno nego i njima". Jedan kaže: "Oni su otišli prije kući nego vi vojnici. Oni su oficiri i njima treba prije čast dati". Taj prvi znak strahota i naše tragedije ostat će mi uvijek u pameti, da živim 100 godina, jer je tu izginulo oko 4.500 naše slavne i borbene mladosti. Nijednom od njih nije bilo preko 40 godina. Svi su bili poklani kao janjci i ostali tu ležati. Utiske o toj tragediji ne mogu nikada zaboraviti, posebno radi toga, što sam čuo od nekih od njih povike: "Zbogom mi ostaj, moja draga Hrvatska!"

U Maribor smo došli u 10 sati ujutro dne 20. svibnja. Bili smo dovedeni u zloglasni logor. Otvara se velika ogromna kapija na mjestu današnje "Crvene Kasarne". Na kapiji se je vršio dabome strogi i okrutni pretres, da ne bi kome ostao u džepu sat ili naliv-pero ili prsten. Moj prvi utisak u logoru: vidim na desetke tisuća bijednih zarobljenika. Mislio sam, da u nijednoj hrvatskoj koloni nije bilo toliko Hrvata i rupe, koje su ostale od avionskih bombardiranja. U prašini nije se moglo razabrati, da li su tu ležali ljudi ili životinje -- tako je to izgledalo strašno. Vladala je strašna glad, golotinja i bosotinja. Puno sam ih vidio samo u gaćicama, jer su partizani s njih skinuli odjeću, kada su ih doveli u taj logor. U tom logoru je bilo mnoštvo Hrvata i Njemaca. Tu sam proživio svašta od 20. svibnja do 5. lipnja: bili su razni prozivi, sakupljanja po starosti službovanja, razvrstavanja po kotarevima, itd. Najveća je skupina bila iz kotara Mostarskoga, koja je partizanima najviše muke zadavala kroz 4 godine postanka NDH.

TROVANJE ROBLJA U MARIBORU

Dne 25. svibnja otvara se kapija logora i na nju ulaze jedna kola sa volovskom spregom. Na kolima se nalazio jedan ogromni badanj, u kojern je bilo nekoliko tisuća litara graha. Grah je bio star moguće mjesec dana, a u nj su stavili RICINUS, da s time otruju ljude. Jadni zarobljenici ne sluteći ništa učiniše pravi juriš na to, jer im je dosadila glad. Bilo je više nego

očajno promatrati to sa strane. Na svoje sam oči vidio dvojicu, gdje su se udesili u tome grahu, na kojem je bila pjena kao na groždju kada se saspe u kacu. Tu je taj civil Slovenac, koji je to doveo, jedva uspio da si volove izbavi. Glad nema očiju, pa smo u toj masi i guranju prevrnuli badanj, pa onda po onoj pustoj prašini kupili smo grah rukama, prste lizali kao da si neznam što pojeo slatko. U tom logoru bilo je nekoliko stabala s jabukama, koje su bile sitne i zelene, jer su se tek zametnule. U roku od 2 sata na tim stablima nije se vidjelo niti jednoga lista. Sve je otišlo kao da su ga gusjenice obrstile. Nastaje strašna bolest: zavladala je kuga od onoga otrova, glada i žedji. To je bio jedan užas. Na desetke je dnevno umiralo u onim avionskim grabama, a u iste grabe smo ih morali zakopavati.

UBIJANJA

Dne 27. svibnja 1945. u 4 sata poslije podne započelo je prozivanje. Tko je služio u Ustašama morao je izaći na drugu stranu. Tu se je izabrao najljepši cvijet mladosti, medju kojima se je i moj brat nalazio. Odvojili su ih oko 5.000. Istoga dana na večer ta je grupa odvedena u obližnju šumu svojih 4 km. od Maribora, gdje se je čuo veliki pucanj oko 12 sati. Dne 3. lipnja organizirala se je jedna grupa nas oko 200 na bijeg kroz žicu prema Dravi na desnu stranu logora. Planirali smo potući stražu, koja je oprezno čuvala van žice. Žice je bilo tri reda jedan iza drugoga a na svaka tri koraka stražar sa strojopuškom. To nas nije ni najmanje strašilo, jer i onako smrt nas je čekala. Za glavne organizatore imali smo Stanka K., zastavnika; Marka B., rojnika; Peru K., Vencu Z., Stanka B., i dosta drugih. Naišli smo goloruki na žicu, koju je bilo nemoguće istrgati. Medju nama je bio takodjer jedan njemački vojnik, koji je uzeo jedan drveni štap i njime udario stražara. Stražar je viknuo i tako se je digla cijela hajka. Jedno stotinu ljudi uspjelo je pobjeći, ali ja sam ostao u žici. Na osnovu te iste noći poubijano je bilo oko 40 ljudi, ali sam se uspio nekako zavući u mišju rupu.

ODLAZAK IZ MARIBORA

Kolona od svojih 32.000 pošla je iz Maribora dne 6. lipnja. Iznemogli od gladi, žedji i bolesti krenuli smo prema Hrvatskoj. Sada je nastala prava očajna i krvava Kalvarija. Pratila nas je VI. Bosanska Brigada, na čelu s Radom Ćorakom, Srbinom. Kod Koprivnice kolonu je preuzela Slavonska Brigada, na čelu s Josipom Mihajlekom, kod kojega sam 1949. služio u Varaždinu i koji se sada nalazi u vojnoj UDB-i, a zovu ga "KOS". On je ujedno šef vojne UDB-e u XXXVI (36) Proleterskoj Diviziji. To je borac od g. 1942. Naš put kroz Sloveniju i Hrvatsku bio je ogorčen i nesnošljiv i od

32.000 došlo nas je u Ludbreg kod Varaždina oko 26.000. Drugi su ostali u jarcima i po žitima. Bilo ih je, koji su uspjeli pobjeći i živote sačuvati. U nekim selima blizu Koprivnice zarobljenici su ugledali na jednoj njivi nekakav zeleni luk. Narod je od gladi tamo hrlio, pa je nastalo ubijanje. Narod je tamo trčao, jer za *25-27* dana ništa se nije dobivalo za jesti. Živi sam svjedok, kako su tu kosili partizanski šarci. Tako je oko 40 ljudi izgubilo tu svoje glave. Uza sve to dok su jedni padali, drugi su navaljivali na luk i trčali preko mrtvaca.

Dne 10. lipnja prolazi naša kolona kroz grad Varaždin. Tu je od naroda bilo krike i plača, jer su u koloni vidjeli samo kosture od ljudi. Naredili su da se pred svakom kućom, kuda ćemo proći, iznese škaf s vodom, da na taj način mogu bolje tući bijedne robijaše. Na svaki škaf nas je navalilo po 20, a naši progonitelji i mučitelji udarali su kundacima po tim skupinama. Tu je bilo dosta slomljenih rebara i kičmi i k tomu razbijenih lubanja. Narod u Varaždinu i okolici rado je donosio hranu i vodu. Krvnici su to zabranjivali samo da skapamo od gladi i od žedji. Dolazimo na poljanu Ludbreg, gdje je hilo dosta očajno. Na polju smo prenoćili. Po noći je bilo neopisivo mučenje. Tu sam se na poseban način uvjerio, kako čovjek može izdržati i strahote da je to zbilja nevjerojatno. Tu su nam se partizani nasladjivali, da je užas. Te noći su neki od naših jadnika došli baš u svoje selo. Pokušali su se sakriti u raž; oni ih opazili i u toj ih raži ubiše. Ujutro smo na tome polju bili razdvajani, pa su neki mladji spasili svoj život. Sreća, da sam i ja bio mladje godište. Doduše, služio sam 3 i pol godine u hrvatskoj vojsci, ali sam bio dosta mlad. Razdvojili su mlade domobrane, medju koje sam se i ja nekako uvukao. Vratili smo se za Varaždin i tu nas obukoše u partizanske odore, a poslije smo morali tjerati svoju braću Križare po varaždinskoj okolici i po lepoglavskim šumama. U njihovoj sam vojsci ostao 4 mjeseca, jer su pustili one, koji su bili odveć mladi ili odveć stari.

Velika većina naših vojnika ostala je na poljani kod Ludbrega, a tamo je ostao i moj rodjeni rodjak. Oni su nastavili put za Srbiju u Belu Crkvu u zloglasni logor. Moj je rodjak tamo ostao jednu godinu. Kada je došao kući bilo je u njemu samo 35 kg, a došao je sa četiri polomljena rebra, koje su mu slomili u Varaždinu, kada smo iz onih škafova vodu pili. On mi je rekao, da je iz Ludbrega krenula grupa Ustaša od 12.000, a do Pančeva ih je došlo samo 5.000. Od Pančeva do Bele Crkve od te grupe je stiglo samo 2.400. U logoru je našao oko 8.000. Tu u Beloj Crkvi bili su sami Ustaše, koji su svaki dan umirali od gladi i bolesti i to u tolikom broju da ih nisu mogli iznositi, nego su ih pokopavali u samom dvorištu. I u njegovoj je baraci bila jedna graba, u koju su takodjer sahranili njegova najboljeg kolegu. Konačno je dopušteno onoj šaki preostalih na životu - njih oko 150!! - da idu svojim kućama. Tisuće drugih izumrli su uslijed najgroznijih muka.

God. 1949. ponovno sam uzet u redovitu Titovu vojsku i dolazim u jedinice gore spomenutoga Krnjoč Nikole, koji je toliko vremena tražio svoje žrtve u Sloveniji. Iz Titove vojske nakon obuke osudjiva me Vojni sud V. Vojne oblasti u Zagrebu, pod koju spada i Varaždin, gdje sam unovačen. Osudjuju me na Novoj Vesi na kaznu od 8 godina i 3 godina gubitka gradjanskih prava. Kaznu radi "neprijateljskog rada protiv naroda i države" izdržao sam 6 godina. Nakon toga odlazim opet kući, pa onda opet nadoslužujem svoj vojni rok u Srbiji, u Boljevcu pod zapovjedništvom kapetana Krnjoča, kojega su premjestili u njegovo rodno mjesto. Kad sam odatle pušten kući, našao sam načina za bijeg u emigraciju.

Odboru za Istraživanje Bleiburške Tragedije u Clevelandu dajem svoju adresu i potpis uz uvijet, da to ostane samo kod Odbora, jer imam rodbinu u zarobljenoj Domovini, pa ne bih želio da njih progone radi mene.3 Što se tiče mojega iskaza, ja sam ga napisao baš onako kao da se svećeniku ispovijedam. Stoga ja na sve izjavljeno i ovdje napisano o strahotama partizana nad hrvatskim vojnicima - jamčim i prisežem.

Preživjeli borac iz Tjelesne bojne

Ilija Kordić

Sastavljeno i napisano u Clevelandu 1.
prosinca 1960.

Dokument XVI.

3. V. 1945. bio sam pozvan u glavni stan P.T.S.-a na trgu Kulina Bana, jer se pripremalo za povlačenje. 5. V. 1945., krenuli smo i to potpuno opremljeni i oboružani. Krenuli smo autobusom, ali smo došli samo do Podsuseda, jer se autobus pokvario. Ja sam se ukrcao u njemački transport, koji je išao za Sloveniju, te s njime stigao do Celja. Ovdje su nam podijelili hranu, te smo presvukli uniforme i nastavili put kamionom. Već je bila formirana jedna kolona i ja sam tako išao oko 30 km, ali je nastao defekt na kolima i morali smo stati. Naišla je njemačka kolona automobila, ja se još sa jednim prijateljem ukrcam, te se tako prebacim do pred Dravograd, gdje sam došao 7. svibnja 1945. Tu je nastao okršaj s partizanima i ja predjem u jednu našu kolonu, koja se probijala i nastavio sam ići za Austriju, sve do nekog napuštenog aerodroma. Tamo smo se odmorili i ujedno saznali, da

je Njemačka kapitulirala. Drugi dan prešli smo dalje u Krumpendorf. No prije Klagenfurta, zaustavili su nas i opkolili partizani i došli Englezi sa dva tenka. Nastalo je pregovaranje s time, da nas puste dalje, ali da bacimo oružje u grabe. Nešto se oružja bacilo, ali ne sve. Kada smo došli u Krumpendorf, tamo smo se smjestili kod željezničkog kolodvora u privremene barake od dasaka i papira. Tamo je bio i glavni dio naše vojske, kao i vodstvo, ministri i oficiri. 13. maja, pokušavali su partizani izvršiti napad na logor, ali su ih Englezi otjerali. Oko 15-16. maja, došlo je naredjenje, da se svi spremimo, jer da se ide dalje, te smo krenuli u Villach. Tamo se nalazio poručnik Babić i još neki naši. Zatim su nas izveli dalje na neku livadu i tamo su nam podjelili nešto suhe hrane i novaca. Poslije toga, ukrcali su nas opet u kamione i prebacili na željezničku stanicu, gdje je stajala kompozicija teretnih vagona. Zatim su nas ukrcali u vagone i zatvorili. Ja sam bio u društvu sa starim prijateljem, ustaškim zastavnikom Đuran Zvonkom, koji je isto radio u Štabu P.T.S.-a. Vozili smo se oko 16 sati i kada su otvorili vrata, našli smo se opkoljeni od partizana na nekoj željezničkoj stanici u Sloveniji. Zatim su nas iskrcali i prešli smo preko mosta u mjesto, pa dalje u jedan logor koji je bio opkoljen žicom i čuvan stražama. Ovdje su nas svukli i oduzeli sve što smo imali kod sebe. Tu sam se opet sastao sa poručnikom Babićem, koji je bio adutant gen. Moškova, a moj komandant. Ovdje smo bili 5 dana. Hrane nismo dobili, tek trećega dana nešto. Meni je pozlilo, a i Babić je obolio. Mnogo žena je obolilo, jer nas nisu odjelili od njih, a takodjer je umrlo i mnogo djece. Bilo je vrlo gadnih scena, jer su pljačkali sve, a mnogi su za komad kruha dali svoje najmilije stvari i uspomene. Jednog dana, došao je nalog da se kreće, pa su nas po 4 poredali u kolone. Mjesto u kojem smo dosad bili, bio je Kranj. Iz Kranja krenuli smo pješice - na hiljade iscrpljenih ljudi - opkoljenih partizanima. Prilikom pješačenja, nije se čulo ništa drugo, već samo uzdasi, kletve, udarci i po koji hitac. Oni, koji su bili slabije fiz. konstrukcije i koji nisu mogli hodati i izdržati put, bili su ubijeni. Kada smo došli u Št. Vid (Ljubljana), strpali su nas u dvorište neke bolnice i tu smo legli umorni na zemlju. Žene su već prije odjelili. Tu sam se sreo sa bratićem od šurjaka i njegovim rodjakom, koji su bili naši oficiri, te smo ostali zajedno. Hranu su davali tek svakog drugog dana i to je obično nastala tučnjava i grabež, jer nije bilo dovoljno, a hrana je bila vrlo loša. Nakon trečeg dana, došao je neki partizanski oficir i rekao, da nam neće više ništa uzimati, a nas mladje, da će poslati u Rusiju na izobrazbu. Medjutim, nakon dva dana, odvajali su ovdje, civile od vojske, oficire od vojnika, pa konačno one, koji su rodjeni do 1927. Partizanski su oficiri dolazili medju nas i često puta nekoga ubili na licu mjesta, a partizanke (ženske) su u tome uživale. Odatle su nas jednog jutra natovarili na vagone i to mladje od 18 godina i uputili u pravcu Hrvatske. Kada smo stigli u Zagreb na Zapadni

kolodvor, jedva smo mogli stajati na nogama i tako su nas otjerali na Samoborski kolodvor. Tamo su došle naše majke i sestre i donijele nam hrane, ali partizani nisu dozvolili da nam se što dade. Natovarili nas na vagone i uputili preko Savskog mosta u pravcu logora Prečko. Tamo su ubili mnoge prijatelje, a medju njima i mojega prijatelja Lončarić Ivicu, radi toga, što je uzeo hranu od nekog seljaka, koji nam je na putu poklonio. U logoru nije bilo mjesta i zato smo krenuli pješice u pravcu Samobora. Ne mogu se točno sjetiti, koji je dan bio. Zatim su nas doveli pred ludnicu u Vrapče i tu u dvorište zatvorili. Drugi dan, bilo je ispitivanje, te su nam dali propusnice, ali mog prijatelja, Novak Ivicu i Farkaš Josipa, zatvorili su i poslije ih više nisam vidio. Kada sam došao kući, legao sam u krevet jer sam obolio od dizenterije.

S. B.

Dokument XVII.

Dok su zadnje borbe bjesnile za Slovengradec i most na Dravi zvani Dravogradski most, Hrvatske Oružane Snage čistile su sebi put od partizanskih jedinica i probijale se prema granici Austrije, u susret savezničkih snaga, da se predaju kao regularna vojska regularnoj vojski a ne Titinoj šumskoj bandi.

Kad smo stigli na Bleiburško polje bilo je oko 4 sata poslije podne. Pročuo se glas kroz jedinice da se dalje ne može, jer Englezi ne daju, već da su okrenuli svoje oružje protiv nas, to jest, tenkove, topove i avijaciju, i da moramo čekati rezultat pregovora naših pregovarača sa njima.

Tako smo čekali čitaw noć do drugoga dana o podne. Konačno došlo je naredjenje da se predamo, ali ne saveznicima (Englezima), već na našu nesreću Titinim krvopijama. Taj dan predvečer počela je padati kiša i nastao je opći metež medju jedinicama kada su čuli o čemu se radi. Neki su izabrali šumu, neki su odlučili da se predaju. Medu ovima posljednjima i sam sam čekao predaju. U tom metežu gladni vojnici počeli su klati stoku kako bi imali što za jesti. Istoga dana predvečer došli su medju nas prvi partizani. Izgledali su bijedno, mršavi, goli, bosi i gladni. Te iste noći došao je medju nas partizanski kapetan Pecikozić, bivši protiavijonski domobranski nadporučnik, koji je još negdje 1943. godine otišao u partizane. (Pecikozić je danas činovnik na Ministarstvu prometa R. Hrvatske u Zagrebu). Sjećam ga se dobro. Imao je na kapi veliku crvenu zvijezdu petokraku sa srpom i čekićem. Govorio nam je da se neplašimo crvene zvijezde.

Te iste večeri slušao sam prepiranje jednog ustaškog vodnika i partizanskog komesara. Taj isti komesar nam reče: "Kome se vi predadoste! Nama šaki partizana. Vi toliki ljudi, dobro obučeni i naoružani. Da su pred vama vrata od željeza i to od neba pa sve do zemlje, vi biste ih morali dići i kroz njih proći a kamoli ne kroz nas šaku partizana". Kasnije smo se sami uvjerili da je taj komesar imao pravo.

Drugi dan ujutro uslijedilo je predavanje oružja. Počeli smo skidati svoje znakove sa kapa a časnici svoje činove, ali odlikovanja nisu mogli ,kidati. I tako sjedeći u kamionu i čekajući da predamo onižje jeo sam iednu konzervu. Do pola sam je pojeo a drugo bacio. Uzima ju jedan partizan i prstima vadi meso napolje, jede i prilazi k meni i pita: "Druže, imaš li malo kruha, tri dana nisam ništa jeo". Dao sam su cvibaka, jer kruha nisam imao. Pitao sam ga otkuda je. Reče da je Srbijanac, što je odgovaralo istini, jer je šumadijski bio obučen.

Oko 12 sati došao sam na red na cesti u pravcu Maribora da predam onižje. Sišao sam sa kamiona i pokraj partizanskih oficira kojih je bilo mnogo, predao sam svoj šmajser na jednu stranu a samokres na drugu zajedno sa par njemačkih ručnih granata. Tako svi redom. Nakon toga smo jednostavno produžili put prema Mariboru. Nekoliko kilometara prije Drave rekli su nam da napustimo kamione što smo i učinili, i stupili u kolonu, zvanu kolona smrti.

Tu je počela odmah pljačka od partizana. Odmah skidanje uniformi i cipela, oduzimanje satova i novaca i ostalih vrijednih stvari. Dok smo se na jednom mjestu odmarali kraj Drave svu sam svoju robu bacio u Dravu, tek jedino sam ostavio ono što je bilo na meni, i to sam razrezao i poderao sa žiletom svoje hlače da mi ih ne oduzmu. To je primjetio jedan partizan pa me je strahovito udario puškom u ledja da sam pao u kanal kraj ceste i reče mi da ja sabotiram budući da toliki partizanski borci idu goli.

Kolona je krenula naprijed u pravcu Maribora. Iz kolone odmah vade nadsatnika Sindeka, otjeravši ga u suprotnom pravcu, gdje je sigurno doživio sudbinu kao i tisuće drugih hrvatskih boraca. Kolona je kretala dalje, i u onoj velikoj žegi i trčanju po suncu bili smo strašno žedni tražeći od Slovenaca vode. Slovenci su pitali za čašu vode 1000 cigareta. Tkogod je imao cigareta taj je pio dok su drugi ostali žedni. Konačno pred večer stigli smo u Maribor. Zatvorili su nas u jednu kasarnu gdje nas je bilo preko 40 tisuća, i tu su nam dali jesti ukiseljeni grah iz bačava tako da ga mnogi nisu jeli, a drugi, koji su to jeli odmah su se razbolili. Drugoga dana krenuli smo dalje u pravcu Zagreba, a na naša mjesta dolazili su drugi, i tako putem gladni i žedni ubijani od pojedinih partizana i njihovih komesara. Poslije podne stigli smo u Novo Mjesto gdje su nas natovarili u vagone i željeznicom prebacili preko Zagreba za Dugo selo. Tu smo na sajmištu

čekali ručak: malo juhe i kruha smo dobili prvi puta poslije dva dana.

Istoga dana krenuli smo u pravcu Bjelovara, i čitavim putem pratili su nas hrvatski i slovenski partizani. Idući prema Bjelovaru prenoćili smo na jednoj livadi, gdje su počela masovna streljanja. U zoru je došao jedan samovoz i iz njega izašlo par oficira koji su naredili da se streljanja obustave i da se krene dalje. Tako su nas istoga dana oko tri sata poslije podne dotjerali u Bjelovar u oružničku vojarnu na Vojnicu i tu smo čekali tri dana na pratnju jer više nisu imali svoje vojske da nas prati. Za ova tri dana naš narod nam je nosio jesti i piti ali nam nisu mogli dati jer su im straže branile, ali su nam oni preko plota bacali hranu. Stražari su vikali na ljude - odbi, a ako bi koga stigao udario bi ga puškom. Kolone su stizale svakoga dana sa svih krajeva, jedne dolazile a druge odlazile, tako da smo i mi trećega dana uvečer krenuli iz Bjelovara u pravcu Osijeka, a za pratnju dobili smo crnogorsku brigadu. Nisam se nadao da su Crnogorci tako humani ljudi. Prije polaska održao nam je komesar govor, i rekao da budemo poslušni i dobri, jer kao što su oni (partizani) vojnici tako smo i mi vojnici, i da nama neće pasti ni kosa sa glave. Tako je i bilo. Gdje bi nas god tko htio da udari ili da koga ubije, oni nisu dali. Uvijek se čuo glas pratnje:"odbi od kolone, jer mi za Ijude odgovaramo, dok ih ne predamo drugima". A to je stvarno tako i bilo. Drugoga dana stigli smo u Osijek na zeleno polje i tu smo ostali dva dana. Dok se je naša crnogorska pratnja odmarala, čuvala nas je straža logora, većinom slavonski Srbi. Tu je počela pljačka ostatka ostataka našeg novca, satova, prstenja i fotografija kao i naše robe koja je još nešto vrijedila. Dolazili su mladi Srbijanci, mogli su imati 15-17 godina koji su nas sa batinama tukli a koji su pripadali Slavonskoj brigadi u kojoj je bilo većinom Srba i nešto Čeha. Oko 4 sata poslije podne prošao je vlak nedaleko od nas, a u vagonima vozili se partizani, ne znam koja jedinica. Počeli su pucati na nas tako da nas je par stotina ostalo ležati, što mrtvih što ranjenih.

Nikad dok živim neću zaboraviti našem narodu u Osijeku i okolici na njihovoj žrtvi za nas. Toliko hrane, voća i vode su nam nosili, a sa tako udaljenih mjesta. Nažalost, nismo mogli jesti, jer su nam se poslije svega toga želuci stisnuli. Izmedju nas bilo je dosta Osječana, čije su ih familije tražile, ali straža nije nikome dopustila da se sa svojim sastane i porazgovara. Trećega smo dana krenuli preko Krntije i Papuka za Slavonsku Požegu sa istom pratnjom, a za nama je ostajala kolona žena i djece koje su plakale i vikale: "Tata, vrati se!". Mnogu su djecu i žene stražari na silu rastavili od njihovih očeva ili muževa. Kao da su ljudi znali da se neće više nikada vidjeti. Idući za Požegu preko Krndije i Papuka došli smo u selo Cerin gdje većinom žive Srbi. Tu su nam davali otrovno mlijeko i napadali željeznim vilama. Da nije bilo naše crnogorske pratnje, bili bi nas ovdje mnogo poubijali. Pratnja je pucala u vis da ih zastraši ali pokraj svega toga mnogi su naši nastradali. Navečer smo stigli u Slavonsku Požegu, a logor je bio Glotež,

bivša vojna radionica i skladište. Skupilo nas se ovdje oko 40 tisuća, i tu nas je pratnja predala. Ovdje je vladala strahovita glad i tifus. Ljudi su umirali jedan drugome na rukama. Vode nam nisu dali za piti iako potok teče kraj logora, jedno 20 metara od žice. Stražari stajaše izvan žice, a unutar žice ljudi jurišaju na žicu tražeći vodu kao slijepi. Partizani pucaju u ljude, pobiju deset, dvadeset, i čitava se procedura nastavlja. Naš narod nosi hranu a straža uzima to za sebe. Što je bolje, to zadrže za sebe, a kad se pokvari, bacaju narn kao psima. Tako je jedan kolega uhvatio glavicu luka češnjaka, pa dao i meni da jedem da ne dobijem tifus; a kako je teško bilo češnjak jesti po onoj vnrćini bez vode i k tome još i gladan. Četvrti dan smo krenuli iz Požege u pravcu Pitomače. Dobili smo novu pratnju: Zagorsku brigadu. Oni na konjima a mi pješke i to goli i bosi, gladni i žedni. Tjerali su nas trčećim korakom i tukli korbaćima. Mnogi su padali, jer više nisu mogli izdržati, a tko god je ostao iza kolone bio je likvidiran, jer su išli partizani na motor-kotačima iza nas i ubijali, naredivši seljacima da kopaju mrtve. Tih 33 kilometra od Sl. Požege do Pitomače prešli smo vrlo brzo i tek mali broj od nas. Narod nam je nosio vodu da se napijemo, ali ko god je poletio da se napije bio je ubijen kao pas, a oni nogama prevrću kante i viču: "Ne treba toj ustaškoj bandi vode!" U Pitomači smo se zadržali svega dva sata, i tu su pojedince počeli voditi iz kolone, jer su neke prepoznali da su služili u Ustaškoj vojnici i odmah ih streljali pred vratima crlcve. Nikad neću zaboraviti naš svijet a pogotovo one hrvatske majke, koje su plakale za nama i vikale stražarima: "Što ih ubijate sada, lako vam ih je sada ubijati kad oni nemaju oružja. Gdje ste bili kad su oni nosili oružje!?"

Sjećam se jedne grupe žena koje su nam davale kruha i mlijeka i plačući nam govorile: "Dečki naši, dečki naši, komu ste se vi predali, toj ušljivoj šumskoj bandi". Kasno navečer stigli smo onako izmučeni u Koprivnicu, gdje su nas smjestili na sajmište. Tu su počeli tražiti izmedju nas Bobanove borce iz crne legije, koje su dobro upamtili i vjerujem da ih nikad neće zaboraviti. Naš nam je narod čitavu noč nosio hranu i pokraj straže ubacivao, da se malo okrijepimo. Ujutro smo krenuli pod istom pratnjom kroz sva Podravska sela. Svugdje nas je narod dobro dočekao. U Djurdjevcu dočekalo nas oko sto partizana i partizanki i to većinom cigani gdje su nas počeli tući kamenjem i štapovima tako da su mnogi ostali ležati na zemlji gdje su ostali zauvijek. Put je dalje vodio kroz čitavu Slavoniju i to preko Lipika, Pakraca i Daruvara za Sl. Brod. Ljudi su padali, spavali idući, a moj prijatelj Dragec koji i danas živi u Zagrebu nije mogao hodati pa smo ga nosili više od 35 km. Nismo ga dali da ga ubiju a najviše može zahvaliti stožemom naredniku, mome prijatelju iz Šibenika. U Sl. Brodu ostali smo dva dana. Za jesti smo dobili malo juhe od graha i kruha, ali nitko jesti nije mogao, jer smo svi bolovali ili od dizenterije ili tifusa. Put je dalje vodio preko Prijeđora, Doboja i dolinom

rijeke Bosne, tako da je mnoge i ona odnijela u nepovrat. Poslije jednog tjedna kroz bosanske gradove i sela stigli smo u Tuzlu, gdje smo smješteni u istočni logor (bivša vojna kasarna).

Tu smo ostali sve do mjeseca prosinca, gdje smo radili najteže fizičke poslove. Prešanje sijena, rad na putevima i u šumi, a svega jednom dnevno jesti. A kraj svega toga bili smo stalno izloženi svake noći napadajima četnika, koji su još bili po šumama. Tek smo poslije saznali da su ti ljudi po danu bili partizani a po noći četnici. Skoro svake noći netko je od naših nastradao. Jedna je grupa bila odredjena za Sl. Brod da demontira njemačke topove, u kojoj sam bio i ja. Po završetku posla bili smo opet vraćeni u Tuzlu. Još uvijek u siječnju smo spavali na ledini pod otvorenim nebom ili u bivšim konjušnicama. Bila je velika hladnoća, tako da su mnogi obolili, kao i od tifusa. Posao smo završili, ali smo ipak morali vježbati na igralištu nogometnoga kluba Slobode, gdje nas je jedan partizanski pukovnik bez ruke tjerao da moramo pjevati, a mi nismo mogli niti htjeli. Onda nam je psovao majku Hrvatsku i izdajničku. Jednoga dana su nas postrojili i rekli da idemo primiti uniforme. Kad smo došli pred bolnicu u Tuzli, to je bila roba od mrtvih partizana sva krvava i izbušena od naboja što su ih naše jedinice u borbi potukle. Nitko nije htio uzeti te uniforme, koje su se sastojale od srbijanskih opanaka i pantalona od čohe kako je oni zovu. Konačno su nas postrojili i rekli da idemo za jedinice (vojsku). Kad smo se pogledali imali smo što vidjeti. Od 40 tisuća ostalo nas je jedva tri tisuće. Istoga dana krenuli smo sa vlakom i to u teretnim vagonima u raznim pravcima. A mene je i još nas 300 dodijelilo zloglasnoj VII Banijskoj diviziji, koja je sama na jednom mjestu kod Nove Gorice potukla 15 tisuća njemačkih zarobljenika. Sa time su se hvalili njezini oficiri i vojnici, a isto tako kako su klali ustaše. Toj diviziji bio je zapovjednik pukovnik Gruber, bivši četnički kapetan do 1943. godine. Možete si misliti kako su nas gledali ti razbojnici kad smo došli medju njih u Idriju, gdje se je čitava divizija nalazila po kazni. Poslije 6 mjeseci stigao sam kući, važući jedva 48 kilograma, tako da me nitko nije mogao prepoznati a isto tako i moja majka. To je samo dio moga sjećanja na tu tragediju, a datuma se ne mogu točno sjetiti.

Molio bih Vas da mi ime i prezime ostane u tajnosti, radi moje obitelji, koja je za njih i u njihovim očima banda, samo zato što smo Hrvati i Katolici, i što volimo svoju Domovinu Hrvatsku.[4]

Franjo Vrkljan

Chicago, 3. rujna 1962.

[4] Ime je bilo u tajnosti, ali se danas može objaviti (napomena urednika).

Dokument XVIII.

Povlačila sam se s mužem iz Zagreba u nedjelju 6. svibnja 1945. sa kolonom vojske pješke preko Savskog Marofa, Celja, Slovenj Gradeca do Dravograda te smo, uz borbu i pucanje, stigli do Wolfsberga. Tamo su Englezi odbili našu predaju i naložili nam da se vratimo prema Dravogradu 17. svibnja. U Dravograd na most smo stigli 18. svibnja oko podne, nepraćeni od Engleza, ali je 12 aviona kružilo nad nama. Na mostu je stajala engleska straža, najviše desetak ljudi, koji su s velikom strogošću nas upućivali na mjesto predaje oružja, nekih 400-500 m od mosta. Tamo je stajalo 50-tak odrpanih partizana a kraj njih jedna velika hrpa nabacanog oružja. Naših je bilo bar 4.000 ljudi, vrlo dobro opremljenih i pripravnih na borbu. Videći kome se predaju grizu se i žile im od muke skaču na vratu, ljube oružje i plaču. Moj se muž hoće ubiti, ali veli mi satnik Robert Merkić, koji se borio kao dragovoljac u Rusiji i koji je kod Dravograda vodio pregovore s bugarskim partizanima: "Sariću, ne budi lud, nisi se s tim oružjem ni rodio, odloži ga!" i oduzimlje mu iz ruku pištolj.

Dok se još odlaže oružje, pristupa koloni odred, bolje obučen, u njemačkim i domobranskim odjelima i bolje oružan, za koji nam rekoše da je to odred Koče Popovića. Oni su strogi s nama, ali ne pljačkaju sve dok ne zavikaše: "Časnici napred". Ja, gdja Štefica Merkić i nekoliko drugih žena časnika molimo da možemo ići sa svojim muževima što nam i dozvole. Oni stavljaju Ijude u red a čelo kolone iza dva partizana na konju i jedan red od 4-5 partizana bili su hrvatski časnici i njihove žene, bili oni ustaše ili domobrani ili oružnici (ustaše nisu rastavljali od drugih). Počela je pljačka časnika i njihovih žena: zlatninu, satove, čizme, kabanice i slično, ali još nisu tukli zarobljenike.

Kolona je krenula iz Dravograda prema Mariboru nakon zalaza sunca 18. svibnja 1945., praćena odredom Koče Popovića. Kolona se micala vrlo sporo radi zakrčenih cesta i pokušaja bijega mnogih, kod čega su razne Ijude ubili; kolona je satima stajala na cesti te smo 20. svibnja 1945. bili odmakli od Dravograda oko 10 km, stigavši do neke ciglane. Tada, oko 11 sati prije podne, odijeljene su sve žene od muževa: oni su u koloni potjerani naprijed a žene silom zaustavljene i priključene tog poslijepodneva skupini ustaške ženske mladeži. Pošto se nisam htjela odvajati od muža, to me je partizan udario kundakom, da dva dana nisam ćutila ruke (imala sam tada 18 godina i bila sam u drugom stanju tri mjeseca) i silom otrgao od muža. Ubacili su nas žene u četiri vagona na otvorenoj pruzi, medju žensku ustašku mladež. Bile su to djevojčice u uniformi najviše 14-16 godina, rijetko od 2022 godine, od kojih su mnoge izgledale kao djeca. Bile su od Virovitice, Osijeka, Božjakovine, Križevaca, Zagreba itd., medju kojima smo ugledale

meni poznatu Vilmu Kuzmek iz Božjakovine. Bila su silno natrpana četiri vagona djevojaka, da smo mogle samo stajati, čvrsto stisnute jedna uz drugu, mučene od žedji, glada i umora jer već tri dana nismo ništa jele. Masa djevojčica padala je u nesvjest te smo ih držale u naručju nemajući mjesta da ih položimo.

Isti dan navečer, oko zalaza sunca, stigle smo na glavnu stanicu Maribora. Pred vagonom stajala je Ivanka Carinić, supruga ustaškog poručnika od Bihaća, i ugleda me. Ona mi viče, glasno: "Silazi s vlaka, sakrij se pod vagone, stradat ćeš!" Sve mi to čujemo, ali nam nije od života ništa ostalo i ne izlazimo dok ona nije počela spominjati moju mamu, za koju se imam brinuti. Sakrila sam se pod vagone i obukla haljinu od kolegice jer sam bila u hlačama i vind-jakni, koje sam stavila pod vagon, a sa mnom zajedno Senjanka Maja Budjov i zaručnik joj Mirko Slišković, nadporučnik iz Hercegovine. Gdja Carinić je to učinila, jer je čula razgovor partizana, da će ubiti svu tu žensku omladinu. Još za vrijeme mog boravka u vagonu, i kasnije na stanici, partizani su glasno govorili: "Vas će noćas nositi Drava!" Četvrt sata kasnije odvučeni su ti vagoni naprijed i ja sam, još u Mariboru čula, da su sve te curice pobijene i pobacane u Dravu, što smo čule od partizana, osobito gdja Ivanka Carinić i ja, dok smo tražile vodu izvan logora, pošto su nam bili pumpe zaključali, usprkos stotina sitne djece koja su plačući tražila vodu. Tako npr. gdja Marija Mikel rodom iz Vrlike kod Sinja i snaha joj Krista sa petoro djece od 5-12 godina, kojima su oca Tomislava Mikela ubili četnici kao prvu žrtvu kod Bosanskog Grahova, plakale i jaukale za vodu. Nikada kroz deset godina, iako sam se raspitivala, nisam čula da je ostala na životu ijedna djevojka te ustaške mladeži.

Još je jedan transport žena i djevojaka, bilo ustaške mladeži bilo časničkih obitelji, nemilosrdno potučen. Transport na povlačenju je pošao u zadnji čas iz Zagreba i stigao pred Maribor. U njemu je bilo dosta vagona, a medju njima putnicima i djevojka Ljubica Sošen iz Zagreba, Nevenka Cigić, svast generala Marka Pavlovića, iz Mostara, Danica Tomas, djevojka i sestra žene ustaškog bojnika Tomasa, Mira Matković, žena Ivice Matkovića, Ankica Kardum iz Prijedora, te neka Hercegovka Božica, prekrštena pravoslavka, koja je iz četnika prešla na hrvatsku stranu. Sve su ove žene i djevojke bile skinute u Mariboru s vlaka i pobijene te ih danas nema više na životu (Miru Matković su objesili u Novoj Gradiški). Ovo su mi pripovjedale Darinka Miloš i majka joj, koje su dovedene u Zagreb iz transporta na sudjenje i oslobodjene (zauzimanjem Židova dr. Spitzera).

Na 23, svibnja *1945.* ujutro digli su partizani cjelokupno stanovništvo logora na stanici, tj. žene, djecu, starce i nešto malo invalida te svrstali u povorku i uputili pod pratnjom prema Zagrebu. Pošli smo oko 10 sati vrlo sporim korakom i skroz iznemogli.
Predvečer smo cestom prema Ptuju

stigli do antitankovskih jaraka koji su se pružali u cik-cak desno od ceste. Bili su duboki možda dva i pol metra a tako široki, da su njihovim dnom komotno mogli prolaziti kamioni; dno je bilo posuto bijelim pjeskom. Vodili su nas nekih 800 do 1000 metara kraj jarka prema nekim vojarnama: četiri velike dvokatne zgrade i par manjih zgrada; njima na istoku nastavljali su se spomenuti antitankovski jarci s istočne strane vojarne; oni se dalje penju na brežuljak, obrastao niskom šumom i posijan vrtovima.

Idući prema vojarni prestigla su nas dvoja kola Crvenog Križa, dupkom puna ljudi, da su vrata bila slabo pritvorena a na njima je stajao partizan sa šmajserom. Par metara pred nama išla je mladja žena sa dvije curice, blizakinje od oko dvije godine starosti. Žena je prepoznala na vratima autoambulante svog muža vezana, ostavila je djecu u grabi kraj puta, primila se za kola i htjela naprijed sa svojim mužem. Partizan ju je srušio s kola i ona je pala na put, čupajući kosu i plačući za mužem koga vode na strijeljanje (vidjeli smo, bio je mlad hrvatski vojnik). Mi smo djecu prinijeli majci, a i same smo plakale govoreći: "Tu će biti i naši strijeljani; barem znamo, kuda ćemo im na grob doći plakati." Isto tako je žena Franje Voličevića, časnika, prepoznala muža u kamionu i na pitanje, kuda ide pokazao je znakom ispod vrata, tj. da ide na klaonicu. Tu je on i ubijen. Nekako uz zapad sunca uvezli su nas na željezna, glavna vrata vojarne i postavili uz pročelje prve zgrade, obojene žutom bojom. Zgrade su bile pune zarobljenika. Od vremena do vremena stigao bi veliki kamion i onda su ga napunili ljudima koje su, žicom vezane, vodili iz zgrade. Iz pogrdnih izraza vidjeli smo da su to uglavnom hrvatski časnici a partizani ništa nisu krili pred nama civilima, da ih vode na strijeljanje. Kamione su vodili uz brežuljak i malo zatim slušali smo rafale strojnica iz blizine, možda jedan kilometar daleko. Vezani ljudi u kamionima su gdjekada jaukali, tužeči se na žicu na rukama koja ih stegnuta reže. Vidjela sam barem deset kamiona ljudi za strijeljanje a dalje nisam radi mrklog mraka, ali sam čula i dalje buku motora i strojničku vatru sve do zore. Nitko u našoj jadnoj koloni medju tisućama žena i djece nije bio a da nije znao, da tu ginu naši muževi, braća, očevi i djeca pa smo uglavnom proplakali noć. Kako smo bili u vojarni smrtnih žrtava i kako nisu ništa pred nama skrivali, vjerovali smo da će i nas te noći postrijeljati te smo se molili Bogu i predavali mu
svoje duše.

Sutra ujutro 24. svibnja iza izlaza sunca uz običajne poklike: "Dižite se, banditi!", krenula je izmučena kolona na isto mjesto, gdje smo se odijelili od ceste i njom smo pošli prema Zagrebu. Na cesti je stajala kolona mladića, često puta djeca od 16-18 godina Časne radne službe a nosili su lopate i radni pribor svoje službe. Mnogi medju njima bili su izudarani i krvavi, a posebno moj znanac Marko Kardum, koji je bio u prvom redu kolone. Imao je razbijenu glavu poviše oka i krv mu je obilno curila. Htjela sam zaustaviti

krv, ali nisam mogla sa sebe skinuti niti komadić krpe, jer sam bila opljačkana, da ne bi gola ostala. Rekao mi je, da su ih tukle mariborske žene, partizanske simpatizerke, kamenjem i zaključavale pred njima bunare vode uz povike: "Ustaše, ustaše!" I mojoj koloni žena, kad smo gdjekada molili kruha u kojoj slovenskoj kući, odgovarale bi: "Neka Vam da kruha Pavelić!"

Išli smo cijeli dan do Ptuja i tu noćili (24.-25. svibnja), zatim slijedeći dan do Krapine te onda za dan u Oroslavlje a četvrti dan 27. svibnja stigli smo u Zagreb.

Naše putovanje je bilo pravo mučilište: devet dana od Dravograda do Oroslavlja nismo dobili ni hrane ni pića. Samo na stanici Maribor prošvercao nam je jedan kruh franjevac dr. Petar Glavaš5 a podijeljen na petnaest osoba, svakoj je zapalo par zalogaja. Jedna naša grupica pojela je par kuhanih krumpira na brežuljku kraj Ptuja, kamo ih je neki milosrdni Slovenac poslao na svoj posjed, ali ja ni moje društvo nismo mogli izaći iz kolone. Žedj je bila još gora od gladi te smo na brzinu pili vodu mutnu i nečistu iz lokvica po cesti.

Pljačke i premetačine putem bile su neprestane i strašne: do Krapine je moja drugarica M. S. nabrojila točno stotinu. Najstrašniji su kod toga bili neki Šiptari a ti su isti vodili iz spomenute vojarne ljude na strijeljanje, po jeziku se uopće nismo mogli s njima sporazumjeti. Tako je npr. jedan Šiptar htio skinuti čizme s oteklih nogu Marije Kepić iz Travnika, ali nije mogao pa je toliko bijesno čupao čizme, da nam se činilo da će joj nogu otkinuti a ona strašno jaukala; bila je trudna, i kasnije je pobacila muško dijete u Sunji.

Mnogo žena je putem pobacilo djecu, medju njima i ja u trećem mjesecu. Te žene vukle su se dalje polumrtve i krvave, ali nisu smjele zaostati na putu jer bi bile bez milosrdja ubijene. Mi smo cijelim putem kraj ceste nailazili na tako poubijane ljude, obično u vojničkoj uniformi a bilo je i civila. Pred mojim očima starac Ličanin, iznemogao, bio je kraj puta i rekao da ne može dalje. Partizan na konju zapovijedio je partizanu pješaku, svom podčinjenom, da se vrati i da ga ubije: ubio ga je iz pištolja.

Ovdje spominjem još dvije teške zgode sa tog puta: žena jednog časnika, izmedju vojarne i Ptuja, zahvaćena porodjajnim mukama, rodila je u grabi kraj ceste blizance, jedno muško i jedno žensko, ali je nisu pratioci ubili nego se koloni kraj nje nisu dali zadržavati. Ona nam je rekla, da će se s novorodjenčadi sklonuti u obližnju seljačku kuću, ali ja sam morala naprijed i ne znam, što je dalje s njom bilo.

Kad smo stigli u Ptuj, prelazeći preko Dravskog mosta, vidjeli smo rijeku dosta krvavu i mnoštvo lješina kako njom plove. Iz kolone trideset

5 Dr. Glavaš, član franjevačke provincije Bosne Srebrene, kasnije je bio ubijen, pridruživši se tako četrdesetorici drugih mučenika te zajednice koje poubijaše jugoslavenski partizani.

metara preda mnom, izdvojila se jedna od muka i očaja obezumljena žena : skočila preko ograde mosta u rijeku, vukući sa sobom svoje dvoje djece, ‚i%¯ije male curice - blizanke od 2-3 godine. Zvala se Jelena; rodom je bila iz ~kolice Novske a supruga poručnika Vice N. iz Splita. Stražari je nisu priječili u naumu.

U Krapini, na putu, bilo je strogo ispitivanje, zašto smo bježale, ali nam hrane opet nisu dali. Nakon jedne noći u Oroslavlju - prva naša topla hrana na putu i to od stanovništva - stigli smo u Zagreb 27. svibnja 1945. Na mitnici kod Vrapča odijelili su iz kolone Maju Budjov, činovnicu logora Stara Gradiška, i zaručnika joj Mirka Sliškovića, i par dana kasnije ih objesili u Zagrebu. Ja sam s prijateljicom M. S. izdvojila se iz kolone i preko Tuškanca krišom ušla u grad. Moj stan su već bili oduzeli partizani. I za 6 mjeseci dobila sam izgon iz Zagreba. U Garešnici, radi veze s Križarima (Nikola Vulić i drugi) bila sam uhapšena i odvedena u Bjelovar i mnogo mučena od šefa Udbe u Bjelovaru Srbina Gudića iz Dišnika i njegovog zamjenika Lazića (iz istog mjesta). Sudjena sam na Divizijskom vojnom sudu u Zagrebu, u Novoj Vesi, na dvije godine i stigla u Kazneno popravni zavod u Požegi, gdje nas je bilo pet tisuća ženskih kažnjenica, po brojnom stanju (premještene iz logora St. Gradiška baš tih dana). Upravitelj, prava zvijer, bio je Jovan Radić iz Kistanja a uz njega malo muških stražara i većina ženskih milicionerki, okrutnih i nepismenih žena iz Banije i Korduna, koje se mnogo strašnije ponašaju nego muškarci.

Idući na vanjski rad imala sam prilike nekoliko puta prolaziti kraj napuštenog muškog logora, izmedju "Česme" i imanja "Trenkovo"6, 3 km od Požege. Naša kolona vidjela je kraj same žice logor, 400-500 metara od rijeke Orljave, ruke, noge, glave, odijela i slično, kako vire iz zemlje u samoj žici logora. Više stotina žena svjedokom je toga.

Medjutim u Požegi, C. S. i Milan Grželj pripovijedali su mi, da su glavni masovni grobovi u"Požeškom jarku", prosjeku kod sestarskih vinograda. Tamo su kroz dosta dana kamionima vozili nesretne hrvatske rodoljube i strijeljali u masama. To zna cijeli grad i psi su razvlačili te brojne lješine.

Pročitano mi i potpisano, na što mogu položiti zakletvu o istinitosti.

Marija Čačić Sarić

Dokument XIX.

Pošli smo iz Zagreba vlakom prema Mariboru dne 7. svibnja 1945., oko četiri sata ujutro, dok su se unaokolo čule eksplozije vojnih objekata, koje je hrvatska vojska pri napuštanju grada dizala u zrak. U vlaku su bili vagoni (barem 4-5) s ranjenim hrvatskim vojnicima, označeni crvenim križem, ženska ustaška mladež iz Zagreba, Križevaca i drugih mjesta, civili, žene, djeca, starci obično državnih i ustaških fukcionera te nekih pedesetak svećenika i bogoslova. Bilo je tu i ljudi, koji nikoga važnijeg nisu imali u obitelji, nego su bježali čisto iz straha pred partizanskim nedjelima kao npr. jedan starac, koji si je kraj Celja prerezao žile i ostao tu mrtav. Prije prelaza hrvatske granice stariji ljudi izlazili su iz vlaka, ljubili hrvatsku zemlju i uzimali sobom grudu zemlje na put.

Radi čestih napada iz zraka kao i radi osiguranja vlaka po hrvatskim četama, vozili smo se puna dva dana, tj. do srijede 9. svibnja *1945.* u četiri sata ujutro, kada smo na stanici Celje bili izbačeni iz vlaka po njemačkim jedinicama, pošto je bilo rečeno, da je sklopljeno primirje te da samo njemačke jedinice mogu nastaviti put vlakom u Njemačku. Išli smo pješke do St. Petra u pravcu Maribora i tu se formirali u kolonu za povlačenje u Austriju. Zapovjednik je bio general Ajanović, a njegov zamjenik satnik ili dopukovnik Minić. Tu kao i ranije odigrale su se razne tragične scene. Tako je u St. Petru namještenik "Merkura"7 Stahuljak, sin prof. Stahuljaka iz Zagreba, ubio iz revolvera svoju zaručnicu Mariju Devide i onda sebe na očigled mase izbjeglica.

Kolona, formirana od nas iz vlaka osim ranjenika, koje smo ostavili u Celju i za čiju sudbinu više ništa ne znam, te od P.T.S.-a, koji je ujedno davao osiguranje koloni, zatim Časne Radne Službe, domobrana, djevojaka iz Ustaške ženske loze i vrlo brojnih gradjanskih lica, brojila je iznad 5.000 ljudi. Vidio sam u koloni više slučajeva, gdje majka i otac nose u naručju po najmanje dijete, a svatko od njih vodi još po jedno dijete sa sobom. Bilo je slučajeva, da su neki stariji ljudi iznemogli i ostali kraj puta, gdje su si rezali žile i umirali.

Od St. Petra krenuli smo uglavnom na zapad, zaobišli Celje, išli dolinom Savinje i stigli visoko na Alpe kod nekih razrušenih jugoslavensko-austrijskih karaula, ostavljajući uvijek vrh Grintovca u daljini nama na lijevo. Stigli smo u Austriju u Železnu Kaplju (Eisenkappel) 14. ili 15. svibnja, strašno izmučeni i gladni, jer smo usput jeli bukovo lišće i nešto malo konjskog mesa od ubijenih konja.

Sutradan smo došli u vezu s engleskim četama na putu prema Klagenfurtu. Englezi traže oružje i to bezuvjetno. Nakon toga prebacuju kamionima starije Ijude, žene i djecu, a glavnina grupe nastavlja put pješke. Dali su nam za hranu dvopeka i kutiju mlijeka na trojicu, dok smo preostale konje pobili i pojeli kao glavni dio svog obroka.

16. ili 17. svibnja, stigli smo u mjesto Grafenstein i ležali na nekotn polju, dok je stalno padala kiša, a mi nismo imali šatore kao civili, dok je vojska imala nešto šatora.

Kroz to vrijeme tješi nas engleska komanda, da ćemo biti prebačeni u izbjegličke logore u Italiju preko Villacha. To nam poručuju preko onih par naših ljudi, koji govore engleski, na pr. Dr. Matije Kranjčeca[8], b. župnik Ozlja, neki franjevac i svećenik K. J., koji je danas u inozemstvu.

U subotu dana 19. svibnja rano ujutro stigli su prvi engteski kamioni, koji su počeli najprije tovariti vojsku, kako vele, za Italiju. Vojsku prebacuju u subotu i nedjelju, dok gradjanska lica prebacuju u ponedjeljak 21. svibnja. Obiteljske grupe i pojedince civile počinju prebacivati oko osam sati, dok kao zadnja grupa idu svećenici i bogoslovi te preostali civili negdje iza jedanaest sati. Išli smo veseli u kamione, sretni što putujemo za Italiju, što dalje od Tita. Kao naše osiguranje, navodno protiv partizana, išao je tenk na čelu kolone, isto takav teški engleski tenk na kraju kolone, a oko nas engleska vojna policija na motociklima. Naša sumnja o našoj sudbini postala je živa tek kada smo na cesti susreli poluvojnički obučena čovjeka, koji je dolazio iz suprotnog smjera i koji se je uhvatio za glavu, očajno nam dovikujući hrvatski: "Joj, kamo idete!"

Stigli smo na neko polje u blizini željezničke stanice, koja se, kako sam kasnije mogao pročitati, zvala Bleiburg i tamo smo skinuti s kamiona. Tu smo poredani dva po dva u red s ntkama u vis bili pretraženi od Engleza. Pri pretrazi oduzimali su nam vojnici foto-aparate, satove, zlatninu i slično, a rni protestirali. Odgovorili su nam :"Bolje da nama dadete nego partizanima°. Nama je situacija postala sasvim jasna, ali kasno. Neki su se počeli sakrivati po žitu, koje je bilo dosta visoko, ali im vojnici prijete, da će ih ubiti, jer da imaju naredbu, da na bjegunce iz kolone pucaju, i tako su se ovi povratili natrag. Dr. Kranjčec odlazi do zapovjednika i moli ga, da ostavi kolonu, da se sama brine za sebe i osigurava, a ovaj veli, da ih moraju po naredjenju izručiti Titu, pa ako im se štogod dogodi u Zagrebu da imaju tamo engleskog konzula, kojern se mogu potužiti. U koloni medju izručenim spominjem ovdje nekoliko poznatih, koji danas više nisu na životu, odnosno kojima se

[8] Dr. Kranjčec, svećenik zagrebačke nadbiskupije, kasnije je bio ubijen. On je jedan od 56 svećenika te nadbiskupije koje su Titovi partizani poubijali zbog njihove vjernosti Bogu i Hrvatskoj.

"zameo svaki trag". Ti su na pr.: svećenik Dr. Matija Kranjčec, župnik iz Ozlja, dr. Ribi&, gvardijan samostana franjevaca u Karlovcu, bogoslovi šibenske biskupije Anta Dunatov i Martin Macukak, jedan bogoslov splitske biskupije Ivica B. te jedan bogoslov senjske, Kulišak10.

U prvi sumrak bili smo dovedeni na željezničku stanicu Bleiburg i predani u ruke partizana, koji su nas strpali u teretne vagone, izvana zatvorili i povezli vlakom uz pucnjavu šmajsera i puška, valjda da nas prestraše i odvrate od pokušaja bijega.

U Maribor smo stigli oko dva sata ujutro dana 22. svibnja. Odmah smo pješke bili prebačeni u neki veliki logor kod polurazrušene vojarne, gdje smo našli vrlo veliku masu vojnika i gradjana. Tu smo ostali sve do subote 26. svibnja do deset sati ujutro.

Ležali smo na otvorenom po kiši i bez pokrivke te smo sabirali opeke razrušene kasarne, da ne ležimo direktno na blatu. Tu nije bilo razlike u našem civilnom odjeljenju izmedju ljudi, žena i djece, svi su se na isti način patili. Hrana je bila strašno mizerna i nedostatna. Traje nemilosrdna pljačka, ali postupak nije bio najgori. Komesari su nas osiguravali, da oni, koji nisu "okrvavili ruke", idu svojim kućama. Po noći su iznad nas šišali iz strojnica, da nismo smjeli ni glave podignuti, da ne budemo pogodjeni.

U logoru smo doznali od drugih logoraša, koji su dulje vremena bili, da su svake noći kamionima odvozili veliki broj ljudi i negdje u šumici ubijali. Svake noći su vršena masovna ubijanja i slušali su pucnjavu automatskog oružja. Ubijana je najviše vojska, takodjer i civili kao i žene, osobito iz Ustaške ženske loze.

Te masakre vršili su vojnici VI. jugoslavenske armije, uglavnom Albancill, naravno na zapovijed svoje komande.

Stariji logoraši su nas upozorili, da sigurna smrt čeka one, koje smjeste u kasarnu, gdje ih se onda svuče i kamionima Crvenog Križa prebacuje do gubilišta. Oni su s grozom pričali o tisućama tako poubijanih ljudi, od kojih se nitko nije živ vratio.

Na naš užas, navečer, 25. svibnja našu grupu, nakon što su žene i djecu bili poslali u Zagreb, premjeste u kasarnu. U velikoj dvorani našli smo naokolo masu razbacanih časničkih i vojničkih kabanica, ruksaka i drugih

[9] Dr. Ribić, član franjevačke provincije Svetih Ćirila i Metoda, kasnije je bio ubijen od jugoslavenskih partizana. On je jedan od deset svećenika te zajednice koje su partizani ubili.

10 Dvadeset svećenika senjske biskupije bili su ubijeni od Titovih partizana.

[11] U knjizi dr. Otona Knezovića - *Poko j Hruatske vojske,* str. 90 i 91, Ivan Živković optužuje 13. crnogorsku brigadu za pokolje kod Maribora. Drugi očevidac pripisuje te zločine raznim srpskim jedinicama Treće Armije kao i vodećim srpskim komunistima, naime, Koči Popoviću, Blažu Jankoviću, Urošu Kukolji, Nikoli Vračaru, Milanu Sekuliću itd. U stvari ne jedna, nego mnoge Titove brigade bile su potrebne za pokolj više od 40.000 zarobljenika.

stvari, koje su nam dali naslutiti, da nas čeka ista sudbina. Bili smo sigurni za svoju smrt te noći te su neki prisutni svećenici ispovjedali ljude i davali oproste kao na času smrti. Oko jedan sat iza ponoći doista su bili došli kamioni, ali na naše začudjenje nas nisu odveli. Doista je bilo nekog razgovora ~aptom izmedju komandanta i nekih časnika i nama je izgledalo, da su se ,;%adjali.

Kojoj sretnoj okolnosti imamo zahvaliti svoj život, doznao sam kasnije od jednog poznatog mi partizana L. P., koji je kao vojnik VI. armije bio tada u Mariboru. On mi je izjavio, da je od svojih drugova, uglavnom Albanaca, doznao, da je masovno ubijanje vojnika Hrvata i Nijemaca te četnika vršeno neprekidno u masama od časa zauzeća Maribora do Titovog rodjendana (24. svibnja, ili pak 25.). Navodno je bila uslijedila englesko-američka intervencija u korist tih zarobljenika, a tomu je onda dana forma neke milosti od dana Titovog rodjendana. Isti mi je dobro poznati i na silu mobilizirani partizan pripovjedao, da su izvodili na strijeljanje obično po 100 ljudi, koji su polugoli morali kopati sebi grobove te bi ih onda postrijeljali automatskim oružjem. Slijedeća grupa ih je morala zakopati i sebi iskopati grob.

Ja sam isto jutro 26. svibnja imao priliku, da razgovaram sa stražarom našeg odjeljenja. Dosta smo se teško sporazumjeli, jer je slabo govorio hrvatski. Njegovo sam povjerenje dobio tim, da je nastupila jedna povoljna okolnost, koju ne mogu ovdje spominjati radi osobne sigurnosti. On mi je rekao, da su ova tri dana, što je on ovdje, bez prekida strijeljali i dan i noć zarobljenu vojsku i civile. Tom istom vojniku, čije sam povjerenje i naklonost bio stekao, uručio sam jedno pismo, u kojem se opraštam od svojih, a to je pismo, kako sam se kasnije uvjerio, doista i stiglo poštom na označenu adresu, iako dosta kasno.

Ujutro 26. svibnja oko deset sati upali su u naše odjeljenje vojnici sa šmajserima te nas, zajedno s ono malo preostale robe, potrpali u kamione uz prijetnju časnika, da će svaki onaj, koji pokušava dići zastor biti ubijen. Kasnije smo doznali razlog: vozili smo se kraj mjesta masakra.

U Zagreb smo stigli preko Varaždina isti dan na večer oko osam sati na večer. Zaustavili smo se na Josipovcu i tu su nam oduzeli i zadnje stvari. Dovedeni smo oko deset navečer u zatvor na Savskoj cesti. U mom kamionu sjedio je medju nama mladić partizan, rodom Hrvat iz Like, koji nam je uz suze rekao, da naša kolona ide prema Beogradu i Adi Ciganliji, gdje ćemo biti pobijeni. "Zamislite, kako mi je teško, što ću morati ubijati svoje Hrvate, koji nikom nisu ništa zla napravili. Ja sam bio ustaša, ali sam bio zarobljen i spasio sam se tako, da sam postao partizan. Partizani su mi ubili oca, majku i cijelu obitelj. Ja sam ostao sam na ovom svijetu."

Moja grupa, nas oko 80, bila je smještena u podrumsku sobu, otprilike pet puta šest metara i tu ostavljeni bez hrane i vode i bez mogućnosti da

idemo na zahod, sve do ponedjeljka dana 28. svibnja. Od ponedjeljka počinju neka sumarna preslušavanja, koja najviše ispituju, radi čega smo bježali i tko je organizirao naš bijeg, želeći kod toga očito da zakvače što veći broj i što važnijih osoba. Već u ponedjeljak je pušten prvi od nas (Z. N.), dok sam ja bio medju najdulje zadržanim, tj. oko 40 dana. Osam iz moje grupe, koliko sam kasnije mogao provjeriti, bilo je ubijeno i to četiri direktno sa Savske ceste, a četiri prevezena na trg N., dok o ostalim, koji su premješteni iz Zagreba u provinciju, nemam dalje evidencije.

Ovdje moram spomenuti dva dogadjaja:

1. Svake noći oko devet sati dolazili su kamioni i odvozili utamničenike i to na ubijanje, kako je to cijeli zatvor vjerovao i kako sam kasnije sam mogao provjeriti. Najprije bi stražari prozivali poimenice po sobama ljude, vezali ih i tukli te ih onda trpali u kamione. Jedne noći su tako vodili na strijeljanje jednu trudnu ženu, koja je glasno jaukala i molila, da je ne tuku i da blaže postupaju, pošto je u drugom stanju. Oni su bez obzira na to i dalje isto tako s njom nastavili uz kletve i proste riječi. Dok su trpali ljude na kamione, nama su pred prozor stavljali neke sanduke i daske, da ne vidimo koga vode. Odvažanje je trajalo u više navrata od devet do dvanaest sati u noći. Tako je to trajalo svih deset dana, što sam bio u podrumu, odakle su najveći broj ljudi izveli u smrt. Kasnije sam prešao na prvi kat i nisam više mogao točno pratiti to odvodjenje ljudi, a vjerujem, da se je tako i dalje nastavilo. U svakom slučaju svih četrdeset dana bio je zatvor na Savskoj cesti prepun zarobljenika: odvažanjem i ubijanjem ljudi po noći nastalo bi nešto slobodna prostora, koji se preko dana uglavnom popunio i opet na večer, novim odvažanjem i strijeljanjem praznio.

2. O krvoločnosti partizana neka svjedoči i ovaj mali dogadjaj: u zatvoru, u moju sobu, jednoga dana su došla dva partizana Dalmatinca, prvoborci sa spomenicom, stari preko četrdeset godina. Ispitujući ljude odakle su, naišli su na svog bližeg rodjaka M. M. i pitali ga: Martine, što ti radiš tu? - Odgovori im: Htio sam bježati iz domovine. A oni: Dok smo se mi borili, ti si s neprijateljskim režimom suradjivao (M. M. je bio u domobranima). Ne misli, da ćemo te spašavati. Narod će ti suditi. I doista M. M. je odveden iz samog zatvora i tu ubijen kao jedan od one spomenute osmorice.

Koliko je površno i pro forma bilo ispitivanje, vidi se po činjenici da su ubijeni razni moji drugovi civili, koji nikada vojsku nisu služili nit se ogriješili ni o kakav partizanski zakon, pošto su pronadjeni u vojničkim cipelama, koje su kao jače i podesnije obuli dok smo mi bili na dugom putovanju, rečeno im je, da su bili vojnici i zato ubijeni. Tako su ubijeni D. A. i K. V. kao i prije spomenuti M. M., a sigurno i mnogo drugih.

Nakon četrdeset dana tamnovanja bio sam pušten na slobodu te mi je stavljeno na biranje: šest mjeseci prisilnog rada ili vojna služba. Odabrao

sam ovu posljednju i otišao u Samobor, praćen negativnom karakteristikom u aktima. Zato sam ostajao u kancelariji čete i nisam sudjelovao u akcijama na terenu, koje su vršili samo stariji partizani i povjerljivi Ijudi. Ti su onda išli na "čišćenje" na terenu kao i na evakuaciju sela Ruda, koje je, isto tako hrvatsko, radi svog njemačkog podrijetla važilo je kao njemačko. Iz moje su čete povjerljivi Ijudi evakuirali to selo i svakom stanovniku ostavljeno tek pola sata vremena, da se spremi i uzme najnužnije stvari. Ljudi, žene i djeca potrpani su u kamione i odvučeni u njemačke "folksdojčerske" logore, gdje su u masama poumirali i bili zatrti kao i ostali Nijemci "Jugoslavije".

U mom kasnijem boravku u Zagrebu i okolici doznao sam od neposrednih svjedoka, uglavnom seljaka, slijedeće:

Kada sam godine 1948. bio u selu Granešini i prolazio s meni poznatim seljakom mimo ruba Maksimirske šume, reče mi taj: "U mjesecu svibnju i lipnju 1945. ubijali su partizani svake noći ljude, koje su kamionima dovezli iz logora i zatvora. Ubijanja su vršena u Maksimirskoj šumi kao i kraj sela Granešine, nekih 500 metara daleko od sela u pravcu Maksimira. Ubijanja su vršena strojnicama i to svaku noć. Isto tako po noći dizali su grupe seljaka iz našega i drugih sela, da kopamo rake i pokopavamo postrijeljene ljude. Ja sam više puta pokopao te nesretnike u masovne grobove. Evo takav jedan grob!" Odveo me na jedno od onih mjesta, gdje su vršeni masakri, 500 metara od Granešine, na blagim padinama jednog izdanka Zagrebačke gore i pokazao mi mjesto, gdje je vršeno strijeljanje i pokapanje žrtava. Gledajući samo mjesto, obraslo travom, ne bi se reklo, da tu leže stotine lješina, što uostalom zna svatko iz obližnjih sela.

Znam takodjer, što iz neposrednog iskustva, što iz pričanja očevidaca, da su nakon ulaska partizana u Zagreb postojali veliki logori u Prečkom, na Kanalu, u Maksimiru (za žene, djecu i starije ljude), u Kalinovici kod Samobora i samom Samoboru kod sadašnjeg Doma kulture.

Iz tih logora i zatvora vodili su Ijude na strijeljanje u Rakov Potok kod Samobora, Anindol (Samobor blizu kapele Sv. Ane), Šestine, Gračane i Dubrancu. O tome znaju mnogi Zagrepčani, a još više seljaci koji su morali zakapati lješeve.

Gornji zapisnik mi je pročitan, pronadjen točnim i potpisan uz izjavu potpisnika, da sam ja pripravan pred svakom medjunarodnom komisijom pod zakletvom posvjedočiti istinitost navoda uz potrebne garancije za osobnu sigurnost i mojih obitelji u Domovini.

Rozarije G. Glasnović

Rim, 16. siječnja 1955.
Izjava dana pred:
Prof. K. Draganović

Dokument XX.

Na dan povlačenja, 6. svibnja 1945. trebao sam letjeti zrakoplovom u Klagenfurt, ali mi se zrakoplov, prilikom uzleta pokvario, pa sam krenuo zrakoplovno-samovoznom kolonom prema Klagenfurtu i stigao do Bleiburga. Tu smo ostali jednu noć, a drugog dana, došao je našoj koloni, partizanski major Tečić, bivši zrakoplovni satnik Hrv. Or. Snaga, koji je izdao nalog, da kolone krenu natrag u Zagreb. Isti nam je rekao, da je on za nas uredio i da se ne trebamo ničega bojati. Ovome se usprotivio naš zapovjednik kolone pukovnik Džal, navodeći da kolonu ima predati Englezima. Dok su se ova dvojica dokazivala i prepirala, ja sam uzeo svoje stvari, te s jednom grupom od oko 60 ljudi (časnika), krenuo šumom prema Klagenfurtu. U toj grupi bili su izmedju ostalih, braća Vlado i Branko Marić, te njihov otac, kome ne znam ime, a koji je bio ustaški nadsatnik, zatim bojnik Gaveža. Nekih 15 km. od ovoga mjesta naišli smo na jednu partizansku zasjedu, koja nije znala za kapitulaciju kod Bleiburga i koja nas je zarobila i postavila na jednu livadu, gdje smo morali sva odijela skinuti sa sebe i sjesti na zemlju, dok su partizani malo dalje kopali jamu za nas. Ova ophodnja pripadala je XIII. topničkoj partizanskoj brigadi. Tada je naišao na nas jedan partizanski major, kojemu ne znam ime, ali znadem da je bio liječnik u Zagrebu. On je saopćio svim partizanima, da smo mi već izvršili predaju i predali oružje kod Bleiburga, pa da ne nas smiju streljati. On nas je preuzeo i s pratnjom uputio preko Dravograda za Maribor. Kad smo stigli u blizinu Maribora, naišli smo na jednu veliku kolonu, koja je mogla brojiti oko 20.000 ljudi i koja je bila duga oko 12 km. Putem do Maribora, vidio sam mnogo lješeva uz cestu, a pred samim Mariborom doživio sam i vidio na svoje vlastite oči, kako su nekolicina partizana izveli iz kolone, četiri mlade sveučilištarke, odveli ih u obližnju kuću kraj ceste, skinuli gole i tako gole pred kućom, na očigled sviju nas strijeljali. Kad je pokraj naše kolone prolazila za Osijek XII. proleterska divizija, potpuno nas je opljačkala, odnoseći nam odijela, novac, satove, prstenje itd. Bilo je partizana, koji su nosili pune vreće novaca. Ovi partizani su zatim sjeli na konje, jahali pokraj naše kolone, te su iz strojopušaka pucali na našu kolonu. Nakon toga su nas prisilili da cijela kolona trči čas u pravcu Maribora, čas natrag, tako da su mnogi, koji su bili slabije tjelesne kondicije popadali, a masa je po njima gazila. Mnoge, ovako iscrpljene, partizani su strijeljali na mjestu. Tada su pozvali da se jave svi časnici intelektualci i javilo se navodno 3.000, te su odvedeni naprijed, a kasnije smo čuli, da su svi postrijeljani. Tu sam vidio na svoje oči mnogo stotina ubijenih, pripadnika crnogorske narodne vojske, koja se povlačila zajedno s nama. Slijedećeg dana su nas pustili u Maribor, a odatle u Zagreb, bez oružane pratnje. Tek kada sam vidio da mnogi iz kolone bježe, saznao

sam da nemamo pratnje. Ja sam se s još nekoliko mojih prijatelja uputio prema Krapini, jer nam je u Mariboru rečeno, da smo mi sada slobodni i da moramo ići svaki u svoj kotar, gdje ćemo biti ispitani, odnosno sudjeni, ako je netko nešto kriv. Nakon dva dana puta kroz Sloveniju, stigli smo u Krapinu, gdje smo se prijavili radi dobivanja propusnice za Zagreb. Napominjem, da nam pučanstvo Slovenije nije htjelo dati ni vode, a kamoli hrane, te su nas neljubazno tjerali iz kuća s riječima: "Za Hrvate nema vode!"
U Krapini smo bili zadržani u logoru, smještenom u školi i oko škole, sedam dana. Tu je zavladao tifus pa je mnogo ljudi pomrlo. Napominjem, da nam je pučanstvo Krapine donosilo hrane i pomagalo nas u svakom pogledu, koliko je moglo. Nakon sedam dana, bio je cijeli logor premješten u Mirkovce kod Sv. Križa, bivši logor naše Radne službe. Tu su odijelili domobrane od ustaša. Ovdje sam bio deset dana i za to vrijeme uopće nismo dobivali ni vodu ni hranu, tako da je na tisuće Ijudi pomrlo od žedji i gladi. Zapovjednik ovog logora bio je neki postolar iz Krapine, a imao je čin partizanskog poručnika. Nakon deset dana, čuli smo, da će domobranski časnici ići u Zagreb na sud, a prema neodredjenim izjavama partizanskih zapovjednika, ustaške časnike i dočasnike postrijeljati. Zato sam ja uspio uvjeriti partizanskog zapovjednika logora, da sam domobranski časnik i on me prebacio medju domobrane. Drugog dana krenuli smo vlakom za logor Prečko kraj Zagreba, dok su ustaški časnici ostali u Mirkovcima i za njih se više ništa nije čulo. U Prečkom smo ostali pet dana i tu smo dobivali prvi put hranu. Napominjem, da su svakog dana dolazili s popisima i odvodili pojedine skupine koje se više nikada nisu vratile i za koje smo kasnije doznali da su strijeljani. Drugog dana ukrcani smo nas oko šest stotina na vlak i krenuli smo preko Zagreba do Sesveta. Tu nas je uhvatila noć. U teretnim vagonima bilo nas je po 80 ljudi, tako da nismo mogli ni ležati, ni stajati, a nuždu smo obavljali u vagonima jedan na drugoga. Kad smo tražili da nam se otvore vrata vagona, kako bi mogli izaći i izvršiti nuždu, počeli su partizani, koji su pratili vlak, nasumice pucati iz strojopušaka po vagonima tako da je bilo mnogo mrtvih i ranjenih. Zatim su nas istjerali iz vlaka i pješke gonili do Sesveta, pa dalje prema Bjelovaru. Putem su partizani ubijali, bez ikakvog razloga, tako da su od straha sedmorica poludjela i bacili se u bunare uz cestu i tako izvršili samoubojstvo. U Bjelovar smo stigli drugog dana oko podne. Sjećam se, da je to bilo 7. lipnja 1945. Prolazeći kroz grad, približila se našoj koloni jedna žena s djetetom u naručju, koja je prepoznala medju nama svojeg muža, te ga je htjela pozdraviti. Jedan od partizana, izvukao je tog čovjeka iz kolone i pred njegovom ženom ga ustrijelio rekavši: "Evo ti muža!". Drugog dana krenuli smo pješke, zajedno s onim zarobljenicima, koji su već bili u Bjelovaru, prema Virovitici. Bilo nas je oko 4.000. Iz Virovitice smo krenuli drugog dana za Daruvar, pa preko Pakraca

za Požegu. Putem smo proživjeli - najteža zlostavljanja, kako od strane pratioca, tako i od stanovništva pojedinih pravoslavnih sela kroz koja smo prolazili. Prije nego bi stigli u koje selo ili mjesto, partizani bi unaprijed obavijestili pučanstvo, tako da bi stanovnici izašli na ulice i prilikom prolaza naše kolone, prepoznali časnike i dočasnike i izvlačili ih iz kolone, a njihova sudbina nam je ostala nepoznata. Pratioci kolone da bi nam ubili svaku volju i nadu za bijeg, noću su na slijepo pucali uz kolonu u pravcu kretanja i svaki onaj, koji bi samo malo izašao lijevo ili desno, bio prostrijeljen. U Požegu nas je konačno stiglo oko 3.000. U Požegi smo ostali tri dana, pa smo nakon toga, samo mi časnici, krenuli vlakom preko Nove Kapele za Vinkovce. U Vinkovcima smo se zadržali jedan dan, čekajući na vlak za Osijek. Tu nas je pučanstvo osobito lijepo primilo. Žene su nam donosile pakete s raznim namirnicima. Navečer istoga dana krenuli smo za Osijek, gdje smo ostali kroz pet dana na otvorenom nebu i to po kiši. Tu se opet pojavio u našem logoru tifus, pa su nas dezinficirali. Iz Osijeka smo upućeni vlakom u Mitrovicu. Odatle smo nakon dva dana nastavili put za Petrovaradin. U Petrovaradinu smo ostali petnaest dana. Bilo nas je oko tisuću sedamstotina časnika, a neki od njih, bili su tu već oko mjesec dana. Interesantno je napomenuti i to, da su ovamo dolazile čak žene iz Dubrovnika, koje su
tražile muževe, donoseći hranu i odijela za svoje. Nakon petnaest dana prebačen je cijeli logor preko Dunava, te smo upućeni najprije pješice, zatim vlakom u Vršac. Putem smo prolazili kroz potpuno opustošena sela u kojima nije bilo ni žive duše, a koja su prije nastavali pripadnici njemačke narodne skupine. U Vršcu smo se zadržali oko petnaest dana i tu nam je saopćeno, da svaki od nas, ako je imao ikakve veze s partizanima, da može to sada navesti u jednoj molbi, upučenoj Komandi Jugoslavenske armije, pa da će biti ranije pušten iz logora. Svakog dana se dogadjalo, da su po deset, petnaest časnika izvedeni i nikad se više nisu vratili, niti nam je išta o njima poznato, ali se predpostavljalo da su strijeljani. Zapovjednik logora, sa strane naših časnika, bio je domobranski pukovnik Mirić, pravoslavac, koji je prijavljivanjem pojedinih časnika, mnoge otpravio na drugi svijet, a on je sam za nagradu pušten iz logora. Nakon petnaest dana, krenuli smo u Kovin, gdje je zapovjedništvo logora preuzeo satnik Barbir, koji je u Vršcu zamjenjivao pukovnika Mirića. Tamo smo ostali sve do 8. kolovoza, kada nas je zatekla amnestija. Partizanski politički komesar u ovom logoru bio je neki Sertić, mladić od nekih dvadeset godina, inače seljak. Tu smo dobivali dobru hranu, primali novine, slušali radio, što nas je sve veoma iznenadilo. Kasnije smo saznali, da su te mjere zavedene radi engleskog i medjunarodnog povjerenstva, koje je trebalo stići radi kontrole logora (zarobljenika). Uistinu to povjereništvo je posjetilo naš logor. Iz Kovina krenuo sam 8. kolovoza
preko Beograda za Zagreb, gdje sam našao svoju obitelj. Većina mojih

drugova, koji su sa mnom amnestirani, bili su ponovo uhvaćeni na neke denucijacije, pa sam se i sam osjećao ugroženim te sam odmah počeo raditi na tome, da se prebacim nekamo u inozemstvo. Za to vrijeme nisam uopće izlazio iz kuće, niti se igdje prijavljivao. Osim toga, nisam imao sredstava za život, a nikakvog namještenja nisam mogao dobiti. Dana 11. rujna krenuo sam iz Zagreba za Trst, kamo sam stigao bez ikakovih neprilika. Nakon trodnevnog boravka u Trstu, upućen sam u logor Fermo (Italija).

N.G.

Fermo, Italija
20. listopada 1945.

Dokument XXI.

Kao mlad dečko 1941. godine doselio sam sa roditeljima u Kukujevac, kotar Šid. U rujnu mjesecu 1944. na poziv vojnih vlasti N.D.H. javio sam se u Šid. Nakon komisijskog pregleda sa ostalim novacima upućen sam u Zagreb. Kao vojnik P.T.S.-a završio sam tromjesečnu obuku u Zagrebu. Poslije završene izobrazbe i zakletve dodijeljen sam u III. Bojnu Stražarskog Sklopa PTS-a, koja se nalazila u Varaždinskim Toplicama. Koncem veljače 1945. vratili smo se u Zagreb. U Zagrebu smo bili rasporedjeni za održavanje straže kod vojnih skladišta i slično. Ja sam bio u sastavu jednog voda vojnika na straži za čuvanje skladišta hrane u Vrapču kod Zagreba. Prilikom povlačenja 1945. nastavio sam put prema Sloveniji u sastavu 11. Satnije III. Bojne Stražarskog sklopa PTS-a. Zapovjednik satnije, u kojoj sam se ja nalazio bio je satnik Mate Vodopija. Osmog svibnja 1945., kad je bila kapitulacija Njemačke, nalazio sam se pred Celjem. Tu su njemački vojnici predavali oružje partizanima, čija je već onda bila vlast u Celju. Mi smo prolazili dalje i tako do Zidanog Mosta. Na Zidanom Mostu su nas blokirale partizanske jedinice, koje su stigle iz Jugoslavije. Poznato mi je, da je traženo od strane partizanskih rukovodioca da predamo oružje i da onda možemo nastaviti put dalje. Ovaj zahtjev za predaju oružja nije prihvaćen. Napadi partizanskih jedinica počeli su sa svih strana. Bojna, u kojoj sam se ja nalazio, imala je dosta velike gubitke. Tu je poginuo i satnik Mate Vodopija, koji je bio zapovjednik satnije, u kojoj sam se ja nalazio. Još teže je bilo za civilnu kolonu, koji su se povlačili sa nama zajedno. Oni su bili na poljani kod Zidanog Mosta i tako izloženi partizanskim topovima, koji su neprestano tukli najviše po ovoj koloni.

Bilo je strašno gledati, kako topovske granate bacaju u zrak djecu, ljude, žene, konje, kola i ostalo. Svako je bio ogorčen gledajući ovaj strašan prizor. Nakon par sati razbijeni su partizanski obruči i produžili smo dalje preko brda noseći ranjenike. Razbijene partizanske jedinice pripucavale su na kolonu i ometale prolaz. Stigli smo na jednu poljanu kod granice Austrije. Ne sjećam se blizu kojega smo mjesta bili. Na ovu poljanu sam stigao oko 9 sati 16. V. 1945. Ostali smo na ovoj poljani do 4 sata poslije podne. Preko veze prenosila se komanda da svaki vojnik isprazni oružje. Malo iza toga čula se komanda da se podignu bijele zastave. Mislili smo i govorilo se da dolaze Englezi i da se njima predajemo. Odmah je slijedio preko veze naredjenje, da pješadija krene napred, a vozila i sve ostalo da ostane na mjestu. Tek što smo krenuli napred slijedilo je naredjenje za odlaganje oružja, i tako smo predali oružje. Tu su već bili partizani. Mnoga vojska, časnici, dočasnici i vojnici sad su zbijani u kolonu zarobljenika i okrenuti nazad prema Mariboru.

Kao prvo bilo je skidanje uniformi, cipela, oduzimanje novaca, satova, prstenja i sve ostalo što je odgovaralo za partizane. Ako se nadje koji da se protivi partizanskom zakonu, bio je ubijen. Prvi časovi zarobljeništva pokazali su nam, kako ćemo proći i što ćemo doživjeti. No, ta naša zamisao bila je strašnija nego što smo mi zamišljali, odnosno bilo je strašnije nego što smo mislili. Odmah je nastalo tobože poznavanje (prepoznavanje) i ubijanje. U blizini Maribora straža nad nama se je pojačala. Pratnja je bila - partizani na konjima. Morali smo putem trčati a ne ići korakom. Mnogi nisu dočekali da stignu u Maribor na glavnu klaonicu nego su ovu svoju obavezu dali ranije. Pred samim Mariborom su nas sprovodnici tjerali trčećim korakom sad naprijed sad nazad, tako da smo morali baciti sve stvari, što smo još imali. Na ulazu u mariborski logor bile su pokazane table; ustaše lijevo, domobrani desno. Otišao sam na lijevu stranu. Bilo je mnogo zarobljenika, koji su došli prije mene, a i kasnije su stalno stizali novi. Bio je to sunčan dan i prilično vruće. Ne sjećam se datuma kad sam došao u ovaj logor. U logoru je postojala česma za vodu sa oko deset pipa. Nemoguće je bilo da se svaki napije vode ni jedanput na dan. Sutradan je počela raditi partizanska administracija ili bolje rečeno klaonička registracija. Partizanski su vojnici vršili upisivanje za hranu po 120 ljudi u jednu četu. Ovi, koji su bili popisani, dobili su hranu 1 kg kukuruznog kruha na 10 ljudi. I dok su kruh dijelili, sprovodnici čekaju i vode ih dalje iz ovoga logora, naime u drugi. Nikome od zarobljenika nije bilo poznato, kuda ovi ljudi odlaze i kako izgleda taj drugi logor. Okretao sam se par dana po logoru i kad mi je utažio glad, upisao sam se i ja u jednu od ovih četa. Nakon što sam dobio 10 dkg kukuruznog, pobjegao sam iz iste čete. Iskreno rečeno nisam znao, kud ovi Ijudi idu, ni kako izgleda tamo, kud oni odlaze, niti je mogao ma tko drugi znati.

Ja sam bio mlad dečko, 17 godina. Ako bi se gledalo na snalažljivost, onda bi imali prednost stariji i časnici, koji su prije rukovodili jedinicama. Ja sam i dalje nastavio isto. Upišem se u jednu od četa. Dobijem 10 dkg kruha i odvojim se dalje. Nisam išao za tim da dobijem više nego drugi, što može posvjedočiti ovaj primjer: Nakon što sam se upisao u jednu četu, našao sam tu svoga ujaka od mame brata. I pored teškog života i neizvjesnosti bilo nam je teže. Plakali smo obadvojica. Kad je bilo da ova četa odlazi, ja sam mu rekao, da ja neću ići i da se meni ne da. Uzalud mu je bilo, što me je molio da idem s njim, da sam ja mlad, da se neću znat snaći, da ću poginut. Njegovo zalaganje da me privuče k sebi bilo je uzalud. Ja sam ostao pri svojoj odluci da neću ići, nego neka i on ostane. Ovaj razgovor bio je šaptanje da ne čuju sprovodnici. I pred sam polazak, kad se nismo mogli sporazumiti, dali smo ruku jedan drugome; sa suzom u oku zaželili sretno jedan drugom i rastali se. Za njega više nisam nikada čuo. On je ostao navjek u Mariboru sa tisućama i tisućama ostalih, koji su tamo ostavili svoje živote.

Znam kome ovo pišem i tko će čitat ovaj doživljaj. Zato ću biti iskren kao da sam na Svetoj Ispovijedi. U logoru je bilo sve manje i manje zarobljenika, a pucnjevi oko Maribora su se neprestano čuli, a noći još više. Broj se smanjio, tako da smo mogli svi piti vode. Neprestano su odvodili zarobljenike, koji se više nisu vraćali u logor. Meni se nije dalo ići. Mogu samo da kažem, da me je čuvao Bog i da mi nije bilo sudjeno, da zauvijek ostanem u Mariboru.

Jednoga dana šestoga mjeseca (ne sjećam se datuma) bio je polazak za sve one, koji su još ostali u mariborskom logoru. Postrojeni u četiri reda kolona je krenula iz mariborskog logora. Sprovodnici naše kolone bili su dobrovoljci. Svakako oni, koji su znali ubijati. Njihovu sposobnost u tome pogledu su nam usput dobro pokazali. Oko 5000 do 6000 zarobljenika je pošlo iz Maribora. Svaka noć je nosila za nas nešto novo - to, da nećemo svi dočekati idućeg dana. Ne sjećam se mjesta, kud sam prolazio. Svaki od nas je bio izgubio svaku nadu, da će ostat živ i da će pričati kud je prolazio. Ispaćeni od gladi i žedji padali su putem u nesvjest. Svaki onaj, koji padne i ne može dalje, pridje mu partizan i opali i onako već pola mrtvog ubije. Ako pokuša neki da pomogne onome, koji ne može da hoda, onda budu oba strijeljana. Više se nije bojao nitko od nas. Svaki je vidio, da ne može izbjeći smrt. Mnogi su sjeli i rekli: "Ne mogu dalje. Ubijte me!" Tu uslugu je odmah dobio bez molbe. Prenoćište nam je bilo na vašarištima pokraj sela. Od jutra do mraka smo išli svaki dan prosječno 50 km na dan. Kad bi usput imali nekad malo odmora, mnogi zaspu, koji se više nikad i ne probude. Sprovodnici sve ono, što se odmah ne diže ubijaju, pucaju i one koji su već mrtvi, da se ne bi potajio i ostao živ. Pratili su nas na konjima i nosili

municiju kao da u borbu idu, koju su usput koristili za svaki pogodak. Kroz sela prolazeći seljaci su nam bacali kruh, slaninu i ostalu hranu. Ako je kruh pao dva metra od našeg stroja - ko koračі dalje, svaki je ubijen. Noći, kad smo na vašarištima ili na njivi, onda nas nabiju u jednu grupu tako da nema mjesta ni za sjediti dovoljno. Okolo su mitraljezi. Ko se podigne gore poslije komande, leži bez opomene. Na njega se puca i ako promaši njega, drugoga će sigurno pogoditi, jer smo nabijeni kao ovce u čoporu. Seljaci su nam dovozili hranu na kolima u buradi. Većinom kukuruzno brašno kuhano bez soli čak i sa mekinjama. Za nas je to bilo dragocjeno, jer smo s tim produživali život makar i za jedan dan. Nije bilo ništa novoga, ako po 2-3 dana ne dobijemo ništa osim partizanskih kundaka.
Svake noći smo nedaleko od nas čuli pucnjeve, koji nisu uzalud pucali. Sutra se odmah razgovaralo, da su odvodjeni zarobljenici. I tako od mjesta do mjesta mi smo nastavljali križni put preko Titove Jugoslavije, ostavljajući živote na svakom koraku. Dok smo prolazili kroz katolička sela, bilo je još dobro - ubijali su nas samo sprovodnici, a dalje je bilo još gore. Skidali su sa nas odjeću i obuću, ko je još imao šta da vrijedi. Tako s jednog mjesta do drugog stigli smo preko Varaždina, Koprivnice, Virovitice u Podravsku Slatinu. U Podravskoj Slatini kraj pruge u jednoj rupači imali smo jedan odmor. Tu smo čekali gutmanov vlak da nas vozi za Osijek. Kao i na drugim mjestima tako i u Slatini bilo je strašno. Ovdje nas je posjetila Titova omladina. Došla na praksu da uče kako se kolje i ubija. Došli su mladići s oružjem i strijeljali koliko su htjeli. Ovo nisu zamisli nego stvarnost, koju sam ja gledao i preživio. Skidali su odjela, cipele, oduzimali sve ono, što se njima svidjelo. Ne sjećam se niti sam mogao znati, koliko su ubili, jer je pucalo na više strana i čuo se jauk od onih koje udaraju kundacima. Ne treba sakrit ni ono što nam dobro učiniše - dali su nam jesti! Stigla je kompozicija teretnih vagona i mi smo počeli sa ukrcavanjem. Kompozicija nije bila velika, ali moralo je sve stati. Sve ono, što ne stane, bit će pobijeno. Psovali su nas i govorili, da bi još pobili, ali da imaju dosta i ovo zakopat, što je pobijeno. Tako smo morali svi stati u vlak. Bili smo natovareni kao klade jedan na drugome. Dok je vlak stigao u Osijek, poumirali su mnogi. Ono što je živo, otjerali su nas na zeleno polje, na vašarište. Na vašarištu je bilo još zarobljenika, koje smo našli tamo. Tu je formirana nova kolona od 5000 za Pančevo u Banat. Sad smo znali, koliko moramo još pješačiti. Tako smo znali kroz kakva sela moramo proći. Ne sjećam se datuma; znam, da je bio sedmi mjesec, kad smo pošli iz Osijeka. Od Osijeka smo dobili nove sprovodnike. Svatko od onih, koji su žedni krvi, do Vinkovaca su i oni učinili svoje i ubijali koliko su htjeli. Ne mogu reći točno ograničen broj, jer nisam brojio. Nije me mnogo interesiralo da zapamtim bilo što s ovoga puta, jer sam bio potpuno uvjeren, da ovo neću moći nikada ispričati nikome. Ono što nisam vidio

očima, to sam mogao čuti. Svaki pucanj donio je jednu smrt, a pucnjevi su se redali jedan za drugim, a vidio sam mnoge mrtve, koji su poginuli, ispred mene. U Vinkovcima su nas smjestili na jednu staru ciglanu ogradjenu bodljikavom žicom. Tu su nas ošišali i odijelo dali u paru. Tako smo se riješili ušiju, kojih smo imali previše. Na ciglani smo ostali dva dana i krenuli dalje. U Vinkovcima smo dobili nove sprovodnike. Sve gori iza gorih, ali ovi su nadmašili sve ostale.

Od Vinkovaca dalje prema Mitrovici prolazeći kroz pravoslavna sela ubijali su civili više nego partizani. Već pri ulazu u selo čekali su nas civili. Više nismo išli u koloni četiri po četiri, nego jedan po jedan. Seljaci su na poziv vlasti obaviješteni par dana ranije da ćemo proći, da nas čekaju, kako znaju. Čekali su nas sa motikama, vilama, sjekirama, drvetima, što je ko našao, da mu je zgodno. Žrtve su padale kroz sela i izvan sela. Namjerno su nas zaustavljali da se odmorimo kraj srpskih sela, tako da imaju vremena da skidaju odijelo, obuću i sve ono, što njima odgovara. Selo Laze nedaleko od Vinkovaca nosi prednost nad svim ostalim. U ovom selu je ostavilo živote par stotina, što su pobili civili. Bili smo goli. Partizani i civili poskidali su sa nas sve ono što je vrijedilo i najmanje. Gladni, goli, bosi, umorni od tako daleka puta, nastavili smo dalje. Na svakom koraku ljudi je sve manje i manje. I tako smo stigli do Šida. U Šidu su nas takodjer dočekali seljaci samo u manjoj mjeri, jer je bio već mrak. Kraj Šida u jednu rupaču su nas smjestili na prenoćište. Rupača je bila duboka; iz nje je ranije izvožena zemlja za ciglanu. Tu smo ostali čitav dan. Jaka vrućina u rupači bez malo vjetra. Bilo je strašno vruće. Žene su donosile vodu. Kod njih su stajali partizani i udarali kundacima. Bez toga se nije moglo dobit ni vode. Iznad rupače stajali su sprovodnici i civili, koji su došli da nas vide. Malo ko je došao od onih, koji neće ubiti po kojega zarobljenika. Oko nas i po nama je pucalo kao da je neko veselje, iako je svaki pucanj donio po jednu smrt. Više se nismo bojali smrti. Smrt u onim danima bila je spas od patnji, koje nas još čekaju. Više nismo izgledali na ljude, koji imaju krv i meso, nego na kosture, koji imaju samo kožu preko kostiju.

Onog vremena moja familija je živjela u Kukujevcima 12 km daleko od Šida. Moja mama je došla i donijela mi hrane. Zamolila je jednog od sprovodnika da mi on to da. Bilo mi je teško prići. Ovaki susreti sina s majkom ili muža sa ženom završavali su se većinom ubijanjem na oči roditelja ili slično. Nisam se bojao smrti, nego da me ubije baš pred mamom. No, ipak nije bilo onako, kako sam ja očekivao. Kad sam dobio hranu, mama me je zamolila da to dam njenom sinu, jer me nije mogla poznat. Kad sam joj rekao, da sam ja njezin sin, gledala me je malo i pala u nesvjest. Ovo mogu da kažem - da mi je bilo teže nego sve ostalo što sam pretrpio.

Iz Šida smo pošli dalje. Ne sjećam se koje je doba dana bilo, samo

znam, da je bila jaka vrućina. U rupači je mnogo ostalo mrtvih i ranjenih. Kad je kolona pošla, moja mama je išla pozadi i gledala od jednog do drugog mrtvog, da li će mene naći. Mrtvaca se je moglo naći redom uzduž puta kud smo mi prolazili. Tako smo stigli do Kukujevaca, gdje je živjela moja familija. Ovo je katoličko selo. U njemu je živio samo jedan pravoslavac. Stanovnici su ovog sela bili obavješteni od strane vlasti da prilikom našeg prolaska nitko ne smije biti na ulici niti prozoru. Njima je bio zabranjen izlaz, jer su to Hrvati i oni nas neće tući ni ubijat nego davati hrane. Zato su im zabranili izlaz. Dok prolazimo kroz srpska sela mogli su ubijati koliko su htjeli. Kroz Kukujevac smo prošli mirno. Jedan je skočio od zarobljenika u javni bunar, koji je bio kraj puta. Ovaj je ubijen u bunaru. Iz toga bunara je nosilo skoro čitavo selo vodu za piće. Od onda više taj bunar ne koristi nitko još ni danas, niti će više ikada.

Od Kukujevaca do Kuzmina ima 7 km takodjer me je mati pratila ovim putem kao i ranije gledajući medju ubijenima, gdje će mene naći. Na kuzminskom vašarištu smo imali odmor. Tu je došlo mnoštvo civila (svakako Srba). Tu je počelo neko prepoznavanje: samo su se birali oni, koji imaju bolje odijelo. I tako je nastalo ubijanje i svlačenje. Civili su hodali iznad sa komadima drveta i udarali redom. Ako se ko protivi, bio je odmah strijeljan. Produžili smo do Mitrovice. Svaki čas sve manja i manja kolona. Zarobljenici su padali od gladi i žedji i odmah ubijani od sprovodnika. U Mitrovici smo imali odmor od jednoga dana. Tamo kao i obično bilo je prepoznavanje i ubijanje. U Mitrovici smo dobili nove sprovodnike iz neke srpske brigade. Oni su bili još gori od njihovih predhodnika. Ovi su do sada ubijali iz pušaka i pištolja, a ovi iz Mitrovice su klali noževima. Dobro se sjećam jednoga sprovodnika - nažalost, ne znam mu ni ime ni prezime. Bio je visok, crn, s brkovima. Vikao je: "Bre, poravnaj četri i četri". Automat je nosio preko ledja, a u rukama je imao dvije kame i oštrio jednu o drugu. Razgleda po zarobljenicima, pa jednoga povuče za ruku, sruši ga dolje i onako na pola mrtva klekne mu na prsa, zabode u vrat kame, jednu s jedne strane a drugu s druge strane. Povuče oštricama prema naprijed i žrtva je gotova. Kad je posao završio, obliže krvave kame, tako da su mu prsa krvava od krvi, koja kaplje sa kama. Tako se reda žrtva jedna iza druge. Kad mu se ovo zgadi, onda kame ostavi. A uzme automat. Izvlači jednog po jednog i ubija. Ovo ne pišem da sam od nekoga čuo, nego sam ovo vidio i preživio u onoj sredini, gdje se je ovo odigravalo.

Od Mitrovice prema Rumi naišli smo na jednoga šamčića kraj ceste, u kojem je bilo malo vode. Voda je bila netaknuta, a u sedmom mjesecu voda, koja se nalazila u baraci, može se zamisliti kakova izgleda. Bio je to vruć dan. Utužila žedja. Zarobljenici se zalijeću po vodu. Koji i uspije da zagrabi vode popiti i ne može, jer bude odmah ubijen. Najedanput se sve

razletilo, i u šamac po vodu. Partizani pucaju iz automatskog oružja i dok mrtvaci nisu pokrili vodu, nije bilo mira. Kad se više nije vidjela voda od mrtvih, onda se je umirilo.

Od Vinkovaca do Mitrovice nismo ništa dobili za jesti, osim ako je neko što uhvatio, što koji seljak baci u kolonu - svakako Hrvat, jer Srbin neće ništa baciti. Usred ravnoga Srijema ostavili su živote zarobljeni hrvatski vojnici. Bilo je po 4-5 dana da ne dobijemo ništa za jesti. Svaki dan smo pješačili prosječno 40-50 km. Oko Stare Pazove - ne sjećam se blizu kojega mjesta - protječe kanal, a u ljetno doba ima u njemu tekuće vode. Kraj toga kanala su nam dali odmor. Iako je kanal bio sasvim do nas, svaki onaj, ko je pokušao da uzme vode, bio je ubijen. Kao i na drugim mjestima i ovdje su mnogi ostavili živote. Van svake zaštite bili smo prepušteni Titovim koljačima. Tako naša kolona od na pola mrtvih zarobljenika kretali se bosi, poderani, gladni, izmučeni od silnoga puta, bez hrane i vode, po vrućim ljetnim danima.

Kraj puta, kad bi imali odmor 5 ili 10 minuta, trave je odmah do zemlje nestalo. Pojeli bi je mi zarobljenici. Poslije svakog odmora ostali bi oni, koji više nemaju snage da se dignu. Oni su odmah pobijeni, jer za nas nije bilo nikakve milosti od strane partizanskih sprovodnika. I tako svaki korak po koji manje, stigli smo do Zemuna i produžili do Beograda. Prevezli su nas kampom preko Dunava na drugu stranu. Lako je bilo prevesti preko Dunava zarobljenike. Više nije bilo 5000, kako je pošlo iz Osijeka. Smanjio se broj na oko 1000 zarobljenika. Produžili smo dalje za Pančevo. U Beogradu su nas preuzeli drugi sprovodnici, koji valjda nisu znali, kako su s nama postupali njihovi prethodnici. Oni su bili bolji: osim kundaka drugo nisu upotrebljavali. Koji su padali i ne mogu više ići, vozila su ih seljačka kola. Tako smo stigli u Pančevo u logor. U logoru smo dobili hranu. Iako je bilo malo i slabo, za nas je to bilo dosta. Spavali smo u jednoj velikoj sali. Dolje beton, koji se ribao svaki dan. Ništa nismo imali od posteljine, nego smo na betonu ležali. Nakon 5-6 dana odvezli su nas vlakom u Belu Crkvu kod rumunjske granice. Tamo smo smješteni u logor, ogradjen bodljikavom žicom. Ovdje je bilo spavanje bolje. Imali smo dosta slame. Hrana je bila mizerna. Sutra smo imali crnu kavu bez šećera; u podne i uvečer redovito, svaki dan, biži, grašak. U svakom zrnu crv. Kad primamo na kazanu, crvi isplivaju na vrh i prekriju svu supu. Onda žlicom bacimo crve i jedemo, a zrno malo koje da nema crva. Kruha smo imali 30 dkg na dan. Kruh je bio crn, da se ne zna od čega je.

Morali smo kopati vinograde što su oduzeli od švabskih obitelji. Bolesti su razne navalile na nas. Mnogi su odnijeli rane, koje su dobili na križnom putu. Ljetna vrućina - ranjenici bez lijekova, bilo je strašno. Postojala je
ambulanta, gdje su bili smješteni bolesnici. Samo nije bilo ni liječnika ni

lijekova. Ljudi su živi smrdili; rane se ucrvale; umiranje je bilo masovno, tako da je umiralo prosječno 10 dnevno. Bili su odredjeni oni koji zakopavaju mrtve. Oni grobari su mi pričali, a i sam sam vidio. Mnogi su izgubili vid, sluh, razum. Tamo smo radili jedno vrijeme: okopavali loze, čistili kanale i ostalo.

U rujnu mjesecu povratili su nas nazad u Pančevo. Na amnestiju smo bili pušteni - oni koji su rodjeni 1926./27. pa mladji, a koji su se nalazili u logoru. Ja sam otišao kući sa oko još 150 a ostalo je starijih, kojih je bilo još 150. Tako je 5000 zarobljenika, koji su pošli iz Osijeka smanjio na broj od par stotina. Dalje mi nije poznato ništa o onima, koji su ostali iza mene u logoru. Bili su to teški i sudbonosni dani za one, koji su se nalazili zarobljeni kod Titove armije. Težko je bilo gledati one jade svakom poštenom čovjeku.

Dok sam bio u Domovini, slušao sam emisiju radio Pariza na hrvatskom jeziku. Kad čita listu traženih lica, koji su 1945. oko Maribora vidjeni, onda sam se teško osjećao, sjećajući se stotine mrtvih, koje sam ja vidio. Za njihove grobove ne zna obitelj niti će ikada znati. Ja takodjer ne znam ni imena ni prezimena nijednome, koji je zaglavio u tim strašnim danima. Ja ni ostali nismo se interesirali da zapamtimo bilo koje ime od onih, koji su ubijeni, jer smo se i mi nadali smrti svaki dan.

Živio sam u Domovini, gdje vlada komunizam 13 godina. Nadao sam se da će jednoga dana doći kraj režimu, koji je preko volje nametnut svakom poštenom čovjeku. Kad se rasteglo, a tko zna i do kada, odlučio sam se da napustim Domovinu sa željom da se ne vratim, dok u njoj vlada komunističko uredjenje. Skupa sa bratom napustio sam 26. X. 1958. godine. Sada živim kao izbjeglica u Cremoni, Villa Glari br. 8.

Ivan Škoro
(Pred Dr. Milanom Simčićem)

Cremona, o Božiću 1958.

Dokument XXII.

Bila je subota 5. V. 1945. kad smo se povukli sa Generalskog Stola i Vinskog Vrha preko rijeke Dobre u predgradje grada Karlovca. Borba je bila u punom jeku, a ujutro oko 11 sati bili smo napadnuti strojačkom vatrom iz dva spitfeira, koji su bili partizanski. Ukopali smo se na rijeci Dobri do nedjelje ujutro 6. V. 1945., od kuda smo se povlačili postupno prema samom Karlovcu, kojega smo napustili u nedjelju na večer, i krenuli za Jastrebarsko,

odkuda smo slijedećeg dana, nakon kratkog odmora krenuli za Samobor, preko Prigorja. U Samoboru smo se pridružili ostalim hrvatskim jedinicama, koje su bile u povlačenju s desne strane Save prema Zidanom Mostu, dok su se jedinice Hrvatske Vojske povlačile s lijeve strane po kolniku iz Samobora preko Brežica, gdje smo noćili, išli smo prema Zidanom Mostu. Od Zidanog Mosta išao sam jedno vrijeme sa kolonom moga nećaka prema Celju, bilo je to 10. V. i pred njim se odvojio od njih i nastavio put sam. Pred Celjem sam prespavao, i slijedeći dan, 11. V., preko Prgarskog stigao do Maribora. Iz Maribora u pravcu Dravograda, gdje smo bili napadnuti od strane partizana u jednom klancu pred jednim mostom. Prebacio sam se preko tog mosta koji je bio pod vatrom. 12. ili 13. V. išao sam sa jednom grupom, koji su bili iste moje sudbine. Bilo nas je iz različitih jedinica, a čak i domobrana. Vodio nas je jedan satnik. Znam da je bio Ličanin, odakle je, ne znam. Takodjer mu ne znam imena. Krenuli smo sa ceste i on je vodio, kuda, to vam ne bi znao reći. Slušali smo ga slijepo, jer smo znali da je naša sudbina u Božjim i njegovim rukama.

Još dok smo bili u Brežicama, skupio nas je jedan satnik, kako se zvao ne znam. Govor nam je održao u utorak, dakle dva dana iza kako smo se povukli iz Karlovca. U svom kratkom govoru rekao nam je medju ostalim i ovo: "Braćo! Rat izmedju Njemačke i Engleske sa saveznicima je završen i otpočeo je ponovo drugi rat, ali ovaj put zajednički protiv Rusije i komunizma. Mi idemo sada u Austriju, gdje ćemo primiti novo naoružanje i zajedno sa Saveznicima krenuti nazad u Domovinu da ju očistimo od komunizma." To isto nam je govorio i satnik Ličanin koji nas je vodio i stoga smo išli za njim. Prilikom prelaza jedne čuke rekao je:"Evo cesta". I gledajuči kroz dalekozor ponovno je rekao: "Evo konačno Engleza". Bili smo sretni, ali smo tu sreću požalili već tu istu večer. Spustili smo se niz čuku dolje i kad smo sišli, opkolilo nas je par Engleza. Satnik je sa njima govorio njemački, izgleda sa jednim oficirom. Oružje nije nitko tražio da ostavimo i poslije pola sata nakon odmora krenuli smo nazad, ali bez satnika. On je otišao s oficirom i nije se više vratio. Mi smo išli a i Englezi s nama. Pred večer smo logorovali kraj ceste u šumi, gdje nam je jedan Englez govorio i pokazivao mimikom da jedemo i spavamo i da se ne bojimo. Mi smo smatrali da se nalazimo u njihovoj zoni i da će se ispuniti ono što su nam rekli, da ćemo se vratiti s njima u domovinu. Raskomotili smo se, čekajući neće li odkuda doći satnik, da nam se pridruži, ali poslije jedanaest primjetili smo da i Engleza nema. Bili smo zbunjeni; počeli smo se kupiti i pakovati. Nismo znali u kom pravcu da idemo, naprijed ili nazad. I dok smo tako neodlučni stajali, došao je motor sa prikolicom i u njemu partizanski oficir. Mi smo oči izvalili prosto ne vjerujući; tada nam jedan kapetan reče: "Drugovi, rat je gotov, možete ići kući, neće vam ništa biti. Idite slobodno, nitko ne smije da vas dira." Mi

smo stvarno išli i već na dva km. smo naišli na partizansku prethodnicu, koja nas je razoružala i rekla da smo slobodni. Samo već malo kasnije počela je pljačka. Prvo ranci, pa satovi, poslije odijela, pa sve ostalo, a za uzvrat - partizanske krpe pune ušiju. Sada, kada smo shvatili koliko je sati, bilo je kasno. Počela je kolona smrti. Koliko sam primjetio bili su Crnogorci mješani sa Dalmatincima. Došao je jedan i rekao: "Drugovi, tko hoće u jugoslavensku armiju?" Javilo ih se nažalost dosta i od naših i od domobrana. Odredilo ih u neki 13• bataljon, što onda nismo znali što znači. Bili su sretni, ali koliko dugo, jer su ih odmah odveli. To su bili prvi dobrovoljci smrti, koje sam vidio u životu, premda oni to nisu znali. Čulo se pucanje pušaka automata i revolvera kao i šaraca. Nismo mogli znati onda odakle dolazi, dok nismo poslije osjetili na svojoj koži, a pogotovo oni koji su zastajali u koloni radi umora, vršenja nužde i pijenja vode. Tri partizana na začelju, 50 m od kraja kolone, koji su revno meli ono što je zaostajalo. Osjećao sam se strašno, tako da sam i ja htio javiti se u armiju. Tada mi jedan reče: "Ne idi, jer 13. bataljon ubijaju". Tek sam onda shvatio, koliko je sati. Na jednom mjestu ne bih znao kazati gdje, dok je kolona išla, pogledao me je jedan partizan i počeo vikati: "Komesare, evo tabornika iz mog mjesta." Ja tog čovjeka nikada ni čuo ni vidio, pogotovo nisam znao odakle je, a tabornik nikada nisam bio, čak ni ustaške mladeži. Izvukao me, pa udri. Čuo sam, kako je komesar rekao: "13. bataljon". Moj me se navodni mještanin nije mogao okaniti nego je lupao čim je stigao. Bio sam uguran u jednu grupu ljudi, koja je bila isto tako krvava i ispremlaćena kao i ja. Gonili su nas u jednu šumu uzbrdo. Točno mjesto ne znam. Znam da blizu te šume nije bilo kuća. U toj grupi, kojoj sam bio pridružen, nalazio se jedan starac koga nikada neću zaboravit. Četiri partizana su išli za nama 20 m, od nas sa engleskim automatima. Stari nam je rekao da će nas pobiti. A zatim reče: "Ja ću se okrenuti i prema njima i početi trčati, a vi bježite, kud znate." I stvarno, stari se okrenu i poleti prema njima. Jedan je viknuo da stane, ali on nije htio, a mi kud koji. Počeli su pucati. Nisam se obazirao. Mislim da nas je svega četiri do pet glavu spasilo. Čuo sam metke oko sebe, ali nisam obraćao pažnju, nego sam bježao sa jednim kolegom što su nas noge nosile. Poslije otprilike jedan sat trčanja, skroz iznemogli i iscrpljeni pali smo. Poslije skoro tek dva sata smo progovorili. Išli smo lutajući šumama gladni i žedni pokraj sela, bojeći se javljati. Dok smo bježali nismo opazili nikakve kuće. Iza onog odmora primijetili smo selo na podnožju brda. Sutradan prije podne primjetili smo preko pet sela i raznih rasijanih kuća, ali smo sve izbjegavali. Drave nismo primjetili do Maribora. Hodali smo cijeli dan, ali po kojim mjestima to ne znam. Pred Mariborom oko 9 do 10 sati smo se priključili jednoj koloni. Na najmanje 12 mjesta smo našli ubijene, po svoj prilici naše. Bili su svi goli, a rijetko koji je imao na sebi samo košulju. Na jednom

mjestu smo našli mrtvih sedam ljudi. Bili su žicom vezani, poslagani jedan do drugoga. Oružja je bilo po šumi, čak i pancera. Od moje grupe mislim da je platilo glavom oko 20 ljudi. Dakle, pred Mariborom smo se priključili jednoj koloni. Prije toga smo ostavili oružje, koje smo našli prilikom bježanja. Nadali smo se da neće biti tako strašno kao prije.

U Mariboru, u Koruškoj Cesti su nas trpali u jedno dvorište. Ta kuća nije bila ni škola ni kasarna, jer nije bila tog stila. Kuća na jedan kat, sličila je na jednu veću gospodarsku zgradu sa više stanova i sa prilično velikim dvorištem. U to dvorište smo dotjerani ujutro, pošto smo noć proveli na jednoj poljani blizu Drave, uzvodno sat hoda od Maribora. U dvorište je došao jedan komesar, koji je održao govor u kojem je rekao da moramo odslužiti vojsku u Armiji prije nego što nas puste kući. No ja sam bio već sit te armije, pa sam šutio kao i ostali. Nije se nitko sam javio. Rekao je da moramo svi ići, i da ćemo se poslije podne oblačiti u nove odore i ostaviti svoje fašističke. To je bilo oko 11 sati ujutro. Oko dva, pol tri došao je red na mene i ostale sa mnom da se odemo presvući. Išli smo u grupama, po 10 do 15. Vodili su nas dva stražara preko neke njive do jedne štale. Štala je bila udaljena pol sata od kuće gdje smo strpani, uzvodno s Dravom, samo što je rijeka ostala lijevo, a mi smo išli desno. Pred štalom na 700 do 1000 m sam primjetio oko šest kamiona da su došli kao i toliko da su otišli. Koliko su odvezli to ne znam. Samo sam primjetio da kamioni odlaze puni, a dolaze prazni. Mislili smo da više nećemo trebati hodati. Pred štalom smo predali dokumente (koje je tko imao i htio) i jedan po jedan u razmacima od dvije do tri minute ulazili u štalu. Kad je došao red na mene, unišao sam. Dočekao me jedan Crnogorac sa crvenom trakom i jednom zvijezdom i pitao kako se zovem. Kada sam mu rekao, uzeo me pod ruku i rekao mi da se ništa ne bojim. Odveo me u jedan odjel pregradjen daskom. Tu zateknem sedam partizana. Jedan reče da se okrenem, a Crnogorac je stajao preda mnom. Kad sam se okrenuo, reče mi Crnogorac, da metnem ruke otraga, što mi i sam pomože, a ostali prihvatiše, i za čas su me svezali žicom. Bilo mi je jasno što dolazi, ali opet kasno. Crnogorac mi metne ruku na usta i odvedoše me na drugi kraj u kamion, gdje me ubaciše. Ugrizao sam ga u ruku i htjedoh vikati, ali me udari jednom batinom po glavi. U kamionu su bili oni koji su prije mene unišli, kao i oni koji su došli poslije mene. Ležali smo onako kako su nas ubacili. Tada je unišlo još šest stražara sa automatima i krenusmo. Kuda su nas vodili ne znam, a nisam se taj čas za te stvari ni interesirao. Znam samo da je bilo uzvodno. Nakon 20 minuta vožnje, dodjosmo u blizinu mariborskog otoka. Tu su nas izbacili kao vreće. Čuli smo i ranije strojničke rafale i pojedinačnu pucnjavu, a sada smo znali točno što je. Kada su nas bacili, ja sam sretno pao na noge, pogledao sam
pred sebe i zapanjio se. Vidio sam baš jednu grupu koju su strijeljali. Bilo ih

je oko 30. Mjesto strijeljanja bilo je s desne strane Drave, u prilično rijetkoj šumi, a ne na otoku. Šuma se je protezala prema brdu, i mjesto bih i danas mogao točno pokazati. No opisati ga točno ne znam, jer taj čas nisam imao ni malo volje pregledavati okolicu. Rupe su već bile iskopane i to dvije u razmaku jedna od druge dva m., a koliko duboko to ne znam, jer su skoro bile pune, prosta procjena na oko, u svakoj po 300 ljudi. Vidio sam još na vrhu one, koji su još bili živi. Teško je znati koliko su tu ljudi postrijeljali, jer sam opazio da dovode ljude iz drugih krajeva. No mislim da su mogli potući dnevno oko 2.000 Ijudi. Svakako bih se mogao zakleti, da sam osim u ovim jamama vidio u koloni i bježeći iz nje oko 2.000 i to u razdoblju od Karlovca do Siska. Iz samog logora Lukšić su kola odvozila oko 50 do 80 ljudi plus ono što su odvodili noću pojedinačno, a to se dešavalo svake noći. Medjutim, vratimo se jami pred kojom se strijeljalo! Iz jame su se čuli povici: "Brate, ubij me!" "Pucaj još". Iz svega drugog, jer je bilo i takovih koji su padali samo od sebe nepogodjeni. Kasnije su na njih pali lješevi strijeljanih, i onih živih zakopanih. Bilo mi je da poludim. Neki su počeli odmah bježati i u bijegu ubijeni, a prije nas je trebala biti strijeljana još jedna grupa. Kamioni su samo dovozili. Počela je neka gužva i pucanje, jer su neki počeli bježati, a i ja, kao da me neka ruka uhvatila za kragnu, počeo sam takodjer bježati što me noge nose zavezanih ruku. Bježeći prema Dravi iza grmova pucalo se po nama. Pao sam spotaknuvši se o jednu granu i dok sam gledao, kako da se dignem, primjetio sam jednoga našega gdje leži. Vidio sam gdje se diže, jer je više puhao nego disao. Viknuo sam, dodji burazere, da me odvežeš, na što se je okrenuo, pa smo se zajedno odvezali i bježali prema Dravi. Tu smo u grmu i vodi bili do navečer, primjetivši četiri puta partizane, koji su sigurno tražili one koji su pobjegli. Išli smo navečer malo van da se ugrijemo, pa smo riješili da se pustimo niz vodu, dok ne vidimo da smo sigurni. Skinuli smo pantalone i cipele i plivajući niz vodu prešli ispod tri mosta kao i onog zidanog, te se zaustavili, i izašli van tek dolje kod neke tvornice. Kasnije sam doznao tekstilne, ali smo lutali sve do iza Celja. Tu smo se ponovno vratili u kolonu i s mrtvih smo skinuli pantalone. Pratila nas je Osma krajiška brigada, koju je smjenila neka dalmatinska. Ubijanje putem kao i prije, brzi marševi bez odmora i vode. Od Celja do Samobora još tri puta sam bio u 13. bataljonu odakle me sama providnost spasila. Spominjem samo jedan slučaj: idući u koloni, sretoh jednog starog čovjeka pedeset i nekoliko godina, koji je vozio njemačku komoru. Silom podignut iz Vareša išao je sa nama jednako kao i mi trpeći muke. Jedan od mojih mještana, koji se sada nalazi u Zenici, Asim Pojakić, bio je pratioc naše kolone i on me je tužio svome komesaru, da sam ubijao u Zenici. I opet sam bio u 13. bataljonu. Pred prolazom kraj kolone, u kojoj se nalazio stari Varešak, dotični me prepozna i počne vikati, te me povuče

u svoju kolonu. Zaustavili su kolonu i tražili me, ali stari mi dade brzo svoj kožni kaput, šešir i naočale, a pošto su pantalone bile bijele njemačke kuharske, slagalo se bar donekle, jer je i onako bilo puno civila s nama. Tako me nisu pronašli. To mogu potvrditi zakletvom, poslije ni par sati dodje jedna dalmatinska partizanka, i upita staroga: "Jeli stari, jesi li se i ti borio sa okupatorom?" Rekao joj je: "Drugarice, ja sam bio u komori. Nijemci su me digli. Ja se nisam mogao boriti." Tada je rekla: "Kada si ti mogao vući Njemce, moraš i mene" pa ga je uzjahala na ledja. Rekao sam joj: "Drugarice, najaši mene, a ne staroga, jer nije kriv." Rekla mi je samo to: "doći će i na tebe red!". Šutio sam i gledao, kako je stari nosi, osjećajući kako se iznemoglo osjeća. Poslije km. i pol je pao, na što je izvukla revolver i ubila ga. Uzjašila je potom mene, a prije toga sam morao uzeti ranac od jednoga da ona ugodnije sjedi. Jahala je jedno tri km. dok sam u prolazu dobio batina kao konj od prolazećih partizana sa povikom: "Hija!" Kajiševi od ranca su pukli, pa se drugarica našla skupa s njima na podu i sa šakom moje kose, pošto se za nju držala. Bježao sam kao lud i uletio u jednu kolonu, ne znajući ni sam, da je to taj famozni 13. bataljon. Iz njega sam opet sretno umakao. Išli smo preko Samobora za Karlovac, gdje smo bili u Lukšić logoru. Dobivali smo tri puta dnevno vodu (na 50 ljudi 1 1 vode, 2 kg. krumpira, malo kukuruza; na osam ljudi po pet dkg.). Iz Karlovca smo išli preko Korduna, Banije, Gline u Sisak u logore. Teslićeva staklana u Galdovu. Tu smo vadili iz Kupe lješeve i kako je tko izvadio lješ tako je išao na njegovo mjesto. Iz Siska smo išli ponovno u Karlovac, samo ovaj put kroz Pokuplje, gdje smo jako lijepo prošli. Iz Karlovca poslije dvije nedjelje preko Gline u Sisak. Opet batine od Kordunaša, a u okolici Gline, Srpkinje su zatrovale bunare, ali smo na vrijeme doznali, tako da ih mnogo nije nastradalo. Ne samo da su trovali bunare nego su često bili u akciji i batine: kao motike, lopate i sjekire. Jednako smo patili i u Glini nedaleko od jedne porušene škole. Kada smo ulazili u dvorište škole u Glini, morali smo proći kroz kordon skojevaca, koji su mlatili sa opasačima i kopčama, kao i sa drvenim palicama. To isto se ponovilo i pri izlasku. Kada smo spavali na razvalinama zgrade, svaki čas je netko jauknuo pogodjen kamenom sa strane srpskih mještana mjesta Glina. Taj pozdrav nas je dočekao duž cijeloga puta u srpskim selima Korduna. Naprotiv, hrvatski seljaci su nas dočekali svagdje sa velikim saučešćem i iznosili pred nas hranu i piće i mnogi od nas imade tim hrvatskim seljacima zahvaliti da je ostao živ u onim strašnim teškoćama.

U Sisku su nam rekli da izgradimo prugu Sisak-Novska, koju smo srušili, pa da ćemo poslije ići kući, no nismo je gradili. Išli smo preko Novske - Slavonskog Broda - Zenice - Sarajeva za Mostar, i ja sam pobjegao kući u Zenicu. Sve svoje putove smo zabilježili lješevima, samo negdje više negdje manje. Mene su u Zenici u siječnju 1946. pretukli na mrtvo kao

oficiri Trinaeste krajiške brigade, na čelu sa načelnikom štaba poruč. Antonijem Nožićem, hrvatskom izdajicom, koji je bio 1943. domobranski nadporučnik i u borbi kod Banja Luke predao svoju bojnu partizanima i stekao današnji čin. Sam je rekao u lice: potukao sam 9.000 ustaša, ti ćeš biti 9001. Samo to mu se nije ispunilo, a žao će mi biti, ako netko drugi dodje na moje mjesto.

Franjo Kratkij, iz Zenice

Dokument XXIII.

Krajem mjes. aprila 1945. god. povlačio sam se prema Sloveniji u sastavu Hrvatskih Oružanih Snaga od mjesta Zlatar (Hrv. Zagorje) kroz mjesto Pregradu, Rogašku Slatinu prema Celju, gdje smo stigli u mjesecu maju cca 5. ili 6. maja. Na tom mjestu već su se nalazili partizani (jedinice Tita), koji su pred veličinom Hrv. Oruž. snaga morali dopustiti prolaz kroz grad svima koji su se povlačili iz Hrv. Države. Drugi dan, 6. ili 7. maja kada je njemačka vojska položila oružje a naša vojska već uglavnom prošla, zatvorili su prolaz i počeli sa oružanom borbom protiv nejakih žena, djece i muškaraca, koji su se takodjer povlačili sa jedinicama Hrv. Or. Snaga. Na mjestu Guštanj - Slovengradec (Soteska) uspjeli su zatvoriti u obruč zadnje djelove kolone, koju su uglavnom uspjeli, osim vojnika, uništiti u klancu "Soteska" oko 2500 Hrvata, civila, žena i djece, kao i oko 300 vojnika. Glavnina oružanih snaga probijala si je sama (mislim na zadnji dio kolone) put preko planine prema Slovengradecu (Windischgraz) gdje se je počela opet da koncentrira i da kao cjelina lakše probija put prema granici, tj. prema gradu Dravogradu, gdje je bilo rečeno da postoji slobodan prilaz u Austriju za sve pripadnike Drž. Hrvatske. Kada smo nakon punog dana hoda (ali još uvijek se probijali borbom put) stigli pred mjesto Dravograd, vidjeli smo da se ovdje nalaze velike koncentracije naših snaga u punom naoružanju, bilo nam je lakše, ali ta sreća bila je kratka, jer se je sve više stegao obruč oko nas. Sa ledja jedinice Tita (NOV), sa desne strane naprijed jedinice Rusa - sa čela jedinice Engleza (ili Amerikanaca to ne znam, jer ih nisam vidio), sa lijeve strane jedne manje rijeke (ime te rijeke ne znam) nalazile su se jedinice Bugara, mislim u sastavu Titove vojske. Na tom prostoru unutar obruča nalazilo se cca 60 hiljada što vojske što civila u potpunom naoružanju. Ali uzalud, nismo smjeli davati otpor, jer su nam rekli zapovjednici jedinica da se vode ovdje pregovori sa Englezima i Rusima. Tko je vodio sa strane Engleza ne

znam. Sa strane Rusa maršal Tolbuhin. A sa naše strane general Sudar. Od rezultata tih pregovora znadem da je tražio Tolbuhin da se svi predamo i položimo oružje, zatim u neki logor koji nosi njegovo ime "Tolbuh". No, za to vrijeme već su počeli Titovi partizani pucati iz svih oružja po tom prostoru, gdje je bio nabijen čovjek do čovjeka bez 2 m^2 slobodnog prostora. Svaka mina od bacača imala je puni pogodak, tj. svoje žrtve. No kada smo uvidjeli ozbiljnost situacije a ujedno svoj grob, počeli smo protunapadom a ujedno i probijanjem naprijed prema Austriji plivanjem i na silu prelaz preko rijeke koju sam već ranije spomenuo u pravcu Bugarskog fronta kojega smo lako probili jer nas je bilo više i bili smo jači u borbi. Ali ovim putem nisu svi pošli već samo nas cca 15.000 vojnika, tako da za sudbinu ostalih ne znam. Jedino mogu reći da kada sam sa prvog brda pogledao u dolinu, odakle smo krenuli, vidio sam da je dolje našlo grob cca 2 do 3 hiljade ljudi. Zaključujem po tome, jer je upravo, bio vojnik ili civil, jedan preko drugog ležao mrtav u ostatcima vozila što mehaničara što konjske sprege.
Nakon uspjelog probijanja kroz bugarski front, počeli smo se kretati u nepoznatom pravcu bez kompasa, bez zvijezda i mjeseca za orijentaciju, zalutali smo još jednom u kružnici na bugarski front, gdje smo opet morali okrenuti pravac. Tom zgodom izgubili smo teško oružje (bacače) i cca 1500 vojnika, koji su bili medju zadnjima. Tako smo se probijali slijedeću noć i dan i poslije podne stigli pred neku dolinu, gdje smo vidjeli glavninu Hrv. Oružanih Snaga. To mjesto zvalo se Marenburg. Tu su bile sve jedinice, koje su se uspjele probiti sa svih strana (cca 90.000 ljudi) Slovenije prema granici. Tu su se nalazile takodjer pokretne bolnice pune ranjenih hrvatskih vojnika u povlačenju. Odlučili smo ovdje spojiti se sa njima, jer bilo je rečeno da se čeka odluka engleske vlade, da nas puste sve u Austriju sa punim naoru-žanjem radi formiranja novih Hrvatskih snaga za udar, a ujedno povratak u zemlju. Taj dan kao i noć proveli smo u nadi dobroga rješenja našeg pitanja. Ali drugi dan u ranu zoru primjetili smo upravo (nadporučnik Zlatko Kovač, kao i njegov brat Zvonko) da se iza linija engleskih tenkova kojih 1500 met. kreće vojska nepoznate odore kao i oznaka, i da se koncentrira u već napravljene bunkere kao i streljačke grabe. Već isto poslijepodne toga dana znali smo o čemu se radi, tj. prevari sa strane Engleza, koji su rekli da se neće nikome ništa dogoditi. A nakon 3 sata poslije podne počelo je odbacivanje oružja pred noge engleske vojske. A zatim u koloni 6 po 6 odlazili su prema unutrašnjosti linije Engleza. No nakon niti punih 2 km., jednostavno umjesto Engleza, preuzeli su nas Titini partizani, koji su istog momenta započeli sa pljačkom medju redovima hrvatskih boraca bez oružja, kojega su položili na prevaru. Oduzimali su sve što je bilo vrijedno počem od odijela, naliv-pera, satova, prstenja, kao i novaca. A za dobra odijela koja su skidali davali su svoja puna ušiju, koje su kasnije bacili u

grob opet nekoliko hiljada Hrvata, jer te uši bile su zaražene sa pjegavim tifusom, (Egseutematycus), a nikakva liječnička pomoć nije se pružala tim Ijudima. Kada smo uvidjeli mi, koji smo se nalazili u brdima iznad doline, što se odigrava, učinilo se je sve da se što više ljudi povuče u brda sa oružjem, da ne nastradaju, ali bilo je kasno, jer takovu masu ljudi se ne može informirati o opasnosti u nekoliko sati, koliko smq još imali vremena.

Ovdje se desio još jedan strašan momenat. Kada je došla na red koja bolnica, tj. ambulantna kola sa ranjenima, u ruke partizana, bacali su van iz automobila sve ranjenike na zemlju bez nosila, a sa istim nosilima nosili su njihovo oružje u te automobile, a njih ostavili i gazili po zemlji.

Pošto smo odlučili da se ne predamo, već da ćemo pokušati na neki način te Ijude spasiti iz nekih logora, pošli smo u brda u šume prema dubini Austrije. Medjutim te ljude nisu vodili u nikakve logore, već prema klaonici hrv. naroda, u luku prema Jugoslaviji preko Bleiburga, gdje su većina tih boraca našla smrt sa hitcem ili nožem, goloruk, bez riječi. Taj strašan zločin dogodio se opet na polju, tj. u dolini nešto prije Bleiburga, sa desne strane nekog malog sela, znao sam mu ime, ali godine su prošle od tada i nisam uspio zapamtiti. Na to mjesto došli smo kada je već palo hiljade hrvatskih boraca. Sreli smo neke skupine, koje su uspjele pobjeći u šumu. Njihova lica nisu više sličila na čovjeka, već na ljude, koje je ostavio razum i živci. Pričali su da su noću i danju ubijali i strijeljali bez cilja, već jednostavno po zatvorenoj masi vojnika i civila koji su se nalazili u dolini. Pod izgovorom da su htjeli ti ljudi navaliti goloruki i poubijati partizane. To se je dogodilo u polovini mjeseca maja (od 12. do 16. V.). Nemogu odrediti točan datum, jer u to vrijeme, možda nakon toga što sam doživio i vidio nebi znao na upit reći ni kako se sam zovem, tj. ime i prezime.

Zatim smo opet bez točne orijentacije pošli naprijed nas cca 1500 ljudi, koji smo još ostali u cjelini a ostale su nas što putem razbili što zalutali u suprotnom pravcu. Tako smo došli do mjesta Volkermarkt, gdje smo naišli takodjer na krvave još svježe tragove zločina partizana, koji su se povlačili sa zarobljenicima prema današnjoj Jugoslaviji. U tom mjestu bili smo malo sigurniji i dobili pravac puta za Klagenfurt, grad, koji se nalazio već u dubini Austrije. Opet preko šume, nakon dva dana i noči stigli smo u predgradje Klagenfurta, gdje nas je dočekala Engleska vojska i smjestila u "Jager kasarnu". Tu su nas nakon 11 ili 13 dana razoružali i vratili, tj. predali partizanima (vojska Tita). Tu smo našli, u tom logoru prije predaje, cca 6.000 i nas 1.300. I tako smo započeli opet krvariti pod kundacima i pljačkom Titovih vojnika. Na taj način su svoj jad bacali na nas, jer su morali da pješače zajedno sa nama po 30 do 40 km. na dan. Već taj dio puta prema Dravogradu bio je strašan, jer smo hodali bez hrane i vode, bosi i goli, jer su nam sve oduzeli i dali njihova odijela i cipele. Kod Dravograda su nas raz-

dvojili i jedne poslali u nama nepoznatom pravcu, a nas cca 3.000 vodili u Maribor. Kada smo došli u Maribor, smjestili su nas u dvorište ispred takozvane zgrade "Kadetenschule", gdje smo već našli iznemogle i bolesne hrvatske vojnike pomiješane sa civilima. Sada nas je bilo samo oko te zgrade cca 15.000 ljudi. Dok u samoj zgradi se nalazilo cca 3.000 ranjenika, koji su slučajno se nalazili ili pali u njihove ruke u blizini Maribora. Tu su ležali na podovima soba i hodnika bez prozora i vrata i bez liječničke pomoći, jer su dozvolili jednom liječniku dr. Lovri Zubović, vojnom liječniku, po činu satniku, da obilazi ranjenike, ali bez ikakovih lijekova i mogućnosti pomoči operacije. U toj zgradi kada ste pošli kojom sobom ili hodnikom, osjećao se zrak, koji podsjeća čovjeka na trule leševe u stanju raspadanja. Kod ranjenika razni dijelovi tijela počeli su trunuti, potpuno crne boje. Crvi su prelazili od rane do rane tih ranjenika, koji su ležali nepokretni na podovima tih soba. Neki su i sami vršili amputaciju dijelova tijela (ruke, noge), koji su se raspadali, a zatim uslijed otrovanja bez previjanja umirali. Ne mogu rječima opisati strahote tih slika, koje su mi uvijek bile na očima. Jer ne mogu reći, gdje je bila strašnija ili u zgradi ili pred zgradom. Glad je tjerao Ijude da pokušaju doći do hrane koja im je bila oduzeta poslije predaje i u tim momentima gubili svoje iznemogle živote pod hitcem partizana, koji su mogli ubijati i pred zgradom kada im se svidjelo. Tek nakon 4 dana našeg boravka dobili smo, koji je stigao na red, 1 obrok na vodi malo zamućenog kukuruznog brašna i prekuhanog bez soli, i ako si našao kakovu staru kutiju od konzerve. Ako niste imali toga, onda vam je stavio taj obrok u ruke ili u kakav komad krpe ili dio od odijela. To je bila sva hrana koju su dali oni tim Ijudima kroz 7 dana. Drugi dan počeli su sa najstrašnijim zločinom, kojeg sam vidio i doživio. Odredili su da svi oni, koji su stupili u Ustaški Pokret od 1928. do 1941., uključivši i ranjenike, da se smjeste na prvi sprat zgrade. Zatim, god. 1941.-1942., na drugi sprat zgrade. Potom, 1942.-1943., na treći sprat zgrade. Zatim domobrane i ustaše od 1943.-1945. u dvorište iza zgrade, a civile ispred zgrade. Kada su to izvršili na najbrutalniji način, kao npr. guranje ranjenog nogom i pitali kada je došao u ustaše. Za "njih" je svaki čovjek morao biti "Ustaša". Zatim su već istu večer, to je bilo 3. VI. 1945., kazali da svi ranjenici moraju se ukrcati na vlakove i uputiti u Zagreb. Mi smo tu vijest primili sa nepovjerenjem, jer smo znali, da ne postoji željeznička pruga niti jedan km., već su Njemci kod povlačenja sve mostove i pruge uništili. Nije se moglo učiniti ništa, za spas tih ljudi. Već su dolazila seljačka kola sa konjima, na koja su bacali ranjenike kao vreće bez nosila ili barem malo slame u kolima. Što se je dalje sa njima dogodilo, nisam vidio, nego ću navesti izjave očevidaca, koji su bili odredjeni, da će ih smjestiti u vagone na kolodvoru, (želj, stanici). Eugen Rajhl, voj. Hrv. Oruž. Snaga iz Zagreba, Volovćica LL, br. 7, Fabijan Medar, voj. Hrv. Oruž. Snaga iz Zagreba, Velebitska

26, IV kat: "Kada smo bili odredjeni za tu službu začudili smo se, jer smo znali da je prije nas otišlo već mnogo bolničara sa ranjenicima na takozvanu stanicu, ali se nisu vraćali. U prvi mah mislili smo, da su otišli s njima u Zagreb. No još iste večeri su se osvjedočili, kakova je to stanica. To jest, svi su se ranjenici vozili na rijeku Dravu, gdje su ih ubijali žel~eznim šipkama ili odmah bacali u vodu, koji su bili u gipsu ili ranjeni u noge ili ruke. A ostali bolničari morali su gurati sa drvenim motkama dalje od obale prema struji vode. Njih 4 poslali su na zavoj, koji je bio daleko oko 100 met. od mjesta, gdje su ubijali, da tamo guraju leševe koji su isplivali ili zaostali kraj obale."

Uglavnom ne znaju što se dogodilo sa ostalim bolničarima, jer kada su do jutra radili, ostali su sami, zaboravljeni od tih zločinaca, što su nedaleko od njih ubijali nemoćne hrvatske vojnike i časnike. Drugi dan su se vratili u logor, gdje su nam pričali što su vidjeli. Pošli smo tražiti ostale bolničare, koji su bili sa njima, ali traženje je bilo uzaludno. Vjerujemo, da su našli smrt sa ostalima te strašne noći. Pokušali smo izračunati žrtve samo te noći, koje bi iznosile cca 1.100-1.200, jer drugi dan cijeli sprat bio je prazan, osim koje ruke, noge i glave, koje su ležale na podu pune muha.

Taj dan bio je strašan za sve, koji su se nalazili na tom mjestu, kada su saznali što se dogodilo sa našim časnicima i djelomično vojnicima. Dva dana kasnije započeli su sa odvadjanjem, već unaprijed rasporedjenim licima, koje su trpali u teretne automobile 20-30 ljudi u jedan auto, bez ikakve prtljage i oduzimali još preostale vrijednosti, kao npr, nalivpera, lisnice, prstenje i slično, tako da već nismo znali što da činimo; odlaze svi redom, a nitko ne zna kamo, niti se nije nitko vratio da bi nam znao reći što se dešava sa tim ljudima. Kada su isto poslije podne od naše grupe odredili 20 ljudi, koji su pošli sa jednim kolima i vjerojatno 60 stražarskih vojnika, pobirati cestom ostatke telefonske žice kao i ostatke njemačkih kablova. Zatim su tu žicu cjepali u komade 1 1/2-2 met. Nakon toga istu metnuli u kolonu automobila, naprijed u kabinu kod vozača. Toga momenta bilo im je jasno zašto će služiti ta žica. Naime, tom žicom su vezali ljude, tj. naše vojnike, koje su vozili na streljanje u šumu. Točno, iza grada Maribora počinje se protezati gorje "Pohorje". U klancu, koji vodi prema selu "Ribnici na Pohorju", nalazila se "skarpa" tj. protutenkovska zapreka cipelinog oblika. Na tom mjestu u duljini od cca 4 km. pokopani su hrvatski vojnici kojima je na zvjerski način oduzet život. Taj zločin izvršila je XIII. Proleterska brigada. 1947. god. nalazio sam se u zatvoru u kaznionici u Mariboru, Pohreska cesta 20, osudjen na 3 god. prisilnog rada radi pokušaja bijega preko granice Titovog pakla i zločinačke ruke. Za to vrijeme bio sam odredjen na rad u stari grad "Pohorski dvor" (Danas Hotel UDBE), da tamo radim kod zidara. U tom vremenu odlazili smo u šume "Pohorja" da izradjujemo drvenu gradju

za taj hotel. Tom prilikom približili smo se klancu u kojem leže kosti hrvatskih boraca. Koliko sam mogao vidjeti taj je klanac ogradjen bodljikavom žicom a unutar žice bilo je posuto sve krečom. Zemlja kao da još kipi, vrije. Na jednom mjestu upala, a par metara dalje podignuta sa jasno vidljivim raspuklinama u zemlji. Da su se ovdje vršili zločini nad hrvatskim narodom, to će potvrditi svi seljaci sela "Ribnica na Pohorju", kao i pokazat mjesto gdje je to, kao i po imenu svjedoci: Franc Umetić, Janez Halužan, Štefan Golob. Svi su stanovnici mjesta Pohorje Ribnica.

A sada se vratimo u logor "Kadetenschule". Kada je bilo odredjeno samo od nas cca 7.000 Ijudi, nakon 3 do 5 dana, počeli su nas formirati u bataljone i voditi na cestu prema Ptuju. Strašne li slike. Izmučena, izgladnjela masa bez odjeće i obuće sačinjavala je sve veću kolonu smrti, koja je bila dugačka nakon napuštanja Maribora oko 14 km., a u redu po 6 vojnika. A sa strane kod svakog reda jedan Titov vojnik sa mitraljezom (šarac) ili ruskim automatom. Tako smo započeli sa hodanjem, bez hrane i vode. Gladni i žedni, počeli smo padati već nakon par kilometara. Kada je koji zarobljenik pokušao skočiti kraj ceste u jarak da uhvati kap vode, istog momenta pao je mrtav od prvog stražara koji su odmah pucali ili udarali kundakom po glavi ili tijelu. Cijelim putem ležale su žrtve kraj ceste koje su se borile za kap vode ili komadić krumpira kojeg su bacili seljaci na cestu nama za hranu. A ni to nisu dopustili stražari. Ceste, sela, gradovi kroz koja smo prošli od Maribora do Ptuja, Varaždina, Ludbrega, Koprivnice, Virovitice, Podr. Slatine, Donjeg Miholjca, Osijeka, pa sve do Vršca u Srbiji, puni su grobova znanih i neznanih žrtava Hrvata i Hrvatske cca 9.000, jer iz Maribora i okolice nas je pošlo 15,000 ljudi, a u Osijek je stiglo samo 6.000 ljudi potpuno izobličena i ispaćena lica. Od Osijeka do Vršca ne znam put kakav je bio, jer sam ja ostao, tj. uspio pobjeći iz "Kolone Smrti", kako ju naziva cijeli hrvatski narod.

Na tom putu dešavale su se strašne slike i prizori sa strane komunista pojedinih mjesta, koji su izvadjali ljude iz kolone i ubijali ih pred očima njihovih roditelja i njihove kuće, kao što su masovno činili u mjestu Djurdjevcu, Virovitici, Pitomači, Spišić Bukovici, Rasinji i drugima. Kada je došao mrak, ljude te kolone smještali su nas na polja kraj ceste da prenoćimo. Cijele noći pucali su stražari po masi radi zabave ili da čiste cijevi oružja. Na tim poljima ljudi su kopali na izmaku snage prstima zemlju, samo da budu u razini zemlje. A svako jutro, kada smo dolazili opet na cestu, ostalo je polje puno što mrtvih, što potpuno iznemoglih ljudi, kojima su odmah oduzimali živote, jer nisu mogli naprijed. Na tom putu od Maribora do Osijeka dobili smo jednom jedan kruh 1 kg. na 20 ljudi (kod Varaždina) i kod Podr. Slatine 1 porciju kuhanog kukuruznog brašna. To je bila sva

hrana, koju su pružali nama do Osijeka. Vodu, koju su postavljali seljaci kraj ceste to su odmah stražari prolijevali sa riječima da smo banda i da treba da svi pokrepamo od gladi i žedji.

Zvonimir Skok

Kaiserslautern, 6. III. 1953.

P.S. Ovo pišem danas zato, jer prije u Jugoslaviji za ovih nekoliko činjenica istine platio bi životom.

Dokument XXIV.

Stupio sam u hrvatsku vojsku 15. siječnja 1942. god. i to u ustašku Obranu. Nakon tri mjeseca vojničke izobrazbe, bio sam dodijeljen straži za čuvanje logora. U svojstvu stražara logora, ostao sam godinu dana. Poslije toga naša I. Bojna dodijeljena je kao borbenim jedinicama u sastav borbenih jedinica, koje su vodile borbu na Kozari početkom 1943• god. Zadatak naše bojne bio je štititi naše posade oko Jasenovca kao i samog Jasenovca od partizanskih napada sa Kozare. Imali smo na tom sjeverozapadnom dijelu Kozare dva do tri puta jače borbe s partizanima, te smo se jednom morali povući pred nadmoćnijim neprijateljem i tom smo prilikom imali oko 10 mrtvih a više ranjenih, a neprijatelj je imao svakako veći broj i mrtvih i ranjenih. Poslije toga svakog puta su bili potisnuti nazad, kada su god pokušali napad na naše postave. Kroz cijelo vrijeme sve do povlačenja, služio sam u postrojbi ustaške Obrane, bio dodjeljivan u raznim mjestima u raznim svojstvima, kao borac, kao upravljač kola itd.

Dana 6. svibnja 1945. zatekao sam se u Vel. Gorici kao upravljač kola Djala. 8. svibnja došao sam u Zagreb, gdje se je skoncentrirao brzi oklopni sklop Obrane i 8. svibnja u osam sati krenula je kolona povlačenja iz Zagreba, pod zapovjedništvom pukovnika Matkovića. Kolona se nesmetano kretala do mjesta Brežica, gdje smo naišli na partizanski napad. Borba je trajala tri sata, i to ulična borba, te je bilo mrtvih i ranjenih s jedne i druge strane.

Nakon borbe partizani su se povukli. Napominjem, da je ovo bila partizanska vojvodjanska brigada. Nakon toga naša je kolona krenula prema Zidanom Mostu i nesmetano došla do pred sami grad. Tu smo stali, jer je put dalje bio zakrčen teškim njemačkim oružjem, koje je neka njemačka postrojba na povlačenju uništila. Po nalogu generala Luburića, mi smo sav

svoj prijevoz uništili i krenuli pješice dalje prema Celju pod zapovjedništvom pukovnika Petrovića. Do Celja smo došli nesmetano i tu je pukovnik Petrović vodio pregovore s partizanima da nas puste kroz Celje. Oni su tražili da odložimo oružje, pa će nas pustiti, ali pukovnik Petrović nije htio na to pristati, te smo obišli Celje i krenuli dalje u pravcu Klagenfurta. Na tom putu išli smo do Hajren Kapele, gdje su nas dočekali Englezi i dali nam jesti. Tom su nam prilikom rekli, da će nas napasti partizani, da budemo oprezni, te su skupini pukovnika Mesića, koju smo tu sustigli, dali municiju. Tog istog dana zaista je došlo do partizanskog napada oko 5 sati navečer, te smo uspjeli odbiti partizane uz gubitak naših 6 mrtvih i 2 ranjena. Od nas na udaljenosti od 2 km. nalazili su se Englezi, a njihove su kolone išle dalje, dok smo mi lijevo od ceste vodili borbu s partizanima. Oko 8 sati na večer borba je prestala, ali smo mi ostali cijelu noć na položaju sve do ujutro drugi dan, kada smo oko 9 sati krenuli prema Klagenfurtu. Napominjem da je grupa pukovnika Mesića otišla dan prije nas, ali ne znam točno u kojem pravcu i nikako ih nismo ni stigli. Isti dan poslije podne stigli smo na Dravu oko 2 sata, ali na našu nesreću most preko Drave je dignut u zrak. Tko ga je dignuo u zrak, nismo točno mogli saznati, da li su ga digli Englezi ili partizani. U ovoj našoj skupini, osim našeg sklopa, bilo je mnogo civila i druge vojske, tako da nas je bilo oko 20.000. Nakon što nam je ovaj most dignut, mi smo krenuli uz Dravu kroz šume prema Verlachu i došli smo do nekog velikog mosta preko Drave, do nekog mjesta zvanog Kapela. Ovaj su most čuvali s jedne strane partizani a s druge strane Englezi i nisu nas htjeli pustiti preko. Nakon dva dana našeg boravka kod ovog mosta, partizani su se povukli i mi smo tada položili oružje Englezima te su nas tada pustili preko mosta. Odatle smo krenuli prema Klagenfurtu i u mjestu Fipningu dočekao nas je jedan engleski motorista i smjestio nas na jednu poljanu, gdje je bilo nešto naših i oko 10.000 Rupnikovaca. Treći dan su nas Englezi kamionima prevezli u mjesto Maria Elena. Nakon 2-3 sata došli su prazni vagoni, te nam je pukovnik Petrović saopćio, da po nalogu Engleza idemo u vagone i da krećemo prema Italiji. Mi ne sluteći ništa, nego veseli što smo izašli iz partizanske opasnosti i došli k Englezima, pošli smo veselo u vagone s pjesmom i kitili smo vagone u znak veselja da smo spašeni. Kada smo ušli u vagone, pred svaki vagon došao je jedan engleski vojnik, zatvorio vrata od vagona i u vrata stavio ključanicu. Svi časnici dobili su jedan vagon treće klase. Postalo nam je malo sumnjivo što nam Englezi zatvaraju vagone, ali nismo tome mnogo pažnje posvetili, jer smo smatrali da smo engleski zarobljenici i da tako mora biti. Nakon kratkog vremena dolazi lokomotiva s jednim vagonom. Iz vagona su poskakali partizani i veći je dio opkolio vagon gdje su se nalazili časnici. Čim su došli partizani, Englezi su se povukli i partizani su nas preuzeli. Tada smo uvidjeli da smo prevareni. U roku od

pola sata kompozicija je, valjda po nalogu partizana, krenula prema Jesenicama. Na putu prema Jesenicama, partizani su u jednoj šumi zaustavili vlak i izveli oko 10 časnika, povezali ih u žicu i jedno 500 met. od vlaka opljačkali ih do gola i postrijeljali, a mi smo to gledali kroz rešetke vagona. Medju tim časnicima su bili: puk. Matković, boj. Josip Mataja, satnik Tiho Kordić, nadpor. Boričević, nadpor. Kolarić, por. Stanko Škegro, zast. Luka Ćop, a trojici nisam znao ime. Tada je vlak krenuo dalje prema Jesenicama i došli smo do gradića Radovljica poslije Jesenica i tu iskrcani. Sa stanice krenuli smo u koloni po četri u redu kroz gradić. U prolazu napadali su nas Slovenci i pljuvali po nama uz povike: "Gdje vam je Pavelić i država?". Nakon tri km. došli smo u jedan logor, ogradjen troduplom žicom i tu smo smješteni. Dalje od Zidanog Mosta nailazili smo na lješeve naših suboraca ustaša i domobrana, koji su prije nas išli, a koje su krvožderne partizanske horde uhvatile na putu osamljene, te ih opljačkali, a zatim mučili i ubili. Nailazili smo na lješeve odrezanog nosa, vadjenih očiju i isparanih nožem po licu. Pred samim Celjem nailazili smo na pojedinačne lješeve njemačkih vojnika, kao i naših, isto tako nagrdjenih. Tu je general Pavlović izvršio samoubijstvo, kada mu je general Luburić naredio da kreće dalje prema Klagenfurtu. Pavlović je odgovorio da nema smisla, nego da se treba vratiti u domovinu i nastaviti borbu. Kad je general Luburić ostao uporan kod svog naloga, veleći, da im prenosi zapovjed Poglavnika, tada je general Pavlović izvadio pištolj i ispalio metak sebi u glavu.

Jedan ustaški dovodnik se ubio kada smo krenuli uz Dravu preko brda. Kod sela Kapele naišli smo na jednog ustaškog nadporučnika, izgrdjena nožem i pokrivena granjem i šatorskim listom. Tu je jedna žena bacila svoje dijete u Dravu, kad je pukovnik Petrović saopćio, da nas partizani hoće razoružati, i da nam ne preostaje drugo, nego da se vratimo natrag. Na putu od Celja prema Dravi vidio sam kako desetogodišnje dijete plače nad svojim ocem, koji je bespomoćno ležao na travi i umirao od gladi.

Kad su nas partizani smjestili u logore Radovljice, tu su nastupile prve muke. Gladni i izmučeni, nisu nam dali skoro ništa jesti, osim nekakove vruće vode u kojoj su se jedva pronalazila zrna. Cijelu noć su izmedju nas lutali partizani, budili i otimali vrjednije stvari, kao satove, prstenje i sl. Počeli su odmah tu istu noć odvoditi grupu po 15-20 ljudi, koji se.više nikada nisu vratili medju nas. Poslije odvodjenja nakon nekoliko minuta čuli smo pucnjavu i vrisku, i bilo nam je jasno što se dogadja. Sutra oko 11 sati došao je jedan balavac partizan, 15 godina star, svukao sa pukovnika Petrovića hlače, oduzeo mu sat i prsten i nakon toga su ga partizani vezali i odveli i više se nije povratio. Skoro isti slučaj se dogodio i s pukovnikom Avdom Hasićem dan kasnije. Kroz pet dana moga boravka na gore opisan način, nestajale su grupe za grupom. Vidio sam jedan slučaj, kako je jedan

domobran tražeći po jarku otpadke jela, našao jednu ručnu granatu i odmah je vratio nazad. Opazio ga je partizan i dao ga odmah vezati bez obzira na njegove isprike, da je on to našao u jarku. Ovako vezana bacili su ga na ledinu, gdje je ostao tri dana bez hrane. Sav je bio natekao. Poslije tri dana natovarili su ga na kola i odveli ne znam kuda, ali se više nije povratio u logor.
Medju partizanima se nalazilo i Francuza bivših njemačkih zarobljenika. Oni su tražili od upravitelja logora nekoliko ljudi, da im čiste nastambe, te sam imao sreću da i ja budem medju onim sretnicima. Kad sam radio kod Francuza, jedan mi je Francuz skinuo gojzerice i tako ostao bos. Drugi dan poslije ovoga rada kod Francuza ja sam imao sreću da odem jednom privatniku na gradnju mlina. Tu sam radio oko mjesec dana. Kad sam došao u logor, nisam našao mnogo od naših, pa ni brata ni žene. Jedan mi je njihov komesar, Slovenac, inače Rupnikovac, ali se kod njih prebacio, rekao, da je to sve poubijano. Tako je oko 1.400 hrvatskih života zaglavilo od krvožderne partizanske brigade, kojoj je zapovjedao i neki Mostarac Konjdžić. Božja Providnost je htjela, da smo mi bili odmah povraćeni natrag na isti posao po zahtjevu bivšeg poslodavca. Nakon deset dana opet su nas tražili natrag u logor, ali sam ja tada uhvatio priliku i pobjegao. Ostalih mojih devet supatnika se vratilo u logor, ali za njihovu sudbinu nisam saznao.

Ante Markotić

Fermo, Italija
8. svibnja 1946. god.

Dokument XXV.

Položio sam oružje 15. V. 1945. kod Bleiburga s velikom masom druge vojske: nas Crnogoraca bilo je na okupu oko 6000 Ijudi. Proveden sam preko Dravograda u Maribor i tu ostao dva dana u logoru na početku grada, blizu rijeke Drave. Dio logora bile su žene i djeca. Tu počinje razabiranje časnika, intelektualaca, raznih rodova vojske i civila, te malo zatim i ubijanje u masi. Medutim, sam sam dosta brzo izdvojen iz logora sa grupom oko 1000 Crnogoraca te pješke u dugoj koloni i uz mnoge muke sproveden prema Celju. Negdje oko Laškog bili smo dovedeni u neku veliku zgradu na više katova, koja je s dvorištem bila pretvorena u logor. Kasnije smo bili prebačeni u barake kod nekog rudnika, mislim po imenu Hrastnik,

jer su mnogi bježali iz slabo čuvane zgrade kod Laškog. Tu su odvojili oko 300 studenata i drugih intelektualaca, koji su sami priznali, da su takovi, i "nekud" odveli "na rad". Tih ljudi nema ni danas nigdje a mi smo kasnije doznali: poubijani i pobacani u napuštene rovove tog rudnika.

Nas su onda sproveli dalje do Zidanog Mosta. Tu šmo naišli na velik logor Nijemaca, Crnogoraca i Hrvata oko 1 km niže željezn, stanice Zid. Most i ostali smo tamo jedan dan i noć. Tu nas je od dosadašnjih naših pratilaca preuzela V. Crnogorska brigada (tu je bio i štab III. divizije i predsjednik Vojnog suda Mirko Šuković iz blizine Kolašina). On je došao medu nas i počeo se zanimati za svakoga pojedinca i njegovu obitelj i prošlost, a nakon njega i drugi Crnogorci, da nas "prepoznaju". Malo zatim došao je oficir i počeo prozivati prema nekom spisku, koji je valjda Šuković sastavio, i odvoditi u grupama te odmah preko ceste u šumi strijeljati skoro pred našim očima. Prva prozvana grupa bila je oko 50 ljudi (npr. Žarija Drašković, Milovan Minić iz Lipova, učitelj, Petar Vlahović kapetan u mirovini iz Kolašina, Rade Radović, učitelj iz Ravne Gore itd.) General Jauković iz sreza Žabljaka (Drobnjak), kako su mi drugovi očevidci pripovijedali, prije mog dolaska u logor, našao je trojicu svoje rodjene braće te veći broj, vele do 40, bližnjih i daljnih rodjaka, te ih sve dao kod Zidanog Mosta postrijeljati. Naročito bijesni i opasni bili su komesari kao neki Minić i drugi, koji su "prepoznavali" ljude i slali na strijeljanje. Samih Crnogoraca iz moje grupe i drugih mnogo više, koji su već prije bili u logoru, bilo je postrijeljano nekoliko stotina.

Mi preostali bili smo sprovedeni u koloni prema Samoboru. Nakon 10 km preuzela nas je V. Kozarska brigada, sastavljena uglavnom od Srba oko Kozare, ali je bilo u njoj i Muslimana, Crnogoraca i katolika, kojima se kasnije brigada popunjavala. To je bila naša najstrašnija patnja: čekali su nas partizani pod oružjem na konjima, a nosili su i debele dugačke batine, kojim su nas nemilosrdno tukli. Silili su nas, da držimo trčeći korak i ljudi su strašno padali iznemogli, osobito oni slabog srca. Svi koji nisu mogli da dalje trče, bili su ubijeni na licu mjesta. Taj dan opazio je neki partizan džepni nož na cesti male veličine i pitao, čiji je to nož, jer je to bilo zabranjeno. Zaprijetio je, da ako ne nade "krivca", da će ubiti 4 čovjeka. I kako se nije nitko javio, izveo je četvoricu upravo ispred mene i ubio ih iz šmajsera. Sva četiri su bili Crnogorci, Bjelopavlićani. Na svakih par metara ležao je ubijen čovjek. U bijegu smo odbacili sve svoje stvari. Noć smo proveli na nekom velikom polju, koje je bilo nekad aerodrom. Te noći su odvojili veliku grupu Ijudi i negdje u blizini pobili.

Sutradan smo stigli u Samobor. Odmah smo poznali, da smo prešli hrv. granicu: stanovništvo nas je dočekivalo sa mnogo ljubavi, dobacivalo hranu i držali kante vode kraj ceste, da Ijudi mogu piti, što su partizani oštro

zabranjivali, nemilosrdno ubijajući one, koji su se zaustavili da piju kao npr. nekog Perovića iz Lipove.

Doveli su nas u samoborski park, koji su bili pretvorili u logor. Park je bio pun, čovjek do čovjeka, veli se oko 6000 ljudi. Okolo je bila žica, ali je oko 5 m ispred žice s unutarnje strane bila krečom povučena crta, preko koje se nije smjelo proći, jer je straža odmah pucala. Ubijenih je bilo više osobito onih, koji su prekoračili crtu hvatajući od žena dobačeni kruh i hranu. Dosta ljudi umrlo je od gladi i iznemoglosti. Tobože da nas zaštite od dizenterije, donijeli su neku tekućinu u bocama i davali svakom po jednu žlicu. Oni, koji su to uzimali, pobolili su se i bili odvedeni u bolnicu, odakle više nisu živi izašli. Tako su utamanjeni npr. moji poznanici: Žarija Minić, Slobodan Šćepović, Novelja Ilinčić i drugi.

Ovdje je učinjeno prvo, provizorno saslušavanje: tražili su ime, prezime, mjesto rodenja i otkada je netko u Četničkoj crnogor. vojsci, ne razlikujući kod toga crnog. federaliste od četnika, zovući i jedne i druge pogrdnim imenom "dikani". Najprije su odveli nekih 150 Ijudi, koji su izjavili, da su bili u vojsci od 1941. i postrijeljali ih više Samobora u šumi ispod neke ruševine, zapravo u guduri izmedu starog grada i neke ruševine. Negdje sedmi dan po dolasku u logor odveli su mene s grupom od 140 ljudi, koji su izjavili, da su se borili od 1943. Izveli su nas pod dosta slabom stražom "na rad", ali nas je odmah iza grada preuzeo neki drugi, jači odred s automatskim oružjem, njih oko 50, poveo u guduru prema mjestu strijeljanja najprije cestom, a kasnije poljskim putem. U blizini gubilišta dostigao nas je na motoru potpukovnik Vlado Dapčević, brat generala Peke Dapčevića, i tražio, da se vratimo natrag, da budemo podrobnije ispitani. Nastala je teška svada i trzanja oružja izmedu njega i komesara, koji nas je vodio na strijeljanje, koji je tvrdio, da je nas preuzeo i potpisao našu likvidaciju te da mora izvršiti "naredenje". Odatle smo jasno vidjeli, da nas vode na strijeljanje. Nakon dulje svade, komesar, po činu poručnik, pokorio se i vratio nas protiv volje u logor. Nakon toga, kako je crnogorska grupa bila uglavnom likvidirana, počeli su voditi Hrvate na ubijanje, u toj istoj guduri. Nakon nekih otprilike 12 dana uspio sam pobjeći iz logora Samobor. Od Crnogoraca, koje sam ostavio nakon bijega u logoru, valjda nitko nije ostao živ, i nikada kasnije nisam čuo za ikoga od njih da je živ. Pobijena je bila i ona grupa, koju je Dapčević bio uspio, da privremeno spasi.

Pročitano mi je i pronadeno vjerno mom iskazu.

Danilo Bojić

Rim, dne 6. XI. 1955.

Dokument XXVI.

Povlačili smo se iz Zagreba negdje 7. ili 8. svibnja 1945., i to Ilicom na Zaprešić, pa na Zidani Most - Celje - Slovenj Gradec -.Bleiburg. Borbe nije bilo mnogo te smo se probili, zarobivši čak i jedan odred od 60-70 partizana koji su nas bili napali, ali smo ih opkolili i doveli u Bleiburg, gdje su bili oslobodjeni. Pripominjem, da je Celje bilo u partizanskim rukama, ali su hrvatske čete slobodno prolazile - ne znam zašto - dok su Njemci odlagali oružje pošto su bili već kapitulirali.

Koliko sam mogao konstatirati, u našim jedinicama bio je vojnički moral na velikoj visini. Medju nama se govorilo od usta do usta - kao poruka naših državnih vrhova - da je s Englezima uglavljena časna kapitulacija, odmor od nekoliko dana, primanje novog oružja od Engleza te nakon toga dobrovoljan pokret, zajedno s Englezima i Amerikancima, u borbu protiv Rusa i partizana, dakle, protiv svjetskog komunizma. Znam da je vladalo veliko oduševljenje u našim kako ustaškim tako i domobranskim (medju kojima se već nije pravila nikakva razlika) jedinicama za tu novu i tako simpatičnu borbu koja je imala donijeti novu slobodu Hrvatskoj, iako je vojska bila izmučena i izgladnjela. Bilo nam je rečeno, navodno s pouzdane viSoke strane, da povlačenjem komandira general Boban, pregovore vode Hrvatska Vlada na čelu s Poglavnikom i Englezima, a u domovini ostaje Nadbiskup Stepinac kao nepolitička osoba na čelu naroda kao zaštitnik njegovih interesa.

Stigli smo na malo polje do dva kilometra pred Bleiburškim poljem na 15. svibnja 1945., kad je već sunce bilo izašlo; na samo polje kod Bleiburga, nakon odmora, došli smo izmedju 9 i 10 sati. Bleiburško polje bilo je puno vojske i gradjanskih izbjeglica na povlačenju, mnoštvo žena i djece, s mnogo kola i čak stoke, čak gdjekada koza, ovaca i prasadi. Nadlijetali su nas engleski avioni koje smo burno pozdravljali, kličući i bacajući kape u zrak. Jedan hrvatski zrakoplovni časnik upozorio nas je, da je to samo vojnička demonstracija da nas prisile na predaju. Letjeli su vrlo nisko nad našim glavama i par puta se vraćali natrag.

Predaja, odnosno njezin početak, počela je istoga dana poslije podne. Nitko od naših časnika nije bio uz nas nego nam je samo došao glas da izvjesimo bijele zastave, zapravo krpe na štapovima. Zatim nam je došla zapovijed da idemo naprijed i polažemo oružje. U tom pokretu opazio sam prve partizane uz rub šume u vrlo rijetkom razmaku od 20-30 metara. Bili smo vrlo zbunjeni, zapravo prestrašeni, te su nam prijateljski i bez prijetnja govorili da predamo oružje, jer je rat svršio i idemo mirno svojim kućama, da ne ide nitko u šumu da ne bi nastradao pošto je sve minirano. I mi smo počeli vjerovati njihovim očitim lažima.

Opazivši partizane kojima se - a ne Englezima - moramo predati, nastalo je neopisivo zaprepaštenje i razočaranje medju nama, tim više što je bilo sve u živoj protivnosti s onim bajkama o Englezima i borbi protiv komunizma. Vidio sam, doduše, i nešto malo engleskih vojnika kako, naslonjeni na tenkove (vidio sam ih dvojicu ili trojicu) puše lulice i, smijući se, promatraju scene odlaganja oružja. Mogu reći, da je trajalo izvjesno vrijeme, možda čak i do jedan sat, dok su pojedine grupe u najvećoj zabuni i s mnogo pitanja počeli u većem broju odlagati oružje. Pred mojim očima, 15-tak metara dalje, ubio se u očaju neki mladi domobranski poručnik, što je ostavilo na sve mučan dojam. A znam da su se i drugi ubijali.

Bilo je već pred večer, kad smo odložili oružje i poredali se u beskrajnu kolonu, u četveroredove. Išli smo vrlo polagano u prvo vrijeme i zaustavili se kod jednog gradića, valjda Bleiburga, gdje smo se odmarali 2-4 sata te oko pola noći nastavili put dalje. Prešavši Dravu te prošavši lijevom obalom Drave, idemo kraj nekog manjeg mjesta, gdje smo vidjeli neku električnu centralu i engleske vojnike. Susreli smo i ruske i bugarske vojnike (ruske na topovima) koji su išli protuvodnim smjerom od nas, dok su topovi bili na položaju pripravni na borbu. Lijevom obalom Drave, od Bleiburga do Maribora, išli smo četiri dana i četiri noći; dakle, vrlo sporo.

Prate nas partizani, ali se u početku ponašaju vrlo fair i blago, ali ne razgovaraju s nama. Kasnije, odkada smo susreli Ruse, počeli su partizani po malo pljačkati ljude iz kolone, osobito njihove satove, prstenje, bolju odjeću i obuću, itd.

O koloni zarobljenika prema Mariboru ne mogu reći, koje su nas partizanske jedinice pratile. Znam da smo do Maribora išli oko 4 dana i stigli u grad iza 10 sati. U povorci su bili slijedeći časnici, kojih se i danas iza 14 godina dobro sjećam: Ust. bojnik Josip Kuzelac, zapovjednik VIII. Ustaškog Zdruga; zatim satnik Kaštelan, zapovjednik Kostajnice 1945.; Josip Dagen, ust. nadporučnik; Božo Mostovac, časnik i svršeni pravnik; Pavao Vidović, ust. oružnik-povratnik i njegova žena (u povorci je bilo i nešto malo žena); domobranski poručnik Karlo Starčević iz Zagreba i neki drugi. Od partizanskih maltretiranja zarobljenika znam, da smo istom 5. dana po prvi puta dobili nešto jela, tj. komadić kruha; zatim, da su neke iz povorke tukli kao na pr. pred mojim očima jednog mladjeg domobranskog časnika; zatim, da su i ubijali pojedinačno ljude, koji su klonuli od umora ili se malo odstranili iz povorke iz raznih razloga.

U Maribor smo stigli 18. V. 1945. oko 11 sati prije podne, prešli preko Dravskog mosta (pred mojim očima skočio jedan mladji ustaški časnik u Dravu za kojim su rafalima pucali partizani), proveli nas kroz grad do jedne ledine na periferiji, valjda 1 km daleko. Molili smo, stojeći u gradu, vode od

jednog starijeg Slovenca (oko 50 god.), a on reče: "Nema vode za fašističku bandu". Jedan mladić, hrv. časnik, mu odgovori: "Čujte prijatelju, a da li smo bili fašistički banditi onda, kad je Hrvatska primala na hiljade protjeranih (od Hitlera) Slovenaca, koji su u Hrvatskoj dobili sklonište, kruh i službu? Slovenac je šutio jedan čas, a onda zapita: "Od kuda ste Vi, iz kojeg mjesta?"' Odgovori mu isti časnik: "Iz svih krajeva Hrvatske." Nato Slovenac dade nalog jednom mališanu, da nam donese vodu u nekoliko većih lonaca te smo mogli nesmetano gasiti žedj. Donošenje vode po nekoj školskoj djeci nastavilo se i na ledini.

Na ledini su nas razvrstali na ustaše i domobrane, a onda dalje na časnike, dočasnike i vojnike. Ja sam se javio kao domobranski časnik. Nas domobranske časnike aktivne i pričuvne, odveli su dalje s livade (moglo nas je biti oko 2000, jer su se razni javili kao "domobranski časnici") opet preko mosta i to na teretni kolodvor u Mariboru. Stigli smo tamo pred zalaz sunca te smo se nastanili po magazinima (u mojoj je sobi moglo biti 60-80 ljudi). Sutradan smo dobili po prvi put hranu tj. komad kruha (8-10 dkg). Istoga dana poslije podne bili smo dovedeni u veliku, 3-4-spratnu zgradu, koja se prostirala na sve četiri strane jednog nutarnjeg dvorišta; čuli smo da je navodno djevojačka gimnazija. Negdje na 2. ili 3. katu stajalo je limeno bure (oko 200 kg) puno na vodi kuhanog graha u fermentaciji; mnogi, osobito mladji, grabili su šakama grah, da brzo nakon toga dobiju grčeve i proljev. Tu prenoćimo i sutradan, 20. V., poredaju nas u kolonu, rekavši nam, da nas vode na vlak i kući u Hrvatsku. Naprotiv toga, odveli su nas preko zellezničke pruge u pravcu istoka ili jugoistoka (sunce nam je upiralo u ledja). Išli smo, kako se sjećam, oko 3/4 sata ili više. Kolonu je nato zaustavio jedan crnomanjasti partizanski časnik, major, kako nam rekoše, i upita našeg sprovodnika, kuda vode ove ljude: "Kuda, bre, s ovima?" Sprovodnik pokaza s obje ruke, znak, kao da diže pušku za pucanje. Ja sam vidio - i par naših bližih - gestu, koja je značila - strijeljanje. Ovaj major Srbijanac, bivši kraljevski časnik, reče poluglasno: "Ko Vam je, bre, to dozvolio?" Zato šutnja i pitanje: "Gdje je komesar?" "Na začelju". Nato, komesar, da vidi, radi čega je stala kolona, dojaha do tog časnika, sidje s konja, te su oni nešto, šapčući, razgovarali. Iza razgovora taj časnik pristupi i pita nas, kakova smo vojska. Jedan časnik mu odgovori: "Mi smo rezervni i aktivni oficiri domobranstva." Pita dalje, iz kojih krajeva. Doznavši, da smo iz raznih krajeva i da preko Zagreba moramo svi proći, reče nam: "Ja ću, bre, koliko još danas, za voz da se pobrinem, da budete otpremljeni za Zagreb, najkasnije sutra ujutro. Tamo ćete biti smješteni u logor i ići na sud. Ko je bio koljač, odgovarat će za svoja dela, a tko pošteni borac, ići će svojoj kuCi." Komesar je dao zapovjed, da se kolona okrene, te nas je natrag

doveo u školu. Stigli smo u mrkli mrak, prije 4 sata u noći u marvinske, 10tonske vagone, te otpremljeni u Zagreb.

Ante Dragošević

Rim, 8.-9. svibnja 1959.

Dokument XXVII.

Koncem rata bio sam u Bosanskoj Dubici zapovjednikom Opkoparske satnije I. Obrambenog Zdruga. Po višoj zapovjedi povukli smo se iz Dubice negdje 3. ili 4. svibnja 1945. prema Sunji, pa dalje u Sisak, Ivanić-grad, Kerestinac i Sv. Nedjelju, gdje smo imali dosta oštru borbu s partizanima. Tada smo već doznali, da je Zagreb pao u Titove ruke. Odatle se povlačimo na Zidani Most, gdje smo silom probili put i gdje je poginuo bojnik Miro Matijevič. Na daljnjem povlačenju došli smo u Celje i tamo zatekli veliku količinu njemačkih kamiona kao i razoružanu njemačku diviziju, koja se bila predala partizanima. Mi smo odbili da se predamo tim slovenskim partizanima te smo zaobišli Celje i stigli u Maribor. Grad je bio već u partizanskim rukama, te iskićen jugoslavenskim i slovenskim zastavama s crvenom zvijezdom. Mi smo pokidali zastave i naišli na neznatan otpor slovenskih partizana, koji su se odmah bili razbježali. Odatle smo pošli cestom uz Dravu do Dravograda bez ikakovih borbi. Zapovjednici su nam tu bili domobranski pukovnik Petrović, rodom Hercegovac, te ustaški pukovnik Avdaga Hasić iz Kladnja.
Stigavši u Dravograd, našli smo cijelo polje pokriveno velikim mnoštvom ljudstva: domobrana, ustaša, nešto Nijemaca, četnika, vojnih predstavnika, gradanskih osoba, mnoštvo seljaka sa seljačkim kolima, žena i djece. Naše se jedinice ne miješaju s masom na polju: nego smo se zaustavili na brežuljcima desno od grada. Mnoštvo nije moglo proći mosta, jer su to branili Englezi, koji su stajali na mostu. Kako smo od drugih ljudi čuli, vodeni su tu pregovori, a s hrvatske strane kao pregovarač bio je general Štancer. Pri našem dolasku pred Dravograd, padale su granate po hrvatskoj masi u polju te je tu dosta poginulo vojnika i civila. Mi se nismo mnogo zaustavljali, nego smo se prebacili preko ceste, dohvatili brežuljaka s lijeve strane grada i pošli naprijed u namjeri da stignemo u Klagenfurt. Naš se put medutim otegao, pošto smo morali sjeći šumu i praviti splav za prebacivanje preko Drave. Kako smo bili bez hrane zaklali smo putem nekoliko konja i pojeli. Trebali smo otprilike tri do četiri dana do Klagenfurta.

Nakon odlaska iz Dravograda pridružili su nam se izvjesni odbjegli hrvatski vojnici i časnici, koji su već bili u koloni zarobljenika, koje su partizani vodili iz Dravograda prema Mariboru. Pričali su nam, kako su zadnji čas pobjegli sa strijeljanja. Partizani su naime, bili odvodili iz kolone izvjesne Ijude, obično u skupini od 50 do 100 ljudi, odveli bi ih u šumu i počeli tući sa šmajserima. Rijetki su se spasili, sretno pobjegavši duboko u šumu, dok je najveća većina pala pod partizanskim metcima. Nije bilo ni razabiranja ni suda, nego su partizani odsjekli dio kolone bez razlike, odveli u šumu i pobili. Rijetki sretnici, koji su izbjegli tu smrtnu opasnost, uspjeli su se probiti do nas i upozoriti nas, da se ni u kojem slučaju ne predajemo partizanima. Medu njima se nalazio, ukoliko se još danas sjećam i Stanko Petrina, ustaški zastavnik iz Hercegovine, zastavnik Stipe Medić, takoder Hercegovac, vodnik Mišetić i možda desetak drugih vojnika dočasnika. Uostalom, nije to bio slučaj samo u našoj jedinici; i u drugim jedinicama pristupali su pojedini bjegunci iz partizanskih logora i kolona, koji su pobjegli s ruba masovnih grobova, u času strijeljanja, a nekoji od njih nosili su na sebi još i rane zadobivene tom prilikom.

Pred samim Klagenfurtom susrela nas je jedna engleska ophodnja na motorima, koja nas je sprovela do logora za sabiranje zarobljenika. Tu smo istom predali oružje i odložili ga nasred ceste. Logor je bio na velikoj, neogradenoj livadi, a engleska vojska uopće nije čuvala logor, nego je tek pazila, da ovaj logor ostane odijeljen od drugoga preko ceste u kojem je bilo takodjer oko 3.000 ljudi, kako sam ja to ocijenio, a u našem logoru još i više. Nad logorom se vidjelo, možda stotinjak hrvatskih zastava a vojnička se hrvatska pjesma orila kao da istom sada stupamo u rat. Nitko nije ni slutio, kakva nas sudbina čeka. U logoru smo ostali možda desetak dana, ali ne znam nikako od kada do kada, pošto smo na putu već davno izgubili svaki kalendar.

Jednoga dana oko deset sati ujutro, izdao je pukovnik Petrović zapovijed, da se postrojimo u pravilnu vojnu formaciju, pošto će nam engleski pukovnik držati govor i saopćiti važne stvari. Bio je veliki optimist i uvjeravao nas, da nam se sprema put u Italiju, i da će sve najljepše svršiti.

Došao je i engleski pukovnik, visok, crvenkaste kose, blijeda ispijena lica, star oko 50 godina. Rekao nam je da nas šalju u Italiju i priključuju ostalim našim jedinicama. Oni u Austriji nemaju mogućnosti ni spreme za naše daljnje uzdržavanje. U Italiji ćemo biti preformirani i obučeni u nove uniforme i spremljeni za nove zadatke. Njegov govor prevodio je pukovnik Petrović na hrvatski. Svi smo bili zadovoljni i oduševljeni i posve spremni.

Sutradan je stiglo više engleskih kamiona u logor, da nas prevezu na stanicu. Ja sam bio ukrcan medju prvima. Ne znam, da li je sav naš logor bio posve ispražnjen, a pogotovo ne znam, da li su i slovenski domobrani

gen. Rupnika tada bili ukrcani u vagone. Znam, da su ih Englezi mnogo lošije gledali, nego nas Hrvate, ali ne znam radi čega. U vagone smo ušli dragovoljno i bez ikakovih sumnji, jedino smo vagone morali dupkom napuniti kao kutije sardina. Kasnije su nas zamolili, da uvučemo unutra noge, koje su visile izvan vagona, što smo bez daljnjega poslušali. Odmah zatim u isti čas vrata su na svim vagonima bila zatvorena i zaključana, a da kod toga zapravo nismo vidjeli nijednog Engleza. Sada se već kod nekih radjaju sumnje, koje opet drugi naši nastoje na svoj način rastumačiti.

Nismo znali kojim nas pravcem voze. Znamo, da smo se vozili dva do tri sata i da smo stajali na par stanica, koje dakako iznutra nismo vidjeli. Kad su konačno vagoni bili otvoreni, našli smo se opkoljeni sa svih strana partizanima. Stajali smo negdje na otvorenoj pruzi, više nas golemo brdo, a s desne strane dubok ponor, preko kojeg je vodio betonski most. Odmah je počela na veliko pljačka: satova, naliv-pera, boljih komada odjeće i obuće. Partizani su bili šaroliko i bijedno obučeni, a govorili su većinom srpski i nosili opanke - kljunaše. Manji dio sačinjavalli su Šiptari i Makedonci. Odmah iza toga izveli su partizani iz prvih vagona oko stotinjak Ijudi prema njihovom izboru, valjda po fizionomiji, a kupili su najviše časnike, koji još nisu uspjeli odbaciti oznake svog vojnog čina. Osim njih odstranili su takodjer i brojne dočasnike i obične vojnike te su ih odveli na kraj vlaka i tu ostavili, dok smo dalje vlakom krenuli naprijed. Kasniji izbor bio im je lakši, jer su u nekim vagonima bile skupine časnika. U jednom vagonu bili su skoro isključivo samo časnici i njihove obitelji, ukoliko je koja tu s njima bila kao npr. puk. Petrović sa ženom i kćerkom, Avdaga Hasić sa ženom, zatim dopuk. Matković, dopuk. Orešković, zvani Gandi, zapovjednik Brzog sklopa PTS-a, bojnik Hadžija iz Prijedora itd. Medju odijeljenim borcima kao prvi bili su izvedeni bojnik Hadžija, dopuk. Matković, poručnik Martin Kordić iz Hercegovine, zastavnik Stanko Petrina itd. Mi smo bili načisto, da su tu ljudi ostavljeni za klanje. Već pred našim očima tukli su ih, davili, skakali na njih i maltretirali na sve druge načine. Nikada nije se čulo ni za jednog od tih nesretnika, da negdje živi. Uvjeren sam, da se nikada za njih ni ne će čuti, pošto su odmah tu nedaleko bili pobijeni. Takodjer nas ostale bili su skinuli s vlaka, pošto vlak nije mogao dalje radi oštećene pruge. Išli smo možda 5 ili 6 sati pješice, teško izmoreni, poredani u osmeroredove. Išli smo cestom, a medju nama bilo je podosta staraca, civila, žena i djece, koji su išli zajedno sa svojim roditeljima na povlačenje. Medju ostalima bilo je Muslimanki u zarovima uz bok svojih muževa i s djecom•u naramku. Takodjer nije falilo ni trudnih žena u zadnjim mjesecima pred porod. Sve što je palo na cesti, bilo to muško ili žensko, staro ili nejako, bilo je na licu mjesta šmajserima ili puškom ubijeno, dok su nekoje ubijali naprosto kundakom. Svijet je padao najviše od iznemoglosti

i od žedje, svakako daleko preko stotine. Naša je kolona bila dugačka oko jedan kilometar, a išli smo u osmeroredovima. Prati nas neka srpska partizanska jedinica, što dobro razabiremo po njihovom govoru i opancima. Tuku bez milosrdja svakoga, tko ne može dalje ići, bez razlike da li je to starac ili mladić, žena ili dijete, zdrav čovjek, invalid ili bolesnik.

Posebno mi je ostala u pameti scena na odmoru, negdje u sredini puta prema logoru Št. Vid. Sprovodnik kolone, partizanski časnik, dao je nalog da se stane kao za odmor. Jedna skupina, na čelu kolone nije sjela na cestu ili kraj nje, nego je pošla 10-15 metara dalje u neki voćnjak pun krasne zelene trave. Nato taj isti časnik, kapetan, zapovjedi da se odmah krene naprijed, dok je nekoliko partizana iz strojopušaka otvorilo vatru i pobilo sve do zadnjega od onih, koji su bili zašli u voćnjak. Vidio sam hrpe mrtvaca, jedan na drugim, pokošene i mnogu krv na travi. Ubijeno je sigurno stotinjak ljudi, žena i djece, dok smo mi bacali deke preko glave da tu strahotu ne gledamo. Drugi dogadjaj s tog puta, koji mi se urezao u pamćenje, bilo je umorstvo snahe (bratove žene) ustaškog poručnika Marka Stojića. Njoj je Marko predao svoja odlikovanja i diplomu, s čime se nije mogao rastati. Ona je to sakrila, svezavši te predmete oko noge. Prilikom pješačenja to se razvezalo i ta odlikovanja rasula su se po cesti. Partizan, koji je s lijeve strane pratio kolonu, izveo je tu ženu i tražio da kaže, čija su to odlikovanja. Ona nije htjela odati svoga djevera i partizan ju je na zvjerski način dotukao kundakom pred cijelom kolonom, razmrskavši joj lubanju.

Pred zalazak sunca stigli smo u neki lijepi i čisti gradić, u kojem su nas Slovenci napadali pogrdnim riječima i kamenjem. Na brežuljku iznad mjesta bio je logor, zapravo neke bivše njemačke barake, njih oko 15, uračunavši tu konjušnice i spremišta. Bio je to, kako samo saznali, Št. Vid kod Ljubljane. Oko logora je bila dvostruka žica te straža oštra i jaka. Zapovjednik je bio neki partizanski major, Slovenac. U logoru smo zatekli mnogo Ijudi, pohvatanih putem iz raznih razbijenih hrvatskih jedinica kao i izručenih iz Klagenfurta i drugih mjesta. Osim Hrvata, vidio sam tu i izvjestan broj Srba, barem 500 ili 600 ljudi, mahom mladića iz Ljotićevih formacija, što sam saznao iz razgovora s nekim od njih.

Iste večeri bile su žene i djeca, odvojeni od nas te smješteni u posebnu baraku. Te večeri je takodjer izdana zapovijed, da se prijave sve zanatlije. Prijavilo se preko 50 ljudi, od kojih iz same moje barake 10 i to pekara, mehaničara, brijača itd. Medu njima je bio neki mladić, moj uži zemljak iz sela Gnjilavca kod Cazina, neki Kličič. Ne znamo što je s tim ljudima bilo, ali smo uvjereni, da su na prevaru bili dignuti i pobijeni kao uostalom i toliki drugi logoraši iz Št. Vida. U tom me je mišljenju utvrdio kasnije razgovor s bratom spomenutog Kličića god. 1946. u okružnom zatvoru u Bihaću. Rekao mi je, da mu se taj brat, star 19-20 godina, nije nikada javio, te da se

oni tješe, da on živi negdje u inozemstvu. Ja sam na to ispričao svoj susret s njegovim bratom u Št. Vidu, našto se on uvjerava, da mu brata nema više na životu.

Sutradan su nas postrojili u krugu logora, da nas razvrstaju po našim mjestima i kotarevima te uputiti kućama. Namjesto toga, razvrstali su nas po rodovima oružja (ustaše, domobrani, zrakoplovci, mornari, žandari, policija i sl.) te gradanska lica. Čim su nas tako razvrstali, potjerali su nas u barake, a skupinu koju su sačinjavali ustaše izveli su van kapije. Medju njima je bio neki Krnjeta Drago iz Daruvara, vodnik Milasinović iz okolice Okučana, dovodnik Ante Abramović iz Orahova (Bosanska Gradiška) itd., sigurno barem 250-300 ljudi. Ti su ljudi svakako bili pobijeni s ostalim žrtvama logora Št. Vid. Na svaki način, od gore spomenutih ustaša danas ne živi ni jedan jedini.

Četvrti dan nakon dolaska u Št. Vid, izveli su dobar dio zatvorenika (Ljotićevci su ostali) iz logora te pod stražom proveli u logor u Ljubljani, koji je bio blizu kolodvora, bez baraka, neka poljana ogradjena bodljikavom žicom. U jednom posebnom, ogradjenom i jako zastraženom prostoru, bili su neki visoki hrvatski časnici i njihove obitelji, ali s njima nije bilo slobodno govoriti. Medju njima sam vidio pukovnika Avdagu Hasića i gospodju; pukovnika Petrovića, gospodju i kćer; zatim ustaškog nadporučnika Ahmeta Kapetanovića iz Čapljine i druge. Koliko ja znam, ne živi od njih danas ni jedan, a niti njihove žene niti kćerke. Tako se je dogodilo i s dvije kćerke ministra Ing. Ivice Frkovića, obje mlade djevoke, koje je uništila komunistička mržnja.

U Ljubljani smo ostali svega tri dana. Nakon toga smo potovareni u teretne vagone, od kojih su neki bili i otvoreni kao npr, i onaj u kojem sam ja bio, te pod jakom stražom slovenskih partizana prevezeni u Hrvatsku. Bili smo tako natrpani i zbijeni, da nitko nije mogao sjediti, nego smo, gusto stisnuli, stajali jedan uz drugoga. Kompozicija je bila velika te cijenim, da nas je bilo oko 3.000.

Iskrcali su nas negdje na otvorenom polju te nas pješke dopratili do Samobora. Išli smo od prvoga sumraka do pred zoru, valjda oko tri i pol sata ujutro. Bili smo u tolikoj mjeri goli, bosi, premrzli, gladni i izmučeni, da su mnogi naši drugovi iznemogli i pali, što je uvijek svršavalo neposrednim ubijanjem. Tako je do Samobora ubijen velik broj ljudi, medju kojima i nerijetki mladići od 18 i 19 godina, koji su od umora padali. Redovito je tu bilo potučeno i više jadnih žena i djece.

Za ilustraciju strahovitih ubijanja ljudi u kolonama na putu donosim ovdje riječi partizanskog poručnika Omera Herbaša iz Turije kod Bihaća, koji mi je pripovjedao prilikom dok smo zajedno ležali u kaznionici u Foči, kako sam ja došao kao antikomunistički borac, a on kao privredni kriminalac.

Pripovjedao mi je, kako je on sprovodio jednu kolonu iz Zagreba do Daruvara. "Mi smo htjeli pobiti ljude putem te smo tim zarobljenim hrvatskim vojnicima, za koje smo vjerovali, da će uvijek ostati protivpicima komunizma, ispričali, da ih vodimo kao regrute za neke partizanske jedinice. Putem smo dopunjavali kolonu i drugim zarobljenicima te na sve moguće načine ubijali. Računam, da smo ih pobili nekih 5.000. U Daruvar smo doveli nepoznat broj ljudi, koji su onda tu i do kraja pobijeni." Na moj prigovor, kako su mogli tako zvjerski ubijati, rekao je: "To smo radili bez ikakove grižnje savjesti. To su za nas fašisti i zakleti neprijatelji komunizma, koje treba apsolutno istrijebiti!"

Još pred ulazom u Samobor, došli smo u prvi dodir s partizanima Srbijancima, mislim iz 25. srpske divizije. Dočekali su nas pogrdama, pljuvanjem, vučenjem za kosu i udarcima. Prošavši kraj nekog logora lijevo i desno od ceste, doveli su nas u veći logor, na neogradenu livadu, ali strogo s mitraljezima čuvanoj i opkoljenoj. Bio je s desne strane ceste vrlo blizu Samoboru. Logor je bio velik, s nekoliko tisuća ljudi, a ostavljao je mučan i bijedan utisak radi gladi, golotinje, zapuštenosti i teške neizvjesnosti sudbine tih nesretnih Ijudi.

Ovom zgodom spominjem jedan doživljaj, koji će mnogo osvijetliti tadašnje prilike. Neki mladić od 16 godina, slabunjav i kržljav, rodom iz Slavonskog Broda, po imenu Mato (ne znam mu prezime), bio je se s nama povlačio kao ratno siroče, dočim je ranije radio kao pomoćnik u postolarskoj radionici PTS-a u Zagrebu, na uglu Draškovićeve i Jurišićeve ulice. Predobiven od svog jednog užeg zemljaka partizanskog poručnika, prešao je na stranu komunista, stavio partizansku kapu i počeo otkrivati ljude iz logora, koji su bili zatajili, da su pripadali ustaškim jedinicama te su se bili iskazivali kao domobrani. Odao je točno 30 Ijudi, medju kojima i mene (ja sam bio uzeo ime jednog svog poginulog vojnika Mehmeda Ćatovića iz Višegrada, promjenio svoje generalije i iskazao se kao pripadnik riječne mornarice iz Siska, a i nosio sam neku mornarsku bluzu). Strpali su nas u podrum jedne privatne zgrade, dvokatnice, koja je imala dvorište niže od ceste i u njemu dvije trešnje. Ležali smo pod cestom u podrumu, s vrlo malim podrumskim prozorom s rešetkama. Dva dana nitko nam nije donio nikakove hrane ni vode pa ni posudu za nuždu, kao da smo bili živi zakopani. Iz susjednog podruma, koji je imao svoj poseban ulaz, javili su nam se drugovi i rekli, da su dosada svi bili pobijeni, koji su prošli koz ove podrume, te da i nas i njih čeka ista sudbina. I tako i mi čekamo neminovnu smrt. Tu je bio takodjer i poručnik Marko Stojić, zastavnik Galić, oba Hercegovci, zatim šofer generala Sertića iz Like te ostali iz ove grupe.

Drugi dan navečer, negdje oko 10 sati navečer, pojavio se na prozoru nepoznat čovjek - bio je to neki Samoborčanin, krojač iz kuće preko puta

zatvora - te nam je, ležeći u gustoj koprivi, šapčući javio, da je srećom prestala opasnost daljnjeg ubijanja. Slušao je radio i govor Tita, koji je izričito naglasio, da ima prestati svako tvz. neodgovorno ubijanje. Pošto su medjutim i gradjani Samobora pritužili se višim vlastima, da postoji opasnost od zaraze uslijed cijele jedne poljane kraj grada pune lješeva u raspadanju, to im je odgovoreno, da ubijanja dalje nema. Taj plemeniti i mladi čovjek donio nam je nešto vruće kukuruze u rešetu, isječene na komadiće a zatim kantu vode, iz koje smo pili pomoću dulje cijevi, po prvi put iza toliko dugo vremena. I doista sutradan bili smo pušteni u dvorište kuće i po prvi put dali nam kukuruzova kruha za jelo, jer smo do tada, ukoliko smo uopće nešto jeli, jeli smo neku neslanu i nezačinjenu kukuruznu kašu kao svinje. Tom zgodom su nas ponovo popisali i uzeli naše pobliže podatke, jer su dva dana ranije vršili prvi popis u logoru Samobor.

Pripominjem, da se je stanovništvo grada i okolice prema nama, zarobljenim hrvatskim vojnicima, krasno ponijelo te su nam dobacivali hranu, cigarete i drugo. Partizani su strogo branili, razgonili i čak u zatvor odveli jednu "nepokornu" grupu žena i djevojaka.

U sumrak istoga dana dolazi tzv. "delegat" s našim spiskom, pročita nas, stavi u stroj i otpremi pod srbijanskom pratnjom za logor Prečko kod Zagreba. Kako su s nama zvjerski postupali, pokazuje najbolje činjenica, da je na kratkoj relaciji Samobor-Zagreb od nas 30 straža ubila točno deset ljudi, od kojih jednoga već pred samim Prečkim. Na nas 30 bilo je 12 pratilaca sa šmajserima ruske proizvodnje.

Logor Prečko bio je smješten u bivšim barakama hrvatske Casne Radne Službe, ali su žicom bili obuhvatili još i dobar komad polja te je većina spavala izvan baraka pod vedrim nebom. Logor je bio razdijeljen na tri dijela, od kojih je jedan bio rezerviran za njemačke zarobljenike. Sutradan nas je kap. Kajić, sin Stipe Kajića, bivšeg upravitelja jugoslavenskog zatvora u Bihaću, koji je (naime sin mu), bio radi kriminala u domu maloljetnika za Jugoslavije te kasnije isto radi kriminala, bio pobjegao u partizane, postigavši čast kapetana, premjestio medju hrvatske zarobljenike. Logor je bio strog i opasan, ali u samom logoru tada nisu ubijali. Osim neslane kukuruzne kaše, dobivali smo ovdje i po 1/4 kukuruzna kruha bez ikakove druge hrane, što je ipak bilo bolje, nego u drugim logorima dosada.

Najstrašnija stvar, koju sam u logoru doznao, jest slijedeća:
Neki četnik, seljak iz Nevesinja, pripovjedao mi je, kako je nekom zgodom po zapovjedi uprave logora, radio blizu Save na prudovima (mislim, da je sjekao granje za logorske metle). Tom zgodom naišao je na masovne grobove u bivšim bunkerima i rovovima kraj Save, koji su bili plitko zatrpani zemljom. Odgurnuvši plitku zemlju naišao je na svježe lješeve ljudi bez ruku ili nogu te sa drugim teškim tjelesnim nedostatcima. Bili su to sigurno

oni hrvatski invalidi, koje su partizani, brzo nakon ulaska u Zagreb, odveli iz invalidskog doma na Sv. Duhu. Točno mi je pokazao mjesto gdje su sahranjeni, te mi ga ne bi nikako bilo teško pronaći. Tu -istu stvar mi je pričalo i više drugih logoraša s grozom, spominjući posebno neke hrvatske ratne slijepce na oba oka, njih oko 50, koji su takodjer tu bili zvjerski umoreni. Pričali su mi takodjer, da su neke invalide naprosto nakon ubijanja bacili u Savu, pa su onda kasnije komunisti prikazivali narodu te lješeve kao "žrtve ustaša". U vrbiku kraj Save, nadjen je izvjestan broj štaka i štapova, na kojima su se teškom mukom naokolo vukli ti teški ozlijedjenici.

O ovom zlodjelu kraj logora Prečkog, 400-500 metara dalje od logora, imade i danas dosta živih svjedoka, koji će stvari moći točno iskazati.

Treći ili četvrti dan boravka u Prečkom, došao je medju nas jedan komandant logora, neki major, sa spiskom u ruci, te je pročitao imena svih 30 dovedenih iz Samobora ovamo. Dakako, deset ih je bilo putem dotučeno. Njihova imena takodjer major čita, a mi u strahu odgovaramo: "Ne znamo za njih ostali su na putu!" Major nam psuje majku i viče: "Banditi, od 30 vas je 10 pobjeglo!" Trebalo je samo dodati -"Na drugi svijet!" Povratio se natrag u kancelariju i ubacio naših dvadeset imena na neki drugi, zajednički spis. Bili smo po njemu prozvani, postrojeni i odvedeni na kolodvor, gdje smo utovareni na teretne vagone i poslani put Karlovca. U vagonu sam medju ostalim našao i svog susjeda iz Bihaća Safeta Alijagića, krojača koji je i danas živ. Zamolio sam ga, da ne spominje moje ime, nego da me zove mojim ilegalnim imenom "Ćatovič", što je i učinio.

Došavši u Karlovac, sprovedeni smo kroz grad u logor, koji je bio smješten u barakama PTS-a izvan grada, poviše ceste Karlovac-Duga Resa. Nas je novih došlo oko 2.000, dok smo u logoru zatekli možda do 1.500 ljudi, mahom pripadnika Ličkog Zdruga generala Rukavine.

Drugog dana boravka, dignut je veći broj ljudi, preko 100, da kupimo suho granje u šumi, koja se prostirala iza logora, izmedju rijeke Mrežnice i Dobre (na karti sam vidio šumu, kvotu 196, dok ime same šume ne znam). Šuma je bila visoka, po brežuljcima, na kojima su takodjer bili talijanski bunkeri iz obrambenog sistema grada Karlovca. Prilikom kupljenja suvarika, naišla je jedna grupa logoraša u nekoj dolini, punoj žbunja, na par talijanskih bunkera te streljačke jarke u cik-caku izmedju njih. Vidjeli smo strahotu: u bunkerima i streljačkim jarcima nalazila se masa lješeva hrvatskih vojnika u domobranskim i ustaškim odorama. Nisu uopće bili zakopani ni zemljom nagrnuti. Ležali su jedan preko drugog i ispunili jarke, odnosno duboke rupe zemljanih bunkera. Neki su ležali naglavce, neki na ledjima i inače. Po smrtnim ranama zaključujući rekao bih, da veći dio njih nije ubijen vatrenim oružjem, nego tupim predmetima, jer su mnogima bile razmrskane lubanje. Kroz sve logore i za vrijeme moga četverogodišnjega ratovanja, nisam vidio

tako strašnog prizora. Mi smo gledali što prije udaljiti se s tog krvavog mjesta, bojeći se, da i nas ne zadesi ista sudbina kao i te naše mrtve drugove. Partizanski stražari nisu bili odmah uz nas, nego su okružili taj dio šume u streljačkom lancu pa su nas iza izvjesnog vremena, opterećeni mnogim drvljem, vratili u logor. Nikako ne mogu znati, koliko je tu bilo mrtvaca i po drugim bunkerima, ali sigurno mogu reći, da sam ja sam vidio tu najmanje 500 ili 600 lješeva. Osim mene ovaj prizor promatrali su i slijedeći logoraši: Ivan Barbir, narednik domobranstva iz Mostara, ustaški poručnik Dragutin Pezić iz Ivanjske kod B. Luke, Helim Malkoč, bojnik Handžar-divizije iz Bihaća; Husein Fajtović, ustaški logornik iz Bos. Novog; Idriz Delić, ustaški bojnik iz Bihaća; Edhem Kariković, ustaški poručnik PTS-a iz Sarajeva (dakako, da su bili zatajili bilo svoj čin i rod vojske) te neki drugi, koji su sigurno i danas dijelom na životu.

U logoru u Karlovcu ostali smo možda desetak dana. Kroz to vrijeme držali su nam politički komesari politička predavanja i vršili s nama vojničke vježbe ("zanimanje") sve tobože radi toga, što će nas unovačiti u titovske jedinice. Medjutim, jedne noći, pobjeglo je nekoliko stotina Ijudi, najviše ličkih ustaša, iz logora te odnijeli sobom čak i kuhinju i rezerve kukuruzova griza tako da slijedečeg jutra nismo imali što jesti niti u čemu spremati jelo. Isti dan taj je logor bio ispražnjen i nama bilo rečeno, da ćemo biti premješteni u Zagreb. Medjutim, nas su doduše doveli u Zagreb, ali i odmah dalje produžili za Srbiju, što su nam i sprovodnici rekli, pa smo se bili uznemirili i zabrinuli. Zbog toga smo bježali, gdje je tko mogao, jer smo i onako bili u otvorenim vagonima. Tako sam ja te noći pobjegao u Okučanima. Jedan moj bivši ratni drug iz hrvatske vojske, nekad iz VI. Divizije generala Metikoša, a sada partizanski šofer, krišom me prebacio do Zalužana kod Banja Luke.

Preskačem ovdje vrlo zanimljive i dirljive epizode mojeg skrivanja u Banja Luci. Iza 15 dana bio sam uhapšen, izdajom svog sumještanina i konfidenta UDBE, Azisa Midžića. Doveden sam 23. srpnja 1945. u tzv. Crnu kuću, okružni zatvor u Banja Luci.

Ispuštajući doživljaje po zatvorima i na sudu pripominjem samo da sam 26. siječnja 1946. došao u okružni zatvor OZNE na ponovno ispitivanje. Tu se dogadja stvar, koju želim svakako ispričati i dati je do znanja širokoj javnosti.

Dana 13• ožujka 1946. u našu podrumsku sobu br. 1, u kojoj je bilo osim mene još 13 muškaraca, najviše seljaka iz okolice Bihaća, oko jedan sat poslije podne bila je ubačena od straže jedna časna sestra u redovničkom odijelu s crvenim pasom oko sebe (dakle iz Družbe Sestara Predragocjene Krvi). Bila je sva u suzama, strašno prepadnuta i stajala je bez riječi sa sklopljenim rukama odmah kraj ulaza. Mi smo ostali zaprepašteni, videći medju nama ženu, što više, časnu sestru. Jasno nam je, da će ona stanovati

s nama, a mi znamo, da čak sve svoje tjelesne nužde moramd obavljati u kiblu sobe, jedan pred drugim. Pristupio sam toj jadnoj ženi, predstavio se i rekao: "Ja sam Hasan Selimović iz Bihaća. Molim Vas, sestro, ne možete tu stajati. Vi ste u zatvoru. Prema tome, izvolite sjesti na "palaču" (neke vrste podija za spavanje). Sestro, nemojte plakati i ništa se ne bojte. Sudbina je takova i moramo trpjeti". Ona se malo ohrabrila i progovorila, ali je toliko bila izvan sebe, da ruke nije spustila, nego ih je i dalje držala sklopljene na prsima. Rekla nam je, da je ona Mara Jelić, kći Ivana Jelića iz Žegara, redovničkim imenom Majela, te da je jučer uhapšena navodno što je slala u šumu, u Plješevicu, bojniku Idrizu Deliću i bivšem učitelju sanitarski i kancelarijski materijal te pisaći stroj. S njom je uhapšeno još tri časne sestre te tri ili četiri čovjeka, svi iz Žegara, medju kojima i cipelar Andrija Konjević.

Sestra Majela nije donijela sobom apsolutno nikakovih stvari ni za presvlaku ni za prenoćivanja. Ja sam joj rasporio svoje tvz. šiljte (dušek), koje mi je majka bila poslala, te sam joj polovicu kao i jednu od svoje dvije deke dao. Svi smo zajednički spavali na istom podiju od dasaka pun mjesec i pol dana i to tako, da sam ja bio neposredno do časne sestre, pa onda Andrija Konjević i ostali. Susretali smo je s najvećim poštovanjem kao svoju rodjenu sestru ili majku. Zamolio sam ljude, te smo jednom dekom ogradili kiblu za obavljanje nužde, dakle toliko skriveno, koliko je uopće moguće. Uza sve to je časnoj sestri moralo biti strašno pri duši, jer je više dana plakala i odbijala da primi bilo kakovu hranu. Moram istaći, da je ponašanje tih naših utamničenika, čestitih hrvatskih seljaka muslimanske i katoličke vjere, bilo dirljivo i dostojno svakog poštivanja.

Za gornji dogadjaj mogu posvjedočiti svi stanovnici naše sobe, koji su i danas živi, a znam ih i po imenu, jer su moji sumještani. Spominjem ih nekolicinu: Ramo Amidžić, seljak iz Pokoja, sudjen na 16 godina, sada kod svoje kuće u selu, Rasim Čavkić, seljak iz Cavkića, b. seoski muktar, kasnije sudjen na 10 godina, Mehmed Kulenović, trgovac iz Kulen-Vakufa, sudjen 8 godina, sada u Derventi, Andrija Konjević, obućarski radnik iz Žegara, sada u obućarskoj zadruzi u Bihaću; Maso Mijanović, seljak iz Pokoja, sada u Pokoju, sudjen na 12 godina; Hasan Ljubijankić, za vrijeme rata načelnik u Buzimu, sudjen 10 godina, danas u Bos. Novom, te brat mu Husein Ljubijankić, trgovac, sada u Bos. Novom, nije osudjivan.

Jednaku sudbinu doživjele su druge časne sestre u susjednim sobama medju zatvorenicima. Komunisti su ih radi svojih prljavih računa i namjera kao i radi javne sramote bili stavili medju same muškarce, a ne barem njih sve četiri zajedno, tobože zato, što za vrijeme istrage nisu smjele biti zajedno u istoj sobi, kao da nije bilo soba odredjenih za same žene. Mi osudjeni i svi gradjani Bihaća, koji su za to divljaštvo doznali, najoštrije smo osudili ovo

komunističko zvijerstvo i nepoštivanje ženske časti.

Sestra Majela i ostale sestre bile su kasnije sudjene i odvedene na izdržavanje kazne u Stolac. Ja je nisam vidio sve do siječnja 1961., kada sam nakon puštanja iz zatvora pohodio S. Majelu, danas učiteljicu u njezinom rodnom mjestu Žegaru. Tom zgodom mi se je najsrdačnije zahvalila na bratskom i viteškom ponašanju za vrijeme onih strašnih dana u zatvoru.

Gornji iskaz pripravan sam pred svakim zakonitim forumom potvrditi prisegom, jer sadržaje čistu istinu.

Hasan Selimović

Zapisničar: Krunoslav Draganović Rim, 25.
travnja 1961.

Dokument XXVIII.

Ja sam iz Zagreba krenuo u ponedjeljak 7. V. o.g. u 20,30 sa oružništvom i to pješke u pravcu Krapina-Krašić-prelaz u Austriju. Od prilike u subotu 12. V. stigao sam sa cijelom postrojbom pred Dravograd. Tu su započeli pregovori o predaji naše vojske partizanima. Pregovore s naše strane, koliko je meni poznato, vodio je general Herenčić a kasnije je sudjelovao i pukovnik Sudar. Raspoloženje vojske je bilo borbeno i mi smo mogli dati uspješan otpor. Predaja naše vojske ovako kako je izvršena bila je stoga suvišna i na prevaru iznudjena, odnosno počivali su ti pregovori na krivim pretpostavkama i informacijama. Drugi dan tih pregovora saopćio je Sudar nama častnicima da vojnicima preporučimo da u vojnim manjim formacijama idemo u šume, kako bi stupili makar i kroz borbu u kontakt sa engleskim jedinicama, koje da nadiru u ovaj kraj. Inače da nam samo preostaje, da se partizanima razoružamo i da nas oni zarobe. U to je već većina naših jedinica prešla Dravograd u pravcu Zapada nakon borbe sa partizanima, koja je uspješno završena za nas. U vjerovanju, da su prave naše jedinice već u kontaktu sa Englezima a naša da je vlada u Klagenfurtu zajedno sa Poglavnikom, pošli smo i mi put Zapada ne znajući o tome, da su prve naše postrojbe već od partizana razoružane i da smo mi zapravo prevareni.

U utorak ili srijedu (15-16/V) od prilike 15 km od Dravograda počeli smo i mi da odlažemo oružje. Raspoloženje medju vojnicima i častnicima bilo je očajno; kod mnogih sam konstatirao da od sramote plaču, a nekim malobrojnim je uspjelo da pod oružjem uteku i za njihovu daljnju sudbinu više nisam ništa saznao. Da je koji častnik imao više sabranosti i inicijative mogao je znatno Ijudstvo da dobro povede, no najgore je u stvari bilo, da su zapovjednici i viši častnici ustanovivši prevaru bili sasvim izgubili glave.

Čim su jedinice odložile oružje, odmah je započela pljačka kako od partizanskih vojnika, koji su nas pratili tako i od partizanskih posada na putu, kojim su nas vodili. Pljačkalo se je i otimalo sve, počevši od prtljage, koju su pojedinci nosili pa da obuće. Džepovi su pretraživani i sve je oduzimano. Uputili su nas u Dravograd, gdje su nas okupljali. U Dravogradu je izdat nalog, da svi častnici izadju i tako isto zrakoplovci i protuzrakoplovci. Ovi su svi upućeni u pravcu Maribora. Napominjem, da je ostalo dosta častnika, koji nisu pošli u Maribor, jer su već bili toliko opljačkani, odore im izmjenjane, da ih nitko nije ni smatrao više častnicima, a oni sami u svoj toj predslutnji nisu se javili, nego su ostali sa svojim vojnicima, tako sam ostao i ja. Oni, naime, koji su upućeni u Maribor nikada se više nisu pojavili ni u jednom sabiralištu zarobljenika pa opravdano držim, da su putem svi poubijani, što sam kasnije i doznao od onih, koji su iz te grupe uspjeli da pobjegnu.

Od Dravograda upućeni smo prema Celju prvih 10 km bez pratnje, koja je usput došla i tobože nas vodila. Ova pratnja kao i usputne posade nastavili su pljačku nad nama. Nakon dan i pol puta stigli smo u Celje i prošli smo kroz grad u trčećem koraku. Hrane nam nije (niko) davao. Usput su nas i tukli a ako bi tko izostao, jer mnogi su već bili bosi, toga bi pratnja odmah na licu mjesta ubila. Isto tako nije bilo dozvoljeno usput piti vode. Na nekoliko sam mjesta vidio pred česmama i bunarima ubijene vojnike, još sa čuturama u ruci, jer su pošli po vodu i tu bili ustrijeljeni. Nekima je još krv tekla iz zatiljka. Na tome putu na moje oči ubijen je nadporučnik Maras, u kojeg je jedan Srbijanac (što po načinu govora zaključujem) ispalio cijeli šanžer.

Iz Celja smo krenuli u pravcu Zidanog Mosta; taj put smo prevalili bez i najmanjeg odmora. Išli smo cijelu noć. Nastavili smo u pravcu Brežica. Tu smo se kratko odmorili i oko pola noći nastavili prema Samoboru. U Brežicama su odveli neke ljude u nepoznatom pravcu, ali za njihovu sudbinu više nisam ništa saznao i držim da su pobijeni. U cjelosti cijenim, da je iz Dravograda moglo ovim putem krenuti oko 35.000 ljudi. Ovo cijenim po dubini kolone i gustoči redova. U Samoboru smo se zadržali dan i noć na livadama. Tu su odvojili gradjane, žene i djecu, koje su odveli u neke posebne logore, a nas vojnike sredjivali su po vojnim okruzima. Nas su uputili cestom prema Zagrebu i nakon circa 10 km pješačenja opet vratili na staro mjesto. Još uvijek ne dobivamo nikakve hrane. Po gdjetko ima još koju konzervu ili kocku šečera i tako se održava. Naš izgled te opća kondicija postaje sve očajnija. U Samoboru su izdvojena neka mladja godišta, jer da idu navodno u vojsku; što je s njima bilo ne znam.

Iz Samobora odredjeni smo u Vel. Goricu. Tu smo smješteni u jedan otvoreni tor, ogradjen žicom. Bilo je mjesta za circa 2.000 ljudi, ali je cijela kolona od sada circa 30.000 ljudi silom utjerana u taj tor, tako da su ljudi morali stajati, jer nije bilo mjesta ni da se sjedne a kamoli za ležaj. Utjerani smo kroz jedan špalir partizana, koji su nas toljagama gonili. Tu smo tako stojeći prenoćili. Tu su nam trebali da dadnu oko 5 dkg kruha i šalicu čorbe. Većina nas tu hranu nije primila, jer je tokom dijeljenja izdan nalog da se prekine i spremi za pokret. Krenuli smo prema Sisku. Kako je bila užasna žega, tražili su mnogi usput vode, no te je partizanska pratnjft ubijala kao zvijeri.

U Sisku mi je uspjelo, da pobjegnem iz kolone. Neke žene su me iz samilosti primile, no kako me je netko vidio, uspio sam tek da se operem i malo odmorim i odmah sam po organima OZN-e odredjen u zatvor, gdje sam ostao 3 dana i opet vračen u logor. Tu sam zatekao i oko 2.500 zarobljenika Talijana i Nijemaca, medju kojima je bio i jedan njemački general. U Sisku sam imao priliku da vidim i ambulantu, u kojoj su pored bolesnika ležala i tri mrtvaca, koje nitko nije odnosio. Tu se je pojavio i pjegavi tifus. Tu je narod od sebe donosio hranu zarobljenicima, no straža ih je batinom odgonila. Iz Siska su odvodili prema vojnim okruzima razne kolone za Srijem, a jedna je od tih, kako sam naknadno saznao, dospjela i do Makedonije. U Sisku su izdvojeni domobrani i civili i novopozvani civili iz kotareva Sisak i Samobor, s kojima sam ja upućen u Karlovac. Kako su nas sada smatrali već pripadnicima IIL jugoslavenske armije, pritisak je na tome putu nešto popustio. Dobili smo i hranu, ali od naroda, koji ju je dragovoljno davao a da pratnja to nije kao dosad branila.

U Karlovcu izdvojena su godišta 1914-1928 a ostali kao i bolesnici, gdje sam i ja bio napose. Nas su poslali u logor u Lukšiću, gdje su nas opet tretirali kao roblje. Tu smo zatekli i pripadnika njem. Princ Eugen divizije kao i nekoliko stotina njemačkih časnika, koje su Englezi izručili partizanima, jer su ih u Trstu zarobili. Ovdje su izdvojeni svi častnici, te smo tako zajedno sa njemačkim časnicima i osam talijanskih časnika opet vraćeni u Sisak. Taj put iz Siska bio mi je najteži i tom sam prilikom doživio najteža divljaštva. Pratnja i komesar bili su Srbi iz tih krajeva. Njemački častnici imali su sa sobom još nešto robe, koju su im pratnja i narod tih krajeva, sve prijatelji i rodbina članova pratnje, na najbestidniji način pootimali. Noću bi oboružani kolcima došli u naše prenočište i nas mlatili i sve oduzimali. Tom prilikom je dotučeno nekoliko njemačkih častnika. Mnogi su izranjavani tako da su ih njihovi drugovi na šatorskim krilima sutradan morali da nose. Kola za ranjenike nam nisu dali osim u dva maha po četvrt sata. Put je trajao do 6iska dva dana i tri noći. Odmor su nam, davali češće, ali izgleda mi,

samo u tu svrhu da nas prilikom tih odmora srpsko stanovništvo okolnih sela (Vojnić, Vrgin Most) što bolje može da opljačka. Jedan talijanski častnik bio je mlaćen kolcem debelim sigurno 10 cm i morao je da viče: "Živio Tito i dobro partizani". Silili su nas da pjevamo, podrugivačke pjesme. Na putu izmedju Gore i Petrinje, gdje je većina hrvatskog stanovništva, htjelo nam je stanovništvo da donese hrane, ali ih je pratnja batinom odgurnila, govorila im "niste nama - tj. partizanima - htjeli da donosite". Medju našim častnicima ove skupine bila je većina onih, koji su odbili partizanske pozive u vojsku. U Sisku smo ostali 3 dana i tu smo zatekli nešto Čeha, koji su služili u njem. vojsci, Francuza i Vlasovljevih Rusa. Hranu smo dobivali dva puta dnevno.

Iz Siska smo upućeni u Bos. Dubicu. Način obhodjenja prema nama bio je kao i dosad. Zatim u Staru Gradišku, gdje smo prenoćili, a sutradan nas je narod okolnih hrv. sela obilno nahranio. Preko Okučana upućeni smo u Novsku, gdje smo u logoru prenoćili. I tu nas je posada tukla. Napominjem, da smo u ovome prenoćištu osjetili, kako pod nama zemlja popušta. Rečeno nam je, da smo smješteni nad nekim zatrpanim jamama, u koje su bili bacani pobijeni ljudi. Iz Novske upućeni smo u Novu Gradišku. Tu smo već primili nešto bolju hranu, tj. nešto zamašćen grah. No, ovaj put prevaljen je pješice. Od Gradiške smo prvi put transportirani vlakom do Osijeka. Tu smo zatekli nekoliko tisuća hrvatske vojske, i medju njima oko 130 častnika. Narod je tu, van oko logora, nastojao da nam ostavi nešto hrane, iako im je straža to branila tukući ih. Tu smo dobili nešto neslane hrane. Unutar samog logora nastavljala se pljačka nad nama, ukoliko je još šta bilo da se opljačka. U Osijeku sam vidio, gdje straža brani časnim sestrama donošenje hrane iznemoglima.

Iz Osijeka smo vlakom otpremljeni u Mitrovicu i to samo hrvatski častnici i dočastnici. Odavle smo poslati u Indjiju navodno zato, da nas tamo novodoseljeni Srbi iz istočne Bosne pregledaju, da vide ima li tko, da ga oni poznaju. Nisu nikoga prepoznali ali neke su mlatili, jer da su ih tobože prepoznali. Uz put je već počela da hara dizenterija. Nisu nam stoga u Indjiji dali vršiti nuždu dalje od mjesta spavanja. Iz Indjije smo vlakom došli do Petrovaradina, gdje smo zatekli oko 2.000 hrvatskih častnika te nešto njemačkih i talijanskih. Tu sam zatekao i nekoliko poznatih častnika, koji su drugim putem ovamo stigli, ali sam po njihovom pričanju vidio, da su odprilike doživjeli iste grozote i ista masovna ubijanja kao i ja. Tu smo ostali 12 dana te smo se uputili opet pješke dalje. U Petrovaradinu sam vidio mnogo žena i majki traže svoje pripadnike i doživio nečuvene surovosti partizana sa tim ženama, koje su ne samo psovali nego i ćuškali i tukli. Pješke smo došli do Bačkog Jarka. Ubačeni u otvorene vagone pod kišom otpremljeni smo u Vršac, gdje smo bili smješteni nas oko 2.000 hrvatskih častnika u jedan napušteni avionski hangar.

Objavili su nam, da ćemo dobivati puni partizanski obrok hrane, ali kako nije bilo vode, nismo dobivali snage od toga, nego obično ili samo ručak ili samo večeru. Dnevno su tu pristizale kao u neko glavno sabiralište skupine častnika iz raznih krajeva. U Vršcu su bili u drugom logoru i naši dočastnici. Pričali su nam, da ih vode na rad kod Rusa, gdje ih Rusi mlate. Vode ni za piće nije bilo dosta a kamoli za pranje. Tu je odvojeno oko 80 domobrana i oko 100 ustaških častnika i zadržani a mi ostali poslani smo u Korilj kod Smedereva. Ustaški su mi častnici pričali, da su se oni spasili sakrivši se kao obični vojnici a bili su svjedoci masovnog ubijanja u Mariboru i pokazali su mi tragove na rukama, kako su bili vezani žicom. Tu je bilo i častnika, koji su iz Villacha po Englezima upućeni u Udine, ali su ih partizani na trećoj postaji primili i odveli u Št. Vid, gdje su odvojili aktivne domobrane i ustaške častnike od pričuvnih. Pričuvni su se spasili i dospjeli ovamo, dok su aktivni noću odvodjeni kamionima i više im ni traga ni glasa.

Napominjem, da su od nas častnika neki, koji su bili odlikovani bili odvodjeni i odmah likvidirani. U Kovinu smo bili oko 25 dana. Hrana je bila pristojna i tu je stigla komisija, koja je trebala da ispita našu prošlost, pa da eventualno neke uvrsti u njihovu vojsku ili kao vojnike ili po strukama pod nazorom da vide, da li smo se popravili i da pokazujemo volju za njihovu stvar. Komisija je vršila preslušavanja, ali je u toku toga rada došao kurir sa nalogom da se rad obustavi, jer da je izašla amnestija. Dan prije toga odvojeno je 40 častnika i pod jakom pratnjom poslati u Vršac. Sada su započela odpuštanja, ali tako da su zadržali častnike od bojnika na više, glavnostožerne i sudske častnike, sudce i ako nisu bili u vojnosudskoj vlasti, potočnike i još neke, koje su smatrali sumnjivim. Pušteni su dobili nalog da idu svojim kućama, gdje da će odgovarati za eventualne civilne krivnje. Čuo sam da su zadržani kasnije odpremljeni u Beograd. Doznao sam, da su mnogi, koji su kućama odpušteni sa nalogom da se jave ponovno od OZN-e uhapšeni. Čuo sam da kod partizanskih jedinica, koje su primile bivše hrv. vojnike isti u noći jednostavno nestanu.

Napominjem, da su 2 svećenika Zagodar i Eterović[12], koji su s nama bili, mlaćeni za to jer su svećenici, osim što su kao i svi ostali dobivali batine. Putem smo svugdje osjetili, da li prolazimo kroz koje srpsko naselje po osobnoj surovosti i zloradosti nad našim patnjama. Izrabljivali su našu nuždu da nam izmame i zadnji predmet od vrijednosti. Meni je npr. jedna srpska seljanka za komadić kruha uzela jedinu košulju. Uzimali su cipele,

12 Poštovani Jerko Eterović preživio je ovaj "marš smrti", ali od posljedica muka kasnije je dosta mlad umro u franjevačkom samostanu Gospe Lurdske u Zagrebu. Pisac dokumenta LVIII. jest fra Jerkin rodjeni brat. Njegov brat je dr. Mirko Eterović kojemu beogradska čaršija i njezini podupiratelji ne daju mira ni na pragu trećega tisućljeća kao da im je žao što nije i on završio kao žrtva "marševa smrti". (urednici)

veleći, da nam i onako ne trebaju, misleči pri tome i izražavajuči se kao da ćemo i onako biti pobijeni. Pratnji su govorili "vodite li ih to u Belu Crkvu ili u 13• bataljon", a to znači likvidiranje. Naprotiv, prolazeći kroz hrv. sela, znala su pojedina sela nahraniti kolone od možda i 10.000 Ijudi i pored toga što bi pratnja to branila - čak su i malu djecu pomagali donoseči vode i sličnim uslugama.

Sead Zubčević

Rim, 20. IX. 1945.

Dokument XXIX.

Za vrijeme rata 1941.-1945. ja sam bio civilni državljanin Države Hrvatske. Kao civil napustio sam Zagreb 7. svibnja, namjeravajuči skloniti se u Austriju. Nalazio sam se u koloni od oko 20.000 vojnih i civilnih izbjeglica.

Stigli smo do Dravograda, gdje smo napadima partizana bili odsječeni od glavnine hrvatske vojske. U našoj koloni bilo je deset kamiona ranjenika koje vojnici nisu htjeli ostaviti na milost ili nemilost partizana. Da je ovo bilo učinjeno, vojnički dio naše skupine vjerojatno bi se bio probio naprijed, premda su bugarske trupe došle u pomoć Titovih vojnika.

Taj i takav rasplet bio je stvarno dokazom našega neuspjeha. Ja ne mogu reći, da su naši viši časnici pokazali dovoljno prisutnosti duha u toj nesreći koja je zadesila naš narod, ali oni se ipak ne bi nipošto predali Titovim jugoslavenskim ili srpskim i slovenskim partizanima. No, naši časnici su mislili da će moći pregovarati s Bugarima jer oni njih nisu smatrali pravim komunistima. Godine 1945. Bugari su učinili jednostavno ono što su neki Hrvati željeli da naš narod kao cjelina učini 1918., tj. prijeći na stranu pobjednika da izbjegnu kazne što su se za vrijeme rata našli na strani gubitnika.

Nakon razgovora s Bugarima naši časnici nam rekoše da nam preostaju tri izbora. Mogli bismo se vratiti svojim kućama i na povratku okušati sudbinu pod kontrolom partizana. Mogli bismo se razbjeći po šumama te odatle započeti gerilski rat protiv Titovom režimu ili pokušati u inozemstvu kao pojedinci ili u omanjim skupinama, raspršivši se slobodnim svijetom. Treći izbor je bio predati se Bugarima koji obećaše da će s nama postupati kao s ratnim zarobljenicima koji su zaštičeni medjunarodnim zakonima. U posljednjem slučaju, Bugari bi nas sproveli do Maribora i isporučili nas u

sigurnost u ruke redovno uspostavljene vlasti novoga režima. Na taj način partizani, koji bi možda zahtjevali osvetu nad nama, ne bi imali mogućnosti to činiti. Izgleda, da su naši časnici mislili da ćemo iz Maribora vlakom biti prevezeni svojim kućama u Hrvatskoj. Naravno, tu bismo bili ispitivani da se pronadje da li smo počinili ratne zločine, tj, jesmo li u prošle četiri godine ubili kojega partizana ili komunističkoga simpatizera.

Većina nas odlučili smo se predati Bugarima. Ova odluka je bila glupa, jer nakon što smo odložili oružje, slovenski i drugi partizani neprestano su po nama pucali i prije nego su nas Bugari preuzeli, ubili su oko 2.000 razoružanih vojnika i civila. Sedam kamiona ranjenika, prevezenih iz Zagreba, bili su u tome broju žrtava.

Predaja se desila 11. ili 12. svibnja. Naši bugarski stražari postrojili su nas u kolonu i otpremili nas pješice prema Maribora. Omanje skupine bugarskih vojnika bili su nam dodijeljeni za pratioce a po jedan viši ili niži bugarski časnik bi smješten u svaki od tri kamiona preživjelih ranjenika. Oni su tako štitili ove bespomoćne invalide od daljnih napada Titovaca koji su iz minute u minutu postajali hrabriji, saznavši da su njihovi saveznici za njih pobijedili ovaj rat.

Budući da smo još bili pod utiskom da ćemo iz Maribora biti poslani svojim kućama te da ćemo putem lako pobjeći, ako vidimo da nas prilike u domovini sile na takvu akciju, promašili smo priliku izbjeći budnim očima naših bugarskih stražara. Oni nisu imali ništa protiv Hrvata i vjerovatno bi nas pustili pobjeći, da smo se na to bili odlučili. No, mi smo sada bili bez oružja i nismo poznavali slovenske krajeve, ali znali smo da smo prolazili kroz slovenska sela koja su se pridružila Titovim partizanima. Kao što obično biva s novacima bilo koje ideologije, ti su se Slovenci natjecali jedni s drugima u očitovanju svojih marksističkih uvjerenja pa je zato naš bijeg u tim prilikama bio nesiguran.

Od Dravograda Bugari su nas pratili oko 40 km. Onda nas je preuzela jedna velika skupina dobro naoružanih jugoslavenskih partizana. Od toga časa nadalje, naš "marš" je bio ubrzan. To znači, da smo morali ići naprijed velikom brzinom a svakih desetak kilometara donošen nam je bio predah od 5 minuta. Partizani su poubijali sve one koji nisu trčali tim tempom.

Kada je glavnina naše kolone stigla u Maribor, bili smo smješteni u dvorište jedne velike vojarne; tu je nekoć bila austro-ugarska časnička škola. Cim smo ušli u to dvorište, jedan veliki broj partizanskih vojnika dodjoše medju nas da ispituju i identificiraju pojedine zarobljenike. Tim procedurama oni odvojiše ustaše od domobrana. Buduća da sam ja imao domobransku iskaznicu, prošao sam kao časnik te grane Hrvatskih Oružanih Snaga. Tako sam postupio, jer sam vidio, da su svi vojnici u ustaškim odorama ili koji su

od partizana bili identificirani kao ustaše bili odvedeni iz logora i predpostavlja se da su ubijeni. Tokom prvoga dana i prve noći koje smo proveli u Mariboru, 10.000 ljudi tako su nestali. Sami partizani su se hvalisali time što su oni počinili. Govorili su: "Bolje je činiti tako jer će vas sada biti manje i lakše ćete dalje putovati!"

Te žrtve su nadomještene novim kolonama zarobljenika koje su pristizale u Maribor. Moram spomenuti da su stražari nagovorili jednoga 13godišnjeg dječaka da pred našim očima tu u dvorištu automatskim samokresom ustrijeli 100 zarobljenika. Očito, taj zločin je išao za tim da nam ulije strah u kosti.

Izmedju ubijanja, partizani su od nas pljačkali sve što smo još imali. Svojim očima sam vidio kako stražari sijeku prste nekih zarobljenika, čiji su vjenčani ili školski prsteni bili pretijesni za normalnu pljačku.

Nakon drugoga dana našega boravka u Mariboru, 20.000 nas bili smo tjerani pješice prema Zagrebu. Sve od dana predaje nismo primili nikakve hrane ni pića, ali na sreću neki su zarobljenici imali konzerve ili paketiće hrane i to su pojeli prije nego su ih stražari opljačkali. Oni koji nisu imali tih zaliha te općenito slabunjaviji zarobljenici nisu mogli izdržati taj "marš" i bili su ubijeni čim bi se putem zaustavili ili na zemlju pali. Naši partizanski sprovoditelji ubijali su iz športa kao da su pripadali skupini lovaca na vjeverice ili zečeve. Nekada bi upitali zarobljenike da li ih "marš" izmara. Ako je odgovor glasio "da", odmah bi ih ubijali na licu mjesta. Predpostavljam, da su stražari mislili da oni tako olakšavaju patnje zarobljenika. Moram takodjer istaći da svako jutro, kada smo napustili područje gdje smo proveli noć, iza sebe smo ostavljali po stotinu mrtvih zarobljenika koje su partizani prijašnje noći poubijali.

Prije nego smo stigli u Zagreb, stražari su doznali da se sažaljujuće pučanstvo nije obaziralo na nikakve prijetnje i drugim linijama uzduž ulica mnoštvo puka je nastojalo učiniti sve što je bilo moguće da zarobljenicima pruže pomoć. Da se izbjegnu takve demonstracije, naša kolona je bila zaustavljena i onda sprovedena oko grada.

Četvrtoga dana nakon odlaska iz Maribora stigli smo u Dugo Selo. Ovdje nam je dano malo hrane - prvi put nakon naše predaje pred puna dva tjedna. Ono što smo primili bila je neka gusta kaša koja nije bila dovoljna ni za jednu trećinu nas zarobljenika. Možda je taj nedostatak bio za naše dobro jer su mnogi, koji su pojeli tu kašu, oboljeli od dizenterije. Kad smo iz Dugoga Sela nastavili svoj put prema Bjelovaru, to trpljenje je neke zarobljenike još više oslabilo i prouzročilo im da iznemognu još brže nego bi im se to inače desilo. Naravno, oni su bili likvidirani čim su iza nas izostali. Na taj isti način nestalo je 200 časnika koji biše odvedeni u šumu kada smo se približavali Bjelovaru.

Medjutim, na ovome dijelu našega puta naše patnje bile su ponešto ublažene jer su nam junačke hrvatske seljakinje uzduž ceste pružale pomoć, dajući nam košare kruha, sira, slanine i velike čaše toploga mlijeka. One su ovo uporno činile usprkos prijetnjama partizana da će ih sve ubiti.

U Bjelovaru smo bili smješteni u dvorište Redarstvene škole. Po prvi put u dva tjedna ovdje su nam dali kruha. Slijedećega dana, nakon što smo tu stigli, dano nam je malo tople hrane, ali i to malo, bilo je dovoljno za naše smanjene želuce. Nakon toga obroka, započeše "saslušanja". Svi oni, koji su imali domobranske iskaznice, bili su odvedeni od onih koji su bili bez njih. Zarobljenici bez ikakvih iskaznica bili su opet ispitivani pa im je bilo rečeno da ćemo od njih biti ustrijeljeni jer se sumnja da su oni ustaše ili inače "ratni zločinci". Oni zarobljenici koji tu nisu bili likvidirani produžili su svoj "marš" prema Požegi. Neki od njih su mi kasnije pisali da su u tome gradu uvelike trpjeli od gladi i bolesti.

Skupina od nas 350 zarobljenika, koji smo imali domobranske iskaznice, bili smo postrojeni u Radni bataljon te nam je bila dodijeljena dužnost popravljanja oštećenih zgrada u Bjelovaru. Dan poslije nego nas je zapala ova dužnost, stigla je jedna nova kolona zarobljenika koja je brojila oko 10.000. Medju ovim zarobljenicima bilo je oko 700 njemačkih časnika i vojnika. Nakon još jednoga dana u Bjelovaru mi smo s rada na zgradama bili pridruženi toj novoj koloni i prošli smo kroz Viroviticu, Podravsku Slatinu i kroz druga mjesta. U Podravskoj Slatini jedan crnogorski major održao nam je govor i zamolio da istupe svi oni koji dobro pjevaju. Neki zaglupljeni jadnici, misleći da će partizani organizirati jedan zbor poput onih koji su na ovim područjima toliko popularni, žurno su poslušali Crnogorčew molbu. Kada su se oni predstavili kao dobri pjevači, taj major je trijumfalno povikao: "Dodjite ovamo i pjevajte zadnji put!". Svojim vojnicima on je zapovjedio da na stranu izvedu te patetične "ptice pjevice" i tu su ih smjesta postrijeljali. Novodošljaci, s kojima smo mi stariji zarobljenici "marširali", nama rekoše da su se partizani, prije nego je ta kolona stigla u Bjelovar, služili sličnim trikovima i na taj način su decimirali njihovu kolonu.

Iz Podravske Slatine smo otišli kroz Papuk i sišli s njega na drugoj strani i tu smo proveli noć kod jednoga uzletišta. Tu u blizini ima priličan broj srpskih sela. Partizanski stražari su nas prisilili da tu polegnemo na zemlju, dok su srpski seljaci pljačkali naše pokrivače, cipele, košulje i sve drugo što naši prijašnji stražari nisu smatrali upotrebivim. Zbog ove nove pljačke većina nas ostali smo praktički goli i u ovome stanju smo stigli u Sisak.

U Sisku smo ostali sedam dana, gdje smo svaki dan primili po jedan komadić kukuruznog kruha i po jednu žlicu kukuruznog brašna. Budući da

nismo imali nikakvog lonca u kojem bi to skuhali, mi smo to brašno pržili ili samo onako ga pojeli. Naši partizanski stražari nisu nam davali tople hrane, ali hrvatsko pučanstvo davalo nam je sve ono što su nam mogli dati. No, to nisu mogli zadugo činiti jer su ih partizani zlostavljali a mnoge i pozatvarali zbog njihove velikodušnosti prema nama.

Iz Siska smo kroz Frušku Goru otputovali za Petrovaradin. Na ovom putu smo bili strašno zlostavljani od srpskog pučanstva koje je živjelo u ovome dijelu Hrvatske. Naši predji nisu nikada smjeli dozvoliti njihovim da tu nadju utočište u danima turskih osvajanja. Srbi su na nas bacali opeke i kamenje i tukli nas bilo čime što im je došlo pod ruke.

Kad smo došli u Petrovaradin, mnogi zarobljenici su pomrli od tifusa. U ovome tifusom zaraženom logoru ostao sam 14 dana. U to vrijeme uzimali su se osobni i službeni podatci o našoj prošlosti. Jedan takav dokument o naše prošle četiri godine poslan je na urede OZNE u našim rodnim mjestima. Drugi dokument je poslan u mjesto ili mjesta gdje su pojedini zarobljenici bili aktivni za vrijeme rata. Izdata je takodjer posebna zapovijed da se prijave svi prikriveni ustaški časnici i vojnici. Svakako tko je kasnije otkriven kao ustaša morao je životom platiti što je prikrivao da je bio pripadnik te zaklete protukomunističke organizacije. Unatoč svemu onome što se je ustašama desilo nakon predaje, 160 zatvorenika je istupilo i izjasnilo se da su oni bili pripadnici toga pokreta i glavnoga neprijatelja komunizma. Na naše iznenadjenje, oni nisu bili likvidirani nego su ostali s nama preostalima u koloni, ali morali su vršiti sve poslove oko logora.

U Petrovaradinu trebali smo dnevno primati hranu, ali u komisarijatu uvijek je nešto bilo u neredu. Jednoga dana nije bilo hrane a slijedećeg dana bilo je hrane, ali nije bilo vode. Bili smo sretni, primajući svaki dan po jedan topli obrok. Petrovaradinski svećenici su nam pomagali, šaljući nam voća i povrća. Partizanski stražari nisu ih ometali, ali budno su pazili da s hranom ne budu prokrijumčarene poruke ili pisma.

Poslije dva tjedna bili smo podijeljeni u dvije skupine. U jednoj skupini bilo je 1.200 zarobljenika, od kojih 200 su bili časnici Hrvatske vojske. Ja sam bio uključen u drugu skupinu od 1.960 zarobljenika. Medju ovima je bilo 160 ustaša a ostali su bili stvarni ili prikriveni domobrani, medju kojima sam i ja bio. Dakle, na životu nas je ostalo još 3.160 od ukupnih 8.500 na dan napuštanja Bjelovara. Budući da je bijeg, poslije nego smo otišli iz toga grada, bio skoro nemoguć dijelom radi fizičke iznemoglosti zarobljenika i dijelom radi budnosti dobro naoružanih partizana, više od 5.000 iz početne kolone bili su poubijani ili pomrli od gladi, žedji i drugih uzroka.

Moja skupina je otišla iz Petrovaradina u Vršac, gdje su ustaše bili odvojeni od domobrana. Ovi posljednji bili su smješteni u hangarima koji

su bili vlasništvo Hrvatskih Zračnih Snaga. Rečeno mi je, da je u Vršcu postojao još jedan logor, osim onoga gdje su zatočenici bili isključivo niži časnici. U svakome logoru bilo je oko 1.000 zarobljenika. Neke domobrane zapala je dužnost ići na radove u blizini. Oni su primali bolju hranu od one što je bila davana ostalima, ali i ta njihova racija bila je za polovinu manja od racije za stražare. Mi koji nismo bili poslani na rad provodili smo život onako kao i u Petrovaradinu. I u Vršcu smo rnnogo trpjeli zbog nestašice vode. Svaki dan ujutro smo primali pola litre vode iz obližnjih bunara i to smo držali u malim posudama.

Naš boravak u Vršcu trajao je oko dvadeset dana a onda svi domobrani su bili poslani u Kovin. Medju nama je bilo i šest ustaša kojima je bilo uspjelo sakriti svoj identitet. Stotinu i šezdeset drugih identificiranih ustaša ostali su iza nas u Vršcu, ali ja više ne znam o njihovoj sudbini.

U Kovinu srno primali dobru hranu, ali mi smo tako dugo gladovali da su nam normalni obroci pravili smetnje sa probavom. U Kovinu smo ostali do 8. kolovoza, kada smo Titovorn amnestijom pušteni na slobodu. Dok smo bili u Kovinu, stigli su o nekim zatvorenicima iz raznih okruga, gdje su na OZNU bili poslani njihovi podatci, opisi njihove prošlosti. Mnogi od tih bili su navodno poslani natrag u Vršac. Velim "navodno" jer znadem za skupinu koja je u Vršac otišla a tamo nije nikada stigla.

Maršalova amnestija nije obuhvatila slijedeće kategorije zarobljenika pa su oni morali čekati na njegovu slijedeću blagonaklonost: zapovjednici bojni i njihovi zamjenici; zapovjednici posebnih jedinica, kao npr. "Letečih" divizija Crne Legije, itd.; osobe iz Glavnog Stožera Hrvatskih Oružanih snaga; i suci vojnih sudova. Ti pojedinci morali su napisati detaljne iskaze o operacijama njihovih jedinica izmedju travnja 1941, i svibnja 1945. a u medjuvremenu su očekivali Titovu odluku da li će biti ubijeni ili poštedjeni. Svi rezervni časnici, koji su služili u Državi Hrvatskoj, nisu mogli dobiti zaposlenje u komunističkoj Jugoslaviji.

Mi, koji smo u kolovozu 1945. bili pušteni na slobodu, nismo smjeli živjeti u većim hrvatskim gradovima, osim u onima u našim rodnim kotarevima. Meni je bilo dozvoljeno da se vratim u Zagreb bez osobitih smetnji. Novim vlastima u Kovinu bio sam dao izjavu da je moja obitelj živjela u Zagrebu. Ovdje sam ostao samo osam dana jer sam morao otići u Tuzlu koja je bila u mojem rodnom kotaru. Prilike u Zagrebu su me uvjerile da je za mene besmisleno osobno se prijaviti u Tuzli. U Zagrebu je bilo još mnogo uhićenja pa sam zato odlučio pobjeći u Trst, što sam 3• rujna i učinio - četiri mjeseca nakon gubitka naše državne nezavisnosti.

Završavajući ovaj iskaz, moram jednu stvar istaći: osim zlostavljanja sa strane puč2nstva u slovenskim krajevima kroz koje smo prolazili, sva zvjerstva

opisana u ovome izvještaju o mojim osobnim iskustvima bila su počinjena isključivo od srpskih partizana. Ukoliko je meni poznato, od onoga dana kada su nas Bugari ostavili blizu Dravograda pa sve do vremena našega boravka u Kovinu svi stražari su bili po narodnosti Srbi.

V.V.

Fermo, Italija

9. rujna 1945.

Dokument XXX.

Početkom svibnja 1945., kao ranjenik Hrvatske Vojske bio sam prebačen sa ranjeničkim transportom do Zidanog Mosta. Kod Zidanog Mosta bio je porušen most preko rijeke i vlak nije mogao ići dalje, pa je veći dio ranjenih, koji nisu mogli hodati, njih 1.300, ostavljen u bolničkom vlaku, sa predpostavkom da će partizani postupati sa ranjenicima po medjunarodnim propisima. Ja sam se priključio vojsci, pošto sam bio lakše ranjen, i nastavio put prema Dravogradu, dok su ranjenici koje smo ostavili bili po mojim informacijama odmah po dolasku partizana pobijeni.
Kad je kolona u kojoj sam se kretao (15.000 vojnika) stigla u Dravograd, naši su časnici pošli kod Engleza u namjeri da im predaju vojsku u zarobljeništvo. Časnici su se ubrzo vratili i saopćili nam da Englezi odbijaju primiti našu predaju i da poručuju da se predamo partizanima. Pošto smo bili opkoljeni, ispred nas Englezi sa desna Rusi s lijeve strane i straga partizani, te našim časnicima nije preostalo drugo nego da povedu pregovore sa partizanima. Oni su to učinili i nakon toga došli su partizanski oficiri i održali govor u kojem su kazali da predamo oružje i da podjemo kućama jer da je rat gotov. Opkoljeni sa svih strana, videći ruske i engleske topove i tenkove uperene na nas, mi smo odložili oružje. Od mjesta gdje smo odložili oružje sprovedeni smo zatim jedno 40 km prema Mariboru i tu skupljeni na jedno polje. Ovdje je odvojena prva grupa od 1800 ljudi i u obližnjoj šumi poubijana. Na tom mjestu ostali smo jedan dan i noć i zatim smo krenuli opet prema Mariboru i na udaljenosti od oko 10 km od Maribora zaustavljeni radi noćenja. Tu je opet izdvojena grupa od oko 600 ljudi i u blizini pobijena. Naša je kolona zatim krenula u pravcu Zagreba; šest dana nismo dobili hrane i Ijudi su padali od iscrpljenosti i odmah na cesti bili ubijani. Iscrpljenost je bila pojačana time što smo veliki dio puta prelazili

trčećim korakom kojeg su naredjivali partizanski pratioci kolone koji su jašili svi konje. Tako je čitav put do Zagreba i dalje bio posut lješinama hrvatskih vojnika jer je svaki koji je pao bio odmah ustrijeljen ili zaklan. U blizini Celja odvojena je grupa od oko 2000 ljudi i poubijana. Naš put zatim je išao kraj Zagreba do Bjelovara pa natrag u Zagreb, pa Slavonska Požega, Osijek, Vukovar, Samobor, Bačka Palanka, Novi Sad, Ruma i konačno Pančevo.

Pred Slav. Požegom prolazili smo kroz dva srpska sela čijih se imena točno više ne sjećam, gdje su nas seljaci udarali sjekirama, boli vilama i u prvom od tih sela ubijeno je oko 350 a u drugom oko 200 ljudi. Zatim kod ciglane u Rumi, u rupama koje su ostale od kopanja zemlje, pobijeno je oko 700 ljudi. Tuda je tekao jedan potočić iz kojeg su žedni ljudi pokušavali piti ali je svaki bio na mjestu ustrijeljen tko se je je samo vode dotakao. Kad je kolona stigla u Pančevo bilo nas je preostalo 5400. U Pančevu smo radili tri mjeseca na šlepovima i tu su ljudi dosta umirali od loše hrane, iscrpljenosti i nehigijenskih uvjeta. Jednu noć je tamo ustrijeljeno 70 Ijudi. Kad smo tri mjeseca prebačeni u Kragujevac, ostalo nas je svega 4800. Tamo smo radili u rudnicima i na poljima i odatle sam ja nakon sedam mjeseci prebačen u svoje rodno mjesto i više ne znam što se je odigralo sa ostalima.

Ljubo Kondža

U Niirnbergu, 30. listopada 1954.

Dokument XXXI.

Ja sam stupio u hrvatsku vojsku dne 28. II. 1942., te sam bio u vojsci do konca rata. S vojskom sam se povlačio i kod Dravograda sam bio zarobljen od partizana i to od 56. banatske brigade. Tom brigadom zapovjedao je jedan bivši dopukovnik hrvatske vojske koji je 1944. bio u Sremskoj Kamenici u obkoparskoj školi, i koji je 1944. pobjegao u partizane. Kod Dravograda su nam skinuli vojnička odijela i dali njihova stara, i uzeli sve stvari. Od Dravograda su jednu skupinu vodili prema Mariboru, a ja sam upao u skupinu koja je išla prema Celju. Putem Celja smo išli prema Zidanom Mostu. Tamo nas je dočekala slovenska policija sa štapovima i tukli nas. Odavde su nas vodili prema Krškom. Tu nas je bilo oko 10.000 sve bivših hrvatskih vojnika. Tu su vodili na masovna streljanja u grupama od 500 do 1.000 Ijudi. I mene su vodili na streljanje, ali sam uspio pobjeći. Njih su tjerali u šume spram nekih tunela koji su postojali još od prije prošloga rata. Tu je sve bilo minirano pa kad je grupa nadošla oni su mine podpalili i otišlo je sve u

zrak. Mene je spasio jedan Hrvat Slavonac, koji je bio u partizanskoj vojsci. Ova ubijanja vršila je 10. krajiška divizija i to 2. bataljon VIIL krajiške brigade. Ovom brigadom je zapovjedao major Rade Brkić. Komesar jedne čete toga bataljona poručnik Milenko Đumić, rodom iz Majkić Japre kod Banja Luke ubio je preko 300 vojnika. Čuo sam, da je u Krškom ubijeno oko 8.000 ljudi. Kad sam pobjegao od ubijanja, uspjelo mi je kasnije da se priključim jednoj skupini domobrana, koje su pratili za Vrapče. Tu sam došao u logor, gdje su nas još navečer strpali u vagone a drugi dan u 4 sata po podne smo bili odpremljeni u Križevce. Tu smo bili iskrcani i pučanstvo nam je donijelo hranu na Sajmište, kuda smo prolazili. Partizani su sprečavali narodu da nam daje hranu, ali je narod navaljivao i uspio da nam dadu jesti. Onda smo krenuli pješice spram Bjelovara. Ja sam obolio, te sam išao dalje vlakom, a ostali pješice u Viroviticu. U Virovitici su opet partizani tukli naše vojnike. Ja sam dalje išao vlakom do Daruvara, a odatle pješice u Požegu, dok je kolona izravno iz Virovitice krenula pješice u Požegu. U selu Siraču opet nas je narod dočekao hranom. Na cijelom tom putu uvijek su nas pratile jedinice 10. krajiške divizije. Putem nije bilo masovnog ubijanja, ali su mnogi umirali od gladi i izmorenosti, a ubijali su one, koji su se iz kolone maknuli da traže vode. U Požegi sam bio u logoru do 17. VII. 1945. U tom logoru bilo je 30.000 ljudi. Dnevno ih je po nekoliko umiralo od gladi, a vršila su se i ubijanja i to prema prepoznavanju. Tako je streljano oko 500 ljudi i to večinom Dalmatinaca i Bosanaca.

Iz logora sam uvršten u 7. krajišku brigadu u izvidjačku četu pri štabu brigade, a još preko 100 sve samih dočasnika isto je bilo uvršteno u ovu brigadu.

Dana 13. III. 1946. bio sam premješten u I. proletersku diviziju, koja je u sklopu IV, armije. Bio sam u I. brigadi 3. bataljona u mjestu Materija u Istri. Odatle je bio pokret u Razdrto (Prevallo) na položaj kod mjesta Donja Vas i kad sam bio smienjen, onda sam pobjegao.

Pobjegao sam zato jer nisam htio da živim pod takovim režimom i jer sam se uvijek bojao da me ne likvidiraju, jer u nas nisu imali povjerenje, nazivali nas bandom, koljačima, i ako je koji bio udjeljen u kancelariju na kakovu službu, bio je odmah smienjen. Mi smo bili stalno pod nazorom Srba, koji su uživali povjerenje zapovjednika.

Ne želim se vratiti u Jugoslaviju. Kad su bili izbori 1945., ja nisam imao pravo glasa, ali su me natjerali da sam morao glasati za nekog muslimana, kojeg nije više bilo.

Komandir čete je neki Radjan, a komesar čete Rade Brkljač.

Dezider Ujhazi

Fermo, 12. travnja 1947.

Dokument XXXII.

Mjeseca kolovoza 1944. partizani su mene i tri druga (Ivan Busija, Branko Kosples i Zvonko Kovačević) na prevaru odvukli od kuće pod izlikom da idemo u svatove našem drugu, inače potajnom komunisti Mirku Turčinoviću, Hrvatu iz Sl. Broda, i to u selo Bukovačko Brdo, 3 km daleko od grada, gdje je bila njegova djevojka. Nas su prije prijetnjama i obećanjima mamili u partizane, što smo mi kao svjesni Hrvati i antikomunisti odbijaii. Kad smo stigli pred kuću te djevojke, mjesto mlade izadoše iz kuće naoružani partizani. Njima se pridružiše odmah petorica naših pratilaca, potajnih partizana, koji su tu svadbu-otmicu organizirali i to: Jovo Pejnović, Vaso Vujnović i Stevo Žigić zvani Čaruga, sve trojica Srbi te Slavko Pokaz i M. Turčinović, Hrvati. Nas su odmah tukli kolcima, a Kosples im je služio mjesto bubnja uz glazbu, koja je kao u svatovima svirala. Nakon dva sata povedoše nas dalje do mjesta Crni Potok, gdje su nastavili s udaranjem Kosplesa i Busije na strašan način te su ih konačno dotukli hitcima iz pištolja. Medu ubojicama je bila i jedna partizanka, Brodanka, imenom Milka Knatar, Srpkinja. Dok se to dogadalo, Kovačević i ja smo stajali 50-tak metara dalje, a čuvali su nas naši bivši drugovi iz Broda, koji su nas prevarom doveli u partizane. Videći sudbinu svojih drugova, počeli smo bježati, pošto naši čuvari nisu imali oružja. Ja sam uspio pobjeći natrag kući, dok je Kovačević bio uhvaćen i premlaćen. Ostao je kod partizana oko 2 mjeseca uz prijetnje, da će ga smaknuti, ako pokuša bježati. Njega su stavili u neku dočasničku školu u Papuku i pokušali "preodgojiti". Kad je završio obuku i partizani su mislili da su uspjeli s"preodgojem", poslali su Kovačevića u pratnji partizana Zolareka u selo Bukovlje u blizini Broda, da "dokaže svoju vjernost partizanima" na taj način, što će ubiti svoju majku i svog ujaka Došena kao poznate "fašiste", dok su u stvari njih oboje bili vrli hrvatski rodoljubi, koji uopće nisu pripadali Ustaškom pokretu. Došavši do svoje majke, on joj je ispričao, kakav je neljudski nalog dobio te je ostao sa Zolarekom kod kuće. Zolarek je kasnije uhvaćen od partizana i ubijen.

Osjećajući se u pogibelji kod kuće, prešao sam u Osijek i tamo dočekao pad grada u partizanske ruke početkom mjeseca travnja 1945. Malo zatim pozvan sam na vojničku komisiju za regrutaciju i primljen u vojsku. Moj drug Ivan Kosovel, došavši pred komisiju, od straha se zaboravio i podigavši ruke pozdravio sa: "Spremni!". Radi toga je proglašen "umno nesposobnim" te malo kasnije zatvoren u Brodu, gdje je odležao 6-7 mjeseci. Usprkos toga slijedeće je godine primljen u oficirsku školu u Osijeku i promaknut na rezervnog potporučnika.

Uvršten sam bio u dopunski bataljon i sa 20 drugova poslan u Maribor. Iza mučnog putovanja željeznicom, kamionom i najviše pješice stigli smo

do Maribora danas meni već nepoznatoga dana u mjesecu svibnju 1945. (Ako slučajno dodem do svojih putnih bilježaka, moći ću točno rekonstruirati moj put i datume). Prešli smo preko pontonskog mosta u samom gradu Mariboru i ostavljeni na odmor pod drvećem na jednom brežuljku daleko od grada neka 2 km. Taj dan nismo ništa radili. Dobili smo hranu, ali su inače s nama nenaoružanim postupali loše te su nam naoružani "drugovi" oduzeli bolje cipele, rezervno rublje, satove i bolje komade odijela. U kotlini izmedu našeg brežuljka i Drave vidjeli smo masu nekih vojnika, čuvanih od partizana, ali nismo znali, kakova je to vojska. Kasnije sam vidio, da su obučeni u sve moguće hrvatske, njemačke, četničke i druge odore. Na kraju toga improviziranog logora bila je velika skupina starijih civila, žena i djece, možda preko 1000 osoba. Svih zajedno, s vojskom i mladim muškarcima, koji su bili meflusobno pomiješani, bilo je barem, naoko 5000.
Sutradan bili smo odredeni, da zakapamo mrtve na podnožju našeg brda. Na naš upit, upravljen na čuvare, tko su ti mrtvi, rekli su nam jedni: "Što pitaš za tu bandu!", što bi značilo, da su to "banditi" tj. neprijatelji. Drugi su opet govorili, da su žrtve bombardiranja. Mi smo pristupili na samo mjesto i vidjeli, što je pojedinačno, što u manjim skupinama oko jednog drveta, mnoštvo mrtvaca, svakako više stotina. Muškarci su bili što svučeni do gaća, što u nekim poderanim komadima odijela tako da nijedan od njih nije bio kompletno obučen. Osim toga bilo je mnogo ženskih i dječijih lješeva većim dijelom u gradanskim, a manjim u seoskim odijelima ukratko, očito bjegunaca, koji su se povlačili pred Titovom vojskom. Jedan dio mrtvaca nije pokazivao nikakvih rana na sebi, dok je drugi dio bio izranjen npr. ubodima noža, priklan i dapače bez glave. Mnogo ih je bilo izrešetano puščanim hitcima ili rafalima automatskog oružja. Bilo je, dakle, više nego jasno da se tu ne radi o žrtvama bombardiranja nego o siromašnim logorašima, koji su bili pomrli od iznemoglosti ili bolesti u logoru, bilo na razne načine poubijani od svojih pozvijerenih čuvara. Oko samog mjesta nije bilo nikakvih tragova bombardiranja. Ja i moji drugovi imali smo nositi lješeve i baciti ih u obližnje streljačke jarke, koji se se u cik-cak liniji protezali na podnožju brda. Mojim drugovima pridružili su se naši čuvari, još skoro toliko drugih ljudi, tako da nas je bilo 30-40 koji smo nosili i polagali lješeve jedne preko drugih u jarke i zasipali ih zemljom. Ja sam taj dan zakopao preko 20, a možda i 30 tjelesa što muškaraca, što žena i djece. Dok smo obavljali naš žalobni posao, dotle je jedna druga skupina ljudi kopala jednu veću jamu, široku barem toliko, da se u nju može položiti ljudsko tijelo po duljini. Ta duga jama nalazila se tamo, gdje su prestajali cik-cak streljački jarci, u koje smo trpali mrtvace. Glede vremena, kad su ti Ijudi pomrli ili poubijani, ne bih znao ništa pobliže reći, ali znam, da je bilo tu lješina sa skoro svježom krvi na ranama, ali ih je bilo i posve ukočenih ili već u stanju

raspadanja, osobito ubijenih i pred 8 do 10 dana, jer je vrijeme bilo toplo.

Radili smo tako do predvečer, oko 17 sati kada je dovedena jedna grupa zarobljenika odprilike oko stotinu i rečeno im je da će i oni skupljati i zakapati mrtvace. Postrojeni su iznad novo iskopane jame, opljačkani i zatim poubijani rafalima iz mitraljeza. Ja sam to gledao iz daljine od najviše stotinu metara a vjerojatno još bliže. Neki od streljanih nisu bili zahvaćeni mitraljeskim rafalima, nego su se samo pretvarali mrtvim, pritajivši se. Partizani su očito već poznavali tu praksu pa su nakon streljanja išli od Iješine do Iješine i svaku još uboli bajonetom kod čega su oni koji još nisu bili mrtvi obično viknuli i na to bi bili dotučeni. Poslije su sve te lješine pobacane u jamu i još je na njih ispaljeno nekoliko rafala.

Sutradan bio sam prisutan kad je vršeno formiranje kolone smrti. U tu su kolonu ulazili hrvatski vojnici te nešto četnika, dok su svi časnici te Nijemci odvojeni i oni su ostali u Mariboru. Što se je s njima dogodilo to ja neznam, ali znam da je bilo slučajeva da su se neki časnici pritajivali i da su ih poslije tražili po našoj koloni a bilo je i Nijemaca koji su ušli u tu kolonu nadajući se da će si tako spasiti život. Prije nego što je kolona pošla, došla je tobože neka komisija sastavljena od par partizana oficira i vojnika i ona je izvodila iz kolone pojedine Ijude proglasivši ih ustašama ili oficirima i namjestu ih ubijali.

Na koncu je ta kolona pošla prema Celju pa zatim kroz Zidani Most u Zagreb. Ja sam hodao na začelju te kolone pa sam tako imao priliku vidjeti mnoštvo ubijenih koji su ležali sa obje strane ceste. To su bili oni koji su iznemogli te oni koji su pokušali obaviti nuždu ili se napiti vode. Kod jednog izvora u blizini Celja vidio sam skupinu od oko 20 ljudi kako se je natiskala oko nekog izvora - svi su oni bili na moje oči poubijani rafalima iz strojnica. Kolona je hodala dan i noć do Zagreba bez većeg zadržavanja. Tu i tamo su davali odmore od 10-tak minuta ali to samo zato da bi se kolona zbila, jer su u toku hoda nastajali veći razmaci izmedu začelja i čela kolone. Pratioci su se izmjenjivali svaki dan osim onih na konjima i tu i tamo kojega pješaka. Po mome mišljenju i procjeni na tome je izginulo nekoliko stotina zarobljenika, i to samo do Zagreba.

U Zagrebu sam napustio tu kolonu i pošao za Ivanić-grad. U Ivanićgradu smo zajedno sa cijelom mojom grupom primljeni konačno u partizansku vojsku i tamo sam dobio i kao oznaku partizansku kapu. Odijela smo nosili svoja civilna. Dok smo još ručali u Ivanić-gradu začuli smo u našoj blizini pucnjavu. Bili smo iznenadjeni jer se nikoga nije vidjelo, pa smo se digli i išli pogledati tko to puca. Došli smo tako do iza crkve kod jednoga podruma gdje smo našli dvadesetak partizana kako pucaju na vrata toga podruma. Pred vratima je ležalo oko 10-tak Iješeva a sama su vrata bila zatrpana lješinama. Nakon nekoliko minuta došla su kola sa dvojicom oficira

koji su pitali tu stražu: "Što banda hoće?" Straža je odgovorila: "Zraka - imismo im ga dali". Na to su došla četri kamiona i mi smo mrtve i ranjene natovarili na njih našto su kamioni otišli. Tada je jedan od tih oficira viknuo onima u podrumu: "Izadite na zrak". Oni koji su bili pozadi gurali su one bliže vratima napolje, jer je podrum bio prenatrpan. Čim ih se skupilo nekoliko, pred vratima opet su bili svi postreljani i to se je tako ponovilo još dva puta. Poslije toga su još pucali po vratima jer više nitko nije htio izlaziti. Nastala je tišina koju je jedino prekidao smijeh partizana i jedan od njih je otišao na vrata podruma i viknuo zarobljenicima: "Vidite, sad je dobro, imate zraka dovoljno. Kad budete htjeli Vi samo kažite i mi ćemo vam opet učiniti uslugu". Što je bilo kasnije sa onima u podrumu to više ne znam, jer smo mi kratko iza toga pošli u Varaždin.

U Varaždinu smo bili dodijeljeni u XII. brigadu XII. divizije. Sa tom jedinicom dodjeljen sam kao stražar sprovodnik jedne kolone koju smo pratili do Virja gdje nas je smjenila, ja mislim 16. krajiška brigada, sastavljena od samih Srba medju kojima je bilo i Šiptara. I moja jedinica je imala upravo neznatan broj Hrvata - uglavnom sami Srbi a nešto Madara i Slovaka. Prije nego što smo ušli u Virje prolazili smo kroz jedno seoce u kojem su seljaci pripremili vodu da bi dali zarobljenicima piti. Mnogi od zarobljenika koji su pokušali piti bili su na licu mjesta ubijeni a otvorena je i vatra na seljanke koje su bacale u kolonu kruh, te kolače i trešnje.

Na tome putu, bio sam i svjedok kad je jedan partizanski vodnik zaklao jednog zarobljenika. Prijatelj tog zarobljenika vidjevši kako je vodnik gurnuo tom čovjeku nož u vrat skočio je na ubojicu i zaklao ga. I on je bio na licu mjesta ubijen a partizani su za primjer streljali na tome mjestu još oko tridesetak drugih ljudi iz kolone.

U Virju na nekoj velikoj poljani gdje je opet bilo odvajanja iz kolone i streljanja, izvršena je smjena naše jedinice i što je poslije bilo sa tom kolonom ne znam. Naša jedinica dobila je odmor od dva mjeseca kojeg smo proveli u Vojvodini.

Kad sam u siječnju mjesecu 1946, došao kao partizanski vojnik u Osijek našao sam kod artiljerijske kasarne u jednoj velikoj konjušnici zatvorene njemačke zarobljenike. Oni su bili vrlo slabo hranjeni pa su mnogi na radovima kuda su ih gonili padali od iznemoglosti. Postupak sa njima bio je grozan. Po noći ih nisu pustili iz konjušnice napolje, na vršenje nužde a ako je koji izvršio nuždu u prostorijama i saznalo se koji je bio, taj je to morao pojesti. Ako pak nije htio onda bi ga ubili. Medju tim zarobljenicima prepoznao sam jednog svog prijatelja Toni Vligera koji je kao njemački vojnik radio u pekari u Slavonskom Brodu sve do svršetka rata. Još prvom

polovinom 1946. godine, ti su ljudi nekamo odvedeni i nama je rečeno da su otišli u Njemačku.

Napominjem još ovdje da sam bio svjedok kad se je koncentracioni logor iz Tenjskog Antunovca blizu Osijeka selio u Tenje. U tom su se logoru nalazile samo žene, djeca i starci najvećim dijelom Hrvati. Svi oni koji nisu mogli hodati, bilo da su bili bolesni ili izcrpljeni, zadržani su u logoru i poubijani. Moglo je tu biti nekoliko desetina ljudi i njihove su lješine pobacane u svinjce i jesu li ih kasnije zakopali ili ne, to ne znam. Kad je konačno formirana ta žalosna kolona koju je trebalo preseliti, ja sam bio sprovodnik. Još nedaleko od logora srušio se je jedan starac iz kolone i molio me da ga ubijem da mu skratim muke, jer da ne može više. Ja sam ga podigao no nakon par koraka stari se je opet srušio. To je na nesreću primjetio komandant tog logora koji je jašio na konju i došao je k meni vičući: "Što čekaš, ubij ga!". Ja ga nisam htio ubiti i na to je on pozvao četvoricu vojnika koji su stajali pred logorom i naložio da staroga bace k ostalima u svinjac. Inače nisam vidio da bi u toj koloni nekoga ubili ali su postupali prema tim starcima i ženama sa krajnom okrutnošću. Tako na primjer gonili su ih da prelaze preko leda na smrznutom kanalu, kod čega su mnogi i do pasa propadali u vodu. A zima je bila strašna i ti nesretnici su se jedva vukli dalje u na njima smrznutim odijelima. Osim toga tempo marša je bio prilično jak tako da su starci i starice vučeni od mladjih žena i djevojaka jedva uspijevali da ga održe. Kolona je prevalila u svemu oko 15 km.

Poslije toga dogadjaja sam došao u Vinkovce i bio svjedokom kako je na vašarištu poslije održanog mitinga pred masom silom dotjeranog svijeta, obješen gradonačelnik iz doba Hrvatske, imenom Tolj ili Toth. I dok su mnoge žene iz mase plakale jer su tog čovjeka osobno poznavale, partizani su oko vješala igrali kolo.

Zapisnik mi je pročitan i tvrdim da je sve to istina pa sam spreman svakog časa potvrditi to i sa prisegom i eventualno povjedočiti pred kakvom internacionalnom komisijom.

Zdravko Lazarić

Dokument XXXIII.

Bio sam Hrvatski domobranski zastavnik prve hrvatske udarne divizije. Časničku školu sam završio u Stockerau i Neusiedl-am-See u Austriji, od studenog 1943. do studenog 1944. Po povratku u Zagreb dodijeljen sam 22oj pukovniji prve udarne divizije, koja se baš formirala.

Dne 6. svibnja 1945. pješke sam napuštao Zagreb u pravcu Klagenfurta (Austrija). Izmedju Celja i Maribora (ali bliže Celju) bili smo zarobljeni od partizana oko 10. do 15. svibnja 1945. Na mjestu razoružanja vidio sam nekoliko engleskih oklopnih kola sa engleskim vojnicima, i neki naši časnici su sa njima razgovarali (prolazeći pokraj njih) engleski.

Kako su partizani zapovjedali da časnici krenu na čelo povorke, to sam se i ja sa drugima na čelu uputio. Tu sam sreo nekoliko poznatih časnika iz moje bojne i pukovnije. Partizani su se počeli otimati za naše samokrese i strojnice. Na jednoj partizanki sam primjetio nekoliko satova na ruci, a za pojasom nekoliko samokresa. Nedaleko mjesta predaje primjetio sam mnogo bacača mina i lakih topova. Mišljenja sam da na ovom mjestu nikakav otpor partizanima ne bi imao smisla.

Išli smo dalje i vidio sam, da je naš dio kolone bio sastavljen samo od domobranskih i ustaških časnika. Na putu su nam uzimali još preostale satove i druge stvari od vrijednosti. Do Maribora smo spavali dvije noći pod vedrim nebom. Za hranu nismo dobili ništa. Jedno pet kilometara pred Mariborom morali smo stalno trčati. Zato smo bacili sve, što smo sa sobom nosili: naprtnjače, pokrivače, kabanice itd. Ovako smo bili lakši pri trčanju. Oni, koji su pri trčanju smalaksali, bili su odmah ubijeni. Osim toga, tu i tamo smo vidjeli mrtve vojnike, koji su vjerovatno likvidirani iz prijašnjih kolona.

U Maribor smo došli oko podne u jedan park, gdje smo se mi domobranski časnici morali držati na okupu na jednoj strani, a ustaški časnici na drugoj strani. Medju ustaškim časnicima su se našli i moji školski drugovi, i to: Nadporučnik Pero Peradinović, iz Slavonije, Zastavnik Zlatko Volak, radiotelegrafista iz Banja Luke, pa njegov rodjak zastavnik Volak, kojemu sam ime zaboravio, zastavnik Ante Otković, iz Čelinca, kotar Banja Luka i još neki, čija imena sam već zaboravio. Mislim da je tu moglo biti oko 500 ustaških i 2000 domobranskih časnika.

Pred večer su nas domobrance odveli u jedno skladište teretnog kolosjeka gdje je već bilo oko 300 časnika.

Ona skupina od 500 ustaških časnika bila je likvidirana od partizana, jer nijedan od onih mojih poznatih kolega i prijatelja nije došao kući. Nijedan se od njih nije javio pismeno kući, niti se je što o njima čulo. Tih 500 časnika likvidirani su od 15. svibnja 1945. pa nadalje. Kada sam se nakon tri i pol mjeseca vratio iz logora kući, raspitivao sam se o njima usmeno i pismeno kod njihovih roditelja i poznatih, ali nitko nije za njih ništa čuo. Ni poslije do 1952., dok sam još živio pod Titovim režimom, nisam saznao ništa o dotičnima. Ne znam o njima ništa ni dan danas.

Kada sam doveden u gore spomenuto skladište, sreo sam medju ostalima jednoga prijatelja, čijega se imena danas ne sjećam (njegovom sam

ocu svjedočio na sudu kada je sud trebao dotičnoga proglasiti mrtvim, radi ostavštine). Sreo sam i moga zapovjednika bojne, bojnika Tonkovića i znam da je on bio rodom iz Zagreba.

U tom skladištu smo spavali 2 do 3 noći, a onda su nas odveli u grad Maribor, pred jednu školu - Madchenschule - sa dva ulaza. (Zgrada je na dva ili tri kata). Tu nam rekoše da se razdijelimo, i to djelatni časnici na jednu, a pričuvni časnici na drugu stranu. Slutili smo, da nešto nije u redu. Otišao sam na desnu stranu medju pričuvne časnike i nas su uveli na desni ulaz škole. Mislim, da nas je moglo biti oko 400 u grupi pričuvnih časnika. Na drugu stranu su otišli gore spomenuta dvojica i još neki meni poznati. Djelatnih časnika, na lijevoj strani zgrade, moglo je biti oko 1900 do 2000. Ta grupa domobranskih časnika je takodjer likvidirana od partizana. Moj prijatelj se nije više nikada javio, niti su njegovi išta o njemu čuli. Raspitivao sam se kod njegova oca i sestre na mome putovanju kroz Banja Luku, ali od njih nisam nikada dobio nikakvu vijest, da je on na životu. Zadnje vijesti o njemu primili su od mene.

Ni bojnik Tonković se nije vratio kući. Kada sam prolazio kroz Zagreb ili boravio kraće vrijeme u njemu, raspitivao sam se kod njegove supruge, da li ima kakvih vijesti o njemu. Nažalost nikada ništa. Napomenula je da je do Maribora čula o njemu. Poslije mu se zameo svaki trag.

Kako se ni drugi iz te skupine nisu više javljali, smatram, da je ta skupina likvidirana od partizana od 20 svibnja pa nadalje.

U zgradi Madchenschule ostali smo par dana. Prva dva dana nismo dobili ništa jesti. Nakon dva dana našao nas je naš kuhar sa teretnoga kolosjeka i donio hranu. Na pitanje zašto nije dolazio ranije, odgovorio je, da nas nije mogao naći. Pitali smo ga, da li što zna o onima, koji su sa nama bili u istome skladištu. Odgovorio je, da još ništa nezna. Dobili smo grah, koji je radi toplote i čekanja bio sasvim kiseo. S teškom mukom smo ga jeli, jer smo bili gladni. K tome, bio je i neslan.

U toku noći partizani su nas upravo opljačkali. Sve, što su pojedinci još imali, oteli su nam: satove, naliv-pera, bluze, hlače, cipele itd. To su odnosili kako danju, tako i noću.

Ja sam spavao u jednom razredu, u kojemu nas je bilo oko 50. Toliko ih je moglo biti i u drugim razredima.

Krajem svibnja 1945. odveli su nas na stanicu i utrpali u teretne vagone oko 50 u jedan vagon i dobro zatvorili. U vagonu je bila strahovita vrućina. Iznemogli i isprepaćeni došli smo u Zagreb u logor Prečko. Tu smo se zadržali nekoliko dana.

Jedne večeri su nas postavili u kolonu. One po strani su povezali telefonskom žicom. Odustali su od daljnjega vezivanja, jer ili nisu imali dosta žice ili je kolona bila preduga.

U logoru Prečko sam sreo svoga prijatelja iz Časničke škole, zastavnika Ninu Skarpa (rodom iz Dubrovnika i sin pomorskog kapetana), koji je još živ; pa zastavnike dva brata Daudbegovića i zastavnika Arnautbegovića, sva trojica su iz Travnika. Krenuli smo iz Zagreba skupa i bili smo zajedno, dok nas nisu pustili kući.

Od Zagreba do Bjelovara pratila nas je partizanska karlovačka brigada, najgora na mom križnom putu. Tu sam u toj brigadi vidio i razgovarao sa svojim bivšim kolegarna iz Časničke škole, bivšim zastavnicima a sada partizanskim borcima, koji su nas pratili. Ti su: Ljudevit Štefan, rodom iz Karlovca, i Boro Bjelkanović rodom iz Ivanjske, kotar Banja Luka. Ovaj Boro Bjelkanović je bio partizanski ćato. Ta karlovačka brigada ubijanjem je smanjila broj u koloni na polovinu!! Kolona je mogla imati oko 5000 hrvatskih vojnika. Na čelu su bili časnici, zatim dočasnici, i na kraju ustaše. Mi smo išli od Zagreba do Bjelovara ovako: Od Zagreba do Ivanić-grada išli smo državnom cestom. Mjesto da smo od Ivanić-grada i dalje produžili državnom cestom prema Cazmi i Bjelovaru, mi smo napravili jedan veliki zavoj kroz same šume, u kojima je nastalo masovno ubijanje. Ja sam bio odprilike u 20-tom redu od čela kolone i nisam mogao vidjeti, što se dogadjalo u pozadini. Znam samo, da je svaki pucanj iz puške ili strojnice oduzimao život jednom mladom Hrvatu - a pucalo se stalno. Tu je svaki partizan ubijao, a najviše njihov komesar, koji je u tome prednjačio i druge hrabrio. Jednog jutra, prije nego smo ušli u Čazmu, izvukli su iz kolone nekoliko časnika i na moje ih oči ubili bez ikakvog razloga. Do podne smo ulazili u Bjelovar. Još pred samim Bjelovarom jedan domobranski pukovnik malo se je oštrije raspravljao sa komesarom brigade. On ga je na moje oči izvukao iz kolone i na jednom prelazu pruge preko ceste ubio ga samokresom u zatiljak. Ulazeći u grad Bjelovar, dobili smo naredjenje da gledamo u zemlju, jer su nas mještani radoznalo promatrali. Kad je jedan časnik iz Bjelovara vidio svoju suprugu, pristupio joj je i zagrlio ju. Komesar ga je grubo otrgnuo od nje i pred njezinim očima ubio.

U Bjelovaru su nas odveli u bivšu oružničku vojarnu (školu) i tu smo bili par dana. Jednoga dana, idući na ručak, morali smo proći pored jednog ubijenog hrvatskog vojnika, koji je ležao u dvorištu. Tu sam čuo ponekad po noći pucanje, što je značilo, da su se i tu vršila likvidiranja naših ljudi.

Poslije par dana smo bili odvedeni vlakom preko Donjeg i Gornjeg Miholjca prema Osijeku. U sam Osijek smo ipak došli pješke. Sigurno je i na tom putu bilo pojedinačnih likvidiranja. U Osijeku nisam čuo pucanje, ako nisu možda na drugi način ubijali.

Tu smo bili par dana na jednoj poljani pokraj pruge, u blizini neke ciglane. Nakon toga smo vlakom odvedeni u Srijemsku Mitrovicu, u prizemlje kaznionice, gdje smo prenoćili. I te noći je bilo likvidiranje, što sam kasnije na daljnjem putu čuo.

Sutra dan smo stigli u tvrdjavu Petrovaradin, i to samo časnici. Tu su nas po prvi put popisali i po prvi put se vodila neka provizorna evidencija, ali nekog dnevnog prozivanja nije bilo. Tu se nalazila jedna satnija ustaških časnika i dočasnika kao i nešto domobranskih časnika. Ustaša je moglo biti oko 200. Bili su odijeljeni od nas ostalih. Uglavnom po noći čuli smo jauke, jer su iste tukli i mučili. Nama su to oni pričali i tako je to bila "javna" tajna. Tu sam prepoznao zastavnika Zvonka Harazina, rodom iz Banja Luke, kojega sam kasnije vidio na slobodi. Što se je dogadjalo s ostalima ne znam, ali je vjerovatno, da ih je veći dio bio likiviran. Moj dobar poznanik ustaški natporučnik Ivan Gilming (od Banja Luke) nije se vratio kući.

Tu je sa nama bilo i nešto Njemaca, a medju njima i dva generala. Tu smo u Petrovardinu bili oko 15 dana, dok nas nisu prebacili u Vršac, i to pješke.

Bili smo tu sami časnici i tu smo ostali oko mjesec dana. Iz Vršca su nas prebacili teretnim vlakom u Kovin, kraj Smedereva, gdje su bili uglavnom domobranski časnici. Odatle sam nakon kraćeg ispitivanja bio amnestiran i pušten kući. Ispitivanje se je sastojalo iz slijedećih pitanja: ime i prezime, mjesec i godina rodjenja, mjesto i kotar rodjenja, čin u vojsci, služba koju se je obavljalo.

Zastavnici su većinom bili amnestirani, dok su viši časnici bili već 1945. godine osudjeni. Tako je satnik Joso (prezime sam mu zaboravio) imao je sestru i stare roditelje osudjen na 20 godina robije, bez ikakve naročite krivice. Moram spomenuti, da su se ta sudjenja vršila još 1945. Ja sam bio u logoru tri i pol mjeseca.

Napominjem, da bi Ljudevit Štefan i Boro Bjelkanović (njih sam gore spomenuo), pripadnici te karlovačke brigade morali znati ime komesara te brigade, jer ta dvojica još danas žive. Oni bi trebali znati i imena ostalih časnika te brigade, koji su tako nemilosrdno ubijali. Imena ostalih brigada se ne sjećam.

Brojevi časnika i vojnika, koje sam gore opisao, približni su. Moglo ih je biti više ili manje nego što sam ja u ovome zapisniku istakao.

Godine 1946. uhvaćen sam od partizanskih vlasti i od vojnog suda osudjen na dvije godine robije radi "protudržavnog rada" i kao "neprijatelj nove Jugoslavije". Otežavajuća okolnost mi je bila, da sam bio hrvatski časnik. Kao takav sam vodjen kao nepopravljiv.

Tek nakon sedam godina, i tri pokušaja bjegstva preko granice, uspjelo mi je na crno preći granicu prema Austriji i tako se dočepati žudnjene slobode, koju sada uživam u Kanadi.

Alojz Ridolfo

29.prosinca 1962.

Dokument XXXIV.

U noći izmedju 23. i 24. travnja 1945. partizanske jedinice podpomognute od komunista iz Sovjetskog Saveza navaljivale su na liniji Virovitica - Osijek - Vukovar - Šid sve do Drine. U toj očajnoj borbi Hrvatska vojska, premda slabije naoružana junački se opirala, jer je htjela zadržati komuniste, braneći hrvatski državni teritorij. Medjutim hrvatsko vojničko osoblje, koje je vodilo te borbe, nije bilo u stanju da izdrži te borbe, te se dalo na povlačenje.
Moja jedinica II. bojna V. lovačke pukovnije bila je smještena na cesti u selu Vuka, izmedju Osijeka i Vukovara. Rano ujutro dolazile su vijesti iz Osijeka, da su partizanske jedinice zajedno sa ruskim jedinicama zaposjele Osijek i počele pljačkati, uništavati i ubijati stanovništvo. Mi smo odmah primili zapovijed, da se povlačimo prema Djakovu i da štitimo gradjansko stanovništvo, koje se s nama povlačilo. Bila je to ogromna povorka gradjanskog stanovništva, koje je ostavljalo rodna ognjišta, priključujući se hrvatskoj vojsci, da sačuva goli život. Hrvatska vojska je zaposjela položaj kod Djakova i očekivala napadaj svakog časa. Oko 9 sati prije podne pojavilo se oko 20 zrakoplova, koji su nosili oznaku Sovjetskog Saveza. Ti su zrakoplovi nadlijetali Djakovo i bombardirali ga razornim i požarnim bombama, koje su izazivale brojne požare. Hrvatska vojska bila je smještena na rubu Djakova, te je dobila napad 7 km istočno od Djakova. Hrvatska vojska je prihvatila borbu, koja je trajala oko tri sata, tom prigodom je bila oštećena i Djakovačka katedrala na više mjesta. Bojnik Ivan Kliček izdao je zapovjed, da se povlačimo do sela Selce. Sa vojskom krenula je i ogromna povorka gradjana koja se usput povećavala. U jednom selu nedaleko Djakova našli smo 31 vojnika (hrvatskih domobrana) koji su bili vezani žicom, okrvavljeni, te zaklani u vrat, a spolni organi bili su im odrezani. Bio je to žalostan prizor, ali to je dao još veći moral hrvatskoj vojsci. Povlačeći se dalje došli smo u selo Kondrić, gdje smo našli kod seoskog zvonika 15 zaklanih seoskih stanovnika. Idući dalje došli smo u selo Majar, gdje smo našli na početku sela sedmoricu zaklanih seoskih stanovnika. Bilo je veliko ogorčenje medju vojskom, ali se nije moglo pomoći, jer smo se morali povlačiti u pravcu Levanjske Varoši. U Levanjsku Varoš stigli smo predvečer, te smo imali kratki odmor i zauzimanje položaja. Ujutro smo se povukli preko Slobodne Vlasti, te stigli u selo Ruševo. Tu je bilo sredjenje borbenih položaja RuševoMigalovci. U toku dana pristigli su i partizani na označenu liniju, ali bilo je tu i bugarskih partizana, koji su bili pomiješani sa instruktorima Crvene armije. Borba je bila prihvaćena, te je trajala cijeli dan i cijelu noć, te je bilo izvršeno sedam juriša i protujuriša. U toku sedmoga juriša hrvatska vojska je morala odstupiti, jer je bilo ugroženo krilo kod sela Čaglina. Na vapaj

stanovništva sela Čaglin, kojega su partizani stali klati, hrvatska vojska dobila je zapovjed za protu-napadaj. Selo Čaglin bilo je oslobodjeno za kratko vrijeme. Spasili smo stanovništvo, koje je gorilo u kućama, i tko je mogao povukao se je s nama. Od sela Ruševa prema Čaglinu prolazili smo kroz šume i tu nas je napadalo zrakoplovstvo nepoznatih oznaka. Jesu li to bili ruski zrakoplovi ili oni od zapadnih saveznika, nije mi poznato. Kako se otopio snijeg, naišla je silna voda dolinom rijeke Lonje. Voda je bila duboka oko 70 cm, tu ju je je trebalo pregaziti i tu je najviše stradalo gradjansko stanovništvo. Djeca su se utapala, te ih u mnogo slučajeva nije bilo moguće spasiti. Sa obližnjih brežuljaka partizani su otvarali vatru, te ubijali goloruko stanovništvo. U selu Čaglinu bila je smještena III. bojna pod zapovjednikom bojnikom Leo Gračanom.[13] On se junački držao sa svojom bojnom, te kad smo i mi pristigli, borba je bila još žešća. Narod je dolazio iz okolnih sela, te čak iz Djakova, Osijeka i iz drugih mjesta. Nastala je ogromna povorka gradjanskog stanovništva, te se više ni sa vojničke strane nije mogao održavati red, ali je to dalo nama podstreka, da smo jače odbijali navale partizana, koji su navaljivali u ogromnim valovima. Moram spomenuti, da je medju partizanima bilo u prvim redovima golorukog pučanstva, tj. bez oružja. Partizani su, naime, prije kratkog vremena mobilizirali u Bačkoj i Srijemu hrvatsko stanovništvo, te ga poslali u borbu bez oružja s namjerom, da bude uništeno u borbi s hrvatskim oružanim snagama. Pozadi njih bili su partizani, te je to goloruko stanovništvo moralo neminovno biti uništeno. To su partizani činili s razlogom, da im se nebi mogao predbaciti genocid, kojega su oni izvršili na ovaj način. Na taj način je na tisuće Hrvata iz Bačke i Srijema bilo uništeno.

U daljnjem povlačenju prema Pleternici nije bilo veće borbe. U Pleternicu smo došli pred večer. Tu smo se odmah organizirali i zaposjeli smo borbenu liniju na rijeci Orljavi prema Požegi i Slavonskom Brodu, iz razloga jer se htjelo zaštiti povlačenje hrvatske vojske iz Bosne. Istoga dana kao i tri slijedeća dana IV. Gorski Zdrug vodio je ogorčenu borbu s partizanima danju i noću. Toga dana u jednoj vatri bila je Slavonska Požega. Borila se vojska kao i stanovništvo, da očuva goli život. Noć je prošla relativno mirno. Ujutro slijedećeg dana navalili su partizani u ogromnim valovima, ali većim dijelom bili su to bugarski partizani. Mi im nismo mogli odoljeti, te smo se povlačili preko Jakšića. Kod pravoslavne crkve u Jakšiću našli smo poklanih 40 stanovnika Jakšića. Nije bilo vremena da se s njima bilo što učini. Pogled na poklane stanovnike bio je grozan. Idući dalje preko

13 Kao ratni izbjeglica Leo Gračan je tiho i povučeno živio u Munchenu, odakle je šezdesetih godina suradivao s glavnim urednikom ovoga djela, proučavajući snopove iskaza preživjelih iz bleiburške tragedije. On je tako vrlo iscrpno razradio izručivanja hrvatskih žrtava, uglavnom iz Austrije. Njegov veliki duh živi u 4. poglavlju *Analize*.

planinskog grebena Požeške gore, došli smo u Kapelu Batrinu. Na samom raskrižju Požega - Kapela Batrina - Slavonski Brod našli smo oko 30 zaklanih stanovnika. Od kuda su oni bili nije mi poznato.

Moja jedinica imala je zadatak, da krene prema Novskoj. Napor je bio očajan, jer sa hranom nismo bili redovito snadbjevani, a streljiva nam je nedostajalo. U Novsku smo stigli navečer slijedećeg dana. Nismo se odmarali niti dva sata kad je došla odredba, da se vratimo natrag na rijeku Orljavu kod Brodskog Stupnika, da zadržimo komuniste, a da se mogu povući zadnji ostatci hrvatske vojske iz Istočne Hrvatske. Zadnja se povukla Vražja Divizija, preko Save i zajedno s nama se povukla prema Novskoj. Moja jedinica je krenula dalje, te smo zaposjeli položaj u selu Grabovac, ispred Novske. Tu se vodila borba kroz 5 dana, jer se radilo o tome, da se omogući povlačenje hrvatske vojske iz Banja Luke. U tome vremenu su partizani provalili u sela Čaglić i Bijelu Stijenu, te su poubijali gotovo sve stanovništvo tih dvaju sela. Povlačeći se prema Zagrebu, spustili smo se prema rijeci Savi, te smo morali graditi provizorni most preko rijeke Lonje kod sela Piljevine. U selu smo našli 25 ubijenih gradjana, što su partizani učinili prije našeg dolaska. To je bilo 5. svibnja, kada se sve više govorilo da će Njemačka uskoro kapitulirati. No, hrvatska vojska nije izgubila moral, jer je bila svjesna, da je njezin neprijatelj sa istoka, te je nastavila ogorčenu borbu još mnogo jače, nego što su dozvoljavale same prilike. Još uvijek se računalo, da će zapadni Saveznici doći i zaposjesti hrvatski teritorij, te da se tako Hrvatska izvuče iz komunističkih pandža.

Idući dalje, stigli smo na rijeku Savu, te uzduž savskog nasipa krenuli smo prema Zagrebu. Kod sela Oborova stali smo nekoliko sati radi odmora, te radi pričekivanja kolone gradjanstva, koja je bila ogromna. Po mome mišljenju samo na tome dijelu kretalo se je oko 80.000 do 90.000 gradjana. Istoga dana tj. 5. svibnja 1945. oko 10 do 11 sati prije podne nadlijetalo je oko 20 zrakoplova, koji su imali oznaku Crvenog Križa. Nitko od nas nije na njih otvarao vatru, jer je to po medjunarodnom ugovoru zabranjeno. No ti su zrakoplovi 2-3 puta nadlijetali te otvorili vatru iz strojnica, te je tom zgodom stradalo mnogo civilnog pučanstva. Ne mogu točno reći dali su to bili ruski zrakoplovi ili nečiji drugi. Idući dalje od Oborova prema Zagrebu vidjeli smo u rijeci Savi kako plutaju velike skupine ubijenih ljudi. Jesu li to bili priklani hrvatski vojnici ili stanovnici obližnjih mjesta, ne znam. Vidjeli smo to svaki dan idući prema Zagrebu.

Idući tako, došli smo do Ivanje Rijeke, koja se nalazi nedaleko od Zagreba. Bilo je to 7. svibnja 1945. Tu smo imali veliku borbu sa zadatkom, da zadržimo partizane, te da se sastanemo sa jedinicama I. i 11. divizije, pod zapovjedništvom generala Rafaela Bobana. General Boban je imao očajnu borbu na linijama Virovitica - Djurdjevac - Bjelovar - Velika Kopanica –

Grdjevac, gdje je zadao Rusima i partizanima ogromne gubitke. Tu se moglo vidjeti, kako hrvatska vojska sa slabim naoružanjem odolijeva navalama komunista. Sa jedinicama I, i 11. Udarne divizije krenuli smo prema Zagrebu. Moja jedinica došla je do parka Maksimir u Zagrebu. Iz grada nismo imali nikakvog pouzdanijeg glasa, ali se moglo primjetiti, da su se partizani ilegalno dovukli u Zagreb, te svaki pokušaj, da se manja formacija hrvatske vojske provuče kroz Zagreb, bila je napadana ručnim bombama i lakim oružjem iz kuća.

Bila je zapovjed od viših časnika, da se grad Zagreb ne dira. Mi smo se mogli probiti, ali zbog historijskog značenja samog grada nismo to učinili. Povlačili smo se pored bolnice na Rebru prema selu Šestine. Na tom putu naišli smo na skupine gradjana, koji su nosili na lijevoj ruci oznaku NZ (Narodna zaštita). To je bio partizanski trik. Hrvatska Narodna Zaštita odigrala je veliku ulogu 1941. godine razoružavajući srpsku vojsku, pa su se partizani poslužili tim trikom, da sada razoružavaju hrvatsku vojsku. No kada smo mi primjetili da su to partizani i da su počeli ubijati, nije nam preostalo ništa drugo, nego da im vratimo milo za drago. Moja jedinica bila je na lijevom krilu, te smo došli na zagrebačko groblje Mirogoj. Tu je bila velika borba, a mnogo stanovništava bilo je sakriveno na groblju, računajući da tu neće biti borbe. No kako se je hrvatska vojska povlačila, partizani su ubijali, ne pitajući da li je tko vojnik ili nije. Bilo je tu klanja i jauka, da se to ne može izgovoriti niti opisati. Preko noći povlačili smo se te stigli u selo Šestine. U sredini sela je crkva a kraj nje groblje, gdje leži Otac Domovine Dr. Ante Starčević. Mnogi hrvatski vojnici skinuli su kape na poklon velikom hrvatskom sinu, od crkve oko 200 metara dalje pojavili se partizani, koji su počeli klati. Osobno sam gledao primjer, koji se je odigrao kojih desetak minuta prije nego što sam stigao u tu kuću. Jedan željezničar povukao se je u Šestine svojoj kući, jer nije mogao ostati u Zagrebu. Partizani su upali u kuću i rekli mu: "Čuješ, druže, zašto ti nosiš željezničku odoru?" - "Zar ne znate, gospodo, da sam morao iz Zagreba pobjeći" odgovori on. "Hoćeš li se priključiti nama?" pita ga partizan. "Drugovi, odgovorio je čovjek u strahu, vidite da imam petero djece, pa ne mogu". Na to mu odgovori partizan: "A što imaš u naprtnjači?" -"Imam 2-3 kg šećera". "Da si ti pravi drug, to bi ti nama dao" - reče partizan - a za nagradu evo... i ubije ga! Žalostan primjer. Žena jauče, a oko nje petoro djece, najstarije bilo je 9 godina, a najmladje 7-8 mjeseci. Ubojice su pobjegli. To je bilo glavno oružje partizana, kojim su se služili, rušeći 4 godine hrvatsku državnu samostalnost.

Spuštajući se obroncima Zagrebačke gore, stigli smo ujutro u zapadno predgradje Zagreba u Vrapče. Gradjani su napuštali grad kao bujica. Hrvatska vojska nije se mogla povlačiti u redu, kako je trebala. Išlo se za tim, da se spasi goloruko gradjanstvo. Nedaleko Zagreba nalazi se, kraj Podsuseda

tvornica cementa. Možda našom nepažnjom partizani su zaposjeli tu tvornicu, te smjestili automatsko oružje, strojnice i strojosamokrese i brzometne puške. Partizani su otvorili vatru, te za nepunih 15 minuta ležalo je na cesti 600 do 700 mrtvih gradjana, ubijeni konji, plačuća djeca. Jedna postrojba hrvatske vojske u jačini jedne satnije vojnika krenula je na juriš, premda su partizani bili zaklonjeni u tvornici. Za 10 minuta bilo je to partizansko gnijezdo uništeno. Pristupilo se čišćenju ceste, da se nastavi promet. Prikupljao se ranjenike, koji su molili da ih se ubije, da ih partizani ne kolju. No, to nije nitko mogao učiniti, ubijati svoj narod, svojeg brata, svoju majku ili svoje dijete. Idući dalje, stigli smo u Podsused. Tu se je cesta odvajala prema Hrvatskom Zagorju, dok glavna cesta ide prema Zaprešiču. Jedan dio vojske kretao je u nepoznatom pravcu. Kod Savskog mosta vidio sam žalostan prizor. Majke su bacale djecu s mosta u Savu, te skakale za njima u vodu, jer nisu mogle dalje. Nije bilo moguće spašavati ih, jer ih je voda odnosila. Partizani su iz obližnjih brežuljaka iz zasjede pucali, da poremete smjer povlačenja hrvatske vojske. Ne mogu točno reći koliko je hrvatskog gradjanskog stanovništva bilo pobijeno na tom mjestu iz zasjede, ali ih je moglo biti 500-600 i to najviše žena sa djecom. Bio je jedan slučaj, koji sam vidio, majka je bila ubijena, a dijete joj je bilo na prsima živo, te su partizani dotrčali te zaklali dijete, i do kraja priklali ženu ukoliko je još i bila malo na životu. Bilo je više takovih slučajeva, što mogu posvjedočiti i ostali preživjeli svjedoci.

Prelazili smo dalje od Podsuseda prema Zagorju. Most preko rijeke Krapine bio je oštećen bombardiranjem od strane saveznika, te se prelazilo usporenije. Idući prema Pušći Bistri bila je uz put šikara 4-5 km. Tu su se primakli partizani te iz blizine pucali na gradjanstvo, ali na vojsku se nisu usudili, jer su svagdje bili uništeni. U toj kol'oni bilo je na cesti možda oko 150 do 200 tisuća civilnog stanovništva. Bila je to prava seoba naroda kao i za vrijeme najezde Huna i Avara. Prošla je uzburkana noć, u kojoj nisam mogao točno znati što se dogodilo na putu iz Pušće Bistre prema Klanjcu. Naišli smo putem u jedno selo, kojem ne znam ime, koje su partizani zapalili zajedno sa stanovništvom, koje je većinom izgorjelo u kućama. Izgorjelo je tako oko 80 kuća, dok ih je oko 20 ostalo. Tu nisam mogao ništa pobliže saznati. Iza toga stigli smo na slovensku granicu na rijeku Sutlu. Ušavši u selo Reichenburg, našli smo ga pusto, bez stanovništva. Da li je stanovništvo otišlo u partizane ili je likvidirano, tj. poubijano, nije mi poznato. Od sada nema više mogućnosti, da se hrvatska vojska snabdjeva ni hranom ni oružjem, niti streljivom. Što je gradjanstvo ponijelo sa sobom bilo je izcrpljeno i počela je vladati glad. Djeca su padala u nesvjest, a roditelji bili su očajni, jer im nisu imali što dati jesti. Usput su se hranili korijenjem od repe, što je

ostalo od prošle godine. Počeli su se javljati znakovi tifusa. Hrvatska vojska nastavila je povlačenje prema Celju. Partizana nije tu bilo.

Nama je bio cilj, da se glavnina hrvatske vojske povuče prema engleskoj i američkoj vojsci, da dobijemo zaštitu prema medjunarodnom ugovoru kao svaka vojska, jer smo računali, ako nas zarobe partizani, onda smo osudjeni na smrt. Po medjunarodnom pravu bili bi zarobljenici kao i drugi zarobljenici drugih zemalja dok po komunističkoj teoriji, mi smo bili osudjeni da nas se pokolje, jer je komunistička misao jugoslavenskih partizana bila, da se hrvatski narod pobije što više, da se istrijebi što više hrvatskog domaćeg stanovništva, kako bi se te zemlje mogle naseliti srpskim stanovništvom i reći kasnije kako je to srpska pokrajina, što je danas Hrvatska zemlja. Tu smo bili umorni, no spavanja nije bilo. Penjali smo se uz brijeg dosta slabom cestom. Iznemogli Ijudi su padali. Djeca su umirala, a žene takodjer, no muškarci su bili otporni i bolje su izdržavali napore. Došli smo na vrh planine. Tu smo malo se odmorili, a zatim smo se spustili u jedno selo, koje se zove Sv. Petar. U tom selu smo prenoćili. Po nekim vrhovima i drveću vidjeli smo partizanske zastave, crveno sa petokrakom zvijezdom. Tu je bila VI. banijska i VIII. kordunaška divizija, koje su bile na zlu glasu radi pokolja hrvatskog stanovništva i palenja hrvatskih sela. U jednom metežu tu sam se izgubio od svoje jedinice, koja je otišla u pravcu Maribora. Tako sam se priključio jedinici, koja je bila pod zapovjedništvom generala Vjekoslava Luburića. Tu je bilo mnogo hrvatskih Domobrana, ali većina su bili hrvatske Ustaše. Partizani su nadirali, da presjeku glavninu hrvatske vojske, te da joj zakrče put prema Dravogradu, koji je bio najprikladniji za prebacivanje u Austriju. Nadiranje sa istoka vršeno je od partizana kao i od ruske Crvene armije, dok se je sa druge strane od Trsta probijao partizanski klin preko Ljubljane da nas ukljiješte i unište. Držim, da je tu bilo 25.000 do 30.000 hrvatskih vojnika, ali većinom sa lakim naoružanjem i to najviše automatskim.

Partizani su već zaposjeli sve obližnje brežuljke, koji su strateški bili vrlo dobro ležali. Od generala Luburića bila je izdana zapovijed. "Ili proći živi ili pasti junački mrivi". Teška borba vodila se izbliza prsa u prsa. Partizana je tu bilo tada dvostruko više nego nas, jer su pristigli iz Maribora, te iz Ljubljane. Borba je trajala oko 6 sati i to u noći do pred zoru. Tu je ležalo na stotine hrvatskih vojnika izmješano s partizanima. Partizanski gubitci bili su mnogo veći. Računa se, da je tu hrvatske vojske palo oko 3.000 vojnika dok se gubitci partizana cijene na 6.000 do 8.000 vojnika.

Partizani su bili dobro oboružani, oružjem, koje su im dali zapadni saveznici Englezi i Amerikanci na propast hrvatske države i za jačanje komunizma u srednjoistočnoj Europi.

Probijajući se dalje od Celja, čuli smo da su se dijelovi hrvatske vojske, koji su stigli do mjesta Bleiburg, predali Englezima i da su zatražili zaštitu,

ali da su to Englezi odbili pod izlikom, da za to nisu nadležni, jer da je već odavna učinjen ugovor, da se sva hrvatska vojska mora prema tomu ugovoru predati partizanima. No mi nismo gubili nadu, premda su se sve više prenosili takovi glasovi. Išli smo još dalje i došli do rudarskog mjesta Velenje i dalje nismo išli. Tu smo susreli jednu hrvatsku kolonu zarobljenika, koja se vraćala nazad.

Mi smo ih pitali, gdje su partizani, a oni rekoše da su od Engleza prihvatili što više hrvatskih izbjeglica. Rekoše već su započele operacije "čišćenja" tj. ubijanja hrvatskih vojnika na teritoriju Dravograda, Ravne i drugih mjesta. Druga partizanska skupina, kako se pričalo vršila je u isto vrijeme ogroman pokolj hrvatskih vojnika zarobljenika kod Maribora. Ta povorka krenula je prema Celju. Mi, druga povorka, sa oružjem u ruci krenuli smo u pravcu Austrije. Došli smo do kraja sela Velenje, gdje su nam naši ljudi, koji su se vraćali, rekli da nam je uzalud ići, jer da će Englezi sve izručiti Titu. Tada se je počelo uništavati oružje. Jedni su počeli bježati u šumu sa oružjem. Časnici su tu zapovijedili da se snalazimo sami kako možemo, jer da smo izdani već odavna. Jedni su se priključivali koloni smrti, a drugi su pošli u šumu i izgubili se u njoj.

Ja sam stupio u kolonu Smrti. Prolazeći natrag prema Celju, ljudi su na putu umirali, glad je vladala, tifus je takodjer počeo rijediti naše redove. Partizana nije bilo mnogo. Jurili su na konjima i moram priznati, tu nas nisu dirali. Taj mir trajao je svojih 4-5 km, dok se partizanska pratnja naše kolone nije povećala iz formacije 45. srpske udarne divizije. To su bili ljudi mrkog izraza, i tragovi na licu im govore o njihovoj prošlosti. Odmah su počeli grdnim klevetama, batinanjem, te je to trajalo cijelim putem. U Celju su nas postrojili s obje strane ceste i morali smo stajati u stavu pozor. Tu su počeli skidati odjeću i obuću, počeli su tući i ubijati, svakoga tko se imalo suprostavljao.

Meni pridje jedan partizan i reče: "Čuješ, banditu, ti imaš dobre cipele". I on poče mjeriti svoju nogu sa mojom. Nisam mislio da će mi skinuti cipele, ali ih je on skinuo. Zatim je počeo mjeriti svoja ramena uz moja, skine svoju bluzu i uzme moju. Morao sam skinuti, da ne izgubim glavu. Došao je treći i pipa od glave do pete. Uzeo mi je sat, naliv-preo i druge vrijednosti, ali nisu uzimali novac, ovaj puta. Ostao sam u hlačama i košulji i mislio sam da neće više dirati. Kad sam prešao na drugi kraj (pločnika) ulice skinuše mi i košulju. Sunce je bilo jako, a ja sam bio slab i umoran počelo mi se vrtiti u glavi. Kad sam se malo pomaknuo u stroju, jedan mi partizan opsuje grdnu kletvu i zaviče: "Ne miči se u stroju. Znaš da i 8 sati možeš gledati u sunce i to neće biti dosta". Naravno, šutio sam. Tada je počela ulicom povorka. Nosile su se zastave s petokrakim zvijezdama, slike Staljina, Tita i drugih komunističkih vodja. Naprijed, u povorci išli su

partizanski oficiri a pozadi partizani u svakoj vrsti odjeće i obuće, dok su na kraju išli gradjani Celja. Pjevali su pjesmu "Amerika i Engleska biti če zemlja proleterska". Cudili smo se kako Englezi i Amerikanci tolike godine pomažu komuniste, a sada im ovi stvarno prijete, da će i oni biti proleteri tj. komunisti.

Civili su izlazili iz svoje povorke, udarali nas, pljuvali po nama, a mi nismo smjeli niti rukom maknuti da se obrišemo. Najednom je ta povorka prestala, a mi smo krenuli prema Grobelnom, kojih 10-12 km. istočno od Celja. To selo ima željezničku prugu, koja vodi za Pragersko. Tu je bila smještena cijela jedna njemačka divizija, koja se predala, uz pismene uvjete. Koliko smo mogli vidjeti, Nijemci su prošli bolje od nas. Dobivali su makar i mižernu hranu, dok hrvatska vojska nije dobivala ništa osim gladi, žedji i ubijanja. Najednom partizani zaustave kolonu na putu, koja se kretala u peteroredovima i četveroredovima. Čuli smo povik: "Krenite nazad, kreni bando". Krenuli smo nazad prema Celju. Počeli smo padati na cesti, i tko je pao nije se više digao, jer je slijedio metak u glavu. U Celje smo stigli drugi dan. Mislim, da je to bilo 17. ili 18. svibnja 1945. Dotjerali su nas na nogometno igralište u predgradju Celja. Tu smo i našli oko 14.000 do 15.000 hrvatskih vojnika, koji su bili goli, bosi i već umirali. Dva po dva ulazili smo s rukama u zraku i partizani su nas pipali, uza sve što nisu više imali što da nam oduzmu. Kod koga su slučajno što našli, odmah su uzeli. Kod koga su našli pištolj ili dijelove pištolja, odmah su ga ubili. U toj mojoj koloni, koja se vraćala iz Grobelna u Celje bilo je ubijeno preko 1.000 vojnika. Kako se kolona vraćala, partizani su vikali: "Ubij onoga što je za glavu viši, skini onoga što je za glavu niži, ubij onoga što ima jaku bradu, skini onoga što je bez košulje". To su bili znakovi za prepoznavanje i to je bilo sudjenje. Izvukli su ljude iz kolone, i onda su rekli, da je šteta ubijati, nego da je bolje zaklati ih. U tome klanju mnogo su prednjačile partizanke. Hrvatski časnici bili su takodjer u toj povorci, ali se više nije moglo znati tko je časnik, a tko nije, jer su to bili već samo živi stvorovi, koji su se samo micali i ništa drugo.

Tu smo bili dva dana, a treći dan je došao jedan partizanski pukovnik ili general, ne znam točno, jer su mi bili nepoznati partizanski činovi. On je stao na tribinu i održao govor po prilici ovako: "Vi svi koji ste ovdje, vi ste naši krvni neprijatelji. Mi smo vam sada gospodari. Mi smo dobili odobrenje i od Engleza i od Amerikanaca, da radimo s vama što hoćemo i zato moramo prije svega znati tko je tko. Viši časnici neka se skupe u jedan krug, niži časnici u drugi krug. Ustaše na jedan krug, domobrani na drugi, a posebno oni domobrani, koji su bili u vojsci od 1941.-1943., neka se skupe na jedno mjesto. Zatim hrvatska seoska obrana, hrvatsko oružništvo, na jednu skupinu, a hrvatsko gradjanstvo na drugu". Tu je bio i jedan mali dio Ukrajinaca, koji su se borili pod generalom Vlasovom koji su računali da će im se pružiti prilika za oslobodjenje Ukrajine i odcjepljenje od Rusije. Nadalje bila je i

jedna grupa četnika, ne znam pod kojim vojvodom, jer je tih vojvoda bilo mnogo, i jedan vrlo mali broj slovenskih domobrana zvanih Bjelogardisti.

Na kraju svoga govora taj komunistički glavešina rekao je: "Tko se ne bude grupirao prema odredjenom, biti će odmah strijeljan". To grupiranje trajalo je oko dva sata i bilo je završeno.

Kako sam naveo, grupacija je bila provedena, te je odvodjenje i ubijanje teklo ovim redom: najprije se odvodilo i ubijalo hrvatske ustaše, jer su komunisti vidjeli u njima najveću zapreku i pošto su ustaše predstavljali najveći borbeni moral hrvatskog nacionalizma. Komunisti su ih udarali kundacima od puške, pljuvali po njima, udarali po njima, lomili im rebra, i onda su ih bacali u kamione i vozili prema rijeci Savinji. Nedaleko od nas 400-500 metara čuli smo danju, a osobito noću krikove, psovke, te smo mi ostali čekali kad će doći red na preostale. Kada su bili poubijani hrvatski ustaše, došli su na red hrvatski časnici. Njih je bilo oko 150. Svakih 15-20 minuta došao je kamion, dar Saveznika partizanima, kojeg su oni iskoristili dobro u svoje svrhe. Pošto su bili poubijani hrvatski časnici, došao je red na dočasnike, a zatim na hrvatske oružnike, te je poslije njih poubijano hrvatsko domobranstvo, tj. oni koji su služili hrvatsku vojsku od 1941.-1943. Ostali su starci gradjani, žene i djeca, ostali smo mi mladići od 17 ili 18 godina. Ostali su i mladji od mene, koji su imali 15 ili 16 godina.

Kad je sve bilo prorijedjeno i poubijano, dolazile su druge kolone hrvatskih zarobljenika ovamo, da budu poubijane. To je bilo nekako koncem mjeseca svibnja 1945.

Nogometno igralište je služilo kao logor. To je bio dosta veliki stadion sa širokim prostorom, gdje nije bilo pitke vode. Ogradjen je bio visokom ogradom 3-4 metra. Izvan ograde bila je žica, a nad žicom strojnička gnijezda. Ova su bila na visini od 4 metra i tu je bilo postavljeno automatsko oružje i glavnina partizana-koljača, koji su bili vrsni u svom krvavom poslu. Tu je bila iskopana i jedna jama po prilici 10 metara dugačka, 5 metara široka i 3 metra duboka. Kako su Ijudi umirali od gladi, žedji i tifusa, bacali su te ljude mrtve i umiruće u tu jamu.

Partizani su ulazili u logor i vršili takozvano "prepoznavanje". Dolazili su i znali reći: "Čuješ ti, banditu, ti si iz tog ili tog mjesta". Ljudi su odgovarali u čudu, da oni nisu iz tog mjesta. Partizani su ih psovali i tvrdili da jesu odatle, gdje su ih oni svrstali. Ljudi su bili zaprepašteni tim "prepoznavanjem". I moj slučaj bio je takav. Dodje k meni jedan partizan jednog dana i reče. "Čuješ, ti si iz Ljubuškog?". Ja mu odgovorim: "Ja nikad nisam bio u Ljubuškom". On je tvrdio, da sam ja iz Ljubuškog. Ja mu kažem svoje ime, no on je ostao kod svoje tvrdnje, premda se po dijalektu vidjelo, da nisam iz Hercegovine. On me je uhvatio za kosu kao janje i viknuo: "Na klaonicu". Ljudi su se uklanjali, a ja sam bio osudjen na propast. Kako sam bio uvjeren

da je to konac mog života, trgnuo sam se svom snagom, a u njegovoj ruci ostale su moje vlasi, te odletio medju ljude, da obranim goli život. On me je tražio, ali me nije našao, jer sam se skrivao. Takovih slučajeva bilo je mnogo u tih šest dana boravka u tom logoru u Celju. Odvodili su partizani skupine Ijudi 20-30 a na izlazu trpali u kamione i odvodili na ubijalište.

Nedaleko Celja nalazi se rijeka Savina, a u blizini nalaze se tankovski jarci, koji su bili iskopani za vrijeme rata. Partizani su vodili Ijude do tih jaraka i tamo ih ubijali. To je bio grozan prizor, i svaki od nas u logoru očekivao je istu sudbinu. Zarobljenika bilo je sve manje svakoga dana, ali su dolazila nova "pojačanja" druge kolone smrti iz Maribora, Bleiburga, Ljubljane i iz Hrvatskog Zagorja, odakle su vodili ljude na smrt u Sloveniju, da uzmognu kasnije reći, da su Slovenci, a ne Srbi poubijali Hrvate, i da se tako stvori dublji jaz izmedju Hrvata i Slovenaca. No mi smo znali, da je to djelo 45. srpske Udarne Divizije. Ne znam točno tko je bio zapovjednik te divizije, da li je bio general Nadj ili netko drugi. Tako je prošlo tih strašnih 6 dana u tom logoru na nogometnom igralištu u Celju. U toj krvavoj partizanskoj igri ubijeno je najmanje 20.000 do 25.000 hrvatskih vojnika, te je tako nestalo snage, koja je bila glavna zapreka za komunističko uredjenje Jugoslavije.

Iz Celja krenuli smo u pravcu prema Šmarju. Kako sam se nalazio sa jednim dijelom te kolone na brežuljku, vidio sam da je ta krvava kolona bila dugačka oko 4-5 km. Povorka je išla u petoredovima, a negdje i šestoredovima te je zauzimala cijelu širinu ceste. U povorci je moglo biti 35.000 do 40.000 hrvatskih vojnika i gradjanstva. Tu povorku su dočekivali gradjani Slovenci, koji su pomagali partizanima u sadizmu nad hrvatskim stanovništvom i vojskom. Udarali su nas kolcima, željeznim predmetima itd. Partizani su naravno imali glavni udio u tome. Preko iznemoglih se gazilo. jedne se nosilo, ali se srušio i onaj, koji je nosio. Mi smo bili svjesni, da moramo pomoći svakomu tko padne, ako je moguće. Padnu li dva ili tri, morali smo obilaziti, da ne pogazimo iznemoglog brata. Time smo se raširili do ruba ceste. Za partizane bilo je to poremećenje reda, te su odmah otvarali strojničku vatru. Time bi pobili cijelu kolonu u dužini od kojih 20 metara. Ostatak kolone bi se prestrašio zastao te su to partizani kažnjavali daljnjom vatrom iz strojnica. Nakon te kazne morali su ljudi trčati, da stignu dio kolone pred njima, ostavivši na cesti mrtvu i ranjenu braću.

Kad smo stigli blizu Šmarja, naša kolona se skratila za kojih pol kilometra, što znači da je putem poubijano bilo nekoliko tisuća ljudi. Od Šmarja krenuli smo dalje nekom sporednom cestom prema Rogaškoj Slatini. Tu je bilo uz put šikare i šume, pa se iz tih šuma pucalo po koloni, te su partizani odmah vikali: "Što se plašite, pa znate da banda puca na bandu". Time su htjeli reći da jedan dio naše vojske, koja je tobože skrivena u šumi

puca na kolonu, ne znajući što radi. U stvari, partizani su bili sakriveni u tim šumicama te ubijali ljudstvo u koloni, da ublaže svoje metode. Kolona je bila sve manja. Jedan dio te moje kolone krenuo je u pravcu Slovenske Bistrice, te došao do Konjica. Bilo nas je tu 6.000 do 7.000. Ne znam, zašto smo morali ići ovuda a došli smo u jedan logor na jednu poljanu, gdje je bilo "prepoznavanje" i ubijanje. Na toj poljani smo i prenoćili. Tu je bilo ubijeno 500 do 600 Ijudi, koji su bili sve mladji domobrani. Ovdje je došla naredba: "Nazad preko Slovenske Bistrice u Rogašku Slatinu". Užurbanim hodom dostigli smo ostale dijelove hrvatske kolone, koja je iz Reichenburga kretala u pravcu Hrvatskog Zagorja.

Reichenburg je bio prazan, kada smo se povlačili iz Austrije, ali sada, kad smo tuda prolazili na Križnom Putu, to selo bilo je puno stanovnika. Ne znam kako i zašto se sada napunilo. Tu su nam priredili vruću "dobrodošlicu", motikama i drugim željeznim i drvenim predmetima, te su nas time udarali. Tu nas je primila VIII. Kordunska Divizija, koja je preuzela dužnost od 45. srpske udarne divizije. Ti ljudi u VIII. Kordunskoj Diviziji bili su većinom pravoslavci iz Hrvatske, te su se za vrijeme stare Jugoslavije smatrali Srbima. Svoj protuhrvatski bijes su još razvili medju partizanima. Kad su nas oni preuzeli, počeo je pravi pakao. Počeli su kletvama i najpogrdnijim izrazima, tukući, kundačeći i ubijajući. Lomili su puške na nama. I djecu su ubijali, kao da su to neke igračke. Uz to smo došli na tlo Hrvatske. Ove nepodnosive muke bile su ublažene od hrvatskog gostoprimstva, jer kad smo prolazili kroz hrvatska sela, Ijudi i žene bacale su nam kruha u kolonu te druge hrane da ne poumiramo od gladi. Oni bi bacali hranu, a partizani su ih tukli i pucali po njima da im to zabrane. Gladni Ijudi otimali su se za komadiće kukuruznog kruha, žalosno je bilo gledati to otimanje, da se produži život za koji sat više. Idući tako stigli smo u Klanjec.

Tu je bilo "prepoznavanje" te odvodjenje ljudi koji se nikad nisu više vratili, jer su bili poubijani. Poslije mučnog putovanja prešli smo most na rijeci Krapini, te stigli u Podsused. Tu smo zastali te je stigla naredba: "Ne možemo dalje!" Bila je neizvjesnost velika, jer se govorilo da če nas sada tu poubijati ili žive pobacati u Savu. Svatko je to povjerovao. Nadali smo se takodjer da će nas odvesti u logor Prečko kod Zagreba, no kako je taj logor bio pun, odveli su nas u pravcu Samobora. Savski most kod Podsuseda bio je blokiran partizanima na svakih 5 metara. Povorka je išla preko mosta u četveroredima, i tko je pri tom prolazu bio na domak partizanima, dobio je mnogo udaraca puškom ili strojokresom. Udarci su bili tako teški, da su mnogi padali mrtvi, a drugi onesvješteni te se gazilo preko njih.

Kad smo prešli most, dočekali su nas partizani postrojeni na svakih 15 do 20 metara. Iz kolone su izvlačili one, koji su bili njima "simpatični" i ispitivali ih o raznim podatcima, i onda ih poklali nožem u vrat ili srce.

Predvečer smo stigli u Samobor. Tu smo po prvi put dobili toplu hranu, a to je bilo, mislim početkom mjeseca lipnja. Benzinske bačve od 200 litara bile su prerezane na dvoje i u njima se kuhalo pokvareno kukuruzno brašno, te se je ta kaša davala svakome u ruke kako se je trčeći prolazilo. Neki su jeli, a neki nisu mogli podnijeti niti tog mirisa. Nakon kratkog vremena dosta ljudi je poumiralo od te hrane. U Samoboru su nas zatvorili u neki dvorac gdje je bilo oko 7.000 do 8.000 ljudi. Ljudi su tu jeli lišće, čupali travu, gulili koru sa drveća da utaže glad. Partizani su ulazili u taj logor i"prepoznavali", pljačkali ljude, odvodili ih prema Okiću, tobože na prijeki sud. Oni bi došli 2 do 3 km iza ograde i bili bi poubijani a da Okića nikada nisu niti vidjeli. Tu smo bili tri ili četiri dana. Jedne su partizani odvodili i ubijali, a druge su dovodili i ovdje ih spremali za klanje. Jednog jutra partizani su nas izveli iz tog dvorca, te nas postrojili četiri po četiri, i odredili nam da idemo pravcem prema Jastrebarskom. Došli smo do željezaničke postaje u Zdenčirni. Tu su nas čekali stočni vagoni. Na peronu su nas svrstali i rasporedili. Neki komesar po imenu Stanko Čanak najviše se isticao svojim "herojstvom". Imao je samokres njemačke marke i tukao njime ljude tako, da je svaki pao od udarca, a potom bi ga gazio nogama. U vagone trpali su po 80 po 100, a u neke vagone po 120 ljudi. Vrućina je bila i onako strašna, a u zatvorenim vagonima nesnosna; utovarivanje je bilo sporo radi tobožnjih razloga, koji su jako smetali partizanima. Razlozi su bili: jedan je bio neobrijan, drugi nepristojno obučen, netko ružne fizionomije i slično. Ti su bili tučeni raznim predmetima, kojih je bilo po željezničkoj postaji, te konačno poubijani. "Herojstvo" partizana bilo je tako veliko, da su pucali po zatvorenim vagonima, u kojima su bili ljudi, da tobože dadu ljudima zraka u vagonima, te su tako strijeljali ljude u vagonima. Od 9 sati prije podne do 7 sati navečer bili su vagoni prenatrpani ljudima i zatvoreni. U vagonima se umiralo od slabosti, gladi, žedji i vrućine. Čekanje je bilo neizvjesno te se u medjuvremenu pronio glas po vagonima, da će ove skupine zarobljenih vojnika biti dar za Ruse jer smo se protiv njih držali oštro. Govorilo se da idemo u Petrinju, gdje će nas poklati sve a neki su govorili da nas vode u Glinu, neki pak da idemo u Sisak, a neki su govorili, da nas vode u Sibir na prisilni rad. Zatim je došla lokomotiva, te prikopčala vagone i vukla nas od 7.30 sati navečer do 5 sati slijedećeg jutra. Vozilo se naprijed i natrag. Došli bi do Draganića, pa opet natrag u Zdenčinu, te u Jastrebarsko, pa do Ilovca i natrag. Ljudi su mislili, da stižemo u blizinu Budimpešte. Strah je bio paničan, jauk ranjenih čuo se neprestano, a pomoći od nikuda. Ujutro su bili na kolodvoru vagoni otvoreni i mi smo mjesto u Budimpešti bili u Karlovcu, 40 km daleko. Kod vagona, partizani su čekali poredani, a do njih bili su svrstani stanovnici Korduna i Banije, te su slijedili "slavni primjer" VIII.
kordunaške divizije tukući nas. Morali smo prolaziti dva po dva kroz taj

partizanski špalir, a oni su nas udarali svim mogućim sredstvima. Neki su padali mrtvi, neki ranjeni, a neki su padali u nesvjest i kasnije se dizali kad su dolazili k svijesti te produžili dalje. Došli smo do rijeke Kupe i tu smo preko provizornog mosta (jer je most bio za vrijeme rata srušen) prolazili kroz partizanski špalir dug oko 100 metara u kojem su bili svrstani partizani pod komesarom Markom Polovićem. Polović je imao čin komesarapukovnika i u Karlovcu se radilo sve prema njegovoj zapovjedi. Prelazili smo preko mosta dva po dva odjedanput, jer su partizani govorili da most ne može više podnijeti nego samo dva (premda su čak i partizanska kola išla preko njega). To je bio znak, da će nas tu poubijati što veći broj. Udarali su po ljudima, a kako most nije imao nikakvih branika, ti su onesvješteni padali u Kupu, te se utapali. Doček na drugoj strani mosta bio je sličan, čak još brutalniji. Tu su udarali iznemogle ljude i tjerali ih da trče i dalje, što nije bilo moguće, jer smo trčali cijeli kilometar prije nego što smo došli na most. U zlostavljanju osobito se istakla VIII. kordunaška divizija. Iza toga smo prolazili ulicama grada Karlovca. Gradjani su bili žalostni, a neki su bacali kruh i ostalu hranu kroz prozor, koje smo mi hvatali po cesti. Po ljudima koji su pobirali hranu po cesti, pucale su strojnice, te su mnogi ostavili tu svoje živote. Od izlaza iz željezničkih vagona pa preko Kupe stigli smo u domobransku vojarnu u središtu grada. Vojarna je bila na pol izgorjela, a nas su stavili 50 do 60 u izgorjele sobe, gdje su čak i podovi izgorjeli, te je bilo opasno, da će tko pasti kroz pod. U dvorištu pred kasarnom bio je šljunak i pijesak, gdje se je moralo stajati ili sjediti, kada bi koji partizan unišao ili prolazio. Partizanski oficiri dolazili bi k onima, čija fizionomija im se najviše "svidjela". Jednog dana dodje jedan takav partizanski oficir k meni i reče mi: "Od kuda si ti?". Ja sam iz N. B. - odgovorim mu. "Bre, ti nisi odanle, ja tebe poznajem, ti si bio u Sarajevu". Rekoh mu da ja nikada nisam bio u Sarajevu. "Što nisi, majku ti fašističku...". Ja mu na to odgovorim: "Ja uopće ne poznajem ideologiju fašizma i na to ne mogu ništa reći. Ja sam Hrvat i kao Hrvat bila mi je dužnost služiti u sastavu hrvatskih jedinica". "Pa kad si ti tako mlad, i mi smo imali omladinu, koja je u prve redove išla". Na to mu odgovorim: "Da sam otišao u partizane, ja sigurno današnjeg dana ne bi doživio".
Ovo sam rekao jer sam znao mnogo slučajeva, da su partizani odveli početkom 1944. mnogo mladića iz Voćina, Slatine, Drenovca i drugih mjesta. Na obroncima Papuka ti su mladići izgubili svoje živote. Hrvate se stavljalo u prve redove, slabo naoružalo, te ako nisu poginuli u borbama protiv hrvatske vojske, onda su pali od hitaca komesara, koji su ih tjerali naprijed. Ako to nisu učinili komesari, onda su učinili to tzv, delegati. Delegat je pazio kod partizana na 20-30 vojnika, koje je odmah ubijao, čim je vidio kakav sumnjiv pokret za vrijeme borbe. Nakon toga slijedila je partizanska

poruka roditeljima dotičnih, da im je sin "slavno poginuo u borbi za komunizam cijeloga svijeta". Takovih mladića bilo je veoma mnogo, koje su partizani silom mobilizirali u godini 1943.-1945., te od njih skoro nitko nije ostao živ, bila je rijetkost naći u partizanskim redovima mladiće rodjene od 1920. do 1931.

Kad sam partizanu rekao, da ne znam ideologiju fašizma, on mi reče: "Klekni, majku ti tvoju...". Kad sam to učinio stavio mi je samokres na usta i rekao: "Ovo ti je zadnji čas!". U tom trenutku reče mu drugi partizan: "Pa vidiš da je to još dijete i da mu nema niti 17 godina!". Ovaj je teškom mukom stavio samokres za pojas. Poslije toga ostao sam ležati bez svijesti dva sata u prašini. Iste večeri sreo sam jednog čovjeka, kojeg poznam osobno - Gjuro Kranjčić iz Bijele Stijene, i koji je bježao skupa sa svojom ženom. Partizani su izvukli njegovu ženu i pitali: "Što ti tu radiš, drugarice?". Odvukli ju od njega, silovali, te joj odrezali genitalije i grudi, i ostavili ju onako izmrcvarenu. Pri ovom užasnom primjeru mislili smo na tisuće hrvatskih žena i djevojaka, koje u ovim danima proživljavaju istu sudbinu.

Tu smo bili još dva dana, te smo zatim morali proći dalje i učiniti mjesta za nove skupine, jer kako su partizani govorili, da je ovaj kraj sada "pročišćen" od onih najopasnijih.

Povorka zarobljenika krenula je iz vojarne preko mosta na rijeci Mrežnici i preko mosta na rijeci Kupi i preko čitavog grada Karlovca, te smo stigli u Turanj. Ovdje su nas smjestili u jednu vojnu zgradu. Tu smo našli oko 2.000 hrvatskih vojnika, golih kostura ili bolje rečeno živih mrtvaca. Ovdje je bilo teže, jer nije bilo drveća, te smo bili izloženi suncu, kiši i vjetru. Hranu smo i ovdje dobivali kuhanu u rasječenim benzinskim bačvama, u kojima se je kuhao pokvareni grah i kukuruzna kaša. Ovo smo dobivali jedanput na dan, a kukuruznog kruha dobivali smo dnevno 10 dkg. Tu su nas podijelili na njihove čete i bataljone, te sam ja dopao u VI. dopunski bataljon. Ovdje su smjeli ulaziti i gradjani, ali ne Hrvati, već samo oni, koji su imali svoje sinove ili rodbinu ili prijatelje u VIII. kordunaškoj diviziji. Oni bi dolazili i za komadić kruha uzimali i zadnji komadić rublja. Ovi su takodjer "prepoznavali" a"prepoznate" su partizani vodili na obalu Kupe, gdje su ih poubijali metkom u glavu ili nožem u vrat, te bacali u rijeku Kupu. Tu je zavladao tifus, ali moram spomenuti, da tu nije bilo žena niti djece, jer su oni već prije poumirali ili bili pobijeni. Ostali su samo mladići od 18 do 35 godina, koji su mogli najviše izdržati. U logorima Dubavac i Turanj zaklano je ili na druge načine poubijano oko 1.500 vojnika i po koji časnik, koji nije dovle bio otkriven. Odavle smo bili odpremljeni u logor Švarča. Taj logor bio je ogradjen bodljikavom žicom u tri reda, a u visini od 3 do 4 metra. Iznad žice bili su podignuti tornjevi, a u tornjevima bili su partizani sa strojnicama
i drugim automatskim oružjem. Logor je bio na poljani i bez naselja oko

njega. Zarobljenike su partizani čuvali vrlo oprezno, tako da su upleli čak i električne žice oko bodljikave žice. Tako su prolazili dani. Partizani su odvačili ljude iz logora i ubijali ih nedaleko logora, a dovodili su nove Ijude, sumnjive partizanima, a ti su ljudi završavali svoje živote doskora jer su im partizani "sudili".

U logoru Švarča zadržali smo se još nekoliko dana, dok nije stigla naredba, da se oni, koji su preostali na životu premjeste u drugi logor. Iz logora Švarče došli smo na jednu poljanu na kojoj je bio stadion za športske igre. Tu su nas postrojili, a mi koji smo preostali na životu mislili smo, da nam je sada došao konac. Tu su rasporedjivali mladje ljude prema godinama i prema vojnim okruzima (vojni okruzi bili su isti kao i oni za bivše Jugoslavije). Ja sam došao u osječki vojni krug. Tu sam naišao na nekoliko mojih znanaca, ali imena im neću spominjati, jer jedni su ostali živi, a drugi imaju rodbinu, koja je u vlasti danas vladajućih partizana, pa bi ovi došli u opasnost, ako bi im spomenuo imena. Neizvjesnost je trajala do večeri. Bio sam do sada u 16. dopunskom bataljonu, a sada sam došao u III, dopunski radni bataljon. Tu nam je govorio jedan partizanski pukovnik, istaknuvši, da mi nismo više zarobljenici, nego slobodni ljudi, pošto nema više opasnosti od bandita i fašista. Na jednom je bila izdana zapovijed za pokret: "Odmah se svrstati u četveroredove i krenuti". Pred večer smo krenuli u pravcu Generalskog Stola. Po danu nismo krenuli, kako bi partizani po noći mogli više i slobodnije ubijati. Oko pola noći morali smo stati. Tu se je kuhala večera ali je mnogi od nas nije dočekao, jer su bili odvedeni medju stijene na obali rijeke Mrežnice i tamo su bili strijeljani ili zaklani. Tu je bilo poubijano oko 250 osoba. Večeru su neki okusili, a većina ništa. Od Generalskog Stola krenuli smo prema Gornjoj i Donjoj Dubravi. Izmedju Donje Dubrave i Tounja bio je srušen most. Radi toga smo morali skrenuti s redovite ceste na željeznički most. Tu je bila provalija duboka nekih 200 metara kuda smo morali proći. Partizani su nam govorili, da cestom nismo išli, jer da je odviše prašine, pa bi nam mogla prašina škoditi plućima. No mi smo bili svjesni, da je po srijedi nešto drugo. Od Donje Dubrave morali smo prolaziti dva po dva preko provalije. Tu su preko stijena mnogi popadali od iznemoglosti, dok su drugi prošli. One straga je partizanska zalaznica jednostavno poubijala. Idući dalje, stigli smo preko Tounja, Jezerana, Skradnika, Josipdola, Oštarija u Ogulin.
U Ogulinu nas je dočekalo stanovništvo lijepo, bacajući nam hranu u kolonu, a partizani su tukli gradjane i ubijali ih kao i nas. No stanovnici Ogulina nisu marili za to. Jedni su poginuli, drugi su bili ranjeni, ali su uza sve to nama i dalje bacali hranu. Mi smo bili odvezeni u vojarnu, koja je bila u sredini grada. Tu su nas stjerali u dvorište i mislim, da nas je bilo oko 3.000 ljudi. Jedne su odmah stavili u gimnaziju, koja više nije bila gimnazija,

nego mučilište hrvatske vojske. Tako se bivša gimnazija pretvorila u klaonicu hrvatskog naroda. Tu smo bili zatvoreni u prostor ogradjen visokom bodljikavom žicom. Moram spomenuti, da spomenuti, da nas je cijeli ovaj put pratila VIII. kordunaška divizija.

Unutra su dolazili njihovi oficiri, podoficiri i vojnici, te civili iz raznih sela sa Korduna i Banije, da vide tko im je načinio više zla. Napominjem da su si oni sami načinili najviše zla, jer su se mnogi od tih stanovnika bili još za vrijeme prve Jugoslavije četnici, koji su imali sve povlastice a i zlostavljali i ubijali Hrvate.

U Ogulinu nas je bivalo sve manje svakog dana. Jednog dana donesoše nam partizanske vlasti neki plavi papir, na kojemu smo trebali napisati svoje podatke. Neki od nas napisali su točno, uvjereni da nikomu nisu ništa zla učinili, premda su branili svoju domovinu u teškim borbama. Mnogi od nas nisu ispunjavali točno, jer su slutili zlo. Ti listići su išli na općinska poglavarstva. Kako su veze bile prekinute, te su obavijesti stizavale sa zakašnjenjem. Svakog dana se pozivalo pojedince u štab divizije na saslušanje, nakon kojega će biti "poslan kući". Ljudi su odlazili, ali se nisu više vraćali.

Ogulin se nalazi uz rijeku Dobru, koja ponire kod Ogulina. Ta se provalija nalazi na lijevoj strani ceste, a na desnoj strani je povijesni grad Frankopana, koji je danas u lošem stanju. Starodrevni grad Frankopana pretvoren je u grozno mučilište. Budući da je grad zidan od debelih stijena, to se jauk i vriskanje mučenih nije moglo čuti. Kada bi žrtva već bila polumrtva ili mrtva, onda bi ju bacili u ponor, koji se zove Gjulin ponor. Po prilici 500 metara iznad Ogulina nalazio se je jedan odjel Nijemaca, po svoj prilici neki stručnjaci, tehničari ili slično. I kod Nijemaca bilo je stanje očajno. Vladao je tifus, i od njega su oni umirali, ali su umirali takodjer iz istih razloga, kao i u našoj skupini, te je i kod njih broj mrtvih bio dosta velik.

Što nisu partizani učinili u Gjulin ponoru i Frankopan-gradu, to su spremali učiniti na drugom mjestu. Izveli su nas izvan grada i postrojili u blizini crkvice Sv. Petra prema Oštarijama. Tu nas je bilo oko 800 do 900. Postrojeni smo bili po četiri i jedan partizanski glavešina izdao je zapovijed po prilici ovog sadržaja: "Vidite drugovi, vi više niste zarobljenici, vi ćete biti svrstani u naše borbene redove. Možda i znate, da se po planinama nalazi veliki dio bande (mislio je na hrvatske jedinice, koje su otišle u šume, nadajući se, da će Zapad uskoro uvidjeti svoju strašnu pogrešku pomaganja komunizma). Mi trebamo vas, mi smo uvijek računali na vas - i za vrijeme borbe i poslije borbe. Vi ste bili na krivom putu. Vi morate znati, da hrvatski nacionalizam ne postoji, da je Hrvatska bila uvijek kolonija ili pokrajina Madžara ili Švaba ili Talijana. Može se reći, da niti stara Jugoslavija nije vam bila bolja, ali vi ćete naći mjesto u ovoj novoj Titovoj socijalističkoj mislimo
komunističkoj republici, što će doći tek kasnije. Mi trebamo od vas saznati,

tko je bio ma i jedan sat u ustaškim jedinicama ili tko se je samo upisao - nije morao ni biti, neka izadje. Vi ste svjesni drugovi, da će vas narodni sud suditi. Vi znate dobro, da taj narodni sud nije nikada pogriješio; on ne griješi nikada. Mi smo istrijebili izdajice, petu kolonu i sve drugo. Nama u stvari nisu ni smetali Nijemci, mi ih nismo ni napadali mnogo, nego smo ih samo ubijali, gdje smo ih se dohvatili. Frontalnu borbu s Nijemcima nikada nismo ni imali. Nama je glavno bilo da pobijemo ustaše, oružništvo, a osobito mlade formacije domobranstva, koje su nam stvarno bile trn u peti. To se najviše odnosilo na V. i VIII. Lovačku pukovniju, 11. i IV. Gorski Zdrug, koji više ne postoji". No ljudi su zatajili jedinice, u kojima su bili. Navodilo se je, da je bio u kakvoj posebnoj jedinici ili u inžinjerskoj ili zdravstvenoj jedinici. Ovdje su se ljudi počeli isprsivati i šaputati: "Već mi je dosta tih muka, i idemo se prijaviti kao ustaše". Ljudi, koji nikada nisu bili ustaše i koji se čak nisu niti upisali ili koji su bili civili ovoga puta su se prijavili kao ustaše.

Počelo se i sa mnom. Bio sam mlad: imao sam točno 18 godina i jedan mjesec, pa su mi naši ljudi govorili: "Idi, ti si mlad, pa zašto ne bi išao". Mislio sam, da ću se ondje javiti gdje bude prevagnulo više ljudi. Počelo se ljude svrstavati s jedne i s druge strane i javilo se već jedna stotina od nas 900. Jedan me povuče za rukav i zvao me da idem, a taj je bio iz mog mjesta. Sada nije živ, pa mu mogu spomenuti i ime. Zvao se Ivo Šafar, Ja sam mu rekao: "Ivo, ja ne idem, ja nisam nikada bio ustaša, a uostalom vidiš, da nas je još daleko više, koji se nismo javili. Možeš vjerovati, da na taj način nećemo ostati živi." On me je poslušao i nije se javio. Vratio se nazad, a partizanski pukovnik poviče: "Ne miči se. Tko se je pomakao, neka izadje van!" Jedan je bio odlučan i na to reče (to je bio Marko Lazarević iz Ličkog Petrovog Sela): "Pa, gospodine pukovniče, nisam se uopće ni pomakao."

Zatim je jedan nepismeni brojio ljude na prste te bilježio deset po deset, i nabrojio 183. Na to će pukovnik: "Je li ima još tko? Neka se javi i može ići svojoj kući, svojoj ženi i djeci i roditeljima, jer partizan biti to je jako teško i treba preći svakog dana 50-60 kilometara". Javilo se još četvorica i tako je bilo svega 187. Oni su svrstani u četveroredove i bili su otjerani u pravcu Ogulina i dalje cestom prema Kleku, do Jasenika. Drugi dan se je pročuo glas, koji smo provjerili preko jednog Šiptara, koji nam je rekao, da su svi naši drugovi bili noćas potučeni. Došle su i druge vjerodostojne vijesti, da je tih 187 Hrvata bilo potučeno na Kleku kod Jasenika. Nas je u Ogulinu ostalo oko 1.500 što u gimaniziji, što u vojarni.

U suprotnoj zgradi, tj. u zgradi županije, bilo je osudjeno 17 Ijudi, koji su bili u državnoj upravi Ogulinske županije. Svi su bili osudjeni na smrt. Čudno biti osudjen na smrt i pjevati. Oni su pjevali u zgradi cijelu noć i sa veseljem čekali smrt, ali oni su spremali nešto drugo: jednim komadom željeza probili su pod i na svojim košuljama polako su se spuštali u podrum.

Njih 16 se spustilo, a sedamnaesti je ostao gore, kako ga nitko nije držao te je nespretno pao, a njegov pad je uzbudio stražara, koji je došao u podrum, ali je stražar bio udavljen od osudjenih. Ljudi su onda počeli bježati. Jednom od partizana pao je samokres te ispalio i tako uzbudio cjelu stražu i može se reći čitav grad. Bježanje i potjera tih 17 Ijudi izazvali su toliku buku, kao da je revolucija izbila. Govorilo se čak, da će doći Braco Tomljenović sa svojim ljudima, koji su se navodno nalazili u Velikoj i Maloj Kapeli. Mislili smo, da će doći i nama u pomoć. Puškaranje je trajalo cijelu noć. Nije se ništa desilo od našeg priželjkivanja, već je došlo samo veće partizansko pojačanje. Sutradan smo saznali, da je četvorica od tih ljudi bilo ubijeno, 11 ranjeno a jedan je bio uhvaćen, dok je sedamnaesti bio ubijen u hodniku županijske zgrade. Taj ostatak živih bili su odmah potučeni. Vjerujem, da su te osobe bile važne za čitav onaj kraj.

Iz logora su nas izvodili prema nekada pomoćnom zrakoplovnom pristaništu izvan grada. Tu su nas vježbali čak i oni, koji nisu ništa znali o vojnoj obuci, osim klanja i ubijanja, ali da spasimo živote morali smo slušati ludje od sebe. Vježbali su nas 2-3 sata, a neki su padali od iznemoglosti i onda su bili odneseni ambulantom za prvu pomoć - batine! Moram priznati, da ovdje nisu ubijali. No Ijudi su ipak nestajali i govorilo se o njima, da su "prekomandovani". Ti nestali nisu se više nikad vratili. Uz vojarnu su neki od nas išli na stražu, da stražare s praznom puškom uz partizana. Partizani su se mijenjali svaki sat, a naši zarobljenici su morali stajati na Ijetnom suncu 4-5 sati na straži.

Dolazile su i druge formacije naših hrvatskih zarobljenika, osobito onih, koji su bili zarobljeni u Istri. Nas su otjerali u selo Oštarije. To je malo selo, kroz koje protječe rijeka Mrežnica, sa kojih 80 kuća i jednom crkvicom na brijegu, u kojoj je ostao na sreću jedan svećenik, župnik. Medju nama bio je jedan svećenik, koji se nikada nije izjasnio kao svećenik. Ovaj je otišao do župnika i zamolio ga da li može odslužiti svetu misu. Od nas zarobljenika prisustvovalo je nekoliko svetoj Misi. Partizani su za kratko vrijeme sve saznali. Uhapsili su tog svećenika-zarobljenika i one, koji su prisustvovali svetoj Misi i taj dan njih je nestalo - bili su "prekomandovani" to jest ubijeni.

U blizini Ogulina bilo je dosta ostataka hrvatske vojske, koja je operirala pod imenom Križari, te su dosta ometali partizanima. Od partizana je došla naredba, da nitko ne smije na nikakav način pomagati Križare. Jednog dana su došli Križari u Skradnik uljudno tražili hrane od stanovnika, a ovi su im dali, jer su morali. Svaka vojna fomacija, pa i hrvatska mogla im je uzeti živote, pa su se ljudi bojali. Drugi dan su ljudi to prijavili partizanima, jer su morali prema naredbi. Nakon toga partizani su uzeli iz kuće po jednog taoca. Odveli su te taoce do same crkve u Oštarijama pred jedan veliki zid.

Tu su na brzinu iskopali deset grobova, a partizani su bili odredjeni da strijeljaju. Na svaku osobu bilo je po 4 partizana. U toj grupi desetorice bila je i jedna djevojka od 18 godina, te 9 muškaraca. Djevojka se zvala, mislim, Božićević iz Skradnika. Za strijeljanje ove djevojke bio je odredjen jedan partizanski vodnik. Strijeljanje sviju se je trebalo obaviti na licu mjesta, a mi logoraši gledali smo to sve sa galerija. Četvorica nisu mogla izdržati, nego su kleknuli, dok je šestorica izdržala i gledala smrti u oči. Vodnik se najedanput odluči, da ne može to učiniti, to jest strijeljati djevojku, pa su iskopali još jedan grob za njega i tako ih 11 padne ovdje.

Poslije ovoga čina i najmanja veza s Križarima značila je smrt. Nas su i nadalje vježbali. Mučili su nas tim vježbama, a u tom mučenju najviše se istakao načelnik divizije Čizmić. Ljudi su se nakon tih vježbi onesvješćivali, a druge torture su ih čekale, kad bi se osvijestili. Svaki dan bio je, "politički sat" u kojem su nas učili, da smo fašisti, da smo se borili za naciste, da se nismo borili za hrvatski narod i tome slično, a oni da su se borili za najveće ideale. Svaki dan jedno te isto, ali smo ih morali slušati i to glavom okrenuti prema suncu - da se bolje pamti - kako su oni govorili. Nakon dva-tri sata slušanja ljudi su padali u nesvijest, jer su bili iznemogli. Partizani bi uzeli onesvještenoga i odvezli u kamionu prema Ogulinu na "terapiju", što znači batine. U Oštarijama smo se zadržali još nekoliko dana, a onda smo krenuli preko Josipdola, Plaški, do Ličkih Jesenica. Sa sobom smo nosili kotlove, vreće kumpira, graha itd. te smo bili neka vrsta karavana. Jedni su padali, a drugi su ih onda morali nositi. Kada smo došli u Plaški, naišli smo na oštećenu pravoslavnu crkvu, koja nije bila uništena. Partizan nas je pitao, što mislimo, tko je to počinio. Mi smo odgovorili: "Banda". Od Ličkih Jesenica krenuli smo dalje strmom cestom prema Saborskom. Od Oštarija bilo je ubijeno 15 ljudi, koji su iznemogli, te nisu dalje mogli ići. Došli smo u Saborsko, planinsko selo, koje se proteže oko 4 km u duljinu. Kuće su bile dosta razbacane, a nas su smjestili u središtu Kiseljak, gdje su bile izgorene pilane, što su ih partizani za vrijeme rata zapalili. Tu smo vršili po kamenju razne vježbe, a kad bi ih završili pravili smo barake za KNOJ. To je bila njihova elitna vojska, i neka vrsta oružništva da čuva red i mir.

Koncem kolovoza krenuli smo prema Ptitvičkim jezerima. Prošli smo selo Sertić Poljanu, te došli u Poljanak, malo selo smješteno blizu rijeke Korane. Tu smo gradili neku baraku na pola goli, te smo radili danju i noću, dok nismo baraku dovršili. Onda smo vježbali, uza sve to što smo bili izmučeni i jedva se držali na nogama. Naše muke su se pogoršale kada je medju nas došao kapetan Marko Polović. On nas je pratio sve do Ogulina i našoj skupini zadavao strah i trepet. Ispitivao je o raznim podatcima, te se je i ovih dana našlo par slabića, koji su mu rekli istinu o hrvatskoj jedinici, u kojoj su služili, pa tako i ovi drugi, koje je Polović odredio bili odvedeni

navodno u drugu jednicu, a mi te ljude nismo više vidjeli niti čuli za njih. Polović Marko bio je kapetan K.O.S.-a (kontra obavještajna služba), koja je bila organizirana po svim partizanskim jedinicama za to, da ispituju i saznaju tajne iz prošlosti hrvatskih vojnika. Ljudi su malo po malo bili odvajani iz naše prijašnje grupe, ali su pridolazili novi na njihova mjesta, te nas je bilo sada 250-3001judi u selu Poljanku. I od ovih ljudi su partizani znali odvoditi, mučiti i ubijati one ljude, koji su se usudili usprotiviti ma i jednom riječju njihovim barbarskim procedurama.

Oko Plitvičkih jezera obilazili su partizani sa svojim brojnim i dobro naoružanim patrolama, jer su se bojali ostataka hrvatske vojske, koja se nalazila u okolnim šumama. Tako se desilo sredinom rujna mjeseca, da su partizani organizirali jednu zasjedu kod vodenice uz vodopad Plitvice. Drugi partizani bili su na jezeru Kozjak te su tu sačekivali Križare. Najednom se začuje šum od lomljave drveća, a partizane je obuzeo strah, te su počeli bježati sve do naše barake, koja je bila dva i pol kilometra daleko od toga mjesta partizanske "zasjede". Nas su partizani istjerali, te smo morali ići pred partizanima, da budemo u svakom slučaju njihova zaštita tj. u slučaju pucanja ili u slučaju obzira sa strane Križara, koji su znali, da smo mi bili partizanski zarobljenici. Jedni su čekali uz vodenicu, drugi uz jezero Kozjak, dok nije svanulo jutro. Ujutro smo otkrili, da je od partizanske pucnjave za vrijeme noći pao jedan medvjed i nekoliko partizana, pa su se na račun toga zbijale šale, kad smo se vratili u nastambu.

Nekoliko dana poslije toga nastala je obuka ¯'predizborne kampanje", o kojoj su nam držali predavanje svaki dan. Najviše tih predavanja držao je neki Miloš Kokir, koji nije znao ni čitati ni pisati. Za njega je netko drugi čitao iz "Borbe", a on bi nepismenjački onda tumačio. Neki su iz naše skupine postavljali pitanja, na koja Kokir nije znao odgovoriti, a onda je ove nakon predavanja stigla kazna smrti. Za svoju "smionost" platilo je životom nekoliko ijudi.

Dne 11. studenoga 1945. postrojili su nas rano ujutro, a onda je došao Miloš Kokir, te nam je rekao, da svaki onaj, koji neće baciti kuglicu za maršala Tita, biti će strijeljan. Na njegove riječi nastala je grobna tišina, što je on uzeo kao znak, da nam je sve bilo jasno. Na izbore išli smo 20 po 20, jer je ustvari bilo samo 20 pari boljih cipela, te smo trčećim korakom išli prema izbornom mjestu, da što prije dodjemo tamo i da se što prije vratimo. Drugi dan je nestalo 401judi, koji su se usudili baciti kuglicu ne za Tita nego u crnu kutiju.
U Poljanku smo boravili do konca mjeseca siječnja 1946. Dne 29. ili 30. siječnja dobili smo nalog, da se spremimo na put. Dva po dva čovjeka krenuli smo i pravili stazu po debelom snijegu prema Sertić Poljani, koja je 4-5 km udaljena od Poljanka. Dalje se nije moglo ići, jer su ljudi bili pomrzli

i popadali. Onda su partizani digli seljake i zapovjedili im da razčiste snijeg na cesti. Mi smo im onako iznemogli pomagali bacati snijeg sa ceste do Saborskog. To je trajalo do 5 ili 6 sati istoga dana. U Saborskom smo bili smješteni u neke zgrade, jer je bilo Ijudi nesposobnih da dalje krenu, budući da su im se promrzle uši, nos i drugi dijelovi lica. Krenuli smo odavle nakon par sati, a seljaci iz Saborskog morali su nam čistiti put prema Jesenicama. Ljudi su se smrzavali i padali putem, no nismo im mogli pomoći, jer smo i mi drugi svaki čas gledali, kad ćemo pasti. Pred zoru stigli smo u Ličke Jesenice i odatle smo morali odmah krenuti, te smo stigli na željezničku postaju Blata. Prozebli i goli čekali smo cijeli dan i cijelu noć, da stigne vlak iz Ogulina. Vlak je stigao ujutro slijedećeg dana, a sastojao se od lokomotive i 8 otvorenih vagona. Bio je samo jedan zatvoreni vagon, za partizane, za njihove oficire i podoficire, koji su nas čuvali. Tako kroz snijеžnu oluju krenusmo preko Plaškog i Oštarija u Ogulin. Dok smo čekali cijeli dan na kolodvoru u Ogulinu, neki su partizani govorili kako poljski general Andres navaljuje iz Trsta i da će zauzeti cijelu Jugoslaviju. Ujedno su govorili, da će nas zarobljenike staviti prve i neka mi ginemo, jer nismo vrijedni kao oni, partizanski borci. Trebali smo krenuti za Istru. Ovaj puta bili smo smješteni u zatvorene vagone po 60 do 80 ljudi u svakom vagonu. Došlo je hrvatskih zarobljenika iz Ogulina i Bihaća. Kompozicija od 35-40 vagona krenula je preko Vrbovskog, Delnica na Rijeku. Ujutro smo stigli na Rijeku, gdje smo bili smješteni u jednu vojnu zgradu i cijeli dan smo čekali što će se dogoditi s nama. Tu je doneseno raznog ruskog oružja, a nama su dijelili da nosimo 300-400 naboja kao pomoćno osoblje partizanima. Od Rijeke dalje krenuli smo kamionima. Duga povorka kamiona kretala je preko planine Učke, te smo stigli u Pazin. Jedan dio povorke ostao je u Pazinu, dok drugi dio, u kojem sam se ja nalazio, krenuo je u pravcu Trsta. Zaustavili smo se u Pazinu. Partizani su tada zauzeli obližnje brežuljke od Poreča prema Kopru, a mi smo ostali u zgradama, ogradjenim visokim zidom i čekali. Tu smo po prvi put, od kada smo postali zarobljenici dobivali pol kilograma kruha svaki i to bijelog kruha i nešto bolju hranu. Dadoše nam lopate i pripike te smo kopali razne jarke i izgradjivali utvrde. Tako smo cijeli mjesec veljaču kopali te razne jame. Engleski kamioni su prolazili cestom, a partizani su stajali na brežuljcima. Dne 3. ožujka u noći opalila je neka crvena raketa i nama je bilo zapovjedjeno, da se spremimo i da odmah krenemo prema Pazinu. Idući tako prema Pazinu doznali smo, da su neki naši pobjegli i otišli k Englezima u Trst. Poslije ovoga tvrdilo se je i za one, koje su partizani poubijali, da su i oni otišli k Englezima. U Pazinu nas je stiglo 320 Ijudi od 400. Neki su od tih ljudi otišli k Englezima, a neke su partizani ubili. Odavle smo krenuli prema Rijeci, a onda iz nama nepoznatih razloga upravili su nas u Kanfanar. Tu smo tobože čekali vlak, ali za nas nije bilo vlaka, jer su

partizani bili u pokretu, da se brane protiv Andresa. Odavle smo krenuli prema Rijeci, noseći kao roblje prazno oružje, te tako pomagali partizanima. Na samoj Učki planini smo se zaustavili, gdje su nam održali govor, da se ne trebamo bojati fašiste Andresa, ni Engleza ni Amerikanaca, jer će se njima junačka narodno-oslobodilačka vojska oduprijeti. Osim toga iza nas stoji velika majčica Rusija i njezina Crvena armija. Neki su upitali, zašto se oni ne odupiru Englezima. Ova pitanja bila su popraćena ubijanjem tih "reakcionera": Oni su bili ubijeni nekih 200 metara daleko od nas. Nama su rekli, da će i nas druge čekati isto, budemo li se vladali kao nacisti, fašisti i kapitalisti. Prizori ubijanja dešavali su se vrlo često sve tamo od mjeseca siječnja 1946.
S planine Učke sišli smo u Rijeku. Na ulicama su naši ljudi padali od iznemoglosti, a partizani su tada davali drugima da nose po dvije ili tri puške, naravno prazne. Gradjani su nas pitali za Andresa i za okršaje, želeći da Englezi zaista dodju, jer pod partizanima bilo je neizdrživo. Iza toga su nas poredali u selu Škrljevu, nedaleko od Rijeke. I ja sam bio jedan od onih, koji su pali na ulicama Rijeke. Ležao sam na pločniku. Jedan partizan me je udario nogom i zapovjedio da se dignem. Ja sam mu rekao: "Ne mogu, ubij me!". On je otišao, a drugi partizani došli su k meni, udarili me nogom, da se dižem. Moj odgovor je glasio. "Ne mogu!". Nakon udarca i mog odgovora oni su odlazili. Došla je k meni jedna gospodja i upitala me: "Sinko, što ti je?" Odgovorio sam, da nisam sam, nego da nas ima mnogo ležeči na zemlji. Rekao sam joj da smo mi bili hrvatski vojnici. Ona me upita dali sam gladan. Rekao sam, da jesam, a ona mi je donijela hranu. Nisam se usudio jesti, jer sam se bojao, da će me partizani ubiti, ako me vide da jedem. Razgovarao sam naokolo, te sam se odšuljao u dvorište ove gospodje. Ona mi je pričala, da su komunisti ubili i njezinog muža i sina mojih godina, a ne zna niti njihove grobove. Rekla mi je, da sam joj ja prizvao u pamet muke njezinog muža i sina, koji su možda prije smrti prešli kroz teške muke, koje i mi sada podnosimo. Zatim mi je pričala, kako su partizani u masama ubijali po Rijeci, čim su ju osvojili. Nakon što me je dobra gospodja nahranila, uputio sam se prema Škrljew i naravno zakasnio sam kao i mnogo drugih, koji su popadali po ulicama Rijeke. Kad sam stigao i prijavio se, jedan me je partizan udario odmah tako jako, da je krv počela teći na nos. Kad sam rekao, što mi se dogodilo, on i još druga četvorica počeše me onda još gore tući. Tu je bio dobro poznati vodnik Branko Vukobratić i delegat Dragan Lapčević. Nedaleko od mene bio je još jedan partizan vodnik Ljuban Mutić. Ovi svi su bili iz VIII. kordunaške divizije. Mene su prestali lupati, kad su pristigli drugi naši zarobljenici, onda su prešli njih tući. Ljudi su pridolazili, jer nije imalo smisla, da bježe bilo kuda onako iznemogli, jer bi tako još gore nastradali.

U Škrljevu smo se nalazili dva dana, a treći dan je došla željeznička kompozicija. Dok smo se ukrcali, partizani su lupali po nama, a kasnije su nas tukli u vagonima, to jest u stočnim zatvorenim vagonima kad su nas prebrojavali. Išli smo u Brčko te smo na putu prolazili kroz veliki tunel, koji se nalazi nedaleko od Rijeke. Tu smo se u tunelu gušili od dima, te je nastala vriska i vika. Na taj način su nas partizani mučili, a ispričali su se, da čekaju drugu lokomotivu, jer nas ova ne može izvući. Druga lokomotiva nije uopće došla, pa smo nakon dva sata gušenja u tunelu krenuli ipak dalje preko Delnica, Vrbovskog, Ogulina, Karlovca i drugi dan stigli smo u Zagreb. Tu su govorili, da su zarobili još hrvatske vojske, ali da se medju zarobljenicima nalazi i Engleza, Amerikanaca i drugih kapitalista, zarobljenih u borbama sa Andresom. Mi smo šutjeli. Nakon dva sata boravka na kolodvoru u Zagrebu krenuli smo dalje preko Dugog Sela i Novske. Vode nismo dobivali, hrane nismo dobivali, nuždu smo morali vršiti u zatvorenim vagonima. Putovali smo cijeli dan, te prošli Brod na Savi i stigli smo u Vinkovce. Nakon par sati boravka u Vinkovcima, krenuli smo preko Privlake, Otoka, te smo stigli u Brčko. Na izlazu iz vagona partizani su nas tukli, te smo morali brzo napustiti vagone prema njihovoj zapovjedi. Smjestili su nas u neku vojnu zgradu, gdje smo morali čistiti razne odpatke od zarobljenika, koji su tu bili prije nas i od jedne partizanske jedinice KNOJ-a, koja je odavle otišla prema planini Majevici, jer da se je pojavilo mnogo Križara. Tu smo kopali razne jame, koje partizani nisu trebali, nego su nas samo mučili. Jedan dio nas otišao je na Savu graditi privremeni most. Budući da je Sava bila nabujala, a mi smo imali najprimitivniji alat, bilo je jako pogibljeno raditi. Tu je dosta veliki broj naših zarobljenika našlo smrt u hladnoj Savi. Radili smo tako ovdje jedan mjesec dana, a onda sam krenuo u skupini od 250 ljudi u selo Gornji Žabar. Tu smo bili smješteni po kućama, negdje po 10 negdje po 20 Ijudi. I ovdje se je nalazio Marko Polović, koji je i sada pošiljao Ijude u"prekomandu" to jest dao ubijati barem dvojicu na tjedan.

Spomenuti ću jedan slučaj. Nalazili smo se u kući nekog čovjeka Stakića, Došli smo u kontakt sa četnicima po noći, jer partizanske patrole nisu bile dosta jake, a partizani su se razišli po kućama, zabavljali se sa djevojkama ili medjusobno. Tako smo jedne noći četvorica drugih zarobljenika i ja u udaljenosti od kojih 50 metara opazili da se približavaju 4 naoružana čovjeka. Pitali su nas, da li pripadamo IIL pomoćnoj brigadi VIII, kordunaške divizije. Odgovor je glasio da jest. Mi smo se htjeli njima pridružiti, ali su nas oni odvraćali, jer im pomoć ne stiže od nikuda, pa je streljiva i hrane sve manje, a u kuće ne smiju zalaziti, da partizani ne ubijaju ljude, kod kojih bi se oni navraćali. Oni su nadalje govorili, da uza sve muke ipak se hrabro bore i izdržavaju, jer su uvjereni, da će doći do sukoba izmedju Zapada i komunista. Nas su oni ipak odvratili, da im se ne pridružimo, a one, koji su iz naše

grupe k njima pobjegli, Križari su prihvatili.

Partizani nisu uspjeli, da pomoću nas izvrše misiju, a osim toga naši Ijudi su bježali u odmetnike. Zato je Marko Polović odredio da se vratimo u grad Brčko, gdje smo ostali dva dana, a onda smo bili prebačeni u Brezovo Polje, 14 ili 15 km daleko od Brčkoga u pravcu prema Bjeljini. Marko Polović nam je ovdje odredio, da organiziramo diletanske grupe. Kako je medju nama bilo talentiranih ljudi, to nije bilo teško početi. Tako sam i ja došao u diletansku grupu, gdje smo na brzu ruku naučili neke skečeve i to predstavljali za stanovništvo u Brezovom Polju. Pučanstvo to nije primalo, pa su Marko Polović, Dragan Lapčević i Miloš Kokir bili ogorčeni i odustali od toga, a mi smo opet morali kopati razne kanale, bunkere, jame i slično, a sve to bi drugi dan opet zatrpavali.

Za vrijeme "političkih časova" jednom zgodom je Miloš Kokir upitao jednog iz naše grupe, što on misli o prijateljstvu izmedju jugoslavenskog naroda i Bugara. Ovaj čovjek bio je student i dao je odgovor i opisao što se desilo poslije Kumanovske bitke, naime, da su Srbi preuzeli vlast nad Makedonijom i zanijekali joj narodnu osobnost, te da poslije toga nema prijateljstva izmedju jednih i drugih. Poslije tog "političkog časa" taj student se je morao prijaviti u kancelariju Miloša Kokira. Kad se je prijavio u toj kancelariji, našao je tamo Marka Polovića, a zatim je bio svezan i odveden u Brčko. Kasnije smo čuli da je bio strijeljan u komandi divizije u Tuzli.

U Brezovom Polju gdje su nas stanovnici lijepo primili, ostali smo dva mjeseca. Partizani su nerado gledali, kako nas stanovništvo poštuje, pa je došlo do naše promjene iz tog mjesta. Prije našeg odlaska iz Brezovog Polja stigao je jedan zatvoreni auto. On je stao pred školskom zgradom, gdje se je nalazila skupina od 120 ljudi. Marko Poloyić i još nekoliko naoružanih partizana opkolili su tu zgradu. Ja sam se nalazio u drugoj zgradi, udaljenoj oko 50 metara. Iz te zgrade odveli su partizani 171judi, kako smo to čuli. Te sve osobe su nestale, a glavni medju njima bio je neki Kelava iz Mostara.

Kasnije sam ja bio pozvan u ured Kokira gdje je bio i Marko Polović. Oni su me teretili da sam imao veze sa Kelavom. Ja sam odgovorio, da nisam imao s njima nikakove veze, na što me je Miloš Kokir tako jako udario, da sam odletio u zid. On stade psovati sve moje svetinje i majku, tvrdeći da sam od 17 godina otišao u ustaše. Ja sam mu rekao da nisam bio ustaša. On mi je odgovorio, da on to zna. Odgovorio sam mu, da mu je lako znati, jer sam ispunio podatke. On mi je rekao, da sam sve lagao u mojim podatcima i da sam otišao u ustaše umjesto u"narodno-oslobodilačku vojsku". Odgovorio sam mu, da mi nije bilo to moguće, jer u mojem kraju nije uopće bilo partizana. Rekao sam mu, da bi i moj otac išao k njima, da ih je bilo kod nas. Na to su me počela obojica lupati. Kod takovog zlostavljanja, obliven krvlju, pao sam u nesvjest. Četiri partizana odnijela su

me onesvješćena u neku kuću, gdje je bila trgovina. Ja o tome ne znam ništa, jer sam bio u nesvjesti, već znam samo iz pričanja jedne djevojke. U predvečer istog dana dodju po mene dva partizana sa nožem na puški, te me odvedu k Poloviću i Kokiru. No uza sve udarce, nisam ništa htio priznati. Mislio sam da me ispituju o sastanku sa Križarima u Donjim Žabarima i da u to miješaju Kelavu, kojega su strijeljali u Tuzli. Poslije zlostavljanja odvedu me ponovno u prijašnje skladište, gdje sam ostao 4 dana. Ona djevojka i njezina majka donosile su mi hranu, pa mogu reći, da sam se ovdje najbolje najeo sve od dana kad sam pao u partizansko robstvo. Iza toga su me odveli natrag u jedinicu. Na moju sreću bio je Kokir Miloš promijenjen, a na njegovo mjesto je došao neki Fuad Reščić iz Bihaća. Reščić je izgledao mnogo bolji i kulturniji od Miloša Kokira. Reščić me jednog dana pozove k sebi i reče mi da je moj život u opasnosti, ali da nikom to ne rečem, jer da je u tom slučaju i njegov život u opasnosti. On je naime bio hrvatski vojnik, kojemu je uspjelo ugurati se u danima prije povlačenja medju partizane, te je postao komesarom. U svojstvu komesara, kako mi on reče, štitio je hrvatske zarobljenike svugdje, gdje mu se pružila prilika. On mi je nadalje rekao da će štititi i mene i ostale zarobljenike, da ne idemo dalje prema bugarskoj granici, gdje ćemo doći u krvničke ruke. Njegovim posredovanjem premješten sam medju pomoćno osoblje u Bjeljinu kod vojnog odsjeka. Ja i I. C. iz Karlovca bili smo zajedno tu premješteni, te smo ribali podove, sjekli drva i slično. Neki vodnik Mehmed Čorbić nas je nadzirao, ali nije s nama loše postupao, dok nas je neki poručnik Srbin, nazivao uvijek bandom, te njega nismo mogli zadovoljiti nikakovim radom. Tu sam prezimio i spasio se da se ne smrznem kao mnogi u jednici, koju sam s pomoću Fuada Reščića ostavio. Tu su dolazili novaci iz raznih krajeva, te smo s njima ja i moj prijatelj L C. razgovarali o raspoloženju medju narodom. Jednom od četvorice partizanskih oficira nije se to svidjelo, i on dade uhapsiti mene i mojeg prijatelja. Istog dana smo odpraćeni u Tuzlu, gdje smo bili ispitivani od K.O.S.-a VIII kordunaške divizije. Naravno, da nismo ništa priznali, osim da smo sa novacima razgovarali stvari momačke naravi. Tu smo u Tuzli ostali par dana.

Iza toga krenuli smo u Sarajevo u šesti bataljon, VI. Vojne oblasti. Od Tuzle do Sarajeva pratila su nas dvojica partizana. U Sarajevu su nas smjestili u žicu kao i 1945. godine. Uprava logora pitala nas je o svim podatcima. Iza toga bili smo dodijeljeni u jednu sobu, gdje je bilo još mnogo drugih Ijudi, ali se nismo s njima upuštali u razgovor. Kroz dva dana saznali smo, da su to takodjer supatnici kao i mi. Ovdje sam dobio nešto odjeće, te sam po prvi put od kad sam u partizanskom zarobljeništvu obukao košulju na sebe. Bili smo ovdje u Sarajevu dva tjedna, nakon čega se postrojavala velika formacija. Partizani su primali razno oružje, a mi tirvatski zarobljenici lopate,

krampove i slično. Pod jakom pratnjom bili smo otjerani na željeznički kolodvor u Sarajevu. Trajalo je par sati dok su nas sve strpali u vagone uskotračne željeznice - po 50 ljudi u jedan vagon. I ranjenici su morali ići s nama, jer da će se oporaviti tamo gdje idemo, jer je bolji zrak. Vlak je krenuo preko Romanije planine, te smo stigli na rijeku Drinu. Došli smo u Višegrad, gdje smo se zadržali sat-dva. Tu su nam donijeli čak i vode, tako da su partizani nama sada posvetili više brige nego do sada. Krenuli smo preko Užica, Čačka, Velika Plana, te smo stigli na beogradsku stanicu, gdje smo se zadržavali sat-dva, a onda smo krenuli prema Požarevcu. U Požarevcu su nas smjestili na još uži kolosjek, te smo na koncu stigli u Petrovac na Mlavi. Tu smo se iskrcali, a stanovnici mjesta počeli su nas tući. Tražili smo zaštitu, a partizani su samo vikali "Odbij", "Odbij", ali nisu nikoga odbijali. Stanovnici su nas tukli, jer da smo za vrijeme rata mi sve njihovo potukli i poklali, a mi nikada nismo bili u Srbiji. Tu su nas tukli batinama, raznim komadima drveta i drugim raznim predmetima, a odatle su nas otjerali u drugi dio mjesta, gdje se nalazi pristanište šumske željezničke pruge. Tu su nas smjestili na šumske vagone, jednostavno na grede bez zaštite.

U toku putovanja nekoliko ljudi je ostalo bez ruku, bez nogu, a četvorica su pala pod vagon, jer je pruga bila gradjena vrlo primitivno. Tako smo putovali 12 km, te stigli podno Homoljskih planina. Iskrcali smo se, te krenuli vrlo slabim i uskim šumskim putem u pravcu Hladnih Voda. Stupalo nas je oko 200 zarobljenika tim strmim putem. Prolazeći tim putem naišli smo na svakom zaokretu na svježe ljudske lješeve, a tko su bili ti Ijudi, nije mi poznato. Partizani su tukli na putu sve one, koji su padali od iznemoglosti, ali nisu ih ubijali. Došli smo na odredište, na Hladne Vode, nakon 4 sata putovanja. Tu protječe planinska rijeka Mlava. Bilo je tu i nekoliko provizornih baraka. Nedaleko nalazio se manastir srpskih kaludjera. Oko baraka bila je žica bodljikava i jaka straža.

Nakon dva sata odmora, zapovijediše nam partizani: "Diži se bando, jer treba popraviti, što ste porušili". Tu smo počeli dovoditi kolica, a dobili smo razne alate itd. Opazili smo tu nekoliko Nijemaca, s kojima nismo mogli doći u kontakt, jer su bili praćeni od partizana. Tu smo morali vaditi pijesak iz rijeke Mlave. Morali smo napraviti put, da se uzmogne ručnim kolicima doći do pijeska. Ljudi su bili iznemogli, na pola goli i bosi, vadili su pijesak iz hladne planinske rijeke, koji pijesak je morao biti posebno čist radi važnosti objekata, koji će se ovdje raditi. Bili smo podijeljeni u grupe po 101judi, a na svakih nas 10 zarobljenika bio je odredjen po jedan partizan, koji nas je motrio, a bio je i jedan drugi zarobljenik, koji je bilježio koliko svaka grupa izvadi pijeska tj. koliko kolica. Norma je bila: svaki zarobljenik mora dnevno izvesti 200 kolica. Prvi dan je nekako išlo, ali kasnije su ljudi padali od iznemoglosti i onda su bili tučeni, u čemu se istakao Branko

Vukobratić i Dragan Lapčević kao i Stevan i Nikola Potkrojac, koji su eto opet došli za nama. Sva sreća je bila da nije opet ovamo došao i Marko Polović.

Hranili su nas ipak nešto bolje nego do sada. Nije bilo dosta, a niti je hrana bila masna, ali je trebalo sve izdržati. Tu je bilo nekoliko partizanskih oficira, koji su imali "partizansku bolest" i prije nego ih je savladalo bjesnilo, pjenili su se i urlikali na nas i tukli nas, a kasnije u najkritičnijem momentu te bolesti vikali su svašta o njihovim zločinima. Mi smo ipak iz samilosti skakali čak u rijeku i pazili na te zločince, da se u tim momentima ne utope. Tu su došla i nova pojačanja KOS-a i pazili su na nas. Na tome pijesku ja sam radio dva dana, a kasnije su me premjestili kao, dosta jakog na drugi posao. Nas je 40 bilo odredjeno, da probijemo tunel kroz jednu liticu. Neki su tu izgubili i živote, neki oči, dijelove tijela neki, a mnogi su bili lakše ozlijedjeni. Tu smo radili do konca kolovoza 1947. Poginulo je tu 30-40 naših zarobljenika, a dosta ih je ostalo sakatih i hromih. Partizani su ipak tukli te žrtve, od kojih su kasnije mnogi od tog rada i zlostavljanja umrli.

S ovoga mjesta bilo nam je dozvoljeno pisati kućama, ali ne da pišemo o onome što radimo ili kako se postupa s nama, nego da je sve najbolje, ali ako pišemo točno kako je ovdje, da nas čeka smrt. Ljudi su pisali, a pisma se davala na komandu otvorena. Neka pisma su odlazila, a druga nikada, jer je bilo ljudi, koji su pitali za malo škakljivije stvari. Pisao sam i ja, ali tako, da je moje pismo zbilja stiglo mojim roditeljima. Znao sam po tome, što me je jednog dana uprava pozvala i pitala o mojem ocu. Tu sam primio dosta udaraca, ali nisam bio ja sam, jer je tako bilo i sa drugima. Čitanje pisma obavljalo se po raznim osobama. Na mene se je oficir razvikao, jer da je moj otac pisao, da sam si i ja bolje mjesto mogao izabrati, nego da radim za bandu, koja je sve naše popalila tj. u"narodnoj miliciji". Moj otac je istakao takodjer, da mi je on kazao, gdje mi je bilo mjesto tj. u hrvatskoj vojsci, a ne kod partizana.

"Partizanska bolest", koja je navalila na neke oficire i koji su se trgali i vikali, spasila me je od daljnjih udaraca. Ja sam se odatle povratio u strahu, da ću biti strijeljan i ja i moj otac, kao što su mnogi drugi izgubili živote radi tih pisama. Morali smo čak pisati svojim roditeljima i nagovarati ih, da se upišu u zadruge, u seljačke radne zadruge. Morali smo pisati takova pisma, jer inače smo lako mogli nastradati životom. Pisao sam ocu s adresom, koju su nam naznačili na prijemu od strane komandira, koja je glasila: "Borac, ime i prezime, Stanica Milicije, Petrovac na Mlavi, Narodna Republika Srbija". Moj otac, pun gnjeva, napisao mi je svašta kao odgovor na to pismo, i kako sam se mogao ja u to vrijeme tako promijeniti, te s partizanima sudjelovati. Ispitivan sam opet u istoj kancelariji, gdje su mi rekli, da sam banda ja i moj
otac. Još su naglasili, da su oni potukli bandu god. 1945., a to se odnosilo

na hrvatsku vojsku, a da im sada još preostaje, da potuku i reakciju. Isticali su, da im nitko za to ne može ništa učiniti, da im to ne mogu zapriječiti ni Englezi ni Amerikanci niti itko drugi, jer iza njih (partizana) stoji veliki Sovjetski Savez. Bilo je zaista strašno trpjeti na ovaj način kroz nekoliko mjeseci, nakon što sam u dvije godine i pet mjeseci napisao samo ta dva pisma.

Koncem kolovoza rnjeseca dobili smo naredbu, da se sakupimo za odlazak na drugo mjesto. Hladne Vode u Hmoljskim planinama napustili smo i tamo smo ostavili skladišta vojne spreme komunističke Jugoslavije. Ovo će nam mjesto ostatiti u žalosnoj uspomeni, osobito zbog muka, koje smo morali podnositi radi pisama svojim roditeljima i prijateljima. U Petrovcu na Mlavi strpali su nas u željezničke vagone i uputili prema Požarevcu, onda do Kraljeva, pa Čačak, Višegrad, Sarajevo.

Računali smo, da je došao kraj našim patnjama, ali smo se prevarili, jer smo bili smješteni u logor Čengić-vila kod Sarajeva. Odatle su nakon ispitivanja odveli oko 40 ljudi, za koje smo računali da će ih strijeljati, ali nije bilo tako. Oni su bili premješteni u disciplinski bataljon, koji se nalazio u Butmiru kod Sarajeva. Tamo su bili smješteni radi "neposlušnosti" oni, koji se osobito za vrijeme "političkih časova" nisu mogli slagati sa svime što su partizani činili, kao npr. ubijanjem, isticanjern komunizma, bezbožnosti i slično. Ako je tko i tamo ostao nepopravljiv, bio je odveden na Romaniju i tamo ubijen. Ostali su morali raditi razne teške poslove i vježbati nekoliko sati na dan i s praznim oružjem stražariti. Njih su vodili na Romaniju planinu, jer da je mnogo partizana tamo poginulo, i oni se za to moraju osvetiti. U tim disciplinskim bataljonima bili su hrvatski časnici, razne stručne osobe, intelektualci, koji su bili daleko jači intelektualno nego partizanski komesari.

Početkom mjeseca rujna krenuli smo vlakom iz Sarajeva preko Hadžića, Ivan Planine, kroz Mostar i došli smo u Trebinje. Tu su došli Srbi iz okolnih sela na "prepoznavanje". Nikoga nisu prepoznali, ali su nas tukli a nakon toga krenuli smo u zatvorskim vagonima preko Bileća, te stigli u Nikšić. Tu su nas stanovnici gledali kao da nismo ljudi, ali doista izgledali smo kao prispodobe, jer smo se brijali samo jedanput mjesečno i to onda kada su nas šišali do kože. Partizani, pratioci tukli su nas pred stanovnicima, da ovi vide kako su vojnici Narodno-Oslobodilačke vojske hrabri. Tu smo se zadržali, dok su nas prebrojili; bilo nas je oko 400 osoba. Krenuli smo u sjevernom pravcu uz planinu pokraj rijeke Zete. Tu smo stali u jednoj kotlini. U blizini smo radili na jednom vojnom uzletištu, koje se je izgradjivalo. Ovarno su dolazili razni crnogorski komunisti, koji su nas tukli onda kada nas partizanski vojnici nisu tukli. Tu smo radili nešto više od mjesec dana, tj. do 5. listopada 1947. U tom vremenu bila su četvorica od nas odvedena u Nikšić, i oni se nikada više nisu vratili. Medju njima je bio i jedan liječnik.

Za vrijeme rada na tom aerodromu, prigodom jednog "političkog časa" komesar je pitao jednog zarobljenika, što on misli o Englezima i Amerikancima, na što je ovaj odgovorio da su oni dobri i jaki i da su pomagali N.O.V. Upitao ga je, što misli o Sovjetskom Savezu, ovaj je odgovorio, da Sovjetski Savez nije tako jak kao Englezi i Amerikanci, a uostalom da nisu dali ni pušku N.O.V. za vrijeme rata. Poslije, kada smo došli u barake, taj zarobljenik bio je pozvan u komandu, gdje su ga tako mučili, da je iza svega glasa vikao i zazivao pomoć. Nakon toga je odveden u Nikšić, gdje je zasigurno ubijen. Poslije mnogo dana straha i panike na ovom radilištu, rekoše nam, da ćemo ići u Sarajevo. Kada smo stigli u Sarajevo, svi smo se morali slikati i dati otiske prstiju kao kakovi kriminalci. Bilo je tu i posebno ispitivanje. I ovdje su neki iz naše grupe bili odredjeni, da idu na komandu VI. vojne oblasti. Oni se nisu nikada povratili, po svoj prilici su i oni bili ubijeni.

Dana 10. listopada 1947. svaki je od nas dobio vojnu knjižicu, na kojoj su bili naši osobni podatci i da je služio u N.O.V. 2 i pol godine. Na njoj je bio podpisan komandant VI. gradjevinskog bataljona major Blamiša, a uz to je bilo naznačeno, koliko je tko vremena služio u hrvatskoj, njemačkoj ili u kojoj drugoj vojsci. Toga dana svaki je od nas krenuo u pravcu svoga rodnog mjesta, očekivajući novu neizvjesnost. Meni je pak lebdila pred očima uvijek slika Marka Polovića, koji je čak u godini 1946. i 1947. dao mnoge zarobljenike poubijati. Ovo je samo jedan iskaz od mnogih, koji su preživjeli, patnje i muke jugo-komunista.

Dragutin Schlat

Cleveland, dne 9. srpnja 1961. Iskaz dat
pred svjedocima:
Ivanom Prcelom i Ivanom Džebom

Dokument XXXV.

Prigodom ulaska partizana u Zagreb 8. svibnja 1945. oko 10 sati prije podne, bio sam uhvaćen i zatvoren u logor na Kanalu u Zagrebu s mnogo drugih bivših vojnika i časnika svih rodova oružja i gradjanskih osoba.
Postupak s nama bio je strašan: bez liječničke njege, skoro bez ikakve hrane, puni ušiju, terorizirani. Sjećam se, da bih navečer svezao oko ruku, nogu i vrata svoju športsku košulju, a ujutro bih s tih mjesta istresao masu ušiju, koje nisu uspjele da dalje prodju. Po danu su vršena ispitivanja od

strane partizanskih vlasti: tražili su "fašiste" i njihove simpatizere, dok su ih po noći kamionima nekud odvozili a mi smo vjerovali - na ubijanje, što sam tada, i osobito kasnije, čuo s više strana.

Od strašnih prizora u logoru na Kanalu spominjem posebno jedan: medju brojnim ženama, majkama i drugim posjetiocima, koji su preko žice tražili očima svoje mile i drage u logoru te im u zgodan čas, dok straža ne bi vidjela, dobacivali svježnjiće hrane ili čega drugoga, bila je i jedna gospodja, koja je već bila dodala svom sinu, osmoškolcu, visoku i razvijenu, svježnjić hrane. On je majci doviknuo na upit, što da mu slijedeći put donese: "Palačinke!" - Stražar se na to okrene i iz daljine od 1-2 m opali revolver na dječaka uz povik: "Evo ti palačinke!" Mladić, pogodjen, pada na zemlju, još jednom u zadnjem trzaju, od zemlje odskoči - i izdahnu na užas svoje majke i svih prisutnih, na što logoraši uzmaknu od žice a takvih prizora bilo je dosta.

Logor su čuvale neke srpske i makedonske jedinice 13. ili 19. brigada, dok su nas, kasnije, pratile partizanske kordunske jedinice.

Prebacivali su me par puta te sam konačno 12 dana kasnije (oko 20. svibnja) sa svojim supatnicima odveden iz logora Prečko u pravcu Bjelovara. Na kraju bila je poljana velika oko 5670 m^2 puna ljudi, spremnih za pokret, ali kasnije još u povorku uvrstili su ljude iz logora. Računamo da je bilo 8.000 do 10.000 ljudi t povorci. Partizani-pratioci bili su na konjima a mi smo išli pješice.

Mi smo neprestano išli, uz kratak prekid od jedan sat u Čazmanskoj šumi, do Bjelovara, tj. 79 km prugom, dok je naš put bio stvarno bar 90 km. Išli smo preko Dugog Sela, Ivanić Grada i Čazme. Pošli smo oko 7 sati navečer a stigli u Bjelovar oko 5 sati poslije podne sutradan. Naredba je bila, da će biti svaki ubijen, tko se pokuša maknuti na stranu iz kolone. Pošto smo pošli iz logora dosta umorni, to su ljudi, osobito stariji i bolesni, počeli padati iznemogli sve više, čim smo dulje išli. Hitci su se čuli sve češće te sam i svojim očima vidio ubijene ijude iz kolone. Čak su nakon ulaska u Bjelovar, pred očima svega stanovništva, ubili blizu 40 ljudi. Na putu su nam seljaci pokušali davati vodu, ali su radi toga partizani ubili par ljudi iz kolone pa je narod, zaplašen, odustao od toga, npr. u Ivanić-gradu. Najstrašnije je bilo u Čazmanskoj šumi, kamo smo stigli u kasnu noć, možda oko 2 sata iza ponoći. Tamo su nam dali odmor, ali su nam strogo prijetili, da se ne smijemo micati iz skupine. Mi smo bili uvjereni da će nas te noći u šumi pobiti. To se nije dogodilo, ali je ipak tu likvidiran vrlo velik broj ljudi koji su bili nemoćni za daljni put. Pred mojim očima bili su ubijeni ljudi iz revolvera jer se iza sna nisu odmah digli ili uopće nisu mogli ustati. Ne znam, koliko je ljudi ubijeno, ali znam da je kolona došla vrlo prorijedjena,

te je u Bjelovar u logoru na kraju Zagrebačke ulice (mjesto zvano oduvijek "Logor") bilo nas najviše 6.000 ljudi.

Ostao sam tu 6 dana te sam kasnije stigao pod pratnjom u logor Petrovaradin željeznicom (kolona je do Osijeka išla željeznicom a kasnije pješice). Logor je bio izvan tvrdjave u barakama bivše hrvatske Zrakoplovne jedinice. Tu je harao trbušni tifus medju nama, od kojega je umiralo dnevno 10 do 201judi, bez ikakve liječničke njege. Što više, pošto su partizani štedili metke, to su mrtvace i bolesnike odvukli za ruke ili noge iz logora na neku stranu. Ne zna se, da su koga inače ubili u logoru, osim što su neki u teškoj groznici od stražara tražili vodu a ovaj ih nato ubio, valjda u strahu. Tu sam ostao 2 tjedna.

Kasnije se formirala povorka od par tisuća ljudi, te se preko Novoga Sada i Titela uputila pješke u Vršac. Bili smo uvjereni da nas vode na sjever, u Rusiju, pa sam napisao kartu ženi i sakrio pod kamen kraj dunavskog mosta a netko je kartu našao i otpremio te je stigla mojoj obitelji, ali ih je i vrlo prepala jer sam pisao da idemo u Rusiju. Pratioci su blaže postupali s nama, ali su još uvijek iznemogle logoraše kraj ceste ubili. Iz Vršca (bio sam 2 tjedna tamo) došli smo u Kovin i tamo ostali dva i pol tjedna te sam otpu$ten kući nakon zadnjih preslušavanja, dok su mnoge moje supatnike i dalje zadržali. U oba logora još uvijek harao je tifus i Ijudi su padali kao snoplje mrtvi. I sam sam, kako izgleda, prebolio lakšu formu tifusa, ali to nije nitko službeno ustanovio. Meni su od kuće više puta pisali, ali nam nije ni jedna kartica predana.

Pripominjem, da je obitelj jednoga bojnika domobranstva, koji je ležao u zatvoru u Zagrebu, dobila nakon njegovog "nestanka iz zatvora" službenu obavijest od vlasti, da je N. N. strijeljan kao "ratni zločinac". Medjutim, obitelj je iza mjesec dana dobila karticu iz Rumunjske, s poznatim muževim rukopisom bez potpisa, uz riječi: "Sa malog izleta, javljam se, da sam živ i zdrav".

I. Svob
Hrvatski zrakoplovni časnik

Rim, 3. listopada 1954.

9. POGLAVLJE

Mjesta pokolja u Sloveniji

Dokument XXXVI.

U nedjelju 6. svibnja 1945. su me obavijestili prijatelji a i radio je to javljao da se treba spremiti na povlačenje iz Zagreba. Popodne oko 6 sati sam konačno bio spremljen i s nekim prijateljima se zaputih na sabirno mjesto u neku vilu u Mošinskoj ulici. Tu je bila skupina zadnjih dva ili tri razreda gimnazijalaca iz Koprivnice i Križevaca, koji su tu dobili neke stare puške i bili zapisivani u neku knjigu. Dobio sam i ja pušku. Ovamo sam dospio jer je moj školski drug Aleksandar Zibrat, koji je bio ustaški časnik, vodio tu skupinu a ja se u svoju jedinicu (Prosvjetnička bojna) nisam s vojničke strane pouzdavao. U stvari sam cijeli put išao u"vlastitoj režiji". Odlazeći iz mog stana u vilu u Mošinskoj ulici - prolazio sam pored dr. Mačeka - i baš taj čas sam vidio dr. Mačeka kako izlazi iz svog stana i kako sjeda u jedan automobil a vrata tog automobila je držao ustaški pukovnik Ante Moškov. Sama činjenica je djelovala na mene prilično ozbiljno, dok sam sve ostale pripreme cijelog dana smatrao kao nekim piknikom.

Vjerovao sam - to je većina ljudi vjerovala - da se ide samo do zapadnih saveznika i tada će ti preustrojiti i modernije naoružati naše vojnike te će se tada nastaviti borba protiv komunista. To je mišljenje prevladalo u koloni do zadnjega dana, premda je svaki dan bilo novih dogadaja koji, da ih se je kritički promatralo, morali bi ovo uvjerenje ne tek pokolebati nego i srušiti. No Ijudi su vjerovali da su hrvatske vlasti došle u kontakt s Amerikancima i Englezima i da se sve to radi po nekom sporazumu i planu. To jedino razjašnjava da je na putu bilo vrlo mnogo žena i djece. Naime, pored svih bojazni od komunizma, mnogi od tih ne bi se odlučivali na takav put, da nije pred očima bio baš taj moment i susret s Amerikancima i Englezima.

Hrvatsku granicu sam prešao u ponedjeljak 7. svibnja predvečer oko 5 sati. Prvi put sam sreo partizane pred Celjem u Sloveniji. Tu su bila dva kamiona mladića i djevojaka, naoružanih s mnogo njemačkog oružja, koji su išli u protivnom smjeru nego naša kolona na neki miting. U mom dijelu kolone nije bilo ništa posebna s tim susretom, osim što su djevojke partizanke zvale sa sobom baš spomenute gimnazijalce obećavajući im da će ići s njima spavati. Jedan od tih gimnazijalaca, što ja znadem, pošao je s njima.

Drugi susret je bio pred samim gradom Celje. Na ulazu u grad stajalo je par partizana a pored svakog po jedan hrvatski vojnik. Na tom mjestu su svi Njemci morali predati oružje a hrvatski vojnici (časnici) su tu stajali, da

se hrvatska vojska ne razoružava. Mislim da je bio 11, ili 14, svibnja, kad smo stigli u Slovenjgradec (Windischgratz). Trebala se čitati Misa i baš sam ja bio pronašao crkvu i zvonara na zahtjev sadašnjeg dakovačkog pomoćnog biskupa Stjepana Bauerlaina, koji je u cijeloj koloni brinuo se za bolesne i ranjene te dapače vodio putnu maticu umrlih. Za kratko vrijeme prije nego li je počela Misa, najavljeno je da se žurno nastavlja put jer da dolaze jake partizanske jedinice za nama. Ja sam tek kasnije doznao da sam se nalazio na repu kolone. Prošavši Slovenjgradec, na par kilometara od mjesta naišli smo na jednu zapaljenu kuću koja se je pušila. To je prvi i jedini slučaj što sam susreo za to vrijeme da bi hrvatski vojnici bili bilo što zapalili. Istu večer kao i prije smo nočili na polju pokraj ceste. Doznali smo da je pred nama Dravograd.

Kasnije smo doznali da je pred nama rijeka Drava i na njoj most kojoj na drugoj strani stoje Bugari i ne dozvoljavaju prolaz. Govorilo se da su hrvatski predstavnici na pregovorima. To je trajalo oko tri dana. Treći ili četvrti dan je bila neka užurbanost i prije podne su najednom namjestili poljske topove, što sam ja vidio: jedna jedinica poznate Crne Legije generala Bobana i jedna jedinica 11. ustaškog Sdruga pukovnika Štira. Dapače je opaljeno i nekoliko udaraca u smjeru gdje smo zaključili vojne jedinice koje su na taj način štetile tisuće žena, djece i civila a takoder i vojnika u kotlini.

Tada je započela kao neka užurbana jurnjava na most. Ne znam zašto, ali svaki je zaželio biti što više naprijed, ali nigdje nikakve promjene. Došli smo do jednog omanjeg mostića. Kola na kojima je bila moja prtljaga stala su u stranu kojih dvije stotine metara od mosta s lijeve strane. Sunce je već bilo na zalazu, kad je prošao kroz kolonu jedan ustaški časnik (povratnik), crnomanjasti, koštunjav, visok, opaljen od sunca i vidio sam ga upravo na uzvisini tog mostića i rekao je: "Braćo, prevareni smo, tko se hoće predati može a tko neće neka ide s nama u šumu...".

Ja se partizanima nisam mislio predati. Odlučih dakle odmah da ću u šumu. Tek moja jedinica (Prosvjetnička bojna), kako već rekoh, vojnički nije ništa vrijedila a od nekih 300 Ijudi možda je nekih 80 pošlo s nama; drugi su ostali kod kuće u Zagrebu jer su im tamo bile familije i prijatelji, mnogi i zato jer su bili potajno već od prije u vezi s komunistima. Ovih osamdesetak pripadnika moje jedinice što su se nalazili na putu bili su raspršeni na možda desetak kilometara po cesti u različitim skupinama. Odlučih stoga potražiti neku dobru vojničku jedinicu. Sjetih se već spomenutog ustaškog Sdruga pukovnika Štira, od koje jedinice su dvije satnije bile nekih osam mjeseci na posadi u mom rodnom selu i tako sam ja poznavao mnoge momke i časnike. Nakon više od jednoga sata probijanja kroz masu ljudi, idući prema natrag došao sam medu pripadnike te jedinice i za kratko

našao bojnika Kociša, koji je zamjenjivao pukovnika Štira jer je ovaj bio ranjen. Rekoh mu da želim u šumu i da imadem najviše povjerenja u njegovu jedinicu te da bih pošao s njima, te upitao da li me prima. Odgovorio je da me prima i poslao me je odmah da izvidim put prema Bleiburgu, jer da je on pokušao proći prema Dravogradu, ali nije mogao. Moje izvidanje je potrajalo možda i dva sata. Vraćajući se već se smračilo. Išao sam polako i oprezno, posebno radi toga, jer su - kako sam ustanovio hrvatske jedinice koje su se nalazile na položajima na brdima razišle se svaka na svoju stranu a partizani su zaposjeli vrhove, te su kad je nastupio mrak počeli silaziti bacajući neprestano raketne naboje. Na cesti se čovjek ne bi mogao maknuti da ne bude zapažen. Radilo se o nekom "pro-češljavanju" cijelog tog prostora. Zapravo ni sam ne znam, kad su prošli mimo mene i kako sam ja ostao izvan obruča. Dospjeh nekako do mjesta gdje sam se razišao s bojnikom Kocišem da mu kažem da se može proći - ali tu sam opazio da je izmedu hrvatskih vojnika i mene - pojas komunističkih partizana. Ostadoh u grmlju čekajući što će biti. Najvažnije je bilo to - da su komunisti svima tim vojnicima govorili: "Ajde, druže, baci pušku, idemo kući...".

Zanimljivo je to da ih je većina to i učinila. Oni koji nisu htjeli zavlačili su se u mrak ne bi li izmaknuli, kad sam vidio da više neću moći doći u dodir s poznatima, odlučih sam krenuti prema Austriji i saveznicima. Nadoh neka napuštena kola i napipah u mraku konzerve u nekoj vreći - uzeh to sve skupa bez ogledanja - te se zaputih na lijevu cestu u šumu i brieg. Morao sam proći neki dosta duboki potok. Ne znam koliko sam dana zapravo hodao ovako po šumi. Kasnije ustanovih da sam bez karte i kompasa išao vrlo dobro. Susretoh dapače neke skupine, koje su imale i karte i kompas i koje su utrošile na isti put za malenkost manje vremena od mene. Kad sam bio pred selom Kopriva naišao sam na jednog slovenskog seljaka, koji nije volio komuniste i taj mi je rekao da je to zadnje mjesto pred granicom. Odlučih stoga da se odmorim i da tako sigurnije savladam ovaj najzadnji i najopasniji dio puta. Prvi put za sve ovo vrieme zadoh u jednu kuću, nekog seljaka kome se sjećam samo krsnog imena Jakov, koji mi je dva dana dao konak i hranu što je sam imao malo. Žena je otišla bila u susjedno mjesto koje se zvalo Črna (njemački Schwarzenbach) gdje je bila komunistička "komanda" s glavnom nakanom da pokuša nabaviti brašna za kruh. Drugi dan navečer se vratila - brašna nije dobila, ali je doniela viesti da komunisti sve Hrvate tovare na kamione i šalju u Hrvatsku.

Bio sam u priličnoj zabuni. Preda mnom je bio opasni dio puta, jako čuvan a prilično neprohodan tamo gdje nije čuvan. Osim toga čuo sam da Englezi ljude razoružavaju i tada vraćaju. Nije mi bilo jasno zašto to čine. Baš u kući tog Slovenca, gdje sam se sklonio, vidio sam tri hrvatska vojnika

(odjeveni u plave odore od Finaca) kako su bježali od granice. Sve ovo me je mučilo cielu noč. Ujutro sam konačno premda nevoljko, a možda najviše radi prevelike izcrpljenosti odlučio bio poći komunistima i javiti se. Računao sam na dvije stvari - jedno je da šalju Ijude u Hrvatsku - tamo sam imao poznanaca i prijatelja pa sam bio uvjeren doći na sigurno, a drugo predpostavljao sam sada pošto je rat svršen, da će prestati izvanredno stanje i da će se obične ljude poslati što prije kući da se počne što prije s normalnim i redovnim životom - a ostale da će se podvrći redovnim sudovima i postupati po zakonima. Ovo je bila moja najveća pogreška.

Na putu u Črnu susreo me jedan crnomanjasti mladić s duguljastim licem i s partizanskom kapom na glavi. Iz kratkog razgovora razabrao sam da je domaći i da je iz dobre katoličke obitelji. Dospio je u komunističku vojsku tek radi Niemaca. On me je vrlo pažljivo i oprezno upozorio na neke stvari, koje su mi kasnije bile od koristi. Nešto kasnije je izmedu nekih kuća došao neki mladić od kojih petnaestak godina. Mlad, svietle kose - imao je na sebi njemačku "Parabelu". Htio je s mene skinuti moj kaput, ali mu drugi nije dao i tada ga je mladi upitao: "Je li to Tvoj zarobljenik", na što je ovaj odgovorio da jest.

Za čas smo bili u"komandi mesta". Pretpostavljao sam da će biti kakav postupak, zapisnik, ispitivanje i nešto slično. Umjesto toga - nekoliko ljudi odjednom izpraznili su mi sve džepove te me je jedan koji je bio u službi odveo u neki podrum. Imao sam pri sebi sve svoje dokumente i to još baš taj službujući oduzeo, a još par dana nisam bio s tim posve na čistu, te tako svaki put kad je taj "službujući" bio došao, pitah ga kad će me izpitivati i kad će mi vratiti moje papire (dokumente i školske svjedočbe). Nisam dobio nikakova odgovora. Mislim da smo ovdje bili oko tjedan dana. U tom zatvoru bila je prema suprotnom zidu od ulaza jedna daska s nešto slame. Tri su čovjeka mogla leći tako da im noge strše i vise na pod. Osim mene bio je već unutra jedan domaći Slovenac radi neke krade i neki Niemac. Kasnije su doveli još trojicu Hrvata u nekim crnim odorama. Jelo su donieli jednom dnevno (a nekad niti to) i to svaki put - samo za nas prvu trojicu - ali jasno dielili smo sa svima. Naš podrum bio je prilično nizak i vrata su se najmanje jednom otvarala dnevno i to kad je netko nosio van "kiblu". Kad bi čovjek stao na naše daske dosegao bi do nekog prozora - kojih 40x25cm, na kojem je bila prikovana limena ploča s rupicama. Jednog jutra kad sam začuo žagor pod prozorom odlučih se pogledati kroz njega. Bio je jedan plitki dosta široki potok, a u njemu su se baš kraj našeg podruma prali komunistički vojnici. Po razgovoru i posebno po akcentu ustanovio sam da su iz Banata i dapače da je medu njima bilo Madara. Vidjeh i to da ovi nisu dobrovoljno u toj vojsci (razumio sam već tada nešto madarski). Pomišljao sam da im se

javim, ali odustadoh, posebno kad sam vidio - da i te vojnike čuva jedan drugi - pravi komunistički vojnik - dobrovoljac.

Zadnji dan našeg boravka došao je i opet isti "službujući" uzeo obće podatke te i opet otišao. Iza toga su se za kratko vrieme vrata ponovno otvorila i ušao je onaj isti mladić od petnaest godina koji mi je htio skinuti kaput. Taj je počeo najprije grditi onog Slovenca što je bio unutra radi krade - zatim ga je tukao - a poslije toga je zapovjedio Niemcu da se on postavi i da će njega tući. Kad je svršio s Niemcem nastavio je s nama drugima. Kad je svršio sa zadnjim počeo je iznova s Slovencem i to redom po drugima dok se nije umorio. Vrata su sve vrieme bila otvorena i Ijudi su izvana dobacivali primjetbe, ali nismo ništa čuli ili zapamtili. Sjećam se da je u sredini te skupine bila neka jaka, krupna crna žena - po svemu sam imao dojam da je Bosanka i kad su ovi vani vidjeli da se je mladić tukući nas umorio poticali su je: "Ajde, Savka, sada ti malo...", no ona je odgovorila: "Ne, već mi se gadi danas!".

Za kratko vrieme sam razumio o čemu se radi. U istoj zgradi u istom podrumu bio je drugi odjel - tamo ih je bilo i više. Naime, za možda dva sata izveli su nas prviput van i tada nam se pridružila jedna veća skupina iz tog drugog odjela. To su većinom bili ustaše ili častnici. Bili su izpremlaćivani i prilično tupog držanja. Savka je s ostalim bila sve ovo vrieme, njih tukla i zato je rekla, da joj se već gadi.

"Komanda mesta" je bila lokalna ustanova i u njoj su bili sami domaći partizani. Nas su za kratko odveli na drugi dio mjesta u neku liepu zgradu - u kojoj je bila neka operativna jedinica. Tu su bili isključivo Srbi - najvećim dielom momčad iz Vojvodine a častnici iz Bosne, i drugih dijelova zemlje. Bili smo svi u jednoj sobi - i ja nisam još uviek mnogo razumio. Prepoznadoh lica nekih mladih ustaških časnika koji su nešto medu sobom šaputali. No ni ovdje nismo ostali dugo. Možda koji sat. Natovarili su nas u neki kamion, a ovaj nas je prevezao do mjesta Prevalje (ili nešto slično), tamo nam se pridružila još nova skupina i još poslije jednom jedna skupina i mi smo pješice nastavili dalje. Pred Dravogradom smo nešto stali. Nekako smo ga i obišli a da u samo mjesto nismo ušli. Iza Dravograda smo se i odmarali - to je bilo baš na tom prostoru gdje sam bio prije nekog vremena - i gdje se je sva tadašnja hrvatska vojska razišla. Znam da je tada bilo ostalo stotine ili i koja tisuća seljačkih kola - medutim sada je sve to bilo pokupljeno i pospremljeno. Bio je čudan slučaj - kola na kojima je bila moja prtljaga jedina su bila tu ostala od tisuća drugih kola.

Istu večer konačno smo stigli u Slovenjgradec. Odveli su nas u dvorište neke vile, gdje je bio neki "komandant". On je spavao i čekali smo na njega najmanje jedan sat. Iz vile se čuo svirati radio. Kad je ustao, došao je k

nama; mi smo bili vojnički postrojeni. Medu nama je bio i neki dječak - kojemu su pred nama odmah s velikom gestom dali jesti i odvojili ga od nas. Neki momci medu nama iz neke ustaške jedinice prepoznali su u "komandantovu vozaču" svog zastavnika, koji se tako snašao i spasio glavu. Dao je dečkima znak da šute što su ovi i načinili. Taj "komandant" bio je mladi čovjek, plav, mislim - da su ga zvali "Prika". Držao nam je govor - kako se nikome neće dogoditi ništa, kako ćemo samo malo raditi za obnovu srušene zemlje i tada ići kući. Naglasio je da nas ne smije nitko dirati i dapače je zapitao - da li se možemo potužiti da nas je tko dirao. Javio se jedan ustaški satnik na kojem su se poznali tragovi batinjanja. Bio je sav natekao i plav po glavi a imao je i rebra slomljena. Za njega sam doznao još kad smo se odmarali kod Dravograda, i oprezno mu se približio. Bio je obskrbni častnik u nekoj jedinci u Lici (trideset i nekoj). Roden je u slavonskom selu Babina Greda i imao je njemačko prezime. Nizak sa žabljim očima, pripadao je godištu željeznog trolista (to su prvi ustaški častnici formirani u NDH). Ovaj isti satnik upozorio me je za vrieme komandantova govora na jednog drugog komunističkog oficira, koji je čini mi se bio politički komesar. Još prije toga na primjetbu tog ustaškog satnika - komandant je odgovorio prilično neodredeno da nas se više neće dirati.

Onaj pak politički komesar na kojeg me je upozorio ustaški satnik - razgovarao je s nekim drugima a tada se približio i onom vojniku što nas je dopratio u Slovenjgradec i rekao mu je: "Što ih vodiš? To si trebao sve u šumi potući i reći da su htjeli bježati. Više ih nemoj dovoditi, a ove ćemo mi noćas".

Ne znam ime tog čovjeka, samo se sjećam da je imao na sebi odoru nekog domobranskog generala (prepoznao sam je po zlatnim gumbima) - bio je onizak, debeo, tipični srbski tip - a čini mi se da sam čuo da je bio u Sriemu prije rata učitelj.

Odavde su nas okrenuli i s nešto više straže poveli. Ja sam ovaj put dospio u zadnji red. Tu me zapazi jedan od stražara i kaže mi. "Ej, ti veliki, ajde da mi pevaš...". Rekao sam mu da on i sam znade da nama nije do pjevanja. On medutim ponavlja: "OĆu da mi pevaš!". Pronalazi pjesme koje neka mu pjevam, a ja za svaku kažem da je ne znam. Tada me je počeo tući kundakom i bakandžama i prietiti se: "Čekaj, pevat ćeš ti meni noćas!". Tako je to bilo dok nismo stigli, izgleda negdje u središtu grada u bivšu glasbenu školu. Tu su nas uveli, a onaj stražar koji mi se prijetio bio je zastao jer ga je zadržala neka ženska i povela sa sobom. U toj zgradi smjestila se bila OZNA te neka njena specijalna jedinica, koju su zvali "razvijotka". Momčad su bili skoro izključivo vojvodanski Srbi. Uveli su nas u jednu oveću sobu, koja je vjerojatno bila školska soba. Tu je već bilo nekih starijih

a takoder i nekoliko Niemaca. Donieli su i jedan kruh te ga izrezali i podielili. Bilo nas je nešto preko sedamdeset. Svaki si je izabrao mjesto na podu i ispružio se. Ja sam neprestano bio uz ustaškog satnika, i nekako smo si uzeli prva mjesta do vrata.

Različiti vojnici i oficiri su dolazili cielo vrieme k nama i pripoviedali nam, izpitivali nas. Mi smo cielo vrieme čekali kad će doći da se izvrši prietnja komesara. Medutim do jutra nije ništa bilo. Svietlo je gorilo cielo vrieme i cielo vrieme su bila bar dvojica komunističkih vojnika s nama u sobi. Puške nisu imali, ali su imali pištolje. Kasnije saznam da su imali miting i ples i zato su nas pustili na miru.

Tokom sliedećeg dana dolazili su nekoliko puta k nama i nekoliko puta načinili popis s činovima i jedinicama kojoj je tko pripadao. Naime, mislim da su bila dva ili tri takova popisa tog dana - a osim toga su i usmeno neprestano sad jedni sad drugi isto zapitkivali. Svaki put bi odlazili, kao da ništa nije bilo. Danas mi je jasno bilo zašto su tako činili. Znali su da svi koji su imali činove ili su pripadali nekoj od jedinica koja bi bila progonjana - ne bi se izjasnili. Potrebno je dakle bilo kod nas pobuditi povjerenje - da eto i nakon izjava da je ovaj ili onaj imao čin ili što drugo - ništa mu se ne dogodi - pa da se tako i svi ostali ohrabre reći pune podatke. Ja osobno sam imao slične misli, ali u ovim njihovim postupcima i nisam toga tada vidio. No ipak sam za sve vrieme rekao tek da imadem desetarski čin, a u stvari sam imao narednički. Tek kasnije sam u drugom logoru priznao razvodnički pa onda vodnički čin. Takoder istu svrhu je imao postupak s ustaškim satnikom. Njega su pred nama posebno hranili i donosili mu kruha - ne bi li i drugi od gladi rekli da imaju ovaj ili onaj častnički čin. Medutim isti satnik mi je šapčući pripoviedao kako su ga po noći uzimali k sebi u svoje prostorije pa su ga tukli, nogama gazili po njemu i tako mu i rebra slomili (ne znam točno dva ili tri) - a dok je bio još u podrumu zatvoren (sam s nekolicinom sličnih) znali bi ga poslije "preslušavanja" s vrha stepenica svezanih ruku strmoglaviti niz stepenice.

Negdje poslije podne došlo je k nama nekoliko partizanskih oficira. Oni su takoder pitali iste stvari kao i ostali. Jedan partizanski oficir, kojeg su zvali "Crni Marko" porieklom iz Like, visok, jak, koštunjav, široka lica i čela, (mislim da bih ga mogao prepoznati) je pronašao medu nama zarobljenicima neke ustaške vojničare iz svog sela. Još ih je sarkastično zapitkivao gdje su im drugi i zapovjednik. To su bili slučajno mladići, koji su prije nego li su bili zarobljeni još bili pružali otpor, pa je jedan od njih bio ranjen. Sam si je preko rane privezao prljavi rubčić, dok se partizani uobće nisu zanimali za njegovu ranu.

I ovi su nam rekli da ćemo "na rad u Vojvodinu". Kad smo kasnije na

slobodi razgovarali s drugim koji su prošli kroz slične doživljaje - i njima su često govorili da idu "na rad u Vojvodinu" - oni koji se je odredilo za strieljanje. Prije nego li su otišli još je ranjeni ustaški vojničar zapitao svog suseljanina partizanskog oficira Crnog Marka, kad misli da će kući svojima, a na to je ovaj odgovorio: "Još prije nego li misliš bit ćeš s njima i pozdravi ih sve od Crnog Marka".

Navečer kad se je smračilo - došao je k nama "ekonom" te njegove jedinice. Davao je dojam čovjeka koji je luckast. Ne varam li se ime mu je bilo Tomašević, bio je iz okolice Slavonskog Broda gdje mu je otac bio željezničar. Kako su ga svi zvali "Pope", ja sam ga zapitao zašto ga tako zovu, na što je odgovorio da on to i jest. Poslije sam se zanimao i doznao da je to istina (naime, u emigraciji sam se sreo s ljudima koji ga poznaju još iz školskih dana i opis se slaže). Nizak, duguljstog lica s prili(!no zlatnih zuba. Imao je na sebi čizme i stalno nosio jednu šibu u ruci. Čim je došao u sobu, počeo nas je obilaziti i tražio da mu pokažemo cipele, hlače, kaput. Ja, vjerujem ni mnogi drugi, nismo izprva shvatili o čemu se radi. Tada nam je rekao svakom ponaosob što da skinemo - jedan cipele, drugi hlače, kaput - što je na kome bilo bolje i upotrebljivije. Meni su skinuli cipele i kaput.

Kad je "ekonom" tako obišao cielu sobu i nakupio nasred sobe veliku količinu svega toga, došlo je nekoliko komunističkih vojnika, koji su sve to odnjeli za "ekonomom". Kratko vrieme iza toga došlo je nekih 20-30 novih komunističkih vojnika prilično divljeg izgleda, koji su prilično straha zadavali svojim izgledom. No nisu nas uobće dirali, tek su ovi nastavili svlačenjem, to su odmah na sebe oblačili. Ovi su mi skinuli hlače, ali mi je isti vojnik dao svoje poderane. Tako sam ostao u košulji i poderanim hlačama, dok su mi sve drugo odnieli.

Kad su ovi otišli, bilo je vrlo kratko vrieme zatišje i tada je došao ponovo "ekonom" te odbrojao prvu četvoticu ili petoricu od vrata da idu s njim. Ja sam mislio da ćemo ići nekuda na posao pa se nadah doći do zalogaja kruha. Medutim prodoh preko dva hodnika u neku sobu, koja je izgleda bila "kancelarija" tog istog "ekonoma". Čim sam ušao, zapitao je što imadem u džepovima te neka to izvadim i pokažem na stolu. Našao je jednu novčanicu od 5.000 kuna što mi je u zatvoru dao onaj Slovenac u Črnoj, zatim žnirance od cipela, koje sam izvadio i imao sam dva rubčića, koje sam držao u ruci. U sam rubčić sam sakrio svoj ručni sat, nadajući se, kasnije ga promieniti za kruh. Novčanicu kao i žniranac mi je oduzeo a htio je i rubčiće a tada je rekao neka ga zadržim. U zadnji čas jedan od stražara što je bio s njim (bio je još jedan, dvojica ili trojica na hodniku - nekih pet metara udaljenosti od naše sobe svi naoružani puškama osim "ekonoma") mi je rekao: "Da vidimo nisi li što sakrio u maramicu!?". Te je prošao rukom

kroz onaj dio maramice što je izvirao iz ruke. Dobio je dojam da nema ništa i sproveo me u sobu natrag, i već su sliedeći bili vodeni "ekonomu", a uviek je prostor izmedu nas pregledanih i ostalih bio toliki koliko su zauzimali oni što su bili na pregledu.

Ja se tada još uviek nisam sjetio čemu služe svi oni pregledi i oduzimanja. Premda, znao sam da je komunističko pravilo da je šteta da odjeća trune u zemlji. Moglo je biti nekih devet sati navečer, kad su došli svi oficiri, koji su nas tog dana posjetili i još neki te su nas postrojili. Tada je neki mladi poručnik iz Bosne rekao nek načinimo posebnu skupinu koji smo bili u domobranstvu i posebnu koji su bili u bilo kakvoj ustaškoj jedinici. Ja sam bio u domobranskoj skupini. Crnom Marku je oko zapelo na meni - radi umjetnih zuba koje sam imao. Naime, kod nas su umjetni zubi stajali dosta novaca i riedko bi bilo da su obični ljudi do njih došli. Znači imati umjetne zube - značilo je da je čovjek i imućniji. Dapače još su neke bez ikakova komentara tek sudeći po inteligentnijem izgledu lica odvojili od skupine civila i domobrana i poslali u skupinu ustaša. Dakle, ponavljam, bila su dva kriterija - jedan da je čovjek sam rekao da je bio ustaša, a drugi da je imao nešto inteligentniju fizionomiju. Kad sam več bio radi svojih umjetnih zubi u skupini s ustašama (kamo su bez pitanja postavili i Niemce), zapita me opet Crni Marko: "Ti si isto morao biti ustaša!?" (dakako radi zubi). Odgovorih mu da imaju moju vojničku knjižicu na "komandi mesta" u Črnoj pa mogu vidjeti da sam bio u Prosvjetničkoj bojni - a ta jedinica nije postojala kod Ustaške vojske. Bio je s tim zadovoljan i povodom jedne doskočice me je povratio i opet u manju skupinu gdje su bili civili, domobrani i oni s glupljim izrazom lica. U toj nas je skupini bilo oko dvadeset, a u onoj drugoj preko pedeset.

Malo iza toga odredili su našoj manjoj skupini da poctemo za jednim vojnikom. Ovaj nas je kroz neku treću sobu i hodnik odveo u susjednu sobu kraj one u kojoj smo do tada bili. Ta je soba imala prozor na ulicu, ali nismo to tada gledali. Bila su i jedna dvostruka vrata prema većoj sobi, gdje su drugi ostali, ali zaključana. Odmah kako smo prešli u tu drugu sobu, došao je za nama onaj poručnik Bosanac te nam je rekao da ne smijemo nikuda iz te sobe. Pred vratima je bio stražar, a za nuždu su nam dali neku limenu posudu. Ova soba i ona druga veća bile su na prvom katu. Par vojnika je došlo k nama i izašlo - svaki je nešto rekao - samo smo ustanovili brzo da se je način razgovora s nama promienio. Prestao je biti toliko ironičan i nastojali su nam tako govoriti, da bismo im vjerovali, dakle da steknu naše povjerenje. Poručnik Bosanac, koji je izašao ponovo se vratio, smjestio se na stolicu i počeo nam tumačiti njihovu ideologiju. Govorio je često vrlo glupo i bez smisla, ali mi smo slušali, klimali glavama, odobravali.

Medutim, u susjednoj sobi, tako reći odmah nakon našeg odlaska čuli smo kako je ušla oveća skupina vojnika, koji su onih pedesetak Ijudi počeli tući. Čuli su se udarci, dapače, čuli smo udarce koji su promašili pa lupili u zid ili koji predmet. Takoder sam jasno čuo u više navrata, kako su trčali u vojničkim bakandžama s jednog kraja sobe na drugi vjerojatno loveći one koje su tukli. Isto tako su se nakon ovakovog trčanja čuli skokovi. Uobće niz različitih zvukova prema kojima nam je svima jasno bilo da su na tih pedesetak zarobljenika pustili veću skupinu komunistčkih vojnika, koji su ih tukli kako im se svidjelo i kako je koji dohvatio. Baš ti zvukovi su uz veliki umor i izcrpljenost a posebno radi popuštanja živaca - bili uzrok da smo uz pripoviedanje poručnika posvema zaspali. Tada nas je on napustio i prvi put odkako smo ovdje su ugasili svietlo. Tek tada su se neki od nas javili kratkim komentarima da one preko tuku. Mi smo bili vrlo umorni i spavali smo ali smo od straha bili uviek nekako polubudni.

Možda je bilo oko pola noći - kad smo čuli kako te ljude izvode van iz sobe, kako silaze niz stepenice (dvorištna strana) a zatim smo ih čuli pod našim prozorom. Tamo su se postrojavali, prebrojavali i komunistički su vojnici jedni drugima davali upute kako da ih paze i čuvaju. Na ulici su ih takoder tukli cipelama i puškama. Tada su konačno otišli, i to u smjeru grada kud ide cesta prema Dravogradu.

Dva dana kasnije radili smo u mjestnom "Sokolskom Domu", gdje sam naišao na glasbenike, bivše domobrane iz Osieka gdje sam pronašao neke ljude, koji su poznavali neke moje znance. Pronašao sam posve slučajno dapače jednoga koji je tu noć bio pred Sokolskim domom na straži, taj mi je rekao da su ih protjerali izpred njega i da su ih kao i druge ranije izveli izvan grada, gdje su bile pancer-grabe te su ih potukli. Takoder kad su izpred njega prolazili tukli su ih i neprestano tjerali da trče. Što se pak nas tiče - još za vrieme pripoviedanja poručnika Bosanca ovaj je odredio dvojicu izmedu nas da odu u drugu sobu u pratnji stražara - te da skinu odiela s nekih od onih što su bili odredeni za strieljanje te da donesu za one kojima je bilo zima. Radilo se o najlošijem odielu što je ostalo iz svih već nabrojenih pregleda. Poručnik je tom prilikom primietio da njima više neće trebati. Ja sam u istoj sobi pronašao jedne dosta dobre cipele i bez pitanja obukao.

Sutradan, odredili su ponovo dvojicu da odu i da donesu još preostala odijela za nas, po čemu smo zaključili da su sve one prije strieljanja posve skinuli (osim donjeg rublja). Zatim su nas odveli u tu sobu da je spremimo i počistimo. Soba je bila zaprskana krvlju - što prije našeg odlazka nije bilo. Isto tako su zidovi na uskim stepenicama u visini glave bili okrvavljeni.

Nešto kasnije odredili su nas na drugi posao - da čistimo partizanske bakandže od blata isto tako i nekoliko lopata, te mislim dva bicikla. Naime,

prošlu noć je padala kiša a sve što smo čistili bilo je imalo na sebi priličnı sloj svježeg, dakle noćašnjeg blata.

Mislim da su prošla dva dana uz sitne poslove u toj zgradi i u susjedstvu gdje je bila neka kuhinja. Tada su nas odveli u Sokolski dom, kojeg je trebalo urediti i očistiti, jer se popodne spremala neka zabava. Dvorište je bilo puno konjskih izmetina pa smo i to morali očistiti. Ja sam najprije radio u domu, prao pod, a poslije na dvorištu. U podne su nas odveli u njihovu kuhinju i dali dobre hrane, mastne i dobro začinjene s mesom koliko je tko od nas htio. Mi većina najmanje tjedan dana nismo tako reći ništa jeli osim par zalogaja kruha. Posljedica ovog obilnog obroka je bila da smo svi bili bolesni da smo se jedva micali i na taj način nitko nije mogao ni pomišljati na ikakav bieg ili nešto slično. Sutradan su nas opet odveli na isti posao i istu hranu. Ta dva dana kod jela su se ponašali prema nama kao prema jednakima. Na poslu nas nisu previše tjerali. Danas je moje uvjerenje da je ovo bilo promišljeno i proračunato tako baš načinjeno da se spriječi svaki bieg.

Jednog dana zapovjediše nam da čistimo dvorište i da ribamo unutrašnjost zgrade gdje smo bili zatvoreni. Kad je to bilo dovršeno, odvedeni smo bili u radni logor na prisilni rad. Za vrieme ovoga rada približio nam se jedan komunistički vojnik; držao je pred sobom pištolj te nam ponosno rekao: "Ovim pištoljem sam poubijao 1.200 ustaša!".

Poslie nekoliko dana na tom prisilnom radu, bili smo strpani u teretne vagone i, kako nam rekoše, bili smo odpremljeni prema Mariboru. Pošto je s nama bilo samo dva stražara, mislio sam da nas možda šalju kući. Kad smo stigli u Maribor, opet smo bili smješteni u jedan zatvor pod bojnom stražom. Dok smo tu bili zatvoreni, po danu smo radili na željezničkim tračnicama. Naš boravak u Mariboru trajao je kratko. Naskoro smo bili strpani u kamione i odvezeni prema austrijsko-slovenskoj granici. Osim Hrvata, u našoj je skupini bilo Rumuna, Madara i Niemaca. U Alfentzu Njemci su morali graditi podzemnu tvornicu. Tu tvornicu su strogo čuvali mnogi stražari. Čak i seoskoj djeci bilo je zabranjeno da se nama približe i prokrijumčare nam pakete hrane. Jednog dana k nama je doveden jedan novi zarobljenik iz sjeverne Hrvatske. Pošto je govorio drugačijim dijalektom nego ostali hrvatski zarobljenici, komunisti su ga očito smatrali "neprijateljem naroda" i zato ga ustrielili!

Ovaj iskaz mogao bih nastaviti *ad infinitum,* tj u bezkonačnost.[1] No gore navedeni dogadaji su se najdublje usadili u moje pamćenje pa sam ih

[1] Mirko Meheš, kao plodan hrvatski pisac i primjeran hrvatski djelatnik, opisao je svoje doživljaje u posebnoj knjizi koja nosi naslov - *Da preživjeli svjedoče.* On je zaista posvjedočio svojim životom da je uvijek bio uzoran vjernik, prekaljen domoljub, vjeran muž i požrtvovan otac. Ostavivši iza sebe suprugu, brojnu djecu i još brojniju unučad te i mnoge prijatelje, 10. ožujka 1999. je smireno u Gospodinu preminuo.

zato ovdje opisao. Vidio sam i iskusio te užasne prilike dok sam bio partizanski zarobljenik i dok je moja domovina proživljavala najkrvavije dane komunističkog uspona na vlast. Moja iskustva su bila manje bolna nego ono što su iskusile tisuće i tisuće mojih sunarodnjaka. U ime Božje, sve što sam opisao jest istinito i spreman sam prisegnuti na istinutost gore opisanih zbivanja.

Mirko Meheš

Sudbury, Ontario, Canada
31. ožujka 1953.

Dokument XXXVII.

Negdje u rujnu 1944. došli su navečer oko 10 sati u selo Dravac kod Zadra, gdje se je moja obitelj bila sklonila, neki naoružani Ijudi s oznakom "U" na kapi, njih 60-70 očito kamuflirani te su ljude ostavili u kućama i gostionicama. Tobože kupili su pomoć za "domovinu", dok su u stvari pljačkali i pištoljima prisiljavali ljude da daju stvari. Natovarili su troja kola odijela, plahta, itd. dok su posebno kupili prstenje i zlatnine. Vidjeli smo jasno, da su to bili četnici. Nisu nikog ubili, nego su odveli nekog studenta Zelenčića kao taoca i kasnije ga pustili. Kasnije smo se potužili njemačkoj komandi u Zadru te su opljačkane stvari pronadene većinom u pravoslavnim selima Smokvića i Poličniku. Slično tako su ti isti ljudi i drugi pravoslavci iz okolice Zadra odlazili u grad i razbijali vrata evakuiranih kuća, krali i pljačkali, češće puta u ustaškim i domobranskim značkama. Ne isključujem, da je i po koji katolik Hrvat pljačkao, ali mi takav slučaj nije poznat.

Mobiliziran sam u partizansku vojsku u listopadu 1944. i to u auto-četi 19. dalmatinske divizije, jer sam po zanimanju mehaničar. Prošao sam nešto Hercegovinom, Dalmacijom, Likom, Hrvatskim Primorjem i Istrom prateći iz izvijesne daljine operativne jedinice.

Malo dana nakon završetka rata došli smo u Ilirsku Bistricu i tu ostali desetak dana. Kroz to vrijeme vidio sam mnoštvo njemačkih ratnih zarobljenika, a malo domobrana; ustaša i četnika tu nisam vidio, jer su partizani u razgovoru spominjali, da bi zarobljene ustaše na licu mjesta ubijali. Pričali su mi drugovi, da je bilo oko 20.000 njemačkih zarobljenika. Te su ljude vodili prema Rijeci i dalje u unutrašnjost . Strašno su izgledali, izgladnjeli, poderani, često bosi. Vraćajući se natrag od Bistrice na Rijeku vidio sam

desno i lijevo od ceste pojedine lješine njemačkih zarobljenika, neke već u stanju raspadanja. To su bili oni, koji su bili iznemogli i nisu mogli dalje ići te su ih ubijali. Naprotiv, idući prema Ilirskoj Bistrici iz Rijeke vidio sam na mnogo mjesta masovne grobnice u obliku trokuta, neke dugačke 10, 15 i 20 metara, a tvrdili su za njih, da su to ljudi pali u borbi. Zarobljenike su pratili ljudi iz V. Dalmatinske brigade, a njihov marš do Rijeke i Zadra pješice tumačili su tim, da su tobože nju (V. brigadu 19. Dalmatinske divizije) kaznili radi lošeg postupka prema zarobljenicima, što neće biti istina jer im je to bez daljnjega bilo dozvoljeno, što više naredeno od njihovih zapovjednika.

Branko Babin

Rim, 25. svibnja 1955.

Dokument XXXVIII.

U Celju su nas razoružali partizani i odveli do Kamnika uz obećanje, da će nas pustiti kući. Dne 13. svibnja 1945. u Kamniku istog dana sakupili su nas u jednoj sobi (nas oko 600), opljačkali nas do košulja i gaća i vezali po četiri. Bilo je tu i oko 300 žena i djece, koje su jednako skinuli i vezali. Iste večeri nas sve bez obzira (i žene i djecu) odveli na strjelište u šumu, postavili nas u krug i zapucali. Kod toga su i dva partizana bila ubijena, a dva ranjena sa suprotne strane kruga od vlastitih pušaka. Od prvih metaka bio sam pogoden tri puta iznad čela (vidi se brazgotina u duljini od 4 cm, svježa zasada). Pao sam, kad sam se osvijestio čuo sam zapomaganje i vidio partizana, koji me je obasjao svjetiljkom te mislio da sam mrtav. Tu su poginula i moja tri brata. Čuo sam zapomaganje djece i žena i njihove molbe, da ih utuku, što su partizani i učinili. Ujutro sam vidio, da se 2-3 dižu, pa sam i ja skupio snagu i rastrgao žicu, te pobjegao u šumu i dospio u Austriju 22. svibnja 1945. Svi streljani su bili Crnogorci, a u susjedstvu istog dana bilo je streljano i 400 hrvatskih domobrana.
Iskazano za izaslanika Svete stolice Krunoslava Draganovića u Peggetz logoru kod Lienza, 28. VI. 1945.

Miljan Marsenic

Dokument XXXIX.

U vrijeme kapitulacije Njemačke (6. 5. 1945.) prolazile su kroz Celje razne vojske u povlačenju: Nijemci, Hrvati (oni najviše od svih), srp, četnici, slovenski domobrani ("belčki"); iz tri pravca i to od Zidanog Mosta, od Rogaške Slatine i od Maribora-Št. Jurja, te se povlačili uglavnom u pravcu Žalca-Slovenjgradeca i Vojnik-Dobrna-Slovenjgradec. Partizanski terenci su u početku samo pucali bez prave borbe, a kasnije su borbe postajale žešće. Uhvaćeno je dosta zarobljenika, ali kasnije su ih još više dovodili iz raznih pravaca. Vidio sam od svoje kuće mnoge kolone zarobljenika u najbijednijem stanju, poderani, gladni, izmučeni... Skroz cestom su ležali mrtvi i ubijeni tj. svi oni, koji nisu mogli dalje ići ili su se htjeli napiti vode pa ih je straža poubijala. Terencima je komandirao neki Palček iz Dramlja, a štab im je bio na Zgorne Sleme kod Dramlja. Kasnije su im stizale ostale partizanske čete, medu kojima posebno znam neku bosansku brigadu, a njezin komadant postao je zapovjednik Celja, ali se nije znao potpisati nego je stavljao mjesto imena neku crtu.

Zarobljenike su najviše vodili u logor Bežigrad pri Svetoj Ani daleko 5 km od Celja u pravcu sjeveroistoka. Logor su bili izgradili Njemci i ostavili ga skoro neoštećena. Partizani su ga odmah pojačali žicom na sve strane, da je bijeg bio skoro nemoguć. Logor leži na "hribu" izmeciu Bežigrada i Svete Ane oko 1,5 km podjednako daleko od oba ta mjesta i oko njega ide cesta sa Bežigrada u Blagonu. Bio sam više puta u logoru kasnije nakon napuštanja po partizanima i brojao je 7-8 baraka oko 30 m dugih. Medu njima je bila i neka betonirana cisterna, koja je virila iz zemlje oko 40 cm. Pristupalo se k njoj s obje strane sa četiri stepenice a cisterna se dobro zatvarala nekim vratima. Osim toga bio je u jednoj baraci štab (komanda) logora.

Prve Ijude su vodili u logor 10. ili 11. maja 1945., 4-5 dana nakon kapitulacije. Ubijanja su započela vrlo brzo, možda odmah prvi dan.

Šef logora bio je Sotošek Franc, 28-30 godina star, sin krojača iz Blance kod Rajhenburga. Kasnije je on bio šef UDBE u Ljubljani, pa u Celju i poslije šef Kmetijske obdelovalne zadruge Začret, ali je prodao sve i bio suden na 18 mjeseci. Poznajem ga osobno: visok, vrlo jak, jedno oko pokvareno. Zamjenik mu je bio Šame (Šume) Anton iz Ljubečne. Medu ostalim milicijonerima-zločincima, koji su vršili ubijanja u masi, bili su i Benešek N. iz Dobja ("Luka" po partizanskom imenu) i Štefan Knišč, iz Dobja, danas u Austriji u Wolfsbergu, post Ruden, na ciglani Ulmanna.

Ubijali su zarobljenike na više načina. U cisternu su utjerali 100-200 ljudi, stisnuli ih te su se morali sagnuti, jer je cisterna bila niska. Onda su polako puštali vodu u nju i sve ljude potopili. Kasnije su lješine drugi

zarobljenici nosili i kopali zajedno s ostalim, koje su u meduvremenu postrijeljali. Strijeljanja su vršena tako, da su Ijude u logoru svukli skroz do gola, izveli ispod logora u jednu prodolicu, koja je ravna i proteže se od ispod ceste Bežigrad-Blagona i oko logora prema Svetoj Ani. Zarobljenici su morali kopati sami sebi grob i onda su masovno postreljani iz automata i drugih vrsta oružja. Mrtve i eventualno neke još žive su zakopali dosta plitko, jer nema tu mnogo zemlje i jer su se žurili. Drugih vrsta ubijanja ne znam, osim što su još imali u logoru mučilište, sagradeno još u doba Nijemaca, te je po koji na mukama umro.

Pošto je logor bio krcat i mnogi su stanovali izvan baraka zbijeni, te je u logoru bilo 2 do 5.000 ljudi, a one, koje bi poubijali, odmah bi novim kandidatima smrti nadomjestili. Ubijani su najviše hrvatski domobrani i ustaše, zatim slovenski domobrani, nešto četnika zarobljenih kod Žalca, malo Nijemaca, a konačno raznih civila medu kojima i veći broj žena. Ne znam broj ubijenih, ali narod govori preko 10.000, većinom Hrvata. Za ta ubijanja, po danu i noći vršena, zna čitavo Celje i još bolje njegova okolica, osobito Ljubečna, Blagona, Sveta Ana, Zašret i druga. Neki su vidjeli ta ubijanja svojim očima, a neki i fotografirali. Čak su osude izricane nekim (na 15 godina) radi nadenih fotografija poubijanih žrtava. Masovna ubijanja su vršena u maju i junu u masi, a kasnije lakšim tempom i sve manje do septembra 1945. Logore je jugoslavenska vojska napustila u martu 1946.

Ja sam kružio oko logora i mjesta ubijanja još u to strašno vrijeme, ali je apsolutno bio zabranjen pristup tamo. Kasnije sam sabirući za sebe municiju, od marta 1946. bio u logoru i na ubijalištu. Sada se češće vrše manervi vojske na tim mjestima. Ubijališta i grobovi nalaze se na spomenutoj ravnoj prodolici. Tu leži oko 10 ili bolje rečeno deset masovnih grobova, dugih circa 250 m a širokih jednu ljudsku dužinu. One idu paraleno jedna s drugom i ispunjavaju jedan dio spomenute ravnice. Još dan danas se čuje smrad i teren je skoro neprolazan, pošto se giba i nesiguran je pod nogama, da se ne propadne u grobove. Ja sam sam vidio, kako glave s kosom vire iz grobova ili ruke i noge i kako psi razvlače kosti poubijanih ljudi.

Na sve gore navedeno i videno jednim dijelom vlastitim očima mogu se zakleti i dati siguran iskaz pod svakom sankcijom. O samim dogadajima u logoru znadem po pričanju svoga strica, koji je 4 mjeseca proboravio u tom logoru i bio svjedokom strašnih scena i sada živi kod svoje kuće.

Osim toga bio sam i kod masovnih grobnica bliže austrijskoj granici i to točno 4 km od Prevalja kod raskrižja ceste iz Prevalja u Mežicu kod kmetijske radne zadruge "Kraljeva" i blizu seljačke kuće Vodep, a u blizini je i poluporušena crkva. Tamo ima manje grobova nego kod Bežigrada te mislim da tu leži oko 2.000 sahranjenih žrtava, pobijenih od jedne bosanske brigade, a kao zadnji, pričaju seljaci, ubijen je komandant te hrv. vojske.

Pročitano mi je i nadeno ispravno i točno zabilježeno.

Pridodajem da o svemu tomu postoji opsežan fascikl (oko 15 cm debljine), na UDBI Celja, zgrada nekadašnjeg Ravnikara kod Poliklinike, odjel Agit-Prop, sobni broj 4., polica s lijeve strane drugi pregradak. Imao sam to u ruci.

K. L. V.

Rim, 21. srpnja 1954.

Dokument XL.

Koncem 1944. bilo je pozvano godište 1928. u Časnu radnu službu. Tako sam stigao sa transportom iz Sarajeva u Zagreb. Da ne moram ići u Njemačku, javio sam se dobrovoljno u ustaše. Još nisam imao ni punih 16 godina. Bio sam dodijeljen u novačku Opkoparsku satniju, s kojom sam se povlačio od Hrvatske Dubice do Zagreba. Grad smo ostavili zadnju noć prije ulaska partizana u Zagreb. Povlačili smo se preko Zidanog Mosta do Celja, kamo smo bez borbe stigli za neka četiri dana. U mrkloj noći naišli smo na partizane kraj samog Celja na mostiću preko male rječice. S njima je bio jedan tank. Rekli su nam: "Rat je svršio, predajte se, idete kući i nikome neće ništa biti. Vaše ranjenike stavit ćemo u bolnicu". S nama je bila jedna auto-ambulanca s četiri ranjenika. Partizani su bili neki Srbijanci, kako ih je govor odavao. Naš zapovjednik satnik imenom Branko pošao je s njima na pregovore. Medutim, oni su ga pred našim očima iz pištolja ubili. Mi smo se nakon toga predali, jer su nam rekli, da smo opkoljeni sa svih strana. Bilo nas je 110 do 120 mahom mladića ispod 20 godina, a ja znam, da je velik dio nas imao od 14 do 16 godina.

Te noći su nas proveli kroz grad Celje i ujutro su nas uveli u neke dvije velike barake kraj samog grada te su nam rekli, da će nas sprovesti u Zagreb. Pokret se dogodio istom predvečer oko 6 sati. Išli smo na suprotnu stranu od one, odakle smo bili došli, i to s lijeve strane neke pruge, kraj koje je bilo dosta jama od avionskih bombi. Išli smo 5-6 sati, ali nismo mi bili sami iz novačke satnije nego i mnogi drugi zarobljeni hrvatski vojnici, nas svih zajedno valjda do blizu 1.000 ljudi. Bili smo strašno umorni i žedni. Sjećam se da su mnoge slovenske seljanke iznijele otvorene posude vode te su nam čašama davale vodu da pijemo, što su partizani zabranjivali. Pri maršu su ubili oko 20 naših drugova iz čiste osvete, jer su partizani, sve sami Srbi, birali najstasitije momke medu nama. Neki su ubijani radi novog odijela na

njima, pa smo mi trgali na nama dobra odijela, da si spasimo život.

Iznenada doletio je za nama teklić na motoru i naša je kolona vraćena natrag u Celje. Stigli smo oko pola noći i smješteni na športsko igralište. Ujutro je sa tribine igrališta neki komesar Srbin držao govor i rekao nam, da se ništa ne bojimo, jer je potrebno radi kategorizacije[2] prema godinama na ustaše, domobrane, četnike i Nijemce te razdijeliti prema godinama, kada su stupili u vojsku tj. 1941., 1942., 1943., 1944, i 1945. Svaku skupinu smjestili su u poseban kraj igrališta. Nas je bilo toliko, da smo u noći manje više prekrili cijelo igralište. Četiri dana nismo dobili ništa za jelo niti je imao tko hrabrosti da traži hranu od partizana. Bila jedna mala pumpa za vodu na igralištu, ali smo morali čitav dan čekati u redu, dok na nas dode red. Medu nama je bilo preko 100 Nijemaca i 5-6 četnika.

Ostao sam četiri dana na igralištu i pete noći pustio me je jedan zemljak, znanac iz Sarajeva da pobjegnem preko ograde i igrališta.

Svake noći su odvodili od 80 do 120 Ijudi prema njihovim "kategorijama", koji se više nisu vraćali. Nešto više od sat vremena kasnije čuli smo najprije hitce iz daljine i na kraju rafale iz automatskog oružja. Znali smo, da ubijaju naše drugove, što sam doznao iz razgovora s onim partizanom, koji me je pustio da pobjegnem.

U grmlju kraj igrališta dočekali smo dan te se ujutro javili partizanima u njihovu kasarnu na početku grada. Slagali smo, da smo ostali iza naše jedinice, a oni pitaju, da li Kozaračke brigade, mislim osme, što smo mi potvrdili i tako postali partizani Kozaračke brigade. Nahranili su nas, ali nisu dali odijela: ja sam nosio njemačku bluzu, ustaške pantalone i domobransku kapu, kojoj sam otkinuo "strehu" i prišio crvenu zvijezdu, napravljenu od nadenog fesa kraj igrališta. U toj vojarni bili su skoro sami Srbi i poneki Crnogorac.

Iza večeri, u prvi sumrak, postrojili su kraj nastambe jednu četu od 6070 ljudi i poslali ih na igralište, da prate hrv. zarobljenike na ubijanje i zakapanje. Vratili su se tek oko 2.00 sata u noći i donijeli sobom dobre robe, cipele i odijela od ubijenih zarobljenika. Ja sam te noći ostao na straži kod nastambe.

Sutradan, u isto vrijeme, digli su i mene sa 60-70 drugih partizana. Iz zarobljeničkog logora izveli su stotinjak Ijudi i svrstavali uvijek tako, da su u peteroredu stavili tri zarobljenika u sredinu medu dva partizana s kraja, dok su na kraju kolone bila dva partizana sa automatima.

Išli smo sa zarobljenicima oko grada nekih 3 do 4 km i stigli do neke veće zgrade na jedan sprat. Tamo su s dvorišta odvodili dva po dva u

zgradu, koje su tukli i tamo skidali do gaća i gdjekada do gaća i košulje te vezali ruke na ledima i onda dvojicu po dvojicu za mišice žicom, dok su pred zgradom rezali sjekirom žicu. U zgradi je moglo biti 50 do 60 ljudi, medu kojima 12 do 15 oficira i komesara. Svi su oni bili Srbi, a medu njima i jedna Dubičanka, koja je strašno vikala na zarobljenike. Ona je bila ispod ruke, na momente, s jednim drugim Dubičancem imenom Sakibom, dok mu prezime ne znam.

Iz zgrade su izvodili na druga vrata nesretne, svezane zarobljenike i ubijali ih 60 do 100 m daleko od zgrade medu nekim rijetkim drvećem. Prve dvije noći (svega sam četiri noći pratio Ijude na strijeljanje) našli smo već iskopane jame duge 6-7 m, široke oko 2 m i duboke oko 1 i po do 2 m, uvijek po dvije jame. Zadnje dvije noći smo mi sami kopali jame, ali znatno manje, svega po 4 ili 5.

Ubijanje je vršeno ovako: najprije su ljude vezane utjerali u jame te su tamo klečali ili stajali. Ubojice su im pucale u tjeme ili u zatiljak ili revolver stavljali u usta. Manji dio su klali nožem ispod vrata. Radi klanja postao je "popularan" neki mladić Srbin od 18 godina, koji je urlikao od veselja tražeći žrtve. Neki su ostajali živi i jaukali iz jame, da ih dotuku. Sjećam se posebno, kako je jedan ranjenik ispod hrpe mrtvaca jaukao, da ga ubiju, na što je jedan partizan u mraku probadao lješine tražeći tog živog dok ga nije našao i ubio. Sve sam ja to gledao iz najbliže blizine, nekad 10 ili 15 m, a jedanput sam bio nad samom rupom tražeći lopatu i gledao ljude kako kleče u jami i kako ih ubijaju. Zadnje večeri im je jedna žrtva pobjegla, jer nije bilo doteklo žice, na što nam je komandir strogo zapovijedio, da o tome nikom ne govorimo. Od svih partizana iz zgrade stvarno su ubijali njih dvadesetak, od kojih većina oficira. Poslije svega toga naš je posao bio, da zatrpamo zemljom grobove, obično tek jednu podlanicu zemlje. Kasnije su nam govorili, da si izaberemo robe od ubijenih, koliko hoćemo, što su neki i činili. Vidio sam u svemu 4 veće i desetak manjih jama kroz četiri noći, ali je bilo svježe prevrnute zemlje i grobova još dalje, za koje se nisam usudio ni pitati. U mojoj četi sjećam se posebno dvojice braće blizanaca od nekih 20 godina, koji su se, kako mislim, zvali Stipetić i bili su iz Imotskog, a stric im je držao noćni lokal u Sarajevu.

Peti dan prebačen sam u Zagreb u barake kraj zoološkog vrta i kasnije došao u tenkovsku jedinicu.

Said P.

Rim, dne 2. X. 1955.

Dokument XLI.

Ja sam kao šofer služio u hrvatskom oružničtvu, te sam se sa ostalim oružnicima iz Zagreba povukao 7. svibnja 1945. prema Sloveniji.

Dne 12. V. predala se cijela kolona, u kojoj sam se nalazio, Englezima u Tamswegu u Austriji. Istom 17. V. oduzeli su nam Englezi oružje, a 21. V. zapoviedio je engleski komandant logora, da svi Hrvati ostave svoja kola u Tamswegu, jer da će nas popodne istoga dana svojim kamionima prebaciti u hrvatski logor, kojima je bila jedna trećina civila, u Rosenbach, kamo smo stigli oko 23 sata. Tu su nas odmah izručili partizanima, koji su nam odmah zapoviedili da udemo u vlak, koji je tu već na nas čekao.

Vozili smo se u pravcu Ljubljane. Na trećoj postaji iza Jesenica bili su iz vlaka iskrcani svi osim častnika i šofera. Sve častnike i nas vozače smjestili su u jedan transportni vlak pun kamiona i oklopnih kola, te nas dovezli do Koruške Bele. Tu su častnicima oduzeli sve vrijednije stvari, te su tu častnici i ostali, dok su nas vozače odvezli kamionima u Ljubljanu.

Tu smo prenoćili, a drugi dan ujutro bili prevezeni u Sežanu kraj Trsta. Tu su šoferi bili dodijeljeni u radionicu i ostali tu dok nije bilo naredeno povlačenje 30 km od Trsta istočno. Tom prilikom dobio sam prekomandu u auto-četu u Donji Logatac kraj Ljubljane, kamo sam stigao 20. VI. Tu sam primio ja, isto tako kao i moji drugovi, koji su bili sa mnom zarobljeni, kamione, koje smo vozili sve do 5. VII. Toga dana naveče došao je u garažu jedan partizanski vodnik i rekao da se nas petorica spremimo, jer da smo prekomandirani u diviziju u istom smjeru i da odmah idemo onamo. Prije polazka morali smo se javiti u komandi čete, gdje nas je u pisarni čekalo pet partizana naoružanih šmajserima. Tu nam je komesar uručio uputnu listu, koja je glasila da se upućujemo u diviziju. Ja sam je od njega primio i odmah vidio da na njoj nema nikakvog žiga. To mi je bilo odmah sumljivo, a pogotovo kada su nam oduzeli radnička odijela. Sa spomenutom petoricom partizana krenuli smo prema izlazu sela, u protivnom pravcu, nego li je bilo sjedište divizije, pa sam stoga odmah pitao jednoga od njih, kuda nas vodi. Odgovorio je da nas vodi u ličku diviziju, za koju znam, da uobće ne postoji. Na kraju sela, kod predzadnje kuće, zaustavili su nas, te su najprije odveli dvojicu s time, da idu primiti kamione. Nakon desetak minuta došli su po drugu dvojicu, a da prvu dvojicu nisu vratili natrag. Ja sam ostao sam sa dvojicom partizana, koji su mi na moj ponovni upit priznali, da ćemo biti strijeljani. Na to sam bio odveden i ja i to u zadnju kuću u selu, gdje me je komandant OZNE ljubljanske okolice ispitivao, gdje sam bio zadnje četiri godine. Kada sam mu rekao da sam bio šofer u oružničtvu, odgovorio mi je, da sam dosta 4 godine vozio bandu i da neću više. Na to su mi oduzeli sat i sav novac, te su htjeli i prsten skinuti, no nisu ga mogli, jer ne ide sa

prsta. Odmah su mi zatim vezali ruke na ledima i to žicom, te me izveli iz sobe. Kad sam došao na dvorište, čuo sam dva rafala iz šmajsera. Odmah sam rekao partizanima, koji su me vodili, da sada moje kolege strijeljaju, na što su mi rekli, da će sada i mene. Budući da je moja pratnja išla nekoliko koraka iza mene i nešto medusobno razgovarala, odlučio sam pokušati pobjeći. Na tridesetak metara od kuće počeo sam bježati, na što su partizani ispalili za mnom jedan rafal, koji me nije pogodio. Svezanih ruku bježao sam koliko sam god mogao. Ruke su ubrzo natekle a iz njih je tekla krv. Nakon tri sata, kada već nisam mogao više izdržati zbog boli na rukama, uspio sam razkinuti žicu. Bježao sam u pravcu Trsta, kamo sam stigao 9. VIL, a odatle krenuo 12. 1945. u Udine u logor. Iz ovoga sabirnog logora krenuo sam 16. transportom dalje i stigao u Rim 21. VII.

U onoj skupini petorice šofera, u kojoj sam se ja nalazio, kako je prije rečeno, nalazili su se: oruž. vodnik Pero Mikulić iz okolice Mostara, roden 1913. god.; oružnik Marijan Džijan iz okolice Brčkog, roden 1914. god.; oružnik Mato Balen iz Slavonskog Kobaša, roden 1919.; te šofer u P.T.S.-u Nikola Kurtov iz Zagreba, roden 1917. Sva četvorica bila su strijeljani u Donjem Logatcu dne 5. VII. 1945., kako sam to napried već spomenuo, a da nikome nije unapried bilo sudeno.

Za vrieme dok sam se nalazio u Donjem Logatcu nestalo je više mojih kolega šofera, za koje sam čuo da su ih naoružani partizani noću odvodili "u prekomandu". Budući da za njih nisam poslije više ništa čuo, predmnijevam da su strijeljani na isti način kao i četvorica mojih kolega gore spomenutih.

Ovaj mi je zapisnik pročitan, te izjavljujem da odgovara u cijelosti mojem iskazu, na čiju se istinutost mogu prema potrebi i zakleti. Dodajem, da mi se još danas vide na rukama tragovi od vezivanja žicom.

Ivan Molnar

Rim, 21. kolovoza 1945.

Dokument XLII.

Godine 1945. poslije kapitulacije Njemačke i Hrvatske, vidio sam vlastitim očima, kako komunisti postupaju prema svojim protivnicima. Počiniše bezbrojne i neopisive zločine.

Nastojat ću opisati ono što znam i što sam spreman u bilo kojem času potvrditi. Ono što znam i što sam vidio, zbilo se je uglavnom nakon

kapitulacije Njemačke, kad su se komunisti dočepali viasti. Muško, žensko i nejako, što je bježalo pred partizanskim napredovanjem i bilo na austrijskoj granici predano i zarobljeno, vrativši se u svoju domovinu (većina su bili Hrvati), bilo je zlostavljano i poubijano na neopisiv način. Ubijali su svakoga, ne pitajući tko je tko. Znam gdje se nalaze grobovi nepoznatih, koji su smaknuti pod bilo kakvom izlikom. Njihov broj bio je vrlo velik. Bili su masovno pokopani - ono što je meni poznato - jedino na tri mjesta. Jedna brojna skupina bila je ubijena u Laškom, u rudniku. Tamo su ih odvodili kamionom cijelog jednog tjedna, noću, stavili su ih u jamu jednog rudnika, duboku 100 metara. Ispunili su jamu do vrha muškima, ženskima i djecom. Bilo ih je oko 3.000. Uvodili su ih žive, a zatim za svakom skupinom od 20 do 30 osoba bacali bi ručne granate, koje bi ih raskomadale. Kad bi se jama dubokom napunila, obzidali su je s gornje i donje strane. To sam vidio vlastitim očima, jer sam poslije radio u tome rudniku. Isto to su učinili u Hrastniku. U jednu šupljinu rudnika bacili su 7.000 ljudi, dok su gornji dio pokrili tankim slojem krhotina i zemlje. U Košnici, blizu Celja, zaklali su skupinu od 100 osoba i plitko je zakopali, tako da su im kosti raznosile divlje životinje. Ono što se zbilo s manjim skupinama, nemoguće je ispričati, jer ih je bilo bezbroj.

Ovu izjavu sam spreman potvrditi pod zakletvom, moralnom i materijalom odgovornošću.

Jože Frece

Le Fraschette di Alatri,11. rujna 1952.

Dokument XLIII.

Koncem svibnja 1945. godine kretale su se kolone zarobljenika hrvatskih vojnika iz Slovenije u pravcu Zagreba. Kod mjesta Hrastnik (dva kilometra sjeverno) nalazi se napušteni rudnik ugljena kod kojeg je izvršen pokolj oko 7.000 tih zarobljenika. Njihova tjelesa bila su tada pobacana u napuštena okna rudnika i zatim je sve minirano. Jedan od glavnih koljača kod tog pothvata bio je Lojze Ovnik (sada namješten u staklani Hrastnik). Na mjestu pokolja nalazi se jedan izvor iz kojega je poslije još danima tekla krvava voda.

Franc Simerl

Nurnberg, 28. listopada 1954.

Dokument XLIV.

Ja sam svršio četiri razreda gradevinske škole u Veloj Luci te sam boravio kod kuće, kod svojih roditelja, sve dok me partizani nisu prisilno mobilizirali 10. rujna 1943. Bio sam u 26. partizanskoj diviziji, dalmatinskoj, te sam bio prisiljen na rad u engleskoj bolnici na Visu radi moje malodobnosti. U ožujku *1945.* bio sam priključen XI. dalmatinskoj brigadi kod Gospića, nakon njegova pada. Odatle sam pošao u borbe kod Trsta, te nakon njegova pada, dalje uz Sočansku dolinu sve do sela Kranjske Gore, gdje smo stigli 15. ili 16. svibnja 1945. Ostao sam sa svojom jedinicom jedan dan, dok se nisu predale neke njemačke čete (Vlasovci u njemačkim odorama) na sedlu prema Koruškoj. U Koruškoj sam ostao šest dana, bio u Klagenfurtu i okolici. Tu sam bio prisutan kad su engleske čete predale hrvatske vojnike, koji su im se na vjeru bili predali, te ih izručivali naoružanim Titovcima. Nakon toga poslani smo vlakom u Jugoslaviju, kroz tunel u Jesenice, jer nam saveznici nisu više dopuštali ostati u Koruškoj. Nakon jednog dana ostanka prebacili smo se pješke u Kranj (oko 24. ili 25. svibnja 1945.). U Kranju, i to točnije u Primskovu preko mosta, ostali smo opet jedan dan. Tada je stiglo naredenje od Štaba 26. divizije štabu XI. dalmatinske brigade da se izaberu iz cijele brigade (imala je 4 bataljona) najpouzdaniji komunisti, kako časnici tako i vojnici, za neki povjerljiv zadatak, od kojih bi stvorili posebnu četu.

Odmah mi je tada povjerljivo saopćio moj mještanin Daniel Joković, potporučnik, da su ljudi izabrani za ubijanje zarobljenika hrvatske, slovenske i njemačke vojske. Moja 3. četa, i ja osobno, bili smo odredeni za pratnju i osiguranje ove novo formirane jedinice koja je brojala 60-70 ljudi: zapovijedao im je kapetan Nikola Maršić, nekad zamjenik komandanta 2. bataljona, komesar čete bio je Ivica Bokež, Crnogorac, a glavni komandant bio je major Simo Dubajić iz Like, načelnik štaba IV. armije, Operativni odsjek.
Sutradan, t.j. 25. ili 26. svibnja 1945., krenula je ova ubijalačka četa praćena od 3. čete 3. bataljona u Ljubljanu. Iskrcali smo se iz kamiona u logor pred Ljubljanom s drvenim barakama, gdje je bila masa zarobljenika, vojnika i civila, dapače žena i djece i cijelih obitelji. Doznao sam da se logor zove Šent Vid, gdje je bila biskupska gimnazija, a ograden je bio žicom. Nama nisu dali pristupa medu logoraše, ali je ona izabrana četa ubijalaca ulazila u logor i pljačkala satove, naliv-pera, prstenje, zlato, itd. Mi smo stigli tamo oko 5 sati navečer kamionom i prenoćili u barakama. Sutradan, oko 6 ujutro, po svoj prilici 27. svibnja 1945. pošao je jedan kamion ubojica i četiri zatvorena kamiona ("crna marica") sa zarobljenicima. Mi smo znali da ih vode na ubijanje. Našu treću četu povezla su dva kamiona oko 10 sati istoga dana radi kupljenja i otpreme robe poubijanih zarobljenika. Vozili su nas 4-5 km Tržačkom cestom, koja ide u pravcu Trsta. Išli smo najprije

natrag prema Ljubljani i 1,5 km te smo onda skrenuli desno, širim poljskim putem, i išli oko 3 km. Tu smo došli do seljačke kuće u voćnjaku, iza koje je bila šumica i njiva te neka jama oko 100 m daleko od kuće. Došavši tamo vidio sam skupinu zarobljenika, oko 50 Ijudi, koje skidaju i vežu žicom za ruke po dva i dva, za mišicu, te su ih opet u parovima povezali i izmedu sebe žicom. One, koji su padali od iznemoglosti ili straha, natovarili bi izmedu dvojice jačih da ih nose do jame i tukli ih. Zapovijedali su im da pjevaju: "Sjeno-slama, kuća-jama".

Skidali su i vezali zarobljenike oni koji su ih i ubijali. Ljude su prevozili kamioni s pratnjom slovenske kurirske jedinice pod komandom nekog visokog plavokosog kapetana Slovenca, sa spomenicom borca od 1941. Kamionima je stizala svaki sat otprilike jedna "tura" i to cijeli dan, ukupno oko 40 kamiona. Navečer su se hvalili da su ubili 800-1.000 ljudi. Da se slabije čuje pucanje, metali su na cijevi engleskih ručnih strojnica od 20 metaka tzv. "glušnik". Ubijanje je vršeno na jami i to uglavnom metkom u zatiljak, a neki su i živi skakali u jamu, duboku bar 50 m. Mnogi nisu bili izdahnuli, nego strašno jaukali u jami, na što su partizani od vremena do vremena bacali englesku bombu u jamu. Te žrtve su bili najviše Slovenci te nešto Hrvati, i to svi muškarci. Ja sam se oko 11 sati dovukao do jame i pogledao u nju, ali se nije ništa vidjelo. Na to su mi Bokež i Maršić udarili po šamar i ja sam pao okrvavljen u nesvijest, jer našoj pratećoj četi nije bilo slobodno to gledati. Tu smo ostali do večeri i pakovali robu ubijenih ljudi (neke zelenkaste odore i drugo). Vratili smo se oko 8 sati navečer u logor Šent Vid. Te večeri stiglo je naredenje majora Sime Dubajića da se ubijanje više ne vrši kraj grada, jer narod može tako saznati tajnu. Govorilo se da će jamu "šprengovati" zajedno sa mrtvacima, da se tako s njima pokopa i tajna.

Za vrijeme ubijanja posipali su živim vapnom krv oko jame, da se muhe ne kupe i krv ne zaudara. Kreč je donio neki seljak (prisutni svjedoci vele, da se to mjesto zove Podgora kraj Podutika). Sutradan smo pošli vlakom u Kočevje koje je bilo jako razrušeno. Mi smo se naselili u neku polurazrušenu vojarnu, oko 800 m izvan grada, gdje su nekad bile njemačke čete. Ubilačka četa bila je stigla prije nas, ali je nismo više vidjeli. Oni su po pripovijedanju drugova bili otišli u šumu, daleko dva-tri sata hoda, ali ja to točno ne znam. Znam samo da su tamo bili partizanski logori za vrijeme rata. Ta šuma se zvala Kočevski Rog. Zadatak moje čete bilo je da najprije u vojarnu primimo one koje su dopratili slovenski kurirski odredi, koji su ujedno u sobama s njih skidali robu, tražili oružje i zlato (bilo je na taj način nakupljeno 5-6 kg zlata, a za dragocjenosti je bio odgovoran komesar 3. čete Ljubo Barbarić, Hvaranin). Mi smo slagali robu u bale i odvozili je na željezničku stanicu kamionom. Rekli su nam da će se roba preuredivati u vojnička odijela. Mi smo trebali čuvati zarobljenike do dolaska kamiona i

tovariti ih na kamione. Zapovjednik čete bio je Pelješčanin Ivo Franković. Bili smo punih osam dana u Kočevju. Stizalo je dnevno po 10 i više vlakova sa plombiranim, zatvorenim vagonima, uvijek najmanje deset a gdjekad i po dvadeset. Te su Ijude dovozili iz Ljubljane, a možda i iz drugih krajeva. Skoro svi su bili vojnici-muškarci, ali i nekoliko žena, koje su silovali kod jame prije streljanja. Bilo je nešto i nedoraslih mladića od 15 do 16 godina; te znam za slučaj da je kapetan, plavokosi Slovenac, spriječio strijeljanje jednog takovog dječaka, valjda jer ga je poznavao. Od onih, koji su prošli kroz moje ruke, bilo je više Hrvata nego li Slovenaca, ali je bilo i nešto srpskih četnika. Ne znam koje su čete tu bile ubijene. Sve ubijene odveli su na dvije jame - bilo ih je 30-40.000 u 8 dana.

Kada su ubojice polazile na Bled na odmor, nakon osam dana, bila je upravo nedjelja. Uoči toga je u subotu, bio prireden neki ples za njih sa ženama. Na plesu su se hvalili kako su likvidirali 30-40.000 neprijatelja u 8 dana. Prema odijelima, koje smo spremali iz Kočevja, bilo je preko 30.000 vojnika. Mi smo poslali iz Kočevja preko 20 vagona robe, a dnevno smo slali 2 ili 3 vagona robe.

Glede žena mogu izjaviti da sam ih vidio 10-15, ali i kako sam ja vidio za vrijeme svoje službe tek jedan dio tih nesretnih zarobljenika sigurno je tih žena bilo više nego li 15. Njih nisu skidali kod naše vojarne, nego su ih do gubilišta vodili obučene; njih su silovali kod jama i kasnije se tim djelom hvalili, napose neki Hvaranin Božo Kačić po činu Titov zastavnik. Žene su posebno jadno izgledale i neprestano su plakale, a bile su rastavljene od svojih muževa koji su bili hrvatski časnici i kod Kočevja ubijeni. S njima nije bilo ni jedno dijete. Žene su bile obično obučene u gradska odijela a neke su nosile vojničke hlače i čizme, i to valjda radi lakšeg putovanja. Nama uopće nisu dali doći blizu žena, jer su očito imali s njima svoje namjere.

Osim žena, vidio sam možda do 200 dječaka od 14-16 godina koji su nosili ustašku odoru. Mislim, Ustaška Mladež. Njih su potukli sve, ošim prije spomenutog dječaka, spašenog od kapetana Slovenca. Svi su govorili da su nevini i da nisu ništa učinili, a mnogi su i plakali.

Vagoni sa zarobljenicima izgledali su strašno; budući da im nisu dali ići izvan vagona na stranu, to su vagoni bili zagadeni i puni smrada. Nadalje, nisu dobivali hrane i vode na putu nikako, a ne znam ni kako su ih hranili u logoru. Svakako je istina da su iz vagona iznosili onesviještene i gdjekud lude Ijude, a drugi su od slabosti i žege posrtali i padali putem. Te su onda pratioci tukli ili eventualno natovarili na leda zdravijih i jačih drugova zarobljenika. Ne znam da je kod toga bio netko ubijen.

Od stanice do kasarne išli su pješice i još obučeni. Oni su bili svjesni da idu u smrt. Neki od zarobljenika su glasno protestirali i govorili ubojicama da će doći dan pravedne osvete. Drugi su opet plakali, spominjući ženu,

djecu, majku... Neki su govorili da su činili dobro i spašavali čak i partizane, te molili da ih poštede, ali nitko nije dobio milost. Ispitivanja, izabiranje medu zarobljenicima ili sudenja nije bilo: svi dovedeni u Kočevje imali su umrijeti. Zajedno su ubijeni domobrani, ustaše, četnici, Rupnikovi vojnici i svi drugi. Bilo je čak i nešto malo njemačkih vojnika u odorama, posebno časnika. Ubijena su tu i 2-3 ustaška pukovnika, ali se ne sjećam kako se zovu. Čuo sam da je više ljudi pobjeglo ispred same jame kada su već vidjeli da će za koji čas poginuti, te su onda riskirali život, a neki su se i spasili, ali su druge ubili partizani pucajući za njima. Ja sam spasio nekoliko ljudi uz tešku pogibelj života i to u ova dva slučaja. Prvo, pred kasarnom u Kočevju opazio sam neko meni poznato lice. Nisam znao u prvi čas tko je, nego sam ga zapitao: -"Odakle si ti?" On se sav tresao i nije mi odmah odgovorio. Pitam ga ponovo i dajem mu kuražu, a on na to reče: -"Ja sam Dalmatinac, s otoka Korčule, iz Vele Luke". Pitam ga dalje, pozna li me on, jer ja sam ga poznavao. Bio je to Mijo Surljan s nadimkom Bumbar. Veli, da me ne pozna. Ja mu se predstavim i velim: -"Ja sam Ivan Gugić, koji sam bio u križarskoj famfari u Veloj Luci". Onda me prepoznao i poljubio, zaklinjući me da ga spasim. Ja sam na to otišao kapetanu Bokežu i garantirao svojom glavom za njega da su ga Nijemci na silu odveli sobom prigodom napuštanja Korčule i dali u hrvatsku vojsku (imao je tada 15 godina). Kapetan mi veli: -"Dobro, ali ako doznamo da je on pomagao Nijemcima ili ustašama, onda ni tebi nema više glave". Mali ide stalno sa mnom u mojoj četi te petnaesti dan stiže povoljan odgovor u Tetovo, gdje mi je tada četa bila premještena. Mali je bio slobodan, ali je ostao u četi dvije godine na odsluženju vojnog roka. Drugi je slučaj ovaj: isti Surljan me molio da pomognem njegovom satniku Ivici Geroču iz Slavonskog Broda, koji stoji u vagonu s drugim vojnicima i strašno trpi žed. Ja sam zgrabio vode iz cisterne u kantu i odnio do vagona, koji mi je pokazao moj mještanin Surljan. Kako sam poznavao pratioce, to su me pustili do vagona i ja sam otvorio vagon i dao im piti. Kada se stražar odmakao dalje, ja sam pustio Geroča i druga četiri vojnika, koje je on izabrao, i oni su pobjegli preko željezničke pruge i neke livade u šumu prema jugu. Bila je već polutama, prvi suton i nisu ih primijetili. Prije bijega, u znak zahvalnosti, dao mi je neki zlatni lančić s vrata, srdačno mi zahvalio i rekao Miji da mi dade njegovu adresu. Ja sam kasnije dobio 10-15 paketa iz Slavonskog Broda sa šunkama, brašnom, mašću, kobasicama itd., a mi smo njima poslali nešto ulja i smokava. Mogao mi je slati pakete, jer je Surljan pisao u Slavonski Brod njima moju kućnu adresu te su paketi stizali najprije na oca, a kasnije na mene, kada sam poslije 4 godine došao kući (1949., jer sam takoder odležao 6 mjeseci u Vojnom zatvoru u Novoj Vesi u Zagrebu). Nakon 8 dana prestalo je ubijanje ove ubilačke čete, ali ja ne znam da nisu neki drugi, ranije i kasnije, ubijali antikomuniste. Čuo sam da su neki

ljudi u civilu došli, koji su imali za zadaću da miniraju pećine i prekriju masovne grobove, a nakon toga i zelene grane položiti preko toga strašnog mjesta. U subotu, zadnji dan ubijanja, došla je neka komisija viših oficira u odorama, koju sam osobno vidio. Bilo je 5-6 ljudi medu kojim i puk. Dule Korač, Srbin s Korduna, te ostali potpukovnici i majori, a uz njih je bilo 2-3 civila u dobrim odijelima. Kod nas u vojarni zaustavili su se jedva pola sata, a primio ih je Simo Dubajić i komesar Ivan Bokež. Oni su gledali kako mi pakujemo odijela te su posebnu brigu posvetili skupljenom zlatu i na kraju ga ponijeli sa sobom. Predao im ga je Bokež, a da nama nisu ostavili niti jedno pero za pisanje. Bokež nije kasnije imao neprilike radi predanog zlata, što znači da ga je predao u ruke pravim, ovlaštenim Ijudima. Nakon toga otišli su u šumu, kod jama-masovnih grobnica. Doznao sam pri dolasku komisije da im je zadaća utvrditi kako je obavljen posao masovnog ubijanja i jesu li dobro uklonjeni svi vidljivi tragovi ubijanja ljudi u masi. Komisija nije dolazila natrag u Kočevje. Prije odlaska komisije čula se je eksplozija iz šume, zapravo nekoliko njih uzastopce, te smo bili uvjereni da se tim pokrivaju jame s tisućama mrtvih tjelesa.

Ubilačka četa otišla je u nedjelju ujutro vlakom na Bled preko Ljubljane oko 7 sati. To sam doznao kasnije, kada su se ubojice povratili svojim četama u Makedoniju. Pričali su da su bili nagradeni tako da su dobili odmor na Bledu u nekom hotelu kroz 10 ili 12 dana, da su bili vrlo dobro hranjeni i da su se sjajno zabavljali, jer su se kupali i imali čamce na raspolaganju a svaku večer davana je za njih predstava od neke diletantske grupe, poslane im iz štaba divizije. Svi oni bili su visoko odlikovani i svaki od njih je imao 2-3 odlikovanja, a imali su takoder i zlatne satove, fotografske aparate i slično. Medu tim najviše odlikovanim ubojicama bio je neki Ante Čepić iz Makarske, kurir štaba brigade, omladinski rukovodilac, star 21-22 godine. Poslije toga dogadaja hvatali su živčani napadaji tzv. partizanska bolest mnoge od tih ubojica. U svakom slučaju smatrani su najpovjerljivijim medu najpovjerljivijim partizanima-komunistima.

Moja 3. četa ostala je do nedjelje navečer u Kočevju te vlakom bila prebačena u Kranj, gdje su ostali desetak dana i bili poslani dalje u Tetovo u Makedoniju, gdje smo stigli 7. 07. 1945.

Da je gore navedeno točno i istinito o meni, sve je pred svjedocima pročitano - svjedočim svojim vlastoručnim potpisom te sam pripravan dati svoje svjedočanstvo pred svakom ovlaštenom komisijom, a istinitost garantiram i svojim životom.

Ivan Gugić

Rim, dne 14. kolovoza 1953.

Mjesta pokolja u Sloveniji

Dokument XLV.

Radi njemačke okupacije i zlodjela po Sloveniji otišao sam dobrovoljno u partizane 15. V. 1944., u III. minersku četu Golonjskog odreda koja se nalazila na Mezekli kod Bleda, 8. IV. 1945. Ja trpim i danas od posljedica tih rana (tu zadobivenih). Nakon 5 nedjelja liječenja ozdravio sam i bio postavljen za zamjenika komandanta mjesta Jesenice i tamo ostao do 1. VI. 1945. kada sam prebačen u Tržin na UDBU za Korušku i 15. VI. 1945. na glavni štab UDBE kao šofer, jer nisam nikako htio ostati u toj službi.

U Ljubljani sam bio šoferom kapetana Lenarta, rodom iz Ljubljane, otac jedne kćeri od 10 godina, prije rata po zanimanju stolar. Kad sam ja došao njemu u službu negdje na 10. VI., on je već imao za zadaću i na njoj radio da iskapa mase mrtvih tjelasa, koje su partizani u Ljubljani bili pobili, pobijeni od partizana nakon tzv. oslobodenja pred manje od mjesec dana. Pošto je iz jame u koju su bile bačene lješine, počela u pravcu Ljubljane istjecati smrdljiva voda, koja je odavala prisutnost mase pobijenih ljudi, to je general Maček, šef UDBE za Sloveniju, bio izdao nalog, da se te lješine iz jame izvade i pokopaju kraj jame na drugom mjestu u umjetno iskopanu jamu. Maček je naime, pozvao Lenarta i riješio ga prije prijašnje zadaće u Gorici, gdje je imao visoku funkciju, ali je bio radi nepoznatih razloga degradiran na niže, te mu predao tu novu zadaću. O tomu nisam s njim nikada razgovarao, jer se nisam s njim dobro gledao još iz partizana. Sam sam jednog dana čuo na svoje uši, kada je Lenart izdao nalog komandiru grupe stražara, (medu njima je bio i neki Anton Burja, vodnik, sin gostioničara iz Zasipa kod Bleda, a taj mi je Burja pripovijedao dosta stvari o tim radovima na Podutiku oko mrtvaca), koji su čuvali njemačke zarobljenike, koji su radili oko tog vadenja Iješina: "Treba jako čuvati zarobljenike Švabe, da koji ne pobjegne. Za svaki najmanji prekršaj mora se Njemca strijeljati!". I doista jednog dana, nešto kasnije, jedan mladi partizan iz Žirovice ubio je nekog Njemca radi neke sitne stvari. Stražar je bio pravo dijete godinama i rastom, imao je oko 14 godina.
Ja sam svaki dan dva puta vozio Lenarta od banke Slavije (glavni štab UDBE) do blizine jame tj. točno do dvorišta jednog seljaka u blizini Podutika, od Slavije daleko 4 i pol km, a od Ljubljane 3 km u pravcu Vrhnike. Ide se na brežuljak u šumu. Jama je daleko od seljaka do 300 m. Nad jamom je bio drveni kozlić i na njemu kotač (škrpec) preko njega konopac i na konopcu željezna kliješta od preko 1 m velika. Njih su spuštali u jamu i tamo zatvorili te izvukli lješine. Na svoje sam oči vidio kako kliješta izvlače po više lješina zajedno povezanih u raspadanju i ja sam vidio, kako vise ruke, dijelovi tijela, noge i sl., ovisno koliko su kliješta mogla zahvatiti. U jamu su bili spušteni neki Njemci, koji su kliještima u ralje stavljali Ijudski teret. Sve je to

užasno izgledalo i još užasnije zaudaralo. To sam prvi put sam vidio (bilo je apsolutno zabranjeno to gledati), ali sam se ja bio prikrio, ali mi je Burja o tom dosta strahota pričao. Taj je posao trajao dosta dugo, jer sam ga ja sam vozio 10 dana na to mjesto sve dok Lenarta UDBA nije zatvorila. Došao je neki drugi oficir UDBE sa svojim kolima i vozačem, a ja sam otišao u službu Lade Svetine, "IVU", pomoćnika generala Mačeka. Dok sam bio kod Lenarta, svako jutro oko 7 sati sam ga išao uzeti u stan te vodio na Podutik i ostali tamo do 8 ili 9 sati pr.p., te natrag u Slaviju te opet poslije podne oko 2 sata do 4 te natrag u Slaviju. Na kopanju je radilo oko 80 Njemaca, koji su radili u dvije smjene. Ako su radili samo 15 dana, onda je broj lješina morao biti daleko iznad 1.000 ljudi a možda i 2.000. Poslije svega su imali jamu očistiti, a mrtvace zakopati u novoiskopanu jamu, koja je bila još dalje od jame i od seljaka, dublje u šumi, ali u neposrednoj blizini. Poznavajući metode UDBE kao i način, kako su strašno držali Njemce, duboko sam uvjeren, da su po svršetku posla postrijeljali Njemce do zadnjega te ih po svoj prilici bacili u istu jamu, kamo su ti Njemci zakopavali Iješine. Broj stražara bio je približno jednak broju Njemaca tj. čuvala ih je cijela četa "kurira" od V.D.V., dakle najpouzdanijih ljudi, a svi su bili vrlo mladi.

Ostao sam u službi vozača kod ljubljanske UDBE do 20. VIII. 1945. kada mi se uspjelo demobilizirati. Zapisnik mi je pročitan i pronaden u cjelosti točnim.

Ignac Janša

Rim, dne 31. listopada 1953.
Svjedoci: prof. Krunoslav Draganović i Franc Soklić

Dokument XLVI.

Ja sam par dana nakon talijanske kapitulacije u rujnu 1943. prisilno mobiliziran u Blatu te sam s 14 drugova poslan u I. srpsku proletersku brigadu na Duvno u mjesto Prisiku. Jedan drug se opirao noćnoj mobilizaciji te je od kuće odveden na groblje u Blatu i strijeljan na groblju, a zvao se Nikola Cetinić Krnjen, sakristan crkve u Blatu. S Duvna su nas odmah po kazni poslali na Biokovo u XI. Dalmatinsku brigadu 26. divizije, jer da oni neće nepovjerljivih Ijudi medu proleterima, pošto smo bili na silu mobilizirani. Ostao sam u partizanima neprekidno do 29. XII. *1945.,* kada sam demobiliziran u Skoplju te sam se vratio kući. Bio sam u 3. četi 3. bataljona, a komandant mi je bio Mirko Gabrić iz Metkovića (poginuo na Oštroj Glavi

kod Knina), a kasnije neki kapetan iz Makarske, postolar po zanimanju, Nikola Raos. Politički komesar bio je Ljubo Barbarić iz Bogomolja na Hvaru. Komesar brigade bio je Grga Markić iz Desana na Neretvi, koji je umro od tumora na mozgu u Tetovu. Bio je vrlo opasan i oštar.

Moja četa išla je preko Knina i Brloga u Lici, gdje sam igrao tri utakmice s timom tenkovske brigade, jer sam dobar nogometaš, zatim u Senj, pa na Krk (u veljači 1945.), opet na kopno pa preko Knina i Bazovice, nakon doznali da je sastavljena neka nova četa za posebne zadatke. Kasnije sam vidio da je on postao zamjenikom komesara te ubilačke čete i da je donosio po punu torbu zlatnih satova, napoleondora, strane valute i sl. Šaputalo se je da je ukrao 6 zlatnih satova i poslao kući. On je i danas živ, a god. 1947. bio je komesar auto-čete u Ljubljani.

U Ljubljani sam stanovao kod kupališta "Ilirije" sa par drugova te smo čuvali neke autobusne gume u magazinu (bilo ih je 320 komada). Iza 3 do 4 dana poslali su moju četu u Kočevje negdje zadnjih dana svibnja 1945. Bili smo razmješteni po privatnim kućama, a ja sam stanovao kod neke poštanske činovnice, koja je znala dolaziti u Dalmaciju na ljetovanje, da na željezničkoj stanici prihvaćamo i pratimo zarobljenike, koje su vlakovima dovozili u Kočevje. Komandir 3. čete bio je neki pravoslavac iz Bosne, ali je u Kočevju bio komandir Ivo Franković iz Hodilja, koji je iz domobrana utekao u partizane. Ja sam samo jedan dan pratio Ijude iz vlaka i to upravo tada, kada je komesar Štambuk rekao, da je vidio i prepoznao medu dopraćenim na vlaku "popa iz mog mjesta". On reče: "Rekao sam mu, što ga čeka. Sad će mi doći srce na mjesto, kad ga ubijem". Sutra je rekao, da je sada zadovoljan, jer je ubio tog svećenika. Ne znam koliko je vlakova stizalo dnevno kroz tih 7-8 dana, jer su stizali po noći ili u zoru da civili ne primjete što se s tim ljudima dogada. Vlakovi su imali od 10 do 20 vagona, kako koji. Ljudi su dolazili izmučeni i izgladnjeli i znali su, da idu u smrt. Što sam ja vidio, bilo je više Slovenaca nego Hrvata i pripadali su Beloj Gardi i Rupnikovim četama. Sjećam se, da sam vidio i par žena i nedorasle mladeži. Jedno takvo dijete izlučio je iz čete zarobljenika komandant razvrštavanja zarobljenika, neki visoki, plavokosi Slovenac, major. Pitao je dječaka od 15tak godina, tko i odakle je. Rekao je da se zove Dolić i da je iz Zagreba i da je igrao u juniorima "Concordie". Major je izvukao dječaka i poslao ga u neku slovensku jedinicu, koja je pratila vlakove u Kočevje. Ako se ne varam, ti su Slovenci stanovali preko puta od kasarne, u prizemlju zgrade časnih sestara. Mislim da je taj isti Dolić današnji igrač "Lokomotive" u Zagrebu.

Ne znam točnije, tko je sve bio medu ubojicama, ali neke od njih poznam, medu njima npr. nekog poručnika Daniela Jokovića iz Vele Luke, koji je kasnije bio na UDBI u Veloj Luci, zatim Ivu Frankovića iz Hodilja te Alberta Štambuka iz Pučišća. Jedne večeri ležao je Štambuk na otomanu kod poštarice i govorio: "Ajme meni, ali sam se umorio od ubijanja. Čitav dan sam "radio", hodio, svlačio ljude, ubijao nad jamom". A ja mu velim: "Meni to nije profesija, ja to ne mogu da radim. Tko te je slao da to činiš". On je kako rekoh, donosio pune torbe zlata, dignutog od zarobljenika. On mi na to veli: "Ja sam kao partijac odreflen za tu službu i ja to moram. Partija nareduje i ja moram izvršavati. Nijedan, koji je komunista ne može, a da ne ubija, ako mu se naredi". Nadalje je ubijao i neki Đuro Marić, koji je bio domobran i prebjegao kod Putnikovića u partizane. On je rekao, da je iz Varaždina. Godine 1947. susreo sam ga u Zagrebu i on me je pozvao k sebi, ako prociem kroz Varaždin, gdje stanuje u centru grada.

Od stanice vodili su ljude u kasarnu, a odatle u neku kuću izvan grada, gdje su ih skidali, premlaćivali i vezali žicom te tovarili na kamione i vodili nad neku duboku jamu, gdje su ih ubijali u šumi. Ne znam, koliko je udaljena od grada, ali svakako nismo čuli hitce kojim su ljudi likvidirani. Iz pričanja ubojica znam da su neke strijeljali kod jame, druge žive bacili u jamu, a neki su sami skakali živi u jamu. Franković je pripovijedao, da je taj dan jedan pobjegao iznad jame, jer je trgnuo šanzer s puške i pobjegao, a srušio je 2-3 ubojice, a partizani su pucali za njim bez uspjeha.

Glede Sime Dubajića iz ravnih Kotareva, pravoslavca, majora, srednjeg stasa i crne kose i crnih brkova, ljutog pijanice, ne znam, da li je učestvovao u Kočevju. On je zlostavljao vojsku i mene ošamario, a bio je u štabu tenkovske armije.

Ne znam, koliko je ljudi ubijeno u Kočevju. Neki su govorili oko 20.000 ljudi. Ubojice su dobile 5 dana dopusta nakon tog strašnog masakra i proveli ga na Bledu. Kasnije su se vratili k nama, koji smo medutim, bili premješteni u Makedoniju, u Tetovo.

Gornje mi je pročitano, te sam ga razumio i tvrdim svojom časnom riječju, da je sve po istini zapisano.

Ivan Marinović

Rim, dne 15. rujna 1953.
Svjedoci: prof. Krunoslav Draganović i Franko Razlog

Dokument XLVII.

Skupa sa svom pozitivnom reportažom koja se redovito pojavljuje u američkom tisku o jugoslovenskom diktatoru Titu, "osloboditelju" Jugoslavije, samo po sebi je dolično da naša javnost upozna činjeničan opis toga komunističkog vode i zločina koje je on počinio prema slovenskom, srpskom i hrvatskom narodu za vrijeme prošlog svjetskog rata. Preko pola milijuna osoba pale su kao žrtve njegovih ruku i njihova krv me potiče da dadem ovaj iskaz pred još slobodnim svijetom.

Za vrijeme prošloga rata ja sam bio pripadnik slovenskih domobrana, vojske od oko 18.000 časnika, dočasnika i vojnika koji su bili organizirani s jednom namjerom - obrane slovenske zemlje od banditskih komunističkih trupa pošto okupacijske snage nisu mogle ili nisu htjele povjeriti takovu zaštitu.

Pod vodstvom generala Lea Rupnika, kojega smo odmila zvali svojim ocem, mi smo skoro potpuno očistili slovenski teritorij. No, u godini *1945.* medunarodne komunističke brigade došle su u pomoć Titu i mi smo morali napustiti svoju zemlju. Skupa s nama i pod našom zaštitom iz zemlje su pobjegle takoder tisuće civila u nadi da će naći slobodu i mir u inozemnim državama.

Kad smo stigli na austrijski teritorij, bili smo prihvaćeni od 8. britanske armije i upućeni na Vetrinjsko (Viktring) polje, gdje su se na otvorenom utaborila naša vojska i oko 15.000 civila. Britanci su zahtjevali da odložimo oružje, što smo i učinili pod jednim uvjetom da nitko od nas ne bude povraćen u Jugoslaviju. Medutim, Britanci nisu poštovali naše želje i oko 12.000 naših vojnika bili su povraćeni u Jugoslaviju i tamo poubijani od
Titovih komunista.

Taj sramotni čin izvršen je na prevaru. Britanci su nam rekli da će nas slati u Italiju, gdje su već bili stigli drugi dijelovi naše vojske. Mjesto toga, mi smo odvezeni i ukrcani u teretne vagone na željezničkoj postaji Podrošča, zadnjoj postaji prije ulaska u Jugoslaviju. Vagoni su onda bili zaključani. Nakon što su nas uteretili, ričuća banda komunističkih partizana, glasno tražeći našu krv, izašli su iz zgrade.

Vlak je započeo ovaj put, ali odmah se opet zaustavio usred tunela izmedu Austrije i Jugoslavije. čuli smo viku, kletve i smijeh komunista koji su iz vagona izvlačili neke od naših nesretnih prijatelja i tukli ih usred tunela. Prije Jesenica, prvog slovenskog grada, vlak se još nekoliko puta zaustavio. Svaki put smo bili tučeni, pljačkani od naših stvari od vrijednosti i pljuvani od partizana i njihovih simpatizera.
Nešto poslije pola noći stigli smo u Kranj i poslani u obližnji vojni logor. Nakon kratkog pješačenja, tog kasnog sata dočekani smo od bande

pobjesnjelih civila koji su na nas bacali kamenje, dok su komunistički zapovjednici nas natjerali na trčeći hod kako se njima prohtjelo.

Kad smo stigli u logor, jedan od komesara izveo je iz naših redova 17godišnjeg mladića Franca Komana, nemilosrdno ga tukao i onda ga ustrijelio. Onda je ta životinja, koji bi mogao ubiti čovjeka tako lako kao muhu, nama rekao da će on, ako netko želi dobiti metak u glavu, to vrlo rado učiniti. Tu smo iskopali grob i u njega pohranili našega prijatelja-mučenika.

Kroz još tri dana batine i pljačkanje su se nastavili, ali nitko nije bio ispitan, suden ni osuden. Na posljednji dan mjeseca svibnja komesari su nam dali listove papira s nalogom da ispišemo svoje osobne podatke i opišemo svoju osobnu prošlost. Bilo nam je takoder rečeno da opišemo kada i zašto smo stupili u Domobrane. Jedan komesar, a da nije pročitao niti jedan papir, izjavio je: "Svi ste već osudeni i osudu ćete doznati kada ona bude izvršena". Noć smo proveli u molitvi i strahu.

Dne 1. lipnja 1945., nas oko 1.500 bili smo utovareni na prvi transport i odvezeni u Ljubljanu. Pošto je jedan od željezničkih mostova bio porušen, morali smo prijeći na drugu tračnicu. Za vrijeme ovoga putovanja kroz Ljubljanu, jedna divlja skupina komunističkih simpatizera opet su nas fizički napali. Pred konac dana opet smo bili utovareni u teretne vagone i, dok smo čekali na polazak vlaka, čuli smo kako zvona sa Ijubljanskih crkava pozivaju na andeoski pozdrav "Ave Marija". Premda smo znali da su to posljednja zvona koja ćemo čuti, njihov zvuk ipak nas je ispunio pouzdanjem i smirenošću. U Kočevje smo stigli u zoru 2. lipnja 1945. Gimnazijska zgrada već je bila do potkrovlja natrpana drugim jadnicima i, u skupinama od 150 do 200 ljudi, odvezeni smo bili na mjesto ubianja. Ruke su nam svezali telefonskom žicom i kao drveće natrpali su nas u kamione. Jedan svećenik,
naš supatnik, dao nam je opće odriješenje a mi smo započeli pjevati folklorne i vjerske pjesme. Kamioni su se odmah uputili u pravcu Roga, prekrasne šume južno od Kočevja.

Poslije dugog puta, za vrijeme kojega četiri komunista koji su se, smješteni na pozadini kamiona, vozili na našim ledima iskazivali su svoje "simpatije" prema nama tukući nas kundacima i nogama, iznenada smo čuli pucanje strojnica, pušaka i ručnih granata. Konac je bio blizu pa smo posljednji put započeli pjevati pjesmu:

"Blagoslovljena si Ti, Marijo; Andeo Tebe tako pozdravlja; Kada
zvona posljednji put zazvone; Ti ćeš po nas doći i sobom nas uzeti".

Izbacili su nas iz kamiona, skinuvši s nas bolju odjeću i obuću. Onda su nas po dva povezali i natjerali nas da idemo prema jami širokoj oko 15 do 20 metara. Uzduž puta, koji je vodio prema tome masovnom grobu, stajali su komunisti poigravajući se noževima i toljagama da nam "pokažu put".

Ja sam izmolio kratku molitvu u čast Majke Božje Karmelske, čiju sam medalju imao još oko vrata; onda sam sa svojim drugovima započeo hoditi prema tomu grobu. Tu su dva komunista puškama strovaljivali već napola mrtve vojnike. Ispalili su metke i na mene, ali ruka Božja nekako je posredovala i ja sam pao živ i neozlijeden na hrpu mrtvih ili umirućih ljudi. Medu umirućim prijateljima tu sam proveo 5 dana i 4 noći. Mnogi su još bili
živi, zapomažući i moleći se. Kadgod je netko glasno jaukao, komunisti su čine".

Prošlo je 20 godina odkada je "Srp i čekić" nadomjestio Kristov Križ nad Slovenijom. Ubili su Domobrance, ali nas nikada neće poraziti.

Zato, od diktatora Tita ja javno zahtjevam odgovor na ova pitanja:

Zašto si nas likvidirao na tako zločinački i sramotan način? Zašto nisi izašao pred sud pravde i dokazao našu krivnju te izrazio zahtjev za tako užasnu smrt?

Zašto ne priznaješ ovaj zločin i ne umiriš rodbinu poklanih jer mnogi od te rodbine još uvijek hvataju zaglupljene nade da će im se povratiti njihovi mili i dragi?

Zašto pred svijetom ne izjaviš krivicu Domobranaca i zašto ne nadeš opravdanje za taj izrečeni sud i za izvršenje istoga?

Nepobitna je istina da je 12.000 slovenskih Domobranaca išlo ususret svojoj smrti jer su bili pošteni, miroljubivi i savjesni domoljubi, braneći svoju narodnu i vjersku baštinu i ostajući bezkompromisni u borbi protiv komunizma.

Osim toga, nepobitna je istina da su sve te tisuće poklanih poubijali od ruku komunističkih krvnika bez ikakva suda i bez ikakvih zakonskih procedura.

Ovaj iskaz sam napisao jer nema nade da će Tito i njegovi slugani ikada priznati autentičnost tih zbivanja. No, ovo je ipak istinski iskaz o onome što se je dogodilo meni i mojim kompatriotima u lipnju 1945. Pišući ove redke, želio sam jedino odati priznanje uspomeni poubijanih i svakome dati mogućnost da sam prosudi kakav život i kakvu slobodu možemo očekivati pod komunističkim režimom.

Milan Zajec

Dokument XLVIII.

Roden sam 2. veljače 1922. u Bileći a u Hrvatsku Vojsku sam stupio 28. rujna 1942. u Sarajevu, gdje sam služio do povlačenja. S Hrvatskom Vojskom sam se povlačio od Lašve, gdje sam zarobljen od Desete krajiške divizije. Odmah sam upućen u Treći bataljon Sedme krajiške brigade i s njom sam išao do Slovenije. Ista brigada učinila je mnogo zvjerstava prema pripadnicima Hrvatske Vojske. Vršila je masovna streljanja u Krškom i Kostanjevici. U Kostanjevici je potučeno preko 2.000 ljudi, medu kojima je bilo i mnogo djece od 18 godina. Ja sam se zaustavio još u Žumberku, gdje sam bio zatvoren pri štabu divizije i tako nisam bio kod predaje Hrvatske Vojske u Sloveniji.

Umorstva izvršena u Kostanjevici radena su pod zapovjedništvom komandanta Trećeg bataljona iste brigade kapetana Petra Duića iz Bosanske krajine. Komesar je bio Mitar Baković iz Duvna. Najviše umorstava je izvršio poručnik Milisav Djukić iz Bosanske krajine.

Treći bataljon Sedme krajiške brigade vodio je hrvatske zarobljenike od Zagreba do Osijeka i izvršio niz ubojstava koja su počinili partijci i Skojevci.

U Požegi sam se sastao s Deziderom Ujhaziem, koji je naprijed preslušan3 te, prema tome, o svemu daljnjem iskazujem suglasno s njim.

Kako sam s partizanima prolazio kroz Bosnu, znam da su po selima ubijali videnije seljake a i muslimanske svećenike. Spram pravoslavnog pučanstva partizani su se ponašali prijateljski i dali im svu vlast u tom kraju, naveliko im pomagajući.

Aziz Kapidžić

Rim, 12. travnja 1947.

Dokument XLIX.

Bilo nas je u koloni, praćenoj partizanima, oko 900 hrvatskih vojnika. Vodili su nas iz pravca Maribora navodno u Hrvatsku. Dana se ne sjećam, ali je to bilo dosta brzo nakon kapitulacije Hrvatske i predaje hrv. vojske.

Stigli smo do nekog aerodroma u blizini mjesta Brežice. Potrpali su nas u hangar na samom uzletištu. Čim se je smračilo, došli su naši sprovodnici

te nam kazali, da ćemo se sada preoblačiti u partizanske odore i preći u partizansku vojsku. Zato neka se svi svučemo do gaća i košulje. Pošto smo to učinili, naredili su, da stotina nas ide "na oblačenje". Prva stotina bila je odvedena. Izvijesno vrijeme poslije toga začuli smo puščanu i strojopuščanu vatru, koja je neko vrijeme trajala, a onda se smirila. Nato su partizani došli po drugu stotinu, da nas "preoblače". Odmah smo vidjeli u čemu je stvar i da nam je mrijeti. Oni mladi, skoro djeca, mladići iz zadnjega poziva, plakali su i žalili za još neproživljenim životom, dok su stariji molili Boga i pripravljali na smrt. Grupa po grupa, stotinu po stotinu, odlazila je u smrt. Ja sam ostao u zadnjoj stotini. Nas su u hangaru ipak povezali žicom, i to trojicu po trojicu, te su grupu po grupu odvodili nad neke u ratu iskopane streljačke jarke u blizini aerodroma, i redom strijeljali.

Kad sam ja došao nad jamu, bile su jame več skoro pune lješeva. Partizani su tada zapucali nama u leda i mi smo popadali na još topla i krvava tjelesa naših malo prije poubijanih drugova. Ja nisam bio pogoden nego su me ona dvojica, s kojim sam bio povezan, povukli sa sobom u jamu. Umirio sam se misleći, da će biti sve dobro, ali su malo zatim partizani zapucali preko leševa u jami, da dokrajče i one, koji su možda još živi. Ja sam tako dobio dva hitca u lecia iz mašinske puške. Pošto su iza mene doveli još jednu desetku zarobljenika i postrijeljali, to su neki pali preko nas i ja sam tako ostao pod mrtvim tjelesima. Kad su naši krvnici otišli, uspio sam da se odvežem i izadem iz jame. Nisam bio teško ranjen, ali sam bio krvav, jer se je krv, koja je curila iz leševa nada mnom, cijedila po nama. Nisam bio u stanju, da rane na ledima i dohvatim, a kamo li da ih sam povežem. Tako sam lutao par kilometara okolo tražeći kakvu kuću i dobra čovjeka, koji će mi rane previti i dati mi nešto od odijela, jer sam bio samo u donjem rublju. Na lutanju naišao sam pri strani na neku vatru i nekoliko njemačkih vojnika, koji su se tu grijali na njihovu bijegu prema sjeveru. Previli su me, nahranili i obukli u njemačko odijelo. S njima sam ostao do pred zoru. Krvarenje mi je bilo prestalo. Pošto sam dobro znao, što su partizani, išao sam skrivajući se prema Zagrebu. Išao sam podalje od ceste, ali kad su me obuzeli bolovi morao sam sići na cestu i potražiti neko vozilo za Zagreb. Počeo sam se izdavati za partizana, jer je u to vrijeme bilo partizana u svim mogućim odorama. Tako sam zaustavio jedan kamion pun partizana, koji me doista i primiše sa sobom. Uspio sam ih uvjeriti, da sam partizan. Da bih izbjegao njihova zapitkivanja o sebi, koja bi me mogla dovesti u opasnost, počeo sam se previjati i uzdisati kao da me zaista rana teško peče. Ipak u tome nisam posve uspio. Čim smo naime, prošli zagrebačku mitnicu, jedan od starijih medu njima zaustavio je kamion i meni naložio, da podem s njim. Uveo me u neku kuću, za koju sam kasnije doznao, da je bila pomoćna OZNA. Ostavio me je na nekoj klupi u hodniku,

a sam je ušao u jednu sobu. Čim sam ostao sam, dosjetio sam se jadu, ustao s klupe i brzo kroz hodnik dokopao se vrata. Izašavši na ulicu, umiješao sam se medu prolaznike. Pošto mi je ipak njemačko odijelo bilo opasno, to sam se domogao jedne poznate obitelji i dobio nešto gradanskog odijela te, zahvalivši im, otišao.

Uputio sam se u bolnicu N u zagrebu (tu naš svjedok točno označuje koju i o kojim se osobama radi, što ne možemo radi opasnosti po njih donijeti). Kad sam jednoj bolničarki Hrvatici rekao, da sam ranjeni hrv. vojnik i na koji način sam dopao rana, dala mi je odmah krevet i upisala me u knjigu kao partizanskog borca. No nisam ostao dugo u bolnici. Moj slučaj nije bio jedini svoje vrste. Ta ista bolničarka primila je osim mene i druge hrvatske ranjenike, tako da je stvar već bila postala sumljiva. Zato su počeli pozivati ljude u kancelarije bolnice i utvrdivati njihov indentitet. OZNA se posebno interesirala u kojoj su navodnoj partizanskoj jedinici ti sumljivci "partizani" služili. Pa kada oni nisu mogli točno dokazati svoje tvrdnje, rekli bi im, da su "ustaše", i odvodili ih i, kako smo kasnije doznali, likvidirali. Četvrti dan obavijestila nas je ta dobra bolničarka, da se nas 12 mora odmah izgubiti iz bolnice, jer da nam se sprema hapšenje. Dala nam je iz magazina naša odijela te preko toga jedan bijeli bolničarski mantil, pa smo na takav način neupadljivo mogli izaći iz bolnice. Otišli smo, svaki na svoju stranu, spašeni.

Marko C.

Rim, 28. siječnja 1962.

Dokument L.

Roden sam god. 1927. u selu X travničkog kotara. Nažalost, točno svoje podatke i imena ne smijem dati radi opasnosti po svoju obitelj u domovini.

U listopadu 1943. bio sam na novačenju u Travniku, naden sposobnim i dodijeljen u njemačkoj Princ Eugen diviziji, bez moje molbe ili odobrenja. Pošto sam ranjen kod Oroslavlja, pušten sam kući na oporavak. Kasnije, već je bila 1945. nisam mogao otići do svoje jedinice, nego sam se na povlačenju priključio kupreškoj bojni pred Dravogradom, koji smo mogli vidjeti s brda, našli smo se negdje oko 10. svibnja 1945., ali se točna datuma danas dakako, ne mogu više sjetiti.

Videći da je došao kraj i predavanje partizanima, ja sam se, sa desetak drugova, presvukao u civilno odijelo i za svoje potpuno novo, finsko odijelo

dobio sam od slovenskog seljaka iznošeno i slabo civilno odijelo, a svoje oružje, njemački M.P., i talijansku "berettu" rastavio sam i razbacao sastavne dijelove. Lutajući šumom bili smo zaustavljeni od nekih sloven. partizana, kojima smo se predali na njihovo traženje i u nas upereno oružje. Oni su nas predavali od mjesta do mjesta te smo se nakon nekoliko dana, možda 4-5, našli u logoru Sevnici.

Logor se nalazio u nekoj školi desno od ceste Sevnica-Zidani Most. Škola je bila na sprat (možda i na dva, ne sje(fam se više), s velikim dvorištem, ogradenim bodljikavom žicom i načičkanim partizanskim stražama sa strojnicama u ruci. Drugi je logor bio u njemačkim barakama kod Sevnice. Moj logor u školi pa i samo dvorište bilo je krcato puno ljudi većinom hrvatskih vojnika s manjim brojem njemačkih, te gradanskih osoba s priličnim brojem žena i djece. Prva tri-četiri dana nismo dobivali ništa za jelo, da mi se od gladi nesvjestilo. Žena jednog mog prijatelja F. M. mogla je, kao i druge žene s djecom, ići u grad, što na rad što na prošnju, donijela nam je nekad malo kruha ili luka za jelo. Kad su nas jednog dana potjerali na čišćenje magazina na stanici, skroz razorena, našli smo kesicu papirnatu s nečim bijelim, mislili smo da je brašno. Kad smo u logoru htjeli "brašno" skuhati, otkrili smo, da je bio gips. Znam da smo od žalosti i bijesa plakali. Kasnije, iza par dana, počeli su nam partizani jednom na dan, u podne, dijeliti neku neslanu juhu od konjskog i mazgina mesa. Znam da sam imao 48 kg kad sam pušten kući iz logora (mjesto običnih preko 70 kg) te od stanice Bile do svoje kuće, tek nekoliko kilometara, išao sam cijelu noć, najviše na četiri noge, od same slabosti.

Stražari logora Sevnice bili su uglavnom Srbi, što sam dobro mogao prepoznati po njihovom narječju. Meciutim, morao je biti medu njima i po koji Hrvat. Jednog sam prepoznao: Jozan Vidak, partiz. poručnik ili potporučnik, iz sela Putičeva kod Travnika, koji je danas zaposlen u tvornici šibica na Dolac stanici (njegov brat Andrija suden je kao ustaša na 12 godina). Ako sam Vidak nije ubijao - zašto nemam dokaza, iako nas u našoj nevolji nije ni pogledao, a kamo li pomogao - on barem može točno kazati za masovna ubijanja u logoru.

Kad smo stigli u logor, nitko nas nije pitao ime, jedinicu, "krivnju" i nitko nije ništa zapisao. Sutradan ili prekosutra na večer, kad se već smrklo, ušla su na I, sprat, gdje sam ja bio smješten, četiri partizana, ispraznila jednu učionicu (razred) te uvela jednog mladića, obučena u ustašku odoru Crne legije, da "prepoznaje" ustaše. Nitko ga od nas nije dotada vidio. Govorio je i on srbijanskim dijalektom pa smo ga sutradan i kasnije vidjeli obučena kao partizana medu partizanima. Taj kao ustaša obučeni partizan pokazivao je ljude, koji su navodno s njim služili "u istoj jedinici". Tehnika odabiranja kandidata smrti bila je vrlo jednostavna: svaki bolji i pristojniji momak,

osobito ako je po nesreći imao dulju kosu, bio je proglašen "ustašom" i sutra navečer ubijen. I ja sam bio medu tim izabranim kao i moj bliži susjed T. D., koji je i danas živ u Jugoslaviji. Čim je onaj mladi partizan pokazao na koga, zgrabila bi ga druga 2 partizana, bacila na hodnik, vezala žicom i bacila u posebnu sobu, koju su čuvala 2 partizana sa ručnim strojnicama. Tu smo, onako vezani, prenoćili. Bilo nas je oko 120 i taj broj je, izgleda, bila mjera, odredena za ubijanje na dan.

Sutradan su došla dva ili tri partizana, valjda časnika, postavili sto pred vrata sobe te jednog po jednog od nas popisivali i to ime i prezime, dan i mjesto rodenja te jedinicu, u kojoj je tko služio. To nipošto nije bio neki sud, jer nikoga nisu pitali ni za kakvu krivnju niti bilo što dokazivali. Jedino su pustili mene, T. D. i još dvojicu ili trojicu "malodobnih" pošto sam ja iskazao, da sam roden godine 1929. učinivši se preko dvije godine mlaflim. Bili smo odmah razvrstani i pušteni medu druge, koji nisu odredeni za ubijanje.

Te iste večeri, oko 10 sati poveli su vezane sa sprata dole. Već na stepenicama tako su ih udarali kundacima, da su Ijudi urlali od boli, što je čula sva zgrada. Odveli su ih nekud u noć. Niti pola sata kasnije čuli smo strojopuščanu vatru i znali smo, da su naši supatnici pobijeni.

Sutradan ujutro, možda oko 6 sati odredili su partizani 20-25 jačih mladića, medu kojima i mene, dali nam u ruke lopate i trnokope te poveli na Savu, uzvodno od Sevnice, ali nedaleko od grada, 1-2 km. Zgrozio sam se, kad sam na pješčanom tlu, možda 50 m od Save, sa mjestimično izraslim mladim vrbama, vidio poubijanu cijelu tu grupu od oko 120 ljudi. Bili su ubijeni iz strojnice i povrh toga svaki je dobio hitac u glavu iz pištolja. Po njima su se već kupile muhe, a kod nekih se vidjelo, kako su valjda u smrtnom grču, nogom ili glavom travu ili zemlju potrli.

Naši pratioci naložili su nam, da u neposrednoj blizini gubilišta iskopamo jamu medu vrbama, široku 3-4 m, i dosta dugačku. Morali smo ih bacati u jamu, još onako vezane u žicu. Zagrnili smo ih pješčanom zemljom niti pola metra nad leševima. Ja sam u stanju i danas prepoznati to kobno mjesto, ako ga nisu kasnije na neki način zbrisali ili prekopali grobove.

Poznavao sam jednog od komunističkih žrtava: mladića Antu Fišića (sina Pere i Janje F., rodena god. 1924. u Nevi(f-polju kod Travnika). Slično tako su mu i dva brata "nestala" i nisu se sa povlačenja povratila.

Još sam dvaput bio pozvan na ukapanje pobijenih žrtava, otprilike u istom broju od 120 ljudi. Sve tri masovne grobnice nalaze se blizu Save, na prostoru dugom oko 500 m. Pri kopanju 2. grupe bio je sa mnom J. Č., koji i danas živi u Jugoslaviji i ima državnu službu (znam točno mjesto i adresu). Osim toga još nekoliko ljudi i žena, koji su danas u domovini, i koje dobro poznam, prošli su strahote logora u Sevnici i mogu o tomu dati svjedočanstvo

očevidaca, ali im imena mogu kazati tek kad im bude moguće dati garancije za život i slobodu od komunističke osvete.

Na gornji zapisnik dodajem još slijedeće: Gledao sam iz škole, žicom ogradene, zajedno s mnogo drugih supatnika, kako su mnogi partizani pod oružjem dotjerali 6-7 ustaša iz šume još nerazoružanih (nisu se dali razoružati). Medu njima bio je i jedan časnik, srednjeg rasta s velikim brčinama. Partizani su pregovarali s njima, da odlože oružje i opkolili ih sa svih strana. Odjednom iz hrvatske grupe u krugu, okrenute na sve strane, sa MP u rukama, započe paljba, ostaše ubijeni mnogi partizani, zapravo čitava hrpa, dok partizani ne pobiše te ustaše do zadnjega. Naši logoraši su ih pokopali, ali ja nisam bio medu njima.

Iz Sevnice su nas prebacili zatvorenim vagonima, bez vode i hrane, do Osijeka na Zeleno polje. Tu sam ostao. Mislim, nekih 15 dana. Od muka u tom spominjem samo, da su partizani donijeli u moju grupu "kapu" spletenu od bodljikave žice. Prisilili su onda jednog logoraša, da natakne drugom tu krunu[4] i udara ga štapom po glavi. Ako taj slabo udara, odmah njemu tu bodljikavu kapu nataknu na glavu. I meni su tu natakli, i tukli me po glavi, dok nisam krvav pao. Druge muke ovdje ne spominjem.

Iz Osijeka nas vlakom, otvorenim vagonima, prebacili u logor Slav. Požega. Na putu su nas napali srpski seljaci kamenjem, u jednom ili dva sela, dok se vlak micao puževom brzinom ili stajao na stanici.

U Požegi sam se izvukao iz logora, nakon više dana, kada su puštali kući mladiće rodene 1929. Ja sam se takvim iskazao, iako sam bio 2 godine stariji. Došao sam kući težak 48 kg zapravo pužući na 4 noge, bolestan i oslabljen, od stanice Bile do kuće. Danas težim 87-88 kg, što je tek nešto više nego bi po visini trebalo imati.

U Požegi sam njegovao umirućeg školskog druga N. Dilbera, koji je bio sav u teškoj groznici od tifusa, dok su uši po njemu plazile u pregrštima. Ostao je na životu. Pa kad bi me god u Travniku sreo rekao bi: "Ja jedem tvojim zubima".

H. M.

B., 24. veljače 1962.

[4] Ovakvo mučenje te čak i pribijanja na križ nekolicine hrvatskih ratnih zarobljenika još su potanje opisana od satnika Josipa Hećimovića, u njegovoj knjizi *In Tito š Death Marches and Extermination Camps,* New York, Carlton Press, 1962., str. 66.

10. POGLAVLJE

Mariborski pokolji

Dokument LI.

Ja sam pošao iz Zagreba 7. svibnja 1945. u 10 sati sa bolničkim vlakom Ustaške Obrane kao svećenik te postrojbe. Zapovjednik vlaka je bio dr. Šime Cvitanović, pukovnik-liječnik. U vlaku je bilo oko 500 bolesnih zatim 200 oboružanih vojnika sa nekoliko časnika te oko 700 žena, djece i gradanskih osoba, koji su u zadnji čas pristupili vlaku da izbjegnu iz Zagreba a medu njima 40-50 svećenika. Vlak je bio dobro snabdjeven hranom i bolničkim materijalom. Od Zagreba do Maribora putovali smo dva i pol dana s razloga jer su nas znali slovenski željezničari na svakoj stanici preko potrebe dugo zadržavati u očitoj namjeri a vjerojatno i instruirani da nas što dulje zadrže, jer su znali da od Graca nastupaju prema Mariboru Rusi i Bugari. Tako se je i desilo.

Na stanici Hoče pred Mariborom bili smo zaustavljeni od jedne jače partizanske postrojbe, koja je tražila da se razoružamo a da će nam vlak pustiti dalje. Časnici su već prije, uočivši pravu namjeru toga zaustavljanja, sa svojim vojnicima napustili vlak i otišli u šumu pod vodstvom bojnika Jakova Barbarića. Ostali putnici nesposobni za ikakvu vojnu akciju preuzeli su ono malo naoružanja što su imali i nakon toga je vlak upućen za mariboršku stanicu, koja je već bila od Bugara zaposjednuta. Cijela je garnitura vlaka sa stanice odvežena u bivši njemački logor. Tu je odmah započela od strane partizana pljačka svih vrijednosnih predmeta sve do odijela, koja su partizani odnosili kako od muških tako i od ženskih kao i od ranjenika.

Prvi dan odmah su odijeljeni muški od ženskih. Hrana nije davana uopće kroz tri dana, no kako su pojedinci još ponešto imali, moglo se je preživjeti. Za bolesnike nije bilo nikakve njege ili hrane, čak ni vode, a ujedno napominjem da su liječnici bolničkog vlaka još prvu večer odvedeni. No postupak partizana prema nama, osim prijetnji i sličnog, nije bio naročito loš, izuzevši već spomenutu pljačku. No i ta se je situacija skroz promijenila od prilike četvrti dan, kada je komandu logora preuzela IV. partizanska Vojvodanska brigada pod zapovjedništvom generala Nada. Pljačka preostalih stvari naravno je nastavljena, surovitosti i prijetnje svake vrsti se redaju.

Sad je odredeno da se odvoje časnici, koje je prokazivao neki brico Kokić iz Zavidovića, koji je kao jasenovački logoraš s nama pošao kao bolnički brico. Kroz ovo vrijeme s nama stupio u kontakt jedan slovenski mladi svećenik (Zdenko Lovše) i taj je uz pomoć mariborskog biskupa Josipa Tomašića bio već u pregovorima sa slovenskim partizanima, da se s

bolesnicima iz ove grupe postupa humano i sa izvjesnom bolničkom njegom a nas svećenike da se odvoji i pusti na slobodu. No sve to je dolaskom IV. vojvodanske brigade palo u vodu.

Kad sam uočio tu situaciju i da više ne mogu održavati kontakt s bolesnicima, odlučio sam jer više u šume ne mogu, da pobjegnem. Ovo mi je omogućeno energičnim i smišljenim nastupom jedne bolničarske sestre. U našoj je skupini bilo pet školskih sestara Sv. Franje iz Mostara koje su dobrotom jednog partizanskog slovenskog časnika puštene kriomice na slobodu, ali su i dalje s nama održavale kontakt, donoseći nam hranu i po koji dobar savjet i upute.

Dan prije mojega bijega bila je nedjelja: vodili su nas sve muškarce sa oko 50 svećenika na čelu u povorci kroz cio grad, pokazujući nas kao svoje roblje i vratili su nas u isti logor oko ponoći.

Ja sam odmah od početka moga boravka u logoru osjetio, da medu slovenskim borcima ima i takovih, koji sa komunističkim partizanima nemaju iste ciljeve, nego da su to bili borci protiv Njemaca i njihov je postupak prema nama bio relativno korektan. Općenito sam opazio da narod, izuzevši malu skupinu partizana komunista, očekuje okupaciju Slovenije po Englezima
i da je postupkom komunista, a naročito ove IV. brigade, teško razočaran.

Ja sam se smjestio u franjevačkom samostanu pod krivim imenom to već i iz toga razloga da mojom pastvom ne bi franjevci Maribora imali ikakve neprilike. Tu sam odmah usljed nedostatka slovenskih svećenika preuzeo dužnost na župi Sv. Petra, kamo sam dnevno odlazio a subotom i nedjeljom tamo i boravio.

Sve svećenike kao i bolesnike vratili su partizani u Zagreb kao zarobIjenike i sada se još nalaze po raznim zatvorima. Čuo sam neprovjereno, da su pred Zagrebom na Savskom mostu neke ranjenike žive bacali iz vlaka u Savu. Od svećenika je u Zagrebu strijeljan dr. Guberina.[1]

Od 15. do 18. svibnja stalno su provodene kolone zarobljenika kroz Maribor opljačkane, bose i od gladi iznemogle a ako bi koji od njih pokušao da se vode napije bio bi na mjestu odmah ubijen. Saznao sam da se veliki broj zarobljenika nalazi u kadetskoj školi u Mariboru, od kojih su neki umirali od gladi i žedi i zime, jer su bili na otvorenom dvorištu.

Dne 18. svibnja počinje razdvajanje zarobljenika na časnike, ustaše i domobrane i masovno ubijanje. To se je vršilo u predgradu Maribora, zvanom Tezno i to noću u jarcima kopanim za protutenkovsku obranu.[2] Ubijalo se

[1] Dr. Ivo Guberina, istaknuti hrvatski profesor i pisac, svojom mučeničkom smrću pridružio se drugoj jedanaestorici svećenika-mučenika šibenske biskupije koje su partizani poubijali.

[2] Tezno, jedan od najzloglasnijih hrvatskih masovnih ubijališta, bio je dobro poznat ne samo očevidcu fra V. Vasilju nego i glavnome uredniku ovoga djela sve od početka rujna 1945. Zato su glavni urednik i njegovi suradnici od 1960. godine o njemu sustavno dizali svoj glas pred

mitraljezima a i klalo i ubijalo tupim predmetima. Ubijanje su vršili većinom Srbi IV. Vojvodanske brigade a dijelom i slovenski partizani.

Medu stanovnicima izazvalo je ovo masovno ubijanje pred očima samoga grada ogromno negodovanje, ali radi terora nitko nije smio protestirati.

Ja sam napisao dva protestna pisma na komandu mjesta i zapovjedništvo Četvrte brigade naravno bez uspjeha. Opisao sam čitav taj postupak i protestirao protiv istoga. Ova su ubijanja trajala do 30. svibnja. Služeći župu Sv. Petra, vlastitim sam očima vidio mase lješeva hrvatskih i njemačkih vojnika u Dravi. Čuo sam, da su 6 km istočno od Maribora najednom prepriječili tok rijeke i morali biti uklanjani. U Teznu su lješevi bacani u jarke i samo ponešto zakopani zemljom tako da su naknadno morali biti zasuti vapnom i zemljom, jer se je raspadanje osje(falo i prijetilo zarazom. Računa se po izjavama dosta vjerodostojnih ljudi iz Maribora a i po izjavama samih partizana, da je tu moglo biti poubijano 30.000 do 35.000 Hrvata.

Strahote toga ubijanja pričao je meni osobno jedan nadporučnik (Šimić) koji je sam bio medu strijeljanima ali on i još jedan njegov drug čijeg imena ne znam, bili su obojica teško ranjeni i pritajili se kao mrtvi, te su se zatim sklonili u obližnje selo a zatim u partizansku bolnicu u Mariboru, izdali se za partizanske borce i tako izmakli smrti. Nakon 20 dana liječenja upućeni su u Hrvatsku i za daljnju im sudbinu ne znam.

Uostalom, jedne subote i sam sam čuo to ubijanje i vidio gdje ubijene bacaju u Dravu. Ovo je uostalom i notorna činjenica, čiji je svjedok sve stanovništvo Maribora. Ovaj je postupak uostalom izazvao medu pučanstvom potpunu preorijentaciju i ogorčenje.

Napominjem, da su istih dana partizani u okolici Maribora uhitili ogroman broj istaknutih katoličkih obitelji koje nisu za rata nikada suradivale s partizanima. U samom logoru Sterntal bilo je oko 13.000 uhićenih slovenskih katolika, koje su mučili gladu i batinali. Dešavalo se je čak i u mojoj župi, da su odvodili cijele obitelji a često oca i majku a djecu ostave na milost susjedima.

U samoj Sloveniji nije se formirao odpor većeg obsega ali je javno

američkim Kongresom, pred Ujedinjenim narodima, pred američkim predsjednicima i kod američkih medija; svi su, unatoč izdanjima monumentalnog djela *Operation Slaughterhouse iz* godine 1970, i 1995. ostali otvrdnuti u svojoj šutnji kao da se mariborski pokolji nisu uopće dogodili. Službena šutnja te čak i nijekanje tih užasnih zločina nastavljaju se u svijetu sve do naših dana. Ni otkopavanje, sredinom 1999. godine, 1.769 kostura i to samo na manjem dijelu od 70 metara toga pet kilometara duga kanala, koji je natrpan desetcima tisuća hrvatskih mučenika, nije prekinulo tu službenu šutnju. Osim hrvatskih i slovenskih medija, jedini glas o tim pokoljima čuo se 19. rujna 1999. u samom Mariboru od pape Ivana Pavla 11. Iako je izjava Kristova Namjesnika bila kratka, 21. listopada 1999. glavni urednik ove knjige toplo se zahvalio Svetom Ocu, moleći da blagoslovi sve predstavnike triju hrvatskih naraštaja koji su, potaknuti otkopavanjem u Teznu, smjesta započeli svoj rad na ovome hrvatskom izdanju.

mišljenje sasvim hranjeno protiv partizana a dešavaju se vrlo česte sabotaže osobito u uništenju streljiva, npr. u Ljubljani, Mariboru u Trbovlju cijeli vlakovi municije bili su dignuti u zrak.

Citao sam u novinama a razabrao sam i u razgovoru s jednim činovnikom OZNE, da se baš mene osobito traži kao pisca triju knjiga protiv komunizma. To me je sklonilo kao i okolnost, da su svi funkcioneri Katoličke crkve bili pod naročitom paskom a dijelom i uhićeni, da se odlučim na bijeg. Dne 3. rujna stigao sam u Trst.

Dr. Vasilj fra Vendelin3

Rim, 15. listopada 1945.

Dokument LII.

U mjesecu veljači 1942. bio sam pozvan u vojsku i dodijeljen u II. željez. bojnu u Sarajevu, čiji je zapovjednik bio Ante Vokić.

U nedjelju 6. svibnja 1945., slučajno sam saznao da je pokret povlačenja i da se Zagreb ima napustiti. Po uputi generala Moškova, otišao sam na Zapadni kolodvor, gdje sam se ukrcao u bolnički vlak. U kompoziciji tog vlaka, bio je smješten jedan dio Ustaške mladeži, pomoćne službe P.T.S.-a i ranjenici P.T.S.-a. Vlak je krenuo iz Zagreba oko pola noći i ujutro smo stigli do Brežica. Zapovjednik vlaka, bio je jedan liječnik-bojnik, čijeg se imena ne sjećam. Radi sabotaže željezničara-Slovenaca i bojazni od zrakoplova, a zatim i zbog prenatrpanosti kompozicija na pruzi Zagreb-Zidani Most, stigli smo tek u ponedjeljak na večer u Zidani Most. Nakon pola sata, krenuli smo iz Zidanog Mosta za Celje, gdje smo stigli u utorak ujutro. Ovdje smo zatekli mnoštvo samovoza s našim izbjeglicama. Nakon kraćeg zadržavanja,

3 Dr. fra Vendelin Vasilj član je Hrvatske franjevačke provincije u Hercegovini koja je, zbog svoje vjernosti Bogu i Hrvatskoj, najteže bila pogođena od ruku Titovih partizana. Blizu 70 franjevaca ove zajednice, 30 samo na Širokom Brijegu, bili su poubijani od sljedbenika Josipa Broza Tita. Fra Vendelin, jer je Božjom voljom bio predodređen da bude jedan od krunskih svjedoka mariborskih pokolja, izmakao je od nasilne smrti. Satrven zbog mariborskih pokolja i glavni urednik ovoga djela, noseći duboko u srcu bol zbog masovnih pokolja u okolici Trsta, početkom rujna 1945, nadoše se skupa u Franjevačkom samostanu Sv. Ante u Bologni (Italija). Prijateljstvo obojice svjedoka tih masovnih pokolja nastavilo se, ne samo u[taliji nego i u Sjedinjenim Američkim Državama. Upravo zato, sredinom 1970. godine prva kopija prvog izdanja knjige *Operation Slaughterhouse* stigla je u ruke fra V. Vasilja. U znak zahvalnosti on je kao urednik hrvatskoga tjednika *Danica u* Chicagu napisao seriju od pet dugih članaka o tek izašloj knjizi. Nažalost, koncem 1970. ovaj krunski svjedok mariborskih pokolja, iako je i umno i fizički bio pravi gorostas od čovjeka, iznenada je teško obolio i početkom siječnja 1971. godine spokojno je dočekao smrt.

vlak je krenuo prema Mariboru. Na četvrtoj postaji iza Celja, vlak se ustavio na čitav dan. Na upit, zašto čekamo, odgovoreno je, da se lokomotiva otišla snadbjeti vodom u Pragersko. Kada je pao prvi sumrak, došao je na tu postaju bolnički vlak "Obrane", čiji je zapovjednik bio pukovnik, Dr. Šime Cvitanović. U ovome su se vlaku nalazili: nadstojnik postaje Zagreb-Gl. kolodvor, Zembić, bojnik Mirko Blažević, ravnatelj društva Wagon-lita; dopukovnik Bilobrk; satnik Prpić; satnik Ferenčić i veći broj ustaških časnika, 19 svećenika, bolničko osoblje "Obrane", obitelji časnika i dužnostnika itd.

Pred ovim je vlakom išao oklopni vlak "Obrane".

Ja sam tada prešao iz svog vlaka u vlak "Obrane" i pod mrak smo krenuli dalje.

Poslije sam saznao, da je onaj bolnički vlak P.T.S.-a, povraćen natrag u Celje i dalje prema Zagrebu, a časnici koji su se u njemu nalazili, jedan je dio pobjegao u Celju, a jedan dio se vratio natrag.

Navečer smo stigli u Pragersko, gdje smo prenoćili. Kada smo stigli u Pragersko, ustanovili smo da je je to mjesto bili napušteno po njemačkoj vojsci, a navodno da su partizani preuzeli vlast. Ujutro smo popravili prugu, koja je u toku noći bila na više mjesta razrušena i krenuli u pravcu Maribora. Kada smo stigli do prve postaje, tu smo naišli na prvu skupinu naoružanih domaćih partizana Slovenaca. Oni nam nisu dopustili da idemo dalje, već su nas pozvali da predamo oružje i u tom slučaju da možemo ići dalje sve do Klagenfurta. No to je bila njihova smicalica. Vodili smo pregovore s partizanima, te smo se konačno sporazumili, da se preda oružje. Pregovore je vodio zapovjednik, Dr. Šime Cvitanović. Partizani su pristajali, da jedino časnici mogu zadržati oružje.

Oko podne, vlak je krenuo dalje ali stigavši na slijedeću postaju, opet smo stali i tu ostali čekati do 16.30 sati. Na ovoj su postaji partizani preuzeli stražu nad vlakom. Primjetivši to, mnogi su časnici, vojničari i ostali počeli bježati, koji su bili sposobni za hodanje. Medu njima su otišli dopukovnik Bilobrk, bojnik Blažević i veća skupina naoružanih vojnika.

Oko 4 i pol sati pp. u srijedu sati vlak je krenuo dalje sve do jedne postaje pred Mariborom. Tu su partizani ponovo zaustavili vlak, vršili pregled vlaka i tražili predaju samokresa, koji su prije bili ostavljeni časnicima. Bolničarke su iskoristile stajanja vlaka i mrak, pa su nas većinu časnika preobukle u gradanska odijela. Navečer je vlak krenuo dalje u Maribor pod jakom partizanskom pratnjom, tako da više nije bilo moguće bježati. Kad smo stigli u Maribor, partizani su odmah skinuli i posebno odveli zapovjednika Dr. Cvitanovića i njegovog malodobnog sina u jednu prostoriju na kolodvoru. Što je dalje bilo s njima, nije mi poznato.

Nas ostale, otprilike oko 1.500 ljudi, izuzevši ranjenike, koji su ostali u vlaku, izveli su četiri po četiri bez ikakve prtljage iz vlaka i smjestili nas u

jednu manju prostoriju carinskog magazina u blizini kolodvora. Prvih šest dana, davali su nam partizani vodu sa vrlo malo brašna, kao hranu, tzv. taranu i dopustili nam samo jedanput dnevno vršiti nuždu. Iako smo se već nalazili u prostoru ograđenom bodljikavom žicom, vršenje nužde i piće vode, bilo je dopušteno pod jakom partizanskom stražom.

Prvih 48 sati u toj nastambi, nalazili smo se zajedno sa djecom i ženama, sa kojima se isto postupalo, kao i sa nama. Trećeg su dana odjelili žene i djecu u posebnu prostoriju. Šestog dana počeli smo dobivati samo jedanput hranu, bez kruha i to redovito samo "taranu".

Trećeg su dana počeli izdvajati časnike, dočasnike i vojničare iz naše nastambe. Partizani su u nastambe dovodili pojedine partizane iz raznih krajeva, radi prepoznavanja i odvajanja naših ljudi. U nastambu su dolazili zapovjednici straža i drugi partizani, te su nam oduzeli sve, što je bilo vrijedno, osobito zlatninu, obuću, odjeću i satove, pa i ono, što im se svidjelo i prohtjelo. Osobito je nastao za nas težak režim, kada su u Maribor pristigle srpske jedinice. Tada je počelo odvajanje naših ljudi, danju i noći u nepoznatom pravcu. Devetog dana, po našem odlasku, od 1.500 ljudi, ostalo je u svemu oko 300 civila. U odvođenju i mučenju naših ljudi, naročito se istaknuo neki Hercegovac, major Čule. On je običavao odvoditi naše ljude u skupinama od 3 do 5 ljudi, a što je s njima dalje bilo, nije mi poznato. Od ljudi, koji su bili odvedeni i natrag se povratili, doznali smo i osvjedočili se, da su partizani naše ljude mučili i zlostavljali i nakon toga mnoge ubili. Tako mi je pričao ustaški zastavnik Fabijan Raštegorac, kojega su uvečer odveli iz nastambe, da su ga u jednom podrumu vezali i mučili, pokazujući nam tragove ožiljaka od žice, kojom je bio vezan.

Uspjelo mu je, na meni nepoznati način, pobjeći i došuljati se natrag u našu nastambu, sav izbezumljen, te nam pričao što se s njima događalo, a također i sa ostalima. Mi smo ga neko vrijeme krili. I nas, koji nismo bili odvedeni, partizani su ispitivali i uznemiravali sa raznim upitima, osobito, tko je ustaša, koljač, gdje je služio, radi čega je bježao itd., preslušavajući nas po nekoliko sati. Za koga su posumljali da je ustaša, prisiljavali su ga na sve moguće načine i raznim sredstvima, da prizna, da je ustaša, da je klao i ubijao, iako to nije činio. Naglašavam, da su se u tome isticali naročito srpski partizani, dok su Hrvati i Slovenci bili mnogo blaži u doticaju s nama.

U bolničkom vlaku, za vrijeme mog boravka u Mariboru, znam da je ostalo oko 500-600 težih ranjenika. Pričalo se kasnije, da su ih partizani, kada su u bolnicu stizali njihovi ranjenici, odvodili iz bolnice i vjerojatno negdje poubijali. Dok je ova bolnička kompozicija bila u Mariboru, otrovala se jedna starija bolničarka, kojoj se imena ne sjećam. Nekoliko mladih bolničarki, odvedeno je po partizanima, a što je s njima kasnije bilo, nije mi poznato.

Partizani su našima oduzeli sav liječnički i sanitetski materijal, te nadalje, lijekove, hranu za ranjenike, koja se nalazila u vlaku.

Kada su deveti dan po našem dolasku, počeli stizati u Maribor zarobljenici iz Dravograda, uslijed pomanjkanja nastambi i hrane, a uz to velikog broja zarobljenika, otpremili su za Zgb. žene i djecu, te nas oko 70 drž. službenika željeznica, carina i riznice i to sve pješice bez ikakve hrane podpuno opljačkane i gole, pod vodstvom nekog farmaceuta Jelića.

Zarobljenici, koje su partizani doveli iz Dravograda u Maribor, bili su bosi, slabo odjeveni, takoreč goli, išli su u kolonama po četiri i to trčećim korakom, dok su uz njih partizani jahali na konjima. Čim bi koji zastao, bilo da vrši nuždu ili zbog iznemoglosti, bio je na mjestu ubijen i bačen u Dravu. Dvojica jurišnika, koji su uspjeli pobjeći iz tih kolona, pripovijedali su nam o svemu onome, što su doživjeli i pretrpili. Dok su se Englezi nalazili u blizini, partizani su s njima lijepo postupali, ali kada su oni odmakli, tjerali su ih trčećim korakom, tukli, zlostavljali, ubijali i bacali u Dravu. Računa se, da je na taj način oko 3.500 domobrana, ustaša i civila pobijeno.

Iz Maribora smo krenuli put Bistrice i Huma na Sutli. Ovdje smo prešli hrvatsku granicu i došli u Pregradu, gdje su nas članovi partizanske milicije i OZNE, legitimirali i pretresali, odnoseći sve vrijednije stvari, koje su nam još preostale. Prema nama su se vladali veoma grubo, prijeteći, da će svakog ustašu ubiti i da neće ni jedan pobjeći. Nas nekoliko smo produžili put Zaprešića i 21. svibnja uvečer stigli u Podsused. Grupa u kojoj sam se nalazio, razdjelila se na više manjih skupina, a neki su nam se i pridružili. U Podsusedu smo bili uvedeni u jedan perivoj, gdje su ljude svrstavali po 4 i odvodili ih u Vrapče, gdje su ispitivali, odakle je tko i tko je tko. Radi toga, ja sam se prebacio iz ovog perivoja u susjedno dvorište, medu naše mlade ustaše i domobrane, koje su partizani već uvrstili u svoje postrojbe i na kape im stavljali partizanske zvijezde.

Odavde mi je uspjelo, sa vodnikom Rukavinom iz sigurnosne službe P.T.S.-a prebaciti se u Zagreb, gdje sam došao 22. svibnja 1945.

Kad sam došao u Zagreb, vidio sam, da su škole i sve veće zgrade, prepune zatvorenih vojnika i civila, žena, djece itd. Partizani još tada nisu imali u Zagrebu organiziranu vlast, nego je vojska i OZN-a zatvarala ljude i oduzimala mnogima njihovu imovinu. Partizani su obavljali preglede stanova, pod izgovorom da traže oružje i ustaše, pri čemu su ljudima oduzimali sve vrijednije stvari. Stanovništvo je bilo izbezumljeno iz straha i bojazni, pred partizanima, osobito radi njihovog postupka, jer nitko nije bio siguran za život. Pričali su mi, da partizani, noću blokiraju pojedini dio grada i ljude u masama odvode na tramvaj, koji je noću u tu svrhu vozio, te ih odvodili u logore. Žena mi je pričala, da bi se mogle prebrojiti kuće i obitelji iz koje nije nitko nestao, ili bio odveden ili ubijen. Hrane se tada u Zagrebu nije

moglo dobiti, jer je grad bio blokiran, pa nitko nije mogao ići po hranu, a niti su seljaci mogli unositi u grad.

Videći nesigurnost u Zagrebu i opasnost za sebe, budući da su svake noći vršene racije i ljudi odvodeni, 23• svibnja, krenuo sam sa T. Ž., trgovcem i njegovom suprugom, pribavivši krivotvorenu propusnicu, kamionom za Šibenik, s namjerom da se prebacim u šumu ili preko granice.

Vozeći se kroz Kordun, kada sam išao u Šibenik, vidio sam dva logora u kojima su se nalazili u svakom oko 1.000 domobrana. Logori su se nalazili na otvorenom polju, ogradeni žicom, a mjesno pravoslavno pučanstvo, osobito djeca, bacali su kamenje na domobrane, koji su bili u žici. Ovi su domobrani bili vrlo slabo odjeveni. Neki samo u gaćama i poderanim košuljama. Usput smo nailazili na pojedine skupine domobrana i Nijemaca, koji su pod jakom partizanskom stražom popravljali prugu.

Blaž Jurković

Fermo, Italija, 18. listopada 1945.

Dokument LIII.

Početkom godine 1945. mobiliziran sam u Časnu radnu službu. Nalazeći se u Njemačkoj na treniranju, u prvim danima svibnja preko njemačkog radija sam čuo vijest o bezuvjetnoj predaji Njemačke. Dva dana poslije te vijesti čitavo osoblje Časne radne službe otišlo je natrag u Hrvatsku. Nadali smo se da ćemo stiči na vrijeme da sudjelujemo u priželjkivanoj obrani naše domovine Hrvatske protiv razularenih komunističkih bandi.

U Celje smo stigli 8. svibnja, grad je bio poplavnjen crvenim zastavama koje su izvjesili slovenski komunisti. Hrvatske Oružane Snage ipak nisu bile ometane na svojem povlačenju kroz taj grad. Od postrojbi na povlačenju doznali smo za odluku Pavelićeve Vlade da se Hrvatska Vojska povuče s hrvatskog teritorija, da spasi pučanstvo od užasa gradanskog rata. Vojnici su nas pozvali da im se pridružimo na povlačenju u Austriju. Rekoše nam da oni očekuju povratak u domovinu da je oslobode od komunističkog režima Josipa Broza Tita.

Odlučili smo prihvatiti taj poziv pa smo se pridružili dugim vojnim i civilnim kolonama koje su se od Celja kretale prema Ljubljani. Kad smo bili nekih desetak kilometara pred Ljubljanom, čuli smo da su Rusi ušli u slovenski glavni grad. Naše vojno vodstvo odlučilo je kretati sjeverozapadno prema Dravogradu, mjesto da se borbom probijaju te da civilnim izbjeglicama koji

su pratili vojne kolone pruže bolju mogućnost da stignu u Austriju bez gubitaka u ljudstvu. Na putu prema Dravogradu morali smo se ogledati u dosta bitki protiv komunističkih jedinica koje su nam često zablokirale ili minirale cestu. Naši specijalisti su pronašli mine i kamenjem zaokružili pogibljena mjesta uzduž ceste da odklone narod od njih. To je uzelo dosta vremena. Trećeg dana nakon što smo prošli Celje, zaustavili smo se blizu slovenskog sela koje je bilo sagradeno na obroncima jednoga brda. Stanovnici sela ostavili su za nas vodu u posudama uzduž ceste. Kad smo počeli piti vodu, opazili smo da je imala neugodan miris. Neki od nas bili su čvrsto uvjereni da su seljaci otrovali vodu pa nam je odmah bilo zabranjeno da vodu pijemo iz tih posuda.

Nakon petodnevnog putovanja stigli smo u Dravograd i tu doznali da je naše vodstvo upravo tada odlučilo predati se Britancima. Nakon predaje, Titovi partizani, koji su bili sakriveni iza britanskih linija dok nisu bili sigurni da se mi nećemo boriti, poredali su zatvorenike u kolonu i tjerali su nas od Dravograda prema Mariboru. Uzduž ceste slovenski seljaci su nas psovali a ponekada bi nas napadali i tukli. Najveća njihova samilost prema nama bila je što bi nam dali komad tvrda kruha u zamjenu za cigarete, cipele i druge artikle obuće i odjeće koje nam komunistički stražari nisu još oduzeli. Nikada neću zaboraviti nehumano vladanje tih seljaka u časovima naše najveće nesreće.

Naši pratioci većinom su pripadali XII. diviziji Treće jugoslavenske armije. Vojnici ove jedinice bili su uglavnom Srbi iz bivše madarske Vojvodine, podosta njih govorili su madarskim jezikom. Zapovjednik divizije bio je niskog stasa, debeo i imao je guste crne brkove i divljačko lice. Dobro ga se sjećam, on je iz blizine Majura kod Srijemskih Karlovaca.

Sada moram napomenuti činjenicu da su se banatski Madari - većina njih su silom bili mobilizirani u komunističku vojsku - prema nama ponašali vrlo pristojno. Štitili su nas od Srba što su god bolje mogli i bili su pravedni kad bi zamjenjivali kruh za cigarete. Srbi iz Srijema bili su naši najgori stražari. No, čak i medu njima našao se jedan dobar čovjek, narednik Stojanko, koji nije imao udjela u ubijanju zarobljenika, iako se je ono stalno dešavalo za vrijeme našega puta prema Mariboru.

Ubijati zarobljenike mogao je svaki partizan iz naše pratnje po svojoj miloj volji. Ipak, u raznim slučajevima naredivao je to komandant ili komesar, tko ima biti izveden iz kolone i ubijen. Najgora od svih bila je neka partizanka na konju imenom Zora, rodom iz Srijema, a po činu zastavnik. Sjećam se, da je iz mog reda (nas je tada u redu išlo 8 ljudi ili više) dala izvesti nekog iznemoglog vojnika, izvukla ga do šanca kraj ceste i ubila iz pištolja. Nakon par sati vratila se opet i opet izvukla iz reda drugog iznemogloga, koga smo mi zapravo držali da se ne sruši i vukli sa sobom, te ga na sličan način ubila. Znam, da je ona ubila dobar broj vojnika, njoj je bilo ubiti čovjeka kao meni

popušiti cigaretu. Istu Zoru vidio sam kasnije u Novom Sadu i u Petrovaradinu u bolnici kao bolničarku u činu partizanskog poručnika i to negdje u travnju 1948. kada sam služio redoviti vojni rok u tim mjestima u KNOJ-u. Naprotiv neka Stojanka, partizanski vodnik, nije nikoga ubijala i kasnije se demobilizirala.

Ubijanje je vršeno ponajprije svih onih, koji su bili bolesni, nejaki i iznemogli te nisu mogli dalje ići. Ta ubijanja su vršena javno, po danu, na očigled cijele kolone. Ne mogu znati, koliko je svih ubijeno, ali se sjećam da gdjekada nisam vidio mrtvaca na 200-300 m, ali sam opet gdjekad vidio i po više njih, možda desetak, gdje leže na razmaku od 15 do 20 m. To je bilo tamo, gdje je sadističko bjesnilo uhvatilo spomenutu partizanku Zoru te je okrutno pobila na mjestu po više ljudi, nakon čega se osjećala veselija i zadovoljnija. Ubijali su takoder na svim zdencima i prilazima k vodi; mi iz kolone nismo ništa ni jeli ni pili pa smo se kao žedni vukovi bacali na vodu kraj ceste. Partizani su nam to branili, a kad mi nismo slušali, pucali su po nama pa su na zdencima ostajale hrpe mrtvaca. Inače izvan sela su gdjekada znali Ijude pustiti na vodu te dok su ovi još pili, iz zasjede bi ih postrijeljali iz automatskog oružja.

Zadnji dan prije našeg dolaska u Maribor, dogodio se oko 4 sata poslije podne slijedeći slučaj: netko od zarobljenika iz kolone bio je sakrio oružje te je iz revolvera ubio nekog partizanskog zastavnika na konju, koji je prema njemu bio vrlo okrutan. Odmah je na to doletio komandant, komesar i spomenuta Zora te su ispitivali, tko je ubio partizana. Kako nitko nije priznao, odijeljen je po zapovijedi komandanta jedan dio kolone, dug oko 150 m, ako ne i više, te je učinjen razmak izmedu tih nesretnika i dijelova kolone naprijed i natrag od oko dvadesetak metara (ja sam bio iza te odijeljene skupine nekih 4-5 redova te sam s užasom sve to promatrao). Dva partizana postavili su po jedan teški mitraljez te iz blizine postrijeljali sve te odijeljene redove zarobljenika; njih nekoliko stotina. Kasnije je upravo moja skupina "domoradnika" bila poslana, da zakopa te poubijane, koji su već bili u početnom raspadanju i strašno su zaudarali. Zakopali smo ih u tri jame, desno od ceste 15-tak metara, a sve to možda oko 10 km daleko od Maribora. A na jame smo morali staviti busenje zelene trave, da se mjesto zakapanja što manje razlikuje od okoline.

Prenoćili smo 2 km pred Mariborom na livadi, u blizini nekog raspela kraj ceste. Ujutro su nas počeli razvrstavati po vojnim okruzima, a ja i skoro svi od Drž. Radne Službe pošli smo sa Zagrebačkim okrugom. Svih zajedno na livadi bilo nas je mnogo tisuća, držim oko 20 tisuća.

Provedeni smo pod pratnjom kroz grad Maribor, prešli preko kamenog (betonskog) mosta na Dravi, zatim željezničku prugu, koja vodi u Dravograd te smo pošli desno od Tršćanske ceste nekih 2 do 3 km, gdje smo se skupili opet u nekom velikom, bodljikavom žicom ogradenom prostoru u ravnici,

bez zgrada i drveća (mislim, da bi to moglo biti mariborsko strelište). Tu smo ostali tek par sati, dok nije opet došao onaj crni, odeblji komandant, o kojem sam već prije govorio, a bio je satnik i zvao se, mislim, Stevo. Dva-tri mjeseca kasnije vidio sam ga opet u Petrovaradinu, ali već promaknuta za dva čina, valjda na dopukovnika. Od mase ljudi, koja je tu bila, odabrao je komandant 520 ljudi za svoj "radni bataljon". Bili su to ljudi iz D.R.S. i neki domobrani, medu kojima i jedan bivši mornarički časnik iz Šibenika, koji je služio u hrv. avijaciji kao satnik. Od nas je bio formiran "radni bataljon", a nosili smo svoje stare odore, bez kape i bez petokraka, a pratili su nas uvijek partizani pod oružjem.

Naš "radni baraljon" bio je odmah prebačen u neku kasarnu, bivšu njemačku, natrag prema Mariboru 1 km puta. Kasarna se sastojala od dvije zgrade na dva kata: jedna u obliku pačetvorine, a druga kvadrata. Iza njih dalje u dvorištu bile su dvije konjušnice, svaka za 56 konja, zatim jedna kovačnica i skladište municije u zidanoj zgradi, koja je nekad morala biti kapelica. Mi smo spavali po konjušnicama kao i u dvije dvorane kvadratne zgrade, odnosno prvi kat. Nama su dali različite dužnosti: oko 100 ljudi išlo je uz konje, 201judi u silos kraj teretne stanice za prenošenje vreća i konzervi; nekih 150 ljudi slagalo je i pakovalo odore, skinute sa mrtvaca kao i drugu zapljenjenu robu. Drugi su opet slagali oružje i municiju. Važna zadaća nekih skupina našeg bataljona bila je zakopavanje mrtvaca, ali o tomu poslije. Najstrašnija zadaća od svega bila je vezivanje hrv. zarobljenika neposredno prije strijeljanja, što je kroz 15 dana svake noći činilo 60 naših iz "radnog bataljona".

Postupak s nama "radnicima", koji smo na neki način bili uvršteni u Titovu vojsku, bio je snošljiv, gdjekada i dobar, osobito kad su nas čuvali partizani Maciari iz Vojvodine. Hrana je bila dosta dobra, ali u premaloj količini. Od zlodjela nad nekim iz našeg "radnog bataljona" spominjem slučaj, kad su kod dvojice naših, koji su radili u silosu, našli jednu ukradenu konzervu. Na to je komandant postrojio "radni bataljon" i svoju partizansku jedinicu, proglasio smrtnu osudu dvojice zarobljenika radi "krade", postavio ih klečati i dao ubiti hitcem u zatiljak od već prije spomenute krvožderne partizanke Zorke, koja je pri tom i Boga opsovala, jer njezin "šmajser" nije htio odmah dati vatru.

Već prve noći u kasarni, oko 10 sati navečer, probudio nas je "dežurni" partizan, odbrojio 20 ljudi po redu, natovario nas na kola te smo uz pratnju nekih 6 ili 8 partizana vozili do blizu betonskog mosta na Dravi a zatim prošli ispod željezničkog podvožnjaka te se vozili dalje nekom dosta dobrom neasfaltiranom cestom. Čini mi se, da je sva vožnja trajala oko 1 sat ili nešto više. Došli smo do žicom ogractenog velikog prostora čiste ledine, iza kojeg se je dalje, izvan žice, nastavljala visoka, jelova šuma. U tom prostoru stajale su tri opekom zidane barake sa krovom u obliku svoda od daske, pre-

vučenom tzv. terpapirom. Uveli su nas naši stražari u jednu od tih baraka, koja je bila prazna, a ja sam smatrao te barake hangarima, ali za to nisam siguran. Po svoj prilici bio je to mariborski aerodrom. U baraci smo našli četiri partizanska časnika, valjda od OZNE. Oni su nešto konferirali s našim stražarima. Nakon nepuna pola sata čekanja stigao je pred "hangar" jedan kamion sa nekih 45-50 žicom povezanih Ijudi pod brojnom pratnjom oružanih partizana.

Dobili smo zapovijed, da odvezemo te povezane hrvatske vojnike, koji su nosili na sebi poderana raznovrsna odijela. Mi smo razvezivali te žrtve smrti, koje su često imale krvave zglobove radi jako pritegnute žice. Uglavnom su bili apatični ili nisu govorili, a po koji je rekao, da će se Titovcima kad-tad vratiti, što oni njima danas čine. Po govoru bili su to većinom kajkavci, kako mislim iz okolice Križevaca, Zagreba i slično. Skidali smo ljude do gaća, a neki su se i sami skidali. Potom smo ih morali vezati i to ruke na ledima, ali smo pazili, da odviše žicu ne stežemo. U kutu hangara čekali su povezani ljudi, a u tom stigoše dva druga kamiona, opet jednako puna ljudi kao i ovaj prvi, i mi smo jednako s ovim imali obaviti svoju dužnost. Imali smo takoder zadaću tako povezane Ijude ubaciti u njihove kamione prislonivši jednu dasku uz kamion. Odvezli su ih nekuda, a kako smo sutra saznali od naših drugova, koje su te žrtve zakopali, do antitankovskih jaraka 1 km ili nešto više daleko od "hangara". Te noći stigli su do spomenutih baraka 7 ili 8 puta po tri kamiona, krcata vezanim ljudima. Mi smo slutili, što će biti s tim ljudima, ali smo postali sigurni glede njihove sudbine, kada smo pred zoru čuli živu i dugotrajnu vatru automatskog oružja u našoj blizini, valjda 1 km daleko. Meni je bilo strašno teško, jer sam znao, da je i moj brat poručnik P.T.S.-a, bio zarobljen u koloni. Vratili smo se u našu vojarnu već po bijelom danu i to pješke te smo stigli na dijeljenje doručka, dakle oko 6 ujutro.

Na putu smo se sreli s jednom četom (oko 60 ljudi) iz našeg "radnog bataljona", koji su išli k istim "hangarima", a imali su dvostruku zadaću: da skupe i spakuju skinuta odijela sa žrtava te da pokopaju postrijeljane zarobljenike. Od ovih posljednjih sam čuo, da su žrtve bile postrijeljane na rubu protutankovskih jaraka, jer su svi ti rubovi bili napijeni krvlju. Lješine su padale ili bile bacane u te jarke te su bez reda trpani jedne preko drugih. Na mrtva tjelesa nabacano je tek oko 1/2 metra zemlje. Grabe su bile duboke oko 3 m, kako su mi pričali, a široke tek oko 2 m.

Ja sam sve učinio, da se više nikad ne vratim na to mjesto i taj posao. Prebacio sam se u konjušnicu, iako nikad u životu nisam s konjima radio, te sam dobio dosta batina od partizanskog zastavnika radi svoje nevještine. Znam pozitivno, da su svake noći radili taj posao 601judi iz našeg "bataljona": Ovi su čak u"hangarima" noćivali i tamo im se hrana vozila. Bili su to naviše mladići-domoradnici, 17-19 godina stari. Oni su ostali oko 15 dana

na tom mjestu, ali je samo ubijanje trajalo manje, možda desetak dana. Ostalo vrijeme upotrijebili smo za poravnavanje terena i spremanje robe. Pošto sam u Mariboru ostao oko dva mjeseca, to sam više puta čuo, da se cestom oko Tezna i po šumama ne može proći od strašnog zadaha lješina u raspadanju, koje su bile tako plitko zakopane. Čuli smo, da je stanovništvo Maribora bilo strahovito revoltirano radi tih ubijanja. Mogu takoder reći da je jedan dio stanovništva Maribora imao nešto simpatija za nas, a davali su nam čak i vodu pri našem ulazu u Maribor sa kolonom smrti, dok su nam kruh prodavali za cigarete.

U Mariboru sam ostao dva mjeseca, a zatim krenuo za Petrovaradin i Novi Sad, gdje sam nakon mjesec i pol dana amnestiran te sam se vratio kući u Zagreb.

God. 1953. bio sam u Mariboru nakon svog zatvora te sam obilazio ta strašna mjesta ubijanja. Ustanovio sam, da na mjestu bivših "hangara" postoji danas tvornica automobila "TAM", a šuma s grobovima okružena je žicom, te kroz nju prolaze auto-piste tvornice.

Pročitano i pronadeno da odgovara mojem iskazu.

Zlatko Tomašić

Rim, dne 15, veljače 1956.
Zapisničar: prof. Krunoslav Draganović

Dokument LIV.

Nalazio sam se u jednoj od kolona koja se povlačila kroz Sloveniju u Austriju u kobnome drugom tjednu svibnja 1945. Kadkada smo se morali boriti da se u ograničenim brojevima odupremo partizanskim postrojbama koje su pokušavale zaustaviti naše povlačenje. No, većinom toga vremena nismo bili ometani. Komunisti se nisu usudivali hvatati u borbu s"Crncima" generala Bobana i s"Luburićevcima" generala Luburića koji su pokrivali naše bokove. Kad smo stigli blizu Dravograda, dva dana smo se morali zaustaviti jer je naše vodstvo pregovaralo sa Zapadnim saveznicima. Trećega dana komunističko topništvo, koje je za vrijeme našega zaustavljanja bilo dovedeno tu na položaje, otvorilo je na nas vatru. General Koča Popović, Srbin, bio je partizanski zapovjednik. Kroz deset minuta imali smo gubitaka u vojnicima i civilima. Usprkos tome, drugo nam nije preostalo nego nastavili

povlačenje prema Dravogradu. Pad njemačkog Wehrmachta za Balkan

prouzročio je blokiranje svih glavnih cesta jer su njemačka vozila preprečavala naše topništvo da napreduje skupa s pješadijskirn kolonama.

Prije nego smo stigli u Dravograd, britanski zrakoplovi su letjeli iznad nas, ali nisu bacali bombe. Osim toga, Britanci su imali više od 100 poredanih tankova da nam zapriječe daljnji put. Tankovi koje smo za vrijeme rata bili dobili od Njemaca, bili su poslani u Srijem da zaustave napredak Rusa i Bugara; zato smo bili u teškoj situaciji ako bismo se odlučili na borbu. Povrh toga, nije bilo nikakvih razloga da to činimo jer je rat bio izgubljen a britanski general je našem vodstvu garantirao da nam se ništa neće dogoditi ako odložimo oružje.

Na ovoj točci naš general-zapovjednik bio je general Servatzi. On je riječi britanskog generala prihvatio onako kako su glasile pa je dao zapovjed za predaju. General Servatzi je vjerovatno sumnjao u dobronamjernost toga Britanca pa je u svom priopćenju za predaju naših nadodao ove riječi: "Neke jedinice ne žele predati oružje pa neka idu kamo hoće!".

Većina nas nismo ni slutili ono što će nam se dogoditi. Rat je prestao, mi smo bili posljednja snaga gubitaka još na terenu a naši nikada dovoljni zrakoplovi, topništvo i tankovi nisu nam uopće bili nadomak. Sve da smo ih i imali, izgledalo je da nema ništa što bi zavrijedilo da se borimo kad smo već napustili svoju zemlju. Naravno, jedina stvar koje smo se bojali bila je zarobljeništvo u logorima i borba za život kad nas puste na slobodu. Zato, 80% naših snaga prihvatilo je predaju generala Servatzia, dok su drugi sljedbenici onog "dodatka" na koncu njegove zapovijedi otišli u šume.

Nekoliko minuta nakon odlaganja oružja, pojaviše se komunistički komesari i započeše nas postrojavati u kolone i upućivati nas prema Mariboru. Osam partizanki s dugim toljagama stajale su uz cestu, kojom je "marširala" naša kolona. One su pjevale pogrdne pjesme, ismijavajući ustaše udarajući zarobljenike toljagama.

Čim smo otišli malo dalje na našem "maršu smrti", svako deset koraka uzduž ceste vidio sam lješeve. Tu i tamo ležala je skupina i po deset iznakaženih tjelesa. Tokom Drave plovilo je mnogo takvih tjelesa. Osakaćena tijela takoder su ležala uzduž obala te rijeke.

Oni od nas, koji smo preživjeli "marš smrti" izmedu Dravograda i Maribora, bili smo iznemogli od žedi, gladi i neprestanog "marširanja". U Mariboru nas je čekalo još više trpljenja. Bili smo razmješteni u raznim mariborskim logorima. Ja sam bio otpremljen u logor Tezno, udaljen oko tri i pol kilometra od Maribora. Tu je bilo oko 2.000 hrvatskih zarobljenika. Sama providnost je htjela da je zapovjednik toga logora bio jedan Hrvat. Iako je bio uvjereni komunist, on je u biti bio dobar čovjek i vodio je brigu da nas nitko ne dira. Nakon nekoliko dana u tome logoru, meni je dodijeljen posao kuhara. Sam zapovjednik, nakon što me je unutar skladišta bio ispitao,

mene je odredio za taj posao. Kad me je doveo k sebi, s njime je bio šef stražara, ali on je njega poslao vani kad je sa mnom razgovarao.

Zapovjednik mi je ponudio sjedalicu i upitao me da li bih nešto pojeo i popio. Naravno, odgovorio sam mu potvrdno jer kroz prošlih nekoliko dana nisam imao ni zalogaja hrane ni gutljaja vode. Poslije te okrepe, zapovjednik mi je rekao da se ne bojim ničega i da mu o sebi reknem istinu.

Toga časa bio sam čvrsto uvjeren da su moji dani odbrojani pa mi ništa nije preostalo čemu se mogu nadati ili bilo što izgubiti. Zato, rekao sam mu otvoreno da smo tri moja brata i ja bili ustaše. Na to on me je upitao, zašto sam se izjasnio kao domobran kad sam stigao u logor. Odgovorio sam mu da sam tako postupio jer na temelju onoga što sam vidio uzduž ceste Dravograd-Maribor, bio sam siguran da će svaki ustaša, koji je bio toliko glup da se preda, biti bez milosrda ubijen ako mu se otkrije pravi identitet.

Sve od toga časa zapovjednik logora bio mi je vrlo dobar prijatelj. Čak mi je dao i obećanje da se nikome ništa neće dogoditi dok je on naš zapovjednik.

Nešto poniže od logora bila je gusta šuma. Iz ove šume danju i noću slušali smo pucanje strojnica. Od vremena do vremena iznad zvuka metaka čuli su se i jauci. Naravno, želio sam znati što se to dolje događa pa sam zapovjednika upitao za uzrok tih jaukanja. On mi nije odgovorio ni jednu riječ, ali poslije nekoliko dana dao me je odvesti u jednom starom autu u pravcu te šume. Kad smo došli na rub šume, on je šoferu rekao da počeka u autu. Onda dvojica nas prošli smo između stabala sve do usred toga tamnog i zloglasnog mjesta.

Kroz šumu smo išli oko 600 metara dok nismo stigli na jedan užasan prizor. Protutankovski kanal bio je iskopan u ledini koja se prostirala iza rubova te guste šume. Taj kanal, dug oko pet kilometara, bio je prenatrpan iznakaženim i nadutim tjelesima. Ta mrtva tjelesa bila su se od vrućine toliko raspala da među njima nitko ne bi mogao prepoznati ni svoga vlastitiog brata. Zaudaranje raspadajućih tjelesa bilo je nesnošljivo. No, toliko sam bio potresen da me je smrad smrti jedva smetao, moja tri brata sa mnom su stigla ovdje u Maribor pa sam pomišljao da i oni leže negdje u ovome masovnom grobu.

Promatrao sam zapovjednika koji je očito bio vrlo uzbuđen zbog ove klaonice. Rekao mi je tužnim glasom: "Netko će skupo platiti ovaj cvjet nevine hrvatske mladosti koja ovdje leži!".

Unatoč pogibelji u kojoj sam se nalazio, nisam se mogao suzdržati a da ga ne upitam: "Zapovjedniče, je li ovdje pokopana čitava Hrvatska Vojska?".

Ne gledajući ravno u mene, on je potiho odgovorio: "Ne čitava, ali koliko ja znam, ovdje leži 65.000 te vojske!".

Njegov odgovor mene je ostavio snebivenim i nisam smogao da mu više postavim ijedno drugo pitanje.

U Teznu smo ostali dva mjeseca. Zatim, 2.000 nas bili smo poslani na još jedan "marš smrti". Nova trpljenja, kojima smo bili izloženi, sastojala su se od batinjanja, pogrda, ubijanja i od pogibelji da nas pogaze konji naših stražara. Zbog svih ovih zlostavljanja, na Zeleno Polje kod Osijeka stiglo je samo 600 nas preživjelih. Poslije nekoliko dana boravka na tome mjestu, iz Osijeka do Slavonske Požege bili smo tjerani kao stoka. Mnoge druge kolone prošle su ovim putem prije nas pa smo čuli priče o ubijanju po 100 žrtava svake noći.

U Požegi smo proveli 15 dana. Zatim komunistički stražari sakupiše 208 nas koji smo bili časnici ili dočasnici u hrvatskoj vojsci. Rekoše nam da Narodni odbori u našim rodnim mjestima za nas jamče da smo dobri Ijudi i da trebamo biti pušteni na slobodu. Oni stoga hoće da se vratimo svojim kućama.

Mislili smo da je to priopćenje išlo za tim da uljulja u nas krive sigurnosti, da se dademo utovariti u kamione i da budemo odveženi u šumu pod izlikom da nas se šalje kući. Toga časa smo se bojali da će nas masovno poubijati.

No, na naše krajnje začuđenje, bili smo stvarno otpušteni i očito slobodni da se vratimo u naša rodna mjesta.

Ne mislim da su mnogi učinili to što su komunisti od nas tražili. Znali smo što nam je očekivati od običnih kriminalaca unutar "Narodnih odbora" i"Narodnih sudova" u našim rodnim mjestima. Zato smo otišli bilo gdje u Jugoslaviji radije nego u naša mjesta. I ja sam se držao daleko od mojega rodnog mjesta u Dalmaciji, sakrivajući se u Bilogori do 12. rujna 1945.

Jednog dana Titova Tajna policija me je otkrila i uhitila, šaljući me od jednog do drugog zatvora dok me ne otpremiše u Split da mi sude kao "ratnom zločincu i neprijatelju naroda". Pošto za vrijeme rata nisam ništa učinio što ne bi učinio bilo koji drugi vojnik, teško im je bilo dokazati bilo što protiv mene, osim da sam bio ustaša. Ovo je bilo samo po sebi dosta da budem izložen svakojakim zlostavljanjima od strane mojih ispitivača, ali nisu ništa time postigli. Na moje iznenađenje, jedan svjedok se je usudio zajamčiti moju nevinost od krivnji kojima se obično tereti ustaše. Ja sam ipak bio osuđen na tri godine prisilnog rada. Predmijevam, da je ovo bila kazna što sam se za vrijeme rata borio na strani onih koji su izgubili rat.

Konačno, godine 1953• vratio sam se u moje rodno selo u Dalmaciji. Kad sam ovdje pitao za svoje prijatelje i suborce, doznao sam da su oni bili

već mrtvi ili "nestali". Ne želim nabrajati imena svih tih osoba, ali možda će podatci koje mogu iznijeti o 18-torici njih sami po sebi govoriti i biti od neke važnosti za buduće naraštaje.

Frane i Jure Banović bili su ubijeni jer od sebe su mnogo davali i doprinosili za Hrvatske oružane snage za vrijeme rata. Nitko ne zna za njihove posmrtne ostatke. Marko Bobanović, sin pok. Gaje, bio je ubijen jer mu je sin služio u Hrvatskoj vojsci. Kad je za vrijeme rata bio na dopustu iz vojske, Mile Škara bio je uhićen i ubijen od partizana. Nakon rata, Mijo Žilić bio je uhićen dok je s obitelji večerao; odveden je i strijeljan. Stari veteran iz austro-ugarske vojske za vrijeme Prvoga svjetskog rata, Joso Krstenac, za vrijeme Drugog svjetskog rata isto je bio ubijen od partizana. Grga Bačić pred svojom kućom bio je ubijen bez ikakva razloga. Mile Peraić, na putu s rada svojoj kući, bio je napadnut od nekoliko komunista i umoren. Njegov 13-godišnji sin pokušavao ga je braniti, ali ubojice su ga svezali žicom i bacili ga u jednu provaliju. Ljubo Zagorac, na putu kući sa svojih njiva, bio je uhvaćen od omanje skupine komunista. Odrezali su mu uši, nos i spolni organ a onda su ga natjerali da jede te djelove svoga tijela. Čak i pas Nikole Peraića postao je sudionikom sudbine svoga gospodara i gospodarice. Komunisti su najprije ubili Niku, onda mu bacili tijelo u duboku rupu, a zatim su umorili njegovu ženu i bacili je na mrtvo tijelo njezina muža. Konačno, zagovornici "narodne pravde" ubili su i Peraičeva psa i otpremili ga da prati svoje gospodare u smrt kao što ih je pratio i u životu. Onda su nabacali kamenje na zajednički grob svih triju žrtava. Juko Kulaš, oba njegova sina i Ruža Peraić bili su od partizana pribijeni na križ. Ti krvnici su zatim iskalili svoje proleterske nagone, ubivši Josu Matošića i isčupavši mu srce!

Mogao bih nastaviti i opisati sudbinu mnogih drugih osoba koje sam poznavao. No, mislim da su ovo glavne crte o žrtvama Titovog režima, koje su Amerikanci i Britanci obilato pomagali, dostatne da pokažu što je značila pobjeda komunizma za vrijeme Drugoga svjetskog rata. Izabrao sam imena gore navedenih osoba izmedu mnogo drugih jer su svi bili dobri, pošteni i humani, a jedini im je zločin bio - svi od reda su bili domoljubni Hrvati!

Ovaj iskaz sam napisao ne da otvaram stare rane nego da miroljubivi i istinoljubivi svijet posvuda vidi što nam donosi pobjeda komunizma. Ono što je zadesilo Hrvate od ruku pretežno jugosrpskih komunista može se desiti svakome narodu koji bilo gdje u svijetu padne pod komunističku dominaciju.

Slavko Škara

Alsdorf, Njemačka, 30. kolovoza 1961.

Dokument LV.

Niže potpisani, živi sam svjedok događaja 17. svibnja *1945.* god. U mom pripovjedanju slijedim tok događaja onako, kako su oni ostali otisnuti u pamćenju i koliko do mene stoji, da čim vjernije opišem činjenice. Zbog toga sam ga ograničio na događaje, koji su u uskoj vezi sa sudbinom pripadnika H.O.S.-a uopće i sa skupinom u kojoj sam se ja nalazio. Ponavljam, da se radi o činjenicama i zbog toga ne želim generalizirati, iako je sigurno, da i ostalim skupinama nije bilo bolje, nego i našoj. Povod za takovo prosuđivanje su mi riječi dvojice partizana u logoru Mariboru. Jedan od njih mi je odgovorio, na moju molbu da mi dade pojesti (već pet dana nisam ništa jeo): "Ne trebaš žderati, opsovavši mi majku banditsku, jer ionako ne ćeš dugo živjeti!". Drugi moj zemljak iz Đurđevca (koliko ja znam, taj je Đurđevčanin bježao pred Kozacima, te je negdje u Mađarskoj dospio u tu vojvođansku brigadu, čiji su časnici i momčad bili najvećim djelom Srbi), rekao mi je, da oni imaju od "druga komesara" 48 sati vremena da rade što hoće s nama zarobljenicima, što su zaista i učinili. Ove će riječi čitaoci protumačiti, bez ikakove tendencioznosti niže potpisanog, koje niže nabraja. Sada prelazim na samu stvar.

Povlačio sam se kao pripadnik H.O.S.-a, zajedno s ostalim preko Slovenije u pravcu Austrije. Moja je skupina krenula iz Zagreba rano ujutro 8. svibnja 1945., tj. nešto kasnije iza pola noći od 7. na 8. svibnja 1945. Zapravo smo morali krenuti 7. svibnja na večer, no pošto su Nijemci digli u zrak skladište streljiva u vojarni Princ Eugen u Črnomercu, time su nam zakrčili put i tako smo s pokretom zakasnili nekih 7-8 sati. Kad je eksplozija bila stišana, krenuli smo na put iz vojarne u Ilici 242, gdje je bilo sjedište Časničke škole H.O.S.-a. 7. svibnja dobili smo zapovjed za povlačenje prema Zaprešiću do daljnjega određenja cilja. To je bilo službeno, iako smo privatno znali, da idemo ususret Englezima, s kojima ćemo se vraćati natrag u Zagreb.

Povlačili smo se kao zatvorena jedinica, pjevajući (moram napomenuti da je naša skupina, nas oko 400, bila sastavljena od mladih, još nedodjeljenih časnika kao i pitomaca časničke škole H.O.S.-a). S nama je bilo i nešto građanskih osoba ponajviše žena nama poznatih časnika, kao i roditelji nekih pitomaca. Pri prelazu hrvatske granice prema Sloveniji, zapovijed je glasila da idemo u pravcu Klagenfurta. Kao postrojba, prešli smo Celje (gdje su na straži bili već partizani, koji se uopće nisu na nas obazirali niti interesirali) i stigli do Dravograda. Tu je bio prvi ozbiljni zastoj, jer su nam Bugari, koji su bili s druge strane Drave, spriječili prelaz preko dravogradskog mosta, koji je bio čitav. Brzo se je proširila vijest o tome i počeli smo se spremati za razvoj u borbu do koje nije došlo. Moj prijatelj, domobranski nadporučnik S. M., otvorio je paljbu sa svoje četiri haubice i kod toga je ostalo. Govorilo se da su se Bugari povukli, ali svejdeno da mi tu nećemo

prelaziti Dravu, jer da su Rusi preblizu. Nakon 4-5 satnog čekanja, krenuli smo uz Dravu u pravcu Klagenfurta. Sada nismo više išli kao zatvorena postrojba nego u manjim skupinama i to rubom šume i ne po cesti, kao dosad. Razlog tome je bio, što su se okolo po bregovima nalazili slovenski partizani (koji usput rečeno, nisu na nas ni naboja ispalili). Prvo puškaranje s partizanima, imali smo nešto dalje, a razlog tome ne znam. Od tog časa, pa sve do konačnog skupljanja pred predaju, nismo više bili zajedno (govorim, kao što sam to već gore napomenuo o našoj skupini). Ne bih znao, zbog čega smo 14. svibnja sate i sate čekali (otprilike od 9 ujutro pa do 3 poslije podne). Ponovno smo bili na cesti, ali se kolona nije micala.

15. svibnja oko podne, stigao sam na "famoznu" livadu pred Bleiburgom, gdje smo se ponovno skupljali po jedinicama. Točnog broja skupljenih ne bih znao reći, ali nas je bilo mnogo (govorilo se, da nas je bilo oko 200.000, ali sa sigurnošću ne mogu to potvrditi). Zapovjednik vojske je bio general Ivica Herenčić, a civilni zamjenik Poglavnika prof. Danijel Crljen. Nama je bilo rečeno, da njih dvojica vode pregovore s Englezima i da zbog toga čekamo, da se u meduvremenu sjedinimo u jedinice, kojima pripadamo, kako bi predaja bila lakša i što brža. Mi smo uistinu vjerovali, da se ide u susret Englezima i zbog toga smo bili dosta dobro raspoloženi, iako smo bili veoma umorni. Sve je to trajalo do 4 sata poslije podne, kada su se počele širiti glasine, da moramo izvjesiti bijele zastave, a povući hrvatske i da moramo odložiti oružje, jer da je rat prestao i da se nikome ništa neće dogoditi. Ja sam bio uvijek optimista i mislio sam "da je sve u redu", ali kad je došao red na mene za predaju oružja, na moje veliko zaprepaštenje, vidio sam, da se mi ne predajemo Englezima, nego partizanima i to 16. Vojvodanskoj diviziji, koja je nešto prije nas (možda zbog zastoja naše kolone na dan 14. svibnja), stigla pred Bleiburg. Tu je prestala svaka iluzija. Partizani su nas tjerali u kolonu po osam ljudi u redu (koja je nešto kasnije preformirana u kolonu po četiri u redu) i krenuli smo natrag u pravcu Dravograda. Bilo je to 15. svibnja 1945. god., oko 8-9 sati navečer. Od moje skupine, koja je došla iz Zagreba, našli smo se nas 80 i tu smo "u korak" na čelu s poručnikom Nikolom Obadom stupali tako, da su nama se i sami partizani divili (možda će se danas netko tome smijati, ali mi smo htjeli partizanima pokazati, da smo vojska a ne banda, kao oni, iako smo znali, da nas ništa dobra ne čeka).

Od Bleiburga upućeni smo u kolonama na austrijski teritorij, zapravo prema sjeveru i sjeveroistoku. Noćili smo okruženi partizanima u nekoj djetelini, ali nas oni nisu mnogo dirali. Sutradan smo prešli Dravu kod neke ustave za električnu centralu, valjda kod Lawamunda, a zgrade su tamo imale crven-bijeli-crven zastavu. Odatle smo išli stalno niz Dravu preko Dravograda pa sve do Maribora.

Na prvim kilometrima od Bleiburga prema Dravogradu, nisam primjetio da bi partizani javno svlačili ili ubijali na cesti, što je kasnije postalo samo po sebi razumljivo i dosta često. Ne bih mogao reći sa sigurnošću, kada je počela hajka na nas zarobljenike, ali se dobro sjećam, da sam 17. svibnja bio već u samim gaćicama i bos. Sigurno je da su nam ususret dolazili "drugovi", koji su radili što su htjeli. Najgore su se pak ponijele "drugarice", čiji sadizam nije imao kraja.

Putem prema Mariboru, došao nam je ususret na konju, komesar poručnik Jovan Jovanović, rodom iz Stare Pazove, koji je kao jedini pravoslavac (koliko mi je poznato), bio sve do Uskrsa 1943• zajedno samnom, pitomac Časničke škole H.O.S.-a u Zagrebu, Ilica 242. Taj drug Jovo, dosta se pristojno ponio prema nama i rekao nam, (jer nas je osobno poznavao, radi se o nama 80-tak, a kako sam gore naveo), da nas tjeraju u logore, gdje će nas ispitivati i krivce kazniti, a ostale uputiti svojim kućama. To nas je malo ohrabrilo, jer se nismo osjećali krivim, no kasnije je stvar posve drugačije ispala. Tu smo bili već posve na raspolaganju "drugovima". Radili su što su htjeli. Svlačili su nas i tukli po miloj volji, a ubijali, koje su htjeli. Najprije su pojedince izdvajali iz kolone i onda ubijali, a kasnije su i taj "posao" uštedili, izravno pucajući u kolonu i tko je pao, pao je. Nije se tu pitalo ništa, ni tko si ni što si. Jao onome, koji se bio usudio govoriti ili protestirati. Doduše, već od Bleiburga smo si imali naoružane pratioce, ali ti su se ograničavali samo na to da nam spriječe izlaz iz kolone, a za ostalo ih nije bila briga. Tu sam na vlastite oči vidio "X" slučajeva, kako su "drugovi" izabrali žrtve. Zaustavljali su kolonu i vršili "pretres", uzevši sve ono, što im se svidjelo. Pošto su tako razdjelili kolonu, a mi dosta za drugim zaostali, zapovijedili su nam da trkom dostignemo one pred nama. Tko je zaostajao i nije mogao dalje, ostao je ubijen na mjestu. Najgore nas je mučila žed. Putem smo vidjeli dosta bunara, a i Drava je bila dosta blizu, ali piti se nije moglo, jer je na svakom bunaru sjedio po jedan "drug" sa samokresom u ruci i jao onome tko se je približio. Isto tako, onima, koji su pokušavali zagrabiti dravske vode, jer je svaki istup iz kolone značio sigurnu smrt. Komesar kolone, bio je neki Srbin, a po izjavi naših partizanskih stražara, došao je iz Beograda.

Ja sam stigao u Maribor 19. svibnja 1945. oko podne. Tu su nas dijelili na nove skupine i to ovako: časnici su svi išli na jednu stranu, ustaše na drugu, zatim oružnici posebno, a domobrani posebno. Ja sam bio u skupini domobrana. S nama su "blaže" postupali, jer su nas kod ispitivanja pitali otkada smo pripadnici H.O.S.-a i prema tome su nas klasificirali na starije i mlade, tj. na one, koji su duže vremena bili u"neprijateljskim" formacijama i one, koji su bili manje od godinu dana. Poslije ispitivanja, koje je vodio komesar-kapetan (Srbin, čijeg imena se ne mogu sjetiti), odjelili su nas na skupine od po 100 Ijudi. Od partizana postavljeni "komandant", bio je Šime

Suic (ustaški poručnik, rodom iz Dalmacije i moj stariji kolega iz časničke škole u Zagrebu). Tu smo sjedili na zemlji i čekali da nas najprije "drugovi" dobro pretresu i uzmu što im se svida, ono što nam je preostalo. Zatim je slijedilo ono, što je svima već poznato. Pred večer istoga dana, komanda iz Maribora je tražila "radnike" i nas 82 pod oružanom pratnjom otjerali u porušene barake kod franjevačke crkve u Mariboru, gdje nas je "obezbedene" primio "drug" Karol, naš novi komandant. Na tome smo mjestu ostali sve do povratka u Hrvatsku, koncem srpnja 1945. Pored nas Hrvata (nas 82, dijelom željezničari, dijelom domobrani i neki civili, brico iz Ogulina, čijeg se imena ne sjećam, te dva žandara od kojih se jedan zvao Ćatović, rodom iz Hercegovine), zatim oko 40 Madara i nešto Austrijanaca. Mi smo po danu "radili", a spavali smo u porušenim barakama na već spomenutom mjestu. Prvih noći bila je neka luda paljba po gradu i partizani su nam govorili, da to oni slave pobjedu. No, kasnije smo pak doznali istinu, tj. da se nije radilo o slavljenju pobjede, već o jadnom likvidiranju Hrvata. Iako ja nisam bio prisutan kod "famoznih" protutenkovskih jaraka, gdje se vršila masakracija, za mene je to nepobitna činjenica i to iz razloga, koje ću redom navesti. Odkada su nas 82 odvojili od ostalih na "rad" za one ostale nisam ništa znao sve do dana, kada sam bio dodijeljen na rad u veliki partizanski magazin na bivšem trgu Adolfa Hitlera u središtu Maribora (prije je tu bila komanda GESTAPO-a), gdje sam kroz osam dana imao posla sa "raskuživanjem" uniformi pripadnika Hrvatskih Oružanih Snaga. Moja je dužnost bila, trpati u parnu peć (s toplinom vodene pare od 300 stupanja C.), još djelomično okrvavljene odore ustaša, oružnika, domobrana i nešto njemačkih gestapovaca, zatim ih tovarili na velika teretna kola. Vozač tih kola, bio je neki civil Slovenac iz Maribora, i mi smo zajedno pravili vozove, kako se to kod nas pravi sa sijenom. Tako smo kroz tjedan dana po četiri dnevno odvozili te odore nedaleko od Maribora u onaj veliki magazin. Kako sam već rekao, radilo se o ustaškim (crnim i plavim), oružanim (tamnozelenim) kao i gestapovskim (zeleno svjetloplavkastim sa smedim rubovima na rukavima i ovratniku) odorama, koje su tu bile uskladištene i po potrebi čišćene i od vremena na vrijeme odašiljane partizanskim jedinicama. Osim toga doznao sam od civila iz okolice, da je u noći od 20. do 24. svibnja bilo likvidiranje "ustaša", nedaleko od Maribora u već spomenutim jarcima. Zatim, da je na dan 25. svibnja 1945. Tito bio u Mariboru, gdje se sastao s maršalom Tolbuhinom (tog smo dana svi zarobljenici bili zatvoreni i nije se radilo). Isto sam tako doznao, da je komandant III. jug. Armije bio Srbin, general Kosta Nad i da nas je ta Treća armija imala na raspolaganju poslije razoružavanja. Konačno, da smo mi Hrvati izdajice i zbog toga ratni zločinci, koje se mora dobro kazniti. Nas manje odgovorne s prisilnim radom, dok se ne "prevaspitamo" a one odgovornije s doživotnom robijom ili smrću, već

po težini počinjenih "zločina". U tom sam magazinu radio sve do konca srpnja 1945., kada su nas "pretransportirali" natrag u Hrvatsku. Šef tog skladišta bio je Slovenac, Šteharnik, podoficir bivše jug. vojske, oženjen jednom Beogradankom, zatim neki Nehrad, neka "drugarica" Ljubica i moj osobni pratilac, Novaković (taj posljednji bio je prema meni dosta pristojan i išao je sa mnom čak bez oružja). Taj nije bio ni komunista, ni partizan. On je za vrijeme rata bio "švercer" i u Beču su ga Nijemci zbog toga zatvorili. No, kada su tamo došli Rusi, on je kao "patriota" osoboden i vratio se u Maribor. Za njegovo ponašanje ja sam mu i danas zahvalan. Koncem srpnja 1945. nas oko 3.000 Hrvata skupili su u logor Tezno, kraj Maribora. Ta je skupina bila zadnja u Sloveniji i poslije našeg odlaska, više nije bilo živih hrvatskih vojnika u Sloveniji. Po nas je došao neki komesar Mate iz Bosne, koji nas je po Titovoj želji, morao pratiti u Hrvatsku, što je on i izvršio.

Nakon dvodnevnog boravka u Teznu, krenuli smo pješke na kolodvor pred Mariborom, gdje nas je čekao teretni vlak u koji su nas utovarili. U vagonu nas je bilo 73 osobe, a vagon je bio desetotonski. Odavde smo se vozili tri dana i četiri noći preko Zidanog Mosta, Zagreba, Broda, Vinkovaca u Osijek, gdje smo bili iskrcani kod ciglane Kolar na tzv. "zelenim livadama". Šef toga logora bio je poručnik Ilija, inače pripadnik osječke OZNE. Tu su nam dali nešto hrane, što se je redovito ponavljalo za vrijeme našeg boravka u Osijeku i postupak je bio "humaniji". Nije bilo više batinjanja i nikoga nisu strijeljali, ali je medu nama bilo špijuna, koji su neprestano "njuškali" za preživjelim ustašama i zbog toga smo morali biti na oprezu. Tu sam saznao, da je "drug" Mate, inače naš pratioc iz Slovenije, osuden na smrt strijeljanjem, zbog "neljudskih" postupaka s nama na putu Maribor-Osijek. Iz Osijeka su nas prebacivali u Slavonsku Požegu, gdje je trebalo biti "prevaspitavanje". No i to je kratko trajalo. Tek nakon deset dana boravka u Slavonskoj Požegi, odvojili su nas 25 i u zatvorenim vagonima poslali na osječku OZNU u zatvor. Tu su nas oko dva tjedna ispitivali i pošto nam ništa "protunarodnog" nije bilo dokazano, pušteni smo na slobodu 19. kolovoza 1945. Dva dana kasnije stigao sam kući i time je moja "Odiseja" završena.

U prilogu navodim imena nekolicine mojih prijatelja, koje sam osobno poznavao i koji su sigurno pali kod Maribora za vrijeme likvidiranja. Još i danas su mi pred očima lica tih jadnika, ali svih irnena nažalost ne mogu se sjetiti, jer mi je pamćenje nešto oslabilo, a osim toga, otada je već prošlo deset godina. Ukoliko ovaj moj kratki prikaz bude došao u ruke kojeg od mojih bivših kolega iz Zagreba, Ilica 242, lijepo ga molim, da mi se javi, kako bi zajednički mogli pronaći imena Mariborških Žrtava.

Do danas se još sjećam slijedećih: ustaški zastavnik Franjo Hodić, roden 1925. u Đurdevcu, Podravina; ustaški zastavnik Mirko Ćoso (Đida), roden

1925. u Virovitici; ustaški poručnik Nikola Obad (Borati), Hercegovac; ustaški poručnik Šime Suic, Dalmatinac; domobranski poručnik Ivan Hrubec iz Varaždina, Podravina; pitomac Č. Š. Drago Šantić, roden 1926. u Zagrebu; gospodin Šantić, otac Dragin iz Zagreba; Stjepan Šante, trgovac iz Đurdevca; ustaški poručnik Ive Bačić iz Šibenika; pitomac Č. Š. Mijo Lončar, roden 1926. u Imotskom; domobranski satnik Matija Tomašić rodom iz Slavonije; ustaški poručnik Ljubo Didović iz Osijeka; pitomac Č. Š. Vlado Didović (Kepko), rodom iz Osijeka brat Ljubin; domobranski dopukovnik Milan Ugarković, rodom iz Like; ustaški zastavnik Rudolf Vrcek, rodom iz Varaždina; domobranski bojnik Tomislav Gržeta, rodom iz Splita; pitomac Č. Š. Zdravko Tomić, roden 1926. u Sarajevu; ustaški zastavnik Miško Piškuv, roden 1926. u Ogulinu; ustaški poručnik Ferdo Miklić, roden 1925. u Đurdevcu; vojničar Stjepan Roštan, roden 1924. u Đurdevcu; ustaški poručnik Ante Štitić, rodom iz Tuzle; ustaški zastavnik Mijo Bijović, rodom iz Banja Luke; logornik Petar Jančijev, rodom iz Đurdevca; velečasni Mladen Lazički rodom iz Hrvatskog zagorja; ustaški bojnik Zvonko Zdunić (Hadžilojo) iz Like; ustaški poručnik Ivica Orlić (Keljo) iz Hercegovine, ustaški nadporučnik Ante Asić iz Like; domobranski nadporučnik Mijo (Miško) Kujundžić iz Slavonije.[4]

Svim znanim i neznanim junacima neka Gospodin udijeli pokoj vječni i neka im je laka tuda slovenska zemlja!

Lovro Juraj Globan (Globus)

Rim, koncem rujna 1955.

[4] Gornja lista od 28 imena hrvatskih mučenika nije objavljena u izdanju knjige *Operation Slaughterhoatse* od godine 1970. i 1995. Medutim, u ovome hrvatskom izdanju donosimo tu listu u potpunosti i njoj takoder prilažemo fotokopiju dviju zaključnih stranica ovoga vrijednog, rukorn pisanog iskaza. Neka se zna, odakle potječe ovaj Dokument, s kojim se služe hrvatske domovinske i iseljeničke novine i časopisi, a da uopće ne spominju njegove izvore. Ta lista kao i većina drugih dokumenata u ovoj knjizi najprije se nalazila u pismohrani dr. Krunoslava Draganovića u Rimu. Onda je 1961. stigla u Cleveland u pismohranu glavnog urednika ovoga djela. Iz Clevelanda je 1962. poslana na reviju *Studia Croatica u* Buenos Airesu te je 1963. bila objavljena u knjizi *La Tragedia de Bleiburg. Iz* ove knjige na španjolskom jeziku lista je ušla i u knjigu *Bleiburška tragedija hruatskog naroda* prof. Vinka Nikolića. Prigodom otkopavanja hrvatskih žrtava kod Maribora navodi se u mnogim hrvatskim tiskanim medijama, ali uvijek bez navoda o njezinorn autoru i postanku.

Dokument LVI.

Služio sam u osmoj satniji 2. bojne 5. pukovnije 7. divizije, I. Gorskog Sdruga pod zapovjedništvom gen. Peričića. U borbama prošao sam cijelo povlačenje od Čapljine preko Mostara i Sarajeva do Zagreba. Posebno teške borbe s komunističkim četama izdržali smo kod Hercegovca (Grubišno polje) i tu sam bio ranjen. Ja sam napustio Zagreb sa svojom četom osmoga svibnja 1945. te sam se povlačio preko Celja do Dravograda. Putem je bilo dosta pripucavanja i okršaja s partizanima, ali nije bilo pravih bitaka. Na Dravogradskom polju odložili smo oružje na 12. svibnja, ako se pravog datuma sjećam. Nad nama je kružilo prijeteći nam 12 engleskih aviona i sililo nas na predaju. Na polju se nalazila velika masa vojske, broj joj nisam nikako u stanju odrediti a medu nama je bio i general Štancer, onaj bez jedne ruke.

Oko 4 sata poslije podne započela je predaja oružja. Izvjesili smo bijele zastave i bijele maramice na puške. I u roku odmah zatim poredali su nas u kolone i uputili prema Mariboru. Upozorili su nas, da je cesta minirana, ali smo ipak u gustim hrpama morali njome ići. Tako smo tri puta nagazili na mine. Samo prvi puta poginulo je 15 do 20 ljudi. Prvu noć smo noćili na garištu jednog sela blizu Drave. U početku su nam oduzimali samo neke stvari kao satove, nalivpera, bolja odijela, osobito naša "finska" od Gorskog Sdruga i sl., a otimačina je postala svakim danom sve gora i teža. Na kraju kolone jahali su na konjima partizani sa parabelama u rukama na otprilike 100 m, jedan do drugoga. Više puta su pred mojim očima ubijali ljude, koji su bili iznemogli i nisu mogli nastaviti put, ja sam ih vidio barem deset do petnaest tako smaknutih, a valjda i mnogo više. Jednako tako ubijali su ljude, koji su izašli iz reda da se napiju vode na Dravi ili na kojoj česmi kraj puta. Toga je bilo često i dosta, što i ja sam umalo jednom zgodom nisam na taj način poginuo. Posebno mučno nam je bilo, što su nas partizani bili dugom kandžijom od 2 do 3 m, sa nekim kvrgama možda od olova, te su nas izkrvavili po licu i po tijelu, što nas je strašno ponižavalo. Dogodilo se je 20 m od mene i slijedeći slučaj: jednog hrvatskog vojnika, Hercegovca udario je partizan nemilo kandžijom. Ovaj na to priskoči stražaru, svuče ga sa konja i lupne s njim o ledinu. Na to izvuče nož iz čizme i udari ga u srce. Počeo je na to bježati prema Dravi, skoči u nju i prepliva. Partizani su pucali za njim, ali ga ne pogodiše.

Treći dan navečer oko 7 sati mislim da je bio 15. V. 1945. stigosmo u Maribor. Cijelo vrijeme nisu nam dali ništa ni jesti ni piti. Pred gradom zadnjih 5 do 6 km, morali smo trčati i tom zgodom, da se samo na nogama održimo, bacili smo ono malo svojih stvari, što smo još imali uza se. Doveli su nas u veliki logor, vojnički, s desne strane Drave i tu nas pozvali na

vratima, da se domobrani i njemački Wermacht upute na lijevu stranu, a ustaše, četnici i njemački SS-ovci na desnu. Ipak su po noći neki sa druge strane logora povukli se na našu stranu i tu ostali. Četvrti dan ujutro partizanski kapetan i poručnik sa četiri dočasnika izabrali su ili točnije dignuli 300 najbližih ljudi sa čela i poveli sa sobom. Mislili smo, da nas vode u smrt, jer smo i putem do Maribora bili upućeni, da partizani sa začelja kolone odvajaju manje skupine vojnika i na obali Drave strijeljaju, a vidjeli smo više puta kako Drava prenosi lješeve hrv. vojnika. Medutim, ovaj puta nisu nas vodili u smrt negoli na mariborški aerodrom, mislim da se zove Tezno. Tu smo dobili prvu hranu nakon četiri dana; njemački kruh od jednog kilograma na deset ljudi, vrlo tečan i fin, od ječma te pokvareni njemački sir. Tu nam partizanski kapetan drži govor i veli: "Vi ste sada naši zarobljenici, ali niste neprijatelji. Kada zatrpate ove jame od bombardiranja na aerodromu, onda vas šaljemo kući u Hrvatsku". Tih jama je bilo oko 320 na uzletištu, a bile su duboke dva i po metra i u promjeru oko pet metara. Tu sam sa svojim drugovima ostao tri mjeseca i sve smo rupe zatrpali. Ipak nas na kraju nije ostalo više od 160 ljudi: jedni su pobjegli kao npr. jedne noći 20 ljudi sa poručnikom na čelu, rodom iz Bosanskog Šamca; a po druge je opet svaki treći dan dolazila "crna marica", tj. policijski crni auto i odvodio ljude na sudenje i ubijanje, jer smo svi morali dati svoja imena i generalije. Tu na aerodromu čuli smo i doznali grozne stvari o ubijanju hrvatskih vojnika kroz prve tri noći od prvog sumraka do negdje deset sati uvečer čuli smo u našoj blizini neka 2 do 3 km, u pravcu ceste koja vodi prema Hrvatskoj nama na lijevu ruku težku paljbu brzometnog oružja kroz dva i po do tri sata i to iz mnogo mašinskih pušaka, odnosno šaraca. Kasnije je pucanje urijedilo, ali smo čuli i dalje barem kroz mjesec dana svaku večer, a ne bih mu točnijeg pravca mogao odrediti. Znali smo da u masama strijeljaju naše suborce. Medu ostalim, to mi je pričao i Stjepan Bakula, koji se je svake noći izvlačio iz žice i odlazio kod radnika u grad, da zamjenjuje cigarete za kruh, a isto tako i savski duhan. Ovi civili su mu pričali o strahotama masovnim ubijanjima hrv. vojnika. On je po svoj prilici od njih čuo za brojku od 73.000 do tada strijeljanih u Mariboru i okolici, te nam ju je saopćio, a mi ne znamo, da li je taj broj točan ili nije, samo znamo da su velike mase vojske tu pobijene. Slično je pričao Ivan Galić (rodom je inače iz sela Galića, Vinjana kod Posušja): razbolio se od tifusa, te kad je malo prizdravio, jedne ga je noći "crna marica" odvukla, da nikada za njega više nismo čuli. O strijeljanju hrv, vojnika čuo sam u Mariboru i kasnije od više ljudi, ali sam nisam bio na mjestu strijeljanja niti sam gledao. Nakon tri mjeseca bili smo prebačeni u logor u samom gradu Mariboru, sjeverno od mosta na desnu stranu, gdje su za vrijeme Njemaca bili ruski zarobljenici. Tu smo ostali tri dana i bilo nam je lošije nego u prvom logoru, osobito u hrani i postupku.

Zatim su nas poslali željeznicom u Osijek u dva zaključana vagona, bilo je 73 hrvatska i 103 talijanska vojnika. Dobili smo kroz četiri dana puta 1 kg kruha te ništa više te oko 50 litara vode. Bilo nam je strašno, obavljali smo nuždu u vagonu. Bila je tako strašna nevolja, da je neki mladić od 17 godina pio ohladeni urin da utaži žed i došao polumrtav u Osijek. Nije ipak nitko od nas na putu umro, ali pošto iznemogli Ijudi nisu mogli brzo izaći iz vagona, to je sprovodnik, neki musliman iz Sarajeva, udario parabolom preko vagona te ubio jednog a jednog teško ranio. U Osijeku smo ostali u logoru na sajmištu u Novom gradu osam dana i kasnije smo bili prebačeni u Slavonsku Požegu. Tu smo ostali 21 dan kao logoraši i kao vojnici kasnije još 14 dana na "zanimanju". Nakon toga pustili su kućama 7. i 9. "logorsku brigadu" nekih 300 ljudi. Od raznih svjedoka čuo sam kasnije da ih ni polovica nije došla kući. Bili su, kako vele, putem poubijani osobito kod Dervente.

Pročitano i navedeno vjerno prema datom iskazu.

Stjepan Maric

Dokument LVII.

Dne 6. V. 1945. uputili smo se iz Zagreba, gdje nam je bilo zakazano, da idemo za Ljubljanu, ali kada smo došli do Zidanog Mosta, rečeno nam je bilo, da idemo u Celje, jer da su partizani u Ljubljani. Prva naša skupina je zaustavljena u Celju, od partizana, gdje je bio general Luburić. General Luburić i por. Janjic (komandant I. Crnog. brigade) naredili su vojsci, da se rasporedi za borbu i bila je vrlo slaba pucnjava, jer su partizani kao slabiji odstupili. Iz Celja smo krenuli, kako su rekli u pravcu Maribora. Kada smo došli na raskrižje ceste Maribor-Dravograd vidjeli smo Kozake, koji su se vraćali iz pravca Maribora, te su krenuli za Dravograd, te smo se i mi pridružili. Oko 3 km pred Dravogradom smo sreli partizane i tu smo se zaustavili i vodili su se pregovori dva dana. Partizani su rekli, da će 3. dan u 3 sata kazati da li će nas propustiti bez borbe ili ne. U 2 i pol sata partizani su napali te se povela borba, taj dan i noć gdje se general Luburić probio i razbio partizane. Mi smo sa tog mjesta krenuli ujutro u zoru. Borba se vodila isto bez prekida. Produžili smo prema granici lijevo od Dravograda, gdje smo naišli na jedan mali otpor. Partizani su tu bili razbijeni, te smo produžili dalje. Na granicu smo stigli u mrak 14. V. 1945. Tu su kazali naše

vode, da su uspostavili vezu sa Englezima, te je pucanje zabranjeno. Ujutro su pošli naše vode k vojsci, koja je bila na granici i koja nas je zaustavila. Naime, partizani koji su se predstavili da su Englezi, pa su rekli da su Englezi, Amerikanci i Rusi zaključili, da vojske iz Jugoslavije, koje nisu partizani moraju ići u Maribor, da im sudi Tito.

Nadalje su rekli, da će svaki moći ići svojoj kući te da će biti glasovanje, tko je za Tita a tko za Kralja. Hrvati su krenuli istu noć za Dravograd. Na granici su odlagali oružje, te pošli k Mariboru. Mi Crnogorci smo pošli istim putem sutra ujutro te bacili oružje isto kao i Hrvati na granici. Stigli smo prednoć u Dravograd. Tu su kazali da se odvoje žene i djeca do 17 godina. Žene su uputili vlakom u Maribor, a djecu su opet vratili k nama. U noći smo krenuli 7 km od Dravograda te smo tu zanoćili. Sutradan ujutro smo krenuli u pravcu Maribora. Vidjeli smo s jedne i s druge strane lješeve Hrvata u gomilama. Prepoznao sam po tome što su još na sebi imali hrvatske odore, samo su im bili poskidani satovi i cipele i sl. Vidio sam da su skloništa od strane Njemaca za zaštitu od zrakoplova bila puna ljudskih lješeva. Glave, ruke, noge itd. provirivali su vani, a tih skloništa je bilo puno, ali broja ne znam, jer partizani nisu dali da idemo lagano. Produžili smo u pravcu Maribora i stigli smo na 11 km pred Mariborom, te sustigli kolonu Hrvata,
koja je išla u četveroredima. Nama su partizani naredili "trčeći korak" dok nismo stigli u Maribor. Putovali smo oko sat i pol. Do samog Maribora bila je kolona Hrvata i to samo muškarci (vojska). Nas su odveli u neke barake pred kraj grada, te smo ostali dva dana. Istu noć kada smo došli našli smo u barakama naše žene, koje su došle vlakom iz Dravograda. Tu su kazali da izadu žene i djeca do 17 godina starosti i da idu kući. Odveli su ih negdje u varoš. Oko 11-12 sati sutradan žene su odveli u meni nepoznat pravac. Ove do 17 godina muškarce odveli su negdje iz grada u meni nepoznatom pravcu prema jugoistoku.

Partizani su dolazili kod nas u barake, skidali satove, prstenje, bolje odore te nas pri tom šamarali, tukli i kojekako mučili. Pri tome su bili gore partizanke od partizana. Počeli su nas izdvajati po kotarevima i kazali, da nas ukrcuju 7 km od Maribora na vlak, te da ćemo ići kući.
Prve su odveli iz kotara Berane. Prije moga kotara Podgorice, bila su odvedena 4 kotara. Kada su prozivali kotar Podgorica i kao prvu općinu Lješine, javili su se 54 vojnika. Tu su bili prozvani i izlazio je jedan po jedan kroz dvorište. Kada smo izlazili iz dvorišta bio je sa svake strane po jedan red partizana. Odatle su nas odveli u grad u neko drugo dvorište, te smo u tom dvorištu vidjeli svučenu robu naših Crnogoraca i to oko 1 i po metar visine. Tada su nas uveli u jednu veliku zgradu. Tu smo isto gazili vojničku crnogorsku robu takoder do 1 i po metar visine. Nama su naredili da svlačimo sve sa sebe. Mi smo svukli sve sa sebe osim rublja. Oni su počeli tući naro-

čito nas mlade. Pošto smo svukli sve sa sebe, rekli su nam da izlazimo jedan po jedan na hodnik. Tu su nam svezali električnom žicom ruke na leđa i to po trojicu skupa, te nas ćuškajući rukama i nogama ubacili u kamion. Bilo nas je 24. Pratili su nas 3 naoružana partizana. U kamionu sam uspio razriješiti ruke, te sam odvezao još petoricu drugova. Pitao sam partizane kuda nas vode, na što su mi odgovorili, da nas vode na strijeljanje, jer da smo ih i mi dosta postrijeljali. U tom momentu odlučio sam bježati. Ja i 4 drugova napali smo dva partizana i vozača iz pratnje i uspjeli smo se izbaciti iz kamiona. Partizani su za nama pucali, ali smo uspjeli pobjeći. Daljina od grada, tj. od barake, gdje su nas vukli do mjesta strijeljanja bila je oko 8 km. Mi smo došli na 7 km, gdje smo vidjeli mnogo graba, koje su kopali zarobljeni Njemci, za ukopavanje ubijenih Hrvata. Svojim očima sam vidio da iz grobova vire ruke, noge, glave i ostali djelovi trupla. Po mojem računu, na što se mogu prisegnuti da je istina i odgovorati sa mojom životom, da je na tom mjestu postrijeljano oko 50.000 Hrvata, a 1 km dalje oko 7.000 Crnogoraca. Ovo vjerujem, jer to zaključujem po postupku prema ženama i djeci, koje su odijelili pošto su ih tukli, što sam osobno vidio, a vidio sam ujedno, da su par djece na očigled majki proboli, da su ih sve i žene, djecu i muškarce postrijeljali.

Iza toga probijao sam se oko 10 dana preko šuma i uspio negdje kod Jesenica na Gorenskom preči na engl. zonu, gdje sam se Englezima prijavio, kojima sam ispričao, što sam i tko sam i što sam sve doživio. Englezi su me odveli u svoju komandu u Velden gdje su me 1 major i 2 kapetana preslušali i zgražali se nad ovim nečovječnim postupcima.

Na sve gornje mogu se zakleti i jamčim svojim životom i ukoliko se odredi komisija, pripravan sam pokazati im lice mjesta i pokazati im točno sve što sam vidio. Zapisnik mi je pročitan i sve su moje riječi u istom točno navedene.

Dimitrije Pejović
(kotar Cetinski, općina Sokolski Orosi)

Villach, 20. VI. 1945.

11. POGLAVLJE

"Oslobadanje Zagreba"

Dokument LVIII.

Ja sam bio Dominikanac i preživjeli član one zajednice, koja je stradala pri bombardiranju dominikanskog samostana u Maksimiru 22. veljače 1944. Zadnje dane Hrvatske Države i prve godine komunističke vlasti stanovao sam u Zagrebu, iako me je duhovna vlast o Božićima i Uskrsima slala na razna mjesta u pokrajinama radi duhovnih potreba raznih crkava i župa, koje su ostale bez dušobrižnika.

U Zagrebu je živio znatan broj gradana, koji su bili nezadovoljni hrvatskom državnom upravom i to je nezadovoljstvo prema kraju sve više raslo. Ovi Zagrebčani su smatrali, da će dolaskom na vlast nastupiti olakšanje, veća zakonitost i neki red, koji će više odgovarati stilu starog Zagreba, nego što je to bilo za ustaške vladavine. Čini mi se, kao da su smatrali da će HSS biti ona, koja će dati ton novoj promjeni. Nisu očekivali, da če talog iz Centralnog Balkana zavladati nad Zagrebom, i to smjesta i da će uvesti nezapamćeni teror. Bilo ih je, koji su se dolaskom partizana upravo radovali, dok su drugi ipak bili nešto mirniji, pa očekivali samo neku poboljšicu. Ja imam utisak, da je većina zagrebačkog gradanstva, koja je ostala da dočeka novu vlast (i nije se priključila Exodusu) spadala medu te razne nijanse partizanskih simpatizera ili barem ljudi i žena, koji su smatrali da dolaskom partizana nastupa era manjeg zla. Naravno, bilo je i takvog pučanstva, koje u tu kategoriju nije spadalo. Bilo je rodbine, žena i djece bilo palih, bilo odbjeglih hrvatskih vojnika, koji su smatrali, da je ipak bolje da ostanu doma, nego da se povlače.

Na držanje zagrebačkog pučanstva prema dolasku partizana odlučni je učinak izvršila zagrebačka Radio Postaja, koja je bila do zadnjeg časa pod stražom ustaša i koja je pozivala sve i svakog da se vlada mirno i rezervirano, tako da su čak i partizanski simpatizeri dobili utisak, da je razboritije ostati u kućama, nego se izložiti riziku raznih pogibeljnih mogućnosti na ulicama u pravim satima tako zvanog "osvajanja" tj. partizanskog ulaska u Zagreb, iz prelaska iz jednog stanja u drugo.

Drugi razlog što su ulice bile prazne prigodom partizanskog ulaska u Zagreb bio je ovaj: Hrvatska Vojska, koja se je dva-tri dana prije povlačila kroz Zagreb, nije davala ni izdaleka izgled neke potučene vojske na bijegu. Bile su to jedinice dobro uredene, prilično odjevene, dobro oboružane, disciplinirane i poslušne zapovjedniku, a vojnici su po raspoloženju više sličili na vojsku, koja se s očitom borbenom dinamikom sprema na nove

borbe, nego koja uzmiče pred nekim pobjedničkim neprijateljima. Na vojnicima se nije zapažao nikakav strah ni briga, naprotiv na svakom koraku se je osjećao neki duh homogenskog junaštva i one spremnosti na borbu, koju čitamo u našern epskom pjesništvu. Jedinu razliku pravile su skupine "crnaca", Maksovaca ili Luburićevaca, kako su ih zvali. Oni su bili zalaznica i zadnji, koji su prolazili. Bili su razdijeljeni na manje skupine od 20 do 30 Ijudi, gotovo svi sa šmajserima. Oni su bili očito razdraženi i rekao bih divlji. Gdje bi opazili, da je s nekog prozora izvirilo koje lice, pa da radoznalo motri, koja to vojska prolazi - i jesu li to Hrvati ili partizani - osuli bi bez daljnjega brzometnom paljbom ispod i oko prozora, tako da se je svako smjesta povukao u kuću i izgubio volju da radoznalo izviruje. Meciutim, ni Maksovci nisu izravno gadali u prozore, pa se ne sjećam, da se je čulo, da je itko od ovoga njihovog pucanja životom stradao.

Osim toga, čulo se je pucanje, kako se čini oko Dubrave, a kasnije još više oko Radio Postaje. Straža oko Radio Postaje dala je jak otpor, i koliko se mogu sjetiti, na tisuće metaka je ispaljeno u borbi, dok je ova Radio Postaja pala. Ja sam imao priliku slušati na radiju, kad su partizani ušli na Radio Postaju, kako su preuzeli emisiju psujući prisutnim Hrvatima ustašku mater, ali i hrvatski je govornik oštro odgovarao i ostalo mi je u sjećanju jedna konfuzna svada i izmjena medusobnih uvreda. To se je dogodilo oko 10 ili 11 sati u noći.

Partizani su počeli davati svoje vijesti i to obraćajući se gotovo isključivo samim partizanima, koji su došli do Zagreba i imali ući u Zagreb i upute su se uglavnom sastojale u tome, što su naglašavale, da se partizani ne smiju vladati razuzdano i upuštati se u pljačke pučanstva, pa su prijetili strijeljanjem i vješanjem onima, koji se ne budu držali tih uputa. Tako je prošla ta noć.

Tek sutradan oko 10 sati ujutro počele su ulaziti partizanske kolone, tj. jedan po jedan i to - što sam vidio - jedna je kolona dolazila od Dubrave prema Vlaškoj ulici, a druga je zaobišla i zauzimala glavni kolodvor, dok je raspoloženje zagrebačkog pučanstva bilo u prvi mah miješano, već prema raznim kategorijama, ali nigdje nije bilo nekog neobičnog straha. Ja sam dobio utisak, da su samo partizani ulazili u Zagreb ispunjeni nekim neobičnim strahom, koji su vrlo vidljivo pokazivali. Iako su ulice potpuno prazne i nigdje nisu nailazili na otpor, partizani su pokazivali pravi zečiji oprez, zvjerkanje, pa su kod zaokreta pojedinci pretrčavali ulicu sagnuti i u takovoj brzini, kao da su negdje na terenu u jeku pucnjave i borbe.

Prve jedinice nisu bili Hrvati. Nekako se je to i pročulo po gradu, da su prvi, koji ulaze Crnogorci i razni drugi ljudi iz balkanske unutrašnjosti. Tako je i bilo. Po izgledu davali su neusporedivo gori utisak od bilo koje jedinice hrvatske vojske. Mnogo ih je bilo bosonogih. Gotovo svi su bili obučeni u dronjke, neobrijani i prljavi, s divljim i uglavnom preplašenim i

uzbudenim izrazom. Iako je, na primjer, Glavni kolodvor bio prazan, oni su od vagona do vagona i od jedne do druge kamare drva ili drugog materijala, tako skakutali, skrivali se, čekali, preskakivali i osluškivali - da je to upravo izgledalo smiješno. Svakako njihov ulazak u Zagreb niti je bilo po čemu sličio na neko junačko "osvajanje", a niti na ulazak neke pobjedničke vojske. To je sve takoder djelovalo i na propartizanski dio Zagrebčana, da nisu pohrlili na ulice, da bilo koga pozdravljaju i da se vesele. To je bila i njima prva opomena, da je došlo daleko jadnije i gore, nego što su očekivali i nešto, što ni najmanje ne odgovara stilu čak ni najgorih Zagrepčana.

Tek iza četiri dana iza dolaska nehrvatskog dijela partizana u Zagreb, počele su pristizati u Zagreb partizanske jedinice sastavljene od Hrvata iz Slavonije i Dalmacije. Ovi su izgledali daleko pristojnije i u odijelu i u ponašanju. Tada sam prvi put vidio i partizane na konjima i u čizmama. Konj i čizme bili su znakovi partizanskog časnika. Tek kasnije je ušlo u Zagreb nešto motorizacije i tenkova, pa su se Zagrebčani zgražavali, što ruju po spornim ulicama, koje nisu mogle izdržati ovaj pritisak i gvožđe.

Usprkos svih javnih opomena protiv pljačke, pljačka je vrlo brzo započela na raznim dijelovima grada, a napose na južnom dijelu grada. Napose su skidali ljudima cipele pa ih odmah obuvali. U prve dane mnogi partizani kao da i nisu nikome gledali u lice, neki su samo gledali prolaznicima noge, osmatrajući tko ima dobre cipele, da mu ih skinu. Bilo je i mnogo provala u stanove i pljačke po njima. Izgleda, da je od pljačke najgore stradala sirotinja na periferiji, napose po Trnju, gdje je bilo manje kontrole. Istini za volju moram reći, da sam čuo, da je partizanska vlast neke svoje pljačkaše teško kaznila ili je barem širila vijest, da su neki strijeljani i vješani radi pljačke.

Radi svega toga se je brzo opće raspoloženje u gradu prometnulo u razočarenje i to se je razočarenje sve više pretvaralo u opći strah.

Kolone zarobljeništva hrvatske i njemačke vojske počele su pristizati sa sjeverozapada nekih 5-6 dana iza ulaska partizana u Zagreb. Prolazili su čitavo vrijeme, po danu i po noći neprekidno, u četveroredima. To neprestano prolaženje trajalo je desetak dana i dobio sam utisak, da je bilo te vojske neizbrojivo mnogo. Ne sjećam se, da sam vidio mnogo ustaša. Ostali su mi u sjećanju gotovo sami domobrani. Hrvati i Nijemci nisu bili izmješani, nego su i jedni i drugi išli u odjeljenim kolonama, pa čak mi se (Nni i po posebnim ulicama. Uz ove zarobljenike nije bilo mnogo partizanske pratnje, tako da su se posve gubili prema mnoštvu zarobljenika. Nijemci su davali vidljivo utučeniji izgled od Hrvata. I Hrvati_su bili jadni, neobrijani, umorni, stupajući teško i tromo, bez ikakavog smješka i pozdravljanja s bilo kime od gledatelja, ali još su uvijek sličili ipak na zarobljene vojnike i kao da je ta činjenica što su u Zagrebu i u Hrvatskoj još davala njihovim licima i u očima

neki lagani tračak nade i života. Nijemci su se kretali u protivnom pravcu od Njemačke, pa se na njihovom izrazu nije vidio ni tračak ničega ljudskog i izgledali su kao lješevi, koji su samo mehanički kreću tamo, kako ih gone. Ja imam utisak, da je i njemačkih vojnika prošlo kroz Zagreb toliko koliko i hrvatskih i za mnoge sam od njih čuo, da ih nisu čak iskorištavali za javne radove, nego su ih u daljnjim mjestima unutrašnjosti masovno ubijali i bacali u jame po otocima. Pri prolazu tih zarobljenih masa, nije bilo mnogo naroda na ulicama, koji bi to promatrao. Stanovništvo je promatralo prolaz te zarobljene vojske tek iza zatvorenih prozora. Nisam nigdje vidio, da se je toj masi ljudi iznosila ni odakle od pučanstva voda ili hrana. Strah je tada bio po Zagrebu već posve općenit.

Za likvidiranje tih prvih dana čuo sam samo u Maksimiru. Inače štogod se je dogadalo, osim ovog prolaska - dogadalo se je izvan očiju gradanstva, koliko sam ja mogao upamtiti.

Čini mi se, nekako iza mjesec dana, patrizanska vlast pozvala je sve domobranske rezervne časnike da se prijave, pod izgovorom, da ih trebaju radi službe u novoj državnoj vojsci. Koliko znam tu je bilo i onih, koji nisu nikada aktivno služili u hrvatskoj vojsci, nego su samo bili zavedeni kao zadnja rezerva za slučaj nužde, a bilo je i onih, koji su bili negdje na službi, pa su se povukli. Vrlo ih se je mnogo išlo prijaviti u neke barake izmedu Maksimira i Dubrave, gdje su se imali javljati. Ja se sjećam, da je kolona tih ljudi idući na prijavu bila duga barem jednu milju. Nitko se od njih nije vratio niti se je za njihovu sudbinu kasnije doznalo. Ta je činjenica posve zaprepastila Zagrepčane, pa je strah i razočarenje još više zavladalo.

Zatim, iza par mjeseci, čitavo je stanovništvo bilo pozvano da se prijavi radi dobivanja osobnih legitimacija. Svatko je bez izuzetka dobio svoju osobnu iskaznicu sa slikom i karakteristikama. Legitimacije su bile od tri vrste, prema tome, da li su imale broj jedan ili dva ili tri. Taj broj bio je u žigu tako malen i neupadan, da ga mnogi priprositelji nisu vjerojatno ni zapazili, ni pridavali mu pažnju. Broj jedan značio je medutim, da je to njihov čovjek, broj dva, da je to beznačajan individum iz "sive mase", a broj tri, da spada medu neprijatelje, koje treba držati na oku i goniti. Ja sam takoder dobio iskaznicu i, koliko se sjećam, moj je broj bio tri.

Dvije godine, koje sam proveo pod partizanskom upravom nije se - po mome sjećanju - ništa gradilo ni izgradivalo, ni popravljalo ni obnavljalo. Oni su dobivali ogromne pošiljke od UNRE i stavljali su na te pošiljke svoje natpise, pa su hranili svoje pristaše, a narod se je snalazio, kako je znao i mogao. Ja imam utisak, da su te dvije godine glavnu aktivnost sveli na noćna hapšenja, odvodenja i ubijanja nepoćudnih ijudi, na "čišćenje". Poznati su mi mnogi pojedini slučajevi u tom pravcu, pa bi bilo previše dugo da ih prepričavam i opisujem.

Način, kako sam napustio `Jugoslaviju" oko Božića 1946. bolje je da ne opisujem, jer bih mogao škoditi nekim još živim ljudima, koji su na dohvatu komunističke vlasti.

Ovaj mi je zapisnik pročitan i vjerno sadržava moj iskaz, pa bih se na njega mogao zakleti i spreman sam ove činjenice posvjedočiti pred svakom kompetentnom i pristojnom osobom i ustanovom.

Dominikanac Franjo Hijacint Eterović [1]

Lynch, Nebraska, SAD, 1. siječnja 1961.

Dokument LIX.

Stara sam 68 godina. Prije sloma NDH i još pet godina iza toga ja sam živjela u Jugoslaviji, pa onda u NDH, uvijek u užoj Hrvatskoj, a kad su partizani ušli u Zagreb, ja sam bila u Zagrebu nekoliko mjeseci. Iza toga bivala sam u Podravini u raznim mjestima. Sjećam se ovih dogadaja:

Partizani su ušli u Zagreb s raznih strana - preko Sljemena, preko Maksimira, preko Save i iz Kustošije - i ušli su mirno bez borbe, a ulice su bile prazne. Tek tu i tamo se je vidio koji prolaznik. Partizani su vikali na one, koji su se pojavili na prozorima da ih zatvore i psovali im majku šokačku. Najgore su bile partizanke.

Sjećam se da je bilo borbe i pucanja, kod Radio Postaje. Sjećam se i toga, da je ubrzo iza toga bilo riskantno prolaziti ulicama. Ako je netko naišao kraj nekog partizana bez pozdrava, vraćao ga je natrag, a ako je rekao "zdravo druže", onda ga je pustio da produži na posao.

[1] U ovome iskazu, bijeli fratar dr. Franjo H. Eterović, pokazuje svoje zlatno hrvatsko pero i još zlatniju svećeničko-redovničku dušu. Dr. Eterović putovao je po mnogim zemljama Staroga i Novoga svijeta i posvuda je ostavio plodonosne tragove neumornoga rada za svoje velike vjersko-domoljubne ideale. U Hrvatskoj je proživio točno potovicu svoga života, od 1913. do 1947., a drugu polovicu od 1947. do 1981. proživio je u tudini, najviše u SAD-u. U Španjolskoj je osnovao reviju *Osoba i Duh i* kroz šest godina njezina izlaženja bio joj je urednik i najplodniji suradnik. Od 1962. do 1978. predavao je klasične jezike i filozofiju na DePaul University u Chicagu, a u istome razdoblju sakupljao je biografske podatke o hrvatskim intelektualcima u SAD-u i Kanadi i o njima izdao četiri opsežna bibliografska direktorija. Najveće njegovo dostignuće (uz suradnju prof. Krste Spalatina) jesu dvije enciklopedijske knjige: *Croatia: Land, People, Culture,* Toronto University Press, 1964. i 1970. Na hrvatskom jeziku najbolje mu je djelo *Natrag prirodi.* Napisao je mnogo članaka na hrvatskom i engleskom i još nekoliko knjiga na engleskom, uglavnom iz filozofije i klasičnih jezika. Zbog tolikog rada na slavu Božju i na korist Hrvatske u 68. godini života ugasilo se njegovo veliko srce dok je u noći izmedu 28. i 29. listopada 1981. za pisaćim stolom još pisao o svojim najomiljenijim temama.

Nakon nekoliko dana počeli su stizati odredi zarobljene hrvatske vojske i to je trajalo gotovo mjesec dana. Izgledali su neopisivo bijedno. Vukli su ih kroz razne ulice da ih svi vide. Smještali su ih u razne logore po raznim djelovima grada. Putem su ih tukli, gurali i vikali na njih. Svijeta je bilo po mjestima da ih gleda. Negdje su tjerali ljude nazad da ih ne gledaju, a negdje su pozivali ljude da ih dođu gledati. Na mjestima su gonili te ljude da pjevaju razne partizanske pjesme.

Vidjela sam veliki broj potpuno golih hrvatskih i njemačkih vojnika. Nekoji nisu imali posve ništa na sebi, neki samo gaće, nekoji samo nekakovu krpu preko bedara. Sjećam se nekog njemačkog časnika, koji je živio u Lovačkom Rogu u NDH i koji je bio dobar (davao nam je napoj za svinje, dobre plaće za rad itd.) i taj imao preko rebara samo neki pljesnavi ručnik, a noge su mu bile prekrivene krvavim masnicama od partizanskih udaraca.

Negdje smo bili u mogućnosti da dobacimo ili dademo hrane ovim ubogim ljudima, ali ako su partizani vidjeli, udarali su i po onima, koji su primali i koji su davali. Partizanke bi obično odmah pucale. Partizani su dopuštali, da se tu i tamo dade rodacima iz te kolone komadić hrane, ali to se je moralo čekati u redu satima da se dade komadić kruha ili što drugo.

U Draškovičevoj ulici sam vidjela, kao su tjerali i hrvatske i njemačke vojnike bez razlike i natjeravali ih da bosim nogama razgaze porazbijano staklo od razbijenih prozora i izloga.

Čula sam od svog rodaka Franje S., koji je bio u koloni i kasnije se spasio (pa bio "mobiliziran" i kasnije ga nestalo), da su u srpskim selima srpske žene davale tim zarobljenicima vodu s pomiješanim krečom (gašenim vapnom), pa su oni, koji su to pili padali po putu u grčevima. Na jednom mjestu zaiskali su zarobljenici od jedne Srpkinje koja je radila oko krušne peči, vode, a ona je lopatom zagrabila žeravice i počela bacati na njih. Putem je bilo ubijanja. Ubijane su ostavljali u grabama, pa su ih ljudi morali zakopavati većinom po noći, krišom. Sjećam se takvog jednog primjera, gdje su zakopana tri Slavonca u Orlovac uličici na Ksaveru. Mnoge mi još takove strahote dođu pokatkada na pamet, ali ne mogu se sjetiti odjedanput. Na mjesta bi naveli Ijude da bježe, a onda za njima pucali i ubijali ih.

Vidjela sam pobijene natovarene kao drva na kolima. Kotači su bili krvavi i masni. Tjelesa iznakažena. Poneki je bio još živ. Takvih je bilo mnogo i provozili su ih tri dana. Vozili su ih iza Mirogoja prema Remetama u neku grabu i sve to pobacali u neku veču jamu punu vode. Neki ljudi, koji su unaokolo živjeli prodali su svoje posjede, samo da se više ne sjećaju ili ne gledaju na mjesto tih strahota. Partizani su se znali granjem maskirati po Mirogoju i paziti, hoće li tko doći da posjeti grobove i pali svijeće. Ako su koga vidjeli, a pogotovo onaj dio Mirogoja, gdje su bili pokopani hrvatski

vojnici ne samo iz 11. svjetskog rata, nego i iz I. svjetskog rata, križeve su povadili i pobacali na hrpe i spalili čekajući dok sve ne izgori.

Dosta brzo su počeli hapsiti ljude po kućama, oduzimati pojedincima stanove i to je trajalo mjesecima i mjesecima. Bivalo je slučajeva, ako se npr. Ijudi nisu dali istjerati iz svojih stanova, da su ih bacali kroz prozore van, pa čak i djecu.

Partizana je bilo svakojakih; mnogo je ipak bilo i dobrih. Najmanje su štete pravili Bosanci, a napose Muslimani-partizani. Započelo je doba patnje i napetosti za svakoga. Nitko nije bio siguran. Najviše su imali na zubu hrvatsku inteligenciju i bivše vojnike i časnike, i uopće sve one, za koje su znali i sumnjali da nisu za njih. Govorili su, da će očistiti sve što diše ustaškim i fašističkim duhom. Znam, da su ljude stavljali u vodom naplavljene prostore, vezane tako da stoje, a kad bi im se noge prehladile, nalili bi im oko nogu vruću vodu. Nekima, koji su iskali cigaretu, znali bi partizani gurnuli u usta zapaljenu cigaretu sa obrnute strane, pa kad se ovaj potužio, onda mu je partizan gurnuo čitavu cigaretu u zube.

Da je to sve bilo tako, kako sam izjavila spremna sam prisegnuti na Evandelje.

Barbara Mikšić

Omaha, 16. veljače 1961.
Preda mnom: Rev. Charles Kamber

Dokument LX.

Za vrijeme rata u bolnici na Rebru u Zagrebu jedan veliki dio bolesnika sastojao se iz operativnih slučajeva pripadnika Hrvatskih oružanih snaga i pripadnika njemačke vojske. Svi pokretni na dani znak pravovremeno su napustili bolnicu, dok su nepokretni dočekali ulazak partizana u Zagreb.

Što se je desilo sa tim ljudima tj. najtežim bolesnicima znam iz pričanja očevidaca mojih kolega koji su tada radili u toj bolnici. To su liječnici dr. Krznar Boris i dr. Polić Vlade, a kako su napustili bolnicu lakše ranjeni znam iz povjerenog razgovora sa mojim rodakom iz Ogulina, Franjom Gregurićem, jer je on bio taj koji je pravovremeno se sklonio kod svoga brata Nikole Gregurića u Zagreb.

Partizani su imali mnogo ranjenih i trebalo ih je hitno smjestiti u bolnicu. Stoga su izdali naredenje bolesničkom osoblju da noću izmedu 9, i 10. svibnja 1945. iznesu sve bolesnike pred ulaz bolnice radi evakuacije u drugu

bolnicu. Opremljeni nosilima iznosili su svi zajedno te bolesnike nosilima pred zgradu, postavljali ih na deke i madrace, jer nije bilo dovoljno nosila, i tamo pripremali za evakuaciju u drugu bolnicu. Ovdje su naročito se angažirale časne sestre zaposlene u bolnici. Oko dva sata noću sav personal se je moralo ukloniti, jer daljnu brigu je preuzeo novo došli personal iz partizanskih jedinica. Ipak je sa prozora bolnice bilo sve vrlo dobro vidljivo, navodno prema mišljenju mojih kolega bilo je oko 300 ranjenih operativnih slučajeva. Preko polovice bili su u gipsu, bilo samo u gornjem dijelu tijela ili od pojasa na niže.

Prispjeli su vojni kamioni i tada je nakon desetak minuta nastala bolna vika i galama kada su partizani vojnici počeli utovar u kamione. Nisu imali samilosti prema nemoćnim ljudskim bićima, nego su ih bacali kao cjepanice onako u gipsu jednoga na drugog i odvezli. Čitava ova zločinačka evidencija trajala je za oko 300 ranjenih i operativnih ljudi ne više od jedan sat.

Naknadno su saznali kolege iz pričanja samih partizana da su svi odvedeni na specijalne dužnosti u"13. bataljon" na operaciju, tako su naime nazivali one koji odlaze u smrt.

Za čitavo to vrijeme dok se to događalo bio je u podrumu bolnice pritvoren dr. Mile Budak, liječnik Poglavnika.

Svi bolesnici prema naknadnim informacijama odvedeni su kamionima u Maksimir iznad trećeg jezera i tamo poubijani i politi živim vapnom.

U samoj bolnici i danas postoji kompletna arhiva o svim osobama koji su bili na liječenju u ovoj bolnici i vrlo se lako može provjeriti točan broj umrlih toga dana, jer su naknadno kao takovi registrirani.

Bolnica je tada bila u sastavu armijske bolnice, a šef bolnice bio je dr. Pape, koji je sada profesor na vojnoj medicinskoj akademiji u Beogradu.

Pavao Gomerčić

Rim, 22. III. 1961.

Na gornji zapisnik niže potpisani Luka Ambrenac pok. Josipa dodaje, da mu je poznato da je među ubijenim teškim bolesnicima sa Rebra bio i njegov školski drug iz 1942. iz dočasničke škole u Krapini, Marko Kozjak zvani Čvorak, iz sela Morovića kod Šida. Kozjak je bio ranjen u borbama na Velikom Grđevcu, izgubio je lijevu nogu ispod koljena, prevezen u bolnicu Rebro, gdje je podnio tri operacije. Partizani su ga zatekli kao teškog bolesnika i zatukli sa ostalima. To mi je pripovijedao očevidac događaja moj suseljanin Stjepan Matošević koji, iako hrvatski časnik (zastavnik), uspijeva da se pretvori u partizanskog bolničara, te ostaje osam mjeseci na Rebru i poznaje sve strahote dotične bolnice. Dotični Matošević bio je kao Križar osuđen od

armijskog suda u Novom Sadu, te strijeljan u Ritu prema Kaću sa druga dva križara i jednom križaricom Maricom Subotić iz Nijemaca proljeća 1946. godine.

Luka Ambrenac

Rim, 22. ožujka 1961.

Dokument LXI.

Od studenoga 1944. bio sam zapovjednik voznog parka na Ministarstvu javnih radova. Za vrieme povlačenja iz Hrvatske kasno sam dobio obaviest o povlačenju i ostao sam u Zagrebu. Prvih dana partizanske vladavine skrivao sam se u kući, a poslie tri tjedna prijavio sam se kod partizana kao vozač i bio sam primljen u I. četu II. autobataljona IIL armije. Iz IIL bataljona, na moj zahtjev, upućen sam u bolnicu gdje sam bio proglašen ludim, otišao sam kući i odatle 21. VII. 1945. krenuo preko Trsta za Italiju. Preko Treviza, Padove i Bolonje stigao sam u Rim. U Rimu sam bio osam dana i došao u logor Fermo 21. VIII. 1945.

Pri ulazu partizana u Zagreb bilo je pojedinačnih borbi u nekim prijedjelima grada i ulicama. Pri upadu vršili su partizani pojedinačnu pljačku po kućama i dućanima. Poslije dva, tri dana nastala je obća pljačka po privatnim kućama i to u prvom redu po napuštenim i u kućama onih koji su imali nekog svog u hrvatskoj vojsci, a bilo je dosta slučajeva da su pljačkali i u ostalim kućama. Zatvorili su sve trgovine i objavili da je ta mjera potrebna u svrhu popisa robe. Robu su strpali u kamione i odvezli opravdajući, da će se roba uskladištiti i pravedno raspodijeliti svim trgovinama, medutim roba je odpremana za Beograd. Banke su takofler opljačkane, uključivši i trezore. Vidio sam da su iz Poglavnikova stana prevozili namještaj u Zvonimirovu ulicu br. 2. Neke tvornice i državne mehaničke radione su demontirali i odvezli za Beograd. Istu sudbinu doživile su i mnoge privatne radione npr. Hoićeva u Ožegovićevoj ul. i druge kojih se sada ne sjećam. Sve vino iz gostionica su odvezli častničkim menažama itd. Naravno sve ovo je vršeno bez ikakve odštete. Prvih 6 do 8 dana nisu vršili nikakova hapšenja osim na prijave pojedinaca, ali su vršili masovna hapšenja na ovaj način.

Odmah prvi dan su objavili da sva poduzeća i uredi moraju sutra raditi i sutradan kod mnogih poduzeća pohapsili sve namještenike i odveli u logor iz kojega su naknadno puštali svoje istomišljenike. U mnogim podu-

zećima odpustili su sve namještenike, kao npr. u Državnoj tiskari. Kod toga često puta nisu pazili ni na svoje simpatizere.

Partizani su zalazili u pojedine radnje i uzimali sve što im se prohtije i na to davali svoj podpis bez biljega, navodeći da će to komanda platiti. Kad su trgovci tražili od komande naplatu, odbili su ih s izgovorom, da ne
poznaju te kupce.

Nakon 14 dana od upada partizana, zapljenjena su sva motorna vozila i kotači. Po ulicama su od prolaznika oduzimali kotače. Objavili su da nitko ne smije imati više od 2 odjela, a višak da se mora pridavati Državi. Na ulicama su skidali s ruku prolaznicima prstene i satove, ženama naušnice, mjenjali muškarcima cipele, čizme i odijela. Naravno, to je preko krugovala bilo zabranjeno, ali se je redovito vršilo.

Nakon 4 do 5 dana od upada, počela je djelovati Ozna. Poslije dvie do tri sedmice formirani su ulični odbori. Ozna je redovito vršila hapšenja obnoć, i od uhapšenih povratilo se tek dva do tri od tisuću, a za sudbinu ostalih se nezna. Logori su puni hapšenika i izbjeglica koje su uhvatili u Sloveniji. Stanje u logorima je očajno. U početku su dopuštali da može rodbina dva puta tjedno donositi hranu uhićenima, a poslije su skratili na jedamput tjedno. U logoru su dobivali po jednu četvrtinu vojničkog kruha dnevno i jednom dnevno rietku juhu. Zatvorenici spavaju na otvorenom polju. Trpe žedu a juhu im previše sole i svaki treći dan dadu im obilno vode tako da se razbole. U logoru na Kanalu u baraki br. 6 ima podrum u koji vode pojedince na preslušanje i odatle se više ne vraćaju. Gradanstvo ne smije prolaziti blizu logora i ukoliko prolazi mora gledati na drugu stranu, jer u protivnom stražar bez opomene puca u prolaznika. Ako bi slučajno opazili da je koji zatvorenik izmijenio poglede sa prolaznikom, oboica plate glavom.

Ishrana gradanstva je vrlo oskudna. Moja majka primila je za dva mjeseca jedamput 2,5 kg brašna i 1/2 1 ulja na pet osoba. Na tržnici ima zelenja i voća. Mast i meso se ne dobija. U početku je bilo na tržnici nešto krumpira, ali pošto je to pljenjeno za partizane i njihove obitelji, to seljaci više nisu htjeli donositi. Bio sam prisutan na Trešnjevci na trgu, gdje je jedna partizanka javno na trgu ubila jednu seljanku koja je prodavala salatu skuplju od odredene ciene.

Sva su hrvatska društva razpuštena. Uhapšeni su svi pjevači pjevačkog društva "Zvonimir". Skoro svi su članovi uprava hrvatskih društava odvedeni u logor a društva razpuštena. Skoro svi članovi HRS-a su odvedeni u logor. Neki nogometni klubovi su razpušteni npr. HAŠK, a neki prekršteni. Iz Gradanskog i"Konkordije" neki su igrači odvedeni u logor, ali se imena ne sjećam. Andreja Konac krugovalni pjevač je osuden na 6 mjeseci prisilnog rada i vidio sam ga gdje mete ulicu na Zrinjevcu. Zatvoreno je mnogo

svećenika, od kojih poznam župnika iz samostana Majke Božje Lurdske.[2] Sve bolničare i bolničarke sa Rebra su zatvorili u logor na Kanalu, a častne sestre su protjerali van s riječima da se idu kurvati. Neke bolničarke su drugi dan puštene iz logora a od muškaraca nitko. Na Šalati su protjerali bolničarke i mjesto njih postavili partizanke. Poznam jednog profesora Mladena Anžela sa stanom u Bobanićevoj br. 61., kojega su partizani natjerali, da iako nestručan mora povaditi sve mine u zgradi gimnazije u Domagojevoj ulici, koje su postavili Njemci. Poznato mi je, da je mnogo videnijih ljudi počinilo samoubojstvo od kojih se sjećam samo Arka i dr. Šercera. Svi sudci Vojnog priekog suda su odvedeni vezani iz logora na Savskoj cesti i postrieljani u Maksimiru. Svi željezničari primljeni od 1941. na dalje, a nisu njihovi, su zatvoreni u logore. Sve činovnice sa redarstva su u logoru a neke i postrieljane. Veći dio osoblja pošte je u logoru, a mnogo je od njih strieljano a osobito žena. Ovdje je vršila čišćenje bivša činovnica pošte Nada Galjer r. Kavka, sada žena pukovnika Holjevca zapovjednika Zagreba. Na Ministarstvu šuma je glavni ravnatelj neki Novak ili Horvat, koji je 1941. otišao u šume i taj progoni osoblje, te je po njegovoj optužbi mnogo njih stradalo. Poznam ing. Petra Begovića, koji je bio djelatni satnik, a namještenik na javnim radovima. On je bio po partizanima uhapšen, proveo vezan u zatvoru 9 dana, potom pušten i priznat mu je čin kapetana i dobio je I. inžinjerijski bataljon u Sisku. To je u koliko je meni poznato, jedini Hrvat častnik kojega su primili u vojsku i priznali mu čin. On mi je pripovjedao, da ga je spasio jedan major njegov jedan dobar prijatelj, sa kojim je bio na vojnoj akademiji. Inače i on se ne slaže s partizanima i ima želju da pobjegne, ali ne može ostaviti bolesnu majku i oca.

Nekoliko dana poslije upada partizana vidio sam gdje pred Zvonimirovom ul. provode zarobljene jurišnike, navodno na aerodrom na rad. Oni, iako su bili preumorni, išli su dostojanstveno pod korakom, pjevali i fiućkali jurišničke koračnice. Pošto poslije ništa za njih nisam čuo vjerojatno je da su svi strieljani.

Pripovjedao mi je Ivan Štajninger, strojovoda sada u Bjelovaru, da je jednom prigodom obnoć išao sa strojem izvan Bjelovara i u jednoj šumici

[2] Pod izrazom "župnik Majke Božje Lurdske", S. Marath misli na uzornog sina Sv. Franje, revnog pastira duša i velikog hrvatskog domoljuba fra Mateja Vodanovića. Poslije dugog zatvora i namještenog "narodnog" sudenja 4. rujna 1947. fra Matej bi strijeljan na Mirogoju pridruživši se tako 43-ci drugih franjevačkih mučenika provincije Presvetog Otkupitelja sa središtem u Splitu. Njemu i njegovom nepravednom sudenju dr. fra Petar Bezina posvećuje mnogo stranica u svojoj knjizi *Franjevci provincije Fresvetog Otkupite ja žrtve rata 1942. do 1948.*, Split, 1995. Medu žrtvama te redovničke zajednice nalazimo i studente Visoke franjevačke bogoslovije u Makarskoj, fra Augustina Glavaša i fra Rudolfa Vučića, školske kolege i prijatelje glavnog urednika ove knjige: s fra R. Vučićem, prerna krivim vijestima onih tragičnih dana, i gl. urednik je bio ubijen u Trstu, i to 10. lipnja 1945. kada je on iz partizana pobjegao sakrivši se u kapucinskorn samostanu na Monte San Giusto.

vidio uz prugu dosta partizana, i iz šume se čula pucnjava parabela, jauk i krik žena, te zaključio da se tu vršilo strieljanje žena. Dalje je naišao na jednu povorku zarobljenika koji su sprovodili i medu njima je vidio i svog sina Marjana, zrakoplovnog nadporučnika. Ovaj isti, koji je meni pripovjedao poslije par dana odmetnuo se je u šumu sa jednom grupom ljudstva.

Prigodom prevoza zarobljenog oružja sa Černomerca u Maksimir, vidio sam u Maksimiru 2 do 3.000 ženskih i muških zarobljenika, uglavnom Ustaške mladeži iz Zagreba i drugih krajeva Države. Oni su tu dotjerani iz Slovenije. Meflu njima je bila i kći jednog ustaškog bojnika čijeg imena se ne sjećam, ali znam da su stanovali u Dugoj ulici br. 14 ili 24, i ona mi je dala pismo da predam njezinoj majci, ali pismo nisam mogao uručiti, jer joj je već majka bila otjerana iz svog stana. Istu djevojku sam namjeravao krišom izvesti iz kamiona, ali mi se nije pružila prigoda, jer su stalno tu bili partizani. Ta mladež živi pod strahovitim okolnostima. Leže na zemlji, puni ušiju, svi su svrabljivi i gladni.

Kad sam se prijavio kao šofer, dodielili su me, kako sam ranije napomenuo, u I. četu 11. autobataljona i u početku mi nisu dali vozilo. Pošto nisam imao nikakva posla, popravljao sam jedan stari kamion i nakon 14 dana sam počeo voziti. U meduvremenu su saznali da sam častnik, ali me zbog toga nisu ništa smetali, naprotiv dobio sam utisak, da me nastoje privući k sebi i obećali su mi, da će mi priznati častnički čin nakon 6 mjeseci. Prevozio sam strieljivo sa stanice Cernomerac u Maksimir i na Savsku c. u bivšu pekarsku četu. Kod prevoza obično su mene odredivali za zapovjednika kolone. Dne 11. VI. ujutro naredio mi je komandir, da uzmem šest kamiona, da naredim vozačima, da svaki uzme po 600 litara benzina i da budu pripravni na dulji put. U 12.30 sati dobio sam naredenje da krenem sa kolonom u logor Prečko i tu da se javim zapovjedniku dopunske brigade, koji će mi dati potrebna naredenja. U Prečkom sam se javio zapovjedniku nekom kapetanu, koji mi je rekao da ću voziti vojsku put Karlovca. U Prečkom se tada nalazilo oko 25.000 domobrana, zrakoplovaca i nešto preobučenih ustaša. Svi su imali na glavi partizanske kape i rečeno im je da se u tom logoru sakupljaju odakle će biti odpremljeni u pojedine brigade da služe vojsku. Tu se nalazio i moj brat Rikardo, koji je bio zrakoplovni dak vodnik, ali ga tada nisam vidio, nego kasnije, kako će se to iz moje izjave razabrati. Svi ovi zarobljenici su bili postrojeni i tad im je zapovjednik objavio da danas počinje prebacivanje za Karlovac. Utovarili su odmah u kamione svega 130 ljudi u šest kamiona i oko 30 partizana sa šest komesara. Partizani su bili većinom iz okolice Zagreba. Pošto su bile slabe gume imali smo do Karlovca više gumidefekta i prigodom gumidefekta na mom samovozu zamolio sam komesara, da mi dodieli nekog tko će mi pomoći popraviti gumu i tad sam u mojem kamionu opazio svog brata, koji mi je pomogao

popraviti gumu i na daljnjoj vožnji ostao sjediti kod mene u kabini. Brat mi je pripovjedao da im je zadnjih 10 do 15 dana bila dobra hrana, da su dobivali podpuni vojnički obrok i po 10 cigareta dnevno, ali zadnja dva dana, da nisu primili hranu i izražavao je zbog toga zabrinutost.

U Karlovac smo došli tek oko 8 sati uvečer. Tu smo na cesti čekali oko 1 sat, kad je k nama na motociklu došao neki major od Ozne, koji je rekao: "Drugovi ova brigada je popunjena i morat ćete ići u Vojnić sačekati 8. diviziju gdje ćete biti uvršteni u 13. bataljon u kojem se nalaze samo Hrvati i tu će vam biti izvrsno, a hrana je vrlo dobra" (taj 13. bataljon postala je poslie uzrečica, jer su za sve one koje su imali strieljati govorili, poslat ćemo te u 13. bataljon). Odatle smo krenuli u pravcu Petrove Gore priekim putem prema Vojniću, u pratnji spomenutog majora. Na 15 km od Karlovca počela je padati kiša, te nam je rekao major, da ćemo morati uslied loše ceste i slabog svietla na automobilima, prenoćiti pa ujutro rano krenuti put Vojnića. Tako smo u selu Rečicama u štaglju jednog pravoslavca svi prespavali, a major je prosliedio za Vojnič. Ujutro 12. VI. došao je jedan komesar i pozvao nas sve šofere na stranu, te nam rekao da idemo na doručak, ali da nepričamo zarobljenicima, jer se za sve nema hrane, pošto je selo siromašno. Tu smo bili i u podne, te isto tako odvojeno ručali. Napominjem, da su hranu za nas oduzeli samo od seljaka katolika, a ne od pravoslavaca. Ovoliko dugo čekanje opravdali su, da moraju čekati dolazak majora, koji je išao u Vojnić gdje se nalazi 8. divizija.

Oko 16 i pol sati došao je jedan kamion sa oko 30 partizana Srba naoružanih strojosamokresima, za koje sam poslie doznao, da su članovi Ozne iz Vojnića, istovarili su jedan veći omot žice i otišli jedno 200 metara dalje gdje su sjeli i šapučući se dogovarali. Ovo mi je bilo sumnjivo i interesirao sam se kod pojedinih komesara, zašto su došli ovi drugovi. Odgovorili su mi, da je to osiguranje jer da se u blizini prebacuju ostatci ustaša. I pored uvjeravanja komesara ovo mi je bilo sumnjivo, te sam pomislio da će izvršiti strieljanje, ali opet mi se to učinilo nemogučim uslied toga, što su i ovi zarobljenici imali partizanske kape i bili odredeni za popunu partizanskih jedinica. Otišao sam u auto u kabinu kod brata kojega sam našao zamišljena. Izrazio sam mu svoju sumnju o svrsi dolazka partizana. Rekao mi je, da mu je žao kukavički poginuti poslie 4 godine borbe. Napisao je list za svoju ženu. U to je došao jedan komesar i pitao što ovaj radi kod mene i da li je moj pomoćnik. Ja sam mu rekao da nije, a on je naredio da smjesta izide van i ode u stroj. Brat mi je izašao, ostavio kaput za dozu cigarete i nalivpero. Na brzinu sam mu rekao da ću se propitati da li će biti strieljani ili ne, i da ću mu dati glavom znak, jer je on odlučio da pod svaku cienu pobjegne, rade da ga ubiju u bjegu nego da ga strieljaju. Dok su oni bili u stroju obkoljeni od naoružanih partizana, ja sam doznao od jednog

komesara da će ih sve postrieljati i dao sam bratu znak. Ovaj komesar je mislio da sam ja Srbin i da znam da će biti izvršeno strieljanje. Stjerali su ih sve u štagalj i tu držali do 6 sati uvečer. U meduvremenu su iskidali žicu u komade malo veće od pola metra i oko 6 sati izvodili su dvoicu po dvoicu, svakog posebno vezali su u žicu i bacali u kamion. Ruke su im vezali odzada. Svaki je u kamionu morao kleknuti i preostali komad žice od ruke vezan je za nogu. Vezani su zvjerski, tako da je mnogima pukla žila na rukama i štrcala je krv. To vezivanje je trajalo dugo, a u meduvremenu su se iz kamiona čuli užasni krikovi. Takove su tukli kundacima po glavi. Mnogi su molili da ih jače udare samo da se onesvjeste. Prizori su bili užasni. Pošto je već mrak pao, naredili su mi da upalim svjetlo na mom autu koji je bio okrenut k vratima šupe i da prikrijem svjetlo i osvjetlim nisko. Oko 9 sati izveli su dvojicu od kojih se jedan trgao i pobjegao. Dok su se partizani snašli on je već podobro odmakao, nisu ga metci mogli pogoditi i uspjelo mu je pobjeći u šumu. Izgleda mi, da bi to mogao biti moj brat. U brzini i strahu nisam ga mogao prepoznati jer je malo prije toga bio kod mene jedan komesar i pitao me gdje sam ja bio kroz četiri godine i da bi mene trebalo strieljati. U 11 sati svršeno je sa natovaranjem mog auta i krenuli smo odatle oko 5 km daleko. Napominjem da su prije mene išla 4 auta i čim bi se jedan povratio išao bi drugi. Zaustavili smo se u šumi. Osudenicima su odvezane noge, izvedeni su van i odvedeni su oko 500 m dalje od puta, gdje su se čuli pucnji i jauci. Tih 500 m puta stalno su ih tukli kundacima. Oko 12 sati bilo je svršeno sa strieljanjem i odmah su izvršioci krenuli autom za Vojnić, a mi smo u istoj kući prespavali i ujutro krenuli za Zagreb. Ovi partizani koji su nas pratili odmah su obnoć djelili novac i stvari ubijenih. Kod mnogih su se našli molitvenici, njih su trgali i bacili.

Kad sam došao u Zagreb, odmah sam se javio na ljekarsku, jer me ovaj dogadaj strahovito kosnuo i ne bi mogao drugi izdržati. Liječnik me uputio u bolnicu Milosrdnih sestara. Tu mi nisu mogli liječnici konstatirati nikakvu živčanu bolest, ali pošto sam povjerio jednoj časnoj sestri, zbog čega zapravo hoću da budem proglašen bolestnim, to me bolnički liječnik proglasio ludim i izvjestio moju jedinicu da sam odpremljen u Vrapče a medutim ja sam otišao kući, zapravo kod poznanika. U Zagrebu sam se zadržao još 14 dana, a kroz to vrieme sam spavao u župnoj crkvi Sv. Petra kod župnika Klarića. Kroz to vrieme bilo je objavljeno da se traže vozači za Split i da se treba javiti na burzu rada. Ja sam se pod drugim imenom prijavio, namjeravajući da se iz Splita prebacim za Italiju. Pošto od toga nije bilo ništa, a saznao sam da se može preko Crvenog Križa dobiti propusnica to sam otišao na Crveni Križ kod kolodvora iza Okružne blagajne i tu sam tražio propusnicu za Split navodeći da sam iz Splita i da spadam medu one koji se moraju repatrirati. Dali su mi odmah propusnicu. Po izlazku iz Crvenog

Križa sreo sam Dragutina Filipovića iz Pakraca, prepoznao sam ga iako je imao dugu bradu, razgovarali smo, te je i on izrazio želju, da se nastoji prebaciti van države ali ne zna kako. Otišao sam s njim na Crveni Križ gdje se on prikazao gluhim te sam i za njega dobio propusnicu. Propusnice sam ispravio tako, da glase na Trst i odputovali smo iz Zagreba 21. VII. 1945. u 1 sat poslije podne, te smo nesmetano stigli do Trsta.

Napominjem, da je iz logora u Prečkom odvedeno sve ljudstvo, svi zarobljenici i strieljani u okolici istog mjesta, samo ih više nisu vozili vozači Hrvati. Ovo sam doznao od ljudi koji su ostali u mojoj jedinici, s kojima sam se kasnije sastao.

Naroda u šumama ima mnogo, tako da u zadnje vrieme i žene i djeca bježe u šume. Moja sestra takoder je otišla u šumu. Čuo sam da borce u šumi u Podravini predvodi Boban, a u Bosni Sudar i Luburić, oko Broda neki fratar. Narod nije htio mjenjati kune, ili su pak promijenili samo malo. Čuo sam da su oko Ivanca partizani pokupili cielo jedno selo, gonili ih po cesti i tukli zbog toga što nisu htjeli mjenjati kune u dinare. Nezadovoljni su sa vladavinom partizana i oni koji su ranije s njima suradivali. Nezadovoljstvo izbija zbog njihovog zvjerskog postupka i zbog toga što sva ova progonstva nad hrvatskim življem uglavnom vrše Srbi partizani, i narod u ovom vidi velikosrbsku politiku koja ide za izkorienjem Hrvatskog naroda. Ja sam u par navrata razgovarao sa partizanima Srbima prikazujući im se kao Srbin. Oni su uglavnom velikosrbi a vrlo malo ih je komunista. Oni kažu, da Hrvati treba da plate u krvi sve žrtve koje su pale u ove četiri godine i da ih treba podpuno izkorijeniti. Nevjeruju u trajnost Titovog režima, ali kažu da će oni svoje djelo brzo ostvariti: "Ustaše su vladale 4 godine, a nama je dosta 4 mjeseca".

Narod neprestano očekuje promjenu ovog režima i spreman je da podnese bilo kakav ratni napor, samo da se ovaj režim sruši. Ovaj zapisnik mi je pročitan i sve je upisano kako sam kazao.

Stefan Marath

Fermo, 12. IX. 1945.

Dokument LXII.

Kad sam saznala, da je moj suprug od Engleza izručen i vraćen, pošla sam ga tražiti. Sijećam se, kao da je to bilo jučer. Bilo je rano ujutro, odmah iza redarstvenog sata ulice su još posve puste i na istima samo partizani, koji gone noću pohvatane rodoljube. U Martićevoj ulici vidjela sam, kako partizani gone dva dječarca od 14-16 godina i kako ih cijevima svojih strojosamokresa udaraju u leda, dok im iz ruku, koje su bile vezane žicom, curi krv. To me je tako potreslo, da nijesam mogla zadržati suze unatoč toga što sam bila zaokupljena svojom tragedijom i brigom za dragog supruga. Bilo je opasno plakati u ono doba, jer tada smo svi morali biti sretni i veseli. Kako su ta djeca završila svi znamo.

Zatvori su bili krcati.3 Logori na Prečkom, na Mirogoju i Kanalu bili su zatrpani desetcima tisuća Hrvata. Pronašla sam svog dobrog supruga na Kanalu. Na žarkom suncu stajale smo mi žene i rodbina u dugačkim redovima od rana jutra do redarstvenoga sata i pazile na svaku skupinu, koja se je vodila iz logora u drugi zatvor. Na likvidaciju su vodili po noći, a to se znade po tome, što smo mi žene naizmjenično noću držale stražu, sakrivene iza male zgradice, kod željezničkog mosta na Kanalu. Svake noći izlazili bi iz logora teretni automobili sa oko 50-60 Ijudi, kojima su ruke bile vezane na ledima žicom. Moglo se je to dobro vidjeti, jer su automobili prolazili ispod velikog svijetla na križanju ulice.

Dne 15. srpnja medu ostalim našim Neznanim Junacima bio je odbrojen i moj suprug, a u istoj skupini nalazila se je i Vlasta, 19-godišnja stara zaručnica pok. Vinka Marovića. Strijeljani su istu noć bez ikakva suda. Unatoč svih nastojanja mojih kao i Vlastine majke, nikada nismo mogli doznati, gdje su strijeljani i gdje im je grob. Zapovjednik logora bio je jedan bivši jugoslavenski policijski stražar, čije lice i čije oči neću zaboraviti, dok sam živa, jer je iz njih sijala tolika mržnja spram svega što je hrvatsko, da se to ne može zaboraviti.

Maca Koračević

Santa Rosa, California, 15. listopada 1961.

3 Prema iskazima ovoga poglavlja i prema izjavama koje se nalaze u pismohrani glavnog urednika, u Zagrebu i oko njega funkcionirali su sljedeći logori ili zatvori: u Đordićevoj ulici, Novoj Vesi, Maksimiru, Savskoj cesti, Mošinskoga ulici, Brestavcu na Sljemenu (ovdje u bolnici poubijani su svi hrvatski ranjenici), Miroševcu, Gračanima, Šestinama itd. Na Novoj Vesi i Mošinskoga ulici čak se klalo nesretne zarobljenike, npr. tako je bio ubijen hrvatski poručnik Miličević.

Dokument LXIII.

U nedjelju 20. svibnja 1945., dva tjedna nakon ulaska partizana u Zagreb, bio sam dežurni mehaničar u garaži u Solovjevoj ulici br. 18 u Zagrebu. Stajao sam na vratima garaže blizu jednog partizanskog stražara u britanskoj uniformi.

Jedna žena koju sam poznavao slučajno je tuda prolazila i bila toliko nerazborita da me je pozdravila sa "Zdravo Krešo!". Ona nije ni pomišljala o tome što je to učinila i trčala je prema uglu Draškovićeve ulice te je sva prestrašena bacila pogled na stražara pri tome svom pozdravu.

Kad je stražar čuo pozdrav, postao je nervozan i gledao je ravno u mene. Zatim je počeo hodati tamo-ovamo po pločniku, neprestano me gledajući dok je hodao. Naravno, mene je spopao znoj a pamet mi je bila puna najtužnijih osjećaja. Stražar se je zaustavio točno preda mnom i počeo govoriti vrlo uzbudenim glasom. On je očito bio pod utiskom teških unutarnjih osjećaja:

"Kroz nekoliko noći nisam mogao spavati", reče mi, tužno gledajući nekoliko sekunda na pločnik. Na koncu je nastavio tihim glasom.

"Uzmi, npr. predprošlu noć. Iz Internata u Preradovićevoj ulici kamionom smo vozili izvan grada 70 djevojaka. Sve su bile izmedu 16 i 20 godina. Na prvom zaokretu kad se prode Veliku Goricu, uz cestu prema Kravarskom, sve smo ih postrijeljali. Jauci tih mladih djevojaka: Što nam je krivnja? Čime nas se optužuje? Zašto nas hoćete poubijati?, još odzvanjaju u mojim ušima i nikako zaboraviti ne mogu kako su se hvatale jedna druge, drhtajući i plačući".

Lice tog partizana samo od sebe bila je dobra lekcija o prošlim uspomenama. Nakon malo vremena, on je opet nastavio govoriti ali sada potišim glasom:

"U istoj blizini strijeljali smo i vojnike-ranjenike koje smo bili izvukli iz zagrebačkih bolnica. Oni nisu molili nikakve samilosti. Lakše ranjeni čak su si kopali rupe u koje će njihova tijela biti pobacana. Neki od njih pokušavali su lupiti nas lopatama kad bi im se pružila prilika. Pošto naši oficiri nisu htjeli trošiti naboje, neki od teže ranjenih bili su pobacani u rupe i živi zakopani".

Jedini upit koji sam stražaru postavio bio je da saznam odakle je on, po njegovom govoru vidio sam da nije Zagrebčanin. Odmah je odgovorio: "Ja sam I-Irvat iz Đakova". Odmah nakon toga slučaja, Hrvat iz Đakova bio je zarnijenjen jednim drugim stražarom. Stražara, koji mi je dao te informacije, nisam više vidio, premda sam,bio dežurni mehaničar sve do 20. srpnja 1945.

U ovoj anegdoti nema završetka kao u nekom romanu niti joj je svrha da dijeli lekcije o moralu. Ja jednostavno ponavljam razgovor onako kako se je odvijao jer smatram da se ne smiju zaboraviti činjenice koje sam doznao pri tome slučajnom susretu. Imena žrtava su nepoznata ali način na koji su poubijani ne smiju zaboraviti ni oni lojalni Hrvati koji su imali sreće da prežive tragične dogadaje od godine 1945, niti oni koji snose odgovornost za ta ubijanja bez ikakvog političkog ili bilo kojeg opravdanja.

Krešimir Babić

Geelong - Victoria, Australija, 13. veljače 1963. Dokument

LXIV.

Za vrijeme NDH bio sam hrvatski vojnik domobran, no prilikom pada NDH došli su u Zagreb Titovi partizani i zarobili su nas cc. 5.000 hrvatskih vojnika iz raznih rodova vojske. To je bilo u Šestinama kod Zagreba. Tada je došao komandant šeste proleterske divizije "Nikola Tesla" general Đoko Jovanić, i rekao slijedeće: "Sve bandite, koji su služili hrvatsku ili njemačku vojsku, treba strijeljati" i tako je bilo odlučeno. No, ali na moju sreću i još mnogih drugih, isti partizani nisu imali stručnih ljudi, tako su slijedeći dan došli i odabrali zanatlije za posao. Ja sam tada bio automehaničar i šofer: ukupno su nas odabrali nekoliko stotina zanatlija za posao, a ostalo je bilo sve postrijeljano, ja sam nažalost morao svojim očima gledati, kako partizani i partizanski stražari odvode ljude sa lopatama i krampovima, da si sami kopaju jame, gdje će biti strijeljani. Nekoliko dana uzastopce redom sam slušao rafale, kako su partizani strijeljali te nevine Ijude. Ja sam bio dodijeljen u prvu brigadu iste šeste proleterske divizije "Nikola Tesla". Tu sam radio po potrebi u radionici kao automehaničar i po potrebi sam vozio kao šofer. Komandant prve brigade bio je neki major Miloš Čanković i komesar major Muhek Andrija. Komandant Miloš Čanković je rodom iz Like (Ploče), a komesar Muhek Andrija je rodom iz Hrvatskog Zagorja (Marija Bistrica). Kasnije su se komesari izmjenili, tako je Muhek Andrija otišao u prekomandu, to ne znam kuda, a na njegovo mjesto je došao komesar major Boško Kerkez rodom iz Korduna. No svi ovi partizanski oficiri, mogu reći bili su strogi i tako sam ja kod njih radio godinu i pol dana, naravno bez ikakvih prava. Kasnije su me pustili u civil i tu sam radio kao gradanin, ali uvijek pod pratnjom komunističkih agenata. No, ja sam naravno, imao i ranije

namjere da pobjegnem od njih, a sada sam sretan da sam se oslobodio tih komunističkih diktatora.

Stjepan Šoštarić

Stuttgart, Njemačka, 8. travnja 1956.

Dokument LXV.

U svibnju 1945. dolazilo je i odlazilo mnoštvo kamiona u pravcu šume koja se nalazi izmerlu Gornjeg Iskavca i Kravarskog kod Zagreba. Poslije dolaska svakog kamiona čula bi se pucnjava i zainteresirani seljaci pošli su u šume (prvi puta kada se je to dogodilo) da vide što se to dogada, medutim, straža koja je bila postavljena nije im dopustila ulazak uz izjavu da je ovo mjesto zaposjednuto po OZNI za grad Zagreb i da tamo nema nitko pristupa. U toj šumi je izvršena likvidacija i umorstvo odprilike 5.000 a možda i više zagrebačkih gradana i zarobljenih hrvatskih vojnika.

U toj šumi ubijen je po svoj prilici i moj brat koji je nestao nakon uhićenja po OZNI u Zagrebu, u svibnju mjesecu.

Ivan BorićNurnberg,
Njemačka, 2.
studenog 1954.

Dokument LXVI.

Ja sam stupio u vojsku dne 15. XII. 1941. u Bjelovaru i služio sam sve do povlačenja. Povlačio sam se do Zaprešića, gdje nam je bila prekinuta kolona. Ja sam se skrivao kod nekog seljaka u selu Jablanovcu kraj Bistrice, i 23. V. 1945., me seoska milicija predala u logor u Jankomir, koji je bio prolazni logor, a iza toga nakon dva dana sam upućen u logor Prečko, gdje sam ostao do 26. VI. 1945. kad sam bio udjeljen u Žumberačku brigadu.

Dok sam bio u ovim logorima mnogi su gradani iz Zagreba i okolice dolazili u logore tražiti svoje i nosili hranu. Straže im nisu dozvoljavale dodir sa zatočenicima i gradanstvo je, ako već svojih nije našlo davalo hranu, kojem bilo zatočeniku. Nisam vidio ali sam čuo priču da su ubili jed-

nog mladića, kojemu je majka doniela hranu, tako da je majka vidjela kad su joj diete ubili. Cuo sam još da su neki radi toga bili ubijeni.

Tu su nas preslušavali i naročito s onima, koji su bili Ustaše postupali su surovo.

U logoru Jankomir sve su od nas zatočenika opljačkali, odjelivali su tu u Prečkom Ustaše od Domobrana, a s Ustašama su izjednačavali one domobrane koji su služili u hrvatskoj vojsci od '41./'42., kao i domobrane onih jedinica, koje su oni proglasili zlima. Njih su odvozili iz logora i ne znam, što se je s njima dogodilo. Tu u logorima sam se sretao sa zatočenicima, koji su bili vraćeni iz Slovenije i tu su pripovjedali o velikim pokoljima kod Dravograda, Maribora i Celja. Kako su po noći kamioni neprekidno odvozili ljude i oni su čuli streljanje. U logoru Prečko sam čuo, da su ubili oko 750 domobrana, koji su služili od 1941. i to u šumi iznad Prečkog. Dok sam ja bio oko mjesec dana u Prečkom vidio sam kako svezane odvode manje skupine. Mi smo znali da ih vode na streljanje i živili smo u strahu da i nas to ne zadesi. Koliko ih je tako odvedeno ne znam reći ni odprilike. U logoru Prečko su posebno bili odjeljeni časnici hrvatske vojske, svučeni do gola u samim kupaćim gaćicama, te su obavljali sve poslove u logoru s natpisom: oficiri. Sjećam se pukovnika Greguriča iz I. Gorskog zdruga VII. gorske divizije, zatim poručnika Vidakovića iz iste jedinice, pa satnika Pataki, bojnika Krtoviča. Casnika je ovdje moglo biti oko 70, a ukupno logoraša oko 8.000. Za časnike sam čuo da su ih odveli u Podravsku Slatinu, a zatim u Mitrovicu, a što je dalje bilo s njima to već ne znam.

Hrana u tim logorima bila je užasna. Deset dana nisam uopće kruha vidio, a dobivali smo malo kave bez šećera i malo brašna skuhanog na vodi. U logorima je mnogo ljudi pomrlo od gladi i od tifusa. U logorima je bila jedna baraka odredena za one koji su obolili od tifusa, ali nije bilo ni liječnika ni nikakvih lijekova. Vidio sam da su iz bolnice sve hrvatske ranjenike i invalide doveli u logor, te su bili u posebno odijeljenoj žici. Spavali su oni, koji su stigli po barakama, a ostali pod vedrim nebom, a za pokriti nismo ništa dobili. Već su ovdje nakon jedno 10 dana počeli logorašima držati mitinge sa sasvim političkim sadržajem, mnogo hvalili Sovjetsku Rusiju i napadali bivšu Jugoslaviju i Hrvatsku državu. Medu ostalima napadali su i dr. Mačeka.

Logore su isprva držale srpske jedinice, a kasnije je u logor Prečko došla Žumberačka brigada, sastavljena većinom od Žumberčana. Momčad ove jedinice nije bila toliko surova, a niti njihovi časnici, jer su to većinom bili pripadnici bivše hrvatske vojske. Par dana nakon moje udjelbe u Žumberačku brigadu bila je ista rasformirana i ja sam bio udijeljen u 16. omladinsku brigadu, koja je bila u sastavu 34. udarne divizije. Ja sam najprije bio udjeljen u automatičku četu,

a zatim u minobacačku. Zapovjednik divizije bio je major Franjo Kofler, koji je navodno prije bio domobranski poručnik. Komesar divizije bio je Dušan Livada, podpukovnik. Komandant brigade Sretan Žarković, major. Komesar brigade Savo Košturc, kapetan. Adutant komandanata brigade Ljuban Vukić, major. Komandir minobacačke čete bio je Fogarić Valentin, bez čina (on je bio prije pripadnik neke ustaške jedinice i od partizana zarobljen. Bio je dobar). Komesar ove čete bio je Ivan Barkanj, koji je prije služio kod protuzrakoplovstva u Zagrebu. Bio je zagrijan komunista, ali nas nije toliko proganjao i znao je reći, da hrvatska vojska nije bila tako loša.

S ovom sam jedinicom bio u Sisku, a i u okolici Siska i Kostajnice po nekim selima kao posada. Posada je bila u glavnom u hrvatskim selima. Moja jedinica nije vršila ni pljačke ni ubijanja, ali su mi seljaci pričali da su one jedinice, koje su tu prolazile vršile strahovitu pljačku. Od muških je po selima bilo samo staraca i male djece. Medutim žene su strahovito psovale i napadale komesare i psovale poredak i ja sam bio prisutan u selu Kozjibrod kod Kostajnice, gdje smo nas trojica vojnika kao patrola sjedili, kad su u kuću ušle neke djevojke i glasno pozdravile: "Za Poglavnika i dom spremni!". Ja sam bojeći se da nije podvala rekao: "Drugarice ovaj pozdrav više ne važi". Ona mi je odgovorila osorno: "Izvinite druže, nisam ja Vaša drugarica, drugarice su one, koje su s vama ispod bukava spavale, ja sam Hrvatica i ostajem Hrvatica, a za mene taj pozdrav važi, a tko ne može slušati nek se okrene zidu". Još je rekla: "Imala sam brata, bio je ustaša i ubili su ga, imala sam momka ustašu i ubili su ga, sve su u selu muške poubijali i ostalo nas je tri djevojke, za koga da živim, što mi je na srcu, to mi je na jeziku. Smrti se ne bojim".

U svim selima izmedu Kostajnice i Novoga svugdje je narod za Hrvatsku državu i Poglavnika i partizani su ovaj kraj nazivali živa reakcija. U tim nam je selima bio zabranjen svaki dodir sa civilima i s njima smo se samo potajno mogli sastajati.

Kroz neko smo vrijeme bili u selu Majdan kod Bos. Novoga na radu u šumi i nas su vojsku partizani razoružali i samo vodni oficiri su imali oružje. Rekli su da oficiri imaju oružje radi vukova, ali smo čuli, pripovijedali, da u okolici Zrinja postoji jedna skupina Križara. U okolici Majdana su mjesna srpska i hrvatska sela. Hrvati su i ovdje svi protiv partizana, a i u srpskim sam selima opazio, da nisu zadovoljni s današnjim stanjem.

U samom Majdanu bili smo smješteni u jednoj kući jednog Srbina, starog partijca, koji se je protivio, da se mi kod njega nastanimo. Komandir je zahtjevao da nas uzme, ali je on odgovorio da je to njegovo, da je on stari partijac i zna što će mu partija donijeti. Onda ga je komandir znakom prsta ušutkao, a mi smo se kod njega nastanili, ali je bio spram nas neprijateljski.

Baš su u ono vrijeme preseljavali Srbe u Vojvodinu. Neki su rade išli, ali je jedan prije otišao pogledati gdje ide i kad je vidio, da su to kolhozi, nije htio preseliti. Drugi koji nisu bili oprezni prodali su sve i morali su ići a smjeli su sa sobom ponijeti samo 1.000 kg.

U selu Bjelovac bio sam baš za vrieme izbora. To je kraj Kostajnice. Nas su komesari uputili kako imamo glasati, a jer je jedan od kandidata bio neki partizanski major, to smo mi vojnici trebali glasovati za njegovu listu. Na glasovanje smo išli bez oružja, no inače smo cieli dan bili u pripremnom stanju. Kad sam ja išao glasati mene je samo pred vratima smjenio drugi stražar kod kojeg sam ostavio oružje, koje sam odmah uzeo čim sam izašao van. Tu je odveden iz čete na streljanje Drago Kružić i to samo radi toga što je pred jednim Skojevcom rekao da ovo ovako ne može dugo potrajati. Makar je Bjelovac srpsko selo upozorili su nas komesari da se pripazimo, jer da je tu reakcija. Čuli **smo** da su iz tog sela trojica kao četnici kod Križara u šumi, i mi smo radi istih pravili zasjede. Ta grupa je imala 15 ljudi i kretala se je u tom kraju. Tu su Srbi i Hrvati suradivali zajedno. Jedan dio srpskog pučanstva koji je bio protiv partizana susretao je, nas bivše hrvatske vojnike sa simpatijama. Nas su prepoznali po tome, što smo bili odrpano odjeveni i ošišani. U selu Stubljani, to je hrvatsko selo tamo u blizini, glasovalo je 96 glasova protiv partizana, pa je radi toga bila istraga, ali bez uspjeha. U mjesecu studenom su iz sela straže kraj Sunje odveli 7 djevojaka na sud u Petrinju, jer su bile pripadnice Ustaške mladeži.

Od veljače pa do 12. 111. 1946. bio sam u Capragu kao straža kod Ijevaonice željeza. Tu sam razgovarao s radnicima, koji su jako razočarani partizanskim režimom, ma da su ga s oduševljenjem dočekali. Jednom sam bio u Sisku kad je bilo sudenje jednom ustaškom dužnosniku i kad je komesar narodnog fronta pitao, kakvu kaznu zaslužuje okrivljeni, onda je od cielog mnoštva samo par ženskih glasova zavikalo: smrt, i on je bio na smrt osuden. Jedan mi je poštar pričao, kako je u Sisku općenito sve razočarano.

Dne 12. 111. 1946. je moja jedinica bila rasformirana, a Ijudstvo upućeno u minobacačku četu 1. bataljona 1. brigade 1. proleterske divizije. Bili smo po selima i moja je jedinica bila u selu Herpelj-Kozina. To je oko 4 km od granične linije. Imaju prihvatni borbeni položaj i rezervne položaje. To su iskopane grabe, frontu ne drže, nego paze kote i postavljaju zasjede po visovima i putevima i te su zasjede stalno. Zapovjednik divizije je pukovnik Gajo Vojvodić; komesar divizije Komen Žugić, podpukovnik; zapovjednik brigade Voja Abramović, major; komesar brigade Božidar Ševo, major; zapovjednik bataljona Božo Orlandić, poručnik; komesar bataljona Dragiša Milutinović, kapetan; komandir čete i vršilac dužnosti komesara Boško Boljević, podporučnik. Tu sam bio do 9. V. 1946., kad sam pobjegao.

Tu je isto bilo strogo zabranjeno s civilima razgovarati. Tamo su jedinice pod konspirativnim znakovima, te je moj bataljon imao naziv "Tigar B". Kući nisam smio pisati ni gdje se nalazim, a ni u kojoj jedinici.

Na mitinzima, koji su ovdje održavani već se jako napadalo Angloamerikance da su imperijalisti da tlače narode, da su samo prividni saveznici, i govorili su da rat još nije stao, i da oni idu dalje od sadašnje granice.

Dobio sam viesti, da je u mom selu sve potučeno, a i druga hrvatska sela u okolici.

Pobjegao sam jer sam protivnik komunističkog režima i ne želim se povratiti u nikakovu Jugoslaviju kakova god ona bila.

Ratimir Matić

Fermo, Italija, 1. travnja 1947.

12. POGLAVLJE

Masovni pokolji u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini

Dokument LXVII.

U partizanske odrede sam stupio u septembru mjesecu 1943. godine, tj. u desetoj godini svog života. Pridružio sam se "svilajnsko-mosečkom partizanskom odredu" u selu Maovice izpod Kozjaka. Moj stariji brat je bio već ranije u partizanima pa je to kao i moja neobuzdana mladost igralo veliku ulogu kod donašanja moje odluke. Inače ne mogu da reknem da sam bio prisiljen na taj korak ponašanjem hrvatske vojske ili Talijana, budući u našem selu nije bilo progona od strane navedenih oružanih snaga.

U to vrijeme je komandant odreda bio kapetan Bogdo Njeguš (iz Drniša), sada upravitelj Geološkog zavoda Hrvatske u Zagrebu (Đordićeva ul. 3b/V) a politički komesar Mile Njegić (iz Biočića).

Godine 1944. sam prebačen u 8. brigadu 20. Udarne Divizije, koja je bila u sastavu VIII Korpusa NOV. Komandant VIII Korpusa NOV je bio general Petar Drapšin i naše jedinice su imale zadatak da uz snabdijevanje od strane engleskih vojnih snaga (zadatak povjeren maršalu Alexanderu), nadiru unutarnjim obalnim pojasom preko Knina i Gospića k Rijeci, kako bi zatvorili obruč oko neprijateljskih snaga koje su se forsirano povlačile. U sastavu ove jedinice sam doživio one značajne dane u jugozapadnoj Hrvatskoj kao i Sloveniji, kad su zarobljeni vojnici strijeljani u masama. Te dogadaje sam mogao pratiti sve do mjeseca juna *1945.* godine, kad je došlo do razformiranja 20. Divizije u Šant Peteru na Krasu. Nakon toga, sam prebačen u zaštitni bataljon II Armije (Komandant general Ivan Gošnjak iz Varaždina a pol. komesar Rade Žigić) u Zagreb, gdje sam imao prilike posmatrati likvidiranje raznih vojničkih skupina kao i civilnog gradanstva. U toku moje deset-godišnje kasnije službe u Jugoslaviji promjenio sam mnogo vojničkih zvanja, dok se konačno nisam našao na dužnosti šefa pratećeg odjeljenja Državnog sekreterijata za unutrašnje poslove FNRJ u Rijeci (bivša Uprava Državne Bezbjednosti FNRJ). S tog položaja nakon izvjesnih nesuglasica s pojedinim mojim predpostavljenim i kolegama, uglavnom sam i prebjegao u Italiju.

Pozvan da kaže što mu je poznato o dogadajima koji su uslijedili nakon ulazka partizanskih jedinica u Knin, Dušan Vuković izjavljuje slijedeće:
U Kninu smo zatekli i zarobili izvjestan broj Nijemaca, ustaša i domobrana te veći broj četnika pripadnika četničke divizije "Dinara", kojom je zapovjedao vojvoda Momčilo Đujić. Likvidiranje je poduzimano u skupinama po 50 do 100 a ekipe koje su vršile likvidiranje su se mijenjale.

Knin mi je ostao dobro poznat pa mogu točno da odredim mjesto na kojem su se ta zlodjela dešavala. Iznad Knina se nalazi na udaljenosti od dva kilometra od centra na gradskoj periferiji, mjesto zvano Borići. U te rupe su naši odredi bacali zarobljenike. Bili su povezani čvrsto telefonskom žicom jedan za drugog, tako da je dosta bilo rafalnom paljbom usmrtiti prvu desetinu a onda su i drugi padali za njima živi u jame. Odozgor se je ta gomila zasipala intezivnom paljbom iz automatskih oružja i bacane su ručne granate. U Borićima su kopane rupe. Major Marinković, šef vojnog područja u Kninu je odredivao skupine u jame. Nijemci su bili predhodno prisiljeni da kopaju jame. Mene kao dijete su takoder nudili da strijeljam zarobljenike, no uzevši u ruke teški njemački mitraljez "Šarac", pokleknuo sam pod njegovom težinom i nisam bio u stanju da ispalim smrtonosni rafal na poredane zarobljenike. Bilo je vrlo dramatičnih scena: neki su vikali da nisu ništa krivi no to im nije pomoglo jer milosti nije bilo ni za koga.

Koliko sam vidio moja jedinica je mogla ustrijeliti oko 700 do 1.000 četnika, oko 700 hrvatskih vojnika i preko 1.500 Njemaca. Talijana je nadeno vrlo malo, njih desetak, koji su ostali u službi Njemaca, oni su takoder ubijeni. Jedna cijela talijanska jedinica je uvrštena u partizanske odrede, jer se predhodno predala. No držani su uvijek dobro na oku, jer im se nije vjerovalo.

Na nadiranju prema Gospiću, osobito pod Gospićem imali smo teške okršaje s hrvatskom vojskom. Svugdje putem gdje smo uhvatili kojeg ustašu, bilo je dopušteno da s njima radimo što smo željeli. Bio sam osobnim svjedokom kako su pojedinci bili svezani uz stablo bora i polagano bodeni talijanskim bodovima oko srca: govorilo se da nam se želi pokazati funkcija srca. Prema domobranima se blaže postupalo. Uvelike je zavisilo od toga dali je komandant jedinice bio Srbin ili Hrvat, Hrvati su ipak ponekog svog i poštedili. Primjetio sam da su prema muslimanima i jedni i drugi bili podjednako surovi. Radi toga je bilo naredeno, ako je komandant jedinice Hrvat da Srbin mora biti komesar ili obratno.

Mnogo se prakticiralo i slijedeće: pojedinci su odvodeni na stranu i onda bi im se pripucalo u leda, tvrdeći da su pokušali bježati te da su ubijeni na bjegstvu.

Jedan dio starijih boraca nije se rado javljao za likvidiranja no na izričitu želju komesara i komandanta su ipak išli. Nama su objašnjavali političke razloge likvidiranja, tvrdeći da se radi o vojnicima koji su teško ogreznuli u krv nedužnog stanovništva i za koje nema više mogućnosti preodgoja ili popravljanja.

Pozvan da kaže što mu je poznato o borbama oko Gospića i o dogadajima u Gospiću nakon ulazka partizana Vuković kaže:

Pred Gospićem smo imali teške borbe. Ustaše su se borili tako uporno kao nikad ranije. Puštali su nas do 10 metara pred svoje postave i tada su znali slistiti učestalom vatrom cijele jedinice. Nama je i ranije saobćeno da su gospićki ustaše "na glasu" i da treba očekivati jake borbe. Mi smo dobili vrlo malo ustaša žive u nake, obično su se sami ubijali ili ginuli s posljednjim metkom. U ruke nam je palo svega 25-30 ustaša u iznemoglom stanju, koji su bili likvidirani tamo gdje su zatečeni.l Radi toga smo izvršili odmazdu nad civilnim stanovništvom. Prema instrukcijama OZNE ljudi su ubijani na razne moguće načine. Vrlo je čest slučaj bio da se Ijudima razbijala glava kamenjem i da su se onda gurali u ruševine pojedinih zgrada, kako bi se stekao utisak da su poginuli u ruševinama. Na par kilometara od Gospića su neki bačeni u špilje. Vidio sam jednog ustašu, kojem je bila oderana koža i tako je bio za vlastitu kožu obješen na granu. Birani su razni najsadističkiji načini za ubijanje zarobljenika. Prema mome sudu moglo je biti likvidirano do 400 gradana iz Gospića. Primjetio sam i to da su Rusi slikali te špilje, bili su to oficiri iz delegacije.

Pozvan da kaže što mu je pozanto o likvidiranju zarobljenika na teritoriju Slovenije

Dušan Vuković kaže:

Iz Knina smo krenuli sve pod borbama za Gospić. Te sam dogadaje već naveo. Iz Gospića smo proslijedili linijom na Senj i Novi Vinodolski. Tu smo u sastavu ostalih jedinica napredovali prema Rijeci i učestvovali u teškim borbama oko predjela "Kantrida" u Rijeci. Iz Rijeke smo krenuli prema Sloveniji, našavši se u Ilirskoj Bistrici. U Ilirskoj Bistrici smo zarobili dosta njemačkih i hrvatskih vojnika. Nijemce smo odvajali po zanimanjima i to relativno vrlo mali broj, pa smo šofere i mehaničare uzeli k sebi na rad. Ostatak je strijeljan u neposrednoj blizini grada. Primjetio sam da su Hrvati nosili iste odore kao i Nijemci samo su imali na rukama hrvatske grbove. Od njih je stiglo do Zagreba živo valjda samo 2%.Z Predhodno prije strijeljanja su podvrgavani strašnim mukama. Ovdje sam bio živim svjedokom da su pojedincima živima sjekli uši, noseve i kopali oči. Za one Nijemce za koje je

[1] Iz pismohrane Odbora za istraživanje bleiburške tragedije u Clevelandu znamo da je medu stotinama poubijanih stanovnika Gospića bilo i 12 djevojaka. One su "Hune" 20. stoljeća dočekale cvijećem da spase sebe i svoj grad, ali i to je bilo uzalud. Krvničke horde imale su dozvolu od punih 48 sati da ubijaju po miloj volji. Zarobljenim ustašama u živo meso na grudima urezali su slovo "U" i onda ih po stablima vješali. Te žrtve kao i brojne druge bacane su u masovne grobnice oko Gospića: Jasikovac, te u šumi desno od ceste blizu željezničke postaje, i u druge u tu svrhu iskopane rupe 20 m duge, 2 m duboke i 2 m široke. Glavni grad i drugi gradovi, varoši i svako pojedino selo te junačke provincije (npr. samo Brinje ima 913 žrtava) tako su skupo platili svoju ljubav prema tnladoj državi Hrvatskoj da je sama Lika, prema procjeni dr. Krunoslava Draganovića u istoj pismohrani, na oltar domovine dala oko 60.000 svojih sinova i kćeri.

[2] Usporediti ovu informaciju s Dokumentom X}CXVII.

bilo utvrdeno na temelju specijalnih znakova na tijelu da su pripadali Gestapo-u (saslušani griješi, misli na SS trupe, opaska zapisničara!) izmišljane su specijalne muke. Sada je potreba ubijanja zarobljenika objašnjavana samo novim borcima od 1945. godine i to kraćim govorima. Strijeljanja su vršena bez ikakovog sudenja i na vlastitu inicijativu naših komandanata a naročito temeljem direktive štaba VIII Korpusa, da se ubija sve što padne u ruke. Nisam u stanju da dadnem točan broj ubijenih, jer su ubijani po manjim odjeljenjima i dulje vremena, no smatram da je dosta velik jer se pucalo dosta intezivno i dulje vrijeme.

U Šant Peteru na Krasu je likvidirano blizu 1.000 njemačkih zarobljenika i nešto hrvatskih vojnika, ali ne velik broj. Koliko je meni poznato imali smo naredenje da ne ubijamo civilno gradanstvo koje se povlačilo skupa s vojskom. Dapače smo ih pomagali i s hranom. Dozvoljavam da su mogli ginuti ondje gdje su bili gusto izmiješani s povlačećom vojskom.

Pozvan da navede imena jedinica i komandanata odnosno komesara istih, koji su učestvovali skupa s njihovom jedinicom u likvidiranju zarobljenika izjavljuje:

Pripadao sam I bataljonu 8. brigade 20. Udarne divizije VIII Korpusa dalmatinske IV Armije NOV i POJ. Komandant 20. divizije je bio pukovnik Bogdan Pecetić a komesar pukovnik Mate Bjelobrk. Komandant VIII Korpusa je bio general Petar Drapšin a komesar korpusa Vlado Četković. Komandant mog bataljona je bio Mile Knežević iz Maovica. Komandant 8. brigade je bio podpukovnik Ivo Purišić iz Muća a komesar Dragutin Crnogorac iz Kninskog polja, načelnik štaba kapetan Vukman je poginuo u borbama. Rukovodioc OZNE je bio Mile Boljan Srbin iz sela Miočića, kotor Drniš. Komandant 11 bataljona naše brigade je bio Dane Bogunović (rodom iz Vrela u Zrmanjskom klancu) a komesar nekakav Rančić od Sinja, iz sela Vojnić.

Od drugih jedinica poznato mi je da su sudjelovali u tim operacijama 26. tenkovska divizija VIII Korpusa, dijelovi XIX Divizije, VII Banijska Divizija. VIII Kordunaška Divizija, VI Lička Proleterska Divizija, IV Crnogorska proleterska brigada te XI Korpus. Od vojnih rukovodioca su mi poznati bili komandant XI Brigade 26. Divizije Simo Dubajić, major rodom iz Bukovice. komandant 26. Divizije je bio Maks Baće, komandant VI Ličke proleterske divizije je bio Đoko Jovanić (sada načelnik zagrebačke vojne oblasti) iz Korenice, a komesar Rade Žigić, komandant VIII Kordunaške divizije je bio Joža Skočilić a komesar Đuro Kladarin (sadašnji direktor lista zagrebačkog "Vjesnika" u Zagrebu). Komandant XI Korpusa je bio Veso Holjevac. Iz IV crnogorske proleterske brigade poznajem oficira Lazu Lopačića.

Govoreći o likvidiranju zarobljenika na teritoriju samog grada Zagreba Dušan Vuković izjavljuje da mu je poznato slijedeće:

Prebačen sam u mjesecu junu 1945. godine u Zaštitni bataljon 11 Armije NOV (komandant general Ivan Gošnjak, komesar Žigić a načelnik štaba general Ivan Šibl). Vidio sam u komandi grada (gdje je vodio glavnu riječ Vjećeslav Holjevac) kako je postepeno likvidirana jedna grupa od 500 zatvorenika. Oni su smrt čekali u strašnim uslovima, jer su morali radi nedostataka prostora formalno sjediti jedan drugom u krilu. Likvidiranja su vršena "Maricom" na savskoj obali i Maksimiru.

Sjećam se vrlo dobro slučaja kad su nam oficiri vojne OZNE Novica Radović (sada u sudskoj straži u Sisku), Rade Ljubičić i Stevo Nišević pokazali jednu skupinu mladih ustaša od kojih niti jedan nije imao više od 16 godina, govoreći: vidite kako ima i mladih ustaša. Njih su odveli na Savu, gdje ih je jedan svećenik izpovijedio i razriješio grijeha a poslije su ih izboli bajonetama i bacili u Savu. Ista sudbina je zadesila i tog svećenika.

Znam takoder da je iz zatvora u Petrinjskoj ulici odvedena na strijeljanje jedna veća skupina ranjenih hrvatskih dobrovoljaca s Iztočnog bojišta, koja je zatečena u nekakovoj bolnici u Zagrebu.3

U svim ovim i ranije navedenim slučajevima smo oduzeli zarobljenicima sve stvari od vrijednosti pa čak i zlatna zubala ili zube, koje smo im izbijali kundacima iz ustiju (osobito kod njemačkih oficira).

Upitan da li ima još što reći o postavljenim pitanjima ili uopće, Dušan Vuković kaže:

Na pitanja sam odgovarao po svojoj savjesti i dobre volje. Nisam pokušao zatajiti niti one dogadaje gdje sam i sam učestvovao, želeći na neki način koristiti borbu protiv srušenog režima, koji je i mene kao dijete napravio svojom žrtvom. Ta moja odluka je donešena zrelim razmišljanjem budući mi je danas mnogo toga i samom odvratno i jasno da nije valjalo.

Da je sve gore navedeno točno i istinito kao i vjerno zapisano (a zapisnik mi je pročitan u cjelosti i pred svjedocima) svjedočim svojim vlastoručnim podpisom, te sam pripreman dati svoje svjedočanstvo pred svakom ovlaščenom komisijom.

Dušan Vuković,
šef pratećeg odjeljenja XI odsjeka DSZUP FNRJ Rijeka,
u vrijeme opisanih dogadaja običan vojnik i stariji vodnik.

U Rimu dne 10. studenog 1955.

Dokument LXVIII.

Bio sam mobiliziran u hrv. domobrane u rujnu 1942, te sam služio najprije u Zagrebu, u Samovoznoj bojni, pa u Sarajevu, u Pomoćni sat 111. Zbornog područja, pa u posadnoj bojni u Sinju, te natrag u svoju matičnu satniju (Pomoćni sat) u Sarajevo. Nakon pada Sarajeva na 7. travnja 1945., povlačimo se preko Zenice, Doboja i Dervente, gdje se je moja skupina predala partizanima, koji već ulaze u grad. Sa mnom se predalo 7-8 domobrana, 2 njemačka vojnika od Wehrmachta i 6 Talijana, koji su kao zarobljenici išli sa Nijemcima. Išli smo s partizanima (7. brigada 23. Srpske divizije) do Novog Sela. Tu smo registrirani. Svi smo rekli da smo domobrani. Pitali su nas za naš zanat i tko hoće dobrovoljno s njima da im pomaže npr. kao mehaničari i slično. Da spasimo glave, izjavili smo, da dobrovoljno idemo s njima. Nijemce nisu ništa pitali, nego su ih izveli iz neke šupe, već skinute do samih gaća i strijeljali ih usred dana u grabi u nekim kukuruzima. Strijeljao ih je neki dočasnik, valjda vodnik, koji se sam za taj krvavi posao prijavio. Naredbu za strijeljanje izdao je komandir Prateće jedinice VII. bigade 23. Srpske divizije imenom "Zećo", visok, brkat i naočit čovjek, uz kojega je stalno išao i njegov otac u gradanskom odijelu. Manje više svi partizani govorili su rumunjski i bili iz Istočne Srbije uz nešto malo pravih Srba iz okolice Kragujevca. Poslije Njemaca došlo je pitanje na Talijane, koje su takoder partizani bili naumili strijeljati. Ja sam nešto rekao onome vodniku, koji je bio strijeljao Nijemce, da ne ubija te Talijane, jer nisu ništa krivi, pošto su oni bili samo njemački zarobljenici. Nato su pustili Talijane na miru odnosno poslali ih u Derventu na popravak nekog mosta. Novo Selo kao i ostala hrv. naselja bila su bez čovjeka na cesti, pošto se taj svijet od straha bio zavukao u kuće ili nekuda povukao.

Sa VII. Srbijanskom brigadom odlazimo i mi zarobljenici u Prnjavor, gdje smo se nešto odmorili, pa u Banja Luku, gdje smo se na postaji Kraljev Drum ukrcali u željeznicu i dovezli do Prijedora. Prenoćili smo u jednom muslimanskom selu, gdje su domaći ljudi mene lijepo primili i podvorili večerom, a prema partizanima držali su se hladno. Sutradan smo preko Blagaja stigli do sela Žuljevice, dalje od ceste medu bregovima. U Bos. Novom vodile su se borbe koje su branili ustaše, Nijemci i navodno neka čerkeska jedinica pod njem. komandom. Partizani su imali teške gubitke te sam vidio gomile mrtvaca, koje su oni zakapali po bregovima. Zavladala je strava medu partizanima, videći toliko gubitaka, te su ih komesari pištoljima morali zaustavljati na bijegu i vraćati natrag na položaje.

Čisto srpsko selo Žuljevica dočekalo je partizane s veseljem i počastilo. Ja sam ostao jedini od zarobljenika te sam imao i stalnog pratioca, dok su ostali moji drugovi bili putem pobjegli ili rasporedeni u druge jedinice.

Negdje o zalazu sunca stiže medu nas jedna skupina domobrana u novim njemačkim odijelima, nekih tridesetak ljudi. Rekli su da su pripadnici IV. Gorskog zdruga te da su bili dodijeljeni za obranu jednog bunkera, ali su ostali odsječeni od svoje jedinice, koja se medutim bila povukla dalje napustivši Bos. Kostajnicu. Ne imajući drugog izlaza, prijavili su se partizanima i predali. Ja sam udario s njima u razgovor i pitao, ima li medu njima tko iz Hercegovine. Javio mi se jedan mali čovjek iz Jablanice, musliman i pokazao mi sliku svoje majke i žene s djetetom na krilu u avliji na kaldrmi. Drugih nijesam zapamtio, jer su bili iz meni manje poznatih krajeva. Domobrani nisu ni sumnjali, kakva ih sudbina čeka nego su posjekli kukuruzovinu, naložili vatru i grijali se u hladnoj, proljetnoj noći.

Nešto prije tih domobrana, susreli smo blizu prelaza na Uni, jednu partizansku jedinicu na državnoj cesti od Kostajnice prema Novomu. Prepoznao sam zapovjednika jedinice na konju pred četom. Bio je Salko Alikalfić iz Mostara, sin Jusufa, vlasnik kavane "Paris" u Mostaru. Govorio sam vrlo kratko s njim i doznao, da je tog dana zauzeta Kostajnica od partizana. Salko je danas aviatički kapetan u Mostaru. Njegov brat Ismo, s kojim sam služio u Sarajevu, izostao je od povlačenja i nagovarao i druge, da se odmah predaju partizanima pošto mu je brat u partizanima. Imao je lošu sreću, jer je odmah u Sarajevu ubijen, dospjevši medu nepoznate partizane, koji su ga s drugovima hrv. zarobljenicima ubili.

Komandir Zećo, koji je bio primio predaju napomenutih domobrana, naredio je, da se traži žica i špaga, da se tih 30 domobrana poveže. Bila je pala odluka, da se na licu mjesta ubiju. Kad su ih počeli vezati, mole domobrani, da ih se ne ubije, pošto su nevini i pošto neki od njih imaju žene i djecu kod kuće. Nije to ništa pomoglo. Zećo je naredio svojim redovitim likvidatorima, da se učini kraj tim zarobljenicima. Na to skoči 6 ili 7 ljudi sa ruskim šmajserima na kolut, odvedu nesretne zarobljenike u mrak, možda 50 m daleko od rijeke Une prema pruzi, te otvore vatru na njih. Čuli smo pucanje te jauk ljudi, i dobro vidjeli svjetlucanje hitaca. Nakon toga palo je par pojedinačnih hitaca, valjda da dotuku one, koji su još bili na životu. Nakon nekog vremena vraćaju se ubojice sa još krvavim hlačama, bluzama i opasačima, na kojima su se još dobro vidjele rupe od metaka. Ne znam sigurno, da li su to domobrani bili poubijani, jer je prevažanje ljudi preko Une tek jednim čamcem išlo vrlo sporo ili zato, što su oni imali dobro odijelo na sebi, a partizani naprotiv jako loše. Likvidatori su bili mladići od 20-21 godinu, osim dvojice još mladih, najviše oko 18 godina. Oni su bili najpoznatiji ubojice koji su učestvovali u svakom strijeljanju i obojica su imali odlikovanje, dapače jedan od njih vrlo plav za razliku od ostalih partizana rumunjskog jezika, dva odlikovanja. Njega spominjem posebno, jer sam kasnije imao biti strijeljan od istoga u blizini Samobora, ali sam ga

uspio svladati i pobječi. Naprotiv njegov crnomanjasti drug ubio je mog supatnika, koji je sa mnom voden na strijeljanje.

Iz Bos. Novog odlazim s pratećom četom VII. brigade na Dvor gdje noćivamo, pa na Gvozdanjske i Glinu. U Glini su partizani bili sjajno dočekani, počašćeni od domaćih Srba te je i miting održan na pijaci. Mislim, da je upravo bio 1. maj. Pješke smo išli dalje do Pisarovine i to, po nekoj čudnoj logici, preko Vojnića. U Pisarovini smo ostali cijeli dan te nam je rečeno, da pred nama 4. bataljon VII. brigade vodi borbu s ustašama u samoj blizini Pisarovine. Naredeno je pratećoj četi, da kopa rovove i to duboko, da čovjek uspravno može stajati u njima. Očekivala se borba u samoj Pisarovini, a rovovi su bili iskopani na rubu sela, kraj ceste u Zagreb. Ja sam bio iznemogao i nikako nisam mogao udovoljiti brzom tempu rada. Priskočio mi je u pomoć neki Srbijanac, imenom Daničić moj vršnjak po godinama, ali jači i razvijeniji od mene. Nije bio pravi partizan nego je bio na selu mobiliziran te sigurno nije nikoga likvidirao, što se za ostale vojnike iz čete ne može reći. Ta je epizoda važna, jer sam ga tri godine kasnije vidio u Zaječaru što ću poslije ispripovijedati.

Sutradan smo pošli preko Rakova potoka na Svetu Nedjelju. Putem smo sustizali neke partizanske jedinice, medu ostalim i pozadinsku bolnicu 25. Srbijanske divizije. Ranjenici su bili voženi kolima. Dvorile su ih partizanske bolničarke, najviše iz Srbije te razne dobrovoljke iz Bosne, takoder Srpkinje.

Vodič neke partizanske jedinice bio je jedan seljak iz okolice. Kad je izjavio da ne može dalje i treba natrag kući, a oni si nadu drugog vodiča, neki komandir je naredio da ga se ubije, što je odmah i izvšeno u obližnjoj šumi.

Stigli smo predvečer u Sv. Nedjelju i ostali tu do preksutra ujutro. Spavali smo u nekoj još nenastanjenoj, novoj zgradi. U sobi, u kojoj sam bio ali uz strogu zabranu da ne smijem nikud izlaziti, doveli su sutradan nekog mladića u civilu, koji mi kasnije rekao, da je bio domobran. Izgleda, koliko se sjećam, da su ga negdje u blizini bili uhvatili partizani na putu. Rekao mi je da mu kuća nije daleko odavde i bio je uvjeren, da će ga pustiti.

Ujutro slijedećeg dana, nakon doručka, saopćio nam je komandir Zećo, da idemo u"prekomandu" u neku drugu jedinicu. Još nismo ništa slutili zla, dok nije pala zapovijed, da nas se veže. Sad mi je postalo jasno. Bacio sam se na zemlju, nisam se dao vezati i udarao sam nogoma i rukama. Vodnik koji je rekao, da se imamo vezati, udario me je dvaput teškom vojničkom cipelom, nešto mi gadno opsovao, ali ipak dopustio, da nas nepovezane vode. Cijeli prizor promatrao je već prije spomenuti Daničić.
Uputili smo se iz sela u pratnji one dvojice najkrvavijih likvidatora, koji su nas pratili 2-3 m iza nas. Imali su ručne strojopuške uza se. Čim smo

izašli iz mjesta uputili smo se prema nekoj šumici na lijevo. Šapnuo sam svom drugu, da bježimo, jer da nas vode na strijeljanje. On je to odbio i rekao: "ja neću", vjerujući u riječ komandira, da se ide u prekomandu. Čim samo zašli u šumu, naglo sam se okrenuo, bacio na svog pratioca (onog žutog i slabašnog mladića sa dva odlikovanja) svoju domobransku bluzu, koju sam nosio preko ruke radi vrućine - dan je bio vrlo lijep i topao - a zatim sam ga svom silom udario u glavu. Poletio sam, najvećom brzinom dublje u šumicu, niza stranu. Čuo sam iza sebe hitce, kojim je onaj crni pratilac po mom računu ubijao onog domobrana. Dok se moj žuti krvnik pribrao, ja sam već izjurio iz šume te preko kraćeg brisanog prostora u polju, domogao se druge šumice u polju, dok su oko mene padali hitci. Nisu pucali rafalno nego pojedinačno, sigurno u žurbi i zabuni. Na drugom kraju šumice opet sam gledao, kako ću što prije preletiti komadić slobodna polja te upasti u dublju, veću šumu. Sakrio sam se u duboke kupine, u sjajno zaklonište te sam čuo, kako me u daljini traže i viču za mnom. Kasnije nisu doveli ostale partizane da me traže. Pretpostavljam, da su ona dva likvidatora izjavila u četi, da su izvršili likvidaciju i tako su se spasili od prigovora.

U svom zaklonu ostao sam taj cijeli dan i noć te drugi dan do predvečer. Nisam imao ništa za jesti i piti te sam od silne žedi pio svoju vlastitu mokraču. Kasnije sam ustanovio, da je u blizini bila neka voda, o kojoj dakako, nisam imao ni pojma.

Misleći da je prateća četa već otišla nekud dalje, ohrabrio sam se i izašao iz skloništa do nekog seljaka u vinogradu. Nakon razgovora od pola sata u kojem sam u strahu lagao da sam partizan koji ide iz bolnice za svojom četom nekud u Sloveniji, poveo me je on svojoj kući preko ceste
Samobor-Zagreb te me je tamo nahranio mlijekom i kukuruznim kruhom.

Slučajno se u istu kuću svratila neka patrola jedne partizanske topničke jedinice. Pošto nisam imao otpusnicu iz bolnice, poveli su me najprije u svoju komandu, a odatle na OZNU u Samobor. Tamo sam predan i našao sam se zatvoren u krugu zatvorenih civila i vojnika, možda svega 150 ili 200 ljudi. Pitali su me samo, da li sam ustaša ili domobran. Tu sam bio dva dana i dvije noći. Kada sam čuo od komandira, koji je bio Žumberčanin kao i njegovi Oznaši, da će neke civile otpustiti kućama i dati im na prozorčiću propusnicu do njihova mjesta, drsko sam se umiješao medu te sretnike i pod svojim pravim imenom dobio propusnicu do Mostara. Ta je imala žig sa petokrakom kao i preporuke, da se na putovanju ne ometam nego naprotiv da mi se ide na ruku.
U zatvorenom prostoru sam od neke crvene krpe izrezao petokraku zvijezdu i prišio je na moju domobransku kapu. To mi je omogućilo, da sam mogao izlaziti nesmetano iz zatvora, par puta na dan, nesmetan od straže.

Prigodom izlaza u grad, otkrio sam, da u mjestu, točnije negdje na kraju mjesta, postoji sabirni logor za njemačke i hrvatske vojnike. Opet pomoću svoje čarobne petokrake na kapi, nesmetano sam ušao u logor, koji je tada mogao imati par stotina Ijudi. Medu njima sam prepoznao svog zemljaka iz Mostara Safeta Ćustovića te njegova zeta, muža njegove sestre. U prvi moment mislili su, da sam partizan. Kako logor nije dobio dva dana, a možda i više, nikakve hrane, molili su me, da im što donesem za jelo. Ušao sam u par kuća te od Samoboraca dobio nešto krumpira i soli. Sve sam to odnio u logor te dao Safetu Ćustoviću (otac mu se zvao Rešid i bio je u Mostaru klju(!ar gradskog zatvora) i nekim Nijemcima, a jedan od njih mi je dao hlače u vrlo dobrom stanju i cipele, jer sam ja bio sav poderan. Kad sam Safetu rekao, da odlazim u Zagreb, zamolio je mene, da odem do njegove žene i sestre u Zagreb, Preradovićev trg 3/IV, što sam mu i obećao. U logoru još ne vlada stroga disciplina. Ipak gdjekada odvode skupine izabranih ljudi iz logora "na prekomandu". Misli se, da ih zapravo vode na strijeljanje, jer se u blizini grada, u šumi, čuje često pucanje, iako su već borbe prestale, a Zagreb je već u partizanskim rukama. Prigodom jednog mog posjeta u sabirnom logoru rekao mi je jedan profesor, Zagorac, mislim, iz Konjšćine, da to ubijaju ljude, kada se čuje pucnjava iz šume. Ja to sigurno ne mogu potvrditi za svaki slučaj, ali sam npr. svojim očima vidio, kako su partizani do krvi tukli nekog mladića iz Časne Radne Službe, koji je obavljao nuždu pod mostom izvan logora, ali su komunisti predbacivali, da je htio bježati te su ga strašno tukli šakama i kundacima revolvera po glavi, tako da su ga njegovi prijatelji kasnije morali prenijeti u logor, jer se više nije mogao držati na nogama. Medutim, drugi je slučaj još daleko značajniji. Kako sam bio Ćustoviću obećao, čim sam dobio propusnicu, krenuo sam odmah u Zagreb, koji je već 2 ili 3 dana bio u Titovim rukama. Odmah sam otišao do Ćustovićeve žene, našao nju i zaovu (muževu sestru) kod kuće te im ispričao svoj susret u logoru Samobor. Zamolile su (bile su jako prestrašene) da bih im dao vremena do sutra da spreme nešto hrane za onu dvojicu u Samoboru. Preko noći one su pripravile halvu, pečenje i slično te sam sutradan prije podne pošao natrag u Samobor. U logoru nisam više nikoga zatekao, jer su već bili svi nekuda "prekomandirani" i bili su otišli navodno u Karlovac. Bio sam uvjeren da su ljudi zapravo bili pobijeni. Partizani su tada bili jako žedni krvi. Nisam imao kuražu, da ženi i sestri g. Ćustovića saopćim tu vrlo neugodnu vijest nego sam bez davanja vijesti krenuo dalje. Kada sam kasnije više puta dolazio u Zagreb, pitao sam gospodu Ćustović za sudbinu njezina muža. Rekla mi je, da se nikada više nije javio nakon one zadnje poruke. I on i zet mu bili su sigurno smaknuti od crvenih krvnika valjda te iste noći.

S mojom propusnicom pošao sam kući autobusom iz Zagreba preko Slunja, Šibenika (tu smo prenoćili te je OZNA zatvorila sve putnike u autobus iz Zagreba osim mene, jer sam navodno bio partizanski vojnik), Splita, Livna, Bugojna (tu sam sio u željeznicu), Travnika, Sarajeva u Mostar. Tamo sam dva dana kasnije bio uhvaćen od kom. patrole na ulici i pošto im nisam smio pokazati one propusnice iz Samobora, koja je o meni govorila stvari, što su očito bile neistinite i kao takve poznate u mom rodnom mjestu, to su me zatvorili najprije u miliciju, a onda predali u Oznin zatvor u Šantić ulici. Ispitivan sam najviše od zastavnika UDBE Gavre Papo iz Mostara, danas visokog funkcionera UDBE u Sarajevu. Proveo sam u Udbinu zatvoru dva dana, a zatim jedan dan poslije prebačen u bivši gradski zatvor Ćelovinu te konačno u sjeverni logor, glavno mjesto sabiranja i ispitivanja vojnih i gradanskih lica. Tu sam ostao 15 dana. Bio sam svjedokom svakodnevno izabiranja teže osumjičenih lica i dnevnog odvodenja u nepoznatom pravcu. Po pripovijedanju ljudi u logoru i izvan njega mnogi odvedeni iz sjevernog logora bili su negdje likvidirani i nikada im se više nije znalo ni traga ni glasa, jer su očito bili ubijeni. Iz moje sobe su neki odvedeni na sudenje, a bili su neki funkcioneri hrv. vlasti ili su barem imali kćeri udate za neke važnije ustaše. Tako je npr. Pero Musa, trgovac iz Mostara, bio doduše čovjek bez funkcije u drž. aparatu ili ustaškom pokretu, ali mu je kći bila udata za ustaškog stožernika Barbarića; dobio je 20 godina tamnice. Iz moje sobe bio je takoder i Jozo Merdžo, koji je imao neku državnu funkciju i dobio je takoder 20 godina, dok je njegov brat Ivan dobio nešto manju kaznu, u svakom slučaju strahovito visoke kazne u punom nesrazmjeru prema imputiranom djelu. Oni su spadali medu najuglednije mostarske Hrvate te su zato i bili tako kažnjavani. Zapovjednik logora bio je Tasko Zurovac, mostarski Srbin, koji danas živi u Zagrebu. Oficiri logora bili su najviše Srbi od Gacke i Bileća.

Ne mogu završiti svoj iskaz, a da ne spomenem svoj susret u Zaječaru sa naprijed spomenutim partizanom Daničićem. Služeći vojsku pod Titom, došao sam u Zaječar u travnju 1948. u autovod kao mehaničar. Prilikom istovara na kolodvoru neke vojničke spreme, došao sam u dodir s grupom seljaka u narodnoj nošnji, koji su čekali na vlak. Prepoznao sam odmah onog partizana, koji mi je u Pisarovini prijateljski pomogao kod kopanja streljačkog jarka. Pristupio sam i upitao ga, da li me pozna. Odgovorio je, da me pozna, ali da ne zna odakle. Predstavio sam mu se i spomenuo mu dogadaj. On se je silno začudio, i rekao mi, da je bio uvjeren da sam zajedno s onim domobranom bio likvidiran kod Svete Nedjelje. Na to sam mu ispričao, kako sam izmakao sigurnoj smrti. On me na to pozove, da ga svakako posjetim kod njegove kuče. Rekao je, da odem u selo Kobišnicu i da pitam za Trubača. To je on i svatko za njega znade. Zvao se po familiji

Daničić, dok sam mu krsno ime zaboravio. Rekao mi je, da će mi pričati točno o onim ljudima, koji su me imali ubiti. Onaj žuti likvidator živi i danas i rodom je od Donjeg Milanovca. On ih poznaje po redu i sve druge krvoloke iz Prateće jedinice VII. brigade 23. Srpske divizije. U tom je vlak došao i on se oprostio od mene. Nikad ga kasnije nisam vidio.

Pročitao sam gornju izjavu, za čiju istinitost jamčim svojom čašću, što svojim potpisom svjedočim.

Fuad Elezović Dervišev

Rim, dne 18. travnja 1961.

Dokument LXIX.

Za vrijeme rata 1941.-1945. najprije sam služio kao narednik u domobrancima Hrvatske vojske. Zatim sam bio unaprijeden u čin poručnika i dodijeljen komandi pukovnika Resa, časnika za vezu s Drugom talijanskom vojskom čiji je Glavni stan bio na Sušaku. Pukovnik Res kasnije je postao vojni povjerenik i na ovome položaju predstavljao je Hrvatsku Državu kod Glavnog stana Druge talijanske armije sve do pada Italije u rujnu 1943. On je onda postao hrvatski predstavnik kod Njemačke komande za Trst i Kvarner.

Dne 27. travnja 1945. Njemci su digli u zrak most preko Rječine i povukli se prema sjeveru. Ja sam tada još bio na svom položaju u Sušaku. Partizani nisu ovdje ušli sve do 28. travnja uvečer. Na ovaj datum ja sam se pridružio svojoj obitelji i vidio sam ulazak partizana u naš grad. Dne 8. svibnja bio sam uhićen skupa s mojim šogorom Alfonzom Parinom. Bili smo odvedeni u hotel Palme, gdje je OZNA držala zarobljenike sve do njihovog ispitivanja. Mene ovdje nisu ispitivali, ali su me iste noći premjestili u pansion "Viktorija" u Lovranu, gdje sam ostao pet dana. Zatim, više od 100 nas bili smo u noćnoj tami otpremljeni u vilu Kuben u Opatiji. Nakon dvodnevnog zatvora ovdje, premješteni smo u zarobljenički logor u Martinšćici. Nakon trodnevnog boravka u vili Kuben dobili smo zapovijed da odemo pješice u žandarmerijsku postaju na Bulevardu u Sušaku. Čim sam tu stigao, bio sam skoro odmah odveden u središnje zapovjedništvo OZNE za Istru i Hrvatsko primorje. Držali su me u zatvoru na Via Roma u Rijeci.

Bilo nas je oko 200 u tome zatvoru i tu sam ostao punih 35 dana. Pola ovih zatvorenika bili su odredeni za likvidaciju a prije nego su bili ubijeni oni su bili užasno mučeni. Jauci i psovke odzvanjali su iz soba gdje ih se

"ispitivalo". Medu žrtvama bio je jedan Talijan, nadzornik škola, i jedan Njemac po imenu Kaiser, predstavnik raznih njemačkih trgovačkih poduzeća i ujedno vlasnik jedne vile u Opatiji i restorana "Mali raj" na Punta Collova izmedu Opatije i Ičića.

Preostala stotina nas prevezeni smo bili u Opatiju. Na ovome putu zaustavili smo se na Punta Collova. Već se bilo smračilo, kada nas partizani odvedoše točno na mjesto gdje su Njemci bili strijeljali 13 partizana ranije u ratu. Naši stražari su nam zapovjedili da svi poležemo po zemlji potrbuške. Nakon što smo to učinili, gazili su po nama i oko četvrt sata tukli nas kundacima, vičući na sav glas: "Upijte krv naših drugova koje ste vi banditi ovdje strijeljali i onda ih pobacali u jamu!". Mislili smo da će nas partizani tu sve poubijati, ali oni nisu otišli tako daleko. Mjesto toga, odveli su nas u vilu Kuben u Opatiji te onda u logor u Martinšćici.

Taj logor je smješten u niskoj uvali koja se proteže prema moru. Podijeljen je bio u tri djela. Na desnoj strani ceste za Sušak nalazio se je prostor okružen bodljikavom žicom, poznat pod imenom Lazaret. Civili, domobrani i neki pripadnici sušačke Ustaške bojne bili su tu zatvoreni; bilo ih je svega izmedu 600 do 700 a na lijevoj strani ceste, Njemci i hrvatski vojnici Plave divizije, koja se borila na Istočnom bojištu u Rusiji, bili su zatvoreni na otvorenom prostoru, tzv. "Vodovodu". Bilo ih je ukupno oko 1000. S ovim zarobljenicima postupalo se mnogo gore nego s nama. Uvelike su trpjeli od gladi i žedi. Često sam vidio Njemce potpuno gole kako bi jedan po jedan trčali prema obližnjem potoku, kadgod bi im stražari dopustili.

Moja rodbina kadkada bi došla da me posjeti u logor. Nekoliko puta, kad sam na njih uz kapiju čekao, gledao sam nove skupine njemačkih zarobljenika kako stižu da nadomjeste prijašnje skupine koje su bile odvedene u Kostrenu. Procjenjujem da je u tri dana kroz Martinšćicu prošlo 3.000 Njemaca. Kad sam trećega dana mojega boravka napustio to mjesto, 600 Njemaca još su bili zatvoreni u"Vodovodu". Pošto sam bio nogometaš i naviknut na procjene navijača na igrama, smatram da su gore navedene brojke prilično točne.

Velike mase Njemaca bile su poubijane kroz te tri noći mojega boravka u Martinšćici. Svake noći moglo se je čuti lančano pucanje automatskih strojnica iz pravca planinske jame, zvane "Urinj". Ona se nalazi na desnoj strani ceste Sušak-Kostrena na podnožju obalne brane koja se uzdiže blizu Sv. Barbare u Kostreni. Jama je povezana s morem i od logora je udaljena nešto manje od jednog kilometra. Stanovnici Kostrene i obližnjih sela Žurkovo, Sv. Lucija i drugih pričali su nam da su partizani dovažali zarobljenike k jami u kamionima ili pješke u kolonama. U noćnim satima su bili ubijani i bacani u"Urinj". Ovdje su uglavnom bili ubijani Njemci a

njihovi krvnici bili su pripadnici KNOJ-a. Poslije ubijanja, u jamu su bili izlijevani kamioni kreča zbog nesnošljivog zaudaranja raspadajućih tjelesa kojih je jama bila puna. Vladala je bojazan da će tjelesa, ako ih se ostavi slabo zakopana, prouzročiti zarazu. Zato, dva ili tri mjeseca kasnije iz Sušaka su dovedeni grobari da tovare smrtne ostatke u kamione te da ih ukopaju na drugom mjestu. Trebalo je izgraditi put od ceste prema jami, e da taj otvoreni masovni grob bude pristupačan vozilima. Unatoč ogavnosti toga posla, neki grobari bili su tako odvratni da su na raspadajućim tjelesima tražili novac, prstenje i druge vrijednosti.

Kasnije sam bio vraćen u zatvor na Via Roma u Rijeci. Ovdje sam našao druge zarobljenike iz logora u Martinšćici, uključivši Davora Prišića, koji danas živi u Trstu. Jedan profesor kojega označujem sa "I", zarobljenik "dr. K" i druge osobe, koje se još nalaze u Jugoslaviji, bile su takoder u tome zatvoru. Neki zatvorenici bili su u Martinšćici još prije nego sam ja tu stigao. Oni su mi pričali da su za vrijeme njegovog boravka u tome zatvoru mnogi civili i hrvatski ratni zarobljenici iz sekcije "Lazaret" toga logora bili u malim skupinama odvažani da budu poubijani kod Poljane, gdje je vojno gadalište služilo kao stratište. Dva krojača, I. R. i A. E., koji danas žive na Sušaku, odnosno u Rijeci, dali su mi informacije o tome. K. I., koji sada živi u Crikvenici, potvrdio je to isto što su mi oni kazali.

Jedan prijatelj mi je pomogao da izadem iz zatvora na Via Roma. Dok sam bio na slobodi, otišao sam vidjeti tijela dvaju umorenih vojnika: žene iz Veprinca njih su našle u dolini niže seoske crkve. Tijela su bila pokrivena lišćem i granama sa stabla. Mjesne komunističke vlasti su izjavile da su ta dva mrtvaca žrtve njemačkih ruku. No, tetovaže urezane na njihovim rukama, njemačke hlače na njima, njemačke čarape još na njihovim nogama i općenit izgled njihovih smrtnih ostataka mene su uvjerili da su to bili Njemci zarobljenici koje su partizani ubili na tome samotnom mjestu.

Spreman sam svjedočiti osobno istinitost gore iznešenih činjenica pred bilo kojom medunarodnom komisijom koja ima dužnost istraživati ratne zločine. No, izričito naglašavam da ta komisija mora čuvati nužnu diskreciju da se predsusretnu represalije protiv moje rodbine koja još živi u mojoj domovini.

C. S. F.

Rim, 1. listopada *1955.*

Dokument LXX.

Na povlačenju Hrvatskih oružanih snaga 1945. priličan broj naše zalaznice i zalutalih vojnika bili su zarobljeni od partizana. Ustaše i domobrani, koji su do zadnjega časa ostali u svojim rodnim mjestima blizu slovenske granice, bili su takoder pohvatani. Svi zarobljenici bili su zatvoreni u prenatrpanom zarobljeničkom logoru kod Mirkovaca; ovo mjesto se nalazi izmedu Zaboka i Krapine u Hrvatskom Zagorju. Ovdje je bilo svega oko 8.000 zarobljenika. Logor je bio ograden elektificiranom bodljikavom žicom. Na svakih pet metara stajali su stražari uz tu bodljikavu žicu. Tu je bilo i vojarni, ali njihovi prozori i vrata bili su porazbijani i stoga su bili slabo sklonište od studenog i kišnog vremena. Pošto u njima nije bilo kreveta, zarobljenici su morali spavati na podu.

U početku zarobljenicima nije bio dopušten nikakav kontakt s civilima. Unatoč tome, narod koji je živio tu u blizini dolazio je u masama da vide da li je medu zarobljenicima bilo njihove rodbine. Taj narod običavao je gurati se oko stražara, postavljajući im pitanja. Oko 100 zarobljenika iskoristili su tu praksu za svoj bijeg, ali većina njih bili su pohvatani i na užasan način ubijeni.

Hrvatski civili iz okolice donosili su bezbroj paketa u logor. Partizanski stražari su ih varali, obećavali da će hranu dati onim zarobljenicima za koje je bila namjenjena, ali oni su to uzimali za sebe. Izgladnjeli zarobljenici morali su jesti travu iz zemlje ili koru sa drveća. Naskoro hrana je nestala pa je vid nekih zarobljenika uvelike oslabio radi slabe ishrane. Ovo sam vidio svojim očima. Jedan od stražara, moj poznanik, nije mogao izdržati ovaj užasan postupak sa zarobljenicima. On je zato meni dopustio da prokrijumčarim pakete hrane za što veći broj zarobljenika. Oni, koji su bili oslijepili, mogli su osjetiti miris hrane, iako je nisu vidjeli. Bio je to tragičan prizor gledati oslijepljene kosture kako se polako miču za zalogajem hrane i znati da su svi oni bez vode.

Prilike u logoru naskoro su postale tako neizdržive da su partizani širili glasine da je velik broj zarobljenika zaražen tifusom. Oni su izjavljivali da je bolje pobiti zarobljenike nego dopustiti da se zaraza proširi. I tako, većinu od prvotnih 8.000 zarobljenika pobacaše u već iskopane rupe.

Pošto je moja kuća bila samo četvrt sata udaljena od logora Mirkovci, došao sam do dobrih informacija o potankostima masakra i identiteta odgovornih. Đuro Skreblin, Hrvat iz Brezova, kao upravitelj logora izdao je zapovijed da se svi "banditi" pobiju. Skreblin (on je bio bez prsta na jednoj ruci) u brutalnosti je premašio čak i srpske partizane koji su izvršili taj masakr.

Pokušao sam uspostaviti kontakt s Hrvatima koji su bili uključeni medu stražare logora. Znao sam da su oni bili voljni organizirati bijeg što većeg broja zatvorenika. Medutim, moja nastojanja u tom pravcu ostala su bez uspjeha jer većina vojnika i oficira na straži bili su Srbi koji su sumnjali u lojalnost svojih hrvatskih drugova prema Jugoslaviji. Zato sam morao odustati od svojih pokušaja da ne kompromitiram neke Hrvate partizane. Osim toga, i sam sam bio u velikoj pogibelji jer sam pripadao Počasnoj četi XII. Ustaške pješadijske pukovnije u vojarni "Dr. Pavelić".

Mučeništvo zarobljenika u Mirkovcima trajalo je od 9. svibnja do 1. lipnja 1945. Ne vjerujem da je preživio ijedan od 8.000 zarobljenika. Mnogi mjesni stanovnici uporno su prosvjedovali kod jugoslovenskih vlasti, bezuvjetno jamčeći da su ljudi koje su oni poznavali medu tim zarobljenicima bili potpuno nevini od ikakvog zločina. To herojsko držanje stanovnika bilo je potpuno uzaludno, dapače i pogibeljno jer je nepromjenjiv odgovor glasio da će "Narodna Republika" likvidirati ne samo zarobljenike, nego i svakog onoga koji ih bude branio. Tako, nakon malo vremena nitko se više nije usudio približiti logoru. Pošto su laži o zaraznim bolestima na tome mjestu užasa sve više kolale, narod je bio u strahu donositi hranu.

Jednog dana vlasti su izdale zapovijed da se svi oni koji su za rata služili u neprijateljskoj vojsci i još se nalaze na slobodi njima prijave. Nekoliko dana čekao sam da vidim što će se desiti onima koji budu slijedili te upute. Prema svemu što sam doznao, neki od tih vratili su se kućama a drugi su bili odredeni da služe u XIII. bataljonu. U to vrijeme predumjevao sam da je ta jedinica postojala pa sam se prijavio u Krapini. Moja dva brata tamo su me odpratila, ali oni su bili poslani natrag kući. Ja sam, kao što sam i očekivao, bio dodijeljen XIII. bataljonu.

Jedan od moje braće sumnjao je u postojanje te jedinice pa je zamolio referenta (bio je Hrvat kojega ću označiti sa "M") da mu kaže iskreno gdje su mene poslali. Referent mu je nekako beznačajno protumačio što je "Trinaesti bataljon". Ujedno je mojemu bratu iznenada rekao da mi on, ako od mjesnog "Narodnog odbora" pristigne jamstvo o mojem dobrom ponašanju i nevinosti, može spasiti život.

Eto, tako je bio pošteden moj život i preživio sam sve do danas te mogu napisati ovu izjavu o najnečovječijim spodobama - o partizanima pod vrhovnim zapovjedništvom Josipa Broza Tita.

Dopustite mi da vam reknem o sudbini onih koji su dodijeljeni "Trinaestom bataljonu". Na sreću, informacije o tome ne temelje se na mojim osobnim iskustvima jer, da je bilo tako, ne bi danas pisao ovu izjavu. Moj prijatelj, kojega označujem sa D. R., informirao me je o toj jedinici. D. R. je Hrvat, koji se na svršetku rata pridružio partizanima, da si tako spasi život. Njemu je bila dodijeljena dužnost da prati zarobljenike koji su iz Krapine

bili poslani u"Trinaesti bataljon", tzv. "Lepu Bukvu" kod Maceljske Gore.[4] Partizani su svakodnevno tu dovozili Ijude iz nekoliko krajeva Hrvatskog Zagorja. Zarobljenici su bili povezani žicom dva po dva. Bili su poredani u dva velika kruga oko "Lepe Bukve": ova se jama nalazi u brdima. Stražari bi strijeljali jednoga od tih povezanih žicom ili bi ga po glavi lupili tupim predmetom; on bi zatim pao u jamu i za sobom bi povukao svoga još živog supatnika. Onda je po tjelesima posuto živo vapno. D. R. nije više mogao izdržati taj pokolj pa je dezertirao iz Titove vojske. Meni je poslije ispripovijedao sve što je vidio.

Medu okolnim stanovništvom prevladavalo je mišljenje da je gore opisanim metodama poubijano 20.000 zarobljenika. Ja znam za šest hrvatskih vojnika iz mojega komšiluka koji su ubačeni u"Lepu Bukvu".

Netko će možda upitati, kako sam to ja, jako poznat kao ustaša uspio izbjeći sudbinu koja je zadesila tolike moje supatnike. Prilike, pod kojima sam bio zarobljen, od samoga početka za mene su bile povoljne. Ja i trojica drugih bili smo zarobljeni na željezničkoj postaji u Mariboru, dok smo čekali vlak za Celje. Slovencima sam se prijavio kao domobran radije nego kao ustaša. Pošto oni nisu dosta znali ni o jednoj ni o drugoj grani naše Hrvatske
vojske, olako su mi povjerovali. Dok su nas Slovenci vodili, na željezničkoj postaji stigla je jedna kolona srpskih partizana. Oni su od Slovenaca tražili da nas izruče njima, ali slovenski partizani to su smjesta odbili.

Slijedećeg dana, skupina slovenskih partizana odvela je mene i moja tri druga izvan grada. Nama su se pridružila i četiri njemačka zarobljenika a k nama je stigao još jedan sprovodnik Srbin. Ovaj je strijeljao četiri Njemca, ne skinuvši s njih njihove odore. Zatim partizani su nama Hrvatima dali nalog da se svučemo; mi smo bili sigurni da je sada došao red na nas. Dok je ovaj Srbin uperio svoju strojopušku na nas, jedna djevojka s činom kapetana, došla je do nas trčeći. Upitala nas je tko smo i odakle smo. Odgovorili smo da smo domobrani od Krapine. Ona je na to zgrabila strojopušku toga Srbina i ljutito na njega vikala: "Ti nećeš ubijati ove ljude iz mojega kraja!".

I tako, mi moramo biti zahvalni toj Hrvatici partizanki što nam je spasila život.

Završavajući ovaj iskaz, izbjeći ću razne slučajeve koje sam iskusio poslije nego sam izmakao samu smrt. Premda je bilo dosta osoba koje su znale da sam bio ustaša, nitko me od njih nije izdao jugoslavenskim vlasti-

[4] Za maceljski pokolj u Lepoj Bukvi uvelike se zanima dr. Douglas M. Owsley, kustos svjetski poznatog Smithsonian muzeja u Washingtonu, koji je sredinom studenog 1999. u glavnom gradu države Hawaii o njemu održao znanstveno predavanje. Prije i poslije predavanja oba urednika ovoga djela svojim pismom su u kontaktu s dr. Owsleyom jer se radi o predmetu koji duboko zasjeca u Hrvatski Holokaust.

ma ili partizanima pod njihovim vodstvom. Usprkos čak i tome, ja bih bio završio u"Trinaestom bataljonu" da moj brat nije bio intervenirao u moju obranu kako sam gore opisao.

Nešto poslije rata i nakon orgijanja političkih ubojstava koje uvedoše Tito i njegovi slugani, prijatelj M. J. odveo me je na Opleniški Vrh u Gorskom Kotaru. Pokazao mi je gore na brdu jamu, na otvoru jedan metar široku i jedan metar dugu, ali nitko ne zna koliko je duboka. Taj prijatelj mi je rekao da je on tu bio kad su na koncu rata partizani u nju ubacili 1.500 živih ustaša zarobljenika. Nakon što je taj užasni zločin bio počinjen, krvnici su otvor jame djelomično pokrili, ali prije toga su po žrlvama bacili bombe.

Ono što sam gore iznio nije sve što znam o užasnim okrutnostima koje su sljedbenici Josipa Broza Tita počinili poslije rata 1941.-1945. O ovome predmetu mogao bih napisati čitavu knjigu. Možda ću jednoga dana to i učiniti, ako knjiga koja sadrži ovu izjavu ne posluži svojoj svrsi, koja je: "Za sva vremena optužiti Josipa Broza Tita, majstora zločina 20. stoljeća i njegove sadistički fanatične pomagače-ubojice".

B. P.Allgäu,
Njemačka, 12.
prosinca 1962.

Dokument LXXI.

Meni je bilo samo 10 godina kada su u svibnju 1945. partizani XXVI. Crnogorske brigade ubili 27 ratnih zarobljenika u mojem rodnom mjestu Klanjec. Pet od tih žrtava bile su ubijene na cesti kojim je prolazila zarobIjenička kolona. Medu tim žrtvama bio je i moj ujak.

Dvadeset i sedam Hrvata koje su ti Crnogorci poubijali bili su iz raznih krajeva Hrvatske: neki su bili iz Hrvatskog Zagorja a nekoliko njih bili su rodom iz Klanjca.

Čuo sam da su mnogi drugi zarobljenici bili likvidirani u obližnjem selu Vampeš kod Tuheljskih Toplica. Pošto tu nisam bio, ne poznajem činjenice o tom navodnom masakru, ali dobro znam da su spomenutih 27 žrtava bile ubijene u Klanjcu. Ovo potvrdujem svojom prisegom i potpisom.

Zvonimir Gajšak

Rosebery, NSW - Australia, 21. rujna 1963.

Dokument LXXII.

Kada sam 1945. jedva živ stigao sa povlačenja, pobijegavši iz kolone smrti kući, pozvaše me poslije nekog vremena na odsluženje dopunskog vojnog roka u"Jugoslavensku armiju". Po isluženju istog posijetio sam neke svoje starije poznanike u Sošicama, koji mi izpričaše slijedeće zvijerstvo počinjeno od strane "Jugoslavenskih" komunista, nad porobljenim hrvatskim pukom. Očevidci ispričaše ovo:

Oko 20. svibnja započeše komunisti dovažati u kamijonima povezane hrvatske nacionaliste, pripadnike oružanih snaga i vatrene katoličke i muslimanske vijernike, vozeći ih cestom iz pravca Zagreba, Kerestinca, Jaske, Karlovca i iz Samobora. Isti su se nalazili u prekritim vozilima sa rukama vezanim o štap ispod koljena. U tim je kamionima bilo i prilično ljudi i iz samog Žumbeka. Neke su žene dok su radile na polju začule jauk i zapomaganje svojih muževa. Neki su zazivali ženu i djecu u prolazu kroz selo poimenice, dovikujući im posljednji zbogom za oproštaj. Ovakovi bi se kamioni iz sviju krajeva sastajali u Sošicama, a zatim krenuli nekih 10 minuta van centra istih do duboka još neizmjerenog ponora, kojemu grlo iznaša tek nešto oko 60 cm. Jama leži izmedu sela Sopta i Gornjeg sela, na poljani medu osamljenim stijenjem i lješkovim grmljem.5 Dovažane žrtve do ponora bile su pobacane na tlo, a tada su ih zlikovci započeli premlaćivati i zvijerski mučiti. Narod priča da se je jauk čuo daleko u noć do Site poljane. Poslije sadističkog mučenja započela je likvidacija. Žrtve su umlaćivane batom, sjekirom, nožem, kundakom puške i samokresom. Već prema tome kako se htio tko od tih Titovih koljača u sadizmu zadovoljiti. Medutim, kako bi se isti umorili započelo bi bacanje živih ljudi niz stijenu u provaliju. Ovakova zvijerstva nad našim hrvatskim življem radila bi se svakim danom sve do 15. ili 18. lipnja. U ovom su zločinačkom radu sudjelovali i sami ubijali mnogi žumberački grkokatolici i pravoslavci, kao npr. Trubinac stari iz Sošica. Isti su većinom kasnije postali agenti OZNE, kasnije UDBE ili KOS-a. Svaki je pristup jami od strane vlasti najstrože zabranjen.

S. P.

Rim, 9. srpnja 1952.

5 Kada je glavni urednik pripremao prvo izdanje na engleskom jeziku 1970. godine, napisao je sljedeće bilješke: "Pred 16 godina Thomas Reškovac iz Clevelanda, Ohio, posjetio je mjesto pokolja i napravio o njemu pomične slike. Pred velikom skupinom on je u Domu hrvatske slobode, na 15711 Waterloo Rd., pokazivao pomične slike. On je čak održao predavanie o tim slikama. Nema tome dugo, John Prcela koji je vidio te slike i čuo Reškovčeve komentare o tome pokolju, zamolio ga je da mu dade te slike za objavljivanje ovoga djela. Da ne izloži pogibelji živote svojih roditelja u Žumberku Reškovac je odbio dati te slike. Njegovo pripovijedanje o tome pokolju bilo je ipak detaljnije nego ovaj i sljedeći Dokument."

Dokument LXXIII.

I ja sam jedan, koji sam preživio povlačenje do Dravograda i četiri godine borbe u domovini pod teškim prilikama pa su mi mnoge stvari poznate. Za vrieme moga ilegalnoga života, dok sam bio u domovini, sakupljao sam razni materijal o slučaju, o kojem Vi pišete u knjizi Pokolji Hrvatske vojske 1945. pa sam ga ostavio u domovini na sigurnom mjestu, koji će, ako doživimo jednom slobodu, izaći na svietlo dana. Isto tako skupio sam podatke o svim našim ljudima, koji su na razne načine umoreni od UDBE. Takoder imam spisak i popis Ijudi, koji su u Križarima poginuli. U Vašoj knjigi, vidim da fale podatci o Sošičkoj Jami u Žumberku, gdje je nekoliko tisuća hrvatskih vojnika zatrpano.

Godine 1948. ja sam imao sastanak sa našim ljudima, koji su se krili baš u Žumberku, i oni su me vodili na lice mjesta, gdje se ta jama nalazi. Oni su sa mnom odkopavali, dok nismo naišli na provaliji grede, na kojima nije bilo niti pola metra zemlje. U Sošicama6 i danas živi šest ljudi, koji su sudjelovali u pokolju naših vojnika. To su pravoslavci koji su bili u partizanima.

Da li Vam je poznato mjesto u Čemernici, gdje je bio logor? To se nalazi izmedu Karlovca i Vrgin Mosta. U tom logoru stradalo je i poklano takoder nekoliko tisuća naših vojnika od strane partizana. Te su vojnike dogonili iz Gline i Karlovca (a naravno vraćeni su iz Slovenije). Tu je stradalo od svih vrsta i rodova naše vojske. Na toj jami u Čemernici partizani su pobili osam skupina, dok je samo jedna, i to zadnja noću provalila (njih oko 200) i pobjegla. Ljudi su stizali u Bosnu, Liku i Hercegovinu. U toj skupini bila su dva naša muslimana iz Stoca. Oni su bili sa mnom u šumi, godine 1947.

Ilija Barbarić

Sao Paulo, Brazil, 8. srpnja 1961.

Mjesto pokolja kod Sošica, poznato kao Jazovka, otkrili su speleolozi 1990. godine. O tome objavljene su mnoge fotografije, a napravljen je i film. Procjenjuje se da je u taj bezdan pobacano oko 40.000 žrtava, medu kojima je bilo i svećenika te čak i znatan broj ranjenika. Svjetske novine objavile su na svojim prvim stranicama duge članke o tome mjestu užasa. Nažalost, Jazovka je opet zatrpana, što je i glavni urednik ovoga djela vidio svojim. lipnja 1994. godine.

Dokument LXXIV.

Nakon pada Zagreba, kroz blizu dva mjeseca provodili su partizani kolone zarobljene hrvatske vojske iz Slovenije putem od Svete Nedjelje preko Stupnika za Zagreb. Kolone su izgledale vrlo žalosno, bili su gladni, žedni i poderani. Pratnja su civili, obično partizani Srbi. Strogo su zabranjivali uzimati kruh, vodu, hranu ili drugo po seljačkim kućama. Stražari su znali govoriti zarobljenicima da se izdvoje oni, koji ne mogu dalje ići, jer da će po njih doći kamioni, koji će ih dalje voziti. Takove su iznemogle vojnike skupili u grupe, ostavili blizu ceste i po noći odveli u šumu i postrijeljali. Svake noći čuli smo pucanje po šumama i guštarama oko Rakovog Potoka, a posebno u Stupničkoj šumi, i Šikari Makaronki izmedu Paučnjaka i Rakovog Potoka. Svjedoci tih ubijanja su tisuće seljaka iz ovih okolnih sela posebno iz Rakovog Potoka. Ubijanja su vršena obično od 11 i pol na večer do 2 iza ponoći. Nakon ubijanja pokupili su lješine postrijeljanih i njima napunili strijeljačke grabe "dekunge", koje su se protezale uz cestu od križanja puta za Kalinovicu, sa cestom Zagreb-Karlovac, kraj te ceste do kuće obitelji Kavaura u selu Stupniku. To je otprilike jedan km duljine. Grabe su bile široke cirka jedan metar, duboke 120-150 cm, dugačke različito od 5 do 15 m, često izgradene u cik-cak obliku a još više u ravnom smjeru. Te grabe nisu bile povezane medusobno nego isprekidane razmacima neiskopane zemlje. Sve su te grabe desno od ceste Zagreb-Karlovac, a samo njih nekoliko je na lijevoj strani prema Kerestincu. Ujutro su prolaznici našli neke strijeljačke jarke, svježe zatrpane a svako daljnje jutro nove i nove zatrpane. Nakon više od dva mjeseca sve su te grabe bile zatrpane. Psi su oko jama njuškali, pa su znali i izvući kakovu lješinu i rastrgati je, sve dok nisu seljaci sami od sebe došli i bolje zatrpali te jame. U kolovozu i rujnu nije se moglo od strašnog smrada prolaziti pokraj tih jama, pa su "narodne vlasti" slale ljude da po noći zaliju jame karbolom. Dolazili su kamionima po svoj prilici iz Zagreba.

Čim su prestale prolaziti kolone, prestalo je i zatrpavanje tih graba, jer su već bile pune. Medutim, pucanje nije prestalo kroz cijelu god. 1945. sve do mjeseca prosinca. Nismo zapravo vidjeli, što se dogada u šikari Makaronki, ali se je tamo mnogo pucalo svake noći. Po danu bi ljudi tražili gljive i sjekli drva te nalazili uvijek nove grabe, svježe zatrpane. Bilo je svakom jasno, da su ti pokopani u noći postrijeljani ljudi. Ti jadnici nisu bili iz naših sela, nego su ih dovodili kamionima iz raznih logora i najviše iz Zagreba. Ne znam jesu li ih kasnije zalijevali karbolom niti da li su ih prekopavali.

Vinko Handrcka

Rim, 1. svibnja 1952.

Dokument LXXV.

Ja niže potpisani Kruno Ivanov Vučičević, rod. u Slunju 15. XI. 1919. služio sam na kraju rata u 2. bitnici, 3. sklopa, 1. Gorskog Sdruga, 7. Gorske Divizije pod zapovjedništvom gen. Peričića i zapovjednikom sklopa nadsatnika Ivana Košćaka i zapovjednika bitnice nadporučnika Hamela. Kroz Zagreb smo prošli u ponedjeljak, mislim 8. svibnja 1945. te imali okršaj s partizanima u Vlaškoj ulici. Isti dan bez borbe povukli smo se iz Zagreba - Černomerca na Samobor pa dalje u Sloveniju do Zidanog Mosta i Celja. U Celju je stigla vijest da zapadni saveznici vraćaju Titu čete hrvatske, koje su im se bile predale. Mi se nismo htjeli predati, nego su 62 čovjeka pod mojim zapovjedništvom (bio sam poručnik), vratili se s oružjem u Hrvatsku. Imali smo s partizanima okršaj u selu Klancu kod Stubičkih Toplica i izgubili 2 čovjeka. Po danu smo spavali i sakrivali se, po noći išli naprijed.

Na povlačenju kroz šumu Kloštar prema Ivaniću stigli smo do sela Osekova kod Kutine i išli dalje prema selu Gračanici. Bilo je oko 6 1/2 ujutro, nekih 20-25 dana nakon našeg povratka iz Celja, dakle negdje 5.-10. lipnja 1945. Tu smo pred samim ulazom u selu Gračanici, Donji Sokak, naišli na velik broj ljudskih lješeva, sigurno iznad 300, a možda do 500. Ležali su po livadama, okrenuti prema pašnjacima, ležali potrbuške, bili su postrijeljani iz strojopušaka, a najdalje lješine 500 m od sela, lijevo od ceste Gračanica-Osakovo-Sisak. Seljaci su nam govorili, da je to kolona zarobljenika, hrv, vojnika, koji su se tu razbježali i dijelom od partiz. pratioca pobijeni. Naprotiv, Zvonko Banić, hrvatski vojnik, koji je bio u toj koloni, veli da su postrijeljani za vrijeme odmora od svojih partizanskih pratioca. Nije sigurno, da se tu radi o jednoj te istoj koloni, nego o dvije, pošto po Banićevu pričanju oni su bili bliže željezničke pruge nego one stotine lješeva, koje sam ja vidio.

Ja i moji Ijudi zadržali smo se još 8 dana po šumama oko Kutine, Repušnice i Krča. Mene je moja zaručnica A. F. i njezina majka u Kutini uvjerila, da je proglašena velika amnestija i da za dvojbene slučajeve rade redoviti sudovi. Na to se je moja četa dogovoreno razišla, kod Kutine, u Krču, i pošli svaki svojoj kući, da se jave Titovim vlastima pošto nam se činilo da daljni oružani otpor nema više smisla.

Ja sam se sa F. I. pošao javiti vlastima u Kutinu 22. ili 23. lipnja kod mjesne OZN-e. U gradu je djelovala jedna OZN-a, a kod ciglane (selo Ciglanica) druga OZN-a 30. šopotske divizije. Kako sam od raznih ljudi u mjestu čuo, posebno od moje zaručnice i njezinih, ova druga OZN-a sa Ciglane, likvidirala je sve optuženike, koji su joj bili predvedeni, i nitko se živ nije vratio.

Ja sam bio preslušan, branio sam se dosta dobro i bio zatvoren u zgradu neke bivše trgovine-gostionice. Bilo nas je 120, dok su nam u noći priključili u zatvor još 60 ljudi. Oko 9 sati navečer 5 oružanih partizana došlo je s batinama i krvavo nas mlatili sve dok u zatvor nije upao komandant..., stari komunista iz Repušnice, Čeh, bivši učitelj. Zabranio je daljnju tuču, jer da "partizani nisu fašisti".

Ujutro je 180 ljudi bilo postrojeno po trojica u redove. Svi smo bili pretraženi. Jednom od nižih hrvatskih časnika naden je sat na ruci. Partizan zapovjedi, da ga skine i da mu ga preda a on se nećka, jer da sat nije opljačkao nego pošteno zaradio. Nato ga partizan izvuče iz reda i ubije iz puške, ostavivši ga mrtva kraj ceste. I ja sam imao sat Omegu, koji mi je pok. brat poslao na rodendan 1944. Partizan mi ga je uzeo bez moga otpora, a naliv-pero sam uspio dobaciti svojoj zaručnici.

Vodili su nas prema Križu, Novoselcu. Zapovjednik partizan HrvatLičanin iz Gr. Jelenske, bivši stari komunac iz Siska. Postupak je human, uz odmore i dozvolu da se vode napijemo i jedemo na putu. Navečer smo u selu Križ, gdje je nastanjen dio 31. Srp. divizije. Po dolasku u selo traži jedan poručnik te srpske divizije, da nas njemu predaju "na čuvanje preko noći", pri čemu jasno pokazuje rukom, da ćemo te noći biti postrijeljani. Naš zapovjednik Ličanin odgovara, da tu ima ljudi privedenih, možda većina koji nisu zaslužili smrt; pravedne ljudi - veli on - ubijaju samo fašisti.

Ujutro, pod istom pratnjom, krećemo prema Kloštar Ivaniću. Tu nas na glavnoj cesti preuzima nova pratnja, partizani iz 31. srp. divizije. Vele nam, da ne ćemo više pješke ići nego se voziti. Utovare nas u par vagona i s lokomotivom i s nama najure četiri puta preko istom obnovljenog mosta, dva puta lagano i dva puta s punom brzinom. Mi smo očito služili kao "pokusni kunići", ali srećom bez lošeg rezultata.

Išli smo pod novom pratnjom, sve do Sesveta i bili zatvoreni u logor, smješten u tvornici alkohola Badel. Uz put su nas tukli, gdjekad kundacima pušaka i pištoljima po glavi, bilo je već više ljudi u povorci iskrvavljenih. Pratilaca je bilo oko 20 za 180, a išli smo već pješice nakon podmuklog pokusa na mostu.

Stigli smo oko 2 1/2 sata poslije podne u logor zvani "Badel tvornica" u Sesvetama, možda 15-16 km istočno od Zagreba. Bila je to tvornica alkoholnih pića Marijana Badela, oca jednog Titovog "narodnog heroja". Sastojala se je od dvije još posve nedovšene 2-3 katne zgrade te više prizemnih baraka, sve okružene visokim zidom 2-3 metra. Taj prostor imao je zid sa svih strana osim sa strane drž. ceste Dugo Selo-Zagreb, gdje su bile dugačke barake uz cestu, ogradene žicom, kroz koju je i prolazio glavni ulaz. To je bilo s lijeve strane ceste u pravcu Zagreba, a s desne strane, u nekim manjim zgradama, bila je komanda logora, zapovjedništvo OZN-e, itd. Na zidu oko

tvorničkih postrojenja bila je postavljena gusta bodljikava žica, koja je, zajedno s visinom zida, možda dosizala nekih 5 m. U zidu su bile puškarnice, kroz koje su po noći virile strojopuške "Schwarzloze" i branile pristup zidu na 34 m prijetnjom smrti, da nikoji logoraš po noći ne bi umakao preko zida.

Straža nas je uvela u logor i pustila dalje, da se sami smjestimo, gdje hoćemo: popis s našim imenima predala je u komandu OZN-e. Logor je bio dubkom pun, a po pričanju mojih supatnika i mojoj vlastitoj ocjeni moralo nas je biti više nego 6000 ili 7000 ljudi. Ja sam ostao u logoru 19 dana. Za to vrijeme stiglo je 5 transporta zarobljenika, za koje ja znam, uvijek sa 500 do 1000 ljudi, osim jednoga, koji je bio puno veći. Kroz to vrijeme nije otišao iz logora ni jedan transport, osim onoga, s kojim sam ja 19. dan izašao, a bilo nas je u njemu 280-300 Ijudi. Uza sva nova pristizanja logor se je polagano praznio te je pao valjda na polovinu svoga brojčanog stanja, što smo mogli ustanoviti prema sve većem broju praznih ležaja. Nije mi, naprotiv, poznat nijedan slučaj uspjelog bijega.

Život u logoru bio je vrlo težak. Iz logorske žice nije nitko smio izaći. Po danu smo se kretali dosta slodobno u logoru, a po noći nije smio nitko ustati sa svog mjesta. Prva tri dana nisam uopće dobio nikakve hrane, a kasnije mizerno i neredovito. Mogu kazati, da nikada nije došla hrana za sve Ijude u logoru nego tek za jedan dio, kako je koga sreća poslužila. Obično smo dobivali neku toplu, prljavu vodu, u kojoj je plivalo nešto ječma, krumpira, graha ili tijesta, a kruh smo dobivali tek zadnjih dana, i to kukuruzni polupečeni kruh od 1 kg na 4-5 ljudi. Po preostalom kruhu - zvali smo ga cigle - mogli smo ustanoviti koliko je Ijudi te noći nestalo, jer je kruh naručivan po brojčanom stanju prijašnjeg dana. Znalo je ostati po 80 do 100 kruhova, što znači 300-500 ljudi te je noći "pomanjkald". Vode smo u logoru imali dosta, ali po noći nismo smjeli pristupiti vodovodu.

Naši stražari pripadali su 30. i 31. srpskoj diviziji, onoj istoj, koja me je kasnije čuvala u logorima Prečko i Kanal u Zagrebu. Ljudi su govorili skoro isključivo srpskim, ekavskim dijalektom i nije se moglo čuti nikoga od stražara, koji bi govorio hrvatskim jezikom. Komandant logora, a možda i cijele brigade ili divizije, bio je čovjek oko 180 cm visok, kestenjave kose, star 4550 godina, neke polumongolske fizionomije, s jako izbočenim podočnim kostima. Vidio sam ga više puta, osobito pred polazak transporta u Zagreb, na Kanal, kada je držao govor i rekao: "Mi smo prorešetali logor i ustanovili zločince. Vi sada niste više zarobljenici, nego narodni vojnici". Ja, doduše, nisam vidio nikakve promjene ni nakon tih riječi, jer su na Kanalu nastavili isto tako s masovnim strijeljanjima kao i u Sesvetama.

Već prve noći mog boravka u Badelovoj tvornici, nakon 10 1/2 sati u noći, ušla su u logor 4 kamiona: 2 Škodina i 2 njem. vojnička, sa možda tridesetak stražara, koji su ušli pješke prije kamiona. Bez prozivanja, po

miloj volji trpali su ljude u kamione, u svaki 40-60 ljudi, a u Škodine još i više. Stražari su bili izvan kamiona, na njima samim, ali ne medu ljudima, kolonu kamiona pratili su američki dipovi, puni stražara, oružanih automatskim oružjem, a i put je bio osiguran. Ljudi su ulazili obično mirno u kamione, a tko nije odmah ušao, dobio je udarac kundakom. U kamionu su stražari ljude vezali žicom. Jedanput je, izgleda, došlo do pobune ljudi na samom kamionu; kada je, naime, kamion Škoda ujutro ušao u logor, bio je na donjem kraju, osobito gume, sav krvav, nedovoljno opran. Čim su stražari opazili, kako logoraši bulje u tu krv, rastjerali su nas i izveli kamion iz logora na novo pranje.

Nakon pola sata iza odlaska kamiona čulo se u logoru pucanje automatskog oružja iz pravca šume, koja se nalazila iza župske crkve. Kako je bila noć, pucanje se čulo vrlo dobro, te se nama činilo, da se puca 1-1 *1/2* km daleko od nas (kasnije sam stojeći nad masovnim grobovima mogao ustanoviti, da je to bilo dvostruko dalje). Pucanje je trajalo samo nekoliko minuta, uz rijetke pojedinačne pucnje nakon toga. Kamioni bi se iste noći vratili još jednom po nesretne ljude u logor, 1-1 $^{1/2}$ sat vremena kasnije, kada bi se obnovila ista žalosna igra. Mi smo računali, da je svake noći ginulo 300-500 ljudi, a valjda i više, jer je jedne noći došlo po žrtve šest kamiona.

Sedmi dan mog boravka u logoru iza 11 sati u noći, dok sam ležao u tvorničkoj zgradi u prizemlje tvorničke zgrade ušla je skupina oružanih stražara s elektičnim žaruljama na ručni pogon. Stražara sa šmajserom moglo je biti 40-50, a nas u sobi, zapravo neke vrste magazina, oko 500, kao srdele u kutiji. Pošli su kupiti ljude najprije s lijeve strane, a onda, obilazeći ukrug, i s desne strane, gdje sam i ja ležao s glavom uz desni zid. Netko me je udario vojničkom cipelom i probudio: "Diži se, druže!". Ljuskale su električne lampe i netko mi je u lice posvijetlio. Pitam se: "Zašto? Kuda?". Odgovara: "Prekomanda, 13. bataljon!". Znao sam, što to znači - smrt! Ustao sam i u smrtnome strahu pošao prema vratima dvorane, gdje su izvodili ljude za kamion. U krajnje uzbudenom stranju, prošao sam kraj stražara, ne čekajući ni na koga, da se spašavam. Zaustavio me i pita: "Bre, kuda ćeš?". Odgovaram: "U nužnik°. Pita me: "Gdje spavaš i jesi li iz ove grupe?". Velim: "Nisam" i pokažem na onaj dio sobe, gdje je izabiranje ljudi već prošlo. Pusti me u miru i ja mjesto prizemno u nužnik, odem na 1. sprat. Možda on to nije ni vidio, jer je bio mrak. Udem gore u dvoranu i legnem po ljudima, jer je cijeli prostor bio gusto ispunjen. Ljudi se malo bune i ipak malo pomaknu, da sam mogao leći na zemlju. Srce mi je tako tuklo, da sam mislio, da ću probuditi ljude iza sna... Nisam, naravno, mogao zaspati.

Sat kasnije vrate se kamioni u logor. Po nesreći, i ovaj put bila je na redu dvorana na I. spratu br. 2, u kojoj sam ja ležao. Odigrala se strašna

scena kao nešto prije u prizemlju, ali mene ovog puta slučajno nisu digli za strijeljanje kao nekih 100-150 ljudi iz te sobe. Pratio sam s prvog sprata kamione pogledom i vidio u njihovorn svijetlu dipove, koji ih prate te kako kamioni i dipovi prije crkve skrenuše na desno u šumu prema mjestu ubijanja. Od te noći dalje nisam htio spavati ni u jednoj zgradi nego pod nekim daskama, postavljenim na vreće cementa, koji je ostao pri dovršavanju zgrade (daska i vreća cementa bilo je na kamionima).

Mogu posvjedočiti, da u logoru Sesvete kroz tih 19 dana nije bilo nikakva prepoznavanja" ni ispitivanja ljudi, a još manje bilo kakvog sudenja. Logor je bio naprosto odreden za likvidaciju, iako to oni nisu nikada kazali. Evidencija ljudi vodena je samo utoliko, da ustanove, tko je do tada već ubijen. Oni su nekada, doduše, prozivali ljude po svojim spiskovima zarobljenika toga logora. Tko se nije odazvao, naprosto je bio prekrižen kao da je likvidiran. To je onda poslužilo nekolicini časnika, starijih ratnika ili Ijudi, koji su se ćutili posebno ugroženi da mogu u samom logoru uzeti si neko drugo ime. Ja sam sam u logor ušao kao Janko Valentić, ime mog poginulog ratnog druga na Papuku. Pri formiranju transporta 19. dan odazvao sam se na ime Antun Medved i tako izašao iz logora.

Razabiranje ljudi u logoru ipak se na neki način vršilo. Drugi dan po mom dolasku u logor, bili su pozvani da se jave svi hrv. časnici i dočasnici. Nije se javio nitko, jer su Ijudi znali, da to znači javiti se za smrt. Ako su oni slučajno nekad takvog pronašli ili barem mislili, da je takav, odmah su ga odveli u komandu, odakle se više nije vratio nazad. Četvrti dan prozivani su svi pripadnici 8. lovačke, 1. i 4. Gorskog Sdruga i 13. Ustaškog Sdruga kao i svi ostali pripadnici 7. Gorske Divizije, kojom je zapovijedao gen. Peričić, da se obvezatno jave kao takovi. Stvar nam je bila jasna. To su bile elitne hrv. jedinice, koje su se borile i zadale teške gubitke upravo 30. i 31. srp. diviziji. Očito su ti srpski partizani htjeli uzeti osvetu nad svojim golorukim neprijateljima. Od starih boraca nije se nitko javio, ali su se javili neki mladići, novaci 1. Gorskog Sdruga, unovačeni tek 1945., koji uopće u borbama nisu sudjelovali. Bili su odmah odijeljeni od drugih, nazvani "koljačima i ubojicama" (imali su 18 godina tj. godište 1927) i izgledali su kao djeca, tim više što su gladu i maltretiranjem bili jako propali u tijelu. Ja sam koji sam vagao 92 kg i bio vrlo jak, spao na 54 kg, kako sam ustanovio nakon bijega u Bjelovar. Poslije podne oko 3 1/2 sata došli su kamioni po tu djecu i odveli ih na gubilište, s kojeg smo kasnije čuli pucanje strojnica. Smrt tih 250 mladića, jedinih, koji su po danu strijeljani, smatrali smo najžalosnijim dogadajem logora Sesveta. Govorili smo medu sobom, da se zaista sprema iskorijenje Hrv. Naroda, kada se ovakva djeca ubijaju. Stražari, naprotiv, nisu tajili taj dogadaj, nego su pred zarobljenicima u logoru javno govorili, kako su potukli "bandu fašističku".

Poslije toga su opet partizani pozivali, da se odijele od ostalih logoraša: ustaše, oružnici i zrakoplovci, legionari s istočnog bojišta i mornarica. Javilo se više od 1000 iz čistog očaja, pa i oni, koji nisu nikada pripadali tim rodovima oružja, samo da što prije završe sa ovakvim životom patnja. Medutim, dogodilo se nešio neočekivano, iz nama nepoznatih razloga: iza 1 sat vremena opet su sve, koji su se sami javili, pomješali s nama ostalima.

Od ljudi, koji su odvedeni iz logora na strijeljanje, sjećam se, nakon 15 godina, tek nekolicine: Tome Klepića, rodom iz Dubrava kod Cetingrada; Dane Cindrića, pripadnika PTS-a (tada 19-20 godina star); Tome Medvede, rod. 1915., domobrana, zastavnika ustaškog Lemaša; muslimana iz okolice Ključa, dom. razvodnika Alića iz okolice Sanskog Mosta, zatim Ivana Soličkog, domobrana vodnika 3. bitnice I. Gorskog Sdruga, koji je još iza mene ostao u logoru, ali je valjda strijeljan, jer se nikada na novinski poziv nije javio. Osim toga strijeljana su dva aktivna dočasnika iz 4. Gorskog Sdruga, 2. bojne, 3. satnije, rodom iz okolice Slavonskog Broda, čijih se imena, nažalost, ovaj čas ne sjećam. Iza mene je ostao i Ivan Sacavski iz Banja Luke. dom. vodnik stožerne bitnice L Sdruga, koji se kasnije više nikad nije javio. U logoru su nadalje ostali pod tudim imenima ustaški bojnik, zvani Lugar, bivši zapovjednik Garešnice te ustaški pukovnik, musliman, zapovjednik Bihaća od 1943. pa nadalje, dakako oba pod drugim imenima kao sitne šarže. Ni o njihovoj sudbini ne znam ništa dalje.

Devetnaesti dan pružila mi se prilika, da se spasim iz logora tim, što sam se odazvao na neko nepoznato ime Antun Medved i priključio koloni od 280-300 ljudi, koja je imala ići u Zagreb. Mislili smo, i tako se govorilo medu nama, da ima doći neka komisija Crv. Križa u logor, pa je trebalo dokazati da to nije logor za likvidaciju nego neki prolazni logor. Pratili su nas partizani 30. srpske divizije i doveli u Zagreb pred večer. Uza sve to vodili su nas cijelu noć naokolo i predali ujutro u logor na Kanalu.

Na Kanalu sam ostao samo dva dana, zatim premješten na Prečko te iza 6 dana poslan u logor u Bjelovar. Tu sam ostao 25 dana i s grupom od 25 ljudi pobjegao u šume.

Namjera nam je bila bježati u Italiju. Kada smo bili u blizini Sesveta u šumama, htio sam da vidim masovni grob svojih drugova, u koji sam i ja trebao leći. Orjentirao sam se prema sesvetskoj crkvi i pravcu, odakle je dolazilo pucanje. Medutim već sam prije nego što sam očekivao oko 2 1/2 km od mjesta Sesveta, naišao sam na taj masovni grob. Bio je sa mnom još Mile Matanić i Ivica Božićević, bivši hrv. vojnici. Prebacivši se preko brežuljka nad cestom.Sesvete-Zagreb, spustili smo se s druge strane do neke ravne uvale srednjom i hrastovom šumom, kao i nižim grmljem vrba i močvarnih raslina. Pred nama se otvorila ne velika šumska čistina od nekoliko jutara zemlje obrasle nekošenom visokom travom.

Kuća nije bilo u blizini, ali je jedan i pol km dalje nekoliko curica paslo krave. Te su mi djevojčice rekle, da se nalazimo u blizini Sesveta oko 2 1/2 km.

Na čistini, 5-6 m daleko od samog ruba šume, vidio sam iskopanu grabu, široku oko 3 m i dugačku 300-400 m u pravcu, iako ne posve ravno nego tako da paralelno teče sa šumom. Na početku grabe trava je već bila probila i zemlja je ostala ulegnuta kako gdje, 10-20 cm, negdje i 1/2 metra. Tek iza polovice grabe trava još nije bila probila iz zemlje, kojom je graba zasuta, niti se je zemlja slegla i ulegla. Na kraju grabe bio je nagli zaokret skoro pod pravim kutom. Taj rukav grabe bio je dug samo 12-13 m, od kojih oko polovina zasuta zemljom, dok je ostatak zjapio prazan, dubok oko 2 1/2 m, a slično tako i širok. Kod grabe je ležalo još dosta ostataka kreča, koji su sipali u tu grabu. K grabi je vodio put kroz šumu, mekani seoski put, kojim su mogli prolaziti i kamioni. Meni je bilo jasno, da se nalazim nad masovnim grobom tisuća mojih drugova iz logora Sesveta. Nisam smio nikoga pitati, o čemu se tu radilo a niti se pobliže informirati o svemu. Iz grabe se dizao strašan zadah Iješina u raspadanju, a očito je bilo zabranjeno pristupati grabi, jer je trava bila nekošena i nepogažena. Uvjeren sam, da se ispitivanjem domaćeg pučanstva onog kraja može točno utvrditi ogromno masovno ubijanje žrtava iz logora Sesveta, koje su u toj grabi pohranjene.

Gornji iskaz pripravan sam u svako doba potvrditi zakletvom.

Kruno Vučičević

Aversa, Italija - 17. svibnja 1961.

Dokument LXXVI.

U mjesecu prosincu 1945. krenuo sam iz Jezerana s nekoliko svojih drugova tražiti posao. Sa mnom su bili: Vlado Šebalj, Tomo njegov brat, Jure njegov otac, Ivo Šebalj zvani Longo, Joso Šebalj, svi iz sela Sv.Nedjelje, općina Križopolje, kotar Brinje, te Dan Jelić iz Jezerana. Išli smo pješke do Josipdola, a onda vlakom do Vojnića. Tu smo našli posao na čišćenju tunela šumske željeznice, koja vozi iz Vojnića u Petrovu Goru. Šetajući jednog dana, opazio sam u blizini tunela kako voda od kiše izvlači iz nekakovih udubina ljudska crijeva, pogledao sam malo bolje i ustanovio sam, da pod malim i tankim naslagama zemlje, debelim 10 do 15 cm leži velika množina ljudskih lješina. Jame se nalaze u blizini ovoga tunela; prva je jama udaljena

po prilici 50 m od tunela. Imade otprilike oko 30 jama, veličine 1Ox17 m, odnosno 10x20 m, na prostoru od 100x100 m. Koliko su jame duboke nisam mogao ustanoviti.

Na istom mjestu susreo sam jednu pastiricu, imenom Eva iz Vojnića, kojoj sam se predstavio kao Srbin, i ona mi je pričala slijedeće: da su partizani kroz mjesec dana nakon završetka rata tamo dovodili hrvatske vojnike i civile iz Karlovca i tu ih ubijali kolcem po glavi, a onda bacali u jamu. Ona je to gledala iz podaljega. Kad bi jedan red poubijanih Ijudi pobacali u jamu, prošarali su strojnicama, i tako redom, dok su napunili jame.

Na istom tunelu je radio i Miloš Vukobratović, bivši partizanski poničnik, rodom iz Vojnića, po zanimanju seljak. Njegov lični opis: 175 cm visok, veliki brci i žuta kosa, srebrni zubi, star oko 40 godina. Pitao sam ga jednog dana, kakovi to ljudi leže u ovim jamama. On mi je odgovorio, da tu leže poubijani oni, koji su za vrijeme rata vršili zločinačka djela. Na to sam mu odgovorio, da ima medu njima i nevinih. On mi je primjetio, da ima u jami svakakovih.

Ove su jame vidjeli i svi drugi gore spomenuti moji drugovi. Na ovaj iskaz mogu se zakleti.

Tomo Krakar

Svjedoci: Franjo Vojvodić saslušao: dr. Drago Zudenigo

Dokument LXXVII.

Nekoliko dana po dolazku partizana u Sisak osvanulo je jedno jutro veliki broj užasno iznakaženih lješina, kod Staklane. Mnogima su bili prerezani vratovi, izkopane oči, izbijeni zubi, odrezane ruke itd. Nekima su još i virili noževi iz rana. Narod je pričao da su to tjelesa Hrvatskih vojnika koji su bili ranjeni i ležali u bolnici pa se nisu mogli povući. Medu mrtvima bile su i dvije časne sestre koje su radile u bolnici.

Komandant divizije koja je ovo počinila ta "junačka djela" zvao se je Podkrajšek (Slovenac) a vojnici su bili mahom sami Srbi. Te su lješine tada pokopane u zajednički grob pokraj Save.

Josip Poturica

Niirnberg, 3. studenoga 1954.

Dokument LXXVIII.

U selu Čemernici, 7 km od Topuskog, organiziran je polovicom svibnja 1945. logor u koji su slani domobrani i ustaše, mahom mladi Ijudi, mnogi ispod 20 godina starosti. Iz tog logora, po mom znanju, kao i pripovjedanju drugih, nitko se nije živ spasio. Mi partizani, zvali smo ga naprosto "likvidacioni logor". Logor je stajao na pustoj i neplodnoj zemlji izvan sela u pravcu jugo-zapada blizu šume, 2-3 km izvan sela. Ubijanja su vršena u istoj šumi i dalje iza Topličke Kose, te su zakopani nedaleko mjesta strieljanja u"jarcima" tj. vododerinama i prirodnim jamama. Partizanski poručnik Ilija Rakić po zanimanju brijač iz Ponikava kraj Topuskog, u službi u Slavonskoj jedinici, prilikom posjete kod kuće rekao mi je: "Pogledaj Ivo, što smo mi Hrvati doživjeli. Da li smo se za ovo borili? U Čemernici ubijali su samo naše Hrvate, bez suda i preslušavanja". Logor Čemernica trajao je u najmanju ruku do studenog 1945. Sadržavao je uvijek po nekoliko stotina ljudi, a bilo je neko vrijeme, kad je imao oko 1500 zatočenika po pričanju očevidaca. U ubijanju su učestvovali u najvećem broju domaći seljaci Srbi, koji su nekada bili četnički raspoloženi.7 Logor je spadao pod kompetenciju banijskog vojnog područja sa sjedištem u Petrinji, pod zapovjedništvom kapetana Srbina iz nekog sela sa Banije. Hrvatske vojnike dovodili su iz raznih logora, kao Prečkog, Karlovca, Siska i drugih, uCemernicu na ubijanje. Ubijeno je po najskromnijem računu oko 4000 osoba. Moj rodeni brat Luka ležao je u Lepoglavi sa Srbinom N. N, koji mu je pripovijedao o svom osobnom učestvovanju u masovnoj likvidaciji hrvatskih vojnika u Čemernici. Rekao je, da su ubijanja vršena po naredbi vrhovnog štaba partizanskih odreda Narodnooslobodilačke vojske.

Ivan Dragičević

Rim, 21. svibnja 1952.

7 Prema knjizi *La Tragedia de Bleiburg* (Buenos Aires, 1963.) u kojoj je po prvi put objavljen ovaj iskaz, taj pokolj je izvršen pod zapovjedništvom Milutina Vujoševića i Stole Janjanina.

Dokument LXXIX.

God 1945. bio sam kao Hrvatski mornar zarobljen u Zagrebu. U mojoj grupi bilo nas je oko stotinu i u koloni kretali smo se u pravcu Beograda. Nakon što smo izašli iz Siska i prošli kroz mjesto Galdovo došli smo do šume po imenu Brezovica. U toj šumi vidio sam ogroman broj lješina koje su bile podpuno gole. Još pola sata prije nego što smo ušli u tu šumu osjetili smo strašan smrad. Po mojoj procjeni tamo je moglo biti pobijeno oko pet do šest tisuća ljudi. One koje sam vidio izbliza bili su ubijeni vatrenim oružjem, to jest vidjelo se je mjesto ulazka ili izlaska metka. Jedan od partizana koji nas je pratio rekao je: "Tri sata smo ih tukli mitraljezima i šmajserima". Razbojište je bilo dugačko oko kilometar i pol i jedan mrtvac je ležao na drugome. To su bili sve muškarci, koliko se moglo vidjeti, i po tome zaključujem da su bili Hrvatski vojnici zarobljeni od partizana. Kroz tu šumu prolazili smo oko dvadesetog svibnja 1945.

Josip Poturica

Niirnberg, 2. studenog 1954.

Dokument LXXX.

Gda D. D. W., supruga jednog trgovca, nastanjenog u Virovitici već više desetaka godina, pripovijedala mi je slijedeće o dogadajima u gradu Virovitici nakon konačnog zaposjednuća grada po crvenima.
Partizani dodoše zajedno u grad sa Rusima. Oni su prije toga već bili u nekoliko navrata gospodarima grada, ali su uvijek bili ponovo iz grada izbačeni. Ovaj puta rat je bio pred svojim svršetkom. Kao i svuda po krajevima Hrvatske koje još partizani nisu bili zaposjeli bili su za oružje sposobni mladi ljudi, ukoliko se eventalno nisu bili sakrili, unovačeni dijelom u Domobrane dijelom u Ustaše. Medu njima je bilo takoder 18-godišnjih mladića. Oni su bili smješteni u vojarnu na kraju ulice Matije Gubca. Ta ulica vodi prema madarskoj granici. Ovi su se mladi ljudi predali bez odpora crvenima (partizanima), jer su ostali bez vodstava. Kasnije je bilo zakopano u masovne grobnice u okolnim šumama 1718 lješeva. Ovo nisu jedine žrtve: gradani mjesta Virovitice, koji su pri obrani grada protiv partizana izvršili svoju dužnost, bili su poubijani (Gda. mi je navela više imena, koja je medutim potpisani zaboravio). Upravitelj hrv. prehrambenog ureda (kojeg je potpisani osobno poznavao), bio je uhapšen te 1. svibnja 1945. javno obješen na trgu

za 'zabavu" svjetine. Nadalje je gospoda izjavila, da je ona pohodila svoje rodno selo 50 km, daleko od Virovitice, da na zgarištu kuće svoga brata, vlasnika pilane, pripadnika njemačke narodne manjine, traži zakopano zlato i dolarske banknote, koje su tamo ležale od početka rata. Na svom putu ona je našla po svim okolnim selima srpske seljake, koji su zauzeli kuće i posjede, oni su bili za vrijeme rata u šumama kao partizani. Oni su istisnuli hrvatske seljake tako da je kraj oko Pitomače i Virovitice sve više sličan srpskom enklavu.

O umorstvu hrvatskih regruta u kasarni, Ustaša i Domobrana, primjećuje potpisani, da je u spomenutoj kasarni u Virovitici pod kraj rata bio takoder i N. Kovačić, sin Nike i Kate Kovačić, maloposjednika iz Dubrovnika - Lapada, koji se je sa 19 godina dobrovoljno prijavio u Ustaše god. 1942.; on se nikada više nije vratio iz te kasarne. Kod mojega zadnjega posjeta u Virovitici god. 1950. pokušao sam bilo što o njemu saznati.

Kada su 19. listopada 1944. partizani ušli bez borbe u Dubrovnik, počeli su odmah zatvarati ljude i nekoliko dana kasnije izricati smrtne osude, koje su objavili proglasima na zidovima. Mi smo nabrojili 65 imena. Bili su to ugledni ljudi iz grada, medu kojima jedan bivši gradonačelnik, jedan djelatni gradonačelnik, dva do-načelnika, župnik sa Lapada, po jedan ugledni propovjednik: Franjevac i Dominikanac, jedan pekar, jedan prodavač novina, direktor gimnazije, jedan bivši srpski major, jedan apotekar, čiji je sin bio postao četnikom i kasnije pobjegao u inozemstvo, zatim mnogo uglednih ličnosti iz okolice grada. Svi su oni bili umoreni u najokrutnijim okolnostima.[8] Kasnije smo saznali, da je naš obljubljeni župnik Don Đuro Krečak pred samo ubijanje pozvao ostale osudenike, da zapjevaju jednu crkvenu pjesmu; on je pjesmu poveo, a ostali s njim zajedno dalje pjevali.9 Medu postrijeljanim vrzlali su se partizanski krvnici, da se nasladuju smrtnim hropcem onih, koji još nisu bili izdahnuli, a već su bili bačeni u otvoreni grob.

Osim ovih 65 imena bili su kasnije poubijani još mnogi drugi ljudi bez razloga i bez presude. Tada se u gradu govorilo o 170 ljudi, koji su bili ubijeni u prvim danima crvenog gospodstva (vlasti). Mnogi su bili odvedeni na Korčulu, da im se tamo sudi, a drugi opet sjedili su u zatvoru u Splitu sve do njihove nasilne smrti.

U ljetu 1945. dogodilo se u Dubrovniku jedno masovno umiranje. Bili su dovedeni u dugačkoj povorci novaci iz Makedonije, koji su došli pješke preko Nikšića u Dubrovnik, a ostali su dalje odvedeni brodom u Split i

8 Vidjeti potanji opis dubrovačkih pokolja napisan od fra Lina Pedišića, O. F. M. objavLjen u knjizi na španjolskom *La Tragedia de Bleiburg,* str. 197-199.

9 Hrvatski mučenici na mnogim drugim mjestima ukljnčujući i Sinj, odakle je glavni urednik ovoga djela, umirali su na sličan način u danima srbokomunističkog "oslobodenja".

Rijeku. Njima su bile odredene za nastambu barake, koje su sagradile talijanske čete na Lapadu. Jednoga dana bila je jedna od tih baraka pomorena otrovnim plinom. U bolnicu voženi su kamionima mrtvi i polumrtvi novaci. Oko 170 ljudi izgubilo je tu život Kasnije sam ja razgovarao u vrtu bolnice s jednim Makedoncem koji je ostao na životu. On mi je dao naslutiti, da se tu radilo o namjernom činu od strane "crvenih" koji je imao poslužiti kao opomena ostalim, pošto ti mladići nisu došli svojevoljno u vojsku, nego prisilno, te nisu mogli odatle pobjeći. Uostalom, općenito je poznato, da su Makedonci napadali na Nijemce pri njihovom povlačenju iz Grčke, ali takoder i na partizane, koji su bili dojurili iz Crne Gore, da priprave Njemcima zasjedu.

U studenom 1944. zavladao je očaj medu partizanima u Dubrovniku na temelju jedne glasine, da će se njemačke čete, koje su bile u okolici Herceg-Novog povlačiti preko Dubrovnika. Medutim, te su se njemačke čete povukle preko Mostara, koji je tada u veljači 1945. bio "osloboden", tj. ispražnjen od Nijemaca i Domobrana. Svako ovakvo "oslobodenje" bilo je na svečan način pripremljeno, te je prema veličini samoga mjesta i naveden broj Nijemaca i Domobrana, koji su navodno tamo bili ubijeni. Tako na primjer, u Dubrovniku preko 1200, u Mostaru 2500 i u Sarajevu 6000. U Dubrovniku je na pr. ubijeno samo 26 ljudi, koji su se predali u Komolcu, i nitko više, jer su partizani bili odviše bojažljivi da stupe u otvorenu borbu s vojskom.

(Zapisnik završava iskazima ljudi, koji su našemu svjedoku pokazali neistinitost partizanskih izvješća o teškim gubitcima Nijemaca i Hrvata u borbama za Dubrovnik, Sarajevo i Mostar itd. Na koncu govori još o pljačkama četnika 1945. i 1946. UNRINIH transporta i slično, te konačno izjavljuje):

Gornje redke napisao sam po svom najboljem znanju i savjesti, svjestan, da mogu biti pozvan jednom kasnije, da se na svoj iskaz zakunem.

Gerhart Terborg

Rim, 9. III. 1954

Dokument LXXXI.

Na putu iz Celja za konačno odredište zarobljenika iz Bleiburga stigli smo u grupi tokom noći u Slavonsku Požegu. Smjestili su nas pokraj riječice Orljave nedaleko današnje kaznionice. Kada smo mi pristigli u samom logoru bilo je oko 11.000 ljudi zarobljenika, bivših pripadnika raznih vojska: četnika, njilaša, nedićevaca, slovenskih domobrana i konačno Ustaša i hrvatskih domobrana. Nitko od logoraša nije bio kompletno obučen, a ono što je irnao osim gaća bilo je namjerno pocijepano i poderano, jer tako se je uspijevalo sačuvati od pljačke.

Drugi dan prepoznao sam neke liječnike koji su sa mnom radili u bolnici: dr. Dufek, dr. Hilak i dr. Mladen Šokac. Bilo ih je oko desetak, ali ih imenično prije nisam poznavao i danas se njihovih imena ne sjećam.

Prilike u samom logoru bile su više nego li strašne. Bez vode i hrane, a partizani koji su oko logora dobro naoružani čuvali stražu nisu se usudivali dolaziti niti blizu bodljikave žice, jer je u logoru vladala masovna dizenterija i trbušni tifus, ali lijekova nije bilo. Ljudi su umirali svakodnevno, te su u samom logoru i pokapani tako da su se grobovi plitko iskopani nalazili izmedu ljudi.l[0]

Hrana se sastojala iz kruha i vodenaste čorbe od graha. Teško bi se moglo reći u koju vrstu hrane bi se to varivo moglo ubrojiti! Dioba nije se obavljala po nekom redu prema brojnom stanju u logoru, nego bi se vojničkim kolima dovezao kruh do bodljikave žice i tada su partizani bacali preko žice zarobljenicima. Kotao sa čorbom unijelo je par zarobljenika i počeli dijeliti tj. onima koji su uspjeli sačuvati porciju ili je nekako nabaviti u samom logoru. Za cijelo vrijeme mojeg boravka nisarn niti jedanput dobio tople vodenaste juhe, jer nisam imao u što primiti. Svakodnevno smo sami davali brojno stanje ljudstva, ali nikada nismo prema tome stanju dobili

10 Vlasti logora širile su smrtonosne bolesti ne samo ostavljajući danima mctva tjelesa nepokupljena nego takoder davajući živim zarobljenicima smrtonosne injekcije. Ove metode masovnih likvidacija zarobljenika u logorima smrti opisao je Ivan Madarek u svome članku

Eksterminactja hruaukih zarobljentka bakteriološkim sredstvtma, Hrvatska država, 1966., str. 3. Prema tome članku, otrovne injekcije su davane po izričitim zapovijedima *Glavnog štaba jugoslavenske vojske.* Zapovijedi takve naravi bile su izdavane i od pukovnika Voje Todorovića, zapovjednika X. krajiške divizije i logora smni u Požegi. Liječnici Aljoša i Griner "cijepili" su ratne zarobljenike kadgod su posjetili logore. Tehnički dio takvog °sanitarnog" ubijanja zarobljenika bio je u rukama generala doktora Gojka Nikolisa, načelnika sanitarnog odjela Jugoslavenske vojske. Madarek tvrdi da je oko 60.000 hrvatskih zarobljenika i zatvorenika u Požegi poubijano "liječničkim" injekcijama i vatrenim ocvžjem. Generalni vikar *Hruatskih oružanib snaga dr.* Alojzije Viktor Stepinac bio je sličnim "9iječničkim" metodama trovan u godinama svoga zatočeništva u Lepoglavi i zato je od vrhovnog poglavara Katoličke crkve pape Ivana Pavla II, nedavno proglašen ne samo blaženim nego i mučenikom kako se i dolikuje najglasniiem mučeniku Hrvatskog Holokausta.

ništa: interesantno je da umrle nismo prijavljivali pravovremeno nakon smrti, nego smo nastojali da nekako na njihovo ime barem prijavimo veće brojno stanje i barem da netko tako dobije koji kruh više. Lješine su strašno zaudarale i kužile zrak i okolinu tako jako da se već na onoj vnzćini nije dalo izdržati. Inače, svake večeri oko pet do šest sati dolazili bi kod logora partizani predvocleni komesarom u činu kapetana i tada bez prozivanja izvodili ljude napolje: svaki puta bi odveli po sedam do deset ljudi, a dovoljno je bilo za izdvajanje i to da na upit "tko je" ako odgovori da je Hrvat, odgovor je ubijek bio isti: "ti si koljač i ubojica, poznamo mi tebe". Poslije pola sata čuli smo u neposrednoj blizini logora zapomaganje a niti jedan od odvedenih za vrijeme mojeg boravka nije vraćen u logor. Sva ova proživljena zvjerstva nad zarobljenim i razoružanim ljudima dobro su poznata danas živim liječnicima koje sam gore spomenuo.

Poslije deset dana, odnosno jedanaesti dan nastavili smo put za Kovin: nitko od nas otprilike stotinu pedeset nije dobio nikakve hrane za put, te onako izmoreni gladu i nemogućim higijenskim prilikama u samom logoru nastavili smo put noću za Kovin pod pratnjom partizana.

Treba napomenuti radi jasnoće da lješine ljudi koji su poumirali u logoru nismo odmah pokopali, nego su onako mrtvi ležali medu nama po par dana, te kad se lješina počela na suncu opkoljena muhama, raspadati tada smo bili prisiljeni da je ukopamo. Jame za ukop, odnosno grobove, kopali smo drvenim kolcima malo zašiljenima, te je i to bio problem da se na suhom terenu iskopa dovoljno duboka raka. Svi koliko nas je bilo u logoru već smo izgubili svaki smisao za higijenu i red, iako je na udaljenosti od oko trideset metara bila rijeka Orljava, nismo zbog straže i žičane ograde mogli do vode ni za piće. Voda nam se dovozila samo poslije onoga mižernog obroka tj. samo poslije dva sata kada je otprilike stizala hrana. Drugih obroka hrane nije bilo. Kako sam spomenuo da smo umrle pokopali u samom logoni, te se dobro sječam da je bilo oko trideset humaka grobova u samom logoru.

Sam logor bio je smješten uz desnu obalu riječice Orljave izmedu rijeke i željezničke pruge za Pleternicu; grad Požegu, razabirali bi samo po par tvorničkih dimnjaka a inače se prostirala oko nas na široko ledina bez drveta i bez ikakve zgrade, jedino opkoljena bodljikavom žicom i uz vrlo jaku stražu partizana iz 10. partizanske divizije, koja je tada bila smještena u Slavonskoj Požegi, a pod komandom I. Armije u Zagrebu. Kako sam prije spomenuo da su predvečer odvodili pojedince Hrvate i nakon mučenja likvidirali u neposrednoj blizini logora kod male šumice na istoj obali rijeke Orljave, te smo jasno mogli razabrati vatru iz oružja i čuti jauk i bolne uzvike.

Situacija u ovom privremenom logoru za zarobljenike iz Slovenije bila je tako strašna i za shvaćanje normalnog načina života gotovo neopisivo teška. O bilo kakvom normalnom načinu života bilo po pitanju higijene najosnovnije, bilo po pitanju hrane i normalnog saobraćaja sa ljudima ne može se uopće govoriti. Sve nas nije se smatralo ljudima, pa niti najzaostalijim crncima iz Afrike, već bićima van svakog zakona i propisa. To što smo mi proživjeli u ovom prolaznom logoru ne može se uopće ni sa kakvim primjerima usporediti, i samo čudo i višnji Bog je sačuvao nas od totalne propasti i smrti kojoj smo direktno gledali svakim danom u oči. Sjećam se da su pojedinci u agoniji počeli na onom žarkom suncu vikati i zapomagati tražeći da ih se ubije, ali uvijek se našao po neki jači koji je znao takvog očajnika umiriti.

Osim ovoga logora koji je imao samo privremeni karakter bilo je i nekih drugih sabirnih mjesta u Požegi i okolici, ali mi nismo mogli imati nikakva kontakta.

Vjerodostojnost ove izjave koju sam svojeručno pisao strojem spreman sam uvijek potvrditi i zakletvom posvjedočiti.

Pavao Gomerčić

Dokument LXXXII.

Godine 1945. otprilike u mjesecu aprilu, od 20. aprila do 1. maja, predalo se je 25 ustaša, koji su stajali pod zapovjedništvom Luke Raše, po činu mislim da je bio zastavnik. Predali su se 20. srpskoj brigadi u mjestu Slavonski Dubočac.

Prije predaje, komunisti 20. srp. brigade, vršili su propagandu medu rodbinom predanih, da im se neće ništa dogoditi, ako se predaju. Rodbina je otišla po imenovane ustaše u šumu, gdje su se nalazili sa oružjem i prenijeli im gore rečeno. Na ove riječi i obećanja, oni su se predali.

Predali su se većinom s oružjem. Iz Slav. Dubočca prebačeni su u Bosanski Dubočac, a pod pratnjom navedene 20. srp. brigade. Istoga dana po dolasku u Bos. Dubačac, odvedeni su uzvodno uz Savu, otprilike 1 km od Bos. Dubice.

Ja sam ih osobno vidio, kada su dovedeni u Bos. Dub., a predvečer istoga dana su na spomenutom mjestu postrijeljani iz stojopušaka. Po sjećanju došao sam zajedno sa rodbinom pobijenih na mjesto strijeljanja drugog dana oko 10 sati prije podne.

Žrtve su ležale polugole na jednoj gomili, gdje ih je rodbina prepoznala i svaki je svoga vozio čamcem u Slav. Dubicu na sahranu. Trojica od strijeljanih, bila su iz Bosne.

God. 1945. u mjesecu maju ili početkom juna, povraćeni pripadnici Hrvatskih oružanih snaga iz Bleiburga, Maribora, Celja itd., bili su dopraćeni u Derventu. Bilo ih je po prilici u grupama po 100 do 200 ljudi, koji su iz Dervente po nalogu OZN-e dovodeni u mjesto Rakinac (to je jedna njiva, koja leži uz Savu 1 km nizvodno od Bos. Dubočca).

Šef OZN-e u Derventi bio je tada (po mom mišljenju) Omer Porobić. Iz Dervente su prebacivani seljačkim kolima vezani. Mnogi pojedinci su bili vezani za kola i uslijed iznemoglosti klonuli, te su se vukli po zemlji, vučeni kolima.

Od Dervente do Rakinca imade oko 9 km. Prebacivanje je vršeno noću, koje sam osobno gledao, kada je kolona povezanih prolazila kroz selo Bijelo Brdo, što su vidjeli i ostali seljani. To prebacivanje je vršeno u više navrata a trajalo je oko 2 mjeseca. U okolici mjesta zločina, nalazili su se Križari i ja sam bio u vezi sa njima kao jatak. Jedne noći u mjesecu lipnju, dana se ne sjećam, krenuo sam sa Križarima Nikolom Peićem i Ilijom Pranićem (oba dvojica iz sela Bijelo Brdo) na mjesto zločina, gdje smo došli u blizinu Rakinca, oko 2 sata iza ponoći. Na mjesto zločina, uspjeli smo se privući blizu, jer sam poznavao teren. Bili smo blizu oko 100 m i ležali u jednom šiblju (vrbiku). Noć je bila vedra i vidljivost dobra. Ova dvojica Križara, došli su u blizinu. Vidio sam kako su žrtvama sjekli glave sa sjekirama i ubijali rafalskom i pojedinačnom paljbom. Mogu još napomenuti, da su žrtve, prolazeći kroz selo pjevale, a na mjestu zločina klicali: "Živio dr. Pavelić. Živila Hrvatska", dok molenje milosti te noći nisam čuo.

U mojem prisustvu, pobijeno je na gore opisani način oko 100 ljudi. Ove su žrtve ubijala lica u odorama, a bilo je i ubojica u gradanskom odijelu. Glavni ubojica su bili Tair Sinanović iz sela Bos. Dubočac i Luka Tomić iz sela Pjelovac, kotar Derventa. Na samo mjesto zločina, došao sam 2-3 dana poslije i nalazio sam lješeve. Neki goli, neki u vojničkim odorama, vidio sam odsječene glave, kao i lješeve zaustavljene od šiblja uz Savu. Na obalu Save, dolazio sam i po danu slobodno, jer ubojica nije bilo u blizini. Većina žrtava pobacano je u Savu i otplovilo niz vodu odmah, dok je manji clio ostao na mjestu ubijanja dan, dva te kasnije bačeni kao i gore.

Masovno ubijanje kod Dubočca, trajalo je po mom mišljenju 5-6 tjedana, što znači 100-2001judi, što sam ja vidio za jednu noć, dok po pričanju mojih seljaka prošlo ih je 500-1000. Kasnije su provodene manje grupice i na Savi likividirane.

Selo Bijelo Brdo broji oko 250 kućnih brojeva. Poslije predaje god. 1945. iz sela Bijelo Brdo su nestala slijedeća lica: Peić Ilija, zaklan od četnika Draže Mihailovića *1945.* u Pjelovcu; Peić Nikola, križar, poginuo u selu

Koraće 1947. u borbi sa OZNOM; Peić Ivica, ustaški zastavnik, mjesto smrti nepoznato; Peić Jure, mjesto smirti nepoznato; Peić Mato, otjeran na UDBU u Derventu 1945. i ubijen; Peić Marko, ubijen od organa OZN-e. Pokojni je prije smrti mučen. Na silu su mu lijevali vodu u stomak, lomili kosti nogu i ruku, zabijali igle i čavle ispod noktiju, da bi pri tome iznudili priznanje, da izda Križare, tukli su ga uglavnom, čim su stigli. Mučeni nije ništa izdao. Ja sam ovo zvjerstvo osobno gledao, jer sam morao donositi vodu, da ga povrate iz nesvjesti. Izmučenog su ga odveli u šumu, gdje je pronaden mrtav nakon dva dana i seljani su ga sahranili. Peić Marko, zapovjednik redarstva u Derventi, obješen 24. VI. 1945. Pri vješanju je žrtvi puklo uže, te su ga ponovo digli na vješala. Vješanje je izvršio Luka Tomić. Peić Jozo, nestao; Peić Jakob, nestao; Pranić Ilija, poginuo u borbi sa UDBOM 1947. u Koraču; Pranić Ilija II, nestao odveden od OZN-e; Pranić Pavao, nestao, odveden od OZN-e; Trgovčević Ivo, odveden na OZN-u u Derventu; Jerković Jozo, poginuo kao Križar 1945. u selu Bijelo Brdo; Jukčić Marko, odveden na OZN-u u Derventu; Pranić Roko, Pranić Stipe, Pranić Marko, Čabraja Ilija, Čabraja Stipe, Blažević Jozo, Blažević Franjo, Gavra Ante, Sedalić Jozo, Stjepanović Ante, Zeba Ivan: svi odvedeni po OZN-i i ubijeni; Zeba Pero, uhićen u selu i odveden; Vuleta Ilija, uhićen 1945. i obješen sa Peić Markom
i Gogo Matom u Derventi; Uleta Marko, nestao (Uleta ima još oko desetak, koji su nestali); Perić Vid, nestao, odveden po OZN-i i ubijen; Perić Ivo, zadavljen u Savi od strane komunista; Paradik Jozo, nestao, odveden po OZN-i i ubijen; Matković Pavao, poginuo 1945. u Bijelom Brdu; Marković Stipan, Č,undra Pavo, Čundra Marko, Dadić Franjo, Dadić Mato nestali isto kao i gore navedeni. Iz mog sela nestalo je poslije 1945. još oko 20 ljudi.

U mom selu je bilo provedeno masovno hapšenje i žena i djece, a isto tako i ljudi, koji su svi odvedeni u zatvore i logore (internirani). To se dogodilo u prosincu 1946. godine. Proveli su po zatvorima oko 4 mjeseca pod istragom, jer su bili križarski jataci, a u meduvremenu su kuće bile zapečaćene.

Da su gore navedeni podaci točni i istiniti, jamčim svojim potpisom.

Ivica Jailović

Udine, Italija, 27. prosinca 1953.

Dodatak:

Iz moga nevelikog sela Bijelog Brda, ubijeno je od 1941. god. do 1948. oko 200 ljudi - preko 100 od njih odvela je OZN-a ili su od partizana kao zarobljenici ubijeni, što znači naprosto direktne žrtve komunističkog režima.

Zapisničari: Nikola Tomljenović, Ante Kunek i Krunoslav Draganović

Dokument LXXXIII.

U drugoj polovici lipnja mjeseca 1945. nalazila se je grupa hrvatskih zarobljenika Domobrana na spremanju sijena kod Kukujevaca, a glavni logor te grupe bio je na Ergeli u Lipiku kod Pakraca. Na 27. lipnja kad je košnja bila gotova jedan dio zarobljenika bio je podvrgnut preslušavanju, kojeg su vodili Stevo Bosanac iz Rajića kod Okučana, Pane Žestić iz sadašnjeg Novog Sela (prijašnja Španovica kod Pakraca) i trećeg zločinca, čijeg se imena sada ne mogu sjetiti.

Na subotu 29, lipnja u rano jutro, grupa je bila postrojena i oko osam sati u pratnji oko desetak dobro naoružanih partizana krenula put Nove Gradiške. U Novoj Gradiški su bili natjerani u jedan podrum sa vodom i tučeni na 30. lipnja i 1. srpnja. Na 2. srpnja ujutro vodena je cijela skupina u pratnji od tridesetak dobro naoružanih partizana, u pravcu Okučana. U Okučanima su stigli oko 11 sati i zatjerani u jedan voćnjak u blizini šumske pruge, koja vodi gore u Psunj. Oko 5 sati poslije podne natovareni su mladi Hrvati na otvorene vagone, dok su se njihovi pratioci, tridesetak njih sa automatskim oružjem, smjestili na početak i na kraj kompozicije. Vlak je krenuo i sve je izgledalo mirno dok je vlak išao uz cestu Okučani-Lipik. Kad se je vlak počeo odvajati od ceste i počeo ulaziti u šumovit predio, jedan je od zarobljenika iznenada skočio iz vlaka i počeo bježati prema zapadnoj strani. Srbo-komunisti se tomu nisu nadali i prije nego su oni počeli pucati, taj je mladi Hrvat u borbi za goli život odmicao munjevitom brzinom. Dok je on trčao kroz šumu, a oni pucali za njim, jedno ga je krvničko zrno ipak u nogu ranilo ali ne usporilo, sve dok im nije nestao sa vidika.

Vlak se pomalo približavao "12. kilometru", dok su krvnici držali upe rene strojnice u jadne, ali ponosne zarobljenike Hrvate. Konačno je vlak i stao. Srbokomunisti su poskakali prvi i uperenim oružjem naredili Hrvatima, da polagano silaze i da se dva po dva u razmaku svrstavaju. Tu su Hrvati bili dva i dva žicom povezani, dok je vlak nastavio putovanje dalje u šumu. Tako povezani, potjerani su mladi Hrvati (starost od 18 do 28 godina, dok je jedan bio samo 16 godina) na posljednju postaju svog križnog puta. Oko kilometar do kilometar i po, nalazile su se barake koje su šumskim čarugama (partizanima) služile kao kancelarije za vrijeme rata, dok je na brežuljku preko pruge, to jest na desnoj strani potočića, bio podzemni bunker ugraden pod zemljom nadkritim vratima. To je mjesto počinka mladih Hrvata, čija je jedina krivica bila da su rodeni Hrvati i da su ljubili i branili svoju dragu domovinu Hrvatsku. To je mjesto u sredini Hrvatske, gdje počiva grupa Hrvata njih 62, sa krvničkim zrnom u svojim mladim grudima i vapi

kao krvava žrtva na oltaru drage Hrvatske, koja mora zbog te nevine prolivene krvi postati slobodna,

Tako je na 2. srpnja oko 7 sati navečer završila posljednja postaja križnog puta za šesdeset i dvojicu mladih Hrvata, to je povjest njihova završetka, dok je njihov brat poslije bijega uz jedan potočić ispod Bijele Stijene bio zapažen po skupini partizana (pravoslavaca) i nakon kratkog hvatanja pao je u ruke krvnicima, koji su ga nešto ispitivali i zatim ga onako iznemogla i ranjena kolcima dotukli. Zakopan je u jednom šljiviku na mjestu zločina. Pokojni je bio vodnik u 4. satniji L Gorskog Sdruga.

Zapisničar: Vjekoslav Cecelja Montevideo,
15. kolovoza 1963.

Dokument LXXXIV.

Skupa s drugim hrvatskim mornaričkim osobijem, koje je stiglo iz Trsta, u svibnju 1945. predao sam se Britancima. Svi smo bili odmah upućeni u zarobljenički logor blizu Taranta. Kasnije smo bili preveženi u drugi logor kod mjesta Gruno Appula u blizini grada Barija.

U kolovozu mjesecu jedan partizanski kapetan posjetio je logor Gruno Appula. Pratio ga je kapetan Miškulin, bivši časnik Hrvatskih zračnih snaga, on je na vrijeme otišao na Titovu stranu, očito, da izbjegne kaznu što je ratovao na strani gubitnika.

Delegati jugoslavenske Vlade nagovarali su nas da se vratimo u Jugoslaviju, jamčeći nam da ništa neće biti poduzeto protiv ikoga koji nije bio "ratni zločinac ili koljač". Skupina od 225 nas zarobljenika odlučili smo se na povratak radije nego da gubimo vrijeme u zarobljeničkom logoru kod Gruno Appula.

Poslije nekoliko dana našoj skupini se pridružilo još 500 mladića, svi izmedu 16 i 18 godina. Bili su iz Medimurja, odakle su pobjegli u Austriju, gdje su bili zarobljeni od Britanaca.

Sredinom kolovoza naša sveukupna skupina više od 700 ljudi bila je utovarena u jedan francuski brod u Bariju. Preko Jadrana otplovili smo za Dubrovnik, gdje smo bili smješteni u jedan prazan hotel. Nakon pet ili šest dana boravka u tome hotelu, naši kornunistički stražari podijelili su nas u pet skupina. Ja sam pripao prvoj skupini od 113 ljudi.

Naša skupina je poslana u Mostar, ovdje su svi hercegovački Hrvati bili odvojeni od nas. OZNA ih je odvela, ali ne znam što se je s njima dogodilo. Mi ostali bili smo prevezeni u Sarajevo, gdje smo bili isporučeni

gradskoj OZNI. Ovdje je OZNA odvojila bosanske Hrvate iz naše skupine a nas iz drugih krajeva otpremila je u Doboj.

U Sarajevu 60 partizana, naoružanih automatskim oružjem ruske proizvodnje, došli su kao pojačanje našoj straži koja nas je pazila. Zaključali su nas u teretne vagone i tako su nas odvezli u Doboj. Sve od našeg odlaska iz Mostara ništa nismo dobili za okrepu osim malo kruha i vode. Zato smo se osjećali slabo i očajno. Kad smo stigli u Doboj, naši stražari su nas odveli u zatvor pod paskom OZNE. Zatvor je bio prenatrpan a u njemu je bilo žena i djece. Oko 80 nas bili smo strpani u jednu ćeliju koja je po svojoj mjeri bila odredena za samo 15 zatvorenika.

Zatim smo bili otpremljeni u Slavonski Brod. Za vrijeme ovoga puta naši partizanski stražari opljačkali su nam sve stvari od vrijednosti. Putujući prema Brodu, od vremena do vremena čuli smo tešku pucnjavu koja je odzvanjala sa brežuljka kuda smo prolazili. Kad smo svoje stražare upitali o toj teškoj neočekivanoj pucnjavi, odgovorili su nam da je tu na brjegovima bilo još ustaša i zelenokadrovskih trupa koje su pružale otpor.

U Brodu naša skupina bila je podijeljena u nekoliko sekcija. Svaka sekcija bila je poslana na različita odredišta. Sekcija, u kojoj sam ja bio, otišla je u Hrvatsku Mitrovicu. Ovdje smo bili opet podijeljeni. Moja skupina bila je sada svedena od 28 na 14 Ijudi.

U Mitrovici bio sam po prvi put ispitivan od jednog srpskog poručnika OZNE. Pri ispitivanju Oznaši su nas pljuskali i zlostavljali. Šest dana nakon našeg dolaska u ovaj grad, bili smo preveženi u jedan logor blizu tamnice na Vašarištu. Ovdje je bilo zatvoreno oko 4.000 Hrvata, nekoliko stotina Nijemaca i nekih 80 Talijana.

Premda sam na povratku u domovinu sobom bio donio osam odijela, sada sam imao samo jedan par kratkih hlača, jednu "mazri" košulju i jedan par dosta istrošenih cipela. Moja preostala odjeća i obuća završile su u rukama Oznaša ili partizanskih stražara. U našem novom logoru zapovjednik nas je zvao "Englezima"; on nam je u zadatak stavio da kopamo grobove i da u njih zakopavamo mrtva tjelesa koja su bila pronadena u okolici. Mnoga tjelesa tu su bila od konca rata i bila su zastrašujuća zbog užasnog raspadanja. Povrh svega, u logoru je izbila nekakva zarazna groznica i stanje je postalo nesnošljivo. Primili smo malo hrane a i to malo bilo je pokvareno. Za doručak smo primili nekakvu "čorbu", ništa drugo nego obojenu vodu, dočim ručak se sastojao od nemljevene pšenice skuhane u vodi. Malo više od 10 kg te pšenice bilo je usuto u oko 400 litara nečiste vode. Tako bi svaki od nas dobio po nekoliko zrnaca po svakom obroku. Primali smo dnevno i nekoliko dkg kukuruznog kruha. Poradi prilika u kojima smo živjeli i pošto smo bili bez ogrijeva kao zaštite protiv studeni koja je započinjala, umiralo je dnevno od 20 do 30 osoba.

Naš dan je započinjao u 4 sata ujutro. U 5 sati počeli bi svoj rad, koji je poslije izvjesnog vremena bio promjenjen od kopanja grobova na popravljanje cesta ili gradenje silosa. Nakon jedan mjesec na tomu radu čuli smo da će nas posjetiti jedna komisija Medunarodnog Crvenog križa sa sjedištem u Švicarskoj. Svi mi, koji smo se dragovoljno povratili iz Italije, složili smo se da ćemo, kada dode komisija, tužiti se zbog zlostavljanja kojemu smo bili izloženi. Prije nego je stigla komisija, nas oko 1.200 bili smo utovareni u specijalni vlak i otpremljeni za Klenak da tu sječemo stabla.

U Klenaku OZNA nas je svakoga osobno ispitivala. Mene su pitali zašto se za vrijeme rata nisam borio u partizanskim redovima. Rekao sam im da sam Hrvat i da sam bio unovačen u Oružane snage države Hrvatske. Osim toga, za vrijeme čitavoga rata nikada nisam vidio ni jednog partizana. Čitao sam što su novine o njima pisale i to je bila sva informacija o tim herojima stranog tiska. Moji odgovori njima se nisu svidjeli pa su me šamarali i tukli. Poslije toga zlostavljanja poručnik OZNE, koji je vodio to ispitivanje, reče stražarima u sobi: "Vodite ga na njegovo mjesto!". Oni su me odveli niz stubište te sam iznenada osjetio strašan udarac po desnom ramenu. Mislim da je jedan stražar mene htio namjerno udariti kundakom po glavi. Medutim, on je zbog polumraka na stubištu promašio moju glavu i udario me po ramenu. Skotrljao sam se niz stube i pao u nesvjest. Kad sam se osvjestio, našao sam se u nekom podrumu. Rame me je strašno bolilo i nisam mogao micati desnom rukom. Ustanovio sam da mi je kost u vratu bila slomljena.

Malo kasnije odveden sam u jednu kolibu koja, kao i druge slične zgrade u tome logoru, nije imala zidove nego samo krov na stupovima koji su bili omotani bodljikavom žicom. Budući da su, kolibe bile bez zidova, uvelike smo trpjeli od vjetra i kiše. 'I'u sam ležao punih šest dana bezz ikakve liječničke pomoći. Konačno, jedan major Trećeg korpusa jugoslavenske armije u Novom Sadu, slučajno je prolazio blizu kolibe u kojoj sam se ja nalazio. Pošto sam znao da je on iz onoga dijela Srbije koji je do godine 1918. pripadao Madarskoj pomislio sam da je on možda civiliziraniji nego njegovi sunarodnjaci iz uže Srbije. Zato sam ga pozvao da ude u naš zatvor. On me je upitao, što se je to meni dogodilo. Naravno, nisam se usudio reći da rni je jedan stražar kundakom polomio kost u vratu, jer, da sam tako postupio, moji sadašnji stražari poduzeli bi brzu akciju da mene uklone kao dokaz. Zato sam mu rekao da je, dok sam u šumi sjekao stabla, jedno stablo palo po meni. Major je opazio da je to bila obična laž, ali on je ipak rekao da će sutradan izdati zapovijed da me odvedu u bolnicu.

On je održao riječ, ali kad su me stražari sutradan vodili kroz šumu, tvrdeći da me vode na željezničku postaju, predosjećao sam da će me ubiti. Poznat mi je bio jedan kraći put koji vodi prema postaji. Pošto sam znao da ću u svakom slučaju umrijeti, uzmakao sam i otvoreno se usprotivio da s

njima proslijedim. Poslije nekakve svade medu njima, oni odatle otidoše i mene ostaviše sama u šumi, rekavši mi da se prijavim u bolnici bez njihove pomoći.

Uspio sam probiti se do Indije, gdje je priličan broj kuća bio pretvoren u bolnice za ratne invalide. Ovdje je bio jedan kapetan liječnik, Hrvat, koji je davao upute trojici njemačkih zarobljenika liječnika kako će me njegovati.

Oni su kost u mojemu vratu stavili na mjesto. Dok sam se pod njihovom njegom oporavljao, čuo sam da je komisija Medunarodnog Crvenog križa konačno stigla. Velike pripreme bile su u pogonu u čitavoj bolnici da dočekaju tu Komisiju. Na dan dolaska Komisije primili smo bolje porcije hrane nego obično. Sama Komisija se sastojala od jednog britanskog majora, jednog švicarskog civila i jednog partizanskog pukovnika. Zaustavili su se kod mojega kreveta i kod drugih kreveta. Partizanski pukovnik, misleći da sam i ja Nijemac, postavljao mi je pitanja na njemačkom. Nisam mu odgovorio sve dok nije ponovio pitanje, onda sam mu odgovorio na engleskom koji sam nešto znao i rekao mu da ja nisam Nijemac nego Hrvat.

On se je na mene razderao, htijući znati zašto se sramim svog vlastitog jezika, ako sam Hrvat. Rekao sam mu iskreno da, nakon svega što sam doživio, zaista se sramim što pripadam "jugoslavenskoj naciji" i da je svaki jezik za mene bolji od mojeg vlastitog jezika. Zatim sve sam mu ispričao, govoreći sada hrvatski.

Izgledalo je da su drugi članovi Komisije bili impresionirani mojim slučajem jer sam im ispočetka govorio engleski. Zamolili su da se moja priča prevede na engleski. Partizanskom pukovniku sam rekao da, iako ne znam engleski vrlo dobro, poznajem ga prilično i znat ću da li on moje izjave prevodi točno ili ne. Ukoliko sam ja razumio, on je tome Englezu i Švicarcu pošteno preveo moju izjavu. Britanski major oštro je prosvjedovao protiv zlostavljanja kojemu sam bio izložen. Partizanski pukovnik se je ispričao na razne načine, rekavši medu ostalim da je nemoguće da su se ispripovijedane stvari meni desile i da stranci nisu upoznati s prilikama u pogledu Hrvata koji pripadaju narodu kriminalaca i drugo. Britanski major meni je ipak zajamčio da ću u roku od 10 dana. biti pušten van pošto moje rame prilično dobro zarastuje.

Dva dana kasnije, jedan moj rodak bio je uhićen jer je kroz prozor s priječnicima, kroz koji su se vodili razgovori s osobama van bolnice, meni dao nekoliko cigareta. Mene su zatvorili u podrumu kao kaznu za taj slučaj i tu sam ostao za vrijeme mojeg preostalog boravka u bolnici. Pošto mi je sve do tada bilo dopušteno pušiti, zaključio sam da smo moj rodak i ja bili obojica kažnjeni zbog mojih izjava Komisiji. Kad je desetodnevni rok, nakon moje izjave britanskom majoru, boravka u toj bolnici istekao, dobio sam otpusnicu za izlazak iz bolnice. Čim sam napustio tu okolinu, zapovjednik

logora u Klenaku meni je dao opomenu o onome što će mi se desiti, ako se ikada vratim u to mučilište.

Otišao sam natrag kući u Petrovaradin. Ovdje sam se prijavio štabu milicije da dobijem osobnu iskaznicu. Milicija me je uputila na OZNU, čiji šef je odbio dati mi iskaznicu, rekavši mi: "Vidjet ćemo, ako koja stara žena dođe s kakvom optužbom protiv tebe, pronaći ćeš što te čeka".

Na sreću, za vrijeme rata nisam si napravio neprijatelja pa sam nakon kratkog vremena dobio iskaznicu. Pošto je kost u mojemu vratu potpuno zacijelila, prijavio sam se mjesnom Narodnooslobodilačkom odboru da mi dadu klasifikaciju za rad, ali nju mi ne dadoše. Tako, iako sam bio iskusan mehaničar, nađoh posao kao običan radnik u vinogradima. Nisu mi uopće dali nikakav razlog, zašto su odbili svrstati me u moju pravu granu rada.

Kad je vrijeme berbe grožđa već prošlo, opet sam otišao na Narodnooslobodilački odbor, pokušavajući da konačno dobijem pravu klasifikaciju. Pitali su me što sam počinio i gdje sam bio za vrijeme rata. Odgovorio sam mu da sam služio u Hrvatskoj mornarici i da sam se, čim je rat završio predao Britancima. Kad su ovo čuli, odgovoriše mi: "Idi Churchillu i neka ti on dade klasifikaciju. Ako ti je on ne dadne, nećemo ti je ni mi dati".

Bez klasifikacije i dozvole za rad, bilo mi je nemoguće naći bilo kakav posao oko Petrovaradina. Zato sam postao skitnica, lutajući prema Osijeku, Zemunu, Beogradu, Zagrebu, Ljubljani, Jesenicama i Rateče-plavnici. Budući da su sva ta mjesta bili industrijski centri, nadao sam se da ću negdje naći bilo koji posao. U uredu u Zagrebu jedna činovnica ponudila mi je "pionirski" posao na željezničkoj pruzi Brčko-Banovići. Njoj sam rekao da na tome poslu neću imati nikakve plaće nego samo nekakav stan i hranu. Pošto sam trebao kupiti si odjeće i obuće i uz to uzdržavati majku i sestru, nisam mogao prihvatiti taj posao. Činovnica je na to slegla ramenima i rekla: "Mi ne možemo za tebe ništa učiniti jer ti, druže, potječeš iz brojne obitelji".

Kad sam došao u Rateče-plavnicu i u mojim nastojanjima da nađem posao i naišao na isti rezultat, odlučio sam pobjeći iz ovoga komunističkog pakla i utočište si naći preko granice. Međutim, bio sam uhićen, ispitivan i primoran da napišem osobne podatke. Naravno, zanijekao sam da sam imao ikakvu namjeru pobjeći u inozemstvo a pošto nisu mogli postići da išta izmjenim u tome pogledu, bio sam ganjan od jednog ureda OZNE do drugog sve dok se nisam našao u središnjem uredu OZNE u Ljubljani. Tu sam bio opet ispitivan i pušten na slobodu ali pod tim uvjetom da smjesta napustim slovenski teritorij.

Otišao sam u Zagreb, gdje sam posudio 1.000 dinara. S ovim novcem u džepu, odlučio sam da sve riskiram u pokušaju bijega radije nego da polako umirem od gladi u Titovom "socijalističkom raju". Kupio sam si

voznu kartu za Sušak, odatle sam otišao u Rijeku i konačno uspjelo mi je "kidnuti" preko granice, našavši utočište u Trstu.

B. M.

Rim, 4. siječnja 1947.

Dokument LXXXV.

28. XI. 1941. stupio sam u hrvatsko domobranstvo, te služio u posadnim jedinicama Brčkom, Brodu, Doboju i Okučanima. Još tada svjedokom sam partizanskih ubijanja hrvatskih vojnika, koje su zarobljavali kod Tešnja i Okučana.

Početkom svibnja 1945. povlačio sam se sa svojom jedinicom preko Garešnice za Čazmu gdje sam u skupini od 40 vojnika bio zarobljen od partizana. Zarobila nas je prva proleterska divizija te predala sisačkom odredu, a ovaj sproveo u kažnjenički logor u Sisku. U logoru smo našli oko 150 zarobljenika uglavnom hrvatskih vojnika. Tu smo ostali 7 dana, a onda u skupini od nas 64 uputili nas pješke za Kutinu. Budući da sam rodom iz tog kraja to sam imao sreću da sam po nekim mještanima bio izvučen iz zarobljeništva i strpan u seosku miliciju. Zapovjedništvo ove milicije nalazi se u Kutini, a ogranci u Ivanić Gradu i Garešnici. Zapovjednik milicije bio je Zvonko Bezjak, a komesar neki pravoslavac iz Garešnice. Sve zlo potjecalo je od ovoga posljednjega. U to vrieme kroz ove krajeve provodene su kolone zarobljenih hrvatskih vojnika i civila u Sloveniji. Mi smo kao milicioneri po nalogu komesara posebno dočekivali ove kolone, koje su bile tjerane za Srbiju, te im morali skidati odjeću i obuću i braniti narodu svaki prilaz njima kao i davanje hrane. U to vrieme u Kutini u zatvoru nalazilo se je preko 60 Hrvata i žena. O njima izražavalo se je najgore nazivajući ih "fašistima", "koljačima" itd., a u stvari to su bili pošteni seljaci iz ovoga kraja.

Posebno me se je dojmilo zlo postupanje sa zarobljenim hrvatskim vojnicima i civilima u Sloveniji, koji su bili provodeni kroz Kutinu negdje za Srbiju. U to vrieme krstarila je ovim krajem III. brigada crnogorske divizije i o njoj se je čulo samo najgore. Oduzimali su hranu, konje i odjeću narodu. Jedan dio ove divizije učestvovao je u djelomičnoj pratnji zarobljenih hrvatskih vojnika. Tu vojnici i civili izgledali su upravo bjedno. Ispaćeni gladu, očupavili, polugoli, a sam sam svojim očima vidio kako ih nekoliko stotina nalazi se samo u gaćicama. Većina je bila bosa. Ove kolone prolazile su puna tri tjedna kroz Kutinu. Kao milicioner imao sam više mogućnosti da dodem s njima u dodir. Mnogi su mi rekli da im donesem komadić kruha,

jer da nisu šest dana ništa jeli. Sav put iz Slovenije do ovdje, a i odavde što sam vidio napravili su pješke. Njihova pratnja, naoružani partizani, išli su na konjima. Saznao sam prigodom kratkog odmora od Ivani(f grada, da je jedan komesar izdvojio oko 200 ljudi i pobio ih na licu mjesta, jer da nisu išli u troredovima kako je on rekao.

Milicija u kojoj sam se nalazio bila je formirana od ljudi iz ovih krajeva, a ima ulogu neke vrste redarstva. Iz Kutine dodjeljen sam u Ivanić grad, a potom u Garešnicu. Zapovjednik odjela u Garešnici bio je neki pravoslavac. On je veoma loše postupao sa narodom, oduzimao hranu, te takav postupak izazvao je ne samo mržnju prema njemu nego i prema nama i uopće prema upravi Titine Jugoslavije.

Iz Garešnice premješten sam u Bjelovar u"drugu bazu br.2 IIL jugoslavenske armije". Komandant te baze bio je kapetan Stevo Vučkovi(f, pravoslavac, a komesar Zdenko Cerha. Ova baza u sebi je uklapala: a.) "vozarska četa", kom. Đuto Posavac, konji itd.; b.) "radna četa", kom. Vaso Počuć, por. komesar Stevo Stanionković, ona je brojila oko 86 vojnika uglavnom zarobljenici hrvatske vojske; c.) "marveni depo", štale, stoka itd.

Bio sam dodjeljen u radnu četu. Bilo nas je 86. Radili smo najteže poslove, neprekidno istovarali i utovarali, a hrana veoma loša. U to vrieme imao sam prilike dolaziti u dodir sa seljacima, koji su dovozili hranu u ovo skladište. Svi odreda bili su protiv partizana. Od njih sam saznao da u bivšoj oružničkoj školi nalazi se kažnjenički logor sa preko 5.000 Hrvata. Odatle izdvajali su časnike te ih u drugim marševima slali za Srbiju. Saznavši za to počeo sam se interesirati za taj logor. Tako sam imao prilike vidjeti kako svijet u masama dolazi i donosi hranu zatvorenicima. Jednom zgodom dogodilo se je sljedeće, o ovome pričalo se je po čitavom Bjelovaru: tisuće žena došle su do logorskih ograda bacajući hranu zarobljenicima. Stražari i čuvari gurali su svijet, psovali i tjerali ga. Žene su vikale: "Pustite domobrane, zašto ih mučite, oni nisu nikome skrivili". Straža je otvorila paljbu i ubijeno je nekoliko žena.

U Bjelovaru u najčistijem hrvatskom kraju sjedište je 11. crnogorske divizije, koja je dodjeljivala svoje vojnike za stražu oko ovoga logora. Govorilo se je i to vrlo mnogo kako ovi Crnogorci odvode po noći u kamionima zarobljenike i ubijaju ih u okolnim brdima.

Tih dana posjetio me je jedan moj prijatelj i opisao mi situaciju u mom mjestu. Saznao sam da su partizani ubili preko 26 ljudi u mom selu, da su mi oduzeli jedinu imovinu: dvije krave, a još 1944. ubili su mi brata Stjepana. Zato radovao sam se premještaju u Sloveniju i stvorio sam čvrstu odluku za bjeg.

U martu 1946. premješten sam u"I. proletersku diviziju IV. armije". Dodieljen sam u I. brigadu, 111. bataljona, 2. četa. Moja jedinica, brigada

nalazila se je na položajima oko Postojne. Njezini komandanti su: komandant brigade Vojo Abramović, Srbin, major; komesar brigade Šego, Srbin, major; komesar bataljona Juračić, poručnik; komandir čete, Ljubo Cvrljak, bivši crnogorski četnički oficir sada poručnik.

Naoružanje jedinice je isključivo rusko. Divizija ima tri brigade, svaka sa po 1.600 ljudi. Komandanti jedinica su izraziti komunisti. Oni su puni mržnje prema Aleatima. Slobodan sam reći da je glavna briga rukovodstva ove divizije da izazove u nama mržnju, neprijateljstvo i prezir prema Englezima i Amerikancima. To se očituje u svakodnevnom dodiru, a oni to i otvoreno govore na političkim satovima vojsci. Tako oni govore: "Englezi su zajedno sa Amerikancima otvoreni neprijatelji nove Jugoslavije, oni su banditi, njih treba uništiti". Oni su nas odgajali i u mržnji prema vlastitom narodu. Mi nismo smjeli previše zadržavati se sa stanovništvom. Osjeća se izrazitiji prezir naroda prema vojsci. Oni očito žele odgojiti osobito nas mlade u mržnji prema Aleatima, a u ljubavi prema Rusiji. Oni kažu za Rusiju da je to sveta zemlja, jedina zemlja koja je spremna za nas sve napraviti.

Nije mi poznato da i jedna hrvatska partizanska jedinica nalazi se van teritorija federalne jedinice Hrvatske. Naprotiv u Hrvatskoj se nalazi mnogo srbskih i crnogorskih jedinica. Sve to izaziva veliku mržnju kod našega naroda i sva nada uperena je u Aleate. U Hrvatskoj a i u čitavoj Jugoslaviji stalno se šapuće o novom ratu. Vojska to jedva čeka. Zato komunisti i komesari nastoje čim više i brže odstraniti "nepoželjne elemente". Čišćenja u vojsci su na dnevnom redu. Čuo sam za "križarske odrede" u šumama u Hrvatskoj. Narod o njima rado govori. Priča se da su pomagani od Aleata. Ja se neću vraćati u današnju Jugoslaviju, a niti bilo kakovu zajednicu sa Srbijom, već ako se ne ostvari Hrvatska Država, u koju narod u Hrvatskoj vjeruje, nastaviti ću ovaj izbjeglički život, pa makar on trajao do smrti.

Na ovo mogu prisegnuti.

Josip Nestič

13. IV. 1947.

Dokument LXXX¯VI.

U vrijeme ulaska Titovih četa u moje rodno selo Drenovce nisam se nalazio kod kuće. Ipak sam kasnije sve potanko saznao iz pripovijedanja mojih suseljana, osobito rodaka i prijatelja. Stvari su se dogadale u mjesecu travnju 1945., a sigurno neće biti teško ustanoviti točan dan, na koji su Titovci ušli u pojedina sela.

U svakom selu, odmah prve noći, izvršen je pokolj nepoćudnih osoba prema crnoj listi, koja je od domaćih simpatizera bila već prije toga pripravljena. Znamo osobu, koja je to u Drenovcima učinila.

U mom selu bilo je iz njihovih kuća izvučeno i odmah uhapšeno 50 osoba, medu kojima Marko Tvrdnik seoski brijač, Vendelin Šajbl i sin mu Ilija, katolički bogoslov u Đakovu.

Svi su uhapšenici povezani žicom, dva po dva, i odvedeni oko tri četvrta sata daleko od sela, u pravcu Šumanovca i postrijeljani po svoj prilici na "starinačkom groblju" gdje su u zajednički grob bili i sahranjeni.

Iako je stvar obavljena u najvećoj tajnosti, ipak se tajna nije mogla dugo održati. Seljaci su saznali inidskrecijom za masovni grob te su obitelji poubijanih po noći došle, otkopale grob i prenijele svoje mrtve u seosko groblje u Drenovcima. Otkapajući mrtve, našli su ih povezane dva po dva, medu njima Vendelin Šajbla svezana žicom za ruku sina, bogoslova Ilije.ll Trbuh bogoslova bio je rasparan i crijeva prosuta. Ne zna se, radi stanja leša u raspadanju, da li se to ima svesti na udarce u trbuh ili na paranje nožem. Kako u taj čas nitko od obitelji nije bio u selu, drugi seljani su uzeli jedan poveći ormar iz njihove kuće i sahranili u njemu oca i sina.

Najstariji sin obitelji, Ivica Šajbl, nije slučajno bio doma, kada su Titovci zauzeli selo. Kasnije se skrivao najprije u Osijeku, dok se nije povratio kući i ostao sakrivan na tavanu. Ipak su partizani doznali za tajnu, pretražili kuću i uhvatili Ivicu. Dogodilo se to više mjeseci nakon onog prije spomenutog masovnog ubijanja u selu. Sada se već nije moglo tako lako ubijati. Ivica je morao umrijeti, jer je i on bio na crnoj listi. Zato je i poveden iz sela, tobože prema željezničkoj stanici. Na putu je ubijen od stražara pod izlikom, da je bio pokušao bijeg. Kasnije je sam stražar priznao, da je dobio nalog, da ga apsolutno ima likvidirati. "Da ja nisam ubio njega, ubili bi mene moje starješine", zaključio je stražar.

Ubijanja su vršena i po svim ostalim hrvatskim srijemskim selima bez izlike, negdje 50-60, negdje 100 seljaka, negdje i daleko više kao npr. u Tovarniku. Titovci su imali unaprijed spremljen plan i liste, a sama ubijanja i njihovo prikrivanje vršeno je velikom spretnošću.

Tako su npr. u susjednom selu Soljani ubili veći broj, meni nepoznat, ljudi. Odveli su ih od kuća u polje i negdje na nešto zaklonjenijem mjestu postrijeljali. Preko masovnog groba malo zatim prešli su plugom i posijali pšenicu. Nitko nije ni slutio, da tu počiva masa komunističkih žrtava.

Medutim, i ta se stvar doskora otkrila. U jednu kuću, čiji je domaćin bio odveden "u nepoznatom pravcu" doletio je uznemiren vjerni, domaći pas i počeo ženu povlačiti za suknju i vući je prema polju. Ona je shvatila, da se je nešto moralo dogoditi te je pošla za njim. Došavši u polje, počeo je pas na jednom mjestu s obim nogama zemlju otkopavati. Žena se povratila u selo, uzela lopatu i dozvala neke pouzdane ljude. Doskora su naišli na mnoštvo lješeva, lijepo poslaganih jednog pored drugog. Prepoznala je, dakako, i svog ubijenog muža.

J. O. M.

Rim, 27. 6. 1962.

Dokument LXXXVII.

Bila sam tada djevojka od 21 godinu kod svojih roditelja u Sr. Karlovcima. Prije toga bila sam na radu u Njemačkoj, gdje sam radila kod seljaka u poljoprivredi te sam se vratila kući skoro godinu dana prije ulaska partizana u moje rodno mjesto Sr. Karlovce.

Nakon kraće borbe po vinogradima oko grada, ušli su partizani jednog poslijepodneva u Karlovce. Bilo je to u mjesecu listopadu 1944., negdje o berbi grožda. Bili su oni svakako obučeni u raznim odorama i gradanskim odijelima. Velik dio domaćih Srba dočekao ih je s veseljem i pridružio im se.

Istoga dana, još po danu, počeli su hvatati i odvoditi ljude po kućama i odvoditi ih vezane nekuda, a mi smo već znali - na ubijanje. Kroz našu ulicu proveden je veći broj vezanih pohvatanih ljudi. Sjećam se slučaja našeg susjeda Đure Križana, koga su vodili vezana žicom, ispod koje je kapala krv. On je iste noći bio ubijen i to tako, da su ga dvojica njegovih pratilaca, koje sam ja vidjela braća Ilija i N. Bugarski iz Karlovaca, objesili za jedan bagrem na Kraljevu brdu (od Karlovaca na cesti prema Beogradu), i derali mu kožu s leda i drugih mjesta i konačno ga dotukli. To je pripovijedao mladić Bata N., dječak od 16 godina sa suhom rukom, koji je tom okrutnom ubijanju prisustvovao.

Glavna ubijanja vršena su na brdu Doki, otprilike 1 km od Karlovaca prema Bukovcu. Ubijali su domaći i strani partizani i to po noći. Znala sam više imena ubojica, kojih ću se pokušati naknadno sjetiti, jer je od toga časa

već prošlo 11 godina. Kad su neke žene ubijenih došle sutradan na gubilište na Doku, bila je medu njima i moja rodica Beta Bugar Miričev, našle su tamo masovni grob, u kojem se još nešto micalo kao da još neki u njemu nisu bili umrli. Grob je bio krečom zaliven i okolo mnogo krvi. Doznali smo, da su žrtve te noći morale najprije same sebi kopati grob, a onda su ih partizani bestijalno ubijali krampovima, kojima su prije kopali grob.

Medu ubijenim Hrvatima Karlovaca poznajem osobno slijedeće: Stevu Sedera, seljak, oko 45 godina; Marko Lukšić, seljak; Ivan Kamra, seljak i dva sina od 15 i 17 godina; seljak Rajcinger iz ulice Donja Švapska; Jaša Krenajs, seljak, oko 60 godina i sin mu; mlinar Bencinger, star oko 50 godina i žena mu otprilike iste starosti; jedan član obitelji Harasti; Vinko Tot, seljak; Joso Svinjarević, seljak; Andrija Položanac, općinski činovnik, kojem su u zatvoru bili sjekirom odsjekli prste prije ubijanja; Đuro Balenov, seljak, koji je konjima rastrgan u selu Maradiku. Svih zajedno ubijenih bilo je oko 400, tako da su u dvije hrvatske ulice u Karlovcima: Gornja i Donja Švapska, ubili sve očeve obitelji i sve muškarce iznad 16-17 godina. Tako su tu ostale samo udovice, u crno obučene, djeca i starci u visokoj starosti. Žrtve su bile skoro sami Hrvati uz iznimku od nekoliko antikomunistički raspoloženih Srba. Ubojice su bili uglavnom domaći Srbi i nešto Cigana kriminalaca. Ubijeno je takoder i par žena te više poluodrasnih dječaka.

Negdje mjesec dana nakon pada NDH i kasnije provodili su partizani dugačke kolone zarobljenih hrvatskih vojnika kroz Karlovce idući u Novi Sad. Zarobljenici su pružali užasnu sliku bijede: bili su strašno izmučeni, gladni, poderani, puni ušiju, često put bolesni. Sve, koji nisu mogli dalje ići, ubijali su. Bila sam prisutna, kada je jedan mladić iz kolone, izranjavanih nogu, bos i u samim gaćicama, prepoznao svoju majku i zavikao: "Majko!" Žena je pritrčala svom sinu, ali ju je partizan udario kundakom, da je ostala ležeći u nesvijesti kraj ceste. Srbi seljaci u okolici ponašali su se vrlo neprijateljski te su tukli i mučili zarobljenike.

Julija Božićević

Rim, dne 9. studenog 1955.

Dokument LXXXVIII.

Poslije svršetka rata u Bosanskom Brodu osnovan je jedan koncentracioni logor koji se sastojao od 5 baraka i izpočetka služio kao prolazni logor za zarobljenu hrvatsku vojsku, koja je bila sprovodena u Bosnu. Od proljeća do zime godine *1945.,* kako se može odprilike procjeniti, tu je ubijeno više tisuća zarobljenika. Zarobljenici su bili mučeni gladu, udaranjem,

spavali su pod golim nebom na kiši (nisu svi mogli stati u barake). Veći dio zarobljenika koji je sproveden kroz logor bio je ubijen. Ubijanja su se vršila noću i to izmedu 24 sata i 3 sata u jutro. Samo mjesto ubijanja je bila šuma zvana "Golubova šuma" oko koje su tada bile mnoge rupe od bombi. U svaku je rupu naslagano po 40 do 80 ljudi i tada su prekriveni s dosta tankim slojem zemlje. Istodobno su se streljanja vršila i kod ciglane pored Save (udaljeno od Bosanskog Broda oko 2 km). Tu su si zarobljenici sami morali kopati grobove. Rukovodioci tog masovnog umorstva su bili uglavnom partizanski oficiri iz Srbije dok je komandant bio Brodanin, zvan po imenu Vlomčilo. Kada su ubijanja prevršila svaku mjeru on je bio smjenjen i premješten u Srbiju. Nikada se kasnije nije ništa čulo o njemu. Svaki stanovnik ovog malog bosanskog mjesta sjeća se dobro tih gnjusnih ubistava.

U godini 1949. su na tim mjestima mnoga djeca iz Broda sakupljala kosti i prodavala ih kao traženu robu na tržištu otpadaka, da bi na taj način zaradili po koji dinar.

Logor je koncem 1945. postao radni logor za njemačke zarobljenike, s njima se je medutim, blaže postupalo i nije ih mnogo pobijeno.

Prof. Drago Rakoš koji je pobjegao iz zatvora i prešao granicu u jeseni 1950. izvještava:

"Poslije kapitulacije u proljeće 1945. bio sam na selu kod moje bake. To je maleno selo Cerina kraj Čazme. Jednoga jutra su mi pričali susjedi da je te noći prošla zarobljenička kolona pokraj sela idući od Dugog Sela prema Čazmi odnosno Bjelovaru. Pored šume zvane Cerik bilo je iz kolone ubijeno osam zarobljenika i seljacima je ujutro dat nalog da ih zakopaju. Svi su zakopani na seoskom groblju u zajednički grob. Grob stoji i danas tamo, na Sve Svete je obično uvijek okićen cvijećem od nepoznatih (čine to seoske djevojke).

Za vrijeme boravka u zatvoru u Bjelovaru (proljeće i ljeto 1950.) upoznao sam tamo jednog bivšeg stražara (Srbina) koji je kao partizanski stražar u godini 1945. čuvao zatvorene hrvatske vojne zarobljenike u oblasnom zatvoru (bivši zatvor sudbenog stola). Zatvorenici su mi pričali da je taj čovjek sa svojim drugovima po zanatu vršio batinjanja hrvatskih zarobljenih vojnika, koje su onda svake noći odvozili kamionima u pravcu podravine na strieljanje. Ljudi drže da je tada pobijeno oko 6.000 zarobljenika"

Stjepan Saravonja

Travanj, 1954.

Dokument LXXXIX.

Rodom sam iz čisto hrv. sela Privlake, 13 i po km daleko od Vinkovaca. Vrlo živo sam se zanimao za patnje svog hrv. naroda i vodio bilješke o tim krvavim dogadajima, zajedno s jednim svojim prijteljem. Svršio sam 7 razreda gimnazije u Vinkovcima i nakon toga vratio se doma i obradivao zemlju, dok mi je otac bio 4 godine u zatvoru i kasnije uspio otići u Njemačku.

Selo Privlaka bilo je vrlo hrvatski razpoloženo i dalo je masu hrvatskih boraca. U partizanima iz Privlake bio je samo jedan domorodac i nekoliko doseljenika. Kad je konačno napuštena sriemska fronta, povukao se s hrvatskom i njemačkom vojskom znatan dio stanovništva. U selu nije ostao niti jedan par konja i tek nešto odraslih muškaraca, najvećim dijelom staraca, te veliki dio žena i djece. Ti muškarci kasnije su uglavnom pobijeni od partizana. Ljudi sa povlačenja vratili su se kućama, čak od Zidanog Mosta pa i iz Austrije, kao naprimjer obitelj Pave, Ilije i Mate Mandića, koji su se sa ženama i djecom vratili iz Celovca - Klagenfurta. Moj se djed Ilija povlačio od Novske gdje mu je mina rastrgala kola i konje, ali on se vratio živ. Medutim, medu ljudima na povlačenju mnogi su izgubili život. Toliki broj ljudi se odlučio za povlačenje iz razloga, što je bila raširena vijest o"novom oružju" koje će smlatiti Ruse i partizane te će se svi vratiti kućama, najdalje od Zagreba ili od Zidanog Mosta.

Oko Privlake, na Bosutskoj fronti, vodile su se ogorčene borbe oko četiri mjeseca. Šesnaesta Ustaška Bojna, pod zapovjedništvom bojnika Marasa ležala je na položajima u šumi zvanoj Vidovića Njive na Bosutu. Tu je na samom tom mjestu palo oko 4 hiljade partizana, a zarobljeno hiljadu i dvjesta.

To nisu nipošto priče. Godine 1960. otkriven je spomenik palim Titovim borcima u susjednom selu Komletinci. Na spomeniku, na kojem stoji crvena zviezda i dva isklesana partizana, piše odprilike slijedeće: Na području sela Otoka i Komletinaca palo je nebrojeno mnogo žrtava, partizanskih boraca i heroja, najviše iz Srbije. Njihov broj, po pričanju komandanta pojedinih jedinica može se utvrditi na oko 26 hiljada poginulih. Na tom odsjeku bio je glavnim zapovjednikom crvenih četa general pukovnik Milan Žeželj, a kasnije ga je zamjenio general Peko Dapčević. Na mjestu zvanom Vašarište u Komletincima nalazi se i danas nekih deset do dvanaest jama, dugih obično po 40 m, a širokih oko 10 m. Zemlja na tim masovnim grobovima slegla se za više nego 1 m.

Ne znam točno, kojega dana mjeseca travnja 1945. su partizani ušli u selo Privlaku. Bila je to Peta Kozaračka Brigada. Dan kasnije ušli su Titovci u grad Vinkovce, pa se prema tomu može ustanoviti i dan pada Privlake. Kozaračkoj brigadi bilo je dozvoljeno sve, osobito pljačkanje, čime se ona obilno u mom selu poslužila. Znam točno, da je to bila Peta Kozaračka,

pošto su na mojoj kući kao i na drugima prilijepili komad papira na kojem je bilo naznačeno, koliko partizana ima dotična kuća primiti na stan i hranu. Nakon toga potpis - Peta Kozaračka Brigada. To je bilo u 8 sati ujutro. Na to, dva do tri sata kasnije, ušla je glavnina Titovih četa. Bili su to mahom mladići od 17 do 20 godina, svi iz Srbije. Bili su pod oštrom disciplinom časnika i komesara, što je i razumljivo, jer su ih tisućama gonili u smrt.

Tom zgodom, pred mojim očima, dogodio se slijedeći prizor. Neki 19-godišnji mladić izašao je iz stroja, da se napije vode, koju je iznijela pred kuću moja susjeda Margita Janjić. Na to naide komandant na konju, partizanski major, i prodere se: "Bre, majku ti, što piješ hrvatsku vodu! Zar nisi vidio, da nam se braća potrovaše vodom?" Doista, jedan do dva kilometra pred selom bili su Njemci bacili otrov u nekoliko osamljenih bunara, koji su kasnije bili utrpani. Pošto je mladić, medutim iskapao ostatak vode iz krigle, razbjesni se major, trže pištolj i ubi mladića. Na to reče: "Ovo je drugima za primjer". Kasnije je došla majka tog ubijenog Srbijanca, pozvana od neke žene iz sela koja je našla dokumente ubijenog i prenijela tijelo svog sina u Šumadiju. Iza toga dogadaja dolazilo je na stotine Ijudi iz Srbije, da traže svoje mrtve i nose kući.

Već prvi dan prije podne ustanovljen je "Narodno Oslobodilački Odbor" u selu. Predsjednikom je izabran Ivo Kurjaković, domaći Hrvat, koji je bio od ustaša zatvaran. U odboru su bili: Nedjeljko Abramović, zvani "Krvavi Nedo", Srbin od Čelića u Bosni, koji je odmah preuzeo vodstvo Ozne u selu, zatim što domaći ljudi što doseljenici: Nikola Ćular, Tunja Čolić i sin mu Marko, Marijan Ratkić iz Bosne itd. Ovaj odbor imao je za prvu dužnost sastaviti crne liste ljudi u selu, koje je trebalo likvidirati.

Prva žrtva bio je Martin Čolić. Njegovu je glavu tražio spomenuti Krvavi Nedo, koji je htio da se dokopa njegove žene rodene Čopčić. Čolić je bio dosta pravedan čovjek, koji nije ni mrava zgazio, kako to narod veli. Uhićen je već oko podne, izudaran po glavi i po tijelu i vezan za jedna kola. Dovučen je do općine, vezan za kesten, pljuvan i tučen, dok je oko njega igralo divljačko kozaračko kolo. Netko upita: "Hoćemo li bandu (bandita) likvidirati?" Krvavi Nedo odgovori: "Dašta, hajde ti Srbine, likvidiraj ga". Ubijen je rafalom iz automata u dvorištu.

Istoga dana do večeri vršena su hapšenja po selu. Medu uhićenim bili su i meni poznati seljaci Hrvati, Mijo Pupić i Đuro Ćevarević. Bili su povezani sa dugom bodljikavom žicom i otjerani u šumu Topolu. Kada su žene tih nesretnika intervenirale kod predsjednika Ive Kurjakovića, rekao im je, da su muževi otišli u Brod na popravak oštećenog mosta, te da će se sigurno kućama vratiti. Namjesto toga, oko mjesec dana kasnije, našli su svinjari u šumi Topoli, u glogovu žbunju 17 lješeva povezanih žicom. Nisu uopće bili zakopani, te su nekima psi ili lisice oglodali noge. Bolje odijelo bilo je sa

istih skinuto, a isto i obuća. Ukopali su ih domaći vatrogasci sa plinskim maskama na licu, jer su lješevi u raspadanju jako zaudarali. Uspjelo je identificirati 15 ljudi iz sela Privlake, dok se za dvojicu nije nikada doznalo, tko su.

Sutradan otkriveni su od partizana Marko Kostančar i žena mu Katica, te Marko Čopćić i žena mu Marija, sakriveni u štaglju obitelji Kostančar. I oni su bili dovedeni sa ženama u općinu, tu mučeni i vezani žicom, te odvedeni u nepoznatom pravcu. Šest dana kasnije nadeni su ubijeni u šumi Luščić kod Retkovca. Našao ih je neki seljak iz Privlake, a obitelj ih je prenijela u selo. Nisu smjeli biti pokopani u posvećeno groblje, nego izvan njega, gdje se pokapaju samoubojice i razbojnici.

Isto tako, zakopano je medu razbojnike i samoubojice 11 hrvatskih vojnika, izvedenih iz logora zarobljenika na Kumanovoj ciglani u Vinkovcima i ubijeni u šumi Golubovac na putu iz Vinkovaca u Privlaku. Njihova imena su: Marin Šlišić, Marko Matić, Ilija Jelić, Mato Jurić, Franjo Brkić, Ivo Komešić, Božo Ćevarović i Božo Zoraj, te tri druga, svi mladići od 17 godina, rodeni 1928. Nitko nije znao, kako su oni dospjeli u tu šumu i tamo potučeni, dok se nije javio njihov drug iz logora na Kumanovoj ciglani, Marko Sandor. Taj svjedok dobro zna, kada su u logor došli Ivo Kurjaković, Nedo Abramović i neki drugi odbornici. Oni su bili obećali majkama tih mladića, da će ih izvaditi iz logora kao maloljetnike. Naprotiv, oni su ih doduše izveli iz logora i poveli kuči u Privlaku. Putem su ih ubili i ostavili nezakopane. Dan kasnije, a to je peti ili šesti dan nakon pada Privlake, našli su mrtva tjelesa neki Privlačani, na putu u Vinkovce, i uz lješeve legitimacije Ive Kemesića, Marka Matića i nekih drugih. Krivnja za ovaj zločin posve jasno pada na Kurjakoviča, Abramovića i drugove.

Zaboravio sam spomenuti, da je četvrti dan nakon pada Privlake kod stanova Đuke Grgurevića u Gajiću, 3 i pol kilometra daleko od Privlake ubijeno daljnih 5 ljudi: Marko Grgurevac, Đuka Grgurevac, Ivo Antolović, Ivan Čolić stariji i još jedan. Oni su se vračali iz Vinkovaca u Privlaku, te su, doznavši za ubijene, ostali izvan sela, dok se situacija ne popravi. Na njih je naišla leteća kolona Ozne, pod vodstvom Krvavog Nede, te ih je zvjerski ubila. Sa leda su im partizani gulili kaiše kože, nekima su kopali oči i rezali uši. Cijelo selo je to vidjelo, medu njima i ja osobno, i zgražalo se nad bestijalnošću Titovih komunista.

Petnaest dana nakon dolaska Partizana ubijeni su u selu Martin Grgurovac, otac troje djece i Luka Kovačević. Prijavili se se Narodnom Odboru i odmah ubijeni.

Zanimljiv je razlog smrti Vlade Neferanoviča iz Privlake. Ubio ga je njegov bivši sluga Stjepan Škeljo, koji je bio najprije u partizanima, a zatim tri godine u Hrvatskim Domobranima. Radi toga ga je Narodni Odbor gledao

prijekim okom. Da dokaže svoju pravednost kao komunista, ubio je svog bivšeg gospodara. Nakon toga, otišao je majci svoje žrtve i rekao, da se njezin sin Vlado nalazi u logoru u Vinkovcima, te da mu treba gradansko odijelo, sat, čizme i novaca, a on će ga spasiti iz logora. Majka mu je sve to dala, a već sutradan naden je njezin sin ubijen kod Vinkovaca. Škeljo za svoj junački podvig, nije nikako bio kažnjen. Naprotiv, ostao je narodni odbornik i kasnije komandant milicije u Mikanovcima Starim. Više godina kasnije išao je u odijelu i obući svoje žrtve.

Otprilike 2 mjeseca nakon uspostave komunističke vlasti u Privlaci bila je domaća UDBA kao nedovoljno pouzdana, prebačena u okolicu Čepina. U selo je došla prava OZNA. Njuškali su za skrivenim Ijudima po selu i oko njega. Brzo su otkrili Bartola Šarića i Stipu Miljevića i ubili ih na kućnom pragu. Miljevića su kod toga strašno iznakazali, prebili mu ruke i noge pred očima njegove žene Marije i kćeri Anice i Marije. Ženu su mu na to osudili na 7 godina robije, a kćer Anicu na 10 godina i mladu Mariju na 3 godine, te im konfiscirali cijelu imovinu. Iste noći, kad su te tri žene bile uhapšene, bile su jedna pred drugom silovane od partizanske rulje, tako da je mlada kćer poludila i došla u umobolnicu Pakrac.

Ta ista nova UDBA bila je preko doušnika dočula, da se kod svojih kuća sakrivaju muževi Luce Šarić i Marije Vestić, te sin Marka Minge, 60 godina starog hrvatskog seljaka. Marko Minga bio je mučen u seoskoj školi, u kojoj je bila i partizanska bolnica i OZNA. Njegov lješ naden je u šumi Golubovac s odrezanim spolnim udom i izrešetan mecima. Luca Šarić, neugledna, sitna ženica, starija od 45 godina, prošla je relativno dobro. U školi je bila teško premlaćena i morala si iskopati raku, jer je tobože trebala biti strijeljana. Kada nije ništa priznala, a nije ni mogla ništa priznati, jer niti njezin muž niti ona druga dvojica nisu bili u selu sakrivena, nego već izvan granica Jugoslavije, bila je sutradan puštena kući.

Najstrašnije je prošla 27-godišnja Marija Vestić. Bila je najprije prebijena, zatim silovana od više Oznaša, odrezane joj grudi, počupana kosa i izrezani spolni dijelovi. Ostavljena je sva u krvi i tek je sutradan ujutro preminula. Sahranio ju je domaći župnik, starac Mato Pavić.

Ne možemo slijediti sudbinu ostalih žrtava iz sela kao na primjer Nikole Antolovića, Ilije Jurića, Ilije Jelića i drugih. Zna se sigurno, da je pod Titovim organima ubijeno u selu 80, a možda i nešto više ljudi. Svi su ti ljudi ubijeni bez suda i obrane, na proste denuncijacije, a mnogi od njih i na zvjerski način mučeni.

Predaleko bi nas odvelo, da pratimo slične dogadaje po ostalim selima Vinkovačke krajine. Pripominjem samo da mi je poznato da je u selu Retkovcima ubijeno 37 ljudi, u Cerini, gdje imam bliže rodake 85, u selu Otoku oko 200. Teško je stradalo i selo Gradište gdje je u 2 do 3 dana

ubijeno 140 ljudi, jer su protestirali na javnom zboru komunističkog kolaboracionaliste i bivšeg zastupnika HSS-a, Tune Babića.

Najteža krvoprolića dogodila su se u gradu Vinkovcima, u kojem sam ja pod Titom proveo 4 godine kao gimnazijalac. Samih gradana Vinkovaca ubijeno je 450, od kojih mnogi već u kotarskom zatvoru i logorima Šimića Mlin i Križakov mlin. Medutim u Vinkovcima je bilo i nekoliko prostranih logora za ratne zarobljenike Hrvate i Nijemce. Misli se, da je od partizana ubijeno njih 2 do 3 tisuće, a vrlo vjerojatno i više. Njemački logori su bili kod Mullerove ciglane i kod druge ciglane u pravcu Mirkovaca. Medu ostalim ubijenim su svi do zadnjega pripadnici 13. SS divizije, takozvane "Handžar divizije", koji su bili najvećom većinom Bosanski Muslimani. Glavna ubijališta kod Vinkovaca bila su: Mrcinište, to jest groblje krepale stoke, zatim u trokutu izmedu željezničke pruge Zagreb-Vinkovci i Vinkovci-Županja; nadalje kod Vinkovačkog Novog Sela (nekad švabsko selo Neudorf); nadalje kod igrališta Dinama, nekadašnje Cibalije; zatim kod Bohnove ciglane; pa dalje u šumi Vrabčana, gdje je nekad bilo glavno njemačko slagalište municije sa bunkerima. Medutim, najviše ljudi ubijeno je kod Mullerove ciglane.

Za navedene nevine žrtve u Vinkovcima odgovorne su u prvom redu Titove vojne vlasti, a kasnije Titov Prijeki Vojni Sud. Kod svega toga sudjeluje civilna i vojnička OZNA, Titova politička policija, čije su ruke krvave do lakata i savjest opterećena nebrojenim tisućama nevinih žrtava.

Gornji zapisnik mi je pročitan i pronaden u redu. Pripravan sam ga potvrditi z.akletvom i ponovno iskazati pred kompetentnim medunarodnim vlastima.

Miroslav Tomašević

Rim, dne 28. kolovoza 1962.
Svjedoci: Krunoslav Draganović, fra Berto Dragičević

Dokument XC.

Služio sam u V. zračnoj luci kao radiotelegrafist (uzletište Banja Luka) te sam zarobljen u kolovozu 1944., kada su partizani bili zauzeli Banja Luku zajedno s uzletištem osim Starog grada (Kaštela).

Kao zarobljenik odveden sam iste noći u pravcu prema Ključu jednu noć i jedan dan hoda do nekih starih seljačkih kuća negdje daleko u planini, čije ime ne znam. Bilo nas je oko 400, dobro čuvanih od partizana. Nisu nam dali ništa jesti dva dana. Cijelu noć su prozivali ljude u skupinama, po

10-15 prema popisu, koji su još u Banja Luci bili napravili te su vodili na strijeljanje par stotina metara daleko od nas, da smo mogli dobro čuti pucnjavu četvrt sata nakon što su odveli jednu skupinu. Brzo zatim su se vraćali i odveli drugu skupinu i na isti način ubijali. Ljudi su bili strašno ustrašeni, jer su dobro znali i čuli, što se s odvedenim dogada. Te noći je ubijeno barem 100 Ijudi, strijeljanih bez suda i bez ispitivanja. Ja sam slijedeći doveden do partizanskog štaba i kako su silno trebali radio-telegrafiste, tako su me odmah odvojili od ostalih kolega i poslali u Vlašićki odred V. korpusa (mene su upravo ispitivali u gl. stožeru V. korpusa). Susreo sam kasnije u Valjevti (1945.) satnika Žgura, koji je sa mnom bio zarobljen. On mi je rekao, da su naše drugove i njega odveli u logor blizu Sanskog Mosta, mnoge su postrijeljali, a svi su se u logorima strašno napatili.

Vlašićki odred imao je u punobrojnom stanju 400-500 ljudi. Taj broj je znao pasti i na 50 ljudi, kada su najveći dio pripadnika odreda "prekomandovali" u ostale jedinice, koje su imale ogromne gubitke u napadima na Travnik kao npr. VI . Krajiška brigada. Kasnije su prisilnim mobilizacijama ljudi po selima i zarobljenicima popunjavali Vlašićki odred. Taj je operirao najviše na prostoru Zenica-Travnik, osobito izmedu Gučje GoreDoglodi, gdje je jedno vrijeme bio i Štab odreda. Komandant je bio neki nepismeni seljak pravoslavac iz iste okolice, te sam mu dolazio kući u jedno malo pravoslavno selce od 10-tak kuća, a komandant se htio pohvaliti pred svojim suseljanima, da odred ima radio-stanicu "koja može preko zraka da ide" i morao sam hvatati glazbu i dati im slušati na slušalice. Uz nepismenog, surovog i krvoločnog komandanta bio je komesar odreda neki Huso, takoder iz te iste okolice. Poslije rata Huso je bio vozač u logoru Stara Gradiška, gdje sam izdržavao kaznu godine 1954., ali su ga brzo otpustili, jer je bio teški pijanac i napravio je štetu na kamionima. Kao operativni časnik bio je neki jugoslavenski oficir koji je danas direktor pošta i telegrafa u Zagrebu, te mu se ime lako može doznati. U odredu je bilo 15-20 komunista, najbolje oružanih, koji su držali četu na okupu i izvodili razna zvjerstva te osobito ubijali sve dezertere, a ti su i onako samo na silu bili dovedeni u taj Odred.

Postupak s ranjenicama bio je posebno strašna i bolna točka. Bio sam devet mjeseci u partizanima do kraja rata i nikada nisam vidio ni jednog zarobljenog neprijateljskog vojnika, koji bi bio ranjen i kasnije njegovan u bolnicama ili previjalištima partizana. Naprotiv sam sam iz razgovora medu partizanima više puta čuo, da su sve zarobljene protivničke ranjenike pobili, bili oni Hrvati ili Nijemci, domobrani ili ustaše. Partizani medutim nisu ni sa svojim vlastitim ranjenicima imali puno milosrda, mnoge teške ranjenike nisu previjali ni liječili, nego ostavljali po guštarama i pustim mjestima, da

umiru. Pri štabu odreda bile su, doduše, dvije bolničarke, ali one su se

brinule za sam štab i onu skupinu komunista u Odredu, a ne za silom mobilizirane seljake; osim toga su dotične služile kao ljubavnice štaba.

Ovdje ističem dvije epizode, kojima sam neposredni svjedok.

Prva se dogodila u selu Doglodima zeničkog kotara, negdje u siječnju 1945. Partizani su bili zarobili na cesti Zenica-Brod četiri njemačka vojnika od kojih dva dočasnika (1 Feldbebel i 1 Unteroffizier), od kojih je zadnji bio dosta teško ranjen u prsa. Kroz dan su ih držali u podnzmu kuće, u kojoj je bio stožer Vlašićkog odreda. Čim se počelo smrkavati, doveli su ih u sobu štaba i tamo su se skupili svi komunisti Odreda, da ih muče, dok su sve manje povjerljive osobe tj. nekomuniste kao npr. nekog pisara odreda, poslali dalje, da ne prisustvuju. Na vratima je stajala straža, a ja sam sa spomenutim pisarom i 10-tak drugih ljudi slušao strašno mučenje, stojeći tek desetak metara daleko od kuće, slušajući užasne jauke mučenih ljudi kroz pola do 3/4 sata. Jauci su u početku bili užasni, a kasnije sve slabiji. Kasnije sam vidio s prozora svoje kuće, pri slabom svjetlu svjetiljki, kako nose 4 mrtva i strašno iskrvavljena čovjeka, što se na bjelini snijega moglo dobro vidjeti. Zakopali su ih u šumi nedaleko sela. Kasnije dva dana došao je do moje radio-stanice komesar I. čete Vlašićkog odreda, rodom iz blizine Karlovca, imenom Nino, oko 18 godina star, koga sam pitao, što su oni tada učinili u onoj sobi od četiri Nijemca. On mi je pripovijedao, da su ih najprije strašno tukli, čupali im zube, turali žlice u grlo, vadili oči i konačno, opijeni strašću i krvlju, parali im utrobe na povike: "Daj, da ti vadim džigerice!" Tim su ljudi bili dokrajčeni. Kod toga je komandant odreda pokidao tim zarobljenicima zlatne zube i ostale dragocjenosti "digao" te sam ja jednom prilikom kasnije vidio kod njega, u maramici šaku zlatnih zubi, prstenja i drugoga. Osam dana kasnije došla je depeša iz divizije (IV. Krajiška), koja je tada bila u Docu kod Travnika i zatražila je, da se ta 4 zarobljenika sprovedu u stožer divizije, pošto su Nijemci tražili te ljude nudeći im zamjenu zarobljenika. Komandant je odgovorio da ih više nema na životu te se je morao radi toga i opravdati.

Koncem ožujka 1945. bio sam kao dobar radio-telegrafista premješten u štab IV. Kraiške divizije, da zamijenim neku žensku b. telegafisticu, imenom Zenku, muslimanku. Došao sam u Dolac kod Travnika i odatle, doskora, otišao sa stožerom IV. Kraj. divizije prema Kaknju rudniku, ali smo ostali na brdima s lijeve strane Bosne. Borba za rudnik trajala je nekoliko dana i partizani su imali mnogo gubitaka, pošto su Kakanj branili i Nijemci i ustaše, a imali su i oklopni vlak i oko 20 flakova. Kad je Kakanj pao, sišao sam s brda prema rudniku i kod željezničke stanice vidio mnogo mrtvih po grabama i to Nijemaca i Hrvata, koji su pali u borbi, a sigurno je bilo i pobijenih kasnije od partizana, pošto su ležali u nekom redu, kao da su bili postavljeni u red i postrijeljani. Prešavši željeznički most na rijeci Bosni došao sam u

štab divizije u prvoj kući, jednokatnici, desno od mosta, uzbrdo, kraj koje je bilo oveće dvorište sa 300-400 zarobljenika, koje su preslus"avali. Medu njima je bilo dosta ranjenika (oko 100), ranjenih ruku, nogu, vrata, prsa itd., što sam dobro vidio. Mene su zvali kao tumača za njemački ali sam ja odmah nastojao izvući se, da ne gledam zlostavljanje i viku nad jadnim zarobljenicima, izjavivši da ne razumijem ništa njemački. Pred večer, na rnoje oči kao i svih drugih partizana, poveli su žalosnu povorku ranjenika na Bosnu niže mosta. Bili su vezani po dva i više žicom i neki su jedva hodali pridržavajući se svojih krepčijih drugova. Kod rijeke su presjekli žicu i jednog po jednog kraj rijeke strijeljali, obično sprijeda, te tako ubijenog ili barem ranjenog otisnuli u rijeku, koja ih je dalje odnosila ili ih potapala, ako su još bili živi. To sam gledao svojim očima s daljine 30-40 m. Ranjenika je bilo oko 100, a ubijala ih je tzv. Prištabna četa IV. Krajiške Divizije.

Gornji iskaz mi je pročitan i mogu ga potvrditi prisegom.

Drago Kinjerovac

Rim, dne 19, svibnja 1955.

Dokument XCI.

Zločin komunista bez suda i zakona. Ovdje ću ukratko opisati zločine i divljaštvo partizana koje su počinili u Derventi.

Ulaskom partizana u Derventu 10. aprila 1945. god. izvršili su opću mobilizaciju i ujedno hapšenje manje-više cjelokupnog muškog stanovništva. S obzirom na to da je u Derventi živjelo za vrijeme rata 5 hiljada muhadžera, muslimanskih izbjeglica iz Hercegovine i Istočne Bosne, koji su god. 1941, bili izbjegli od četničkog klanja tako reći gole duše, to su i oni postali žrtvom tih partizanskih mjera u Derventi. Izbjegli su da sačuvaju goli život, ostavljajući sve svoje imanje, koje su decenijama sticali i gradili, jer su razjareni četnici klali i palili, što su stigli, djecu u besanici čak i na vile nabijali i u vatru bacali kao npr. u Berkovićima, Plani i Fatnici (ovo dvoje posljednjih u bile(fkom kotaru) u Hercegovini. Budući da se ovdje radi uglavnom o muslimanskim izbjeglicama, koji su bili zaplašeni i u tudem kraju, daleko od svog rodnog doma, izbjegavali su oni za vrijeme rata služenje u bilo kakvoj vojsci, što im je stvarno i uspijevalo pa su se tako mogli posvetiti, da obrane i prehrane svoje obitelji.

Prvog dana nakon ulaska partizana bili su mobilizirani svi muškarci, kako smo prije rekli, te su mnogi od njih izginuli u teškim borbama pod

Odžakom. Komanda mjesta zadržala je oko 150 Ijudi, muslimanskih muhadžera, u samom gradu. Neki su radili pri komandi, neki u kuhinjama, a neki na rasčišćavanju grada, manje-više svi kao vojnička lica. Poslije 20 dana ovi su Ijudi bili razoružani i pohapšeni od OZNe u Derventi po naredenju njezinih šefova Omera Porobića i Đoke Mičića.

Iza par dana ležanja u zatvoru partizani su razdijelili ove ljude u dvije grupe: jednu u kojoj su bili odrasliji i vrjedniji Ijudi, povezali su ih i postrijeljali bez ikakva suda i zakona. Navodim par imena Ijudi, koji su ubijeni ni krivi ni dužni: Meho Isaković, Halil Zećo, Bajro Pizović, Adam Zilić, Alija Voloder i drugi.

Druga polovina ovih nedužnih Ijudi odvedena je iste noći u Prnjavor, gdje je u logoru provela dva mjeseca i kasnije bila puštena kući.

Pošto sam bio očevidac zločina u Derventi, ovdje ću i njih ukratko navesti.

Za vrijeme rata Nijemci su iskopali bunkere i šančeve u obliku kanala oko cijelog grada Dervente u dužini možda od dvadesetak kilometara ukupno. To je partizanima dobro došlo pa su te šančeve obilno iskoristili kao zajedničke grobove svojih žrtava. U ove jarke, iskopane od Nijemaca za obranu grada Dervente, zakopali su partizani svoje nevine žrtve, često puta pohižive, a zatim zatrpavali i na koncu izravnali zemlju. Poslije nekoliko mjeseci čobani i prolaznici nerijetko su se zgražavali gledajući kako iz zemlje, iz tih masovnih grobnica, vire ruke i noge. Pozitivno znam da su partizani puna dva mjeseca svaku noć strijeljali ljude u Derventi i na gornji način ih zakopali. Po mom osobnom zapažanju pobijeno je i u bunkere zakopano pet ili šest tisuća ljudi. U ovom kraju zločinci partizani više su ubijali nego možda drugi iz razloga, što je derventski kraj naseljen uglavnom hrvatskim stanovništvom pa su partizani ubijali, koga su stigli, sve zato, jer su navodno bili "ustaše". Nema kuće u selima derventskog kotara, u kojoj se ne nosi crnina za bilo kojim njezinim ubijenim članom ili nema udovice.

Na gornji iskaz uvijek sam se pripravan zakleti pred kompetentnim sudom ili komisijom.

Ibro Zećo

Paris, dne 10. studenog 1963.

Dokument XCII.

Pristupa pozvan svjedok, mladić, neoženjen, Dervenčanin, zanimanje šofer i mehaničar. Ne želi da se njegovo ime spominje radi opasnosti po svoj rod u komunističkoj Jugoslaviji. Sada boravi kao izbjeglica u Italiji. O komunističkim ubijanjima poznato mu je slijedeće:

Kao šofer i po svom stručnom poslu boravijo sam u raznim bosanskim mjestima te znam da je svuda bilo masovnih likvidacija zarobljenika vojnika i civilnog stanovništva. Pošto sam u vrijeme teških likvidacija više puta dolazio u Prnjavor, gdje sam i djevojku imao, to mogu sa sigurnošću iskazati iz svog osobnog iskustva kao i iz pripovjedanja svjedoka slijedeće:

U Prnjavoru je bila okružna Udba, dakle više nadleštvo OZNE Titovske političke policije pa je pod Prnjavor podpadalo nekoliko obližnjih kotareva. Šefom OZNE bio je u to vrijeme neki Vito, inače seoski cipelar iz nekog sela kod Prnjavora, crn, debeljuškast, srednjeg rasta, star oko 28 godina, taj je kasnije bio u zatvoru kao Informbirovac, izgubio je svoj čin i sada živi u Banjoj Luci kao postolar. Njega smatram najodgovornijim čovjekom za masovna ubijanja u Prnjavoru i okolici. Poznam ga osobno jer sam i ja jedanput bio od njega u zatvoru ispitivan.

Odmah nakon ulaska partizana u Prnjavor, započela su mnogobrojna hapšenja i ubijanja kratkim putem. Sudenja nije bilo, jer je ubijanja bilo u tolikom broju da je naprosto bilo nemoguće održati procese i dokazivati krivnju smrti tolikim osobarna. Zato su ubijanja bila tajna, po noći i na manje upadnim mjestima, da se broj i imena žrtava nikada ne doznaju. Izuzetno su znali i javno ubiti svoje žrtve za zastrašivajući primjer narodu. Tako su javno ubijena četvorica uglednih Hrvata iz Prnjavora "radi suradnje sa neprijateljem" a to je sa Hrvatskim vlastima. Ta četvorica jesu: gradonačelnik Arif Korić gradevinski poduzetnik; Pavo Perić, bogati posjednik; grko-katolik Joško Knes i hoteljer Ante Ćosić. Bili su najprije mučeni u zatvoru OZNE, a zatim pred očima gradana Prnjavora, onako izmrcvareni i krvavi bili vezani za partizanske aute i vučeni cestom, dok nisu od mnogih muka i rana izdahnuli. Mrtve lješeve vukli su još po gradu na užas stanovništva, jer im je koža bila gotovo oguljena.

Masovne likvidacije vršene su oko jedan kilometar od grada, kraj gradske klaonice i to na dva mjesta: sa ljeve obale rijeke u Perića bari, vlasništvo ubijenog Pave Perića, dok je drugo ubijalište ležalo s desne strane rijeke. Masovni grobovi započinju nedaleko od vodenice i nalaze se dalje zasijani po blagim padinama brda zvani Cer sve do prvih kuća ukrajinskih kolonista. Razgovarao sam sa jednom od tih Ukrajinki kojoj je sin takoder "nestao". Ona, a i drugi seljaci tužili su se na užasni smrad koji se širio u cijeloj okolici iz plitkih grobova. Bojali su se ići vlastima da traže kreč za

zaljevanje grobova jer se nije smjelo ništa znati za te pobijene žrtve, iako je i svako djete za njih znalo. Po livadama okolo ležala su puceta, pokidane naočale, krpe od odjela i obuće i ja sam ih potajno više puta gledao, koji put su virili iz zemlje pojedini udovi lješeva, a u Perića bari voda je znala izbacivati potopljene Iješeve. Narod i danas tamo nalazi mnogobrojne kosture i može ustanoviti te masovne grobove.

Kroz dva i tri mjeseca izvodili su po noći nesretne žrtve na ubijanje, a narodu je bilo po noći zabranjeno uopće kretanje. Žrtve su uglavnom poklane ili ubijene tupim oružjem a manje ubijani vatrenim oružjem. Okolni narod slušao je zapomaganje i jauk umirućih skoro svake noći. Svake noći praznio se a sutra opet punio OZNIN zatvor. Jedne noći vodena je jako velika kolona Hrvatskih i Njemačkih vojnika na ubijanje. Narod misli da je tada bilo oko 500, dok se točan broj valjda neće nikada doznati. U mjesecu kolovozu, kada sam ja tamo bio ubijanja su već bila rijetka i tek u malim skupinama. Ukupan broj žrtava sigurno prelazi tisuću ljudi, a narod okolo misli i mnogo više. Osim spomenutih ubijališta poznata su mi još dva u onom kraju: u Prnjavorskom lugu izmedu ceste Prnjavor-Derventa, rijeke Vijake, a zatim u blizini sela Čećave. Tamo su jedne večeri vodili oko dvije stotine zarobljenika u tako istrcanim odjelima da se nije moglo poznati, jesu li to Hrvati ili Njemci.

U gradu Prnjavoru postojao je u ljetu 1945. godine logor za domaće Njemce (Folksdojčere), bili su tu Njemci iz Prnjavora i okolice i drugi, dovedeni sa strane. Isto tako bili su u OZNIN zatvor u Prnjavoru dovedeni u većim i manjim grupama ljudi iz Dervente i mnogobrojni Hrvatski vojnici nakon kapitulacije. Svi su oni završili u prije spomenutim masovnim grobovima.

Imao sam više puta priliku da vidim neke od tih ubojica. Jednoga dana vozio sam u Banja Luku oko 25 Titovih vojnika, bolesnih od takozvane "Partizanske bolesti"[12]; pratile su ih tri partizanske bolničarke. Tokom vožnje čuo sam strašnu viku, tulenje i udaranje po kabini. Jedan po jedan padao je u trans, gubio svijest i urlikao kao zvijer: "Koji? Sve redom, nema milosrda!". Neki su već bili iskočili iz kamiona valjda loveći svoje umišljene žrtve uz urlanje: "Drži ga, kolji ga!" Sada sam razumio kakve krvoloke moram voziti. To je isto o njima mislio i narod, koji je taj strašni prizor gledao a nije im htio pomoći, i ako je ovaj ili onaj pri padu slomio ruke ili noge.

Gornji iskaz pripravan sam ponoviti pred svakom kompetentnom medunarodnom komisijom ali tako da moja rodbina ne docie u opasnost u

[12] Slučajeve urlanja partizana koji su trpjeli od *partizanske bolesti* vidio je i glavni urednik ove knjige dok je, kao tek mobifizirani Titov vojnik u travnju 1945, počeo, i to prva tri dana čak u franjevačkom habitu, služiti na otoku Čiovu u"Narodnooslobodilačkoj vojsci".

Jugoslaviji. Bit ću najsretniji kada mognem jednom komisiju osobno dovesti na masovne grobove komunističkih žrtava, jer znam da je tada kucnuo čas pravednog suda njihovim ubojicama.

Dervenčanin

U Napulju dne 15. svibnja 1950.

Dokument XCIII.

Vrlo brzo po zaposjedanju grada Bos. Novog od strane partizanskih jedinica, uglavnom sastavljenih od Srbijanaca, dakle negdje oko sredine svibnja 1945. (dana ne znam točno, jer sam tada boravio u Splitu te ovo iskazujem po pripovijedanju mog oca i drugih mojih mješćana) otvorila je UDBA odnosno tadašnja OZNA svoj koncentracioni logor u gradu. Logor se nalazio s lijeve strane ulice, koja vodi sa stanice u grad, nekih 200 m od stanice, s desne strane rijeke Sane, na zemljištu, koje je prije toga služilo kao vrtovi i njive. Logor je bio ograden bodljikavom žicom i strogo čuvan od partizana. Komanda logora nalazila se u jednokatnoj zidanoj kući u kojoj je danas smještena veterinarska ambulanta. Logor je imao zadaću da služi kao prolazni logor za ljude, koji su preko Bos. Novog kao željezničkog čvorišta prolazili svojim kućama dalje u Bosnu u raznim pravcima. U njega su trpali vojnike, koje su zarobili ili su im bili izručeni te pojedince civile, koji su se povlačili s hrv. vojskom bježeći pred partizanima. Kada već nisu mogli stati u logor svi logoraši, otvorio je šef OZNE Šemso Kapetanović, brat Hajre Kapetanovića, današnjeg ministra financija za BiH i drugi, pomoćni logor u samom gradu kraj parohijske zgrade pravoslavne župe, u jednoj sporednoj ulici grada. Logori su bili prepuni jadnih Ijudi, gdjekada sigurno i preko tri tisuće Ijudi. Logoraši su bili listom Hrvati muslimanske i katoličke vjere, uglavnom mladi ljudi, ali je bilo i starijeg svijeta, koje su partizani najlakše oslobadali i puštali kućama. Hrana je bila loša i postupak loš.

Svaki dan pristizale su nove grupe zarobljenika i uhapšenih. Oba logora odavno ne bi bila u stanju da prime tolike gomile Ijudi, da nije svake noći vršeno masovno ubijanje. Svake noći došli bi u logor do zubi oružani Oznovci, posvijetlili električnom ručnom žaruljom u lice ljudima, koji su bez iznimke ležali po zemlji na livadi, te udarali cipelom u rebra i pozvali, da ih slijede u noć. Obično su uzimali jače i mlade ljude, uopće ne pitajući za ime ili za neku krivnju, dakle bez osude i bez ispitivanja, te ih poveli u noć. Ljude koji su se od hladnoće u noći branili zagrnuvši kaput preko lica, smatrali

su, da se kriju radi njihovih zlodjela te su u prvom redu takove kupili i vodili. Svake noći vodili su od trideset do najviše 60 Ijudi. Dvadeset minuta ili najviše pola sata kasnije čulo se je pucanje u blizini. Svi su znali, da njihove drugove iz logora označi strijeljaju. Cigani iz Ciganluka (ulica danas zvana Kovačka) vidjeli su svake noći, kako vode grupe Ijudi i kako kasnije zatrpavaju lješeve u lijevke, nastale od udaraca avionskih bombi na mjesto, na kojem je održavana stočna pijaca, a danas se tamo nalaze hale tekstilnog kombinata. Druga ubijanja vršena su na srednjoj Adi na rijeci Uni u blizini sastavka Une i Sane. Broj ubijenih morao je daleko premašiti tisuću ljudi tjedno, jer je ubijanje trajalo dulji broj dana, a drugo, jer su rupe od bombi bile duboke i prostrane te je u njih stala masa Iješina. To sam sve slušao od svog oca koji je mjesec dana proveo u tom strašnom logoru i bio svjedokom mnogih potresnih scena, kao i od drugih mješćana koji su bili bilo u logoru bilo svjedoci vodenja ljudi ili kasnijeg iskapanja lješeva.

God. *1952.* graden je spomenuti tekstilni kombinat. Početkom ljeta postavljali su temelje za stupove, koji drže te hale. Iskopane su kosti stotine Ijudi, zbacanih na hrpe u zajedničku grobnicu. Odmah su "narodne vlasti" izjavile, da su to kosti ustaških žrtava iz god. 1941. Da to nije tako vidjeli smo iz okolnosti, da novine nisu donijele vijesti o tim žrtvama o kojim bi inače partizani napisali ne vijesti nego knjige. Osim toga nisu ničije kosti prenijeli u partizansko groblje, što bi inače u svakom slučaju bili učinili, kao što su to svakom zgodom i činili. Cak su prenijeli u to partizansko groblje kraj Vidorije i Iješeve petero djece, koje je bila raznijela 1958. jedna neeksplodirana granata. Ta su djeca za njih bila "žrtve fašizma" te kao takva ukopana u partizansko groblje. Narod je medutim dobro znao i šapatom prenosio, da su to kosti nesretnih komunističkih žrtava iz ona dva logora
god. 1945.

Prigodom prokopavanja kanala kroz spomenutu Srednju adu god. 1956. opet su nadene brojne kosti Ijudi, koji su tamo bili poubijani i pokopani i ti su ljudi opet bili proglašeni "žrtvama fašizma", ali opet ni jedna njihova kost nije bila prenesena u partizansko groblje, znak, da su dobro znali da su to tek žrtve Titova komunizma iz god. 1945.

Pročitano mi je i nadeno u potpunom redu.

Abid Dizdarević l3

Rim, 7. prosinca 1960.

[1]3 Gornji iskaz bio je objavljen i u *Hruatskom glasu od* 16. travnja 1962., na str.4.

Dokument XCIV.

U mjesecu travnju 1945. god. vodile su se borbe osam dana oko Zavidovića izmedu ustaša, Nijemaca, željezne bojne, domobrana i seoskih milicija (u odorama domobrana) s jedne strane, a partizana (uglavnom od Sarajeva, te brčanske i neke dalmatinske brigade) s druge strane. I ja sam usprkos svojih 17 godina, bio uz svog oca u miliciji. Po završetku borbe hrvatske jedinice su se povukle u pravcu N. Šehera, dok su u borbama jedan dio branitelja Zavidovića partizani bili zarobili. Osim zarobljenika, zašli su partizani po selima i sve "mobilizirali" i pri tome bivše pripadnike hrvatske vojske trpali u bivše njemačke barake, koji su bile izmedu željezničke stanice i srpsko-pravoslavne crkve, zajedno sa zarobljenim vojnicima. Moga oca su digli od kuće napola bolesna, ali ga je jedan stražar, stari poznanik upozorio da bježi, jer se u barakama "opasno radi o Ijudskim životima" i moj je otac pobjegao iz kolone. I mene su doveli u dvorište izmedu baraka i tamo pozvali i mene i oca, dok je okolo bila straža sa strojnicama. Čitajući imena, svakog trećeg su stavili na jednu stranu, a prvu dvojicu na drugu. Bilo nas je svih oko 2.000 a možda i više. Čim smo bili tako podijeljeni u dvije grupe, tovarili su nas u transporte, iza kako su ljudi odložili oružje u magazine, ukoliko su ga imali. Ljudi pod brojem 3 otišli su željezničkim transportom, kako smo doznali, prema Derventi, dok su ostali otišli u logor Teslić. Ja sam medutim pobjegao i nakon dva dana skrivanja u selu Dolini kod svojih rodaka, vratio se svojoj kući.

Ljudi iz logora Teslić povratili su se svojim kućama iza tri mjeseca; oni koji su otišli (kao broj 3) prema Derventi, nije se nijedan živ kući vratio. Pobijeni su, kako seljaci od Dervente prema Prnjavoru pripovjedaju, u njihovom kraju i to tako, da su ih najprije 2-3 dana čuvali u nekim podrumima i kućama, mučeći ih, i onda poubijali. Medu tim ubijenima bio je moj tetak Hasan Mujić iz Mečevica (bio je invalid s ruske fronte), Mustafa Polić iz Potkleca (bio u Handžar diviziji) i par drugih iz Potkleca, čijih imena se ne mogu sjetiti, te mnogi ljudi iz sela Rujnice.

Nezir Mujić

U Rimu dana 8. ožujka 1955.

Dokument XCV.

Po završetku rata 1945. srpske partizanske jedinice pod zapovjedništvom generala Koče Popovića i Peke Dapčevića poubijale su mase hrvatskih časnika, vojnika i civila koje su im Englezi bili izručili. Većinu tih žrtava poubijali su u Sloveniji, gdje nije bilo britanskih promatrača. Oni koji nisu bili poubijani, tjerani su u"Marševima Smrti" Bleiburg - Dravograd - Celje - Maribor - Slavonska Požega. U Požegi su bili pozatvarani na širokom prostoru opkoljeni bodljikavom žicom koji je služio kao koncentracioni logor. Taj prostor bio je vrlo slabo sklonište protiv nevremena, to je bilo ništa drugo nego baruština koja kao zatvor ne bi mogla služiti ni za svinje.

Medu preživjelim iz pokolja u Sloveniji bio je i moj brat Hasan i jedan naš dobar prijatelj iz kotara Jajce. Oni - svi izmedu 21 i 25 godina starosti - bili su uključeni u kolonu od 3.500 hrvatskih domobrana. Njihov "marš" od Bleiburga do Požege trajao je punih 10 dana. U Požegu su stigli u očajnom stanju jer Srbi im nisu dali skoro ništa jesti za vrijeme tog dugog i teškog puta. U Slav. Požegi bilo je 20.000 drugih hrvatskih zarobljenika kad je tu stigao moj brat sa svojim supatnicima. Kroz 10 dana njihovog boravka u tome mjestu stotine zarobljenika bili su ubijani svake noći. Možda je u tom razdoblju pomrlo 500 zatvorenika i od bolesti, iznemoglosti i gladi.

Dne 23• svibnja znatan broj partizanskih oficira, medu kojima su bili Jovo Bjelić, Mile Tendjerić, Čedo Kopar i neki tzv. "musliman" Kovačević, došli su u logor. Taj Kovačević rodom je iz Bos. Dubrave, koja se nalazi izmedu Bos. Gradiške i Banja Luke. Ti partizanski oficiri pozvali su sve hrvatske zarobljenike iz Bosne i Hercegovine da stupe naprijed. Kad su oni to učinili, Bjelić im je održao kratak govor, rekavši: "Drugovi, mi smo svi svjesni da ste vi sinovi naše oslobodene Bosne i Hercegovine. Od 1942. do 1945. vi ste se borili protiv narodnooslobodilačke vojske zbog neznanja i zbog krivih utjecaja u prosudivanju. Mi vas ne smatramo zločincima a ja sam ovlašten od našeg Vrhovnog zapovjednika Josipa Broza Tita da vas spasim od smrti, šaljući vas da kroz dva mjeseca siječete stabla. Sloboda vam je zajamčena. Vašoj najbližoj rodbini bit će dozvoljeno dolaziti vam u posjete i donositi vam pakete hrane i odjeće."

Bosanski i hercegovački Hrvati osjećali su se sretnim, slušajući Bjelićeve riječi, iako su neki od njih bili skeptični. Tri stotine partizana I. i 11. Kozaračke brigade odveli su te bosanske i hercegovačke Hrvate na željezničku postaju, gdje su ih utovarili u teretne vagone. Nakon tri dana batina, gladi i žedi, vlak u kojemu su se vozili stiže u Okučane. Odavde su pješke otišli u Bos. Gradišku. Tri zarobljenika rodom iz tog grada zamolili su svoje pratioce da im dozvole primiti od svojih kuća nešto hrane da mogu izdržati 35 km putovanja od Bos. Gradiške do Gornjih Podgradaca. Partizani im odgovoriše

da će, u svrhu da ne napuste svoje redove u Staroj Gradiški, dobiti hranu kada stignu u Podgradce.

Medutim, tri zarobljenika su shvatili kakav ručak će dobiti u Podgradcima; zato, oko 11 sati ujutro pokušali su pobjeći u šljivike i vrtove koji se nalaze uzduž puta kojim je išao taj "marš smrti". Stražari ih uhvatiše prije nego su se udaljili oko 40 an. Partizani su zatim dali opomenu drugim zarobljenicima, naime, da će i oni biti strijeljani, ako pokušaju udaljiti se ili ako inače učine nešto protiv pravila discipline koja se traži od Narodnooslobodilačlce vojske.

Ćim je kolona stigla u Gornje Podgradce, zarobljenici su bili dovedeni pred jednu srpsku pravoslavnu crkvu i tu su bili svučeni sve do gaća. Neki smioniji i indiferentniji zarobljenici upitali su Milu Tendjerića za razlog takove procedure. Kao odgovor on je izvukao svoj bodež i na licu mjesta ubio te "neposlušnike". Zatim je ostalima rekao da će i s njima postupiti na isti način, i to u obližnjoj Šipadovoj pilani. Ostali, svučeni skoro do gola bili su preumorni od gladi i žedi kroz mnoge dane i k tome od "marša" iznemogti da izuste ikakav prosvjed.

Njihovi i onako dobro naoružani stražari sad su dobili pojačanje od drugih partizanskih jedinica pa su zarobljenike natjerali u pilanu. Dok se je to dešavalo, zapovjednik Bjelić, rodom iz obližnjeg sela Jablanice, poče kleti, vikati, psovati i derati se kao da je poludio. Vikao je na zarobljenike da ovo nije godina 1941. kada su se oni kao dobrovoljci svi javili u Hrvatsku Vojsku i postali ustaše. Doslovno iz pjenećih usta on se derao, rekavši da su se oni pod Pavelićevim vodstvom borili protiv "naroda" sve do zadnjeg časa rata kad su, skupa s Njemcima i Talijanima, bili pobijedeni. Onda je nadodao potišim glasom: "Vi ste sada u rukama narodne pravde i izloženi osveti kozaračkog kraja, koja će na vama biti izvršena. Preživjeli borci s Kozare i mjesno srpsko stanovništvo vama će suditi."

Čim je on izustio te riječi, Bjelić i Tendjerić izvadiše svoje bodeže i počeše bosti zarobljenike koji su im bili na dohvat. Neki zarobljenici bili su odvedeni pojedinačno k obližnjem potoku, gdje su bili poubijani. Do pola noći oko 400 zarobljenika na ovaj ili onaj način izgubiše svoje živote. Odmah nakon ponoći srpske rulje navališe sjekirama, vilama, srpovima, noževima i toljagama na preostale žrtve i tako poubijaše više od 200 tih jadnika. Preživjeli su tjerani u"marš smrti" uzduž uskih željezničkih tračnica koje vode dublje u Kozaru. Tisuću dodatnih žrtava bile su postrijeljane oko 2 km podalje uzduž tračnica dolje u udubini koja se desno od tračnica proteže u duljini od 200 m. Oko 1.900 drugih zarobljenika bili su odvedeni uzduž tračnica koje se odvajaju na lijevo od glavne linije. Upravo sa toga mjesta moj gore spomenuti poznanik uspio je pobjeći s jednim drugim Hrvatom, rodom od Ivanjske.

Morao sam već prije spomenuti da su Bjelić i Tendjerić zarobljenicima dali znati što ih čeka pa zato su ih dali vezati žicom, premda većina tih žrtava bile su previše iznemogle da se uopće bore za život. Moj prijatelj i njegov supatnik uspjeli su odvezati se i pobjeći u šumu. Srpski stražari su vikali: "Stoj, stoj" i ispalili za njima niz hitaca, ali bjegunci nisu bili pogocieni. Uvečer slijedećeg dana stigoše u jedno muslimansko selo Kozarac, koje se nalazi na podnožju daleke strane Kozare, blizu željezničkih tračnica koje spajaju Zagreb s Banja Lukom. Tako, oni izmakoše smrti.

Osam drugih zarobljenika iskoristili su zbrku prouzročenu bijegom prvih dvaju bjegunaca te su pokušali bježati. Nažalost, ovi ljudi nisu poznavali Kozaru planinu koja je duga više od 50 km a široka blizu 30 km. Lutali su dolinama i stazama toga terena dok ne naidoše na neke pastire i njih su zamolili da im dadu koricu kruha. No, pastiri su ih izdali srpskim seljacima kozaračkog kraja a ovi su za njima izašli sjekirama i toljagama i poubijali ih.

Pokolj u Podgradcima i popratne okrutnosti trajale su od 26. do 29. svibnja *1945.* Jovo Bjelić i Mile Tendjelić bili su proglašeni narodnim herojima, zato što su organizirali taj pokolj. Kao takovi, i oni i preživjeli organizatori Sarajevskog umorstva od 1914. danas uživaju neograničene povlastice pa treba imati na umu da Titova Jugoslavija i dandanas podržava nekoliko izrazito ubijalačkih kultova.

Dva hrvatska domobrana koji su izbjegli Podgradski pokolj na gore opisan način još su i danas na životu. Ja sam od njih doznao o užasima počinjenim na Kozari koncem svibnja 1945. Onda godine 1957. kao istaknuti mašinist dobio sam zaposlenje u drvnoj tvornici "Vrbas", radeći na izgradnji 40 km duge ceste izmedu Gornjih Podgradaca i Ivanjske. Bio sam smješten točno u Podgradcima a posao mi je bio u pogonu držati Diesel motore. Jedan od stanovnika toga sela bio je moj pomoćnik pa sam tako stekao njegovo povjerenje. Pričao mi je o sebi i o kozaračkom kraju u kojemu, kako je on naglašavao, Srbi se ističu u junaštvu, osim toga, kako on kaže, oni sačinjavaju čitavo pučanstvo u Gornjim Podgradcima. Upravo je on taj čovjek koji mi je dao informacije o ubojstvu osmorice Hrvata pobjeglih od sveukupnog gore opisanog pokolja. Pozorno sam slušao sve što mi je pričao i poticao sam ga da mi dade što više detalja o pokolju koji je tu bio izvršen pred 12 godina. Štogod mi je on kazao potpuno se slagalo s onim što sam doznao od dvojice pobjeglih domobrana.

Pošto sam mu obećao poučiti ga u svemu u pogledu operacija na Dieselu, uspjelo mi je nagovoriti ga da me odvede na mjesta gdje su se desili pokolji. Pokazao mi je mjesto, odakle su bila pobjegla dva domobrana a uputio me je i na mjesto s kojega su pobjegli i drugih osam zarobljenika. Odveo me je sve do udubine desno od željezničkih tračnica, gdje su još počivali smrtni ostatci žrtava te klaonice. Srpski partizani i seljaci, koji su taj

pokolj počinili, nisu si uopće razbijali glavu da pokopaju svoje žrtve. Moj pomoćnik mašinist rekao mi je da su se u lipnju psi i vukovi iz okolice hranili ustaškim mesom!! Kroz čitavo ljeto nitko se nije mogao ni približiti tom "ustaškom Avramu" zbog užasnog zaudaranja tih raspadujućih tjelesa. U toj dubini ima tako malo stabala da ona na svojoj dužini od stotinjak metara izgleda kao bijela pustinja puna ljudskih lubanja i kišom opranih kostiju.

Hodao sam oko čitav sat oko toga mjesta pokolja, misleći na smrt svoga brata Hasana i drugih Hrvata koji su tu bili poklani. Ne mogu zaboraviti ni te dvije udubine na Kozari koje su još bijele od lubanja i kostiju poubijanih ratnih zarobljenika, svih rodom iz Bosne i Hercegovine. To je, pomišljao sam, srpski način njihovog lakrdijskog prisvajanja tih dviju starodrevnih hrvatskih pokrajina - prisvajanja koje je, unatoč svojoj beztemeljitosti poprimilo široke razmjere vjerovanja u svijetu engleskog i francuskog govora.

Poslije nego sam se iz planina vratio u Gornje Podgradce, nisam se mogao suzdržati od svojih komentara o pokolju. Tom prilikom rekao sam svojemu pomoćniku da ti poklani ljudi nisu bili ustaše nego domobrani i da nitko, osim Srba, ne bi mogao njih gole svući točno pred crkvom i onda ih poklati bez ijednog trunka suda i ispitivanja. On je u mene buljio i slegao ramenima kao da sam govorio o kakvom nevažnom predmetu.

Slijedeće večeri gledao sam jedan američki film, kadli zapovjednik mjesne milicije zapovjedi da me se izvede iz dvorane i dovede na milicijsku postaju. Tu me je on ispitivao i svoju istragu završio, rekavši mi da ću u okovima biti poslan ravnatelju UDBE u Staroj Gradiški. Doznao sam kakva se je promjena desila u držanju ravnatelja izgradnje koji je bio moj poslodavac. Ovaj čovjek je nagovorio mojega pomoćnika mašinistu da povuče svoja zapažanja o pokoljima u Podgradcima. Moj vrijedni pomoćnik kroz zube je lagao na način svojstven samo Srbima, izjavivši da je on bio pijan i da se nije sjećao što sam ga ja pitao dok je on bio u pijanom stanju. On se probudio s nekim zbrkanim utiskom da sam ja kritizirao "izvršenu pravdu° od naroda. Tako, dok je razmišijao on je došao do zaključka da je cijela stvar bila ništa drugo nego njegov san.

I tako, komunistički sud u Staroj Gradiški proglasio me je nevinim i pustio me na slobodu. Na svu sreću, utjecaj mojega poslodavca bio je dostatan da odgovori sud od daljnje istrage. Da su otkrili da sam ja pripadao dobro poznatoj ustaškoj obitelji u Bosni, bio bih osuden barem na pet godina zatvora. Vojni sud, održan 15. travnja 1945. u Bugojnu osudio je mojega oca na vješanje a godinu dana kasnije ja sam bio optužen da sam pomogao Križare. Bilo kako bilo, obtužba je bila lažna jer do toga časa nisam nikada ni čuo za Križare. Unatoč tome, Oznaši su sa mnom loše postupali. Njihov zapovjednik Milan Mančić iz sela Drinić blizu Bos. Petrovca prema meni je

pokazao posebnu brigu - batinajući me! Jedino zbog toga što sam bio malodoban i što su, braneći me, intervenirali moji susjedi koji su bili u milosti komunističkih vlasti, tom prigodom sam izmakao smrti. Stoga, da su oni kopali po mojoj prošlosti, može se vidjeti da ja ne bih dobro prošao na sudu u Staroj Gradiški čak ni 11 godina poslije onih užasnih zbivanja kod Podgradaca.

Moja iskustva na prostorima Kozare, skopčana s onim što sam doznao iz dnigih vrela, napunila su me gadenjem na Titovu Jugoslaviju. U listopadu 1959. predoh slovensku granicu u Austriju, isto što su učinile i Hrvatske Onižane Snage 14 godina prije, kad sam još bio dječak. Odlučio sam takoder da mi je dosta Starog Svijeta pa sam 9. lipnja 1960. stigao u Kanadu. Sada sam slobodan da opišem užasan i himben pokolj 3.500 hrvatskih domobrana, čija je smrt rezultat Bleiburške izdaje i katastrofe.

Safet Bajin

Uranium City, Sask. Canada,
30. prosinca 1961.

Dokument XCVI.

Dajem časnu riječ i pripravan sam pod zakletvom ponoviti svoj iskaz pred svakom kompetentnom internacionalnom komisijom, da sam za vrijeme svog tamnovanja (vrijeme i okolnosti iskazat ću pred kompetentnom komisijom, da ne stavim u pogibao život ljudi, koji su ostali u Titovoj Jugoslaviji) sastao i opetovao razgovor s osudenim bivšim hrv. domobranom D. I. G., rodom iz Bosne iz kraja P. Taj dugogodišnji robijaš i njegov prijatelj, takoder u tamnici prisutni A. D. S. iz okolice S., u Bosni, preživjeli su u lipnju 1945. jedan užasan krvavi dogadaj odnosno masovno ubijanje, koje po zvjerskim okolnostima, u kojim se je odigralo, valjda nema premca u cijelom nizu masovnih komunističkih ubojstava nakon pada NDH. Imao sam prilike mnogo puta u pojedinostima čuti cijelo pripovijedanje o navedenom krvoproliću, iz kojeg su se ta dvojica po njihovom uvjerenju jedini uspjeli živi spasiti. Obojica su i danas na životu te smatraju svojom svetom dužnošću, da sačuvaju uspomenu na tu strahovitu žrtvu te da na licu mjesta posvjedoče sam dogadaj u svim potrebnim okolnostima. Radilo se o slijedećoj stvari.
D. I. G. bio je običan domobran, isto tako kao i njegov supatnik A. D. S. te je voden kao zarobljenik sve od Dravograda do logora u Slavonskoj Požegi. Kolona zarobljenika bila je nepregledna, a neki su je cijenili i na

15.000 Ijudi. Uz poznata partizanska maltretiranja, zvjerstva i ubijanja kolona se je putem smanjivala, pa je nakon odjeljivanja izvjesnih grupa iz povorka spala na ispod polovine svoje prvobitne jakosti. Uostalom taj križni put predanih i zarobljenih hrvatskih vojnika stvar je više nego poznata i utvrdena iskazima bezbrojnih sudionika te povorke smrti.

U logoru Požega ležali su na goloj ledini, bez skoro ikakve hrane i pića, izmučeni skoro do smrti. Jedino pomoć okolnog čestitog stanovništva spasila ih je od najgorega.

Medutim, dana 21. lipnja 1945. što oba svjedoka potpuno sigurno znaju, zategli su partizani konop kroz sredinu logora počevši od njegova ulaza. Tko se je našao na desnoj obali - a tu su bila oba naša svjedoka - bio je izveden iz logora pred žicu. Tu je masi izvedenih logoraša neki partizan, po svoj prilici komesar, održao vatren govor i rekao, da je njihova "narodna vlast" odlučila da ih primi u svoju vojsku i učini slobodnim gradanima, iako su bili dojučerašnji neprijatelji. Neki su posumnjali u partizansku iskrenost, a drugi osobito mladi, ponadali su se spasenju.

Istoga jutra krenula je kolona spomenutih logoraša iz Požege u pravcu Stare Gradiše, a pratila ih je jaka straža. Na putu su ostali dva dana. Bilo ih je u koloni oko 4.000 ljudi, mahom domobrana. Siguran se broj ne zna, jer praćeni zarobljenici nisu imali mogućnosti brojanja ljudstva nego tek ocijeniti od oka. Putem ih je domaće hrvatsko stanovništvo na svakom koraku obdarivalo kruhom i ostalom hranom, što, začudo, ovom zgodom partizani nisu ometali, kako su činili kroz Sloveniju i Hrvatsku. To ih je mnogo umirilo te su bili uvjereni, da će cijela ta stvar na dobro izaći.

Prešavši Savu kod Bosanske Gradiške imala je kolona dulji odmor iza grada. Tu su natovarili na leda robijaša streljiva, koje su oni duž puta naizmjenično nosili.

Nakon još jednog duljeg odmora stigli su zarobljenici 23. lipnja u selo Podgradce pod Kozarom. Kolona je prošla veliku pilanu u selu te je bila odvedena dalje u neku kotlinu prema Kozari, okruženu sa svih strana šumom. Tu su ustanovili da su opkoljeni sa svih strana grupom od nekoliko stotina stražara, ali su na licu mjesta zatekli istodobno, a valjda i više seljaka. Njihov se broj medutim svakim časom uvećavao pridolaskom novih srpskih seljaka, seljanki, mladića i staraca iz okolnih sela. Očito ih je dozvala komunistička "narodna vlast", a zašto, postalo im je jasno odmah zatim. Ti Srbi seljaci imali su u rukama sjekire, krampove, vile, željezne motke, štapove i slično oružje. Ponašali su se mirno, sve dok se nije iskupila masa, koja po broju sigurno nije zaostajala iza broja ljudi, dovedenih u koloni. U jedan čas, valjda po komandi, počela je ta seljačka masa, sastavljena većinom od žena i nezrelih mladića, da se dere i urliče: "Koljači, ustaše, treba ih sve poklati, osveta, osveta" itd. To su pratili obscenim pokretima i riječima, te su i

mahali svojim "oružjem". Opetovano su govorili: "Hoćete da idete u našu vojsku! Daćemo vam mi vojsku po glavi!" Traje vriska i izazivanje, ali još nije bilo krvoproliće započelo. Okolo mase i njezinih žrtava stoje stotine partizana, oružanih većinom ručnim strojnicama.

Na zapovijed počeli su Srbi seljaci vezati žicom dva po dva zarobljenika za ruke, a kasnije opet u grupicama po deset Ijudi voditi dublje u šumu. Svaku grupicu prati partizan sa strojnicom te nekoliko seljanki i seljaka s onim svojim orudem u rukama. Odmah su započeli sa svih strana jauci iz šume, jer su se one žene, mladići i starci poput divljih zvijeri hacili na svoje žrtve, da ih bodu, kolju, sijeku, lubanje im mrskaju i slično uz užasne povike. Ljudi koje su klali, bili su od dugog marša čak tamo od Maribora i Dravograda toliko izmoreni, izgladnjeli i oslabili, da se nisu ni onoliko oprli ubijanju, koliko bi možda u drugim prilikama valjda bili učinili. Naši svjedoci vele, da se na probijanje obruča nije moglo ni misliti, ne samo radi oružanih partizana nego još više radi totalne iznemoglosti velike većine dotjeranih zarobljenika. Partizani nisu sami ubijali nego su tek prigodom ubijanja čuvali, da nitko od žrtava ne pobjegne. Neopisivo strašan bio je prizor razbješnjelih ženskih furija i nedorasle djece, kako opijeni krvlju žrtava poput divljih zvijeri razdiru i kasape stotine pa i tisuće nezaštićenih i nevinih ljudi. Primjećujemo povrh toga, da su jadne žrtve bile najvećim dijelom domobrani zadnjih poziva, dakle vrlo mladi ljudi, koji su u borbama jedva i sudjelovali, a uz njih i nešto hrv. oružnika.

Naša dva svjedoka nisu bila medu prvim žrtvama, vodenim na klanje. Imali su obilne prilike da čuju bjesnilo krvnika i užasne povike žrtava pri ubijanju. Pomislili su, što da učine, znajući što ih čeka. U to su ih neki seljaci počeli žicom vezati, I. za lijevu, a svjedoka A. za desnu ruku. Na svoju sreću osjetili su svezani, da nisu bili čvrsto i sigurno stegnuti. Šapnuli su jedan drugom, da će pokušati najprije da se tajno odvežu, a onda da bježe. Ako ih ubiju na bijegu, još je to uvijek lakša smrt nego divljačko mrcvarenje. Već otprilike na pola puta do ubijališta bila su naša dvojica razvezana i slobodna od žice. Držali su se dalje za ruke, kao da su vezani, da ih krvnici ne primjete. "Kako su se naši divlji pratioci", propovijeda L, "bili nešto zabavili živom raspravom, iskoristili smo moment te iskočili kao mačke iz reda i počeli bježati što dalje od ubijališta. Dok su se naši pratioci snašli i partizan zapucao, mi smo već bili nešto izmakli iz neposredne blizine. Oko nas su zujali metci, ali nas je gusti list šume i želja za životom dobro poslužila". Slučajno nisu hili pogodeni, a ni krvnici nisu letjeli za bjeguncima, jer nisu smjeli ostaviti onu preostalu osmoricu, da im i oni ne pobjegnu. "Pucnjava i vika upozorila je ostale partizane i seljačke krvnike iz drugih grupa pa je pucnjava na nas otvorena s više strana, onako u slijepo, i vika se čula s raznih mjesta. Nakon 10 do 15 minuta nismo više čuli nikakvih

koraka ni glasova za nama nego tek pucnjavu u nekoj udaljenosti." Dvojica sretnih bjegunaca trčala su neobičnom snagom, kao kad se bježi pred smrću, te su, ne osjećajući umora, išli sve do večeri. Još su bili u šumi, a oko njih vladala je potpuna tišina. "Pomislili smo na svoje jadne drugove. Bili smo duboko uvjereni, da smo mi jedini izmakli iz tog strašnog pokolja. Tko je pokopao i gdje naše nesretne drugove, nije nam poznato."

Išli su dalje, sada već laganim korakom, u pravcu Banja Luke, barem kako su oni mislili. "Negdje oko pola noći našli smo se pred nekim selom, koje je spavalo." Kako su obojica bili u hrv. odorama domobrana, to im je odijelo smetalo, da po danu dodu u dodir s Ijudima, kojim bi mogli postati sumnjivi. Smišljali su, kako da dodu do nekog gradanskog odijela. Zato su zakucali na prozor jedne osamljene kuće na kraju sela, nadajući se, da je kuća hrvatska. Javila se iz kuće neka žena, koja im je rekla, da je njezin muž i ostali muškarci iz sela, na poziv seoskog "narodnog odbora", pošao u potjeru za neka "dva ustaše", koji su bili, kako je žena rekla, "pobjegli iz zatvora" i kriju se negdje u šumi. Radi toga da ne može po noći nikomu otvarati vrata. Ona nije ni slutila, da su upravo ta dvojica sretnih nesretnika, doduše ne ustaša i ne iz zatvora pobjeglih, stajali pred njom. Bila je očito Srpkinja. Misleći, da su još u bližoj opasnosti, odmah su se oprostili od te žene i odlučili što dalje maknuti iz tog predjela, u kojem su sva sela alarmirana, da ih uhvate. Komunističke su vlasti dobro znale, što znače ta dva jedina svjedoka onog njihovog užasnog zločina u Podgradcima, pa su ih morali pod svaku cijenu uloviti i zauvijek zavezati ta usta. Pred narodom su prikazivali stvar drugačije te su tako ta dvojica postala "ustaše" i"bjegunci iz zatvora". Bjegunci su, gonjeni strahom, užurbano nastavili svoje putovanje te je u zoru Banja Luka već ostala njima za ledima, daleko na desnoj strani.

Na svom bijegu preko šuma i planina naišli su odjednom na stotinjak do zubi naoružanih Ijudi. Ispostavilo se, da su bili Bobanove ustaše, koji su se polagano povlačili prema granici, da predu negdje na zapad, u slobodu. S njima su se izgrlili i izljubili te im ispričali svoj strahoviti doživljaj. Na to su im bobanovci, iza kako su ih nahranili i napojili, predložili, da s njima zajedno podu na zapad. Odbili su to misleći, da je bolje, da kod svojih kuća dočekaju prestanak krvavog terora i čas slobode, ali su se kasnije uvjerili, da su se prevarili. Preživjeli su mnoga zla, bili uhvaćeni i sudeni na mnogo godina robije, na kojoj smo se sastali i upoznali te opetovano do detalja ispričali svoje teške doživljaje, medu kojim i onaj užasni iz Podgradaca. Potpisani ne smije točno iskazati mjesto, vrijeme i okolnosti naših sastanaka, da ne bi doveo u opasnost živote te dvojice krunskih svjedoka tragedije hrv. domobrana pod Kozarom. Mi smo se medutim, dogovorili kako ćemo jednom iznijeti pred javnost cijelu tu stvar, jedan od najstrašnijih krimena partizanskog režima, na što su oni, i pod teškim okolnostima, i danas uvijek spremni.

Ovom zgodom moram spomenuti drugi razgovor iz te iste kaznionice god. 1948. koji govori o istom predmetu. U kaznionici je ležao, suden na šest ili više godina, Srbin seljak, star iznad šezdeset godina, iz sela K. u području Prosare - Kozara. Zvao se je D. G., Jelovčanin, a poznavao sam ga osobno barem 20 godina ranije. Isticao se uvijek poštenjem te vjerskom i nacionalnom širokogrudnošću. Pitao sam, kako on kao Srbin, koji nije četnik ni vojnik, dolazi s nama u zatvor, kad on nije ništa učinio, što mu komunistički režim može prebaciti. On mi je na to ispričao slijedeći dogadaj:

"Po svršetku rata vratio sam se u svoje rodno selo K"Drugovi" su me odmah postavili u seoski odbor, iako nisam bio komunista, jer sam se brojao medu videnije ljude u selu. Kao odbornik, bio sam jedan od onih, kojim su saopćavane poruke i naredbe vlasti, koje se imaju javiti narodu. Tako smo jednog dana dobili naredbu, da "sve što je živo pod Kozarom i Prosarom" ima se skupiti u odredeno vrijeme kod pilane u Podgracima, da "pobiju ustaše" i da se tako "osvete". Sobom imaju ponijeti vile, sjekire, krampove, noževe, oružja i tupo orude, kojim se može ubijati. Odmah je rečeno, da će "ustaše" biti dovedeni vezani. Imaju se pobiti "svi od reda", "ne trošiti uzalud municiju". Mnogi su pošli u Podgrace, a drugi opet, koji su imalo bili pošteni, nisu htjeli nego su ostali kod kuća".

Toga strašnog dana u Podgracima, kad sam vidio, što se radi nad jadnim golorukim i izmučenim ljudima, protestirao sam i rekao: "Ne činite to! To je zlo i to će se nama Srbima strašno osvetiti i stići će nas još strašnije zlo, ako nam se to bude vraćalo! S ovim riječima nisam mislio ništa zlo, čak sam činio svima dobro, isto onako, kako sam sav svoj život nastojao gledati svakomu pošteno u oči i zlo izbjegavati. Medutim, ništa mi to nije pomoglo. Za ove moje poštene riječi komunisti su me izveli pred sud i kaznili robijom, I tako sam ja ovdje medu vama."

Na gornji iskaz, dan po savjesti i dobrom znanju, jer sam te razgovore osobno i opetovano s navedenim ljudima u tamnici vodio, pripravan sam uvijek se zakleti i pred kompetentnim forumom u detalje iskazati. Uostalom, sva tri citirana svjedoka nalaze se živi u domovini, do kojih eventualno možemo i doći.

Safet Jaskić 1[4]

Rim, dne 28. siječnja 1962.

14 Safet Jaskić ostavio nam je dokwnentaciju o svojoj bistrini, poštenju i žarkoj Ijubavi za svoju hrvatsku Bosnu, i to ne samo u ovome iskazu, nego i u svojoj knjizi *Srbokomnnistički zločini nad Bosnom* (Valencia, *Drina Press,* 1967.). Veselio se izlasku djela *Operation Slaug_hterbouse,* jer je ono tada bilo u punome jeku pripremanja, ali Allah kojemu je vjerovao i služio, pozvao ga je sebi u Osnabriicku (Njemačka) prije nego je to djelo objelodanjeno.

Dokument XCVII.

Koncem svibnja mjeseca god 1945. kretala se je kroz Bos. Gradišku kolona zarobljenih hrvatskih vojnika u približnom broju od oko trideset hiljada Ijudi, u pravcu planine Kozare. Još putem su bili pojedinci ubijani i ostavljani na cesti. Kad je ta kolona stigla na Kozaru i kada je prolazila kroz srpska sela seljaci su napali zarobljenike, boli ih vilama, sjekli sjekirama i tukli ih motkama. Kolona je konačno zaustavljena iza Gornjih Podgradaca na predjelu izmedu kamenoloma i sela Mrakovica i tamo su pojedine grupe bile odvodene da kopaju grobove. Nakon što su grobovi hili iskopani tamo je izvršeno ubojstvo svih tih trideset hiljada ljudi. Tom prilikom su pojedini zarobljenici bili strašno mučeni, nabijani na kolce, vadene im oči, sakaćeni itd.

Jedan od komunista partizana koji su vodili tu kolonu bio je Mile Tendjerić tadašnji zapovjednik Bos. Gradiške, Srbin i"narodni heroj°. Brigada koja je izvršila pokolj mislim da se je zvala "Kozaračka".

Andreas Šupovac

Niirnberg, 10. studenog 1954.

DODATAK

Moja zadnja poruka
(zadnja izjava hrvatskog vojskovode Slavka Kvaternika)

Slavko Kva.ternila već kao naladić prip6ictao je Hrvatskoj strwnci prava pa je uvijek bio i ostao vjeran državotvornoj nauci Oca domovine dr. Ante Starc'evića. UPyvorra svjetskom ratu Kvaternlk je služio kao (~asnik u Austrougurskoj vq]šci i bio je pvziaat pod nadimkom "Drctitifgtxngera" jer je bio jednn od raaj)ačih i iictijstroLijih zapovjednika. Izm.edit dva stjetsk-,rcttca prtpadao je Hrwatskorn ustaškom pokretuu kao glavnom stjegonoši misli o br-vatskoj državrzoj nezavisnosti. Godine 1941. Kvcate7-nik je pomqgao ir. rcizbijanjati Jacgoslave;iske arrraije te je 10. travrzja it ime Poglccvnika. dr. Ante Pwelića proglasr:o uspustavu Nezr.wisne Dr.žuve Hruatske. Ictko je z(i z,rijem.e I)rugog svjetskog rata mlada Država Hrzvtskcti bilci saveznik Njernačke, Kvaternik se usudivao olvoreno kritizinati sazmog Ilitlera, što vvraj pri.znaje u sz,ojirn maglvvitim "fZazgvvoi~ma ". Kao vojskovocla, h'vaternik je neko vrijem.e bio glavni vojni autoritet Nezavisne Držcive I-Irvatske. Ne slažitći se it mnogočemzti s politikom dr. Ante Pctvelića, u d7rcgoj polovini postojanja nrDHa Slavko Kvaternik je ne samo astao u pozctdini zbiuanja negoje čak od Pavelićeve vlade bio protjeran u Slovačku. Poslije padci Njemačke ut svibnju 1945 arneriče vojne stiattge szt . ga zarohile i 9. rujna 1946. izručile iz Salzburgra komunističboj Jugosiaviji. Srhokomunističke vlasti s1r. g-ci izuele pred "ncarodni sud" hoji ga je proracišao kr-ivim i proglasio ga "i-atnim zločiracew '; sredinoin godine 1947. bio je strijeljun. Dok' le vojskovvdu Ktwterraih kao uznik gleduo synzii it oči, od vy-emeraa do vre.m-ena pisrnirna se jejcavljao svojoi obitelji. N,a ternelju detalfta iz tih pis(,tma dr. Ante Nikšić, istaknuti hrvcztski azbjeglicet u Bztienos Airesu, sastavio je Kuaeernikovzi zachnju poruku". Hrr,°aiski f'ranjevci it Chicagtt szt je objavili it Hrvatskom kalendaru *19_50., a mi fe ovdje doslovno prenosimo jer ona uvelike osvjetljuje tragedijtti Sltzvka KvateT raika i izjegovog hruaZskog naroda.*

Ja sam već toliko izmučen, da ne vjerujem, da ću biti kadar ovo dugo izdržati. Osim toga, po svemu izgleda, da neću biti više ni izveden pred sud. Vjerojatno ću biti ubijen u tamnici. Truju me s raznim medikamentima, a govore, da me liječe. Molio sam, da mi omoguće sastanak s nadbiskupom Stepincem, ali su ovi zato tražili od mene nedostojne izjave i stavljali uvjete, kakove samo mogu stavljati u srži pokvareni i zaostali bijednici. Naravno, da sam s indignacijom i prezirom to sve odbio. Tražio sam ispovijednika. Prvi put su mi doveli vrlo sumnjivu osobu kao svećenika. Na moja pitanja

opće naravi o glavnim zasadama Crkve, nije mi znao odgovoriti, pa sam odustao od ispovijedi. To je bio (očito) jedan njihov agent, koji je mislio sve od mene doznati. Drugi put su mi doveli jednu osobu, obučenu kao oca franjevca, ali kad sam ga molio za križ, rekao je, da ga on nikada ne nosi, a nije imao ni štolu. Ja sam ga molio za jedan molitvenik, da se pripremim za ispovijedanje, pa mi je rekao, da to nije potrebno. Odbio sam i toga. Poslije sam vidio, da sam dobro uradio, jer se je ovaj prema tome i ponio kao pravi prostak, a ne kao redovnik. Bog će mi oprostiti, jer ja sam najbolje htio. Zadnji put sam se ispovijedio pred našim dragim svećenikom i junakom Vilimom Ceceljom, pa mi je to zadnja utjeha na odlasku iz ovoga pakla. Molim se Bogu svaki dan za naš mučenički narod i za našu ispaćenu Hrvatsku, za koju će ici i zadnja moja molitva! Pred tri dana došao je u moju ćeliju oko pola noći neki crnomanjasti čovjek, ovisok, surova izgleda i počeo je puniti nabojima jedan vojnički samokres. Pred vratima ga je čekala neka pratnja. Rekao mi je, da je došao, da me ustrijeli i da li imam kakove želje prije toga. Rekoh mu, da nemam nikakove i da je to samo milost Božja odredila, da u mojim rukama bude već jednom konac i kraj. Na to je isti napustio ovu ćeliju uz pogrdne psovke i uz jednu gadnu kletw. Zadnja moja molba bila je, da se dopusti meni i generalima Perčeviću i Navratilu, da nosimo kao vojnici hrvatske vojničke odore, pa makar i bez ikakvih oznaka, ali rni ni ta molba nije bila odobrena, jer da takovih odora nema. Uostalom, da to nije tako ni važno. Ja sam se pozvao na ratno pravo i medunarodnu konvenciju, ali ni to nije pomoglo. Ne dadu nam ni da umremo kao Hrvati.

Mučenje a ne liječenje

Trpim mnogo od groznice i omaglice. Daju mi neke pilule i neke injekcije, poslije kojih se još gore osjećam. Tako sam poslije toga povraćao i još se gore osjećao. Ne dadu mi ni spavati. Svaki čas, čim zadrijemam, bude me, pa me tresu i drmaju. Očito sam trovan. Tražio sam, da mi se pošalju dva liječnika mojega povjerenja, ali su i to odbili. Moj mi je prijatelj poručio, da više ništa ne tražim, jer bi ih to moglo potaknuti da me prije likvidiraju. Moram neprestano podpisivati neke zapisnike: tobože o mojem pregledu i druge, a da uopće ne znam njihova sadržaja, ali na žalost nemam ni volje ni smisla, da išta više ispitujem. Posve sam apatičan. Moji su prijatelji htjeli, da bježim. Stvar je bila dobro pripremljena, ali sam ja odustao, jer bi to moglo stajati nekoliko mladih hrvatskih života, a Hrvatska treba nove mlade radnike i borce. Osim toga bi i većina mojih prijatelja izgubila život, jer ovi podlaci i kukavice ne prezaju pred ničim, kad se sa prošlošću može naći povod za novo klanje. Ja sam i tako jedan iscrpljeni starac, koji sam

već sve dao za Domovinu što sam mogao. Osim toga ne bi rado ostavio ni moje drugove Perčevića i Navratila. Biti ću sretan, kad na onome svijetu susretnern one hrvatske časnike i generale, koji su preklani smaknuti kao hrvatski mučenici u Beogradu. Neka naša krv bude zalog nove sreće i ’lobode napaćene i izmučene Hrvatske!!!

Gubim snagu. Moje djelovanje

Osjećam, da gubim snagu i bojim se, da ću skoro klonuti, pa zato evo Šaljem Vama, moji mili i dragi, moj zadnji pozdrav! Sve moje djelovanje bilo je upereno za slohodu moga naroda i moje Domovine. Ja sam i danas ~Vijestan svoga čina, kad sarn preuzeo vlast i proglasio hrvatsku državnu samostalnost. Ja to nisam učinio iz vlastite pobude, niti na nagovor i uz pornoć stranaca. Tko to tvrdi, taj nije razumio neodoljive čežnje hrvatskog naroda, da bude slobodan i svoj na svome. Hrvatima je prije svega - njihova sloboda!!!

Neodoljiva čežnja hrvatskog naroda za slobodom i samostalnosti

Već je pobuna hrvatske vojske u Karlovcu u jesen 1939• bila jasan znak, da se narodni val neće moći zadržati, a kamo li skrenuti u velikosrpske vode. Trebalo je računati, da je onoga dana, kada hrvatski vojnik dobije pušku i naboje, zapečaćena sudbina absolutističke proširene Srbije, zvane Jugoslavija. Od 5. do 10. travnja 1941. proveden je najtočniji i najveličanstveniji plebiscit hrvatskog naroda u njegovoj povijesti. Nitko to nama Hrvatima ne smije i ne može zamjeriti, jer je dvadesettrogodišnje robstvo dalo nama pravo da sve i u svako doba poduzeti možemo i moramo, da svoj narod oslobodimo. Inače ne bi bili narod, koji zaslužuje svoju slobodu. Ni naši veliki prijatelji to neće učiniti, kad znadu, koliko smo trpjeli i koliko svoju Domovinu volimo. Nama je bilo žao, da se je to moralo provesti u jeku jednoga rata, kojega mi nismo ni izazivali niti smo ga željeli, a napose nismo htjeli u njega biti upleteni. Za sve to nose odgovornost oni, koji su nam oduzeli slobodu i koji su nas 23 godine mučili, vješali i ubijali sa sudorn i bez suda i u crkvenim ophodima i sprovodima, pa čak i onda kad je hrvatski narod stupio pred izborne žare, da vrši sveto pravo svoga suvereniteta. Siguran sam, da su najumniji političari zapadnih demokracija to sve predvidali i predvidati morali, a to mi je čak jedan umni Englez poslije umorstva blagopokojnog Stjepana Radića i sam priznao. Savezne Države Sjedinjene Amerike onda nisu bile još ni u rat upletene, pa smo računali uvelike sa moralnom pomoći ove velike i slobodne nacije i najjače sile na svijetu, koja je dala kruha tolikim Hrvatima.

Istočni griieh osovine

Mi nismo imali razloga ulaziti u obračune velikih naroda u minulom ratu, pa je svaka insinuacija u tom pogledu infamna objeda. Jedno priznajem, da sam već na početku ovoga rata u jesen 1939. vidio, da je napadaj Njemačke na Poljsku bio najveća pogreška, jer je time bila srušena brana Zapada prema Sovjetskoj Rusiji. U tom činu ležao je njemački neuspjeh.

Zapadni Qrijeh osovine

Druga kobna pogreška osovine bio je njezin postupak prema Hrvatskoj i Sloveniji, a napose neopravdani zahtjev Italije ili bolje rečeno talijanskih fašista za našom Dalmacijom. S tolikom ograničenošću istih, da će posegnuti za najhrvatskijim i najkulturnijim pokrajinama Hrvatske, nisam nikada računao. iJ tom sam vidio najveće i najopasnije zlo, koje nam se je moglo dogoditi i koje je temeljito kompromitiralo sposobnost osovine, da razborito i pošteno uredi svijet. Ja sam sve poduzeo što sam mogao, da spriječim ovo kao i druga zla, koja su nas bila snašla. Komu sam mogao, tome sam pomogao, a koga sam mogao zaštititi, toga sam zaštitio. Svaki onaj koji je pratio moj rad, to dobro znade, a od svih to najbolje znade dragi Bog, koji mi je najbolji svjedok!!! I danas po mom mišljenju živi još nekoliko mojih suradnika i prijatelja, kojima sam sve to bio povjeravao. Usprkos svega toga i usprkos pritisaka osovinskih sila da se i kod nas, umjesto po demokratskim principima, vlada po propisima osovinskih sila, nismo nikada mogli ni smijeli prestati raditi na našem konačnom oslobadanju Mislio sam, da ćemo i mi po uzoru Danske i drugih, naći svoje mjesto mira u torn ratnom vrtlogu. Šteta je da Nemačka nije mogla sačuvati svoje velike snage za obračun sa Sovjetskim Imperijalizmom. Boli me duša, kad vidim koga se sve smatra za ratnog zločinca, a za minuli rat nemalo je isto toliko kriva Sovjetska Rusija, koja je bila prvi saveznik Njemačke s kojim je raskomadala Poljsku! Priznajem, da samm pristao, da se hrvatska dobrovoljačka vojska bori protiv Sovjeta, pa da i ona doprinese svoj obol za oslobadanje čovječanstva od jedne velike azijatske laži i najvećeg terora i robstva, koji su do sada ikada i igdje postojali.

Hrvatski je narod prožet demokratskim načelima

Ja sam vojnik i ne bi rado o politici više govorio, ali još moram jednu svoju reći. Hrvatski je narod u svojoj biti bio uvijek demokratskih načela. Najveći njegovi sinovi i najsvijetliji umovi, bili su prožeti demokratskim principima u davnini, pa sve do naših dana. Od Ante Starčevića do Stjepana Radića i onih mladih, koji i danas rade na spasu Hrvatske. Svaki je Hrvat svjestan da je demokracija prvi uvjet njegova mira, sreće i slobode. Pokojni Radić je znao sa par riječi u Hrvatskom Saboru izreći ono, što tako duboko
leži u duši narodnoj. Kako smo mi hrvatski časnici za vrijeme Prvog svjetskog

rata i prije znali uživati i biti ponosni, kad je on svaki svoj govor u Saboru znao započeti riječima: "Visoki državni sabore!" Bog mu dušu pomilovao, možda ću već za nekoliko dana biti s njime! Sve što sam radio, radio sam u najboljoj vjeri, da to činim za dobro naroda i Domovine. Duboko sam uvjeren, da će hrvatski narod, kad opet dođe do svoje slobode, stvoriti na svom području najsigurniju tvrđavu mira i napredka. Dao Bog, da to naskoro bude! Neka hrvatski narod iz ove najveće katastrofe svih vijekova izađe sačuvan! Neka nikada ne dozvoli neprijatelju da mu zavlada! Neka više nikome ne vjeruje, jer su nas Srbi najpodlije prevarili i varali do zadnjega časa, pa i sad kao eksponati boljševizma žele rasplesti svoju otrovnu mrežu i tako uništiti našu Hrvatsku! Moj zadnji pozdrav svima mojima, počam od moje djece, mojih prijatelja i suradnika, mojih časničkih drugova i svih hrvatskih vojnika, pa sve do onog najmlađeg hrvatskog vojnika, koji će do zadnje kapi svoje krvi i uvijek izdržati na mrtvoj straži - Vječne Hrvatske!

BOG I HRVATI !!!

Slavko Kvaternik

Tamnica, Veliki Tjedan, 1947.

DODATAK B

Rezolucija 1

prigodom 15. obljetnice hrvatskog bleiburško-mariborskog genocida

BUDUĆI DA na ovaj dan 30. svibnja američki narod svake godine održava spomendane i časti svoje u ratovima pale vojnike, mi američki Hrvati pridružujemo se tim komemoracijama i izražavamo svoju duboku zahvalnost za žrtve svih onih Amerikanaca, sve tamo od stvaranja ove Nacije, koji su položili svoje živote da spase buduća pokoljenja i da sačuvaju demokratske ideale utjelovljene u američkom Ustavu i načinu života; i

BUDUĆI DA slobodoljubivi hrvatski narod od kojega mi potječemo za nas takoder ima posebno značenje, ovaj skup smatra osobito doličnim da iskaže počast hrvatskim palim vojnicima napose preko 150.000 njih koji su kao predstavnici čitavog jednog hrvatskog naraštaja u svibnju 1945., nakon što su prestali sukobi Drugog svjetskog rata, pali kao žrtve srboko-munističke prevare i stvarnog genocida za ponovnu uspostavu urnjetne tvorevine Jugoslavije; i

BUDUĆI DA se počinitelji genocida služe masovnim ubijanjima imajući na umu svoj cilj uništenja jednog naroda, u ovom slučaju ondašnje Nezavisne Hrvatske, skup zato želi naglasiti pred Amerikom i pred čitavim slobodnim svijetom razlog za taj užasni zločin, ponavljajući riječi Titovog pomoćnika Milovana Dilasa koji je kao čelnik tih genocidnih operacija protiv hrvatskog naroda rekao: "Hivatski vojnici moraju umrijeti da Jugoslavija može živjeti"; i

BUDUĆI DA je genocid medunarodni zločin najgore naravi jer povrijeduje sva neotuciiva od Boga dana gradanska i ljudska prava gradana i države na postojanje, skup ovime zahtijeva da hrvatski genocid pod imenom Bleiburško-mariborskih pokolja bude istražen od američke vlade sa svom mogućom hitnošću te takoder zahtijeva da naša vlada i Kongres poduzmu sve jake mjere da Tita i njegove komunističke su-urotnike izvedu pred sud pravde i pomognu obnoviti nezavisnu Hrvatsku njezinim odcjepljenjem od paklenske tamnice Jugoslavije. Elementarna pravda ovo zahtijeva jer nerazumno anglo-američko priznanje i podrška Tita i njegovih srbokomu-

:;ističkih komunista u godinama Drugog svjetskog rata survalo je te pokolje : nasilno robovanje hrvatskog naroda u drugoj i još tiranskijoj Jugoslaviji.

UJEDINJENI AMERIČKI HRVATI CLEVELANDA

John Prcela, predsjednik
Nikola Frigan, dopredsjednik
Ivan Ćorić, tajnik[2]
Cleveland, Ohio, hotel Statler-Hilton, 30. svibnja 1960.

= I% an Ćorić je preminuo 7. travnja 1994. godine, a godinu dana kasnije preminuo je i Nikola Frigan, ostavivši iza sebe dosta važnih spisa, a medu njima su najvažnije uspomene na veliku T;agediju Bože Kavrana, Mime Rosandića i 90-orice drugih hrvatskih narodnih mučenika iz -)peracije "10. uavnja". Kao tjelesnom čuvaru dr. Ante Pavelića i to pod zapovjedništvom pukovnika Jakova Džala, Ćoriću su bile izbliza poznate innoge stvari "Kavranove akcije".

DODATAK C

Rezolucija

Simpozija o hrvatskoj bleiburškoj tragediji3

BUDUĆI DA su se članovi Odbora za istraživanje Bleiburške tragedije, njegovi gosti i prijatelji 2. i 3. lipnja 1973• sastali u Statler-Hilton hotelu u Clevelandu u svrhu održavanja znanstvenog simpozija o tragičnome stanju hrvatskog naroda; i

BUDUĆI DA je hrvatski narod u mjesecima poslije Drugog svjetskog rata bio izložen planskom i smišljeno izvršenom pokolju u koji je bilo uključeno ne samo vojno osoblje nego takoder žene, djeca i starci; i

BUDUĆI DA je taj pokolj, poznat pod imenom Bleiburške tragedije, nepoznat većini američkog naroda, izuzevši nastojanja hrvatskih znanstvenika i prijatelja koji se posvećuju tome pitanju, mi tražimo način kako da ovjekovječimo žrtve Bleiburške tragedije; i

BUDUĆI DA se Bleiburška tragedija sastoji od dugog niza masovnih ubojstava nad hrvatskom nacijom nakon svršetka Drugog svjetskog rata, kada je velik dio hrvatskih vojnika, brojeći oko 250.000 praćenih tisućama i tisućama civila, postao žrtva Titove prevare nakon što su tražili predaju civiliziranijim Zapadnim saveznicima i popratnu zaštitu od okrutnosti Titove strahovlade; i

BUDUĆI DA Nezavisna Država Hrvatska nije poduzimala nikakovu ofenzivnit vojnu akciju protiv Zapadnih saveznika i, dosljedno tome, netaknuta hrvatska vojska i civili-izbjeglice opravdano su se pouzdavali da će im angloameričke snage dati utočište protiv Titove strahovlade koja je bila uspostavljena znatnom savezničkom pomoću i promidžbom; i

BUDUĆI DA nije bilo zdravog moralnog, vojnog pa čak ni političkog temelja za masovno izručenje Hrvata, za deportaciju i za ubijanja koja su uslijedila od ruke mnogih ubijalačkih četa, i

BUDUĆI DA najnovija ubijanja stotina nevinih Hrvata, zatvaranje tisuća mIadića i djevojaka, dokinuće Matice Hrvatske najstarije hrvatske kulturne

3 Na ovome su simpoziju - o kojemu čak niti službeni Washington nije mogao šutjeti - svojim stručnim i vrlo sadržajnim predavanjima sudjelovali: prof. dr. George J. Prpić, C. Michael McAdams (tada 20-godišnji sveučilištarac), prof. dr. Stanko Guldescu, mr. John Ivan Prcela, prof. Ivo Omrčanin, prof. Michael F. Connors, prof. dr. Joseph Boinbelles i prof. dr. AsafDuraković, čiji su razradeniji pogledi na mučeništvo Bosne i Hercegovine kasnije objavljeni u njegovoj knjizi sa znakovitirn naslovom- *OdBleiburga do mtulimanskenacije(Toronto, 1975.).*

organizacije, zabrana dugog niza hrvatskih novina, časopisa i drugih kulturnih udruga i odbijanje sa strane centralističke vlade u Beogradu da Federalnoj Republici Hrvatskoj dozvole vrlo nužna ulaganja u njezinom gospodarstvu i infrastrukturi, sve od reda, na dramatičan način ukazuje da se radi o planski izgradenim pokušajima da se uništi svaki i bilo kakav trag hrvatskog duha i da se stvarno razori Hrvatska kao etnički entitet; i

BUDUĆI DA se represalije provode ne samo u hrvatskoj domovini nego putem beogradske tajne policije UDBE one se takoder šire i medu onim hrvatskim prognanicima koji su bili prisiljeni da iz svoje djedovske zemlje bježe u inozemstvo, osobito u Australiju, Švedsku i Zapadnu Njemačku; i

BUDUĆI DA vlada Sjedinjenih Američkih Država ne priznaje zločine srbobeogradskog komunističkog režima protiv hrvatskog naroda te ona usmjeruje svoju politiku prema učvršćivanju beogradskog centralističkog režima i prema proširenju svojih odnosa s njime; i

BUDUĆI DA doprinosi američkih Hrvata u mnogim većim državama te čak još više u gradovima naše Unije ne smiju biti više ignorirani od vlade Sjedinjenih Američkih Država putem podržavanja beogradske tiranije nad hrvatskim narodom, jer stanje naše Nacije u njezinim kolonijalnirn vremenima bio je slično današnjoj tragičnoj situaciji u Hrvatskoj te takoder duh hrvatske demokracije utjelovljen u Saboru, najstarijem zakonodavnom tijelu u Evropi, mora konačno biti potpuno priznat:

ZATO NEKA BUDE ODLUČENO DA

MI ZAHTIJEVAMO od vlade Sjedinjenih Američkih Država da promijeni svoj sadašnji stav potpomaganja Tita na polju medunarodne diplomacije i da pravi pritisak na beogradski režim, posvećujući pažnju legitimnim tužbama i da smjesta zaustavi čvrstu i nečovječnu represiju koju sada provodi u Hrvatskoj te da pravedno i pošteno postupa prema Hrvatskom pitanju tako da Hrvatska može legitimno i časno zauzeti svoje mjesto koje joj pripada medu državama u svijetu.

John Prcela, pročelnik Simpozija Steve W.
Skertić, tajnik[4] Cleveland, Ohio, 3. lipnja 1973.

[4] Steve W. Skertić, veteran-invalid američkih vojnih snaga, pisac je gornje Rezolucije, koja je objavljena u drugome izdanju knjige *Operation Slaztghterhozrse iz 1995.* godine. Samo njegovom jakom peru dugujemo takoder lakonski napisan sažetak na "jaketi" spomenute knjige. Skertićevo iskusno pero zrcali se i u našim rezolucijama od 30. svibnja *1960. i* od 21. svibnja *1995.* godine.

DODATAK D

Rezolucija

o hrvatskom holokaustu

Pred 50 godina završili su oružani sukobi Drugog svjetskog rata pa su Amerika i europske nacije odahnule od ratovanja i opet se počelo raditi na uspostavljanju mira. Svi narodi, osim naroda hrvatskog, odahnuli su od užasa. U tome razdoblju hrvatski narod bio je prisiljen da od ruku "oslobodilačkog" režima u Beogradu trpi najveća masovna ubijanja i da iskusi najužasnije marševe smrti što ih je mirnodobna povijest ikada zabilježila. Bezbroj izbjeglica koji su se povlačili skupa sa glavninom Hrvatske vojske i koji su se predali britanskim vojnim vlastima u Bleiburgu i na drugim mjestima u Austriji bili su po nalogu Visokog britanskog vojnog zapovjedništva i povredom Ženevske konvencije, kojoj su pripadali i Hrvatska i Velika Britanija, silom izručeni Jugoslaviji - da budu poubijani na mnogobrojnim mjestima pokolja kuda su prolazili zloglasni Marševi Smrti na putu kroz čitavu Jugoslaviju. Bilo je i drugih Marševa Smrti koje sačinjavaju Hrvati zarobljeni unutar Jugoslavije. Ovi pokolji usred četrdesetih godina koji su dosegli razmjere pravog Holokausta čitavoga hrvatskog naroda na mukama te i novi pokolji devedesetih godina počinjeni od srpskog agresora u njegovom genocidskom, grabežljivom ratu etničkog čišćenja protiv Hrvatske i Bosne i Hercegovine razlog su sljedeće Rezolucije:

BUDUĆI DA je pokolj stotina tisuća hrvatskih žrtava, koje su u suglasju sa Ženevskom konvencijom tražile zaštitu u Austriji, bio omogućen njihovim prisilnim izručenjem Jugoslaviji od britanskog vojnog vodstva i dokazanom dvoličnošću pri donošenju takove odluke sa strane britanskog vojnog Guvernera za Sredozemlje te i sa strane visokog britanskog vojnog zapovjednika u Bleiburgu; i

BUDUĆI DA su se pokolji, koji su uslijedili i dogodili se na Marševima Smrti, nastavili diljem Slovenije, Hrvatske i produžili se na prostor oko Trsta u sjeverno-istočnoj Italiji i na razna druga mjesta u Srbiji, Vojvodini, Bosni i Hercegovini te čak i na neka mjesta Crne Gore i Makedonije, gdje su hrvatske žrtve prije likvidacije bile vodene u"paradama"; i

BUDUĆI DA su ti pokolji razmjera Holokausta bili planirani od Srba s ambicijama umišljene veličine unutar zapovjedničke strukture Jugoslavenske komunističke armije čiji je pomnjivo skuhani povik za zajedničko okupljanje bio "Hrvatski vojnici moraju umrijeti da Jugoslavija živi"; i

BUDUĆI DA kada se nijedna Zapadna sila ni nijedna osoba političkog autoriteta unutar Jugoslavije nisu osvrnule na masovno ubijanje koje je bilo u punom zamahu, nadbiskup Alojzije V. Stepinac, uvijek vjeran Bogu i svome hrvatskome narodu, neustrašivo je digao svoj glas "protiv proganjanja tisuća hrvatskih časnika i stotina tisuća hrvatskih vojnika koji su, u najvećoj dobroj vjeri i s mnogim žrtvama da služe hrvatskom narodu, ispunjavali svoje dužnosti kao vojnici"; i

BUDUĆI DA dr. Giuseppe Masucci, tajnik Vatikanskog poklisara pri Hrvatskom Episkopatu, u svojemu objavljenom Dnevniku označuje te pokolje "davolskom" politikom komunističkog režima te on u svojoj zabilješci za 22. studenog *1945.* tvrdi da "poslije pokolja nekoliko stotina tisuća hrvatskih vojnika i civila u prvim mjesecima novog režima vrše se svakodnevno tolika streljanja i vješanja da nema nikoga tko ne oplakuje nekoga"; i

BUDUĆI DA su izjave nadbiskupa Stepinca i dr. Masuccija o Hrvatskom Holokaustu potvrdene mnogim iskazima očevidaca objavljenim u izdanjima od 1970. i 1995. Prcela-Guldescuovog djela *Operation Slaughterhouse* (Pohvat Klaonica); i

BUDUĆI DA ti genocidni zločini protiv hrvatskog naroda jesu takoder zločini protiv čovječnosti koje se ne samo ignorira nego čak i niječe sa strane Sjedinjenih Država i drugih Zapadnih sila nego im se takoder ukazuje dostojanstvo i sipanjem golemih svota financijske i vojne pomoći beogradskoj vladi kroz sve poratne godine sve do razbijanja Jugoslavije godine 1991.; i

BUDUĆI DA sveukupni broj Hrvata poubijanih u Holokaustu usred četrdesetih godina i onih koji su bili žrtve novih pokolja počinjenih devedesetih godina od srpskih agresora u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini dostižu milijunsku brojku žrtava; i

BUDUĆI DA su sadašnji od Srba počinjeni genocidni zločini protiv medunarodno priznatih Hrvatske i Bosne i Hercegovine izazvali primjer munchenskog stila koji podržavaju Velike sile i druge države svojim držanjem prema srpskim agresorima koji su proglašeni ratnim zločincima; i

BUDUĆI DA neuspjela politika Europske Unije i Ujedinjenih naroda u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini nužno treba smion i odlučan ispravak da se zaustavi genocid koji se još dešava i da se osigura pravedan mir na nemirnom Balkanskom poluotoku:

NEKA BUDE ODLUČENO DA

Postoji velika nužda za nas i za sijače informacija i mišljenja u našem društvu da informiraju i da potaknu savjest preostalog civiliziranog svijeta da se je Bleiburg uistinu desio, i to s užasnim posljedicama za hrvatski narod, i da u svim stvarima postoje uzroci, čini i posljedice pa zato mora

doći do priznanja počinjene nepravde u Bleiburgu od Velike Britanije i Sjedinjenih Država, osobito uzduž odgovarajuće odštete koja je nužna za otkrivanje ovoga monumentalnog zločina i za ispravak njegovih posljedica koje još traju i da bude poduzeto daljnje priznanje jednog drugog Bleiburga koji se dešava nudenjem "primirnog" mira sa strane Zapadnih sila koje bi nagradile Srbe plodovima agresije postignutim zločinima i opet ih odriješili zločina genocidnog etničkog čišćenja i drugih zločina čovječnosti te da se suoče sa stvarnošću ove krive, nemoralne i nepravedne politike i nju isprave prisilivši Srbe da plate cijenu svoje agresije i da prihvate odgovornost za svoje zločine.

SREDIŠNJICA HRVATSKIH ORGANIZACIJA U CLEVELANDU

Jerko Zovko, predsjednik5
Josip Bućar, tajnik[6]
John Prcela, glavni urednik *Operation Slaughterhouse* Eastlake, Ohio, 21. svibnja 1995.

5 Jerko Zovko još i danas oplakuje stričeve Jozu i Andriju Zovka i rodaka Matu Zovka i druge prijatelje i susjede iz sela Broćanac u Hercegovini, žrtve iz zloglasnih "marševa smrti".

[6]josip Bućar kao dječak od i l godina ostao je bez svojega dragog oca Franje kojega jugopartizani ubiše u Mariboru s desetcima tisuća drugih hrvatskih mučenika. Njegov ujak Marko Gomik bačen je u Jazovku, a druga dva ujaka, Ivan i Mijo Gornik "nestali" su sredinom *1945.* godine od ruku zločinačkih partizana, a za njihove grobove ni dan danas se ništa ne zna. Josipova supruga oplakuje svoga oca Ivana Radoša kao žrtvu u logorima smrti u Požegi, dok je njezin brat Josip Radoš nakon "marševa smrti" završio u Jazovci.

POGOVOR

"Uvodne misli Povelje Ujedinjenih naroda tvrde da su dva od njezinih temeljnih načela sačuvati buduće naraštaje od biča rata i ponovno učvrstiti vjeru u fundamentalna ljudska prava, dostojanstvo i vrijednost ljudske osobe. Što se tiče starodrevnoga hrvatskoga naroda, bič Drugoga svjetskoga rata, za vrijeme kojega se na njegovu teritoriju borilo devet različitih vojski, nije donio toliko uništenja hruatskih života kao što je to učinio "Titov režim ". Temeljna ljudska prava, dostojanstvo i vrijednost ljudske osobe Jugoslavija jepogazila točno onoga časa kada jepotpisivala Povelju Ujedinjenih naroda. Pod vrhovnim zapovjedništvom Josipa Broza Tita oko 600. 000 hrvatskih poratnih žrtava bilo jepoubijano na bezbroj mjesta diljemJugoslavije". Pismo
od 12, listopada 1970., koje sadrži taj pasus jest ono koje smo potpisali hrvatsko-američki predvodnik Rudolf Erić i ja te uz popratni primjerak djela *Operation Slaughterhouse* poslali generalnom tajniku Ujedinjenih naroda, petorici stalnih članova sigurnosnog vijeća i više od 40 drugih delegata kao bolnu zamolbu da započnu istraživanje zločina protiv čovječnosti opisanih u našoj knjizi. Uz to smo zamolili da članovi Ujedinjenih naroda osude te zločine, koje je Jugoslavija počinila protiv Hrvata. Zatim smo svoju molbu završili sljedećim riječima: *"Neka generalna Skupština moralno prisili beogradski režim da prizna neotudivo pravo hrvatskog naroda na njegovu nacionalnu državu Hrvatsku koja će biti najbolja garancija mira i sigurnosti na obalama istočnog Jadrana i na uznemirenom Balkanskom poluotoku. "* Premda je naše pismo bilo popraćeno opsežnom dokumentacijom i napisano s dubokim uvidom u probleme u tom dijelu Europe, odgovor Ujedinjenih naroda bio je - potpuna šutnja! U šezdesetim godinama slična pisma bila su opetovano upućena američkom predsjedniku, državnom tajniku i svim članovima Kongresa. Sve što smo od službenog Washingtona primili bila je moralna potpora naših zakonodavaca iz države Ohio, osobito od zastupnika Michaela A. Feighana, Frances P. Bolton i senatora Franka A. Lauschea. Njihovi govori, pisma i drugi ohrabrujući čini objavljeni su u četvrtom i petom poglavlju ovoga djela. Što se tiče tih javnih službenika, mi ćemo im uvijek biti zahvalni za njihovu potporu i za to što su uvijek odbijali biti sudionicima urote šutnje. U pogledu članova Kongresa i drugih američkih javnih formi, oni su isto tako šutjeli o hrvatskom holokaustu kao i sami njegovi jugoslavenski počinitelji. Ostajući uvijek čvrsti u vjeri u mogući uspjeh naše stvari, svoju smo knjigu nastavili slati širom svijeta. Naš posebni posljednji pokušaj da uvjerimo američku vladu i svjetsku javnost uopće, bio je znanstveni simpozij o bleiburškoj tragediji održan u Clevelandu, Ohio 2. i 3. lipnja 1973. Ovaj dogadaj bio je popraćen čitanjem naše Rezolucije koja je teškim riječima ukazala na poratne genocidne zločine te takoder na povrede ljudskih

prava i na druga represivna zla protiv Hrvata koja su tada bila počinjena u Jugoslaviji. Razumni i informativni apeli koji čine tu Rezoluciju potaknuli su nas da je uključimo kao Dodatak C ovoga djela. Impresionirano sadržajem te Rezolucije, američko državno tajništvo na nju je indirektnim putem odgovorilo. 23. srpnja 1973. Marshall Wright, zamjenik tajnika za odnose s Kongresom, napisao je zastupniku Williamu E. Minshallu: *'Bez obzira na to je li to uu skladu spolitičkim odlukama ili ne, možete biti sigurni da sepogledi i rezolucije kao ove koje je podastro clevelandski Simpozij pozorno čitaju i uzimaju ih u obzir oni u državnom tajniš`tvu koji su odgovorni za savjetovanje i izvdavanje politike Sjedinjenih Američkih Država prema Jugoslaviji ".* Wright je u svom pismu ipak objasnio da potvrda o našim iznesenim optužbama protiv Jugoslavije njima nije na dohvat i da se nedostatak verifikacije temelji u prvom redu na činjenici što prostor blizu austrijske granice o kojemu je riječ *"nikada nije bio pod američkom ili britanskom kontrolom".* Nakon ovog namjerno krivog smještanja Bleiburga i ostalog dijela Koruške, Wright je gurnuo na stranu rasprave o problemu poratnih pokolja u Jugoslaviji pa je započeo govoriti o dogadajima u Hrvatskoj dvadesetih i tridesetih godina i u razdoblju od 1941. do 1945. Wright se o tome razdoblju latio ponavljanja nedokumentirane, propagandističke verzije o Drugom svjetskom ratu, kada su *"doslovno stotine tisuća Srba u Hrvatskoj bile uništene".* On to izjavljuje bez ijedne riječi o tome kako su Hrvati bili uništavani od Srba prije rata i za vrijeme rata, a zatim opet naglašava da *"na dohvatu nema nikakve povjerljive informacije o brojevima Pavelićevih pristaša koji su ušli u Austriju i bili od britanskih vojnih vlasti u austrijskoj provinciji Koruškoj"vraćeni* na predaju partizanima ili o broju ljudi koji su onda bili poubijani u tom obračunavanju. Ova proračunana i dvosmislena Wrightova uporaba izraza "obračunavanje" jest indirektna potvrda jugoslavenskih komunista o postojanju pokolja hrvatskih ratnih zarobljenika i civila koji su se predali Britancima u Koruškoj, što je više nego išta drugo što je do sada priznalo američko državno tajništvo. Unatoč okolišanju i ostahm prevarama, tri stranice Wrightova pisma za nas su ipak posebno značajne, jer ono jasno i bez oklijevanja daje izjavu o politici vlade Sjedinjenih Država prema Jugoslaviji: *"Na samom početku moramo izjaviti da bilo koja politika koja zapravo ide za rušenjem jugoslavenske vlade i za razbijanjem jugoslavenske federacije, što traže zagovaratelji nezavisne Hrvatske, nije politika koju podržava vlada Sjedinjenih Američkih Država niti je u skladu sa službenim stavom SAD-a o podržavanju neovisnosti, cjelovitosti i stabilnosti Jugoslavije i prijateljskih odnosa s tom državom".* 21. lipnja 1991, riječima navedene izjave gotovo doslovno se poslužio James Baker, državni tajnik SAD-a, kada je u Beogradu govorio protiv rušenja Jugoslavije i o najavljenim planovima Hrvatske i Slovenije da proglase svoju državnu neovisnost o

Jugoslaviji. Staljinistički diktator Slobodan Milošević govorio je kroz Bakerova usta 1991. kao što je to Tito učinio kroz Wrightova usta godine 1973. Događaji u Jugoslaviji pri koncu osamdesetih i početkom devedesetih godina dokazali su da su i Wright i Baker bili na krivu putu. Volja naroda, podjarmljenih od Beograda, da budu slobodni bila je jača nego spletke komunističke beogradske mafije i politika smirivanja SAD-a prema Jugoslaviji. Dapače, ona je bila jača nego i golemi arsenal oružja Jugoslavenske armije. Nažalost, upornost Bushove vlade da sačuva Jugoslaviju (takva je bila i Hitlerova upornost koncem tridesetih i početkom četrdesetih godina) potaknula je Miloševića da započne tri agresivna rata koja su već otprije bila planirana protiv Slovenije, Hivatske i Bosne i Hercegovine. Rat protiv Hrvatske i Bosne i Hercegovine koštao je ove dvije male države preko 250.000 života. Rat još bjesni, iako u Hrvatskoj ovoga časa on nije tako strašan kao u Bosni i Hercegovini. Unatoč tome što su imena Slobodana Miloševića, Radovana Karadžića, generala Ratka Mladića i njihovih pomagača na listi ratnih zločinaca Ujedinjenih naroda, ništa se ne poduzima da im se sudi, a takozvani "podržavatelji mira" iz Ujedinjenih naroda i Europske unije tretiraju ih kao "državnike". Genocidne operacije "etničkog čiščenja" koje označuju te srpske agresije još traju i ti ratni zločinci pod svojom kontrolom drže jednu četvrtinu teritorija Hrvatske i 70% Bosne i Hercegovine. Osim toga, brojna "primanja" koja su upriličili Ujedinjeni narodi jednostavno daju srpskim snagama potrebno vrijeme za pregrupiranje i za daljnje "etničko čišćenje" na okupiranim prostorima. Milošević i njegovi slugani sramotno ismijavaju medunarodnu zajednicu, a primirje, gore od onoga tridesetih godina u Munchenu, još se nastavlja. Ovo primirje kao i ono u Munchenu nagovještava da će gora zla stići na Balkanski poluotok i u Europu. Nažalost, očito je da je organizacija Ujedinjenih naroda u Hrvatskoj sramotno pala na ispitima. Europska unija čak je još sramotnije pala na ispitima. Ograničeni, simbolični zračni napadi NATO-a niti su agresora zaustavili niti su ga zastrašili. Jedini tračak nade bile su muslimansko-hrvatske inicijative iz Sarajeva, potaknute zakašnjelim vodstvom predsjednika Clintona, koje su završavale Washingtonskim dogovorima od 12. veljače 1994. i koje su obnovile tradicionalni duh muslimansko-katoličke suradnje. Tim postignućima Clintonova vlada ima još jednu golemu priliku da nadalje pokaže svoju vodeću ulogu i da je učini kreativno moćnijom, pomažući Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini diplomatski i naoružanjem. Imperativno je da ona stoji iza ovih dviju medunarodno priznatih demokratskih republika, da se sačuva njihova državna nezavisnost, njihova teritorijalna nepovredivost i uz to medunarodna stabilnost u svijetu. Upornost vlade SAD-a da očuva ove dvije republike mora biti učvršćena što je moguće jačim izrazima, da bi okrnjena, Srbijom predvodena Jugoslavija, jedina država istjerana iz Ujedinjenih naroda u 50-godišnjoj povijesti ove organizacije, to mogla potpuno razumjeti. U

pogledu izgona Jugoslavije iz Ujedinjenih naroda, to isto moralo se prije nekoliko desetljeća dogoditi i bivšoj Jugoslaviji zbog užasnih zločina protiv čovječnosti koje je njezina vlada počinila. Mi smo to zagovarali sve tamo od 1960. godine. Vrlo je važno, držati izvan Ujedinjenih naroda ono što je preostalo od Jugoslavije poradi agresivne teritorijalne grabežljivosti koju su njezini vode nadaleko proširili i još u tome ustraju, nastavljajući nasilje, genocid, silovanje žena i druge ratne zločine. Ti srpski ratni zločinci ne smiju biti nagradeni prepuštanjem da pod svojom kontrolom drže plodove koje su postigli zločinačkom agresijom. Kao što se pokazalo koncem Drugog svjetskog rata i u novije vrijeme prigodom iračke agresije na Kuvajt, mora ih se prisliti da se povuku s protuzakonito okupiranih prostora, da prihvate odgovornost za svoje zločine te da pristanu na pravedne posljedice svoje ekspanzionističke pustolovine. Ako se ovo ne poduzme smiono i na vrijeme, samo je malo vremena potrebno kada će mnoštvo kobnih zala, nadahnutih iz Beograda, opet biti posijano ne samo u Europi nego i u svijetu.

John Ivan Prcela

Cleveland, Ohio, rujan 1994.

ŽIVOTOPISI UREDNIKA

IVAN PRCELA se rodio 1922. godine u selu Košute-Trilj kod Sinja. Nakon završene osnovne škole, 1935. godine se upisao na Franjevačku klasičnu gimnaziju - sjemenište u Sinju, gdje je maturirao u srpnju 1944. godine. U školskoj godini 1944.-1945. bio je student na Visokoj franjevačkoj bogosloviji u Makarskoj, odakle je 3. travnja 1945. mobiliziran u Jugoslavensku Armiju. U Trstu je 10. lipnja 1945. pobjegao iz JA u Italiju, gdje se uspio upisati na Papinsko sveučilište Antonianum u Rimu, na kojemu je studirao pune dvije godine. U studenom 1947. teško je obolio, prekinuvši treću godinu studija. Nakon dugog oporavka istupio je iz Franjevačkog Reda te odselio u Sjedinjene Američke Države, prvo u Chicago, a 1951. godine u Cleveland, u kojemu i danas, sa suprugom, četvero djece i šestoro unučadi, živi.

U Clevelandu se upisao na Cleveland College te na John Carroll University, na kojemu *1954.* godine diplomira englesku književnost i njemački jezik. Magistarske studije iz francuske književnosti i jezika završio je 1957. godine na Western Reserve University u Clevelandu. Postmagistarske studije pohadao je na Katoličkom institutu u Parizu (1958.), na Američkoj akademiji u Rimu (1960.), na John Carroll University (1974.-1979.) te na University of Colorado u Boulderu (1980.).

Od 1954. do 1988. godine predavao je nekoliko stranih jezika na dvije srednje škole u Clevelandu. Od 1957. godine, sve do danas, intenzivno je radio kao hrvatski javni djelatnik, posvetivši se proučavanju hrvatskoga holokausta "Bleiburga". Pisao je članke, memorandume, brošure i knjige o hrvatskim stradanjima u 2. svjetskom ratu i naročito poraću. Tijekom toga rada i društvenog djelovanja nastala su na engleskom jeziku dva izdanja monumentalnog djela "Operation Slaughterhouse" (1970. i 1995.), koje se, kao prevedeno, prošireno i izmijenjeno izdanje, pojavljuje u domovini i na hrvatskom jeziku. Godine 1955. postao je američki državljanin, pa je svojemu krsnom imenu Ivan službeno pridodao i ime John.

DRAŽEN ŽIVIĆ se rodio 1968. godine u Vukovaru, gdje je završio osnovnu i srednju školu. Studij geografije polazio je na Geografskom odsjeku Prirodoslovno-tnatematičkog fakulteta u Zagrebu. Diplomirao je 1993. godine, nakon čega je na istom fakultetu upisao poslijediplomske studije. Magistarski rad je obranio 1998., a doktorsku disertaciju 2000. godine. Kao viši asistent radi u Institutu društvenih znanosti Ivo Pilar u Zagrebu, na kojemu se bavi demografskim istraživanjima. Uže područje znanstvenoga interesa su mu demografske posljedice rata. Objavio je više od dvadeset znanstvenih i stručnih radova. Član je Hrvatskog geografskog društva, Hrvatskog žrtvoslovnog društva i Hrvatskog društva katoličkih novinara. Oženjen je i otac dva djeteta. Živi u Zagrebu.